PROFESORIUS
AUGUSTINAS VOLDEMARAS

RAŠTAI

100 METŲ GIMIMO SUKAKČIAI PAMINĖTI

LIETUVOS ATGIMIMO SĄJŪDIS
1983

Redagavo Morkus Šimkus

Laisvosios Lietuvos Knygų Leidykla

Chicago, IL, 1983 m.

Spaudė M. Morkūno spaustuvė

3001 West 59th Street, Chicago, IL, USA

LEIDĖJO ŽODIS

Lietuvos Atgimimo Sąjūdis vėl pateikia lietuviškai visuomenei žymaus Lietuvos veikėjo, politiko, mokslininko — prof. Augustino Voldemaro raštus (100 metų gimimo sukakčiai paminėti), t.y. — antrąjį jo raštų tomą ir trumpą biografiją.

Pirmojo prof. A. Voldemaro raštų tomo (90 metų sukakčiai paminėti, 1976 m.) įžangoje buvo plačiau apžvelgta prof. A. Voldemaro reikšmė Lietuvai.

Čia tiktai norėtųsi pastebėti, kad toji reikšmė tebėra svarbi ir dabar. Prof. A. Voldemaro sudarytoji sutartis su Vokietija, kurioje Vokietija viešai pripažino Klaipėdos kraštą Lietuvai, oficialiai tebegalioja! Nors Vokietijoje, pabėgėliai iš rytų (Memellanderiai) visur skelbia, kad Klaipėdos kraštas yra vokiškas ir priklauso „Reichui"..., tačiau Vokietijos vyriausybės yra net keletą kartų pareiškusios, kad jos siekia 1937 metų Vokietijos sienų. Tuo būdu Klaipėdos kraštas pripažįstamas Lietuvai, nes 1937 metais jis buvo Lietuvos valstybės sudėtyje.

Demokratinė Vokietija laikosi 1937 metų sienų todėl, kad vėliau jas jėga pradėjo plėsti nacių valdžia. Nenorėdami pripažinti Hitlerio politikos jie nuo nacių užgrobimų atsiriboja. Todėl Vokietijos 1937 metų sienų principas dar kartą netiesioginiai įteisina Voldemaro sudarytąją sutartį su Vokietija!

Kaip jau iš pirmojo prof. A. Voldemaro raštų tomo matėme, jis reiškėsi ne vien politinėje, bet ir kultūrinėje veikloje. Jo gausūs raštai tą patvirtina! Antrasis prof. A. Voldemaro raštų tomas dar kartą parodo jo didelį išsilavinimą, kalbų žinojimą ir platų temų akiratį.

Daugelio kalbų žinojimas leido prof. A. Vodlemarui pasireikšti ir kitų tautų kalbomis: prancūzų, vokiečių, rusų ir kitomis (Kaip žinoma prof. A. Voldemaras mokėjo 17 kalbų!).

Jo raštai ir straipsniai prancūzų kalba ginant Lietuvos reikalus turėjo didelės reikšmės tų laikų aplinkumoje. Tuo metu (iki I pasaulinio karo ir vėliau) knygų apie Lietuvą, bei jos problemas prancūzų kalba (ir kitomis) nebuvo. Be to, tais laikais, prancūzų kalba skaitėsi pagrindine diplomatų ir politikų kalba (tik po II pasaulinio karo jos vietą užėmė

anglų kalba). Prof. A. Voldemaras tuo atliko labai didelį darbą išryškinant Lietuvos ir lietuvių tautos reikalus!

Yra tragiška, kad nelemti politiniai įvykiai sustabdė prof. A. Voldemaro darbą ir pagaliau nuvedė į sovietų kalėjimus kur jis ir žuvo.

Lietuvos Atgimimo Sąjūdis dėkoja redaktoriui Morkui Šimkui už kruopščiai atliktą prof. Augustino Voldemaro raštų surinkimą ir redagavimą. LAS dėkoja vertėjams išvertusiems iš kitų kalbų prof. A. Voldemaro raštus ir straipsnius. Ypatinga padėka priklauso mecenatams Valerijonui ir Onai Šimkams ir visiems kurie vienu ar kitu būdu prisidėjo prie prof. Augustino Voldemaro raštų išleidimo.

Lietuvos Atgimimo Sąjūdis

PRATARTIS

Neklysiu pasakęs, kad daugelis pripažįsta A. Voldemarą buvus nepaprasto gabumo, turėjusį milžinišką atmintį, mokėjusį daugelį kalbų. Laikui einant sudaręs didelę biblioteką. Skaitęs ne tiktai senovės, bet viduramžio ir naujųjų laikų įvairių sričių mokslinius veikalus. Sekęs Lietuvos, Europos, Amerikos periodinę spaudą. Savo milžiniško ir plataus akiračio žinias panaudojęs raštuose ir kalbose. Tuoj pasigirsta balsai, kad girdi, A. Voldemaras tiktai vienas viską žino, nori parodyti savo išmintį ir t.t. Juk mokslas ir gyvenimas eina pažangos keliu, kuomet turimos žinios skelbiamos ir paliekamos ateinančioms kartoms. Kaltinti reikėtų tą, kas žino, bet ateičiai nieko nepalieka.

Išleidus prof. A. Voldemaro raštus 90 m. sukakčiai paminėti 1976 m. apie kai kuriuos dalykus esančius šioje knygoje buvo žinoma, bet jie nebuvo gauti. Apie kitų straipsnių buvimą visai nebuvo žinoma. Ypatingai nuoširdžią padėką reiškiu dr. K. Pemkui, kurio dėka gauta Seimo stenogramos ir kiti raštai; ir taip pat J. Balčiūnui.

Knyga — Lietuva ir jos problemos I t., Lietuva ir Vokietija *susilaukė ypatingos kritikos. Voldemaro atsakymo kritikams Lietuvos Aidas nespausdino. Taip pat, J. Navakas primetė Voldemarui Frieseckės brošiūros nusirašymą. Voldemaras atsakymą kritikams išspausdino knygelėje —* Šių dienų patriotizmo reiškiniai *(Prof. A. Voldemaro Raštai 90 m. sukakčiai paminėti, 1976 m., 481-524 psl.). Voldemaras patraukė teisman Pažangos B-vę, Lietuvos Aidą ir J. Navaką. Kilus karui reikalas liko nebaigtas.*

Prof. dr. A. P. Ramūnas knygoje Iš sutemų į aušrą *(1967 m. Canada) straipsnyje* Lietuvos Erelis: Prof. A. Voldemaras, *rašo:*

„Vienok vienas prof. Augustino Voldemaro mokslinis palikimas mums nėra žuvęs, tai, būtent, jo gilaus veikalo, pavadinto „Lietuva ir jos problemos", pirmasis tomas . . . Štai ši knyga guli ant mano stalo. Laikau vis šalia savęs savo universitetiniam biure kaip retą minties lobį . . . Nors ir trumpiausiai, knygos turinį atpasakoti čia neįmanoma. Teks pasitenkinti viena esmine moksline pastaba.

„Mes, lietuviai esame sudeginę tiltus (sic!) į savo nuostabius praeities pasaulius. Būtent, esame išbraukę apie tris tūkstančius metų iš savo preistorijos-istorijos!!! Kiek aš dabar matau ir suprantu, prof. Augustinas Voldemaras buvo pirmas ar vienas iš pirmųjų, kuris tvirtai ryžosi šią bauginančią mūsų buities spragą užpildyti. Gaila, kad šita prasme Voldemaro pasekėjų mums taip trūksta!

„Ir yra, pagaliau, mokslo vyrų, kurie pasižymi ir žinojimo ir išmanymo ir išraiškos dovana: jų moksliniam pasisekimui, karjerai ir įtakai atsiveria begaliniai akiračiai. Vienas iš tokių Lietuvos mokslo vyrų ir buvo Augustinas Voldemaras. Už išraiškos dovanos paprastai slypi įsijautimo bei išgyvenimo dovana ir neretai jumoro, t.y. gilaus filosofinio jumoro dovana. Ir čia pati prigimtis Augustiną Voldemarą buvo apdovanojusi, . . ." (208, 209 psl.).

Kaip tiktai, F. Mackaus išversta Lietuva ir jos problemos *dalis (iki originalo 128 psl.) ir apima prof. dr. A. P. Ramūno minimą mūsų praeities laikotarpį.*

Voldemaro kalbos Seime iššaukdavo atgarsį. Taigi, ryšyje su tuo, teko ir kitų Seimo atstovų vieną kitą kalbą prijungti. Diskusijose dėl ministerių kabineto deklaracijos, kitų partijų Seimo atstovai savo kalbose mažai lietė pačią deklaraciją. Antra, jų kalbos būtų padidinę knygą apie 100 psl., taigi, nuo tų kalbų spausdinimo teko atsisakyti. Norėta, šią knygos dalį perdaug šalutiniais dalykais neapkraunant, duoti vaizdą kaip veikė Seimas.

Dar yra žinoma apie 40 Voldemaro straipsnių kuriuos spausdino: Vilniaus Žinios *(1906),* Viltis *(1908, 1910),* Tauta *(1920),* Lietuvos Balsas *(1921),* Tėvynės Balsas *(1922),* Krašto Balsas *(1922, 1923),* Vairas *(1923),* Skeveldrų Rinkinys, Tautos Vairas *(1924),* Lietuvis *(1926),* Tauiškas Kelias *(1930 m. birželio 19 d., nr. 1),* Tautos Balsas *(1932 m. birželio 11 d., nr. 5). Tiktai 9 straipsniai spausdinti* Vaire *ir* Tautos Vaire *pavyko gauti, bet jau knygai esant spaustuvėje, taigi jie jon nepateko.*

Skaitytojas pastebės, kad Amerikos lietuvių laikraščiai perspausdindavo vieną kitą Voldemaro straipsnį iš Lietuvoje ėjusių laikraščių, taigi prisiėjo ir jais pasinaudoti. Knygai geriau kai naudojami pirminiai šaltiniai, bet jie yra okupuotoje Lietuvoje.

Morkus Šimkus

AUGUSTINAS VOLDEMARAS

Augustinas gimė 1883 m. balandžio 16 d. Dysnos k. Tverečiaus par., Švenčionių aps. Pradžios mokyklą baigė Tverečiuje, o triklasę miesto mokyklą 1899 m. Švenčionyse. Trumpai valdininkavęs (Daugėliškio vls. raštinėje?), vyresniojo brolio Prano pakviestas 1900 m. atvyko į Petrapilį. Čia pateko E. ir A. Volterių globon.

A. Voldemaras netiktai mokėsi, bet ir įsijungė lietuvių visuomeninėn veiklon. 1901-1904 m. priklausė vaidintojų būreliui: režisavo ir vaidino.

K. Būga ir A. Voldemaras išleido tris knygutes — *Lietuviškas Teatrališkasis Knygynas.* Perspausdino *Amerika Pirtyje* 1905 m. Antroji — *Audra Giedroje* 3 v. komedija, 1905 m. Tai A. Voldemaro versta iš rusų kalbos, bet pasirašyta: „Mar. K-lis". Dedikacija: „Aleksandrai Volterienei už visą patirtą iš jos gerą aukauja Vertėjas". Trečioji — Vaižganto *Sceniškieji Vaizdeliai,* 1907 m.

Buvo susiorganizavęs (1906 m.?) lietuvių studentų būrelis, kuriame Voldemaras 1907 metų rudenį dėstė lietuvių kalbą.

Lietuvių Mokslo D-ja įsteigta Vilniuje, 1907 m. balandžio 7 d. Pirmojo suvažiavimo metu įvykusiame 1907 m. rugpiūčio 18-19 dienomis, A. Voldemaras buvo išrinktas komisijon d-jos raštams leisti. Be to, suvažiavimų metu skaitydavo paskaitas.

A. Voldemaras 1905 m. baigęs gimnaziją įstojo į Petrapilio univ. Studijoms pasirinko klasikinę filologiją ir istoriją. Universitetą baigė 1911 m. parašęs disertaciją *Imperatorius Adrianas kaipo reformatorius žemės sutvarkymo Romos imperijoje* ir už ją gavo aukso medalį. Magistro kvotimus išlaikė 1913 m. Nuo 1913 mokslo metų pradžios Petrapilio univ. docentas ir, taip pat, Bestuževo A. Moterų Kursų lektorius.

Italijon, studijų pagilinti, buvo pasiųstas 1914 m., kur jį užtiko I pas. karas. Tuo pačiu tikslu buvo pasiųstas Švedijon 1915 m. Pirmoji lietuvių konferencija Stockholme įvyko 1915 m. spalio 8-10 dienomis. Dalyvavo: J. Gabrys, M. Yčas, St. Šilingas ir taip pat A. Voldemaras.

Petrapilio Psicho-nevrolog. inst. docentas 1915 m. Petrapilio univ. skyrius 1916 m. rudenį buvo perkeltas į Permę, kur A. Voldemaras buvo paskirtas klasikinės filologijos katedros e. o. prof. Išvyko kartu su K. Būga. Kilusi Rusijoj revoliucija nutraukė A. Voldemaro akademinį darbą Permėje ir jis grįžo Petrapilin.

Dalyvavo Rusijos lietuvių seime Petrapilyje, kuris įvyko 1917 m. gegužės 27 d. — birželio 3 d. (senuoju kalendorium). Buvo priimta jo parašyta rezoliucija

reikalaujanti Lietuvai nepriklausomybės. Kairieji ir santariečiai giedodami marseljetę apleido seimą.

Rusijos tautų kongresas įvyko Kijeve 1917 m. rugsėjo 21-29 dienomis (naujuoju kalend.). Kongresą sušaukė Ukrainos Taryba (Rada). Lietuvių buvo 9 atstovai, kurių vardu kalbėjo A. Voldemaras. Po jo kalbos kongresas vienbalsiai nutarė, kad Lietuva turi būti nepriklausoma. Kitos tautos pasitenkino autonomija.

A. Voldemaras buvo paskirtas Lietuvos įgaliotiniu prie Ukrainos vyriausybės Kijeve. Ukrainos delegacijos sąstate, kaipo patarėjas (attache), dalyvavo taikos derybose tarp Vokietijos ir Rusijos Lietuvos-Brastoje 1918 m. pradžioje. Grįžo Lietuvon 1918 m. vasarą ir buvo kooptuotas Valstybės Tarybon Vilniuje. 1918 m. rugpiūčio — spalio mėn. Valstybės Taryba turėjo Berlyne laikinąją atstovybę, kurią sudarė: prof. A. Voldemaras, dr. J. Purickis ir kan. K. Olšauskas.

Laikinosios atstovybės patalpose, Berlyne, 1918 m. spalio mėn. antroje pusėje, įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo V. Tarybos prezidiumas. Čia nutarta pavesti prof. A. Voldemarui sudaryti pirmąjį ministerių kabinetą. Taip pat, prof. A. Voldemaras buvo įgaliotas vykti į Šveicariją, painformuoti ten esančių sąjungininkių valstybių atstovus apie Lietuvos reikalus ir išgauti jų paramą. Grįžo Lietuvon lapkričio 3 d. Pirmąjį ministerių kabinetą sudarė 1918 m. lapkričio 11 d., kuriame jis buvo ir užsienio reikalų ministeriu. 1918 m. lapkričio 23 d. įsakė organizuoti Lietuvos kariuomenę. A. Voldemaras nuo 1918 m. lapkričio 11 d. ligi 1918 m. gruodžio 19 d. buvo krašto apsaugos ministeriu.

A. Voldemaras ir M. Yčas (finansų ministeris) 1918 m. gruodžio mėn. (prieš Kalėdas), gavę V. Tarybos įgaliojimus, išvyko į Versalio taikos konferenciją Paryžiuje. Išvyko anksčiau, nes sustoję Berlyne vedė derybas su Vokietijos vyriausybe dėl paskolos ir, kad Lietuvoje liktų vokiečių kariuomenė kol susiorganizuos Lietuvos kariuomenė. Gauta paskola 100,000,000 markių. M. Yčas liko Berlyne baigti paskolos reikalą. A. Voldemaras, kar. A. Juozapavičiaus lydimas atvyko Kopenhagon. Čia A. Voldemaras įteikė memorandumus didžiųjų valstybių atstovams Lietuvos politinės būklės reikalu. Taip pat, Jurgis Savickis, 1919 m. sausio 1 d., buvo paskirtas Lietuvos atstovu Danijoje, o Ignas Šeinius (Ignas Jurkūnas) — Švedijoje. Po to, A. Voldemaras per Londoną atvyko į Paryžių, kur buvo pirmininku Lietuvos delegacijos Versalio taikos konferencijoje. Lietuvos delegacija nebuvo oficialiai pripažinta.

Pirmasis ministerių kabinetas išsilaikė ligi 1918 m. gruodžio 26 d.

Vysk. Jurgis Matulaitis 1918 m. gruodžio 8 d. atvyko į Vilnių ingresan. Čia jam buvo įteiktas min. pirm. A. Voldemaro laiškas, kad per ingresą katedroje vysk. prabiltų į gudus jų kalba, o po ingreso jį sveikinant, duoti pirmąjį žodį Tarybai ir min. kabineto atstovui. Kapitulos atstovas pareiškė, kad kapitula visais balsais nutarusi, gudų kalbos per ingresą nevartoti. Dar prieš konsekraciją Matulaitis buvo priminęs kapitulos atstovams dėl kalbos gudiškai ir nurodęs, kad *Dziennik Wilenski* rašęs, kad gudų yra 17%.

Presbiterijoje nebuvo Lietuvos Tarybos ir ministerių kabineto, nes kapitula nepaskyrė jiems atatinkamos vietos.

Kadangi bula iš Romos nebuvo gauta, tai Ap. Sosto vizitatorius Achille Ratti (popiežius Pijus XI 1922 m. vasario 6 d. — 1939 m. vasario 10 d.) perskaitė raštą lotynų, lenkų ir lietuvių kalbomis. Buvo paruoštas vertimas gudų kalboje, bet jo neskaitė. Perskaičius evangeliją lenkiškai kalbėjo, taip pat, lenkiškai vyskupas. Pabaigęs kalbą lenkiškai vysk. Matulaitis laukė, kad ceremonijų vadovas perskaitytų evangeliją lietuviškai, bet šis atsakęs, kad nėra tokio papročio. Po to, vysk. kalbėjo lietuviškai.

Po mišių vysk. J. Matulaitis buvo palydėtas į vyskupų rūmus, kur jis priims atstovus bei įgaliotinius. Buvo primintas Voldemaro laiškas, kad šiuo atveju pirmieji vyskupą pasveikinti turėtų lietuviai, t.y. Tarybos — valdžios atstovai. Vysk. Matulaitis su tuo sutiko, nusileido ir kapitula išskyrus kan. Lubėną. Įvyko nesusipratimas su vežėju, kurį kan. Kukta pasiuntė atvežti Tarybos atstovus. Reikėjo pradėti priėmimą ir sveikinimus, o Tarybos atstovų vis dar nebuvo. Taigi, ir šiuo atveju pirmieji pradėjo lenkai.

Lietuvių vardu sveikino 44 delegacijos atstovaujančios Vilniaus lietuvių d-jas, spaudą, mokyklas, prieglaudas. Lenkai tiktai sveikino, o lietuviai įteikė vyskupui ir dovanas. Taip pat, buvo kelių gudų d-jų atstovai, jiems vysk. atsakė lenkiškai atsiprašęs, kad gudų kalbos dar nemoka ir pažadėjo išmokti.

Kitą dieną vysk. J. Matulaitis vizitavo Lietuvos Tarybą ir Voldemaro kabineto narius.

Tiktai ketvirtą dieną, t.y. 1918 m. gruodžio 12 d. vyskupas buvo pakviestas Lietuvos Tarybos pietums. Čia be lietuvių dalyvavo gudai, žydai, prūsai, reformatoriai ir kiti. Daugelio kalbėtojų tarpe buvo ir A. Voldemaras *(Jurgis Matulaitis asmenybės apybraiža,* Stasys Yla. 1977 m. 103-113 psl.).

1919 m. gegužės mėn. į Vatikaną buvo pasiųsti užsienio reik. min. Voldemaras, grafas Alfredas Tiškevičius ir kun. dr. Ant. Viskantas. Jų tikslas buvo išgauti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą ir bažnytinės provincijos įsteigimą.

Vėliau Vatikane lankėsi V. Tarybos prezidiumo narys kun. J. Staugaitis ir kun. dr. Aleksandras Grigaitis. Kardinolas Gasparri jiems patarė, kad Lietuvos delegatas prie Šv. Sosto tuo tarpu galįs būti su vyskupų įgaliojimu. Grįžęs Lietuvon kun. J. Staugaitis įtikino min. Voldemarą, kad delegatas bus naudingas. Tokiu delegatu Žemaičių ir Seinų vyskupai numatė kan. Jurgį Narjauską, kuris 1919 m. rugsėjo 17 d. ir buvo paskirtas.

Šv. Sosto vizitatorius Lietuvai Achille Ratti atvyko į Kauną 1920 m. sausio 29 d. vakare apie 8 val. Kauno stotyje, be kitų, jį pasitiko užsienio reik. min. A. Voldemaras.

Iškilmingų pietų Vizitatoriui pagerbti metu Voldemaras kalbėjo prancūziškai. Ištrauka: „labai reikalinga, kad Lietuva turėtų pas save nuolatinį Apaštalų Sosto atstovą, kuris čionai vietoje galėtų susipažinti su mūsų visais reikalais ir galėtų juos tinkamai išspręsti. Mes tikri, kad Jo Ekscelencija arkiv. Ratti karštai parems pas Šv. Tėvą šį reikalą".

Apie Voldemaro kalbą vysk. Karevičius pastebi: „Voldemaras papildė mano katedroje kalbos posakį, kad Apaštalų Sostas žinias apie Lietuvą sėmė

daugiausia iš lenkų ir kad dabar pop. Benediktas XV sudarė džiaugsmo priimdamas Lietuvos Episkopato atstovą (kan. J. Narjauską — J. V.) pas save ir atsiųsdamas savo atstovą pas mus asmenyje Jo Ekscelencijos. Tolesnes išvadas man, kaip vyskupui nederėjo daryti, padarė jas tiksliai min. Voldemaras". (*Šv. Sosto atstovo Ratti vizitas Lietuvoje ir Latvijoje*, Juozas Vaišnora, MIC. Aidai, 1979 m., balandis, nr. 4, psl. 155-161).

A. Voldemaras užsienio reikalų ministeriu buvo ligi 1920 m. birželio 19 d., kuomet buvo sudarytas ministerių kabinetas po Steigiamojo Seimo rinkimų, kurie įvyko 1920 m. balandžio 14-15 dienomis. Ligi 1920 metų pabaigos A. Voldemaras buvo Lietuvos atstovu prie Tautų Sąjungos.

Aukštųjų Kursų atidarymas įvyko Kaune 1920 m. sausio 27 d. Atidarymo iškilmes pradėjo Z. Žemaitis. Pagiedojus himną prasidėjo kalbos.

„Pirmutinis prabilo prof. Voldemaras. Rimtai, aiškiai, prieinamai nurodė, kokie yra aukštosios mokyklos uždaviniai: joje neužtenka senos ištirtos tiesos dėstyti, bet reikia ir naujų tiesų, naujų mokslo kelių ieškoti. Tai teatsiekiama vien kartu mokslo pamylėjimu ir branginimu. Kalbėtojas pritarė Newman'o pasakymui: velyk šiaip-jau tiesos ieškančio jaunimo būrys, negu universitetas net ir viskuo aprūpintas, bet kuriame nėra gyvo savo pastangomis tiesos ieškimo. Užbaigė nurodymu santykių tarp aukštojo mokslo dalykų ir kalbų, kuriomis jie dėstomi: svetimos labiau tinka naujiems tyrimams skelbti, prigimtoji — aukštųjų mokslų populiarizacijai tautoje." (*Augštųjų Kursų atidarymas Kaune*, prel. A. Dambrauskas. Draugija, 1920 m. sausio-vasario mėn. nr. 1-2, psl. 87-91).

Birutė Grigaitytė-Novickienė straipsnyje *Studijų Metus Prisiminus rašo:*

„Tik 1920 m., įsisteigus Aukštiesiems Kursams Kaune, galėjau studijas pradėti . . . Puikiai atsimenu vieną popietę, kada prof. A. Voldemaras turėjo mums skaityti valstybinės teisės paskaitą. Jo paskaitas mes labai mėgome, nes jis kalbėdamas dažnai įnešdavo daug sąmojaus, buvo plačios erudicijos žmogus, ir todėl stengdavomės jo paskaitų nepraleisti. Nesuradę niekur tuščios patalpos, nutarėme paprašyti profesorių tą paskaitą mums paskaityti kieme. Oras buvo gražus, kiemas erdvus. Profesorius, nė kiek nedvejodamas, sutiko. Susimedžioję šiokių tokių suolų, išklausėme paskaitą su atidumu, lyg puikiausioje auditorijoje. Jai įamžinti spėjome nusifotografuoti" (Lietuvos Universitetas, 1972 m., Chicago, psl. 755-759).

Prof. A. Voldemaras Aukšt. Kursų lektorius buvo ligi 1922 m. vasario 16 d., kuomet buvo įsteigtas Lietuvos Universitetas. Universitete pradžioje buvo Socialinių Mokslų dekanas. Išstojo iš univ. 1922 m. rugpiūčio 1 d. Nuo 1923 m. sausio 1 d. Humanitarinių Mokslų fak. o. prof. visuotinės istorijos katedros. Atleistas 1928 m. sausio 1 d.

Tautos Pažangos partija įsteigta 1916 m. Partijai priklausė A. Voldemaras.

Lietuvių Balsas, savaitraštis pradėtas leisti Petrapilyje 1915 m. rugpiūčio mėn. 1917 m. spaustuvė ir laikraštis persikėlė į Voronežą ir čia laikraštis tapo Tautos Pažangos partijos organu. Dėl bolševikų persekiojimo laikraštis sustojo ėjęs 1918 m. vasario mėn.

Tauta, kultūros ir politikos laikraštis leistas Kaune 1919 m. lapkričio 21 d. — 1920 m. lapkričio 5 d. Nuo 1920 m. kovo mėn. 30 d. (nr. 12) redagavo kun. J. Tumas, leido Tautos Pažangos partija.

Tautos Pažangos partija nuo 1920 m. kovo 30 d. ligi 1924 m. rugpiūčio 17-19 d. kuomet įsikūrė Lietuvių tautininkų s-ga pakaitomis išleido vienuolika laikraščių. Griežtai cenzūrai veikiant uždarius vieną laikraštį, netrukus buvo leidžiamas kitu pavadinimu. Taip pat, laikraščių leidimą labai apsunkindavo piniginės baudos. Voldemaro redaguotas *Tėvynės Balsas* ėjo 1922 m. sausio 11 d. — 1922 m. spalio 26 d., taigi nepilnus metus. Voldemaro straipsnis *Katruo keliu?* buvo išspausdintas *Vaire* nr. 6, 1923 m. spalio 25 d. Ten rašyta, kad Galvanauskas (tuo metu ministeris pirm.) buvo slaptai pasimatęs su Lenkijos atstovais. Už tai Kauno m. ir apsk. komendantas lapkričio 3 d. Voldemarą nubaudė vienu mėnesiu drausmės batalijone Varnių koncentracijos stovykloje, o po to palikti jį Varniuose visam karo stovio laikui be teisės grįžti Kaunan. Tremtyje Varniuose Voldemaras buvo išlaikytas apie metus.

Tautininkų laikraštis *Lietuvis* ėjo Kaune 1924 m. lapkričio 14 d. — 1928 m. sausio 31 d. Laikraštis turėjo atsakomuosius redaktorius, kurie irgi keitėsi, nes pvz. vienai jų O. Ambroziejūtei atsėdėjus bausmę kalėjime, ji į redaktorės pareigas negalėjo grįžti. Ir šio laikraščio leidimą sunkino piniginės bausmės. Iš J. Tumo laiškų sužinome, kad jam *Lietuvis* atsieidavo 1000 litų metams. Jo nuomone, laikraštis virto asmeniniu Smetonos, Voldemaro ir Tamošaičio puolimu ir atsigynimu.

Voldemaras 1925 m. rudenį buvo išsiųstas gyventi į Kybartus. Kai buvo išrinktas į III-jį Seimą 1926 m. gegužės 8-10 d., tai netiktai paskaitoms universitete, bet ir į Seimo posėdžius, rytais traukiniu išvažiuodavo į Kauną, o vakarais grįždavo. Prie banko namo, kur jis gyveno nuolat stovėjo policininkas. Lankymas nebuvo varžomas, bet policininkas turėjo pranešinėti kas ir kada lankosi.

Perversmas įvyko 1926 m. gruodžio 17 d. M. Sleževičiaus ministerių kab. buvo priverstas atsistatyti. Taip pat, prezidentas dr. K. Grinius pavedęs A. Voldemarui sudaryti ministerių kab., atsistatė (gruodžio 18 d.).

Seimo nepaprasto posėdžio metu, gruodžio 19 d., atsistatė Seimo pirm. dr. J. Staugaitis. Seimo pirm. išrinktas A. Stulginskis. Renkant prezidentą dalyvavo 43 Seimo atstovai (viso buvo 85). Prezidentu išrinktas A. Smetona gavęs 38 balsus. Taip pat, dalyvavo: ministeris pirm. ir užsienio reik. min. prof. A. Voldemaras, finansų — dr. P. Karvelis, vidaus reik. — plk. ltn. I. Musteikis, krašto aps. — plk. ltn. A. Merkys, švietimo — dr. L. Bistras, žemės ūkio — J. P. Aleksa, susisiekimo — inž. J. Jankevičius, teisingumo — St. Šilingas.

Seimas paleistas 1927 m. balandžio 12 d.

Lietuva, nuo 1919 m. sausio 1 d. ligi 1927 m. gegužės 17 d. buvo sudariusi 61 sutartį. Tuo tarpu, Voldemarui esant valdžioje, ligi 1929 m. gegužės 16 d. buvo sudaryta su kitomis valstybėmis 36 sutartys. Lietuvos Respublikos ir Italijos Karalystės prekybos sutartį Voldemaras pasirašė Romoje 1927 m. rugsėjo 17 d. Konkordatas Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos buvo pasirašytas Romoje 1927

m. rugsėjo 27 d. Sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės sienos dalykams sutvarkyti Voldemaras pasirašė Berlyne 1928 m. sausio 29 d. Prekybos ir laivininkystės sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės buvo pasirašyta Berlyne 1928 m. spalio 30 d., pasirašė V. Sidzikauskas.

Voldemaras su žmona Anglijoje lankėsi 1928 m. gegužės 20-26 dienomis. Buvo priimtas karaliaus Jurgio V. Matėsi su James Young Simpson ir įteikė jam II laipsnio Gedimino ordeną. Karališkajame institute užsienio santykiams studijuoti (Royal Institute For Foreign Relations) skaitė paskaitą apie Lietuvą. Voldemarui ir jo palydovams buvo suruošta ekskursija į garsųjį Cambridge. Nė prekybos ar kokia kita sutartis nebuvo pasirašyta.

Jau 1927 m. spalio 19 d. buvo žinoma, kad Lietuva kreipėsi į Tautų Sąjungą ir įteikė Tarybai skundą prieš Lenkiją. Lenkija kaltinama veiksmais nukreiptais prieš Lietuvos nepriklausomybę, kad Vilniaus krašte uždarinėjamos lietuvių mokyklos, suiminėjami lietuviai kunigai. Tarybos posėdyje gruodžio 10 d. dalyvavo Voldemaras ir Pilsudskis. Voldemaras atšaukė karo stovį. Tarybai pasiūlius numatyta Lietuvos-Lenkijos derybos. Lietuvos-Lenkijos derybos įvyko Karaliaučiuje 1928 m. kovo 30 — balandžio 2 dienomis, vadovavo Voldemaras. Sudaryta trys komisijos: 1. ekonominė ir susisiekimo, 2. saugumo ir želigovskiados likvidavimo, 3. vietinio susisiekimo. Tiktai vietinio susisiekimo atveju pavyko susitarti. Derybos vyko Berlyne gegužės 22-26 dienomis. Lenkai priėmė lietuvių projektą: demarkacijos linija buvo pavadinta administracine linija ir palengvintas linijos peržengimas atliekant žemės ūkio darbus kitoje pusėje. Sutartis pasirašyta Karaliaučiuje 1928 m. lapkričio 7 d. Pilsudskis buvo labai nepatenkintas, kad Zaleskis pasirašė šį susitarimą, kur demarkacijos linija buvo pavadinta administracine linija.

Lietuvos-Lenkijos ginčas buvo plačiai aprašytas ne tiktai Europos, bet ir Amerikos spaudoje. Prancūzų laikraščiuose *Matin* ir *Journal* ne tiktai kad šališkai, bet ir klaidingai aprašant atsirado Pilsudskio paklausimas Voldemarui „Ko Tamsta nori, karo ar taikos?". Ko iš tikrųjų visiškai nebuvo.

Pasikėsinimą prieš ministerį pirm. A. Voldemarą, 1929 m. gegužės 6 d., vykdė trys studentai: Andrius Bulota, Martynas Gudelis ir Aleksandras Vosylius. Pasikėsinimo metu žuvo kpt. P. Gudynas.

Prezidentas A. Smetona Voldemaro ministerių kabinetą paleido 1929 m. rugsėjo 19 d. Voldemaras, 1930 m. liepos 24/25 d. naktį suimtas ir ištremtas į Platelius. Vadinama „voldemarininkų" byla prasidėjo 1931 m. rugpiūčio 17 d. Voldemaras ir kiti buvo kaltinami atentato prieš plk. Rusteiką ir perversmo ruošimu. Voldemaras buvo išteisintas. 1932 m. gegužės mėn. pradžioje išvyko Prancūzijon pasirūpinti knygos *Lithanie et ses problemes, I — Lithuanie et Allemagne* išleidimu. Knyga 338 psl. išspausdinta 1933 m. Grįžęs iš Prancūzijos Voldemaras gyveno Kaune, bet 1934 m. vasario 27 d. vėl buvo suimtas ir išvežtas ištrėmimui į Zarasus.

Kauno įgulos kariuomenės dalinių mėginimas, 1934 m. birželio 6/7 d., grąžinti Voldemarą valdžion nepavyko. Voldemaras buvo atskraidintas į Kauną birželio 7 d. iš ryto ir tą pačią dieną suimtas. Karo lauko teismo, birželio 17 d.,

nuteistas 12 metų kalėjimo. Pradžioje sėdėjo Marijampolės kalėjime, bet kilus Suvalkijos ūkininkų streikams, perkeltas į Utenos kalėjimą. Iš kalėjimo paleistas 1938 m. vasario mėn. su sąlyga, kad išvyktų iš Lietuvos. Dar Vokietijos-Lenkijos karui neprasidėjus, 1939 m. rugpiūčio 26 d., iš Prancūzijos grįžo Lietuvon ir vėl nuvežtas į Zarasus. Lietuvos vyriausybė pavedė Voldemarui vykti Italijon ir Vatikane paruošti dirvą ryšyje su Vilniaus krašto bažnyčios reikalų sutvarkymu. Iš Lietuvos išvyko 1940 m. sausio mėn. pabaigoje, Prancūzijoje užtruko ligi kovo 19, kuomet su žmona išvyko Italijon. Parašė ir įteikė Vatikanui memorandumą apie lietuvių ir baltarusių padėtį Vilniaus arkivyskupijoje. Nepavyko, ne tiktai Lozoraičiui, gavus Urbšio telegramą, atkalbėti Voldemarą nuo grįžimo Lietuvon, bet vėliau ir K. Škirpai Berlyne. Voldemaras apie Paleckio vyriausybės sudarymą (birželio 17 d.) sužinojo būdamas Berlyne, bet tas jo nusistatymo grįžti nepakeitė. Grįžo 1940 m. birželio 19 d. (kitų žiniomis 18 d.), Kauno stotyje geležinkelių policijos suimtas ir įsodintas į kalėjimo lengvą sunkvežimį kaliniams vežioti. Uniformuotų policininkų tarpe matėsi ir žmonių civiliai apsirengusių. Yra du laiškai Voldemaro rašyti iš Ordžonikidzės, kur jis drauge su žmona buvo ištremtas, 1940 m. laprkričio 6 d. ir 1941 m. birželio 6 d.

Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija (III t. 826 psl.) rašo, kad Voldemaras 1940-1942 m. gyveno Ordžonikidzėje (Š. Kaukazas). Hitlerinei kariuomenei artėjant prie Kaukazo suimtas. Mirė 1942 m. gruodžio 16 d. kalėjime, Maskvoje.

Morkus Šimkus

I DALIS

VERTIMAI IR STRAIPSNIAI

Lietuviškas Teatrališkasis Knygynas № 2.

T. RUTKOVSKIS

AUDRA GIEDROJE

PARSAS TRIJUOSE AŽTUOSE

Iš rusiškosjos vertė lietuviškon

Mar. K—lis.

PETERBURGAS
IMPERATORIŠKOSJOS MOKSLŲ AKADEMIJOS SPAUSTUVĖJE
1905.

Aleksandrai Volterienei

už visą pritirtą iš jos gerą

aukauja

Vertėjas

AUDRA GIEDROJE

Paskutiniajame dešimtmetyje įvairios lietuviškos draugijos periodiškai — keletą kart per metus — kelia teatrališkas gūžynes. Ši aplinkybė sujudino mūsų dramatiškąją literatūrą, ligšiol pas mus beveik visai nežinomą. Tam tikslui parašyta tapo keletas originališkų veikalų, bet daugiausiai prisiėjo, suprantamas daiktas, versti iš svetimų kalbų. Tokiu būdu atsirado keletas vertimų. Visi jie buvo žaisti scenoje gūžynėse ir gerokai publikai nusibodo, nes ji turėjo keletą kart matyti tuos pačius veikalus. Dramatiškųjų veikalų stoką dabar prisieina atjausti dar giliaus, nes gūžynių skaitlius didinasi.

Visi vertimai daugiausiai atlikta greitąja, ir, apskritai paėmus, mažą teturi svarbumą, nors vargiai ar galima už tą kaltinti vertėjus. Išrinkdami veikalą versti, jie turi daboti, kad nebūtų sunkus atlikti artistams-mylėtojams ir kad įtiktų publikai . . . Tokiose aplinkybėse ir spausdinamas dabar parsas įsivilko lietuviškuosun rūbuosun. Tas maždaug būdina patį veikalą.

Galop turiu dar pridurti porą žodžių apie kalbą ir rašybą, kuriuodu nevienam skaitančių šį veikalėlį puls į akį. Viename ir kitame skiriuosi nuo kitų. Kodėl taip dariau — ne čia vieta aiškinti, gal prie progos kitur kur tą atliksiu. Čionai paveliju tik sau atsikreipti į artistus su dviem prašymais. Jeigu pasirodytų, kad kai kurie žodžiai daugumui nesuprantami, reiktų jie užmainyti kitais iš paduotų gale arba savais, kurie gali būti suprantamesni. Tas pats reikia pasakyti ir apie ištisus išsireiškimus, kurie gali būti ar nesuprantami, arba taisytini. Nors vertėjas ir vengė solecismų, bet visgi jie kur ne kur liko, nes jis galėjo jų neužtėmyti, arba, kad ir užtėmijo, negalėjo greitąja surasti tyrai lietuviško sakinio, kurs aiškiai atiduotų tą pačią mintį, o daugiau laiko pašvęsti panašiems veikalams neverta.

Mar. K-lis

Asmens:

1. Kupetys, Antanas 50 m.
2. Agnė, jo pati 40 m.
3. Katrė, jų duktė 19 m.
4. Bertašius, Jonas, senis 60 m.
5. Magdalena, senmergė, senio Bertašiaus sesuo 45 m.
6. Barbė, senio Bertašiaus duktė 16 m.
7. Grigaitis, Mykolas, jaunas daktaras 26 m.
8. Raulas, Kupečio tarnas.

Veikimai atsilieka — I ir III pas Kupetį, o II pas Bertašių.

Pirmasis aktas

„Pėdsakas"

(Kabinetas Kupečio namuose. Trejos durys: pro vidų — įeinamosios, po kairei — į pačios kambarį, po tiesei — į svečių kambarį. Pirmoje vietoje po kairei krasė, prie jos staliukas. Po kairei rašomasis stalas. Po tiesei nuo įeinamųjų durų indauja. Mebliai minkšti.)

1. Agnė bei Katrė

Katrė. Ne, mamyt, sakyk sau, sveika, ką nori, bet mes vis-gi negerai padarėm nesiklausdamos tėvo žinios.

Agnė. Tu vis savąją: „Negerai ir negerai". Bet kuo negerai? Jis nenorėjo, kad tu ištekėtum už to, kurį tu myli, bet už to, kurį jis išrinks. Apsiėjom ir be jo. Didelis čia daiktas! By tik motina laimina. Juk ir priežastys menkiausios! „Negaliu", rašo jis paskutiniajame laiške, „laužti savo žodžio, nes aš pažadėjau Katrę žmogui, išgelbėjusiam man gyvybę. Todėl už jokio kito jos neatiduok". Juokai! Jis negali laužti savo žodžio, o tu savo.

Katrė. Viskas, mamyt, taip, bet visgi geriaus būtų buvę, kad ir tėvelis prilygęs būtų, nes kitaip . . .

Agnė. Kai atvažiuos, mes jam ir įkalbėsim. Pamatysi, kad sutiks. Negi neprietelis jis koks!

Katrė. Bet tik, mamyt, kaip galima atsargiaus . . . ne iš karto. Aš taip bijau, jis toks smarkus.

Agnė. Žinau ir be tavęs. Bus pirtis ir man ir tau. Visoko prisiklausysiva, kiek tik nereikia.

2. Tie patys ir Bertašius sūnus.

Bert. sūnus. Labas vakaras matušei! Sveika, Katriut. Kas, aš vėl pakliuvau į tarimos apie staigų tėvelio uošvio, kurio dar nesmi matęs, pagrįžimą? Ka, ka, ka!

Katrė. Tau, Jonuk, vis juokai, bet aš iš tiesų bijau, mamytė ir.

Bert. sūnus. Matušė irgi bijai? Tamsta? Visų drąsiausioji ir bijo! Sarmata! Tikrai sarmata! Antsipuolus imk.

Agnė. Tamsta nepažįsti mano vyro, užtat ir kalbi taip. Kai atvažiuos, pamatysi, kaip lengva su juo šnekėties. Kalbėti su juo reikia parinkus laiką: kai gerame ūpe, tai gal da ir nusileistų. E, bėdos man su jums!

Bert. sūnus. Kas per bėdos? Jungtuvių juk negali jis panaikinti, nes nėra tam tikrų priežasčių. Parėkaus, pasibars — ir numos ranka

Katrė. Tau taip tik regis. Aš juntu, jog mums bus didelis pavojus. Tetušis niekados nesutiks. Jis labai nemėgsta, kad kas būtų daroma prieš jo norą.

Agnė. Kai jis kame nors užsikirs, tai paskui jo jokiu būdu nepertikrinsi. Nieko negelbsti nė maldavimai, nė ašaros.

Bert. sūnus. E-ė, kaip matyti, mano uošviui ir kai kada kas nosin įpučia. Bet niekis, prikalbėsime kaip norint ir jį.

3. Tie patys. Raulas

Raulas (paduodamas telegramą). Telegrama (išeina).

Agnė. Duok šen. Iš ko tai gali būti dabar? Nejaugi iš vyro? . . . (skaito). „Šiandien laukit. Atvažiuosiu 12. Tavo Antanas". Tai tau, Jurguti, devintinis! Jau dvylikė, o aš neprisirengus, nežinau nei kas sakyti, nei kas daryti. Kas čia bus. Eik tu, Katre, savo kambarin ir nesirodyk, kolei aš tavęs nepašauksiu, nes tu dar išsiplepėtum ir viską sugadintum. O tamsta, Jonai, eik su manim: mudu apsvarstysiva viską, kaip prigulint. Juntu, kad bus audra. (Katrei) O tai tu vis kalta. (visi išeina)

4. Kupetys, paskui jį Raulas neša lagaminą,
pagalves, skrynutes ir kitus daiktus.

Kupetys. Nešk, nešk, kad tave velniai! Atsargiaus . . . šen . . .

Raulas. Pone, pavelykit man ranką pabučiuoti . . .

Kupetys. Te, bučiuok! Man, taip sakant, iš vienos pusės, tas nieko nereiškia. Eik sau! (Raulas išeina).

Kupetys. Tsvu! Galop namie esmi. Ir kokio velnio važinėjau aš tan prakeiktan Limanan? Su kepenų liga išvažiavau, su kepenų liga ir pargrįžtu. Ir dar, taip sakant, iš vienos pusės, vos galo negavau

besimaudydamas Limane. O kaipgi! Nusivilkau aš, iš vienos pusės, ir lipu vandenin, tik staiga juntu, kad iš po mano kojų žemė pragaišo. Aš šen, ten . . . nėr vieko nė rėkti . . . lanku. Laimė dar man, kad kažinkoks jaunikaitis įšoko vandenin ir išnešė, arba, geriaus sakant, išvilko mane už plaukų kraštan. Aš dėkavoti. Prašyk, sakau, iš manęs ko nori, viską atiduosiu. Turiu vieną dukterį ir tą atiduosiu tamstai, iš vienos pusės. O kaip gi. Taip aš jam ir pasakiau. Štai tamsta, sakau, mano ranka, — ranka žmogaus, kurio lūpų niekados nesutepė melas. O kaip gi! Kalbėjova mudu arti valandos. Labai valyvas jaunikaitis! Baigęs universitetą, išėjęs į juristus, gyvena Peterburge . . . tiktai — ve prakeikta atmintis! — užmiršau atsiklausti, kurioj gatvėje gyvena, kaip jo pavardė ir nepasakiau savo adreso. Kaip jis ras dabar mane? Reiks, po velniais, man pačiam ieškoti jo visame Peterburge, iš vienos pusės; negaliu juk neatiteisti savo prižado — pažadėjau ir atiteisiu, nors man prisieitų todėliai kiaurą mėnesį bėginėti per Peterburgą su iškartu liežuviu, iš vienos pusės. Taip, po velnių, aš tvirtas savo apžaduose! Raulai!

5. Raulas

Kupetys. Pypkę! (Raulas paduoda) Kur pati?

Raulas. Savo kambaryje.

Kupetys. Ką veikia?

Raulas. Nieko. Taip sau, sėdi.

Kupetys. Duktė?

Raulas. Ponaitė vaikščioja sodne.

Kupetys. Gerai. O namie ar viskas gerai?

Raulas. Viskas, ve tik vakar . . .

Kupetys. Kas vakar?

Raulas. Virėja susirgo.

Kupetys. Ką?! . . . Kaip ji išdrįso sirgti? Pasakyk visiems, kad niekas nesirgtų, nes kitaip aš tuoj išgydysiu! Supranti?

Raulas. Suprantu.

Kupetys. Na taigi. O! — aš labai atžiaurus. Atžiaurus, bet teisus. Raulai!

Raulas. Klausau, pone!

Kupetys. Ar aš teisus?

Raulas. Teisus.

Kupetys. Gerai. Eik sau! (Raulas išeina)

Kupetys. Grosa pas mane pirmų-pirmiausiai. Tarnai manęs bijo, duktė irgi, pati — taip pat, — ir po draug visi jie mane myli, ypač pati.

O, jeigu ji kada nors mane apviltų, iš vienos pusės, aš . . . aš nežinau, ką padaryčiau. Bet panašios minties negalima nė prisileisti. Mano Agnė ir mane apviltų! Raulai!

6. Raulas

Kupetys. Kur, sakai, ponia?

Raulas. Savo kambaryje. Ji dabar kalbasi su kažin kokiu ponu.

Kupetys. Ką?! Su kokiu ponu?

Raulas. Nežinau, kažin koks jaunas ponas su uostais.

Kupetys. Jaunas, sakai, ir, iš vienos pusės, su uostais.

Raulas. Su. Jis dažnai lankosi čionai.

Kupetys. (pats sau) Tas tėmytina. (jam) Dažnai, sakai?

Raulas. Dažnai.

Kupetys. Na, ir kas? . . . Kaip ponia su juo, tas to . . . na, supranti, elgiasi, iš vienos pusės, suk tave velniai.

Raulas. Nieko, gerai. Jis poniai bučiuoja ranką.

Kupetys. Ką??! . . . Bučiuoja, sakai, iš vienos pusės?

Raulas. Neįsistebėjau, iš katro, — žinau, kad ranką, pats mačiau.

Kupetys. Kvaily! Ranką! Žinau aš tas rankutes! Iš pradžios rankas, paskui lūpeles, iš vienos pusės, paskui . . . Ko stovi? Išsnešink po velnių! (Raulas išeina).

Kupetys. Štai tau ir siurprizas. Jaunas žmogus bučiuoja jai rankas! Kas tas būtų per jaunas žmogus? Žingeidu patirti . . . Jis pas pačią kambaryje . . . paklausysiu, ką jie te šneka. Jaučiu, kad manyje liūtas nubunda. (prieina prie durų). Ką aš girdžiu?!

Agnės balsas. Būk atsargus, kad tamstos nepamatytų mano vyras, nes kitaip būtų blogai.

Bert. sūnaus balsas. Pasistengsiu. Lig pasimatymo, brangiausioji matušėle.

Kupetys. Matušėlė!! Tas man patinka. Ji matušėlė jam, iš vienos pusės, rink juos devynios! O moters, moters! Vos tik vyras atsitraukė iš namų, jūs tuoj su meile! O apgavingi padarai! Biaurinti mano namus! Pasirinkti jaukinį! Gerai! Viską prigulinčiai ištirsiu. Nuduosiu, būk nieko nežinąs, nieko nematąs, nieko negirdįs. Tykosiu, klausysiu, bet paskui, kada jau turėsiu rankoje išrodas . . . O, ką aš padarysiu paskui, aš da ir pats nežinau! Toji, į kurios meilę 20 metų tikėjau, ūmai . . .

7. Agnė

Kupetys. Štai ir ji pati, prisiruoškim.

Agnė. Sveikas, mylimasis. Na ką, ar geriaus tau nuo maudymos. Ar geriau dabar jautiesi?

Kupetys. Geresnis . . . gerai . . . labai gerai. (sau) Ir ji taip rimtai, taip šaltai užsilaiko.

Agnė. Mudviem su Katre ilgu buvo be tavęs. Vis laukėm tave sugrįštant. Aš turiu apie daug ką su tavim pasišnekėti.

Kupetys. (sau) Ūgu, nori mane apmalšyti, stačiai pradeda. (jai) Apie daug ką? . . . Taip, po velnių, man reikia su tavim ir apie daug ką pasišn . . . (nutraukia).

Agnė. Apie ką, mano mielas?

Kupetys. Ką? Tu klausi apie ką? . . . Apie nieką. Na, ir ko antsipuolei, iš vienos pusės, — sakau, apie nieką. (sau) Turėkies, Antan! (jai) Tu sveika?

Agnė. Ačiū Dievui, sveika.

Kupetys. Na tai ir gerai . . . labai gerai. O Katrė?

Agnė. Sveika. Dainuoja per kiauras dienas, it paukštelė. Aš norėjau tau pasakyti . . .

Kupetys. Pasakyti? Tu norėjai man pasakyti! Ką tu gali savo išsiteisinimui pasakyti? Kaip tu vadini savo pasielgimą?

Agnė. Savo išsiteisinimui? . . . Tai tu jau viską žinai? . . .

Kupetys. Nieko aš nežinau, — lygiai nieko! (sau) O, kokia kančia! (jai) Kodėl aš nematau Katrės? Kodėl ji neišėjo tėvo patiktų? Kas čia dedasi. Atvažiuoju — nieko nėra, niekas nepateka! Visi namai lyg išmirę. Telegramą gavote?

Agnė. Taip, tik-ką gavau.

Kupetys. Pavadink čion Katrę.

Agnė. Tuojaus. Ji sodne. (išeina)

Kupetys. Viešpatie, duok man spėkų visam tam iškentėti. Grįžtu savo šeimynos prieglobon, iš vienos pusės, noriu pasilsėti po sunkių audrų ir štai ką randu! O, čia gali žmogus iš galvos išeiti! Bet aš užsilaikysiu šaltai, rimtai, stengsiuosi linksmas būti, be rūpesčių, tik nežinau, ar išturėsiu lig pabaigai savo rolę . . . Lig pabaigai? . . . O, kokia tai baisi bus pabaiga! . . . (prieina prie stalo, geria vandens). Reikia nusiraminti, lygsvaros prieiti. (pamatęs vizitinę kortelę). Kas tai per kortelė? . . . Iš kur ji? (skaito) „Bertašiaus Jonas" (kalba) Bertašiaus Jonas! Kas tai per Bertašius? Aš tokio nepažįstu . . . tai naujas asmuo . . . Gali būti tai tas pats jaunas žmogus su uostais . . . Taip . . . tur būti! Man rodosi, kad ant tos vizitinės kortelės taip ir matyti uostai. Reikia išklausinėti atsargiai Katrė: gal ji prasitars . . .

8. Katrė

Kupetys. Tu, matyti, neskaitai už reikalingą nė pasisveikinti su tėvu? Taip? . . .

Katrė. (puldama jam ant kaklo) Visai ne. Aš taip džiaugiuosi iš tavo pargrįžimo, mylimas tetuši!

Kupetys. Taip . . . taip . . . aš irgi džiaugiuos iš savo pargrįžimo, iš vienos pusės . . . Motina, tur būti, irgi džiaugiasi iš mano pargrįžimo. Ar ne tiesa?

Katrė. Žinoma, juk mes visi taip tave mylim.

Kupetys. Mylite . . . Taip? . . . Sakai, ir motina myli?

Katrė. Žinoma. Bet kam tu klausi? Argi tu pats nežinai?

Kupetys. Žinoma, po velniais, žinau, jog ji mane taip myli . . .

Katrė. Ir tu ją, tetuši, myli? Juk tiesa?

Kupetys. Myliu? . . . Nežinau . . . dabar nežinau. Aš ją mylėjau! Taip mylėjau, po velniais, iš vienos pusės, kaip negali mylėti nė šimtas tūkstančių velnių! O ji . . .

Katrė. (sau) Tėvui viskas žinoma. (jam) Tikrai motina nekalta . . . ji pasielgė truputį ne taip . . . jai reikė tau parašyti . . .

Kupetys. Kas? Ji nekalta? Da ir tu ją ginsi? Tai aš kaltas? Kaltas, kad gyvenu; kaltas, kad . . . (sau) Po velniais, vos vėl neprasitariau. (jai) Tu, Katriut, neklausyk, ką aš kalbu . . . tegu tau susiduoma, kad aš nieko nekalbu . . . Žinai, aš, iš vienos pusės, suerzintas . . . žinai, kelionė, šaltis, mašina, kepuonia . . . lietus, na ir kiti galai . . . supranti? (sau) Velniai žino, ką aš čia kalbu?

Katrė. (sau) Kas jam yra? Aš iš tiesų bijau. (jam) Ar nenueitum truputį dusterėti, tu nuvargęs . . .

Kupetys. Dusterėti, sakai? Kur aš galėsiu dusterėti, kad negaliu nė dusterėti, iš vienos pusės. Taip! . . . Jeigu tik kapuos dusterėsiu.

Katrė. (sau) Nieko nesuprantu.

Kupetys. Katriut, mano dukrel, taip sakant, iš vienos pusės! Vienintelė mano senatvės paguoda! . . . Ką tu taip žiūri į mane? Manai, iš proto išėjau? Taip? Tu beveik įspėjai. (sau) Na, aš turiu atsižinoti vardą žmogaus, kurs mano šeimyniškąją laimę sugriovė! (jai) Katriut, pasakyk man, ar daug pas jus, man nesant namie, naujų pažįstamų atsirado? Kas pas jus lankosi?

Katrė. Beveik niekas. Tie patys, kurie ir prie tavęs buvo.

Kupetys. Matai, man tas reikia žinoti . . . Man reikia pasiteirauti, iš vienos pusės . . . Aš turiu vieną tokį reikalą . . .

Katrė. Kokį reikalą?

Kupetys. Kas tau darbo, — kokį. Man, žinai, reikalingas koks nors jaunikaitis . . . su uostais . . . arba be uostų . . . vis viena . . . Gal pas jus yra kas nors iš naujųjų pažįstamų geras, jaunas žmogus?

Katrė. Taip, yra . . . Labai geras. Kam tau, tėvel?

Kupetys. Kas tau darbo, — kam. Kas jis toks, kuo užsiima? . . .

Katrė. Jis advokatas. Tau mamytė nieko nesakė?

Kupetys. Nieko man mamytė nesakė! Sakai, advokatas? Taip? Man advokato ir reikia. Kaip jis vadinas?

Katrė. Bertašius.

Kupetys. Bertašius. (sau) Kaip kartas taip! Mano prajautimas neapgavo manęs! (jai) Vardu?

Katrė. Jonas.

Kupetys. Toliaus. Kur gyvena, butas? — viską!

Katrė. Čia pat, Peterburge . . . Nevskio prospektas, numeris 13.

Kupetys. Gerai, „Nevskio prospektas, num. 13". Atminsiu. Niekados neužmiršiu! (sau) Štai mano pačios jaukinys. (sugniaužia kortelę) O, kaip degina šis popierius man rankas! Bertašius . . . E, kokia biauri pavardė! Ar netiesa?

Katrė. Kas, tėvel?

Kupetys. Aš sakau, ar ne tiesa, kokia biauri pavardė?

Katrė. Man rodos, — atžagariai . . . Motina irgi taip mano . . .

Kupetys. Ką? Motina taip mano? Taip? Man visai nerūpi, ką ji mano, tau irgi neturi rūpėti, ką ji mano ir ką aš manau! Supranti?

Katrė. (sau) Tėvelis be abejo serga.

Kupetys. Eik, Katriut, pasivaikščiok. Aš tavęs neužturinėju. Man reikia dar mano daiktai sutvarkyti. Žaisk, vaikel, pakol vargo nepažįsti! Eik, dukrel mano, eik! (Katrė išeina).

Kupetys. Tu nejunti, vargše, kiek iškentė tavo nelaimingasis tėvas per šią valandą. Širdis plyšta iš skausmo, o reikia tylėti, kad paskui užkart užmušti nusidėjėlę pačią jos paslapčių aikštėn iškėlimu. Bet visam kam būna galas! Kur mano puštalietai? (išima skrynutę iš lagamino). A, skrynutėj! Gerai. Iškviesiu jį dvikautynių . . . užmušiu . . . O jeigu jis mane užmuš? . . . Dar geriaus. Geresnė mirtis, nei toks baisus gyvenimas! Tai Sibirija! Blogiaus, negu Sibirija! Raulai! Raulai!

9. Raulas

Raulas. Klausau, pone!

Kupetys. Eikš čia. Te tau du auksinu alupinigų, ne auksinas, arba ne geriau paskui: pas mane dabar smulkių nėra.

Raulas. Žemiausiai ponui dėkavoju (bučiuoja ranką).

Kupetys. Nedėkavok man, nereikia . . . Aš smarkus, bet teisus, iš vienos pusės. Pasakyk tu man ve ką: ar būva kas pas jus daugiau be jaunojo pono su uostais?

Raulas. Visokių būva.

Kupetys. Visokių, sakai? Vyrai, iš vienos pusės?

Raulas. Nežinau iš kurios pusės. Vis daugiausia moteriškos.

Kupetys. A, bobos! Tai vyrų nebūva?

Raulas. Ne. Tiktai tas, apie kurį sakiau, su uostais ir . . .

Kupetys. Ir kas? Kas? Sakyk!

Raulas. Ir vienas ligūstas senis; jis irgi ilgai sėdėjo su ponia ir sakė, kad negerai būsią, kai ponas pargrįšiąs.

Kupetys. Suk juos šimts velnių iš vienos pusės, o tave iš kitos! Juo tolyn, juo blogyn! Ir tu man ligšiol nieko nesakei! O Agne, Agne, ką tu padarei, ką tu padarei! Ir tikėki paskui žmogus meilei, ištikimybei, jausmų šventumui! Atsitiktų taip Turkijoje, tai tave maišan įsiuvę vandenin, iš vienos pusės! . . . Raulai!

Raulas. Klausau, pone!

Kupetys. Kur tas senis gyvena?

Raulas. Nežinau, pone.

Kupetys. Nieko tu nežinai! E, vėpla! Eik sau! (Raulas išeina).

Kupetys. Tai tau gyvenimo linksmybės! Tai tau šeimyniškoji laimė! „Netikėk moteriškei namie, o šuniui ore", pasakė kanokoks protingas žmogus, užmiršau, kuo jis vardu. Aš savo Agnei 20 metų tikėjau, o 21-aisiais pasirinko net du jaukiniu, iš vienos pusės. Bet ar du dar? Gal būti pas ją buvo jų dešimts, iš vienos pusės! Taip! Mane išmainyti į kažin kokį ligūstą senį! Ir tokią paleistuvę galėjau aš mylėti, galėjau glausti prie širdies! O baidyklė su nekaltybės kauke! Vargšė Katrė, jeigu ji žinotų, kokią turi motiną! O gal ji žino, tik slepia nuo manęs . . . gal ji dar pati padeda . . . Juk ne veltui sakoma, kad „obuolys nuo obelies netoli teriedės". Užmušti jaukinius! Užmušti pačią! Paskui pačiam užsimušti, iš vienos pusės! (rodydamas vizitinę kortelę) Su šia jos prasikaltimo išroda ieškosiu ano jaunojo žmogaus su uostais . . . ir atrasiu jį, būtinai atrasiu! Iš po žemių iškasiu! Kad tik nenumirti man neatkeršijus! Rimtumas bei kraujo šaltumas turi būti nuo šio laiko mano devizas.

10. Agnė

Kupetys. Štai eina ir ji pati, nuleidus galvą . . . sąžinė, mat, ją graužia . . . gėda žiūrėti vyrui į akis . . .

Agnė. Katrė man pasakė, kad tu nesveikas. Kas tau?

Kupetys. Kas man? Man? Nieko! Aš visiškai sveikas. Aš taip sveikas, kaip niekados nebuvau dar savo gyvenime. Aš jaučiu savyje tiek spėkų, jog, rodosi, visus smaugčiau, muščiau, karčiau! . . . O! . . .

Agnė. Klausyk, Antan, aš visai negaliu suprasti, kas tau pasidarė. Tu pagrįžai lyg žvėris iš to Limano.

Kupetys. Taip, iš tiesų, žvėris! Tigras! Krakadilas! O kas mane lig to privedė? Kas? Tu!

Agnė. (sau). Jam tur būti viskas žinioj. Aš nesitikėjau, kad Katrės jungtuvės taip jį suerzintų. (jam) Aš vis rengiaus tau pasakyti, bet nežinau, kaip pradėti, tu taip sujudintas . . .

Kupetys. Ką sakyti! Ką pradėti! Tu jau pradėjai, o man duok pabaigti, *iš vienos pusės!* Nieko man nesakyk! Nenoriu nieko nė klausyti! Nesiteisink! Ką tu sakysi, viskas bus melas! Vien tik melas! Pramonė!

Agnė. Bet, mielas Antanai . . .

Kupetys. Tylėk! Nežadink miegančiojo liūto! (eina į duris).

Agnė. Tu išeini? Kur?

Kupetys. Kur? . . . Tur, kur rasiu žmogų, kurs sugriovė mano šeimyniškąjį gyvenimą! . . . Bet ką čia su tavim ilgai šnekėsiu, veltui gaišinsiu laiką! Pagrįšiu, ir viską atsižinosi, viską! Supranti — viską! O, tu nejunti, kokia baisi atpilda tau rengiama!

Agnė. Ką tu kalbi, brangusis . . .

Kupetys. Brangusis! . . . brangusis! . . . O, iš tikrųjų, brangus! Tu atsižinosi jo brangumą tik tada, kai jis pagrįžęs mes tau akysna tavo prasirasties išrodą! Ak tu . . . Bordžijo Lukrecija, Mesalina! . . . (*ima skrynutę su puštalietais*). Nėr ko ilgai gaišta! Kraujas! . . . Vien tik kraujas nuplaus šį mano garbės pažeidimą! Lauk manęs, nusidėjusi moteriške, aš pagrįšiu, greitai pagrįšiu! O dabar sudie ir atmink mane! (greitai išeina).

(Uždang).

Antrasis Aktas

„Kraujo trokštu".

Kambarys Bertašiau namuos. Po tiesei stalas, užkrautas buteliukais, bonkomis, skrynutėmis ir kitais galais. Už stalo sėdi Bertašius — tėvas.

1. Bertašius — tėvas ir Magdalena.

Bert. tėvas. (priimdamas žirnelius). Vienas . . . du . . . trys . . . Gana.

Magdalena. A! . . . Negaliu žiūrėti į tave! Visada tu su tais vaistapalaikiais. Tai žirneliai, tai pastiprinantieji, tai pasilpninantieji . . .

Bert. tėvas. Labai ką tu supranti! Argi tu nematai, kad aš sergu, labai sergu. Pas mane gumbo judėjimas, kinkų drebėjimas, viso organizmo nusilpnėjimas, nervų sistemos suirimas, na ir kitų galų suirimas.

Magdalena. Man rodos, kad pas tave bus ir kitų galų suirimas. Tavo vietoje būdama mesčiau laukan visą šitą biaurybę.

Bert. tėvas. Laukan! Sakykite susimildami, — laukan! Vis tiek, kaip išmesti mano sveikatą. Laukan! Argi tu, Magde, nesupranti, kad visi šie vaistai reikalingi mano sveikatai užlaikyti.

Magdalena. Jau kiek kartų prašiau tave nevadinti mane Magde, o Alena; juk tas nesunku išpildyti, man rodos.

Bert. tėvas. Kokia tu Alena, kad tu Magdalena. Taip, man rodosi, daug geriau.

Magdalena. Bet aš tave to prašiau. Negaliu apkęsti tokio biauraus vardo: Magdalena! Alena, Alenutė . . . kur kas juk poetiškiau, švelniau.

Bert. tėvas. Et, atstok tu nuo manęs su savo švelnumu; ne lig to man dabar. Per tave, kad nors truputį, būčiau nusivėlinęs ant 1 1/2 minutės priimti pasilpninančiuosius, o jie reikalingi mano sveikatai . . . (geria vaistus).

Magdalena. Ir vėl! E, kaip įkyrėjo! (išeina).

Bert. tėvas. (vienas) Ok, ok, ok! Silpna mano sveikatėlė, visai silpna. Ausyse ūžia, nervų suirimas ir visų kitų galų suirimas, žodžiu sakant aš sergu ne juokoms. Trejis metus gydaus, ir nieko negelbsti. Kiekvieną vaistą priimu punktuališkai, kasdien vienu laiku, viena minute nenusivėlinu. O kodėl? Todėl, kad pas mane viskas čia įrašyta. (atskleidžia knygelę patėmijimams) „8 ryto valandoje čajus su grietine, 9 pusryčiai: kotletas iš veršienos ir tuoj du šaukšteliu pasilpninančiųjų. Pusėj 11-ės 4 rūginti agurkai ir pieno lėkštė. Paskui, pusėj pirmosios pietūs ir iki dviejų pastiprinantis pogulis. Dviejose trys žirneliai iš karbolo-jodo ir penkias minutes praleidus šaukštelis pasilpninančiųjų. Paskui 5 valandoje čajus ir raugintas agurkas. 8-je vakarienė iš rūgyto pieno ir gulti". Visus šiuos galus pildau lig paskutiniųjų mažmožių ir dėlto nieko negelbsti. Miegu, it musė, valgau, it žvirblis. Kasdien einu silpnyn ir silpnyn. Kinkų drebėjimas didinasi, nervų suirimas irgi, na ir

kitų galų suirimas nesimažina. Saugojuos kiekvieno susijaudinimo, nes sujudinimai mane užmuša. Prie mano silpnos sveikatos man absoliutiškas reikalingas ramumas. Net ir daktaras Grigaitis sako, kad prie mano sveikatos reikią saugoties susijudinimų morališkųjų, o taip pat ir fiziškųjų. Kaslink mano gydymos metodo, tai jis ne tik nepripažįsta jo už naudingą, bet tiesiog už pragaištingą. Gm . . . Ką jis išmano! Treti jau metai suėjo, kaip gydaus, ir tik per vaistus esmi dar gyvas. O jeigu klausęs būčiau daktarų patarimo, seniai jau būčiau geresnėj pasaulėj atsidūręs. Bet Grigaitis geras daktaras: jis nieko neima už vizitus ir nieko neužrašo. „Tamsta, sako, visiškai sveikas būtum, jeigu mestum priimdinėjęs pasilpninančiuosius, sumaišius juos su agurkais bei rūgytu pienu". Irgi rados mulkis mano gydymos metodą peikti. Iš tiesų, aš isitikrinu, kad dabarnykšti daktarai niekam verti! Jie tik moka užrašinėti kali-bromatum bei kali-jodatum, o nuo visų tų kalių žmogui nė sveikiau, nė blogiau. Išbandysiu dar vieną būdą, jeigu šis nepagelbės, tai nors stačiai gulk ir mirk! Jums gal žingeidu patirti, kas tai per būdas? Taip? Masažas! Grigaitis žadėjo atsiųsti man šindei garsųjį masažistą. Masažas turi man būtinai pagelbėti. Aš daug žinau radikališko masažu gydymos pavyzdžių. Viena moteriškė kiaurus metus jau buvo už vyro, vieno mano pažįstamo, — dailus vyras! nesenas, lygiai, kaip aš, — ir neturėjo vaikų. Įkalbėjo jai žmonės gydytis masažu pas buvusį tada madoj masažistą, ir kaip jums rodos? Metai nesuėjo, ir jau laimingas tėvas supė ne vieną, ne, — du sūnus dvynius. O vis masažistas pagelbėjo. O, masažas nepaprastas daiktas! Mano pažįstamas užmokėjo už tai masažistui 500 rublių. Bet ir verta. Kiaurus keturis mėnesius gydė, bet už tai kokios puikios pasekmės! Užkart dvyniai. Aš pasakiau tą seseriai Magdei, o ji, kvailė, ausis užkiša: „Ugi, sako, nešnekėk, brolau, apie tą, juk aš mergaitė"! Ji mergaitė! Jau suviršum 40 turi, o dar mergaitė. Ji mano, kad kūdikius garnys atneša. Kvailė, ir gana.

2. Grigaitis bei Barbė.

Bert. tėvas. Sveikas, daktare. Labai gerai, kad atėjai. Tamsta reikalingas mano sveikatai.

Barbė. (pamačiusi atkimštą butelį). Tėtušis vėl ėmei vaistus. Ak, tėtuši, koks tu nepaklusnus! Juk tau sakė ponas Grigaitis, kad agurkai tau nepagelbės, o anaiptol. Taip juk pons daktare?

Grigaitis. Pilna tiesa. Iš tikrųjų, kodėl tamsta neklausai manęs ir nemeti visų šių biaurybių. Juk šiais vaistais galima pagadinti arklio

pilvas, netik žmogaus. Tamsta esi visai sveikas. Tamstai taip tik rodos, kad sergi. Tamsta labai abejingas.

Bert. tėvas. Rodos! . . . gerai, „rodos"! Gumbo judėjimas, kinkų drebėjimas, nervų sistemos suirimas . . .

Barbė. Ir kitų galų suirimas . . . Ka, ka, ka! Koks tu, tėtuši, juokingas!

Bert. tėvas. Tėvas serga, o jai juokas. O vaikai, vaikai, kuo jūs atsimokate už gimdytojų meilę! Tėvas jau arti mirties, o jinai juokiasi.

Barbė. Nepyk, tėtuši. Aš daugiau taip nedarysiu. Tu juk nepyksti? A? Na, tai ir gerai . . . (prisimeilindama). Paklausyk, tėtuši, ką aš pasakysiu . . .

Bert. tėvas. Ką?

Barbė. Aš seniai rengiuosi pasakyti. Prižadėk, kad neatsakysi.

Bert. tėvas. Sakyk, paskui dabosime.

Barbė. Ne, ne! Ko čia „dabosime"! Prižadėk!

Bert. tėvas. Na, gerai . . . prižadu.

Barbė. Tėtuši, aš prašau tave savo rankos ponui Grigaičiui.

Bert. tėvas. Ko tokio?

Barbė. Prašau savo rankos ponui Grigaičiui. Supranti?

Bert. tėvas. Tai tu prašai pono Grigaičio rankos . . . Tsvu, tai, vadinas, ponas Grigaitis prašo man savo rankos . . . Nieko nesuprantu!

Grigaitis. Aš pasakysiu aiškiau. Atiduok man tamsta Barbutę; mes seniai jau mylimės.

Bert. tėvas. O aš? . . . Aš juk ją irgi myliu . . . kaip gi aš liksiu? Ji reikalinga mano sveikatai. Aš žmogus ligotas, pas mane gumbo judėjimas ir kiti galai . . . Girdi tamsta, lukterėk truputį, — aš išsigydysiu galutinai, ir tada imk sau ją.

Grigaitis. Ačių. Žingeidu, kada tamsta manai išsigydyti ir iš kokios ligos. Jeigu tik labiau vis gadinsite pilvą agurkais . . .

Barbė. Rūgytu pienu ir žirneliais.

Bert. tėvas. Taip! Rūgytu pienu ir žirneliais! Bet taipgi ir masažu. Tamsta juk pats man patarei.

Grigaitis. Nesiginu. Masažas nebus nors pragaištingas.

Barbė. Kas? Tėtušis nori jau ir masažu gydyties?

Bert. tėvas. Taip, noriu. Neseniai žadėjo man ponas Grigaitis atsiųsti šindei masažistą.

Grigaitis. Aš vakar prašiau vieno savo pažįstamo daktaro — masažisto užeiti šindei 3-se. Jis turi greitai pribūti. Tik perspėju tamstą,

kad besigydydamas masažu tamsta turi būtinai savo originališkąjį gydymos mesti.

Barbė. Tėtuši, aš laukiu.

Bert. tėvas. O tau kam jis? Juk masažas man, o ne tau reikalingas.

Barbė. Ka, ka, ka! Juk aš visai ne apie masažą kalbu. Koks tu juokingas! Aš laukiu atsakymo ant savo klausimo.

Bert. tėvas. Kokio klausimo?

Barbė. Visada taip. Tu atsimeni tiktai, kelintoje valandoje turi primdinėti savo vaistapalaikius.

Bert. tėvas. Tas mano sveikatai reikalinga. Pas mane čionai viskas surašyta.

Barbė. Reikė įrašyti ir mano klausimas. Pasakyk gi,.tėtuši, ar sutinki mane išleisti už pono Grigaičio?

Grigaitis. Viliuosi, tamsta neturi nieko man užmesti.

Bert. tėvas. Mano gerasis! Lygiai nieko, tik prašau truputį lukterėti. Aš prasigalėsiu, tikrai prasigalėsiu ir neužilgo. Aš tą juntu. Per mėnesį kitą aš būsiu visiškai sveikas, ir tada imk sau Barbę.

Barbė. Sutinka! Tėtušis sutinka! Mylimasis tėtuši! . . . (puola jam ant kaklo).

Bert. tėvas. Atsargiau, atsargiau . . . Kinkų drebėjimas . . .

Barbė. Tuojos bėgu tetulei pasakytų.

3. Magdalena.

Magdalena. Palauk tu, ožka! Ką tu nori tetulei pasakyti? Tuoj sakyk.

Barbė. (tragiškai). Apreikšti tamstai dviejų širdžių paslaptį. Eikit čia! (rodydama į Grigaitį). Aš myliu jį, o jis mane, ir tėtušis sutinka mane už jo išleisti.

Magdalena. Kam tu tą sakai!

Grigaitis. Ką tokį?

Barbė. Aš buvau ir užmiršus, kad tetulė negali ramiai išgirsti žodžius: sujungtuvės, meilė . . . Pas ją tuojos pradeda širdis plakti . . .

Magdalena. Ak, taip. Nuo to laiko, kai įsitikrinau, jog visi vyrai apgavikai, man gailis kiekvienos ištekančios mergaitės. Man gailis šių nekaltų avelių, iš liuoso noro einančių į kančias.

Grigaitis. Ar seniai tamsta įsitikrinai, kad visi vyrai apgavikai?

Magdalena. Ak, neklausk tamsta. Neatnaujink naujos žaizdos.

Bert. tėvas. Prieš 20 metų ji sužeista, o vis dar vadina ją nauja žaizda!

Magdalena. Visai ne 20. Tamsta, brolel, visada turi perdėti! Iš viso tik 18 metelių praėjo, kai jis . . . jis mane pametė. Aš jį mylėjau . . . taip mylėjau! . . . Mes draugėj vaikščiodavom per sodną . . . grožėjomės baltu mėnuliu . . . Jis man dainavo romansus . . . Ak, kaip puikiai jis dainavo! Dar net dabar girdisi ausyse romanso žodžiai: „Tave užmiršti, tave užmiršti!"

Grigaitis. Ir užmiršo?

Magdalena. Užmiršo. Bet aš jį myliu, ligšiol myliu! Aš negaliu jo užmiršti.

Grigaitis. Tai vien dėlto, kad tamstą užmiršo tamstos dainininkas, visi vyrai turi būti apgavikai?

Magdalena. Visi! Absoliutiškai visi! Išpažins meilę, apsives, ir, vis tiek, mes, o vargšė pati turi paskui namie kankyties, kaip aš dabar kankinuosi.

Bert. tėvas. At, atvirai pasakius, laikas jau būtų tau, sesel, užgesinti savyje šį karštį, juk tu jau pilną pensiją ištarnavai.

Magdalena. Ką tu nori per tai pasakyti, brolel?

Bert. tėvas. Tą, kad tu, sesel, jau senė.

Magdalena. Aš nė šnekėti su tavim nenoriu! Tamsta moki tiktai užgaulioti beginklę moteriškę!

Barbė. Nepyk, tetul. Tėtušis pajuokavo. Juk tiesa? Kokia gi tamsta senė. Tamstai daugiau kaip 25 niekas nepasakys.

Magdalena. O kas, tiesa?

Barbė. Žinoma.

Magdalena. Tai matai. Man ir pačiai rodosi, kad aš dar jauna išveizdžiu. Tu tik viena mane supranti, Barbut, tiki tu man, kad aš tave myliu?

Barbė. Kam tamsta klausi?

Magdalena. Bet pasakyk, — tiki?

Barbė. Na, tikiu.

Magdalena. Netekėk tu už jo. Aš vis žiūriu į jį ir būk matau savo Klemensą . . . ir jis lygiai toks buvo: visi jie vienodi. Pasigailėsi, bet jau vėlu bus.

Barbė. Nepasigailėsiu, tetul, ne! Pažiūrėkit į jį! Argi galima jo nemylėti? Aš dabar jaučiuosi taip užganėdinta, tokia laiminga! Dabar aš dainuočiau, šokčiau . . . Ponas Mykolai, eiva sodnan, bėginėsiva.

Grigaitis. Bėginėti, su didžiausiu noru, bet . . .

Barbė. Be jokių „bet". Tuojos!

Grigaitis. Klausau. (išeina).

Magdalena. Ar matei?

Bert. tėvas. Ką?

Magdalena. Jį.

Bert. tėvas. Ką tokį?

Magdalena. Nugi jį, Grigaitį.

Bert. tėvas. Ne kartą mačiau, ir dabar tiką mačiau. Tai kas iš to?

Magdalena. Ir tu pavelijai . . .

Bert. tėvas. Ką?

Magdalena (sau) Koks mulkis! (jam). Ką? Ką? Merginties su Barbe.

Bert. tėvas. Pavelijau. Tas reikalinga jos sveikatai.

Magdalena. Ir tu sutikai ant jų jungtuvių?

Bert. tėvas. Sutikau. Bet ji tik tada už jo ištekės, kai aš išsigydysiu . . . Tas reikalinga mano sveikatai. Tu žinai pas mane gumbo judėjimas, kinkų drebėjimas, viso organizmo . . .

Magdalena. Vėl savo! Aš su juo apie reikalus kalbu, o jis . . . tsvu! Sakyk susimildamas, ką gero Barbei padarei, sutikdamas ant jos jungtuvių?

Bert. tėvas. Kaip ką? Jinai jį myli.

Magdalena. Bet jis vyras!

Bert. tėvas. O tu norėtum, kad išleisčiau ją už moteriškės? . . . Na, sesul, tau, turi būti, kas nors galvoj negerai.

Magdalena. Argi tu neišmanai, kad visi vyrai išgamos! Ir tu, matydamas, kad ji per savo nežinią kasa sau duobę, — tu pats stumi ją duobėn. Atmink, Jonai, jos kraujas ant tavęs puola!

Bert. tėvas. Kvaile tu, kvaile! Sena, o kvaila. Aš gyvenau su pačios nabašninke 30 metų, ir ji nė karto negalėjo pasiskųsti, kad aš pagavikas. O tu bala žino kuo prikimšai savo smegenis.

Magdalena. Ko čia aš su tavim ilgai kalbėsiu! Matau, niekas manęs nenori suprasti. Jaučiu, kad Barbė į tikrą prapultį eina. Nors jis ir apsipačiuos su ja, tai, tikėk man, vis tiek, suėjus trims kokiems mėnesiams, arba da ir anksčiau, taps jai neištikimas. Mano Klemensas siekė man mėnesiu, žvaigždėmis ir dėlto suvylė. Jaučiu, kad žaizda mano niekados neužgis . . .

4. Kupetys su skrynute.

Kupetys. Ar čia gyvena Bertašius?

Bert. tėvas. Čia.

Kupetys. Kur jis?

Bert. tėvas. Prieš tamstą.

Kupetys. Aš jo neregiu.

Bert. tėvas. Tai aš pats esmi.

Kupetys. Bertašius Jonas.

Bert. tėvas. Bertašius Jonas.

Kupetys. (sau) Keista. Ieškojau jauno žmogaus, o čia randu griuvėsį. Tai tur būti jaunojo žmogaus su uostais pavardė kitoniška . . . Tai Katrė mane suvadžiojo. O šis ar nebus tik tas senis, apie kurį man Raulas kalbėjo.

Bert. tėvas. (sau) Ką jis te panosėj burbuliuoja. Ar tik ne užkalbėjimus kokius? . . .

Kupetys. (sau) Taip, taip . . . turi būti, tas pats senis. Dar geriau, pradėsiu nuo senio, o paskui rasiu ir jaunąjį. (Bertašiui). Man reikia pasišnekėti su tamsta be liudininkų.

Bert. tėvas. (Magdalenai) Magde, išeik. Šis ponas pas mane su reikalu. (tyliai) Tai masažistas.

Kupetys. Taip, su reikalu, — ir labai svarbiu reikalu, iš vienos pusės.

Magdalena. Išeinu, brolel, išeinu. (sau) Koks dailus vyras! (išeina).

Kupetys. (užrakina duris ir išima iš skrynutės pištalietus). Dabar, maloningas pone, mudu pasišnekėsiva.

Bert. tėvas. (sau) Koks keistas to masažisto pasielgimas.

Kupetys. Tamsta žinai, kas aš?

Bert. tėvas. Nežinau, bet spėju.

Kupetys. Įspėji. Labai gerai. Tas sutrumpins nereikalingas kalbas. Pasakysiu tamstai trumpai, bet aiškiai. Aš vyras, iš vienos pusės.

Bert. tėvas. Labai malonu . . .

Kupetys. Numanai tamsta, — vyras!

Bert. tėvas. Numanau, numanau. (sau) Labai tai man reikia žinoti.

Kupetys. Na tai, turi būti, tamsta supranti, kaip turi vyras pasielgti su žmogumi, išgriovusiu jo šeimynišką laimę, įžeidžiusiu jo garbę.

Bert. tėvas. (sau) Koks keistas masažistas! (jam) Nežinau, kaip sau norės.

Kupetys. Kaip sau norės?! . . . Taip, tiesą tamsta sakai, kaip norės. Jis turi teisę užmušti ir jį, ir ją.

Bert. tėvas. Lai sau užmuša, aš nieko prieš tai neturėsiu. Bet užsiimkim geriau darbu. Reikia tamstai žinoti, kad pas mane gumbo judėjimas, kinkų drebėjimas . . .

Kupetys. (sau) Ir tokį žmogų, tokį sugriuvėlį galėjo mano Agnė mylėti, galėjo glamonėti!

Bert. tėvas. . . . Nervų sistemos suirimas ir kitų galų suirimas. Aš . . .

Kupetys. Kas man darbo, iš vienos pusės, prie tamstos suirimų! Ar nesitiki mane sugriaudinti panašiomis dainomis? Ne, aš ne toks. Aš nesiduosiu tamstai aplamdyti. Aš tvirtai pasirengęs. Kraujas! Man reikalingas kraujas, aš jo trokštu!

Bert. tėvas. (sau) Na čia kažin koks skerdikas, o dar ir girtas ar pasiutęs! Ačių Grigaičiui, labai gerą jis man masažistą atsiuntė.

Kupetys. (pratęsdamas) Ak tu ištižėli!

Bert. tėvas. (sau) O-o, jau jis sako man „tu".

Kupetys. Sudžiūvėli! Rupūže!

Bert. tėvas. Pone, aš negaliu pavelyti . . .

Kupetys. Tu nepavelysi?! . . . Aš niekados nepavelysiu, kad tu sau pavelytum duoti man savo pavelijimą! (nutveria jį už rankos) Prisipažink, tu buvai mano pačios jaukinys?

Bert. tėvas. Leisk, tamsta . . . tai jau perdaug. Aš žmogus nesveikas, pas mane kinkų drebėjimas . . .

Kupetys. (apsiniaukęs) Greitai nebus jokio drebėjimo. Aš galvoju už tą (paduoda puštalietą). Imk!

Bert. tėvas. (atšokdamas) Kas? Kam? . . .

Kupetys. Tam, kad gintumės, — kad miręs nesakytum, jog aš tave užmušiau iš patvorio, kaip šunį, ko tu, žinoma, ir vertas! Bet aš noriu su tavim apsieiti padoriai. Ginkies!

Bert. tėvas. (sau) Čia kažin koks beprotis! (jam) Atsiprašant, ką tamsta darai? . . . Ar tamsta iš proto išėjai! . . .

Kupetys. (besiartindamas) Aš trokštu kraujo!!

Bert. tėvas. (už stalo) Tai man patinka! Pone, man rodosi, jog tamsta ne tam čia atsiųstas, kad svetimuose namuos šūkautum, ale kad mane gydytum.

Kupetys. Aš ir noriu tave išgydyti. Ant visados išgydyti. Imk!

Bert. tėvas. (sau) Prie mano gumbo judėjimo toks susijudinimas tai stačiai mirtis.

Kupetys. (rūsčiai) Girdi, imk! Aš trokštu kraujo (eina paskui jį).

Bert. tėvas. (kėdėmis užsistatydamas) Bet palauk, tamsta. Velniai žino, ką tamsta darai! Aš tamstą pasikviečiau masažui daryti, o tamsta nori padaryti čia kaszin-kokią skerdynę.

Kupetys. Ką? . . . Kas pasikvietė? Kokiam masažui, po velnių? Tamstai, matyti, iš baimės galvoje viskas sumišo.

Bert. tėvas. (sau) Na, čia tikrai koks beprotis. (jam) Pasakyk tamsta, kaip čia pakliuvai? Tamsta masažistas?

Kupetys. Koks, po velnių, masažistas. Aš vyras! Supranti, vyras, iš vienos pusės!

Bert. tėvas. Kam tai man reikia žinoti. Jeigu tamsta ne masažistas, tai meldžiu išeiti. Aš laukiu masažisto . . . Tamsta man visai nereikalingas.

Kupetys. Užtai tu man reikalingas! Gana šnekėti. Imk ir šauk! (taiko).

Bert. tėvas. Bet susimildamas pasakyk man tamsta, ką ši visa komedija reiškia? Tamsta įsilauži mano namuosun, šūkauji, rėkauji, atimi man ramumą, kurs man labai reikalingas prie mano sveikatos, ir be to dar ketini mane nušauti. Ko tamstai reikia?

Kupetys. Kraujo!! Prisipažink, tu buvai mano pačios jaukinys, iš vienos pusės? Sakyk atvirai, ir aš tau prižadu, kad ilgai nesikankinsi: aš tau išausiu kakton, ar širdin . . . duosiu išsirinkti iš šių dviejų vietų. O jeigu tu mane užšausi, tai . . . vesk mano pačią, iš vienos pusės! Prižadėk man tą.

Bert. tėvas. Girdi, tamsta, aš nepažįstu nė tamstos, nė tamstos pačios. Ko tamsta iš manęs nori? . . . Aš žmogus nesveikas . . . pas mane organizmo suirimas ir kitų galų suirimas. Man žadėjo atsiųsti masažistą . . . Aš jo laukiau, kai tamsta atėjai . . . Aš tamstą paskaičiau už masažistą, o tamsta prikiši man kokią ten pačią. Pažiūrėk tamsta į mane ir pasakyk, argi galiu aš padaryti tokią niekšybę — svetimas pačias vilioti.

Kupetys. (sau) Po velniais, juk jis iš tiesų negali padaryti tokios niekšybės. Bet ką tada pavardė reiškia? (išima vizitinę kortelę). Atsakyk man tamsta stačiai, neišsisukinėdamas, tamsta Bertašiaus Jonas?

Bert. tėvas. Bertašiaus Jonas.

Kupetys. Tai tamstos kortelė?

Bert. tėvas. Mano . . . o gal ir ne mano.

Kupetys. Tai kieno?

Bert. tėvas. Mano sūnaus. Jis irgi Jonas ir, suprantamas daiktas, Bertašius.

Kupetys. Tamsta turi sūnų, iš vienos pusės. Kodėl tamsta anksčiau nepasakei?

Bert. tėvas. Neturėjau reikalo, o kita — tamsta nė neklausei.

Kupetys. Jauną?

Bert. tėvas. Jauną.

Kupetys. Su uostais?

Bert. tėvas. Su.

Kupetys. Su uostais, iš vienos pusės! Duokš man jį! Duokš man jį! Tai jis, tur būti, buvo! Jis sakė mano pačiai matušėlė! Jis ją bučiavo, jis . . . O, kaip aš trokštu jo kraujo! Kur jis? . . .

Bert. tėvas. Nerėk tamsta, kaip už liežiuvio pakartas. Aš žmogus nesveikas, pas mane . . .

Kupetys. Kur jis, aš tamstą klausiu?

Bert. tėvas. Kas?

Kupetys. Sūnus! Sūnus! Sūnus!

Bert. tėvas. Iš kur aš galiu žinoti, kame jis. Jeigu ne namie, tai pas savo pačią.

Kupetys. Jis vedęs?

Bert. tėvas. Vedęs.

Kupetys. Vedęs! Ir suviliojo svetimą pačią! Įlindo, kaip gyvatė į vargšės Agnės širdį. O, duokš man jį! Duokš! Aš jį, kaip obuolį sudaužysiu! Kur jis gyvena?

Bert. tėvas. Čia pat, žemiau. Pirmajam gyvenime.

Kupetys. O jo pati?

Bert. tėvas. Pas savo motiną Ilgojoj gatvėje.

Kupetys. Tai toj pačioj gatvėj, kurioj ir aš gyvenu. Gerai, einu jo ieškotų. O jei aš jį rasiu! Ką aš su juo padarysiu, ką aš su juo padarysiu! Likit sveiki (eina į duris).

Bert. tėvas. Eisi sau sveikas.

Kupetys. (sugrįždamas). Su tamsta dar nepabaigta. Mudu dar pasimatysiva. Iki pasimatymo (išeina).

Bert. tėvas. Iki pasimatymo, iki pasimatymo! Kad tu kur kaklą nusisuktum! Tai išgąsdino! Drebu visas, it apušė. Sakykit susimildami, labai tas man reikalinga? Jį pati apvylė su kažin kokiu jaunu žmogumi su uostais, o jis ateina pas mane su prentezijomis. Kaip tai jums patinka? Bet keista, kaip galėjo papulti jam į rankas mūsų kortelė. Nejaugi būtų sūnus jo pačią suvylęs. Tai įsigytum bėdą! (imasi už šonų) O! . . . O! . . . Oi! . . . Čia įgėlė, te suskaudo Oi! . . . Oi! . . . Man rodos, kad aš visą pūdą vinių prarijau — taip pilve varteliojasi. Tai tau ramumas, tai tau tyla . . . O kad tu suburbėtum! Kad tau . . .

5. Magdalena.

Magdalena. Tai šis energiškas vyras masažistas? Taip?

Bert. tėvas. Velniai jį žino. Jis taip mane nugąsdino, kad aš vos nenumiriau.

Magdalena. Ak, koks energiškas! Aš viską girdėjau iš kito kambario. Vargšas! Jį pati vilioja! Nelaimingas! Kad galėčiau, aš jį paguosčiau, taip . . .

6. Kupetys.

Kupetys. Puštalietus užmiršau (ima skrynutę). Tai, sakot, jis šiuos namuos gyvena?

Bert. tėvas. Šiuos.

Kupetys. Te? Apačioj?

Bert. tėvas. Apačioj, apačioj.

Kupetys. Iki pasimatymo.

Bert. tėvas. Iki pasimatymo.

Kupetys. O, ką aš su juo padarysiu, ką aš padarysiu! (išeina).

Bert. tėvas. (spiauna jam paskui). Tsvu!

Magdalena. Ak, koks energiškas vyras!

(Uždanga)

Trečiasis Aktas
„Užsislėpęs"

Dekoracijos — pirmojo akto.

1. Katrė bei Barbė (sėdi kraséje).

Barbė. Aš tavęs, Katriut, visai nesuprantu. Vyras tave myli, tu jį irgi, o tu vis kokia . . .

Katrė. Kokia gi?

Barbė. Na tokia, kaip čia pasakius . . . lyg varna šlapioji . . . vis nusiminusi . . . Nusikratyk rūpesčius! Imk iš manęs pavyzdį. Aš visada linksma, man niekas nerūpi. Dainuoju, šoku . . . Tėvušis pyksta, o aš savo varau . . .

Katrė. Tau tai kas kita. Tu neturi jokių rūpesčių, o mes su motina nuo mano vestyvių nežinome nė kas daryti. Įsigijome bėdą.

Barbė. Apie ką tu šneki?

Katrė. Vis apie tą patį. Kas daryti mums su tėvu? Mes su motina vis rengiamės jam pasakyti, kad aš ištekėjau, bet nežinom nė kaip pradėti.

Barbė. Argi tavo tėvelis jau pagrįžo iš Adeso?

Katrė. Pa. Šindei. Kad tu, Barbut, išvystum, kas su juo pasidarė, tai tu jo visai nepažintum.

Barbė. Kas, pariebėjo?

Katrė. Ne, netas. Būdas apkito. Nors jis visada rūstus būdavo, bet ir geras; o dabar tai jau aš ir pati nežinau, kas jam darosi . . . Viską mėto. Mes tarėm, kad jis žino apie mano ištekėjimą ir užtai toks suerzintas, bet ne! Mama bijo . . .

Barbė. Ko?

Katrė. Ar tik nesumišo jam galvoj. Tai būtų nelaimė. Aš nežinau, ką mes darytum!

Barbė. At, mesk tokius niekus prasimanius! Tavo tėvelis turi gal kokį nesmagumą, tai ir pyksta. Praslinks keletas dienų ir, pamatysi, vėl bus geras. O aš tau pasakysiu naujieną.

Katrė. Kokia?

Barbė. Aš teku.

Katrė. Už ko?

Barbė. Už Grigaičio.

Katrė. Pažįstu. Pas jus ir susipažinau. Labai simpatiškas žmogus.

Barbė. Kas simpatiškas! Tai auksas, ne žmogus! Aš jį taip myliu, taip myliu . . . Jis mane irgi myli! . . .

2. Grigaitis bei Bertašius sūnus.

Grigaitis. (išgirdęs Barbės paskutiniuosius žodžius) Myli, labai myli! (bučiuoja ją).

Barbė. Tamsta apsirikai! Aš ne apie tamstą kalbu. Tamsta perdaug įsitikėjęs!

Grigaitis. Persiprašau. Dovanokit, kad išdrįsau taip mayti . . . Ačių už atvirumą.

Barbė. Aš nesakau, kad tamstos nemyliu, visai ne . . . Anaiptol. Gal ir myliu, tik nenoriu, kad tamsta būtum taip įsitikėjęs! Ar girdi tamsta, aš nenoriu! Aš labai nemėgstu įsitikėjusių. Žinok tai tamsta.

Grigaitis. Klausau, mano valdove!

Barbė. Taigi. (Bertašiui) Ne, to jau perdaug! Geras man ir tu! Toks pat paleidnosis, kaip ir tavo Katrė. Dyrauna, kaip vilkas. Gėdytumės! O dar vyras.

Bert. sūnus. Šiandien, Katriut, viską pasakysiu tavo tėvui. Taip traukti toliau negalima. Slapstykies, tylėk, lyg ką blogo padaręs. Reikia jau tai visa užbaigti.

Katrė. Pati žinau, kad reikia, o bijau. Ir tu nebūtum toks skubrus, kad pamatytum tėvą. Prie jo dabar baisu ir prieiti.

Bert. sūnus. Kas bus, tas bus! Neprarys juk, o vistiek galų gale reikia gi jam viskas pasakyti. Šiandien, būtinai šiandien. Aš apsiimu atlikti tą.

3. Agnė.

Agnė. Šiandien nepatarčiau. Ryt, užporyt . . . kai jis nusiramins. Aš jau kelis kartus buvau prasižiojusi sakyti, bet kur tau! Pyksta, šūkauna, rėkauna, visus tardo. Kas jam pasidarė, negaliu niekaip suprasti. Rasit, tamsta, pone daktarai, kaip nors jį nuramintum, gal užrašytum jam ko nors.

Grigaitis. Pasistengsiu, bet kur jis?

Agnė. Ar aš žinau. Vos tik atvažiavo, tuoj nubėgo kažin kur, lyg jį nesavoji nešė. Kas pas mus čia dedasi, aš pati neišmanau.

Grigaitis. Pasistengsiu dar šiandien pas jus būti. Lig kol likit sveiki, manęs ligoniai laukia.

Barbė. Palūkėk, Mikai, ir aš su tavim einu. Būkit sveiki. Na, o tu Katriut, nebūk tokia nusiminus. Labai tokių nemėgstu (bučiuojasi. Barbė ir Grigaitis išeina).

Bert. sūnus. Kur mano skrybėlė, man irgi laikas eiti.

Katrė. Ir tu eini?

Bert. sūnus. Taip, man reikia užeiti teisman. Per valandą sugrįšiu. Atsidėkit ant manęs. Sakiau, kad pats viską tėvui išaiškinsiu ir išpildysiu. Sudiev! (išeina).

Agnė. Gerai, dabar mudvi likova. Jeigu tėvas sugrįš, kas mudviejų pradės kalbėti?

Katrė. Ne aš.

Agnė. Ir ne aš. Kaip sau nori: aš išeinu iš namų.

Katrė. O aš visai persikelsiu pas vyrą.

Agnė. Štai ir suirimas šeimynoje. Pati vienur, vyras kitur, duktė trečiur. Na, jeigu žinojus būčiau, kad viskas taip virs, nepavelijus būčiau tau tekėti. Aš nenusiraminsiu, kolei vyras visko nežinos.

Katrė. Daryk, ką tinkama, aš atsitraukiu (užsideda skrybėlę).

Agnė. Kas, ir tu išeini?

Katrė. Iš. Tada pagrįšiu, kai ateis mano vyrelis. Lai jis viską tėvui papasakoja. Jis taip mokės į tėvą prisiderinti, kaip mums nė į galvą neatėjo. Jis juk advokatas. O dabar, mamyt, patarčiau ir tau eiti savo kambarin, užsidaryti ir laukti mano vyro sugrįžtant. O aš išeinu. (išeina).

Agnė. (ilgai paskui ją žiūri). „Išeinu". Labai gerai! O tu čia sau, motin, žinokies. „Aš atsitraukiu". Šiūrėk, kaip! Ji atsitraukia. O motina

už viską atsakyk. Ką bedarysi. Pati kalta, kam reikė sutikti ant jos prašymo. Dabar graudinuosi.

Kupečio balsas (už scenos) Raulai! A Raulai!

Agnė. Jėzus, Marija! Vyras pagrįžta. Greičiau nors prasišalinti. (išeina savo kambarin).

4. Kupetys paskui Raulas.

Kupetys. (greitai įeina, laikydamas skrynutę su puštalietais po pažaste). Ar buvo kas?

Raulas. Buvo.

Kupetys. Kas?

Raulas. Kažin kokia mergaitė.

Kupetys. Na?

Raulas. Ir du kažin kokiu ponu. Vienas — tas su uostais, o kitas . . .

Kupetys. Kas kitas?

Raulas. Kitas be uostų.

Kupetys. Su uostais ir be uostų! O po velniais, iš vienos pusės! Aš jo visur ieškoju, bėginėju, kaip padūkęs, o jis čia! Kur jie?

Raulas. Išėjo.

Kupetys. Išėjo! . . . Kvaily! Kam leidei?

Raulas. Nežinau . . . kaip gi.

Kupetys. Jeigu ateitų antrą kart, neišleisk, neišleisk, o jeigu spirtųs, surišk! Supranti?

Raulas. Su.

Kupetys. Eik sau! (Raulas išeina).

Kupetys. Stebėtina, kaip dar ligšiol nenumiriau, kaip manęs neužpliekė apapleksija. Tokioje kaitroje išbėginėti kiauri dvi valandi! Buvau pas tą biaurybę su uostais, pas tą, kaip jis, Bertašių. Įeinu. Išeina tarnas: — „ko tamstai reikia"?? — Pono. „Kurio pono?" — Bertašiaus! „Jo nėra namie". — Kaip tai nėra? „Taip nėra: išėjo, ir visa" — Kur? „Nežinau". Kas man daryti? . . . Einu atgal pas Bertašiaus senį ir jo nerandu namie. Sena, išsitepusi ragana, jo sesuo, iš vienos pusės, sutinka mane duryse. — „Brolio, sako, nėra, lukterėk tamsta, tuoj pagrįš". — Suk tave devynios, sakau, ir su tavo broliu! Nėr kada man laukia! — Ir čia atbėgau. Nugi išsidavė dienelė! O dar čia būtinai reikia surasti anas jaunas žmogus, kurs man išgelbėjo gyvybę. Aš jam pažadėjau Katrę ir negaliu mainyti savo žodžio. Kur dabar berasi jį? Velniai žino, kas dar čia! Še tai ir šeimyniškoji laimė! Sekiok pačios jaukinius, ieškok

dukterei jaunikio, iš vienos pusės. Kas per pasiuntinybė, Viešpatie, būti šeimyninkas! Raulai!

5. Raulas.

Raulas. Klausau pone.

Kupetys. Kur ponaitė?

Raulas. Išėjo.

Kupetys. Kur?

Raulas. Nežinau.

Kupetys. „Nežinau!" Nieko tu nežinai, nieko nematai! E, senas vėpla! Eik! (Raulas išeina).

Kupetys. Nieko nėra. Juo geriau. Lauksiu namie šių Don-Žuanų. O, po velniais, kaip aš piktas! Taip piktas, kaip dar savo amžiuje nėkart nebuvau. Aš, rodosi, iš piktumo pats save praryčiau. (sėdasi kėdėn stovinčion už indaujos). Sėsiuos čia, šiame kambaryje, šioje kėdėj su puštalietais rankose ir lauksiu valandą, dvi, dieną, savaitę, mėnesį! Negersiu! Nevalgysiu! Bet sugausiu, būtinai sugausiu juos! O, ką aš jiems padarysiu, ką aš jiems padarysiu! Raulai!

6. Raulas.

Raulas. Esmi.

Kupetys. Sėsk prieškambaryje ir kad pamatysi, jog ateina čionai tas ligonis — senis, arba jaunasis ponas su uostais, iš vienos pusės, pasakyk man. Supranti?

Raulas. Su.

Kupetys. Su! . . . Jeigu kas klaustų, ar aš namie, sakyk nėra. Išėjau, iš vienos pusės.

Raulas. Klausau, pone.

Kupetys. Dabar eik sau! Ne, palauk! Ar viską supratai?

Raulas. Viską, kaip reikia.

Kupetys. Eik. (Raulas išeina).

Kupetys. Nuvargau! . . . Negaliu atsidusti . . . Jaučiu, kad silpstu. Ne, po šimtais, man dabar negalima būti silpnam. Man dabar reikia vieko, juo daugiau vieko! Tiek vieko, kad galėčiau sutrinti, kaip supuvusį kiaušinį, visus tuos Don-Žuanus! Aš neišmanau . . . aš nežinau, kaip manęs prie mano kūningumo apapleksija neužpliekė, iš vienos pusės? . . . Galvoj ūžia, širdis plaka, nosyse šnirpščia. Su manim nėkas blogai darosi (geria vandenio). Reikia nusiraminti, būti šaltesni-

am . . . Atsisėsiu čia (sėdasi už indaujos su puštalietu). Jeigu ateis kas nors jų, lauksiu, ką šnekės, ką darys . . . prisiklausysiu, o paskui ateisiu kaipo rūstus tiesadarys, apkaltinsiu ir suvarysiu kulką stačiai kakton. Taip kakton! . . . Bet ne, geriau širdin . . . Galop vis tiek . . . Mirtis vienodai greita.

7. Raulas.

Raulas. Pone, pone! . . . Kur jis dėjos.

Kupetys. (už indaujos) Eikš čionai.

Raulas. Senis ateina.

Kupetys. Gerai. Kad klaus manęs, sakyk, jog negrįžau dar iš Limano.

Raulas. Klausau, pone.

Kupetys. Eik. (Raulas išeina).

Kupetys. Atėjo galų gale atkeršijimo valanda! Kraujingo atsilyginimo valanda! O, Agne, Agne! Tu mane žmogžudžiu darai! . . . Žmogžudžiu? Ne, teisingas atkeršytojas, o ne žmogžudys!

8. Bertašius-tėvas.

Bert. tėvas. Niekaip negaliu nusiraminti. Juo daugiau mintiju, juo daugiau nerimstu, o juo daugiau nerimstu, juo labiai naikinu savo sveikatą. Prie mano gumbo judėjimo, viso organizmo suirimo ir kitų galų suirimo man reikalingas ramumas, o čia, lyg tyčia, atnešė velnias kažin kokį beprotį masažistą. Aš iš tiesų bijau, kad nepadarytų jis ko blogo mano sūnui. Ar čia daug reikia? — užmuš, o paskui teiskies su juo! O gal ir tikrai mano sūnus suvylė jo pačią, kas jį žino? . . . Nors mano sūnus ne iš tokių, bet galvoti negaliu. Čia, žinai, jaunybė . . . lapų šlamėjimas . . . lakštingalos dainos . . . žvaigždės ir kiti galai . . . na, ir baigta. O dabar žinokies čia žmogus. Tiktai ką buvau pas sūnų, neradau jo namie . . . gali būti jis čia . . . Reikia jis perspėti. Tai nelaimė! Na, ir reikia man to viso prie mano sveikatos. Man reikalingas ramumas, tyla . . . o čia toks sujudinimas prie gumbo judėjimo.

9. Agnė.

Agnė. Negaliu ilgiau laukti. Kiekviena valanda amžius rodosi (pamačiusi Bertaščių). A, tai tamsta? Ar seniai atėjote?

Bert. tėvas. Tik ką. Sūnaus ieškoju. Pas jus jo nėra?

Agnė. Nėra. Jis teisme, greitai ateis.

Bert. tėvas. Gerai, aš palūkėsiu. (sėdasi). Aš girdėjau iš Barbės, kad tamstos vyras pagrįžo.

Agnė. Pa, šiandien.

Bert. tėvas. Jis dar nieko nežino?

Kupetys. (sau) Žino, bet laukia.

Agnė. Tame negaliu tamstos užtikrinti. Aš nežinau, kas jam darosi. Į mane jis žiūri, lyg koks žvėris . . . tur būti įtaria . . . Nežinau, bene prasitarė kaip nors Katrė . . .

Kupetys. (sau) A-a, ir duktė žino motinos nupuolimą! O, gyvatės!

Bert. tėvas. Tamsta neįtikėsi, kaip mane viskas erzina . . . Prie mano sveikatos man reikalingas ramumas, o čia toks sujudimas . . . Žinai ką tamsta — pasakyk viską vyrui, neatidėliodama šiandien. O tai tęsis begalo taip. Tik save taip tamsta erzini ir mums nėr ramybės. Tegu jis atsižino užkart . . .

Kupetys. (išeidamas). Jis viską žino!

Bert. tėvas. (sau) Vėl tas skerdikas. Ko čia jam reikia?

Kupetys. Viską girdi, viską mato! A! Nelaukėte . . . Manėte, kad vyras toks mulkis, jog jį lengva už nosies vadžioti. Tikėjotės, kad viskas bus slaptoje! Ne! Ne taip lengva mane apgauti.

Bert. tėvas. Atsiprašant, o tamstai kas darbo?

Kupetys. Kas? . . . Man kas darbo? . . . Man? Vyrui?

Bert. tėvas. Kokiam vyrui?

Kupetys. Kokiam? Pačios!

Bert. tėvas. Nieko nesuprantu. Kieno gi tamsta vyras?

Agnė. Mano.

Bert. tėvas. Tamstos? . . . Jis tamstos vyras? . . .

Agnė. Taip . . .

Bert. tėvas. Žemiausiai persiprašau . . . aš . . . aš tamstos nežinojau! . . . tamsta taip staigiai . . . aš dėl tamstos taip stengiaus . . .

Kupetys. Staigiai! . . . Dėl manęs stengės! Sakykit, susimildami, koks geradėjas atsirado! Jis dėl manęs stengėsi. Ir tu . . . tu irgi dėl manęs stengeis? . . . Palūkėkit, vaikučiai, aš irgi dėl jūsų pasistengsiu! (į pačią). Eik savo kambarin. Su tavim kalba paskui.

Agnė. Bet, mylimasis . . .

Kupetys. Nė žodžio! Nė pusės žodžio! Nė ketvirtadalio žodžio! Eik (Agnė išeina).

Kupetys. Sėskies! Dabar mudu pasikalbėsiva. Andai sakei man tamsta, jog nepažįsti mano pačios, o dabar randu tamstą čionai.

Bert. tėvas. Argi aš galėjau žinoti, kas tamsta ir kas tamstos pati . . .

Tamsta atėjai pas mane baugindamas, kad nori mane užmušti už tą, kad aš suvylęs tamstos pačią. Aš suvyliau? . . .

Kupetys. Pirma aš taip maniau, bet tamsta pasisakei turįs sūnų, iš vienos pusės, tai tamstos sūnus ją suvylė, buvo jos jaukinys, o tamsta . . . tamsta buvai pagelbininkas.

Bert. tėvas. Aš, pagelbininkas? . . . Iš kur tamsta tą paėmei?

Kupetys. Taip, pagelbininkas. Kuo tamsta išrodysi savo nekaltumą. Viskas prieš tamstą. Ką dabar darei čia tamsta?

Bert. tėvas. Kalbėjau su ponia Agnieška. Aš ją pažįstu jau tris mėnesius nuo to laiko, kai . . .

Kupetys. (perkirsdamas). Kai tamstos sūnus tapo jos jaukinys, taip? . . . Sakyk! . . .

Bert. tėvas. (sau) Jis iš proto išėjo. (jam) Kas jaukinys? Mano sūnus vyras! . . . Supranti tamsta, vyras!

Kupetys. Žinau! Tamsta man sakei, jog sūnus vedęs. Bet tai nieko nereiškia. Jis gali būti 20 kart vedęs ir 20 kart vilioti svetimas pačias! Dabar tokia mada.

Bert. tėvas. Ne, tai jau perdaug. Juk ne išgama koks mano sūnus! Galop, kokiam velniui reikalinga jam tamstos pati, kuri visai tinka jam į motinas, kas ir iš tiesų yra.

Kupetys. Kas? Mano pati! Mano Agnė į motinas!

10. Raulas.

Raulas. Jaunasis ponas su uostais.

Kupetys. Gerai. Eik! (Raulas išeina).

Kupetys. A! Dabar tai bus baisi drama! Aš noriu, kad tamsta viską girdėtum, viską matytum, o tamstos niekas nematytų (ima jį už rankos). Eikit še.

Bert. tėvas. Prašom pavelyti . . . Aš geriau išeisiu . . .

Kupetys. Na, jau ne! Neleisiu! Tamsta dar man reikalingas (Tempia jį į duris po tiesei).

Bert. tėvas. Aš nenoriu . . . Aš žmogus nesveikas . . . Pas mane organizmo suirimas ir kitų galų suirimas. Aš negaliu ilgai sėdėti vienoje vietoje . . .

Kupetys. Nesirūpink tamsta: ilgai neužsitrauks. Eikit! Geruoju prašau!

Bert. tėvas. Sakau tamstai, kad aš žmogus nesveikas . . . Aš . . .

Kupetys. Prašau eiti! Neversk manęs sulaikyti tamstą per prievartą! (užrakina jį kambaryje po tiesei).

11. Bertašius sūnus.

Kupetys. (pamatęs Bertašių įeinant). Ką aš matau! Tai tas pats jaunasis žmogus, kurs mane iš upės ištraukė! Kvailys Raulas pamelavo. Aš jam parodysiu!

Bert. sūnus. E! Mano pažįstamas iš Limano! (jam) Kuris vėjas čionai tamstą atpūtė?

Kupetys. Aš tamstą irgi norėjau paklausti, kaip sveikas čia pakliuvai? Kaip mane tamsta radai? Tamsta, tur būt, ilgai manęs ieškojai?

Bert. sūnus. Kam? . . . Nė nemintijau . . . bet džiaugiuosi tamstą bematydamas . . .

Kupetys. Tur būt tamsta manei sau: „tai melagis senis!" Pažadėti, pažadėjo, o paskui špigą.

Bert. sūnus. (sau) Apie ką jis čia kalba?

Kupetys. Tiesa, manei juk taip tamsta?

Bert. sūnus. Aš neišmanau, apie ką čia sveikas kalbi.

Kupetys. Lyg nežinai? Tamsta tik iš mandagumo taip kalbi. Argi sveikas užmiršai, kad aš dėkavodamas už išgelbėjimą man gyvybės, žadėjau išleisti už tamstos savo dukterį, iš vienos pusės. Argi užmiršai?

Bert. sūnus. A-a! prisimenu. Bet tamsta pasakei tą tik iš greitumo po valandos įtekme . . .

Kupetys. Tamsta apsirinki, labai apsirinki! Aš nieko nedarau greitąja! Kaipgis! Pirma viską apmąstau, o paskui jau sakau, ar darau. Tamsta man patikai, ir aš pasirengęs esmi išleisti už tamstos savo dukterį.

Bert. sūnus. Bet nelaimė, jau vėlu.

Kupetys. Kaip tai vėlu? Kodėl vėlu? Argi mano duktė, iš vienos pusės . . .

Bert. sūnus. Ne! Dalykas ne tame. Kalbama ne apie tamstos dukterį, bet apie mane. Aš jau vedęs.

Kupetys. Jau vedęs? Kaip tamsta išdrįsai vesti? Bet . . . ką gi darysi? Prisieina išsižadėti savo minties . . . Bet tamsta neatsakei ant mano klausimo. Kaip čia sveikas įėjai?

Bert. sūnus. (sau) Ot juokdarys! (jam) Kaip aš čia įėjau? Kaip ir visada.

Kupetys. Kaip tai, kaip ir visada?

Bert. sūnus. Labai paprastai. Aš čia vis tiek, ką namie.

Kupetys. Kas? Jis mano name, kaip namie! Ne, jau velnias žino, kas čia dedasi. Man nėsant iš mano namų padarė kažin kokią girtuvę.

Bert. sūnus. (sau) Ką jis čia šneka? (jam) Iš tamstos namų, sakai?

Kupetys. Taip iš mano pačio namų! Pas ką tamsta atėjai?

Bert. sūnus. Pas savo . . .

Kupetys. (perkirsdamas) Ką? . . . Pas savo . . . tamsta nori pasakyti! . . . O, tūkstantis velnių? Kokia baisi mintis! . . . (žiūri jam stačiai į akis). Taip, taip . . . jaunas žmogus . . . su uostais, tas pats . . . Tai jis!

Bert. sūnus. (sau) Ko jis taip žiūri į mane?

Kupetys. Ak tu Don-žuane su uostais! Ak tu mergininke! Ak tu . . . Pvu, uždūstu! . . .

Bert. sūnus. Ne jau, tai perdaug! Aš negaliu pavelyti, kad čia kas nori šūkautų, kaip girtuvėje. Prašom tamsta išeiti. Aš turiu tam teisę.

Kupetys. Jis turi teisę sakyti, kad jis turi teisę! Ar tamsta žinai, kas aš?

Bert. sūnus. Nežinau ir nenoriu nė žinoti.

Kupetys. Nenori nė žinoti! Gerai. Aš suvesiu jus tuoj su pačia.

Bert. sūnus. Su kieno pačia? Mano?

Kupetys. Kokiam velniui reikalinga man tamstos pati? su saviške!

Bert. sūnus. Dabar aš tamstos paklausiu, kokiam velniui man tamstos pati?

Kupetys. Ar taip? Pažiūrėsime, kaip tamsta išsisuksi. Agne! Žmona! Eikš čia. Aš tau prirengiau siurprizą, nesiviltą siurprizą!

12. Agnė.

Angė. Ką tokį? A! Tai tamsta. Jau viską pasakiai tamsta vyrui?

Bert. sūnus. Vyrui? Kokiam vyrui?

Agnė. Maniškiui.

Bert. sūnus. O kur jis?

Kupetys. (suduodamas sau į krūtinę). Prieš tamstą. A, nelaukėt? Jūs manėt, kad aš negreitai pagrįšiu! Apsigavot. Galas jūsų laimei. (pačiai). Prisipažink, nusidėjusi moteriške! Prisipažink!

Agnė. Kas tau pasidarė? Argi mano kaltė taip didelė? Na, kalta, jog apie viską neparašiau tau . . . Aš sakiau, atvažiuosi tu ir viską išpasakosiu. Aš jau kelis kartus buvau prasižiojusi tau sakyti, bet tu nė žodžio nedavei ištarti . . .

Kupetys. Prisipažįsti?

Agnė. Pri. Tikiuosi, jog mums dovanosi.

Kupetys. Dovanoti! Jums dovanoti! Kokiam gi mes amžiuje gyvename? Ir gali ji taip ramiai šnekėti apie tą!! . . . Apgavo vyrą, rado sau, jam nesant, jaukinį . . .

Bert. sūnus. Ką toki? . . .

Agnė. Kas rado jaukinį? . . . Ar tu iš proto išėjai.

Kupetys. Taip, Vadink mane dabar bepročiu . . . papirk daktarus . . . lai jie pripažįsta mane už beprotį, persiskirk su manim . . . ir *tekėk sau už jo! Aš nekliudysiu. Jeigu jis nebūtų jis, o kas nors kitas, tai* aš jį užmuščiau. Ilgai nemintijęs paimčiau ir užmuščiau. Bet jo negaliu užmušti . . . jis man gyvybę išgelbėjo . . .

Bert. sūnus. Visi mes grabaliuojam patamsėj. Tamsta mūs nesupranti, mes tamstos. Sakau tamstai, kad aš vedęs! Girdi tamsta vedęs!

13. Katrė, Barbė ir Grigaitis.

Bert. sūnus. (ima Katrę už rankos). Štai mano pati . . .

Kupetys. Kas? . . . Ji? . . . Katrė? . . . Tamstos pati, iš vienos pusės? . . .

Agnė. Taip, jo pati.

Kupetys. O tu? Tu?

Agnė. Aš? Kas aš? . . .

Kupetys. Tu kas jam?

Agnė. Kas tau? Aš jam, žinoma uošvė.

Kupetys. Uošvė? O aš . . . aš uošvis . . . Jis tave vadina, iš vienos pusės, motina . . . matušė? Taip?

Bert. sūnus. Žinoma.

Kupetys. O tai kvailys aš, kvailys! Šūkaunu, dūkstu, pats nežinodamas ko. Katriut, dukrel, eikš čia, vaike. Jis tavo vyras, iš vienos pusės?

Katrė. Jau trys mėnesiai.

Kupetys. Dėlko gi jūs man nepranešėt? Kodėl man nedavėt žinios?

Katrė. Mes bijojome. Tėvelis rašei, kad aš už nieko netekėčiau, nes mane tėvelis kam tai pažadėjęs, o aš . . . aš įsimylėjau ir . . .

Kupetys. Juk aš už jo ir norėjau tave išleisti! Jis man gyvybę išgelbėjo! Sūnau, eikš į mano glėbį! Agne, atleisk man. Aš, senas kvailys, įsimaniau tave įtarti . . .

Katrė. Ką, matušę? . . . ka, ka, ka! O aš ir nežinojau, kad tu toks pavydus.

Bert. tėvo balsas. (iš antro kambario). Išleiskit galop mane! Aš negaliu, ilgiau laukti.

Bert. sūnus. Tėvo balsas? . . . Kur jis?

Kupetys. O aš visai buvau ir užmiršęs (prieina prie durų). Argi aš tamstos neišleidau? Atleiskit man. (atidaro). Aš taip sujudintas . . .

14. Bertašius tėvas.

Barbė. Tėtuši, o tu ko te užsidarei?

Bert. tėvas. O velniai jį žino, kam jis mane te uždarė? Aš žmogus nesveikas, pas mane . . .

Barbė. Tėtuši, balandėli, tu sveikas! Visai sveikas! (prisimeiliuodama). Tėtuši, paskirk vestuvių dieną.

Bert. tėvas. Kieno?

Barbė. Mūsų! Mano su ponu Grigaičiu.

Bert. tėvas. Aš da nesveikas. Tu reikalinga mano sveikatai.

Grigaitis. Nusileisk truputį tamsta ir aš nusileisiu. Mes apsivedę gyvensime prie tamstos, tai Barbei nereiks su tamsta skirties . . .

Bert. tėvas. Jeigu taip, sutinku. Imk sau ją.

Barbė. (puola jam ant kaklo). Tėtušis! Brangusis, gerasis!

Bert. tėvas. Atsargiai. Juk tu žinai, aš žmogus nesveikas . . .

Kupetys. Agnele, mano tu nabagėle, ar atleisi tai savo Antanukui, iš vienos pusės?

Agnė. Atleidžiu, bet su išlyga.

Kupetys. Sutinku ant visokių išlygų.

Angė. Niekados nekelti audros giedroje.

Kupetys. Nekelsiu, niekados nekelsiu, ir vaikų vaikams įsakysiu. Matau, kad bepamatinis neužtikėjimas prie nieko gero neprives.

Bert. tėvas. (kurį Barbė bučiuoja). Gana . . . gana . . . Kinkų drebėjimas! . . .

(Uždanga)

akysun, namuosun ir k. (tarm.) — akysna, į akis
asmuo, asmens — ypata (žodis negalimas), persona
at-žiaurus, -i — atšiaurus, sragus (slaviškos kilmės žodis)
ažtas,-o — veikmė, veiksmas, actus
būdinti — karakterizuoti
dėjos (tarmiškai) — dėjosi, buvo daroma
dvikautynės — kovimos tarp dviejų, duelius
gintumbės, gedytumbės (tarm.) — gintumeis, gintumbeis (tu)
girtuvė — karčiama
greita — greitai, greit
grosa,-os — grastis, drausmė
gužynė — jaunimas, kuokinė, vakaruška nibras

indauja — šėpa
išlyga — sąlyga
išroda — išrodymas
kaukė — liekulas, maskė
kepuonja — kaitra
krasė — kresė, kanapa
lagaminas — čemodanas
lanku — laku, dabartinysis laikas nuo žodžio lakti
lėkštė — skyvė, šyvė, torelka
mintis,-ies — mislis
mintyti, -ju,-ijau — manyti, mislyti
nekas — kastai
nepateka — neišeina sutiktų
padaras (Daugšas) — sutvėrimas
pavyzdis — žem. pavyzis; paveizdas, paveikslas
pavyd(n)us,-i — kas pavydi
pramonė — pramanymas, išmislas
prasirastis,-es — nuodėmė
sevaitė ir savaitė (ne sanvaitė ir ne sąvaitė! slg. prūsų žodį sawayte „nedėlia" ir Prūsų lietuvių (Labguviškiai) pus-sevaitė, trečiadienis, sereda).
sudažyti (ne sudaužyti!) kaip obuolį — sumušti
skrybėlė,-ės, skrybėlę — brylius
šindei — šiandien
susi-duoma (tarm.) — rodosi
teisė ir teisa rus. „pravo", vok. „das Recht"
teismas — sūdas (slav.)
tiesa-darys — sūdžia (slav.)
tiesė — dešinė (sc. ranka)
uostai — ūsai (slav.)
valdovas — valdytojas, viešpatis
viekas — žem. veka, Prūsų Lietuvoje vekė; spėkas, pajėga, išgalė

MINTYS APIE LIETUVOS AUTONOMIJĄ

Neseniai teišėjęs aikštėn mūsų viešasai gyvenimas beveik kasdien kelia tiek svarbių visuomenės klausimų, kad dažnai sunku jie, nesakau jau apsvarstyti, bet dargi prigulinčiai suprasti. Be abejo tarp šių klausimų mažiausiai suprastas tai Lietuvos autonomijos klausimas. Jojo išaiškinimas, mano nuomone, turi didelę ir teoretišką ir praktišką svarbą: teoretiškai jis svarbus, nes stipriai surištas su tautos idealų plėtojimos; svarbus praktiškai, nes su jo išrišimu surišta mūsų dabarties programo pakraipa. Taigi kritiškos minties priedermė vispusiškai jį išaiškinti. Bet stebėtinas daiktas, tautos atstovų per Vilniaus seimą patvirtintas ir, taip sakant, pašventintas šisai klausimas mūsų laikraštijoj nė kiek neišaiškintas. Todėl nors sumariškai imuosi apsvarstyti jį. Iš pat pradžios turiu prisipažinti, kad aš jo neišgvildensiu tiek, kiek jis pagal savo svarbą reikalauja, nes tam reiktų tomai prirašyti; mano uždavinys nurodyti tuos dalykus, kuriais jis galima aiškinti, kitaip sakant, geriau suformuluoti klausimą. Imant taip dalyką, mano tikslui nereikia užsiiminėti autonomijos klausimo istorija, o užtenka priminus, kiek jis dabar mūsų laikraštijoj išaiškintas.

Kiek menu, pirmutinis p. Pilypas „V. Ž." buvo išsitaręs, kad autonomija dabar nėsanti galima, o vien tik savivalda, bet plačiau p. Pilypo šisai klausimas nebuvo gvildenamas. Vienintelis, kiek aš žinau, platesnis rašinys pašvęstas autonomijos klausimu — tai p. Pauliukonio straipsnis „Autonomija", tilpęs Vilniaus kalendoriuje 1908 metams. Prie šio straipsnio turiu stabterti, nes tai paskutinis šiame dalyke tautinės minties žodis. Bendra tariamojo straipsnio koncepcija šioki: didžiausis tautų gėris — laisvė; tauta augščiausį laisvės laipsnį pasiekia, kada jis savaranki, neprigulminga. Lietuva nuo senų senovės buvo laisva ir kaimynams davė laisvai gyventi. Bet susivienydama su Lenkija pradeda nustoti laisvės ir galutinai jos netenka, kartu su Lenkija, patekus Rusijos viešpatijai. Ji bando visokeriopais būdais atsigriebti savo laisvę, bet,

nuveikta galingesnio priešo, lig apmiršta. Vos XIX amžiui besibaigiant vėl sujunda, vėl pradeda kovą su savo kankintojais. Kovos pradžia — varžytinės dėl spaudos — laimėta. Dabar reikia kariauti už augštą siekį — autonomiją. Kariauti reikia ne per maištus karės, bet vien „keliu gilaus tautiško susipratimo".

Bešnekėdamas apie čionai išdėstytas trumpai p. Pauliukonio mintis neminėsiu istoriškosios straipsnio dalies: teliekie autoriaus atsakomybėje jo istoriškos išvados, su kuriomis rimtas istorikas nekados nesutiks; teliekie autoriaus sąžinėj negražus šmeižimas bei paniekinimas rusų tautos; teliekie, galop, lengvatikiams jo pranašavimai apie ateitį valdžios ir kiti panašųs; — man rūpi vien dalyko esybė. Negaliu pasakyti, kad patsai klausimas dėl šio rašinio būtų šiek tiek paaiškėjęs. Nežiūrint jau į autoriaus „laisvės" beturiningumą, prirodinėjimas demokratizmu mažai ką tegali aiškinti. Matyt, kad autoriui demokratizmas išrodo augščiausia tiesa: jei gali ką nors prirodymui prikergti demokratizmą, tai tuomi jau prirodai dalyko teisingumą. Bet ištikrųjų demokratizmo principas toli neturi tos absoliutiškos tikrybės, kaip autoriui rodosi. Jau senovėj pas graikus bei romėnus randame pastebėta, kad demokratizmas išsigimsta į ochlokratiją, aristokratizmas — į oligarchiją, monarchizmas — į despotizmą. Taigi senovėj nei viena minėtųjų politinės tvarkos lytis nesiūloma gryna, bet tokia ar kitokia jųjų syntezis,* o dabarties mokslo pripažinta, kad suvisu nėra visai geros valdymo tvarkos. Jeigu aš tą kalbu, tai ne tam, kad eičiau prieš demokratizmą, anaipto. Tuomi aš norėjau vien parodyti, kad kalbant apie visuomenės dalykus, reikia išsižadėti visokios metafizikos visokio dogmatizmo, o remties ant gyvų gyvenimo apsireiškimų. Taigi iš to atžvilgio p. Pauliukonio neišaiškinta, kodėl mums turi tikti autonomija geriau už kitus valdymo būdus; kodėl, duokim, neiti toliau reikalavimuose ir negeidauti federacijos, arba net ir visiško neprigulmingumo? Veltui jieškotum į šiuos ir panašius klausimus atsakymo: jo nėr. O reikalingumą juos išaikinti, matyti, juto ir p. Pauliukonis; kitaip sunku būtų suprasti, kam jis rašė istoriškąją straipsnio dalį. Jeigu gerai permanau jo mintį, autoriaus norėta tuomi parodyti, jog dabartinis autonomijos reikalavimas ne iš piršto išlaužtas, bet esanti gyva istoriška tradicija, taigi nėr ko laužyti sau galvą apie gerumą to, ką tauta per amžius skaitė švenčiausiu savo idealu; liekti tik

* Apie senovės visuomeniškus idealus ir judėjimą galima rasti labai gražiame veikale: R. Poehlmann, Geschichte des antiken Komunismus und Sozialismus 2 Bde. Muenchen 1893-1901.

prirodyti, jog tas idealas įvykinamas. Kokį kelią autorius šiems idealams įvykdyti temato, buvo augščiau nurodyta. Čia užteks pridūrus, kad tai anot autoriaus, vienintelis kelias. Bet šiame visame sanprotavime didžiausia istorinė klaida, kuriai pastebėti nereikia nei istoriku būti: tiek ji aiški. Šiji klaida tame, kad tarp anų laikų kovos už Lietuvos bei Lenkijos neprigulmybę ir dabarties mūsų tautiniu judėjimu guli begalinė. Jos nemato tik žmogus, kurs visur ir visuomet nori regėti tinkamus sau daiktus.

Juk anoji kova, kurią kartais net perdaug smulkiai aprašo p. Pauliukonis, — tai kova už Lietuvos viešpatiją, o dabartinė — tai kova už lietuvių tautą. O šiuodu terminu toli vienas kitam nelygiu. Tiesa, tose šalyse, kur viešpatija susideda iš tautiškai vienodo gaivalo, juodu artimu ir beveik lygiu. Bet visai kas kita istoriškoje Lietuvoj, ten „lietuvių" — nelietuvių kelis syk daugiau, nei „lietuvių" — lietuvių, arba, kitaip sakant, tautiškoji Lietuva tik nedidelė istoriškosios Lietuvos dalis. Tauta — bajorija, kurios visos tradicijos buvo istoriškojoj Lietuvoj, mylėjo ją; geresnioji tos tautos — bajorijos dalis stengėsi neduoti jai pražūti, stengėsi, nustojus jai laisvės, vėl atgriebti šią laisvę, bet neįstengė, suklupo po naštos sunkenybe. Taigi istoriškoji Lietuva amžinai mirė ir kaipo mirusi, susilaukė apoteozies, kurią reta kita viešpatija ar tauta teturi. Apoteozį jai padarė josios tikrasai sūnus, garbingiausis jos sūnų, Adomas Mickevičius.

Bet poetiškoji apoteozis neprikels istoriškos „Litvos" iš skurdo. „Litvos" nebėra. Ji amžinai mirė, o kartu su jaja pasibaigė ir istoriškoji bajorijos rolė. Dabartinis Lietuvos atgijimas — tautos liaudies darbas, kurį vardan naujų idealų ir su nauju siekiniu stoja kovon. Jaunoji Lietuva tiek skiriasi nuo istorinės, kad viena kitos dažnai negali net suprasti. Aš pasakiau, kad jiedvi nesusipranta; tai reiškia, kad nevisai dar pranykusi istorinė Lietuva. Taip — jos epigonai tai mūsų atgijimo didžiausi priešai, jie nenori pripažinti jaunosios Lietuvos idealų, nes jų pačių idealai vien istorinėj Lietuvoj; jiems brangus ir šventas „litwino-poliako" vardas. Lygiai taip pat į juos žiūri iš savo pusės ir jaunosios Lietuvos veikėjai; jie nesupranta „litwinų-poliakų" tradicijos, idealų; jie juokėsi iš paties jų dvilypio vardo, nesuprasdami jojo istoriškosios reikšmės. Bet su pasiimtu mano klausimu šie dalykai stataus ryšio neturi, ir jeigu aš juos čion priminiau, tai vien tam, kad parodyčiau, jog dar šiandie mes jaučiame kasdieniniame gyvenime tą principalinį tarp istorinės bei jaunosios Lietuvos skirtumą. O iš to suprantama pasekmė: evoliucinio ryšio tarp vienos bei kitos kovos už laisvę nėra; pertat jokiu

būdu negalima prirodyti einant šiuo keliu, reikalingumo ar nereikalingumo Lietuvai autonomijos. Pamatuoti šisai reikalavimas reikia iš kur kitur. Aš ir pabandysiu tai padaryti, bet kad pabaigčiau su p. Pauliukonio rašiniu, turiu primesti dar keletą žodžių apie viršminėtąjį p. Pauliukonio, teikiamą autonomijai įgyti kelią. Nesinorėtų tikėti, kad autorius taip naiviškai mąstytų, jog užtenka vien tik „gilaus tautiško susipratimo", nes, — dargi atmetus abejotiną klausimą, kiek augštai gali kilti tautos susipratimas, nesigerinant neprigulinčioms nuo jos pakraštinėms sąlygoms, — kasdieninis gyvenimas užtektinai, ir perdaug užtektinai, suteikia pavyzdžių, jog kovoje už politinius idealus vieno susipratimo maža.

Tuomi užbaigiu perkratinėjimą p. Pauliukonio rašinio. Aš nerašau apie jį recenzijos, taigi man nereikia nurodinėti ir jo geros pusės: mano tikslui užtenka prirodžius, kad nei p. Pauliukonio, nei ko kito autonomijos klausimas teoretiškai neišrištas.

A. Voldemaras

(„Draugija" literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis laikraštis. 1908 m. gegužės 15 d., nr. 17, 37-40 psl.)

Straipsnio tąsa nebuvo išspausdinta.

A. Valdemaras

LIETUVIAI MŪŠYJE TIES ŽALGIRIU

Jau ne kartą buvo primintos mūšio ties Žalgiriu 500 metų sukaktuvės. Buvo nurodyta, kaip lenkai mano patikti šias sukaktuves, išnaudodami jas saviems tikslams. Nežinau, ar dar kas be lenkų išsitarė apie sukaktuves ar ne. Jeigu ligšiol bus tylėję, tai be abejo taip pat rusai su vokiečiais nemaža apie tai kalbės. Iš anksto galima numanyti, kaip šių trijų tautų laikraščiai žiūrės į šį atsitikimą. Lenkai kalbės apie savo prakilnumą, apie išliuosavimą lietuvių iš vokiečių nagų, apie Lenkijos su Lietuva unijos gerumą, naudingumą, apie vokiečių rytuosna spyrimos (Drang nach Osten). Paskutinin motyvan pritars taip pat rusų spauda, nurodinėdama amžiną slavams nuo vokiečių pavojų. Vokiečiai gi girsis kultūrą nešą laukinėms tautoms.

Taip reikia tikėti, kalbės dauguma tų tautų laikraštijos. Lietuviams už visus daugiau yra kas priminti per šias pustūkstantmetines sukaktuves. Lietuvio nuomonė negali sutikti nei su lenko, nei ruso, nei su vokiečio. Ją išreikšime, sukaktuvėms prisiartinus. Dabargi mums rūpi kas kita. Lenkai jau, rodos, prikišinėjo ir be abejo prikiš lietuviams jų pabėgimą iš mūšio. Kiek šiame prikišime yra teisybės? Lietuviai, kiek apie tai išsitarta, nenori visai tikėti šiam pabėgimui. „Viltyje" buvo jau straipsnis apie mūšį ties Žalgiriu ir tame straipsnyj norima išaiškinti šitas pabėgimas taktikos žvilgsniu. Neminėsiu jau „Lietuvaitės" No. 1 visai savotiško aprašymo. Bet toksai nepripažinimo kelias yra slidus, nes juo einant (o juo eina, deja, pas visas tautas daugumas) teisingumo kriteriju renkamas malonumas: kas ne malonu — nepripažinti. Turime teisę nepripažinti nemalonių sau dalykų, jeigu jie ne iš piršto išlaužti, tik tada, kai tyrinėjimas prirodo jų klaidingumą. Taip mes elgsimės šiuo atveju: nei atmesdami to bėgimo, apie kurį svarbiausieji šaltiniai liudija, nei pripažindami jo stačiai, turime kritiškai peržiūrėti šaltinius.

Viso mūšio bėgio rekonstruoti nesiimu, nes man, vientara, stinga pačiam žinių apie viduramžio karo techniką, o antra, ne laikraščio

skiltyse vieta tokiems platiems tyrinėjimams. Negalėdami rekonstruoti to atsitikimo, kaip reikiant, mes negalime pasakyti tikrai apie lietuvių rolę šiame mūšyj. Todėl turime pasitenkinti siauresniu klausimu: ar lietuviai tikrai pabėgo iš mūšio, ar ne? Istorikų nuomonė, kad taip. Nurodysiu du pačiu naujuoju aprašymu: Prochaskos „Wladyslaw Jagiello" (T. I. Krak. 1908, psl. 250-251) ir Lohmeyerio „Geschichte von Ost- und Westpreussen" (I Bd. Dritte verb. u. erw. Aufl. Gotha. 1908, psl. 360-361). Šiuodu istoriku beveik vienais žodžiais piešia šį pabėgimą, nors Lohmeyeris galutino pabėgimo nenori pripažinti. Vienodumas išeina iš to, kad daugiausiai juodu remiasi savo aprašymus Dlugošium. Pažiūrėkim, ar išteisina šaltiniai jų nuomonę. Niekas nei trupučio neabejos, kad šaltiniai šiem istorikam, ypač Prochaskai, gražiai žinomi. Naujų gi šaltinių nėr. *Taigi mums reikia įsižiūrėti į šaltinių vertę*, perkošiant juos per istorijos kritikos koštuvą. Svarbiausias ir plačiausias Žalgirio kovai šaltinis jau minėtasai Dlugošius. Pas jį mes surandame, iš kur paduodamos žinios semtos. Jam šaltinis buvo kardinolas Zbignievas Olesnickis, kurs, turėdamas apie 20 m., pats buvo šiame mūšy ir dargi net gyvybę išgelbėjo karaliui Jogailai. Būdamas prie karaliaus, jis mūšy kauties negalėjo, bet už tai geriaus galėjo žinoti mūšio bėgį. Dlugošius gi ilgus metus iki pačiai kardinolo mirčiai buvo jam artimiausias žmogus ir pildė jo sekretoriaus pareigas. Savo istorijoj jis karštas Zbignievo šalininkas, visai persiėmęs kardinolo pažiūromis. Bet jeigu jis istorijoj šalininkas, tai kilsta klausimas, ar nėra tendencijos ir mums rūpimame aprašyme. Tas klausimas ir dėlto reikia statyties, kad mes kituose daiktuose, kur rašome apie lenkų su lietuviais varžytines, aiškiai pastebim tendenciją iškreipti teisybę. Kadangi niekur nesurasta pas jį falsifikatų, mes neturim jokios teisės netikėti tiems punktams, kuriuos jis priima. Taigi, turime klausties, ar nėr ko nors nutylėta. Pasižiūrėkim į jo aprašymą arčiaus. Išpasakojęs apie lietuvių kovimos pradžią, nurodęs, kaip vokiečiai, valandą kariavę, pastebėję, kad lietuvius lengviau būsią įveikti ir dėlto smarkiaus ant jų užpuolę. Dlugošius aprašo lietuvių pabėgimą. Lietuviai taip persigandę, kad dauguma net Lietuvoj atsidūrę. Vieni Smolenskiečiai narsiai kariavę ir nebėgę. Vytautas veltui mėginęs savuosius sustabdyti. Nustojęs savųjų, jis apėmęs lenkų komandą. Aprašęs lietuvių pabėgimą, Dlugošius paskui iki galo mūšio ir po mūšio apie juos niekur neužsimena nei žodžio. Visuose veikimuose po mūšio ties Žalgiriu per dešimtį dienų negirdim apie lietuvius nei žodžio; minimas vien Vytautas. Skaitytojui lieka įspūdis, kad lietuvių kariuomenė tikrai išnyko pabėgusi. Tik štai staiga, vienuoliktą dieną po mūšio (26

liepos), aprašydamas Marienburgo apgulimą, Dlugošius primena lietuvių kariuomenę kaip veikiančią (Opera Omnia, T. IV, p. 77). Bet netik veikianti ji pasirodo, o tiek žymi, kad Vytautui su jąja atsitraukus nuo Marienburgo, lenkai vieni negali įveikti miesto ir priversti mesti apgulimą. (Ten pat p. 86). Pasitraukė gi Vytautas todėl, kad nenorėjo, ydant kryžiuočiai galutinai būtų nuveikti. Kaip dabar išaiškinti šis staigus lietuvių kariuomenės atsiradimas? Dlugošius neaiškina, iškur ji ėmės. Aiškinti jos atsiradimą galima dvejopai: 1) jos tik dalis iš mūšio pabėgo, o dauguma liko iki galui, 2) per 10 dienų po mūšio ji buvo surankiota iš pabėgėlių arba iš visai naujų kareivių. Mums rodosi pirmasai aiškinimas teisingesnis. Mes nematom, kad lietuvių kariuomenės vadas Vytautas būtų atsitraukęs kur nors po mūšio nuo veikiančios kariuomenės. Taigi, rinkti naujos kariuomenės jis nerinko. Lygiai nėr jokios žinelės, kad jis būtų pavedęs šį darbą kam nors kitam. Nekalbu jau apie tai, kad surankioti iš pabėgėlių kariuomenė, greitąja ją organizuoti beveik visai negalimas daiktas. Bet vis dėlto tai vien spėjimas. Jei norim savo nuomonę tvirčiau pamatuoti turim surasti tikras žinias. Pas Dlugošių, kaip jau sakiau, reikalingų žinių nėr. Taigi turim kreipties į kitus šaltinius.

Reikalingą paaiškinimą randame vokiečių šaltiniuose. Jono iš Posilgės teisme (Scriptores rerum prussicarum III, p. 316) mūšio bėgis šiek tiek kitoniškai aprašomas. Jis tame sutinka su Dlugošium, kad lietuviai, arba, kaip jis vadina, stabmeldžiai, pirmieji pradėję mūšį ir buvę nuvaryti. Tada lenkai atėję lietuviams pagalbon, bet po ilgos bei karštos kovos ir jie buvę nustumti. Kryžiuočiai jau tikėję, kad jų viršus, ir pradėję giedoti „Kėlės Kristus". Tada pagalbon atėję svečiai, samdytieji talkininkai ir stabmeldžiai, taigi lietuviai, apsupę kryžiuočius ir apgalėję kartu juos. Nereikia manyti, kad stabmeldžiai — totoriai, kaip tai nori prirodyti K. Gorskis (Bitwa pod Grunwaldem, Biblioteka Warszawska 1888, t. 3. p. 390). Kryžiuočiai juk ilgai nenorėjo pripažinti Lietuvos krikšto 1386 m. ir skelbė visoj Europoj, kad lietuviai stabmeldžiai. Tai ir suprantama. Pripažindami, kad Lietuva apkrikštyta, jie turėję būtų pripažinti, kad jų pačių tolesnis buvimas nebereikalingas. Tokios terminologijos laikosi ir Jonas iš Posilgės. Mes jau matėm iš Dlugošiaus, kad lietuviai pirmieji pradėjo kovą ir taipgi matėm iš Posilgės, kad pirmieji pradėjo kovą stabmeldžiai. Taigi jokio abejojimo negali būti, kad po stabmeldžių vardu turime lietuvius. Tokią Posilgės terminologiją nurodo ir daugelis kitų vietų. Jis, duokim, peikia lenkus, kad jie prieš krikščionis kryžiuočius susidėję su stabmeldžiais ir dargi

pasisamdę krikščionis iš Čekijos ir kitur. Priminę talkininkus, turime nurodyti dar vieną daiktą. Iš Posilgės aprašymo matėm, kad be jų su lietuviais lenkai būtų pergalėti buvę. Kieno gi šie talkininkai? Visi metraščiai vadina juos lenkų talkininkais. Bet pažvelgę į dokumentus, randame žinią, kad pradžioj 1410 m. Vytautas išsiuntęs lenkų karaliui 20,000 kapų grašių talkininkams pasamdyti (Codex Epistolaris Vitoldi CCCCXLIII p. 209). Tiems laikams tai didelė pinigų krūva. Taigi ištikrųjų talkininkai lietuvių, o ne lenkų, arba mažiausia lietuvių ir lenkų. Kitų šaltinių nepritraukinėsime, nes iš šių svarbesniųjų pastatytas mūsų klausimas paaiškėjo. Mes matėm, kad lietuviai iš mūšio nepabėgo galutinai. Jie pasitraukė iš vietos, kad buvo perskirti nuo lenkų. Dalis, tiesa, visai pametė mūšį, bet dauguma vėl susitvarkė ir patogiu metu vėl užpuolė kryžiuočius. Mes taip pat matėm, kaip turėjo pasidaryti nuomonė apie lietuvių pabėgimą iš to, kad Dlugošius tik pusę tiesos tepasakė. Taigi lietuviams priguli garbė ne menkesnė už lenkų.

Ligšiol mes kalbėjom apie lietuvių kariuomenę, bet negalima nutylėti ir apie jos vadą Vytautą. Be abejo, be Vytauto lietuvių-lenkų kariuomenę būtų kryžiuočiai sumušę. Kur tik pasirodo pavojus, tuoj matom jį atlekiant ir viską taisant, tvarkant. Jis, anot Dlugošiaus, „savo gyvybę Dievui saugoti pavedęs, lakstė, dažnai mainydamas arklius, be sargybos, su keletu palydų (comites), tarp lenkų ir lietuvių kariuomenės". O Jogaila iš pat pradžios davė demoralizuojantį kariuomenei pavyzdį. Jam buvo priruošta greiti arkliai įvairiose vietose, kad, kryžiuočiams imant viršų, galėtų pabėgti. Iš to lenkų kariuomenė turėjo suprasti, kad jos vyriausias vadas pats netiki, kad priešas bus apgalėtas. Kada gi jam gresė pavojus, jis liepė įsakyti artimesniems kariautojams, kaujantiems su kryžiuočiais, kad skubėtų jo gelbėtų. Bet jo pasiuntiniui Zbignievui Olesnickiui karališkas kareivis Kielbasa atrėžė, kad jie negalį mūšio pamesti, nes ir taip priešas galingesnis, taigi besitraukdami padarytų prapultį visiems. Nors, negalima nutylėti, yra istorikų, kurie teisina Jogailą, randa, kad arklių iš anksto priruošimas raminęs kariuomenę. Jie norėtų Jogailos reikšmę sulyginti net su Vytautu. Bet nežinau, ar įtikins ką panašus teisinimas. Mano nuomone, K. Gorskis, minėto augščiau straipsnio autorius, turi pilną tiesą, pripažindamas mūšio laimėjimą dviem veiksmams: kariuomenės narsumui, ištvermei ir Vytauto energijai bei gudrumui („Polacy wreszcie zawdzięczali odniesione tak swietne zwycięztwo męztwu, wytr-walnosci i solidarnosci swego rycerstwa, tudzież dzielnosci, energii i zręcznosci swego wodza, Ks.

Witolda"). Tik jo išvedime reikia ištaisyti pirmąją pusę, davus lietuviams, kas jiems priguli.

(„Katalikas" savaitinis laikraštis pašvęstas reikalams lietuvių katalikų Amerikoje, 1910 m. rugsėjo 29 d. nr. 39; spalio 6 d. nr. 40; spalio 13 d. nr. 41; spalio 20 d. nr. 42. Perspausdinta iš „Vilties").

KĄ PARODĖ RINKIMAI SEIMAN PETRAPILYJE

Rinkimai gegužio 21 d. Petrapilyje daug kuo yra indomųs. Išrinkta apie 15 atstovų. Kol kas dar neturim tikrų žinių, kiek buvo rinkikų, bet vis tik jų skaičius permažas, gal apie kokius 3 tūkstančius. Priminus, kad balsavime dalyvavo ir moterys, kad jaunimas nuo 18 metų galėjo balsuoti, turime pripažinti rinkimuose dalyvavusiųjų skaičių visai mažu. Tam kaltas rinkimų būdas, apie ką buvau rašęs pereitą kartą, bet kaltas tik iš dalies. Bet svarbiausia kaltė — mūsų nerangumas, organizacijos stoka. Geriausia buvo susiorganizavę socialistai liaudininkai, pertat nenuostabu, kad daugumoje vietų jie laimėjo. Kiek stipriai jų susiorganizuota, parodo tai, kad jie mokėjo atvesti į rinkimus ištisas šeimynas: tėvas, motina, sūnųs ir dukters balsavo kits paskui kitą. Kad jie balsuodavo vienodai, parodo ir tasai dalykas, kad kartais vienas mėgindavo paduoti visų balsus ir tik paaiškinus, kad kiekvienas turi pats balsuoti, jis atiduodavo jiems korteles.

Pasirodė talentingi organizatoriai socialistai liaudininkai, betgi pasirodė Lietuvos reikalų supratimu stovį labai žemai. Jų vadovai ligšiol dar nežino, kam kviečiamas Rusijos lietuvių seimas. Kaip jie sakė, seimas „turės pasakyti, ko mūsų liaudis trokšta, ko nori. Jis svarstys, ar reikalinga Lietuvai laisvė ir kaip ta laisvė ingijus". Nepergeros socialistai liaudininkai apie lietuvius nuomonės: lietuviai, mat, dar nežino, ar jiems reikalinga laisvė, ar ne, ir tik pagalvoję Seime išsiaiškins tai sau. Juk jeigu paklaustum laukinį žmogų, ar jis nori laisvė, jis negalvotų nė akimirksnio ir pasakytų: „taip, noriu". Nesupratimas, kam Seimas reikalingas, žymu netik jų atsišaukime, bet dar daugiaus jų kalbose. Man neteko išgirsti nė vienos jų kalbos, kur matytum, kad kalbėtojas žino, apie ką kalba. Kas blogiausia, nė vienas jų neparodė, kad būtų skaitęs kitų pakraipų laikraščius, kur šie klausimai nušviečiami. To viso vaisius — aklas siaurumas. Jiems nėra Lietuvos, o yra tiktai liaudis; kas ne liaudis tai jos priešininkas, kurs turi būti išnaikintas. Kovos su šiuo

priešininku visi ginklai geri: kalbose šmeižimas, rinkimuose prievarta. Veik iš visų rajonų praneša, kad buvę atsitikimų, kur varu buvo brukamos socialistų partijos kortelės.

Naudos Lietuvai ir tam dalykui, kuriams kviečiamas Seimas, iš panašių žmonių laukti negalime. Greičiau atvirkščiai, jie gali savo veikimu kenkti bendram veikimui. Vis dėlto pavojus iš jų negali būti. Kad ir nežino lig šiol socialistai liaudininkai, „ar reikalinga Lietuvai laisvė", bet gerokai pagalvoję supras, kad reikalinga, taigi nesipriešins Lietuvos nepriklausomybei. O tai pats svarbiausias dalykas.

Socialistų liaudininkų veikimas mums nesimpatingas. Bet tam yra mūsų pačių kaltės. Jei jie turi intakos tarp žmonių, tai todėl, kad kitos pažangiosios partijos nesiartino į liaudį. Neturėdama geresnių vadovų, liaudis seka tais, kurie ją kviečia su savim, žadėdami jai nebūtų daiktų. Demagogų, vadinasi žmonių suvadžiotojų, visada ir visur esti užtenkamai. Juo veikliaus turi dirbti kitos partijos, kad nedavus klaidinti liaudies. Jei mes pralaimėjom per šiuos rinkimus, tai mums pamokymas, kurį ateityje turime sunaudoti. Suprantamas daiktas, kad tarp darbininkų turės visada daugiaus pasisekimo socialistų partijos. Tame nėr nieko blogo. Bet jei mes eisim su apšvietimu į darbininkus, tai ir socialistai bus kur kas kultūringesni ir galės tapti ne griovimo, o pažangos gaivalu.

A. Valdemaras

(„Garsas" nr. 13, 1917 m. rugpiūčio 9 d. Perspausdinta iš „Lietuvių Balsas")

ŽODŽIAI IR DARBAI

Kaip žmogus imi skaityti, ką sako visi kariaujančiųjų tautų vadovai dėl karės siekinių, net keista darosi: išeina, kad visi kariauja dėl to paties — laisvės. Būtų dar suprantama, kad sakytų kariaują dėl savosios laisvės. Bet pasirodo, kad visi nori kitiems laisvės. Štai nesenai įsikišo karėn ir Amerika. Dėl ko? Ugi vis dėl tos pačios laisvės. Prakilnųs kariaujančiųjų siekiniai visiems net ausis išgraužė. Nelieka užpakalyje ir šių valstybių spauda. Ji kaip įmanydama giria savuosius siekinius ir teršia priešininką.

Beskaitant šitą visa, net liūdna darosi: vientara begėdiškai meluoja pasauliui į akis, kita — laiko visuomenę tiek kvaila, kad ji tikės panašiais tvirtinimais. Vien kairioji demokratija, kaip Rusijoj taip ir kitur, neduoda sau akių dumti ir visus dalykus vadina tikrais vardais.

Didžiosios valstybės iš tikrųjų kariauja dėl reikalų, visai negražių. Karės tikslas — išplėsti valstybės plotus, ingijant jai naujų šalių, kurios galima būtų naudoti ir asimiliuoti. Kitais žodžiais betariant, siekinys — imperalizmas. Tai aiškiai pabrėžta Anglijoje, karei prasidedant. Iš ministerių tarpo išstojo tenai du vyru — Jonas Morli (John Morely), žinomas publicistas ir Bern (Burns), darbininkų vadas. Jie laiko save Mažos Anglijos („Little England") šalininkais, vadinasi eina prieš imperializmą ir todėl buvo priešingu karei.

Net Amerika stojo karėn dėl to paties imperializmo. Gražųs jos prezidento Wilsono žodžiai apie tautų teises ištikrųjų lieka tik žodžiai. Parodo tai tarptautinė Amerikos politika. Užteks priminus, kaip ji iškovojo „laisvę" kubiečiams su pilipiniečiais. Be abejo, iš visų imperializmų bus geriausias amerikiečių, nes pati šalis labai demokratinga, bet vis tik jis yra nesmagus tiems, kurie jį jaučia.

Tik karei besiartinant galan, visų imperialistų sumanymai pradėjo braškėti. Rusų darbininkai su radikalais išsižada kovoti dėl imperializmo, bet plati visuomenė stovi už jį. Dabarties metu daugiausia gali

darbininkai su kareiviais, klausiantieji įvairių socialistų partijų. Jie verčia laikinąją valdžią mesti imperializmo politiką. Kad ir nenoromis, valdžia turi nusileisti, bet ar ilgam? Be abejo, jos pajiegos ilgainiui didės, o darbininkų mažės; taigi, buržuazijos užgaidos vėl pradės imti viršų. Tai vientara. Iš kitos pusės, tarp kovojančiųjų su Vokia valstybių Rusija neturi savo valios. Ji turi daryti tai, ką jai kiti sąjungininkai įsako. Išsižadėjus senosios politikos, Rusijai visai nėra ko kariauti. Bet ji negali taikyties, nes jai to neleidžia sąjungininkai, Anglijos vedami. Kad šiaip taip pamatavus tolimesnę karę, Rusijos liberalai skelbia, jog iš Vokios gręsiąs pavojus naujai ingytajai laisvei. Kad tai netiesa, numano dauguomenė. Visi junta, kad Vokia taikytųsi mielu noru su bent kokia Rusijos valdžia. Kiti dar priduria prie laisvės gynimo, kad reikią sutrupinti vokiečių vadinamasai militarizmas. Bet vokiečių militarizmui gyvai lygus yra anglų „mazinizmas". Vieni nori būti stipriausi žemėje, kiti jūrose. Panaikinti vieną be kito negalima. Kad anglai patys nesutiks išsižadėti mazinizmo, taip pat aišku, o priversti jų nėr kam.

Taigi, Rusija kariauja toliaus svetimais reikalais ir priversta. Jeigu ji negali nusikratyti geležinės anglų letenos, tai kaip gi ji privers sąjungininkus išsižadėti imperializmo? Gali būti kaip tik atžagariai. Jeigu sąjungininkai nugalėtų priešininkus — o tai dabar jau stačiai negalimas daiktas — jie priverstų Rusiją dalyvauti imperialistinėje politikoje. Tai gal nei nesunku būtų. Juk užsienių reikalus veda ne darbininkų atstovai, o žmonės senosios tvarkos ir imperialistai. Taip pat taikos suvažiaviman bus siunčiami vėl tie patys žmonės, ir ką jie nutars, kitos valstybės privers daryti, jeigu visuomenė ir nenorėtų.

Kas kita, žinoma, būtų, jeigu pasidarytų tokia pat revoliucija kitose kariaujančiose valstybėse — ir pirmoje vietoje Anglijoje. Ingiję galės, tikrieji demokratai privestų savo valdžią išsižadėti nuteptos „laisvės" ir vykinti minių idealus. Tik deja, sunku to laukti.

Visa tik kol kas mūsų viltis gauti nepriklausomybę daugiausia remiasi senai išmėgintu principu: „kad ne man, tai ir ne tau", vadinasi dėl kurios tautos galiūnai negali susiderėti, kam ji turi tekti, paskelbia ją laisva. Rusijos revoliucijoje, be abejo, mes radome didelį talkininką ir draugą, bet sprendžiamosios reikšmės dėl to tai neturi.

A. Valdemaras

(Vienybė Lietuvninkų, nr. 29, 1917 m. liepos 18 d. Skyrius: „Iš Lietuvos". Perspausdinta iš „Lietuvių Balso".)

NEPRIKLAUSOMYBĖ AR FEDERACIJA?

Laisvė žmogui tiek brangi, kad jis jos stengiasi gauti nepaisydamas, ar ji bus naudinga, ar žalinga. Juo brangesnė ji tautai. Kartais gali kuriai tautai būti naudingiau susidėjus su kitomis, galingesnėmis, nei vienai, bet vis dėlto ji nori būti savita. Sakysim, rusai išrodinėja, kad lenkams kur kas naudingiaus susidėti su Rusija, išsižadėjus pilnos nepriklausomybės, bet lenkai to nei klausyti neklausys.

Turime vilties, kad ir Lietuva tikrai bus savita. Jos padėjimas bus sunkesnis nei Lenkijos, nes ji mažesnė. Pati viena apginti savo nepriklausomybės ji negalės. Pavojus nustoti jos visada gali būti. Tokių atsitikimų istorija gana daug žino. Iki 1895 m., sakysim, Korejos valstybės viršenybė prigulėjo Chinams. Kada Japonija nuveikė Chinus 1894 m., sutartimi Simonosakyje (1895 m.), Koreja liko visai nepriklausoma. Padarius 1902 m. su Anglija sutartį Japonija, norėdama kariauti su Rusija, reikalavo, kad Rusija pripažintų Korejos ir Mandžurijos nepriklausomybę. Apgalėjus Rusiją, Japonija Portsmuto sutartimi (1905 m.) pati gauna Korejos protektoriatą. Keleriems metams praėjus, Japonija visai panaikino Korejos valstybę ir prijungė prie savosios. Taigi nebūti prarytam galingesnio kaimyno kartais naudingiaus pačiam išsižadėti dalies laisvės, kad nenustojus jos visai.

Taip galėtų atsitikti ir su Lietuva. Argi ne geriaus būtų prisidėti kurion federacijon ir gyventi ramesniems, kad ir mažiau turint teisių? Prieš atsakydami į šį klausimą turime dar nurodyti ekonominę klausimo pusę. Paskutiniu žvilgsniu gal rodyties, kad geriau prisidėti galingon federacijon. Būnant atskira valstybe reikėtų turėti nuostolių jau dėl vienos muito sienos. Sakysim, Vokios federacijoje dabar visų valstybių priimta bendra muito sutartis. Ne visos ir ne iš karto prie jos buvo prisidėję. Amburgo (Hamburgo M. Š.) miestas vėliausiai įstojo sutartin ir tai padarė tada, kaip pasirodė, kad jam naudingiau neturėti savo

muito sienų. Be to, Lietuvos padėjime yra kitas dalykas, kuris jai būtų naudingas federacijon ineinant. Kadangi Lietuva skirs dvi galingi valstybi — Vokią su Rusija — tai būtų labai įstiprinta, turėtų daugybę gelžkelių vien karės reikalams, visi plentai būtų intaisyti kuogeriausiai. Kol tie visi darbai būtų atlikti, kraštas turėtų gerai pasipelnyti, vadinasi kur kas greičiau atsigauti po karės nelaimių ir vargų.

Nežiūrint į tai visa ir daugybę kitų dalykų, kurie straipsnyje sunku išskaityti, aš vis dėlto trokštu Lietuvai nepriklausomybės. Jei ji bus pripažinta visai savita, tai be abejo bus neutralizuota amžinai, nei ji negalės paskelbti kam karę, nei jai kas. Jeigu gi būtų primestas jai protektoratas, tai ne vienos kurios valstybės, o keleto didžiųjų. Tiesa, kaip parodė Belgijos likimas šios karės metu, neutralizacija dar negelbsti nuo kaimynų užpuolimo. Bet toksai pavojus arti tik tada, kaip visas pasaulis kariauja, vadinasi, kaip nėra kam ginti apskritai tarptautinės teisės kieno nors, kaip visi kariaujantieji daro šiuo metu. Argi galima dėl to tvirtinti, kad ateityje nebus jokios tarptautinės teisės, nes dabar ji laužoma. Be abejo, po karės, bus vėl tarptautinė teisė ir dar tobulesnė. Taigi ir neutralizacija turės savo vertę. Be to, Lietuvos neutralumui būtų pavojus, jei sukiltų karė tarp Vokietijos su Rusija. Jos nekariavo daugiau kaip šimtą metų viena su kita, o po šios karės gal ir dar ilgiau apsieis be karės. Nebus išskaitymo veržties nei vienai į rytus, nei kitai į vakarus, kad skiriančios jas tautos nepriklausys nei vienos.

Vėl prijungti sau Lietuvos nė viena nedrįs, nes tai ar vėliau, ar artimesnėje ateityje reikštų tarp jų dviejų karę. Japonija galėjo elgties kaip norėdama su Koreja, nes kitoms valstybėms vis tiek, kur bus Koreja. Negalima to sakyti apie Lietuvą. Vakarų valstybės seka mažiausį žingsnį savo kaimyno ir mainymas sienų vienos būtų nemažas pavojus kitai valstybei. Taigi politikos žvilgsniu nepriklausoma Lietuva galima.

Naudingiau jai būtų nepriklausomai ir ekonomijos žvilgsniu. Būdama amžinai neutralė Lietuva neturėtų reikalo laikyt kariumenės su laivynu. Jei pažiūrėtum į didžiųjų tautų metines apyvartas, rastum, kad visų išlaidų didžiausia dalis eina kaip tik šiems dalykams. Nereikalingumu kariumenės su laivynu visai išsimokėtų visi kiti nuostoliai. Neturint kariumenės, kiek sveikiausių darbininkų liktų kasmet! Bet dar gal svarbiau tai būtų doros žvilgsniu. Ineidama kurion kaimynėn federacijon Lietuva visada būtų pilna prigrūsta kariumenės, o kur jos yra visur dora gyventojų eina žemyn, atsiranda bjaurių ligų ir t.t.

Žinoma, nepriklausomai Lietuvai nemaža dalis tektų pasiimti Rusijos skolų ir pradžia darbo nebūtų lengva. Bet naujose sąlygose ji

taip greitai pradėtų plėtoties, kad netrukus išmokėtų skolas ir ne tik pagytų nuo karės žaizdų, bet ineitų kultūringiausių pasaulio tautų skaičiun.

A. Valdemaras

(Lietuvių Balsas)

(Vienybė Lietuvninkų nr. 30, 1917 m. liepos 25 d. Skyrius: „Iš Lietuvos").

Straipsnis perspausdintas iš savaitraščio „Lietuvių Balsas", kuris ėjo 1915 m. rugpiūčio — *1918 m. vasario mėn. Iš* Petrapilio *1917 m. laikraštis ir spaustuvė* persikėlė į Voronežą ir čia „Lietuvių Balsas" tapo Tautos Pažangos partijos organu.

M. Š.

LIETUVOS SOSTINĖ IR RYTINĖS SIENOS

Prof. A. Voldemaras
Lietuvių Tarybos Rusijoje įgaliotinis ir lietuvių pasiuntinys (Attache)
prie ukrainiečių taikos delegacijos.

I.

Kažin ar yra kita Europoje tauta, apie kurios teises dėl savystovaus valstybinio ir politinio gyvenimo, taip dažnai būtų kalbama, kaip kad, apie lietuvius. Taip pat, savo laiku, buvo palinkimas lietuvių kaipo Tautos egzistenciją iš viso paneigti. Kadangi Lietuviai, paskutinio lietuvių-lenkų valstybės padalinimo metu, daugumoje susilaukė tokio pačio politinio stovio kaip ir Lenkai. Abiems nešant slegiančią rusų vergiją esantys tarp jų skirtumai mažai krito akysna, taip pat, buvo labai pasireiškęs aukštesniojo lietuvių luomo suartėjimas su lenkais.

Sukilimai įvykę 1831 ir 1863 metais pakankamai rodė, kad lietuvių-lenkų valstybė niekuomet negalės atsistatyti. Kaip tiktai tuo metu pasirodo ženklai lietuvių atbudimo, kuris iki šiol galiojusią lenkišką politinę programą visiškai pribaigė. Tautinis atgimimas prasidėjo žemesniuose luomuose, taigi nereikia stebėtis, kad jis turėjo ryškų demokratinį pobūdį. Taip pat suprantama, kad lietuviai neturėjo noro atstatyti valstybę anksčiau buvusios apimties juo labiau, kad buvusiai Lietuvai priklausė daug žemių apgyventų ne lietuviais.

Lietuvių literatūros ir kalbos puoselėjimas svarstant politinius ir socialinius klausimus galėjo atrodyti senajai generacijai kaipo bendro reikalo išdavimas ir priešiškos rusiškos valdžios padaras. Jaunąjį judėjimą nusistačiusį stačiai priešingai politinei lenkiškai programai jie pavadino lietuvišku; ir dėl to senoji generacija pradėjo save skaityti kaipo lenkiška. Pasauliniam karui kilus, kuomet Lenkai ir Lietuviai buvo vokiečių kariuomenės užimti, Lenkai prisiėmė ankstesnę programą nors ir šiek tiek pakeistą, t.y. jie reikalavo atstatyti buvusią valstybę

susidedančią iš Lenkų ir Lietuvių. Be abejo, Lietuviai labai energingai protestavo prieš šitą reikalavimą. Apie uniją su Lenkais jie nieko nenorėjo žinoti. Atsižvelgiant į tai sienas jie susiaurino, kad apimtų etnografinę Lietuvą. Šitam teisingam norui Lietuviai rado pritarimo visame demokratiniame pasaulyje, svarbiausia Vokietijoje. Kai Lenkai pamatė, kad Lietuviai nenori su jais eiti į uniją, tai jie iškėlė teisę į lietuvių sostinę Vilnių. Kilo gyva kova, kurią labai vykusiai apžvelgė savo straipsnyje dr. A. Grabowski's (Das neue Deutschland, 1 Februar 1918 p. 225). Kad aš vėl klausimą svarstyti imuosi, tai atsitiko tiktai dėl to, kad mano nuomonė net forminiai nėra teisingai pristatyta. Lenkai pabrėžia, kad jie Vilniaus neišsižadės ir jeigu šis miestas nebus prijungtas Lenkijai, tai jie tai skaitys kaipo naują Lenkijos padalinimą (Prof. A. Parczewski, Godzina Polski 1918.16.II. Nr. 16 A). „Neatsižadėti galima to, kas jau anksčiau buvo turėta". Ar kada nors Vilnius buvo Lenkijos nuosavybė? Ne. Vilnius visada buvo Lietuvos sostinė. Taigi, jeigu lenkai negali gauti jiems svetimo miesto, tai jie tame mato naują Lenkijos dalinimą. Kai kurie lenkai jau kelia teisę į Dancigą, kurio, savaime aišku, jie negali gauti. Ar tai bus taip pat Lenkijos skaldymas?

Iš čia išeina formalinio pobūdžio išvada, bet ji negali būti visai nereikšminga. Mes turime nesusitarimą su Lenkais, kuris ne ginklais, bet teisės keliu turi būti išspręstas. Tai pat Lenkai turi įrodyti, kad Lietuviai neturi bet kokių teisių į Vilnių ir kad, teisė priklauso tiktai jiems, bet ne kam nors trečiam. Jei jiems primasis įrodymas ir pavyktų pasiekti, vistiek jie dar neturėtų bet kokių teisių į Vilnių. Bet tas liečia, kaip minėta, formalę klausimo pusę.

Kaipo neginčijamą įrodymą Lenkai laiko statistinius davinius. Oficialinė vokiečių statistika 1916 m. rodo 53% lenkų Vilniuje, taigi dauguma. Aš neturiu nieko priešingo pasakyti dėl tų davinių, dėl manęs galėjo Lenkai nuošimčius savo naudai ir padidinti, dėl to nesiginčysiu. Bet kas tuo parodoma? Kad Vilniuje kalbų atžvilgiu vyrauja lenkų kalba. Betgi dauguma lietuvių ir žydų irgi lenkiškai kalba, taigi ar galima sritį skaityti grynai lenkišką esant. Aš dar kartą pabrėžiu kalbinį atžvilgį. Jei mes tiktai su kalba turėtume reikalą, tai galima nuspręsti galutinai. Bet, mes turime į politinį klausimą atsakyti, kuriam kalba nėra lemiamas dalykas. Pavyzdžiui Amerikoje yra miestų kur gyventojai kalba tiktai vokiškai, taigi išeitų, kad tuos miestus Amerika turi perleisti Vokietijai. Dažniausia šiame reikale reikia atsižvelgti į tautybę. Be abejo, dažniausia kalba parodo tautybę, bet ne visuomet. Yra tautų, kurios naudoja tą pačią kalbą, bet nėra viena ir ta pati tauta. Tam nušviesti aš

paminėsiu amerikiečius ir anglus. Nėra bet kokios abejonės, kad amerikiečių tauta išsivystė (kilo) iš angliškosios. Bet, taip pat, nėra abejonės, kad dabar jos yra dvi skirtingos tautos.

Iš kitos pusės yra tautų su keliomis kalbomis, pavyzdžiui Šveicarija. Aš galiu dar kitą aiškų pavyzdį nurodyti. Airija vartoja anglų kalbą, tiktai mažuma kalba keltiškai, bet nėra bet kokios abejonės, kad Airija yra savystovi tauta. Aš manau, yra per daug priminti jų santykius su anglais. Toliau priminsiu ponams lenkams kitą tautą, kuri nesenai iškovojo nepriklausomybę. Aš turiu mintyje Suomius. Ši tauta irgi yra dvikalbė. Kuomet Suomija valstybiniai su Švedija buvo sujungta, valstybiniam gyvenime buvo vartojama švedų kalba, bet kilmingieji save laikė suomiais, bet ne švedais.

Aš leidau sau daugiau pasisakyti apie tautiškumą; ir be to yra dar apie tai visa literatūra. Geriausias ir naujausias veikalas yra prof. Fr. Meinecke (Weltburgertum und Nationalstaat, letzte Aufgabe von 1917) ir prof. R. Kjellen (Stat som lifvsform. Stockholm 1917). Mūsų tikslui užtenka nurodyti, kad tautiškumo klausime vien tiktai kalba nėra lemiamas dalykas. Tautiškumo sąvoka, taip sakant, padengia save etnografine sąvoka ir yra tiktai mažas skirtumas; su tautiškumu iškyla aištėn bendruomenės nario supratimas, kad jis vienai tautai priklauso tuo tarpu etnografinė sąvoka iš jų buvimo vienoje vietoje tas pačias savybes nurodo. Taigi, dėl to, kalbama apie tautų teisę kurti savo valstybę etnografinėse ribose.

Tenka paaiškinti, kad laiko bėgyje, lietuvių tauta virto trikalbė. Pasistūmimas lietuvių kalbos naudai jau prieš dešimtmečius prasidėjo; tuo tarpu, kai anksčiau lenkų kalba buvo praplitusi. Prie to buvo naudota dar ir rusų kalba. Kol kas, dėl šito trikalbiškumo negalima nustatyti tikslią lietuvių statistiką. Lenkiškai kalba tikri lenkai ir daugmoje taip pat lietuviai. Kiekvienas turi pats nuspręsti kuriai tautybei jis priklauso. Beje, lenkai įteikė valstybės kancleriui peticiją, kurioje jie pageidauja, kad Vilnius būtų Lenkijai prijungtas, bet tai negali būti įrodymas Vilniaus lenkiškumo. Po šita peticija parašų yra nedaug. Dėl bendro supratimo aš turiu paminėti, kad Lietuvai yra trys kryptys: pirmoji ir stipriausia yra Lietuvai būti nepriklausomai, antra — įsijungti į rusišką federacinę respubliką ir trečia — unija su Lenkais. Šita peticija kilusi iš šios trečiosios partijos žmonių, bet tai nėra visų Vilniaus miesto gyventojų norų išreiškimas. Aš sutinku, kad tie, kurie šią peticiją įteikė save laiko lenkais. Bet kiek ji turi šalininkų ir kiek turės? Po to kai

jų mėginimas sužlugs ir vėl nepriklausoma lietuvių valstybė bus atstatyta. Kad užsiimti su lenkiškais statistiniais davinais aš turiu paliesti rytinių sienų klausimą. Kas lietuvių tuo reikalu yra pareikšta aš nekartosiu, ypatingai, kad Lenkai į tai nekreipia dėmesio. Kas liečia Vilnių ir jo apylinkes Dr. A. Grabowski cituoja pono Delbruck žodžius, kuriuos jis 1917 m. lapkričio mėn., Berlyne, laike lietuviško istoriško vakaro pasakė. Vilnius yra būdingas pasaulio miestas, yra Lietuvos sostinė, randasi gudų (weissruthenischen) žemėje, yra apgyventas lenkų ir žydų, tuo tarpu, beveik nė vieno, arba daugiausia 3% lietuvių. Yra didelė klaida manyti, kad Vilnius randasi gudų žemėje, yra neginčijamas dalykas, kad Vilniaus apylinkės buvo visuomet lietuviškos ir, kad tenai dar prieš trumpą laiką buvo kalbama lietuviškai. Prie lietuvių pareikštų įrodinėjimų aš turiu dar pridėti: geras lietuviškų reikalų žinovas Prof. E. Wolter, maždaug prieš penkiolika metų, nurodė, kad pagal 19 a. vidurio statistiką lietuvių gyveno dvigubai daugiau Vilniaus gubernijoje negu 1897 m. rusų gyventojų surašymas rado. Jisai sakė, kad yra negalimas dalykas, kad per kelis dešimtmečius virš 200,000 lietuvių be pėdsakų būtų galėję pradingti. Tiktai maras, epidemijos ar kitos ligos galėjo taip skaičių sumažinti. Klausimo išrišimas randasi tame, kad rusų pravesto gyventojų surašymo metu lietuviai buvo užrašyti gudais arba lenkais. Būtų labai pamokinantis dalykas, kad darant gyventojų surašymą kur mišriai kalbama, sudaryti statistiką dviem kalbom kalbančių. Tuomet būtų lengviau išaiškinti kalbų skirybos ribas.

Nėra geriau ir su lenkiškos statistikos daviniais. Skirtumas, atsižvelgiant į Lenkų tautybės skaičių yra taip didelis, kad įvairiose statistikose jis siekia net 12 milijonų. Tai geriausiai įrodo kaip yra nenaudinga įsileisti į statistinį žaidimą. „Kölnischen Volkszeitung" 29.12.17 (1917 m. gruodžio 29 d.) buvo išspausdintas straipsnis apie etnografinę Lietuvą, kurį redakcija pristatė kaipo „iš dalyką suprantančios pusės". Šitas straipsnis yra referatas „Dziennik Wilenski" išvedžiojimų, iš kurių aš paimsiu sekančias eilutes: „Nėra statistikos, kuri būtų priimtina visoms šalims. Visos pusės kritikuoja rusišką statistiką, lenkiškąja nepasitiki Lietuviai, lietuviškąja nepasitiki Lenkai." Lenkiškas laikraštis remiasi „Karaliaučiaus profesorium Dr. Kurscha, kuris gimimu yra lietuvis, bet mokslo srityje yra nepartinis. Dr. Kurscha, kad išleisti savo lietuvišką gramatiką, buvo vietoje ištyręs lietuviškų gyvenviečių sienas. Dr. Kurscha ypatingą dėmesį skyrė Rytų sienom. Dėl to jo tyrinėjimais remiantis yra tikrai nustatyta, kad į rytus nuo jo pažymėtų apylinkių visai nėra kalbama lietuviškai."

Tas viskas labai gražiai skamba, bet lenkiško laikraščio nelaimei viskas yra išsigalvota (aus der Luft begriffen). Pirmiausia nėra Karaliaučiaus profesoriaus Kurscha. Atrodo, kad rašytojas yra kai ką girdėjęs apie Kurscha, kuris sudarė lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodynus. To pačio autoriaus yra lietuvių kalbos gramatika. Jis gana gerai mokėjo prūsiškai-lietuvišką kalbą, bet ne didžiosios Lietuvos. Jis negalėjo vietoje ištirti Rytų sieną, nes ten niekuomet nebuvo.

Dar yra kitas Kurscha, brolvaikis aukščiau minėto. Kurscha jaunesnysis yra žinomas kaipo redaktorius „Mitteilungen der litauisch-literarischen Gesellschaft" Tilžėje. Taigi ir brolvaikis negali pagelbėti rašytojui.

Taigi, taip yra su „moksliškais" įrodymais. Gaila, kad tie išvadriojimai rado atgarsį vokiečių spaudoje. Taip pat, šią pasaką apie universiteto profesorių Kurschat pakartojo „Augsburger Post". Kaip sakėme, mes tokia statistika neužsiimame, ypatingai dar dėl to, kad ji valstybės klausime neturi bet kokios reikšmės. (Fridrichas Kuršaitis gimė 1806 m. balandžio 26 d. Noragėliuose, Gastų vls. Pakalnės aps. Mirė 1884 m. rugpiūčio 23 d. Juodkrantėje. Lietuvių kalbos gramatika buvo išleista 1876 m. Žodynai buvo išspausdinti 1870, 1873 ir 1883 metuose. Kuršaitis Aleksandras, Fridricho brolvaikis, gimė 1857 m. spalio 2 d. Kretingalėj, Klaipėdos aps. Lietuvių Enciklopedija XIII t., 1958 m. M. Š.)

(Das neue Litauen. Verlag und Schriftleitung. Berlin W 62, Kurfürstenstr. 107. Erscheint 3 mal monatlich. 2 Jahr. 1918, Nr. 7. 1 März 1918.)

II.

Kiti įrodymai, kuriais Lenkai remiasi, kad pagrįsti savo teisę į lietuvių sostinę yra kultūriniai-istoriški. Žymus slavistas Prof. A. Brückner dar ir šiandien kalba apie „Litvomanus" ir sako, kad jų kultūra, istorija ir literatūra yra lietuvių išsigalvota pasaka. Pagal jo manymą „Lietuvių tauta yra kaimiečių tauta be kultūros, istorijos ir literatūros su senoviška, dėl to visiškai nelanksčia kalba" (Nord und Süd, Februar 1918). Lietuviai inteligentai nori tai prieš visą pasaulį užslėpti. Aš nekreipsiu dėmesio į Prof. Brückner išvadas, nes gerai žinau, kad jo moksliška polemika priėjo galą. Mes turime reikalo su labai svarbiu politiniu klausimu, taigi negalime laukti kol tiesa savaime paaiškės. Be to, nors Prof. Brückner turi didelį ir geriausią mokslininko vardą, betgi nėra geriausias žinovas lenkų kalbos ir literatūros istorijos.

Daugelis, o ypač lenkai priims už visišką tiesą tai, ką jis sako. Juo labiau yra reikalingas išsiaiškinimas, nes brucknerišKas pažiūras Lenkai labai dažnai cituoja. Čia aš noriu atkreipti dėmesį į ypatingą psichologinį reiškinį. Paprastai Lenkai mus vadina „broliai lietuviai". Ar šis pomėgis nėra kraštutinis radikalizmas, kad neišauklėtų kaimiečių tautą padaryti savo broliais. O gal jie visai nepagalvojo, kuomet apie mūsų kultūros lygį kalbėdami sako: „jis yra labai žemas".

Dabar eisime prie reikalo. Mes labai stebimės klausydami Brücknerio ir visų lenkų tvirtinimų, kad Lietuva neturėjo savo istorijos. Juk negalima paneigti faktą, kad Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė eilę šimtmečių egzistavo. Kaip tai išaiškinti? Kadangi dalykas yra nepaneigiamas, tai Lenkai aiškindami, visa kas yra lietuviška, priskiria rusams (!) arba lenkams. Po jų išdėstymų prieiname vėl prie kalbos. Prof. Brückner tvirtina, kad „lietuviai kunigaikščiai, didikai, kilmingieji, rašytojai nė žodžio lietuviškai nemokėjo, kad jie jautėsi esą Rusai arba Lenkai" (C.), „kad net pagoniška priesaika, kurią pagonis Lietuvos kunigaikštis Kęstutis 1351 m. Vengrijos karaliui prisiekė, skambėjo gudiškai, bet ne lietuviškai." Mes galime šitą dalyką nagrinėti nurodant laiką. Pradėsime nuo priesaikos. Prof. Brückner, kad savo mylimą žodį galėtų pavartoti, paslepia tai, kad *jo pačio spėjimas* yra, kad ši priesaika gudiškai skamba. Dalykas tame, kad priesaikos žodžiai yra mįslingi. Atsižvelgiant į patį dalyką ir kalbą negalima patvirtinti jos gudiška prasmė. Prieš dešimts metų miręs lietuvis kalbininkas Prof. K. Jaunius labai puikiai priesaiką išaiškino ir tiksliai lietuviškais žodžiais. Toliau, negi Prof. Brückner pamiršo visiems žinomą dalyką, kad Lietuvių krikšto metu, didysis kunigaikštis Jogaila, vėliau lenkų karalius, lenkų kunigo pamokslus vertė lietuviškai, taigi mokėjo lietuviškai. Kuomet jo sūnus Kazimieras, kuris buvo Lenkijoj išauklėtas ir lietuviškai mažai mokėjo, buvo išrinktas Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu, tai didikai pareikalavo, kad jis mokytųsi lietuviškai. Šitokį dalyko stovį mes galime iki 17 a. pradžios atsekti. Žymus lietuvių rašytojas ir kalbos žinovas, kuris tam laikotarpiui priklausė, nurodo įdomų vaizdą kalbų santykio pas lietuvius kilminguosius. Jis pabrėžė, kad po Lublino unijos 1569 metais lenkų kalba greta lietuviškos pradėjo galioti kaipo antroji prigimtoji (Muttersprache) kalba. Aš galėčiau ir daugiau šiuo klausimu įrodymų paminėti, bet tuomet iš mano straipsnio išeitų studija.

Aš perleidžiu visų lenkų įžvalgumui atsakymą į klausimą, ar, ir kaip plačiai lietuviai jautėsi esą rusai arba lenkai. Man yra beprasmiškas išsireiškimas „lenkiškas jausmas" per šimtmečius. Kuomet aš ką nors

panašaus girdžiu man neaišku apie ką eina reikalas. Pavyzdžiui, ar galėtų Prof. Brückner, Parczewski ir kiti tvirtinti, kad jie lenkiškai jaučia. Tuos pačius jausmus aš galiu pavadinti šovinistiniais, aneksionistiniais ir t.t. ir mes niekuomet neprieisime prie vieno supratimo. Jausmų srityje aš galiu tik tiek toli eiti, kuomet turiu faktus, kurie jausmus iššaukia. Pavyzdžiui, yra visiems žinoma, kaip Lietuviai užsispyrusiai gynėsi Lubline, nuo ėjimo į uniją su Lenkais. Jeigu Lenkai šitą jausmą laiko lenkišku, o jie gali tai daryti, matome dėl to, kad jie apie šitą faktą patys nenutyli.

Kas liečia lietuvių kalbą atsižvelgiant į visuomeninius ir valstybinius santykius, tai yra faktas, kad ji kaipo kasdieninio gyvenimo kalba tarp didikų ir kilmingųjų laikui einant palaipsniui pradėjo nykti; ir kad valstybinėse įstaigose, išskyrus pavienius atvejus, niekada nebuvo vartojama. Bet kokias išvadas galime padaryti *lenkišku* atžvilgiu iš tokio dalyko stovio? Nė bet kokių. Rumunija tiktai 19 šimtmetyje įvedė savo kalbą valstybiniuose santykiuose. Ligi tada Rumunai daugumoje naudojo slavų kalbą. Suomiai dar vėliau įvedė savo kalbą kaipo valstybinę greta švediškos ir rusiškos. Būdami nuoseklūs (konsekventiški) pripažinus šitoms tautoms teisę į savystovų buvimą, turime taip pat padaryti ir su Lietuva. Aš dar kartą pabrėžiu, kad tarnybinė kalba valstybėje yra antraeilio svarbumo. Amerikietiški įstatymai yra parašyti anglų kalba, bet iki dabar niekas netvirtino, kad amerikietiška įstatimdavystė yra angliška. Jei darysime sprendimą iš kalbos kuria parašyti įstatymai, tai tuomet romėnų, kanonų teisė ir t.t. turėtų būti laikoma lotyniška teise. Taip pat prancūzų kalba parašytus diplomatinius aktus turėtume laikyti kaipo prancūziškus. Taip pat ir Lietuviai turi teisę kalbėti apie lietuvišką įstatimdavystę, nors ji yra gudų kalba parašyta. Kad šitą mūsų teisę nuginčyti, pirmiausia Prof. Brückner turi įrodyti, kad lietuviškas Statutas *savo turiniu* gudiškas yra, kas iki dabar nė vienam mokslininkui nepasisekė padaryti.

Tie patys pagrindai galioja kalbant apie literatūrą ir bendrai švietimą. Mes kalbame apie amerikietišką literatūrą, bet ji nėra lokalinės prasmės. Kiekvienoje Vakarų literatūroje lotynų kalba turėjo didesnę ar mažesnę reikšmę. Paimkime lenkišką pavyzdį, Dlugosz ne lenkiškai, bet lotyniškai rašė, bet pats Prof. Brückner laiko tai lenkiška literatūra. Ir čia kilmė yra sprendžiamas veiksnys. Jei kurinys iš vietinės žemės yra išaugęs jis yra tautinis, nors jis gali būti parašytas kita kalba. Dėl to mes laikome Mickevičių kaipo mūsų tautinį kūrėją. Tuo net Dr. Grabowsky pasipiktino, beje, abi partijos yra teisingos. Jis sako „Tokiais tuščiais

tvirtinimais Lietuviai kenkia patys sau". Kodėl? Jis (Mickevičius) savo žodžiais ir darbais įrodė, kad jis yra lietuvių kūrėjas. Bet kas pakeičia dalyką? Ar mes jį kada nors laikėme tiktai lietuvišku kūrėju? Tuo jis nieku būdu nenustoja buvęs ir lenkų tautinis kūrėjas. Yra istorinis faktas, kad jis tuo pačiu metu save laikė ir Lietuviu ir Lenku. Niekas neturi teisės šitą kūrėjo apsisprendimą ignoruoti. Tai yra vienintelis atvejis pasaulinės literatūros istorijoje. Didžiausias suomių rašytojas yra Runeberg, jis savo eiles rašė suomių kalboje. Suomių himnas yra jo parašytas, bet dėl savo suomiško charakterio prarado savo vietą švedų literatūroje.

Iki dabar mes užsiėmėme dviem klausimais, tautiškumu ir politine ateitimi lietuvių tautos. Tautiškumo klausime mes priėjome išvados, kad Lietuviai kalba trejeta kalbų. Bet tai negalima skaityti ženklu tautos suskilimo. Žydai šimtmečių eigoje daugelį kartų keitė kalbą, kol pagaliau pasisavino dabartinę kalbą. Bet dėl to jie nesiliovė vieningą Tautą sukurti. Kas žmoniška, nėra pastovu ir taip pat Tautiškumas yra nuolatiniame pasikeitime. Lengviausia yra pakeisti kalbą. Iš ligšiolinės lietuvių Tautos raidos yra aišku, kad kalbos atveju atsirado pakitimas. Todėl Lietuvybė nuolat plėsis ir vis daugiau ir daugiau atgaus plotų. Kad šis vyksmas tiktai palengvėle gali eiti yra savime aišku. Priespaudos priemonių pavartojimas atneš tiktai žalą ir pristabdys vyksmą.

(Das neue Litauen. Nr. 8-9, 20 März 1918.)

Iš vokiečių kalbos vertė
Morkus Šimkus

1982 m. gruodžio 20 d.

MINISTERIO PIRMININKO PROF. A. VOLDEMARO KALBA

1918 m. lapkričio 14 d. Valstybės Tarybos posėdyje

Atėjo svarbiausia mūsų tautos gyvenime valanda. Dabar pradeda įvykti tai, apie ką mūsų pirmtakūnai tesvajodavo, dėl ko persekiojimus kentėjo, dėl ko jie kraują liejo. Jų triūsas ir vargai nenuėjo perniek. Lietuva iš mirusiųjų prisikelia ir pasikelia naujam, skaistesniam gyvenimui. Ji pradeda tapti nepriklausoma. Sakau, pradeda, nes kol iš tikrųjų taps, turėsime daug darbo padėti. Stovime nepriklausomos Lietuvos prieangy ir ar ten įeisime, priderės iš mūsų pačių, priderės iš to, ar mes mokėsime organizuotis, ar parodysime reikalingą ištvermę. Turime būti pasiryžę didžiausias aukas pakelti, kad jos pasiektume. Kodėl mes esame tiek ištroškę nepriklausomybės? Tai mes darom ne tiek todėl, kad vėl savąją valstybę turėtume, o dėl kitų, svarbesnių priežasčių. Valstybė pati savaime paimta mums nėra aukščiausia gerovė, dėl kurios viską reiktų aukoti. Valstybė mūsų akyse tėra tik forma, kurioje žmonės sugyvendami gali geriausiai aprūpinti visus savo reikalus ir jaustis laimingai. Taip, mes norim, kad atgimstančioj Lietuvos valstybėj visi jos gyventojai, nežiūrint į tai, kurios jie tikybos, kuris kokią kalbą vartoja, būtų laimingi, kad visi sakytų: „Tik nepriklausomoj Lietuvoj mes tegalim būti laimingi".

Daugiau kaip šimtą metų buvom nustoję valstybės gyvenimo. Per prievartą buvom priskirti svetimai valstybei. Buvom toj valstybėj blogiau nei įnamiai. Kiek persekiojimų iškentėm, visi gerai atsimenam. Kovojome prieš tai, bet palengvinimo maža tematėm.

Štai, pagaliau, atėjo baisiausia valanda — karas. Valstybė, mūsų laisvę pasigriebusi, mus iš mūsų krašto variusi svetur duonos ieškotų, mūsų brolių kraują aukojusi save apginti nuo priešininko, mūsų neapgynė. Lietuva tapo iš pradžios karo laukas, o paskui virto į

priešininko užimtąjį kraštą. Kiek tai žaizdų Lietuvai suteikė, kas gali šiandie pasakyti. Argi todėl stebina, kad mes, pirmajai progai pasitaikius, norime nusikratyti senojo jungo. Bet senojo jungo besikratydami mes nenorime jokio naujo užsidėti. Prieš visus pasikėsinimus prieš mūsų laisvę taip pat kovosim, kaip ir ligšiol, niekur niekam nenusileisdami, stengėmės savo laisvę atgauti.

Bet ar įstengsime apsiginti nebūdami skaitlingi, negalėdami lygintis su didžiosiomis tautomis? Žinoma, jei pasauly prievarta viešpataus, negalėsime prieš ją atsispirti. Bet naujas pasaulis atneša naują šviesą. Iš didžiosios Amerikos demokratijos pasklido linksma žinia — šalin su prievarta, teviešpatauja jos vietoj teisė. Programoje Amerikos prezidento Vilsono aiškiai išrašyta ir mažos ir didžiosios tautos turi tas pačias teises. Tautų plėšikų neturi būti. Tautų sąjunga — štai, kur kiekvienos tautos nepriklausomybės apgynimas. Jau žodis kūnijasi, jau dalis valstybių tautų susiartina, kad sudarius tokią šeimyną.

Taigi galime būti tikri, kad greta kitų nepriklausomų tautų ir mes, lietuviai, rasime sau vietos. Kad mes patys niekieno laisvei nekliudysime, kaimynų ramumo nesudrumsime, argi reikia tai sakyti? Visa mūsų praeitis tą garantuoja. Turėjome kanakados savo didelę ir galingą Lietuvą. Daug į ją buvo įėję tautų įvairių tikėjimų, įvairių kalbų. Visos jos sugyveno gražiai draugėj, nes mūsų protėviai buvo suorganizavę Valstybę federacijos pamatais. Jokių persekiojimų ar tai dėl tikybos, ar dėl tautos nebuvo. Kiek tas Lietuvoj atsitiko, buvo darbas atėjęs iš svetur. Toli gražu nedaug tautų gali pasigirti tiek savo tolerantingumu, kiek mes, lietuviai. Užtat negali būti abejojimo, kad laisvoj ir nepriklausomoj Lietuvoj turės visi — aš pabrėžiu šį žodį — jos piliečiai užtikrintas visas jiems laisves.

Nepriklausomybę įgijus, atsirado nauja era Lietuvos gyvenime. Niekieno nevaržomi, galėsime patys tvarkyti savo būvį pagal tautos pačios išmanymą. Prieš mus atsiveria daug galimumų. Mes stovim dabar kryžkelėj su dviem parašais. Vienas jų skamba — laimėn, kitas — baisus žodis — pražūtin. Ką mes rasime, eidami pirmuoju keliu? Atsakydamas šian klausiman, aš duosiu visai ne fantazijos paveikslą, o tik tą, kuris iš mūsų krašto realių davinių išeina. Esam žemdirbių šalis. Ko dabar daugiausiai reikia visam pasauliui? Maisto ir dar maisto. Tas, kas maistą gamina, turi geriausį kelią gerinti savo būviui. Už maistą galima bus visko gauti — aukso ir, kas brangiau už auksą, visokių prekių. Pirmų pirmiausiai visokie fabrikų išdirbiniai tenai plauks, kur atamainon maisto gaus. Tuo būdu greitai pašoks krašto gerovė. Būviui besigerinant

tuoj galima bus išnaudoti kiti Lietuvos prigimti turtai, pirmoj vietoj jos miškai. Galim, gavus kapitalo, medžius ne tik kaipo žalią prekę svetur išvežinėti, bet jau namie eilę pramonijos šakų sudaryti. Dedant pamatą savo pramonijai, mes vėl apsieiname krašto prigimties dovanomis. Tiesa, anglių mes neturime ir pertat labai plačiai industrijos nesudarysim, bet kiek mums jėgos reikia, galime gauti iš vandens. Vanduo duos elektros jėgą, kurios užteks fabrikams, geležinkeliams ir švietimui. Koks iš tų ypatybių vaizdas išeina? Lietuva pavirsta į didelius laukus ir sodus, gražias pievas, tarp kurių išmėtyti gražūs, paskendę žalumoj ūkininkų namai. Viensėdžiai ir miesteliai surišti lygiais kaip delnas keliais. Kraštas išraižytas geležinkeliais. Į visas Lietuvos puses lengva ir greita ir pigu nuvažiuoti. Vietomis užeini didelį fabriką. Bet jo nerodo ištolo aukšti kaminai su dūmų debesiais. Jis elektra varomas, taigi galima pažinti tik arčiau priėjus, kada išgirsti linksmą darbo ūžimą. Aplink juos auga eilė miestų ir miestelių. Skirtumas tarp miestų nedidelis; visi švarūs, visi malonūs, visi gyventi patogūs. Visur elektra, visur kanalizacija. Taigi skirtumas daugiau dėl akių. Kur pažvelgsi, pamatysi sveikus žmones linksmais veidais. Kas pamatys Lietuvą, pasakys: „Čia darbo ir laimės šalis".

Štai koks reginys Lietuvos gerovės mums rodosi, tegu ne artimiausioj ateity, bet tikras reginys, kurio, jei ne mes patys, tai bent mūsų vaikai susilaukti gali. Kuris kelias šion ateitin veda, pasirodys vėliau, kai pamatysim, kurio kelio reikia saugotis. Dabar kitas galimumas. Tiek vargo matę, tiek skurdo kentę karo metu, lietuviai sako, nelyginant Rimšos arklys, „gana to jungo" ir sustoja dirbę. Ligšiol iš mūsų ėmė viską per prievartą, nesiklausdami, ar mes norim parduoti, ar ne. Dabar ateina nauja valdžia, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valdžia. Dabar galima atsipeikėti. „Dabar jau niekam nebeduosiu iš to, kas man liko. Esmi jau ir taip nuvargintas, nedirbsiu nė kiek daugiau, kiek man pačiam reikalinga". Kitas gal, vargo ligi sočiai ragavęs, pasakys: „mano kaimynas daugiau turi, pasiimsiu iš jo. Neteisinga, kad jis tiek turi, o aš mažiau ir per tai vargo turiu daugiau." Trečias gal, pamatęs poniškai apsitaisiusį žmogų, pasakys: „štai dykaduonis. Tai toki ponai mus engė ir engia. Nusikratykim nuo jų, išnaikinkim juos, bus lengviau ir geriau be jų gyventi". Ir jei kiekvienas, taip manydamas apie vieną savo gerovę, ir tai gerovę vienos dienos, ims jąją gyveniman vykinti, pasidarys . . . jūs žinote, vyrai, kas pasidarys? Žodis anarchija persilpnas visoms baisenybėms išreikšti, kurios mus šiame atvejy lauktų. *Sukiltų brolis prieš brolį, gentis prieš gentį, artimas prieš artimą. Žmogaus gyvybė*

nebūtų branginama. Turtas taptų galingesniojo grobiu. Darbas nyktų, vargai ir skurdas augtų. Tai būtų tikra pražūtis ir pražūtis be vilties kada nors atsigriebti, būtų palaidojimas vilties susilaukti kada nors skaistesnės ateities.

Kad taip neatsitiktų, ramumas ir tvarka krašte turi būti išlaikyta. Taigi laikinoji Lietuvos valdžia skaito savo pirmiausiu ir švenčiausiu uždaviniu apsaugoti valstybę nuo betvarkės. Gyvybė ir turtas kiekvieno piliečio turi būti apsaugoti. Ramumas visur palaikomas. Prasižengimai prieš tvarką ir ramumą turi būti *smarkiai baudžiami.* Laikinoji valdžia tuo tarpu už ramumą neatsako, bet stengsis kuogreičiausiai apsaugos dalyką paimti į savo rankas. Jau prieš tai padarant, bus iš anksto išleisti įsakymai tvarkai išlaikyti. Beimant savo atsakomybėn pajėgą — miliciją ir policiją. Sudaryti vieną ir kitą jau darbas pradėtas. Iš vidaus gal didžiausi ramumo ardytojai yra plėšikai, kurių pilna visa Lietuva. Valstybės Taryba, ligšiol neturėjusi krašte jokios valdžios, negalėjo nieko padaryti, kad tat prašalinus. Ji įteikė Vokiečių tiek okupacijos, tiek vidujinei valdžiai eilę raštų, kuriuose išdėstytas buvo gyvas reikalas apsaugoti Lietuvos gyventojų gyvybę ir turtą nuo plėšikų. Okupacijos valdžia nieko nepadarė ir plėšikų skaičius vis eina didyn. Tas, kas vadinama plėšikais, banditais, yra iš tikrųjų kombinuotas dabarties apsireiškimas. Didžiausia banditų dauguma ne iš liuosojo noro tapo tuo, kuo jie yra — badas, bedarbė, pasiliuosavimas nuo priverstino išvežimo iš Lietuvos varė žmones iš ramaus gyvenimo draugėj su kitais. Laikinoji Lietuvos valdžia stengsis pirmų pirmiausia šaknis pašalinti, kad naujų banditų neatsirastų ir podraug įvairiomis priemonėmis mažinti esančiųjų skaičių, kol jie visai neišnyks. *Šiame darbe reikalinga bus labiausiai paspirtis pačių gyventojų, be kurios valdžia pati viena nieko nepadarys.*

Išlaikius tvarką viduj, liekti klausimas rubežių gynimo arba, tikriau, saugojimo. Karo mes su niekuo nevedam ir nė vienas iš mūsų kaimynų — Vokiečių, Lenkų, Ukrainų, Rusų ir Latvių — neturi pamato ant mūsų užpuldinėti. Taigi didelių spėkų rubežiams sergėti mums ir nereiks. Bet vis tik kaip aukščiau pasakyta, sargyba reikalinga, kad mūsų valstybėn neįsibrautų vogčia tas, kas neturi teisės mūsų kraštan atvykti.

Išlaikius tvarką iš oro ir vidaus, tik tada tegalima pradėti *valstybės organizacijos* darbą. Čionai stovim prieš milžinišką uždavinį. Kad mūsų valstybė išliktų, reikalinga, kad ji būtų pripažinta kitų didžiųjų valstybių. Ligšiol mūsų nepriklausomybę tepripažino vien tik Vokietija. Kitų visų valstybių mes negalėjom ligšiol visiškai nė prašyti, dėl to kad, viena, Lietuvoj neturėjome savo valdžios, o kita — negalėjom iš vietos

pasijudinti, būdami priversti prašyti vokiečių valdžios leidimo važiuoti ar tai Berlynan ar į kitas užrubežio valstybes. Tik dabar, darydami valdžią, tapom liuosesni ir galime su kitais susisiekti. Aš, neseniai būdamas Šveicarijoj apsilankiau pas visus sąjungininkų pasiuntinius mūsų valstybės reikalais, visur statydamas klausimą apie mūsų nepriklausomybės pripažinimą. Žinoma, jie negalėjo tuoj duoti atsakymo, kadangi tai pareina nuo jų kraštų valdžios, kuriai jie tuoj apie mano žygį pranešė. Iš pasikalbėjimo su jais ir besiremdami daugybe kitų daiktų, turime daug vilties, kad Lietuva visų bus pripažinta. Nelaukiant oficialaus pripažinimo, Laikinoji valdžia stengsis tuoj sudaryti savo užrubežinę atstovybę teisėmis diplomatinių atstovybių. Ir šiuo žvilgsniu jau pradžia padaryta. Tuo tarpu dar negalime turėti tikrų, galutinai nustatytų rubežių, nes tai gali būti įteikta tiktai būsimame taikos kongrese, kur mūsų likimas bus sprendžiamas. Laikinai turėsime Lietuvą tokią, kaip ji nustatyta vokiečių valdymo reikalams, vadinasi šiaurės ir pietų Lietuvą. Gindami kas mums pridera, mes svetimo neieškosim, todėl tvirtai tikime, kad mūsų santykiai su kaimyninėmis tautomis bus geriausi, ypač su tomis, kurios, kaip ir mes, bus perdėm demokratiškos.

Lietuvos valstybės organizacijos darbe didžiausia sunkenybė guli sutvarkyme jos iš vidaus. Valstybės organų ir viso jos aparato mes neturim. Kada Lietuva buvo varu priskirta prie Rusijos, buvusis jos aparatas tapo sunaikintas. Visur buvo įvestos tos pačios įstaigos, kurios ir kitur veikė Rusijoj. Valstybės plėtojimas per šimtą su viršum metų, per kuriuos Lietuva buvo pavergta, tiek smarkiai nužengė pirmyn, kad apie atgavimą savojo senybinio aparato dabar kalbos negali būti. Bet ir apie grąžinimą rusų valstybinių organų negalima kalbėti, kad ir dėl to, jog jie visi tapo iš Lietuvos prašalinti rusams iš čia besitraukiant, ir tenai iširo. Iš kitos pusės, vokiečiai, užimdami mūsų kraštą, sutvarkė jį taip, kaip tai reikėjo karo tikslams, o ne ramaus laiko reikalavimams. Iš to išeina pasekmė, kad mes negalim palikti pas save be žymių permainų valstybės aparato toj formoj, kurioj jie sudarė. Turim pasidirbti naują aparatą, tinkantį mūsų gyvenimo reikalavimams. Sąlygos, kuriose prisieina šisai darbas atlikti, tiek sunkios, kad gero aparato sudaryti negalime ir turime tenkintis tuo, kas mums tuo tarpu įmanoma. Sakysim, Laikinoji valdžia, kaip ir visa Lietuvos visuomenė, norėtų turėti pavyzdingą mokyklą, kad pradinis mokslas būtų dykas ir priverstinis, kad užtektinai turėtų įvairaus tipo vidurinių ir aukštesnių mokyklų, visiems prieinamų. Ji norėtų irgi, kad Lietuvoj teismas būtų

liuosybės padalijimas, su augštųjų mokyklų mokslą išėjusiais neatstatydintais teisėjais ir t.t., bet ji gerai numano, kad dabar mes to įvykinti negalime ir turime tenkintis tuo, kas mums šiandie daugiausiai reikalinga ir negali laukti. Šiuo žvilgsniu reikia juo greičiausia sudaryti vietos savivaldą ir suorganizuoti centralinę valdžią. Kad toji savivalda tegali būti ko demokratiškiausia, aišku savaime. Šiuo metu valdžia daugiausiai tegali remtis moraliniu autoritetu. *Padaryti plačiai visuomenei prievartą niekas nė svajoti negali.* Kad tasai moralis jos autoritetas būtų didelis, reikia, kad ji imtųsi ginti plačios visuomenės reikalus, ne vieno kurio luomo. Taigi tasai bendrosios gerovės obalsis tegali būti savivaldos pamatuose. Kaip reikia darbas šiandie pradėti, nurodyta atsišaukime, kurį paleido į šalį Valstybės Taryba kartu su Ministerių Taryba. Tenai, žinoma, nurodyta ne darbo planas, o tik pagrindai. Projektas savivaldos bus neužilgo Valstybės Tarybon įneštas. Susidariusiomis aplinkybėmis iniciatyva šiame klausime tegali būti pas pačius gyventojus. Pakvietimas tuoj pradėti šį darbą rodo, kiek daug pasitikėjimo turi Valdžia, kad plati visuomenė vadovausis vien valstybiniais reikalais, bet ne atskirų grupių arba luomų.

Sunkiau susideda klausimas miestų savivaldos. Iš vienos pusės, miestai mūsų, ypač sostinė Vilnius, susideda iš gyventojų įvairių tautų, kalbų ir tikėjimų. Tos grupės — ir Laikinoji valdžia nė neslepia — dažnai nesutinka viena su kita, ypač politikos aspiracijose. Įsikarščiavusios politikos kovoje jos dažnai nepastebi, į kokią bedugnę jos gali miestą atvesti. Bado šmėkla šiais laikais stovi prieš kiekvieną didesnį miestą. Jau iki šiam laikui išmaitinimas miestų buvo labai apsunkintas, ypač neturtingiesiems sluogsniams. Sodietis, per ilgus karo metus pakėlęs rekvizicijos sunkumą, nedaug tegali turėti atliekamo maisto. Jis reikalingas pats maisto išdirbinių ir todėl parduoda net tą dalį maisto, kuri jam pačiam reikalinga. Bet reikalingųjų prekių miestas jam negali pristatyti, nes jų neturi. Ką jis gali duoti, tai popierinių pinigų. Bet šių pinigų vertė krinta, kur įsitikėjimo nėr, kad už juos, jei ne vakar, tai vėliau galima bus reikalingų daiktų pirkti. Kad to įsitikėjimo nėr, rodo atsitikimai. Taigi tokiose aplinkybėse gali išmaitinti miestą tik tas, kas sodžiaus pasitikėjimą turi ir gali iš jo reikalauti net aukų, reikalingų, kad visas kraštas neįklimptų į bedugnę. Lietuvos valdžia įsitikinus, kad be jos niekas kitas negalėtų šiandie imtis tokios atsakomos naštos, kaip miestų išmaitinimas. Ji viena tegalės paimti iš sodžiaus reikalingo maisto ir suteikti miestui, ji viena galės sustabdyti išvežimą maisto iš mūsų krašto užrubežin formoje slapto pirkliavimo ir gabenimo per rubežių. Bet

parūpinti maisto tiek, kiek reiktų visiems iki sočiai privalgyti, vis tiek negalima. Todėl reiks dalinti tarp visų tas, kas bus pristatyta. Čia be plačiausio pačių gyventojų bendradarbiavimo negalima bus apsieiti. Tik organizacija pačių gyventojų galės užkirsti kelią spekuliacijai ir neduos, kad vieni turėtų pilna maisto ir kitų reikalingų daiktų, o kiti nieko. Jau dėl tos vienos priežasties klausimas apie miesto savivaldą stojasi kur kas sunkiau. Jei dar čionai pridėsim sunykimą karo metu miesto ūkio, tai suprantama bus, kaip sunkus klausimas miesto savivaldos. Kad čia įvairios tautinės organizacijos turės būti pritrauktos, tai aišku, nes visur pasitikėjimas savo vientaučiais didesnis. Bet niekur nėra politika tiek kenksminga, kiek miestų ūky. Taigi, valdžios bus kreipta labiausiai domės, kad šioj srity būtų politika jei nepašalinta, tai bent, kiek galima, sumažinta. To dėlei miestų savivaldų valdžia tvarkys tik pasitarusi pirma su tautinėmis politikos organizacijomis. Be to, čionai bus labai svarbu turėti nurodymų miesto ūkio žinovų, kurie vedė jį prieš karą. Akivaizdoj šių faktų valdžia ims į savo rankas miestų savivaldos organizaciją tik tada, kai turės užtikrintą miesto maistu ir kitais reikalingais daiktais aprūpinimą.

Dėstant miestų savivaldybės problemą teko paliesti klausimas, kaip svarbią rolę vaidins sodžius mūsų krašto likime. Todėl laikinoji valdžia ir visuomenės gyvenimą ims tvarkyti pradėjus nuo sodžiaus. Žemės ūkis yra Lietuvos gyvybės pamatas: juo remiasi, kaip buvo aukščiau nurodyta, mūsų prekyba ir pramonė, jis krašto mokesnių šaltinis.

Jei taip, tad gyvasis krašto šaltinis privalo eilėje kitų Lietuvos gyvenimo sričių daugiausia rūpesnio. Juk nemaža kaimų ir viensėdžių karas visai sunaikino. Kiti ūkiai nustojo savo gyvojo ir negyvojo inventoriaus.

Daugeliui gyventojų teko trauktis iš savo tėviškės, vienur kitur vos du trečdaliu ir dar mažiau sodiečių bepaliko. Vasarą daug sugrįžo, daug tebėra kelyje į Lietuvą, kiti tebelaukia svetur progos grįžti namo. Likusiųjų namie yra sunkus padėjimas, grįžusiųjų dar blogesnis. Gerai, jei randa bent tuščias trobas, dažnai labai beranda tik degėsius. Čia dar vargams ne galas. Savo pajėgomis jiems sunku ant kojų atsistoti. Čia būtinai turi valstybė padėti, labiausiai dėl to, kad tie nukamuoti, iš niekur atlyginimo negavę, negalėtų niekaip prasikurti. Žemė, per ketverius metus neregėjusi tinkamo tręšimo, nualo, sunaikintas visas vyriausybės aparatas žemės ūkiui kelti ir gerinti, visos žemės ūkio organizacijos suirusios, darbininkų dėl karo ir dėl ligų, su juo rišamų, skaičius labai sumažėjo, girios, kurios žemės ūkiui tiek tarnavo, yra

labai sunaikintos. Aišku, jog čia valstybės pagalba ir globa yra reikalinga labai didelė. Visų pirma, ji turi *pasireikšti kredito organizacijoje*. Tokiame padėjime sodiečių ūkis. Bet daugiausia suiro didysis dvarų ūkis. Jis tiek suiro, kad sunku bus ir beatkelti. Palyginus su mažuoju ūkiu, jis daugiau nustojo inventoriaus. Dažniausiai savininkų apleisti dvarai buvo paimti vokiečių ūkininkauti, ir šie ūkininkavo varu versdami sodiečius dirbti laukus. Tokia baudžiava turės dabar, žinoma, išnykti, bet užtat ir tų dvarų ūkiui teks dažniausiai sustoti. Jam sustojus kraštas turėtų daug pragaišties, nes sumažėtų apsėtų laukų plotas. Antra vertus, apleistas dvaro ūkis galėtų tapti kaimynams pagunda dalinti apleistą žemę. Kad to neatsitiktų, laikinoji valdžia laikys savo priederme tvarkyti ūkį tokiuose dvaruose.

Aišku, kad didžiųjų dvarų savininkai jokiu būdu neįstengs atstatyti savo ūkio, jų nuosavybė virs jiems sunkia našta, nuo kurios jie rūpinsis nusikratyti. Bus daug žemės iš karto parduoti, bet nebus iš karto daug pirkėjų, kurie norėtų jos įgyti ūkiui padidinti. Rasis noro supirkti didžiules latifundijas į piniguočių rankas. Kad to neatsitiktų, valdžia turės drausti tą spekuliaciją ir pati tapti dvarų pirkėja valstybės žemės fondui sudaryti. Iš to fondo gaus žemės bežemiai ir mažažemiai įmanomomis sąlygomis. Nuomininkai galės pavirsti savininkais nustatyta žemės išpirkimo tvarka. Tos programos laikinoji valdžia negalės pilnai įvykinti. Visoj pilnumoje išgliaudys ją Steigiamasis Seimas ne iš atžvilgio į bet kurį luomą, bet vaduodamasis valstybės reikalu. Didžiojo ar mažojo ūkio prasme bus ta pamatinė žemės ūkio reforma išvesta, tą jau šiandie galime numatyti. Patyrimas prieš karą ir ypač karo metu parodė, jog mažasis, valstiečio ūkis yra kur gajesnis, negu didysis dvaro ūkis.

Bet laikinosios valdžios uždavinys yra visų pirma sulopyti senoji troba, į kurią nors nebetilps naujas Lietuvos ūkio gyvenimas, bet kad tuo tarpu būtų pakenčiama prisiglausti, ir tuojau, nieko nelaukiant, tuo pačiu žygiu ruošti pamatai naujiems rūmams, — žemės reformai.

Miesto darbininkų klausimas užtai stovi prieš mus visai kitoniškoj šviesoj. Jei valdžia čionai imtųsi bendrų pasaulio darbininkų judėjimo obalsių ir sakytų, kad ji juos įvykins Lietuvoj, tai ji lygiai nieko nepasakytų, nes patiekti gražią programą ir neparodyti, kad ji tikrai gali būti susidėjusiose aplinkybėse įvykdinama, reiškia padangėse svajoti, arba, kas blogiau, visuomenę apgaudinėti. Taigi laikinoji valdžia ima klausimą ne taip, kaip jis būtų geistinas išrišti, bet kiek jis galimas mūsų realaus gyvenimo sąlygose.

Kaip darbininkų klausimas stovi Lietuvoj? Tiesa, Lietuvoj didelės pramonijos nėr, taigi ir darbininkų luomas palygintinai nedidelis. Bet vargai šio luomo ne mažesni už kitus. Silpnutė Lietuvos pramonė tapo karo beveik visai sunaikinta. Kas buvo išdirbama, tai tik karo reikalams, ir karui pasibaigus tampa nebereikalinga. Jau karo metu sąlygos blogėjo, uždarbis, sulyginus su brangumu pragyvenimo, mažėjo ir neretą darbininką vedė jei ne prie gryno bado, tai prie nuolatinio badavimo. Blogumą išsimaitinti miestuose juto pirmoje vietoje darbininkai, nes jie nebuvo tame padėjime, kuriame buvo darbininkai kariaujančių valstybių. Dabar, kada Lietuvoj lietuviai patys pradeda imti valdžią, darbininkai stovi prieš problemą — darbo ir duonos. Tą jiems turės parūpinti laikinoji valdžia. Ar ji galės daugiau padaryti, daugiau negu abejotina. Didžiausia jiems būtų pagalba, jei galima būtų įkurti stambesnę pramoniją. Bet tai labai sunkus uždavinys. Su pramone juk ankščiausiame ryšy stovi krašto finansai. O koki mūsų finansai?

Valdžia nei sau, nei visuomenei neslepia, kad finansinis jos stovis sunkus. Ar ji pradeda gyvenimą su skolomis, ar be, ji šiandie nė to negali pasakyti. Žinoma, sąjungininkai, pripažindami Lietuvos nepriklausomybę, gali jai uždėti Rusijos skolų dalį. Bet iš kitos pusės, jai labai daug turi atlyginti tiek Rusija, tiek Vokietija už rekvizicijas, už miškus ir kitus galus. Padarytų jai nuostolių didumas, kurie, pagal tarptautines teises, jai turės būti atlyginti, tikrai dar nežinomas, bet skaitosi milijardais. Užtat negalima dabar pasakyti, kas didesnis, ar jai galinčios pripulti skolos, ar jos nuostoliai.

Bet finansinis sunkumas ne tame, ar jai teks pradėti gyventi su skola, ar ne. Bekuriant valstybės gyvenimą, jai reikia ištekliaus. Iš kur jo gauti? Visose valstybėse, karui pasibaigus, bus labai dideli ir sunkūs mokesčiai. Tiems mokesčiams surinkti reikia turėti didelis finansinis valdymo aparatas. Sakysim, įvesti mokesnis nuo pajamų mums bus labai sunku, nes jokio aparato, kuris kontroliuotų pajamas, mes neturim ir greitai nesudarysim; tuo tarpu kada kitos valstybės, kur tiksliai apskaitytas kasmet kiekvieno gyventojo turtas, gana lengvai tai atsiekia. Bet jei mes pas save tai ir žinotume, tai vis tik mažai iš to tepelnytume neturėdami tikslaus aparato paimti uždėtuosius mokesčius. Kiti pajamų šaltiniai mūsų valstybei teatsidarys tik vėliau, kada prasidės prekyba su kitomis valstybėmis ir galėsime imti ančdėlius nuo prekių iš užsienio ir iš vidaus. Karo metu prekyba tebuvo, Lietuvą užėmus, tik su Vokietija, bet visas iš to pelnas ėjo vokiečiams, ne mums. *Mes dar nežinome, kokiame stovyje atiduos mums vokiečiai mūsų krašto finansus.* Mes stengėmės tai

sužinoti, ir jei vis dėlto nežinom, tai ne mūsų kaltė. Mūsų padėjime pertat pradžia valstybinio gyvenimo vis tik turės prasidėti nuo paskolos. *Geriausia būtų užsienio paskola, bet ji tik tada bus galimas daiktas, kai mūsų valstybė bus pripažinta didžiųjų valstybių.* Galima taipgi ir vidaus paskola, bet jos realizacijos būdui kol kas mums trūksta medžiagos, kad ką nors tikresnio pasakius. Šiaip paskolos realizacija tam tikrose politikos sąlygose nebus persunkus daiktas, nes Lietuva turi daug valstybinio turto, kuris gali garantuoti jos tikrumą.

Tasai valstybinis turtas leis mums taipgi įsisteigti savuosius pinigus. Naugės — nei aukso, nei sidabro — mes neturim ir pertat negalim iš pradžios užtikrinti iškeitimą popierinių pinigų ant aukso. Bet tas nėr tiek svarbu, kiek dažnai manoma. Čionai sunkenybės kitos rūšies. Parama finansams yra ne auksas, ar koks kitas pinigas, bet prekyba, kuri dideliame maste gali apsieiti visai be pinigų, pavaduojant juos vertės popieromis ir čekiais. Piniginiai ženklai ir prekyba stovi artimame ryšy. Dabar visame pasaulyje ši lygsvara išvirto, nes ženklų be galo priviso, o prekių sumažėjo. Taigi ir mes, jei gautume per paskolą popierinių ženklų, tai tas maža mums tepadėtų. Reikia būtinai atgaivinti prekybą, nes tik tada mes stosime finansiniai tvirtai ant kojų. Tasai klausimas visam pasauliui stojasi kaipo sunkiausia karo problema. Užtat niekas neras ypatinga, jeigu ir Lietuvos laikinoji valdžia, kuri negalėjo nė ruoštis pirma prie tos problemos, neturi tuo tarpu aiškaus plano. Viena tik aišku, kad ji tuoj stengsis užmegsti ryšius su užrubežiu dėl prekių. Neturėdama savo aparato, ji priversta šion užleisti daugiau vietos privatinei iniciatyvai ir leisti liuosą prekybą. Valstybei iš to, kaipo fiskui, bus gal daugiau nenaudos, bet visuomenės gerovei bus naudingiau. Taigi laikinosios valdžios rūpesnis bus tuoj siųsti pirklius užrubežin ir, neilgai laukus, užmegsti derybas su svetimomis valstybėmis dėl prekybos pradžios.

Šie klausimai veržiasi mūsų valstybės gyvenime pirmyn. Yra dar kitų, kurių valdžia taipgi nepamirš, kaip antai: švietimo sutvarkymas, universiteto įsteigimas ir t.t. Bet šie klausimai, palyginus su aukščiau nupieštaisiais, nėr tiek sunkūs ir pradžioj yra aiškūs savaime. Lietuvos valstybė tik tada stovės ant tvirtesnio pamato, kada nurodytieji klausimai didžiumoj bus išrišti. Darbas reikia atlikti skubotai, kad galima būtų krašto valdymas paimti iš vokiečių į savo rankas. Bet jis turi būti atliktas rimtai. Kaip vyks valdžios paėmimas iš vokiečių, bus visuomet pranešama. Matydamas visą milžinišką darbą, kuris laikinajai valdžiai reikia atlikti, ir primindama, kad tai reikia daryti nepastoviausi-

ose politikos aplinkybėse, kada Lietuva apsupta iš visur suirutės, kuri ir mūsų kraštan veržte veržiasi, vis tik ji nenusimena. Numanydama uždavinio sunkumą, ji kreipia atvirai visuomenės dėmesį į tai. Laikinajai valdžiai aišku, kad ji galės išpildyti savo uždavinį tik tuomet, kada plati visuomenė ją parems. Darbo tiek daug, kad užtektinai vietos jame visiems Lietuvos gyventojams, vistiek, kaip jie namie kalbėtų, kuriam Dievui besimelstų. Besistengdama šią visuomenės užuojautą įgyti ir visus prie bendro darbo pritraukti, laikinoji valdžia pasirūpins ko greičiausiai sukviesti Steigiamąjį Seimą, išrinktą demokratiškais pamatais. Kaip tik susidarys įstaigos, kurios priruošiamąjį darbą atliks, tuoj Seimas bus sušauktas, kad stambiausieji valstybės gyvenimo klausimai būtų išrišti ne tik su tautos žinia, bet ir jos valia. Belaukdama Steigiamojo Seimo, laikinoji valdžia klaus ir kitais būdais dauguomenės valios.

Pateikiamas laikinosios valdžios darbo planas, pritaikintas tik šios dienos neatidėtiniems reikalavimams. Darom pirmąjį žingsnį, neturėdami jokio prityrimo. Iš čia neišvengtina programos žymė — tūlas abstraktumas. Darbas, kurį mes jau pradėjom, duos nurodymų, kas ir kaip reikia daryti, kad nuvedus mūsų tėvynę laisvėn, gerovėn.

(Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918-1928. Pirmoji knyga. Antrasis leidimas. Nida, Londonas 1955 m. Dalis Martyno Yčo straipsnio „Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai" 88-101 psl.)

LIETUVOS DELEGATŲ ATSIŠAUKIMAS

Talpiname čionai ištisai Lietuvos Delegatų iš Taikos Konferencijos Paryžiuje *atsišaukimą į Amerikos lietuvius.* Jis buvo siųstas per Vykdomąjį Amerikos Lietuvių Tarybų Komitetą, Washingtone, iš kur tapo pasiųstas laikraščiams. — Redakcija.

Paryžius, 1919 m.
Gegužio m. 2 dieną.

Lietuvos Valstybės Taikos Delegacija Paryžiuje, kuriai Lietuvos Valdžios yra pavesta Taikos Kongrese ginti Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė, džiaugiasi gaudama progos atvira širdim pasveikinti savo tautos brolius Amerikoje, kurie su tokiu giliu užsidegimu ir stipria dvasia gina savo, kadai apleistos, tiek metų kentėjusios ir dar pagaliau tiek karo išvargintos, Tėvynės laisvę. Niekas negali taip raminti, taip stiprinti dvasią, net didžiausių nelaimių ir sunkenybių metais, kaip kad jausmas ir įsitikinimas, jog mes visi Lietuvos žemės sūnųs ir dukterįs, kur tik būtų piktasis likimas nusviedęs, visi lygiai kaip vienas, branginame savo tautos, savo gimtosios motinos laisvę bei ateitį ir dedame savo visas geriausias pastangas idant savo bendrą gerovę pakelti, apginti, sutvirtinti! Jūsų tėvai, broliai ir seserįs, palikę Lietuvoj, kur jie tokį pragarą pergyveno karo okupacijos metu ir šiandien lieja kraują gindami savo išvargintą žemę nuo vėl iš kelių pusių plūstančių užpuolikų, apsipils džiaugsmo ašaromis patyrę, jog Jųs nė valandėlei neužmiršote jų troškimų, neatitolote nuo jų siekimų ir pagaliau, atmetę savitarpio nesantaiką, savo pažiūrų skirtumus, kaip ir mes, savo valstybę iš pražūties keldami, suėjote į vieną būrį bendram Tėvynės darbui. Nes iš Jūsų vienybės Lietuvos visuomenė visuomet laukė didžiausios moralinės ir materialinės paramos. Lietuvos Valdžia ir visuomenė augštai vertina Amerikos lietuvių politikos akciją krašte, kurio prezidento principais

šiandien turi būti kuriama pasaulio taika. Ir Lietuvos taikos delegacija skaito savo pareiga, apsipažinti su Jūsų darbu, išreikšti viso krašto vardu savo gilų pritarimą ir padėkos žodį.

Bet darbui dar ne galas! Dar Lietuva vis lieka nepripažinta valstybių ir laisvų tautų tarpe. Dar ji po šonu turi bent tris piktus priešininkus, kurie vieni tykoja kiti jau veržiasi mums laisvę atimti ar mus supančioti. Dar daug reikia įdėti pastangų-pajiegų ir daug reikės turėti patvarumo ligi pasieksime savo tikslą. Politikos darbą mūsų Valstybės atžvilgiu dabar koncentruoja Taikos Delegacija Paryžiuje ir ji yra Lietuvos Valdžios bei visuomenės ingaliota tą darbą privesti ligi laimingo galo. Kaip tas darbas yra varomas, Jųs patirsite iš raštų, kurių kopiją mes Jums siunčiame. Kad tarp Jūsų ir Lietuvos lietuvių būtų visiškas kontaktas ir *vienas* susidarytų *jungtinis* lietuvių *politikos* balsas, Taikos Delegacijoj Valdžios yra paskirti ir Jūsų atstovai. Separatinis politikos darbas, dabar, kai yra tam tikri Lietuvos Valstybės organai, būtų ne vietoje. Taikos Delegacija laukia Jūsų aktyvaus politikos darbo Lietuvos vardu per ją, ne šalia jos (kas galėtų pakenkt bendriems reikalams) ir prašo kuo didžiausios atliekamojo politikos darbo propagandos tiek lietuvių, tiek kitų amerikiečių tarpe.

Toliau, mes sveikiname Jūsų pasiryžumą padėti Lietuvos Kariuomenei savo nenuvargintomis, stipriomis ir drąsiomis Karžygių pajiegomis ir paakiname kuo greičiausiai tam reikalui iš Amerikos Valdžios gauti lietuvių laisvanorių išleidimą, savo tėvynės laisvės ginti ir saugoti tiek nuo bolševikų, tiek nuo lenkų, tiek nuo vokiečių antplūdžio. Žinokite, jog be Jūsų karininkų pagelbos, Jūsų, kurie turite mūsų sveikiausios ir narsiausios jaunuomenės žiedus, per tiek metų kamuotoji Lietuva sunkiai tęsės atlaikyti savo nepriklausomybę ir laisvę nuo tiekos plūstančių nepritelių.

Stojant Lietuvai į savo naujo valstybinio ir ekonominio gyvenimo vėžes, ypač svarbu bus jai turėti *gerų prityrusių darbininkų įvairiose* srityse, ir čia vėl Jūs galite didžiausią suteikti savo kraštui paramą ne tik savo organizuotais kapitalais, bet ir savo gyva kūno ir dvasios pajiega. Lietuva turi būti gerai sutvarkyta, tvirta ir kultūringa šalis, ir be jūsų *prisidėjimo jai bus neveiku tat pasiekti. Todėl* jau metas apie tai praktiškai ir realingai pagalvoti, sumanymuose susisiekiant su Lietuvos Valdžia arba Taikos Delegacija. Jūsų uždavinys bus taip pat suvesti Lietuvą į artimus, tvirtus ryšius su Amerikos Valstybe, kuriai *demokratingoji laisvosios Lietuvos visuomenė* visuomet turėjo ir turi giliausias savo simpatijas. Mes manome, jog savo valstybėje turėsime

inkurti ir tam tikrus mokyklų tipus su daugiau mokomąja anglų kalba, idant palengvintume mūsų bendravimą su Amerika. Mes čia paminėjome tik keliais bendrais ruožais svarbiausius uždavinius, kuriuos sukonkretizuoti Jūs patįs savo organizacijose mokėsite ir tinkamai, atsižvelgdami į Lietuvos reikalus, išplėsite. Didžiausia yra mums garantija, kad mes einame vienais keliais ir viena vaduojamės idėja. Mums tik reikia rimtos organizuotos santaros. Lietuvoj dabar mes turime valdžios pryšakyje garbingiausius mūsų visuomenės veikėjus, kurie turi plačiausios visuomenės pasitikėjimą ir paspirtį. Visos partijos, ir krikščionys-demokratai bei katalikų partija su savo lyderiu Stulginskiu, ir social-demokratai, su visos Lietuvos gerbiamu jų vadu Steponu Kairiu, ir vidurinės partijos bei srovės, yra šiandien padavusios viena kitai ranką ir dirba iš vieno mūsų valstybės inkūrimui ant tvirtų pamatų. Mes tad turime būti pilni tikėjimo savo laimėjimu, nes mes visi esame susibūrę dėl mūsų *teisingų* reikalavimų ir siekimų! Mes neturime nuleisti rankų dėl kokių atskirų šmeižtų, melų ar nelaimingų nuotykių, kurie dar gali mus patikti mūsų erškėčių kelyje.

Taikos Delegacijos Pirmininkas,

Pasirašo: Prof. A. Valdemaras

Pasirašo: P. Klimas

(Vienybė Lietuvninkų, 1919 m. liepos 9 d., nr. 28)

KUR EINAME

Red. pastaba. Talpiname, nors ne su visomis čia išdėstytomis mintimis sutinkame.

Pereitą kartą („Laisvės" Nr. 39) aš nurodžiau pavojų anarkijos, kurs mums gresia iš mūsų kaimynų pusės — rusų ir lenkų, ypač iš šių pastarųjų. Aš priminiau vieną prityrimą, kad valdžios nebuvimas — tai anarkijos viršūnė ir didžiausia visuomenės nelaimė.

Aš nei puse žodžio neprasitariau apie mūsų vidaus padėtį, imant ją skyrium be svetimų įtekmių. Bet šisai tylėjimas nereiškia, kad pas mus viduje viskas gerai ir kad pavojus mums gresia vien tik iš kaimynų pusės. Nemaža suirutės yra pas mus ir viduje, kad ir netokios didelės, kaip pas mūsų kaimynus. Akių neprisieina merkti ir į tai. Kiekvienas provincijos gyventojas mokės daug papasakoti apie vietos „netvarką". Štai, neseniai dėdė Atanazas papasakojo .... (keturi aptrupėję, neįskaitomi žodžiai M. Š.), kaip sodiečiai sakėsi nepripažįstą lietuvių valdžios. Kodėl jie jos nepripažįsta? Todėlei kad jos nėra, nematyti. Juk valdžia yra tam, kad valdytų. Ir jeigu visuomenė nejunta to valdymo ji nemato ir valdžios. Visi dūsauja laukdami „kietos valdžios", vadinasi tokios valdžios kuri tikrai valdytų, o nebūtų tik popierinis papuošalas.

Ar reikia stebėtis, kad vietose nėr pageidaujamos valdžios, jei jos nėra vidury. Taip, turime atvirai pasisakyti, mes neturime centralės valdžios. Ir ne tik mes jos neturime šiandie, bet negalime turėti ir ateity, kol suksimės užburtame rate.

Pradėkime nuo viršūnės. Pagal mūsų laikinąją konstituciją valdžios viršūnė tai valstybės prezidentas. Lig šiai dienai jo dar neturime, nes jis neišrinktas. Jį pavaduoja Steigiamojo Seimo pirmininkas. Pavadavimas darbas grynai mekaninis. Taip yra visame pasauly, ne tik pas mus.

Laikinas pavaduotojas gali atlikti visas formalybes, bet negali atlikti nei vienos pamatinės prezidento funkcijos. Tai yra elementarė tiesa, kuri savime puola į akis kiekvienam kas nusimano bent truputį visuomenės reikaluose. Kur laikinas pavaduotojas pilnai atstoja tą, ką jis užmaino, tai reiškia, kad pati toji vieta visai nereikalinga.

Vadinasi vieton prezidento mes turime tuščią vietą, o juk prezidentas tai turėtų būti šulas, ant kurio turi atsiremti visa valdžia. Be jo ji turės svyruoti kaip nendrė, kiekvienam vėjui papūtus. Tiesa, viduje pas mus pučia kol kur kas tik vienas liaudininkų-krikščionių bloko vėjas. Jis daro politikos orą, kurs, bent pačiam blokui, atrodo žydrus. Bet ar ištikro yra politikos giedra ir ar ilgam ji išsilaikys?

Toli gražu taip nėra. Juk nekartą liaudininkai buvo bent šaukia saviškius iš valdžios. Toks jų besielgimas vidurine krize pačiame bloke ir jo dalyse. Bloko tragedija gražiai sutraukta p. A. Žiurono straipsny, tilpusiame „Varpe" sausio-vasario numery. Rašytojas ėmęs nagrinėti „Šių dienų klausimus" praveda nuo obalsių ir jų sekimo. Jis primena pažadus, duotus per rinkimus į Seimą, apie 8 valandų darbo dieną, valstybinį draudimą nuo ligų senatvės ir bedarbės, apie žemės išdalinimą ir rojaus žemėje įkūrimą. Dabar, sako jis, darbo žmonės reikalauja apmokėti *be atidėliojimo* anksčiau išduotus vekselius. „Liūdniausia, kad dažnai vistai teisingi priekaištai. Juk prisipažinime, kad mes visa tai darbo žmonėms žadėjome — ir 8 val. darbo dieną, ir pensijas, ir žemės, ir rojų žemėje. Mes žadėjome tai ne veidmainingai — vieni, patys nesuprasdami, ką visa tai, gyveniman vedant reikštų, kiti šiek tiek nusimanydami, bet visai netikėdami, ir nelaukdami, kad patiems reikės tuos vekselius mokėti, arba žadinius pildyti. O darbo žmonės, plačiosios minios, į jokias aplinkybes nežiūri ir žiūrėti nenori. Jie turėjo savo vadus, kuriems tikėjo. Juos pastatė į priekį, kad galėtų duoti ir padaryti tai ką žadėjo. Jei jie nepadaro ir neduoda — žmonių minios akyse tik vieno vardo teužsipelno — išdavikų, suvadžiotojų. Ir žmonės — minios nusigręžią nuo jųjų ir eina paskui kitus, kurie dar žada".

P. A. Žiuronas turėjo nepaprastos moralės drąsos, prisipažinti prie savo klaidų. Retas politikos veikėjas būtų prie to prisipažinęs. Daugel yra, kurie širdies gilumoje junta taip pat kaip p. Žiuronas, bet kurie neprisipažins prie savo klaidų. Jie vis dar žada ir amžinai žadės, gaudydami minios malonę.

Taigi St. Seime mes turime šiuo žvilgsniu dvi srovi: jau nebežadančių ir dar tebežadančių. Vieni norėtų daugiau prisitaikinti prie tikro gyvenimo reikalų ir neišsižadėdami savo socialio tikėjimo, dirbti pozityvį

darbą, susidėdami su kitaip tikinčiais, kiti atbulai, velytų dar giliaus įsileisti demagogijos keliu, žadėdami negalimų daiktų.

Neapsiriksime pasakę kad pačiame bloke ir jį sudarančiose partijose skyrium apsireškia šios srovės, gal tuo tarpu dar nevisai aiškiai.

Valdžia išėjusi iš bloko ieškojo tenai sau įkvėpimo ir nurodymų, kaip elgtis. Srovių kova negali jai duoti tvirto pamato ant kurio ji ilgam laikui galėtų apsistoti. Kas jos šaknis dar daugiau silpnina, tai kitos Seimo ypatybės, pastebėtos dalinai p. Žiurono. Jis kalbėdamas apie „ydas ir kelius joms taisyti" mato Seime dvi stambi ydi. Viena — tai yra noras visur kiekvienam kišti savo nosį. Tą ypatybę p. Žiuronas vadina noru „viską žinoti". Kita — tai . . . . (neaiškus žodis M. Š.), kurį gal tiksliau pavadinus kraštutiniu individualizmu. Jo esmė apsireiškia tokiu būdu, kad kiekvienas reikalauja, kad viskas būtų taip padaryta, kaip jam rodos naudinga — nenusileisti nei per nago juodymą.

Apsistokime valandėlę prie tos būdo ypatybės, kurią pavadinu nelabai poetingu vardu — noro kišti visur savo nosį. Pasekmė iš to išeina, kad iš tikrųjų valdžia priguli ne kabinetui, o visam blokui. Vadinasi ji susitrupina į daugybę smulkių dalelių, pavirsta, kitaip betariant, į dulkes. Paimkime, pavyzdžiui, paskyrimus. Štai nesenei paskirtas Italijon atstovu d-ras J. Šaulys. Blogesnio paskirimo sunku sau įsivaizdinti. Jis nemoka nei prancūzų, nei italų, nei anglų kalbų. Tiesa, jis gražiai kalba vokiškai. Bet kaip rodytis vakaruose diplomatiniam atstovui su vokiečių kalba. Maža to, kaipo atstovas jis parodė ligi šiol vieną gabumą — daryti skolas leidžiant pinigus atstovybių puošimui. Berlyne būdamas atstovu jis nemaža paklojo pinigų atstovybės baldams pirkti. Paskui, paskirtas Šveicarijon jis pirko specialių vilai mebliuoti baldų. Jiems pirkti turėjo užsitraukti valdžios galvon skolos. Įsitaisęs be niekeno leidimo tokius baldus jis reikalavo sau etatų 11000 šv. frankų mėnesiui. Kadangi Galvanauskio kabinetas tiko leisti tik 3500 fr. tai d-ras Šaulys viską metęs išvažiavo. Toks besielgimas kiekvienoj valstybėj nepraeitų be bausmės, o pas mus tas tik jam suteikė kvalifikacijas tapti atstovu didelėn valstybėn kaip Italija, vadinasi gauti paaukštinimą.

Kas neša atsakomybę už panašų paskyrimą. Formaliai žinoma, užsienių ministeris, bet jis tuoj pasakys, kad jis turi skaitytis su Seimo komisija ir apskritai su jo srovėmis. Jei dabar skyrium paimtum seimiečius, tai vėl kiekvienas kratysis nuo atsakomybės už šį paskyrimą.

Žodžiu, kaltininko nesurasim, bet faktas nevykusio paskyrimo liekti.

Aš priminiau tik vieną pavyzdį, o jų galima semti rieškučiomis. Visi jie rodys vieną dalyką, kad kabineto nėr, o jo vietoje veikia daugelinkė

jėga. Kabineto nebuvimą rodo kad ir pavyzdis finansų ir pramonės ministerio Galvanausko, kurs kartu valdo ir susisiekimo ministeriją. Pusę savo ministeriavimo laiko, jis praleido užrubežio kelionėse. Visą mėnesį išsėdėjo jis Briuselio finansinėje konferencijoj. Tai buvo Tautų Sąjungos sukviesta konferencija, kuri turėjo užsibaigti tik pasikalbėjimais, negalėdama priimti jokių nutarimų.

Sėdėti panašioje konferencijoj atsakomam finansistui — tai laiko gaišatis. Be abejo tegalima buvo išgirsti įdomių pranešimų apsipažinti su sumaniais projektais. Bet iš kalno buvo žinoma, kad visi šie pasikalbėjimai neturės jokios įtekmės į finansinę politiką nei vienos šalies.

Pas mus, kur viskas reikia iš pamatų organizuoti, negalima sakyti, kad atsakomi žmonės neturėtų darbo. Mūsų valdovai to visai nepastebėjo. Bet kas dar nuostabiau, niekas viduje nepastebėjo kad jo asmenyje stinga dviejų ministerių.

Kaip dabar pas mus dalykai eina galima drąsiai tvirtinti, kad kabinetą galima būtų visai panaikinti, pavedus jo funkcijas Seimo prezidijumui, arba seniūnų susirinkimui ir skirtumo jokio nepastebėtum. Kodėl? Dėlei lengvos priežasties, kad jis teturi valdžios tik šešėlį.

Ar reikia sakyti, kad ši padėtis be galo nesveika ir tegali tik didinti suirutę, kurią mes aplinkui ·matome. Metas būtų ir labai metas susimąstyti, kaip mums įgijus stipresnę valdžią. Tą mes pasieksime netiek žmonių keitimu, kiek sistemos mainymu.

Jei mes nemokėsime tinkamai Valdžios organizuoti, neužmirškime tuomi mes patys iškasime duobę mūsų nepriklausomybei. Stovime kryžkely.

Prof. A. Voldemaras

Laisvė, 1921 m. kovo mėn. 9 d., trečiadienis, Nr. 53, II metai. Visuomenės, politikos ir literatūros laikraštis. Eina kasdien išskiriant dienas po šventadienio. Kaunas.

GERBIAMASIS REDAKTORIAU!

Dėlei išspausdinto š.m. „Laisvės" 53 num. prof. A. Voldemaro straipsnio: „Kur einame" būk Tamsta taip geras įdėti artimiausin savo laikraščio numerin šiuos kelis žodžius.

Prof. A. Voldemaras, bekritikuodamas visus ir visa, teikėsi savo rūstas akis atkreipti ir į mano mažėnybę. Jis randa būtent, kad blogesnio paskyrimo mūsų vyriausybė, siųsdama mane Lietuvos atstovu Italijon, nė negalėjusi padaryti: aš nežinąs reikalingų kalbų ir ligi šiol tepasižymėjęs, dirbdamas užsieniuose, vien pinigų mėtymu . . .

Nė nemanau ginčyties su p. Voldemaru apie tai, ar vyriausybė gerai yra padariusi, skirdama mane savo atstovu Italijon: tai atsakomųjų valstybės organų dalykas. Tik negaliu palikti be atsakymo tą prof. Voldemaro straipsnio vietą, kur jis skelbia visuomenei mano asmens „nuodėmes".

Kad prof. Voldemaras yra patapęs negeros apie mane nuomonės, dėlei to aš pats nebesistebiu ir su tuo aš jau, turiu prisižinti, esu apsipratęs nuo to laiko, kuomet man, esant Lietuvos pasiuntiniu Berlyne, teko turėti 1919 m. pradžioj stiprus susirėmimas su juo del dviejų dalykų. Prof. A. Voldemaras mat, pirmasis iš eilės Lietuvos ministeris pirmininkas, bebėgdamas anuomet nuo bolševikų iš Vilniaus buvo atsidūręs Kopenhagoje. Nors jau buvo Lietuvoje susidariusi nauja ministerija, jis vis dar, nenorėdamas jos pripažinti, tebesiskelbė save, darydamas visokius demaršus, po senovės Lietuvos ministeriu pirmininku. Ir kaipo V. Tarybos narys ir kaipo Lietuvos pasiuntinys aš skaičiau tuomet savo pareiga gana energingai nurodyti jam į šitą jo elgimosi būdą. Bet prof. Voldemaras nėra lengvai įtikinamas — ir jis dar ilgoką laiką tebesivadino ministeriu pirmininku.

Į pašaliečius darė tai įspūdžio tarsi Lietuvoje būtų susidariusi dvi vyriausybi. Negana to, jis tuomet, išsivežęs su savim į Kopenhagą savo draugo iš Permės universiteto laikų prof. Jaščenko žmoną, patį prof.

Jaščenko, palikęs jį Berlyne, norėjo būtinai išsiųsti mūsų atstovybės patarėju į Šveicariją ir iš manęs reikalavo, kad aš šiam išduočiau Lietuvos pasą ir išdirbčiau leidimą įvažiuoti į Šveicariją. Kadangi tečiau prof. Jaščenko ką tik nesenai tuomet buvo buvęs bolševikų atstovo Joffes ekspertu Berlyne, tai vien delto, suprantama, negalėjo būti kalbos apie siuntimą jo į Šveicariją, kuri, ką tik išvariusi iš savo krašto bolševikų atstovybę, labai opi buvo del viso, kas tik buvo susidėjęs nors šiek tiek su bolševikais. Nekalbu jau visai apie tai, kad prof. Jaščenko, atvykęs iš kaži kurios Rusijos padangės ir Lietuvai visai svetimas žmogus, negalėjo visai tikti į patarėjus mūsų diplomatinei atstovybei. Todel man teko ir čia lygiai griežtai pasipriešinti prof. Voldemaro reikalavimams, ypačiai kad užs. reikalų ministeriją valdė jau tuomet faktinai, prof. Voldemarui, likusiam naujame kabinete užs. reik. ministeriu, pasišalinus iš Lietuvos, ministerių kabineto nutarimu, anuometinis ministeris pirmininkas p. M. Sleževičius.

Bet tai kanva (kanva — perkeltine prasme, įvykių, atsitikimų pagrindas. Dabartinės Lietuvių kalbos Žodynas, Čikaga, 1962, psl. 310), o patsai mano „nuodėmių" piešinys, patiektas visuomenei, štai koks.

Pirmiausia: aš nemokąs nei prancūzų, nei anglų, nei italų kalbos, tai kurgi, žinoma, gali būti tikęs atstovu Italijon! Teisybė, italų kalbos ligi šiol nebuvau pažinęs. Bet abejoju, kad kurios nors valstybės diplomatas, jeigu jis pirma nebuvo gyvenęs Italijoj, važiuodamas savo krašto atstovautų Italijon, žinotų iš kalno italų kalbą.

Tam nė didelio reikalo nėra. Kas būtent yra mokęsis lotynų kalbos ir žino prancūzų kalbą, tam tik reikia šiek tiek pasižinti su svarbiausiomis italų kalbos gramatikos taisyklėmis, kad galėtų jau skaityti ir suprasti itališkai. Galiu tai patvirtinti savo praktika: vos tik mėnuo esu Italijoj, o jau seku italų spaudą ir be žodyno pagalbos. Kalbėti išmokti reikia, žinoma, ilgesnės praktikos. Tečiau Italijoj, ypač inteligentų tarpe, gal daugiau ne kitame kuriame krašte, Prancūzijos neskaitant, galima iš pradžių visai gerai apsieiti ir prancūzų kalba, nekalbant apie diplomatų sferas. Bet prof. Voldemaras tvirtina, kad aš nemokąs nė prancūzų kalbos. Galiu prof. Voldemarą patikrinti: tuomet būčiau, ir skiriamas, pats atsisakęs važiuoti Italijon, nes čia, suprantama, su vokiečių kalba nepasirodysi. Noriai prisižįstu, kad nevartoju dar prancūzų kalbos taip sklandžiai, kaip gal tai daro prof. Voldemaras, kuris jau štai treti metai turi pas save gyvos ir kasdieninės tos kalbos praktikos. Bet žmonės juk, aš manau, gyvendami mokinasi ir tobūlinasi . . . Kam betgi prof. Voldemaras, apie Italiją kalbėdamas, prikaišioja man anglų kalbos

nemokėjimą? Kur Rymas, o kur Krymas! Nors ir čia jis rodos, be reikalo yra pesimistas: vertėjo ir tai kalbai nebereikalauju. Pasaulis, p. profesoriau, kruta, o žmogus — ką besakyti!

Ne pro šalį mažas pastebėjimas. Kalbų žinojimas, be abejojimo, diplomatams yra reikalingas ir būtinas, bet kad jis būtų nepašalinama kliūtis ir kad jis būtų pirmuoju ir svarbiausiu kriteriumu, to negalėčiau pasakyti. Pavyzdys: Čechų atstovas prof. N. (nebeatsimenu pavardės), kuris, Šveicarijon 1919 m. pasiųstas, pasirodė nevartoja užtektinai prancūzų kalbos. *Ką gi jis padarė? Įteikęs savo įgaliojimus Berne*, išvažiavo tuoj kuriam laikui į prancūziškąją Šveicariją, iš kur netrukus grįžo su prancūzų kalbos žinojimu. Tikiuos, jis visai gerai atstovauja dabar savo kraštui ar Šveicarijoj ar kur kitur. Bet štai kitas pavyzdys. Imkim kad ir prafą A. Tiškevičių, kurį prof. Voldemaras buvo savo laiku, nežiūrint daugelio protestų, paskyręs Lietuvos atstovu Londonan. Jis juk svetimomis kalbomis visai neblogai „konversavo", o kas-žin kur būtų jis tą jo nekenčiamąją dabartinę „chamų" Lietuvą Londone nuvedęs, jei nebūtų susigriebta ir padaryta galas tokiai šio pono „diplomatijai", sveikai gal kam kitam, tik ne Lietuvai! . . .

Dar lieka pasakyti apie kitus priekaištus: aš, girdi, Berlyne „nemaža pakloję pinigų atstovybės baldams pirkti". Taip, pirkau baldus — kartu su dabartiniu ministeriu dr. J. Purickiu, kuris buvo ten tuomet mano patarėju. Nežinau, kaip dr. Purickis, bet aš nesigailiu tai daręs. Jei ir prof. Voldemaras, persigalėjęs valandėlei, panorėtų bešališkai pagalvoti apie *tai su pieštuku rankose, tai turėtų pripažinti, kad tatai savo laiku* buvo gerai padaryta, nes tie mebliai Berlyne, jei dar neišsimokėjo, tai tuoj išsimokės, ir valstybė turės ilgiems metams meblius, nereikalaudama mokėti be reikalo didelių pinigų už jų nuomą. Tepasiklausie prof. Voldemaras praktiko žmogaus: jis pasakys jam, kad mebliai ilgesniam laikui samdyties neapsimoka: tai bereikalingas pinigų mėtymas. Kiek pinigų turi dabar mūsų atstovybės išleisti meblių samdymui! Daug sveikiau mūsų finansams būtų, žiūrint tolesnės ateities akimis, nupirkti reikalingų meblių atstovybėms ir samdyti joms paskui nemebliuotus butus, kurie nereikalauja tiek pinigų. Pirktieji mebliai jau į dvejus, trejus metus turėtų išsimokėti, nes skirtumas tarp mebliuotųjų ir nemebliuotųjų butų kainų yra perdaug didelis, būtent maždaug 3:1.

Galų gale nelaimingasis Bernas. Jei prof. Voldemaras skaitė mane nusikaltusiu, kodel jis, būdamas ministeriu, nepašaukė manęs atsakomybėn? Juk to nepadaręs, jis pats darosi atsakomu už mano „nusidėjimus"! To jis betgi nepadarė, nors jis matyt, ir dabar dar gailisi

negalėjęs manęs „pabausti", net ir kitiems negali dovanoti, kad manęs „nebaudžią". Bet aš manau, kad prof. Voldemaras netraukė manęs atsakomybėn ne mano asmenį saugodamas, nes mano jam buvo pranešta, kad aš galiu atsakomybėn stoti kiekvienu momentu. Už savo darbus aš visuomet atsakau.

Bet kaip ten buvo ištikrųjų? Prof. Voldemaras gerai žino, kad Bernan atvykęs 1919 m. rudenį radau ir vilą nusamdytą ir daugumą daiktų jau nupirktų. Mano tik tebuvo pripirkta trūkstami mebliai, be kurių negalima buvo joje apsigyventi ir darbo pradėti. Tai buvo laikas, kuomet nei biudžeto nebuvo nustatyta, nei buvo galima greitu laiku susisiekti su vyriausybe (užs. reik. ministeris buvo kelionėse) ir kuomet man buvo pavesta sutvarkyti atstovybės reikalai taikantis į aplinkybes ir vietos apystovas. Žinoma, apie tai, kaip reikėjo tam tikromis aplinkybėmis elgties, galėjo būti įvairių nuomonių. Ir tas nuomonių skirtumas netruko iš tikrųjų pasirodyti patapus užs. reik. ministeriu prof. Voldemarui, kuris, su niekuo nesiskaitydamas, pareikalavo tokių iš manęs žingsnių, kurių aš neradau galimais (jų iš mano pavaduotojo ir nebereikalavo) ir todel pareikalavau dimisijos. Tai, man rodos, yra neatimtina kiekvieno atstovo teisė. Atstovas nėra dar ministerio vergas ar tarnas: jis tetarnauja valstybei, nenustodamas būti vertu valstybės piliečiu ir nenustodamas savo nuomonės bei savo įsitikinimų. Jis neturi teisės berods, būdamas atstovu, elgties priešingai savo ministerio nurodymams, bet jis turi pilnos teisės, negalėdamas sutaikinti savo įsitikinimų ir nuomonės su ministerio nurodymais, pasitraukti iš valstybės tarnybos. Ne kiekvienas tam tikro minissterio įsakymas yra dar valstybės išganymas. Tatai geriausia galėtų patvirtinti nors ir prof. Voldemaro ministeriavimas, jei tik panorėtume jį gerai išnagrinėti. Teisybę pasakius, tatai padaryti ir labai praverstų, nes pasirodytų, jog ne visa, ką prof. Voldemaras peikia ir neigia, yra bloga, ir ne visa, ką prof. Voldemaras pats yra daręs, buvo ir yra gera. Juk ir dabar jis nevieną dalyką smarkiai nupeikia, ką jis pats nesenai kaip tik yra daręs, nors kad ir užsienio keliones atsiminus, kitaip sakant: kitus baria ir patsai save pliekia!

Parašas: Dr. J. Šaulys

Frascati,
19.III.1921.

Šis atsakymas užima beveik 10 lapų ranka rašytų vienoje pusėje. Ar jis buvo išspausdintas — nežinoma.

E. de Amičis

MOTINOS BEIEŠKANT

Iš italų kalbos vertė

A. Voldemaras

„ŠVYTURIO“ BENDROVĖS LEIDINYS

KAUNAS :—: 1922 :—: VILNIUS

MOTINOS BEIEŠKANT

Prieš daug metų vienas trylikos metų berniukas, tėvų darbininkų sūnus, vienintelis nuėjo iš Dženovos Amerikon savo motinos ieškotų.

Ji buvo nuvykusi pirm dviejų metų Buenos Aireso miestan, Argentinos valstybės sostinėn, stotų tarnauti turtinguosna namuosna ir trumpu laiku užsidirbtų tiek, kiek reikia pastatyti į kojas šeimynai, kuri, įvairių nelaimių prispausta, suvargo ir įsiskolino. Nemaža yra drąsių moteriškių, kurios leidžiasi į taip tolimą kelionę tokiu reikalu ir grįžta tėvynėn per kelerius metus su tūkstančiais lyrų, nes tarnaitės gauna tenai didelę algą.

Nelaimingoji motina verkė kruvinomis ašaromis, besiskirdama su savo sūnumis: vienam jų buvo aštuoniolika, o kitam vienuolika metų. Bet ji iškeliavo drąsiai ir vilties kupina. Kelionė buvo laiminga: tik ką atvažiavusi, ji, padedant vienam sankrovininkui dženoviečiui, jos vyro brolėnui, senai jau ten apsigyvenusiam, rado gerą Argentinos šeimyną, kuri gerai jai mokėjo ir gerai elgėsi.

Kiek laiko ji nuolatos susirašinėjo su saviškiais. Kaip buvo sutarta, vyras siuntė laiškus brolėno vardu, kuris įteikdavo juos moteriškei. Ji vėl atsaką įduodavo svainiui, kurį jis išsiųsdavo į Dženovą, pridurdamas iš savęs kelias eilutes. Gaudama aštuonias dešimtis lyrų kas mėnuo ir nė skatiko neišleisdama sau, ji siųsdavo namo kas trys mėnesiai gražią sumą pinigų, kuriais jos vyras, žmogus doras, po truputį ėmė mokėti sunkiąsias skolas, atgaudamas vėl savo gerą vardą. Tuo tarpu jis pats dirbo ramiai, turėdamas viltį, jog pati netrukus grįš. Be jos namai, mat, rodės tušti, ir mažasis sūnus, kurs ypač mylėjo motiną, buvo nuliūdęs ir nenorėjo tikti, kad ji toli liktų nuėjusi.

Po metų nuo išvažiavimo atėjo trumpas laiškelis, kuriame buvo pasakyta, kad ji sirguliuojanti. Tuo žinios nutrūko. Dukart rašė jie brolėnui, bet jis į laišką neatsakė. Parašė argentiniečiams, kurių šeimynoje ji tarnavo, bet taip pat atsakymo negavo, gal būti del to, kad adrese iškreipė pavardę. Bijodami, ar nenutiko kokia nelaimė, parašė

italų Buenos Aireso konsului, kad paieškodintų moteriškės. Trims mėnesiams suėjus, gavo iš konsulo atsakymą, kad buvę garsinta laikraščiuose, bet niekas neatėjęs net žinių suteikti. Kitaip ir negalėjo būti, neskaitant kitų priežasčių, jau del to, kad vargšė moteriškė nesakė samdytojams savo tikros pavardės, bijodama, kad negražu bus namiškiams, jog ji tapo tarnaite.

Praėjo dar keli mėnesiai, — jokių žinių. Tėvas ir sūnus nerimastavo; mažesnįjį apėmė toks nuliūdimas, jog nebegalėjo tvert. Kas daryti? Kur šauktis? Pirmoji tėvo mintis buvo važiuoti ieškotų pačios Amerikoje. Bet kaip su darbu? Kas laikys vaikus? Negalėjo keliauti net vyresnysis sūnus, kurs buvo pradėjęs kaip tik šiek tiek uždirbinėti ir buvo reikalingas šeimynai. Tokių minčių slėgiami gyveno jie toliau, kasdien apie tą pat liūdnai kalbėdamies ir tyliai žiūrėdami į kits kitą.

Vieną vakarą Marka, pats mažasis, staiga rimtai pasakė:

— Aš einu Amerikon ieškotų motinos!

Tėvas, vietoje atsakymo, palingavo liūdnai galva. Noras buvo gražus, bet negalimas įvykdyti. Kur gi vienam, teturint trylika metų, važiuoti Amerikon, į kurią keliauti reikia visas mėnuo! Bet berniukas kantriai spyrėsi padaryti savaip. Spyrėsi šiandien, ryt, kasdien labai rimtai, protaudamas kaip suaugęs žmogus.

— Kiti juk nuvyko, — sakė jis, — ir mažesni už mane. Kaip tik įsėsiu į laivą, galiu nuvažiuoti ten lygiai kaip ir kiti. Nuvažiavus reikia tik surasti dėdės krautuvė. Ten yra tiek italų, kad kiekvienas galės parodyti man gatvę. Radęs dėdę, randu motiną. Gi jeigu jo nerasčiau, nueičiau į italų konsulą ieškotų argentiniečių šeimynos. Bet tegu sau kas nori atsitinka, ten juk yra darbo visiems. Rasiu jo ir aš bent tiek, kad galėčiau užsidirbti pinigų grįžti namo.

Taip po truputį veik įtikino tėvą. Tėvas žinojo jo vertę, žinojo, kad jis protingas ir drąsus vaikas, pripratęs prie vargo ir atsidėjimo, kad jo geros ypatybės dukart taptų stipresnės, besiekiant švento siekimo — surasti motiną, kurią jis karštai mylėjo. Be to, vienas laivo kapitonas, jo pažįstamo draugas, išgirdęs apie reikalą, apsiėmė dykai gauti jam trečiosios klasės bilietą į Argentiną. Tada dar šiek tiek paabejojęs, tėvas galop sutiko išleisti jį į kelionę. Priruošė jam ryšelį drabužių, davė kišenėn šiek tiek pinigų, įteikė dėdės adresą ir vieną vakarą, balandžio mėnesyje, įsodino į laivą.

— Sūneli mano, — sakė jam tėvas su ašaromis akyse, paskutinį kartą bučiuodamas ant laivo laiptų, kurs jau judinosi į kelionę, — būk drąsus! Šventu reikalu tu važiuoji, ir Dievas tau padės.

Vargšas Marka! Jis turėjo gana drąsos ir buvo pasiryžęs iškęsti kelionėje visa, kas atsitiktų. Bet kada išvydo orizonte nykstant savo gražiąją Dženovą ir atsidūrė plačiose jūrose dideliame laive, kuriame buvo daug emigrantų sodiečių, vienintelis, niekam nepažįstamas, su mažučiu ryšeliu, kuriame buvo jo visas turtas, staiga jį apėmė liūdnumas.

Dvi dieni sėdėjo laivo priešakyje susirietęs, lyg šunytis, veik nieko nevalgęs, jausdamas didelį norą verkti. Visokios rūšies liūdnos mintys jam ėjo į galvą, bet liūdniausioji ir baisiausioji, kuri dažniausiai smeigėsi į smagenis, buvo, kad jo motina bus numirusi. Neramiai užmigęs trumpam laikui, sapnuodavo nepažįstamą žmogų, kurs žiūrėjo su užuojauta į jį ir šnibždėjo jam į ausį: — „Tavo motina numirė". — Tada jis nubusdavo, sutūrėdamas besiveržiantį riksmą.

Betgi praplaukęs Gibraltaro siaurumą ir pirmą kart išvydęs Atlantiką šiek tiek nurimo ir atsigaivino. Nors trumpas tat buvo poilsis. Begalinės jūros, visada lygios, besididinanti kaitra, liūdnumas žmonių, kurie buvo aplink jį, jo paties vienumo jausmas vėl jį parbloškė. Tuščios ir vienokios dienos, sekančios kita kitą, maišėsi jam galvoje, kaip tat atsitinka su ligonimis. Jam rodėsi, kad jis jau metai jūrose. Kas rytą nubusdavo jis su nauju nusistebėjimo jausmu, kad jis tik vienas, tarp be galo didelių vandenų, keliauja į Ameriką. Gražios skrendančios žuvys, kurios kai kada nugriūdavo ant laivo, nuostabūs tropikų saulėlydžiai, su didžiausiais ugniniais it kraujo debesimis, naktinis spindesys, kuris rodo vandenyną lyg lavos jūras, jam nusiduodavo ne tikrais daiktais, o sapno stebuklais.

Bet buvo kai kuriomis dienomis oras subiuręs. Tada jis nuolat sėdėjo užsidaręs miegamajam, kur viskas šokinėjo ir griuvo, tarp aimanavimo ir keiksmo nusigandusių keliauninkų. Jam rodėsi, kad jau atėjo galas. Kitomis dienomis jūros buvo ramios ir žalsvos, neišpasakytas karštis ir begalinis nuobodumas. Tos valandos buvo rūsčiausios ir joms nesimatė galo. Tuomet nuvargę keleiviai išsitiesę gulėjo ant suolų ir rodėsi negyvi.

O kelionė vis nesibaigė; jūros ir dangus, dangus ir jūros, šiandien kaip vakar, ryt kaip šiandien — dar, — visada, — amžinai. Ilgas valandas jis stovėjo rymodamas ant aptvaro ir žiūrėjo į beribę jūrą nustebęs, neaiškiai svajodamas apie motiną, kol jam akys nesimerkdavo ir galva nesilenkė nuo mieguistumo. Tada jis regėdavo vėl nepažįstamąjį, kurs su pasigailėjimu žiūrėdavo į jį ir šnibždėdavo ausin: „Tavo motina numirus!" Išgirdęs šiuos žodžius jis staiga nubusdavo ir vėl pradėdavo sapnuoti su atviromis akimis ir žiūrėti į nesimainantį orizontą.

Dvidešimt septynias deinas reikėjo keliauti! Bet paskutinės buvo pačios gerosios. Oras buvo gražus ir švelnus. Jis susipažino su vienu seniu iš Lombardijos, kuris keliavo į Ameriką atlankytų sūnaus, ūkininkavusio netoli nuo Rosarijaus miesto. Išpasakojo jam viską apie namus, ir senis dažnai jam kartodavo glostydamas galvą: — Drąsus vaike, tu rasi savo motiną sveiką ir linksmą.

Draugė su seniu jį stiprino: liūdni nujautimai tapo linksmaiş. Sėdėdamas laivo pirmagaly greta su seniu sodiečiu, kurs rūkydavo pypkę, po žvaigždėtu dangum, tarp išeivių būrių, kurie giedodavo, šimtą kart jis įsivaizduodavo, kaip jis atvyks į Buenos Airesą, regėdavo save beeinant nurodytąja gatve, rasdavo sankrovą, lėkdavo pas dėdę: — „Kaip mano motina? Kur? Einam tuoj!" — „Tuoj einam". Abudu jie leisdavos bėgti, lipdavo kopėčiomis, atsidarydavo durys . . .

Čia jo monologas nutrūkdavo, vaizduotė tirpdavo neišpasakytame saldume tiek, kad jis išsitraukdavo iš užančio medaliką, kurį nešiojo ant kaklo, ir, bučiuodamas jį, tylomis kalbėjo savo maldas.

Dvidešimt septintą dieną po išvažiavimo atvyko. Buvo rausva gegužės mėnesio aušra, kai laivas išleido inkarą didžiausioj Platos upėj. Viename jos šone buvo išsiplėtęs didelis Buenos Aireso miestas, Argentinos sostinė. Gražus oras jam rodėsi geras ženklas. Iš džiaugsmo ir nekantrumo pats nežinojo, kur esąs. Jo motina už kelių varstų nuo jo! Po kelių valandų ją išvys!

Jis buvo jau Amerikoj, naujajame pasauly ir turėjo drąsos atvykti vienas. Jam rodėsi, kad ilgiausioji kelionė buvo atlikta vienu matu. Jam susidavė, kad jis atskrido per sapną ir ten nubudo. Buvo tiek laimingas, kad veik nenustebo ir nenuliūdo, kai paieškojęs kišenėj neberado vieno iš dviejų mazgelių, į kuriuos buvo perskyręs visą savo nedidelį turtą, kad kartu neišgaišintų visko. Mazgelis buvo pavogtas, ir jam liko tik kelios lyros. Bet ką tat reiškė dabar, kai buvo arti motinos!

Pasiėmęs ryšulį ant rankos nuėjo kartu su kitais italais laivelin, kuriuo privažiavo arti krašto, iš laivelio išlipo į barką, kuriai vardas buvo *Andrea Doria*. Išlaipintas ant molo atsisveikino su savo draugu, senu lombardiečiu, ir dideliais žingsniais leidos į miestą.

Atvykęs į pirmosios gatvės galą paklausė praeivį, kur reikia eiti, norint rasti gatvę los Artes. Užkalbintasai kaip tik pasirodė esąs italas darbininkas. Šisai nuostabiai pažiūrėjo į berniuką ir paklausė, ar jis moka skaityti. Vaikas pasakė — taip.

— Na gerai, — tarė darbininkas, rodydamas jam gatvę, kuria ėjo, —

eik vis stačiai, skaitydamas gatvių vardus ant kampų; galų gale rasi tavišką.

Pasakęs jam ačių, berniukas nuėjo nurodyta gatve.

Gatvė buvo tiesi, be galo ilga, bet siaura. Kraštais stovėjo žemi balti nameliai, panašūs į vasarnamius. Buvo pilna žmonių, ratų ir vežimų, kurie darė didžiausią trukšmą. Vienur kitur plevėsavo didelės vėliavos įvairiomis spalvomis, su parašais didelėmis raidėmis, kur koks laivas kada išvažiuos. Nuolat besidairydamas tai kairėn, tai dešinėn pusėn, išvydo kitas dvi gatvi, kurios tolyn bebėgdamos nyko iš akių, taip pat su baltais žemais nameliais šonuose, su daugybe žmonių ir vežimų. Tolumoj jos rodėsi perkirstos stačia linija beribių Amerikos plotų, panašių į jūrų orizontą. Miestas jam rodėsi be galo didelis. Rodėsi, kad galima eiti per kiauras dienas ir savaites, vis matyti iš vienos ir iš kitos pusės gatves, panašias į šias, ir kad visa Amerika jų pilna.

Akyliai žiūrėjo į gatvių vardus; jam atrodė jie keisti, sunkiai išskaitomi. Išvydęs kiekvieną naują gatvę, jautė širdies plakimą, manydamas, kad tai bus ieškomoji. Žiūrėjo taipgi į visas moteriškes, besivildamas užtikti motiną. Kartą išvydo vieną pirmagaly, ir net jam kraujas pašoko; pavijo, pažiūrėjo: tai buvo negrė.

Jis ėjo vis skubiniau ir skubiniau. Atėjęs kryžkelin perskaitė vardą ir sustojo lyg prikaltas ant tako. Tai buvo *los Artes* gatvė. Pasukęs jon pamatė 117 numerį, dėdės krautuvė turėjo numerį 175. Dar daugiau ėmė skubėti eidamas, beveik bėgti. Prie 171 numerio gavo stapterti atsidusti. Ir tarė sau: „Matuše, matušėle! Jau tuoj tave išvysiu!" Vėl pradėjo bėgti pirmyn ir priėjo prie nedidelės papuošalų krautuvės. Buvo tat ieškomoji. Prisiartino.

Išvydo žilaplaukę moteriškę su akiniais.

— Ko nori, vaike? — prakalbino ji ispaniškai.

— Ar ne tiesa, ši krautuvė, — paklausė berniukas, sunkiai tardamas žodžius, — Pranciškaus Merelio?

— Pranciškus Merelis mirė, — atsakė moteriškė itališkai.

Vaikui lyg kas dūrė širdin.

— Kada mirė?

— Bus jau gerokai laiko, — tarė moteriškė; — bus jau keli mėnesiai. Reikalai nuėjo blogyn, ir jis išbėgo. Sako, būsiąs nuvykęs net Baja-Blankon, labai toli iš čia. Tik ką nuvažiavęs ir miręs. Krautuvė dabar yra mano.

Berniukas išblyško.

Paskui greitai pasakė:

— Merelis žinojo mano motiną, o mano motina buvo čia tarnaite pas ponus Mekinezus. Vien jis galėjo man pasakyti, kur ji. Aš atvykau į Ameriką motinos ieškotų. Merelis įteikdavo jai laiškus. Aš būtinai turiu rasti motiną.

— Nabagas, — tarė moteriškė, — aš jau nežinau. Galiu paklausti berniuką iš kiemo. Jis žino vaikiną, kurs kartais patarnaudavo Mereliui. Gal jis žinos šį tą.

Įėjusi į vidų ji pašaukė berniuką, kurs tuojau atėjo.

— Sakyk, — klausė krautuvininkė, — meni, sveikas, kad Merelio vaikinas nuolat nešdavo laiškus tarnaitei *šalies sūnų* namuosna?

— Pas ponus Mekinezus, — pritarė vaikas, — taip, retkarčiais. Gale *los Artes* gatvės.

— Ačiū poniai! — sušuko Marka. — Tegu pasako man numerį . . . nežino? Tegu mane nuveda . . . Vesku tu mane, berniuk; aš dar turiu pinigų!

Tą jis pasakė taip karštai, kad berniukas nelaukdamas, kol moteriškė paprašys, atsakė: „eiva", — ir pirmas skubinai išėjo.

Jie ėjo veik tekini, neištardami nė vieno žodžio, iki ilgiausios gatvės galui. Priėję prie mažučių baltų namų angos, jie sustojo prieš gražų geležinį aptvarą, pro kurį buvo matyti kiemas su daugybe žolynų puodeliuose. Marka trukterėjo varpelį.

Pasirodė panaitė.

— Ar čia gyvena Mekinezų šeimyna? — paklausė baimingai berniukas.

— Gyveno, — atsakė panaitė, ispanų būdu tardama itališkus žodžius. — Dabar čia gyvenam mes, Zebaljai.

— O kur apsigyveno Mekinezų šeimyna? — paklausė išsigandęs Marka.

— Išsikėlė Karduvon.

— Karduvon! — sušuko vaikas. — Kur ji, toji Karduva? O jų tarnaitė? Ji mano motina. Ar jie nusivežė su savim ir mano motiną?

Panaitė, į jį pažiūrėjusi, pasakė:

— Nežinau. Gal žino mano tėvas, kurs su jais susipažino prieš išvažiuosiant. Palūkėk truputį.

Išbėgusi veikiai sugrįžo su savo tėvu, aukštu žmogumi, žila barzda. Šis atsidėjęs pažiūrėjo į meilų mažutį jūrininką iš Dženovos, baltais plaukais ir riesta nosimi, ir paklausė darkyta italų kalba:

— Tai tavo motina buvo dženovietė?

— Taip, — atsakė Marka.

— Taigi, tarnaitė dženovietė išvažiavo su jais, tą tai tikrai žinau.

— O kur išvažiavo?

— Karduvon, — toks yra miestas.

Vaikas atsiduso; paskui ramiai tarė:

— Gerai, tad ir aš važiuoju Karduvon.

— Vargšas vaikas! — sušuko ponas, gailestingai į jį žiūrėdamas. — Iš čia iki Karduvos šimtai mylių.

Marka nubalo, kaip numirėlis, ir nusitvėrė viena ranka už aptvaro.

— Pažiūrėsim, pažiūrėsim, — tarė tada ponas, atidarydamas duris: — eik vidun truputį, pažiūrėsim, ar negalima kas padėti.

Atsisėdęs liepė ir jam sėstis, įsakė išpasakoti visa, išklausė jo labai atsidėjęs, pasėdėjo truputį susimąstęs ir paskui paklausė:

— Tu neturi pinigų, ar ne taip?

— Dar turiu . . . truputį, — atsakė Marka.

Ponas pamąstė dar apie penkias minutes, paskui sėdo prie stalo, parašė laišką, užlipdė ir, atiduodamas berniukui, tarė:

— Klausyk, vaike! Eik su šiuo laišku Bokon. Tat nedidelis miestelis, pusiau dženovietiškas. Iš čia bus apie dvi valandi eiti. Bet kas galės parodyti tau kelią. Eik tenai ir ieškok to pono, kuriam parašytas tas laiškas. Jį visi ten pažįsta. Nunešk jam šį laišką. Jis padės tau ryt nuvykti Rosarijaus miestan ir įteiks tave kam nors iš tenykščių, kurs suras būdą toliau tau keliauti iki Karduvos, kur rasi Mekinezų šeimyną ir savo motiną. Tuo tarpu imk štai! — tai tardamas įspraudė jam rankon kelias lyras. — Eik ir būk drąsus! Čia visur yra tavo tautiečių, nebūsi pamestas. Sudie!

Berniukas jam tarė:

— Ačiū! — nežinodamas ką daugiau besakyti, išėjo su savo ryšeliu ir, atsisveikinęs su mažučiu savo vedėju, leidosi pamažu eiti Bokos linkui per didelį ir trukšmingą miestą, visai nuliūdęs ir nustebęs.

Kas jam atsitiko nuo to meto iki rytojaus vakarui, liko galvoj sumišę ir neaišku, lyg ligonies kliedėjimas: taip jis buvo nuvargęs, susijaudinęs ir apsivylęs. Pernakvojęs Bokoj viename kambarėlyje su uosto darbininku ir išsėdėjęs veik visą dieną ant krūvos sienojų, lyg per sapną matydamas tūkstančius laivų, didelių eldijų ir laivelių, rytoj vakarą atsirado didelėj eldijoj su daržovėmis, varomoj burėmis, kuri turėjo plaukti į Rosarijaus miestą, lydima trijų galingų dženoviečių, pajuodusių nuo saulės. Jų balsas ir mylimoji tarmė, kuria kalbėjos, suteikė šiek tiek ramumo vaiko širdžiai.

Išplaukė, ir kelionė tęsės tris dienas ir keturias naktis ir rodėsi mažam keleiviui vienas stebuklas. Tris dienas ir keturias naktis yrės prieš vandenį stebuklinga Paranos upe, su kuria palyginta didelė italų Po atrodytų tik upelis, ir Italijos ilgumas, keturis kartus padaugintas, negalėtų išnešti jos ilgumo.

Eldija pamažu plaukė aukštyn didžiausia vandenų daugybe. Ėjo ji tarp ilgų salų, apaugusių arančiais ir žilvičiais, salų, panašių į plaukiančius miškus, kurios pirma buvo gyvačių ir tigrų lizdynai. Kartais įplaukdavo į siaurus kanalus, iš kurių, rodėsi, negalima bus beišeiti, sykiais išeidavo plačiuosna vandenų plotuosna, kurie atrodė dideliais ežerais, paskui vėl tarp salų, suktais arkipelago kanalais, tarpu didžiausių augmenų krūvų. Tyla buvo neapsakoma. Per ilgas varsnas kraštai ir ramus vanduo duodavo įspūdžio, kad plaukiama nežinoma upe, kurion jų nedidelis laivelis pirmasai išdrįso leistis.

Juo toliau, juo labiau stebino vaiką ši keista upė. Jam nusiduodavo, kad jo motina pradžioj upės ir kad reiks plaukti keleri metai. Dukart per dieną valgydavo truputį duonos su sūdyta mėsa kartu su barkininkais, kurie, matydami jį nuliūdusį, niekados jo nekalbindavo. Naktimis guldavo ant laivo lubų ir nuolat nubusdavo, staiga pabūgęs aiškios mėnesienos, kuri nušviesdavo didžiuosius vandenis ir tolimus kraštus. Tada jam dilkterėdavo širdis: „Karduva!" Jis kartodavo šį vardą, „Karduva!", kaip kokio paslaptingo miesto vardą, apie kurį buvo girdėjęs pasakose. Bet paskui sakydavo: „Mano motina čia keliavusi, yra mačiusi visas šias salas, šiuos krantus" — ir tada jam neberodės tiek keistos ir apleistos šios vietos, į kurias buvo stebėjusis jo motina . . .

Naktimis vienas eldininkas dainuodavo. Jo balsas primindavo Markai motinos dainas, kada jį vaiką migdydavo. Paskutinę naktį, girdėdamas dainuojant, ėmė verkti. Eldininkas sustojo. Paskui suriko:

— Drąsos, vaike, drąsos! Kurio velnio! Kad dženovietis verktų, toli esąs nuo namų! Dženoviečiai linksmi ir garbingi vaikščioją per visą pasaulį!

Išgirdęs šiuos žodžius, jis pasijuto turįs dženoviečių kraujo, paskui užrietė galvą ir drožė ranka vairan.

— „Vis tiek", — kalbėjo sau, — kad ir visą pasaulį reiktų išvaikščioti, keliauti metų metus, eiti pėsčiam tūkstančius mylių, aš vis delto eisiu tolyn, kol rasiu savo motiną. Tegu sau pusgyviui tektų atvykti ir griūti negyvam prie jos kojų! Tik kad pamačius ją dar kartą! Drąsos!"

Su tokiomis mintimis atvažiavo jis, rausvam ir šaltam rytui beauštant, į Rosarijaus miestą, kursai stovi ant aukšto Paranos kranto,

su daugybe iš visų šalių laivų, kurių stiebai su vėliavomis atsimušė vandenyje.

Išlipęs iš laivo, jis tuoj nuėjo į miestą, ryšuliu rankoj nešinas, ieškotų to argentiniečio, kuriam turėjo kelių eilučių įteikiamąjį laiškelį nuo savo globėjo iš Bokos. Įeinant į Rosariją jam rodėsi, kad jis eina jau pažįstamu miestu. Ten buvo tos pačios begalinės, stačios, su mažučiais baltais šonais nameliais gatvės, kuriomis aukščiau namų į visus kraštus sukosi dideli telegrafo ir telefono vielų ryšiai, atrodžiusių lyg didelis voratinklis; tas pat žmonių, arklių, vežimų trukšmas.

Galva jam sukosi; beveik rodėsi, kad antrą kart vaikščioja po Buenos Airesą ir kad antrą kart reiks ieškoti dėdės. Vaikščiojo aplink beneto kiaurą valandą, sukinėdamasis į visas puses ir manydamas, kad vis grįžta į tą pačią gatvę. Dažnai klausinėdamas, surado savo naujojo globėjo namus. Trukterėjo varpelį. Prie vartų priėjo drūtas baltaplaukis, susiraukęs žmogus, kurs atrodė samdininkas, ir nemandagiai paklausė, svetimai tardamas žodžius:

— Ko tu ieškai?

Berniukas pasakė šeimininko vardą.

— Šeimininkas, — atsakė bernas, — vakar išvažiavo su visa šeimyna į Buenos Airesą.

Marko liko be žado. Paskui sumikčiojo:

— Aš . . . aš nieko čia nepažįstu! . . . esmi vienas! — ir padavė laiškelį.

Bernas paėmė, perskaitė ir šnairiai tarė:

— Aš nežinau, kas daryti. Atiduosiu šeimininkui už mėnesio, kai sugrįš.

— Bet aš, aš vienui vienas, turiu reikalą! — sušuko vaikinas maldaujančio balsu.

— O, eik sau, — atrėžė tasai, — ar maža usnių iš tavo šalies Rosarijuje. Eik sau Italijon elgetautų!

Ir jam panosėje uždarė vartelius.

Berniukas liko ten lyg suakmenėjęs.

Paskui iš lėto pasiėmė savo ryšulį ir išėjo su baime širdyje, su sumišusia galva, suspaustas iš karto tūkstančio neramių minčių. Kas daryti? Kur eiti? Nuo Rosarijaus iki Karduvai reikia kiaurą dieną važiuoti geležinkeliu. O jam beliko vos kelios lyros. Atėmus, kiek jam reikėjo išleisti tai dienai, veik nieko nebeliktų. Kame rasti pinigų užsimokėti už kelią? Jis galėtų dirbti. Bet kaip ir kur ieškoti darbo? Elgetauti? Jokiu būdu! Būti varinėjamam, išjuoktam, žeminamam, kaip

nesenai pirma, ne, niekados! Geriau numirti. Įsivaizduodamas tai ir matydamas ilgiausią kelią, kurs nyko toli lygumose be galo, jis antrą kartą nustojo vilties, metė ant takelio ryšelį, sėdos ant jo, atsišliedamas į sieną ir galvą parėmęs rankomis, be ašarų.

Žmonės praeidami kliudė jį kojomis, vežimai kėlė didelį bildesį gatvėj, keletas berniukų sustojo jo pažiūrėti. Bet jis liko kiek laiko kaip buvęs.

Staiga krustelėjo, išgirdęs balsą itališkai, lombardų ištarme:

— Kas tau, vaikeli?

Išgirdęs tai, pakėlė galvą, tuoj pašoko ant kojų ir nustebęs sušuko:

— Tamsta čia?

Tai buvo senis lombardas sodietis, su kuriuo jis buvo susidraugavęs kelionėje.

Sodietis nustebo nemažiau už jį. Bet vaikiukas nelaukė klausinėjimas ir greitai išpasakojo savo prietykius:

— Dabar aš be pinigų, štai kas; reikia dirbti; rask man tamsta darbo, kad galėčiau sumesti kelias lyras; aš galiu dirbti visa ką: nešioti prekes, šluoti gatves, imti įsakymus atlikti, taip pat dirbti laukuose; man išgyventi užteks juodos duonos; tik kad galėčiau veikiau išvažiuoti, kad galėčiau pagaliau rasti savo motiną. Padaryk man tamsta šią malonę, surask man darbo; del Dievo meilės, aš jau nebegaliu daugiau.

— Šimts pypkių, — tarė sodietis, dairydamasis aplink ir kasydamas pakaušį. — Tai koks atsitikimas! . . . Dirbti . . . greita pasakyt. Palauk trupučiuką. Argi čia nebūtų galima surasti trisdešimt lyrų tarp tiek bendrataučių?

Berniukas žiūrėjo į jį, vilties žybterėjimu nusiraminęs.

— Eikš su manim, — tarė jam sodietis.

— Kur? — paklausė berniukas, imdamasis ryšelio.

— Eikš su manim.

Sodietis leidos eiti, Marka jį sekė. Ilgą varsną ėjo kartu, netardamu nė žodžio. Senis sustojo prie viešbučio durų, kurio iškaba buvo žvaigžde pažymėta, su parašu apačioj ispanų kalba: „Italijos Žvaigždė". Įkišo vidun galvą ir, kreipdamasis į vaikiną, džiaugsmingai tarė:

— Ateinava patogiu metu.

Jiedu įėjo į didelį kambarį, kuriame buvo visokių stalų ir daugybė žmonių, kurie gėrė ir balsiai kalbėjosi. Senis lombardietis prisiartino pri pirmojo stalo ir iš būdo, kaip jis pasisveikino su šešiais ten stovėjusiais pirkliais, buvo matyti, kad nesenai buvo su jais persiskyręs. Veidai jų buvo paraudę. Garsiai kalbėdami ir juokdamies, jie cinksėjo stiklais.

— Draugai, — pratarė tuoj lombardietis, stovėdamas prie stalo ir rodydamas Marką, — štai vargšas berniukas, mūsų tautietis. Jis vienas atkeliavo iš Dženovos į Buenos Airesą motinos ieškotų. Buenos Airese jam pasakė: „Čia nėra; išvažiavo Karduvon". Eldija atvyko į Rosariją, tris dienas ir tris naktis keliaudamas, su dviejų eilučių įteikiamuoju laiškeliu; rodo laiškelį, o jam rodo grimasą. Jis neturi nė čentezimo kryželio (Italijos vėliavoj ir ant pinigų dedamas kryžius. Kas neturi nė skatiko, sakoma neturi nė čentezimo kryželio. Panašiai vartojama Lietuvoj baronkos skylė. Vertėjas). Čia jis vienas, veik nusiminęs, o vaikas labai geros širdies. Pasirūpinkim truputį juo. Argi jis nesuras tiek, kad galėtų užsimokėti už bilietą važiuoti Karduvon motinos surastų? Argi mes pamesim jį čia, kaip šunytį?

— Amžindie! To niekados nebus! — visi kartu sušuko, droždami kumščiais į stalą. — Mūsų tautietis! Eikš šen, mažėlyt. Tam esam mes, išeiviai, čia! Žiūrėk, koks gražus vaikinas. Krapštykit, draugai, pinigus. — Bravo! Atkeliavo vienas! Tu esi drąsus! Išgerk grukšnelį, tautieti. Mes tave nusiųsim pas tavo motiną; nesibijok!

Ir kas žandą jam glostė, kas tapnojo per petį, kas nuiminėjo ryšulį. Atsistojo ir kiti išeiviai, sėdėję už kitų stalų, ir prisiartino. Vaiko apysaka apėjo aplink viešbuty. Iš gretimo kambario atėjo trys pirkliai argentiniečiai. Mažiau nei per dešimtį minučių senis lombardietis, ištiesęs skrybėle rankoj, surinko keturiasdešimt dvi lyras.

— Ar matei, — tarė jis tada, kreipdamasis į berniuką, — kaip tai greitai daroma Amerikoj?

— Gerk! — šūkterėjo jam kitas, paduodamas vyno stiklą: — už tavo motinos sveikatą!

Visi pakėlė stiklus. Marka atkartojo:

— Už sveikatą mano . . .

Bet džiaugsmo verksmas suspaudė jam gerklę, ir jis, pastatęs stiklą ant stalo, puolė ant kaklo savo seniui.

Išaušus kitos dienos rytą jis jau važiavo Karduvon, drąsus ir linksmas, laimingų nujautimų kupinas. Bet nėr tokio linksmumo, kurs ilgai nepasiduotų gamtos rūstiems vaizdams. Dangus buvo pilkas, apsiniaukęs; veik tuščias traukinys lėkė per beribį plotą, neturintį nė ženklo gyvybės. Marka buvo ilgintėliame vagone, kaip kad daromi sužeistiems vežioti. Žiūrėjo kairėn, žiūrėjo dešinėn ir matė tik tyrlaukį be galo, kuriame augo maži, negražūs medžiai su iškrypusiais kamienais ir šakomis, niekados nematyto pavidalo, lyg piktumo ir baimės apimti.

Rūstūs, reti ir liūdni tat buvo augalai, kurie teikė lygumai didžiausių kapinių išvaizdos.

Pasnaudęs kokį pusvalandį, vėl žiūrėdavo, bet išvysdavo tą patį reginį. Geležinkelio stotys buvo laukuose, lyg vienuolių nameliai, ir kai traukinys sustodavo, nesigirdėdavo jokio balso; jam atrodė, kad jis vienas traukiny, išgaišęs, apleistas tyrlaukio viduryje. Rodės, kad kiekviena stotis turi būti paskutinė ir kad, ją pravažiavus, teks įeiti į slaptingą ir baugią laukinių šalį. Šaltas vėjas jam gnaibė veidą.

Sodindami jį laivan, balandžiui baigiantis, namiškiai nė nemanė, kad užtiks Amerikoj žiemą, ir apvilko jį vasariniais rūbais. Kelioms valandoms praėjus, pradėjo justi šaltį, o su šalčiu nuovargį praėjusių dienų, kuriomis tiek daug atjautė, ir naktų be miego, kuriomis tiek iškentėjo. Užmigo; miegojo ilgai ir nubudo sustingęs; jautėsi blogai. Tada jį paėmė neaiški baimė, kad gali susirgti, kely numirti ir būti išmestas ten rūsčios lygumos vidury, kur jo kūną suplėšytų šunes ir pėšrieji paukščiai, kaip arklių bei karvių maitas, kurias kartais išvysdavo pakelėj ir nuo kurių su pasibiaurėjimu nusigręždavo Marka.

Tarp šio neramumo ir rūsčios tylos gamtoj, jo susijaudinusi vaizduotė krypo juodojom pusėn. Ar galima būti, pagaliau, tikram, kad ras savo motiną Karduvoj? O jei ten jos nebėra? O jei žmogus iš gatvės *los Artes* bus apsirikęs? O jeigu ji bus numirus? Su šiomis mintimis vėl užmigo; sapnavo, kad jis Karduvoj naktį ir kad iš visų durų bei langų rėkia: — Čia nėr! Čia nėr! Čia nėr!

Pašoko iš miego išsigandęs ir pamatė viduj vagono tris barzdotus žmones, su įvairių spalvų šalikais ant kaklo, kurie žiūrėjo į jį, tyliai tarp savęs šnekėdamies. Jam dingtelėjo mintis, kad tai žmogžudžiai, norį jį užmušti, kad galėtų pasiimti jo ryšelį. Prie šalčio, nesveikumo prisidėjo dar baimė; nerami jo vaizduotė pamišo. Tie trys žmonės vis į jį žiūrėjo; vienas ėmė eiti į jį . . . Tada jam galvoj susimaišė, ir, bėgdamas prieš su ištiestomis rankomis, jis verkė:

— Aš nieko neturiu. Esmi vargingas vaikinas. Atvykau iš Italijos, einu motinos ieškotų; nedarykit man nieko bloga!

Žmonės tuoj suprato, pasigailėję jo, glostė ir ramino, sakydami daug žodžių, kurių nesuprato. Matydami, kad jam dantys klega nuo šalčio, pridengė savo drapanomis ir paguldė miegoti. Vakarop užmigo. Kai pažadino jį, buvo jau Karduvoj.

Giliai atsidusęs, jis smarkiai išbėgo iš vagono. Jis paklausė stotyje tarnautojo, kame inžinieriaus Mekinezo namai. Tasai jam pasakė bažnyčios vardą: namai buvo greta bažnyčios.

Vaikinas skubinai išėjo. Buvo naktis. Įėjo į miestą. Matant stačias gatves su nedideliais, baltais nameliais šonuos, perkirstas skersai kitų stačių ilgų gatvių, jam rodėsi, kad jis antrą kart įeina į Rosariją. Tik žmonių buvo maža, ir prie retų lempų šviesos išvysdavo keistus veidus, nežinomos juosvai žalsvos spalvos. Pakeldamas retkarčiais galvą matė keistos architektūros bažnyčias, kurios tamsoj atrodė didelės ir juodos. Miestas buvo tamsokas ir tylus, bet, pravažiavus didžiausį tyrlaukį, jam rodėsi linksmas.

Paklausęs kunigo, veikiai rado bažnyčią ir namus. Drebančia ranka trukterėjo varpelį, kitą ranką padėjo ant krūtinės, norėdamas sutūrėti širdies plakimą, kuri jam, tarsi, iššokt norėjo.

Atidaryti atėjo senė su žvake rankoj.

Berniukas negalėjo tuoj žodžio ištarti.

— Ko ieškai? — paklausė ji ispaniškai.

— Inžinieriaus Mekinezo, — pasakė Marka.

Senė sudėjo rankas ant krūtinės ir linguodama galvą atsakė:

— Tai, vadinas, ir tau reikia inžinieriaus Mekinezo! Man rodos, kad jau metas būtų liautis. Maža, kad paskelbėm laikraščiuose. Reiks išlipdyti pranešimai prie visų kampų, kad inžinierius Mekinezas apsigyveno Tukumane!

Vaikas iš pradžios buvo lyg nusiminęs. Paskui jį paėmė įnirtimas.

— Tai prakeikimas! Man reiks mirti gatvėj, nesuieškojus motinos! Aš iš proto išeisiu, nusižudysiu! Dievulėli mano! Kaip vadinas anas kraštas? Kur jis? Kiek toli?

— E, vaikeli, — pasigailėjusi pratarė senė, — menkniekis! Bus gal keturi ar penki šimtai mylių, mažiausiai imant.

Berniukas rankomis uždengė veidą; paskui verkdamas tarė:

— O dabar . . . kas daryt?

— Ką gi galiu aš tau pasakyti, nabagėli, — atsakė moteriškė, — aš nežinau.

Bet staiga jai dilkterėjo galvon ir ji skubinai pridūrė:

— Žinai, kas man susduoma? Padaryk va ką. Išėjęs pasuk dešinėn. Prie trečiųjų vartų išvysi kiemą; ten gyvena pirklys, kurs ryt važiuoja Tukumanan su vežimais bei jaučiais. Eik, pažiūrėk, be nepasiims tavęs, jei pažadėsi jam tarnauti keliu! Gal duos tau vietos vežime. Eik greitai!

Pagriebęs ryšelį ir taręs ačiū, berniukas tekinas nubėgo ir per dvi minuti buvo plačiame lempų nušviestame kieme. Daugybė žmonių darbavosi ten, nešdami grūdų maišus į didelius vežimus, kurie panašūs buvo į virvašokių važiuojančius namus, aukštais ratais ir apvalum

dangčiu. Aukštas žmogus su ūsais, įsivyniojęs į apsiaustą baltomis ir juodomis balankomis, dideliais batais, žiūrėjo darbo. Berniukas nedrąsiai priėjo prie jo ir pasiprašė paimti jų su savim, sakydamas, kad atkeliavęs iš Italijos motinos ieškotų.

Viršininkas (vyriausias visų šių vežimų palydovas) apžvelgė jį nuo galvos iki avalų ir nenoromis atsakė:

— Nėr vietos.

— Aš turiu penkiolika lyrų, — maldavo berniukas, — atiduodu tas penkiolika lyrų. Kelyje dirbsiu. Nešiosiu vandenį ir pašarą galvijams, atliksiu kiekvieną darbą. Truputėlio duonos man užteks. Duok man vietos, ponuli!

Viršininkas vėl pažiūrėjo į jį ir jau švelniau pratarė:

— Nėra vietos... ir, be to, mes nevažiuojam į Tukumaną, važiuojam į kitą miestą — *Santiagą del Estero*. Reiktų tave palikti, ir tau tektų pėsčiam eiti dar ilgą kelią.

— Aš eičiau dvigubai tiek! — sušuko Marka, — aš eičiau pėsčias, nesirūpink tamsta; ar šiaip, ar taip, vis tik nuvyksiu; priimk tamsta mane dėl Dievo, dėl Dievo nepamesk manęs vieno.

— Neužmiršk, kad keliauti reiks dvidešimt dienų!

— Vis tiek.

— Tai sunki kelionė.

— Aš visa iškęsiu.

— Reiks keliauti vienam!

— Aš nieko nesibijau. By tik motiną suradus. Pasigailėk!

Viršininkas prikišęs lempą, pažiūrėjo jam veidan. Paskui tarė:

— Gerai.

Vaikas pabučiavo jam ranką.

— Šiąnakt pramiegosi ratuos, — pridūrė viršininkas paeidamas, — ryt, keturias išmušus, prikelsiu. Labanakt.

Keturiomis rytą, žvaigždėms šviečiant, ilga vežimų eilė dideliu trukšmu leidos kelionėn. Į kiekvieną vežimą buvo įkinkyta po šešis jaučius. Iš šonų ėjo didelis jų skaičius, kad galima būtų įmainomis važiuoti.

Prikeltas ir įsodintas į vežimą ant maišų, berniukas stipriai vėl užmigo. Kai nubudo, vežimai stovėjo dykam lauke, saulė švietė, o darbininkai sėdėjo aplink prie veršiuko šlaunies, kepamos ore ant ilgo geležinio iešmo, įbesto į žemę šalia didelės, vėjo pučiamos ugnies. Pavalgė visi draugėj, snusterėjo ir vėl — kelionėn. Taip tiksliai, lyg kareiviai, keliavo jie tolyn. Kasryt penkiomis leisdavos kelionėn,

devyniomis sustodavo, penkiomis vakaro vėl kelionėn, o dešimtim sustodavo nakvynei. Palydovai jojo raiti ir ilgomis lazdomis varinėjo jaučius. Berniukas kūrė ugnį mėsai kepti, šėrė galvijus, žibino lempas, nešiojo vandens gerti.

Reginys bėgo prieš jį, kaip per sapną: dideli mažučių juosvų medžių miškai; sodžiai iš kelerių išmėtytų namų, raudonais piaustytais priešakiais; didžiausi plotai, gal būt, dugnas senai buvusio druskos ežero, baltavo, kur tik akys siekė; ir iš visų pusių lyguma, tuštuma, tyla. Labai retai pasitaikydavo dvejetas ar trejetas raitininkų, kuriuos sekė pulkai palaidų arklių, lėkusių šuoliais, it viesulas.

Dienos buvo visos vienodos, kaip jūrose: nuobodžios ir ilgos. Bet oras buvo gražus. Tik darbininkai, tarytum berniukas būtų tapęs jų samdininku, kasdien iš jo daugiau reikalavo, kai kurie net grasydami; visi vertė tarnauti sau be pasigailėjimo; versdavo nešti didžiausias pašaro naštas; siuntinėjo toli vandens atnešti; o jis, visai pavargęs nuo darbo, negaudavo nė naktį pasilsėti: ir vežimas labai kratė, ir ratai, medinėmis ašimis, garsiai girgždėjo. Be to, pakilo vėjas, ir rausvos tirštos dulkės, kurios visur krito, pasiekė vežimo vidų, lindo į drabužius, akis, burną, kliudė žiūrėti ir alsuoti ir tai be perstogės nepakenčiamai slėgė. Nusibaigęs nuo darbo ir nemigęs, visas apdkriskęs ir dulkėtas, baramas ir niekinamas nuo ryto iki vakarui, vargšas vaikinas stigo vitlies kasdien daugiau ir būtų visai nusiminęs, jeigu viršininkas nebūtų kartais prataręs į jį malonesnio žodžio. Dažnai įlindęs į ratų kampą, nematomas, verkė, pridėjęs galvą prie savo ryšelio, kuriame beliko tik dreiskanos. Kasryt kėlės silpnesnis ir liūdnesnis. Žiūrėdamas į plotmas ir regėdamas vis tą pačią, be krašto, rūsčią lygumą, lyg žemių jūras, sakė pats sau: „Šiandien nesulauksiu vakaro, vakaro jau nesulauksiu! Šiandien mirsiu kelyje!" O darbas didinos ir šiurkštus elgimasis su juo augo.

Vieną rytą, nėsant viršininko, del to, kad pasivėlino atnešti vandens, vienas darbininkas jam kirto. Nuo to laiko ėmė ir kiti daryti taip pat del juoko; liepdami ką, droždavo per galvą ir sakydavo:

— Te tau, palaidūne! Nešk tai savo motinai!

Širdis jam plyšdavo iš gailesčio; — apsirgo; tris dienas gulėjo ratuos apsiklojęs ir drugio krečiamas. Niekas nėjo jo pažiūrėti, be perdėtinio, kursai ateidavo duoti jam gerti ir pačiupinėti pulso. Tada jis laikė save visai pražuvusiu ir šaukėsi nusiminime šimtus kartų motinos:

— Matušėle mano, mieloji mano! Gelbėk mane! Eik manęs patekėtų, nes mirštu! Vargše matušėle, jau nebematysiu tavęs daugiau! Vargše matušėle, rasi mane mirusį kelyj!

Ir sudėjęs rankas ant krūtinės meldės.

Paskui per perdėtinio rūpesnius pagerėjo ir pagijo; bet pasveikus atėjo baisiausia kelionės valanda, kurioj reikėjo likti vienam. Daugiau nei dvi savaiti buvo kelionėj. Kai atvyko į tą vietą, kur keliai į Tukumaną ir Santiagą del Estero skiriasi, perdėtinis pasakė, kad metas skirtis. Davė keletą nurodymų apie kelią, pririšo už pečių jo maišelį, kad nekliudytų eiti, ir trumpai, lyg bijodamas susigraudinti, atsisveikino. Berniukas vos suskubo pabučiuoti jam ranką. Ir kiti darbininkai, kurie taip nuožmiai su juo elgės, rodės šiek tiek sujaudinti ir atsitolindami jam linkterėjo. Jis mosterėjo ranka atsisveikinimo ženklu, ir stovėdamas žiūrėjo į pulką vežimų, kol neišnyko rusvose laukų dulkėse ir paskui liūdnas leidos kelionėn.

Bet vienas dalykas iškart šiek tiek jį suramino. Po tiek dienų kelionės per begalinę ir visada vienodą lygumą, jis matė priešaky eilę aukščiausių melsvų kalnų, su baltomis viršūnėmis, kurie jam priminė Alpes ir darė įspūdžio, lyg jis grįžta savo kraštan. Tai buvo Andai, Amerikos žemės kalnynas, ilgiausia kalnų virtynė, kurri tęsias nuo Ugninės Žemės ligi arktiko poliaus — Ledinuotųjų jūrų per šimtą dešimt laipsnių platumo. Taip pat jį ramino oras, kurs po truputį ėjo šiltyn; tai parėjo nuo to, kad eidamas šiaurėn jis artinos į tropikų kraštus. Toli vieni nuo kitų rasdavos keletas namų su sankrovėle; tada jis pirkdavos šį tą valgyt. Sutikdavo taipgi raitų; kai kada išvysdavo moteriškes su vaikais, sėdinčias ant žemės vienoj vietoj, rimtas; jų veidai buvo jam visai nepažįstami, juodi, kaip žemė, — akys kreivos, žandų kaulai styrį. Jie atsidėję žiūrėdavo į jį ir nulydėdavo akimis, išlengva gręždami galvą lyg automatai. Tai buvo indiečiai.

Pirmą dieną jis ėjo, kol buvo vieko, ir nakvojo po medžiu. Antrą dieną ėjo žymiai mažiau ir su mažesniu noru. Batai buvo praplyšę, kojos supleišėjo, pilvas silpnas del blogo valgio. Vakarop pradėjo jį imti baimė. Buvo girdėjęs Italijoj, kad šiose vietose esą gyvačių: jam nusiduodavo, kad girdi jas šiužant, sustodavo, pradėdavo bėgti, šiurpuliai jam ėjo per kūną. Kartais jis pradėdavo labai graudintis ir beeidamas tylomis verkė. Paskui manė: kiek tai kentėtų jo motina, kad, jis turi tokios baimės! Ši mintis jam priduodavo drąsos.

Paskui, kad nusikračius baimės, primindavo sau daugybę daiktų apie ją, jos žodžius, kai važiavo iš Dženovos, kaip ji pasmakrėj taisydavo antklodę, kai buvo lovoj, ir kaip, jam esant vaiku, imdavo kartais ant rankų sakydama: „Pabūk truputį su manim", ir jis išbūdavo ilgą laiką, prikišęs galvą prie jos galvos, paskendęs svajonėse. Į ją kreipdavos dabar

būdamas vienas: „Ar aš tave kada pamatysiu, matušėle tu manoji? Ar aš rasiu kelionei galą brangioji?" — Ir jis ėjo ir ėjo tarp nepažįstamų medžių, tarp plotų, nusodintų cukraus vytimis, per begalines pievas, visada matydamas toli priešaky aukštus melsvus kalnus, kurių viršūnės giedrą dangų siekė.

Praėjo keturios penkios dienos — visa savaitė. Jo pajėgos greitai pradėjo eiti mažyn, kojos buvo sukruvintos. Galop vieną vakarą, saulei besileidžiant, jam pasakė:

— Tukumanas už penkių mylių iš čia.

Jis suriko iš džiaugsmo ir pradėjo eiti skubiau, lyg būtų atgavęs išsekusias pajėgas. Bet tai buvo trumpas apsigavimas. Staiga visai apsilpo ir krito šalyje prie griovio. Tik širdis jam džiaugsmingai plakė. Dangus, nubarstytas skaisčiausiomis žvaigždėmis, niekados nesirodė jam tiek gražus. Atsigulęs ant žolės, jis žiūrėjo į jas ir svajojo, kad gal tuo pačiu metu ir motina į jas žiūrėjo. Ir kalbėjo tyliai: „Motinėle mano, kur tu? Ką tu darai dabar? Ar mąstai apie savo sūnų? Ar mąstai apie savo Marką, kurs jau taip arti nuo tavęs?"

Vargšas Marka, jeigu jis būtų galėjęs regėti, kaip jai dėjos tuo metu, būtų ėjęs iš paskutinių spėkų, kad atėjus keletu valandų anksčiau. Ji gulėjo apsirgus apatiniam kambary nedideliuos poniškuos namuos, kuriuose gyvena Mekinezų šeimyna, labai ją pamylėjusi ir susirūpinus, kad ji pagytų. Vargšė moteriškė jau sirguliavo, kai inžinierius Mekinezas staiga turėjo išvažiuoti iš Buenos Aireso, ir nė kiek nepasveiko nuo gero oro Karduvoj. Bet paskui, negaudama atsakymo savo laiškams nei iš vyro, nei iš giminiečio, nujausdama kaž kokią didelę nelaimę besiartinant, gyvendama nuolat baimėj ir nežinodama, ar važiuoti namo, ar likti, ir laukdama kasdien nelaimingų žinių, ji labai pablogo. Galop apsireiškė labai sunki liga. Penkiolika dienų nesikėlė iš lovos. Norint gelbėti jos gyvybė, reikėjo daryti jai operacija. Ir kaip tik tuo metu, kai Marka šaukės jos, prie ligonies buvo šeimininkas su šeimininke, įkalbinėdamu jai labai meiliai, kad leistųsi daryti operaciją, o ji verkdama spyrės. Jau prieš savaitę buvo pakviestas iš Tukumano geras daktaras, bet be reikalo.

— Ne, ponuliai, — kalbėdavo ji, — neverta; nebėr vieko ištūrėti, mirčiau beoperuojama. Geriau leiskit man taip numirti. Man jau neberūpi gyvenimas. Viskas jau baigta. Geriau mirti pirma, nei sužinosiu, kas atatiko mano šeimyną.

Šeimininkai prieštaravo, sakė, kad nenustotų drąsos, kad gausianti atsakymą į laiškus, kuriuos nesenai buvo stačiai išsiuntusi Dženovon,

kad leistųsi operuoti bent del vaikų. Bet vaikų priminimas tik didino jos baimę, kurią jautė senai. Girdėdama šiuos žodžius, pradėdavo verkti:

— Vaikučiai mano, vaikeliai, — sušukdavo, sunerdama rankas, — gal jau nebėr jūsų! Geriau ir man numirti. Ačiū jums, ponuliai, širdingai ačiū. Bet geriau mirti. Vis tiek nepagyčiau po operacijos, tikrai žinau. Ačiū tamstoms už tiek rūpesčių. Be reikalo užporyt grįžta daktaras. Noriu mirti. Toks likimas, kad čia mirčiau. Esmi pasiruošusi.

Ponai tada vėl imdavo raminti ją ir kartoti:

— Ne, nekalbėk taip, — imdavo už rankos ir įprašinėdavo.

Bet ji tada pavargusi užmerkdavo akis ir užmigdavo. Šeimininkai likdavo šiek tiek tenai, su pasigailėjimu žiūrėdami į šitą nuostabią motiną, kuri, norėdama gelbėti savo šeimyną, atėjo mirti už septynių šimtų mylių nuo tėvynės, tiek iškentėjusi vargšė moteriškė, taip dora, taip gera, taip nelaiminga.

Ant rytojaus anksti su ryšeliu už pečių, palinkęs ir raišuodamas, bet linksmas įėjo Marka į Tukumano miestą, į vieną jauniausių ir turtingiausių Argentinos miestų. Jam susidavė, kad vėl pamatė Karduvą, Rosarijų ir Buenos Airesą: buvo tos pačios begalinės gatvės, tie patys žemučiai balti namai; bet visur buvo matyt nauji gražūs augalai, kvepiąs oras, nuostabi šviesa, skaistus gilus dangus, kokio niekados nebuvo matęs nė Italijoj. Eidamas gatvėmis jautė tą patį sujudimą kaip Buenos Airese; jis žiūrėjo į visų namų langus ir vartus; žiūrėjo į visas moteriškes, kurios ėjo, baimingai tikėdamasis sutiksiąs motiną; būtų norėjęs klausti visų, bet nedrįso kreiptis nė į vieną. Visi iš namų durų gręžęs pažiūrėt į šitą vargšą berniuką, apdriskusį ir apdulkėjusį, kurs rodės einąs iš toli. O jis ieško tarp žmonių, kurs būtų tinkamesnis, kad jam galima būtų duoti savo baimingąjį klausimą. Jo akys staiga sustojo prie krautuvės, kurios iškaboj buvo išrašyta itališka pavardė. Viduj buvo vienas vyras su akiniais ir dvi moteri. Marka tyliai priėjo prie durų ir įsidrąsinęs paklausė:

— Be negalėtum tamsta pasakyti man, kur gyvena Mekinzeo šeimyna?

— Inžinieriaus Mekinezo? — paklausė krautuvininkas.

— Inžinieriaus Mekinezo, — atsakė berniukas silpnu balsu.

— Mekinezo šeimynos, — tarė krautuvininkas, — nėra Tukumane.

Į tuos žodžius atsiliepė didžiausio skausmo riksmas, lyg žmogaus galvon daužto.

Krautuvininkas ir moteriškės atsistojo, atbėgo keletas kaimynų.

— Kas tau, vaike? — paklausė krautuvininkas, vesdamas jį sankrovon ir sodindamas; — nėr čia ko nusimena, kurio velnio! Mekinezai čia kad ir negyvena, bet netoli, už kelių valandų kelio nuo Tukumano!

— Kur? kur? — sušuko Marka pašokdamas lyg atgaivintas.

— Už kokių penkiolikos mylių iš čia, — tęsė žmogus, — paupy prie Saladiljos, kur stato didelę cukraus dirbtuvę. Ten tarp krūvos namų ir Mekinezų namai; visi juos žino, ir tu nueisi tenai per kelias valandas.

— Prieš kokį mėnesį aš ten buvau, — tarė berniukas, kurs buvo atbėgęs, išgirdęs riksmą.

Marka pažiūrėjo į jį didelėmis akimis ir pabalęs greitai paklausė:

— Matei, sveikas, ponų Mekinezų tarnaitę italę?

— Dženovietę? Mačiau.

Marka sušniuko verksmu ir juoku.

Paskui ūmai pasiryžęs:

— Kur reikia eiti? greitai, kur kelias? tuoj einu, parodykit man kelią.

— Gi bus visos dienos kelionė, — kartu visi jam tarė, — tu priilsęs, turi pasilsėti, ryt nueisi.

— Negalima! Negalima! — atsakė vaikas. — Pasakykit man kelią, negaliu laukti nė valandėlės, tuoj einu, kad ir numirčiau pakeliui!

Pamatę, kad jis neperkalbamas, daugiau nebesipriešino.

— Tegu Dievas tave lydi! — pasakė jam. — Žiūrėk kelio mišku eidamas! Laimingos kelionės!

Vienas žmogus jį išlydėjo iš miesto, parodė kelią, davė kelius patarimus ir atsistojęs žiūrėjo, kaip jis nuėjo. Praėjus kelioms minutėms, vaikas išnyko, šlubuodamas, su ryšeliu už pečių, tarp medžių, kurie stovėjo šalia kelio.

Šioji naktis baisi buvo vargšei ligonei. Skausmas buvo tiek didelis, kad negalėjo sulaikyti rėksmo, ir net buvo pradėjusi kliedėt. Moteriškės, kurios ją slaugė, nežinojo, kas bedaryti. Šeimininkė laikas nuo laiko atbėgdavo išsigandusi. Visus ėmė baimė, kad jeigu ir sutiktų daryti operaciją, daktaras, kurs turėjo atvykti ryt rytą, gal ateiti pervėlai. Kada nekliedėjo, buvo matyt, kad jos didžiausieji sopuliai buvo ne kūno, bet dvasios, del tolimos šeimynos. Išblyškusi, apsilpusi, atsimainiusi veidu, ji, raudama sau plaukus, nusiminusi šaukė:

— Dieve mano, Dieve! Mirti taip toli, mirti nepasimačius su jais! Vargšai mano vaikeliai liks be motinos, mano mažutėliai! Mano Marka taip mažas, taip prakilnus, taip geras ir meilus! Jūs nežinot, koks tai

vaikas buvo! Jeigu ponia žinotum! Aš negalėjau atatraukti jo nuo kaklo, kai važiavau; verkė taip graudžiai, kad gaila buvo žiūrėti; rodės numanė, jog nebematys daugiau savo motinos. Vargšas Marka; vargšas mano vaikelis! Tariau širdis man plyš! Tai kad būčiau mirusi tada, kai sakė man sudie, mirusi staiga! Be motinos, nabagėlis, kaip mane mylėjo, kiek aš jam reikalinga buvau, — be motinos, varguos paskendęs turės eiti elgetautų jis, Marka! Mano Marka išalkęs išties ranką! Dieve, mano Dieve! Ne! Nenoriu mirti! Daktarą! Pakviesti jį tuoj! Tegu ateina, tegu mane piausto, tegu plėšo man krūtinę, tevaro mane iš galvos, bet tegu išgelbsti man gyvybę! Noriu pasveikti, noriu gyventi, važiuoti, bėgti, ryt, tuoj! Daktaro! Gelbėkit! Gelbėkit!

Moteriškės imdavo jos rankas, glostydavo melsdamos, po truputį atgaivindavo, kalbėdavo jai apie Dievą ir viltį. Tada ji įpuldavo mirtinan nusiminiman, verkdavo rankomis įsikabinus į žilus plaukus, raudodavo, kaip vaikas, ilgai nusiskųsdama, šnibždėdama laikas nuo laiko:

— Ak tu mano Dženova! Mano nameliai! Viską šios jūros! . . . Marka tu mano, vaikeli mano! Kur tu būsi dabar, nabagėli!

Buvo naktovidas; jos vargšas Marka, ilgą laiką išsėdėjęs šalip kelio, išsipliekęs iš vieko, ėjo per gąsčią didelių medžių girią, tarp augmenų stebuklų didžiausiais kamienais, kurie panašūs buvo į bažnyčios stulpus. Jų didžiausios viršūnės nuostabiame aukštume pynės tarp savęs, mėnesienos nušviestos. Neaiškiai šioje tamsoje jis matė mirijadas įvairaus pavidalo kamienų — stačių, gulsčių, iškrypusių, susidūrusių su kits kitu, lyg būtų grūmoją arba kovoją; kai kurie išvirtę ant žemės, lyg staiga griuvę bokštai, apžėlę aplink taip, kad rodėsi, jog įnirtusi žolių minia kovoja del kiekvieno žemės plaštako; kiti medžiai didelėmis krūvomis stati susispaudę, lyg milžiniškų digų ryšys, kurios galūnėmis siekė debesų; puikiausia didenybė, nuostabi, milžiniškų formų betvarkė — reginys be galo didis, kurio jis niekados nebuvo matęs augalų gamtoje.

Kartais jis labai labai nustebdavo. Bet tuoj jo dvasia sukildavo, priminus motiną. Jis buvo visai priilsęs, iš kojų tryško kraujas, buvo vienas šioje gąsčioje girioj, kurioje, tik ilgas varsnas praėjęs, tematydavai nedideles žmonių trobas, kurios po šiais medžiais atrodė skruzdėlynais, ir kai kur užmigusį pakelėje taurą. Buvo priilsęs, bet nejautė nuovargio; buvo vienas, bet nejautė baimės. Miško didybė žadino jo dvasią; motinos artumas davė jam vyro pajėgų ir drąsos; atsimindamas jūras, baimę, vargą, kuriuos kentė ir įveikė, geležinę ištvermę, jis pasididžiuo-

damas kėlė galvą; jo kilnus dženoviečio kraujas bėgo į širdį puikybės ir drąsos viltimi.

Ir jam atatiko naujas keistas dalykas: iki šiol jam buvo vaidentuvėj motinos paveikslas šiek tiek išblyškęs per šiuos dvejus persiskyrimo metus; bet dabar jis vėl ėmė aiškėti; jis aiškiai matė visą jos veidą kaip jau senai nebebuvo matęs; matė ją arti, apšviestą, gyvą; matė mažiausią lūpų ir akių krustelėjimą, visą jos būdą, visus gestus, visus jos minčių šešėlius; varomas šių atsiminimų, jis skubino eiti; ir naujas jausmas, neapsakomas meilumas taip ir augo širdyje ir spaudė iš akių ramias džiaugsmo ašaras; eidamas tamsoje tolyn, jis kalbėjo į motiną, tarė jai žodžius, kuriuos netrukus jai ausin tylomis būtų sakęs:

— Aš čia, matušėle mano, štai aš, daugiau jau tavęs nebapleisiu; kartu grįšime namo, laive visada būsiu prie tavęs arti ir niekas negalės atitraukti manęs nuo tavęs niekados, kol būsi gyva.

Jis ir nepastebėjo, kad už milžinų medžių viršūnių nyko sidabrinė mėnesiena brėkštančioje aušros šviesoj.

Aštuoniomis ryto daktaras iš Tukumano, argentinietis jaunikaitis, buvo jau prie ligonies ir kartu su savo padėjėju bandė paskutinį kartą įkalbėti, kad leistųsi operuoti; su juo drauge karštai įprašinėjo inžinierius Mekinezas su žmona. Bet niekas negelbėjo. Moteriškė, jausdamasi nusilpus, jau nebetikėjo operacija; ji buvo tikra, kad mirs arba beoperuojama, arba keliomis valandomis vėliau, iškentusi be reikalo didesnį sopulį, nei kurį reiktų jausti bemirštant savaime. Gydytojas stengėsi įtikrinti ją:

— Operacija juk nepavojinga, pagyjimas tikras, tik reikia trupučio drąsos! Ir vėl — mirties neišvengsi, jei tamsta atsisakysi!

— Bet tai buvo vėjui mesti žodžiai.

— Ne, — sakė ji silpnu balsu, — aš turiu drąsos mirti, bet neturiu kentėti be reikalo. Ačiū, ponas daktare. Taip jau man lemta. Leiskit man ramiai mirti.

Nustojęs vilties, gydytojas nutilo. Niekas nebekalbino. Tada moteriškė, atsigręžusi į šeimininkę, mirštančiu balsu pasisakė paskutinį prašymą:

— Mieloji, geroji poniute, — sunkiai ištarė verkdama, — išsiųsk tamsta mano pinigus ir rūbus mano šeimynai . . . per poną konsulą. Tikra esu, kad jie visi gyvi. Taip man sako širdis mirties valandoj. Padarysi man tamsta malonę, nurašyk . . . kad aš visada apie juos mąsčiau, kad visada dirbau jiems . . . mano sūneliams . . . kad vienintelis mano skausmas buvo — nebematyti jų . . . bet kad aš mirštu

ramiai . . . drąsiai . . . laimindama juos; ir kad prašau vyrą . . . ir vyresnįjį sūnų neapleisti . . . mažojo, mano nabagėlio Markos . . . kurį nešiojau širdy iki šiai paskutinei valandai . . . — Staiga įsikarštinus suriko sunerdama rankas: — Marka, vaikeli tu mano! Balandėli mano! . . .

Bet kreipdama pilnas ašarų akis į šeimininkę, pamatė, kad jos nebėra: slapta ji buvo išvadinta. Ieškojo akimis šeimininko, bet ir jis buvo išėjęs. Teliko tik dvi slaugytojos ir asistentas. Gretimais kambary girdėjosi skuboti žingsniai, greita kalba pusbalsiai ir sutūrėtas riksmas. Ligonė nukreipė akis į duris belaukdama. Praėjus keletui minučių, ji pamatė įeinantį daktarą su nepaprastu veidu; paskui šeimininką su šeimininke taipgi su atsimainiusiais veidais. Visi trys ypatingai į ją žiūrėjo ir tylomis apsimainė keletu žodžių. Jai susidėjo, kad daktaras sakė šeimininkei: „Geriau tuoj." Ligonė negalėjo suprasti.

— Juze, — tarė jai šeimininkė, drebančiu balsu, — aš turiu tamstai pasakyti linksmą žinią. Prisiruošk išgirsti linksmą žinią.

Moteriškė pažiūrėjo akylai į ją.

— Žinią, — tęsė ponia vis labiau nerimasčiuodama, — kuri tamstai suteiks didelį džiaugsmą.

Ligonė išplėtė akis.

— Prisiruošk, — kalbėjo ponia, — išvysti tą, ką labai myli.

Moteriškė staiga pakėlė galvą ir pradėjo žiūrėti tai į šeimininkę, tai į duris, su žibančiomis akimis.

— . . . Tą, kas, — pridūrė ponia, — atvažiavo tik dabar . . . iš nesiviltųjų.

— Kas? — suriko moteriškė užkimusiu keistu balsu, lyg persigandusi.

Kitam akimirksny ji garsiai suriko, besikeldama iš lovos ir sėdėdama be judėjimo, su išplėstomis akimis, suspaudusi galvą rankomis, žiūrėjo lyg į kokį nežmogišką apsireiškimą.

Marka, apdriskęs ir apdulkėjęs, stovėjo duryse, sulaikytas daktaro už rankos.

Moteriškė triskart sušuko:

— Dieve, Dieve, Dieve tu mano!

Marka metės pirmyn, ji ištiesė sulysusias rankas ir, spausdama prie krūtinės, kaip tigrė, savo kūdikį, pradėjo juoktis ir verkti be ašarų ir uždususi krito ant pagalvių.

Bet tuoj atsigriebė ir šaukė nesavo balsu iš džiaugsmo, be skaičiaus bučiuodama jam galvą:

— Kaip tu čia? Kodel? Tai tu? Kaip išaugai! Kas čia tave atlydėjo? Tu vienas? Tu sveikas? Tai tu, Markai! Tai ne sapnas! Dievuliau tu mano!

Tark man žodelį! — Paskui atsimainiusiu balsu staiga: — Ne, palauk! Nekalbėk! — Ir greitai besikreipdama į daktarą: — Tuoj, greit, daktare. Noriu pasveikti. Esmi pasiryžus. Negaišk nė valandėlės. Išveskite Marką, kad nieko neišgirstų. Sūneli mano, tai menkniekis. Paskui man išpasakosi. Dar kartą pabučiuok. Eik! Aš jau prisiruošus, daktare.

Marką išvedė iš kambario. Šeimininkai ir tarnaitės skubiai išėjo; beliko chirurgas ir jo padėjėjas, kurie užsidarė duris.

Ponas Mekinezas bandė nuvesti Marką į tolimesnį kambarį, bet tai buvo negalimas daiktas. Rodės berniukas prikaltas prie grindų.

— Kas čia yr? — klausė jis. — Kas yra mano motinai? Ką jai daro?

Tada ponas Mekinezas iš palengvo, besistengdamas išvesti jį toliau:

— Štai, klausyk. Aš tau tuoj pasakysiu. Tavo motina serga; jai reikia padaryti nedidelė operacija; aš tau išaiškinsiu viską, eikš su manim.

— Ne, — tarė berniukas sustodamas, — aš noriu likti čia. Išaiškink man tamsta čia.

Inžinierius užvertė jį žodžiais, besistengdamas išvesti; berniukas pradėjo išgąsčiuoti ir drebėti.

Staiga garsus riksmas, lyg mirtinai sužeisto žmogaus, sužvagėjo per visus namus.

Vaikinas atsiliepė kitu išgąsčio riksmu:

— Mano motina mirė!

Daktaras pasirodė duryse ir pasakė:

— Tavo motina išgelbėta.

Berniukas pažiūrėjo į jį trumpai ir puolė jam verkdamas į kojas:

— Ačiū, daktare!

Bet gydytojas pakėlė jį ženklu, tardamas:

— Kelkis! . . . Tai tu, drąsus vaike, išgelbėjai savo motiną.

(E. de Amičis, Motinos Beieškant, iš italų kalbos vertė A. Voldemaras. „Švyturio" Bendrovės leidinys. Kaunas, 1922, Vilnius. Reylenderio ir sūnaus spaustuvė Tilžėje. 44 psl.)

GYVENIMAS TIESAI IR ŠVIESAI

(A.a. prof. Kazimieras Būga)

Mokslininkas dažniausiai neturi biografijos, tariant įvairių atmainų savo gyvenime. Jo gyvenimas dabarnykščiu metu eina pramintu taku: mokslo metai arba ruošos laikas, ir mokslo darbo metas. Kas kita mokslininko vidujinis gyvenimas. Kiekviena didelė idėja, kiekvienas naujas suradimas turi savo labai plačiai išsišakojusią istoriją. Jeigu pasauly nėra nieko gražesnio ir galingesnio už idėjas, nieks negali būti įdomesnio už jų atsiradimo ir išsivystymo vaizdą. Vien šiuomi teesti įdomus mokslininkų gyvenimas.

Mūsų be laiko užgesęs, vos tik amžiaus pilnumą pasiekęs mokslininkas Kazimieras Būga neturi irgi įvairios paviršutiniais įvykiais biografijos. Jo gyvenimas tipingas mūsų eilinio inteligento vargų kelias. Gimęs 1879 metais Pažiegės viensėdy, Dusetų par. Ežerėnų apskrity, kaipo vyresnysis sūnus pasiturinčiam ūkininkui Kazimierui Būgai, būsimas kalbininkas augo įprastose kaimo aplinkybėse. Sulaukęs metų, kada vaikai lanko pradžių mokyklą, jis irgi pradėjo ją eiti. Kas čia buvo neįprasta, tai ankstyvas išvažiavimas Petrapilin, kur jis turėjo giminių, mokslui eiti. Atvykęs tenai jis įstojo dviklasėn Sestšekcevičiaus mokyklon, kuri laikoma buvo prie šv. Stanislovo bažnyčios ir savo programu atatiko apskričių mokykloms, tariant skaitėsi žemesnioji mokykla. Baigęs ją jaunas mokinys įstojo progimnazijon prie šv. Katrynos bažnyčios. Šios mokyklos liudymo jau užtenka įstoti seminarijon. Juk tuomet lietuvis ūkininkas tam tik leisdavo savo sūnų į mokslus, kad susilauktų iš jo kunigo. Taigi ir mūsų Būgos neaplenkė šis likimas, ir jis įstojo seminarijon. Kad ir neturėjo pašaukimo kunigystei — vienintelis jo pašaukimas, anksti apsireiškęs, buvo kalbų tyrinėjimas — vis delto seminarijoje jautėsi jis neblogiausiai. Kas žino, ar negeriau būtų buvę jo moksliškajam išsvystymui baigti seminariją, išeiti akademiją ir patapti jos profesorium. Būdui sustiprinti šios mokyklos

kaip tik daugiausia gali patarnauti, o kalbai tyrinėti kliūčių ne tik nesusidaro, bet duoda gerą prisiruošimą.

Bet jo nelaimei neilgai Būga išbuvo seminarijoje. Jau tenai bebūnant jam parūpo lietuviški raštai, kurių pas jį surado seminarijos rektorius Erdmanas, kurs kilęs buvo iš Lietuvos, taigi lietuvių naujosios dvasios nekentė. Lietuvių kalbai paniekinti visų akyse, rektorius Erdmanas balsiai paskaitęs keletą sakinių iš rastosios knygelės, baisiai kraipydamas žodžius, ir klausė Būgos kleriko, ar jis ką suprantąs. Išgirdęs atsakymą, kad nesupranta, sentetingai išvertė rektorius: „widzicie jacy litwini durni, sami nerozumieją, co piszą".

Nežinau, ar nemėgiamieji kun. rektoriaus lietuvių raštai, ar kas kita privertė Būgą atsisveikinti su seminarija, bet toliau antrojo kurso jam nepasisekė ten išbūti. Išeiti iš seminarijos reikdavo visada nustoti tėvų pašalpos, be kurios retai kam pasiseka eiti toliau mokslas. Taigi ir Būgai teko ieškoti sau duonos pačiam, kai persiskyrė su seminarija. Jam pasisekė gauti Mykalojaus Fizikos Observatorijoj skaitliuotojo vietą, tariant jo darbas buvo kontroliuoti žinias, kurios suteikiamos iš vietų. Visas darbas buvo sudėlioti kiaurai ir išilgai skaitmenų eilės. Darbas, kad ir nesunkus, bet labai vienodas, taigi ir nuobodus.

Dirbti tekdavo nuo ryto 9 val. iki dienos 4-tai, o norint padidinti gaunamąją gana menką algą, reikdavo to paties darbo imtis kartais namo, kurs, kaipo vakarinis darbas skyrium buvo apmokamas. Tokioms aplinkybėms susidėjus negalima buvo svajoti eiti tolimesnius mokslus. Negalėdamas jų eiti, Būga pradėjo naudoti laisvas valandas tam, kas jam labiau rūpėjo: pats vienas jis pramoko latviškai, ir parsisiųsdindamas iš Rygos žurnalą „Austrums" atsidėjęs jį skaitydavo. Iš kitos pusės jis dar uoliau užsiėmė lietuvyste. Prasidėjo Petrapily lietuviškas teatras. Keletą kart per metus būdavo „lietuviškas vakaras", tariant spektaklis su šokiais vaidinimui pasibaigus. Neturėdamas scenai gabumų jis tenkinosi sufliorio darbu. Laiko tekdavo nemaža jam padėti, nes reikė lankyti visas repeticijas. Iš tikrųjų Būga šiems vakarams būdavo svarbesniu darbininku, negu suflioriu. Jis greitu pasirodė geriau mokąs lietuvių kalbos, negu kiti. Taigi jam greitai teko taisyti kalbą ir artistų ir dar daugiau veikalų. Stingant repertuare veikalų, jis kartais prisidėdavo net prie jų vertimo. Neatsisakydavo ir nuo dar paprastesnio darbo. Tuo metu, kada buvo uždrausta spauda, reikdavo cenzūron pristatyti visą veikalą nespausdintą, o perrašytą ranka ir dar dviejuose ekzemplioriuose. Būga gražiai ir ryškiai rašydavo ir, rodosi, ne vienas veikalas teko jam perrašyti.

Jeigu teatras davė daug juodo darbo, tai, antra vertus, jis atvėrė jam naują kelią. Per vieną lietuvių vakarą jis pasipažino su p. Volteriais, kurių buvo pakviestas lankytis į jų namus. Tas buvo pradžioje 1901 m. Nurodau net metus, nes tai buvo svarbus jo gyvenime įvykis. Volterių namai tada buvo lietuvystės centras Petrapily. Prof. Volteris gaudavo visus lietuviškus raštus, pas jį ateidavo žymesnieji lietuviai: Jaunius, Maironis ir kiti. Iš kitos pusės, prof. Volteris, per Mokslų Akademiją ir universitetą, buvo moksliškojo judėjimo vidury.

Vienas pirmųjų pastebėjo prof. Volteris, kad iš Būgos gali išeiti gabus kalbininkas. Neilgai trukus teko Būgai pažinti ir savo gal vienintelį mokytoją, kurį jam teko turėti savo gyvenime — profesorių Kazimierą Jaunių. Šis genialus kalbininkas buvo jau gyvenimo sulaužytas, nes mokslui buvo jau miręs. Bekvėpuodamas vienu mokslu ir jam vienam atiduodamas visą savo laiką Jaunius negalėjo priversti savęs ką nors parašyti. Neskelbdamas visiems per raštus savo idėjų, kurios vis ėjo gilyn ir platyn, Jaunius betgi norėjo jas kam nors išpasakoti. Todėl kai Būga jį pažino, Jaunius leido jam lankytis pas save, ir kiauras dienas su juo praleisdavo, aiškindamas jam savo idėjas ir įvesdamas tuo būdu jauną Būgą iškart į „media res". Kad ir daug šiuose aiškinimuose turėjo likti Būgai nesuprantama, bet jo nušvitęs veidas ir žibančios akys rodė Jauniui, kad jis rado ištikimiausią mokinį ir giminę sielą. To del jį vieną teprisileisdavo didysis kalbininkas prie savęs. Žinoma, pasikalbėjimai su Jaunium, versdavo Būgą apsipažinti su kalbotyra, kad ir nesistematingai. Gal nė pats Būga nepajuto, kada jis patapo moksliškai pasiruošusiu kalbininku.

Pastebėjęs Būgos artumą Jauniui, prof. Volteris sugalvojo labai naudingą darbą: padaryti jį apmokamą Jauniui skeretorių, kurs surašytų ką tik galės iš savo mokytojo. Algą už tai jam turėjo mokėti Mokslų Akademija. Išdėstęs šį sumanymą akademikui Šachmatovui, žmogui didelio mokslo ir didelės širdies, rado tam gyvą pritarimą. Būdamas Akademijoje rusų literatūros bei kalbos skyriaus pirmininkas, Šachmatovas įvykdė šį prof. Volterio pasiūlymą. Tuo būdu Būga tapo Jauniaus sekretorium, ir daug dalykų iš jo surašė.

Mes šiek tiek aplenkėm ankstyvesnius jo gyvennimo įvykius, kurie buvo be galo didelės svarbos jo gyvenime. Dvasiškių Akademijoj vienu metu atsirado profesoriais kun. Dambrauskas ir Būčys, vienas perkeltas iš Kauno, kitas tik ką atvykęs iš Friburgo, kur baigė mokslus. Juodu sumanė gauti Būgai stipendiją, kad galėtų atsisakęs vietos laikyti kvotimus iš viso gimnazijos kurso ir įstoti universitetan. Sumanymas

tapo įvykdytas. Kadangi šiuodu kunigu elgėsi grynai evangeliškai, tariant niekam neskelbdami savo gerų darbų, tai sunku žinoti tos stipendijos istorija. Būga gi niekam nepasakodavo apie geradėjistes jam padarytas, jausdamas gal, kad geriausias būdas už jas atsiteisti — tai atsilyginti už jas bendrajai motinai — tėvynei.

Be to dar, prof. Dambrauskas pats dar mokino Būgą kai kurių reikalingų egzaminams dalykų. Ruoštis Būgai iš gimnazijos kurso buvo nelengva, nes buvo didelė pagunda numylėtoji kalbotyra, kuri it skaisti dievaitė užtemdydavo matematiką ir kitus tolygius dalykus. Vis delto geriems žmonėms padedant Būgai pasisekė gauti atestatas gimnazijos baigimo 1905 m. pavasarį. Dabar kelias buvo status, tik jauno studento padėtis ne visai jam buvo aiški. Jis ėjo universitetan studijuoti kalbotyrą, bet tą dalyką išmanė neblogiau už kitą profesorių. Tai ko gi jam ten mokytis? Juo mažiau jautėsi studentu atėjęs universitetan Būga, kad kiti mokslai jo netraukė. Jam ne tik nerūpėjo kitų fakultetų mokslai, bet ir savo fakulteto kiti mokslai, jeigu jie ne visai artimi kalbininkystei. Būga visą savo gyvenimą varys moksle ne plačią, bet gilią vagą.

Dargi net visai mokslas apie kalbą jam nerūpi: jo neįdomauja kalbos psichologija, nerūpi jam sintaksė, sematika. Jis testudijuoja kalbą grynai morfologijos žvilgsniu, bet čia knisasi kaip koks paleontologas į giliausius sluogsnius kalbose, ieškodamas atskiro žodžio senybiškosios išvaizdos. Jau jo mokytojas Jaunius buvo prisikasęs prie sluogsnio, ar — jam bent rodėsi — du atskiru medžiu rodo bendras jiems šaknis — indoeuropiečių kalbos ir semitiškosios. Nemokėdamas nė vienos semitų kalbos, Būga negalėjo taip giliai raustis šaknyse, bet indoeuropiečių kalbose visur kur galėjo į jas gilinosi.

Universitete Būga rado didelį kalbininką kurį ir pirmiau pažino asmeniniiai, prof. Bodueną de Kurteną. Boduenas negalėjo paveikti į mūsų jau susidėjusį kalbininką, nes jis prokalbe pats nelabai tikėdavo vadindamas ją prasimanymu. Vėliau Petrapilio universitetan pakviestas buvo profesoriauti didelis kalbininkas akademikas Šachmatovas, bet, rodosi, net jo lekcijų Būga neklausė, nors iš jo galėjo labai daug ko pramokti. Jis dar nebuvo padaręs tos išvados, prie kurios vėliau priėjo, kad mokslui galo nėra, kad jo ipotezė virsta dažnai, kaip kortų nameliai.

Taigi turime pripažinti, kad universitetas nedavė Būgai to, ką galėjo duoti. Užuot besimokinęs, jis jau pradėjo moksliškai dirbti, rašydamas tyrinėjimus. Prie to gal prisidėjo įvykusi jam bestudentaujant 1908 m. jo mokytojo Jauniaus mirtis. Norėdamas parodyti mokslo pasauliui savo mokytoją, jis rašo „Aistiškąsias studijas", kur turėjo išdėstyti Jauniaus

teorijas. Dar nebaigęs universiteto jis atspausdina visai nemažą knygą, kuri turėjo užimti eilę metų nuolatinio darbo. Vos skubo išleisti šią knygą pasaulin, Būga pajuto, kad jo pažiūros pasikeitė. Tada jis viešai šios knygos minčių išsižadėjo, pripažindamas jas klaidingomis.

Šis mirusiojo mokytojo idėjų pasmerkimas, kai jis jau nebegalės jų ginti, sukėlė nejaukumo ne viename mokslininke. Bet, antra vertus, neturime pamiršti, kad taip darė Būga iš gilaus įsitikinimo ir didelio tiesos pamilimo. Juk didelės reikia moralės drąsos prisipažinti viešai savo klaidas. Kas jos turi, turi tikrąją mokslininko dvasią.

Beužsiimdamas savitais tyrinėjimais, Būga visai nesiskubino baigti universiteto mokslų. Nors jis gerai žinojo, kad baigęs jis bus paliktas ruoštis į profesorius, tariant atidėliodamas baigimą, jis gadina savo akademiškąją karjerą, vis delto jis nesiskubino. Reikėjo draugams jis spirti, kad pats negadintų savo reikalų. Tas gražiausiai rodo, kiek mūsų mokslininkas buvo suinteresuotas mokslo reikaluose. Baigti universitetą, įgyti mokslo laipsnį, tapti profesorium ir galop akademiku — tai įprastos kiekvienam būsimam mokslininkui svajonės. Vienas Būga buvo joms visai svetimas.

Vis delto galų gale jis buvo priverstas atlikti įkyrų jam darbą — baigti universitetą. Tuoj, žinoma, jis buvo paliktas prie universiteto ruoštis į profesorius. Naujas jam nemalonumas ruoštis prie magistro egzaminų. Kam čia visas šis darbas, jeigu galima ir be jo moksliškai tirti toliau lietuvių kalbą. Pagunda padidėjo, kai pats didžiausias mūsų kalbos žinovas Jonas Jablonskis atsisakė del nesveikatos toliau redaguoti Juškos Žodyną, kurį spausdino Mokslų Akademija Petrapily. Vėl to paties Volterio su Šachmatovu sumanymu šis darbas buvo pavestas Būgai. Tuo būdu jis buvo priverstas užsiiminėti lietuvių kalbos žodynu. Pamėgimas lingvistiškosios paleontologijos atitraukdavo jį nuo šio darbo, nors jo reikalą matė ir pats ir draugų buvo spiriamas jau senai imtis žodyną ruošti.

Pasiėmęs žodyno darbą ir rašydamas be to mokslo straipsnių eiles žurnalams, Būga nesiskubino su magistro egzaminais, kuriuos baigė jau didžiojo karo metu, būtent 1916 m. Tada kaip tik kilo klausimas Petrapilio evakuavimo, kad palengvinus miesto maistu aprūpinimą. Antra vertus, karas parodė, kiek klaidinga buvo nuolatinė rusų valdžios politika persekioti universitetus, ir kilus klausimui išsiųsti dalį Petrapilio universiteto, Permės miestas, senai besirūpinęs gauti universitetą, pasiskubino pasiūlyti, kad įtaisys pas save išsiunčiamąją Petrapilio universiteto dalį.

Tuo metu Būga buvo tik ką įsirašęs į privat docentus. Jis gavo pasiūlymą užimti lyginamojo kalbų mokslo katedrą Permėje, kur jis išvažiavo 1916 m. rudenį. Neilgai tegalėjo tenai ramiai dirbti. Atėjo vidujinio rusų karo sunkūs laikai. Permė tapo netikėtai fronto linija. Teko tada mūsų kalbininkui galvoti ne apie mokslą, bet kaip gyvybę išgelbėjus. Vis delto ir šiais tragingais laikais jis nenustojo rūpintis žodyno reikalais. Iki šiam laikui turėjo jis daug jau surinkęs medžiagos, kuri buvo surašyta ant atskirų kortelių. Visos jos tapo apsaugotos ir šiuo sunkiu metu, kada teko keltis iš Permės į Tomską ir paskui atvežtos Lietuvon, kai jam po įvykusios 1920 m. vasarą taikos su Rusija teko grįžti tėvynėn.

Grįžo Būga Lietuvon nepriklausomon, kur naujos gyvenimo sąlygos statė kalbininkui daug naujų reikalavimų. Vienas svarbiųjų buvo suteikti gerą ir išsemiantį mūsų gyvosios kalbos žodyną. Ėmėsi Būga šio darbo su įgimtu jam atsidavimu. Tik jau plonas beliko jo gyvenimo siūlas. Dar 1914 m. sausio pradžioje jis, nesenai apsivedęs, turėjo išgulėti ligoninėj keletą mėnesių sirgdamas liga, kur daug reiškė nervai. Iškentėjęs gi tiek vargo ir neradęs nė tėvynėj gerų darbui sąlygų, galėjo bet kuriuo metu būti parblokštas. Veidas ir akys rodė, kad Būgos sveikata pašlijo.

Katastrofa įvyko vidurvasarį: apsireiškė smegenų liga, nuo kurios maža vilties pagyti. Liepsna, kuri degė Būgos širdyje tarnauti Lietuvai mokslu nudegino jo gyvenimo siūlą. Mirus Būgai padaryta Lietuvos kultūrai didžiausias smūgis. Jaunius mirdamas žinojo, kad jo vieta bus užimta jo mokinio, kuris sukėlė tiek vilčių. Bet Būga nepaliko tokio mokinio ir tai, ko jis pats nesuskubo surašyti, žuvo amžinai. Vis delto daug jo darbo negalės žūti. Medžiaga žodynui jo surinktoji liko ir jos gana pastatyti Būgai amžiną paminklą. Tik su šiuo darbu reikia skubintis.

Nenuilsdamas darbininkas rado sau amžiną poilsį, kurio dar nebuvo ištroškęs, jausdamas, kad dabar tik pradeda savo gyvenimo *opus magnum*. Šviesa, kuriai jis ištikimai tarnavo, jam švies amžinai. Likusieji gi iš šios didelės tautai nelaimės pasimokins. Kada jie ieškos pavyzdžių, kaip reikia tarnauti šviesai ir tiesai, Būgos gyvenimas, vargai ir darbai stosis jiems prieš akis.

Lietuvis, 1924 m. gruodžio mėn. 12 d., Nr. 5, psl. 3-6.

Prof. A. Voldemaras

VALANČAUSKO REIKŠMĖ

Pas mus įprasta kiekvieną praeities veikėją kelti į didvyrius Tuo dedamės savo visą darbą padarę. Pažinti tuos, kuriuos taip garbiname, nė kiek nesirūpiname. Neįstabu todel kad mes daug perdedame, matome ten didvyrius, kur jų visai nėra, ir nepastebime tų, kuriuos tikrai turime. Mums būtų sunku atskirti vienas „didvyris" nuo kito: taip mažai įsistebime mes į jų ypatybes.

Šios pastabos gal daugiau pritinka vyskupui Valančauskui, nei kam kitam. Kas buvo iš tikro vyskupas Motiejus? Tautos pranašas, katalikų *eilinis vyskupas, mokinantis žmones tikėjimo dalykų*? Nei pirmiau, nei dabar jo sukaktuvėms paminėti neteko skaityti nė vieno rimtesnio apie jį straipsnio. Mūsų šių dienų „didvyriai" mano didelį darbą Valančauskui pažinti padarę, atkrikštiję jį Valančium, ko nedaro nė viena tauta su savo praeities veikėjais. Jokiam vokiečiui neatėjo dar galvon Melanchtoną vadinti Švarcerde (Juodažemys), nors toks iš tikrųjų buvo jo vardas.

Iki šiai dienai niekas nepasirūpino net surinkti visų jo raštų, nekalbant jau apie žinių rinkimą apie jo gyvenimą, pažiūras, darbus ir t.t. Kadaise „Tėvynės Sarge" paskelbė kun. Tumas-Vaižgantas Valančausko dieninius užrašus, bet ne lenkišku originalu, o lietuviškai išverstas. Nuo to laiko lietuviai atgavo spaudą, atgavo nepriklausomą valstybę, bet lygiai nieko nepadarė pažinti savo praeities veikėjams.

Šias pastabas dedu todel, kad nė man pačiam vyskupas Valančauskas nėra aiškus. Dargi pamatinin klausiman, ar jis buvo lietuvių tautos veikėjas, ar tik katalikų vyskupas, šiandien negalima atsakyti.

Juk koki jo darbai? Jis šviečia savo vyskupijos žmones, rašydamas ir kartais svetimas išleisdamas jiems knygeles. Bet šios knygelės, o kartais ir knygos pasakoja Senojo ir Naujojo Įstatymo istoriją, šventųjų gyvenimus, kaip reikia eiti išpažinties, dievobaimingai gyventi ir t.t. Visa tai galėjo daryt ir lenkas vyskupas Žemaičiuose, ar vokietys arba pats

Valančauskas galėjęs būtų daryti lenkiškai, jeigu patekęs būtų vyskupu Lenkijon.

Valančauskui tenka vyskupauti labai įdomiu metu. Dar nebuvo pamirštas lenkų-lietuvių sukilimas 1831 m., o jau ruošėsi kitas, 1863 m., kurį visą jam tenka pergyventi. Tuo pačiu metu eina baudžiavos naikinimas — didžiausia socialinė reforma XIX šimtmečio. Kaip atsiliepė vyskupas Valančauskas į visus šiuos klausimus? Nežinome. Kiek galima spręsti iš kai kurių įvykių, jis bus buvęs linkęs į Rusų valdžią. Juk tuo pačiu metu paskelbiama rusifikacijos politika su lietuvių spaudos uždraudimu. Ir ką mes matome? 1863 m. Žemaičių vyskupas ganytojas laišku „aweles sawa meilingai sweikin" lietuvių ir... rusų kalbomis. Kitais 1865 m. su Valančausko vardu pasirodo rusiškomis raidėmis didžiulė kantička. Kaip suprasti reikia šie faktai? Kiek ligšiol paaiškėjo, iš Kornilovo, anų metų Vilniaus mokslo apygardos globėjo, paskelbtųjų dokumentų, Rusų valdžia 1863 m. sumaniusi buvo sužadinti lietuvių tautiškąją sąmonę ir sudaryti lietuviškas pradedamąsias mokyklas. Negalimas daiktas, kad šiuo reikalu valdžia nebūtų kalbėjusi su Žemaičių vyskupu, ieškodama jo paramos. Minėtieji raštai galėjo būti jo pritarimas šiam sumanymui. Bet nesileisime į spėliojimus, kur reikia turėti tikrų žinių. Juo labiau šios žinios reikalingos, kad prieš 25 m. buvęs kunigas Demskis, pats pažinęs Valančauską, skelbė jį lietuvystės suviliotoju. Žinoma, moralinė Demskio žodžių reikšmė labai menka, bet negalima nė jų nuleisti pro ausis, kai yra neaiškumų, aukščiau minėtų. Primename tai ne tam, kad iš čia darytumėm kokių išvadų prieš vyskupą Valančauską, o kad nepamirštume neišaiškintų klausimų jo biografijoje.

Tautiškųjų vyskupo pažiūrų dabartinėmis mūsų žiniomis negalima matyti. Juo labiau šis dalykas turi rūpėti, kad Simanas Daukantas, su kuriuo Valančauskas dirbo iš vien, kol del nesusipratimų neišsiskyrė, be abejo turėjo aiškų tautišką veiklą, o gal net ir politišką. Pažiūrų tarp šių dviejų žemaičių skirtumui pažinti karakteringas vieno ir kito veikalų sąrašas. Tuo tarpu kai Valančauskui rūpi tikybos ir doros klausimai, Daukantas rašo Lietuvos istoriją, tariant veikalą, kurs iš esmės reikalingas ten, kur yra tautiška sąmonė.

Del Daukanto negal būt abejonės, kad jis pirmas mūsų tautiškojo atgimimo skelbėjas, ko negalima sakyti del Valančausko. Kai del jų reikšmės šiam atgijimui, be abejo, daugiau padarė Valančauskas, kad ir be tautiškos idėjos dirbo. Švietimas žmonių gimtąja kalba, kad ir nežadino tautiškos sąmonės, bet mažiausia ruošė jam dirvą. Kaip

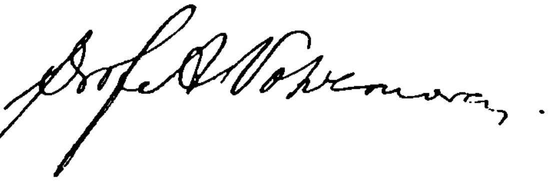
rašytojo, Valančausko reikšmė irgi didesnė už Daukanto ir visų kitų anų laikų rašytojų.

Tiesa, tai liūdni mūsų raštų istorijoje laikai. Didelėse dykumose kasmet galima pamatyti keletą spausdinių vien bažnyčios reikalams ir tai rašytų sudarkyta kalba. Tarpu nebažnytinių raštų rasime caro manifestą, vyskupų ganytojų laiškus ir Lenkijos valdžios atsiradusius per sukilimą atsišaukimus.

Pirmoji vieta tarp šių visų rašytojų, neišskyrus nė Daukanto, priklauso, be abejo, Valančauskui, kuris, neturėdamas originalių gabumų (Drąsus tvirtinimas, bet niekuom nepamatuotas. Red.), buvo labai geras populiarizatorius. Jis žinojo savo skaitytojus, jų reikalus, jų pažiūras ir mąstymo būdą. Todel jis mokėjo gerai prie jų prisiderinti. Šiandien, žinoma, gali skaityti ir skaito jo raštus tik kalbininkai, kurie nori rasti gyvos kalbos išsireiškimą ar vieną žodį. Bet Valančausko laikams kitoniškų raštų nė nereikėjo. Rašydamas tik savo gadynei, jis buvo jai suprantamas ir prieinamas. Veik visi jo didesnieji raštai turėjo po kelias laidas ir tai nelygiais protarpiais, ko negalima sakyti nė apie vieną kitą rašytoją.

Valančauskas niekados nebus tarp didesniųjų Lietuvos istorijos vardų. Jam toli šaukia iki vyskupo Merkelio Giedraičio, jo pranokėjo Žemaičių katedroje. Bet po Giedraičio pats žymiausias iki šių dienų vyskupas šiame soste — tai Valančauskas. Kaip sakėme, jo paveikslas dar neišaiškintas, bet jam, be abejo, liks vardas savo gadynės lietuvių geriausio veikėjo.

Lietuvis, 1925 m. gegužės mėn. 29 d., Nr. 21, psl. 1, 2.

LIETUVOS KELIU . . .

„Kiekviena tauta turi laisvo apsisprendimo teisę" — tai obalsis, iškeltas Rusų revoliucijos 1917 m. kovo mėn., kaipo dėsnis, kuris turės būti taikintas didžiojo karo paliestoms tautoms. Šis obalsis tapo politiniu reikalavimu tarptautinėj plotmėj. Išėjęs iš Rusijos, jis buvo nugirstas Vokietijos, bet pripažintas tiek, kiek jis bus taikomas jos priešams, bet ne jai pačiai. Rusijos sąjungininkai suprato šį obalsį tiek, kiek jis gali būti taikomas pačioje Rusijoje ir Vokietijoje su Turkija. Viena Amerika pripažino jį garsiuose Vilsono punktuose, kaip bendrą visiems taikintiną principą.

Kiek toli gali būti leista naudotis šiąja apsisprendimo teise? Ar gali pavergtosios tautos išeiti iš tų valstybių, kurioms jos priklauso? Aiškiai šiuo reikalu nieko nebuvo pasakyta. Kiekviena tauta pati ėmė sau aiškinti, kaip ji supranta šią apsisprendimo teisę. Mūsų kaimynės tautos — latviai ir estai — nereiškė mažiausio noro turėti savo nepriklausomas valstybes, o tenkinosi autonomija didelėje demokratinėje Rusijoje. Lenkai jau iš pat pasaulinio karo pradžios savajojo apie nepriklausomą Lenkiją, gi po kovo m. Rusų revoliucijos jiems nė nereikėjo reikalauti nepriklausomybės, nes laikinoji Rusų valdžia paskelbė Lenkijos atgaivinimą, kaipo pasaulinio karo tikslą.

Šis laisvės šauksmas negalėjo būti nenugirstas lietuvių, kurių Rusijoje buvo daug, nes prie emigrantų prisidėjo gausingi tremtiniai iš Lietuvos ir pabėgėliai. Sumanyta sukviesti Petrapily lietuvių atstovų Seimą. Jis tikrai susirenka 1917 m. birželio pradžioje, iškart jame pasireiškia dvi srovi: kairioji, kuri ar visai nenori nepriklausomos Lietuvos, ar nenori jos reikalauti aiškiai; dešinieji atbulai — visu griežtumu reikalauja nepriklausomos Lietuvos.

Šių žodžių autoriaus sustatytoji rezoliucija su tokiu reikalavimu daugumos tapo priimta. Nepatenkinta tuom mažuma apleido Seimą.

Pirmas įspėjimas, kaip sunkiai eis nepriklausomos Lietuvos iškovojimas dėl nemokėjimo pačių lietuvių rasti vieną politinę kalbą.

Šiame Seime pasirodo ir lietuvių kareivių rinkti atstovai. Nors dauguma jų sėdėjo kairioje pusėj, bet balsavo rezoliuciją su reikalavimu nepriklausomos Lietuvos. Tiek pačiame Seime, tiek šalia jojo kariškiai pradeda spiestis krūvon, imasi organizuoti lietuviškąją kariuomenę, išskirstant lietuvius iš įvairių Rusų kariuomenės dalių. Čia dar savanorių nėra, bet iš čia vėliau išeis savanorių kadrai. Kas svarbiau, negimus dar lietuviškai kariuomenei, gimsta politinė programa, kurios turinys reiškiasi dviem žodžiais: nepriklausoma Lietuva.

Rudenį, 1917 m., Rusija pradeda byrėti. Įvyksta antroji — bolševikų revoliucija. Karas su vokiečiais baigtas be taikos, kariuomenė pati apleidžia frontą ir grįžta savo motu namo. Rusijoje prasideda vidaus karai. Lietuviams ten nėra kas daryti. Jie, kas gali, grįžta Tėvynėn, kur jų laukia naujas ir sunkiausias darbas. Nepriklausomos Lietuvos valanda jau artinasi. Netrukus ji išmuš.

1915 m. okupavę visą Lietuvą vokiečiai ilgai nežino, kas su ja daryti. Iš pradžios jiems rodosi, kad tai Lenkijos dalis. Greitai jie pastebi savo klaidą, bet ilgai negali nusistatyti, kas iš Lietuvos daryti. Kada nugirsta 1917 m. apie Lietuvių Seimą Petrapily ir jo reikalavimus nepriklausomos Lietuvos, jiems gimsta mintis, kad, prisidengus tautų apsisprendimo teise, galima sudaryti Lietuvos valstybę ir priskirti ją prie Vokietijos vienu ar kitu būdu. Todėl jie leidžia 1917 m. rudeniop sušaukti Vilniuje lietuvių konferenciją, iš kurios išeina Valstybės Taryba.

Ilgi dar metai (1918) turi praeiti, kol atsiras Lietuvos kariuomenė. Tik 1918 m. rudenį, kai vokiečiai įsitikino, kad jau karas pralaimėtas, lapkričio mėn. jie leidžia susidaryti pirmajai Lietuvos valdžiai. Susidaro pirmas Lietuvos ministerių kabinetas, bet Vokietijoje prasideda revoliucija. Nors lapkričio m. 11 d. pasirašytoje preliminarėje sutartyje vokiečiai prisižadėjo neevakuoti užimtų Rytuose kraštų, bet tuoj pradėjo iš jų trauktis, pirma slaptai susitarę su bolševikais, kad evakuotos šalys bus atiduotos bolševikams, kurie eina pirmyn. Gruodžio gale numatytas Vilniaus evakavimas, o 1919 m. sausio mėn. — Kauno. Vienas Gardinas nutarta ilgiau laikyti, kol nebus grąžinta iš Ukrainos vokiečių kariuomenė. Tai gali užsitęsti 3-4 mėnesius, o paskui ir tas mietas bus apleistas.

Lenkai jau turėjo savo kariuomenę. Sparčiai ją didindami, jie skubinasi į Rytus užimtų kiek galės žemių. Vilniuje paraleliai lietuviškajai darosi ir lenkiška valdžia, kuri nori irgi sudaryti dargi savo

kariuomenę. Iš Varšuvos lenkai gauna pinigų ir kitoniškos paramos. Vokiečiai irgi koketuoja su lenkais. Lapkričio mėnesį šaukia pasitarimą iš lietuvių (buvo min. pirm. Voldemaras ir fin. ministeris Yčas) ir iš lenkų komiteto ir siūlo, ar kas nori apsiimti ginti apleidžiamus vokiečių kariuomenės apkasus, neturint nei vieno kareivio ir nei vieno šautuvo!

Mėginta buvo sudaryti savo miliciją. Nors tai išimtinai tvarkai palaikyti įstaiga, bet vokiečiai atsisakė duoti dargi jai ginklų. Iš privačių šaltinių buvo sužinota, kad vokiečiai atsisako duoti ginklų milicijai, nes, girdi, bolševikai vis tiek užims Vilnių, tai ginklų suteikimas lietuviams galėtų iššaukti tik bereikalingą kraujo praliejimą! Apie kariuomenės kūrimą neleido nė kalbėti. Kadrai kariuomenei buvo, nes grįžę iš Rusijos karininkai registravosi prie Tarybos. Kai man teko paskirti pirmieji pulkų vadai (lietuvių pulkam buvo paskirti vadais dabartiniai ats. generolai Liatukas ir Galvydis-Bykauskas), ir vienas ir antras pulkas susidėjo iš vieno to pulko vado!

Kokios buvo sąlygos, kuriose kūrėsi mūsų kariuomenė, parodo vaizdžiausiai šis mažas įvykis. Vieną vakarą praneša man, kad atvykę tiek ir tiek savanorių iš sodžių. Pirmas rūpestis, kuo jie išmaitinti ir kur padėti. Tenka derėtis su vokiečiais, kad duotų savo kareivišką maistą mūsų savanoriams. Po ilgų derybų, vargais negalais, vokiečiai sutiko duoti maisto tam vakarui. Bet tuoj davė slaptą įsakymą tą pat naktį suimti visus šiuos savanorius ir išsiųsti namo. Įsakymas neteko vykinti, nes žinia apie gausingą savanorių atvykimą pasirodė gimusi iš nesusipratimo.

Vokiečių pasielgimas labai suprantamas. Visa Lietuva pas juos buvo priešfrontinė zona, valdoma išimtinai kariškių ir karo įstatymais. Taigi vieni kariškiai — vokiečiai turėjo teisę būti apginkluoti. Kas neįeina vokiečių kariuomenėn, neturėjo teisės laikyti ginklą. Tuo būdu visas kraštas buvo nuginkluotas. 1918 m. gruodžio mėn. pradėję trauktis iš Lietuvos, vokiečių karo vadovybė buvo susitarusi bolševikams atiduoti Lietuvą, kaip jau buvo minėta. Kita vertus, buvimas visai nepriklausomos nuo jų ginkluotos jėgos grėsė konfliktais ar net kruvinais susirėmimais. Lietuviai galėję būtų nuginkluoti vieną kitą jų kariuomenės dalį, kaip kad padarė Varšuvoje lenkai, ir pasiimti jų visą karišką medžiagą.

Tokiomis sąlygomis Lietuvos kariuomenė galėjo kurtis tik iš savanorių ir tai ne iš viršaus užbrėžtais planais, o iš apačios, prisitaikant prie vietos sąlygų. Ginklų, sakysime, vis tiek galima buvo įsigyti tik iš vokiečių. Nesutinkant jų duoti per karo vadovybę, teko įsigyti jie

vietose, nuo vokiečių kareivių juos perkant. Tuo būdu Vilniuje buvo įsigyta pora kulkosvaidžių ir paslėpta Tarybos rūmuose.

Vokiečių nusistatymas pagerėjo po to atsišaukimo į kraštą, kurį išleidė naujai susidaręs ministerių kabinetas kartu su Valstybės Tarybos prezidiumu. Kraštas paklausė to atsišaukimo daugiausia lietuviškose dalyse. Pamatę, kad gyventojai klauso savo valdžios nurodymų ir juos vykdo, vokiečiai irgi pradėjo daugiau skaitytis su mumis, kadangi mes, anot jų išsitarimo, „prasilaužėme" (sich durchsetzen). Bet sulenkėjusių ar sugudėjusių Lietuvos dalių jie nenorėjo mums pripažinti ir ten rėmė lenkus.

Jeigu prie vokiečių sunku buvo organizuoti krašto valdymą ir gynimą, tai jiems pasitraukus šis darbas būtų buvęs dar sunkesnis. Taigi reikėjo juos apstabdyti bent Lietuvoje, kol kraštas pats galės apsiginti. Einant karo paliaubų sutartimi iš 18.XI.11., jie prisižadėjo nepaleisti užimtųjų Rytuose kraštų, kaip jau buvo pirma sakyta, be aiškaus įsakymo iš sąjungininkų pusės, vadinasi, be maršalo Fošo nurodymų. Bet priėmę šį pažadą vokiečiai nė nemanė jo vykinti. Rytų fronte revoliucija, greičiausia įsakyta iš viršaus, turėjo pateisinti jų pasielgimą. Susidariusios kareivių tarybos (Soldatenrat) neva pačios vienos visa tvarkė.

Reikėjo tad pradėti Vilniuje derybas su Soldatenratu. Buvo patarta susitarti su visos Vokietijos Soldatenratu Berlyne dėl vokiečių palikimo ilgėliau Lietuvoje ir specialiai Vilniuje. Tik po tokių derybų buvo kareivių tarybos nutarta neapleisti nei Vilniaus, nei Kauno, bet dėl neišaiškintų lig šiol priežasčių telegrama su įsakymu likti Vilniuje iš Berlyno buvo sulaikyta ir atsiųsta tik tada, kai vokiečių kariuomenė apleido Vilnių. Bet už tai Kauno evakavimas, kuris turėjo greitai eiti po Vilniaus, buvo apstabdytas, ir tuo būdu Lietuva galėjo suorganizuoti kariuomenę ir valdymą.

Tokiomis politinėmis sąlygomis teko kurtis nepriklausomai Lietuvai ir jos kariuomenei, kuri tegalėjo būti tuo metu tik iš savanorių. Sunkesnių sąlygų vargu ar bus buvę kur kitur. Ilgas pasaulinis karas, žiauri okupacija, netolimi karo veiksmai turėjo nuvarginti lietuvius visais atžvilgiais. Šis karas pagaliau baigiasi, bet ne Lietuvai. Traukiasi iš jos okupantai vokiečiai, bet artinasi raudonoji kariuomenė iš Rytų. Lenkai irgi ruošiasi ją užplūsti iš pietų. Bolševikai žiūri į mus, kaip į „baltuosius", su kuriais nevedama karas tarptautinės teisės pagrindais, bet kur kiekvienas karininkas ne tik galima, bet ir reikia sušaudyti. Praktikoje, kaip vėliau pasirodė, jie nebuvo tokie žiaurūs, kaip viduje

pas save. Bet grįžę iš Rusijos karininkai, kurie sudarė pirmąjį kadrą, žinojo, kas dėjosi Rusijoje 1917 m. gale ir 1918 metais. Taigi nė vienas jų nebuvo tikras, kad nebus sušaudytas, jeigu pateks nelaisvėn. Ir vis dėlto jie ryžosi!

Lenkai teoretiškai rodėsi geresni už bolševikus, bet praktiškai nieko gera iš jų nesulaukta. Jeigu kaipo priešai jie nebuvo dar išmėginti, tai viena buvo visiems aišku, kad beatgijanti Lietuvos kariuomenė greitai turės du frontu: vieną prieš bolševikus ir vieną prieš lenkus. Tiesa, šiokių tokių mėginimų buvo daryta susitarti su lietuviais.

Legionierių organizacija pačiame Vilniuje mėgino užmegsti kontaktą su Lietuvos valdžia, bet viskas pasibaigė vienu pasikalbėjimu. Gruodžio mėn. iš Varšuvos buvo atvykęs Lenkų valdžios delegatas, bet jis prašė pasimatyti privačiuose namuose, nes, girdi, lenkų valdžia nenori daryti jokio žesto, iš kurio galima būtų išvesti, kad pripažįsta Lietuvos valdžią, o tokiu lyg ir pripažinimu būtų atsilankymas ministerių kabinetan. Aiškiai pareikštas nenoras pripažinti nepriklausomą Lietuvą ir jos valdžią nieko gero nebūrė būsimiems santykiams.

Jeigu vis dėlto atviro karo nepasidarė tarp Lietuvos ir Lenkijos, tai todėl, kad didžiosios valstybės, pasistačiusios sau tikslą nuveikti Rusijoje bolševikus, iš pat pradžios rėmė kiekvieną, kas su jais kovojo, ir neleido skaldyti jėgų tarpusaviam karui. Nepamirškime, kad nuo 1918 m. galo maršalas Fošas buvo vyriausias lenkų kariuomenės vadas, kurio lenkai jeigu nevisur ir nevisada klausė, tai vis dėlto laikėsi bendrųjų jo direktyvų. Bet ar šiaip imsi, ar taip, aišku buvo, kad lietuviams teks turėti frontas prieš lenkus.

Taigi, tuo metu, kada grėsė didžiausias Lietuvai antplūdis iš bolševikų ir lenkų pusės, savanoriai, nebodami to, kad jie priešo nėra dar pripažinti kariaujančia armija, neturėdami nei ginklų, nei drabužių, nei maisto, matydami prieš save didelius priešus, vis dėlto nesvyravo nė valandėlės ir stojo savo krūtine ginti Tėvų šalelę, atvaduot ją laisvėn iš po svetimo jungo. Viena tik tolimesnė ateitis įvertins visoje pilnumoje jų Tėvynės meilę ir pasiaukojimą Jai. Todėl jų garbės vainikas amžinai bus žydintis.

Prof. A. Voldemaras

(Savanoris 1918-1920. Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių knyga. Redagavo Stasys Butkus. Lietuvos Kariuomenės Savanorių Sąjungos Centro Valdybos leidinys. Kaunas. 1929. psl. X-XIV.)

MES BE VILNIAUS NENURIMSIM!

(Prof. A. Voldemaro paskaitos, laikytos š.m. spalių m. 9 d. „Neo-Lithuania" Korporacijos Rūmuose Kaune, santrauka)

Jau devintus metus mini visa Lietuva šį įvykį, kuris patapo visos tautos įvykiu, būtent, Vilniaus pagrobimą. Kiekvienas turi pasistatyti sau klausimą, kokios rūšies yra šis minėjimas. Tenka kartais juk nugirsti, kad visa tai veltui daroma. Jei šiandie gedulo diena, tai, rodos, mes jau nustojome vilties. Ne, priešingai, tos vilties yra kaskart daugiau. Mes turime stengtis, kad toji klaida būtų atitaisyta. Jei yra pasiryžimas, tada visa tai nėra tušti garsai. Ši diena yra sąžinės diena. Kiekvienas turi klausti savęs, ką gi jis padarė, kad prisiartintų toji laimėjimo diena.

Kas gi yra nuveikta ir kas lieka nuveikti, ar mes esame arčiau prie savo tikslo, ar toliau, kas reikia daryti, kad priartėtumėm — štai šios dienos klausimai.

Ar mes arčiau prie Vilniaus?

Laikas bėga ir jo reikšmė yra didelė. Laikas yra didžiausias gydytojas. Ar laikas jau tą žaizdą išgydė, ar tą ugnį jau užgesino? Ne, jis ją dar skaudesne padarė. Pats pasiryžimas neprigeso, skausmas vis didėja, jis koncentruojasi, valia įtempiama. Ypač jaunimo tarpe šis jausmas vis didėja. Prancūzas Monmersonas, nagrinėdamas Vilniaus klausimą, yra pabrėžęs, kad *pirmas mūsų tautos uždavinys — išauklėti patriotišką jaunimą, kuris būtų svetimas lenkiškai įtakai, kuris lietuviškai galvotų ir jaustų. Tik toks jaunimas galėtų atvaduoti Vilnių.* Ši tauta turi ieškoti atsako ne sausose tautos šakose, bet jaunime, naujose atžalose. Taigi, nuo jaunimo pareis ir Vilniaus klausimas. Čia eina lenktynės, kas greičiau laimės — mes ar lenkai. Taigi, netenka laukti greito sprendimo, tai senas, ilgas, reikalaująs daug laiko ir jėgų darbas.

Vilniaus klausimas yra visos Lietuvos problema, jei norit, jos tragedija. Šiandie statoma Lietuvai problema: ar Vilnius bus, ar ne, ir tuo pačiu — ar bus Lietuva, ar ne. Vilnius ir Lietuva yra derybų objektas vokiečiams ir lenkams. Jei kaimynams yra tik objektas, mums yra gyvybės klausimas.

Mes turime žiūrėti tiesai į akis ir pasakyti, kokia ji yra. Ar mes tikrai einame Vilniaus keliu (o tas kelias yra Lietuvos kelias)? Ar kaimynai mūsų neaplenks?

Vienas dalykas be įrodinėjimų turi mums būti aiškus — *pasitikėjimas savo tauta.* Jei yra gilus tikėjimas ir karšta meilė, tai tada yra ir vilties. Tas tikėjimas gali būti tik įgimtas, o ne kieno nors atneštas. Kaip vyresniosios kartos tikėjo tautos likimu, taip jaunoji karta turi pasitikėti Vilniaus ateitimi. Juk prieš keliolika metų Nepriklausoma Lietuva, visų nuomone, buvo negalimas daiktas. O šiandie mes ją jau turime. Jeigu tas pirmasis tikėjimas neapvylė, tai ir antrasis neapvils. Yra skeptikų, ir jų yra gana daug, kurie į mažas tautas su nepasitikėjimu žiūri. Ką, girdi, reiškiąs 10 metų laikas. Mūsų pareiga parodyti, kad ir antrą kartą jie apsivils, kad gali išlikti Lietuva, o kad ji išliktų, tai yra mūsų šventa pareiga.

Atydžiai pažiūrėję, pamatysim, kad per 10 metų nėra buvę tiesios linijos, neinama stačiausiu keliu. Pirmiausia kovojome ginklu, o paskum prasideda visa eilė derybų. Jų vaisius — Hymanso projektas. Visa visuomenė tą projektą pasmerkė. Bet ir lenkai jo nepriėmė, jiems pasirodė dar per maža. Padaryta daug klaidų, bet kas gi neklysta. Klaidas galima atitaisyti. Klaidos nuvedė į Briuselį, Ženevą, Paryžių ir galop atsirado 1923 m. ambasadorių sprendimas. Nustatyta „siena", rodos, klausimas baigtas. Lietuvių tauta su tuo nesutiko. Toji pati valdžia, kuri privedė prie šių rezultatų, jų nepripažino. Tai rodo, kad yra tautoj atsparumo, kuris nenusileidžia panašiems sprendimams. Svetur ilgai galvota, kad štai jau nebe daug betrūksta iki normalių santykių užmezgimo su lenkais. Prasidėjo Lugano derybos. Jau buvo kalbama apie miško plukdymą, susisiekimą, telegrafą . . . Gyvybės klausimas tapo technišku klausimu. Tokiais keliais eiti buvo didelė klaida. Suprato tai Lietuvos visuomenė ir tokiems žygiams buvo padarytas galas 17 gruodžio.

Prasidėjo klausimo atgaivinimas. Pasiekta to, kad tarptautiniuose aktuose pripažinta Vilnius ginčytinu net pačių lenkų. „*Sienos*" vieton, kurios Lietuva nepripažino, atsirado *administratyvinė linija.* Ir lenkai ją pripažino negalutina. Tai didelis žingsnis mūsų naudai.

Sunku pasakyti, ar ateity bus pirmyn ar atgal žengiama. Ateitis, ir gal labai netolima, tai parodys. Jei iš mūsų pusės atsparumo bus maža, spaudimas padidės. Europos reikalai iš vakarų persimeta į rytus. Vakaruose viskas tvarkosi (Lokarno, reperacijų klausimas ir Pareinio evakuacija), bus norėta stabilizuoti ir rytus. Tada bus išbandyta, ar Lietuva turės tiek atsparumo, ar diplomatiniam spaudimui nepasiduos. Čia pareis nuo to, ką reikš Lietuva tarptautinėj politikoj. Visados yra Lietuvos nelaimė, kad vienybės tokiais atvejais maža tėra, ne tiek, kiek turėtų būti. Taip, gyvybės klausime reikia stovėti visiems, kaip vienam. Pavyzdžiui, Anglijoj taip pat yra partijų, bet kai anglų vyriausybė imasi užsienio reikalų, visa tauta eina su ja, vidaus ginčai nyksta. Mūsų nelaimė, kad tos vienybės mums stinga. Aš noriu primygtinai parodyti, iš kur pareina pavojus. Ne iš svetimų, bet iš savųjų. Užsienio politikoj niekur skirtumų neturėtų būti. *Jei praeityj tas sudarė tragedijų, mūsų pareiga žiūrėti, kad nesusidarytų naujų tragedijų ateityj.*

Prieš 500 metų buvo labai panašus istorinis vaizdas. Ir 1429 m. Lenkiją valdė lietuvis. Taip pat kovojo du lietuviu — vienas gynė Lietuvos, kitas Lenkijos reikalus. Tiktai Vytautas su Jogaila, kaip rodo istorijos šaltiniai, dar šnekėdavę lietuviškai. Visur kitur tas pats vaizdas.

Po kiek metų mūsų klaus: kur jūs buvot tada ir ką jūs darėt? Ar galėsim su ramia širdžia atsakyti: mes buvom savo vietoje? Todėl šiandie ir yra sąžinės diena. Taigi, nuo mūsų pareis, ar ateityj sprendimas pavirs mūsų naudai.

Lietuviai neturi aklos neapykantos lenkams. Tačiau mes turim pajusti pavojų, kuris mums gręsia, todėl su lenkais tol negalėsim draugauti, kolei tas pavojus nebus pašalintas. Tai vis Lietuvos gyvybės klausimas. Jei dabartinėse sąlygose užmegstume nors mažiausius santykius, tai tuo pačiu išjudintumėm Nepriklausomybės pamatus. Prancūzai lygina mūsų atkaklumą su olandų pylimais. Ir tikrai, vos tik tie pylimai sugriūtų, visam kraštui grėstų pražūtis.

Šie dalykai yra kiekvienam suprantami, ypač jaunimui. Šiandie, kai turime paklausti, ką padarėm, turim viską užmiršti, kas mus skiria, bet atsiminti, kas mus jungia. Jei savanoriai pirmi padėjo Nepriklausomybės pamatus, jų pareiga eiti tais pačiais keliais ir toliau. Eiti tos pačios vienybės keliais ir pamatyti visos tautos laimėjimą. Jaunimo tarpe yra pasišventimo ir pasiryžimo.

Gaila, kad mes neiname tiesiais keliais, bet kartais žengiam ir atgal. Tačiau dėl to netenka daug nusiminti. Istorija dažnai rodo, kad esti grįžtama ir atgal. Tai yra normalus istorijos reiškinys. Tik reikia rasti

kelius, kuriais greitai vėl pirmyn žengtumėm. Laikas dirba mūsų naudai, tačiau jis nėra amžinas, jis yra apribotas. Tauta turi žiūrėti, kad laiku ateitų, kad nepasivėlytų. Tauta turi daug jėgų, ji eis Vilniaus keliu, o tas kelias — Lietuvos kelias.

Mes čia susirinkome ne liūsti. Pamatę, kaip iš tikrųjų yra, pasiryžkime, kad per kitus metus pirmyn pažengtumėm. Ir taip metai po metų . . . Iki šiol mūsų tauta instinkto vedama ėjo tuo keliu. Instinktas jai rodė tikrąjį kelią. Todėl niekas neturi liūsti, bet pasitikėti sveiku tautos instinktu. Ši diena — sąžinės diena, stiprėjimo ir pasiryžimo diena.

(„Jaunoji Karta" 1929 m. spalio mėn. 31 d., nr. 10; 3, 4 psl. Jaunosios Lietuvos s-gos organas ėjęs Kaune.)

Prof. A. Voldemaras

VYTAUTAS DIDYSIS

Jau penkti ar šešti metai ėjo po to, kai Algirdas, susitaręs su Kęstučiu, prašalino iš didžiojo kunigaikščio vietos Vilniuje vyresnįjį jų brolį Jaunutį, nesugebėjusį po didelių Gedimino darbų ginti ir tvarkyti Lietuvos. Anais laikais Lietuva buvo padalinta administratyviai į kunigaikštystes nuo šiaurės į pietus. Kęstutis buvo gavęs iš tėvo Gedimino Trakų kunigaikštystę, kuri nuo Šventosios per Palangą ėjo palei sieną su Kryžiuočiais toli į pietus, į Lietuvių Brastą. Taigi Kęstučio kunigaikšstystėn įėjo dvi didesnės lietuvių tautos šakos: Žemaičiai ir Jotvingiai, vadinami irgi Sūdais arba Sūdaičiais. Jaunutis buvo gavęs iš tėvo Gedimino Vilniaus kunigaikšstystę, kuri vakaruose susidūrė su Trakų kunigaikšstyste, o rytuose nuo Dauguvos palei Braslavą ėjo per Ašmeną į pietus. Algirdui buvo tekusi trečia juosta su centrais Vitebsku ir Krevu. Prašalinus Jaunutį, Kęstučio su Algirdu kunigaikštystės susidūrė. Ir sostinės jų buvo netoli viena nuo antros. Tą pačią dieną galima buvo nujoti iš Trakų Vilniun ir grįžti.

Minėtu laiku, apie 1350 metus, Trakuose buvo didelės iškilmės. Kunigaikštienė Birutė pagimdė Kęstučiui pirmąjį sūnų. Džiaugėsi kunigaikštis sūnaus gimimu, džiaugėsi visa jo kunigaikštystė, ypač Žemaičiai. Juk kūdikio motina buvo žemaitė iš Vidmantų giminės. Mėgo žemaičiai Kęstutį už tai, kad jis mylėjo savo tautą, jos tikybą, buvo narsus, kilnus ir vedė žemaičių būrius į kovą. Taip buvo Kęstutis su žemaičiais susigyvenęs, kad vakarams jo vardas buvo žinomas, kaip jį žemaičiai tarė: Kinstutė. Bijojo priešai Kęstučio kardo, gerbė vakarų riteriai jo vardą, kaipo didžiausio lietuvių tarpe riterio, visais žvilgsniais lygaus su jais. Taigi didelės buvo Trakuose iškilmės ir per jas tartasi, kuo vardu pavadinti naujai gimęs kūdikis. Senas buvo padavimas, užsilikęs tarp Prūsų, kad visa Lietuvių tauta kilusi iš Vytauto. Garbingas ir gerbiamas buvo tai vardas ir retai kam leistas duoti. Bet Kęstutis, argi jis negina kasdien visos Lietuvių tautos nuo galingiausių priešų? Tegu jo

sūnus vadinasi Vytautu, kad iš jo išeitų antras Vytautas, tariant tautos tėvas. Taip vyresnysis Kęstučio sūnus buvo pavadintas Vytautu.

Mažas Vytautas augo Trakų pily. Greitai jis susilaukė daugiau brolių ir seserų. Vasarą žaidė vaikai ežero pakrantėse, kartais veždavo juos Vilniun pas dėdę Algirdą, kad galėtų žaisti su jo vaikais. Atvykdavo kartais ir Algirdėnai į Trakus. Iš savo pusbrolių Vytautas daugiausia pamėgo mylimąjį Algirdo sūnų Jogailą, kurs skyrėsi nuo kitų savo brolių būdo minkštumu ir švelnumu. Didžiausias vaikams malonumas buvo eiti į mišką. Anais laikais reikėjo lietuviui susigyventi iš mažens su mišku. Miškas teikė jam maisto, miškas jį gynė, slėpdamas nuo žiauraus kryžiuočio ar kito kurio priešo. Pagaliau miškas savo grožiu jį guosdavo ir ramindavo. Užėjus rudens lietui ar šaltai žiemai, kai Trakų ežeras užsidengdavo stora ledo žieve, tekdavo Vytautui drauge su kitais vaikais sėdėti draugiau Trakų pily. Per ilgus vakarus, prie menkos žiburio šviesos, galima buvo prisiklausyti visokių pasakų. Gyvenimas pily žiemą neapmirdavo. Iš visų Lietuvos kampų senesnieji bajorai atvykdavo pas Trakų kunigaikštį pasiguosti, kad Vilniuje naujas papūtė vėjas. Vilniaus kunigaikštienė rusė, kitatikė, ir savo vaikus moko, kad ir atsargiai, rusų tikybos ir įpročių. Ir apskritai Vilnius pradeda ugdyti svetimus Vakarų papročius, ir net nekenčiamų kryžiuočių. Tegu Trakų kunigaikštis paveikia į brolį Algirdą, kuris jį taip myli ir jo paklausys. Jeigu Vilnius įsileidžia svetimą dvasią, tegu Trakai saugoja senas Lietuvių tradicijas. Tuo būdu Vytautui iš mažens teko girdėti apie senąją ir naująją Lietuvos dvasią. Kaip kova tarp šių dviejų srovių daugiausia užims Vytauto gyvenimą.

Atėjo greitai Vytautui mokslo metas. Anų dienų kunigaikštis turėjo būti pirmų pirmiausia geras karžygis. Geras karui paruošimas buvo medžioklė. Tiesą sakant, ir pats karas buvo anais laikais, bent iš Kryžiuočių pusės, ne kas kita, kaip žmonių medžioklė. Žiaurūs tai buvo tada laikai. Lietuvon plaukė iš Vakarų riteriai, kryžiaus ženklą prisisegę, kai kryžiaus karai Palestinoje bei Sirijoj buvo pabaigti. Koki tada buvo katalikų riterių idealai, gali geriausias būti pavyzdys Anglijos karalius Ričardas Liūtaširdis (Richard Coeur de Lion), kuris visiems riteriams buvo nepasiekiamas idealas. Kovoje su Saracinais Sirijoje jis kartą apsirgęs ir panorėjęs valgyti paršienos. Virėjas, negalėdamas rasti niekur paršiuko, papjovęs jauną saraciną ir priruošęs šią žmogieną karaliui. Sužinojęs Ričardas, kokios mėsos jam teko valgyti, pasakė, kad turėdama tiek priešų jo kariuomenė niekados nestigs maisto. Neilgai trukus jam pasisekė paimti tvirtovė Šv. Jono iš Akro. Sultonas

Saladinas atsiuntė pasiuntinius derėtis dėl belaisvių išpirkimo. Ričardas įsakė pasiuntiniams pavaišinti kiekvienam padėti jo giminaičio mėsos ir pats labai gardžiai suvalgė padėtąją jam žmogieną. Gi belaisvius visus įsakė užmušti, klausydamas angelo iš dangaus balso, kurs liepęs visus išmušti be pasigailėjimo.

Štai koki buvo krikščionių riterių idealai. Savybėje jie turėjo nustatytas taisykles, kaip reikia elgtis, ginti silpnuosius, ypač moteris ir vaikus, kokiomis priemonėmis galima tarp savęs kovoti. Bet šie moralės dėsniai buvo privalomi tiktai katalikams taikinti, gi su netikėliais ar eretikais galima buvo elgtis, kaip su kokiais žvėrimis. Taigi, judrūs vakarų Europos riteriai, užgesus kryžiaus karams Rytuose, plaukė Lietuvon medžiotų. Tokias medžiokles jiems suruošdavo Teutonų Ordino riteriai. 1230 metais jie įsikūrė Pavisly ir per keliasdešimts metų užkariavo žymią Lietuvių tautos šaką, Prūsus. Jau 1268 m. jie buvo prisižadėję Čekų karaliui Otokarui padėti užkariauti visą Lietuvą. Ši sutartis popiežiaus buvo patvirtinta, bet ne Čekai galėjo rimtai svajoti apie Lietuvos užkariavimą, o Kryžiuočių Ordinas. Livonijos Ordinas, kurį Lietuviai sumušė 1236 m. prie Saulės ties Bausku, susidėjo 1237 m. su Kryžiuočiais vienan Ordinan. Abu Ordino kraštu susisiekė per Klaipėdą, kuri buvo įkurta 1252 m. Nuo to laiko Kryžiuočiai visaip stengėsi praplatinti pajūrio juostą, kuri per Klaipėdą jungė Rygą su Kunigapiliu, vokiškai vadinamu Kunigisberg, o šiandienykščiu Karaliaučium.

Suirutė, kuri prasidėjo Lietuvoje Mindaugą nužudžius 1263 m. davė jos priešams iš Vakarų artintis prie Nemuno linijos, bet jau Vytenio laikais, o ypač Gedimino, Kryžiuočių veržimasis pirmyn buvo apstabdytas. Dabar Algirdo su Kęstučiu laikais, jiems nesisekė nė per pėdą pasistūmėti pirmyn. Užtat buvo Kryžiuočių ruočiama labai dažnos Vakarų svečiams „reizos" į Lietuvos įvairias vietas. Tai buvo tikros medžioklės, kurių tikslas buvo daugiau lietuvių nužudyti ir daugiau vietų sunaikinti. Net buvo paruošti tam tikri kelių rodytojai (Wegeberichte), kur buvo nustatyti maršrutai tokioms medžioklėms. Šios nepaprastos medžioklės traukė daug svečių iš Vakarų Europos, kartais labai aukštų. Lankėsi Lietuvon bent du būsimu imperatoriu, keletas įvairių kraštų karalių ir eibės grapų ar baronų. Negi be reikalo pirmas didelis Anglijos poetas Čoseris primena savo „Kenterberio Pasakose" riterio pasakoje Prūsų vardą, iš kur tenka riteriams eiti į kovą. Gi Čoseris rašė kaip tik Algirdo su Kęstučiu laikais. Kaip prieš pasaulinį karą mada buvo kokiam amerikiečiui gauti Vokietijos kuriame

universitete daktaro laipsnį, taip anais laikais jauniems karžygiams mada buvo įgyti pašventimą į riterius per tokias žmonių medžiokles Lietuvos laukuose.

Vokiečių Ordino metraščiai pilni tokių reizų aprašymų. Jie paduoda skaičius, kiek sugauta nelaisvėn. Seniai žinomas dalykas, kad medžiotojų pasakojimai tolimi tiesai, taigi ir tų žinių mes negalime imti rimtai. Esant tiek miškų, kiek tada jų būdavo, gyventojai lengvai galėjo pasislėpti su savo manta nuo Kryžiuočių, o trobesiai buvo labai menkos vertės ir jų sudeginimas negalėjo sudaryti didelių nuostolių. Bet tokios reizos kitą turėjo blogumą: kai kurių vietų, pro kur Kryžiuočiai puldavo Lietuvą, negalima buvo apgyvendinti arba bent gerinti ūkis sėjant ne tik savo reikalams, bet ir parduoti. Lietuviai po tokių reizų irgi nelikdavo skolingi. Jie suruošdavo atpildo puolimus į Ordino žemes. Tenai kraštas buvo turtingesnis ir daugiau buvo ko pasiplėšti. Išvestųjų vietoje, kad ir netaip skaitlingų belaisvių, atsivesdavo Lietuviai irgi belaisvių iš Prūsų. Galutinoje išvadoje ėjo tik gyventojais pasikeitimas iš vieno krašto kitan. Bet Lietuvių tautai iš to buvo didelė skrauda, nes viena jos šaka priversta buvo kariauti prieš kitas. Miestų gyventojai Prūsuose veik vieni buvo vokiečiai, bet prie jų prieiti buvo gana sunku. Už tai kai sugaudavo vokietį riterį, lietuviai atsimokėdavo už medžioklių žudynes ir naikinimą, degindami jį savo dievų garbei. Kartais, kaip Keltų senovės druidai, jie perskrosdavo belaisvį kardu, kad galėtų iš žaizdos pažinti artimą ateitį ar pasisekimą. Šiaip jau su belaisviais lietuviai elgdavosi kur kas žmogiškiau, nei Kryžiuočiai. Kryžiuočiai, Kristaus mokslo vietoje, mokė juos žiaurumo.

Daug teko beaugančiam Vytautui prisiklausyti apie šias garsiąsias reizas ir pačiam jų pamatyti. Ar pasirinks Kryžiuočiai kryptį Žemaitijon, ar per Gardiną į Lietuvos rytus, vistiek jiems reikėjo eiti per Kęstučio kunigaikštystę. Trakų kunigaikštis turėjo didelę savo gyvenimo dalį praleisti ant arklio, kiaurai ir išilgai išjodinėjęs Lietuvą. Puolant Prūsus, teko ir čia kraštas išjodinėti. Gi kai Vakaruose buvo ramu, tekdavo Kęstučiui kartu su Algirdu eiti karan į Rytus prieš Rusus arba kartais į Pietus. Kaip tik pasiekė Vytautas amžių, kada galėjo raitas ant arklio sėdėti, pradėjo jį tėvas imti su savim medžioklėn į Lietuvos įvairius kraštus. Tuo būdu iš jaunų dienų Vytautas galėjo pažinti visą Lietuvą ir rasti gerų draugų, daugiausia, žinoma, Žemaičiuose. Paskui sunkiausiu laiku prie jo stovėjo iš Žemaičių: Maižbutas, Dirkselis, Skvaibutas, Eimantas, Daukša, Ragelis, Eikcutis, Bimantas, Surgaila, Klausgaila, Gineitis, Joteikis, Dramutis ir daugybė kitų. Bet politinė mokykla tais

laikais buvo Vilniuje. Jau antrą šimtmetį vedė Lietuva karą su Vakarais. Taigi niekas iš Lietuvos kunigaikščių ar bajorų negalėjo vykti ten *pasimokyti ar tik taip sau pasižmonėti. Iš Vakarų parsikviesti sau* mokytojų irgi nebuvo galima, nes tai galėjo būti tik vienuoliai — misionieriai, kurių pirmas būtų buvęs dalykas mokyti išsižadėti senosios tikybos. Gi į Rytus vykti nebuvo prasmės, nes Rusai vilko sunkų Totorių jungą ir iš senosios jų bizantiškos kultūros nekas beliko. Bet Vilniun ateidavo svetimšalių iš visų kraštų. Visos Lietuvos politiką vedė Algirdas, ir iš jo reikėjo mokytis politikos gudrybių. Beaugdamas Vytautas turėjo lengvos progos lankytis Vilniun ar kartu su tėvu, ar vienas. Naugardo, Maskvos, Kazanės ir Krimo Totorių reikalai galima buvo pažinti tik Vilniuje ir per Algirdą. Atsargus ir toli matąs Algirdas turėjo mėgti jauną brolėną, kuris sugebėjo taip greitai pagauti kiekvieną mintį ir suprasti painią politikos problemą. Kai Vytautas pasiekė amžių, kada galėjo eiti karan, jis lydėdavo savo tėvą visuose jo karuose. Jeigu politikoje daugiau jis galėjo išmokti iš dėdės Algirdo, tai karui geresnio mokytojo ir pavyzdžio jis negalėjo niekur rasti už savo tėvą. Retkarčiais randame metraščiuose atsitiktinai paminėtą ir jaunojo Vytauto vardą.

Taip augo jaunas Vytautas tarp dviejų srovių, Trakų ir Vilniaus, Kęstučio ir Algirdo. Dvidešimts septynerius metus turėjo Vytautas, kai 1377 m. mirė jo dėdė Algirdas. Pati jo mirtis pabrėžė, kad Lietuva stovi prieš gilią vidaus krizę. Algirdas prieš mirdamas ne tik tapo pravoslavu, bet, sekdamas daugybės rusų kunigaikščių pavyzdžiu, įsivilko į vienuolius. Bet viešai to daryti vis dėlto nedrįso. Palaidotas jis buvo iškilmingai senu lietuvių papročiu. Sostui užimti Lietuvoje nebuvo nusistojusios tvarkos. Kiekvienas todėl statė sau klausimą, kas užims Algirdo vietą? Pats Algirdas sėdosi Vilniaus sostan, prašalinęs iš jo vyresnįjį brolį Jaunutį. Santykiai jo su Kęstučiu niekados nebuvo nustatyti. Iš šalies žiūrint, rodėsi, kad Lietuvoje ne vienas, bet du didžiuoju kunigaikščiu. Arti 40 metų išgyveno Algirdas, išvien su Kęstučiu dirbdamas. Visai Lietuvai natūralus būtų rodęsis dalykas, jeigu dabar Kęstutis būtų paėmęs Vilniaus sostą. Rusiškoji Lietuvos dalis būtų šnairavusi, nes Algirdo šeimynoje pravoslavų tikyba buvo beleidžianti šaknis. Taigi, jiems geriau buvo pageidaujamas Algirdėnas, nei senos pagoniškosios Lietuvos reiškėjas. Vis dėlto prieš Kęstutį niekas nebūtų drįsęs kelti rankos. Bet to jis nenorėjo daryti, kadangi mirdamas Algirdas prašė brolio palaikyti statomą jo į savo vietą mylimąjį sūnų Jogailą. Kodėl Algirdas aplenkė savo vyresnįjį sūnų Andrių, nesunku suprasti. Kaip jau vardas rodo, jis buvo ortodoksas ir gerokai surusėjęs,

būdamas Polocko kunigaikščiu. Vėlesnieji įvykiai parodė, kad Algirdo neapsirikta. Lygiai galima matyti šiek tiek priežasties, kodėl pasirinkta Jogaila. Dirbęs visą savo amžių iš vieno su Kęstučiu, Algirdas turėjo aiškiai matyti, kiek reikalingas Lietuvai šio darbo tęsimas toliau. Bet, kad jis būtų galimas, reikėjo, kad Algirdo ir Kęstučio įpėdiniai taip sugyventų, kaip sugyveno jų tėvai. Iš visko galima buvo spręsti, kad Jogaila su Vytautu taip gražiai sugyvens, kaip jų tėvai. Taigi, mirdamas Algirdas tikėjo, kad, palikdamas savo vietoje Jogailą, jis geriausiai aprūpina Lietuvos ateitį.

Labai artima ateitis parodė, kad Algirdas klydo. Jogaila ne tik neturėjo reikalingo prityrimo, bet nei tėvo gabumų. Meilaus ir lipšnaus būdo, lėtai galvojąs, bet galįs toli matyti, Jogaila pasiduodavo lengvai svetimai įtakai. Su savo privalumais jis galėjęs būtų tapti labai geru konstituciniu monarchu, bet visai netiko anų laikų Lietuvai, kur dienos darbų tvarkoje stovėjo be galo sunkūs klausimai. Kaip visi silpno būdo žmonės, Jogaila buvo didelis savimyla ir negalėjo kęsti svetimo nuopelno. Visa tai nieko gera nebūrė Lietuvai, dargi artimoje ateity. Nesantaika labai greit pasirodė tiek viduje, tiek užsienių politikoje. Lietuva reikalinga buvo didelių atmainų, bet irgi buvo labai aišku, kad prie Kęstučio gyvos galvos jokių reformų nebuvo galima nė pradėti. Sakysime, didžiausias politinis klausimas buvo oficialus Lietuvoje Krikščionybės įvedimas. Tik apie jį Kęstučiui negalima būtų buvę nė užsiminti. Taigi, Jogailos politika galėjo būti tokiomis aplinkybėmis tik vienintelė protinga: iki Kęstučio gyvos galvos nedaryti jokių atmainų. Tuo tarpu susitarti su Vytautu, kaip jiems reikės tvarkyti Lietuvą, kai Vytautas atsisės Kęstučio sostan. Galimas daiktas, kad Jogaila ir mėgino eiti šiuo keliu. Tuo bent galima būtų išaiškinti keistą dalyką, kad Vytautas rėmė gana silpnai savo tėvą ir labai užstodavo Jogailą.

Nauja srovė Vilniaus pily spyrė Jogailą, kad jis pasirodytų naujos gadynės žmogus. Kiti kukždeno jam, kad dėdė Kęstutis visai jį nustelbia ir valdo jį, kaip mažą vaiką. Reikia, girdi, parodyti Kęstučiui, kad Jogaila už jį galingesnis. Tuo keliu spyrė sūnų motina Julijona, kuri, būdama rusė, ne kiek teišmanė Lietuvos reikaluose, bet valdžios troško. Prie Algirdo našlės prisidėjo ir Vaidyla, žemos kilmės perėjūnas, kuriam Kryžiuočiai padovanojo dvarelį ties Ragaine. Ši dovana aiškiai rodo, keno naudai Vaidyla dirbo. Taigi, nesusipratimai tarp dėdės ir brolėno prasidėjo labai greitai. Nežiūrint jų, vis dėlto pasisekė Kęstučiui sėkmingai baigti su Kryžiuočiais karas, kuris prasidėjęs buvo dar prie Algirdo. 1379 m. pasirašo Jogaila su Kęstučiui taikos sutartį su

Kryžiuočiais 10 metų. Tai buvo paskutinis Kęstučio laimėjimas ir labai trumpam laikui. Jau ėjo slaptos derybos tarp Jogailos ir Ordino. Ateinančiais 1380 metais jos baigiasi sutartimi, kurios visas turinys nukreiptas ne tik prieš Kęstutį, bet ir prieš pačią Lietuvą. Toj sutarty Jogaila pasižada Kryžiuočiams, kad jeigu jie pultų Kęstutį, neiti jam pagalbon ir nelaikyti, kad jie, kariaudami prieš Kęstutį, laužytų taiką su Lietuva. Praktiškai ši sutartis reiškė, kad jeigi nuveiktas Kęstutis atidavęs būtų Kryžiuočiams Kauną ar net Trakus, tai taika su Lietuva nebūtų sulaužyta. Pasirašydami šią sutartį, Kryžiuočiai laužė sutartį iš 1379 m., kur greta Jogailos stovi ir Kęstučio parašas. Laužydami senąją ir pasirašydami naują su Jogaila sutartį, Kryžiuočiai norėjo išgauti pripažinimą jiems teisės užkariauti ir prijungti prie Prūsų visą Trakų kunigaikštystę, kitaip sakant, visą Žemaitiją ir Sudaviją. Po to būtų atėjusi eilė Rytų Lietuvai. Kad Jogaila visai nemanė pildyti šios sutarties, labai aišku, bet visai nesuprantama, kokį jis turėjo artimą tikslą, ją pasirašydamas.

Kęstutis gavo žinių apie savo brolėno išdavikiškus darbus. Jis sakė apie juos Vytautui, bet šis nenorėjo tikėti ir tikino tėvą, kad Jogaila visai patikimas. Didelis liūdesis tada apėmė seną Lietuvos gynėją. Lietuva išduodama pikčiausiam jos priešui, o to nemato nė jo įpėdinis. Kaip gi tada apginsi tėvynę? Kęstutis net buvo išsitaręs, kad norėtų išvykti kur į tolimą kraštą su savo tauta, kad ten ramiai galėtų senoviškai gyventi ir garbinti savo dievus. Bet laukti nebuvo galima. Juk aišku, kad Kryžiuočiai po savo sutarties su Jogaila neilgai trukus pradės karą prieš Vakarų Lietuvą, o apsiginti nuo jų jis turės tik savo Žemaičius su Sūdaičiais. Kol tas karas neprasidėjo, reikia sujungti visos Lietuvos jėgos savo rankoje, kitaip sakant, reikia pašalinti Jogaila iš Vilniaus sosto. Kai Jogaila 1381 metais buvo ties Polocku, Kęstutis lengvai paėmė Vilnių, kur buvo Jogailos giminės. Vilniaus archyve buvo rasta slapta sutartis su Kryžiuočiais ir tuo buvo galutinai nustatytas Jogailos valstybės išdavimas. Kęstutis prieš savo norą patapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, o Vytautas įpėdiniu. Pirmasis klausimas, su kuriuo Kęstutis tuoj susidūrė, buvo labai sunkus: kas daryti su brolėnais? Buvo du keliu: nuteisti miriop Jogailą, kaip išdaviką, ir kitus jo brolius, kurie jam padėjo tame darbe, arba, susitaikinus su jais, palikti juos antraeilėse vietose, kur nebegalėtų susidėti su Lietuvos priešais. Pirmuoju keliu liepė eiti valstybės reikalas, antruoju stūmė Algirdo atminimas ir Vytauto maldavimai pasigailėti Jogailos. Nulėmė pasirinkimą brolio atminimas ir sūnaus maldavimai. Jogaila gavo tėviškę Krevą ir kitas

vietas ir pripažino dėdę didžiuoju kunigaikščiu. Atsakydamas už visus vienas, Vaidyla buvo pakartas.

Neatsargus buvo Kęstutis, klausydamas širdies norų ir atleisdamas Jogailai išdavimo kaltę. Kas išduoda savo tėvynę, tas nepagailės savo giminių. Tikrai, kai tik atsargumas jam leido nejučiomis susinešti su Lietuvos priešais, Jogaila pradėjo derybas su Kryžiuočiais. Jeigu, būdamas didžiuoju kunigaikščiu, jis pripažino jiems teisę užkariauti sau visą Vakarų Lietuvą, dabar jis turėjo duoti jiems kur kas daugiau. Ateinančiais 1382 metais Jogaila pasirašė su Ordinu naują sutartį. Tąja sutartimi Jogaila pripažino save Kryžiuočių Ordino vasalu, Žemaitiją iki Dubisos perleido Ordinui ir pažadėjo per 4 metus apsikrikštyti pats ir apkrikštyti visą Lietuvą. Nusipirkęs ta kaina sau paramą prieš Kęstutį, Jogaila pasiryžo pradėti veikti. Vykdamas su kariuomene prieš priešus 1382 metais, Kęstutis paliko Vytautą Vilniui saugoti. Vytautas pasirodė per daug vis dar tikįs pusbroliu ir pertai neatsargus. Jis iš Vilniaus atvyko į Trakus nieko pikta ten nelaukdamas. Bet Jogaila su savo šalininkais, kurių dar nuo Algirdo laikų Vilniuje turėjo daug užsilikti, kaip tik laukė tokios progos. Paliktą be reikalingos priežiūros Vilnių Jogailos šalininkai pagriebė, ir Jogaila vėl pasiskelbė didžiuoju kunigaikščiu. Bet dabar Lietuvai buvo klausimas, katras iš didžiųjų kunigaikščių paims viršų? Dabar ne vienas Kęstutis jautė, kad už Jogailos stovi Kryžiuočiai, ir todėl ginčas turės būti šį kartą ginklu sprendžiamas. Vadinasi, Lietuvai grėsė kartu vidujis ir laukujis karas. Kas iš Lietuvos liks po to karo? Kęstutis stovėjo kaip ant bedugnės kranto. Jis juto, kad visas Mindaugo, Vytenio, Gedimino ir jo paties su Algirdu darbas gali žlugti. Nejaugi Lietuvai nebūtų jokios kitos išeities, kaip vidujis karas? Tokios mintys turėjo dažnai ateiti Kęstučiui ir jo aplinkiniams, kai jis priėjo prie Trakų su kariuomene, traukdamas Vilniaus vaduotų. Štai kodėl jis nudžiugo, kai pas jį atvyko Jogailos vardu pasiuntinys Skirgaila, kviesdamas Kęstutį bei Vytautą ateiti pasikalbėtų apie taiką. Jogailos ir savo vardu Skirgaila užtikrino, kad jie galės grįžti atgal po pasikalbėjimo.

Jeigu neišmintingai pasielgė Kęstutis, kai dovanojo Jogailai Lietuvos išdavimą, tai dar neatsargiau jis elgėsi tikėdamas Jogailos kvietimu. Bet regimai gyvenimas jam nustojo visai vertės, matant, kur vedama Lietuva. Sunkia širdimi atvyko Kęstutis su Vytautu pas Jogailą pasikalbėtų. Bet vieton pasikalbėjimo jie tuoj buvo suimti, sukaustyti, o jų kariuomenei buvo pasakyta, kad viskas gerai, kad pasisekė susitaikinti ir kad taika būsianti pasirašyta Vilniuje.

Jau prieš kviesdamas pasikalbėti Jogaila buvo su savaisiais nutaręs nužudyti Kęstutį su Vytautu, jeigu tik pasisektų juos apgauti. Taigi dabar visas klausimas buvo, ne kas su jais daryti, bet kaip jie nužudyti, kad iš to Jogailai nekiltų per daug neapykantos lietuvių tarpe. Jeigu Kęstutis kartu su Vytautu „mirtų", tas labai aiškiai parodytų, kad juodu tapo nužudytu, bet jeigu bus protarpis, tai įtarimų bus mažiau. Pavojingesnis buvo Kęstutis, todėl jis pirmasis turėjo išnykti. Ir tikrai, per keletą dienų Krėvos pily Kęstutis rastas negyvas. Koks baisus likimas to, kurs keliosdešimts metų kasdien statė mirties pavojun savo gyvybę, kad galėtų apginti Lietuvą nuo jos priešų, o mirtį rado Lietuvos kalėjime ir iš lietuvių rankų. Kiek kart mažam Kęstučiui prie tėvo Gedimino teko lankytis Krėvoje. Argi galėjo jis tada pamanyti, kad ten ras sau galą iš lietuvių rankų?!

Visa Lietuva turėjo sudrebėti, išgirdusi, kad jos didžiausio karžygio, jos gynėjo nebėra gyvo. Kad galima būtų paslėpti savo baisų nusidėjimą, Jogaila liepė paruošti Kęstučiui Vilniuje iškilmingas laidotuves. Ant didelio laužo drauge su savo mėgiamais arkliais ir medžioklės šunimis Kęstutis buvo sudegintas. Su kitais artimais galima buvo mažiau skaitytis. Birutė buvo nuskandinta, o Vytautas kalėjime laukė irgi mirties valandos. Tai buvo sunkiausios jo gyvenime valandos. Jis jautėsi kaltas prisidėjęs prie tėvo mirties. Slėgė jam širdį, kad Lietuva žūna. Kartu buvo, kad jis taip apsivylė savo jaunystės draugu, pusbroliu Jogaila. Vytautas kalėjime gyveno didelę moralę krizę. Jeigu jam pasisektų išeiti iš kalėjimo, jis išeitų visai kitas žmogus. Bet ar pasiseks? Nužudęs jo tėvą, motiną ir giminių kai ką, Jogaila turėjo bijoti Vytauto keršto. Ne, Vytautas turi žūti. Ir vis dėlto jis nežuvo. Apsirgęs iš susikrimtimo kalėjime, jis gavo leidimą, kad Vytautienė jį lankytų. Jos tarnaitė pasiryžo savo gyvybe atpirkti Lietuvai Vytauto gyvybę. Persirengęs tarnaitės rūbais, Vytautas pabėga iš kalėjimo. Bet jam Lietuvoje nėra vietos. Raitas jis per Gardiną suskumba pasprukti pas savo savainį Joną, Mozūrų kunigaikštį. Svainis ne tik negali jam padėti, bet bijo net pas save laikyti. Vienintelis, kas turi intereso ir gali padėti Vytautui, tai Kryžiuočių Ordinas. Likimo šypsena Kęstučio sūnus turi prašyti Ordino, kad jam padėtų grįžti Lietuvon!

Kryžiuočiai turėjo intereso paremti Vytautą. Jie labai gerai žinojo, kad Jogaila negalės išpildyti savo pažadų, kuriuos prisiėmė sutartimi iš 1382 metų. Jeigu jis perleidė Kryžiuočiams Žemaičius iki Dubisos, tai buvo tuo tarpu tik juridinis perleidimas. Iš tikrųjų reikėjo juos užkariauti ginklu, nes Jogailos jie neklausė ir neklausys. Tik Vytautas

galėjo juos paveikti, kad dėtųsi prie Ordino. Po Kęstučio ir jo šeimos nužudymo, Jogailos padėtis Lietuvoje labai pasunkėjo. Pasipiktinimas ir nepasitikėjimas Jogaila pradėjo augti vis didyn. Bet kad šis nepasitenkinimas taptų realė jėga, kuri galima būtų sunaudoti prieš Jogailą, reikėjo turėti vardas ir programa, kurie visus nepatenkintus jungtų prieš Jogailą. Šis vardas — programa tegalėjo būti Vytautas. Štai kodėl Kryžiuočiams reikalinga ir naudinga buvo turėti pas save Kęstučio sūnų.

Bet ką galėjo Kryžiuočiai duoti Vytauti ir ko iš jo už tai reikalavo? Vytautas galėjo reikalauti, kad jam būtų grąžinta jo tėviškė, tariant, visa Trakų kunigaikštystė. Reikalavimas buvo visiems lietuviams labai aiškus. Paleidęs gandą, kad Kęstutis susitaikęs su juo ir kitą paskui gandą, kad jis miręs pats, Jogaila negalėjo išaiškinti, kodėl jis negrąžina Vytautui jo tėviškės. Juk jeigu susitaikinta, tad aišku, kad kiekvienas grįžta prie to, ką pirma turėjo. Taigi reikalaudamas tik tėviškės, Vytautas statė Jogailą keblion padėtin Lietuvių akyse. Ordinas galėjo pažadėti grąžinti Vytautui jo tėviškę, jeigu tik nesakė, kad tai jis darys vesdamas karą prieš Jogailą. Tokius pažadus davė Kryžiuočiai Vytautui. Savaime aišku, kad Vytautas turėjo jiems daugiau prisižadėti, nei kad buvo Jogaila padaręs sutartimi iš 1382 m. Kadangi Jogaila buvo pripažinęs Žemaitiją Ordinui iki Dubisos, tai Vytautas turėjo padidinti šį plotą iki Nevėžio. Vėliau Ordinas pradėjo reikalauti įtraukti ir Kauną tan plotan iki Rumšiškės.

Darydami sutartį su Vytautu, Kryžiuočiai, jei ne formaliai tai esencialiai, laužė sutartį su Jogaila iš 1382 m. Jų naujoji sutartis galima buvo įvykdyti tik karą skelbiant Jogailai. Bet iš tikrųjų jie irgi nemanė vykdyti visumoje sutarties, sudarytos ir su Vytautu. Jiems reikėjo dviejų dalykų: turėti pateisinimą nuolat kariauti prieš Lietuvą ir skaldyti ją viduje. Palaikydami Vytautą, Kryžiuočiai labai gerai žinojo, kad surinks prie jo Lietuvių kariuomenę, kuri kariaus prieš Jogailą, o tada patogiausia bus ir Ordinui sunaudoti tą karą savo reikalams, palaikant visada silpnesniąją pusę. Bet grąžinti Vytautui jo tėviškę jie nė nemanė. Po skaudžių prityrimų Vytautas irgi nebuvo tiek naivus, kad nesupratęs būtų Kryžiuočių plano. Bet ir jis nemanė rimtai, kad laikys jiems savo prižadus. Jam svarbu buvo parodyti, kad jis politiniai dar nebaigtas, kad su juo skaitosi toki galiūnai, kaip Kryžiuočių Ordinas ir priduoda jam didelę kainą. Jų padedamas, jis galės sudaryti savo kariuomenę, atkovoti bent dalį savo tėviškės, o paskui atsidarys platesnė dirva. Gal ateis laikas, kada galės nusikratyti Kryžiuočių, o tuo tarpu reikia jais naudotis, nes tik per juos jis gali grįžti Lietuvon.

Kaip matome, nė viena iš besitariančių pusių, darydama sutartis, visai nemanė, kad kada reiktų jos vykdyti. Taigi, negalima kalbėti, kad Ordinas būtų buvęs apgautas. Jogaila greitai pajuto, kad užmušimas Kęstučio, Birutės ir kitų jam nieko nepadėjo. Daug lietuvių pradėjo rinktis prie Vytauto. Jogaila mėgino atkalbėti Kryžiuočius, kad jie „žalčio" neįsileistų pas save ir jam nepadėtų. Greitai prasidėjo ir karo veiksmai tarp Jogailos ir Kryžiuočių, visai nė nekalbant apie 1382 m. sutartį. Pamatinis Ordino uždavinys buvo tvirtai įsistiprinti išilgai Nemuno. Didelė atrama turėjo būti pastatyta prieš Kauną. Pradėta statyti tvirtovė vardu Marienwerder — Marijos sala. Vardas duotas neatsitiktinai. Juk kada pirmąkart atvyko Ordinas 1230 metais Prūsų žemėn, prie Vislos, jis pasistatė tvirtovę ir pavadino ją Marienwerder. Dabar jie laikė, kad plotas tarp Vislos ir Nemuno jau užkariautas ir teliekti dabar eiti nuo Nemuno į Dneprą. Šiam naujam žygiui turėjo nešti laimę tas pats vardas, kurs iš mažytės pradžios per pusantro šimto metų sukūrė didžiulę valstybę. Todėl ši nauja tvirtovė turėjo būti taip pastatyta, kad Lietuviai negalėtų jos išgriauti.

Toks įsitvirtinimas Panemuny buvo Lietuvai kur kas pavojingesnis, nei užpuolimai ant Trakų 1383 m. ar kita tolimesnių užpuolimų ruoša. Lietuviai tai matė ir prisiminėjo, kaip neseniai dar Kęstutis gynė Kauną nuo Kryžiuočių. O dabar? Lietuvoje Jogailai darėsi jau persunku likti. Jis pradėjo dairytis aplink, ieškodamas sąjungininkų. Išeitis jam rodėsi galima Lenkijoje. Lenkų didžiūnai ieškojo vyro savo jaunai karalaitei Jadvygai. Jų tarpe buvo šalininkų paimti Lietuvos didįjį kunigaikštį jai vyru ir tuo būdu sujungti du kraštu vienon valstybėn. Patapęs Lenkų karalium Jogaila įgytų daugiau galės atsiremti prieš Ordiną. Bet Lenkai nenorėjo per Jogailą įsigyti naują karą. Vadinasi, kad jo politinės piršlybos pasisektų, reikėjo, kad Vytauto klausimas būtų išspręstas. Taigi Jogailai nieko kito nebeliko, kaip mėginti susitaikinti su savo pusbroliu. Tuo reikalu pradėtos buvo slaptos derybos. Vytautui buvo irgi žinomi kai kurių Lenkų norai išrinkti Jogailą savo karalium. Tame projekte Vytautas tuoj pastebėjo, kiek atmainų gali įvykti, tapus Jogailai Lenkijos karalium. Jis galėjo viltis, kad jis pats galės patapti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Bet kad visa tai nepraeitų pro šalį, Vytautui reikėjo aktingai prisidėti, remiant Jogailos piršlybas. Besitaikindamas su Jogaila, Vytautas reikalavo grąžinti jam visą jo tėviškę, bet suprato, kad iškart Jogailai tas neįmanoma padaryti. Šiaip ar taip, 1384 metais buvo sutarta, kad Vytautas grįžtų Lietuvon. Sutartu metu Vytautas užpuolė su savaisiais tą garsiąją tvirtovę, kuri amžiams buvo statoma, sunaikino

ją ir susijungė su Jogaila. Tai yra garsusis Vytauto „išdavimas". Iš tikrųjų paties Ordino praktika pilna buvo tokių priemonių. Kryžiuočius piktino ne pats Vytauto susidėjimas su Jogaila, bet kad jie nepastebėjo visų derybų.

Jogaila davė Vytautui iš pradžios dalį jo tėviškės su Gardinu, o kitos dalies vietoje davė žemes palei Pripetį. Gal iš pradžios Vytautui tas buvo pačiam geriau. Būdamas pietų Lietuvos daly, jis neturėjo progos susidurti su Kryžiuočiais. Jie ateityje jam dar galėjo būti naudingi, todėl nereikėjo su jais per daug pyktis. Dabar nieko jie negalėjo Vytautui primesti. Prisižadėję grąžinti jam tėviškę, Kryžiuočiai pažado neišpildė. Jis pats gavo kitą kunigaikštystę, susitaikindamas su Jogaila. Vadinasi, jo, Vytauto, pažadai dėl Žemaitijos irgi atpuola. Dabar jie gali turėti reikalavimų ne į Vytautą, bet į Jogailą dėl jo prižadų iš 1382 m. Kas svarbiau buvo Vytautui, jis galėjo palaikyti gerus santykius su savo žemaičiais, kadangi dabar visa jų apmauda turėjo pulti išimtinai ant Jogailos. Taigi pirmas žingsnis visai atitiko Vytauto interesus. Bet reikėjo eiti toliau. Antras dalykas iš eilės buvo išstumti Jogailą Lenkijon į karalius. Nelengvas tai buvo dalykas: reikėjo ne tik gauti lenkų politikus toms vedyboms, bet ir įkalbėti pačią nuotaką, kurios širdis buvo kitur. Kad ir sunkiai, bet derybos vis dėlto stūmėsi į priekį. Politinė jų pusė buvo nustatyta vadinamoje Krėvos unijoje iš 1385 m. Jogaila pasižadėjo apsikrikštyti ir apkrikštyti visą Lietuvą, kuri buvo inkorporuojama Lenkijon. Po tuo aktu pasirašė visi kunigaikščiai, taigi ir Vytautas.

Nuomonė išplatinta, daugiausia Lenkų istorikų, kad tai esąs tas aktas, kurs sudarė uniją tarp Lenkijos ir Lietuvos. Tvirtinimas neatatinka nė krisleliui tiesos. Unijos genezy Krėvos aktas neturi jokios reikšmės. Šis aktas prieštaravo Jogailos sutartims su Kryžiuočiais iš 1382 metų. Pripažinęs save Ordino vasalu, Jogaila neturėjo teisės duoti kam norint pažadų dėl Lietuvos likimo. Tai galėjo daryti tik Ordinas, kaipo Jogailos siuzerenas. Mes matome, kad nei Jogaila, nei Ordinas ne tik nepildė šios sutarties, bet nė nemanė ją pildyti net pasirašydami. Bet nebuvo susitarimo ir dėl jos panaikinimo. Todėl negalėjo būti nė mažiausio abejojimo, kad, pirmai tinkamai progai pasitaikius, Ordinas pareikalaus iš Jogailos pildyti sutartį iš 1382 metų. Jeigu Lenkija Krėvos aktu įgyja teisių į Lietuvą, priešingų Ordino teisėms, tai iš to ėjo viena išvada: Lietuvos konfliktan su Ordinu įtraukiama Lenkija. Aktai tos pusės bus geresni, kieno pusėje bus laimėjimas. Gedimino bei Algirdo su Kęstučiu laikais Lietuva pati viena galėjo atsispirti Kryžiuočiams, bet po

Jogailos sukelto vidujinio karo ir išdavimo Lietuvos Kryžiuočiams pati viena ji nebegalėjo atsispirti prieš šiuos priešus. Kad Lenkai nebalėjo reikalauti mažiau, nei prižadėjęs buvo Jogaila Kryžiuočiams, irgi savaime aišku. Gi daugiau duoti visai nebuvo galima. Jogaila pasiskelbęs buvo Ordino vasalu, bet jis negalėjo būti Lenkijos vasalu, nes tada būtų buvęs pats savo vasalu. Taigi, ši sąlyga, pakeista atatinkant naujas aplinkybes, galėjo reikšti tik Lietuvos inkorporavimu, nes tada valdo Lietuvą Jogaila, kaipo Lenkų karalius.

Jeigu buvo galima atitaisyti Jogailos padarytos Lietuvai skriaudos, tai tik įtraukus Lenkus prieš Kryžiuočius. Bet tada Lietuvos politika tegalėjo būti tautiška vienu atveju: naudoti Lenkus prieš Ordiną, gi Ordiną prieš Lenkus. Vytautas tai gražiai suprato iš pat pradžios, kai kilo klausimas apie Jogailos prišlybas. Toliau matysime, kad jis buvo visą savo gyvenimą ištikimas šiai politikos linkmei. Žinoma, progai pasitaikius galima buvo remtis kai kuriais atvejais ir laikinais draugais, tas įvairino pamatinę kryptį, bet jos jokiu būdu nekeitė.

Pagaliau Jogaila patapo Lenkų karalium ir išvyko Lenkijon. Dabar Vytautas galėjo patapti didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, nes tik šioj vietoj jis galėjo pakreipti Lietuvos politiką. Lenkai, kurie matė, kiek energingai jis rėmė Jogailos kandidatūrą į Lenkijos karalius, noriai būtų matę jį didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, bet Jogaila spyrėsi. Nes netikras buvo, kaip jam pasiseks sugyventi su Lenkais, ir todėl norėjo pasilikti sau galimumą prireikus grįžti Lietuvon. Bet jis labai gerai žinojo, kad, jeigu Vytautas pataps didžiuoju kunigaikščiu, to galimumo nebebus. Kita vertus, jam sunku buvo suvaldyti savo brolius Skirgailą, Švitrigailą ir kitus. Reikalingas jų paramos Lietuvoje, kur dabar galėjo pasirodyti tik retkarčiais, jis turėjo daugiau su jais skaitytis. Taigi savo pavaduotoju Jogaila paliko vyresnįjį brolį Skirgailą.

Vytautas matė, kad visi Algirdėnai jo bijo ir norėtų mažinti jo reikšmę Lietuvoje. Jų spiriamas Jogaila atsisakė raštu patvirtinti kai kurių žemių jam perleidimą, nes, girdi, jos duotos laikinai. Galimas daiktas, kad čia Jogaila sakė tikrą tiesą: laikinai, vadinasi, kol nebus grąžinta tėviškė. Bet apie jos grąžinimą Jogaila nė negalvojo. Tuo tarpu iš tėviškės Vytautui svarbiausia buvo atgauti Trakus, iš kur labai patogu paimti Vilnius. Matydamas Algirdėnų nusistatymą, Vytautas pasirinko taktą nieko stačiai nedaryti prieš Jogailą, bet visa kreipti prieš jo vietininką Skirgailą. Juk pats Jogaila parodė kelią 1379 metais, sudarydamas sutartį su Kryžiuočiais prieš dėdę Kęstutį. Eidamas tuo keliu, Vytautas galėtų panaudoti tuos pačius Kryžiuočius prieš Skirgailą.

Būdami geri ir prityrę politikai, Ordino vadai iš pat pradžios suprato, ką jiems reiškia Jogailos patapimas Lenkų karalium ir išeinąs iš to unijos aktas. Kiek jie tuo buvo nepatenkinti, matyti iš to, kad nenorėjo dalyvauti nė vestuvėse. Apsidairę susidariusioje padėty, jie nerado kito būdo neleisti Lenkams pasiimti sau Lietuvą, kaip susitarus su Vytautu. Sunku pasakyti, kas pirmas pasiūlė bendrą veikimą, bet tikra viena, kad ir Vytautas ir Kryžiuočiai ėjo noriai į tas derybas. Tarpininku čia tarnavo Markvardas Salzbachas, Vytauto paimtas nelaisvėn. Einant sėkmingai deryboms su Ordinu, santykiai Vytauto su Skirgaila ėjo vis blogyn. Jogailai neliko nieko kito daryti, kaip tik taikinti juodu. Paskutinis taikinimasis įvyko 1389 metais, kurio dokumentas mums pasiliko. Juo prisižada Vytautas netikėti „pranešėjų bei kaltintojų žodžiais". Bet tuo pačiu metu, kai tokia amžina taika buvo nustatoma tarp Vytauto su Skirgaila, derybos su Kryžiuočiais jau artinosi galop. Pradžioje ateinančių 1390 metų Vytautas išduoda Ordino didžiajam mistrui raštą, kuriuo pasižada išpildyti, ką jis kadaise jam kitais raštais žadėjo. Kitaip betariant, Vytautas atgaivina šiuo raštu savo senas sutartis su Ordinu. Iš savo pusės Kryžiuočiai turėjo daugiau žadėti, nei pirmojoj sutarty, kuri nebeatitiko darbartinių aplinkybių. Jų rašto mes neturime, bet mažiausia, ką jie galėjo žadėti, tai padėti patekti Vilniaus sostan. Be tokios sąlygos Vytautui nebuvo jokios prasmės atnaujinti senas sutartis. Bet priešingai, kaipo Lietuvos - didžiajam kunigaikščiui, jam buvo naudinga priminti, kad Ordino teisės į Lietuvą prieštarauja Krėvos unijos aktui.

Vytautas gerai žinojo, kad, pradėjęs kovą su Skirgaila, jis turės susidurti ir su Jogaila. Todėl reikėjo bent diplomatiniai sudaryti koaliciją prieš Lenkus. Jam pasisekė gauti Maskvos didįjį kunigaikštį ne tik savo pusėn, bet dargi susigiminiuoti, išleidžiant už jo savo dukterį. Maskva, įveikusi Totorius prie Dono 1380 metais, pakėlė labai aukštai savo politinę reikšmę. Taigi, susigiminiavimas su jos didžiuoju kunigaikščiu kėlė ir Vytauto reikšmę. Jogaila ir jo broliai suprato tai labai gerai. Kitas sąjungininkas prieš Lenkus radosi Vakaruose. Tai buvo imperatorius Vaclovas, Čekų karalius. Jis užstojo pirmon vieton Ordino reikalus, primindamas 1389 m. Jogailai, kad jis vykdytų savo pažadus duotus Ordinui. Šis Vaclovo žygis buvo priminimas aukščiausio pasaulinio autoriteto lūpomis, kad unijos tarp Lenkijos ir Lietuvos negali būti. Vadinasi, jeigu Lenkija kištųsi gindama Lietuvą nuo Kryžiuočių, ji elgtųsi neteisėtai, ir imperatorius palaikytų Ordino pusę. Vaclovo priminimas turėjo be galo įpykinti Jogailą ir Lenkus. Juk iš

Jogailos reikalaujama buvo ne mažiau, kaip sudėti Ordino hochmeisteriui hommagium. Lenkų karalius ant kelių nusiklaupęs prieš Colnerį! Štai ko reikalavo Vaclovas.

Vytautas galėjo ramiai dėtis su Ordinu prieš Jogailą. Prasidėjo karo veiksmai prieš Skirgailą. Lenkai ne tik nenorėjo įsivelti į karą su Ordinu, imperatoriaus remiamu, bet pyko ant jo, kam jis nemoka sutvarkyti Lietuvos dalykų ir leidžia savo broliams drumsti politinius santykius su kaimynais, stumiant Vytautą Kryžiuočių glėbin. Tegu geriau Vytautas patampa didžiuoju kunigaikščiu, bet tik jis reikia pririšti prie Lenkijos. Kai Ordinas pradėjo žygį atplėšti Lietuvai nuo Lenkijos, jis gerai žinojo, kad Lenkai spaus Jogailą susitaikinti su Vytautu. Todėl jiems reikėjo apsisaugoti, kad Vytautas neapleistų jų antrąkart. Taigi, susitaręs antrąkart su Vytautu 1389 m. Ordinas reikalavo iš Vytauto eilės giminių duoti jam kaip įkaitus. Šį kartą jis tikėjosi galėsiąs vesti Vytautą ne tiek toli, kiek jis pats nori, bet tiek, kiek bus Ordinui naudinga. Tik taip apsisaugoję Kryžiuočiai kartu su Vytautu pradėjo savo žygį prieš Jogailą su Skirgaila. Po poros metų karo Jogaila įsitikino, kad Lietuvą teks apleisti galutinai, jeigu kova prieš Vytautą tęsis toliau. Gi nustojus Lietuvos jo padėtis Lenkuose labai pašlija. Todėl Jogaila 1392 m. persiuntė slaptai Vytautui savo pasiūlymus, kuriais jis norėtų susitaikinti. Pagaliau po kurio laiko derybų prieita susitarimas tarp Jogailos ir Vytauto. Atsargiu būdu Vytautas išgavo po vieną įvairiais pretekstais savo gimines iš Ordino ir tik po to susitaikė su Skirgaila, Jogailai tarpininkaujant, kaip pasakyta akte. Po kurio laiko Skirgaila sutiko eiti Kievan iš Vilniaus, kur pagaliau grįžo Vytautas, kaipo Lietuvos didysis kunigaikštis.

Dešimts metų praėjo nuo tos dienos, kai Vytautas, apgauliu būdu patekęs Jogailos rankosna, laukė būti nužudytas ir vos galėjo pabėgti iš kalėjimo. Kovą su Jogaila pradėjo neturėdamas nė vieno kareivio, nežinodamas, kur pats priglaus ryt galvą, gaudomas, tartum koksai žvėris, o dabar gavo daugiau, nei savo tėviškę. Bet užtai dabar Lietuvos padėtis buvo be galo pasunkėjusi. Juridiniai Lietuva nustoja būti nepriklausoma. Kam ji priklauso, apie tai ginčas ėjo tarp Ordino ir Lenkijos. Du kartu Vytautas susitaręs buvo su Kryžiuočiais, bet nė karto jie negalėjo išpildyti, ką buvo jam prižadėję. Ir antrą kartą jie galėjo pasakyti, kad, ką jis gavo, gavo pats be jų pagalbos. Vadinasi, ir jis buvo laisvas nuo savo pažadų. Patys Kryžiuočiai daugiau reikšmės pridavė ne jo pažadams, o Jogailos. Imperatorius Vaclovas oficialiai taip pastatė klausimą 1389 m. Dabar Ordinui teko tik tęsti klausimas toje

plotmėje. Vytauto susitaikymas su Skirgaila čia nieko negalėjo pakeisti. Kaip tik kilo tarp Lenkijos ir Ordino taikos klausimas, iškart kilo ir Lietuvos klausimas. Torunėje 1393 m. susirinko visa konferencija, kur Lenkus atstovavo Gniezno arkivyskupas, Krokuvos vaivada, karalystės maršalka ir juriskonsultas Petra. Atatinkama delegacija buvo sudaryta ir iš Ordino pusės. Juriskonsulto prijungimas rodo, kad turėjo būti diskutuotas Lenkų ir Ordino teisių klausimas į Lietuvą. Tikrai pasirodo, kad tai pamatinis darybų daiktas. Vokiečių Ordinas statė klausimą taip, kad, girdi, Jogaila tam ir patapo Lenkų karalium, kad, ginklu gindamas Lietuvius bei Rusus, neleistų *Ordino įgyvendinti įgytų teisių*. Išvada jų buvo, kad Lenkai leistų Ordinui naudotis teisėmis į Lietuvą. Lenkai apie tai nenorėjo nė girdėti. Todėl konferencija pasibaigė nieku.

Vytautas labai gerai suprato, kad juridiniais ginčais toki klausimai niekados negali būti išspręsti. Jam tuo tarpu buvo svarbu, kad ginčas tarp pretendentų nesibaigtų, o Lietuva stiprėtų ir atsispirtų abiem pretendentam. Jis matė, kad turės ateiti valanda, kada ginčas bus ginklams atiduotas spręsti. Reikia todėl stiprinti kiek galint daugiau Lietuvą viduju ir laukuju atžvilgiais. Išbuvęs keletą metų pas Vokiečius, Vytautas matė jų tvarką, darbštumą, galės šaltinį. Kas jam daugiausia rūpėjo, tai jų kariška organizacija. Kovodamas jų pusėje jis stengėsi nuodugniausiai pažinti jų kovos būdus. Lygindamas Lietuvos organizaciją jis matė labai aiškiai, kiek Lietuviai atsilikę. Dabar pradėjęs Lietuvą valdyti savarankiškai, jis turėjo uždavinį sustiprinti ją tiek, kad ji galėtų ginklu atsispirti pati viena ar prieš Kryžiuočius ar prieš Lenkus. Kad tai galima būtų pasiekti, reikia Lietuvos įtaka praplėsti, kur ji gali siekti. Tokių galimumų galėjo būti tik šiaurėje, Naugarde, kur tektų susidurti su Maskva, ko tuo tarpu reikia vengti, arba į pietų-rytus tarpu Totorių. Nesantaika tarp Ordų leido Lietuvai išplėsti savo įtaką jų tarpe. Toji įtaka rūpėjo Vytautui pirmoje vietoje kaip kariškos jėgos šaltinis. Totoriai nuo seniai garsūs buvo, kaip geri kariautojai ir tai ypatingos rūšies, nepaprastos Vakarams. Iš šių sumetimų išeidamas, Vytautas norėjo pastatyti Totoriams savo kandidatą į kanus. Iš kitos pussės jis norėjo pamėginti, ar nepasiseks Lietuvai, kuri tiek kentėjo nuo kryžiaus karų, dabar oficialiai patapus krikščioniškai, svetimą jėgą panaudoti savo reikalams. Jeigu Lietuva organizuotų kryžiaus karą prieš Totorius vadovaujant Vytautui, praktiška iš to nauda tektų daugiausia Lietuvai. Kryžiaus karo Vytautui nepasisekė organizuoti ir negalėjo pasisekti. Jo žygis 1399 metais, kurs baigėsi pralaimėjimu prie Vorsklos upės, atliktas buvo daugiausia vienos Lietuvos jėgomis. Bet pralaimėjimas nė kiek

nesumažino Vytauto intereso prie totorių reikalų. Kiek gyvi buvo jo santykiai su Totoriais, rodo geriausiai tos aplinkybės, kad Vytauto valstybinėj kanceliarijoj buvo totorių kalbos raštų skyrius. Mielu noru Vytautas traukė totorius Lietuvon, duodamas jiems vietos apsigyventi. Bet buvo intereso prie totorių nemaža ir dėl prekybos su Azija. Jeigu kariškai turėjo progos Vytautas kištis į pietų totorių reikalus, tai buvo visai atsitiktinis dalykas. Taikius ir gana gyvus santykius Vytautas palaikė su Kazanės totoriais, kur joks kariškas interesas jo netraukė.

Vorsklos nepasisekimas, kad ir nemalonus Vytautui, praktiškos ypatingos reikšmės negalėjo turėti. Kur kas daugiau politinės reikšmės ir rūpesnio sudarė Vytautui karalienės Jadvygos mirtis. Jogaila neturėjo iš jos įpėdinių. Todėl Jadvygai sergaliojant klausimas stojosi savaime, ar galės Jogaila likti Lenkijoj karalienei mirus? Neturėdamas teisės į Lenkijos sostą, jis galėjo ten likti tik tokiu atveju, jeigu Lenkams būtų politinio intereso jį toliau laikyti. Grįžus Jogailai Lietuvon, galėtų vėl atsinaujinti vidujiniai karai. Jeigu šis grįžimas savaime sutraukytų uniją su Lenkija ir, vadinasi, vienu pretendentu Lietuva turėtų mažiau, tai be galo sustiprėtų kitas pretendentas, Kryžiuočiai, ir nuo jų nebūtų galima atsiginti. Lietuvos interesas reikalavo, kad Jogaila liktų Lenkų karalium ir po Jadvygos gyvos galvos. Bet Lenkai pastebėjo, kad ligšiol unija su Lietuva jai davė gal daugiau rūpesčių, nei naudos. Todėl jie norėjo panaujinti jos prižadus naujais aktais. Tas atnaujinimas Lenkams buvo reikalingas ne tik Lietuvos atžvilgiu, bet ir Vokiečių Ordino. Ir Lietuviai, ir Vokiečiai galėjo pasakyti, kad unija padaryta Jadvygos vardu ir jos vardu duoti prižadai, gi jai mirus be įpėdinių nėra jos teisių paveldėtojų. Visais tais sumetimais Vytautas turėjo pakartoti prižadus, kurie buvo pirmiau jo duoti. Jogailos Lenkijoje palikimas ir unijos palaikymas — buvo patys svarbieji Lietuvos politikos klausimai. Tikra Lietuvos padėtis ryškiai matyti Vytauto su Ordinu susirašinėjime. 1398 metais Kryžiuočiai reikalauja iš Vytauto, kad jis pripažintų save priklausomu nuo Germanų Romos imperijos, kitaip sakant, pripažintų save jos vasalu. Dabar Vytautas jau didysis kunigaikštis, ir toks pasiskelbimas būtų viešu unijos išsižadėjimu. Vytautas griežtai atmeta šį pasiūlymą ir kišasi Lenkijos bei Vokiečių Ordino ginčan dėl Dobrino žemės, kurią Ordinas buvo pirkęs iš Vladislavo Opolčiko. Toks Vytauto priminimas tolimo ir visai svetimo Lietuvai krašto reiškė, kad Vytautas neskiria Lietuvos nuo Lenkijos. Kaip tik Kryžiuočiai priminė Vytautui savo atsakyme, kad Dobrino reikalas liečia Lenkiją su Ordinu, bet visai svetimas Lietuvai. Taigi, mirus Jadvygai Vytautas pakartojo 1401 metais

Vilniuje savo pažadą po savo gyvos galvos grąžinti Lietuvą Jogailai arba jo įpėdiniams ir Lenkų karalystei.

Sunku buvo Vytautui esant visos Lietuvos valdovu išduoti toksai pažadas, bet kitos išeities nebuvo. Kita vertus tas pažado atnaujinimas buvo reikalingas atsverti amžinos taikos su Kryžiuočiais aktui, kurs buvo sudarytas 1398 metais. Ieškodamas padidinti Lietuvos karišką jėgą prieš Totorius ir besiruošdamas toliman karan, Vytautas turėjo būti tikras, kad, jam su kariuomene iš Lietuvos išvykus, Kryžiuočiai jos nepuls. Taigi, jis pasirašo su Ordinu amžinąją taiką, pakartodamas duotus jam anksčiau pažadus. Siena tarp Lietuvos ir Ordino tiksliai aprašyta. Iš pietų nuo upės Narevo ji eina upe Bebriu palei Metelių ežerą, paskui Šešupe iki Nemuno, Nemunu nuo Žalyno salos iki Nevėžio, paskui Nevėžiu iki Kuršo, toliaui nurodyta kryptimi iki Lietuvos sienos su Pskovu. Kas yra sutarty nauja, tai Vytauto pažadas padėti Ordinui užkariauti Pskovą, o Kryžiuočių pažadas padėti Vytautui užkariauti Naugardą. Kaip ir kitose sutartyse, Kryžiuočiams daugiausiai rūpėjo paimti svo žinion Žemaičius, kurių nuo Jogailos pažado iš 1382 metų jie vis dar negalėjo užkariauti ir suvaldyti. Juridiniai perleisti Ordinui Žemaičiai praktiškai klausė vieno Vytauto, kurį jie nuolat laikė savo karalium. Vytautas gerai žinojo, kad dėl Žemaičių bus lemiantis susirėmimas su Kryžiuočiais. Bet iki to susirėmimo reikia išlaikyti unija su Lenkais.

Amžinoji taika su Vokiečių Ordinu buvo labai trumpa. Jau tuoj po atnaujinimo unijos Vilniuje 1401 metais Vytautas priverstas kreiptis su skundu ant Kryžiuočių visam krikščioniškajam pasauliui. Ordinas iš savo pusės kaltino Vytautą, kad jis laužąs pažadus. Tuo būdu ginčas eina platyn ir gilyn. Vytauto politika įvelti vis daugiau Lenkus tan ginčan Lietuvos pusėje pilnai sekasi. Dabar Vytautas sumaniai kreipia visą konfliktą prie ginkluoto susirėmimo. Kryžiuočiai irgi įsitikina, kad Vytautas jau įsistiprino Lietuvoje ir eina visai savais keliais. Todėl jie griebiasi išmėgintų priemonių: surasti Algirdėnų šeimoje bet kokį Jogailos brolį, kurį galėtų pastatyti prieš Vytautą. Jų įrankiu patampa Švitrigaila. Ordinas sudaro su juo 1402 metais dvi sutarti. Pirmąja sutartimi jis atiduoda Ordinui Polocką, o kita pakartoja Vytauto sutartį dėl sienų iš 1398 metų, pridėdamas tik vieną dalyką apie Žemaičius, dėl kurių kilo konfliktas, tąja prasme, kaip to reikalavo Ordinas, o Vytautas užgynė. Praktiškos, žinoma, reikšmės ši sutartis neturėjo jokios, bet ji gražiai nušviečia Kryžiuočių taktiką kiršinti, kur galima ir kiek galima daugiau išgauti visokių dokumentų. Kad ir neturime jokio akto iš

Ordino pusės, bet savaime aišku, kad jis turėjo žadėti padėti Švitrigailai patapti Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, vadinasi, laužė sutartis, pasirašytas ir su Jogaila ir su Vytautu. Paruošęs tuo būdu kandidatą, kuris turėtų nuversti Vytautą, Ordinas vis dėlto nesustojo mėginęs atplėšti jį nuo Lenkų. Vytautas pranešė apie tai Jogailai, kurs priminė Ordinui jo žmonių veikimą. Ordinas, turėdamas neseniai pasirašytą sutartį su Švitrigaila, teisinasi Jogailai ir kartu skundžia Vytautą, kad jis, girdi, veikiąs prieš Jogailą bei . . . Švitrigailą. Nesitenkindamas tuo Ordinas reikalauja iš Vytauto 1404 metais patvirtinti sutartį iš 1398 metų.

Aukščiausio savo laimėjimų punkto pasiekia Vokiečių Ordinas kaip tik 1404 metais. Vytautas priverstas jiems nusileisti Žemaičių klausimu. Maža to, Ordinas verčia Lenkų karalių Jogailą patvirtinti sutartis, kurias jie buvo sudarę su Vytautu. Lygiai jie priverčia Jogailą pripažinti Ordino sienas Naujojo Markoje. Dar neseniai lenkai džiūgavo, kad šis kraštas jiems turi tekti, o dabar jų karalius pripažįsta jį Kryžiuočiams! Visi šie aktai buvo sudaryti Lenkijos mieste Raciąž. Tuo būdu Ordinas galėjo džiaugtis: Jogailos pradėtas 1379 metais darbas, įtrauktas sutartysna 1382 metais atnešė gerą vaisių. Žemaitija jiems tapo pripažinta ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir jo teoretiško viršininko, Lenkų karaliaus. Tiesa, Vytautui pasisekė gauti šiokį tokį atmainą — Naugardą. Bet jis dar reikėjo užkariauti. Kad ir prisižadėjęs padėti Vytautui šiame žygy, Ordinas, aišku buvo, kad netesės pažado. Vytautas iškart pradėjo reikalauti, kad sutartis būtų pranešta Naugardui, tuo keliu norėdamas paruošti savo diplomatinį darbą, po kurio turėjo sekti jau kariškas žygis. Tik primygtinai Vytautui reikalaujant, Ordinas pagaliau sutiko pagarsinti susitarimą.

Dabar Ordinui beliko tik įgyvendinti padarytąsias sutartis. Reikėjo palei naujas sienas pastatyti eilė tvirtovių, atkirsti praktiškai Žemaičius nuo Lietuvos, užkariauti juos, paimti iš jų įkaitus — ir visas darbas baigtas. Juo lengviau darbas rodėsi pasiseksiąs, kad pats Vytautas prisižadėjo padėti Kryžiuočiams ir tvirtoves statyti ir kovoje prieš Žemaičius pagelbėti. Šis planas tikrai pradėta vykdyti. Lengva suprasti, kam reikėjo Ordinui Vytauto prisidėjimas kovai prieš Žemaičius. Ordinas norėjo jiems parodyti, kad jie neturi iš kur laukti sau pagalbos, nes vienintelis jų globotojas, jų karalius, kovoja prieš juos. Bet sunkiau numatyti Vytauto sutikimas. Vytautas nieko nedarė be gilių motyvų, taigi ir čia jis turėjo pamato taip elgtis. Jis numatė beartėjant ginkluotą didelį konflikto sprendimą tarp Lietuvos ir Ordino. Ordinas visur

garsino, kad jis verčia pagonis krikštytis. Jis skelbė, kad Vytauto krikštas tik dėl akių ir kad jis palaiko pagonis, kurie atkakliai užsispyrę prieš krikštą. Taigi, Vytautui reikėjo parodyti, kad jis ir pats kovoja su krikšto priešininkais. Vadinasi, kai paskui kils karas tarp Lietuvos ir Ordino, tai bus visai ne dėl tikybos karas, o dėl Ordino grobimų. Jau iš anksto reikėjo mažinti Ordino propaganda Vakaruose beieškant sau padėjėjų. Kita vertus, Vytautas turėjo parodyti krikšto priešams Žemaičiuose, kad jų užsispyrimas nevietoje ir gali nešti tik vergystę be jokios Lietuvai naudos. Jeigu jų karalius Vytautas priverstas buvo tapti kataliku, vadinasi, ir žemaičiai turėjo sekti savo karaliaus pėdomis. Slaptai jie galėjo garbinti savo senuosius dievus, bet viešai reikėjo pasiskelbti katalikais. Tokias kalbas turėjo leisti Vytautas tarp savo mėgiamų žemaičių, žadėdamas, kad ateis laisvės valanda Tuo nereikia stebėtis, Vytautas negalėjo būti geresnis katalikas už tuos, kurie jį vertė tapti kataliku. Vienas anų laikų lenkų rašytojas pastebi, kad visas Kryžiuočių idealas buvo „pilvas ir papilvė". Šis apibendrinimas gali būti ne visai tikslus ir net klaidingas, bet mes turime kaip tik iš Vytauto laikų Ordinui dvasiškos vizitacijos taisykles. Pasirodo, kad reikalauta iš kiekvieno brolio, vadinasi riterio, mokėti Tėve mūsų, Sveika Marija ir Tikiu. Taigi praktiškai broliai nė to tikrai nemokėjo, nes paprastai programa būna didesnė nei jos įvykdymas. Jeigu Ordino viršūnė reikėjo tikrinti, ar ji moka sukalbėti poterius, tai kiek gi galėjo žinoti katalikų tikėjimą žemesni Ordino žmonės? Tokiu atveju visa tikyba tegalėjo susidėti vien iš paviršutinių apeigų. Nei Vytautas, nei kiti tuo būdu pakrikštyti lietuviai negalėjo daugiau jos išmanyti, kaip patys krikštytojai.

Padėdamas statyti tvirtoves, dalyvaudamas kariškuose žygiuose prieš Žemaičius, Vytautas tikrai migdė Kryžiuočius prieš besiartinančią karo audrą. Pastatytas Žemaičiuose vaitas Mykolas Kuchmeisteris negalėjo atsigėrėti, kaip visa gerai eina. Nesigailėdamas didžiausių išlaidų Ordinas pradėjo tvarkyti kraštą. Jis stengėsi patraukti gyventojus savo pusėn. Propaganda labai intensyviai buvo varoma prieš Vytautą papirkimais ir kitomis priemonėmis. Todėl iš pradžios buvo pastebėtas tam tikras palankumas Ordinui. Tarp Vytauto ir Ordino pasiliko dėl Žemaičių tik vienas nebaigtas dalykas. Vytautas buvo išderėjęs pasiimti apie 250 bajorų, bet su jų iškėlimu nesiskubino. Ordinas nekartą jam siūlė baigti reikalą, bet kunigaikštis atsakydavo, kad tam yra dar laiko. Jų laikymas Žemaitijoje rodė, kad Vytautas jos nenori išsižadėti galutinai. Kol jie buvo Žemaitijoje, Ordino vaitas suvaržytas buvo

krašto valdyme, nes šie bajorai galėjo skųstis Vytautui dėl daromų jiems skriaudų. Bet svarbiau buvo kita: per juos Vytautas galėjo žinoti, ką daro Kryžiuočiai Žemaitijoje. Gi žinodami, kad Vytautas seka Žemaičių elgesį, jie turėjo atsargiau laikytis su Vokiečiais. Taigi, kol su Vytautu nebaigtas Žemaičių reikalas, Ordinas negalėjo būti ramus ir tikras rytojaus. Iš čia jo nekantrumas ir noras greičiau baigti.

Koks galėjo būti Vytauto planas dėl apsiskaitymo ginklu su Vokiečių Ordinu? Jis galima numanyti gana aiškiai. Pažinęs gražiai Ordino tvarką, Vytautas giliai įsitikino, kad vienintelis kelias kovai laimėti su Kryžiuočiais — išvilioti jų visas jėgas į atvirą mūšio lauką. Tokiame mūšy lengvai apginkluoti lietuviai gali laisvai manevruoti ir paversti Kryžiuočių sunkų apginklavimą ir nejudrumą jų nenaudai. Dideliame plote gali totorių gausingi raiteliai apsupti priešą ir prie jo prišokdami jį trupinti pamažu . . . Be to, dideli totorių būriai iš anksto turėjo demoralizuoti priešą. Nebe reikalo jų vardas buvo visai Europai savo metu įvaręs baimės. Kas vėl buvo labai svarbu, dideliame mūšy turėjo dalyvauti visa ordino vadovybė. Laimėjus tokį mūšį galima būti tikram, kad Ordino galvos žus arba pateks nelaisvėn. Tada tik galima svajoti imti Ordino tvirtoves, nes nebus kam organizuoti krašto gynimo.

Bet kaip priversti Ordinas prie tokio mūšio? Jeigu savo krašte laukti Ordino užpuolimo, tai jis niekados neateis su visomis jėgomis, o veiks įprastu „reizų" būdu. Su visa savo jėga Ordinas priverstas bus išeiti tik savo krašte, jeigu kas įsiveržtų, visa naikindamas ir degindamas. Galima buvo būti tikram, kad riteriai neužsidarys į tvirtoves, leisdami naikinti Ordino žemes ir bijodami pasirodyti atvirame mūšy. Bet jų tiek išeis atviran mūšin, kiek didelė bus priešo kariuomenė. Viena Lietuva negalėjo pastatyti tokios kariuomenės, kuri nugalėtų visas Kryžiuočių jėgas. Tam planui įvykdyti reikėjo, kad ir Lenkija su visomis savo jėgomis dalyvautų kare ir priimtų Vytauto planą. Bet jeigu turėjo Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės veikti, tai įsiveržimas jų galėjo būti tik iš pietų. Tokia kryptis patogesnė buvo irgi dedesniam totorių pritraukimui. Lietuviams tada bazis galėjo būti Gardinas. Bet kaip priversti priešą, kad jis priimtų Vytauto planą? Vytautas gerai žinojo, kad Kryžiuočiams nė galvon neateis, kad gali kas ryžtis užpulti juos jų pačių krašte su visomis jėgomis. Kai Ordinas pradėjo justi, kad santykiai virsta karo pusėn, jie laukė to karo iš Žemaičių. Pasisekus ten, jų manymu, Vytautas *galėjo užpulti Klaipėdą ir eiti į Kunigapilį* (Karaliaučių). Lenkai, jeigu ir prisidėtų, galėjo veikti Pavisly, vadinasi, didelio sau pavojaus Ordinas iš niekur nelaukė.

Vytautui reikėjo daugiausia suklaidinti Ordiną. Tam reikalui jis naudojo Žemaičius. Nuolatiniu savo įsikišimu į Žemaičių reikalus Vytautas palaikė Ordino nuomonę, kad karas gali gręsti iš čia ir vertė juos skubiai statyti tvirtoves. Ruošdamasis prie didesnio žygio, Vytautas turėjo būti tikras irgi iš Maskvos pusės. Žygiai 1407-8 metų toli į Maskvos žemes privertė jos kunigaikštį Vosylių, Vytauto žentą, nusileisti uošviui. Kartu pratino Vytautas savo karo žygiais Ordino vadus prie minties, kad Lietuva renka didelę kariuomenę ne prieš Vokiečius, o besiruošdama eiti į tolimus Rytus. Karo vėjas aiškiau papūtė Ordine, kai mirus jo didžiajam mistrui Konradui von Jungingen, tapo jo vieton išrinktas tikras jo brolis Ulrikas (1407). Vytauto atsargus kurstymas Žemaičių jam labai nepatiko, o atviresnis jų užstojimas skaudus buvo Ordino prestižui. Vytautui reikėjo taip vest dalykas, kad Kryžiuočiai pirmieji pradėtų karą. Diplomatinis konfliktas prasidėjo 1409 metais dėl Žemaičių. Jis greitai grėsė pavirsti ginkluotu konfliktu. Kurjeriai bėgioja tarp Malburgo ir Vilniaus bei Trakų. Apie karą kalbama atvirai. Žemaičiai sukilo. Vytautas pastatė jiems valdyti savo žmones ir pareiškė viešai, kad jeigu Kryžiuočiai eitų jų malšinti, jis ateitų Žemaičiams talkon su visa savo kariška jėga. Toksai klausimo statymas iš Vytauto pusės nebuvo taikos laužymas, nes patys Kryžiuočiai darė pirma su Žemaičiais atskiras sutartis ir su jais vienais kariavo, palikdami taikoje su likusia Lietuvos dalimi. Dabar Vytautas jiems priminė jų pačių praktiką. Taigi Ordinui reikėjo pačiam pasirinkti taikos ar karo kelias. Čia jam pamatinis dalykas buvo, ar Lenkija eis karan su Lietuva?

Dėl Jogailos Vytautas buvo tikras, kad sutiks prisidėti karan. Jogaila Ordinui neužmiršo, kaip jis buvo įklampintas Ordino patarimais, pradedant 1379 metų sutartimi. Bet Lenkijoje karalius nedaug tereiškė. Vytautui reikėjo turėti savo pusėje Lenkų galiūnai. Nuo eilės metų Vytautas veikė ta kryptimi visokiomis dovanomis ir panašiais būdais. Bet Ordinas nebuvo tikras, kaip Lenkai pasisakys. Užuot diskretiškai, pašaliniais keliais, išsiaiškinęs šį klausimą, didysis mistras Jungingenas padarė didžiausią diplomatinę klaidą, klausdamas Lenkų karalių per tam tikrus pasiuntinius. Be nusižeminimo prieš Ordiną Lenkai negalėjo pasakyti, kad neis Lietuvai talkon. Geriausiu atveju Jogaila galėjo pareikšti, kad klausimą svarstyts. Taip ir atsitiko. Lenkų karalius pasakė Ordino pasiuntiniams, kad tokian rimtan klausiman jis negali atsakyti be rimto svarstymo ir todėl atsakymą duos šv. Alekso dieną, kuriai tegu sugrįžta pasiuntiniai. Netaktišku paklausimu Jungingenas padėjo Vytautui jo planuose. Jau vienas ilgo termino paskyrimas reiškė, kad

Lenkija arba jau nusistačiusi kariauti, arba bent labai rimtai ruošiasi svarstyti tą reikalą. Pirmąją klaidą didysis mistras pagilino tuom, kad, nelaukdamas Alekso dienos, ragino Jogailą pasiskubinti su atsakymu. Jogaila galėjo tik pakartoti savo pirmykštį atsakymą, kuris tegalėjo tik gilinti pirmąjį nenaudingą Ordinui įspūdį. Vytautas mokėjo išnaudoti tas Ordino diplomatines klaidas ir daugiau orientuoti Lenkiją karui.

Pažemintas tais atsakymais Ordinas nustojo kantrybės ir pats pirmasis pasiskubino paskelbti Lenkams karą rudeniop 1409 metais. Čia buvo jau nebe diplomatinė, o kariška klaida. Kad Lenkija nebuvo pasiruošusi karui, tą Ordinas gražiai žinojo, bet jeigu tas galėjo duoti jam eilę lengvų laimėjimų prieš Lenkus, tai negalėjo priversti Lenkijos prie kapituliacijos anksčiau, nei rimtas karas prasidėtų. Greitai turėjo pastebėti ir pats Ordinas savo vadovybės klaidas. Nors veikimas prieš Lenkus prasidėjo, bet Vytautas nesijudina iš vietos. Jis tenkinosi tuo, kad Žemaičiai, žinoma, jo remiami, išvarė iš savo krašto visus vokiečius. Tuo tarpu jis tenkinosi tuom, kad išleido sumaniai sustatytą manifestą į krikščioniškąjį pasaulį, išdėstydamas jame visus Kryžiuočių nusikaltimus ir aiškindamas, kodėl jis turi užstoti Žemaičius. Vytauto susilaikymas rodė Kryžiuočiams, kad Lietuvos didysis kunigaikštis turi didesnių sumanymų, bet kokių, niekas negalėjo įspėti. Su Lenkais Ordinas sudarė paliaubas iki šventam Jonui 1410 metų. Ar Vytautas laikys sau privalomas tas paliaubas, klausė savęs Ordino viršūnės. Vargais negalais jiems pasisekė įsitikinti, kad Vytautas laikys šventai paliaubas iki numatyto laiko ateinančiais metais. Jiems irgi buvo žinoma, kad Vytautas graso mirties bausme tiems, kas bet kuo nusižengtų prieš Vokiečius paliaubų metu. Vėl buvo aišku, kad Vytautas ruošiasi kažkam, bet kam?

Paliaubų laiką abi pusi stengėsi išnaudoti kariuomenės rinkimui. Ordinas pasiuntė Europon savo agitatorių, kad riteriai plauktų jų kariuomenėn kitiems metams. Vytauto jau buvo numatytas žygis per manifestą, kurį minėjome, užkirsti tai propagandai. Jis pasiuntė irgi Jogailai 20,000 kapų skatikų samdyti kariuomenei. Jau tas vienas dalykas, kad Vytautas turi lėšų suteikti Lenkijos apginklavimui padidinti, rodo, kad jis nuo seniai ruošėsi šiam karui. Ruošos didumas rodė visiems, kad sumanytas labai didelis dalykas. Tai buvo žygis prieš Kryžiuočių sostinę Malburgą. Planas buvo Vytauto sumanytas ir paliaubų metu aptartas su Jogaila Lietuvių Brastoje. Jį žinojo tik vienas Lenkijos kancleris Tromba. Ordinas galėjo jį numatyti tik tada, kai

kariuomenė pradėjo koncentruotis abiejuose kraštuose. Lietuviams teko priminti senas jų pramintas kelias į Vislą per Bebrį, Narevą. Gi Lenkams teko tik nusileisti per Vislą žemyn. Kai abi kariuomenės susijungė, tada niekam negalėjo būti abejonės, kad jos eis į Malburgą. Vytauto planas remtas buvo psichologiniais sumetimais. Jau apie šimtą metų lietuviai nesirodė tose vietose ir apskritai Ordino sostinė nematė labai seniai jokių priešų. Taigi, pasirodymas šioje kaip tik vietoje priešo sukels didžiausį susinervinimą, ir galima iš anksto numatyti, kad visos Ordino jėgos bus nukreiptos užkirsti Lietuvių-Lenkų kariuomenei kelią. Vadinasi, Vytautas galės kautis, kaip jis norėjo, su visa Kryžiuočių jėga.

Numatymai Vytauto pasitvirtino. Ordino puikybė ir savimyla neleido laukti priešo prie kurios tvirtovės. Kai po kariuomenių susijungimo kryptis paaiškėjo, didysis mistras Jungingenas su visa Ordino kariuomene ėjo užkirsti jai kelio, tikėdamas, kad jis lengvai galės įveikti priešus. Lietuvių-Lenkų kariuomenei vesti buvo sudaryta taryba, kurios pryšaky stovėjo Vytautas. Faktinai jis buvo vienintelis visos kariuomenės vadas. Ordino karo vadovybė buvo kur kas silpnesnė. Pagaliau 15 liepos 1410 metų Vokiečių ir Lietuvių-Lenkų kariuomenės susidūrė tarp Pušinkalnio ir Žalgirio. Kaip sakėme, Vytautas statė visą savo likimą ant kortos. Jis buvo pasiryžęs ar žūti ar laimėti. Jogailai saugoti buvo pristatyta rinktinė riterių dalis. Tas pat norėta padaryti ir Vytautui, bet jis atsisakė. Skrajodamas mūšio lauke, kaip žaibas, į visas vietas, kur reikėjo kas tvarkyti, paraginti, duoti pavyzdys, Vytautas užvarė penkis arklius. Vytauto genijus laimėjo. Po ilgo ir sunkaus mūšio Ordino kariuomenė buvo sumušta. Jos vadovybė su didžiuoju mistru pryšaky garbingai žuvo. Pergalėtojų kariuomenė stovėjo pačioje Ordino širdy. Koks dabar bus Ordino likimas?

Daugumui rodėsi, kad dabar suduotas Ordinui mirštamas smūgis, tik reikia truputį pasistengti — ir Kryžiuočių valstybės nebėra. Lenkai tuoj norėjo eiti ir apsiausti Malburgą. Vytautas buvo kitos nuomonės ir nutarė su savo kariuomene grįžti namo. Paprastai lenkų istorikai jį kaltino, kad, girdi, jis išgelbėjęs Ordiną nuo tikros pražūties. Tai netiesa. Jeigu būtų tikrai galima buvę pasiimti Ordino žemės, Vytautas būtų tai padaręs mielu noru. Bet vienas pralaimėtas mūšis, kad ir labai būtų didelis, neišgriauna tvirtos valstybės. Juk Ordino visa galybė buvo miestuose, kurie daugiausia įkurti buvo Hansos sąjungos ir jos palaikomi. Kaip ir pati Hansa, šie miestai augo savo jūrų prekyba. Tam jie ir pastatyti iš pat pradžios prie jūrų arba vandens kelių. Ordino galybė todėl tik tada galėjo būti sugriauta, jeigu šie miestai būtų buvę

paimti, o tam reikėjo turėti savo laivynas. Vytautas ryškiai matė, kad Ordinas ir po pralaimėto mūšio yra dar didelė jėga ir negalima nė svajoti apie jos pribaigimą. Sumišimas, žinoma, buvo labai didelis Ordino žemėse. Daugel vietų pasidavė Vytautui. Savo prieš karą išleistame manifeste Vytautas minėjo, kad Prūsuose gyventojai liko iš esmės pagonys. Taigi, jiems Lietuviai dabar rodėsi, kaip tikri gelbėtojai. Vytautas pastatė iš Prūsų bajorų savo vaitus kraštui valdyti. Ragindamas juos būti jam ištikimais, Vytautas kartu ramina jų baimę, kad gali vėl Ordinas grįžti. Jis žadėjo jiems duoti tiek pat turto Lietuvoje, jeigu jie panorėtų ten persikelti. Jau vienas toks drąsinimas rodo, kad Vytautas netikėjo ilgai galėsiąs likti apie Alvitą, vokiškai vadinamą Elbingu, ar Christburgą, kur jis dabar statė savo vaitus.

Nė nesvajodamas atgauti Lietuvai Prūsus Vytautas statė sau realesnį tikslą. Po pergalėjimo prie Žalgirio negalėjo būti mažiausio abejojimo, kad Žemaičiai turės grįžti Lietuvai, bet kur eis siena tarp Lietuvos ir Ordino žemių? Klausimas, kurio niekas negalėjo atsakyti, nes kova su Ordinu toli gražu nebuvo baigta. Jau 1411 metais pasirašyta buvo taika su Ordinu Torūnoje, kuri rodo labai aiškiai, kiek Ordino galė dar buvo didelė. Šios taikos sąlygomis Lietuva atgavo Žemaitiją, bet tik iki Vytauto gyvos galvos, gi jam mirus ji vėl turėjo tekti Ordinui. Sunkiausia gal Ordinui iš taikos sąlygų buvo piniginė, nes jis turėjo sumokėti gana stambią kontribuciją. Bet kad kova eis toliau, irgi buvo Vytautui aišku. Nė viena pusė nebuvo patenkinta Torūnos taika. Ordinas per savo šnipus 1412 m. gavo žinią, kad Vytautas pastatęs Veliuonoje tvirtovę, kuriai valdyti paskyrė Minigailą su Kareiva. Tvirtovė Veliuonoje esanti pastatyta prieš Vokiečius, nes Vytautas besiruošiąs eiti prieš Ragainę (seniausiuose raštuose vadinasi Raganytė), o iš ten eisiąs į Kunigapilį (Karaliaučių). Nusigėrę bajorai kalbėję: „Mūsų kunigas turi turėti Kunigapilį, nes tai jo tėviškė". Taigi, jeigu Vytauto artimieji taip prasitardavo, tai bus paties jo prasitarta tan žodin. Tada valstybės siena galėjo eiti Prėgliun maždaug Elko (Lyk) kryptimi į Bebrį. Praktiškai reikšmės turėjo Kunigapilis su Žemija (Samland). Vytautui nenusisekė paimti šie plotai, kurie būtų galėję turėti Lietuvai didelės reikšmės. Žemiai nuo seniai buvo apsipratę su jūromis ir savo laiku buvo garsūs jūrininkai. Istoriškai susidėjusiomis aplinkybėmis ne Klaipėda galėjo būti Lietuvai uostas, bet Kunigapilis, kur Lietuvių tikrai turėta uostas anksčiau. Jo vardo dalis užsiliko iki šiai dienai vokiškame Steindamm, kuris verčia lietuvišką senųjų raštų „tvankstė" vokišku damm.

Deja, ši realesnė programa vis dėlto pasirodė Lietuvai esanti neįmanoma, dargi prie Vytauto genijaus. Jau anais laikais Europa buvo politiškai gana surišta: Vengrų karalius, būsimas imperatorius Zigmantas, buvo net paskelbęs Lenkijai su Lietuva karą prieš pat Žalgirio mūšį. Tai buvo teoretiškas karas be jokių veiksmų, bet jis rodė interesų susipynimą. Lygiai Germanų imperija rėmė Ordiną prieš Lietuvą bei Lenkiją. Popiežiai dažniausia palankūs būdavo Ordinui. Taigi, nenuostabu, kad mėginta spręsti konfliktas įvairiomis taikiomis priemonėmis. Pirmų pirmiausia norėta atiduoti byla spręsti anų laikų Tautų sąjungai, Konstancoje kaip tik rinkosi bažnytinis visuotinas susirinkimas katalikų Bažnyčios reikalams sutvarkyti. Tikėta, kad jis galės išspręsti taikiai ir konfliktą su Ordinu. Kilo polemikos, katros pusės byla geresnė. Vienuolis Falkenbergas parašė visą pamfletą, kur daugiausia teko Lietuvai su Vytautu. Griebtasi net tokių kaltinimų, kad Vytauto senelis buvęs batsiuvis, o pats Vytautas besigyręs, kad jis pagirdysiąs savo arklį Reine. Aišku, kad Konstancos tėvai negalėjo išspręsti tokios didelės bylos.

Tuo tarpu tarp Lietuvos bei Lenkijos iš vienos pusės ir Ordino iš kitos nebuvo nei taikos nei karo. Kaip ir pirmiau, besitenkinta paliaubomis, kurios betgi kartais nelengva buvo sudaryti ir trumpam laikui. Pagaliau Jogailos prašymu ar sutikimu imperatorius Zigmantas sprendė bylą ir Žemaičius priteisė Kryžiuočiams. Griežtame laiške iš pradžios 1420 metų Vytautas atsako Zigmantui gana aštrioje formoje, kad jis negali priimti panašaus sprendimo, stebisi, kaip jis galėjo būti padarytas, ir aiškina imperatoriui, kad Žemaičiai tie patys lietuviai, kad dalis lietuvių vadinama žemaičiais, kaip kita augštaičiais dėl vietos žemumo ar aukštumo, bet kad tauta viena ir kalba viena. Todėl, sako Vytautas, jis nė savo titule nevartojąs skyrium Žemaičių vardo. Žinoma, ne dėl šių motyvų Vytautas nepriima sprendimo, o dėl to, kad jis nėra atidavęs Zigmanui bylos spręsti. Ordinas kreipėsi į Jogailą primindamas jam, kad jis priverstų Vytautą priimti imperatoriaus nutarimą, nes jis, Jogaila, esąs prašęs to sprendimo, o Lietuva tik Lenkijos dalis, kuri privalo Jogailos klausyti. Šis priminimas turėjo labai nepatikti Jogailai, kaipo nurodymas jo politinės klaidos. Bet jis tuo žvilgsniu įdomus, kad daugiau iškelia Vytauto tezę, jog Lietuvos vardu gali jis, Vytautas kalbėti ir tartis, bet ne Jogaila. Jogaila pasirašydavo savo iškilminguose aktuose, kad jis yra vyriausias Lietuvos valdovas — Lithuaniae princeps supremus. Taigi, jeigu šis vyriausis valdovas negali atstoti Lietuvos nė

svetur, tai kokia jo valdžia? Juk tokiu atveju išeina tai grynai pagarbos vardas, ne daugiau.

Išmėginus vakarų įvairias priemones suvesti Lietuvą su Lenkija ir Ordiną į amžiną taiką, teliko patiems kariaujantiems susitaikinti betarpiškai. Nelengvas tai buvo dalykas. Kur buvo pati didžioji sunkenybė, pasisakė pats Ordinas, skųsdamas 1420 metais Vytautą popiežiui. Skunde sakoma, kad Vytautas „gręsia pradėti karą, jeigu nebus sudaryta naujų sutarčių. Reikalauja gi jis būsimai taikai Žemaitiją amžinon nuosavybėn, be to, dar tokias sienas per žemes, dėl kurių praeity niekados nebuvo abejonės, kad jos priklausė Ordinui. Šių sienų plotan įeina Klaipėdos pilis ir tuo būdu tampa perkirstos Livonijos žemės nuo Prūsų". Iš betarpiško diplomatinio susirašinėjimo mes žinome tiksliai, kaip tos sienos reikalauta Vytauto išvesti. Visas dalykas ėjo apie Klaipėdą ir jos kraštą.

Pastatyta trejais metais anksčiau nei Kunigapilis (Karaliaučius), Klaipėda labai daug kartų buvo sudeginta lietuvių, bet nėra abejonės, kad ji viena iš pirmųjų Ordino kolonijų. Kitaip betariant, Vytautas reikalavo Lietuvai su Ordinu tų sienų, kurias šiandien ji turi su Prūsais. Pagaliau Vytautas turėjo nusileisti, kada klausimas atsistojo taip, kad dėl Klaipėdos krašto būtų reikėję pradėti su Ordinu naujas karas. Nusileidus Vytautui, 1422 m. prie Mėlyno ežero Prūsuose, kurs tikriausia bus reiškiąs juodą, pasirašyta sutartis, kurioje nustatytosios sienos išliko iki XVIII šimtmečio galui, kada Užnemunė buvo patekusi Prūsams.

Lygiai 40 metų suėjo nuo tos nelemtos 1382 metų sutarties, per kurią Jogaila perleidęs buvo Žemaičius Ordinui. Dabar tik po keturiosdešimts metų sunkiausių kovų toji sutartis buvo panaikinta. Bet jos vietoje turėjo išdygti kita. Kovos su Ordinu metu Lietuva nekartą turėjo pakartoti unijos pažadus Lenkams. Kovos įtempimo metu po Žalgirio teko atnaujinti Horodlėje prie Būgo upės senąją uniją. Ši unija turėjo naują ir labai pavojingą dalyką, nes ji užmezgė tarp dviejų kraštų moralį ryšį per jų bajoriją. Lenkiškosios giminės prisiėmė savo tarpan lietuviškąsias suteikdamos joms herbus. Tuo tarpu kai Kryžiuočiai, pirmiaus užkariavus, mėgino pavergti Lietuvius, Lenkai mėgino juos pritraukti geruoju. Ši politika buvo be abejojimo kur kas lankstesnė ir žadėjo daugiau vaisių. Vytautas matė pavojų Lietuvai iš Ordino kovos pradžioje, bet jis įsitikino kovos metu, kad Lenkų pavojus yra irgi labai didelis. Baigdamas kovą su Ordinu, Vytautas patapo nuolaidesnis, nes

laikas ėjo, o nuo Lenkų atsipalaidavimas dar nė neprasidėjo. Dar daugiau, ryšis tarp abiejų valstybių stiprėjo.

Jau nekiek liko Vytautui begyventi. Su Kryžiuočiais kovą jis pabaigė pradėjęs eiti aštuntą dešimtį... Jo gyvenimo darbas nebus baigtas, jeigu jis paliks Lietuvą pririštą prie Lenkijos. Reikėjo skubėti.

Atsipalaiduoti nuo Lenkų rodėsi būsią galima diplomatiniu keliu, nesigriebiant ginklo. Apie 1426-7 metus sienos tarp Prūsų ir Lietuvos jau visur buvo pažymėtos. Visos nesusipratimų priežastys šalinamos. Nesusipratimai tarp Ordino ir Lenkų buvo tiek dideli, kad Jogaila galvojęs net apie karą, nuo kurio jį atitraukė Vytautas. Dabar Ordinas jau ir pats matė, kad Vytautas jį užtaria, kur gali. Imperatorius Zigmantas, kaipo Lenkijos kaimynas, turėjo irgi labai susirūpinti tuo, kad Lenkai labai pradeda stiprėti. Visi klausė save, kas bus Vytautui mirus? Juk tada Lenkai pasiskubins praktiškai padaryti iš Lietuvos jei tuo tarpu ne provinciją, tai visai priklausomą valstybę. Taigi jis irgi buvo suinteresuotas, kad Lietuva pataptų pilnai nepriklausoma. Tas tikslas nesunku buvo pasiekti tuo būdu, kad ryšys tarp Lenkijos ir Lietuvos savaime nutrūktų, jeitu Lietuva įgautų kitą tarptautinę būklę. Kitais žodžiais besakant, reikia padaryti iš Lietuvos karalystė vieton kunigaikštystės, apvainikavus Vytautą Lietuvos karalium. Tai galėjo padaryti tik popiežius arba imperatorius. Visas reikalas buvo labai gerai apgalvotas. Nebuvo galima nė svajoti, kad popiežius imtųsi tokio dalyko, kur tektų susidurti su Lenkų didžiausia opozicija. Visą reikalą galėjo išvesti tik imperatorius Zigmantas.

Nėra gal kito Lietuvos istorijoje įvykio, kurį mes galime taip veik diena iš dienos sekti, kaip Vytauto vainikavimo istoriją. Ji tęsėsi daugiau dvejų metų, kaipo aktualiausias Europos politikoje klausimas. Lucke 1428 metų pasimatyme imperatorius Zigmantas paklausė Jogailos sutikimo Vytauto vainikavimui. Jogaila tuoj sutiko, bet prašė pasikalbėti su Vytautu. Užkalbintas tuo reikalu Vytautas pasisakė, kad reikia pasitarti su Jogaila. Iš ryto Zigmantas su žmona, Vytautas su keleta artimųjų atėjo Jogailos kambarin. Priminęs vakarykštį Jogailos sutikimą Zigmantas pasakė vėl, ar sutikimas tikrai duodamas. Jogaila pareiškė savo sutikimą ir didelį džiaugsmą, kad Vytautas bus apvainikuotas. Tada Vytautas pasakė Jogailai lietuviškai, kad nesuprastų Zigmantas, jog tuo reikalu nereikėtų skubintis, gal Jogaila pasitartų su savo lenkiškais patarėjais, o Vytautas pasitars su savaisiais. Jogaila vėl pakartojo savo sutikimą ir savo džiaugsmą dėliai Vytauto vainikavimosi. Bet 1429 metų pradžioje Jogaila pasiuntė Zigmantui atskirą pasiunti-

nybę, kuri turėjo pranešti, kad Zigmantas nebesirūpintų Vytauto vainikavimu. Girdi, vainikavimas panaikintų senus užrašus, unijas, sutartis ir galėtų privesti prie karo. Be to, mirus Vytautui Lietuvos bajorai išdrįstų tada išrinkti sau karalių be Lenkų sutikimo, o pagaliau Jogaila nustotų tų žemių, kurias jis padovanojo Vytautui iki jo gyvos galvos. Kaip matome, Lenkai visai neklydo dėl vainikavimo prasmės. Bet Jogailos padėtis buvo be galo kebli, nes prie liudininkų jis pakartotinai reiškė savo sutikimą ir tai pačiam Vytautui patariant apsigalvoti. Supratęs savo klaidą, Jogaila, įprastu sau būdu delsti, norėjo ir čia vilkinti. Bet tai nebuvo galima. Tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje dalykas plačiai išgarsėjo ir sukėlė audrą. Vytautas mokėjo taip pastatyti reikalą, kad jis patapo visai Lietuvai garbės klausimu. Dalykas pradėjo virsti į karą.

Padėtį komplikavo, o gal iš dalies ir lengvino, husitų klausimas. Lenkus kaltino, kad jie palaiko husitus ir kad perėję per Lenkiją jie gali užpulti Ordiną. Kardinolai norėjo įteikti Kryžiuočiams didesnę pinigų sumą, kad jie kariautų prieš husitus. Bet Lenkų šalininkai atkalbėjo, nes, girdi, Ordinas pinigus paims, o sunaudos karui prieš Lenkus. Vytautas turėjo gerą progą surinkti didesnę kariuomenę, bet pats popiežiaus legatas pranešinėjo, kad jis negali eiti per Lenkiją, nes jį gali Jogaila nudėti. Lenkai pamatė, kad vainikavimą Vytautas stato labai rimtai. Todėl 1429 metais jie pasiūlė Vytautui Lenkijos karūną, bet Vytautas nuo jos atsisakė, nes klausimas buvo labai aiškiai pastatyta, kad Vytautas vainikuojamas karalium, o Lietuva pakeliama į karalystę. Taigi, Lenkijos vainikas negalėjęs būtų pakeisti Lietuvos būklės. Lenkai labai gerai žinojo, kad Vytautas jo nepriims, bet jie tuom norėjo parodyti savo nuolaidumą ir suversti ant Vytauto atsakomybę už konfliktą.

Matydamas, kad Lenkai tik vilkina, bet sutikti nieku būdu nesutiks, Vytautas nutarė pagaliau apsieiti be jų sutikimo. Bet tokiu atveju kilo klausimas, kaip atlikti vainikavimo bažnytinės apeigos. Lenkams sutikus popiežius būtų atsiuntęs savo atstovą joms atlikti, bet kylant tarp Lietuvos ir Lenkijos konfliktui, jis turės laikytis neutraliai ir todėl iškilmėse negalės dalyvauti. Klausimas tuo buvo svarbus, kad paskui Lenkai galėjo nepripažinti vainikavimo, kur bažnytinė pusė neatlikta. Todėl imperatorius Zigmantas liepė jį ištirti Vienoje savo mokytiems kanonistams ir teologams. Jie nurodė eilę precedentų, kur karalystės atsirado be popiežiaus dalyvavimo ir nurodė, kad bažnytinį patepimą gali padaryti Vilniaus vyskupas. Karūną suteiks imperatorius.

Kadangi jo vainikavimas turėjo nešti Lietuvai laisvę, tai Vytautas norėjo padaryti šį aktą kuo iškilmingiausį. Todėl jis sukvietė į vainikavimo iškilmes daugybę valstybių galvų iš visų kraštų. Ordino didysis miestras turėjo atvykti, kas turėjo reikšti, kad Kryžiuočiai dabar pripažįsta nepriklausomą Lietuvą ir jai draugingi. Norėdamas tokio suartėjimo, Vytautas patarė mistrui pasiimti su savim palydovų, kurie kalba lietuviškai, kad galėtų išsikalbėti su Vytauto žmonėmis. Suvažiavimas buvo paskirtas Lucke, kaipo patogiausioje visoms pusėms vietoje, rugsėjo m. 8 d. Iš anksto prasidėjo rinktis gausingi svečių būriai. Matydami visą ruošą, Lenkai nežinojo, kaip jiems pasielgti, ar leisti savo karaliui dalyvauti iškilmėse ar ne. Jų nebuvimas turėjęs būtų kaip tik pabrėžti, kad vainikavimas panaikina uniją, gi dalyvaudami jie galėjo paskui aiškinti, kad vienas reikalas su kitu neturi nieko bendra. Bet kas labiausia juos vertė atvykti į vainikavimo iškilmes, tai Vytauto įpėdinio klausimas. Juk po atsipalaidojimo nuo Lenkų per vainikavimą, tuoj turėjo kilti klausimas, kas yra Lietuvos sosto įpėdinis. Pats Vytautas neturėjo sūnaus nei žento, kuriam galėjęs būtų perleisti Lietuvos karalystę. Taigi, jam įpėdiniu galėjo būti tik brolis Zigmantas arba kas iš Jogailos brolių. Pagaliau įpėdiniu galėjo likti ir pats Jogaila, kurį sunkiau apeiti jam esant vietoje. Visais tais sumetimais Lenkai nutarė, kad jų karalius turi vykti į vainikavimą.

Kad ir leisdami savo karalių Lietuvon, vis dėlto Lenkai nusistatė trukdyti ir patį vainikavimą. Juk artimiausias Zigmanto pasiuntiniams kelias su karūna ėjo per Lenkiją. Taigi jie nusistatė sulaikyti šiuos pasiuntinius. Praktiškai tas nekiek galėjo reikšti, nes pasiuntiniai galėjo aplinkiniu keliu per Ordino žemes vykti Lietuvon. Kada viena Zigmanto pasiuntinybė buvo sulaikyta, Vytautas susitarė su Zigmantu dėl antrojo kelio. Sutrukdymas išėjo Lenkams naudon. Vytautas, nukritęs nuo arklio, apsirgo ir jau nebeatsikėlė. Jis mirė spalių 27 d., kaip Dlugošas tvirtina, o anot rusų šaltinių 23. Vainikavimo iškilmės tapo šermenimis.

Sunku Vytautui buvo skirtis su pasauliu, nes jo viso gyvenimo darbas liko ne tik nebaigtas, bet ir be vilties baigti. Juk kas gi galėjęs būtų tęsti jo darbą? Jis gerai žinojo, kad kas bebūtų jo vietoje, bus priverstas eiti jo keliu, bet neįstengs. Kaip tiksliai matė Vytautas, parodė artimieji įvykiai. Jogaila pasodina Vytauto vieton savo brolį Švytrigailą, mums žinomą iš veikimo prieš Vytautą. Tais pačiais 1430 metais naujasis Lietuvos kunigaikštis jau nori tęsti Vytauto politiką prieš Lenkus. Švytrigaila nori apsivainikuoti ir sudaryti sąjungą prieš Lenkiją. Tas tik rodo, kad Lietuvos visuomenė reikalavo tęsti Vytauto darbą. Bet

Švytrigailos sukilimas 1432 metais irgi parodė, kad Vytauto palikimas jam buvo nepakeliama našta.

Pridaręs Vytautui tiek skriaudų, užmušdamas jo tėvą ir jam pačiam ruošdamas tą patį likimą, Jogaila padarė didžiausią skriaudą ir mirusiam didvyriui. Būdamas paskutines dienas prie ligonies Jogaila išplatino gandą, kad Vytautas jam pareiškęs apgailestavimą dėl savo vainikavimo ir net atsiprašęs Jogailos, kad klausęs Zigmanto kurstymų. Vadinasi, Lietuvos paliuosavimo nuo Lenkų darbas, tai ne gyvenimo uždavinys, bet sudribusio senio užgaidos, pakištos jam prieš jo paties norą. Jogailai naudinga buvo leisti tokius gandus. Lenkai labai gerai žinojo, kad visa Lietuva be skirtumo, vadinasi, tiek jos lietuviška dalis, tiek rusiška, rėmė Vytautą atpalaiduojant ją nuo unijų su Lenkais. Kas gi geriau gali atšaldyti Lietuvos visuomenę nuo tęsimo pradėto darbo, jei ne jos didžiausio sūnaus autoritetas, kurs paskutinėmis gyvenimo valandomis išsižadėjo savo darbo ir pasmerkė jį? Vytautas negalėjo atsikelti iš karsto ir pasakyti Jogailai meluoji!

Penki šimtai metų suėjo, kai Vytautas ilsisi Vilniaus katedroje. Ilsisi? Ne, jis laukia, kada jo tautos palikuonys susipras ir baigs jo pradėtąjį darbą. Jo dvasia atgimsta, bet prakeikimas, surištas su Jogailos šešėliu, dar slegia Lietuvą. Kada Lietuva pames Jogailos takus ir nueis Vytauto keliu? Jogaila kalino Vytautą gyvą, o jo palikuoniai kalina jį mirusį. Vytauto dvasia laukia Lietuvos laisvės. Lietuvos vaikai teklauso jos balso!

(Jaunoji Lietuva, mėnesinis tautiškosios moksleivijos žurnalas. Nr. 6, 1930 Vytauto Didžiojo M. birželio m., II (VII) m., 313-341 psl.).

AUGUSTIN VOLDEMARAS

Ancien Professeur à l'Université
Ancien Président du Conseil

LA LITHUANIE ET SES PROBLÈMES

TOME I

LITHUANIE ET ALLEMAGNE

MERCURE UNIVERSEL

204, rue Solférino — LILLE | 3, Cité Bergère — PARIS (9e)

VALENTIN BRESLE ÉDITEUR

Prof. A. Voldemaras

LIETUVA IR JOS PROBLEMOS

Tomas I

LIETUVA IR VOKIETIJA

Įvadas

Tarptautinio gyvenimo skirtuose rėmuose lietuvių tauta yra savo likimo sprendėja. Tai yra jos tautinė asmenybė, kurią reikia pažinti. Gi pagal Gustave le Bon gražų išsireiškimą: „Kiekviena gyva būtybė yra kapinės, kur miega gausybė prosenelių, kurie kartais pabunda pareikšti įsakmią valią". *(Philosophie de l'Histoire,* p. 51). Ir štai, kai vyko didinga ir kilni tautų atpirkimo tragedija, lietuviai proseneliai atsibudo. Jie priminė savo užuomaršoms palikonims, jog jie turėjo sukūrę didelę lietuvių valstybę, kurios nepriklausomybė buvo suniekinta vidaus klaidomis ir nusikaltimais, o ne priešų kaimynų veikla. Tai mūsų kartai tenka pareiga imti nebaigtą ir suniekintą darbą.

Ta gyva ir veikianti praeitis skaičiuojama mažiausia šešis šimtus metų, kartais net daugiau. Suprasti jos jėgą ir jos svarbą mums reikia atstatyti tos epochos mūsų prosenelių kūrybą. Bet tai dar ne viskas. Šalia tos gyvos praeities, dar yra kita praeitis, dar daug senesnė. Šiandien ji išties yra mirusi, bet ji formavo gyvąją praeitį. Suprasti veikiančią praeitį, mums reikia gi iššaukti taip pat ir tą tolimą praeitį, mirusią jau prieš daug amžių. Tiktai po tokios studijos mes pažinsime tautinę lietuvių asmenybę ir matysime ką ji yra pajėgi padaryti.

Tokia studija įsakmiai iškyla juo labiau, kad tautinė lietuvių asmenybė yra labai mažai pažįstama, kaip ir nepažįstama. Buvo studijuojama jų praeitis kartais kaip rusų praeities dalis, kartais kaip vienas lenkų istorijos aspektas. Neaiškumas nėra išsklaidytas iki mūsų dienų, nežiūrint istorijos mokslo pažangos. Štai kodėl mums reikia

praskinti kelią defiguracijų krūmyne, kad atrastume tikrąjį lietuvių tautos veidą. Prie tiek problemų prisideda taip pat dar viena, liečianti lietuvių praeities atstatymą. Tai nėra dėl to, kad trūktų specialių studijų, kurios artimai liečia mūsų problemas. Jos apsčiai auga. Jų gausumas ypač pastebimas pas lenkus. Lenkų mokslininkų darbai apima visą lietuvių praeitį. Netrūksta taip pat smulkių ir dažnai kruopščiai parašytų studijų pas vokiečius. Jų autoriai bendrai prieina išvadų, kurios sutampa su krašte palaikomomis politinėmis tezėmis.

Tai faktas, ar jo tik neužtenka diskredituoti tokioms studijoms ir jų autoriams? Jau Taine kandžiai pajuokė tuos istorinių studijų autorius, kurių tikslas įteigti idėją tam tikro politinio režimo pranašumo. „Jei man patinka liaudies suverenumas, — sakė jis, — aš įrodysiu, kad Periklio atenięčiai buvo laimingiausi žmonės. Jei aš palaikau aristokratiją, tai aš parodysiu, kad Romos senatoriai buvo visų didžiausi politikai. Aš pridėčiau truputį prie tiesos, kas yra lengva, nes autorius lengvai tiki tiems dalykams, kurių jis trokšta, ir aš turėčiau pasitenkinimą parašydamas knygą gyvai, tiesiai, naudingą mano reikalui, malonią publikai ir darysiančiai žalą tiktai istorijai". *(Essais de Critique et d'Histoire,* 258).

Tiesa yra gyvybinis reiksmas, vartojant tą terminą, kuris vaidina taip didelę rolę Bergson'o filosofijoje. Taigi ji nėra kas tai nekintamo, visa padaryto ir visuomet identiško jai pačiai, kas reikia tik mokėti rasti. Tikrenybėje ji be paliovos iškyla ir leidžiasi, ne tam kad keistųsi jos esmė, bet jos turinys nepaliaujamai ryškėja ir turtėja. Tiesa nėra randama, ji laimima. Dar daugiau, tiesa yra aukščiausio laipsnio socialinė. Mokslas yra sukurtas ne tiktai žmonių, bet ir žmonėms. Nėra ir negali būti mokslo atskirto nuo žmogaus intereso.

Dar XIX š. pradžioje Goethe's Mefistofelis mokslą statė prieš gyvenimą, sakydamas, kad kiekviena teorija yra pilka, bet žalias yra auksinis gyvybės medis. Tai dėl to, kad jis buvo mokykloje pas Kantą ir ilgai mąstė apie dalyką savyje. Gal būt mažiau jis vertino kategorinį imperatyvą, kuris viešpatavo moralėje, tai dalykas savyje tarnavo ramsčiu pažinimo teorijoje. Šiandien mes daugiau mėgstame eiti į mokyklą pas Bergson'ą, kuris dalyką savyje pakeičia gyvybiniu veiksmu ir šaltą kategorinį imperatyvą statinės ir dinaminės kilmės socialine morale užbaigimui vienoje mistinėje simfoninoje.

Jei kitados rasta ir iškelta tiesa visai neprileido nekonformizmo, tai moderninė tiesa, banguojanti ir besikeičianti, yra tik pakilimas. Gi pakilimas gali vykti skirtingais būdais ir įvairiomis priemonėmis. Gabriel

Hanotaux teisingai pastebi jo redaguotos Prancūzų tautos istorijos įžangoje, kad kiekviena generacija turi rašyti sau istoriją. Bet kas yra tikra laike yra taip pat tikra ir erdvėje, vadinasi, — kiekviena tauta turi rašyti istoriją.

Ko mes turime ieškoti kitų istoriniuose darbuose, tai ne ten gvildenamų idėjų atatikimo mūsų idėjoms, bet jų autorių geros valios. Iš idėjų susikirtimo sužibs tiesa, kuri apšvies sektiną kelią.

Dėl šių samprotavimų mes esame pasirengę priimti vertingais lenkų, vokiečių ir kitų mokslininkų istorinius tyrinėjimus, nors jie ir leidžiasi paveikiami politinių atsižvelgimų ne tiktai pasirinkime jų svarstomo klausimo, bet netgi ir būdo traktuoti tą patį klausimą. Bet tos įtakos nėra pavojingos, nes jos visuomet lengva atskirti, taigi išmesti. Daug sunkiau yra kovoti prieš neapgalvotas ir įsisenėjusias klaidas, tai, ką Bacon vadino „idola fori". Klaidingos idėjos sunkiai užleidžia vietą tiesai. Kad ji triumfuotų, reikia didelės valios pastangos ir dar didesnės geros valios, kurios dažniausia trūksta. Kaip neužgaunantį pavyzdį galima cituoti atsitikimą su vienu rusų pirkliu, kuris jokiu būdu nenorėjo sutikti, kad Čechovas buvo tapęs garsus rašytojas, nes jis jį pažinojo kaip vėjavaikį. Tai yra tingumas pakeisti gautas nuomones, nežiūrint kaip blogai jos būtų pagrįstos!

Kai vokiečių revendikacijos neina už „status quo ante bellum", tai vokiečiai mokslininkai turi mažiau intereso ypatingai studijuoti lietuvių praeitį. Visai kita padėtis yra lenkų. Kaip mes tai esame iškėlę, jų revendikacijos apima visą Lietuvą. Kadangi lietuviai nėra netik lenkai, bet ir ne slavai, tai negalima remtis prigimtine teise. Išeidami iš unijos tarp Lenkijos ir Lietuvos, lenkai bando savo pretenzijas remti iš vienos pusės sutartine teise ir iš kitos pusės istorine teise. Savaime išeina, kad istorinis būtinumas, jei taip norima, tam tikra lemtis, ten vaidina savo rolę. Prie to dar reikia pridėti jų istorikų patetiškas deklamacijas apie civilizacijos geradarystes, kurias lietuviai esą gavę iš Lenkijos.

(Laisvoji Lietuva, 1967 m. rugsėjo 28 d., nr. 20 (1011). Knygoje įvadas 11-41 psl. Čia Feliksas Mackus išvertė dalį 25 psl., 26, 27 psl. ir dalį 29 psl.

I SKYRIUS

LIETUVA KELTŲ, GOTŲ IR LIETUVIŲ

„Anapus Pripetės pelkių ir anapus Dono begalinėse rusiškose stepėse bastosi marga klajoklių masė, be ryšio, be naturalių sienų, kurių istorija mums beveik nežinoma. Pirmiausia į šiaurės pietus, srityje, kuri siekia Nemuno šaltinį ir aukštutinio Dniepro ir Pripetės apylinkėse atskiriama neaiški masė slavų, ten nuo amžių gyvenančių, abejingų nuolatiniam judėjimui, kuris apima visas germanų artimas gentis Dunojaus srityje. Tvirti, milžiniško ūgio, bet jiems trūko vienybės. Toliau į šiaurę, Baltijos krantuose, beveik toje pačioje srityje, vegetuoja lietuviai, įsikūrę ten nuo neatmenamų laikų; ir dar toliau į šiaurę — suomiai, kurie laipsniškai perėję Volgos tekmę, apsistojo Rygos įlankos kaimynystėje, iš kur pamažu jie buvo nustumti prie Ladogos ežero ir Botnijos įlankos" (L. Halphen, *Les Barbares,* Paris, 1926, p. 9-10).

Tad tokiomis spalvomis dabartinis istorikas piešia mums šiaurinės Europos dalies padėtį ketvirtame mūsų eros amžiuje. Be abejonės autorius naudoja tik mokslinių tyrinėjimų duomenis. Tačiau paveikslas, kurį jis piešia, toli gražu nėra tikras. Pirmiausia tie kraštai buvo gyvenami nuo akmens amžiaus. Per tūkstantmečius jie daugel kartų yra keitę gyventojus. Tai yra tikra ir šiaurės kraštams. Suomiai randasi dabartinėje jų gyvenamoje vietoje nuo 8.000 metų prieš mūsų erą ir prieš juos yra buvę kitų tautų.

Kai dėl lietuvių, jie užėmė ne tiktai jų dabartinę gyvenamą vietą, bet dargi kaimyninius kraštus. Jų kraštai daugelį kartų keitė gyventojus. Kad ten gyveno keltai ir gotai yra įrodymų. Didelis autoritetas priešistorinės archeologijos klausime, mokslininkas Montelius tvirtina, kad Skandinavija buvo apgyvendinta mažiausia 8.000 metų prieš Kristų. Jo nuomone Skandinavai akmens amžiuje palaikė santykius ne tiktai su kaimyninėmis salomis: Gotlando, Olando ir Borhnholmo, bet ir su tolimais kraštais, kaip Anglija, Balkanais, Kipro sala ir Egiptu. Šių santykių iniciatyva greičiausia priklausė viduržemio civilizacijos kraštams.

Kokie keliai buvo naudojami šioms tolimoms kelionėms? Vienas kelias jungė Viduržemį su Skandinavija einąs per vakarų Europą, kitas išsiskiriąs iš rytinio baseino, ėjo per kontinentą link šiaurės jūros ir Baltijos (*Sveriges Historia,* I, p. 36). Antrasis kelias, trumpai Monteliaus nurodytas, yra ne kas kitas, kaip garsusis gintaro kelias, „Gintaro kelias, sako Dottin, yra gal būt tas kelias, kurį galima nustatyti su didžiausiu

tikrumu. Nežiūrint archeologijos realybės, mes turime istorinius ir legendinius paliūdijimus, tradicijų santraukų, kurie gali nuvesti prie labai gilios senovės". Padaręs visų tų duomenų apžvalgą, mokslininkas-autorius pasisako už Vyslą ir Dnieprą „kurie sudarė tiesioginį kelią nuo Baltijos iki Juodosios jūros" (*Anciens Peuples*, p. 39, 41).

Gintaro kelias vedė ne tiktai į Juodąją jūrą, bet taip pat jis jungė Baltijos gyventojus su Italijos pasauliu. Plinius mums patiekia žinių apie vieno romėno riterio ekspediciją į Baltijos krantus dėl gintaro prekybos. Kelias turėjo būti gerai žinomas, nes Plinius nurodo tiktai jo išvykimo vietą. Pagal numizmatikus ir kitus duomenis, dabartiniai mokslininkai nustato pagrindinius šio kelio taškus, kaip tai: iš Carnutum Panonijoje jis ėjo per Moraviją, Sileziją, Lenkiją, pasiekdamas Vyslos žiotis (Norden, *Prehistoire de la Germanie*, Berlin, 1922, p. 446).

Gintaro kelias be abejonės buvo žinomas klasikiniams autoriams. Herodotas pasakoja, kad Hyperborė jai siųsdavo savo aukas į Delos vykdami per visą Skitiją. Jis mano reikalinga pridurti, kad šios žinios jam buvo suteiktos pačių Delos žmonių, kurie turėjo gerai pažinti savo šventyklos klijentūrą. Istorikas visai nenurodo kelių, kuriais tos aukos galėjo eiti, bet jie galėjo būti tiktai upių keliai. Todėl galima galvoti tiktai apie Bugo-Vyslos kelią, arba apie Dniepro. Herodotas tvirtina, kad Bugo šaltiniai skitų kalboje vadinasi šventi keliai. Kadangi tai liečia ne šventus šaltinius bet, aišku, kelius, reiškia, kad tas kelias buvo skirtas maldininkams vykstantiems prie Juososios jūros. Kita vertus tas pats istorikas, prisipažindamas, kad jisai nežinąs Dniepro šaltinių, tvirtina, kad šios upės tekmė yra žinoma kaip keturiasdešimt dienų kelione. Skitai ten laiko žemutinę tekmę dešimties dienų kelione. Taigi Herodoto laikais, buvo žinoma, kad Dnieрru buvo plaukiojama vidurinėje ir žemutinėje tekmėje.

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. birželio 30 d., nr. 13 (979). Toliau 47 psl. vertime praleistas).

Istorinė lietuvių gyvenvietė randasi tarp dviejų didžiųjų priešistorinių kelių, surištų su Vyslos ir Dniepro vardais. Archeologai manė galį duoti Vyslos keliui gintaro kelio vardą. Betgi gintaras yra randamas dviejose vietose Europoje: Šiaurės jūros pakraščiuose (Insulae Glaesariae, senovės gintaro salos) ir Baltijos lietuviškuose pakraščiuose. Pastarieji kaip tik ir yra pasižymėję gintaro rinkimu nuo priešistorinių laikų. Yra

labai galima, kad gintaras rastas Egipte pirmosios faraonų dinastijos kapuose kilo iš Lietuvos.

Bet nuo kada lietuviai yra įsikūrę šiuose kraštuose? Pirmiau mes esame sakę, kad prieš juos yra buvę kitos tautos, iš kurių mes žinome mažiausia dvi. Tad patyrinėkime šį klausimą iš arčiau. Pradėkime nuo keltų.

„Istorinėje epochoje, sako Camille Jullian, mes sutinkame Baltijos krantuose, tarp Vyslos ir Nemuno, vieną tautą, kurią graikai vadino hyperborejais arba „tolimosios šiaurės rase", ir kuri pati save vadino Aisčiais (Estes). Ši tauta ten gyveno daugiau negu tūkstantmetį, tam tikram šventoviškam sėslume. Taip ją aprašė Europos keliautojai pirm Heredoto, taip mes vėl ją matom istoriko Tacito laikais, karaliaus Teodoriko laikais, ir gal būt, dargi išvakarėse tūkstančio metų, kai vokiečiai, jos kaimynai, priartėjo, kad ją sunaikinti. Tai buvo žemdirbių vienetas ir darbščių genčių, visai skirtingų nuo germanų, kurie jas vėliau užpuolė iš pietryčių pusės. Buvo giriamas jų garbingas ir svetingas nusistatymas. Jų kalba buvo panaši į Anglijos bretonų kalbą. Aš drįstu šiuose hyperborejuose matyt tautos motinos sūnus, pirminės žemės paveldėtojus, tuos, kurie nėra visai išvykę ir kurie yra pasilikę gimtojoj žemėj, nepajudinamai atsidavę savo prosenelių papročiams." (*De la Gaule a la France,* 1922, p. 69-70).

Taigi senovės keltų istoriko mokslininko akimis, hyperborejai, kurie siųsdavo savo aukas Delos Apolono šventyklai, yra keltai, broliai tų, kurie vėliau puolė Graikiją ir buvo Apolono sulaikyti Delfuose. Tie šiaurės keltai palieka savo tėvynę prie Baltijos pakraščių, leisdamiesi link Britanijos salų. Bet dalis tautos lieka senojoj gyvenamoj vietoj, kur ji yra žinoma aisčių vardu.

Camille Jullian'o teorija yra labai įtikinanti, bet ji prašosi patikslinimų ir labai žymių pataisymų.

Pirmiausia, hyperborejų identifikacija sukelia keletą sunkumų. A.a. Hubert nenorėjo priimti tos identifikacijos. Jo pomirtiniame veikale mes skaitome, kad „pas graikus rašytojus pasidarė nelaimingas suliejimas jų keltų ir jų hyperborejų sąvokų" (*Celtes,* I, 30). Taigi nėra abejonės, kad pastarųjų vardu dažnai galima užtikti keltus. Bet senovės graikų surinktose legendose hyperborejai yra šiaurės gyventojai be rasės skirtumo, daugiausia mistiški gyventojai. Kai toks Hecatee kalba apie vieną salą prieš Keltiją, apgyventą hyperborejų, nėra abejonės, kad prieš mus yra Anglijos keltai. Bet kas buvo Herodoto hyperborejai, apie kuriuos mes ką tik kalbėjome, yra nepaprastai sunku pasisakyti.

Tacito ir kitų rašytojų iki Wulfstan'o aisčiai ir estes ištikrųjų yra lietuviai, kaip mes tai toliau parodysime. Yra labai galima, kad tos perijodiškai siunčiamos į Delos aukos ėjo iš tų lietuvių, bet tas faktas, kad hyperborejų vardu buvo pažymima tuo pačiu laiku lietuviai ir keltai dar neįrodo, kad abi tautos buvo giminingos. Daugiausia, jis galėtų mus vesti prie kitų šios giminystės įrodymų, prileidžiant, kad tokia giminystė egzistavo.

Nepriklausomai nuo Camille Jullian'o didis rusų mokslininkas A. A. Šachmatov bandė keltų buvimo Lietuvoje pėdsakus rasti, remdamasis principiškai kalbiniais duomenimis. Lietuvos mokslininkas K. Būga atmetė Šachmatovo tezę, aiškindamas kitu būdu tuos rusų mokslininko iškeltus faktus.

Keltų buvimo Lietuvoje hipotezė turi dvi skirtingas formas. Camille Jullian'o galvojimu lietuviai yra tiesioginiai keltų palikuoniai. Tai etninės giminystės teorija. Šachmatovo nuomone, keltai yra palikę pėdsakus savo buvimo Lietuvoje. Ji visai nepsrendžia nei etninės, nei net kalbinės giminystės. Gyventojai, kurie eina vieni po kitų tame pačiame krašte, gali neturėti nieko bendro ir paveldas ne būtinai turi būti netarpiškas ir tiesioginis.

Kokia bebūtų istorinė tiesa apie kraujo ryšius tarp keltų ir lietuvių, reikia atmesti visą galvojimą apie kalbinę giminystę. Visos indo-europiečių kalbos yra giminingos tarp savęs. Dažnai buvo palaikoma idėja apie lietuvių ir slavų kalbų giminystę, bet niekuomet tarp lietuvių ir keltų.

Camille Jullian'o kolega Meillet — College de France, dėl šios giminystės pasisako šiais žodžiais: „niekas galutinai neįrodo, kad būtų buvus balto-slavų vienybė, palyginama su arijų (indo-europietiška) vienybe. Kalbiniai faktai daugiau nurodo įvairiakryptę vienybę, vos patebimą, vienos su kita kaimyninę ir panašiose sąlygose gyvenančių genčių" (*Les Dialectes Indo-europeens,* 1922, įžangoje p. 11). Kiek tai liečia keltų grupės giminystes, tas pats autorius sako, kad „pirm itališkos vienybės buvo dar tolimesnė ir sunkiau užčiuopiama vienybė — italų-keltų. Ši vienybė nėra liūdijima vieno kokio bendro vardo išlaikymu, kaip tai yra su indo-irano ar arijų kalba, bet kai kurios paskiros institucijos čia rodo jos žymes. Ir kiekvienu atveju netrūksta būdingo sutapimo ir kalbiniu požiūriu" (*cit. veikalas,* p. 33).

Bet kokius faktus galima iškelti lietuvių ir keltų ryšių buvimui *paremti? Visų pirma*, tai kalbiniai faktai, svarbiausia, tikriniai vardai. Lietuvių kalboje, leiskime yra daug vietovių, kurių pavadinimai baigiasi

su gala: Ramygala, Dievogala, Eiriogala ir t.t. Lietuvis moksleivis, skaitydamas pas Cezarį žodį Burdigala (Bordeaux), manytų esąs Lietuvoje. Ar tai yra atsitiktinis sutapimas, ar jis slepia neįtartiną giminystę. Pastaroji prielaida kaip tik ir yra tikra. Lietuvių kalboje galūnė *gala* reiškia pabaigą, ribą. Gi „gal" keltų kalboje pažymi „kovą", kuri lietuvių kalboje atsiranda „per-gal-ėti", „laimėti", „drąsa". Galatų vardas Mažojoj Azijoj, kuriems apaštalas Povilas siunčia vieną laišką, iš tikrųjų išeina iš žodžio „gal".

Galūnų „gala" taip pat pažymima tautinės teritorijos riba ir atitinka „pakopą". Tokiu būdu, Letigala (Letgallen) reiškia lietuvių pakopą. Ziemigala (Semgallen) šiaurės pakopą. Ši pastaroji pakopa galėtų patarnauti, taip sakant praeinomis, Camille Jullian'o hipotezei, nes „Zemigala" žodis į žodį išsiverčia į „žiemos galu". Blogiausiu atveju, šiaurės pakopos gyventojai galėtų būti pažymėti hiperborejų vardu, kas yra „Zemigalos" vertimas.

Po šių konstatavimų, nebūtų perdaug rizikinga matyti Galacijoj rytinę keltų pakopą, ispaniškoj Galicijoj jų vakarinę pakopą ir lenkiškoj Galicijoj, jų pietų pakopą. Taigi šie terminai pažymėtų keltų ekspansijos etapus įvairiais jų judraus gyvenimo laikotarpiais.

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. liepos 29 d., nr. 15 (981)).

Jeigu Burdigala-Bordeaux pavadinimas mums parodytų iberų-keltų buvimą, davusių savo miestui lietuvių kalbai gimininga vardą, tai mes rastume šiaurėje daugiau bendrų atsiminimų. Kaip nepatiktų paryžiečiams, lietuviai taip pat turėję savo Paris. Kita vertus, jis tebėra iki dabartiniam laikui Rastenburgo apskrityje ir rašomas vokiškai „Paaris". Buvo net lietuvių, kurie nešiojo „Parriso" vardą (senovine rašyba). Tam įsitikinti, reikia tik susipažinti su įdomiais Leipcigo universiteto lietuvio profesoriaus Gerulio tyrinėjimais apie *Toponymie de l'ancienne Prusse* (p. 115).

Aš čia nenoriu rinkti keltiškų vardų, kurie yra lietuviškuose kraštuose. Apsiribočiau tiktai paminėdamas dar Doubs upę su jos meniškais slėniais, kuri Lietuvoje turi savo seserį, ne mažiau gražią Dubysą (Doubs seniau buvo rašoma — Dubis), o jos slėniai irgi nemažiau žavintys. Abiem atvejais aš stapteliu ties slėniais, nes, iš tikrųjų, jie yra galintieji pasakyti vardą. Gerulio knygoje, kurią mes ką

tik minėjome, randame šį vardą, bet dar pagražintą miškeliu (Dubekarthyn).

Atsiminimai, kurie sieja lietuvius su keltais, neišvedami vien tik miestų ar upių vardais. Tarp Galijos gyventojų, mes randame, galima būtų sakyti, grynai lietuviškų pavardžių. Hubert mano, kad kai kurių galų gyventojų pavardės galėjo kilti iš etniškų pravardžiavimų arba iš karo pavadinimų. Taip Rutheni yra šviesiaplaukiai, Leuci — žaibiniai, Medulli — midaus gėrėjai. (*cit. veikalas,* 148). Visi šie vardai lietuvių kalba turi tą pačią reikšmę, išskyrus Rudėnus (Rutheni), kurie žymėtų daugiau rusvaplaukius. Palikime praeigomis tai, kad šis pastarasis vardas viduramžiais buvo vartojamas rusams pažymėti.

Pagaliau, Lietuvos vardas atrodo esąs keltiškas. Meillet cituoja vardus, vartojamus Armorikai (Armorica — dabar Normandija ir Bretanija šiaurės Prancūzijoje. *Lietuvių Enciklopedija,* I t., 289 p.) pavadinti: Litovia, Litau, Llydaw. Litovia forma yra vartojama Galijoj (Gaule), tuo tarpu kai galų (galles) krašte yra vartojama Litau ir Llydaw forma, vadinasi, viena priklauso keltų kalbos kontinentinei šakai, ir kita — britų salų šakai (*cit. veikalas,* p. 61). Beje, kas dengia mūsų akyse didžiausią reikšmę, tai yra tas, kad viduramžių istoriniuose dokumentuose šiuo vardu dažnai žymima Lietuva. Gali būti, kad vokiškas Lietuvos pavadinimas Litauen aiškintinas Litau forma. Prie to dar reikia pridėti, kad geriausi lietuvių kalbos žinovai pačioje kalboje jo prasmė yra aiški — Litovia, visai paprastai, reiškia platų ir lygų kraštą. Thurneisen savo *Manuel du viel Irlandais* dar mini vardus Litana siva ir Litana briga, kaip išvedamus iš žodžio „lethan", platus (p. 128). Tokią pat šio krašto etimologiją duoda ir Meillet.

Jei Litovia-Lietuva būtų Armorikoj, tai lietuviai galėtų reikalati sau giminystės su Litavicus ir jo broliu Convictolitavis, apie kuriuos Cezaris kalba savo Galų Karo atsiminimuose, lygiai kaip ir su Letovici žmonėmis, kurie gyveno dešiniajame Reino krante.

Palaikytina ir tai, kad ryšiai tarp lietuvių ir keltų eina net ligi dangaus. Keltų tautinis dievas turėjo Teutates vardą. Gi šis vardas yra glaudžiai susijęs su lietuvių „tauta", nacija. Dabartinėje lietuvių kalboje šis dievas vadintųsi Tautaitis, ar, žemaitiška tarme, Tautatis. Iš tikrųjų, lietuviškas žodis „tauta" yra giminingas ir germaniškam „teuton" ir net „deutsch", kaip ir itališkam „tauticus", kas reiškia viešas, bet santykiai tarp lietuviškos ir keltiškos kalbų čia yra lyg glaudesni. Tam pamatyti priminkime, kokį vaidmenį lošė organizacija „tauta" keltuose. „Gentis, sako Hubert, keltų visuomenėj sudaro celiulių susigrupavimą, kuris

reprezentavo pirmąjį socialinį vienetą nereikalingą kitų pagalbos. Iš tikro, nei klanai, nei šeimos neišsitekdavo savyje: klanui nereikalingas kitas klanas, kuris jam teiktų moteris ir jam atliktų kitus būtinus patarnavimus. Tas pat ir su šeima. Airijoj vienetas vadinamas „thuat", daugiskaitoj — „thuata". Tolygus vienetas buvo Galijoj, ką įrodo Teutates dievo vardas, jis, gal būt, yra thuat (genijus). Žodis „toutio" viename Brionos įraše, atrodo, reiškė pilietį, žodis „toutiorix", tur būt, reiškė thuat karalių" (*Celtes II,* 239-240).

Tokiu būdu tauta — thuata keltuose yra gyventojų politinė organizacija aukščiausio laipsnio, tuo tarpu kai gentis, klanas ar šeima yra iš anksčiau. Lygiai tas pat lietuvių tarpe, tai kaip tik tauta, kuri buvo politinė nacijos organizacija. Kaip toliau galėsime matyti, senovės legenda lietuvius kildino iš Vytauto, kas pradiniškai turėjo atitikti keltų teutates.

Savaime aišku, kad aš čia negaliu užsiimti lingvistiniais tyrinėjimais, tik noriu iškelti problemą, o ne ją išspręsti. Duomenys, kuriuos mums teikia tikriniai vardai, nėra lingvistų išvedami į duomenis. (? M. Š.) Kalbinių santykių tarp lietuvių ir keltų klausimas turi būti paliktas specialistams, kurie iš pagrindų mokėtų abi kalbų grupes.

Kitą seriją įrodymų, nustatančių, giminystę tarp lietuvių ir keltų, galėtų sudaryti jų istorinė darbo įrankių studija. Tokia yra bent Camille Jullian'o nuomonė: „Tos šiaurės tautos, sako jis, buvo priėjusios prie tokio pat civilizacijos laipsnio, kaip ir daugelis vakarinių genčių, kurioms jos uždės savo šeimininkavimą. Nuosekliai, tai buvo drąsūs jūrininkai: aš neįsivaizduoju jų visuomenės be galingo laivyno, pripildančio Baltiją ir Šiaurės jūrą, palaikančio sutarimą tarp visų tų krantų, ir sutartą dieną vykdančio pirmuosius išplaukimus.

Tas laivynas, gal būt, yra pagrindinis jų jėgos elementas, kuris jiems užtikrina pranašumą prieš kitus vakarų gyventojus. Britų salos ir prancūzų Armorika nepaimamos nesant jūros viešpačiais. Bet, kad tie viešpačiai hyperborejai buvo pajungę taip pat Galiją ir Dunojų reikėjo, kad jie būtų turėję karinių pranašumų, kurių trūko kitiems neolitinių laikų žemdirbiams, gal būt, didesnio darnumo tarp jų armijų, gal geresnių kovos ginklų. Štai kodėl aš gailiuosi, iš pagrindų neišstudijavęs, ypač chronologiniu požiūriu, priešistorinių įrankių tų hyperborejų ir specialiai dar Samlandijos" (*Cit. veikalas,* p. 71-2).

Camille Jullian, kaip matyti, iškelia tiktai problemą, bet jis neturi reikalingų duomenų jai spręsti. Galutinio keltų karinių laimėjimų įrodymo jis norėtų ieškoti jų priešistorinių įrankių pranašume. Įrankius

jie mokėjo pasidaryti savo pirminėj tėvynėj, lietuviškose Baltijos pakrantėse. Deja, tie įrankiai dar nebuvo atrasti, prileidžiant, kad jie yra kada buvę. Aš tylomis praeinu sunkumą, tikriau, negalimybę priskirti vienai nustatytai tautai priešistorinės civilizacijos griuvėsius, nors ta civilizacija ir turi labai ryškios individualybės žymę.

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. rugpiūčio 25 d., nr. 17 (983))

Dar lieka vienas gana platus bet visiškai neištirtas laukas, kur būtų galima ieškoti giminystės tarp lietuvių ir keltų įrodymų. Tai yra jų politinės, socialinės ir religinės institucijos. Tiesa, tokia studija yra sunku atlikti, nes primityvių tautų institucijos gali daugiau atvaizduoti civilizacijos padėtį, negu jų tautinį charakterį. Aukštas rusų mokslininkas, natūralizuotas anglas Sir Paul Vinogradoff sukūrė ir įvykdė savo žinomą *Precis de Jurisprudence Historique* pagal planą, kuris turi apimti žmonijos evoliuciją nuo pradžių iki mūsų dienų. Pagal jį žmonija savo evoliucijoj turėjo pereiti per tokias stadijas: 1) pradžia arba toteminė visuomenė, 2) genties įstatymas, 3) civilinis įstatymas, 4) viduramžių įstatymas, suliejimas kanoninių ir federalinių įstatymų, 5) individualistinė jurisprudencija, 6) socialistinė jurisprudencija. Vienintelis apribojimas, kurį autorius čia įneša, liečia jo schemos pritaikymą: ji pritaikoma tiktai Europinei civilizacijai (*Precis, Oxford,* 1920, p. 158).

Bet su šio rezervo privilegija lyginamoji dviejų tautų politinių-religinių ir socialinių institucijų studija galėtų duoti gana instruktyvinių rezultatų. Pirmiausia, iš visų barbarų vieni keltai turėjo galingai sudarytą religinę organizaciją, kuri tuoj atkreipė dėmesį žingeidžių ir atydžių stebėtojų, tokių kaip Cezaris. Druidų funkcijos nesiribodavo vien tik atlikimu aukojimų ar religinių apeigų. „Druidai, sako Funck-Brentano, sudarę tribunolą, buvo aukščiausi teisėjai, o pas tautas, neturinčias administracinės aparatūros, teisingumo tarnyba yra visa valdžia. Druidai spręsdavo ginčus, kurie būdavo iškilę ne tiktai tarp atskirų žmonių, bet ir tarp genčių ir tarp pačių pilių" (*Histoire de France, Les Origines,* p. 41).

Istoriniais laikais iš šių pagonių tiktai pas lietuvius dvasiškija vaidina maždaug tokią pat rolę. Istorikas lenkas A. Prochaska, kuris yra padaręs žymių darbų lietuvių senovę tyrinėdamas, mato lietuvių atsilikimą, kad teisingumas buvo dvasiškijos rankose. Jis net mano, kad ir pati administracija buvo atliekama teisėjų dvasiškių (*Vytauto*

gyvenimas, Vilnius, 1914, p. 14). Camille Jullian randa galų praeityje visą epochą, kurią jis vadina karalių-dvasiškių epocha. Tokia epocha Lietuvoje turėjo baigtis labai vėlai, beveik dabartiniais metais (laikais).

Lietuviai visuomet savo karalius yra vadinę „kunigais", žodžiu, kuriuo šiandien vadinami tik dvasiškiai. Teisybė, jie yra pasiskolinę iš slavų žodį „karalius", krol, kuris savo ruožtu išeina iš Karolio Didžiojo. Bet senovinė žodžio „kunigas" reikšmė yra išsilaikiusi jo išvestinėj „kunigystė" baudžiavos prasme. Galima net prikišti, kad šis žodis nėra lietuviškas, bet yra skolinys iš gotų (*Būga, Kalba ir senovė,* p. 69). Taigi, ar galima kalbėti apie lietuvių grynai tautinę instituciją, kuri vadinama germanišku vardu? Pats šis priekaištas suka dvasiškių-karalių institucijos naudai. Nes be tokios institucijos buvimo kaip išaiškinti prasmės pakitimą?

Kita vertus, yra gausių įrodymų, kurie tikrai liudija dvasiškių-karalių buvimą. Pacituojant vieną pavyzdį, bet labai būdingą, teutonų ordino valdymo metu, 14-am šimtmety ir vėliau, randama lietuvius gyventojus, gyvenančius karalių žinioje, sub regibus, kaip sako lotyniškas oficialių dokumentų tekstas. Nėra abejonių, kad teutonų riteriai nebūtų toleravę nei karalių buvimą grynai politinėmis pareigomis, nei pagoniškų dvasiškių vedančių pagonybę. Jei nebuvo drįstama be atodairos panaikinti šiuos karalius-dvasiškius, tai matyt, kad jų įtaka gyventojams buvo per nelyg didelė, kaip, kita vertus, ir jų skaičius.

Apie tai, kokia šių lietuviškų druidų reikšmė, mums gerai suteikia žinių Adomas Bremenietis, Hamburgo katedros kanauninkas. Jis paliko vieną aprašymą šiaurės salų, vadinas, Baltijos jūros. Štai ką jis pasakoja apie Kurlandijos „salą": „iš salų, kurios priklauso švedų valdžiai, didžiausia yra Kurlandijos sala. Reikia aštuonių dienų atvykti į Damiją. Jos gyventojai yra vieni žiauriausių, nes besaikiškai atsidavę stabmeldystei. Visi stengiasi ją aplenkti. Ten randama daug aukso ir puikių arklių, kiekviename name pilna burtininkų, augurų ir dvasių iššaukėjų" (Descriptio Insulorum Aquilonis, sk. XVI).

Pasikliaujant mokytu kanauninku, tie druidai nešioja vienuolių apdarą, habitu monacali. Jų profesija yra nurodyta vardais, kuriais juos pažymi Adomas Bremenietis — tai senovės graikų pranašavimas. Atrodo, kad jų pranašysčių garsas toli nueina už jų kraštų. Pagal mūsų autoriaus sakymą, net ispanai ir graikai ieško jų orakulų (a toto orbe ibi responsa petuntur, maxima ab Hispanis et Graecis). Paskutinis pastebėjimas man atrodo truputį neiaškus.

Apie kokius graikus čia sukasi kalba? Vis vien negalima galvoti apie vaidmenų pakeitimą, vadinas, kad graikai imtų keliauti pas hyperborejus, bet atvirkščiai. Blogiausiu atveju, tas dalykas gali būti išaiškintas ta prasme, kad graikai, kurie gyveno Baltijos miestuose, (jų buvimas tuose kraštuose tikrai patvirtinamas), klausydavo lietuviškų druidų orakulų. Bet ką sakyti apie ispanus? Jų buvimas Europos šiaurėje nėra nei paliudijamas, nei galimas. Tačiau Bremeno kanauninkas yra gana gerai informuotas apie tai, kas vyksta Baltijos aplinkoj. Daug savo žinių jis turi iš Danijos karaliaus, gerai žinančio reikalus tų kraštų, kur jo piratai ir jo pirkliai yra viršesni. Be to, jis mini vieną katalikų bažnyčią Kurlandijoj. Taigi, jis buvo gerai susipažinęs su krašto religinėmis sąlygomis.

Gana neseni šaltiniai kalba apie lietuvių genčių vieną religinį centrą. Jis bus buvęs rytinėj Prūsijoj, netoli nuo Karaliaučiaus. Čia saugoma vestalių bus degusi amžina ugnis, čia bus buvusi vyriausio lietuvių dvasiškio būstinė. Miestas bus turėjęs Ramovės vardą. Ramovės vyriausias dvasiškis turėjęs lietuvių genčių tarpe neginčijimą moralinį autoritetą.

Savaime suprantama, kad jei buvo gausi ir gerai organizuota dvasiškija, turėjo būti ir lietuviškas Olimpas. Iš tikrųjų, tie patys šaltiniai teikia gana gausių žinių apie tą Olimpą.

Šių laikų mokslininkai yra karštai atsidėję panaikinti lietuvišką Olimpą ir suvesti į nieką dvasiškiją, visa tai laikydami sekama pasaka. Šiame naikinimo darbe pirma vieta tenka lenkų mokslininkui Brueckner žinomam Berlyno universiteto slavistui. Bet visas tas darbas yra bergždžias, nes šaltinių studijavimas galėtų duoti tvirtą pagrindą istorinėms išvadoms, kokios jos bebūtų. Tačiau tokia studija net nėr pridėta. Negalimumas visiškai priimti to, ką šaltiniai iškelia, mums visai neduoda galios tai visai atmesti.

Jei lietuvių religinės institucijos yra ·blogai išstudijuotos, tai dar mažiau yra pažįstamos jų socialinės institucijos. Skaitant lietuvių praeitį liečiančius šaltinius, gaunamas įspūdis, kad jie turėjo būti susiorganizavę klanais, net ir viduramžiuos. Aukščiau minėtame veikale Vinogradoff duoda aprašymą vieno, tik iš vyrų sudaryto, galų klano besivadinančio „wyrio". Šis terminas, kuris pažymi klaną, atatinka lietuvišką „vyriją", vadinas, vyrų susirinkimas. Bet jei klano organizacija priima tiktai vyrus, kad mes esame priešais eksogamiją. Hubert įsakmiai pabrėžia eksogaminį klano pažymį. Buvo draudžiama imti žmoną savo pačio klane. Dabarties lietuviuose mes randame eksogamijos pėdsakų. Nors

lietuvių kaimai kartais yra labai dideli, nepaprastai reta, kad to paties kaimo jaunuoliai tuoktųsi tarp savęs. Bendrai, savo būsimosios ieškoma kaimyniniuose arba tolimesniuose kaimuose.

Eksogamijos institucija betgi jokiu būdu nenužemina moters padėties. Gerai žinoma, kokią padėtį ji turėjo keltuose. Remdamasis archeologiniais daviniais, Hubert mums sako, kad keltė moteris dėvėdavo kelnes. Tai yra tikrai, bet dažnai iškreipta prasme. Valroger savo knygoj apie keltus, dabar jau visai pasenusioj, yra surinkęs gana įdomių duomenų apie keltų moterį — Iberes. Tie duomenys paimti nuo senovės iki Prancūzų revoliucijos. Politiniame, socialiniame ir teisiniame gyvenime ji dažnai vaidina tokį pat vaidmenį, kaip ir vyras.

Lietuviuose moters padėtis yra beveik tokia pat, kaip ir keltuose. Keliautojas arabas Ibrahim-ibn-Jaqub, kuris lankė Baltijos krantus viduramžiais, buvo nustebintas amazonių buvimu. Mokslininkai ginčijasi, aiškindami, kokia lietuvių gentis pažinojo amazones. Kiti stebėtojai — šie juk europiečiai — yra taip pat pastebėję tą papratimą. Rimuotos kronikos autorius yra pašventęs dvi eilutes. Mes dar turėsime progos grįžti prie moters padėties, kalbėdami apie jos teises.

Stipriai pabrėždami iškėlėme keltų buvimo klausimą Baltijos krantuose. Suglaustai, mes prileidžiami su Šachmatovu, kad viena keltų šaka ten gyveno gana ilgą laiką, įspaudusi savo pėdų žymes. Pradinis tėvynės klausimas mums net nekyla, kadangi tautų susidarymas vyko priešistorės tamsybėse. Tokioms sąlygoms esant, mes negalime tvirtinti, kad ši gyvenvietė buvo jų pirminė tėvynė, nei kad jie būtų atvykę iš kito krašto. Priešingai, negali ten būti abejonės, kad jie bus iškeliavę į vakarus. Bet būtų bergždžia ieškoti priežasčių, kurios juos privertė palikti pirmykštę gyvenvietę. Taip pat negalime tarti, bent dabartinėmis žiniomis, apie jų etninę giminystę su lietuviais.

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. rugsėjo 8 d., nr. 18 (984))

Kita tauta, turėjusi lietuviams įtakos, kartais vyraujančios, yra gotai. Jų vardas yra gerokai gyvas Lietuvoje iki mūsų dienų, tik forma „gudas", daugiskaitoj „gudai", tačiau juo dažniausiai vadinami baltarusiai ir kartais lenkai. Lietuviškas gotų vardas atspindi labai tikrus istorinius atsiminimus. Kodėl taip netinkamas žodžio „gudas" vartojimas? Jis aiškinamas grynai istoriniu pagrindu. Rytiniai lietuviai šiuo vardu vadino baltarusius, o vakarų lietuviai lenkus, nes pirmieji,

vykdami didžiuoju Dniepro keliu, susipažino su gotais kaip tik ant šio kelio, tuo tarpu kai pastarieji juos yra sutikę ant kito kelio, būtent, Vyslos kelio. Gi kai tarptautinius kelius Dniepre užvaldė rusai, o Vysloje lenkai, tai lietuviams jie visuomet pasiliko gotais.

Gotų likimas daug kuo panašus į jų pirmtakų keltų likimą. Kaip ir pastarieji, jie yra dideli keliauninkai, žinomi trijose pasaulio dalyse, jie kuria imperijas ir paskui išnyksta iš istorinės scenos. Dar kaip ir keltai, jie bando kurti literatūrą sava kalba, bet jų užmojis nepavyksta. Pastarasis mėginimas neginčijamai liudija jų intelektualinį pranašumą prieš kitų germanų genčių giminiečius.

Mokslininkai yra nustatę, kaip jie kraustydavosi ir kaitaliojosi. Geriausia tų darbų santrauka yra suomio mokslininko Karsten knygoje apie senuosius germanus (prancūzų vertimas, 1931 m., Paris). Tačiau mes esame linkę imti studiją kito suomio švedų kilmės Tiander. Ta studija geriau tinka mūsų tikslams. Prabėgomis tebūnie pasakyta — ji visai neįtraukta į Karsteno bibliografines pastabas.

Iš visų tų kraustymųsi mes turime pasilaikyti tik tai, kas liečia santykius su lietuviais. Kur gi buvo jų gyvenvietė toje epochoje? Atsakymą randame pas Tiander. „Nėra abejonės, sako jis, kad seniausios gotų gyvenvietės buvo pajūriniame žemosios Vyslos rajone. Gotų teritorija tęsėsi vakarų Prūsų rytinio kampo, — ji užėmė rytų Prūsus ir šiaurės Lenkiją, pasiekdama vakaruose Vyslą ir pietuose Būgą. Gotai ten yra atkeliavę iš visų germanų pirminės tėvynės, ką liudija jų kraustymųsi pasakojimai. Jie ten yra pasilikę iki 2-ro amžiaus po Kristaus ir paskui nukrypę į pietus. Tuo laiku, kai gotai buvo Vyslos žemupy, nuolatiniai santykiai yra susidarę tarp jų ir pietryčių Švedijos gyventojų ir tarp Gotlando, Olando ir Bornholmo salų. Senas prekybinis kelias Dniepru, Sanu ir Vysla įgijo ypatingą svarbą ir įtraukė pačius gotus" (*Recherches sur les rapports dano-russes,* III, p. 151).

Palikime nuošaliai ankstyvesnius kraustymusis, kurie turėjo būti daug daugiau migloti, negu kad moderniniai mokslininkai mano. Gotų istorikas Jordanas, pats gotas, moka pasakoti, kad persai yra vieno gotų dalinio palikuonys, kad gotai buvę užplūdę Egiptą. Sudarydamas tokių legendų ir faktas, kad jomis tikima, įrodo, jog išlikęs atsiminimas iš kraustymųsi praeityje. Nuosekliai gotams priskiriamos ribos gali būti priimamos tik su rezervais.

Tiander turėdamas pagrindą pabrėžia tą svarbą, kurią įgijo gotams valdant didysis tarptautinis Vyslos kelias. Bet kas turi vieną to kelio gabalą, daro pastangas užvaldyti ištisai visą kelią. Nėra jokio reikalo

kolonizuoti teritorijų, kur tas kelias eina. Tam tikslui užtenka valdyti svarbiausius punktus ir juos kariškai apginti. Toks atvejis yra anglams dabartiniais laikais dėl indų jūros kelio.

Tvirtinama, kad kelis šimtmečius prieš mūsų erą ir kelis šimtmečius po Kristaus gotai valdė Baltijos salas ir Vyslos žiotis. Gi tokioje padėtyje jie galėjo vadovauti jūriniams susisiekimams Baltijoje ir Vysloje, vadinas, jie galėjo net kontroliuoti didelės dalies Europos prekybą. Bet tada jų interesas reikalavo užvaldyti kelius, kurie jungė šią Europos dalį su viduržemio pasauliu. Štai kodėl juos randame pirmuose šimtmečiuose po Kristaus Juodosios jūros pakrantėje. Tai nėra kraustymasis bet plėtimasis ir skleidimasis. Užvaldydami gintaro kelią, gotai jau tuo pačiu laiku jautėsi traukiami prie kitos didelės arterijos, būtent, Dniepro. Įrodymui mes disponuojame, trumpai, tiktai lietuvių atsiminimus, kad gotai gyveno į rytus nuo jų pačių.

Bet jei tuo pačiu laiku gotai buvo lietuvių vakaruose, pietuose ir rytuose, tai Lietuva negalėjo išvengti ar jų dominavimo, ar jų įtakos. Istorikai net nekelia šito klausimo, o lingvistai sako tiktai apie gana ribotą įtaką. A. A. Būga randa baltų kalbose tiktai 9 žodžius, paskolintus iš gotų (*Kalba ir senovė*, p. 67). Jei prie to pridėti dar keletą žodžių pas lietuvius patekusius per slavus, tai bus viskas, ką galima priskirti prie gotų įtakos lietuviams.

Tas liesas laimikis toli nuo išgyventos realybės. Mūsų manymu, yra klaidinga lyginti tiktai žodyną, nustatant vienos kalbos įtaką kitai. Jei palyginama gotiškas tekstas su lietuvišku, tai nustembama ten randamais panašumais. Yra linksniavimų, kurie yra absoliučiai tolygūs abiejose kalbose, pav. sūnus. Yra priesagų, kurios turi tą pačią formą ir tą pačią vertę, geidžiamųjų ar įsakomųjų formų, kurios yra abejose kalbose. Tačiau nereikia užmiršti, kad gotiškas tekstas yra atskirtas nuo lietuviškojo kokio tūkstančio, be to, kad jis atstovauja tarmei pietų gotų, toliau esančių nuo lietuvių.

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. rugsėjo 22, nr. 19 (985)).

Kitados buvo įtaigojama priimti artimos giminystės ryšį tarp lietuvių, slavų ir gotų kalbų. Lingvistai yra atmetę tą idėją, nes fonetinių sąskambių sistemos yra gana tolimos vienos nuo kitų. Įvade mes citavome Meillet nuomonę apie lietuvių-slavų kalbų vienybę kurią jis laiko silpna ir neryškia. Gi kalbėti apie tokią vienybę tarp gotų, slavų ir

lietuvių kalbų kalbininkui būtų tikra erezija. Bet turėjo būti artimumas ta prasme, kad šios grupės galėjo susikalbėti be vertėjo pagalbos, bent jau nurodyti bėgamuosius gyvenimo reikalus. Lietuvių kalboj tokį įrodymą mes rasime.

Tai ieškant, reikia iškelti kitas santykių žymes tarp lietuvių ir gotų. Jei keltai paliko Lietuvos vardą, tai gotai yra įspaudę savišką Baltijos jūrai. Bendrai sutariama sakyti, kad jos vardas išplaukia iš lietuviško žodžio „baltas". Vis tiek jei etimologinis aiškinimas yra teisingas, sudaro sunkumą ta prasme, kad lietuviai, išskyrus dvi jų gentis niekuomet nebuvo geri jūrininkai. Pajūrys, kurį buvo užėmę jų gentys tęsėsi tiktai nuo Vyslos iki Dvynos. Kaip tuomet išaiškinti, jog Baltijai buvo duotas lietuviškas vardas?

Iš tikrųjų dalykai yra vykę kiek skirtingiau. Baltijos vardas nėra lietuviškas, bet gotiškai-lietuviškas. Gotų kalbos likučiuose randamas prieveiksmis „balthaba", kuris iš tikrųjų atitinka lietuviškąjį „baltas". Tai nėra skolinys iš lietuvių kalbos, nes iš šio žodžio kyla vardas Baldr, germanų Olimpo Apolonas, ir vardas galingos šeimos Balthi (Feist, *Etimologinis gotų kalbos žodynas,* Halle, 1923, p. 57 sub verbo). Pasak istoriko Jordanes, visa gotų tauta buvo dalinama į Visigotus Balthes vadovybėje ir Ostrogotus Amales vadovybėje. (Vesegothae familiae Balthorum, Ostrogothae praeclaris Amalis serviebant, *Getica,* V, 42).

Taigi, nebus stebėtina, kad galingi karaliai Balthes, remiami Valkaloje Balths — taip gotuose turėjo vadintis Baldr — Apolonas, — ir pasiremdami gotų galia, norėjo Baltiją padaryti mare nostrum, vadinas, Balthes jūra. Tas faktas turėjo būti taip giliai įsitvirtinęs kaimyninių tautų sąmonėje, kad Baltijos jūra, gotams išvykus, išlaikė jų vadų vardą iki mūsų dienų, nors netrūko mėginimų jai įspausti kitą vardą. Rusų kronikos visai nepažįsta Balthes, ir ją vadina „Variagų jūra". Bet ir tie, kurie išlaikė tą vardą, greit užmiršo jo kilmę. Taip Adomas Bremenietis, apie kurį kalbėjome anksčiau, mano, galįs išvesti Baltijos vardą iš lotyniško žodžio „balteus", makštis, dėl jos pailgos formos.

Visigotai, kurių būviui vadovavo baltai, turėjo sudaryti galingą įvairiais vardais gotų genčių federaciją. Iš šios federacijos kyla ir jų vardas. Apskritai, jis aiškinamas kaip antitezė Ostrogotamo, vadinas, rytų gotams. „Visi" suponuoja gotišką būdvardį, nepatikrintą „wisja", kuris etimologiškai gretinamas su „vakarais" (Karsten, *cit. veikalas,* p. 215). Šios hipotezės negalima palaikyti. Geriausias įrodymas yra tikriniai vardai, kur neina „visis", tokiuose kaip Wissevalde. Niekas negalės pretenduoti, kad kas asmuo yra vakarinis walde.

Tikras išaiškinimas glūdi lietuviškame „visi", tai, kas reiškia visi (daugiskaita nuo „visas"). Taigi, vardas Visigotai reiškia „visi gotai". Berlynietis profesorius Norden, kurio knyga buvo minėta, pastebi, kad žodis „Alamans" buvo suprantamas ta prasme, jog jis reiškė „visi vyrai", alle Maenner, kaip tai dabar sakytume vokiškai. Tokia interpretacija didesniu pagrindu pritaikoma Visigotams, nes ši institucija pergyveno ir gotų konfederaciją. Profesorius Schueck iškėlė faktą, kad trylikto amžiaus dokumentai mini „visų gotų parlamentą" (Histoire du peuple suedois, I, p. 148). Kita vertus, institucija nėra specifiškai germaniška, nes jau Homeras kalba apie „visus Achejus" (Pan-Achaioi) ir nuo tada ji daug kartų pasirodydavo konstitucinėj graikų istorijoj. Vienintelis priekaištas, kurį būtų galima statyti prieš tą aiškinimą, būtų tiktas, kad būdvardis *„visi" nėra įrodytas gotų kalboje, priekaištas tikrai silpnas,* kadangi jis yra išsilaikęs daugelyje slavų kalbų iki mūsų dienų. Dar turi svarbos tai, kad slavų formos lengvai leidžia išaiškinti rankraščiuose rašymo svyravimą tarp „visi" ir „vesi".

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. spalio 6 d., nr. 20 (986))

Nors gotų konfederacija pagal jos pavadinimą būtų turėjusi apimti visus gotus, bet iš tikrųjų taip negalėjo būti, nes ostrogotai turėjo savo atskirus karalius iš Amalių namų, be abejonės konkurentus Baltų. Galėjo būti, kad ostrogotai, sudarydami tautos mažumą, kitų tautų buvo atskirti nuo jųjų brolių. Tai buvo tie, kurie mėgino įsikurti prie tarptautinio Dniepro kelio. Ten mes juos sutinkame dar vėliau, vikingų laikais. Tuo keliu jie yra atvykę, bent jų likučiai, ir į Krymą, kur galutinai išnyko tiktai 18 amžiuje.

Ostrogotų pėdsakai Lietuvoje yra daugiau matomi negu visigotų. Savo lietuvių kalbos žodyne Būga cituoja daugelį vietovių vardų, kurie išvedami iš ostrogotų karalių: amaliai (daugiskaita) ar amalas (vienaskaita). Kiekvienas keleivis, vykdamas į Rygą, gali prabėgomis paskaityti mažos stoties prie Šiaulių pavadiniimą didelėmis raidėmis — Amaliai. Aš laikiau, kad reikėtų patikslinti tos vietovės poziciją, parodyti, kokioj Lietuvos vietoj, žemės apylinkėj, gotai buvo tvirtai įsikūrę. Nėra abejonės, kad jie ten bus atvykę iš Kurlandijos, nes minėta vietovė yra netoli nuo šios provincijos.

Bet ar tai yra tiesa, kad vietovė apie kurią mes ką tik kalbėjome, iš tikrųjų turi gotų karalių vardą? Ar tai nėra tik panašumas, netikėtai

pasitaikantis? Pirmiausia, tas žodis negali būti paaiškinamas lietuviškai, kas po visa nesudaro įrodymo mūsų tezės naudai. Bet štai kas yra sprendžiamas: dabartinėje lietuvių kalboje yra veiksmažodis „amaliuoti", vadinas, kalbėti mažai skirtingai. Jis išreiškia lygiai tą pat dalyką, kaip ir veiksmažodis „gudžiuoti". Kiekvienas vaikas Lietuvoje jums pasakys, kad „gudžiuoti" reiškia kalbėti taip kaip gudas. Taigi „amaliuoti" negali kitaip reikšti, kaip tik kalbėti kaip amalis. Prie šių galima būtų pridėti veiksmažodžius „kuršiuoti", kalbėti kaip kuršas, „žemaičiuoti" kalbėti kaip žemaitis. Taigi yra visai galima, kad „amaliai" yra vardas gotų gyventojų, iš kurių yra kilę ostrogotų karaliai Amaliai.

Kas dar primintina šią idėją sprendžiant, ką esame aukščiau minėję — lietuviai galėjo suprasti gotų, amalių šneką, nors ji atrodė keista ir mažai suprantama.

Lietuvių toponimija iškelia kitus pėdsakus, liudijančius gotų buvimą. Nėra reikalo priminti, kad viena Vyslos šaka vadinama Ilfing, kas reiškia upelis. Toks jos gotiškas vardas. Bet tai, kas visiems nežinoma, kad Prūsijos lietuviai ją iki dabar vadina „Alvita", kaip ir Elbingo miestą, kuris yra šios upės vardo. Alvito vardas sutinkamas daugelyje vietovių Lietuvoje. Tuo galima įsitikinti iš Būgos žodyno. Jo šaknis yra „alv", kuri visiškai atitinka švedų kalba „elv" ir islandų „elfr" — upė.

Beje, Plinius Natūralistas pasakoja, kad didelė upė įteka į jūrą. Jis mini jos vardą „Guthalus". Pagal aprašymą galėtum dvejoti, ar čia kalbama apie Nemuną ar apie Prėgelį. Lingvistai krapštosi galvas, norėdami išsiaiškinti, ką tas žodis tikrai reiškia. Aš visai neabejoju tuo, matydamas gotų upę, atsakymą Goetaelv Švedijoje. Pakeitimas balsių, pasirodantis švediškam pavadinime, kuris Pliniaus epochoje jau buvo įvykęs, nesudaro jokio sunkumo šiam aiškinimui, kad lietuvių kalba išlaikė balsiuis „u" ir „a", kurie šiame pavadiniime nepaliesti iki mūsų dienų, forma „Guthalvus" galėjo būti rašoma „Guthaluus" arba „Guthalus".

Bet jei viena Lietuvos upių turėjo gotų upės vardą, tai reikėjo, kad ta tauta būtų jos valdytoja. Taigi, mes randame gotus netoli Vyslos, prie Nemuno ir netoli Dauguvos. Ar tai buvo kolonizacija ar karinė okupacija? Ar lietuviai yra po jų atėję, ar yra pergyvenę jų invaziją? Abi hipotezės yra vienodai prileidžiamos, bet aš linkčiau daugiau prie antrosios, kuri labiau atitinka gotų praeitį, atsispindinčia jų aukšta karine organizacija ir jų judėjimo greičiu kontinente.

Net ir lietuviški skoliniai iš gotų kalbos siejasi su jų karine organizacija arba, tikriau, su jų apsiginklavimais. Nedidelis kiekis tų skolinių, kurių daugumas rišasi su apsiginklavimais, paryškina gotų-lietuvių santykių charakterį. Lingvistai mums tvirtina, kad karaliaus-kunigo vardas yra pasiskolintas iš gotų. Jei prisimenama jų karalių rinkimo būdas, tai būtų galima tarti, kad lietuviai yra paėmę iš gotų ne tiktai apginklavimus, bet taip pat ir karinį komandavimą.

Gotai paliko Lietuvą pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais. Evakuacija buvo lėta ir ilga. Gotų kunigaikščiai pasiliko visur užimtuose kraštuose apsupti jų milicijos, sudarytos iš kiek gotų ir vietinių. Savaime išplaukia, kad gotų gyventojų elitas pasekė savo didžiuosius vadus, besiveržiant į viduržemio pasaulį. Bet kas buvo mažiau karingas, labiau mėgo ramų žemdirbio ar žvejo gyvenimą, pasiliko vietoje. Jie ilgainiui susimaišė su vietos gyventojais.

Kokiu požiūriu būtų svarstoma gotų-lietuvių santykiai, randama šias tautas sumaišytas viena su kita. Tatai mums duoda išeities tašką jautriu klausimu — lietuvių įsikūrimo dabartinėj gyvenvietėj. Jei prileidžiama, kad gotai gyveno Lietuvoje kompaktiškai, tai lietuviai galėjo užimti kraštą tik po gotų išvykimo, bet jei kalbama tiktai apie užkariavimą, kuris po to įvedė gana ilgą karinę okupaciją, tai lietuviai ten turėjo gyventi gerokai prieš užkariautojus. Bet kokioj epochoj?

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. spalio 20 d., nr. 21 (987))

Jei prileidžiama, kad Lietuvos vardą kraštui yra davę keltai, tai lietuvių tauta ten turi būti atvykusi kitu vardu, ar, tiksliau kalbant, kitais vardais. Nuo tada dažniausia sutinkame gentis, kurių kiekviena turi skirtingą vardą. Tų genčių giminystė pirmiausia pasireiškė kalba. Nes „socialinėj grupėj, kokia ji būtų ir išsiplėtusi kaip galima, kalba vaidina pagrindinės svarbos vaidmenį. Ji yra tvirčiausias ryšys, jungiantis grupės narius, ji yra jų bendruomenės simbolis ir kartu apsauga. Grupės buvimui įrodyti kokia tinkamesnė už kalbą priemonė? Kokia ji lanksti, kokia niuansuota, kokia laki, tinkanti įvairiai vartoti, kalba yra santaikos priemonė tarp grupės narių, jų atpažinimo ir susibūrimo ženklas" (Vendryes, *Langage*, p. 232-3). Nesant įrodymo, kalba mums ir padės nustatyti lietuvių etninę grupę. Bet pirmiausia patyrinėkime įrodymus.

Pirmas rašytas šaltinis, visiškai išsilaikęs ir davęs Baltijos krantų etnografinį vaizdą, yra Tacito veikalas apie Germaniją. Romėnams

didieji upiniai Reino ir Vyslos keliai buvo atskyrimo linija tarp keltų, germanų ir skytų. Mes tiktai sekame jų pėdomis, daliname Europą į vakarinę, centrinę ir rytinę. Tacitas domėjosi tiktai centrine Europa. Štai kodėl jis pasitenkina, neapdairiai mesdamas sakinį, kad už anapus Vyslos gyvena aisčių gentys (Aestiorum gentes), panašios į germanus, bet kurių kalba artimesnė keltų kalbai. Tie aisčiai yra žinomi gintaru, kurį jie renka neapdirbtą ir parduoda kaimynams, nesuprasdami, kodėl tai perkama. Jo ieškoti jie taip pat leidžiasi į jūrą (c. 45).

Taigi, dėl gintaro Tacitas kalba apie aisčius. Žinias apie gintaro žvejotojų etnografiją jis turi iš Pliniaus Natūralisto, su kurio sūnėnu jis buvo labai artimas. Gi šis nepasotinamas ieškotojas buvo pakankamai informuotas apie Baltijos krantus. Štai kodėl galima duoti kiek vertės Tacito išeinančiai iš šio šaltinio pastabai apie aisčių kalbos giminystę keltų kalbai. Tas pats Plinius mums yra išlaikęs du šios kalbos žodžius. Remdamasis pas Philemoną rastomis žiniomis, Plinius pasakoja, kad viena Šiaurės Okeano, vadinas, Baltijos, dalis turi „Morimarusa" vardą. Tas turi reikšti Mirusią jūrą. Tai kalbama apie mūsų Frisch-Haff.

Tuo būdu mes turime vieną žodį aisčių kalba ir jo vertimą. Belieka tik jį priskirti kuriai žinomai kalbai. Didis lingvistas lietuvis Jaunius, puikiausiai mokėdamas lietuvių tarmes ir turėdamas plačią kalbinę kultūrą, pripažino tą žodį lietuvišku ir smulkiai jį išaiškino. Jaunius visą savo laiką pašventė studijoms, bet beveik nieko nerašė, tai jo aiškinimas niekuomet nebuvo išdėstytas raštu. Jis pats man jį išdėstė irgi žodžiu — koks trisdešimt metų. Savaime aišku, kad aš negaliu atgaminti jo argumentų. Kaip dabartinė lietuvių kalba „mori marusa" duotų „maria mirusia", viskas galėtų būti suvesta į fonetinių pasikeitimų išaiškinimą.

Taigi, lietuvių protėviai buvo rasti — tai Tacito aisčiai. Kadangi tai yra seniausias lietuvių kalbos protėvis, tai Jaunius siūlė visas kalbas, giminingas su lietuvių kalba, vadinti aistiškomis. Jo mokinys Būga ėmė taikyti šitą įtaigojimą savo lingvistinėse studijose.

Po Tacito aisčius minint randama Ptolomejo geografijoj. Vienas miestas Vyslos apylinkėse vadinamas „Aistovia". Savo forma jis primena Litovia, — apie tai mes jau kalbėjome. Gal būt, tai yra taip pat keltiškas žodis, kaip Ptolomejas mini, tiktai žymesnius miestus, tai prileistina, kad Aistovia ar Estovie buvo aisčių sostinė.

Gana gyva šviesa spindi iš laiško, Teodoriko Didžiojo siunčiamo aisčiams. Gotų karalius džiaugiasi, kad jo vardas esąs žinomas gintaro krašte. Po įprastinių padėkojimų už gautą dovaną jis pasakoja savo buvusiems kaimynams Tacito aiškinimą apie gintaro kilmę. Karaliaus

Teodoriko korespondencija traukia dėmesį ne savo banaliu turiniu, bet pačiu faktu, kad ji iškelia santykių buvimą tarp Baltijos gyventojų ir Italijos. Nors laikai buvo neramūs ir prekybiniai ryšiai susilpnėję, tie gyventojai buvo informuoti apie Italijos įvykius. Taigi, visai galima sutikti, kad santykiai buvo pastovesni ir tvirtesni tais šimtmečiais, kai romėnai buvo savo galybės viršūnėje.

(Laisvoji Lietuva, 1966 m. gruodžio 1 d., nr. 24 (990))

Praeina dar šimtmečiai nepalikdami mums žinių apie aisčius. Ir kokie šimtmečiai! Po tiek sukrėtimų, kuriuos Europa turėjo pernešti, mes atrandame aisčius toje pačioje vietoje. Jų vardas vėl pasirodė Wulfstano kelionėj IX šimtmetyj. Tas didis keliautojas anglosaksų karaliaus Alfredo Didžiojo įsakymu sudarė tos kelionės aprašymą iš savo asmeninio patyrimo ir iš Vikingų pasakojimų. Gi iš jo aprašymo išeina, kad aisčių kraštas randasi tarp Vyslos ir jos šakos Elbingo. Jų sostinė vadinosi ne Estovia, kaip mes turėtume teisę tai prileisti, bet Truso. Ji buvo netoli Frisch-Hoff, tiksliau, prie Drauseno ežero.

Tas vardas pasirodo netikėtinas ir nesiduoda išaiškinamas jokioje kalboje. Elbingo mieste yra „Prūsų Turgus". Šis vardas įrodo, kad Elbingo miestas, įkurtas Teutonų Orrino, po jų pirmųjų užkariavimų Prūsijoj, turi būti arba vietoje buvusio prūsų miesto, arba visai arti. Savaime aišku, kad naujasis miestas jokiu būdu negalėjo išlaikyti tą patį vardą, kuriuo jis priklausė pagonims. Taigi, jam buvo duotas vardas upės, prie kurios kranto jis radosi.

Elbingo istorija mums nieko nesako, kokio prūsų miesto vietą jis užėmė. Bet yra pakankamai tikėtina, kad jis buvo vietoj buvusio Truso, apie kurį kalba Wulfstanas. Sugretinant Prūsų Turgaus ir Truso vardus, aš linkęs prileisti, kad jis turėjo Pruso vardą, o ne Truso. Viskas galėtų išsiaiškinti perrašinėjimo klaida. Taigi aisčių sostinė vadintųsi Pruso, prousų miestu. Išvengti visokiam sumaišymui su mūsų laikų prūsais aš labiau linkęs prie šios jų pavadinimo formos. Tiesa, prancūzų kalboj istorikai dėl to paties pagrindo vartoja Borusse formą. Aš nesutinku su šia praktika, nes Borusų egzistavimas yra daugiau negu abejotinas, o kita vertus, Rouss vardas yra iš dalies Prouss vardas.

Bet ar šių aisčių ir prousų tapatybės pripažinimas gali būti pateisinamas kitokiais įrodymais, negu tais kuriuos mes ką tik davėme? Wulfstanas aisčių Mari marusa (Frisch-Hoff) visai paprastai vadina „Est

mere", vadinas, aisčių jūra. Šis pastarasis pavadinimas yra išlikęs lietuvių kalboje iki mūsų dienų „Aismarės" forma. Kuršaitis (Kurschat) duoda šį pavadinimą savo lietuvių kalbos žodyne su pastata, jog jis negalėjęs patikrinti, ar žmonių atmintyje jis tebėra išsilaikęs. Bet Būga jį deda į savo Žodyną be jokių sąlygų, kas garantuoja fakto tikrumą. Tuo būdu, kiek tai liečia įlanką Wulfstano parodymas yra patvirtintas. Tačiau lietuviai neatrodo kad yra išlaikę kokį bent tolimą Pruso ar Truso atminimą. Mes anksčiau sakėme, kad jie Elbino miestą vadina lietuvišku žodžiu Alvita, bet tai yra dėl upės, kurios vardas buvo duotas teutonų miestui.

Philemono liudijimu ta įlanka pas aisčius buvo vadinama Mirusia Jūra (Mori Marusa) Kaip gi tad išsiaiškinti pavadinimo pakeitimą? Vargu ar galima prileisti, kad aisčiai būtų susigalvoję tam tikru laiku duoti jai savo vardą. Šis naujas būdas buvo daugiau suprantamas jų kaimynų lūpose.

Kitos priešais esančios įlankos pavadinimas nesukelia abejonės dėl šios pažiūros. Germaniškai ji vadinama Kurisch-Hoff, vadinas, Kuršių įlanka. Tas pats Philemonas, kuris per Plinių mums perdavė aistišką Frisch-Hoff pavadinimą, kalba apie Kuršių įlanką, vadindamas ją Cronium. Šioje sugraikintoj ir sulotynintoj formoj slypi lietuviškas pavadinimas: C(ou)ronium mare — yra lietuviškų Kuršių Marių vertimas. Kuriai ar Kuršiai gi sudarė vieną galingą lietuvišką gentį, kurią mes jau minėjome cituodami Adomo Bermeniečio parodymą apie jos pagonišką tikėjimą. Tokiu būdu lietuviai iki mūsų dienų skyrė Kuršių mares ir Aisčių mares, jas vadindami vardais tų genčių, kurios gyveno jų pakrantėse.

Fizinį dviejų įlankų lygiagretumą atatinka ir pavadinimų lygiagretumas: jos turi vardus genčių, kurios yra įsikūrusios jų krantuose. Bet, tuo tarpu, kai Kuršių Marios tebeturi savo vardą nuo klasikinės senovės, Aisčių Marios, šiam vardui tebesant išsaugotam lietuvių liaudies atminime, gavo kitą, — Frisch-Hoff pavadinimą. Ar tik šis naujas vardas nerodo gyventojų pasikeitimą? Kitais žodžiais, ar tai nėra dėlei prousų pasirodymo? Jei taip būtų, mes turėtume įrodymą, kad aisčiai yra skirtingi nuo prousų. Bandykime tad rasti išaiškinimą Frisch-Hoff pavadinimo.

Manyta, esą, galima išaiškinti tą pavadinimą vandens kokybe Frisch-Hoff'e. Kadangi jis yra švelnesnis (saldesnis) įlankoje negu jūroje, tai olandų pirkliai jai bus davę šviežio vandens įlankos vardą, vokiškai frisch. Aiškinimas yra gana juokingas, ir aš apie jį nebūčiau kalbėjęs, jei

aš jo nebūčiau radęs Kretschmer'o Istorinėj Geografijos (p. 126). Kodėl gi pamario gyventojai nepastebėjo, kad jų įlankos vanduo buvo šviežias ir netgi geriamas? Ir toliau ar iš viso tiesa, kad jis geriamas? Pagaliau, olandiškai visai nesakoma frisch, bet versch.

Vienok idėja ieškoti pas olandus įlankos pavadinimo išaiškinimo mums gali pristatyti tą vedantį siūlą, kuris mums padės rasti mįslės žodį. Viduramžiais ir vėliau daugelis olandų yra atvykę į Prūsiją. Iš šio fakto galima išvesti, kad ir praeityje galėjo būti taip pat. Gi tarp olandų yra frizai, kurie kaip tik gyvena į rytus ir yra žinomi kaip užgrūdinti jūrininkai. Dabar prileiskime, kad koks frizų dalinys užvaldo Aisčių mares. Nuo dabar jos bus vadinamos Frizų arba nordiškai Friskr haf, bet žodis friskr reiškia ir frizą ir šviežią (frisch). Jei paliekamas tas žodis, bet kai užmirštama jo kilmė, tai primygtinai nukrypstama prie antrosios prasmės.

Kad su tokia prasme sutiktume neužtenka prileisti, jog frizai bus įsikūrę aisčių krašte, reikia dargi tai įrodyti ir, pagaliau, juos surišti su prousais. To įrodymui mes turime tiktai vieną pastabą pas senovės istoriką lenką Martin Gallus. Jis pasakoja, kad pagal žodinį pasakojimą viena saksų dalis apleido savo gimtinę prieš Karolio Didžiojo pergalingus ginklus. Jūros keliu jie atvyko į Prūsiją, kur įsikūrė nuolatiniai. Bendrai, šita informacija atmetama kaip įtartina. Jei atsimenama faktas, kad frizai įsimaišę į Karolio Didžiojo kovas, ir kad jie buvo Saksų kaimynai, galima lengvai išsiaiškinti jų įsikūrimą Prūsijoj (Munch, article Friesen dans le *Dictionnaire des Antiquites Germaniques,* II, p. 99 ir kt.).

Tas įvykis galėjo būti kokį pusamžį prieš Wulfstano kelionę, kuris buvo radęs visai ne aisčius, bet jų vietoje frizus. Gi negalima manyti apie karinį užėmimą. Jei saksai ir frizai yra realiai atvykę į Prūsiją, tai galėjo būti tiktai taikus įsikūrimas. Naujų atvykėlių prisidėjimas galėjo būti tiktai labai naudingas aisčiams dėl tų pačių sumetimų, dėl kurių vėliau buvo ieškoma olandų milžiniškam civilizavimo darbui, kurį jie galėjo atlikti.

Frizų skaičius Prūsijoj galėjo didėti vienkart ir atatinkamai vystantis santykiams tarp frizų ir Prūsijos. Tokių santykių buvimas negali sukelti jokios abejonės. Štai kokiais žodžiais Karsten pasisako apie frizų veiklą mūsų epochoje: „Vikingų epochoje ir ilgai po to, buvo labai išplėsti santykiai tarp Frizijos ir Skandinavijos. Tą įrodymą duoda be to ir visose Skandinavijos dalyse gausus skaičius žodžių skolinių iš frizų kalbos. Tai

sprendžiant iš vietų pavadinimų, prekybinės frizų ekspedicijos plėtėsi į rytus net iki Suomijos" (*cit. veikalas*, p. 241).

Tose sąlygose frizų įnašas Prūsijoj turėjo būti gana žymus. Ar jiems pavyko ilgainiui įsikurti taip tvirtai Frisch-Hoff pakraščiuose, kad ji tapo jų įlanka, mes to negalėtume kategoriškai tvirtinti. Bet pavadinimo aiškinimas, kurį mes ką tik apibudinome, mums atrodo gana galimas, ypatingai, kad šis pavadinimas pakeitė aisčių pavadinimą tiktai pas germanų tautas, tuo tarpu kai lietuviai laikosi senovinio.

Bet jei frizai duoda savo vardą aisčių įlankai, tai nuosekliai būtų galima prileisti, kad jų vardas pakeitė aisčių vardą visame krašte. Netrukus po Wulfstano kelionės, aisčių vietoje pasirodo prousai. Ar būtų galima išaiškinti šį žodį friziškai? Grynakraujis kalbininkas apstulbtų vien tik iš idėjos sugretinti šiuos du žodžius, taip jie atrodo neturį nieko bendro! Tačiau kai mes susiduriame su nenusistojusia ir savyje fantazistine rašliava, kuri, be to, turi išreikšti kokį vardą, svetimą ir neįprastą ausims to, kuris jį perrašo, padėtis pasidaro visai kita. Galima sau leisti gretinti žodžius su skirtingais rašymais, su sąlyga, tačiau, kad būtų jų fonetinė vertė.

Ar galima rasti prousų vardo prasmę? Iki dabar bandymai liko tušti. „Mažai yra tautų vardų, apie kurias buvo tiek tyrinėjama, daroma hipotezių, rodyta išradingumo ar statinėjama etimologijos, kiek apie prousų vardą", — sako Voigt (*Prūsijos istorija*, I, p. 667). Daugiau kaip šimtas metų yra praėję nuo šių žodžių parašymo. Per tą laiką nauji faktai yra atsiradę papildyti anuosius, darbo metodas buvo puikiai ištobulintas, bet didžio Prūsijos istoriko žodžiai visuomet tebeturi savo vertę.

(Laisvoji Lietuva, 1967 m. kovo 16 d., nr. 6 (997))

Įprastinė teorija aiškino prūsų vardą, dalindama jį į „po" ir „rusas", pavyzdžiui gausybės žodžių tokių kaip Po-meranija, Pomorelija, Polesija ir t.t. Visuose šiuose varduose priešdėlis „po" reiškia „prie", kadangi virš minėtais vardais vadinami kraštai prie jūros arba prie miško. Tokiu būdu Prūsijos vardas, manoma, reiškė kraštą prie Rusijos. Kad vardo sudarymo analogija būtų pilnesnė, prousai kildinami iš „borouskoi" kilties, minimos Ptolomejaus geografijoj.

Bet netrukus buvo pastebėta šios etimologijos silpnumas, nes, jei prousas reiškia kaimyną rouso, tai visi rusų kaimynai turėtų vadintis

šiuo vardu. Štai kodėl Fridrichas Didysis, kuris gyvai domėjosi savo karalystės praeitimi, siūlė vieną Nemuno šaką, kuri vadinasi Rouss, pakeisti rusais. Gi gyventojai krašto prie Rouss turi vadintis „Borussi" (Voigt, *cit. veikalas,* p. 668). Jei karališka etimologija yra geresnė tuo atžvilgiu, kad rišasi su vienu gerai apibrėžtu geografiniu vardu (kita vertus, tas vardas visai nėra Rouss, bet Rusnė) ji turi tokį pat broką, kaip ir kitos, — ji operuoja „Porouss" forma, kai tuo tarpu tikrasis vardas yra Prouss.

Kai anais laikais kalbotyra buvo klystkelėje, didysis Fridrichas ir jo vienlaikiai galėjo nematyti šito sunkumo, kuris vis dėlto yra nepreinamas. Šių laikų kalbininkai atsisako duoti nustatytą etimologiją. Kita vertus, tuščia būtų rengimasis, kadangi nežinoma tikras ištarimas, kuris slypi įvairiuose rašmenyse.

Jei sau neleidžiama siūlyti gerai paremto išaiškinimo, tai jau galima bent tikrai apibrėžti kai kuriuos punktus, galinčius pagelbėti vėlesniems tyrinėjimams. Pirmiausia, ar galima nustatyti to vardo sudarymo data? Mes jį randame rašytuose X ir XI a. šaltiniuose, bet jis turėjo būti sudarytas anksčiau. Lietuvos kalbininkas Būga manė galįs nustatyti su didesniu tikslumu jo susidarymo datą. Pagal jį Prousų vardas negali būti iš anksčiau kaip X a., nes, jei jis būtų buvęs sudarytas VI-VIII a., jis rusų ir lenkų kalbose būtų įgavęs „Prysy" fromą, atatinkamai slavų kalbos fonetikos dėsniams (*Aisčių Istorija,* p. 7).

Aš negaliu sutikti su tokiu aiškinimo būdu. Visiškai aišku, kad lietuvių kalboje „ū" (ilgoji) atatinka slavų „y" (sūnus — syn; sūris — syr, ir t.t.). Bet šita taisyklė pritaikoma tiems žodžiams, kurie yra bendri lietuvių ir slavų kalboms. Gi šiuo atskiru atveju kalbama apie tikrinį vardą. Argi galima tvirtinti, kad tas kitimo dėsnis taikomas taip pat ir tikriniams vardams? Daugiausia kas galima būtų sakyti, kad tas vartojimas gali būti įvairus. Be to, kiek aš žinau, čekų kalboje kaip tiktai vartojama Prysy forma, kas liudija, kad pati slavų kalba nesilaiko to dėsnio, nebent būtų norima išvesti, jog prūsai buvo anksčiau žinomi čekams, negu lenkams ir rusams, jų netarpiškiems kaimynams pagal šaltinius.

Juk štai ką mes randame apie jų kaimynystę pas Adomą Bremenietį. Savo Šiaurės salų aprašyme jis sako: „čia yra sala, kuri vadinama Semlandija, kaimyninė rusams bei lenkams; ji yra apgyventa sembų bei prousų" (tertia est illa, quae Semland dicitur, contigua Russis vel Polanis; hanc inhabitant Sembi vel Pruzzi, c. XVIII). Taigi Karaliaučiaus kraštas rubežiuojasi su rusais bei lenkais. Mūsų autorius yra

gana gerai informuotas apie slavius, kad mokėtų atskirti lenkus nuo rusų. Bet jei jis laiko, kad rusas ir lenkas yra tas pats, tai dėl to, jog jų diferenciacija dar nebuvo baigta.

Kas tame erdviniame prousų ir rousų sugretinime iškyla, tai tas faktas, kad gryna prasme lietuviai su daugeliu kitų lietuviškų genčių radosi tarp jų. Tačiau, kaip tai buvo matyt iš Adomo Bremeniečio citatos, daroma sugretinimas tarp rousų ir prousų. Tai visai nėra dėl atsitiktinumo. Tai atsispindi net tų vardų rašmenyse. Šaltiniai, kur rašoma Pruzzi vartos ir Ruzzi formą; kur skaitoma Rutheni, ten randama taip pat ir Prutheni.

Legenda eina net ligi nustatymo giminystės tarp tų dviejų tautų. Kiekviena tauta nuo giliausios senovės ieško sukilninti savo kilmę. Viduramžiais kilnumas reikalavo tautos kilmę sieti su romėnais arba graikais. Toks reikalas susikurti savo prosenelius iš senovės tautų gimdė fantastiškiausias mokytas spekuliacijas. Kai lietuviai savo kilmę rišo su tūlu Palemonu, romėnų emigrantu Nerono laikais, tai rusai darėsi kitą iš imperatoriaus Augusto brolio. Po Cezario mirties Augustas tapo pasaulio viešpačiu. Jis buvo tapęs karaliu „Vyslos krantuose ligi upės, kuri vadinasi Niemok", vadinasi, Nemunas. Kai Naugardo gyventojai panoro turėti savo kunigaikštį, tai jie pasiuntė savo delegaciją į Prūsų Kraštą kviesti Ruriką užimti Naugardo sostą (Pypin, *Rusų Literatūros Istorija,* II, p. 7).

Tai oficiali didžiųjų Maskvos kunigaikščių geneologija. Ji yra Maskvos mokslininkų XV ir XVI a. tyrinėjimų vaisius. Betgi negalima sakyti, kad ten viskas būtų fikcija. Be abejonės ji atspindi truputį istorinės tiesos. Pirmojoj rusų kronikoj, vadinamoj Nestoro, dėstoma legenda Ruriką laiko variagu, priklausančiu Roussų genčiai. „Variagų klausimas" kuris kitados domino rusų mokslininkus, mus neliečia. Mums buvo svarbu tiktai pažymėti ryšius, egzistavusius praeityje tarp vardų Prouss ir Rouss, kurie turi atspindėti ir kiek istorinės tiesos, kurios mes nežinome.

Mūsų ką tik apžvelgti duomenys leidžia daryti išvadą, kad vardas Prouss, glaudžiai susijęs su Rouss, tapo žinomas slavams apie X š. ir jis turi būti kontinentinės kilmės. Iš tikrųjų, jis yra familiarus tiems, kurie stebi kraštus tarp Nemuno ir Vyslos iš kontinento, bet tie, kurie žiūri į šiuos kraštus iš jūros, nežino jo egzistencijos. Šiuo atžvilgiu Sakso Gramatiko istorija yra labai pamokanti. Parašyta maždaug šimtą metų vėliau po Adomo Bremeniečio, ji yra gana nuobodi skaityti dėl nesibaigiančių deklamacijų. Tačiau tarp daugelio visokių dalykų ji turi ir

gausybę žinių, labai vertingų rytinės Europos istorijai. Tas istorikas gerai pažinojo Baltijos pajūrius, jis daug kartų mini gyventojus, kurie užima pajūrį tarp Vyslos ir Dauguvos, bet jis visai nekalba apie Prousus!

Paryškinimui faktų, kuriuos mes prieš tai išdėstėme, gal būt apie prousų kilmę verta daugiau dėmesio yra pastaba, randama pas lenką kronikininką Mokytoją Vincentą, kuris duoda charakteristiką polesių, kurių sostinė buvo Drohičine Voluinijoj. Būtent, jis sako, kad polesiai yra gotų ar Prūsų genties. (Polexiani Getarum seu Prussorum genus, Beliowski, Monumenta Poloniae Historica, II, 421).

Viduramžių istorikai lengvai žaidžia su tautų vardais arba literatūriniais sumetimais, arba dėl prašmatnumo. Tas faktas, kad kronikininkas kalba apie „Getae", pats vienas dar negali įrodyti, jog ištikrųjų kalbama apie gotus. Polesių vardas yra grynai rusiškas ir pažymi žmones, gyvenančius miško pakraštyje. Gi Bieloviežo girios gyventojai (čia tikrai jie) yra baltarusiai, lietuvių gudai-gotai. Tarp kitko, jie randasi tose vietose, kurios įeina į Dniepro sistemą, vadinas, jie randasi kaimynystėje didžiojo tarptautinio kelio.

(Laisvoji Lietuva, 1967 m. kovo 30 d., nr. 7 (998))

Tie polesiai yra lietuviškos jotvingių genties kaimynai. Jie tad turėtų priklausyti lietuvių šeimai, bet ne gotų, kurie yra germanai. Bet jie taip pat turi kaimynais rusus ir lenkus. Tokia padėtis negalėjo jiems nesuteikti ypatingo charakterio, jie turi reprezentuoti mišinį goto, lietuvio ir slavo, pastarajam elementui vis daugiau ir daugiau imant viršų.

Mokytojas Vincentas sutapatina gotus su prūsais. Tas tapatumas negali reikšti kito dalyko, kaip tiktai faktą, kad prousai užima tą vietą, kuri kitados priklausė gotams, nes negali būti ir mažiausios abejonės, jog prousai priklausė lietuviškai šeimai. Lenkas istorikas Longinus Dlugosz pabrėžia šią giminystę dviejose vietose, kur jis kalba apie jotvingius. „Jotvingių gentis, — sako jis, — dideliai panaši lietuviams, prūsams ir žemaičiams kilme, kalba, apeigomis, tikyba ir papročiais; ji taip pat yra atsidavusi klaidingų dievų kultui" (gens Jacwingorum natione, lingua, ritu, religione et moribus magnam habet cum Lithuanis, Pruthenis et Samogitis conformitatem, cultui idolorum et ipsa dedita). Kitoje vietoje jis apibrėžia jotvingių kraštą, pažymi jotvingių, lietuvių ir prūsų šnekų giminystę ir iškelia iki debesų jų narsumą, kuris pasireiškia tuo, jog dešimts jotvingių neturi jokios abejonės pulti šimtą priešų.

Tų žinių pagelba mes galime nustatyti prousų kraštą tuo laiku kai jų vardas pasirodė istorijoj. Toj pačioj vietoj, kurią mes dalinai minėjom, Mokytojas Vincentas pasakoja apie karą, kurį vedė karalius Kazimieras prieš prousus 1192 m.; tas žiaurus karas sudarė pradžią jo kompanijos prieš polesius ir jotvingius. Iš to išeina, kad prousai radosi Vyslos kaimynystėj, vadinasi, prie kito didelio kelio, kitados užimto visigotų. Prousų gyvenvietė galėjo rastis tarp Būgo ir Sano apie Kulmą. kur žymu visigotų buvimas, gi šio miesto vardas yra skandinaviškas (holm reiškia salelė). Iš visų lietuviškų genčių prousai ilgiausiai turėjo išlaikyti kontaktą su gotais gana toli juos lydėję aukštyn Vysla ir jos intakais. Dabar jie slinko prie Baltijos tuo pačiu keliu tiktai priešinga kryptimi.

Yra pagrindo tikėti, jog gentis buvo išsisklaidžiusi daugelyje vietų, kas gana dažnai turėjo atsitikti. Kalbant tiktai apie lietuviškas gentis, galindus sudarė du kamienai, vienas nuo kito atskirti didelio atstumo. Yra galima, kad laike kėlimosi į pietus viena dalis prousų genties pasiliko senoje gyvenvietėj Vyslos žemupio rajone, kita pasekė gotus. Abu kamienai galėjo išlaikyti savo vienybę, nes judėjimas didžiuoju keliu buvo gana gyvas. Dabar jie grįžta į namus, kas nepaprastai padidino įtaką tų, kurie buvo pasilikę senojoj vietoj. Ir čia nėra nieko stebėtino, jei prousai, grįžę į savo senąją tėvynę, palaipsniui įgijo dominuojančią įtaką Prūsijoj. Adomo Bremeniečio laiku jie įgijo tokią įtaką Samijoj ar Sembijoj, jog juos pradedama maišyti su šio krašto pirminėmis gentimis.

Reikia iškelti dar vienas faktas, kuris liudija jų istorinių atminimų patvarumą ir ištikimybę. Dargi XVI š. jie vadina vokiečius miksiais. Luterio katekizmo vertimas, atspausdintas lygiagrečiai su vokišku tekstu, nurodo, jog jis yra išleistas prūsiškai ir „mixiskai", vadinas, „Mixii" kalboje. Lietuvių kalboje vokiečiai vadinama „vokiečiai" (vienaskaitoje „vokietys"), tad ką gali reikšti toks keistas vardas? Gi pas Jordanes genčių išskaičiavime kaip tiktai randama mūsų „Mixii". Prūsai yra palaikę labai dažnus santykius su jais, kad būtų vieninteliai, kurie juos prisimintų netgi po Reformacijos. Betgi lietuviškas vokiečių vardas, vokietys, pagal Būgą išeitų iš Vagoth genties vardo, kuris radosi tame pačiame šaltinyje.

Tie abu vardai dar kartą rodo, kad gotai turėjo susidėti iš didelio skaičiaus genčių, kurios kalbos požiūriu turėjo gana juntamus skirtumus, jei jų Vagoth ir Mixii genčių vardai lietuvių liaudies atsiminimuose asociavosi germanui, tuo tarpu kai goto vardas slavui.

Mes negalime nurodyti atskiras to atsitraukimo vyksmo priežastis. Tačiau pagrindinė priežastis čia yra aiški, — tai lenkiškų genčių veržimasis link Baltijos. Jis yra labai lėtas, bet jis visur yra pergalingas. Lenkai turi iškovoti pėdą po pėdos jų kaimynų teritorijos. Tai yra ta daugšimtmetinė kova, kuri inspiravo lenkų kronikininko Gall įsitikinimą apie nuožmius Lenkijos priešus, kurie yra sileziečiai, pomeranai ir prousai. Lenkų judėjimas vyksta tarp Oderio ir Vyslos. Silezijoj ir prie Vyslos jis vyksta tik labai sunkiai. Tai tik centre jis yra pergalingas. Samprotavimas, kurį mes ką tik citavome, siejasi su XII š. Lenkams reikės daug laiko, kad pasidarytų sau koridorių prie Baltijos.

Susipažinus su daugeliu lietuviškų genčių, užimančių teritoriją tarp Vyslos ir Dauguvos, mes imame statyti klausimus, kokios sienos pažymi tautinę lietuvių teritoriją? Dabartinė lietuvių gyvenamoji vieta galėtų sukelti tik nesusipratimus, nes net vidurinio ir aukštesnio Nemuno baseinas ginčijamas lietuviams. Šiai dalykų padėčiai nurodyti užtenka paminėti Vilnių ir Klaipėdą, kur pirmasis lenkų sakymu randasi jų krašte, o antrasis vokiečių išvedžiojimais jųjų krašte.

Mes parodėme, kad Lietuvos gyventojai kilnojosi. Mes konstatavome buvus kėlimuisi į pietus. Jis vyko tuo pačiu laiku dviejomis didelėmis arterijomis. Bet keletą šimtmečių vėliau mes pastebime judėjimo vyksmą priešinga kryptimi. Kita vertus, mes radome vieną lietuvių gentį perskeltą į du kamienus, kurie vienas nuo kito buvo perskirti didelio atstumo. Šie faktai gerai nustatyti, o reikia klausti, kiek kitų judėjimų mums nežinomų dėl stokos istorinių dokumentų.

Jei taip tad yra, tai ką galima laikyti lietuviška teritorija? Vienas jautrus rašytojas rado laimingą formulę pažymėti tautinei tautos teritorijai. Tai žmogaus ir žemės vedybos, kurios daro tautos teritoriją. Prie to dar reikėtų pridėti: — katalikiškos vedybos, nes tiktai šios vedybos visai nežino skirybų ir yra sudaromos visam laikui. Deja, istorinė žmonija visai nežino šios rūšies ryšių tarp žmogaus ir žemės. Žmonija tampa sėsli tiktai iš reikalo, bet skoniu ji visuomet yra klajoklė.

(Laisvoji Lietuva, 1967 m. balandžio 13 d., nr. 8 (999))

Tautos teritorijos klausimas neišvengiamai turi būti apribojamas laike. Statant klausimą, kokia teritorija priklauso kuriai tautai, visuomet reikia pridurti: kokioj epochoj? Kiek tai liečia lietuvišką teritoriją, mes negalime sekti visus jos sienų pasikeitimus. Taigi mes turime nustatyti

sienas tos teritorijos, kur randasi pėdsakai tikrai liudiją lietuvių būvį. Savaime juk aišku, kad ta teritorija bus gana plati. Tačiau iš to nereikia padaryti išvados, kad ją užimanti tauta buvo proporcinga su ta teritorija. Reikia prisiminti, kad jokiu jų egzistencijos metu lietuviai neužėmė visą tą teritoriją tuo pačiu laiku. Ji apims tiktai kryptį evoliucijos lietuviškų genčių.

Remiantis šiuo rezervu, dabar galima jau duoti lietuviškos teritorijos apibrėžimą. Pradėkime sienomis rytuose. Petrapilietis A. I. Sobolevsky, remdamasis istoriniais duomenimis, taip apibrėžia jų sienas: „Šiaurvakarų Visviatos, vadinas Vitebsko gubernijos ribose dešiniajame (šiauriniame) Dauguvos krante. Pradedant intaku Mėja, Dauguva buvo lietuvių rankose ir netgi, galbūt, jos šaltiniai. Šiaurės rytuose Volga buvo rubežius, Vazouza beveik ištisai priklausė lietuviams. Aukštutinė Protvos tekmė, prie dabartinės Vėrėjos, buvo apgyvendinta lietuviškos šakos galindų. Trumpai sutraukus, Lietuva apėmė dalį šių mūsų gubernijų: Vitebskas, Pskovas, Tveras, Maskva ir ypač Smolenskas savo daugiausia pelkėtose ir miškais apaugusiose srityse" (Kur gyveno lietuviai? *Petrapilio Mokslų Akademijos Biuletenis,* 1911, p. 1053).

Rusų mokslininko hipotezė praėjo nepastebėta galbūt dėl to, kad ji buvo įdėta į akademinį leidinį. Nepriklausomai nuo Sobolevsky'o lietuvis mokslininkas Būga priėjo beveik prie tokių pat, bent iš dalies, išvadų. Jis taip pat priskiria lietuviams Vitebsko guberniją, neidamas toliau į rytus. Galutina jo idėjų santrauka randasi veikale, kurį jis paskelbė pavadinimu: *„Aisčių senovė toponimijos šviesoje",* Kaune 1924 m. Nedidelis žemėlapis ten yra pridėtas parodyti matomesniam ir aiškesniam lietuviškų genčių susigrupavimui. Bet žemėlapis neturi atleisti nuo teksto skaitymo, nes kartais jis prieštarauja tekstui.

Kiek tai liečia pietų sieną, ji bendrai matoma aukštutinėje Dniepro ir jo intako Pripetės tekmėje. Iš tiesų, Būga tas sienas nukelia tarp Berezinos ir Sojos, bet jis užmiršta polesius. Jei taip yra, kad jie sekė gotų kėlimąsi į pietus, tai jų buvimas Polesijoj galėjo tęstis tiktai gana ribotą laiką; daugiausia kokius 800 metų. Bet taip pat visai galima, kad jie ten yra buvę pirm gotų. Vienos genties vardas, kuris randama graikų šaltiniuose, man kelia mintį apie šią galimybę. Kalbama apie „pagiritai"; vardas atrodo sudarytas iš pagiris, vadinas, iš priešdėlio „pa", kuris reiškia „prie" žodžio „giria", t.y. rusiškas. Dabartinėj lietuvių kalboj, polesis vadinosi „pagirietis", kuris graikiškoj transkripcijoj būtų galėjęs duoti „pagirites". Bet savaime išeina, jog šis domuo yra per daug

netvirtas padaryti išvadai, kad lietuviška gentis rusišku polesių vardu ištikrųjų gyveno Polesijoj apie mūsų eros pradžią.

Mes gana dažnai kalbėjome apie Vyslą, kaip turėtų tęstis daugiau vakarų siena. Tačiau yra tikrų rodyklių apie lietuvių buvimą kairiajame Vyslos krante. Imkime keletą pavyzdžių. Gnezno arkivyskupas gauna iš popiežiaus 1217 m. leidimą spręsti, kas iš lenkų Kryžininkų turėtų vykti į Šventąją Žemę ir kas galėtų likti krašte dalyvauti krikščionių ginyboj nuo Prousų puolimų (Thainer, *Monumenta,* I, p. 2). Iš kur ėjo tas pavojus? Ar iš anapus Vyslos? Mums duoda žinių popiežiaus atleidimas nuo vykimo į Romą Lancicijos kunigaikščiui, „dėl karo su pagonimis, kurie gyvena jo krašte" (ten pat, p. 35). Lancicija gi randasi kairiajame Vyslos krante.

Lietuviai dar nėra ėmęsi išstudijuoti toponimiją šios upės kairiojo kranto. Nėra abejonės, kad jie ten rastų žymių, liudijančių lietuvių buvimą. Yra žinoma nesibaigianti ginčai tarp Lenkijos ir Teutonų Ordino dėl Santoka miesto. Ir kągi, juk tai grynai lietuviškas vardas, kuris reiškia „santaka". Tas vardas ištikrųjų atatinka geografinę Santoko padėtį santakai Vartos ir Necės, ką yra pastebėjęs Dlugosz, sakydamas, kad Varta jungiasi su Nece apie Santoko pilį (Wartha . . . circa castrum Santok fluvio Notes mixtus). Būga rado Lietuvoje daugelį šiuo vardu vietovių, visuomet esančių prie santakos. Kadangi mes esame priėję prie Vartos, Oderio intako, tai prisiminkime, kad vienas jojo intakas turi Opa vardą, ar, kaip jį rašydavo XI š. dokumentuose, Upa, tai kas lietuvių kalboje yra upė. Tikrai jį galima gretinti su „apa", keltiškai vanduo. Taigi prieš mus būtų lietuviškai keltiškas vardas.

Tos vietos turėjo būti žinomos lietuviams, nes mūsų šaltiniai mums sako, kad XIII š. jie buvo žiauriai nuterioję Frankfurtą prie Oderio. Būtų bergždžia statyti sau klausimą, kuriose vietose ir kurioj epochoj lietuviškos kolonijos radosi kairiajame Vyslos krante. Šis klausimas niekuomet nebuvo studijuojamas. Mūsų tikslui užtenka konstatuoti jų buvimą.

(Laisvoji Lietuva, 1967 m. gegužės 11 d., nr. 10 (1001))

Teritorija, kurią mes priskyrėme lietuviams, yra tokia plati, kad jos užtektų didelei moderninei valstybei. Kai primenama labai kuklus lietuvių dabar priskaitomas kiekis, vargiai galima prileisti, kad kitados lietuviai būtų galėję užimti taip plačius kraštus. Tiesa, jie ten buvo labai

išsisklaidę ir įsikurdavo tiktai palei kelius. Daug tų teritorijų visai netiko kultūrai be didelių pertvarkymo darbų, kurie, daugelyje atvejų, nėra numatyti ir mūsų laikais. Tatai prileidus, disproporcija vis dėlto lieka per didelė. Mįslės įspėjimas glūdi karų sunaikinimuose ir ypatingai lietuvių nutautėjime.

Tiesą sakant, lietuvių skaičius mūsų laikais yra daug didesnis, negu jis bendrai priimamas. Aš neinu ginčyti valstybinių statistikų, cituojamų iš įvairių pusių. Bet aš negaliu praleisti tylomis būdus kontroliuoti statistikos duomenis. Yra tikrai nustatyta, kad tauta yra daug pastovesnė fiziškai, negu ji yra savo įsitikinimuose, savo kalboj, savo politinėse pažiūrose.

Nuo seno antropologistai sekmingai taiko cefalinį rodiklį, matuoja kūno aukštį norėdami nustatyti priklausomybę kuriai rasei. Čia, aišku, galioja daugumos įstatymas. Įrodančių išvadų čia todėl negalima padaryti nesurinkus labai gausios medžiagos.

Prie šių žinomų ir nuo seno taikomų būdų prisideda kraujo analizė. Šio naujo metodo taikymas žada būti spendžiantis, nes jau diskutuojamas „rasinis rodiklis", kuris gali būti išreiškiamas matematine formule. Keletas pavyzdžių gali parodyti rasinio rodiklio ateitį. Jis buvo taikomas žmonėms tos pačios kilmės, bet atskirtiems vieni nuo kitų amžių bėgyje. Ir rasinis rodiklis vokiečių gyvenančių Vengrijoj būtų lygiai toks pat, kaip jų bendragenčių Vokietijoj. Nežiūrint 800 metų laikotarpio, rasinis Vengrijos čigonų rodiklis atsiranda pas Indijos čigonus. Taip pat šis rodiklis juntamas tas pats pas magijarus ir turkus.

Jei ši priemonė pasirodo tikra, bus galima be sunkumo nustatyti etninę lietuvių ir jų kaimynų sudėtį. Bet tai yra ateičiai rezervuota problema. Šios rūšies tyrinėjimai dar nėra net pradėti. Šiuo metu reikia tenkintis senais metodais įgytais rezultatais. Štai vienas reiškinys, kuris turi patraukti mūsų dėmesį. Aš jį papasakosiu paduodamas tą vietą, kur jis išvedamas Genevos antrapologisto Pittard knygoje.

„Šiaurės vakarų provincijų, — sako jis, — tų, kurias drėkina Nemunas, teritorijų, kurios apima Gardino, Vilniaus, Kauno miestus, žmonės turi aukštesnį ūgį negu kiti lenkai, ir labai aiškiai aukštesni, nes jis prašoka juos dviem centimetrais. Šis reiškinys, neabejotinai, yra dėl buvimo prie sienų lietuvių rasės atstovų. Yra žinoma, kad pradedant šiuo rajonu mes sutiksime, eidami į šiaurę zoną aukštų ūgių, kuriuos žino abu Baltijos krantai, ypač vakarinis pakraštys. Taigi yra galima, kad tos provincijos (lenkiškos), apie kurias dabar kalbama, yra apgyventos tam tikra proporcija šiai rasei priklausančių individų. Gal

būt taip pat yra buvę, kaip visuose politiniuose pakraščiuose, mišrių santuokų, kurios bus padidinusios vidutinį žmogaus ūgį. Tas mažas faktas galėtų dargi būti įrodymu, kad senas rasių išsidėstymas — yra sunku nustatyti data — dar nėra pergyvenęs gana gilių pasikeitimų, kad daugelyj vietovių negalėtume rasti jų sienas" (*Les Races et l'Histoire*, p. 293).

Mūsų ką tik pacituotoj vietoj Pittard konstatuoja faktą ir po to ieško jo išaiškinimo. Faktas yra, kad Vilniaus ir Gardino rajono gyventojai turi aukštesnį ūgį negu lenkiškų provinccijų gyventojai. Bet išaiškinimas?... Pittard remiasi lenkiškomis statistikomis, kurios minėtas provincijas duoda kaip lenkiškas etnografiniu požiūriu. Taigi jis yra priverstas ieškoti ūgio skirtumo išaiškinnimo tos pačios tautos viduryje.

Kiek tai liečia patį aiškinimą, tai, jei jis būtų priimtas, užuot išaiškinęs dalykus, jis juos dar daugiau sumaišytų. Iš tiesų, pagal Pittard, vaikai paseka lietuvišką santuokinį, ar tai bus vyras ar moteris. Taigi, Pittard prielaida numato lietuviškos rasės pranašumą, kurią su lenkais sumaišymo atveju pagerina lenkišką rasę. Kiek ši hipotezė bebūtų garbinanti mano rasę, aš jos negaliu priimti dėl motyvų, kurie neturi nieko bendro su tautiniu kuklumu. Aiškinimas yra priešingas tiesai. Genevietis mokslininkas yra klaidoje, kai jis Vilniaus ir Gardino rajonų gyventojus laiko lenkais.

Rusų gyventojų surašymas prieš karą šiuose rajonuose parodė lenkų skaičių, kuris, palyginti, yra nereikšmingas. Ištiesų, tas surašymas yra įtartinas tuo pačiu titulu kaip ir lenkų surašymas. Taigi tiktai etnologija turėtų išspręsti ginčą. Ji pasisako lietuvių naudai, nes baltarusiai yra mažesnio ūgio. Aš miniu čia etnologiją ne politiniams klausimams išspręsti, bet nustatyti istoriniam faktui, kurio politinės vertės aš nediskutuoju.

Etninė rytų Prūsų sudėtis galėtų duoti taip pat nelauktų reveliacijų, jei palyginimas įvyktų su lietuviais. Lietuviškas elementas ten iškiltų žymiai didesnis negu bendrai imant prileidžiama. Daugelyje atsitikimų vietoj kolonizacijos turėtų būti kalbama apie nutautinimą, dažną faktą pasaulio istorijoj.

(Laisvoji Lietuva, 1967 m. liepos 6 d., nr. 14 (1005))

II SKYRIUS

TAUTINĖ VIENYBĖ. KALBOS. POLITINIS KOOPERAVIMAS. VIDINIAI GINČAI. VIKINGAI IR VARIAGAI. LIETUVOS VALSTYBĖS SUDARYMAS.

Mūsų erai prasidedant, pagrindinės lietuvių gentys radosi toje pačioje vietoje, kur jos tebėra ir šiandien. Daugelis jų įėjo į istoriją tuo pačiu vardu, kuris yra išsilaikęs nepakitęs iki mūsų dienų. Kitų vardai yra išnykę nepalikdami kitokių žymių, kaip tik topografinius vardus, išlaikytus lietuvių liaudies atsiminimuose. Romėnų pasaulis pažinojo lietuvius Aisčių vardu, kuriuo vadinama daugelio genčių konfederacija, turinti dominuojančios genties vardą. Ta konfederacija tęsiasi mažiausia bent tūkstantį metų. Wulfstano teigimu aisčių teritorija yra labai plati ir ten turi labai daug miestų, kurių kiekviena turi savo atskirą karalių. Konfederacijos sostinė buvo Aistovija. Apie dešimtą amžių, prousų gentis, traukdamosi nuo lenkų spaudimo link Baltijos išilgai Vyslos, užima aisčių vietą ir konfederacijai duoda savo vardą. Konfederacijos sostinė nuo tada vadinasi Pruso ar Truso.

Vakarinės lietuvių gentys, tuo metu, kai jos pasirodė istorijoj, palyginti su rytinėmis jų gentimis, turėjo dvigubai geresnę padėtį, nes buvo prie didžiojo kelio, kuris jungė skandinavų kraštus kartu su graikų ir romėnų viduržemio pasauliu. Jos naudojosi romėnų pasaulio žydėjimu ir skandinavų civilizacija. Rytinės gentys laikėsi nuošaliai nuo šio judėjimo ir turėjo iš jo naudos tiktai netiesioginiu keliu. Jos buvo arčiau kitų kelių, kurių ateitis bus šviesi, bet kurių valanda dar nebuvo išmušusi. Tuo laiku lietuvių pasaulio istorija krypsta į vakarus.

Lietuvių pasaulis? . . . Kodėl mes tai vadiname šiuo vardu ir kokią jungtį jis galėjo išreikšti šioje epochoje? Kai dėl vardo, tai išnykusios liaudies legendos atspindi tautinės vienybės sentimentą ir pabrėžia lietuvių genties vyresniškumo teisę viduje didžiosios šeimos. Ši legenda buvo surinkta pirmojo prousų vyskupo. Yra gana įdomi šio vyskupo asmenybė.

Vienuolis Olivos vienuolyne prie Dancigo, neseniai įkurtame Pomerelijos kunigaikščio, būsimasis vyskupas Kristijonas atvyksta į Prousus skelbti Evangeliją. Jis ten padaro daugelį atvertimų, kas nebuvo perdaug sunku, nes kaimyninės tautos jau buvo atverstos į krikščionybę. Kališo kunigaikštis jam suteikia prousų vyskupo titulą, patvirtintą popiežiaus Honoriaus III 1215 m. Jo gyvenimas buvo labai neramus.

Daugelį metų jis praleido Prousijoj nelaisvėje pas pagonis, kurių nuoširdžiu draugu jis tapo, nes kai tarp Pomeranijos kunigaikščio Svantopolko ir Teutonų Ordino vyko kova, kuri greit prasidėjo Ordinui atvykus prie Vyslos krantų, tai vyskupas Kristijonas radosi koalicijoje prieš Teutonų Ordiną pagonių prousų pusėje. Taigi jis turėjo galimybės pažinti prousų gyventojus, jų įsitikinimus ir jų legendas.

Tai šis vyskupas sudarė vieną kroniką, kurios tik vienas fragmentas mums yra išlikęs. Esminį dalyką apie tą kroniką jau yra taręs prieš daugiau kaip šimtą metų geriausias Prūsijos istorikas J. Voigt, kurio monumentalus veikalas dar ir šiandien tebeturi savo vertę. Minėtas fragmentas su pridėtu aiškinimu, randasi jo istorijos pirmo tomo pirmame priede.

Kronikos fragmentas liečia lietuvių tautos susidarymą. Štai ką jis mums apie tai moko: buvo du broliai, Vytautas ir Krivė. Krivė, kuris buvo didis dvasininkas, turėjo Bruteno vardą. Vytautas turi gausybę vaikų, iš viso dvylika sūnų. Kiekvienas jų paveldėjimu gauna kraštą. Bet tai visai ne jų tėvas Vytautas daro jiems padalinimą. Po religinių aukų ir jas lydinčių vaišių, didysis dvasininkas Krivė sukviečia savo dvylika brolio vaikų ir atlieka padalinimą. Vyriausias Vytauto sūnus vadinasi „Litwo" ir jis gauna kraštą tarp Vyslos intako Bugo ir Nemuno. Tas „Litwo" jam duotame krašte pastatė miestą ir jį pavadino savo sūnaus Garto (Gardino, Grodno) vardu. Mes praleidžiame šios legendos tęsinį, kur pasakojama apie jaunesnių Litwo brolių paveldėjimą.

Prieš einant prie pačios legendos, pora žodžių tenka Vytauto vardo klausimui. Tikrai, jo rašyba rankraščiuose yra truputį skirtinga. Būtent, ten skaitoma „Wudawutto" ir „Wiidawutto". Pastaroji rašyba yra kaip tik arčiausia tiesai. Formų „Litau" ir „Llydaw" keitimasis, apie ką mes kalbėjome ankstyvesniame skyriuje, mums leidžia skaityti šalia „Wiidawt", „Wiitaut". Prie to pridedant prūsišką galūnę „o", kuri atatinka dabartinės lietuvių kalbos „as", mes turėsime prūsų tarmėje „Wiitauto" arba dabartinėj lietuvių kalboj Vytautas.

Gi dabar eikime prie legendos esmės. Yra aišku, kad mes turime prieš akis vieną etiologinę legendą, skirtą išaiškinti lietuviškų genčių giminystę ir jų kraštų padėtį santykyje vienų su kitais. Bendras visiems protėvis yra Vytautas, vardas, kuris savo ruožtu išvedamas iš „tauta", nacija. Taigi Vytautas yra protėvis visų genčių, kurios randasi tarp Vyslos ir Nemuno. Šiuo titulu jį reikia sugretinti su keltų tautiniu dievu Teutates. Galima prileisti, kad šis vardas iš pradžių reiškė dievą taip pat ir pas lietuvius. Kaip istorinę paralelę galima būtų cituoti Goth,

lietuviškai gudas, kas buvo vienas iš germanų Ordino vardų, išsilikęs Dievo pavadinime, Gott arba Balthes, išvedamas iš dievo Baldr ar Balthas.

Litwo ar tiksliau Lituo, herojus davęs vardą lietuviams, yra tiktai vyresnysis šeimos sūnus, ir tai yra todėl, kad tautinė vienybė tebėra dar formavimosi kelyje. Įsikūręs Gardine prie Nemuno, jis lengvai gali pasiekti Vyslos kelią per Bugą kuris randasi prie jo valdų sienos, arba Dnieprą, maždaug tuo pačiu keliu, kuris šiandien jungia tas dvi upines sistemas Oginskio kanalas.

Yra įdomu pažymėti, kad pagal legendą, antroji vieta tenka Samijai su Karaliaučiumi. To krašto vardas dar nerado patenkinamo išaiškinimo. Velionis Būga, savo etimologijos pagrindan dėjo lotynišką formą „sembi". Kai dėl manęs, tai man nebūtų jokia staigmena ten rasti vieną šaką mūsų žemaičių. Istoriniai samprotavimai įtaigoja tokią išvadą, o lingvistiniai pagrindai jokiu būdu tam neprieštarauja. Kad Karaliaučius įkurtas 1256 m. Bohemijos karaliaus Ottokaro II, jo įkūrimo istorija visai nėra prieštaravime su mūsų legenda, kadangi lietuvių miestas ten jau buvo.

Pasakomis aš duosiu istorinius pagrindus, kurie kovoja už šią hipotezę. Tuo tarpu aš apsiriboju klausimą svarstyti paleografiniu požiūriu. Man atrodo, kad „sembi" pavadinimas yra tiktai perrašymo klaida. Mes imame pagrindu kitą šio pavadinimo formą, ilgesnę, „Sambit", kuri taip pat užtinkama mūsų šaltiniuose. Jei prileidžiama, kad perrašinėtojas vietoj „a" parašė „b", tada viskas išsiaiškina kuo puikiausiai. Pavadinimas skaitysis „Samaite" ar „Semaite", vadinasi, mes turėsime taisyklingą mūsų žemaičių vardo formą.

Mes tikime galį pozityviai įrodyti vienos tokios perrašinėjimo klaidos buvimą viename oficialiame akte. Kuršių vyskupas Henri ir Teutonų Ordinas 1254 m. nustato Klaipėdos pilies teritoriją. Kaip žinia, Klaipėda randasi dešiniajame Nemuno krante, Žemaitijoj. Pagal sienos nustatymo aktą, Klaipėdos teritorija, suprantama tarp Nemuno ir jo intako Dangos, turi tęstis iki lietuvių ir „Samių" sutvirtinimų sienos (ab extremo fossatu castri primitus edificati secus Mimelam et Dangam usque ad fimem castrorum execitus Letowiorum et Sambitarum, Philippi-Wolky Recueil des Chartes prussiennes, I, no 279).

Nors lietuvių pilis nebuvo paminėta sienos nustatymo akte, tai be abejonės turima galvoje Kretinga (Crottingen). Šios pilies įgulą sudarė lietuviai ir žemaičiai, kai pastarieji yra vadinami vardu, kuris apskritai

taikomas Samlandijos gyventojams. Taigi Sembi-Sami ar Sembite-Samaite randasi atpažįstami, visai dėl to neabejotinai, kaip žemaičiai. Vyresnės lietuvių šakos centras randasi Gardine ir jaunesnės šakos centras Karaliaučius. Legenda čia visai neklydo.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. vasario 15 d., nr. 3 (1020))

Užbaigiant su ta legenda, mums dar lieka pasakyti keletą žodžių apie Krivę. Jo religinės funkcijos gerai patvirtina tai, ką mes esame aukščiau sakę apie dvasiškijos vaidmenį pas lietuvius. Mes gi nesame nustebę matydami, kad jis, disponuoja lietuviškų kraštų likimą. Bet jo vardas negali būti toks, koks jis randamas Kristijono Kronikoje. Visų pirma, būtų galima sutikti rasti Pruteno formą, o ne Bruteno.

Toliau Pruteno vardas atrodo yra įterptas į legendą. Kaip tik tuo laiku buvo galima laukti dvasininkijos įsteigimo. Gi, kai pagonių dvasininkai nuo tada vadinami Krivės, tai pirmojo dvasininko vardas yra visai nurodytas: jis turi vadintis Krivė, o ne Bruteno. Kodėl nuo to laiko šis užkrėtimas? Šita aplinkybė atrodo patvirtina naujos prousų galybės atsiradimą.

Pagaliau, pagal legendą, Krivė negali priklausyti lietuviškai šeimai, nes ji visa išeina iš jo brolio Vytauto. Bet tuomet galima klausti, kokiai tautai jis priklauso? Vytautas yra lietuvių tautinis dievas, kas gi yra Krivė? Nors tas klausimas nesileidžia būti išsprendžiamas šia idėjų tvarka, tai būtų gundoma tą vardą gretinti su „Krivičiais", tai yra, baltarusiais. Latviai dar iki mūsų dienų visus rusus vadina „Krievi" vardu, vadinasi krivičiais. Gal būt, kad krivičiai yra kilę iš Krivės, lietuvių prosenelių brolio. Tuomet būtų galima išaiškinti, iš kur kyla Prousų ir Rousų gretinimas.

Ankstesniame skyriuje mes minėjome gražius Vendryes žodžius apie kalbos rolę kaip tautinio ryšio. Dabar panagrinėkime klausimą apie giminystę kalbų, kurias vartojo lietuvių gentys. Pirmame skyriuje buvo pasakyta kodėl lietuvis mokslininkas Jaunius siūlė kiekvieną kalbinę grupę, kurią kiti kalbininkai vadino baltų, žymėti aisčių vardu. Jo mokinys Būga ne tiktai palaiko Jauniaus įtaigojamą terminą, bet taip pat siūlo aisčių ar baltų kalbų klasifikaciją.

Savo didžiojo Žodyno įvade Būga tvirtina, kad aisčių kalba pagimdė dvi seseris kalbas, kurių viena pagimdė prūsų kalbą, o antra lietuvių ir latvių (p. LXXII). Tokiu būdu aisčių kalba būtų senelė prūsų kalbos ir

prosenelė lietuvių ir latvių kalbos. Taigi prūsų kalba būtų seniausias aisčių šeimos išsilikęs narys.

Būgos klasifikacija, nežiūrint negiņčijamos jo kompetencijos tuo klausimu, negali būti priimta. Pirmiausia, kalba yra visuomeninis reiškinys, gi šios rūšies reiškiniams visai netinka paveldimumas, kuris yra tarp gyvų būtybių. Kalba evoliucijonuojasi kaip ir visa kita. Tą kaip tik labai gerai pastebėjo Meillet duodamas savo indoeuropiečių kalbų klasifikaciją, ką mes esame parodę savo įvade.

Bet tai, kas yra svarbiau, — išeities taškas šioje klasifikacijoje yra klaidingas. Iš tikrųjų, Būga ima aisčių kalbą tarytum ji visai neturėtų tarmių. Gi, jei indoeuropietiška kalba buvo suskilusi į daugybę tarmių, tai kiekviena nauja kalba, vadinasi, ta pati indoeuropietiška, įgaunanti naują formą, visuomet turės savyje tarmių. Aisčių kalba jokiu būdu negalėjo išvengti šio būtinumo. Kita vertus, tai nereikalinga net įrodinėti protavimu. Aisčių tarmių buvimas yra paliudytas ir Tacito, kuris kalba apie aisčių gentis daugiskaitoje. Gi gentis negali susidaryti neturėdama savo atskiros tarmės.

Iš kitos pusės, terminai — kalba, šneka, tarmė iš esmės yra konvencionaliniai. Šis samprotis yra labai aiškiai išreikštas pas Vendryes. „Visuomet galima vieną kalbą apibrėžti erdvėje, — sako jis, — ją statant priešais skirtingo tipo kalbas. Mes žinome prancūzų kalbos ribas ten, kur ji susikerta su vokiečių, baskų ar bretonų kalba; jos gali būti nustatytos prie kurio kaimo ir net to paties kaimo viduje, koks slėnis, vandens tekmė, paprasta gatvė dažnai skiria dvi kalbas. Taigi galima kalbėti apie prancūzų, vokiečių kalbas, kaip apie italų, vengrų ar serbų kalbas. Visos šios kalbos yra prieš viena kitą ir tiksliai apsibrėžia.

Bet patiriama tam tikro vargo nubrėžiant atatinkamą sieną tarp prancūzų kalbos ir provensališkos, tarp aukštavokiškos ir žemavokiškos, tarp serbų ir bulgarų. Tai todėl, kad čia mes turime prieš akis nebe dvi skirtingos kilmės kalbas, kurias istorijos atsitiktinumai suvedė į sąlytį, bet tokias kalbas, kurios turi tą pačią kilmę ir kurias tik istorinės aplinkybės atskyrė. Yra nejaučiamas perėjimas iš vienos į kitą, nėra į akis krintančio prieštaravimo tarp abiejų kalbų, pastatyų priešais viena kitą ir kiekvienai apsirūpinusiai skirtingais išreiškimo būdais. Sunkumas yra vėl didesnis, jeigu norima nustatyti demarkacijos linijas viduje tarp tarmių tos pačios kalbinės srities" (*Langage*, p. 288).

Kitais žodžiais, yra lengva vieną kalbą pastatyti priešais kitą, bet yra sunku atskirti tos pačios kalbos tarmes. Vendryes cituoja gausiai pavyzdžių, kurie rodo sunkumą nubrėžti isoglosus, vadinasi, linijas tarp

kurių atsiranda būdingieji tos pačios kalbos bruožai. „Išvada iš tokios dalykų padėties, — tęsia jis, — yra ta, kad daugis kalbininkų galėjo laikyti, kad nebuvo tarmių. Šiems mokslininkams kalbinė būklė, kuri susidaro iš kalbos rutuliojimosi, *gali būti suvokiama tiktai dviems* aspektais: kalbos plataus vieneto, į kurį sueina visos vietinės šnekos, ir šnekų, į kurias ta kalba subyra. Tai bendru būdu yra romanistų supratimas, kitados pagrindinai išdėstytas Gaston Paris'o ir Paul Meyer'io . . . Tai yra taip pat supratimas į kurį įeina ir Johann Schmidt'o bangų teorija (Wellentheorie). Pastaroji palaikė, kad kiekvienas kalbinis faktas plėtėsi kiekvieno krašto paviršiuje bangų būdu, laimėdamas iš arti į artį nejuntamu judėjimu, neturėjo jokios ribos" (*cit. veik.*, p. 290-1).

Prie šio mūsų pateikto dėstymo reikėtų pridurti, kad romanistų idėjos buvo įsigyvenusios graikų pasaulyje. Visuomet kalbame apie graikų kalbą, o ne apie kalbas, nors ji būtų reprezentuojama net ir literatūroje skirtingų tarmių. Iš viso kalbos buvimas yra istorinis faktas, kuris negali būti nustatytas iš anksto. Jeigu yra vokiečių, danų, švedų, olandų, anglų kalba, tai faktas, kuris negali būti jokiu būdu išvedamas iš germaniškos grupės ypatingumų. Tas pats samprotavimas taikomas nesvarbu kuriai kalbinei grupei.

Kita vertus, kalbininkai studijuoja tiktai fonetinio sutikimo sistemas. Jiems, duokime, balsinis pakitimas germaniškoje grupėje sudaro tikrą revoliuciją. Tačiau šita reovliucija yra praėjusi nepastebėta net ir tų, kuriuos ji tiesioginiai lietė. Tai todėl, kad kalba yra priemonė išreikšti mūsų valią, mintį, jausmą. Fonetinė sistema nesudaro kalbą, bet atstoja jai griaučius. Ji kalbai yra tas, kas skeletas žmogaus kūnui. Kalbotyra yra tiktai savo rūšies paleontologija. Taigi, nereikalaukime iš jos, kad ji pasakytų kas tai yra gyva kalba.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. kovo 14 d., nr. 5 (1022))

Šių pastabų šviesoje, ar galima tvirtinti, kad prūsų (kalbininkai sako senprūsių) kalba yra „kalba"? Kad rastume pagrįstą atsakymą, mes turime pirmiausia susipažinti su šios kalbos charakteriu. Prūsų kalba yra reprezentuojama dviejų blogų katekizmų, išverstų iš vokiečių kalbos XVI š. viduryje, ir vieno mažo žodyno, kuris turi Elbingo žodyno vardą. Be to, pagal kronikininką Alberic'ą, XIII š. pradžioje ir prieš Teutonų Ordino atvykimą prie Vyslos krantų, Modeno vyskupas

Guillaume buvo atvykęs į Prūsiją kaip popiežiaus legatas. Jis čia išmoko krašto kalbą, atvertė daugelį pagonių ir išvertė į prūsų kalbą Donato Meną. Nieko iš šios knygos mums nėra išlikę.

Jeigu tekstai prūsų kalboje yra labai negausūs ir todėl negali duoti tikros idėjos apie tą kalbą, kuriai jie atstovauja, tai jie yra taip blogai suredaguoti, kas labai nuvertina jų vertę. Vertėjas blogai žinojo prūsų kalbą ir davė vokišką tekstą žodis į žodį ir forma į formą. Galima sau susidaryti tokio vertimo idėją, jei būtų verčiama lotyniškai. Bet ir tokie, kokie yra, tie tekstai sudaro žymią svarbą kalbiniu požiūriu. Jie gali atvaizduoti kalbą tiktai miglotu būdu.

Koks asmenų skaičius galėjo vartoti tą tarmę? Tai galėjo būti tiktai labai ribotas. Katekizmai prūsų kalboje buvo spausdinami Karaliaučiuje protestantų valdžios rūpesčiu. Bet tuo pačiu laiku ten spausdinama lietuviški vertimai, palyginant daug didesniame skaičiuje, skiriami Prūsijos lietuvių naudojimui. Kas dar yra atmintina, kad lietuviškų knygų spausdinamas, kartą jau pradėtas, nesustoja Karaliaučiuje, tuo tarpu kai bandymas spausdinti prūsiškai greit sustoja.

Iš šio fakto išeina dvi išvados: 1) lietuvių kalbos aplinkuma Prūsijos kunigaikštijoje XVI š. buvo žymiai didesnė negu prūsų kalbos aplinkuma; 2) skirtumas tarp šių dviejų šnekų turėjo būti žymus, kadangi vertimai daromi abejose tarmėse kartu ir tų pačių rūpesčiu. Ar iš to nereikia išvesti, kad prūsų kalba sudarė nepriklausomą ir skirtingą kalbą nuo lietuviškos? Mes čia visai tam netikime.

Prūsiško vertimo mėginimas aiškinamas ne politiniais ar tautiniais sumetimais, bet šventu susirūpinimu atvesti prie Viešpaties nusidėjėlių sielas gintaro žvejotojų kaimuose. Bet jei taip yra, tai galima klausti, ar ši neabejotinai prūsiška šneka tikrenybėje reprezentuoja pagrindinę šios grupės šneką, tai yra, plačiausiai vartojamą? Pagal turimas mūsų žinias, aš nedrįsčiau pasisakyti už vieną ar kitą požiūrį. Pastarasis klausimas net neturi prasmės tų kalbininkų akyse, kurie laikosi Būgos nuomonės, nes jiems prūsų kalbą sudarė tiktai viena šneka. Štai kodėl, kalbinei grupei, kuriai ji atstovavo, išnykus, prūsų kalba yra tiktai mirusi kalba. Aš negaliu sutikti su šia nuomone, nebent su žymiais sušvelninimais.

Gi visų pirma, ar tai yra visai tikra, kad prūsų kalba yra visiškai išnykusi? Nėra jokios abejonės, kad ta kalbinė grupė, kurią vartojo, išsisklaidė be jokios prievartos, ypač nutautėjimo keliu. Besivystantis šios kalbos aplinkumos siaurėjimas atrodo, kaip tik gali nurodyti, kad šių šnekų likučiai dar tebegyvuoja. Reikėtų tad jų ieškoti kaimyninėse šnekose, kurios yra išsilaikiusios iki mūsų dienų.

Tai yra Kuršių ir Žemaičių šnekos. Savo įvade į lietuvišką gramatiką pastorius Klein XVII š. pastebėjo, kad „kitas dialektas yra kuršių ir kitas dialektas yra žemaičių ir klaipėdiečių". Jis juos statė prieš lietuvišką dialektą. Kadangi jis negalėjo žinoti Kurlandijos kuršių šnekų, tai jis turėjo daryti savo palyginimą remdamasis Kuršių įlankos kuršių kalba, kurią kalba šios jūros pakraščio gyventojai, ypač žvejai, nustatyta pagal kalbą žemės kurią Samija tęsia iki Kuršijos. Abi provincijos yra ne tiktai kaimyninės, jos palaikė gana plačius santykius, nes jos abi buvo ant Baltijos kranto. Taigi, būtų galima sutikti, kad aiškėja kalbinės giminystės tarp prūsų ir kuršių šnekų. Deja, tokia studija niekuomet nebuvo padaryt

Žemaičių šneka, kuri yra geriau žinoma, atidengia nemaža giminystės su prūsiškąja. Istoriškai sakant, žemaičių šneka turėjo gauti didelius kraičius iš prūsų ir kuršių šnekų. Samogitia, lietuviškai *Žemaitija, vadinama žemi lietuvių kraštai. Jiems priešpastatomi* Aukštaičiai, Lietuvos Highlanders, kurie viduramžių tekstuose vadinaosi Auxtote. Betgi kraštas, kurį užima tie „Neerlandais", yra daugiausia iškilus iš visos Lietuvos. Sugretinant šiuos abu faktus, reikia prieiti prie išvados, kad žemaičiai turėjo gavę savo vardą kitur, kai jie gyveno iš tikrųjų žemame krašte. Atvykę į dabartinę gyvenamą vietą, jie išlaikė savo senąjį vardą, kuris vėliau buvo duotas ir jų naujam kraštui.

Žemaičiai, viena didelė lietuvių šaka, pasirodo pradedant XIV š. lietuvių istorijoje po visų kitų genčių. Kaip išaiškinti tą faktą? Mano menka nuomone dalykai turėjo vykti sekančiu būdu arba maždaug taip.

Žemaičiai turi būti anksčiau gyvenę Prūsijoj, kur yra ištikrųjų žemi kraštai. Pradžioje skyriaus aš jau pažymėjau, jog aš visai drįsčiau žemaičius identifikuoti samiais. Pagaliau mislingas vardas turi slėpti šaknį „žem", kuri randasi samogitų varde (žemaitis, ar jų šnekoj žemats). Jeigu taip yra, tai jų buvusi gyvenvietė radosi Samlandijoj ir prie Drauseno ežero, tai yra, link Elbingo, Teutonų užkariavimai pastatė prieš juos problemą arba pasiduoti arba apleisti savo tėvynę. Pirmoje prielaidoje, reikėjo atsisakyti savo laisvės, atsižadėti tėvų tikėjimo ir žygiuoti su nugalėtojais prieš savo tikrus brolius. Bet jei jie norėjo tęsti kovą prieš užpuolikus, likdami ištikimi tautai ir jos dievams, tai reikėjo apleisti tėvynę.

Drąsioms širdims liko tiktai antrasis pasirinkimas. Kai Teutonai su laiku ir palaipsniui kūrėsi jų žemėje Prūsijoj, Samogitai turėjo trauktis iš Samijos ir pagaliau peržengti Nemuną. Atvykę į lygumas Žemaitijoj, kuri prieš jų įsikūrimą gal būt vadinosi Kuršija, žemaičiai dar su

didesniu atkaklumu tęsė kovą prieš Teutonų Ordiną, kuris pagaliau sudužo į jų uolą. Jų atkaklumas visai naturaliai aiškėja, kai sutinkama, kad žemaičiai veda kovą jau beveik du šimtus metų.

Kita vertus, Žemaitija buvo daugiausia apgyvendinta Lietuvos provincija XIV ir XV š. Jos gyventojų tirštumas lengvai aiškėja, prileidžiant prūsų ir kuršių prisidėjimą. Gi visa kas buvo sakyta apie prūsus, taikoma plačiu mastu ir kuršiams. Jų užkariavimas prasidėjo net anksčiau už Prūsijos, krikščionybė ten įėjo dar prieš Riterių Kardininkų atvykimą. Bet greitai po abiejų ordinų susijungimo Prūsija buvo sujungta su Kurlandija Klaipėdos miesto įkūrimu. Nuo to laiko kuršiai kurie nenorėjo tapti krikščionimis, galėjo pasitraukti tiktai į lietuviškus kraštus.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. kovo 28 d., nr. 6 (1023))

Priėmusi pas save atkakliausius lietuviško pagonizmo elementus, Žemaitija tuo pačiu kartu buvo tapusi nenumaldomu krikščionybės priešu. Ji saugojo savo pagonizmą iki kraštutinių ribų. Kai XVI š. religinė reforma plėtėsi visoje Lietuvoje, daugis žemaičių grįžo prie savo tėvų tikėjimo, dėl priežasties, kad patys krikščionys nežinojo kaip reikėjo garbinti jų dievus.

Kas liečia žemaičių tarmę, tai visai netrūko bandymų ją iškelti į literatūrinės kalbos vietą. Tie bandymai nesudarė skilimo lietuviškoje šeimoje, kur, šalia esamos literatūrinės kalbos, buvo norėta įvesti dar seseriška kalba. Ši žemaitiška kalba buvo skiriama visų lietuvių vartojimui. Bandymas vyko tuo metu, kai tautinė sąmonė buvo labai žemai. Žemaitiška tarme raštai skaitomi visų lietuvių, nors jie turi kartais gana žymius fonetinius ir žodyno ypatumus.

Panašumai tarp žemaičių ir prūsų terminų mūsų neįgalina išvesti jų tapatybės. Ką mes bandome įrodyti, tai galimumas suprasti kalbant tarp savęs, nesvarbu kuria lietuviška tarme. Kitu atveju mes citavome Dlugosz dvi ištraukas, kurios pabrėžia panašumus, esančius tarp trijų lietuvių genčių, iš jų ir prūsai. Ankstyvesnėse eilutėse mes bandėme pateisinti tą suartinimą.

Kai dėl kuršių tarmių, klausimas yra truputį smulkesnis. Šiandien mes turime vieną lietuvių kalbą, kuriai niekas negalvoja ginčyti teisės būti nepriklausoma kalba. Ji yra jaunesnė santykyje su lietuvių kalba. Tačiau, vienos kalbos senumas ar jaunumas jokiu būdu neteikia teisės į

pirmumą. Latvių kalbos jaunumas reiškia vien tiktai, kad jos formos yra daugiau išsivysčiusios, tuo tarpu kai lietuvių kalba daugiau išlaikė senų jos bruožų.

Nors latviai širdimi nekenčia vokiečių, tačiau jie yra dėkingi teutonams už savo kalbos gimimą. Juk tuo pačiu laiku, kai Lietuvos valstybė buvo gimusi per daugelio genčių susijungimą ir pradėjo savo pirmuosius žingsnius prie tautinės vienybės realizavimo, atėjo Teutonai prie Dauguvos krantų. Jiems pavyko atskirti šiaurines gentis nuo kitų lietuvių. Nuo tada, amžių bėgyje, du kamienai sekė savo likimą atskirai, beveik be sąlyčio. Tai kaip tik šis atskyrimas nuo likusių bendragenčių ir davė gimimą atskirai latvių tautai. Be vokiečių atvykimo, lietuvių valstybė būtų įgyvendinusi tautinę vienybę apimančią beveik visas lietuviškas gentis. Bendras politinis gyvenimas amžių bėgyje būtų sukūręs vieną tiktai kalbą visiems bendruomenės nariams. Šiose sąlygose lietuvių kalba būtų galėjusi būti jaučiamai skirtinga negu ji dabar yra. Bet atskira latvių kalba nebūtų sudaryta be to brutalaus atskyrimo.

Šie samprotavimai turi mus sulaikyti nuo vaizdavimo praeityje tokią dalykų padėtį, kuri yra dabar. Atstumas, kuris skiria latvių kalbą nuo lietuvių kalbos, yra maždaug tas pats, kuris yra lenkų ir rusų kalbų. Bet praeitimi, kuri mus užima, jis visai negalėjo būti didesnis negu tarp prūsų ir lietuvių kalbų, greičiau priešingai. Pagal Būgos klasifikaciją, kuri buvo anksčiau minėta, latvių kalba yra artimesnė lietuvių kalbai negu prūsų. Bet kadangi tas artimumas liečia ypač kalbos skeletą, tai mes jam neskiriame ypatingos svarbos.

Mes manome tokiu būdu pateisinę mūsų tvirtinimą kiek tai liečia kalbos vienybę. Mes prileidžiame, kad ši vienybė yra maždaug kaip pas graikus. Viduje didelės šeimos kiekviena gentis vartoja savo pačios dialektą, bet tas netrukdo viens kitus suprasti. Tačiau, viena bendra kalbos rūšis „koine", pradeda išsidirbti jau gana anksti. Mes dar turėsime progos apie tai pakalbėti vėliau.

Užbaigiant su prousais, mums lieka dar pasakyti keletą žodžių apie jų teritorijos platumą. Čia kaip tik ir yra pagrindinis daugelio nesusipratimų šaltinis. Kai mes girdime Prūsijos vardą, tai mes įsivaizduojame tą kraštą, kuris turi šį vardą mūsų žemėlapiuose. Žinodami, jog šis kraštas yra nukariautas iš žemųjų prousų, kurie paliko tik savo vardą, mes esame linkę tikėti, kad visa rytinė Prūsija apgyvendintą šios išnykusios tautos. Įspūdis darosi dar sustiprintas, jei metamas žvilgsnis į etnografinį slavų pasaulio žemėlapį. Ten išties matoma, kad Prūsija su mažomis išimtimis, yra apgyvendinta vokiečių.

Šitas sutapatinimas yra visiškai klaidingas. Dabartinės Prūsijos sąvoka buvo nukalta Teutonų kardu. Būtent, Ordinas gavo teisę valdyti visas žemes, kurias užkariaus iš pagonių. Taigi jų interesas buvo įrodyti, kad kiekviena žemė, kurią jie gali pagrobti, randasi Prūsijoj ir priklauso netikėliams. Jeigu Ordinas būtų užkariavęs visą Lietuvą ir net Polocko kunigaikštiją, jis būtų tvirtinęs, jog tos teritorijos radosi Prūsijoj!

Tai visai nėra kokia tuščia prielaida. Štai vienas pavyzdys, kaip dalykai vyko realybėje. Teutonai ir kardininkai riteriai buvo priversti dalytis su Bažnyčia žemėmis, nukariautomis iš pagonių. Bet Ordino dalis buvo daug geresnė Prūsijoj negu Livonijoj ir Kurlandijoj. Po abiejų Ordinų susijungimo ginčai tarp Teutonų ir Rygos arkivyskupo iškilo kaip tik dėl žemių padalinimo. Ginčo šalių sprendimas priklausė nuo atsakymo kur randasi ginčijamos žemės. Ginčas buvo iškeltas prie popiežiaus, kuris pasiuntė į vietą Modeno vyskupą Guillaume, kurį mes jau pažįstame. Popiežiaus legatas suredagavo pranešimą, kur jis išvedė, kad kiekvienas žmogus, kuris pažįsta vietoves, pripažintų, jog „Kuršija ar Kurlandija randasi tarp Prūsijos žemių" (cum notum sit nobis et omni homini terrarum illarum notitiam habenti, quod Curonia seu Curlandia inter regiones Prussiae computetur).

Ginčas buvo išspręstas draugiškai ir popiežiui nereikėjo nutarti ar Kurlandija buvo Prūsijoj. Bet jei jis būtų turėjęs spręsti tą klausimą, tai jo sprendimas būtų atatikęs jo legato išvadas. Prileidžiant, kad istorija patvirtintų popiežiaus sprendimą, Kurlandija būtų tapusi Prūsijos kraštu kitados apgyvendintu prousų! Plačių užmačių visai netrūko. Vienas dokumentas tuoj po Teutonų atvykimo prie Vyslos krantų, išskaičiuoja kraštus, kurie sudaro Prūsiją. Be prieškarinės Prūsijos sričių, ten randama ir Lietuva, Kurlandija ir Livonija (Terre Pruzie . . . Littovia . . . Curlandia, Semigallia).

Tiesa, visiškos tapatybės pripažinimas tarp rytinės Prūsijos ir senųjų prousų gyvenvietės susidūrė su labai rimtu sunkumu, buvimu Mažosios Lietuvos, ar, kaip ją dažnai žymėdavo Prūsijos Lietuvos. Mintis aiškinti tą faktą nesenos datos lietuvių kolonizacija yra visiškai nauja ir neturi pagrindo būti rimtai priimama. Jau XIX š. pirmoje pusėje mokslininkai bandė nustatyti sienas tarp prousų ir lietuvių Rytų Prūsijoj.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. balandžio 11 d., nr. 7 (1024))

Bendrai yra priimta nuomonė, kad Deimės upelis skyrė abi tautas, vadinasi, Wehlau-Labiau linija. Kalbininkai tą klausimą tyrinėję

patvirtina istorikų nuomonę. Gerulis mano, kad Wehlau šneka randasi lietuvių ir prousų kalbų pasieniuose. Mes esame citavę Vendryes nuomonę apie sunkumą, negalimumą nustatyti *sienos tarp tarmių*. Mes visiškai sutinkame su šia pažiūra ir mes negalime priimti tokio griežto ir tokio nutolusio nuo gyvos realybės sienų nustatymo.

Ką tik mūsų minėtas sienos nustatymas principiškai remiasi Liuterio katekizmo į prūsų kalbą *vertėjo parodymu. Vokiškai parašytame įvade* jis bando apibudinti įvairias prūsų tarmes. Pagal jį Prūsijos gyventojai Wehlau apylinkėse ištaria truputį kaip lietuviškai. Tai yra vienintelis priešpastatymas prūsų ir lietuvių kalbų, kaip skirtingų kalbų. Jis mums nieko tokio nesako. Tačiau parodymas yra įdomus kitu požiūriu.

Jo vertimas išties padarytas prūsiškai, bet visi Prūsijos gyventojai, taip juo tikint, gali suprasti šią tarmę be sunkumo nors jų ištarimas galėjo įvairuoti. Net ir sudavai neturi jokio sunkumo suprasti šį prūsišką katekizmą, nors jų tarmė yra „truputį žemesnė". Nereikia bandyti suprasti tai ką šis skirtumas reiškia. Bet tai kas ištikrųjų yra svarbu, kad sudavų tarmė yra lietuvių literatūrinės kalbos pagrindu. Tokiu būdu skirtumas tarp prūsų ir lietuvių kalbos mūsų vertėjo akimis, susiveda į ištarimo būdą! Jam prūsų ir lietuvių terminai visų pirma yra politiniai pažymėjimai: Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos gyventojai yra lietuviai, o Prūsijos gyventojai — prūsai.

Tokiose sąlygose vertėjo pastabos yra be vertės prūsų genties teritorijos nustatymui. Kalbamas katekizmas iškelia visus tuos atskirumus kalbos vartotos Enchiridiono vertime, padarytame Abel Will'io, klebono Pobetuno kaime, esančiame prie upelio keli kilometrai nuo Baltijos Samlandijoj. Mes jau esame priėmę gimininguma tarp Žemaitijos ir Samlandijos, eidami net ligi vardo tapatybės. Giminingumas su žemaičiais yra artimesnis negu su prūsais.

Kraštas visuomet buvo žinomas Samijos vardu. Tai tiktai daug vėliau prasideda jo identifikacija su Prūsija. Mes kitoje vietoje esame patiekę Adomo Bremeniečio parodymą, kuris stato jungtuką tarp abiejų vardų. Bet ir kitos lietuvių gentys taip pat palaikė glaudžius santykius su Samlandija. To ryšio pėdsakų šen ir ten lieka ligi mūsų laikų. Du kraštutiniai punktai Samlandijos iš Baltijos pusės buvo užimti Kuršių. Dar ir šiandien ten randama vietovių turinčių jų vardą. Archeologiniai kasinėjimai, Viskiautenuose prie Cranz'o (Krantas lietuviškai), tarp Baltijos ir Kuršių įlankos, rado kapus vikingų, kurie, kaip bus matyti truputį vėliau, radosi prie prūsų Vitlandijoj.

Jeigu mūsų vertėjai kalba apie prūsų kalbą, kuri išsilaikė nepaliesta Samlandijos šalyje, tai jie klysta, tai kas iš viso pilnai suprantama jų epochoje ir to laiko sąlygose.

Sutraukdami visa ką mes esame nusakę apie prousų gentį, mes turime išvesti, kad ji užėmė teritorijas abiejuose Vyslos krantuose, tačiau jokiu jų buvimo laiku, negalėdama užvaldyti didžiojo tarptautinio kelio. Spaudžiami lenkų, jie pradeda evakuoti kairyjį Vyslos krantą ir trauktis į jos dešinę ranką Ilfingą. *Ten atvykę jie paveržia iš Aisčių pirmavimą ir* jų vietoje jie palaipsniui atsistoja. Teritorija, kuri vėliau turės jų vardą, neturi nieko bendra nei su jų gyvenviete, nei su jų galybės ribomis.

Vėliau, kai lenkų stumimas bus pakeistas vokiečių spaudimo, prūsai, visoje istorijoj, trauksis išilgai Baltijos pakraščio ir vyks į Samogitia, kur jie sustiprins samių gentį. Šie judėjimai pirmyn į pietus ir atgal į šiaurę ir rytus vyksta nuolatiniame sąlytyje su kitomis lietuviškomis gentimis. Kai reikia nustatyti genties hegemonija, tada kova su ginklu rankose tarp genčių, bet kai slavų ar germanų kilmės gentys jas spaudžia, pasirodo tautinio kooperavimo metmenys.

Suvokiama giminystė tarp atskirų genčių tos pačios kilmės. Jų bendruomenė išsireiškia kalba, kuri yra suskilusi į daugelį tarmių, tačiau jų skirtumai visai netrukdo tarpusavyje suprasti kiekvienam kalbant savo gimtąja tarme.

Tyrs centrai ryškėja didžioje lietuviškų genčių šeimoje: Elbingas (Pruso ir vėliau Alvita), Karaliaučiaus (Kunigapilė) ir Gardinas (Garto, Gartens, Grodno). Pirmasis randasi Vyslos žemupyje ir sudaro prūsų centrą, antrasis prie Pregelio ir yra samių-samogitų centras ir trečias prie Nemuno yra rezervuotas lietuvių genčiai.

Didžiosios šeimos viduje sutariama pripažinti lietuviams vyresniškumo teisė, bet nieko daugiau. Mūsų kalbamoje epochoje visai nematyti, kad kokia pirmenybė iš to susidarytų lietuviams. Tačiau ji yra labai reali. Ji bus aiškiai matoma lietuvių pasaulio evoliucijoje vikingų epochoje.

Šiaurės žmonės išjudino Baltijos gyventojus, kurie radosi tarp Vyslos, Dniepro ir Dauguvos. Po keleto šimtmečių gotų užkariavimais duotas impulsas sustojo Baltijos pakraščių šalyse.

Naujas impulsas dar kartą atėjo iš šiaurės žmonių, kurie darė sprendžiamą įtaką rytų Europos likimui. Šis naujas judėjimas yra susijęs su vikingų vardu. Šį terminą mes pasilaikome, nors jis tiktai iš tolo išreiškia to judėjimo pagrindinį interesą. Paprastai jam skiriamas gana trumpas amžius: nuo Karolio Didžiojo mirties ligi XI š. galo. Judėjimas

reiškiasi visoje Europoje ir net už Europos. Vienok jo svarba yra skirtinga rytų Europai ir vakarų Europai. Kai vakariuose jis reiškia terorą, plėšimą, žudynes, rytų Europoje jis nešа suartėjimą su rytų pasauliu ir jungimąsi prie graikų bizantiškos ir lotyniškos civilizacijos.

Vakaruose vikingų akcija yra sutraukta tamsiame paveiksle kurį Taine yra nupiešęs. Vikingai yra „pirmiausia, piratai: iš visų medžioklių, žmogaus medžioklė yra pelningiausia ir kilmingiausia; žemės ir gyvulių priežiūrą jie palieka moterims ir vergams; plaukioti laivais, kovoti ir plėšti — tai buvo jiems laisvo žmogaus darbas. Jie leisdavosi į jūrą su savo dviburiais laivais, netikėtai išsikeldavo, ir, nužudę savo dievų garbei dešimtadalį savo belaisvių, eidavo pradėti toliau, palikdami užpakalyje raudonas gaisro pašvaistes . . . Kai žudymas tapo užsiėmimu, jis tapo malonumu. Apie aštuntą šimtmetį galutinis irimas didelio romėnų lavono, kurį Karolis Didysis bandė atstatyti ir kuris sukrito savo supuvime, juos traukė kaip plėšriuosius paukščius prie grobio. Tie, kurie buvo pasilikę Danijoje, su savo broliais iš Norvegijos, fanatiški ir nuožmūs prieš krikščionis, pagonys puolė į visas pakrantes. Jų jūros karaliai, kurie niekuomet nėra miegoję po aprūkusiomis stogo balkėmis, kurie niekuomet nėra ištuštinę alaus rago prie gyvenamo židinio, juokėsi iš vėjų ir audrų".

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. gegužės 23 d., nr. 10 (1027))

Vaizdas yra labai niūrus, bet jis toli gražu nėra tikras. Tiesa, vikingai buvo piratai, bet kas jais nebuvo anais laikais? Jie tuo pačiu laiku buvo ir pirkliai. Juos skatino avantiūrų dvasia, brangus dalykas žmonijos istorijoje. Tai šita dvasia, kuri kaip tik vikingus stūmė eiti į Irlandiją, į Angliją, į Ispaniją, į Afriką, prie Kaspijos jūros ir prie Uralo. Nordenstreng savo veikale apie vikingų keliones cituoja vieną senoviškais ženklais įrašą, kuris atspindi vienos vikingų šeimos gyvenimą. Paminklinis akmuo yra pastatytas Gulle šeimos tėvo savo penkiems sūnums, kurių vyriausias Asmundas krito mūšio lauke gindamas savo kraštą; antrasis buvo nužudytas Graikijoje; trečiasis, Halfdanas krito mūšyje su danais Bornholmo saloje; ketvirtasis, Kare rado mirtį Škotijoje; tai tiktai penktasis, Bue, mirė savo tėvų namuose (*cit. veikalas,* p. 17).

Tas įrašas yra žiaurus savo paprastume. Jis rodo vikingų karjerą, kuri jau buvo susiformavusi. Jei įrašas nurodo šios profesijos sąvoką, tai

jos vykdymas turi kitą pavadinimą: — kelias. Vikingai tai yra pranokėjai mūsų taikiųjų prekybos komisionierių! Tai buvo du keliai, vienas vakarų, kitas rytų (vastervag, ostervag). Vysktama į Islandiją ar Siciliją? Tai buvo visuomet vakarų kelias. Norima vykti prie Uralo ar į Konstantinopolį? Tai jau radosi rytų kelyje. Bet dažnai buvo vykstama abiem keliais, aplink pasaulį, šiandien būtų sakoma kaip pavyzdį mes galime priminti Danijos karaliaus Haraldo žygdarbius. Šis karalius kariavo pirmiausia Graikijoje ir Skitijoje, t.y. Rusijoje. Grįždamas į Daniją jis nusiaubė slavų apgyvendintus pajūrio kraštus. Nepasitenkinęs savo žygdarbiais, jis užima Orkadų salas ir išplečia savo valdžią iki Islandijos! (Adam Bremensis, *Gesta*, III, c. XVII, p. 159).

Šio karaliaus-vikingo pavyzdys leidžia numanyti kokios politinės pasekmės galėjo kilti iš vikingų veiklos. Jų veikla vakaruose, kur jie žinomi daugiau normanų (normandų) vardu, mus visai nedomina. Lietuva patyrė jų sukrėtimus iš jų veiklos rytų Europoje, kur jie yra žinomi variagų vardu.

Dažnai yra klausima, ką gi iš tikrųjų reiškia tas vikingo vardas? Moderninė nuomonė jame mato jūros karalius, išvesdama iš „vik" (jūra) + king (karalius). Prie šios etimologijos duoda užuominą ir Taine vienoje vietoje, kurią mes esame perspausdinę. Tačiau ši etimologija negali išsilaikyti vien dėl to, kad iš dviejų žodžių, kurie sudarytų vikingo vardą, vienas yra skandinaviškas, o kitas angliškas. Nordenstreng, kuris yra išėjęs mokyklą tokio gilaus mokslininko, kaip Norren, negalėjo kartoti šios populiarios etimologijos. Bet jis tam nerado geresnio išaiškinimo. „Mes nežinome, — sako jis, — ką kilmiškai reiškia žodis vikingas. Netgi nėra tikra, kad jis būtų nordiškas" (*cit. veikalas*, p. 15).

Nordenstreng teisingai matė: tas žodis nėra skandinaviškos kilmės. Mįslės žodis manykime randasi pas Adomą Bremenietį. Kalbėdamas apie Lundo miestą, Hamburgo kanauninkas sako: „Tenai yra daug aukso, surinkto piratų plėšimais; patys piratai, kuriuos jie vadina vitingais ir mūsiškiai askomanais, moka Danijos karaliui duoklę, kad gautų leidimą vykdyti pirato amatą tarp barbarų tautų, kurių yra gausiai apie šią jūrą (aurum ibi plurimum quod raptu congeritur piratico. Ipsi vero piratae quos illi Withingos appellant, nostri Ascomannos, regi danico tributum solvunt, ut liceat eis praedam exercere a barbaris qui circa hoc mare plurimi abundant, *Descripto*, VI).

Palikime nuošaliai klausimą ar piratija tikrenybėje sudarė valstybės monopolį suteiktą vitingams ir laikykimės prie jų vardo. Pirmiausia reikia pažymėti, kad geriausi rankraščiai paduoda formą vitingas, bet

kiti vikingas. Dėl dalyko tapatybės nėra abejonės. Taigi priimkime ortografiją, kuri randasi geriausiuose rankraščiuose. Kaip iš cituotos vietos išeina, piratai turi du pavadinimus: skanai, tai yra pietų švedų provincijos gyventojai ir danai juos vadina vitingar (daugiskaitoj), o kontinentalai askomanais. Yra sunku pasisakyti dėl šio pastarojo pavadinimo, kuris sutinkamas tiktai vieną kartą. Bet vitingo ar vikingo vardas yra gana aiškus, kadangi lietuvių praeitis išlaikė ne tiktai tą vardą, bet taip pat ir vitingo instituciją.

Kai teutonai vykdė Prūsijos užkariavimą, tuo laiku ten radosi viena socialinė klasė, kuri turi „Withingi" vardą lotyniškuose Ordino dokumentuose. Savo monumentalioje Prūsijos istorijoje Voigt cituoja daugį ištraukų iš dokumentų, kurie siejasi si vitingais ir charakterizuoja šią politinę ir socialinę instituciją (t. III, p. 420 ir kt.). Gi iš daugelio pusių vitingai primena primityvaus klano organizaciją. Kai pas Voigt skaitoma ištrauka apie Wergeld, nenoromis prisimena atatinkamas skyrius gražioje Vinogradoff knygoje, kurią turėjome progos paminėti *(Tribal Law).* Wergeld yra reikalaujamas „secundum jus antiquorum Wittingorum", vadinas, pagal senovės vitingų teisę!

Šių duomenų šviesoje mes galime įžiūrėti vitingų klano istoriją, kai jie sudarė aukštesnę klasę gražiais tautinės nepriklausomybės laikais ir tapo tarnais pas užkariautojus teutonus. XIII š. jie gauna plačias valdas Prūsijoje kaip atlyginimą už padarytus įsiborvėliams patarnavimus. Vėliau jie naudojami žemesnėse tarnybose. Taigi daugelis vitingų šeimų buvo įkurdintos prie Klaipėdos, apylinkėje, kuri vadinasi Vitte, tai dar kita vitingų forma (Sembricki, *Histoire de la ville de Memel,* p. 38-9).

Beje Wulfstanas savo aprašyme pažymėjo, kad prie Frisch-Haff radosi Vitlande. Iki mūsų dienų bandyta aiškinti šį vardą kaip reiškiantį Baltą kraštą, jungiant jį su skandinavišku „vit" ir anglišku „white". Bereikalo vargas, nes Voigt jam davė tikrą išaiškinimą: Vitlande yra ne kas kita kaip vitingų kraštas ar Vitte. Bet Voigt klydo ten matydamas gotus. Tikrenybėje tai yra grynai lietuviškas vardas, išeinąs iš žodžio „vytinė", primityvus mažas laivas, valtis. Šio laivo savininkas turės vardą „vyti(in)kas" ar „vytinks". Šiandien „vytinė" yra tiktai žvejybos laivas.

Laivo vardas turi nuvesti į giliausią senovę. Iš tikrųjų, kas gi tai yra „vytinė"?? Tai yra iš karklų nupintas laivas, nes vytis reiškia karklę ir pagaliau kiekvieną lankstomą šaką. Lietuviškas „vytis" randa savo atatikmenį lotyniškame žodyje „vitis" su truputį platesne reikšme. Bet kas yra svarbiausia, tai kad tokie laivai buvo naudojami ne tiktai pas

lietuvius, bet prieš tai pas keltus. Štai ką apie tai moka pasakoti Plinius Natūralistas pagal graiką istoriką Timee. Britanijos salos gyventojai vykdavo į Itiono salą, penkių kelionės dienų atstume, kad ten gautų cinko. Jie ten vykdavo karklais išpintais laivais ir variu apdengtais (vitilibus navigiis corio circumsutis, *Naturalis Historia*, IV, 104).

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. birželio 6 d., nr. 11 (1028))

Štai kokiais laivais keltai leidosi užkariauti Armoriką ir Didžiąją Britaniją! Dėl to jų drąsa yra dar labiau pažymėtina. Reikėjo tad turėti nepaprastą drąsą, kad leistųs į jūrą pailgos formos krepšyje. Reikėjo, kitais žodžiais, būti vitingu ar vitiu, vartojant kitą lietuvišką formą. Žodis „vitis" reiškia herojus. Jis yra išsilaikęs toj pačioj prasmėj taip pat pas slavus. Rusai sako „vitiaz" (iš vitens) ir lenkai „vitez". Gal būt dėl to pagrindo Raitelis randasi lietuvių valstybės herbe. Jis vadinamas Vytis; jis gana ryškiu būdu primena raitelius rusiškuose antkapių įrašuose.

Vienas priekaištas galėtų kilti prieš mūsų matymo būdą. Adomas Bremenietis laiko, kad Vitingo vardas yra skandinaviškas ir jį stato prieš kontinentišką vardą. Neaiškumas yra daugiau tariamas negu tikras. Vienoje šio autoriaus vietoje mes randame pastabą, kitur pacituotą, kad jūros pakraštys tarp Vyslos ir Dauguvos buvo Danijos karaliaus valdyme. Vėlesniuose dokumentuose randama tvirtinimas, kad visa dabartinė Prūsija, visa Lietuva ir visa Latvija priklausė Danijos karaliams.

Tiesa, negalima galvoti apie tikrą valdymą, bet nėra abejonės, kad kai kurios lietuvių gentys buvo priskirtos prie Danijos, kas išvadoja suponuoja gana pastovius santykius. Faktas yra patvirtinamas legendos apie lietuviškų sabinų pagrobimą. Saksonas Gramatikas pasakoja, kad karaliaus Haraldo sūnus vykdė vieną ekspediciją į Samių kraštą. Po mūšio nugalėtojai danai nužudė samių vyrus ir pasigorbė jų moteris. Iš meilės joms danai pasiliko nuolatos gyventi Samijoj. „Tai su pagrindu, — išveda Saksonas, — Samiai giriasi kraujo giminyste su danais" (Gesta, I. X, p. 328).

Nereikalinga, kad legenda būtų tikra savo vertei išlaikyti. Yra labai galima, kad kokia danų kolonija buvo įsikūrusi Samių krašte. Mes anksčiau minėjome karaliaus Haraldo užkariavimus. Jo sūnaus vienos kolonijos įkūrimas Karaliaučiaus kaimynystėje greičiau būtų liesokas žygdarbis. Bet jei samiai gyrėsi giminyste su danais, realia ar

įsivaizduota, tai reikėjo, kad jie būtų dažnai santykiavę su jais. Gi Vitlandija ar Vitingų kraštas yra beveik prieš pat Karaliaučių. Piratams ji yra puikiausia vieta. Iš Vitlandijos galima lengvai kontroliuoti judėjimą į Vislą ir jos šakas (Dancigas, Elbingas) ir į Pregelį (Karaliaučius). Kita vertus, ten galima saugoti trafikas Baltijoj ar Baltijos krytpimi.

Savaime išeina, kad panašūs vitingų lizdai turėjo rastis daugelyje vietų. Tuo laiku, kai vitingai rekrutavosi tarp skandinavų, tai jų vyriausioji būstinė turėjo būti taip pat Skandinavijoj. „Rytinis kelias" pagrindinai buvo rezervuotas švedams, taigi yra visai naturalu, kad Lundo miestas pietinėje Švedijoj tampa jų vyriausiaja būstine. Bet jei mūsų kalbamoje epochoje piratija principiškai buvo vykdoma skandinavų, tai ji nėra jų išradimas. Ji yra sena kaip ir navigacija. Iš Pliniaus kalbų išeina, kad dar prieš mūsų erą buvo vitingų. Jų vardas yra išsilaikęs tiktai lietuvių kalboje ir iš dalies slavų.

Kita vertus, vitingo vardas nėra dominuojantis rytiniame kelyje. Tai daugiau yra variagai, kurie yra atlikę atmintinus dalykus savo kelionėse į rytų Europą. Tų sričių gyventojų sąmonėje Baltija buvo variagų jūra, ir jūros, supą vakarinę ir petinę Europą sudaro tą pačią variagų jūrą, ligi Konstantinopolio. Klaida nėra taip didelė, jei laikoma jūra vitingų „vakarinis kelias".

„Tenai yra daug aukso", — pažymėjo Adomas Bremenietis, kalbėdamas apie Lundą. Jis visai neperdėjo. Tikras kufikų monetų srautas (Kufa buvo pirmoji abasidų sostinė ir radosi Eufrato slėnyje) plūsta į Skandinaviją. Taip Švedijoje buvo rasta 24.000 pilnų kufikų monetų ir 14.000 fragmentų, kaip žemesnės vertės monetų. Visos tos monetos priklauso epochai nuo 698 iki 1010, kuri sutampa su vitingų periodu. Senesnės monetos yra labai sudėvėtos, tai įrodymas, kad jos buvo labai ilgai apyvartoje prieš jų užkasimą (Schück, *Histoire,* II, p. 247). Papildant vaizdą, reikia pridurti, kad daugiausia tos monetos buvo rastos Gotlandijoj, buvusioje Gotų tėvynėje. Lengvai suprantama prekybos svarba su rytais, jei ji palyginama su prekyba su vakarais. Buvo rasta 6.000 romėnų monetų, iš kurių 4.000 Gotlando saloje (*Montelius,* I, p. 139). Tiesa, palyginimas tarp dviejų epochų, kurios yra atskirtos viena nuo kitos keletos amžių tarpo, neleidžia daryti išvadų apie šio naujo reiškinio svarbą, bet prekybinės orientacijos pakitimas visai nėra abejotinas.

Mes pažymėjome prekybinių santykių dvi tolimas ribas: Eufrato slėnis, pietinė Švedija, arba Kufa, Visby. Jei turtų srautas iš Eufrato

slėnio kilo link tolimos Baltijos salos, tai jis turėjo palikti jaučiamas žymes, perėjimo kelyje. Ir, iš tikro, Rusijoj pirmoje XIX š. pusėje buvo rasta kufikų monetų lobio. Lietuva, ji taip pat, buvo įtraukta šio didžiulio prekybinio judėjimo, nes jos žemėje rasta ne tiktai romėniškų monetų, bet dargi daugiau monetų iš Sasanidų ir Abasidų laikų.

Kokiais keliais vyko tie turtų pasikeitimai, kurių apimtis tai epochai yra milžiniška? Buvęs Vyslos kelias nebeįeina į tą skaičių. Tai Dniepro kelias, kuris įgyja sprendžiamą reikšmę. Jo perėjimas dabar yra tikrai žinomas. Jis yra aprašytas pirmoje rusų kronikoje, vadinamoj Nestoro. Kelias turi pavadinimą „variagų kelias pas Graikus" ir jis apibrėžiamas sekančiai: keliantis Dniepru atvykstama prie Lovato upelio, iš ten į Ilmenio ežerą, iš Ilmenio Volkovo upe atvykstama iki Nevos, kuri įteka į variagų jūrą. Galima tęsti kelią ta pačia jūra ligi Romos ir iš ten, taip pat ta pačia jūra, ligi Konstantinopolio ir, vėliau Pontu iki Dniepro upės (*Kronika,* Šachmatovo išleista, p. 6).

Jeigu gerojo vienuolio Nestoro akimis, kuris taip puikiai žinojo upių kelią, Variagų jūra turi tokias perdėtas proporcijas, tai Hamburgo kanauninkas, jo bendralaikis, padaro priešingą klaidą: jam Baltija siekia Konstantinopolį (*Descriptio,* X, p. 238). Jis, mat, geriau žinojo vakarų geografiją.

Atsižvelgiant į prekybos intensyvumą ir jos išplėtimą, reikia prieiti prie išvados, kad tiktai vienas kelias negalėjo palaikyti žą milžinišką judėjimą, kuris apėmė visą rytų Eurpoą. Štai kodėl dar Montelius padarė prielaidą, kad vitingai, atvykę į Juodąją jūrą, buvo apsukę Krymą ir Azovo jūrą, pasiekę Doną iki tos vietos, kur jis yra arčiau Volgos, kad žeme pasiektų tą milžinišką upę (*Histoire,* p. 248).

Monteliaus prielaida negalėjo rasti pritarimo tarp mokslininkų. Šioje epochoje Naugardas buvo pasidaręs didžiuliu sandėliu tranzito prekybai.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. rugsėjo 12 d., nr. 18 (1035))

Kadangi vitingai gerai žinojo Uralą (Biarmiją, dabartinę Permą), yra visai neprileistina, kad jie ten vyktų iš Suomių įlankos Juodąja jūra. Negali būti ten mažiausio abejojimo, kad jie žinojo upinius kelius, kurie šiandien jungia Nevą su Volgos sistema. Didelio rusų mokslininko po mirties išleistame veikale yra prielaida, kad vitingai buvo radę Volgos kelią dar prieš Dniepro kelią. Aš žinau tą studiją tik iš antrųjų rankų, todėl aš nežinau nei tikros Šachmatovo tezės, nei jo duodamų

argumentų jai paremti. Mano nuomone, prielaida nusideda ne savo drąsumu, bet savo baime. Volgos kelias turėjo būti gerai žinomas dar prieš variagus. Aš manau galįs tvirtinti, kad Volgos vardas yra minimas Herodoto istorijose. Šia upe rytai susitikdavo senovėje su vakarais. Įrodymas yra tas, kad rusų *matai ir saikai yra paskolinti iš arabų* (Kulischer, *Histoire de l'Economie russe*, I, p. 26). Gi arabai nėra jų išradėjai; jie juos yra paveldėję iš senovės rytų.

Kokia buvo tikra lietuvių padėtis ryšium su tais susisiekimo keliais? Mes jau esame daugeliu atvejų pabrėžę Gardino svarbą ir kitų pietinių punktų; nėra reikalo prie jų grįžti. Bet iki šiol mes nesame minėję buvimą kito kelio, tiesa, pagelbinio, kuris lietuvius jungė su didžiuoju Dniepro keliu. Tai Dauguvos kelias. Jis buvo rastas gotų, jei ne anksčiau. Šio kelio istorija yra minima labai senoje legendoje, nors raštu nužymėta XIII š. Ji mus veda į prosenelių lizdą, gotų. Įsikurdami Gotlando saloje, gotai jai davė savo vardą. Jie ten organizavo savo tautinį gyvenimą. Salos viduryje radosi „Roma", viešo susirinkimo vieta. Vardas ypač primena lietuvišką Ramovę, sakykime prabėgomis. Po kurio laiko gyventojų padaugėjo tiek, kad sala nebegalėjo jų išmaitinti. Tada trečdalis gyventojų, burtą ištraukus, turėjo emigruoti. Tie emigrantai pirmiausia įsikūrė Dago (Dagaithi) saloje, bet negalėdami tenai pasilikti, jie leidosi į kelionę Dauguva (Dyna, Duna) aukštyn ir, pereidami rusų kraštą (Ryza land), atvyko į Graikiją (gricland), kur gudrybėmis jie gavo leidimą įsikurti visam laikui (Tiander, *cit. veikalas*, p. 107-8).

Vykstant šiuo keliu pasiekiama Polockas, iš kur lengvai galėjo pasiekti Dnieprą. Prisiminkime, kad pagal Sobolevskio teoriją šis miestas turėjo rastis lietuvių teritorijoj. Tas kelias yra žinomas taip pat kituose šaltiniuose. Apie tai kalba taip pat Saksas Gramatikas. Pradžioje savo istorijos jis kalba apie Kurėtų (Couretes) tautą. Šiuo homerišku vardu slypi mūsų kuršiai, tuo tarpu kai Rygos įlanka tampa Helespontu. Mitiškas danų karalius Lokras veda karą prieš nemažiau mitišką Helesponto karalių Handvaną ir apsupa jį jo mieste Dunaburge, kuris iš viso neatrodo bus mitiškas. Galima tiktai klausti, ar tas senovės miestas radosi prie dabartinės Rygos ar Dauguvos aukštupy.

Šalia Kuršių, pagal senus pasakojimus, surinktus Sakso Gramatiko. radosi lietuvių gentis semigalai, minimi taip pat Nestoro kronikoje. Išverstas pažodžiui, tas vardas reiškia „Šiaurės Pakopa". Vardas dvigubai teisingas, nes šiaurinę šios genties sieną sudaro Rygos įlanka ir, kita vertus, kraštas yra daugiau išstatytas šiaurės vėjui, kuris taip pat

vadinosi „ziemis", vadinasi, žiemos ar šiaurės vėjas. Ši gentis Sakso pasakojimuose pasirodo kaip jūrų galybė.

Judėjimas šiuo keliu, pradžioje silpnas, išsiplečia vikingų epochoje. Atrodo, kad Lietuvoje jie buvo žinomi greičiau variagų vardu. Slavų ir graikų rašymai sutinka su lietuviška forma „varingas" (pilna vario). Jei ši etimologija būtų priimta, tai turėtume iš to išvesti, kad variagai reprezentavo tą kraštą, kur bronza ne tiktai pasirodė, bet taip pat davė technišką naudą, kuri padėjo jiems užvaldyti kaimynus.

Viename XIV š. sienų nustatymo akte viena vietovė prie Dauguvos turi „Waresen Tracken" vardą. Pavadinimas yra sudėtinis. Vietovė pirmoje vietoje vadinasi Tracken arba lietuviškai Trakai. Pastarasis vardas žymi tokią vietovę, tinkamą kultūrai miškų deginimu. Lietuvoje randama daug vietovių šiuo vardu, kuris kita vertus, yra giminingas su graikų „anthrax" (anglis) ir gal būt su Thrace. Taigi dėl to vardo lietuviško charakterio negali būti keliama abejonės. Bet ką reiškia „Waresen"? Kadangi Lietuvoje yra daug Trakų, Trakelių, Trakėnų, skiriama vietovė Tracken (vokiška rašyba) nuo kitų vietovių šiuo vardu. Taigi Waresen Tracken gali reikšti tiktai Variagų Trakus, kurie rusiškai toje epochoje turėjo būti ištariami ir rašomi „Variasi ar Varesi" (daugiskaitoj). Nieko nebus stebėtino dėl to, jei variagai įsikūrė vieną dirbtuvę kelyje iš Rygos į Polocką, degindami mišką vienoje vietovėje prie Dauguvos. Slaviška Varesi forma neturi mus gąsdinti, nes tai buvo rytinės Europos tarptautinė kalba toje epochoje.

Kiek tai liečia kitus nordiškus vardus, mes galėtume nurodyti tiktai bespalvę Livonijos ir Kurlandijos Aa. Šie dviejų upių vardai išeina iš švedų kalboje a (aa) „upė". Įdomu pažymėti, kad Kurlandijos Aa, kol ji randasi Lietuvoje, vadinasi „Šventoji", šventa upė. Taigi, ta pati upė mūsų žemėlapiuose figūruoja dviem skirtingais vardais dviejose savo tekmės dalyse! Jos žemutinė dalis, kuri turi nordišką vardą, rodo variagų įtakos ribą.

Dar vienas prisimintinas bruožas: kai gotų veikla vystėsi ypač vakarinėje Lietuvoje, prie Vyslos, tai variagai savo veiklos žymių palieka prie Dauguvos ir Kurlandijoje.

Mūsų dokumentai, nušviečią lietuvių santykius su tais nordikais, yra liesi, bet jie duoda šiek tiek šviesos šioje laikų tamsumoje. Štai vienas Švedijoje antkapinis akmuo, kurį viena nepaguodžiama našlė pastato savo vyro atminimui. Runiškas įrašas išskaičiuoja mirusio karjerą šiais žodžiais: „Jis dažnai plaukiojo į Seimgala kraštą su savo brangiu laivu aplenkdamas Domis iškyšulį" (han oft siglt til Seimgala dyrum knarri

um Domisnaes). Tai tikriausia buvo vitingas. Jis darydavo dažnas keliones iš Švedijos į Kurlandiją ten pasipelnyti.

Šios prekybos prigimtį gerai nušviečia Skallagrimsson'o veiklumas. Šis garsus islandietis leidosi su savo broliu į Baltiją 925 m. pasiplėšikauti. Ten jie surinko daug turtų ir turėjo daug mūšių. Jie atplaukė į Kurlandiją ir sudarė su gyventojais dviejų savaičių taiką, po to jie padarė turgų, bet kai jį užbaigė, tai vėl pradėjo plėšikauti.

Viena liaudies daina, — iš tų, kurios kėlė Goethes pasitenkinimą ir sužadino Lessingo ir Herderio susižavėjimą, — užrašyta Rėzos pas Prūsijos lietuvius, išlaiko melancholišką atsiminimą vitingų veiklos, panašios į Skallagrimsson'o. Dainos siužetas yra mergaitės liūdesys. Jis klausiama, kodėl nebedainuoja ir giliai nusiminusi. Mergaitė atsako, kad ji yra liūdna, nes didelė žala buvo padaryta jos darželyje: visos jos gėlės ten buvo išlaužytos. Vėl ji klausiama, kas padarė žalą, šiaurės vėjas, upės potvynis, perkūnas iš dangaus? Ne, atsako mergaitė, tai barzdoti vyrai, iš anapus jūros išsikėlę į žemę sunaikino jos gėlių darželį.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. rugsėjo 25 d., nr. 19 (1036))

Lietuviai negalėjo nesidomėti ta prekyba, kuri vyko didžiajame Dniepro kelyje; mes turime labai paveikslinį ir labai instruktyvinį vaizdą, kur mes matome tautas vaikščiojant išilgai didelę įstaigą, kuri domina visą rytų Europą. *Nestoro Kronikoje* yra du sąrašai atstovų, kurie vyko 911 ir 945 į Konstantinopolį sudaryti taikos ir prekybos sutarties. Atstovai sąrašuose nurodyti jų tikriniais vardais ir vardais kunigaikščių ar tautų, kurios juos siunčia. Tikriniai vardai, su beveik maža išimtimi, yra nordiški. Tarp tautų vardų yra du vardai, kurie turi atkreipti dėmesį. Gotai, Gudy reprezentuojami delegato be vardo pirmoje pasiuntinybėje ir antroje tūlo Allvald'o. Kur buvo gotų kunigaikštystė, mes nieko nežinome.

Lietuviai ten atstovaujami jų pietinės Jotvingių genties pasiuntinio. Delegato vardas visai nefigūruoja sąraše, priešingai, ten yra jo valdytojo vardas. Ir štai, lietuvių kunigaikštis vadinasi Gunnar! Tai gryno kraujo nordiškas vardas. Mes negalime pasakyti ar tai yra variagas, ar gotas, bet to kunigaikščio atsiradimas visai nėra abejotinas; jis valdo vieną lietuvių gentį pagal užkariavimo teisę.

Dar kas krenta mums į akis, tai kad šalia kunigaikščių ir tautų pasiuntinių randasi ir pirklių delegatai! Tarp jų taip pat dominuoja skandinaviški vardai. Tautiniu požiūriu delegacijos sudėtis yra labai

marga: ten yra germanų, slavų, lietuvių, semitų, finų-ugrų. Negalima pasakyti kokia yra apimtis teritorijų, kurios atsiuntė savo delegatus į Konstantinopolį, bet neginčijamai būtų galima duoti tai plačiai tautų federacijai Imperijos vardą, nes ištikro tai yra federacija. Be federacinių ryšių nebūtų galima išaiškinti tokios plačios apimties veikimas, kaip sudarymas taikos ir prekybos sutarties. Be to, pati delegacija rodo federacinių ryšių buvimą, kai tik ji kalba Roussų vardu *(Kronika,* p. 33, 52). Roussų padėtis konfederacijoje turi būti maždaug tolygi Baltų padėčiai tarp visigotų.

Reikšmė trafiko, kuris vyksta didžiąja dnieprine arterija, yra iškelta į šviesą didžio rusų istoriko Klučevskio šiais žodžiais: „Ryšium su slavų prekybos su rytais klestėjimu, pradedant aštuntu šimtmečiu, buvo įkurti seniausi rusų prekybiniai miestai. Rusų žemės kilmės kronika visai neturi atsiminimo apie įkūrimą tokių miestų kaip Kievas, Perejaslavas, Černigovas, Smolenskas, Lubečas, Nogorodas, Rostovas, Polockas. Tuo metu, kai ji pradeda savo aprašymą apie Roussus, daugumas tų miestų, jei ne visi, jau atrodė buvo miestiški junginiai. Užtenka tik mesti greitą žvilgsnį į tų miestų geografinę padėtį, kad suprastume, jog jų atsiradimas priklausė nuo išorinės Roussų prekybos klestėjimo. Daugumas iš jų yra išsidėstę ilgoje eilėje pagrindiniame upių kelyje, vedančiame variagus pas graikus, linija Dniepras — Volchovas" *(Rusų istorijos kursas* I, p. 149).

Konfederacijos, kuri apie nuo Suomijos ligi Juodųjų jūrų, nuo Vyslos ligi Volgos, sostinė buvo Kieve. Žinoma puiki šio miesto pažanga. Adomas Bremenietis tarp kitko pažymi, kad Kievas yra bizantinės imperijos konkurentas (Chive aemula sceptri Constantinopolitani). Šiaurės Vokietjoje buvo tikima, kad atsirandama lyg Graikijoj, ir jis laikytinas Imperijos papuošimu, decus Greciae! Tuo laiku negalima suteikti jam didesnio pagyrimo.

Čia mums reikės kiek paliesti vieną klausimą, kuris turės didelę svarbą Lietuvos valstybės ateičiai. Roussų imperijos buvimas suponuoja buvimą ir administracinių įstaigų, kurios negali apsieiti be kanceliarijų. Kokia gi kalba buvo vartojama kanceliarijose ir Kievo rūmuose? Vienas lenkas mokslininkas, bet rašąs daniškai, Roznecki stengėsi įrodyti, kad Kievo kunigaikščių rūmai buvo visiškai nordiški. Garsiosios rusų „bylinny" pirmiausia buvo sukurtos nordiškai ir tik vėliau išverstos į rusų kalbą.

Aš neturėjau progos išstudijuoti Rozneckio knygos. Taigi man yra sunku įvertinti visus argumentus, kuriuos jis naudoja savo tezei paremti. Pilnai pripažindamas nordišką įnašą į rytų Europos didžiosios lygumos

istoriją, aš turiu kategoriškai atmesti nordišką kalbą, kaip valdančios klasės vartotą kalbą. Nėra abejonės, kad nordiški kunigaikščiai, išsibarstę su savo kariais didžiulėje lygumoje, nekalbėjo daugeliu kalbų. Bet pačių aplinkybių verčiamas, gerasis Gunnar, jotvingių kunigaikštis turėjo kalbėti lietuviškai, nordiškai ir slaviškai.

Bet *kanceliarijos kalba buvo slaviška. Ji buvo susiformavusi kaip* literatūrinė kalba dar prieš Roussų imperijos susidarymą. Anksti pasidariusi ortodoksų bažnyčios ir kunigaikščių kanceliarijos kalba, slavų kalba įgijo nepaprastą pasisekimą. Ji buvo vartojama ne tiktai rusų gyventojų, bet net jų kaimynų. Rumunai ją išlaikė oficialia kalba ligi XVIII š. Tarp šaltinių, kuriais naudojosi vyskupas Kristijonas, sudarydamas savo Prūsijos Kroniką, yra minima viena rusų kronika. Vienas Plocko prie Vyslos vienuolis, vadinamas Jaroslavu, ją bus paskolinęs Kristijonui. Mūsų šaltinis pabrėžia, kad ta kronika rašyta rusiškai su slaviškais rašmeninis. Rusų kalba gi buvo vartojama Vyslos pakraščiuose, netoli dabartinės Varšuvos, viename katalikiškame ir lenkiškame vienuolyne!

Tas faktas, kad rusų kalba buvo visur rytų Europoje vartojama, negali sukelti abejojimo. Karaliaučiuje dar XIV ir XV š. buvo reikalingi vieši notarai, kurie žinotų rusų kalbą, nes jiems buvo pristatomi šia kalba rašyti dokumentai. Niekas geriau negali paliudyti rusų kalbos vartojimo už krašto ribų, kaip kasdieninio gyvenimo faktai, tokios rūšies kaip mūsų ką tik paminėti.

Roussų imperijos sudarymas ir eiga darė lemiamą įtaką lietuvių likimui. Visų pirma, ryškėjo rusų užvaldymo pavojus. Didieji Kievo kunigaikščiai ir gausių kunigaikštijų valdovai turėjo sunkią pareigą užtikrinti policiją išilgai visą kelią. Jie turėjo atremti kaimynines gentis, kurios ten ėjo tikslu apiplėšti pirklius keliuose ir turtingesnius miestus. Geriausia priemonė užtikrinti kelių policiją, tai išplėsti imperijos sienas, pajungiant į savo valdžią kaimynines tautas.

Kita vertus, visi kunigaikščiai tiesioginiai dalyvavo prekyboje, kuriai apsaugoti jie buvo paskirti. Jie galėjo į taprtautines rinkas eksportuoti tiktai žalias medžiagas arba vergus. Tuo apsirūpinti reikėjo vesti nuolatinius karus prieš kaimynines tautas.

Priešingai, tautos nuošaly nuo didžiojo kelio dėjo pastangas prie jo priartėti, kad galėtų dalyvauti tarptautinės prekybos pelne ir praturtėti plėšimais.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. spalio 10 d., nr. 20 (1037))

Jei prie to pridurti, kad tarp tolimiausių nuo prekybinio kelio kaimynų buvo konkurencija, kiekvienam norint jį užimti savo pačio sąskaiton, tai turėsime išaiškinimą begalinių karų, kurie pripildo to laiko kronikas, ir tų karų vienodumas daro tų kronikų skaitymą taip nuobodų. Tos kovos užpildys lygumos tautų istoriją amžių eigoje.

Nuo judėjimo kelio tarp Naugardo ir Kievo lietuvių siena yra gana arti. Savaime suprantama, kad didieji prekybinai centrai sudaro nuolat lietuvių viliones. Štai kodėl mes skaitome apie tiek lietuvių žygių prieš Naugardą arba tiek kovų su Kievo kunigaikščiais. Pskovo Naugardo sektoriuje lietuviai nelaimi su savo užmojais. Kur jiems geriau sekasi, tai centre Polocko kryptimi. Polocko kunigaikštystė, kuri yra buvusioje lietuvių teritorijoj ir esanti Dauguvos kelyje, ilgą laiką turi skandinavų kunigaikščius. Ten taip pat matoma keičiantis rusų kunigaikščius su lietuviais, kol ta kunigaikštystė buvo inkorporuota į lietuvių valstybę. Tai pirmoji rusiška provincija arba greičiau tapusi rusiška, kurią Lietuvos kunigaikščiai prisijungė.

Ilgesnė ir gyvenė kova yra pietiniame sektoriuje. Čia gi kova vyksta ne tiktai tarp lietuvių ir rusų, bet taip pat tarp lietuvių ir lenkų. Ji baigiasi tarp Lietuvos ir Lenkijos 1352 m. taikos sutartimi, pagal kurią Lietuva galutinai įgyja Pripetės baseino miestus: Vladimirą, Lucką, Belzą, Cholmą ir Brastą (Caro, *Histoire de Pologne*, II, p. 264 ir kt.).

Čia kaip tik galėtume priminti, visai teisingai, rusų istoriko Solovjev'o žodžius: „Aprėžtoje erdvėje, — sako jis, — tarp Kobrino, Pinsko ir Slonimo suartėja trys upinės sistemos: Vyslos, Nemuno ir Dniepro, ir tuo pačiu trys sritys: lenkų, lietuvių ir rusų" (*Rusijos Istorija*, I, p. 29). Kova, kuri tęsis šimtmečius dėl šių sričių valdymo, tai nebuvo jokia tautinė kova, bet dėl šių tautų ekonominių ir prekybinių interesų.

Lietuvių įsiveržimas į Dnieprą yra trumpai išreikštas pavadinimu Brest-Litovsk rusiškai ar Brzese-Litewski lenkiškai. Jo vardas lietuviškai yra „Brasta", negili upės vieta, paeinanti nuo žodžio bristi, pereiti klampynę. Vietovė yra nepaprastai pelkėta ir lietuviai turėjo padaryti kelią pelkynuose, išvesdami dumble apsemtus rastų tiltus. Dar ir šiandien tokių kelių likučių randama Lietuvoje. Tą kelią pereiti nebuvo lengva, nes reikėjo bristi per dumblą, kuris jį dengė, bet jis davė vertingą privalumą, kad jis buvo neatpažįstamas. Pereiti tokius tiltus reikėjo turėti tikrus vadovus, be kurių rizikuojama paskęsti dumblyne.

Brasta ilgą laiką turėjo savo reikšmę Lietuvai. Štai kokiais žodžiais vienas dabarties istorikas nurodo jos reikšmę XVI š.: „Užsieninės prekybos augimas, prisidėjęs prie atkutimo išdavų prekybos aktyvumo,

sukūrė daugelį ekonominių centrų, tampriai sujungtų dideliais keliais su įvairiomis provinicijomis. Šie keliai pagrindinai vedė į Vilnių ir iš ten į rytus ir į vakarus. Kitas centras radosi Brastoje, kuri buvo tiesioginiame upiniame kelyje" (Piceta, *Žygimanto-Augusto žemės reforma,* I, p. 89). Tokiu būdu, per daugiau kaip penkis šimtus metų. Brasta nebuvo nustojusi savo reikšmės!

Pagiriečiai ar polesiai, pietinė lietuvių šaka, gyveno toje srityje šalia jotvingių. Taigi, nieko stebėtino jei jotvingiai radosi Roussų delegacijoj į Konstantinopolį. Tuo laiku tas kraštas buvo lietuviškas ar goto-lietuviškas, kaip mes tai sakėme kitur. Rusas istorikas Lubavsky nori įrodyti, kad jau „XII š. jotvingių pietinė dalis į rytus buvo kolonizuota Volinijos rusų ir į vakarus Mazovijos lenkų" *(Precis d'histoire de l'Etat lithuano-russe,* p. 21).

Lietuvių nuolatinės pastangos įsigalėti Dniepro kelyje bus apvainikuotos pasisekimu, nes Lietuva užkariaus Kievą pirmoje XIV š. pusėje. Smolenskas taip pat pateks į jų rankas ir tiktai Pskovas-Naugardas nepateks į jų valdymą, bet tas laimėjimas bus perdaug pavėluotas. Laike totorių invazijos (1224) kievinės Rusijos gyventojai ištuštėja, prekyba sustoja ir miestas krenta į nuosmukį. Lietuvių tikslas yra pasiektas, bet geismo objektas tampa daugiau našta vietoj gavimo.

Kas buvo pilnai sunkios pasekmės Lietuvos ateičiai, tai buvo tai, kad ji per savo užkariavimus nustojo pusiausvyros. Pirminė evoliucija jau buvo skyrusi erdvę imtinai tarp Vyslos ir Dauguvos su Nemunu einančia ašimi. Pajūris tarp Dancigo įlankos ir Rygos įlankos davė gana daug galimybių dalyvauti jūrinėj prekyboj. Ten buvo galima įkurti daug uostų, nes gentys, kurios gyveno pakrantėse, turėjo gerų jūrininkų.

Etniškai, užkariavimai Rusijoje vedė į Lietuvą slavų gyventojų tokias mases, kad lietuviai galėjo jaustis užplūsti arba beveik. Bet, kaip didelis tas slavų skaičius buvo, pagrindinės jų masės liko už Lietuvos. Taigi, jauna lietuvių valstybė atsidūrė prieš neišvengiamą problemą: arba sujungti viename ryšuly visus rusiškus slavus ir taip tapti tautine rusų valstybe, arba sukurti savo korpuse milžiniškos proporcijos rusišką iredentą, kuris anksčiau ar vėliau bus iš jos išplėšta, jei rusų žmonės už Lietuvos ribų pasieks vienos savo valstybės sudarymo. Čia kaip tik ir yra tas būsimo tarp Lietuvos ir Maskovijos antagonizmo daigas, kuris pasirodys tuo laiku, kai Maskva pareikš savo užuominas vaidinti tautinės vienybės čempiono rolę. Tas antagonizmas vers Lietuvą priimti glaudesnius politinius ryšius su Lenkija.

Morališkai, tas klausimas atsistojo dar grėsmingesniu požiūriu. Lietuva buvo pagoniška savo užkariavimų metu, tuo tarpu kai aneksuotos provincijos visos buvo ortodoksiškos. Norint gyventi geram sutarime su savo naujų provincijų gyventojais, lietuviai būtų turėję priimti rytų krikščionybę. Bet politinių būtenybių verčiama, ji priėmė vakarų krikščionybę ir tuomet ji gaivališkai atsirado konflikte su ortodoksiškais gyventojais, prieš kuriuos ji turėjo remtis Lenkija.

Kartais sakoma, kad Lietuva randasi dviejų pasaulių pasieny. Rytinės civilizacijos bangos, sudarytos iš graikų bizantinių rytų ir variagų-slavų įnašo, čia veržiasi, nors nuotolis sumažina jų jėgą. Jos susitinka Lietuvoje su vakarų lotynų-germanų civilizacijos bangomis. Lietuva gi kartais yra traukiama sūkurio rytų srovėje, kartais vakarų potvynio srovėje.

Tačiau šios srovės neturi nieko iš anksto nulemto, nieko nustatyto ir griežto. Griežta dviejų pasaulio blokų, rytų ir vakarų priešingybė neatatinka istorinę tiesą. Dažnai mėgstama statyti lenkus ir rusus kaip šių dviejų pasaulių reprezentantus. „Slavas, apipavidalintas Lechitų, įgytas Romos bažnyčiai ir vakarų įtakoms, yra tapęs lenku; slavas, apipavidalintas variagų, įgytas graikų bažnyčiai ir bizantinėms įtakoms, yra tapęs rusu" (Rambeau, *Histoire de Russie*, p. 20).

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. spalio 24 d., nr. 21 (1038))

Priešingumas tarp lenko ir ruso yra perdaug griežtas ir pertai netikras. Bizantuojantis žymus rusas, Upensky, priartėja arčiau tiesos, kai jis tvirtina, kad „tuo tarpu kai vakariuose lotynų ir germanų tautos pergyvena įvairialytę Romos įtaką rytai šiuo atžvilgiu pasirodo atsparesni, statydami prieš romanizaciją vietinius atskirumus, individualinę kultūrą, kalbą, teisę, trumpai, tautinius atskirumus" (*Histoire de l'Empire byzantin*, I, p. 12).

Kas buvo svarbu Lietuvos padėty, tai, visų pirma, nesileisti mėtomiems savanoriškai ar jėga įvairių srovių ir rasti tam tikrą pusiausvyrą. Deja, tragiškas lietuvių likimas kaip tik ir buvo šios pusiausvyros nebuvimas. Lietuviai leidosi traukiami didžiojo Dniepro kelio vilionėms taip toli, jog jie nejautė to pavojaus, einančio iš naujų vitingų. Tai kryžiuočiai, kurie juos pastatė sprindžio atstume nuo pražūties.

III SKYRIUS

KRYŽIAUS KARAI, MIESTAI PRIEŠ KAIMUS, DRANG NACH OSTEN

Kryžiaus karai žmonijos istorijoj yra įvykis su naujais sukrėtimais, kurie atsispindės įvairiose žmogaus veikimo srityse, politinėje ir religinėje, ekonominėje ir socialinėje. Tai pirmasis tarptautinis naujais pagrindais organizuotos krikščionybės pasirodymas. Kryžiaus karams skirtas tikslas yra aprėžtas: reikia tik išlaisvinti Šventą Grabą iš netikėlių rankų, bet tikrovėje tai buvo ofenzyvinis vakarų grįžimas į rytus, Europos į Aziją.

Nors kryžininkų veikla buvo tiktai trumpalaikė, bet ji nepaprastai iškėlė rolę popiežiaus, kuris mokėjo suorganizuoti tą užsimojimą ir jį gerai užbaigti. Įkūrus Jeruzalės karalystę, popiežiaus teokratiją galėjo padaryti gyva ir veiklia forma. Tai nebuvo tiktai spekuliacinė teorija, kai popiežius Inocentas II išdidžiai pareiškė 1139 susirinkusiems vyskupams Laterano konsiliume: „Roma yra pasaulio sostinė. Jūs turite savo aukštus titulus iš Romos popiežiaus, kaip vasalas turi savo valdą iš savo suvereno, ir be jo sutikimo jūs negalite jų išlaikyti. Kas atsiskiria iš Romos bažnyčios, nors kita vertus, jis manytų neužsitraukiąs kokios sankcijos, tuo pačiu tampa nusikaltėliu ir užsitraukia Dievo pyktį". Šiais žodžiais Luchaire trumpai išreiškia pirmojo kryžiaus karo rezultatus (Lavisse, *Histoire de France*, II, 2 p. 250).

Negalima pačios teokratijos esmės trumpiau išreikšti kaip tai padarė popiežius Inocentas II. Įvesta į privatinę teisę, ji tvirtins, jog nėra kitokios nuosavybės kaip tik bažnyčios nuosavybė. Jei atskiri žmonės valdo nejudomą turtą, tai dėl to, kad tai jiems suteikė bažnyčia, kuri, nuosekliai imant, pasilaiko teisę iš jų reikalauti atpildo. Viešoje vidaus teisėje tatai reiškia, kad suverenitetas glūdi bažnyčioje. Pasaulietiški kunigaikščiai gali būti pašalinti iš savo pareigų, jeigu bažnyčia randa, kad jie nutolsta nuo jos dvasiško ar žemiško vadovavimo. Bet didžiausios išvados iš to išplaukia tarptautinėje teisėje. Kadangi nustatyta, kad kiekviena įsteigta valdžia yra dvasinės valdžios pasireiškimas, tai pagoniški ar heretiški valdovai yra nustoję savo teisių. Atimti iš jų valdymą krikščionių naudai reiškia atstatyti teisėtą padėtį.

Kryžininkų pastangos apvainikuojamos pasisekimu: Šventas Grabas išlaisvinamas ir Jeruzalės karalystė įsteigiama. Pagrindinis tikslas yra pasiektas, kokiam galui tęsti karą rytuose atimti iš netikėlių jų turimus

turtus, kada Europoje randasi pakankamai pagonių, kuriuos reikia mušti darant sau išganymą, jei, žinoma, Šventas Tėvas duoda savo aprobaciją.

Tokios idėjos turėjo plėstis maždaug visur, nes tuo laiku, kai buvo ruošiamas antrasis Kryžiaus žygis, jos mėginama pradėti vykdyti. Šio kryžiaus žygio dvasia ir smegenys buvo Saint Bernard de Clairveau. Jis kaip tik turėjo išdirbęs plačios apimties programą, kurios įvykdymas turėjo užtikrinti krikščionybei pergalę prieš netikėlius ir pagonis. „Kai didžioji armija vyko į Šventąją Žemę, kiti du atskiri kryžiaus žygiai turėjo veikti, vienas išilgai Elbę prieš slavus, kitas Portugalijoj prieš Afrikos muzulmonus,. Lisabonos valdovus. Visos lotyniškos Europos tuo pačiu laiku mobilizuojamos jėgos, islamizmas puolamas pietuose begalinės kavalerijos, kuri judėtų iš Prancūzijos ir iš Vokietijos, vakaruose anglų ir flamandų laivyno, slavų pagonizmas mušamas šimto tūkstančių vokiečių; toks buvo Saint Bernard'o propagandos rezultatas ir jo autentiškiausias stebūklas" (Lavisse, *Histoire de France*, III, I p. 13).

Planas buvo didingas, bet neįvykdomas. Užsimojimo politiniai laimėjimai ir materialiniai pelnai iš tikrųjų ėjo prancūzams ir italams, tad kodėl gi vokiečiai negalėtų padaryti sau gerovės kovodami su pagonimis, savo artimais ar tolimais kaimynais? Tokie samprotavimai ypač turėjo būti artimi šiaurės vokiečiams, kurių interesai neturėjo nieko bendro su kryžiaus žygiais Pelstinoje. Be to, šiaurės Vokietijos prekybiniai miestai labai gerai žinojo, kad rytų turtai gali atvykti pas juos kitais keliais negu kryžininkų. Abasidų muzulmoniški piniginiai vienetai sudaro neginčijamą įrodymą.

Čia mes paliečiame kryžiaus karų ekonominę pusę. Religinis entuziazmas, koks didelis bebūtų, nebuvo pats savaime pakankamas, kad skatindamas sukeltų liaudies mases imti kryžių. Ten buvo labai gilūs ekonominiai išskaičiavimai, kurie stūmė mases plaukti ar pėsčiomis žygiuoti į Palestiną ar Siriją. Tie kraštai anuo metu buvo žydintieji, apie tai Europa buvo gerai informuota maldininkų, kurie traukdavo į Šventąją Žemę. Skurdas namuose buvo perdidelis ir jokios vilties pagerinti savo dalią. Dėl šios priežasties vilionės, kurias kryžiaus karai kėlė masėms, buvo didesnės pas vargšus negu pas turčius. „Prie pirmo šaukimo vargšai ir proletarai stojo didelėmis masėmis" (Kötschke, *Histoire economique du Moyen-Age*, p. 500). Prancūzijoj prasidėjęs judėjimas apėmė ir Olandiją, įtraukė pietinės Italijos normandus. Jūriniai miestai, Venecija, Genuja, Piza, aktyviai dalyvavo toje

ekspedicijoj. Apskritai, „lotyniškų kraštų gyventojai kryžiaus karuose rado būdą *kolonialinei ekspansijai*" (Kötschke, *cit. veikalas*, p. 499).

Mes ką tik minėjom vardus miestų, kurie viduramžiais reprezentuoja tarptautinę prekybą Viduržemy. Bet biznio žmonės turėjo tolimus padalinius. „Viduržemio pakrančių pirkliai susitikdavo su šiaurės pirkliais Šampanijos turguje. Šioje grafystėje susitikdavo Vokietijos, Italijos, Ispanijos, Anglijos, Olandijos, Prancūzijos pirkliai. Ši tarptautinė mugė buvo taip pagarsėjusi, kad darydavo prekybinius sandėrius su prierašu, jog jie būtų apmokami sekančioje Šampanijos mugėje" (Kulischer, *Histoire economique de l'Europe occidentale*, I, p. 171).

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. lapkričio 7 d., nr. 22 (1039))

Taip surišta, visa vakarinė ir centrinė Europa vienokiu ar kitokiu būdu dalyvavo kryžininkų prekybiniuose planuose. Didžiausias pelnas, tikriausiai, ėjo Italijos miestams, didžios prekybinės laivininkystės šeimininkams. Iš tiesų, net ir sugriuvus Jeruzalės karalystei ir netekus visų valdų Mažojoj Azijoj, italų kolonijos susitraukė savyje, įsikurdamos salose kaip Rhodes ir kitose. Jos ten sekminga tęs savo veiklą.

Šiaurės Vokietijoj pasirodė Hansos vardas. Tai sena institucija, kurios vardas randasi gotų kalboje, kur jis reiškia karinį dalinį. Istoriškai kalbant, Hansa ar Hanse yra organizacija įkurta saugoti jūrų prekybą nuo vitingų piratų. Kitais žodžiais, tai yra sujungti laivo ginkluotojai ir gynėjai, kurie sudaro jūrų policiją. Kai tik reikalai daugiau išsiplečia, jūros policija darosi veiksmingesnė. Štai kodėl Hansos pajėgumas reiškia vitingų žlugimą. Kryžiaus karų epochoje Hansos sąjunga jau yra pirmos eilės jėga. Ji sugebėjo įkurti savo prekybos agentūras visuose didžiuose prekybiniuose miestuose: Londone garsūs Steelyard namai, Bruge, Bergene „Vokiečių Tiltas", Naugarde Petro ir Olofo Rūmai. Mažesnės reikšmės namai Osle ir Tunberge (Norvegijoj), Malmo ir Kopenhagoj, Polocke, Kaune, Amsterdame, Sluise, Staverne, Ypswiche, Yarmouthe, Lynne, Bostone, Hulle (Kötschke, *Histoire* . . . p. 601).

Prekybos namai ir agentūros, kurias mes išvardinome, buvo įkurtos skirtingomis datomis, bet kryžiaus karų epochoje svarbiausi namai jau egzistavo. Hansos sąjunga pirmoje eilėje buvo vokiečių organizacija, bet tuo pačiu laiku ji buvo ir tarptautinė. Pagal Ratzel ji turėjo būti iš esmės tarptautinė, nes jos paskirtis buvo surišta su atvira jūra. „Tolimos jūros

horizontas, — sako jis — laikė sujungtus Hansinius miestus, jo sklaidymas sudarė miestams laisvą veikimą vietos sąlygose, ryšiai su hinterlandu pasidarė sunkiai jaučiami. Tai tuomet Rostock užėmė Lubeck'o vietą; keistas dalykas, autonominė prekyba Nemunu ir prekybinės prūsų miestų agentūros Kaune buvo pirmasis skiedinys įleistas į Hansos vienybę" *(Geografija,* p. 147).

Kokia bebūtų istorinė šio aiškinimo vertė, jis aiškiai pabrėžia vieną hansinės organizacijos pusę; tai yra didelis trestas, kuris praktiškai turi prekybos monopolį. Bet joks monopolis negali amžinai tęstis. Prekybinės veiklos centrai keičiasi ir jie tuo pačiu įneša dislokacijas organizacijos viduje. Taip, Naugardas buvo pirmos eilės sandėlis. Hansos pirklių nuomonė buvo tokia, kad su mažu kapitalu ten trumpu laiku galima iškilti. Naugardo vieta turėjo būti viena iš pirmųjų. Vokiečiai ir skandinavai gana ilgai ginčijosi dėl jos. Hansininkams pamažu pavyksta užsitikrinti vyraujančią rolę Naugardo prekyboje. Šio variagų-rusų miesto smukimas atneš sunkų nuostolį Hansos organizacijai.

Naugardo garsumas nulėmė kryžiaus žygių kryptį prieš pagonis rytų Europoje. Kadangi Naugardo kunigaikštija priėmė krikščionybę ankstyvesniais laikais, tai negalima buvo galvoti apie kryžiaus karą prieš ją. Tiesa, kad laikotarpyje buvo įvykęs skilimas tarp rytų ir vakarų bažnyčių, bet tai buvo klausimas, kuris rūpėjo ir lietė Romą ir Konstantinopolį. Taigi, reikėjo nukreipti kovą prieš pagonis, kurie buvo užtvara priėjimui prie Naugardo.

Kelias, kuris galėjo vesti vokiečius į Naugardą ėjo per Livoniją ir Dauguvą. Tai per tenai ištikrųjų hansininkai ir pradėjo krikščionizaciją. Mūsų šaltiniai išlaikė atsiminimą apie tą prekybos ir krikščionizacijos liejinį. Vyskupas Meinhard'as buvo Livonijos apaštalas apie XII š. galą. Gi šis vyskupas buvo atvykęs į Livoniją su Bremeno pirkliais. Po jų išvykimo vietos gyventojai tyčiojosi iš gerojo vyskupo, sveikindami tokiu iššūkiu: „sveikas mokytojau, kokia yra druskos ir drobės kaina Gotlandijoj" (ave, Rabbi, et quo pretio sal aut Watmal in Gotlandia comparatur)?

Kronikininkas Henri Letton, kuris pasakoja tą epizodą, jame mato vieną blogybę. Jam tame pasveikinime slypėjo Judo intencijos, animo Judae. Tikrenybėje klausimas buvo visiškai naturalus, nes druska ir drobės medžiaga sudarė du pagrindinius dalykus, kuriuos krikščionys importavo į Livoniją.

Vitingų eopochoje prekyba vyko prekių mainais į žaliavas ar vergus. Plėšimas papildydavo prekių mainus. Šiose sąlygose nebuvo jokio

reikalo kurti prekybos agentūras tuose kraštuose su kuriais buvo mainomasi prekėmis. Bet kai reikalų apimtis didėjo, tai privalėjo tvirčiau įsikurti tuose kraštuose, kurie tarnavo išėjimu prekybai, įgavusiai tresto organizaciją.

Kita vertus, prekybos plėtimasis visuomet suponuoja bujojimą municipalinio gyvenimo, susidarymą amatininkijos ieškančios duonos, kuri ne visuomet randa galimybę pragyventi savo gimtajame mieste ar kaime. Žemdirbių klasė taip pat turi tam tikrą gyventojų perteklių, kuris apleidžia laukus kitur sau pragyvenimo ieškoti. Bet tai ypač prasiskolinimas ir skurdas vertė visus vargšus apleisti savo tėvynę.

Tačiau įsikūrimas užsienyje toje epochoje yra galimas tiktai kolonizacijos formoje. Lotynų civilizacijos kraštai numato kolonizaciją pirmykštės Azijos, kryžininkų nukariautos iš netikėlių. Šiaurės vokiečiai visai negalėjo dalyvauti šiame kolonizavimo darbe tolimuose kraštuose. Be to, jiems visai to ir nereikėjo, nes pagoniški rytų Europos kraštai buvo rankos atstume ir jie davė kolonizacijai galimybę.

Kolonizacija tad turi skirtingą bruožą istorijoje didžiulės lygumos nuo Elbės iki Uralo. Didis mokslininkas ir delikatus rašytojas Kliučevskij kolonizaciją tiesiog deda savo rusų istorijos kurso pagrindu. „Rusijos istorija — sako jis, — yra istorija krašto kolonizacijos kelyje" (*Kursas*, I, p. 24). Jis savo krašto preitį dalija į periodus pagal kolonizacijos būdą, kuris pirmauja kiekvienai epochai.

Kas yra tikra rusų teritorijai, tai lygiai tikra ir kiekvienai lygumai, apie kurią mes kalbame. Amžių bėgyje dvi kolonizacijs bangos, beveik lygiagretės viena kitai, plūsta ant jos. Viena yra slavų, kita germanų. Slavų banga kyla nuo Karpatų, išsisklaido Dniepro baseine, ten kuriam laikui sustoja, kad vėliau pultų šiaurės rytų kryptimi, link Volgos ir jos intakų sričių. Germanų banga lieja Elbės krantus, pereina Oderį ir krypsta į Suomijos įlanką, visai nušluodama Baltijos pakraščius, mažai rūpindamasi giliai įsivežti į tuos kraštus, per kuriuos ji eina.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. lapkričio 21 d., nr. 23 (1040))

Dviejų kolonizacijų charakteris iš esmės yra skirtingas. Slavų kolonizacija yra didžiai taikinga. Dėl įvairių priežasčių, slavai palieka savo gyvenvietes išsinešdami visą savo turtą, jie daro staigų „šuolį", vartojant Kliučevskio spalvingą išsireiškimą, ir baigia įsiskverbimu tarp finų-ugrų. Visai nesenai rusų kolonijų klausimas buvo iškeltas naujam

nagrinėjimui profesoriaus Liubavskio studijoj apie „Didžiausią teritorinio branduolio sudarymą". Nors ši studija įneša visą masę vertingų žinių ir taiso mūsų nuomones apie daugelį smulkmenų, negalima sakyti, kad ji apčiuopiamai pakeistų susidariusias nuomones apie bendrąjį rusų kolonizacijos vyksmą. Autorius įneša naujų duomenų, liečiančių sudarymą daugiau politinės vienybės negu tautinės.

Visai kitoks charakteris buvo germanų kolonizacijos. Iš daugelio pusių ji panaši į romėnų kolonizaciją, vadinas, ji yra karinė ir kartu municipalinė. Jos karinis charakteris nereikalingas aiškinimo. Bet ką reiškia municipalinis kolonizacijos charakteris?

Profesorius D. Sander'is, savo paskutiname veikale apie vokiečių municipalinį gyvenimą, tvirtina, kad „tautos bunda į istorinį gyvenimą tiktai tuomet, kai joms pavyksta sukurti savąjį miestišką gyvenimą" *(Istorija,* p. 2). Jis teisingu pagrindu pabrėžia, kad kaimas neturi istorijos, ir jis primena, kad išnykimas klėstinčių kaimų Anglijoj yra praėjęs nepastebėtas, tuo tarpu kai sugriautas miestas netrukus vėl atgimsta. Autorius primena Tacito pastabą, kad germanai neturėjo miestų, patvirtindamas tai, kad miestiškas gyvenimas Vokietijoj organizuojasi palyginti vėlyvoje epochoje. Trumpai municipalinio gyvenimo vaidmenį jis išreiškia šiais žodžiais: „vokiečių tauta, — sako jis, — pasiekia viduramžiais aukščiausį tašką savo politinės, ekonominės ir kultūrinės evoliucijos ne per riteriškų Hohenstaufenų imperialinę valdžią, bet dėka municipalinio gyvenimo plėtotės".

Kas yra tiesa dėl Vokietijos, yra tiesa dėl bet kurio kito krašto. Žymus helenistas Glotz'as, pradėdaamas graikų miesto istoriją, pabrėžia miestiško gyvnimo ypatumus Graikijoje. „Iškiliausias senovės Graikijos bruožas, — sako jis, — visų jos didybių ir visų jos silpnybių pagrindas, yra tas, kad ji buvo padalyta į begalybę miestų, kurie sudarė tiek pat valstybių. Visos tokio padalinimo iškilusios sąvokos buvo taip giliai įsitvirtinusios graikų sąmonėje, kad IV š. šviesiausi protai „polis" egzistavimą laikė prigimties faktu. Nebuvo galima įsivaizduoti kitokio susigrupavimo žmonėms, tikrai vertiems šio vardo. Pats Aristotelis prie to prieina, laikydamas padarinį priežastimi ir apibrėždamas ne Heleną, bet žmogų, politinį gyvį".

Buvo teisingai pastebima, kad net ir mūsų laikais, nežiūrint lengvų ir greitų susisiekimų, kurie turėtų išlyginti gyvenimą, laukuose ir miestuose, miestas sugebėjo išlaikyti savo rolę tautų gyvenime. Civilizacija prasideda tiktai miestiškų susigrupavimų sukūrimu. Pilis ir citadelė nėra miestas. Graikų kalbos etimologiniai žodynai veltui cituoja

lietuvišką pilį graikiškam „*polis*" išaiškinti; giminystė siekia priešistorinius laikus, bet istoriškai tai yra du visiškai skirtingi dalykai. Kai „pilis" iki viduramžių paliko menkas didelis kaimas, pritaikintas apsigynimo reikalams nuo priešo puolimų, tai „polis" gi davė pradžią žmonijos civilizacijai.

Po šių samprotavimų apie miesto vaidmenį valstybių susidaryme, reikia išvesti vienas atskiras bruožas, būdingas viduramžių miestams. Viduramžių miestas yra skirtingas nuo moderninio miesto kiekvienu atžvilgiu. Šiandien didžiausias miestas negali atsiskirti iš tautos ekonomijos. Gi viduramžiais miestai sudarė autonominius organizmus. Politiškai, miesto teisė (Stadtrecht) randasi opozicijoj viešajai teisei (Landesrecht). Miestas dažnai yra valstybė valstybėje (Sander, *Histoire*, p. 62). Štai kodėl miestiškas gyvenimas neišsiliejo tautos gyvenime. Miestas priklausė ne tik nuo sodžių, taigi naturalių savo palaikytojų, kiek nuo santykių su kitais miestais. Jis dažnai buvo ne tiktai opozicijoje, bet taip pat ir konflikte su laukų gyventojais.

Štai, krikščionybė pamažu slinko į lietuvių kraštus sulig Saint Bernard de Clairveau propaganda! Mes sakėme, kodėl pirmasis krikščionijos mėginimas, padarytas Bremeno pirklių, krypo į Livoniją. Savaime aišku, kad pirmasis bandymas negalėjo duoti apčiuopiamų rezultatų. Popiežius, painformuotas apie netvirtą krikščionių padėtį Livonijoj, leido skelbti kryžiaus žygį, kad jai eitų į pagalbą. Bremeno arkivyskupija ima į savo rankas vaidovavimą atvertimo darbe.

Po vyskupo Meinhard'o mirties, jam duodamas įpėdinis, kuris krinta kovose su pagonimis. Vyskupo sostas vėl tapo tuščias, paskyrimas atitenka Bremeno kilmingajam Albertui de Buxhevden. Naujas vyskupas klausimą atiduoda labai rimtam studijavimui, konsultuodamas tuos asmenis, kurie galėtų jam ateiti į pagelbą. Prieinama išvados, kad reikia tvirtai įsikurti Livonijoje ir užtikrinti reguliarus susisiekimas su hansiniais miestais. Iš čia ir nutarimas įkurti miestą, kuris gavo Rygos vardą. Kadangi Dauguvos kelias buvo dažnai lankomas praeityje nuo neatmenamų laikų, tai turėjo rastis sodybų jos kryptyje. Saksas Gramatikas minėjo Daugpilį, taigi Rygos įkūrimas suponuoja buvusio miesto užkariavimą arba greičiau jo įkūrimas turėjo vesti prie jojo užkariavimo.

Nėra sunku įkurti miestą priešo šalyje, bet svarbiausia, tai jį išsaugoti. Uždavinys yra neišsprendžiamas be nuolatinės armijos, nors ir mažos. Šių samprotavimų vedinas, vyskupui Albertui pavyksta trumpu laiku *įkurti kalavijuočių riterių ordiną* (Fratres Militiae Christi). Mažytis iš

pagonių nukariautas kraštas buvo pakrikštytas pompastiniu „Naujosios Vokietijos" vardu. Kokia ateitis jai buvo numatyta? Kad galėtų gyvuoti savo pačios ištekliais, Naujoji Vokietija turėjo užkariauti kaimyniuis kraštus. To laukiant, ji visiškai priklausė nuo pašalpų, kurias galėjo gauti iš Hansos Sąjungos ir iš kryžininkų, vadinas, iš Bažnyčios. Bet šios pašalpos vėl gi savo ruožtu priklausė nuo jūros susisiekimų reguliarumo.

Norint progresuoti krašte, reikia pasirinkti kryptis. Mes nurodėme tas viliones, kurias Naugardas teikė hansininkams ir davėme pagrindą, kodėl ta kryptis buvo užtverta. Vienintelė galima kryptis, atvira Naujajai Vokietijai, liko Polocko kryptis, t.y. Dauguvos aukštupyje. Tačiau, einant šia kryptimi, reikėjo nesukelti įtarimų pas Polocko kunigaikščius. Štai kodėl Bremeno vadovai, dar nuo vyskupo Meinhard'o laikų, manė protinga atsiklausti Polocko kunigaikštį, jį prašant leidimo skelbti Evangeliją pagonims. Tiek atsargumo rodo, kad *galutinis tikslas* bremeniečių užmojaus, Polockas buvo numatytas pačioje pradžioje.

(Laisvoji Lietuva, 1968 m. gruodžio 19 d., nr. 25 (1042))

Tačiau šioje kryptyje Naujoji Vokietija turėjo neišvengiamai įeiti į konfliktą su Lietuva, kurios žvilgsniai į Polocko kunigaikštiją jau buvo aiškūs. Užkirsti kelią lietuviui konkurentui bendradarbiavimas tarp Naujosios Vokietijos ir šios kunigaikštijos buvo visiškai nužymėtas. Nežinoma Hansos atstovybės įsteigimo data Polocke, bet tas įvykis turėjo sekti tuoj po Rygos įkūrimo, jei ne prieš tai ir jį paruošti. Visais atvejais ryšiai tarp Rygos ir Polocko yra labai pastovūs ir santykiai yra draugiški. Mūsų šaltiniai leidžia iškelti buvimą vieno projekto santarvės tarp Rygos vyskupo ir Polocko kunigaikščio nukreiptos prieš lietuvius. *(Scr. R. Liv.* I, 142-4). Dviem metais vėliau (1212) yra susitikimas vyskupo ir kunigaikščio, laike kurio pavyksta sudaryti nuolatinė taikos sutartis tarp abiejų šalių. Šios sutarties smaigalys yra nukreiptas prieš lietuvius ir visus pagonis.

Savaime išeina, kad lietuviai negalėjo gera akimi žiūrėti į vokiečių įsikūrimą Dauguvos žiotyse. Polocko užėmimas turėjo visą savo vertę tik tuomet, kai Dauguvos kelias radosi taip pat jų rankose. Taigi, jie turėjo parodyti žymų pasipriešinimą kryžininkams ir bremeniečiams. Kronikininkas Alnpeke kalba apie vieną mūšį su teutonais prie Kokenhuseno. Ten galima įžvelgti mėginimą sutrukdyti Rygos įkūrimą, nes 1201, vadinas, šio miesto įkūrimo metais, lietuviai padaro savo taiką su krikščionimis. Nuo to laiko mūsų šaltiniai iškelia gana dažnai

susikirtimus tarp įvairių lietuvių genčių ir krikščionių. Ir tai negalėjo būti kitaip, užkariautojai turėjo, esant žlugimo grėsmei, užsitikrinti savo susisiekimą su Vokietija ir, kiek tai galėjo, su Polocku. Lietuviškos žemgalių ir kuršių gentys turėjo gerų jūrininkų. Tiesa, šioje epochoje, kai Hansa laikė jūros prekybos monopolį, jie negalėjo leistis į tolimas ekskursijas Baltijoje, bet jie lengvai galėjo sudaryti pavojų jūriniams susisiekimams tarp Rygos ir Vokietijos. Taigi buvo būtinas reikalas užkariauti iš šių pagonių jūros pakraštys ir, to laukiant, bandyti pritraukti šias gentis prie savo pusės. Ir mes matome žemgalius žygiuojant kartais su lietuviais prieš teutonus, kartais bendradarbiaujant su pastariaisias prieš lietuvius.

Vis dėlto lietuvių gentys atrodo, pagaliau, bus supratusios koks pavojus jas laukė iš teutonų pusės. Bent jau kuršiai 1210 m. siunčia vieną delegaciją pas lietuvių kunigaikščius tartis dėl būdų sunaikinti Rygą. Planas nepavyko, ar tai dėl reikalingo susitarimo, ar tai dėl gynybos priemonių. Tų tarp lietuvių derybų metu kaip tik ir įvyksta santarvė tarp Rygos vyskupo ir Polocko kunigaikščio, apie kurią mes kalbėjome anksčiau.

Lemiamas susitikimas abiejų priešininkų įvyko daug vėliau, 1236 m. Keleto dešimčių metų po Rygos įkūrimo užteko įsitvirtinti Naujajai Vokietijai Dauguvos žiotyse. Buvo tai galvojama praplėsti labai mažą kunigaikštijos erdvę, atsigręžiant į grėsmingiausią priešininką, Lietuvos valstybę formavimosi kelyje. Smūgis buvo rūpestingai paruoštas. Vokietijos kryžininkai vyko padidinti Rygos armiją. Polocko rusų kontingentai buvo pažadėti. Kryžininkams pradėjo trūkti kantrybės laukiant puolimo prieš lietuvius. Sumanus ordino mistras Volkwin ramino nekantriuosius, nurodydamas reikalą palaukti rusų atvykimo. Pagaliau koalicinė armija susirinko: rusai, latviai, estai atvyko dideliame skaičiuje. Marga armija leidžiasi į Lietuvą. Ji pereina kraštą nesutikdama pasipriešinnimo, viską degindama ir žudydama. Po šių žygdarbių ji nori grįžti į „savo" kraštą, bet staiga ji atsiduria lietuvių armijos apsupta prie Saulės, prie Aa upės, netoli Mintaujos. Pelkėta apylinkė neleidžia teutonams pasirodyti su savo sunkiaja kavalerija ir pralaimėjimas yra neišvengiamas. Ordino mistras Volkwin ir 48 ritieriai krinta kovos lauke.

Šios ekspedicijos aprašymą yra davusi rimuota kronika vieno nežinomo XIII š. gale poeto, paprastai vadinama Alnpeke. Pasakotojas yra blogas poetas ir prisilaiko tikrovės, kas kaip tik pakelia jo istorinio šaltinio vertę. Vokiečių armija susideda iš turtingų ir beturčių, brangi

rodyklė kryžininkų rekrutavimui. Kiek tai liečia lietuvių armiją, tai joje dalyvavo žemgaliai. Šie pastarieji kaip tik daugiausia buvo įniršę persekioti nugalėtuosius.

Kardininkų riterių pralaimėjimas toli nuskambėjo. Naujasis mistras apie tai praneša popiežiui. Sekančiais metais popiežius įsako Skelbėjų Ordinui perduoti kardininkų riteriams surinktus aukų pinigus naujiems ginklams įsigyti ir Saulės mūšyje netekusius arklius pakeisti. Paprastai prileidžiama, kad tas pralaimėjimas buvo priežastis pralaimėjusio Ordino sujungimo su teutonų Ordinu, nesenai įsikūrusiu prie Vyslos.

Tikrenybėje, priežastis abiejų ordinų sujungimo vyriausioje Teutonų Riterių vadovybėje buvo kita. Pralaimėjimas iš viso nebuvo didelis ir jis lengvai galėjo būti atitaisytas, nes Ordinas turėjo apgailestauti tik 48 riterius kritusius kovos lauke. Bet Rygoje buvo suprasta, kad užmojis įkurti Naują Vokietiją labai daug prašoko tas pastangas, kurias galėjo gauti iš Vokietijos. Rygos vyskupijos ir Riterių Ordino valdos buvo per toli nuo veikimo bazių. Jūriniai susisiekimai buvo blogai užtikrinti ir per brangiai kainavo. Ryga buvo per toli nuo hansinių miestų, kad čia būtų galima atvykti be tarpinių pakopų. Gotlandas, prie kurio hansininkai pretendavo, taip pat buvo žymiame atstume nuo Rygos. Be to, skandinavai žiūrėjo bloga akimi į vokiečių planus į jų salą. Pagaliau, kai Rygos įlanka apsidengdavo ledais, Naujoji Vokietija būdavo visiškai atskirta nuo savo bazių. Nenorint apleisti pradėto plano, būtiniausiai reikėjo įkurti pakopas Vyslos, Pregelio ir Nemuno žiotyse ir, jei galima, užimti jūros pakraštį, kas būtų užtikrinę susisiekimus kiekvienu laiku, žiemą kaip ir vasarą.

Tuo laiku, kai ši problema iškilo hansininkams, Teutonai jau radosi Vyslos pakraščiuose. Ta aplinkybė lengvino užduotį. Visą akciją turėjo koncentruoti prie Vyslos, kaip bazės ir išeities taško, apsiribojant prie Dauguvos tik ginyba, iki to laiko, kai galės įvykti abiejų užkariautų teritorijų sujungimas. Šiam planui įvykdyti buvo būtina, kad abu Ordinai būtų vedami tos pačios valios. Bet ar to norėtų Teutonai?

Žinoma ankstyvesnė Teutonų Ordino istorija. Įkurtas Palestinoje saugoti maldininkus ir slaugyti ligonius, jis nerado didelio noro ten tvirtai įsikurti. Turtingai apdovanoti gailestingų dovanomis jis, XIII š. pradžioje, ieško Europoje krašto, kur galėtų įsikurti. Vengrijos karalius jam pasiūlė įsikurti Siebenburgene kaip atrama prieš netikėlių įsiveržimus. Pasiūlymas buvo priimtas ir Ordinas ten įsikūrė, pastatydamas keletą tvirtovių. Bet jo buvimas Vengrijoje buvo tik labai trumpas. Manydami esą Vengrijos karaliaus apgauti, Teutonai vėl ieško naujų

gyvenviečių. Kaip tik tada klajojanti riteriai gauna pasiūlymą iš Mazovijos kunigaikščio Konrado imti Kulmo žemę, kaip su prievole ginti jo kunigaikštiją nuo prūsų įsiveržimų, kurie vis darėsi dažnesni ir pavojingesni.

(Laisvoji Lietuva, 1969 m. vasario 13 d., nr. 4 (1046))

Ordino vadovai parodė pažymėtiną apsukrumą savo derybose su mazovų kunigaikščiu. Jie pasiuntė delegaciją, kuri turėjo išstudijuoti vietoje klausimą ir apie tai padaryti pranešimą. Didysis Ordino mistras Hermann von Salza vyresnysis, ir žmogus atsargus, užmezga ryšius su popiežium ir imperatorium, žinodamas esąs mielas kiekvienam iš abiejų konkurentų. Jis visai nesiskubino priimti to, ką tik padaryto pasiūlymo. Prieš jo priėmimą buvo būtinas sustvarkymas su hansininkais.

Po pagilintų studijų pasiūlymas buvo priimtas. Kunigaikščio išduotas dovanojimo aktas buvo patvirtintas popiežiaus Grigaliaus II, 1230 m. (Theiner, *Monumenta,* I, p. 19). Dovanojimo akte yra aprašymas perleisto krašto ir Ordinui pareiga laikyti Mazovijos ir Kujavijos kunigaikštį savo suverenu. Atskira pastaba ten yra įrašyta, liečianti Ordino teisę didinti savo valdas vėlesniais prūsų ir pagonių užkariavimais.

Kartais Mazovijos kunigaikštis buvo kaltinamas lengvabūdiškumu už perleidimą Teutonų Ordinui tų teritorijų, kur vėliau gimė Prūsijos karalystė. Kita vertus, mokslininkai, kaip Ketrzynski's, norėdami atleisti vargšui Mazovijos kunigaikščiui šią nuodėmę, kaltino Ordiną suklastojimu to dovanų akto. Visi tie kaltinimai neturi pagrindo. Dovanojimo aktas yra visai autentiškas, bet jis yra tiek menkas tuose įvykiuose, kad Mazovijos kunigaikštį galima kaltinti Ordino mulkinime.

Iš tikrųjų, Mazovijos kunigaikštis perleido Ordinui tą teritoriją, kurios jis pats visai neturėjo, ar su menkomis išimtimis. Prieš tai, tas pats kunigaikštis buvo perleidęs Dobrino ritieriams teritoriją pietuose siekiančią Bugą ir Narevą tuo pačiu tikslu ginti nuo pagonių prūsų. Gi Dobrinas randasi pietuose Kulmo teritorijoje. Taigi, naujoji dovana turi rastis už Mazovijos kunigaikščio valdų. Kita vertus, dovanojimo aktas visai nemini kraštų, kurie yra kairiajame Vyslos krante, tuo tarpu kai pirmasis teutonų įsikūrimas Vogelsange prasideda kairiajame krante. Pradėdami savo užkariavimą, Teutonai turi veržtis per Vyslą.

Tikrenybėje Ordino vadovai nebuvo mazovų kunigaikščio mulkinami, nes jie mažai reikšmės davė jo dovanojimui. Kas jiems pirmiausia rūpėjo, tai turėti savo teises pripažintas Bažnyčios ir Imperijos. Štai kodėl Didysis Mistras von Salza asmeniškai aktą pristato popiežiui patvirtinti. Be to, jis paprašė imperatorių pripažinti Ordino valdas, kas jam mielai padaryta. Kita vertus, imperatorius turtingai apdovanojo Ordiną, kuris ir be to turėjo milžiniškus turtus Europoje.

Tokiu būdu prieš lietuvius susidėjo trys didžiosios to laiko jėgos: popiežius, imperija, miestai. Tuoj sutartis patvirtinus, popiežius leidžia skelbti centrinėje Europoje kryžiaus karą prieš prūsus. Ginkluodamas žemiškąją Bažnyčios ranką, jis broliams skelbėjams įsako skelbti evangeliją prūsams. Ir šį trumpą raginimą popiežius skelbia ne savo paties iniciatyva, bet Teutonų Ordino prašymu. Taigi Žodžio skelbimas krikščionijos darbe atrodo kaip koks pridėtinis, antraeilis dalykas. Toks iš tikrųjų jis ir buvo, nes vargšai oratoriai, visai nemokėdami jų kalbos, net negalėjo būti prūsų suprantami.

Karinės akcijos planas buvo rūpestingai išstudijuotas. Jo diddžiosios linijos tačiau buvo paprastos ir duotos iš padėties. Turėjo užimti svarbius punktus priešo krašte, ten statyti vokiečių kolonistų miestus, saugomus mažų garnizonų, užtikrinti susisiekimus tarp miestų ir ypač su karinėmis bazėmis. Miestų gyventojai turėjo būti beveik išimtinai vokiečiai. Prūsų pilaitės, kurių gana gausiai buvo krašte, turėjo visos išnykti, kad būtų vietos būsimiems vokiškiems miestams. Pagaliau, viską imant, tai buvo romėnų kariškų kolonijų atgaivinimas.

Tas planas neturėjo žaibinių laimėjimų, bet jis visai neprileido juo labiau nepataisomų pralaimėjimų. Turėjo būti progresuojama krašte lėtai, bet sistemingai. Jo įgyvendinimas galutinėje išvadoje priklausė nuo vokiškų miestų. Jie gi turėjo įkvėpti gyvybę naujiems kūriniams, duodami jiems kolonistus, amatininkus, pirklius. Taigi Teutonų užkariavimai eis taip toli, kiek tai jiems leis miestų ištekliai.

Pirmieji žingsniai užkariavimo kelyje buvo apvainikuoti pasisekimu. Kryžininkų padedamas Ordinas per keletą metų užkariauna žemutinės Vyslos sritį. Jau 1237 m. Vyslos šaka Nogate atsiduria Teutonų rankose. Tais pačiais metais jie įkūria Elbingo miestą prie senojo Prūso. Elbingas yra įkurtas Lubeko miesto, kuris jam davė taip pat savo herbus.

Užvaldyti susisiekimus Vysla Ordinui reikėjo tiktai užimti Dancigą. Konfliktas iškilo tarp jo ir Pomerelijos kunigaikščio Sventopolko ir tęsėsi gana ilgai. Šios kovos lošimas turėjo būti teutonų užėmimas

Dancigo. Nors kova buvo pasibaigusi Ordino naudai, tačiau Dancigo įgijimo klausimas buvo atidėtas tolimesniai ateičiai.

Elbingo įkūrimo metu abiejų Ordinų sujungimas, apie kurį mes kalbėjome anksčiau, tampa įvykusiu faktu. Šia proga buvo sutvarkytas estų klausimas, kuris grėsė iššaukti konfliktą tarp Livonijos Ordino ir Danijos. Mes turime pranešimą, kurį Teutonų Ordino atstovas, po vieno laimėjimo vietoje, padarė savo Ordino Kapitulai Marburge 1236 m. Pranešėjas yra Hartmann von Heldrungen, kuris vėliau tapo Didžiuoju Mistru. Lemiamas motyvas, kuris kovojo už sujungimą, yra reikalas nustatyti susisiekimus tarp abiejų Ordinų. Dėstydamas motyvus, kuriuos jis savo laiku davė Marburgo Kapitulai Heldrungen sako, kad „šiuo laiku negalima vykti į Livoniją kitaip kaip tik jūra". Teutonų pasiuntiniai ten turėjo praleisti visą žiemą, nesant susisiekimų, kurie leistų jiems grįžti namo. „Dabar, — išveda pasakotojas, — ačiū Dievui, kraštai yra sujungti, tokiu būdu, kad galima vykti iš vieno į kitą, žiemą ledu ir vasarą vandeniu".

Sujungimas nebuvo pilnas, nes Livonijos Ordinas išlaikė plačią autonomiją. Bet bendroji politikos vadovybė buvo pavesta bendram organui, vadinas, Didžiajam Mistrui, asistuojamam jo kapitulos. Gi akcijai duotina kryptis dešimtims metų yra nužymėta to būtinumo, apie kurį kalba Heldrungen. Ta akcija yra paženklinta vardais Goldingen, Klaipėda, Karaliaučius. Tos pilaitės ir tie miestai jungia Rygą su Marienburgu. Klaipėda yra įsteigta abiejų Ordinų beendrai 1252 ir Karaliaučius 1256 kryžininkų su Bohemijos karaliu priešakyje. Tas karalius buvo atvykęs į Lietuvą tikslu įgyti teritorijų. Jis sudarė su Ordinu specialią sutartį, kurią jis įsipareigojo padėti Teutonams numalšinti prūsų sukilimą, kuris buvo prasidėjęs, o Ordinas jam pažadėjo savo paramą užkariauti galindų ir jotvingių kraštus, kuriuos karalius numatė paimti į savo sąskaitą. Sudaryta sutartis buvo pristatyta popiežiui Klemensui IV, kuris ją ratifikavo 1268 (Theiner, *Monumenta,* I, p. 80-1).

Galima klausti, kokį interesą Bohemijos karalius turėjo įsigijime teritorijų, kurios būtų buvusios atskirtos nuo jo karalystės lenkų ar rusų kraštais. Bet, ta sutartis lieka absurdiška atskirai paimta, priešingai, vertinama plačioje visumoje, kur ji sudarė tik grandinės dalelę, ji tampa būtina.

(Laisvoji Lietuva, 1969 m. vasario 27 d., nr. 5 (1047))

Totorių invazija Rusijoje visur sėjo terorą. Visų akys krypo į popiežių, laukiant iš jo atsakymo kryžiaus karo, kuris sustabdytų totorių slinkimą. Tačiau pasirodė pavojaus nesama Centrinei Europai, nes įsiveržėliai pasuko atgal įsikurti prie Volgos savo Aukso Ordoj. Bet visos rusų kunigaikštystės turėjo pasiduoti nugalėtojui ir jį pripažinti savo suverenu. Gi tarp rusų kunigaikščių buvo tokių, kurie norėjo nusikratyti totorių jungo su pagalba vakarų kryžiaus žygiu prieš netikėlius. Bet tai buvo tiktai popiežius, kuris būtų galėjęs skelbti tą kryžiaus žygį. Kad jis imtų daryti tokį sprendimą, reikėjo jį suinteresuoti, jam pažadant uniją su Romos Bažnyčia.

Batajui užėmus Kievą 1240, Danielius, Galicijos (Haličo) kunigaikštis galvojo apie tą būdą savo kunigaikštystei atgauti. Jis pradėjo šiuo klausimu derybas su Roma, kuri buvo sužavėta jo pasiūlymais atstatyti Bažnyčių vienybę. Popiežius Galicijos kunigaikščiui paskyrė karališką karūną. Kitas rusas kunigaikštis Aleksandras, vėliau pramintas Nevskiu dėl jo sumušimo švedų prie Nevos, taip pat buvo nekantrus dėl nusikratymo totorių jungo. Jis taip pat pradėjo kalbėtis su Šventu Sostu ir atsivertė į katalikybę. Rusų istorikas Solovjev'as bando paneigti jo atsivertimą *(Histoire,* III, p. 842). Bet popiežiaus Inocento IV laiškas 1248 metais yra perdaug aiškus šiuo klausimu jog leistų abejojimų. Dalykas išaiškinamas daug paprastesniu būdu, kada Naugardo kunigaikštis suprato, kad išsilaisvinimas iš totorių viešpatavimo su Romos pagalba nebuvo galimas realizuoti, jis užmiršo truputį varžantį savo religijos pakeitimą, taip pat kaip ir savo pažadus pastatyti Pskove lotynišką katedrą.

Galimas dalykas, kad popiežius nebus laukęs iniciatyvos iš rusų kunigaikščių sudaryti projektui grąžinti rusų Bažnyčią į vienybę su Roma. Šios idėjos jis niekuomet neapleido ir proga pasidarė tinkama realizuoti tokius projektus.

Šioje idėjų eilėje lietuvių klausimas taip pat turėjo rasti galutinį apsisprendimą. Jei Bažnyčių sujungimo laiku pagonizmas išnyktų Europoje, koks didelis laimėjimas būtų popiežiaus pasiektas! Galicijos ir Naugardo rusų kunigaikščiai kariaudavo prieš lietuvius. Galimas dalykas, kad Romos kurija bus pažadėjusi tiems kunigaikščiams padidinti jų valdas lietuvių žemėmis.

Kiekvienu atveju Lietuvoje buvo labai susirūpinta derybomis su Roma, kurias vedė jos pietų ir šiaurės kaimynai. Štai kodėl kunigaikštis Mindaugas, kuris nesenai į savo rankas sujungė didžiumą lietuviškų provincijų, skubėjo jis taip pat, pradėti pasikalbėjimus su popiežium.

Derybose gana greit passiekta susitarimo: Mindaugas apsikrikštijo ir karūnuojasi Lietuvos karalium, pastatydamas savo karalystę į speicalią Švento Sosto globą. Bet kaip ir rusų kunigaikščiai, jis taip pat turėjo greitai pastebėti, kad apsikrikštijimas jam neatnešė tos naudos, kurios iš to laukė. Jau jo bendralaikiai jį kaltino tėvų tikėjimo pametimu. Klausimas lieka kontroversinis ligi mūsų laikų. Realybėje jis yra nieko nesakantis, nes jis visai nepakreipia tolimesnių įvykių raidos. Mindaugas krito nuo žudiko smūgio 1263 m. Po jo nužudymo neramumai kilo Lietuvoje.

Popiežius, tačiau, nenorėjo apleisti savo gražaus projekto matyt Lietuvą atverstą į katalikybę. Dabar jis krypsta į Bohemijos karaliaus Ottokaro pusę. Iš Romos jam įtaigojama perimti Mindaugo darbą pasidarant Lietuvos 'karalium. Naujos savo karalystės valdymui jis galėtų ten pastatyti patikimą žmogų. Tokie patarimai yra gvildenami sutarčių su Teutonų Ordinu ratifikacijos metu 1268. Iš to išeina, kad Ordinas negalėjo nežinoti apie tuos pasitarimus tarp Švento Sosto ir Bohemijos karaliaus, juo labiau, kad jo bendradarbiavimas buvo būtinas tokių projektų įgyvendinimui. Lietuvos krikščionizacijos projektas per karalių Ottokarą buvo taip pat nerealus kaip ir Bažnyčių sujungimas tarpininkaujant Galicijos ir Naugardo kunigaikščiams. Karalius Ottokaras vis dėlto atrodo jį bus numatęs gana rimtai. Kaip ten bebūtų, tas projektas neturėjo rytojaus.

Didelių užkariavimų epocha yra baigta. Didis Kryžiaus karų judėjimas baigia užgesti. Nuo imperatoriaus Fridriko II ekspedicijos į Šventą Žemę 1228 Vokietija nustoja dalyvauti kryžiaus žygiuose, kurie eina prie galo. Tuo pačiu laiku kryžiaus žygių dvasia iš viso keičiasi. Vakarų baronai tebemyli kryžiaus žygius, bet kaip malonumo būdą ar iš riterystės tradicijos. Gi iš kryžiaus karų daugiausia išugdytas riteris be prieštaravimo yra Ričardas Liūtaširdis. Štai kokiais bruožais jis mums pasirodo epochos legendose. „Vieną dieną, — sako Taine savo *Anglų Literatūros Istorijoje*, — sveikdamas po ligos prie Švento Jono Akro mūrų, jis užsigeidžia valgyti kiaulienos. Nėra kiaulienos. Nužudomas jaunas sarasinas šviežiai ir minkštai iškepamas, pasūdomas, karalius jį valgo ir vertina labai gerai; po to jis nori pamatyti savo paršiuko galvą. Drebėdamas virėjas ją jam atneša. Jis pradeda juoktis ir sako, kad armija nebeturi nieko bijoti dėl bado, kad ji turi maisto po ranka. Jis užima miestą ir tuojau Saladino ambasadoriai atvyksta prašyti jo pasigailėti belaisvių. Ričardas nukerta galvas trisdešimčiai kilmingesniųjų, įsako savo virėjui išvirti galvas ir patiekti po vieną kiekvienam

ambasadoriui su užrašytu mirusio šeimos vardu. Jų akyse jis tačiau su geru apetitu suvalgo savąją ir jiems sako papasakoti Saladimui kokiu būdu krikščionys kariauja ir ar tiesa, kad jie jo bijo. Po to jis nuveda šešiasdešimts tūkstančių belaisvių į lygumą. Ten jie išgirsta iš dangaus angelus, kurie sakė: „Valdove, žudyk, žudyk, nieko nesigailėk, kirsk jiems galvas. Karalius Ričardas išgirdo angelų balsą ir dėkojo Dievui ir jo šventam kryžiui" (I, p. 112-3).

Nelabai svarbu iki kiek tas pasakojimas atatinka istorinę realybę. Esmė yra ta, kad tokios legendos plito, buvo surinktos poetų ir buvo pristatomos feodalų baronų publikai, kuri tuo džiaugėsi. Joks turnyras negalėjo prilygti toms žudynėms, vykdomoms įsakymu iš aukštai. Kaip gaila, kad jau nebegalima vykti į rytus skinti garbės titulų! Tačiau laimė, kad dar egzistuoja vienas Europoje kampas, kur kryžininkai gali parodyti savo miklumą. Tai yra kryžiaus žygiai prieš Prūsus. Pirmasis didis anglų poetas Chaucer savo *Canterbury pasakojimuose* leidžia savo riteriui paminėti ekspediciją prieš prūsus. Pastaba yra trumpa, iš viso dvi eilutės. Bet jei vienas prisiminimas, prabėgomis iškeltas, buvo publikos suprastas, tai dėl to, kad tas dalykas buvo labai artimas.

Vienlaik vis krintant kryžiaus karų dvasiai, svetimšalių riterių plūdimas pas teutonus darėsi didesnis. Ypač vakarų jaunuoliai troško būti pakelti riteriais prieš priešą, pačiame mūšio lauke. Mūsų šaltiniai kartais mini net tų riterių skaičių. Tame plūdime matysime du būsimuosius imperatorius, daugelį karalių, jų tarpe Anglijos.

(Laisvoji Lietuva, 1969 m. balandžio 17 d., nr. 9 (1051))

Riteriai plūdo žmogaus medžiojimui. Jų šeimininkai teutonai nuo to laiko turėjo jas gerai organizuoti. Darydavo reisą į Lietuvą, sudegindavo keletą kaimų, paimdavo į nelaisvę kiek žmonių, vietoje suorganizuodavo puotą ir grįždavo namo. Buvo sugalvota tų reisų paruošimai kas tai panašaus kaip mūsų „Bädeckers" ar „Guides Bleus". Tai yra kelių vadovai (Wegeberichte), vadinas, nurodymai kelių, kuriais galima įeiti į Lietuvą. Ponia Mortenson visus tuos kelius nužymėjo žemėlapyje. Gi juos vertinant iš arti, greit pastebima, kad daug krypčių neturi jokios reikšmės grynai kariniams planams, nes jie negalėjo vesti prie bet kokio užkariavimo. Naudojant tuos kelius, beveik visuomet buvo tikra nesutikti pasipriešinimo, nei būti lietuvių užkluptais. Daugiausia tai turėjo priversti lietuvius gyventi budėjime. Bet visuomet surandamas

būdas išvengti pavojaus, kuris, kita vertus, negalėjo būti nuolatinis, kadangi žmogaus medžioklei taip pat yra negyvi sezonai, ypač tada, kai keliai tampa absoliučiai negalimi naudoti.

Teutonai lengvai prisitaikė prie Bohemijos karaliaus projekto, nes jie matė, kad užkariavimų era pasibaigė ir netikėjo galėsią užvaldyti Lietuvą savo pačių sąskaita. Ordinas dabar gyveno konsolidacijos krizę. Po pirmųjų laimėjimų, kurie išreikšti įkūrimu daugelio miestų, eančių pagrindiniuose krašto keliuose, iškilo gana sunkiai numalšinamas sukilimas. Reikėjo tad galvoti apie užkariautos srities konsolidaciją, juo labiau, kad po Karaliaučiaus įkūrimo buvo galima plėsti užkariavimą užimant arba Žemaitiją, arba Gardiną.

Konsolidacijos reikalas buvo ilgas ir nedėkingas. Reikėjo įsikurti krašto viduje ten statant miestus ir tvirtoves. Nors joks pavojus negalėjo ateiti iš hinterlando, reikėjo suorganizuoti jo administraciją, be kurios užkariavimas liktų netikras. Vienas Prūsijos istorikas prancūzas taip apibūdina tą konsolidacijos darbą: miestai „buvo beveik respublikos dėl tų privilegijų, suteiktų vokiečių kolonistams, kurie juos įkūrė, miesto buržuazija sudarė vienintelį truputį nepriklausomą elementą Prūsuose. Šešiasdešimts iki aštuoniasdešimts miestų iškilo tryliktame ir keturioliktame šimtmečiuose; kai kurie jų gavo Magdeburgo teisę, kiti Lubecko, kiti netgi specialias išimtis. Nuo 1233 m. Kulmo miestas gavo garsią chartą (die Kulmische Handfeste), kuri buvo didžioji charta komunalinių laisvių Prūsijoje: miestelėnai turėjo teisę rinkti savo magistratus ir savo teisėjus, jų prekyvietės buvo paskelbtos laisvos; jie tik laikinai turėjo duoti karines rekvizicijas; po užkariavimo jie turės ginkluotis tiktai aprėžtai teritorijai ginti" (A. Waddington, *Histoire de Prusse*, I, p. 145).

Tam rezultatui pasiekti Ordinui reikėjo tik kurti hansinius miestus. Visas darbas reiškėsi karinės gynybos organizavimu ir kelių policija. Tai jis vykdė dviem serijom. Pilys kilo lėtai, bet saugiai einant pirmyn į pietus ir į rytus. Kiekvienoje pilyje mažo garnizono viršūnėje buvo pastatytas karinis komendantas. Išorinio užpuolimo atveju jis statydavo pasipriešinimą įsiveržėliui. Taikos metu jis adminnistruodavo savo komendantūrą ir sekė visa kas dėjosi pas lietuvius, kurie buvo jam priklausomi, taip pat ir už sienos.

Kadangi lietuviai valdėsi ir administravosi per daugybę karaliukų, Ordino administracijai reikėjo tiktai tartis su tais karaliukais, norint eiti prie užkariauto krašto pacifikacijos. Daug priklausė nuo komendanto sugebėjimo susitvarkyti su tais karaliukais. Nepasisekus dviem dideliems

sukilimams, daugis karaliukų jautėsi demoralizuoti. Jie pradėjo trauktis nuo tautos reikalo, darydami susitarimus su užkariautojais. Kiekvienas susitarimas vesdavo prie Ordino administracijos patvirtinimo jų žemės valdymo, suprantama, jiems perėjus į krikščionybę. Apie XIII š. galą tokie dovanojimo aktai pradeda rodytis Ordino kanceliarijose.

Tie dovanojimai, kurie rodo neabejotiną pacifikacijos ženklą, be to duoda šviesos apie tų karaliukų socialines sąlygas. Štai vienas visai atsitiktinai paimtas pavyzdys: tūlas Girdulis iš Skalvijos, vadinas, dabartinės Ragainės ar Tilžės srities, iš Vokietijos mistro Conrad von Tierberg 1287 m. gauna lauką su dešimčia šeimynų. Kas yra nepaprastai įdomu, kartais toki dovanojimai turi ir politinę klauzulę, liečiančią Lietuvos užkariavimą, kaip tai atvejis su tūlu Valgūnu.

Kokią rezistenciją lietuviai galėjo pastatyti prieš šią lėtą ir metodišką vokiečių invaziją? Kovoti lygiais ginklais reikėjo turėti kokia tautinio vieneto forma, — federalinė valstybė arba bent konfederacija, — bent rudimentinis miestiškas gyvenimas ir laivynas galįs trukdyti priešo susisiekimus.

Ką iš viso to turėjo Lietuviai? Ir visų pirmiausia, tautinė vienybė, iki kokio taško ji buvo užbaigta Evoliucijos stadijoje, kur radosi lietuviškos gentys, tautinė vienybė realizuojasi dinastija. Dinastijos rolę tautinės vienybės formavime yra gerai išryškinęs prancūzas mokslininkas Longnon. „Kai svarstoma, — sako jis, — ta puiki prancūzų vienybės formavimo istorija, mintis nenoromis krypsta į du Karolio Didžiojo imperijos rytinius kamienus, ir kyla klausimas, kodėl 843 m. Verduno sutartimi Karoliui Plikajam paskirta karalystė galėjo taip gana anksti sudaryti tvirtai suvienytą valstybę, tuo tarpu kai Vokietija ir Italija, išskirtos kaip ir ji iš plačios karolingų imperijos, galėjo realizuoti tiktai mūsų laikais tą vienybę, kurios vieno ir kito krašto patriotai siekė nuo taip senai. Atsakymas yra lengvas. Prancūzijos vienybė yra kūrinys kapetingų dinastijos, tos dinastijos, kurią paveldėjimo įstatymas, išskirdamas iš sosto moteris ir jų palikuonis, išlaikė mūsų krašto viršūnėje iki Revoliucijos" (Longnon, *Unite francaise*, p. 5).

Prisidėdamas prie šalininkų pusės tokiu būdu suprantant tolimos praeities įvykius, aš nenoriu įsimaišyti į ginčus, kuriuos nesenai sukėlė Julien Benda knyga. Pats ginčas, be to, daugiau eina apie detales negu apie klausimo esmę, poetui filosofui tvirtinant, kad kapetingų karaliai vykdė tiktai mistinę tautos valią, kai jie manė veikią jų paskirtiems interesams (*Histoire des Francais dans leur volonte d'etre une nation*, p. 66).

Mano supratimu problemos mazgas yra kitur. Yra tiesa, kad prancūzų vienybė pasiekta apie l'Ile de France, kurios negalėjo ištikti suskaldymai dėka paveldėjimo įstatymo. Bet kodėl pirmagimystės teisė įvedama Prancūzijoj gana anksti, tuo tarpu kai kitos tautos prie to prieina tik gana vėlai? Brandenburgo elektorate tokią sosto paveldėjimo tvarką užtikrino „Constitutio Achillea" 1473. Patenkinamam atsakymui rasti nėra reikalo eiti į metafizikos sritį: istorinė ir priešistorinė Prancūzijos evoliucija buvo daug ilgesnė negu germanų ar kitų tautų.

(Laisvoji Lietuva, 1969 m. gegužės 1 d., nr. 10 (1052))

Jonas Navakas

ORIGINALI KNYGA

LA LITHUANIE ET SES PROBLEMES
LIETUVA IR JOS PROBLEMOS

Augustinas Voldemaras
Buvęs Universiteto profesorius ir buvęs Ministeris Pirmininkas

Tome I. Lithuanie et l'Allemagne
Tomas I. Lietuva ir Vokietija

Pradėjus Lietuvai iš naujo valstybiniu gyvenimu gyventi, jai vėl grįžus į laisvų tautų šeimą, veik visų tautų raštijoje atnaujinamas ir Lietuvos vardas.

Per paskutiniuosius 15 metų yra atsiradusi plati literatūra apie Lietuvą įvairiomis kalbomis, neskaitant periodinės spaudos, kurioje Lietuvos vardas nuolat mirguliuoja.

Kiekvieną apie Lietuvą svetur objektingai parašytą raštą mes buvome pratę sutikti su džiaugsmu.

Ypatingai mums būdavo malonu skaityti mūsų pačių apie Lietuvą parašytus raštus.

Deja, reikia pripažinti, kad ir tarp mūsų pačių lietuvių parašytų svetur raštų pasitaiko tokių, kurie, tarytum, būtų Lietuvai nedraugingo svetimšalio ranka parašyti.

A. Voldemaro išleistoji šiais metais knyga apie Lietuvą nepriklauso prie tokių, kurias mes esame pratę džiaugsmingai sutikti.

Rašydamas paminėtosios A. Voldemaro knygos apžvalgą, stengiaus, kiek galima objektingiau išaiškinti to veikalo vedamąją mintį, leisti kiek galima daugiau pačiam autoriui savais žodžiais kalbėti.

Mano didžiausiu rūpesniu buvo plačiau supažindinti su A. Voldemaro veikalu tąją Lietuvos šviesuomenės dalį, kuri svetimų kalbų nemoka.

Darbas sunkus, ypač turint galvoje tai, kad tas veikalas yra parašytas asmens, kadaise dirbusio atsakingą valstybės darbą.

J. N.

I

PRELIMINARINĖS PASTABOS

Šiais metais prancūzų kalba išėjo iš spaudos Augustino Voldemaro knyga aukščiau nurodytu pavadinimu. Savo knygos įžangoje autorius pasisako, kad jis ruošiąs spaudai antrą tomą, kuriame manąs apibūdinti Lietuvos Lenkijos problemas.

Šios knygos pasirodymas prancūzų kalba galėjo šiek tiek nustebinti Lietuvos visuomenę. Lietuvos visuomenė turėjo pagrindo laukti to veikalo pasirodant lietuvių kalba, tuo labiau, kad nekartą spaudoje buvo žinios, kad Augustinas Voldemaras rašąs ar jau baigiąs rašyti didelį veikalą, kuriame jis, spaudos žiniomis, nagrinėjąs Lietuvos problemas. Lietuvos visuomenei, be abejo, galėjo būti įdomu žinoti, kurias Lietuvos valstybės problemas autorius mano paliesti, tuo labiau, kad apie Lietuvos valstybės problemas buvo pažadėjęs rašyti buvęs ministeris pirmininkas, vadinasi, asmuo, kuris turėjo progos ir galimumo su daugeliu Lietuvą liečiančių problemų susidurti — arčiau jas pažinti.

Deja, nežinia kuriais sumetimais, autorius laikė patogiau nuslėpti nuo Lietuvos visuomenės tai, kas jai galėjo būti įdomu žinoti.

Gal būt autorius turėjo norą informuoti tik užsienius aktualiais Lietuvos valstybę liečiančiais klausimais, gal būt dėl to autorius, kad duotų savo teigimams ir informacijai didesnį svorį, savo knygos antraštėje yra padėjęs užrašą „buvęs Universiteto profesorius ir buvęs Ministeris Pirmininkas". Kadangi Lietuvos visuomenės didžiumai veikalas parašytas prancūzų kalba nėra prieinamas, tai būtų pravartu ją supažindinti su tuo veikalu ir tomis problemomis, kurias autorius nagrinėja.

Prieš kalbant apie šio veikalo turinį, būtų pravartu padaryti keletą preliminarinių pastabų, duoti šio veikalo bendrą karakteristiką.

Visų pirmiausia, reikia nustebti autoriaus nepaprastai dideliu noru peikti užsieniuose Lietuvos Vyriausybių (buvusių ir dabartinės) žygius jo paliečiamais klausimais (Klaipėdos). Paprastai atsakingi valstybės vyrai, esant gyviems tiems valstybės vyrams, kurie valstybės vardu yra padarę vienus ar kitus aktus, vengia krašto viduje, o tuo labiau užsieniuose; liesti jų žygius ta forma, kaip tai yra padaręs autorius. Normaliai toks

atsargumas yra diktuojamas tiek moraliniais tiek valstybiniais sumetimais. Atydus skaitytojas turės nustebti paskaitęs, kad nė viena Lietuvos vyriausybė, autoriaus manymu, nėra padariusi nė vieno atsakingo žygio be klaidos, be vispusio tinkamo vienu ar kitu klausimu pasiruošimo. (Vieną išimtį autorius padaro sau pačiam).

Savo veikalą „Lietuvos problemos, Lietuva ir Vokietija" autorius yra padalinęs į tris dalis: I — Įžanga 1-46 psl., II — Istorinė dalis 46-197 psl., III — politinė dalis 201-331 psl.

Prieš nagrinėjant kiekvieną autoriaus veikalo dalį, veikalui karakterizuoti yra pravartu supažindinti Lietuvos visuomenę su tais teigimais, kurie šiam veikalui yra tipingi, kitaip tariant, kurie sudaro visą veikalo leitmotyvą.

Autorius, rašydamas veikalą nurodytu pavadinimu (tai reikia spręsti iš pompastiškos antraštės), turėjo apimti visas problemas, kurios Lietuvos ir Vokietijos santykiuose gali būti aktualios ir svarbios.

Reikia nustebti, kad savo knygoje A. Voldemaras yra palietęs vien tik Klaipėdos reikalus, tarytum Klaipėdos reikalai turėtų dominuojančios reikšmės Lietuvos Vokietijos santykiuose, tarytum Lietuvos valstybė santykiuose su savo didžiuoju kaimynu neturi kitų politinių (tarptautinių) ir ekonominių problemų, tarytum vienos Lietuvos provincijos reikalai gali nusverti visos valstybės santykius su Vokietija.

Ligšiol nė vienas rimtas valstybės vyras tokia plotme Lietuvos Vokietijos santykių problemos nėra statęs. Taip lygiai nėra statęs klausimo nė vienas Vokietijos atsakingas politikos žmogus, išskyrus tiktai, gal būt, tas politines grupes ir asmenis, kurie vidaus politikos sumetimais, norėdami pigių efektų krašto viduje pasiekti, nuolat palaiko tokią mintį, kad Lietuvos Vokietijos santykiuose sveria daugiausia Klaipėdos krašto reikalai.

Tuo aš nenoriu mažinti Klaipėdos krašto reikšmės Lietuvos valstybei ir nenoriu pabrėžti, kad Klaipėdos krašto reikalai neturėtų įtakos Lietuvos Vokietijos santykiams. Jei autorius pasišovė nagrinėti Lietuvos Vokietijos santykių problemas, tai jis yra padaręs nedovanotiną klaidą, apsiribodamas tik Klaipėdos reikalais. Toks klausimo pastatymas iš viso yra neįmanomas, be to, taip pastatytas Vokietijos Lietuvos santykių klausimas negali neklaidinti užsienio visuomenės opinijos ir negali nesudaryti Lietuvai nepatogumų ir žalingų pasėkų.

Visą knygą labai karakterizuoja paties autoriaus apie save prakalboje pasakyti žodžiai. Autorius apie save kalba šitais žodžiais:

„Nuo pat jaunatvės autorius gyvai interesavęsis savo krašto ir tautos praeitimi. Jis svajojęs, laikui bėgant, parašyti savo krašto istoriją. Jis turėjęs retos garbės išeiti didelių rusų mokslininkų, M. J. Rostovcevo ir T. Zielienskio, mokyklą Peterburgo universitete. Iš šių mokslininkų jis išmokęs eiti sintezės keliu . . . Jis numatęs prieš save darbingą mokslininko gyvenimą. Likimas tačiau lėmęs kitaip. Jis (autorius) turėjęs stoti siela ir kūnu į kovas dėl nepriklausomos ir laisvos Lietuvos valstybės atstatymo. Tas sunkus darbas labai mažai laiko paliko istoriškiems ieškojimams (tyrinėjimams). *Tarp kitko ir darbo sąlygos šiam darbui buvusios nelabai tinkamos".*

Tęsdamas informacijas apie save, autorius toliau pasisako, kad jo parašyto veikalo nuomonės turi žymiai skirtis nuo bendrai priimtų ir visuomenei suprantamų nuomonių. Autoriaus žodžiais: *„autoriaus nuomonės žymiai skiriasi nuo bendrai priimtų nuomonių"* (opinions courantes).

(„Les conceptions de l'auteur different sensiblement des opinions courantes".)

Jei autorius visus klausimus nagrinėtų vien tik dėl originalumo ir jų, kaip buvęs ministeris pirmininkas, neskelbtų viešai, būtų pusė bėdos. Kiekvienas, kas nori originalu būti, gali juo pasilikti, kad tik tas originalumas neišeitų iš paprasto padorumo ribų. Tačiau, kai rašoma tautos istorija, arba kai liečiamos aktualios valstybės problemos, originalumas, perdaug didelis originalumas negali būti naudingas. Tur būt, norėdamas „žymiai skirtis nuo bendrai priimtų nuomonių" (des opinions courantes), autorius, kalbėjęs istoriškoje savo knygos dalyje apie tai, kaip germanų tautos, veržćdamosios į rytus, yra užliejusios savo ekspansijos banga lietuvių tautos gyvenamąsias žemes, prieštaraudamas sau „buvęs Universiteto profesorius", dėl vokiečių *„Drang nach Osten" pavojaus mūsų laikais šitaip pasisako:*

„Tiesa, politikai, įkišę kojas į pinigų kapšį, (de la bourse des pieds humides) mosikuoja „Drang nach Osten" baidykle, kuri, atrodė, buvo atsiradusi didžiojo karo metu. Tas pavojus tėra tik prasimanytas (imaginaire). Mėginimas vidaus kolonizaciją vykdyti karui pasibaigus susilaukė baisaus nepasisekimo, ir tuo labiau baisus, kad tas mėginimas (vidaus kolonizacijos, J. N.) pats savaime sunyko (fut silencieux). Šitas bandymas aiškiausiai įrodė, kad vokiečių kolonizacijos pavojaus visiškai nėra. Vokiečių ekspansija yra ir ji yra labai gyva. Tačiau ta ekspansija turi ekonominį ir taikų karakterį. Ta ekspansija nesudaro jokio politinio

ar tautinio pavojaus. Tą ekspansiją gali pajusti, ir ji net gali būti pavojinga dideliems kraštams, kaip Anglija, Prancūzija, bet niekuomet — mažiems kraštams, kaip Lietuva, nes jie jokiu būdu negali tapti konkurentais ekonominėje dirvoje".

Nesigilinant į šio kategoriško tvirtinimo nuosaikumą ir logiką, vis dėlto, negalima praeiti pro šalį nepastebėjus, kad autorius vienu pagrindiniųjų savo tėzės argumentu dėl kolonizacijos pavojaus nebuvimo laiko vidaus kolonizacijos nepasisekimą Vokietijoje po didžiojo karo. Kiekvienas objektingas ekonomiastas, kuris sekė vokiečių pokarinį gyvenimą, turi pasakyti, kad A. Voldemaro tvirtinimas yra perdėtas. Tokie prancūzų autoriai, kaip prof. Georges Blondel, kuris sistematingai ilgus metus seka Vokietijos gyvenimą, yra kaip tik priešingos nuomonės. Pats autorius, norėdamas su šiuo klausimu susipažinti, galėjo lengvai gauti labai daug plačios dokumentacijos Paryžiaus „Societe des etudes economiques". Tarp kitko, tos draugijos 1926, 1927 metais leistuose biuleteniuose ir raštuose labai plačiai tas klausimas nušviestas.

Kad tas vidaus kolonizacijos nepasisekimas nėra toks baisus *(echec* terrible), liudija faktas, kad milijonai hektarų žemės buvo sunaudota kolonizacijos reikalams.

Tiesa, vidaus kolonizacijos problema tuoj po karo Vokietijoje buvo labai aktuali. Didysis karas, sutraukęs daug žmonių į miestus arba pripratinęs juos prie miestiško ar kariuomenės gyvenimo sąlygų, iškėlė ir klausimą, kaip tuos žmones, užsilikusius miestuose, nebesunaudojant jų darbo pajėgų industrijoje ir prekyboje, nes ir tos ūkio šakos turėjo prisitaikyti naujoms gyvenimo aplinkybėms, naudingai sunaudoti, kaip juos aprūpinti darbu. Tai, kas vadinama vidaus kolonizacija, yra ne kas kita, kaip maža, mūsiškai tariant, žemės reforma. Didžiųjų žemės savininkų žemės plotai tam tikrais įstatymu numatytais atsitikimais ir normomis galėjo būti paimti (išpirkti) vidaus kolonizacijos reikalams ir išdalinti ar bežemiams arba atskiri žemės plotai galėjo būti priskirti prie ribojančiojo su jais mažažemio sklypo, sudarant ūkio vienetą. Turint galvoje vokiečių žemės ūkio kredito lankstumą, kolonizacija yra davusi, palyginti, gerų rezultatų.

Mažėjant emigracijai į miestus ir prasidėjus, ypač depresijos laikais, emigracijai iš miestų į kaimus, vidaus kolonizacijos klausimas Vokietijoje nėra išnykęs, kaip kad autorius mano (echec fut silencieux), bet, antraip, jis pasidarė daug aktualesnis. Man pačiam teko tuo įsitikinti, lankant praėjusiais metais Vokietijos miestus. Visur, kur tik teko

lankytis, buvo pastebima emigracijos iš miestų į kaimus banga. Žmonės, netekę darbo miestuose, jautėsi, yra pasinešę grįžti į „Land'ą". Ar „Land'as" (kaimas) galės visus priimti atgal?

Kyla klausimas, ar aplinkybių verčiama Vokietija neturės peržiūrėti iš pagrindų savo žemės ūkio sistemos. Šią pastabą buvo reikalinga padaryti dėl to, kad pagrindinės reformos žemės ūkio srityje, tam tikromis aplinkybėmis esant, gali ir neįvykti. Tuomet Hugenbergo ekonominės konferencijos metu Londone pareikšti pageidavimai dėl kolonizacijos užsieniuose gali sudaryti visokių netikėtumų pagrindą. Visai nesu iš tų, kurie „būtų įkišę kojas į pinigus", kaip kad A. Voldemaras mano, kad pavojų šaukčiau, bet mums, mažai tautai, visi Vokietijoje vykstą vidaus gyvenimo apsireiškimai ir to gyvenimo sąlygos negali nerūpėti.

Būdamas taip kategoriškas savo tvirtinimuose dėl „išsigalvojimo" apie vokiečių kolonizacijos pavojų, autorius nemažiau kategoriškų nuomonių pareiškia ir dėl Klaipėdos krašto, laikydamas jį „valstybės fragmentu", t.y. paremdamas vokiečių propagandinę tėzę dėl šio krašto autonomijos ribų.

Ties šia teze mes turėsime progos savo laiku sustoti plačiau.

Toliau, nagrinėdamas Klaipėdos krašto problemą, Augustinas Voldemaras dėl Haagos tirbunolo sprendimo Klaipėdos krašto reikalu pareiškia savo veikalo išvadoje tokią netikėtą nuomonę:

„Iš visų vokiečių skundų, tik paskutinysis buvo gerai (mano pabraukta) *teisiniai pagrįstas. Pagaliau, tas skundas buvo išspręstas Tarptautinio Teisingumo Tribunolo, bet jo sprendimas negali paskatinti elementarinio teisingumo išsivystymo (de la justice tout court)". (p. 338).*

Pirmučiausia, toks autoriaus tvirtinimas nesiderina su jo pirmykščiais išvadžiojimais, kur jis kritikuodamas Lietuvos vyriausybės gynimo metodus ir patį sprendimą, pareiškia nuomonę, kad Haagos sprendimas Klaipėdos reikalu yra žalingas Lietuvai; antra vertus, toks kategoriškas Haagos tribunolo sprendimo įvertinimas, ypač, kad autorius pripažįsta, kad vokiečių tezė gerai buvo pagrįsta teisiniai, labai primena vokiečių spaudos dalies pareiškimus tuojau po Klaipėdos bylos sprendimo. Ir iš tikrųjų, tam tikra vokiečių spauda vidaus politikos sumetimais tvirtino, kad Haagos sprendimas yra ne kas kita, kaip „pajėgos sankcionavimas", kad tai yra *„Rechtsbrecherstaat'o" paskatinimas „toliau teisės normas laužyti"*, kad Haagos tribunolo sprendimas *„pila vandenį ant teisės niekintojo* (suprask Lietuvos) *malūno"* ir t.t.

Būtų galima daug panašių autoriaus tvirtinimų veikalo karakteristikai pacituoti, bet, manau, jau pacituotieji pakankamai karakterizuoja patį veikalą ir jo autorių. Norėdamas nuodugniau supažindinti visuomenę su šio veikalo turiniu, plačiau sustosiu ties autoriaus įžanga, istorine ir politine dalimi, stengdamasis, kiek galima suvokti, paduoti jų turinį ir padaryti dėl jų savo pastabų. Turiu pripažinti, kad dėl veikalo minties nenuoseklumo ir sistemos stokos, toks darbas yra nelengvas.

II

ĮŽANGOS APŽVALGA

Autorius yra parašęs ilgą veikalo įžangą. Matyti autoriaus buvo norėta įžangoje duoti savo veikalui vedamąsias mintis, ryškiau pabrėžti „Lietuvos problemas". Pati įžanga yra labai tipiška savo minčių palaidumu ir jų neaiškumu.

Pradėjęs įžangą Lietuvos prisikėlimu ir priminęs Lietuvos valstybės vaidmenį XIV—XV šimtmetyje, keliais žodžiais sumini Lietuvoje viešpatavusią priespaudą rusų laikais ir rusų pastangas Lietuvai nutautinti. Tokios rusų politikos Lietuvoje šaknys, autoriaus manymu, glūdi garsioje trijų Romų teorijoje, nes, girdi, Maskva, žlugus Romai ir Konstantinopoliui, virto krikščionybės centru. Petro Didžiojo reformos nesugriovusios Rusijoje viešpatavusios misianistinės teorijos. Vėliau dėl tos terorijos yra kilusi kova tarp „zapadnikų ir slavianofilų". Nepaisant priespaudos, Lietuvoje prasidėjęs tautinis atgimimas. Lietuvos prisikėlimo metu Lietuva tapo sužalota, nes lenkai pagrobė jos sostinę Vilnių, „didybės ir priespaudų liudytoją praeityje". Čiapat autorius iškelia klausimą, ar Lietuva, kaipo valstybė, turi pagrindo egzistuoti, išsilaikyti ir gyventi, autoriaus žodžiais, ar Lietuva yra gyvybinga (viable).

„Deja, sako A. Voldemaras, į šį klausimą negalima duoti teigiamo atsakymo", nes „Lietuva stovi prieš dilemą: arba atstatyti savo tautišką vienybę arba nustoti politiškos nepriklausomybės" (p. 15).

Tautiškos vienybės realizavimo klausimas, autoriaus manymu, yra visų lietuvių gyvenamųjų žemių sujungimas.

„Lietuvos valstybės egzistencijos problema priklauso nuo tautiškos vienybės problemos, kuri paliečia (affecte) lietuvių santykius su kaimynais — vokiečiais ir lenkais" (p. 15).

Dėl tokio klausimo pastatymo tenka pareikšti tik nusistebėjimą, nes Lietuva per savo nepriklausomo gyvenimo 15 metų yra pakankamai įrodžiusi savo gyvybingumą, bet autorius tuo rimtai abejoja, tur būt, tais pačiais motyvais, kaip kad jis, atstatydintas iš ministerio pirmininko vietos, pareiškė spaudos atstovams, kad, jam pasitraukus iš valdžios, Lietuvoje prasidėjusi „valstybės krizė". Tuo labiau stebina Lietuvos valstybės gyvybingumo klausimo toje plotmėje pastatymas „buvusio Ministerio Pirmininko".

„*Nustatęs* (mano pabraukta) nagrinėtinas problemas, aš turiu atmesti priekaištą, kuris pats savaime ateina galvon", pasisako autorius ir tučtuojau pereina prie naujo klausimo, prie Tautų Sąjungos „naujos žmonijos chartijos saugotojos" (p. 16). Išnagrinėjęs Tautų Sąjungos paktą ir pastebėjęs, kad tas paktas yra netikęs, nes jis atstatęs lenkišką „liberum veto", ir kad Tautų Sąjunga iš viso yra susikompromitavusi, autorius pereina prie *Renanijos pakto (p. 18).* Nuo Renanijos pakto autorius nušoka prie Locarno pakto analizės, cituodamas įvairias apie tą paktą nuomones.

A. Voldemaras savo samprotavimą dėl Locarno accords'ų taip reziumuoja:

„*tuo būdu Locarno sutartis pripažino eventualaus Europos rytų politinio žemėlapio pasikeitimo principą*" (p. 20), ir toliau tęsia:

„***kad ta sutartis paliečia ir lietuvių klausimą, nes politinio žemėlapio pakeitimas vienoje vietoje lengvai galėtų sukelti kitus teritorialius pakeitimus. Lietuva iš to galėtų išeiti laimėtoja, realizuodama savo tautinę vienybę, arba virsti apystovų auka, nustodama savo politinės egzistencijos nepriklausomos valstybės forma***". Taip pranašingai baigia autorius savo Locarno sutarties išvadžiojimus. Baigęs su Locarno paktu, autorius iškelia Lenkijos problemą ir nušviečia Lenkijos prisikėlimo etapus, pabrėždamas, kad Lenkija siekė ne tik vokiečių valstybės žemes paimti, bet ir atstatyti Lenkijos sienas 1772 metų ribose, t.y. siekė užgrobti visą Lietuvą; pakalbėjęs apie šių dienų krizę, apie lietuvių delegacijos darbus taikos konferencijos metu, apie prancūzų ir vokiečių bendradarbiavimo reikalingumą taikai išlaikyti ir apie tai, kad „Lenkija gali būti priversta padaryti Vokietijai teritorialinių koncesijų" prancūzų vokiečių santykiams išlyginti, autorius vėl pakartoja savo mintį dėl Lietuvos problemų, kurias jis pasisakė nustatęs aukščiau (?), ir šitaip kalba:

„*Mes esame nurodę tarptautinėje plotmėje ribas, kuriose tilpsta lietuvių problemos. Mes net pamėginome nuvokti tų tarptautinių*

santykių galimą pakitėjimą netolimoje ateityje (kur tai buvo? J. N.) . . . *Didžiosios linijos, kurias mes esame nupiešę, tenustato tiktai ribas, kuriose lietuvių problemos svyruoja. Jų išsprendimas pareina nuo vidaus faktorių, kuriuos mes panagrinėsime arčiau.* (Vidaus faktorių autorius iš viso nenagrinėja, taigi nesuprantama, kodėl jis savo pasižadėjimo neištesėjo. J. N.). *Šie rėmai mums buvo reikalingi apriboti nagrinėjamoms problemoms"* (p. 25).

Aš dar nesu tikras, kad skaitytojas būtų supratęs iš čia išnagrinėtos įžangos dalies, kurias ir kurioje plotmėje „Lietuvos problemų" autorius mano Lietuvos problemas paliesti. Vien tik aišku, kad autorius yra daug pasisakęs įvairiais klausimais, kurie, kad ir gali turėti vienas su antru kurį nors ryšį, tačiau taip miglotai ir „filosofiškai", anot autoriaus, jie apibūdinti, kad sunku suvokti, ką autorius norėjo „moksliškai" pasakyti. Tolimesnėje savo įžangos dalyje autorius pasisako, kad jis nagrinėsiąs lietuvių tautos žilą praeitį, kad jis supažindinsiąs su „tautine lietuvio asmenybe ir parodysiąs, ką ta asmenybė gali padaryti (de quoi la personalite nationale des Lithuaniens peut etre capable)" (p. 26).

Mes stengiamės surasti vedamąją įžangos mintį. Iš to, kas aukščiau buvo pasakyta, skaitytojas, tikiu, dar nepilnai orientuojasi autoriaus galvojimo būde.

Taigi, A. Voldemaras, pabrėžęs, kad jis stengsis išaiškinti lietuvių tautos asmenybę, ir įžangos žodyje pasisakęs, kad jis ieškąs tiesos: *„jam niekas kitas nerūpi, kaip tik tiesa. Jis kalbės tiktai, ką tiki tiesa esant",* tame pat 26 puslapyje, labai karakteringus išvedžiojimus tęsia šiais žodžiais:

„Tiesa yra gyvybinis pakilimas (elan vital), vartojant apibūdinimą, kuris vaidina taip svarbų vaidmenį Bergsono filosofijoje. Tačiau ji (tiesa) nėra pastovi, kaip nulieta, ir visuomet ta pati; reikia mokėti ją surasti. Tikrenybėje ji nuolat keičiasi, nekeisdama savo pagrindo, bet jos turinys nuolat aiškėja ir turtėja. Tiesos niekas neatidengia, bet ją užkariauja. Dar daugiau, tiesa yra išimtinai socialė. Mokslas buvo ne vien tik žmonių sukurtas, bet jis sukurtas žmonėms. Nėra ir neturi būti mokslų, kurie būtų atskirti nuo žmonių reikalų".

„Dar XIX šimtmečio pradžioje Goethes Mefistofelis priešpastatė mokslą gyvenimui, mokydamas, kad kiekviena teorija yra neaiški (grise), bet kad auksinis gyvenimo medis yra patraukiantis (žalias). Jis (Mefistofelis) buvo Kanto mokykloje ir meditavo apie daiktus savyje. Gal būt jam mažiau patiko kategoriškas imperatyvas, kuris viešpatavo moralėje, lygiai kaip daiktas savyje tarnavo atspara pažinimo teorijoje.

Šiandien, mums daugiau patinka eiti mokyklon pas Bergsoną, kuris pakeičia daiktą savyje gyvybiniu pakilimu ir miglotą kategorišką imperatyvą statiškos ir dinamiškos prigimties socialine morale, kad viską užbaigus mistiška simfonija".

„Jei senoji surasta arba pareikšta tiesa vengė nonconformizmo, tai moderninė tiesa, banguojanti ir besikeičiančioji, tėra tik iškilimas (pakilimas). Taigi, pakilimas gali būti atliekamas įvairiais būdais ir priemonėmis. Gabriel Hanotoux, rašydamas jo redaguojamos *„Prancūzų tautos istorijos"* įžangą, pastebi, kad kiekviena generacija turi rašyti sau savo istoriją. Tai, kas yra teisinga laiko atžvilgiu, lygiai yra teisinga erdvės atžvilgiu, t.y. kiekviena tauta turi rašyti savo istoriją".

„Kitų autorių istoriškuose darbuose mes privalome ieškoti ne tai, kad jų idėjos atitiktų mūsų idėjas, bet tų autorių gerą valią. Iš idėjų susikirtimo išplauks tiesa, kuri nušvies einamą kelią".

„Aukščiau nurodytais sumetimais, mes esame linkę pripažinti vertę vokiečių ir lenkų mokslininkų tyrinėjimams, nors jie pasiduoda politinei įtakai ne tik temų pasirinkime, bet ir jų nagrinėjimo būde. Bet šios įtakos nėra pavojingos, nes jas galima lengvai nuvokti ir eliminuoti. Daug sunkesnė yra kova prieš tyčios ir įgimtas klaidas. Bacon'o vadinama „idola fari". *Klaidingos idėjos lengvai užleidžia vietą tiesai. Tiesos pasisekimui* (triumfui) *reikia daug valios pastangų, ir dar daugiau geros valios pastangų, kuri dažnai neišlaiko* (defaillante) (mano pabraukta). Kaipo nekaltą pavyzdį, galima paminėti rusų pirklį, kuris jokiu būdu nenorėjo pripažinti, kad Čechovas būtų pasidaręs garsiu rašytoju, nes jis jį pažinojo, kaip vaikyštį niekadarį (galopin). Kaip tingima pakeisti savo nusistatymus, nors jie būtų mažiausiai pagrįsti!"

„Galop, man lieka šioje įžangoje nusistatyti dėl bendrų idėjų, kurių įtakos niekas negali išvengti. Aš žinau principus, kurie yra pagrinde daugelio žmonijos mokslo šakų. Mes juos laikome pačia tiesa, nes mūsų pasitikėjimas mokslu yra aklas. Geriausias būdas *priversti priimti tam tikras idėjas, tai jas iškelti, kaip mokslo arba bent mokslu pagrįstas tiesas"* (26, 27, 28 p.).

Po to autorius tuojau nušoka į Schrinbergo knygą: „Klaipėdos klausimas, kaipo kaimyninių valstybių problema", ir M-elle Heinrich doktorato tezes „Tautos ir Prūsų Lietuvos kolonizacija" ir pabrėžia, kad M-elle Heinrich iškelia rasės klausimą.

Toliau jau autorius stačiai paliečia rasių problemą — pasisako, kad vienos rasės žmonės gali sudaryti net kelias valstybes, kad istorinių

mokslų ir pokarinės tarptautinės teisės objektu yra ne tiek rasės, kiek valstybės.

Užbaigęs rasių klausimą, autorius nuginčija Renano duotą tautos sąvokos apibūdinimą, kuri, esą, negali būti laikoma patenkinama. Baigęs su tautos ir rasių klausimu, autorius iškelia geografinio faktoriaus vertę žmonių grupių gyvenime, cituodamas neva tą klausimą paliečiančias įvairių autorių nuomones: Michelet, Retzel, Gallori, Lefevre, Platono ir kitų.

Užbaigęs įvairias citatas tuo klausimu, autorius nagrinėja pačios migracijos problemą. Migracija, autoriaus manymu, su kuo negalima nesutikti, turėjo įtakos į tautas, jų kalbą ir valstybių formavimąsi. Prikrovęs įžangon viso ko po truputį ir kiek galima daugiau, autorius baigia ją šiais žodžiais: *„Štai kuriais atžvilgiais aš studijuosiu lietuvių problemas".*

Laikau reikalingu išversti ištisai 26, 27, 28 puslapius, kad parodžius autoriaus galvojimo būdus, ir tyčia plačiau apsistojau ties įžanga, nes ji, kaip jau minėjau, yra labai karakteringa visam veikalui, kaip istoriškai, taip ir politinei daliai.

Nežinia kurių tikslų siekė autorius parašęs tokią įžangą — ar padaryti savo veikalą „moksliškesniu" ar „žymiai skirtis nuo visiems suprantamų nuomonių (opinions courantes)".

III

ISTORIŠKOSIOS DALIES APŽVALGA

Prieš padarant trumpą istoriškos dalies apžvalgą, reikia pastebėti, kad autorius, nagrinėdamas lietuvių tautos veiklą praeityje, ją paliečia daugiausia tiek, kiek mūsų tauta ir valstybė turėjo santykių su germanų tautomis ir Prūsijos valstybe. Istoriškoji knygos dalis padalinta į keturis skyrius. Lietuvos tautos praeitis nagrinėjama nuo pat giliausios senovės. Lietuvių tautos pasirodymo istorijoje metu, anot autoriaus, lietuvių padermių buvo gyventa plote, kuris prasideda žemutinės Vyslos dešiniuoju krantu, ligi aukštutiniosios dalies upės Okos, apimant ir aukštutinę Dniepro dalį. Visas Nemunas ir visa Dauguva yra lietuvių gyvenamųjų žemių ribose. Lietuvių gyvenamasis kraštas, atsirėmęs

Baltijos jūros, gyvai dalyvauja senovės laikų tarptautiniame gyvenime. Šioji sritis, prieš ateisiant į ją lietuviams, buvo apgyventa keltų. Lietuvių giminingumas su keltais yra labai didelis, autoriaus žodžiais, „siekia dangaus", nes pats Lietuvos vardas esąs keltiškos kilmės (!). Keltų žodis „Litovia", kurio vardu Lietuva yra vadinama daugelyje istoriškų dokumentų, reiškiąs platų ir lygų kraštą. Žodis „tauta" taip pat esąs keltiškos kilmės, nes keltų dievas „Teutates" vadinosi. Išnykus keltams, esą, lietuvių tauta turėjo artimus santykius su gotais. Baltijos jūros vardas esąs gotiškas. *Gotai turėję žodį „balths"*, kuris reiškiąs tą pat, ką lietuviškas žodis baltas (Kodėl ne atbulai? Kodėl gotai negalėjo iš lietuvių to žodžio paimti?). Lietuvių žodis „gudas" esąs lygus žodžiui „gotas", nors istorijos bėgyje tuo vardu buvo vadinami kiti lietuvių kaimynai — gudai. Gotų karaliai buvo vadinami „wisigoths" — lietuviškai tariant, anot autoriaus, „visigudai". Autorius plačiai apsistoja ties lietuvių tautos santykiais su wiking'ais. Žodį „wiking'as" autorius laiko lietuvių kilmės; tas žodis paeinąs iš lietuviško žodžio „vytis", „vytinė" (karklų atžalos, iš kurių pinamos varžos). Lietuviškais vardais miestų autorius randa Galijoje.

Kad „wiking'ai yra lietuviškas žodis, paeinąs iš „vyties", mes pirmą kartą sužinome iš autoriaus. Ligšiol visų mokslininkų buvo laikomasi ir tebesilaikoma tos nuomonės, kad žodžio „wiking" šaknyje yra žodis „king" — karalius, gali būti „kungs" — kunigas, bet jokiu būdu ne karklo atžalos pavadinimas. Kažin ką dėl tokių lingvistiškų samprotavimų pasakytų mūsų mokslininkai, Skardžius ir Salys. Tokie autoriaus tvirtinimai iš dalies primena mums garbingą aušrininką Miglovarą, kuris savo laiku nemažai tokių lingvistinių išradimų buvo padaręs.

Tamprius kaimyninius santykius lietuvių padermės turėjusios su wariag'ais (žosi „wariag'as" paeinąs, anot autoriaus, iš lietuviško varis, varingas), kurie buvo sukūrę plačią imperiją Dniepro ir Volgos upynuose. Wariag'ų derybose su Bizantija lietuvių padermė — jotvingiai turėjo savo atstovus. Wiking'ų laikams praėjus, lietuviams tenka susidurti su Hanzos miestų lyga — šiaurės Vokietijos prekybininkų miestų lyga. Germanai pradeda spausti lietuvius nuo Vyslos upės žemupio. Įsikuria kryžiuočių ordinas, kuris pradeda statyti pilis prūsų lietuvių žemėse, vis smarkiau plėsdamas savo įtaką į rytus, kol pasiekia Nemuno įtaką. Nemuno įtakoje kryžiuočiai pastato Klaipėdos pilį. Sistematingai, romėnų pavyzdžiu, germanai kolonizuoja lietuvių gyvenamąsias žemes. Lietuviai, daugelio karaliukų valdomi, nepajėgia atsispirti ir pasipriešinti atėjūnams, šarvuotiems ginklu ir kryžiumi.

Šiaurėje įsikuria kalavijuočių ordinas (Livonijos). Prūsai lietuviai keliskart sukyla prieš atėjūnus, tačiau jų pastangos išsivaduoti pasilieka be vaisių. Kryžiuočių ir Livonijos ordinai galop susijungia. „Drang nach Osten" ir lietuvių gyvenamųjų žemių kolonizacijos pavojus didėja. Lietuvos karalius Mindaugas mėgina realizuoti lietuvių tautišką vienybę, bet galutinai savo tikslo nepasiekęs žūsta. Mindaugo mirtimi visų lietuvių padermių remiamas išsilaisvinimo nuo atėjūnų planas subyra. Tai buvęs, anot autoriaus, mūsų valstybinio susmukimo periodas.

Mūsų istorikai, kaip prof. Jonynas, nagrinėdamas šį mūsų tautos gyvenimo periodą, yra skirtingos A. Voldemarui nuomonės. Ir iš tikrųjų, būtų nesuprantama, kaip Lietuvos valstybė po tokios ilgos peštynių nelaimės būtų galėjusi, Gediminui užviešpatavus, taip veikiai susitvarkyti, atsistoti ant kojų.

Lietuvoje prasideda vidaus vaidai, kurie tęsėsi ligi Didžiojo Kunigaikščio Sostą užima Gediminas (1315-1340 m.).

Dvi valstybės susikuria lietuvių gyvenamose žemėse: Ordino valdomosios sritys ir Didžioji Lietuvos Kunigaikštija. Vytautui Didžiajam Žalgirio mūšio (1410 m.) laimėtojui ir paruošėjui, pavyksta sustabdyti vokiečių „Drang nach Osten". Autorius plačiai nagrinėja Vytauto politiką santykyje su ordinu. Ateina reformacijos laikai. Jie suskaldo lietuvių tautą, nes ji dar neturėjo įsąmonintos tautiškos vienybės idėjos. Lietuva nustoja savo vaidmens, suėjus į tamprius santykius su Lenkija. Jos interesai paneigiami. Penkioms dešimtims metų suėjus po Žalgirio mūšio (1466 m.), karaliaus Kazimiero, drauge ir Lietuvos kunigaikščio, laikais, paaukojant lietuvių reikalus, lenkams pavyksta gauti išėjimą į Baltijos jūrą. Elbingas, Dancigas, Tornas ir Varmijos vyskupija atitenka Lenkijai. Lenkai pritaria ordino valstybės sekuliarizacijai. Tikybiniai skirtumai nesudarė kliūčių, kad Lenkija tam pritartų ir kad Prūsai patektų Hohenzolernų dinastijos žinion. Štai tie etapai, ties kuriais autorius, nagrinėdamas mūsų praeitį, apsistoja. Vietomis jis duoda geros dokumentacijos. Tačiau paskutinis istoriškos dalies skyrius, užvardintas *„Didžioji ir Mažoji Lietuva. Tautinė vienybė sulaužyta. Tautinis nubudimas. Nuo Tanenbergo ligi Tanenbergo prie politinės nepriklausomybės"*, kur autorius mėgina sintetizuoti tautos veiklą praeityje ir prieina prie mūsų laikų politinių įvykių, negali būti praeitas, nesustojus ties juo plačiau. Dėl prūsų lietuvių nutautėjimo autorius pasisako šiais žodžiais:

„Taigi, teisingai pažvelgus į faktus, aiškėja, kad Mažosios Lietuvos lietuviai, laipsniškai germanizuodamiesi, nustoja savo tautinio karakte-

rio. Nekalbant apie smurto aktus, vartotus užkariavimo laikais, jokios prievartos (?) jie nėra verčiami, pradėjus Hohenzolernams Prūsiją valdyti, išsižadėti savo lietuviškos tautybės (?). Nemokėjusi arba negalėjusi sukurti tautiškos kultūros (civilizacijos), lietuvių tauta yra pavojuje ištirpti kaimyninėse tautose. Pavojus buvo didesnis ypač ten, kur visiškai nebuvo prievartos.

Kiek pirmos didybės žvaigždžių lietuvių tauta yra užleidusi kaimyninėms tautoms dėl savo civilizacijos nesukūrimo priežasties!

Klaipėdiečiai didžiuojasi pagimdę didį filosofą Kantą, bet kas žino šiandien jo lietuvišką kilmę!"

Toliau A. Voldemaras nagrinėja mūsų tautos tautinį atgimimą, mūsų tautos aspiracijas, siekiančias autonomijos rusų imperijos ribose, primena 1905 m. Vilniaus seimą, sustoja ties mūsų kairiųjų ir dešiniųjų nusistatymu Lietuvos valstybės atstatymo klausimu, paliečia karo metu iškilusį tautų apsisprendimo obalsį ir šiek tiek plačiau sustoja ties vokiečių okupacijos laikais. Tais laikais vokiečiai yra turėję Lietuvos atžvilgiu grynai aneksionistinių planų. Tą savo aneksiją, ypač po revoliucijos Rusijoje, jie stengėsi pridengti įvairiomis konvencijomis. Lietuva vokiečių siūlomas konvencijas turėjo priimti. Vokiečių militariniuose ir ypač Prūsų valstybės sluoksniuose buvo ruošiamasi įvykdyti Lietuvos kolonizaciją.

Autorius, sustojęs ties kolonizacijos pavojumi, čia vėl vysto tą pačią mintį, kurią mes jau esame citavę pirmoje rašinio dalyje, šiais žodžiais:

„Kas liečia kolonizaciją, tai ji neturėjo jokių šansų pasisekimui, net jeigu Vokietija būtų karą laimėjusi (ar taip būtų buvę?), *nes ji nebuvo priėmusi galvon ekonominių sąlygų realybės. Mes galime sau įsivaizdinti likimą, kurio ji* (kolonizacija) *būtų sulaukusi, turint galvoje bandymą, padarytą pačioje Vokietijoje po Didžiojo karo. Bandymas tuo labiau pamokomas, kad turintieji teises į sklypus yra tie patys, tiktai kolonizacijos vieta yra skirtinga"* (p. 191).

Nagrinėdamas Valstybės Tarybos darbus, autorius labai neigiamos nuomonės dėl Uracho rinkimo Lietuvos karaliumi. A. Voldemaro žodžiais, *„Valstybės Taryba turėjo neatsargumą (l'imprudence) įsivelti į Vokietijos vidaus intrigas, nutardama išrinkti Erzbergerio kandidatą į Lietuvos sostą Mindaugo II vardu"* (p. 190).

Bendrai priimta jau Lietuvoje yra nuomonė, turint galvoje tai, kad to akto autoriai daugumoje yra dar gyvi ir (jie patys galėtų pasisakyti, kuriais samprotavimais jie tą žygį yra padarę) kad aukščiau paminėtas aktas buvo labai vykęs.

Šis aktas kaip tik yra sugriovęs vokiečių aneksionistinius planus.

Šis aktas kaip tik yra parodęs lietuvių tautos atsparumą vokiečiams ir norą pilnos nepriklausomybės siekti. Tas aktas karo metu privertė Vokietiją susidurti su Lietuvos valstybės problema visoje pilnumoje.

Tame akte daugelis mūsų valstybės vyrų įžiūri gudrų Vytautinį manevrą.

Tiesa, autorius prie to akto sudarymo nedalyvavo. Gal būti dėl to autoriui ir atrodo jis buvęs toks blogas nes, kaip seka iš bendros jo veikalo, ypač politinės veikalo dalies, viskas buvo daroma blogai ten, kur pats autorius nedalyvavo.

Ar Valstybės Taryba (1918 m.), realiai pastačius Lietuvos problemą, kad ir rizikuodama su okupacijos valdžia (autorius 190 puslapyje pabrėžia mintį, kad šis aktas vokiečiams labai nepatikęs ir kad tas nepatikimas apsunkino Lietuvos problemos pastatymą) susipykti, užtarnauja, kad jos darbai užsieniuose būtų niekinami?

Istoriškos dalies pabaigoje autorius vėl grįžta prie vokiečių kolonizacijos planų ir dėl jų vėl pasisako šiais žodžiais: (194 p.), *„Vienok šios svajonės neatitiko jokiai ekonominei realybei (?), dėl to buvo neįgyvendinamos (irrealisables). Pati reikalo padėtis būtų privedusi prie savininkų pakeitimo didžiojoje ir vidurtinėje žemės nuosavybėje: lenkai arba tie, kurie lenkais vadinasi, būtų buvę pakeisti vokiečiais. Tuo būdu, Lietuvai negresė joks ištautinimo pavojus dėl vokiečių kolonizacijos"* (?) (p. 194).

Čia autorius jau stačiai pasisako, kad vokiečiai būtų paėmę visas dvarų ir stambesnių ūkių žemes, bet, jo manymu, toks žemių paėmimas ir pakeitimas lenkų dvarininkų vokiečiais *būtų buvęs tik paprastas savininkų pasikeitimas, kuris jokiu būdu negalėtų lietuvius nutautinti. — Mintis labai aiški ir originali.*

Istoriškąją knygos dalį autorius baigia šiais žodžiais: „Po daugelio sunkumų, kurie bus nagrinėjami *sekančioje knygos dalyje,* Lietuvai, galop, atiteko Klaipėdos kraštas" (p. 196).

Tęsdamas toliau savo samprotavimus dėl Klaipėdos krašto atskyrimo nuo Vokietijos, autorius taip kalba:

„Kadangi Lietuva nebuvo Versailles sutarties dalyvė (signataire), tai ta sutartimi Vokietijai nustatytos sienos jos nesaistė. Tas sienas reikėjo nustatyti bendru susitarimu, visiškai neminint Versailles sutarties. Derybos buvo ilgos ir gana sunkios (laborieuses), bet pagaliau sutartis buvo pasirašyta 1928 m. ir veikiai ratifikuota. Šia sutartimi nustatytos sienos laikomos galutinos ir nekeičiamos (immuables).

Tuo būdu Vytauto Didžiojo veikalas, paliktas nebaigtas 1422 m., buvo apvainikuotas 1919 m. Versailles traktatu ir 1928 m. Berlyne" (p. 197).

Niekas negali ginčyti sutarties reikšmės Lietuvos valstybei. Tačiau krinta į akį tai, kad autorius peikia aktą, *kuris bendrai priimta nuomone* (Uracho rinkimas) yra laikomas labai vykusiu, nes jis, kaip jau buvo minėta, paraližavo Vokietijos aneksionistinius planus, ir pagiria tikrai svarbų aktą, kuriuo Lietuva ir Vokietija išsprendė sienų ginčus, jį pavadindamas Vytautiniu, gal būt, tik dėl to, kad autorius to akto sudaryme yra dalyvavęs. Kai dėl autoriaus tvirtinimo, kad Versailles traktatas nebūtų saistęs sienų atžvilgiu nei Vokietijos nei Lietuvos, tenka labai abejoti. Yra visiškai aišku, kad Vokietija turėjo atiduoti Klaipėdos kraštą Lietuvai, lygiai yra aišku, kad jei Lietuva norėjo tą kraštą gauti, tai Versailles traktato dispozicijos negalėjo būti jai svetimos. Lietuvai net yra uždėta privolė sumokėti reparacijų dalį.

Greičiausiai A. Voldemaras paminėtais žodžiais norėjo pasisakyti: — Štai koks aš galingas! Net už Versailles traktatą galingesnis!

IV

POLITINĖ KNYGOS DALIS

1. Bendros pastabos

Mūsų apžvalgos įžangoje buvo paminėta, kad A. Voldemaras, užvardinęs knygą „Lietuva ir Vokietija" (Lietuvos ir Vokietijos santykių problemos), yra padaręs nedovanotiną klaidą, taip veikalą pavadinęs, nagrinėdamas vien tik Klaipėdos reikalus. Atitekus Klaipėdos kraštui Lietuvai, vokiečių juristai ir publicistai, norėdami sukurti ypatingą padėtį krašte, yra sugalvoję ir ypatingų teorijų Klaipėdos krašto teisinei prigimčiai (nature juridique) apibūdinti. Tie jų užsimojimai yra visiškai suprantami, nes „moksliškai", anot A. Voldemaro, pagrįstų teorijų pagalba jie siekia paraližuoti Lietuvos valstybinę ir tautinę veiklą Klaipėdos krašte, kitaip tariant, įvairių teorijų pagalba sukelti krašte pasipriešinimą Lietuvos valstybinei politikai tame krašte.

Klaipėdos kraštas yra Lietuvos provincija, kuriai įstatymo keliu ir tarptautine konvencija yra suteikta plati autonomija.

Iš to jau seka, kad greta autonominės, vietinės politikos, Klaipėdos krašte yra ir turi būti valstybiniai reikalai, valstybinė ir tautinė veikla. Nelyginant, kaip kad mes, imdami vieną tiktai valstybinės veiklos aspektą, tvirtiname, kad Klaipėdos krašte yra valstybinė viešoji tvarka šalia autonominės viešosios tvarkos (ordre public national ir ordre public autonome) (St. 33 str.).

Vienu tokiu Klaipėdos krašto teisinės prigimties teoretiku yra Klaipėdos krašto žinomas juristas Rogge, išleidęs didelį veikalą Klaipėdos konvencijai ir statutui interpretuoti. Savo veikale Rogge Klaipėdos kraštą prilygina Anglijos dominijonams, kurie faktiškai yra nepriklausomos valstybės (Kanada, Pietų Afrika ir t.t.). Kiti vokiečių autoriai yra dar originalesnių ir toliau siekiančių teorijų prigalvoję. Šios priežasties dėliai reikia būti labai atsargiems ir gerai žinoti Klaipėdos krašto statutą, pažinti jo dvasią, kad nepasiduotumėm tų teorijų sugestijai.

Mūsų manymu, autorius yra perdaug pasidavęs vokiečių publicistų ir juristų sugestijai, priėmęs jų veikalus kaip moksliškas tiesas. Tiesa, autorius, kaip minėjome jau aukščiau, pats pripažįsta, kad „geriausias būdas priversti priimti tam tikras idėjas — tai jas iškelti kaip mokslo arba bent mokslu pagrįstas tiesas" (27 p.). Tur būt, vokiečių propagandines tiesas autorius yra priėmęs už tikras tiesas.

Bendrai yra priimta laikyti, kad Klaipėdos kraštas yra tekęs Lietuvai pagal Versailles traktatą, kuris tą kraštą yra atskyręs tuo tikslu, kad *susiformavus Lietuvos valstybei, jį jai perduotų.* Lietuvos Kilniųjų Sūnų pastangomis tas kraštas buvo atvaduotas ir prijungtas prie Motinos Tėvynės. Tokia jau yra Lietuvoje ir užsieniuose tuo klausimu priimta nuomonė. Mūsų nagrinėjamo veikalo autorius, norėdamas skirtis nuo „bendrai priimtų nuomonių", yra tuo klausimu žymiai skirtingos nuomonės. Jis mano, kad mes Klaipėdos kraštą esame gavę iš vokiečių malonės. Štai Augustino Voldemaro žodžiai tuo klausimu: *„Likimo ironija! Vokietijos dėka Lietuvai yra priskirtas Klaipėdos kraštas".* (Ironie du destin c'est a l'Allemagne, que la Lithuanie doit l'attribution du Memel) (p. 215). Mums, pripratusiems kitaip galvoti, būtų sunku su tokia autoriaus nuomone sutikti. Mūsų nagrinėjamos knygos autorius, kaip jis pats yra pasisakęs savo veikalo įžangoje, įvairių sugestijų pavojų yra numatęs. Tiktai reikia nustebti, kad autoriui nepilnai užteko, autoriaus žodžiais, „geros valios", kad tos sugestijos išvengtų. Dar daugiau: jis ne tik nėra išvengęs tos sugestijos, bet stačiai yra pakartojęs visas mintis ir to klausimo nagrinėjimo planą, pasekdamas Dr. Ernst

Friesecke veikalą (žiūr., *Tübinger Abhandlungen zum öffentlichen Recht. 13 Heft. Das Memelgebiet. Eine volkerrechtsgeschichtliche und politische Studie von Dr. Ernst Friesecke. Verlag von Ferdinant Enke Stuttgart, 1928).*

Tiesa, A. Voldemaras, laikydamasis Dr. Ernst Friesecke minties ir plano, yra į Klaipėdos „problemą" įnešęs šio to naujo. Dr. Friesecke tezę jis papildė samprotavimais, kurie labai originalūs. Be to, jis įdėjo Lietuvos vyriausybių darbų kritiką, nesigailėdamas visas jas išplakti, o kai ką stačiai įtarti (pavyzdžiui, buv. Ministerį Pirmininką Galvanauską) turėjus blogos valios, tikriau sakant, pakartojus Lietuvoje pasklydusius plepalus (d'etre de meche avec M. Poincare). Aplamai, politinę A. Voldemaro veikalo dalį galima apibūdinti šitaip:

A. Voldemaras, neišvengęs „moksliškų" Klaipėdos reikalų traktavimo sugestijos, yra paėmęs Dr. Ernst Friesecke dar nepilnai prikimštą Klaipėdos studijomis maišą, į jį yra iš kairės ir iš dešinės pridėjęs tiek, kad tas maišas yra pasidaręs dvigubai ar trigubai storesnis, nors nuo to, gal, šiek tiek yra nukentėjęs ir pats maišas ir visa tai, kas Dr. E. Friesecke į tą maišą buvo sudėta.

2. Bendras politinės veikalo dalies turinys

A. Voldemaro politinės veikalo dalies turinys yra beveik tas pats, kaip ir Dr. E. Friesecke (žinoma, atmetus paskutinį skyrių, pavadintą „Imbrogliojo" ir kitus „priedus").

Trumpai suglaudus, jis yra toks: Klaipėdos kraštas atskirtas nuo Vokietijos Versailles traktatu. Jis turėjo atitekti Lietuvai, bet iki Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos reikėjo pakelti daug sunkumų. Prancūzija, aiškiai vedusi Lenkijos politiką, norėjo įvairiais būdais lenkų interesus Klaipėdoje apsaugoti. Lenkija rėmė Klaipėdos krašto nepriklausomos valstybės sudarymo idėją. Krokuvos spauda tai paskelbė. Įvyksta Klaipėdos krašto sukilimas 1923 metais. Prasidėjo derybos su Ambasadorių Konferencija, kuri, A. Voldemaro manymu, ***neturėjusi teisės šio klausimo spręsti taip, kaip ji tai padarė*** (!). Klaipėdos klausimas patenka Tautų Sąjungon. Keli Klaipėdos krašto statuto projektai. Juose visuose yra prancūzų remiamos Lenkijos įtakos ir interesų žymės. Dawis komisijos darbai. Sunkios derybos dėl Klaipėdos krašto statuto pagaliau baigėsi dabartinio Klaipėdos krašto statuto ir konvencijos priėmimu.

Ties autoriaus išvadžiojimais atskirais klausimais nėra reikalo apsistoti, nes daug suprantamesnis, t.y. nuosekliau ir aiškiau, trumpiau beveik visas politinės knygos dalies turinys yra tilpęs paminėtoje Dr. E. Friesecke tezėje. To veikalo aš nenagrinėjau. Tačiau yra pravartu sustoti ties atskirais tos dalies skyriais. Sekančioje dalyje aš kalbėsiu dėl II skyriaus, pavadinto (Les droits des nationalites et leur application. Memel, Fragment d'Etat), žinoma, turėdamas galvoje visą politinę veikalo dalį.

3. „Dr. Ernst Friesecke — Augustino Voldemaro" („Valstybės Fragmento") tezė.

Dr. Friesecke analizuodamas teisinę Klaipėdos krašto prigimtį, pasisako šiais žodžiais:

„Man kann daher in der Tat sagen, dass wir es bei dem Memelgebiet in seiner jetzigen Gestalt mit einem Staatsfargment zu tun haben" (62 p.). A. Voldemaras šitaip reziumuoja savo išvadžiojimus:

„Čia mes turime pabrėžti, kad autonominių organų darbo sritys yra taip skaitlingos ir kartais taip svarbios, kad galima manyti, kad mes turime reikalą su atskira nuo Lietuvos valstybe. Kad atskirtų tam tikras socialines formacijos nuo kitų, Jellinek taiko joms terminą „Valstybės Fragmentas". Man atrodo, kad šis terminas turėtų atitikti Klaipėdos kraštą". (266 p. A. Vold.) (mano pabraukta. J. N.).

„Mais des a present nous devons souligner, que les atributions des organes autonomes sont si nombreuses et parfois si importantes, que l'impression peut naitre que nous sommes en presence d'un Etat. Pour designer certaines formations sociales Jellinek luer applique le terme de "Fragment d'Etat". Il me semble, que le terme pourrait convenir au territoire de Memel" (266 p.).

Dėl „Valstybės Fragmento" teorijos, kuri prieš karą buvo gyvai diskutuojama, turiu pastebėti, kad pokariniais laikais jos jau niekas rimtai nebepalaiko. Ta teorija jau seniai yra atmesta tokių rimtų vokiečių teisininkų, kaip prof. *Kelsen*, prof. *Redslob* ir kitų. Ta teorija yra užbaigusi savo gyvavimo dienas savo gimimo tėvynėje (Vokietijoje). Jei kieno nors ji dar yra naudojama, tai tik tam tikros propagandos reikalams.

Dabar trumpai pažvelgsime į „Dr. Friesecke — A. Voldemaro tezės" argumentaciją. Abiejų autorių teisiška tezės argumentacija yra visiškai identiška:

1. Ir vienas ir antras beveik tais pačiais žodžiais interpretuoja statuto 8-10 str. ir 34 str. (Dr. Friesecke 54, 60 ir kiti p., A. Vold. 254 ir kiti p.), kuriais, anot vieno ir kito autoriaus, Klaipėdos krašto piliečiai turi savo *atskirą, skirtingą nuo Lietuvos pilietybės, pilietybę.*

2. Beveik tais pačiais žodžiais ir vienas ir kitas autorius apsistoja ties autonominių organų kompetencija, pabrėždami jos *platumą,* akcentuodami *civilinės legislacijos* teisę, ir daro jau iš to išvadą, kad „nous sommes en presence d'un Etat distinct", „kad turima reikalo su atskira valstybe" (ibid).

3. Ir vienas ir kitas autorius analogiškai nagrinėja Klaipėdos krašto padėtį, kaip provincijos ir kaip atskiros valstybės, ir vienas ir antras, suglaudę provincijos ir valstybės juridinius elementus, atranda, kad daugiau sveria *valstybės* elementai.

4. Visiškai tais pačiais žodžiais abu autoriai nagrinėja Klaipėdos krašto statuto 38 str., kuris numato Klaipėdos krašto organų *dalyvavimą statuto pakeitime.* (Dr. Friesecke 58 ir kiti p., A. Voldemaras 262 p. ir tol.).

Nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto 17 str., abu autoriai daro išvadas, kad turima reikalo su pusiau suverene valstybe. (Dr. Friesecke 61 p. ir A. Vold. 213 p.).

Tiesa, kai kur A. Voldemaras nueina dar toliau, kaip Dr. Friesecke. Pavyzdžiui, 269 puslapio gale autorius rašo: „A ce point de vue le territoire de Memel acquiert le caractere d'un Etat distinct" (!). „Šiuo atžvilgiu Klaipėdos kraštas įgyja atskiros valstybės karakterį" (!).

Taip pat išsireiškia ir Dr. Friesecke, tiktai tuo skirtumu, kad jis pasisakė, kad taip toli negalima eiti, nes Klaipėdos kraštas yra Lietuvos suverenitete ir, be to, Klaipėdos krašte yra dar viena institucija, tai *Klaipėdos krašto Gubernatorius.*

Šiuo atveju Dr. Friesecke turi daugiau juridiškos logikos kaip A. Voldemaras.

Darydamas pastabas dėl politinės veikalo dalies, esu pabrėžęs, kad visa šios veikalo dalies konstrukcija atitinka Dr. Friesecke veikalo konstrukciją ir argumentaciją.

Dar keli identiškumo pavyzdžiai. Abu autoriai kalba apie Tautų Sąjungos kolonialinius mandatus (Dr. Friesecke 24 p. — A. Voldemaras 233 ir sekantieji puslapiai); abu autoriai kalba apie juridinę padėtį „Treuhändler" vadinamą (Dr. Friesecke 20-21 p. ir A. Vold. 240-245 p.p.).

Kaip jau minėjau, kad abu autoriai yra pabrėžę civilinės legislacijos teisę savo teorijai paremti. „Ce sont toujours les Etats qui legiferent en matiere civile" (266 p.). „Visuomet tiktai valstybės leidžia įstatymus civilinės teisės srityje" (266 p.), sako Augustinas Voldemaras, nueidamas savo tvirtinimuose daug toliau už Dr. Frieseckę.

Nejaugi? O Bažnyčia ar neleidžia įstatymų civilinėje srityje? O kodėl gi valstybės negali kitiems organams pavesti šią legislacijos sritį?

Jei Dr. Friesecke nėra padaręs didelių juridinių klaidų, tai A. Voldemaras, „papildydamas" jo tezę, yra prirašęs tikrai stebėtinų dalykų. Pavyzdžiui, interpretuodamas Tautų Sąjungos pakto 22 str., padaro „išradimą", kad šis straipsnis (expose le droit des nationalites (233 p.) nagrinėja tautų teisę. (Iš tikrųjų gi, 22 Tautų Sąjungos pakto straipsnis paliečia kolonijų mandatų reikalą).

Arba vėl A. Voldemaras sako, kad *„Ne tik pakto dvasia, bet ir jo raidė randa galimu, kad tautinė mažuma atsiskirtų nuo tos valstybės, kurios dalį ji sudaro ir sukurtų atskirą valstybę"* (235 p.) (!).

(Ainsi non seulement l'esprit mais aussi la lettre du Pacte admet la possibilite, q'une miniorite nationale su detache de l'Etat et s'erige en Etat independant) (235 p.). Negirdėti tvirtinimai. O kaip autorius tokią teisę suderina su 11 pakto straipsniu, kuris uždeda prievolę visoms valstybėms saugoti valstybių integralumą? . . .

Ar nemano, pavyzdžiui, A. Voldemaras, kad Zarasų apskrities sentikiai, gyvendami kompaktiniais kaimais ir pasijutę „tautine mažuma", galėtų šia Tautų Sąjungos pripažinta „iš raidės ir dvasios" teise pasinaudoti ir sudaryti atskirą valstybę. Kuriuo pagrindu autorius jiems atsakytų „pripažinta" teise pasinaudoti? . . .

Šia proga turiu padaryti dar keletą pastabų dėl autoriaus nenorėjimo įsigilinti į teisės šaltinius ir tvirtinti tai, ko visiškai nėra.

Pavyzdžiui, autorius, nagrinėdamas „Treuhändler" (fideicommissaire) institutą, 239 p. rašo: „La terme du fideicommissaire est bien connu dans le droit romain . . . a l'execution des *testaments"*. (Terminas du fideicommissaire gerai žinomas Romėnų teisės . . . *testamentų* vykdyme). Tai yra netikslus pasakymas. *Heumann,* pav., taip sako, (Garsusis Handlexicon zu den Quellen des Röm. Rechts VII Auflag. Jene (89) s.v. *Fideicommissaire,* der Redlichkeit eines Erben oder Vermächtnisnehmers die Erfüllung eines Wunsches anvertrauen, in bittenden Worten ihm eine Leistung auferlegen.

„Fiddei" yra ne *testamente,* bet *prašymo formoje* (žiūr. Girard — skyriuje La procedure formulaire).

Voldemaras sako, kad „ce terme *inconnu* (?) du droit francais, „tas terminas yra nežinomas prancūzų teisės" (?).

Tas irgi neatitinka tikrenybės. (Žiūr., pas Legrand, Dictionnaire du droit, p. 430).

Kitoje vietoje A. Voldemaras tvirtina, kad Lietuvos valstybė dėl tos priežasties, jog ji, einant 17 Klaipėdos statutlo strapsniu, privalo kilusius ginčus tarp jos ir signatarų atiduoti Haagos Tribunolui spręsti, autoriaus samprotavimu, pasidaro pussiau suverenė valstybė" (l'Etat misouverain, 253 p.).

Toks autoriaus tvirtinimas dar mažiau yra teisiškai pagrįstas, kaip kad tvirtinimas, kad prancūzų teisė nežino „fideicomissaire" instituto.

Klaipėdos statuto 17 str. nustato, kad tais atvejais, kuomet *dėl fakto ar dėl teisės* tarp Lietuvos valstybės ir signatarinių valstybių atsiranda nuomonių skirtumas, tai byla turi būti atiduota Haagos Tribunolui spręsti. Tokia procedūra turi arbitražo požymį.

Po didžiojo karo arbitražas, kaip tarptautinės teisės institucija, plačiai yra praktikuojamas. Mūsų valstybė yra taip pat tuo keliu nuėjusi. Ji turi sudariusi su daugeliu valstybių arbitražo sutartis. Pats Augustinas Voldemaras, būdamas ministerių pirmininku, 1928 m. sausio mėn. 29 d. yra pasirašęs tokią sutartį su Vokietija (žiūr. Vyr. Žinių 300 nr. 1929 m. gegužės 17 d.). Ta sutartis numato tam tikrą „konsiliacijos" procedūrą, kuri yra tam tikromis sąlygomis abiems pasirašiusioms valstybėms privaloma. Pagal tą sutartį mūsų valstybė jau turėjo bylą Ženevoje konsiliacijos taryboje (Conseil de concilation).

Dėl to fakto, kad tam tikrais atsitikimais viena ar kita valstybė sutinka savo ginčus perduoti arbitražui spręsti, niekas nedaro išvadų (tur būt, ir autorius pasirašydamas mūsų paminėtą sutartį taip nemanė), kad tos valstybės pasidarytų misouveraines, — pusiau nepriklausomos.

A. Voldemaro veikale yra dar ir daugiau panašių teisinių „išradimų". Kaipo pavyzdį mes galime pacituoti dar vieną. Augustinas Voldemaras (241 p.) sako, kad tarptautinė teisė turi vadovautis *civilinės* teisės normomis (Code Civil). Toks dėsnis dar nebuvo priimtas nė vienos tarptautinės *institucijos,* nes bendrai ligšiol priimtu nusistatymu visur vengiama painioti viešąją ir ypač tarptautinę teisę su privatine teise (žiūr. apie tai H. Lauterpacht „Private law sources and analogies in International Law, 1927 m.).

Dėl viešosios ir civilinės teisės sąvokų sumaišymo autorius aiškina, kad Versailles traktato 99 str. išeina iš *1988* str. *Code Civil Francais* (!).

Labai „originalus", bet ligšiol dar negirdėtas aiškinimas.

„Dr. Ernst Friesecke — A. Voldemaro" tezės platesnis analizas galėtų sudaryti atskirų studijų objektą. Tuo tarpu to nemanau daryti, nes tai turėtų labai išplėsti šio mano darbo ribas. Tačiau laikau reikalingu pasisakyti, kad kaip atrodo, yra bergždžias darbas ieškoti Klaipėdos kraštui bet kurių valstybės elementų pritaikymo.

Kad, pavyzdžiui, Klaipėdos krašto piliečiai neturi atskiros, skirtingos nuo Lietuvos pilietybės, atrodo aišku iš 34 str. Klaipėdos krašto statuto. Tame straipsnyje, kalbama tik apie „Klaipėdos gyventojo požymį", bet ne apie „pilietybę". Mūsų savivaldybių sutvarkymu ir kitais įstatymais yra numatytas miestų ir valsčių gyventojų požymis. Šiandien, gal būt, mūsų įstatymais jis, tas „požymis", nėra aiškiai formuluotas, bet iš to dar neseka, kad jis negalėtų būti įstatymu aiškiau precizuotas. Niekas negalėtų tvirtinti, kad, pavyzdžiui, Rokiškio valsčiaus gyventojai, kurių pasuose būtų įrašytas „Rokiškio valsčiaus gyventojo požymis", galėtų pretenduoti į atskirą nuo Lietuvos pilietybės pilietybę.

1925 metų optacijos sutartis (su Vokietija) irgi neduoda nė mažiausio pagrindo tokioms išvadoms daryti.

4. Lietuvos bylos Haagoje ir A. Voldemaro apie jas nuomonės.

Lietuvos vyriausybė turėjo dvi dideles bylas Tarptautiniame Haagos Tribunole. Vieną su lenkais dėl tranzito Nemuno upynu ir Kaišiadorių-Lentvario geležinkelio ruožu, antrą — Klaipėdos krašto reikalais. Abi šias bylas, nepaisant to, kad jos buvo labai painios ir sunkios, Lietuvos vyriausybė yra laimėjusi Tarptautiniame Teisingumo Tribunole Haagoje. Šių bylų laimėjimas yra didelis Lietuvos valstybės laimėjimas. Tarptautinis Haagos teismas, vadinasi, vyriausioji teisingumo instancija, pripažino, kad Lietuvos vyriausybės reikalavimai buvo gerai pagrįsti, kad teisė ir teisingumas yra Lietuvos pusėje. Tų diddelių bylų laimėjimas neabejotinai sutvirtino Lietuvos tarptautinę padėtį; be to, Lietuvos vyriausybės laimėjimas bylos su lenkais patvirtino Lietuvos nusistatymo Lenkijos atžvilgiu teisingumą ir sutvirtino jos teises į Vilnių. Tokia yra bendra visos Lietuvos visuomenės nuomonė dėl Haagos Tribunolo sprendimų paminėtose bylose. Ne kitaip įvertina tuos Haagos sprendimus ir vidaus politikos vaidų neapakinta užsienių visuomenės opinija.

Pats tų bylų laimėjimo faktas verčia kiekvieną, kas galvoja lietuviškai, tik džiaugtis.

Mūsų nagrinėjamos knygos autorius, A. Voldemaras, labai skeptiškų, o vietomis net ir žeminančių Lietuvos atstovų užsieniuose vardą nuomonių tų bylų reikalais reiškia savo veikalo politinėje dalyje.

Iš eilės apsistosiu ties A. Voldemaro pareikštomis nuomonėmis byloje su lenkais. Dėl šios bylos Haagos Tribunole autorius yra tos nuomonės, kad Lietuvos vyriausybė nemokėjo bylos tinkamai paruošti ir kad jos atstovai nemokėjo tinkamai ginti Lietuvos interesų teisme. Dėl Lietuvos vyriausybės žygių Haagos Tribunole A. Voldemaras taip kalba:

„Taip sudėti ir formuluoti kaltinimai buvo tik kortų pilis, kuri turėjo menkiausios kritikos paliesta (mažiausio kritikos vėjelio papūsta) sugriūti, be to, kad būtų buvęs reikalas faktiškus įrodymus patiekti. Lietuvos vyriausybė lengviausiai (avait beau jeu) galėjo visus kaltinimus atremti. Yra labai sena teisės taisyklė, kad niekieno interesai nepažeidžiami, kai savo teise naudojamasi — neminem laedit, qui suo jure utitur. Esant teisme, reikėjo įrodyti, kad Lietuvos vyriausybės aktai yra suderinti ne tik su tarptautine, bet ir elementarine (justice tout court) teise.

Nelaimei, Lietuvos vyriausybės expose (aiškinamas raštas) labai miglotas ir suveltas; jis greičiau padarytas tam, kad reikalą supainiotų, bet ne išaiškintų . . . (toliau autorius pasisako, kad istoriškoji expose dalis buvo labai bloga), ir savo išvadžiojimus A. Voldemaras taip tęsia:

„Juridiškoji dalis, vienintėliai svarbi šioje byloje, nė kiek negeresnė už istoriškąją. Ta dalis prasideda (?) nevykusia represalijų teze; represalijas Lietuvos vyriausybė taiko ir taikys Lenkijai, kol Vilnius bus sugrąžintas Lietuvai. Pasirūpinta išvardyti represalijų atsitikimai, taikomi tarptautinėje teisėje net pradedant XVIII š.! Aš sakau, kad ši tezė yra nevykusi, nes ji yra faktiškai ir teisiškai klaidinga" (p. 326-327).

Dėl Augustino Voldemaro Lietuvos vyriausybės expose tokios griežtos kritikos reikia pastebėti, kad autorius, tur būt, nėra skaitęs to expose, nes tas, kuris net ir paviršutiniai yra ją pavartęs, aiškiai matys, kad represalijų tezė nėra pirmutinis ir svarbiausias Lietuvos vyriausybės argumentas. Pačiame Lietuvos vyriausybės expose ta tezė pradedama *vystyti tik 127 puslapyje ir baigiama 140 p.* (žiūr. Lietuvos vyriausybės expose). Ta tezė buvo numatyta tik tuo atveju, jei teismas būtų atmetęs visus kitus teisiškus argumentus. Jei autorius būtų paskaitęs plaidoyer (žiūr. Lietuvių lenkų byla dėl tranzito Nemuno upynu ir Kaišiadorių —

Lentvaravo teležinkelio ruožu. Užs. Reik. M-jos leid. 1931 m. t. I ir II), tai jis tuo būtų dar geriau įsitikinęs.

Augustino Voldemaro archaiškos teisės normą (neminem laedit, qui suo jure utitur) atsikirtimui netinka. Šių dienų privatinėje teisėje (vokiečių ir prancūzų) ta norma jau laikoma pasenusi (žiūr. Theorie des l'abus de droits prof. Josserand. De l'esprit des droits et de leur relativite. Theorie de l'abus de droits. 1927 m.). Tarptautinėje ir viešoje teisėje teorijos abus de droit pritaikymo dar nėra buvę.

Pažvelkime dabar, kaip pats A. Voldemaras įsivaizduoja Lietuvos reikalų gynimą teisme. Jis apie tai plačiai kalba 328-329 p. Iš tų visų tipingiausi yra šie žodžiai:

„Kadangi neįrodinėjami negatyviai faktai, galima buvo priversti lenkų agentą įrodyti priešinga. Kaip tai neatrodytų keistai, Lietuvos agentas neišnaudojo teismo paklausimo. Jis tęsė savo mintinį expose, kuris nė kiek negeresnis už rašytinį. Jis ir jo collega, didžiam lenkų agento džiaugsmui, tęsė per kelis posėdžius savo kalbas, glušindami teismą" (p. 329).

A. Voldemaro siūlomą gynimo būdą galima reziumuoti šitaip: nereikėjo nei expose rašyti nei daug teisme kalbėti. Reikėjo nuvažiavus Haagon, atsistojus prie barjero teismo salėje, užklausti lenko: „Pasakyk, kada tarptautiniam trafikui (tranzitui) geležinkelis Lentvaravas — Kaišiadorys buvo išnaudojamas, ir pasakyk, koks tavo interesas pažeidžiamas?" Kadangi lenkas, autoriaus manymu, įrodyti nieko negalėjo, tai, dar nebaigus lenkui kalbėti, galima buvo iš Haagos grįžti namo, nes aišku, kad byla būtų buvusi išlošta.

Čia mums ne tiek svarbu buvo pabrėžti tipišką A. Voldemaro siūlomą gynimosi teisme būdą, kiek panieką, kurią autorius reiškia Lietuvos atstovams užsieniuose *užsienyje išleistoje knygoje.*

Dėl Klaipėdos bylos Haagos tribunole A. Voldemaras dar tipiškesnių, bet drauge pavojingesnių Lietuvai nuomonių pareiškia.

Autoriaus manymu, Lietuvos vyriausybė nemokėjo tos bylos, kaip reikiant, pakreipti, jos tinkamai pastatyti.

Visiškai nesuprantama, kaip Lietuvos vyriausybė galėjo, „netinkamai" pastačius bylą, ją išlošti, kai Voldemaras tvirtina, kad vokiečiai tą bylą buvo *gerai teisiškai pagrindę.*

Štai kaip autorius tuo klausimu kalba:

„Jei Paryžiaus konvencija sudarytų su statutu vieną ir tą patį (un tout indivisible), teismo sprendimas nekeltų abejonių. Bet 16 konvencijos str., teismo iškeltas, leidžia laikyti Klaipėdos krašto statutą

neatskiriama konvencijos dalimi, tinkama sunaudoti visais atvejais (a toutes les fins utiles). Problemos mazgas išrišamas, išaiškinus, kaip reikia šį išsireiškimą suprasti. Aplamai, ši formulė, vartojama tarptautinėse sutartyse, nustato interesą, kurį susitariančios šalys gali teikti sutarčių nuostatams. Jei teisė tėra apsaugotas interesas, tai negali būti teisių klausimo ten, kur intereso nėra. Kokius interesus turi keturios signatarinės valstybės Klaipėdos krašto statute?" (252 p.).

Savo samprotavimus aut rius šitaip tęsia:

„Intervenuodamos šiais atvejais keturios didžiausios valstybės arba kitas kuris tarybos narys atsiteistų iš pareigos, kuri seka iš tarptautinio solidarumo. Bet aš blogai suprantu kitokią intervenciją, ar tai taryboje ar tarptautiniame teisme. Faktiškai tai reikštų, kad Lietuva yra keturių valstybių protektorate (!), ko iš tikrųjų nėra. Štai dėl ko keturių didžiųjų valstybių reikalavimas (requete), liečiąs direktorijos pirmininko atstatydinimą, buvo nepriimtinas. Tiktai Lietuvos vyriausybė, šia prasme, nėra atsikirtusi, atsikirtimo klausimas net nebuvo iškeltas teisme" (exception d'irrecevabilite — bylos nepriimtinumo atsikirtimas J. N.) 253.

Ką gi toks autoriaus samprotavimas reiškia? Jis reiškia, kad A. Voldemaras prikiša Lietuvos vyriausybei nepasakius signatarams ir Haagos teismui, kad Klaipėdos bylos jie iš viso negali kelti, nes neturi teisių. Šiais motyvais iškeltas atsikirtimas tikriausiai teismo nebūtų buvęs priimtas, nes jis nesuderinamas su 17 str. nuostatais. Prisieina abejoti ar atsirastų juristas, kuris būtų sutikęs taip formuluotą atsikirtimą į Haagos teismą įnešti. Toks klausimo pastatymas teismui, tikriausiai, būtų atrodęs paprasta chicane (įžeidimu).

Tęsdamas toliau savo išvadžiojimus dėl Klaipėdos bylos Haagos teisme, A. Voldemaras šitaip kalba:

„Tikroji mūsų iškelto klausimo reikšmė yra be galo didelė. Reikia išsiaiškinti, ar Lietuva, nėra keturių didžiųjų valstybių protektorate (!). Jei joms būtų pripažinta teisė atvesti Lietuvą į Haagos teismą dėl kurio Klaipėdos krašto statuto straipsnio, tai su Lietuvos nepriklausomybe baigta (avait vecu) (!). Aš, suprantama, kalbu juridine prasme, nes politiškai (mano pabraukta) padėtis yra labai skirtinga (Koks prieštaravimas sau! J. N.). *Savo sprendimo motyvuose Haagos teismas iš tikrųjų mano, kad „Lietuva priskirtoje teritorijoje turėtų naudotis pilna suverenumo teise, išskyrus susiaurinimus, padarytus to suverenumo naudojime"* (p. 23. Čia A. Voldemaras cituoja Haagos sprendimo tekstą). *Kitaip sakant, teismas nustato, kad Lietuvos suverenumas*

Klaipėdos krašte yra ribotas (konvencijos 15 straipsnis nustato, kad „suverenumo teisės negali būti perleistos be susitarusių šalių sutikimo", vadinasi, ir be Lietuvos sutikimo. Tiktai šitą „susiaurinimą" Haagos teismas yra turėjęs galvoje J. N.). *Turint galvoje tai, kad suverenumas negali būti skirtingas atskirose valstygės teritorijos dalyse, tai reikia iš to padaryti išvadą, kad Lietuva yra valstybė, kurios suverenumas yra susiaurintas, t.y. pusiau suverenė valstybė". (!)*

Toks kategoriškas, bet neapgalvotas A. Voldemaro tvirtinimas plačių komentarų nereikalingas. Nejaugi, jei, pavyzdžiui, valstybės, būtų pasirašiusios obligatorinę klauzulę (clause obligatorre) perduoti tarpusaviems ginčams Tarptautiniam Haagos Tribunolui spręsti, arba, jei būtų buvusi įkurta privalomojo arbitražo institucija (apie tai giliai buvo galvota Ženevoje prieš 8-9 metus), būtų nustojusios šio savo suverenumo arba būtų virtusios pusiau suvereninėmis (mi-souveraines)?

Šia proga reikia dar pastebėti, kad A. Voldemaras pažeminančiai ir pašiepiančiai atsiliepė ne tik apie Lietuvos vyriausybę ir apie Lietuvos valstybės atstovus užsieniuose, bet jis nepasigailėjo „stripių" ir „kategoriškų" žodžių didelio Prancūzijos tautos vyro Mr. Poincare adresu. Atrodo visiškai ne dėl to, kad jis ką nors jam iš esmės būtų norėjęs primesti, bet vien tik dėl to, kad tas asmuo jam, Voldemarui, iš viso nepatinka. Tipiškas A. Voldemaro žodžiais „ekskliuziviškumas" (žiūrėk prakalboje autoriaus žodžius apie save).

Žingsnis po žingsnio mes turėjome progos išeiti beveik visą A. Voldemaro išeitą kelią.

Mes sustojome ties tomis vieomis, kurios, mūsų manymu, dėl jų „originalumo", o kitose vietose stačiai dėl jų pavojingumo valstybei, negalėjo būti praeitos pro šalį.

Pats autorius savo knygos užbaigoje pasisako, kad jis „lietuvių problemas" nagrinėjęs kaip „moksleivis" (l'ecolier) ir kaip filosofas (en filosophe).

Taigi, jei A. Voldemaras būtų atlikęs savo darbą kaip „mokinys" ir jo nebūtų paskelbęs, būtų labai gerai.

Bet A. Voldemaras visa tai, ką jis yra pasakęs lietuvių reikalais, yra padaręs tokia skaudžia ir įžeidžiančia Lietuvą forma, kai kur taip nevykusiai, su panieka, traktuodamas *užsieniuose* Lietuvos valstybę ir jos vyriausybę ir atstovus, kad tiesiog kyla klausimas, ar tas veikalas nėra pikčiausio keršto ir pagiežos jausmo Lietuvai ir jos vyriausybei inspiruotas.

Pakartojimas prancūzų kalba vokiečių propagandinės tezės Klaipėdos reikalais ne tik neįneša į tuos reikalus *lietuviškos šviesos*, bet tiesiog juos painioja.

„Valstybės fragmento" teorija, kad ir didelio ir plačiai žinomo vokiečių teisininko Jellinek sugalvota, mūsų reikalams nepritaikoma.

Tą teoriją ir pats Jellinek yra sugalvojęs tuo tikslu, kad griaunamoms Vokietijoje „valstybėms", didžiajam Vokietijos kancleriui Bismarkui pradėjus Reich'ą centralizuoti, suteiktų toms „valstybėms" (Staaten, Länder) moralinį titulą Bismarko centralistinei Reich'o politikai atsispirti, pasipriešinti.

Prof. Jellinek politiniai buvo valstybės decentralizacijos šalininkas.

A. Voldemaras, mūsų manymu, yra padaręs nedovanotiną nusižengimą tautai ir valstybei.

Aplamai, knyga turi didelį defektą — ji serga atsakomybės jausmo paraližu.

Ir purve reikia ieškoti saulės spindulių. Deja jie pratrykšta, ir čia pat vėl išnyksta.

Pasilieka kartus jausmas. Knyga sunki, slegianti, be formos.

Autoriaus žodžiais „fatigant" (sunki) (žiūr. autoriaus „išvadas").

Jei autorius, kaip jau minėjome šio darbo pradžioje, būtų tą veikalą išleidęs Lietuvoje, tai būtų pusė bėdos.

Bet mūsų atsitikimu, reikia neužmiršti, visa pagieža Lietuvai yra išlieta užsieniuose.

Ta knyga gali labai klaidinti užsienio visuomenės opiniją apie Lietuvą.

Kyla klausimas, kurių priemonių imasi socialiniai junginiai, valstybės, kai vienas kuris jos narių nusižengia valstybei ir tautai užsieniuose.

Mūsų dienų įvykiai Austrijoje rodo, kad austrų tautos ir valstybės nusistatymas išbraukti iš valstybės narių skaičiaus tuos, kurie dirba svetimos valstybės naudai, yra visiškai suprantamas ir pateisinamas.

Jei valstybė nori gyventi, tai ji turi teisę vartoti visas savisaugos priemones savo gyvybei apsaugoti ir išlaikyti.

Mes žinome tautų ir valstybių gyvenime dar griežtesnių sankcijų pavartojimų, net ir tais atsitikimais, kai pažeidžiamas tautos ir valstybės autoritetas, jau ne užsienyje, bet *krašto viduje*.

Visi gerai prisimename neseniai nagrinėtą Prancūzijoje Prancūzijos valstybės galvos žudiko Gorgulovo bylą.

Dėl Gorgulovo atsakingumo arba pakaltinamumo buvo kilę įvairių nuomonių.

Berods, ir pats Prancūzijos teismas buvo linkęs manyti, kad turima reikalo su nepilnai atsakingu už savo veiksmus žmogum.

Tačiau valstybės galvos nužudymas, t.y. gyvojo valstybės simbolio ir autoriteto pažeidimas, negalėjo, nepaisant visokių aplinkybių, neturėti įtakos teismo sprendimui. Reikėjo tą autoritetą atstatyti visuomenės akyse, reikėjo duoti grasmės pavartojimo pavyzdį, kad ateityje tokie veiksmai nebepasikartotų.

Mes neturime pykčio, neturime keršto. Tas jausmas mums yra svetimas. Tačiau mes prašome, mes turime teisės reikalauti Meilės, Meilės Lietuvai.

(Jonas Navakas, Originali Knyga. Augustinas Voldemaras buvęs Universiteto profesorius ir buvęs Ministeris Pirmininkas: La Lithuanie et ses problemes, Tome I. Lithuanie et l'Allemagne. Lietuva ir jos problemos, Tomas I. Lietuva ir Vokietija. Leidėjas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygynas, Kaunas. Akc. Spindulio B-vės spauustuvė. 1933. 53 psl. Kaina 1 litas).

A. Voldemaras

VILNIJOS BAŽNYTINĖ PADĖTIS

Vilniaus su sritimi Lietuvon grąžinimas sukėlė visą eilę labai svarbių klausimų: politinių, ekonominių, kultūrinių, tautinių ir kitokių. Visi šie klausimai turi labai didelės Lietuvos reikalams, o kartais net jos likimui reikšmės. Jų tikras sprendimas, dargi net tikslus į juos priėjimas, gali nusverti ilgam metui ateities sutvarkymą.

Visuomenė gal ne tiek mato visus šiuos reikalus, kiek nujaučia, ir daro visa, kas jai įmanoma. Valdžia dar didesnio reiškia jiems susirūpinimo. Aš nenoriu čia liesti visų šių reikalų, o pasirenku tik vieną — bažnytinę Vilnijos padėtį. Šis klausimas kur platesnis ir gilesnis, nei galėtų rodytis pirmuoju žvilgsnius. Juk čia mes susiduriame su tikėjimu, tautiškumu, kultūra, socijaliu klausimu ir kitais.

Kas skyria bažnytinius reikalus iš daugybės kitų, tai jų labai ilgas veikimas priekin, dargi be ryšio su politine būkle. Dar būnant Lietuvai Rusijos dalimi, lietuvių tautinis atgijimas kaip tik Vilniuje sutiko iš valdomos lenkų katalikų bažnyčios didžiausio pasipriešinimo ir smarkaus persekiojimo. Susidūrimai bažnyčiose pasiekę buvo kartais net rusų teismus.

Jeigu patys būdami anuo metu persekiojami, vis dėlto lenkai sugebėjo spausti lietuvius, bent tikybos reikaluose, tai kasgi besakyti apie jų persekiojimus, kai po Didžiojo karo lenkai buvo patapę pilnais Vilnijos šeimininkais? Užteks priminus, kad Vatikanas turėjo nusileisti Lenkams ir prašyti atsisakyti iš vyskupo vietos savo paties kandidatui vysk. J. Matulevičiui, geram lietuviui, bet ir geram lenkų draugui.

Kiekvienam aišku, kad spaudimas ir persekiojimas lietuvių katalikų bažnyčiose dabar turi baigtis ir bažnytinis gyvenimas ineiti sveikon vagon. Visai būtų nepakenčiamas daiktas, jeigu esant Vilniui Lietuvoje, lietuvių persekiojimas per bažnyčią leistas būtų ir toliau varyti.

Jeigu visa tai aišku, tai nereiškia, kad aiškios ir priemonės ar būdai padėčiai pakeisti. Čia mes turime būti labai atsargūs, kad nepadarytume klaidų, kurios galėtų sutrukdyti sveiką bažnytinę Lietuvos politiką.

Aš negaliu viename straipsnyje išnagrinėti nuodugniai viso reikalo, bet manau čia svarbiausia rasti tikras kelias, kuriuo reikia eiti, betvarkant bažnytinius reikalus.

Lietuvių tauta savo didele dauguma yra katalikų kraštas, kuriems tikėjimas yra didelė gyvenimo jėga. Reikia priminti, kad ir visame pasauly Katalikų Bažnyčia yra svarbus veiksnys tiek tarptautiniame gyvenime, tiek vidujiniame tose valstybėse, kur jie sudaro ar tai daugumą, ar bent žymią mažumą. Tas reiškia, kad mūsų bažnytiniai reikalai galima tvarkyti tik veikiant kartu su Katalikų Bažnyčios vadovybe, o ne kitaip.

Tai suprasta visų lietuvių, kaip matyti iš pasirodžiusių spaudos straipsnių. Tiek visuomeniškoje, tiek valdžios spaudoje buvo priminta, kad Lietuva turi konkordatą su Šventuoju Sostu ir kad liekti tik įgyvendinti Vilnijoje konkordato nuostatai. Juk pasakyta, kad pasikeitus Lietuvos sienoms, jo veikimas išplėstas bus ir naujiesiems Lietuvos plotams.

Tai tikra tiesa. Galima dar pridėti, kad minėtasai nuostatas įvestas konkordatan kaip tik dėl Vilniaus klausimo. Tik čia spaudoje nutylėtas vienas dalykas, tariant, kad konkordatas automatiškai negali apimti Vilnijos ir todėl šiuo metu jis dar neveikia tenai.

Vatikano politikai netikėjo, kad Vilnius liktų ilgai Lenkijoj. Todėl konkordate su Lenkija sudaryta atskira Vilniaus arkivyskupija, be jokių ryšių su Varšuva. Bekurdamas 1924 metais Lietuvos bažnytinę provinciją jis neįtraukė Klaipėdos jon, o sudarė tik *praelaturanullius.*

Kai didžiosios valstybės buvo pripažinusios 1923 metais Vilnių Lenkijai, Vatikanas irgi pripažino šios valstybės rytines sienas. Taigi jam reiktų, kad pati Lenkija perleistų Lietuvai Vilnių. Gi Lenkija to nepadarė ir šiandien nė negalėtų to padaryti, nes nebeturi visų valstybių pripažintos teisėtos valdžios.

Apaštališkajam Sostui, galima drąsiai sakyti, būtų dar maža vienų Lenkų perleidimo. Jis lauktų, kol visos didžiosios valstybės tai padarys.

Taigi, susidėjus taip padėčiai, negalima nieku būdu laukti greito veikimo Vilnijoj konkordato nuostatų. Nereikia čia irgi pamiršti, kad Vatikanui šis klausimas sudėtingesnis nei Lietuvai. Juk Lietuvai atiteko tik nedidelė Vilniaus arkivyskupijos dalelė, o jos didžioji dalis pasiliko Sovietų Sąjungoj, su kuria Vatikanas neturi nė diplomatinių santykių.

Maža jos dalelė pateko Vokietijai, ir dargi patys Vokiečiai nepareiškė dėl jos jokio nusistatymo.

Bepripažįstant Lietuvai naująsias sienas iš Rytų, Apaštališkasis Sostas turėtų kartu nusistatyti ir dėl likusių Vilniaus arkivyskupijos dalių. Gi esamomis apystovomis to jis negali daryti nieku būdu.

Bet suprantama, jeigu negalima klausimo sutvarkyti oficijaliai bei juridiškai, iš to visai neseka, kad nieko negalima daryti su Vatikanu. Jo diplomatija kaip tik labai jautri gyviesiems reikalams ir todėl visada linkusi ieškoti kurių praktinių sprendimų. Bet irgi suprantama, kad tokios derybos negali eiti oficijaliai. Eidami oficijalių derybų keliu mes nepasistūmėtume pirmyn nei vieno žngsnios.

Tokios neoficijaliosios derybos pagaliau būtų ruošos darbas oficijaliam reikalo sutvarkymui, kai tam ateis metas.

Suprantama, kad tokis klausimo kėlimas Vatikane sudaro jo tik vieną pusę. Yra jo ir kitų pusių, kuriomis irgi reiktų susirūpinti neatidėliojant. Tokiu reikalu tektų darbas varyti vietoj iš pat pradžios. Visas sunkumas glūdi pačiame Vilniuje. Joms vardai: arkivyskupas, kapitula, Dvasinė Seminarija, Teologijos Fakultetas.

Tokiais klausimais galima naudingai kalbėtis su vietinais Vilniaus jierarkais. Būtų didžiausia klaida manyti, kad jis šiandien nustojo savo reikšmės. Net patsai Apaštališkas Sostas nieko negalėtų padaryti be jų žinios.

Mano uždavinys buvo nurodyti, kiek bažnytinis klausimas išsišakojęs plačiai ir kokiu keliu ar keliais galima ir naudinga jan eiti. Bet, suprantama, veikti čia gali viena tik Lietuvos valdžia. Nuo jos sumanumo ir energingumo pareis, kaip šis klausimas nueis.

(„Naujoji Romuva" 1939 m. nr. 47, psl. 850-851)

Čia parašyta: „Juk pačiame konkordate pasakyta, kad pasikeitus Lietuvos sienoms, jo veikimas išplėstas bus ir naujiesiems Lietuvos plotams".

„Tai tikra tiesa. Galima dar pridėti, kad minėtasai nuostatas įvestas konkordatan kaip tik dėl Vilniaus klausimo".

Kaip tiktai konkordato IX straipsnis sako: „Nė viena Lietuvos respublikos dalis nepriklausys nuo Vyskupo, kurio būklas rastųsi už Lietuvos valstybės sienų. Bažnyčios provincija, kurios diocezijos ir prelatūra yra nustatytos Bullos Lithuanorum Gente, nebus keičiama, nesusitarus iš anksto su Lietuvos Vyriausybe, išėmus parapijų ribų pataisymus, reikalaujamus tikinčiųjų gerovės. Šiaip ar taip Bažnyčios provincijos, diocezijų ir prelatūros *ribos sutaps su Lietuvos Valstybės sienomis*". Dabar pabraukta M. Š.)

PASTABOS SAULĖLYDŽIO VALANDĄ

Augustino Voldemaro prisiminimai apie laiką ir save

Visa Lietuva buvo vokiečių kariuomenės užimta 1915 metų vasaros pabaigoje. Visur buvo įvesta vien karinė valdžia, kuri nuolatinėmis rekvizicijomis ir kitokiais būdais spaudė kaimo gyventojus. Vokiečiai manė, kad po karo Lietuva pasiliks Vokietijos rankose, todėl visapusiškai nagrinėjo jos ateities klausimą.

Politiniu atžvilgiu buvo pripažinta, kad jos negalima sulyginti su vokiškomis sritimis: dėl savo politinio atsilikimo Lietuva esą negali turėti savo atstovų reichstage. Buvo manoma padaryti iš jos kažką panašaus į imperijos sritį, net be tų teisių, kurios buvo suteiktos Elzasui ir Lotaringijai.

Nacionaliniu požiūriu Lietuva galų gale turėjo tapti vokiška sritimi. Buvo aptariami kolonizacijos klausimai. Apskaičiuota, kad Lietuvoje, kuri turėtų didesnę nei dabar teritoriją, galėsią gyventi 12-14 milijonų žmonių vietoj nepilnų 4 milijonų, gyvenusių prieš tai toje teritorijoje.

Šiems planams nebuvo lemta išsipildyti. Laikas ėjo, o pergalė kare vis dar buvo apgaubta nežinomybės rūko, viltys ją pasiekti blėso. Nelauktai 1917 m. įvyko lemiamos reikšmės įvykis. Rusų revoliucija paskelbė tautų apsisprendimo teisę. Kai 1918 m. pabaigoje Vokietija paprašė taikos, visos kariavusios šalys tautų apsisprendimo teisę surašė į taikos sutartį.

Lietuvos valstybė atsirado paskelbus tautų apsisprendimo teisę. Man teko būti pirmose jos kūrėjų gretose, ir todėl įvykių eiga niekam taip gerai nežinoma, kaip man. Niekas taip netrukdė darbui, kaip Berlyno vyriausybė ir jos vykdomieji organai.

Iš pradžių vokiečiai norėjo panaudoti apsisprendimo teisę grynai saviems interesams. 1917 metais jie leido išrinkti Lietuvos tarybą, kurios priešaky stovėjo Smetona, pasilikęs Vilniuje, kai jį užėmė vokiečiai.

Vokiečių karinės valdžios organai ir užsienio reikalų ministerijos atstovai vedė derybas su Lietuvos taryba per Smetoną, kurio name susirinkdavo nemaža vokiečių valdininkų.

Po ilgų derybų Berlyne Smetona, Šaulys ir, rodos, Šernas parašė Užsienio reikalų ministerijai pareiškimą, kurio esmė buvo ta, kad Vokietija paimtų Lietuvą į savo protektoriatą. Ta pat prasme kartu su Užsienio reikalų ministerija buvo parengta rezoliucija, kurią Lietuvos taryba priėmė 1917 m. gruodžio 11 d. savo uždarame posėdyje.

Pagal šią rezoliuciją buvo skelbiama sukurta savarankiška Lietuvos valstybė, kurią su Vokietija vienija keturios specialios konvencijos. Ši rezoliucija buvo priimta Smetonos šalininkų balsais, protestuojant kairiajai opozicijai. Tačiau kai Tautos taryba priėmė vokiečių reikalavimus, karinė valdžia neleido organizuoti net savivaldos organų, ne tik valstybinių.

1918 metų pavasaris ir vasara praėjo atkakliai bekovojant su vokiečių valdžia, ir reikalas nejudėjo iš vietos. Jis tapo dar sudėtingesnis dėl operetinių hercogo Uracho, kuris 1914 m. buvo kandidatu į Albanijos sostą, rinkimų Lietuvos karaliumi.

Tik 1918 m. spalio pabaigoje, kai Vokietija karą galutinai pralaimėjo, princo Makso Badeniškio vyriausybė leido sudaryti pirmąją Lietuvos vyriausybę.

Lietuvos taryba pavedė man šį uždavinį. Jį priimdamas, iškėliau sąlygą, kad būtų atsisakyta konvencijos su Vokietija, Urachas atsisakytų sosto, o Lietuva besitęsiančiame kare pasiskelbtų esanti neutrali.

Pirmąsias dvi sąlygas buvo galima nesunkiai įvykdyti. Vokietijos vyriausybė atsisakė konvencijų, hercogas Urachas — sosto. Bet dėl Lietuvos neutraliteto Berlyno kabinetas sprendė klausimą ar nereikėtų manęs areštuoti. Tik Ercbergerio užtarimas nuo to mane išgelbėjo.

Jei pavojus iš Vokietijos praėjo, kai ji pralaimėjo karą, tai tuoj pat kilo kitas pavojus. Tai buvo lenkų programa atkurti Lenkijos-Lietuvos valstybę, kaip buvo kalbama, 1772 metų ribose — iki pirmojo jos padalijimo . . .

Prancūzijos kariniai sluoksniai domėjosi ne tuo, ar priklausys Lenkijai Smolenskas ar Kijevas, o tuo, ar ateity Lenkija — būsimoji sąjungininkė prieš Vokietiją — galės pakeisti Rusiją. Dėl to jie siekė Lenkijai duoti kuo geresnes sienas rytuose.

Tiesa, Lenkijos klausimu Prancūzijos atsakingi sluoksniai neturėjo vieningos nuomonės. Kai kariniai sluoksniai, vadovaujami siauro akiračio kataliko maršalo Fošo, matė katalikiškoje Lenkijoje patikimą

ramstį, Užsienio reikalų ministerija svajojo apie baltagvardietišką Rusiją. Pastaruoju atveju Lietuvai būtų kilęs ne mažesnis pavojus iš Lenkijos pusės. Aš vadovavau taikos delegacijai Paryžiuje 1919 metais, todėl visas politinis darbas buvo ant mano pečių.

Lengviausia buvo veikti per amerikiečių delegaciją taikos derybose, kadangi, energingai remiant Amerikos lietuviams, buvo galima dažnai su ja bendrauti. Svarbiau, žinoma, buvo užmegzti glaudų kontaktą su asmenimis, kurie posėdžiavo įvairiose komisijose, negu su delegacijų viršūnėmis, kurios tik tvirtindavo jų sprendimus.

Vienas konkretus pavyzdys. 1919 m. gegužės mėn. aš, kaip privatus asmuo, o ne Lietuvos delegacijos vadovas, buvau pakviestas atvykti į komisiją Lenkijos reikalams, kad išdėstyčiau Lietuvos požiūrį. Jau pats toks klausimo iškėlimas rodė, kad į Lietuvą iš dalies žiūrima kaip į sudėtinę Lenkijos dalį.

Ir vis dėlto nuvykau, tačiau, pradėjus posėdį, pareiškiau protestą, kad Lietuvos klausimu užsiima Lenkijos komisija. Pirmininkavo, žinoma, prancūzas. Jis nenorėjo kreipti dėmesio į mano protestą, tačiau kiti nariai pareikalavo jį apsvarstyti man nedalyvaujant. Kai mane vėl pakvietė į posėdį, tai pranešė, kad mano protestas patenkintas ir komisija atsisako svarstyti Lietuvos klausimą. Po kiek laiko buvau pakviestas jau oficialiai į politinę komisiją, kuriai pirmininkavo Žiulis Kambonas (Cambon, Jules), išdėstyti Lietuvos reikalavimų.

Oficialiuose ir privačiuose pokalbiuose aš dėsčiau mintis, kad Lietuvos klausimo negalima išspręsti nepripažinus Tarybos valdžios.

Paryžiaus taikos konferencija neišsprendė nei Lietuvos, nei net Lenkijos klausimo. Versalio sutartis tik numatė, kad Lenkijos rytines sienas didžiosios valstybės nustatys vėliau. Nutraukusi savo veiklą, Taikos konferencija perdavė savo įgaliojimus pasiuntinių konferencijai Paryžiuje. Ši konferencija 1919 m. gruodžio 9 d. nustatė laikinas Lenkijos sienas rytuose. Taip atsirado Korzono linija.

Baigėsi 1919 metai. Kol Lenkija ruošėsi karui su Tarybų Rusija Lietuva atsidūrė labai nepatogioje padėtyje. Ji negalėjo sudaryti taikos sutarties su Tarybų Rusija, nes Lenkija galėjo pasinaudoti šia aplinkybe ir užgrobti lietuviškas sritis. Lenkija ir be to pažeidinėjo demarkacinę liniją, kurią tarp abiejų šalių nustatė maršalas Fošas, nes jo, vyriausiojo kariuomenės vado žinioje buvo Lenkijos kariuomenė.

Kai tik be didelės rizikos atsirado galimybė pradėti derybas su Tarybų vyriausybe, aš pasiskubinau jas pradėti 1920 metų kovo mėnesį. Taikos sutartis buvo pasirašyta 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje.

Tuo momentu, kai buvo pasirašyta taikos sutartis, aš jau buvau atsistatydinęs. Bet jau tų pat metų rudenį man vėl teko vaidinti aktyvų vaidmenį. Lenkijos vyriausybė kreipėsi į Tautų Sąjungą, prašydama jos leidimo, žinoma, diplomatine forma, užimti visą Lietuvą. Pirmame posėdyje Paryžiuje (1920 m. rugsėjis) man pavyko pasiekti sprendimo, kuris įpareigojo Lietuvą ir Lenkiją gerbti Korzono liniją.

Nors Lenkija ir priėmė šį sprendimą, bet ryžosi jo nesilaikyti. Todėl Pilsudskio įsakymu, pagal nurodymą iš Paryžiaus, buvo inscenizuotas Želigovskio sukilimas.

Tautų Sąjunga, pasmerkusi Želigovskį, vis dėlto ėmė veikti Lietuvos vyriausybę, kad ji suartėtų su Lenkija. Kaddangi ryžtingai stojau prieš šią politiką, man teko atsisakyti Lietuvos interesų gynimo Tautų Sąjungoje. Suartėjimo su Lenkija reikalai pajudėjo. Tarpinė jų forma buvo išdėstyta projekte, kuris gavo belgų ministro Hymanso vardą. Tačiau Lenkija jį atmetė kaip netoli siekiantį. Derybos su Lenkija kuriam laikui nutrūko.

Atsisakydamas atstovauti Lietuvos interesams Tautų Sąjungoje, raštiškai savo vyriausybei išdėsčiau, kad stoju į opoziciją dėl jos suartėjimo su Lenkija. Mano opozicija reiškėsi publicistiniais straipsniais cenzūros kontraliuojamoje Lietuvos spaudoje. Už tai mėnesiui laiko buvau nusiųstas į drausmės batalioną, o po to išsiųstas iš Kauno . . .

Taip truko iki 1926 m. pabaigos. Būdamas ištremtas iš Kauno, negalėjau žinoti, kas dedasi politinėje scenoje. Pasirodė, kad Smetona užmezgė ryšius su karininkų organizacija, kuri rengė karinį perversmą. Apie jį sužinojau tik tada, kai jis prasidėjo. Ruošdamasis perversmui, Smetona neturėjo jokios programos. Jis prašė viską daryti mano supratimu.

Man pavyko legalizuoti ir stabilizuoti padėtį dėl to, kad neturėjau jokio ryšio su sąmokslininkais ir todėl galėjau laisvai pasitraukti bet kuriuo metu, jei mano politinė linija pasirodys nepriimtina. Man teko iš pat pradžių grasinti atsistatydinimu.

Smetona turėjo man nusileisti, nes padėtis buvo per daug nepastovi: sąmokslai sekė vienas po kito, daugelio nuomone, aš negalėjau išsilaikyti ilgiau kaip kelias savaites.

Kai 1927 metais rugsėjo išvykau į Tautų Sąjungos posėdį, iškart keliose vietose kilo sukilimas. Į mano užklausimą, ar turiu nedelsiant grįžti į Lietuvą, Smetona atsakė, kad nėra būtina.

Spalį grįžęs į Lietuvą įsitikinau, kad pavojingas buvo ne ginkluotas sukilimas, kuris pasirodė netikras, o jo pasekmės. Atsirado daug emigrantų, kuriuos Lenkijos vyriausybė įtraukdavo Vilniaus srityje į savo armijos dalinius, kad galėtų pakartoti naują Želigovskio sukilimą, tariamai pačių lietuvių sukeltą.

Iš tiesų Pilsudskio vyriausybė ėmė atvirai grasinti Lietuvai. Kai Pilsudskis spaudoje tiesiai pareiškė, kad jis visą naktį mąstęs, ar nereikėtų paskelbti mobilizacijos žygiui į Lietuvą, aš nedelsiant kreipiausi į Tautų Sąjungą prašydamas skubiai spręsti Lenkijos grėsmės bendrai taikai klausimą.

Savaime aišku, nemaniau, kad Tautų Sąjunga kuo veiksmingiau padės. Praktiškai maniau, kad kur kas svarbiau gauti diplomatinę TSRS vyriausybės paramą. Buvau įsitikinęs, kad jei ji vien diplomatiniu būdu mus palaikys, Lenkija niekad nedrįs užpulti Lietuvos. TSRS nota iš tiesų buvo įteikta Lenkijos vyriausybei ir atliko savo paskirtį.

Sunkesnė buvo mano padėtis pačioje Lietuvoje. Kairieji ir dešinieji vienodai susibūrė prieš mane. Jie pasiuntė delegaciją pas respublikos prezidentą Smetoną, kuri reikalavo mano atsistatydinimo. Tikriausiai Lenkijos ir Prancūzijos įtakoje delegacija reikalavo sudaryti naują vyriausybę, kuri atsiimtų mano kreipimąsi į Tautų Sąjungą.

Smetona būtų atsikratęs manimi, bet neišdrįso. Aš pasilikau valdžioje, nuvykau į Tautų Sąjungos posėdžius, pakeliui Berlyne išsamiai aptaręs padėtį su tarybiniu pasiuntiniu.

Į Ženevą atvyko pats Pilsudskis. Buvo manoma, kad jis atvyko susitikti su manimi, kad būtų galima galiausiai susitarti Lenkijai su Lietuva. Bet aš maniau, kad toks susitarimas neįmanomas, ir su Pilsudskiu nesitariau.

Galutinai atmesdama problemos sprendimą kariniu būdu, Tautų Sąjunga pasiūlė abiem šalims pradėti tiesiogines derybas tais klausimais, kurie nesusiję su Vilniaus srities ateitimi.

Derybos vyko visus 1928 metus, valstybės, palaikančios Lenkiją, nekantravo ir visaip darė man spaudimą, versdamos susitarti su Lenkija.

Tautų Sąjungos birželio posėdyje ta prasme Čemberlenas pasiūlė rezoliuciją, visiškai įsitikinęs, kad ji bus priimta. Bet jis išleido iš akių, kad rezoliuciją priimti galima tik vienbalsiai, o aš iš anksto įspėjau, kad balsuosiu prieš. Vis dėlto ji buvo pateikta balsavimui ir dėl mano balso užblokuota. Čemberlenas buvo įsiutęs.

Tuo būdu derybos neatnešė jokių rezultatų — Lietuva nesuartėjo su Lenkija. Bet jos turėjo visus įtikinti, kad Vilniaus klausimas yra neįveikiama kliūtis bet kokiems santykiams su Lenkija.

Raudonosios armijos puolimo pradžioje 1920 metų birželį man, Lietuvos užsienio reikalų ministrui, Prancūzijos vyriausybė pasiūlė užtikrinti, kad Lietuva Lenkijos ir Tarybų šalies konflikte bus neutrali. Už tą neutralitetą lenkai žadėjo šiokių tokių nuolaidų. Aš kategoriškai Lietuvos vyriausybės vardu atsisakiau duoti tokį pasižadėjimą.

Prancūzų demaršą buvo galima paaiškinti tuo, kad, prieš prasidedant Raudonosios armijos puolimui, pateikiau atitinkamai Steigiamojo seimo komisijai klausimą (tuo metu jau buvau atsistatydinęs kartu su visa Laikinąja vyriausybe ir, kol bus sudaryta nauja vyriausybė, sprendžiau tik einamuosius reikalus) ar nepradėti tuo pat metu puolimo ir lietuviams, derinant jį su tarybiniu puolimu, apie kurį aš žinojau. Tai buvo dar prieš pasirašant sutartį tarp TSRS ir Lietuvos.

Po to, kai Raudonoji armija puolė Varšuvą, ji norėjo paspartinti savo kariuomenės pervežimą. Tam reikėjo vagonų, kuriuos galėjo duoti Lietuva. Lietuvos vyriausybės pavestas važiavau į Vilnių, kur buvo tarybinės armijos štabas, sureguliuoti šio klausimo. Jei Lietuva nusprendė likti neutrali (po mano atsistatydinimo toks patikinimas buvo duotas Prancūzijos vyriausybei), tai reikėjo taip sudaryti transporto priemonių skolinimo sutartį, kad nei Lenkija, nei Antantės valstybės negalėtų kaltinti Lietuvą pažeidus neutralitetą. Tekstą aš suredagavau rusiškai ir lietuviškai.

Šią aplinkybę panaudojo lenkų vyriausybė 1920 m. spalio pradžioje, apkaltinusi Lietuvą Tautų Sąjungoje tuo, kad padedame Raudonajai armijai kariauti prieš Lenkiją. Man tuo metu Tautų Sąjungoje teko ginti Lietuvos reikalus. Pateikiau prancūzišką mūsų sutarties su Tarybų valdžia vertimą.

Taip veikti Tarybų Sąjungos pusėje, kaip veikė tada Lietuva, reikėjo nemaža atsargumo. Juk lenkai buvo „spygliuotosios užtvaros" prieš TSRS atstovai. Vakarų Europoje, ypač Prancūzijoje, jie krovėsi politinį kapitalą — esą jie gelbsti Europą nuo bolševizmo . . .

Baidydami visą Europą bolševizmu, lenkai Prancūzijoje specialiai tvirtino, kad lietuvių, reikalaujančių savarankiškos Lietuvos valstybės, iš viso nėra, nes jie nori susijungti su Lenkija. Juk Lenkijos atkūrėjas Pilsudskis esąs tikras lietuvis . . .

Smetona tuo metu nusprendė manimi atsikratyti. Bet kaip tą padarius! Bet kokia atvira priemonė prieš mane galėjo duoti atvirkščią

rezultatą. Pagaliau ne Smetonos charakteriui buvo veikti atvirai. Todėl jis ėmė veikti aplinkiniais keliais. Generalinio štabo viršininkas Plechavičius nelauktai man įteikė pareiškimą, kad atsistatydinąs, motyvuodamas, jog ilgiau su manimi dirbti negali. Vadinasi, arba jis, arba aš — vienas katras mūsų turi atsistatydinti.

Aš nedelsdamas įteikiau respublikos prezidentui šį pareiškimą kartu su savuoju, kuriame rašiau, kad, kai tokia padėtis, atsistatydinu. Juk Plechavičius vadovavo 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo komitetui. Perversmas pastatė Smetoną valstybės priešakyje, todėl jam svarbiausias asmuo — perversmo vadovas.

Smetona buvo pasirengęs priimti mano atsistatydinimą — buvo aišku, kad štabo viršininkas padavė pareiškimą atsistatydinti asmenų, artimų prezidentui, nurodymu, bet taktiniais sumetimais pasiūlė man įkalbėti štabo viršininką atsiimti pareiškimą.

Pabaiga buvo visai nelaukta Smetonai: karininkų atstovai jam pareiškė, kad Plechavičius gali pasitraukti. Tad manevras nepavyko. Bet jis parodė, kokia kryptimi dabar klostysis įvykiai.

1929 m. gegužės pradžioje iš Maskvos atvyko rusų kvartetas, keliavęs koncertuoti į Vakarų Europą. Koncerto Kaune, Valstybės teatre, išvakarėse, mes su žmona dalyvavome tarybinės atstovybės surengtuose pusryčiuose ir turėjome galimybę pasiklausyti iš tiesų žymaus kvarteto.

Vakare įspėjau Smetoną, kad kitą dieną jo dalyvavimas koncerte būtinas, nes su Maskva mūsų santykiai yra draugiški.

Gegužės 6 dieną aš su šeima vykau į koncertą. Niekad neprivažiuodavau prie teatro, o visada palikdavau automobilį gatvėje prie įėjimo į sodelį ir toliau eidavau pėsčiomis.

Mes trejetą minučių pavėlavome, ir sodelis buvo tuščias. Kai jau buvome netoli teatro, pasigirdo šūviai. Atsigręžęs pamačiau, kad mus lydėjęs lakūnas nugriuvo, žmona griebė griūvantį 9 metų sūnėną, o mano adjutantas su peršautais plaučiais vejasi teroristus. Žmonai peršovė paltą ir suknelę dviejose vietose prie pat širdies; kulka nuslydo per odą, net jos neįdrėskusi. Aš vienas likau nepaliestas, galbūt todėl, kad man skirta kulka įstrigo revolveryje — taip vėliau buvo nustatyta.

Pirmiausia mano mintis — surasti sužeistiesiems gydytoją. Sodelyje nė vieno policininko ar slaptosios policijos agento nebuvo. Kažkas iš publikos iškvietė gydytoją iš teatro. Jis pasakė, jog sužeistuosius reikia nedelsiant operuoti, ir pats paskambino į ligoninę, kad pasiruoštų operacijai.

Laimei, netoli įėjimo į teatrą stovėjo TSRS atstovybės automobilis. Ten nedelsiant susodinome visus sužeistuosius ir atsisėdome aš su žmona, kad visus nuvežtume į ligoninę. Prie tarybinio automobilio, kur mes susėdome, susirinko būrelis jaunuolių, kurių veidai buvo labai priešiškai nusiteikę. Iš jų akių spėjau, kad jie svarsto, ar mūsų nederėtų pribaigti. Tačiau pulti automobilį su tarybine vėliava jie nesiryžo.

Iš ligoninės iškviečiau atitinkamus valdžios organus, kad jie imtųsi priemonių teroristams sugauti. Pasirodė, vidaus reikalų ministras jau padėjo jiems pabėgti. Užuot sulaikęs publiką teatre, kol take bus kruopščiai ištirti pėdsakai, jis pasiskubino išleisti ją į sodelį, todėl visi pėdsakai dingo. Kitą dieną gavau paštu tarp kitų du anonominius laiškus. Iš kurių viename buvo parašyta, kad pasikėsinimo gijos eina į prezidentūrą, o kitame — kad teroristai pasislėpė kieme, kur gyveno Smetonos artimiausias patikėtinis ir giminaitis Tūbelis.

Sugauti teroristus turėjo būti nesunku, tačiau nė vieno nerado, nors jie, be abejonių, slapstėsi Lietuvoje. Tik atsitiktinumas padėjo areštuoti vieną jų — Vosylių. Jis netyčia susižeidė granata, plūsdamas krauju atėjo į girininko trobelę, o tas nedelsiant iškvietė policiją.

Jis buvo apkaltintas, kad kartu su kitais dar nesulaikytais asminimis kėsinosi į Ministrų tarybos pirmininką Voldemarą ir respublikos prezidentą Smetoną. Netoli teatro, prie įvažiavimo į sodelį buvo rasta bomba, kuri turėjo sprogti pravažiuojant prezidento automobiliui. Prezidentas išventė pasikėsinimo, nes į teatrą neatvyko.

Vosylius prisipažino dalyvavęs pasikėsinime prieš mane, bet kategoriškai neigė, kad sąmokslininkai norėjo kėsintis ir prieš Smetoną. Ir vykdant mirties nuosprendį Vosylius neigė kėsinęsis prieš Smetoną.

Daugiau kaip savaitei praėjus po pasikėsinimo Smetona man pareiškė norįs oficialiai pakviesti pas save pietums visą kabinetą. Anksčiau jis niekad nerengdavo pietų kabinetui. Tai buvo naujiena. Aišku, aš negalėjau tokio kvietimo atsisakyti, tik paprašiau palaukti, kol pasikėsinimo aukoms pavojus bus praėjęs.

Pietūs įvyko apie gegužės 20 dieną. Aš valgiau labai mažai, kiek išgėriau vyno ir mineralinio vandens. Naktį apie 12 valandą pajutau aštrų skausmą skrandyje. Išsivėmiau, tačiau skausmai tęsėsi . . . Ir vėl tuoj pat pasklido atkaklūs gandai, kad prezidentūroje mane nunuodijo. Praktiškai tai galėjo būti lengvai padaryta, nes kiekvieno vieta už stalo iš anksto žinoma, todėl nesunkiai galima įberti į lėkštes ar stiklines nuodų. Bet toks kaltinimas gali būti įrodytas tik padarius suvalgyto maisto analizę.

Sirgau beveik savaitę ir nepasveikęs išėjau į darbą. Besirgdamas galėjau atidžiai apgalvoti susidariusią padėtį. Ji buvo tokia, kad ilgiau likti valdžioje su Smetona tapo neįmanoma. Visi faktai, kurie man buvo žinomi, vertė įtarinėti, kad Smetona yra pasikėsinimų įkvėpėjas. Tokiu atveju jis stengsis manimi atsikratyti, kad aš nesužinočiau jo vaidmens pasikėsinimuose ir nesurinkčiau reikiamų įrodymų.

Jei pasilikčiau valdžioje, vadinasi, tektų būtinai nedelsiant likviduoti Smetoną, jį nuversti. Turėdamas savo rankose visą administracinį aparatą, galėjau nesunkiai jį pašalinti iš valdžios, tačiau tokiu atveju opozicija prieš mane krašto viduje būtų žymiai sustiprėjusi, o pasikėsinimai, vadovaujami iš užsienio, padažnėję. Vienas jų galų gale turėjo pavykti, ir krašte būtų kilęs chaosas, kuriuo pasinaudotų Lenkija.

Liko galimybė pasitraukti iš vyriausybės ir leisti kraštui pačiam pažinti tikrąjį Smetoną.

1929 metų vasarą pasiūliau Smetonai atsistatydinti. Net nenorėjau vykti į Tautų Sąjungą, kur negalėsiu laisvai ginti Lietuvos interesų, nes nežinau, kiek išbūsiu valdžioje. Smetonai reikėjo, kad manęs nebūtų, nes jis norėjo galutinai parengti mano išėjimą. Jis buvo parengtas taip. Man grįžus visi kabineto nariai padavė pareiškimus, kad išeiną iš kabineto, *nes negali su manimi dirbti. Aš juos perdaviau prezidentui* Smetonai, kuris mane atleido, nelaukdamas mano pareiškimo.

Nors Smetona rengė mano atsistatydinimą ilgiau kaip metus, vis dėlto jo padėtis po to netik nepagerėjo, bet žymiai pablogėjo. Opozicija, ypač iš dešinės, maniusi, kad man išėjus ji bus pakviesta į valdžią, skaudžiai apsiriko. Mano šalininkai, atskirti nuo manęs, perėjo į opoziciją. Kariniai sluoksniai pasijuto apgauti.

Valdžia greitai nutraukė mano santykius su bet kuo. Jei kas norėjo mane pamatyti, tą areštuodavo. Jei išeidavau iš buto, mane iškart apsupdavo agentų grupė, kuri sekdavo paskui lyg šešėliai.

Taip truko aštuonis mėnesius. Kad toliau taip tęstis negali, buvo kuo aiškiausia. Kai Smetona 1930 m. birželį išvyko į Čekoslovakiją (anksčiau į užsienį jis niekad neišvažiuodavo), buvo aišku, kad jis nusprendė išsiųsti mane į koncentracijos stovyklą, o kad susidarytų įspūdis, jog viskas padaryta be jo pritarimo ir net žinios, išvažiavo iš Lietuvos.

Iš tiesų, antroje liepos mėnesio pusėje mane netikėtai areštavo ir su stipria sargyba išsiuntė į nuošalų užkampį — Platelius, kur laikė atskirtą nuo viso pasaulio, neduodami nei pastogės, nei maisto.

Kai Šuazelis, kuriam priklausė dvaras, pasiūlė apsigyventi jo aplūžusiame mediniame sename name, policija apsupo namą ir nieko be ypatingo leidimo iš Kauno neleisdavo, nei namo savininko giminaičių. Bet tai buvo tik laikina priemonė — ištrėmimas turėjo trukti metus, todėl nesprendė klausimo esmės. Galutiniam sprendimui buvo sugalvota tokia išeitis: rugpiūtį buvo inscenizuotas pasikėsinimas prieš vidaus reikalų ministrą, daugelis areštuota, pradėtas teisminis tyrimas ir 1931 m. vasarį aš patrauktas atsakomybėn už pučo rengimą.

Pasirodė, kad jokio pasikėsinimo nebuvo, kai kurie arešto orderiai pasirašyti dar prieš „pasikėsinimą", bet už „pasikėsinimą". Bylą perdavė kariuomenės teismui. Jis atmetė kaltinimą, kad buvo ruošiamas ginkluotas sukilimas. Aš buvau išteisintas. Po išteisinimo tremties vietą man pakeitė, nors policija, kaip ir anksčiau, kontroliavo kiekvieną mano judesį.

Kai byla dėl ginkluoto sukilimo rengimo ir jo pradžios — pasikėsinimo į Rusteiką — žlugo, man teko dar apie penketą kartų stoti prieš teismą dėl įvairių kaltinimų, tačiau teismas mane išteisino. Taip tęsėsi iki 1933 metų.

Ištremty Plateliuose mano žmona susirgo džiova ir, gydytojui reikalaujant, išvyko į užsienį, į Prancūziją. Ten dėl jūros oro džiovos procesas plaučiuose sustojo. Tarp teismų buvo leidžiama aplankyti žmoną, gyventi pas ją, kol gausiu kvietimą į teismą. Ten bebūdamas 1932-1933 m. aš galėjau išspausdinti savo knygos „Lietuva ir jos problemos" I tomą. Knygą parašiau 1930 m. atsistatydinęs.

1933 m. pavasarį grįžau į Lietuvą baigus spausdinti knygą . . . Mano knygą vyriausybinė spauda sutiko nepaprastai priešiškai. Prasidėjo kampanija prieš mane, esą aš germanofilas. Į šmeižtus man atsakyti neleisdavo. Jei aš traukdavau šmeižikus į teismą, tai teismas gaudavo nurodymą nieko neveikti. Yra mano skundų, kurie iki šiol niekieno nė karto nenagrinėti.

Vyriausybės manevrus geriausia parodyti vieno mano proceso pavyzdžiu.

1934 m. sausio pabaigoje buvo išleistas valstybės gynimo įstatymas, nukreiptas daugiausia prieš klaipėdiškius.

Dėl šio įstatymo aš parašiau straipsnį „Likimo keliais". Straipsnis buvo nuneštas cenzoriui. Cenzorius lyg ir norėjo jį praleisti, išbraukęs kai kurias vietas, bet paskui išbraukė visą straipsnį. Bet šitaip reikalas dar nesibaigė. Aš buvau areštuotas ir išsiųstas į nuolatinę ištremties vietą, o prokuratūra už tą straipsnį iškėlė man baudžiamąją bylą.

Kadangi straipsnių rašymas ir pateikimas cenzoriui nėra nusikaltimas, *tai politinė policija persiuntė mano straipsnio atspaudą* (pagal įstatymą ji gaudavo tris kiekvieno cenzūrai pristatomo straipsnio egzempliorius) į vieną nedidelį vokiečių laikraštį. Tada mane jau apkaltino, kad aš parašiau ir išspausdinau straipsnį vokiečių laikraštyje. Aš lengvai *įrodžiau, kad straipsnis parašytas lietuviškai lietuviškam laikraščiui,* kuris jį pateikė cenzūrai, o dėl straipsnio pasirodymo vokiečių laikraštyje nurodžiau net slaptosios policijos agentą, kuris jį ten atidavė.

Prokuratūrai teko atsisakyti pastarojo kaltinimo ir kaltinti mane, kad aš parašiau straipsnį, kurio cenzūra nepraleido. Vyriausybės spaudoje tęsėsi kampanija prieš mane, kad aš esą bendradarbiauju vokiškoje spaudoje. Byla buvo nedelsiant svarstoma. Bet už tą straipsnį įkišti mane į kalėjimą negalėjo. Pasirodė, kad Smetonos vyriausybė ruošia man kitą siurprizą.

1934 m. birželio 7 d. mane pažadino 5 val. ryto kažkokie nepažįstami kariškiai, kurie pareiškė, kad jiems pavesta skubiai mane nugabenti į Kauną. Ginkluota policijos sargyba buvo savo vietoje, todėl man atrodė, kad viskas vyksta kaip įprasta.

Mane pasodino į automobilį stebint policininkams, už miesto persodino į lėktuvą, ir 8 val. ryto buvau jau Kaune, pas lakūnus. Ten sužinojau, kad naktį sukilo kai kurie daliniai, jų delegaciją Smetona priėmė, žadėjo paskirti naują kabinetą ir nieko už pučą nepersekioti. Klausinėdamas greitai sužinojau, kad pats pučas buvo organizuotas su Smetonos žinia, kad galėtų, iš vienos pusės, mane apkaltinti kariniu lėktuvu atskridus į Kauną, o iš kitos pusės, išsiaiškintų opozicinius elementus armijoje.

Aš buvau atiduotas karo lauko teismui už dalyvavimą ginkluotame puče . . . Vienintelis liudininkas paliudijo, kad aš nekaltas nei ruošęs sukilimą, nei jame dalyvavęs. Vis tiek teismas priteisė man 12 metų kalėjimo.

Apie mėnesį vėliau tas pats Smetoną pasirašė įstatymą, pagal kurį birželio 7-ąją nebuvo jokio ginkluoto sukilimo, o tik karinės disciplinos pažeidimas. Mane paliko sėdėti kalėjime.

Sėdėjau iki 1938 m. vasario. Bet ir kalėjime man nedavė ramybės. Prieš mane buvo vedama propaganda. Pavyzdžiui, areštuojamas ir teisiamas slaptosios policijos agentas, jis liudija, kad esąs mano sesers sūnus, kad buvęs Vokietijoje ir gavęs pinigų dviračiui ir rašomajai mašinėlei, taip pat užduotį išlaisvinti mane iš kalėjimo. Vyriausybės

spauda plačiai apie tai rašė, nors ir pati gerai žinojo, kad tai didžiausias melas . . . Aš rašiau teisingumo ministrui, prašydamas nustatyti tiesą, tačiau veltui.

Smetona laikė mane kalėjime, kol tik galėjo. Pagaliau buvo priverstas paleisti. Man buvo pasiūlyta išvažiuoti į užsienį, ten laisvai gyventi, tačiau spaudoje nieko nerašyti apie Lietuvą. Pragyvenimui buvo pažadėta po tūkstantį litų mėnesiui.

Turėjau išvažiuoti, nesustodamas Kaune, kai tik gausiu dokumentus. Kovo pradžioje su žmona išvažiavome į Paryžių.

Čia mes pergyvenome pirmąją 1938 m. mobilizaciją, kuri buvo tarsi audros pranašas. Nors vasarvietė visai netiko žiemojimui, mes nusprendėme ten peržiemoti, nes viskas buvo pigu. Nuomojome mažą trijų kambarių butuką su pilnu apstatymu, tačiau nekūrenamą. Žmona viską ruošdavo pati, be pašalinių pagalbos. Kadangi pirkdavome produktus iš gyventojų, pragyvenimas nebuvo brangus. Žmona net atidėdavo juodai dienai, kuri buvo ne už kalnų.

Niūrūs karo debesys užtraukė horizontą. Įvykius sekti galima buvo per spaudą ir radiją . . .

Smetonos vyriausybė reikalavo, kad išvažiuočiau vieneriems metams, ir tam laikotarpiui skyrė 1000 litų per mėnesį. Reikėjo pasirūpinti ateitimi, nes karas galėjo prasidėti vėliausiai po poros mėnesių.

1939 m. pavasarį nusprendžiau grįžti į Lietuvą vienas, kad vietoje galėčiau sutvarkyti savo reikalus. Apie būsimą kelionę informavau vyriausybę per mūsų Paryžiaus atstovybę. Atsakymą gavau grasinančia telegrama, kurioje perskaičiau, kad jokiu būdu neturiu važiuoti. Tada parašiau kabinetui išsamesnį laišką, primindamas, reikia išspręsti mano bibliotekos likimą (ji 1930 m. buvo suversta į Lietuvos banko rūsį), ir kad vyriausybė turi išmokėti tas sumas, kurias ji man skolinga. Atsako negavau jokio.

Atėjo vasara, kai nėra prasmės važiuoti į Lietuvą, nes nieko iš vyriausybės nesurasi. Teko laukti vasaros pabaigos. Vėl perspėjau vyriausybę, kad išvažiuosiu rugpjūčio 24-tą. Paryžiuje atsstovybėje vėl gavau draudimą raštu — nevažiuoti. Kadangi karas jau buvo beprasidedąs, draudimo nepaklausiau ir išvažiavau. Per Lenkijos koridorių pervažiavau paskutiniu traukiniu.

Rugpjūčio 26 d. Lietuvos pasienio stotyje — Virbalyje policija mane išlaipino iš traukinio ir automobiliu nugabeno į kitą pasienio miestelį — Zarasus, per 25 kilometrus nuo Daugpilio. Vietos policijai buvo pavesta sekti mane, be to, pristatyti sekimui agentai iš Kauno.

Atvykau kelias dienas prieš prasidedant karui. Lietuvos politinė padėtis buvo tokia: Smetona ruošėsi Černiaus kabinetą pakeisti, todėl pavedė Tūbeliui sudaryti naują kabinetą. Nepakeičiamas nuo 1930 m. premjeras Tūbelis turėjo atsistatydinti priėmus 1938 m. Lenkijos ultimatumą. Tūbelio įpėdinis Mironas turėjo savo ruožtu atsistatydinti už Klaipėdos krašto netekimą. Tada buvo sudarytas generolų kabinetas su Černiumi priešakyje, dalyvaujant krikščionims demokratams. Dabar Smetona manė, kad Tūbelis turi vėl būti vyriausybės galva. Tik vienu žmogum — Tūbeliu Smetona visiškai pasitikėjo, o karui prasidedant, reikėjo turėti paklusnų ir neplepų žmogų.

Lietuva pateko į Anglijos ir Lenkijos orbitą apie 1938 m. pabaigą ar 1939 m. pradžią. Kokią naudą ji iš to galėjo turėti, aišku tik vienam Smetonai. Galbūt jis manė atgausiąs iš Lenkijos Vilnių, jei palaikys su ja glaudesnius santykius, o iš Vokietijos — lietuviškąją Rytprūsių dalį. Kad būtų galima įgyvendinti tokią politiką, Smetonai vyriausybės priešakyje reikėjo savo žmogaus.

Mano grįžimas į Lietuvą buvo nelaukta kliūtis sudarant Tūbelio kabinetą, dar labiau trukdė Smetonos orientacijai į Angliją ir Lenkiją. Štai kodėl aš buvau ištremtas į užkampį ir stipriai izoliuotas. Bet Smetona manė, kad šitų priemonių prieš mane neužtenka. Mane aplankė Tūbelio įgaliotas asmuo ir ėmė kalbėti, kokius mano reikalavimus jie turi patenkinti, kad aš vėl galėčiau išvykti iš Lietuvos, dabar jau geresnėmis sąlygomis.

Įvykiai klojosi pasakišku greitumu. Per trumpą laiką buvo sutriuškinta Lenkija. Pabėgėliai iš Lenkijos užplūdo Lietuvą ir elgėsi kaip namie. Pilsudskio žmona su dukterimi laisvai vaikštinėjo po Kauną ir Lietuvą, o aš tuo metu buvau griežtai prižiūrimas ištremtyje. Nenorėjęs paskelbti mobilizacijos prieš Lenkiją, Smetona dabar ją, praktiškai nukreiptą prieš TSRS, paskelbė.

Šie įvykiai sujaukė Smetonos politinius planus. Be to, mirė Tūbelis, kuris jau seniai buvo invalidas. Teko kol kas atsisakyti kabineto performavimo ir ribotis mano sekimu. Kokia psichozė dėl to kildavo, paaiškės iš tokio įvykio. Kai tarybinė kariuomenė buvo už kokių 15-20 kilometrų nuo Lenkijos-Lietuvos administracinės linijos, mano pusbrolis, pas kurį gyvenau ištremtyje, sumanė su pažįstamu banko tarnautoju nuvažiuoti prie administracinės linijos. Aš likau namuose. Bet sekliai kažkodėl nusprendė, kad aš banko automobilyje pabėgau ieškoti prieglobsčio pas tarybinius karius. Iškart dviem automobiliais puolė vytis ir apie tai pranešė Vidaus reikalų ministerijai į Kauną. Kai

automobilį sulaikė, o manęs ten nerado, buvo visiškai įsitikinę, kad aš likau tarybinės kariuomenės būryje. Visus buvusius automobilyje areštavo, į klausimą kur jie mane padėjo, jie atsakė, kad aš sėdžiu namie. Tuoj pat policininką pasiuntė patikrinti, ar aš iš tikrųjų namie.

Radikaliai pasikeitusios politinės padėties neįvertino nei Smetona, nei jo vyriausybė, nei spauda. Matyt, čia veikė lenkų įtaka. Nors Lenkija buvo visiškai sutriuškinta, lenkai tikėjo, kad po kokių šešių mėnesių Vokietija bus nugalėta ir tada Lenkija bus atkurta dar didesnėje teritorijoje, negu karo išvakarėse. Ji išsiplės į vakarus Vokietijos sąskaita ir į rytus TSRS sąskaita.

Smetona . . . nesuprato įvykių prasmės. Kai TSRS vyriausybė pasiūlė karinę gynybinę sąjungą, Smetona priėmė pasiūlymą tačiau slapta nesilaikė reikalavimų, kurie buvo numatyti sudarant šią sąjungą. Koks buvo nenoras laikytis sutarties, pagal kurią Lietuvai buvo grąžintas Vilnius, matyti iš to, kad į Lietuvą tebebuvo draudžiama įvežti „Pravdą".

Nors visuomenė, kiek galėjau spręsti iš nuotaikų, ruošėsi stoti į TSRS, bet atvirai apie šį pagrindinį klausimą niekas negalėjo pasisakyti.

Lietuvoje aš nieko negalėjau nuveikti, kad pakreipčiau jos politiką link TSRS. Pasyviu stebėtoju nenorėjau likti. Kadangi mano žmona tebebuvo Prancūzijoje gana sunkiomis sąlygomis, man kol ne vėlu, reikėjo ją iš ten išsivežti.

Kita vertus, maniau grįšiąs su ja į Lietuvą per Italiją, Viduržemio jūrą, Odesą ir Maskvą, kad galėčiau pasitarti su atsakingais tarybinės politikos vadovais. Dėl šio plano net tariausi su keliais asmenimis, ir jie visiškai man pritarė.

Smetona noriai sutiko leisti man išvažiuoti iš Lietuvos, nes mano buvimas jį varžė. Sausio pabaigoje galėjau išvažiuoti į Prancūziją pas žmoną. Man ten teko užtrukti ilgiau, negu buvau apskaičiavęs, nes iš pradžių teko rūpintis žmonos pasu, paskui iškeisti lietuviško banko čekį, palaukti, kol baigsis teismo procesas, kuris man nesant buvo iškeltas prieš mane. Mes galėjome išvykti tik kovo 19 dieną.

Neoficiali užduotis, kurią prieš išvykdamas gavau iš vyriausybės, buvo pazonduoti ir paruošti dirvą dėl Vilniaus krašto bažnyčios reikalų Vatikane. Ji man neleido anksčiau grįžti. Kai atėjo tas laikas, garlaivių susisiekimo su Odesa jau nebuvo. Teko grįžti per Vokietiją.

Prieš išvykstant iš Lietuvos man buvo pasakyta, kad vyriausybei praneščiau grįžimo laiką. Tai aš ir padariau. Atsakymą gavau telegrama,

kuri pranešė, kad pasilikčiau ilgiau, nes mano sugrįžimas esą padarytų Maskvai nepalankų įspūdį. Telegramos turinys man kėlė didelį susirūpinimą. Ir vis dėlto blaiviai apsvarstęs padėtį nusprendžiau kuo greičiau grįžti. Man buvo aišku, kad Smetona rengia kažką nauja. Apie tai galėjau sužinoti tik vietoje, grįžęs į Lietuvą.

Mano atsakymas buvo taikingos formos, tačiau tvirto turinio: aš grįžtu į Lietuvą. Berlyne sužinojau apie Smetonos pabėgimą iš Lietuvos į Vokietiją kartu su karo ministru Musteikiu ir keliais kitais asmenimis, apie jo atsisakymą grįžti atgal ir nenorą perduoti respublikos prezidento pareigas. Duomenų, kuriuos pavyko sužinoti, visuma mane įtikino, kad Smetona nusprendė suvaidinti Gati vaidmenį ir prašo vokiečių protektorato Lietuvai. Tik nebuvo žinoma, kada tai bus padaryta: nedelsiant ar kuriuo kitu momentu Vokietijos vyriausybės nuožiūra. Momento parinkimas priklauso vien nuo karinės ir politinės padėties.

Su tokiomis mintimis grįžau į Lietuvą birželio 19 d. (Škirpa rašo, kad birželio 18 d. M. Š.). Vėliau pasirodė, kad nė kiek neapsirikau, vertindamas įvykius. Smetona kreipėsi per radiją į lietuvių tautą, sakydamas, kad jis dar grįšiąs į Lietuvą.

Tautininkų sąjunga. Ji buvo įkurta 1924 metų vasarą, steigiamasis suvažiavimas įvyko Šiauliuose. Aš jame nedalyvavau, nes tuo metu buvau Prancūzijoje, kur užvažiavau iš Ženevos. Todėl nei kiek žmonių dalyvavo suvažiavime, nei ką jie kalbėjo, ką išrinko į valdybą — man buvo nežinoma. Suprantama, pirmininku tapo Smetona . . .

Partijos uždavinys buvo įkurti savo spaudos organą, kurį pradėta leisti tą pat vasarą. Jis vadinosi „Lietuvis". Aš spausdinau tik straipsnius šiame laikraštyje, artimiau partijos organizavime dalyvauti negalėjau. Po to, kai 1923 m. (1925 m. M. Š.) mane ištrėmė iš Kauno, vis dar gyvenau nedideliame Kybartų miestelyje ir atvažiuodavau į Kauno universitetą skaityti paskaitų bei dalyvauti seimo posėdžiuose, kai rugsėjį (1926 m. M. Š.) susirinko naujai išrinktas seimas. Aš būdavau Kaune du-tris kartus per savaitę; rytiniu traukiniu atvažiuodavau, o vakariniu grįždavau.

Po to gruodį įvyko perversmas, ir aš turėjau stoti naujos vyriausybės priešakyje. Padėties nepastovumas ir milžiniškas darbas, kuris gulė ant mano pečių, neleido nė kiek skirti laiko partiniam darbui. Jo veiklai sąlygos smarkiai pasikeitė, tačiau į partijos organizavimą aš negalėjau gilintis. Viskas, ką darydavau, — tai pranešimai partijos suvažiavimuose apie Lietuvos vidaus ir užsienio padėtį ir tokie pat informaciniai pranešimai partijos centro valdyboje.

Smetona būdamas respublikos prezidentu, turėjo daugiau laiko. Todėl jo reikalas buvo vadovauti partijai. Jis nuolat palaikė ryšį su jos centro valdyba, į jį kreipdavosi provincijos valdybų nariai. Į mane jie kreipdavosi tik įvairiais valdymo klausimais.

Partija, toli gražu nebuvo politine jėga ir negalėjo ja tapti. Sleževičiaus vyriausybę nuverčiant, ji visai nedalyvavo ir negalėjo veikti taip, kaip veikė nuverstoje vyriausybėje buvusios partijos. Ji dar turėjo tapti politine jėga, kad galėtų veikti valstybinius reikalus.

Savaime aišku, prasidėjo naujų narių priėmimas į partiją. Juos visus priimdavo be atrankos. Dauguma atvejų tai buvo įvairūs karjeristai, kurie troško arba šiltų vietelių, arba apskritai pasipelnyti. Tada ankstesni, idėjiški darbuotojai pasitraukė iš partijos. Pirmasis pasitraukė prof. V. Krėvė-Mickevičius, vienas jos kūrėjų.

Greit iškilo iš pažiūros nematomas mano konfliktas su partija. Partijos nariai, žinoma, įtakingesni, stengėsi paveikti įvykių eigą ir siūlyti įvairioms pareigoms iki ministrų imtinai savo pažįstamus veikėjus. Prieš tardamiesi su manim jie gaudavo prezidento Smetonos sutikimą. Aš dažniausiai atmesdavau tokius pasiūlymus, todėl nuteikdavau Smetoną prieš save.

Susidarė tokia padėtis, kad partijos centro valdyba ir Smetona yra už tai, kad tam tikras asmuo būtų paskirtas į svarbią vietą arba jam būtų duota valstybinė ranga, o aš nesutinku, nes iš kitų šaltinių žinau net siūlomo kyšio dydį.

Pačiu energingiausiu mano priešininku partijoje tapo Lapėnas, kuris, man atsistatydinus, mano pareigas perėmusio Tūbelio gailestingai paremiamas, susikrovė milijonus. Visi tie karjeristai ir verteivos visaip stengėsi paveikti Smetoną, kad jis atleistų mane ir į mano vietą paskirtų Tūbelį, kuris tuomet buvo finansų ministru.

Tokie prašymai Smetonai buvo malonūs, ne vien todėl, kad glostė jo savimeilę, bet ir davė jam progą atsikratyti manimi: esą jis niekuo dėtas, partija reikalauja performuoti ministrų kabinetą. Pats Smetona puikiai žinojo, kad partija nėra reali jėga ir todėl negali jam trukdyti vienvaldiškai tvarkyti valstybės reikalus. Drauge jis laikė ją patogia širma: jis viską darys pats vienas, o atsakomybė teks partijai.

Man pasitraukus iš premjero pareigų 1929 m. partija iš esmės iširo. Seni darbuotojai pasitraukė iš partijos, o į jų vietą atėjo karjeristai. Centro valdybos pirmininku buvo išrinktas minėtasis Lapėnas. Po atsistatydinimo prieš mane prasidėjo energinga propaganda. Iš pradžių partija norėjo surengti man garbės teismą, bet įsitikinusi, kad ji bus dar

kartą sugėdinta, atsisakė savo sumanymo. Tuoj po to gavau centro valdybos pranešimą, kad už nario mokesčių nemokėjimą esu išbrauktas iš tautininkų partijos sąrašų.

Paskui partija buvo perorganizuota, rodos, keletą sykių. Pagal paskutinius jos įstatus, priimtus 1933 ar 1934 m. ji pasiskelbė valstybine. Jos įstatai buvo patvirtinti įstatymu. Smetoną paskelbė „Tautos vadu", o partijai paskyrė vadovą — Tūbelį. Apskritai visos atsakingos vietos partijoje buvo skirstomos, o ne per rinkimus atitenkančios. Tačiau, kad ir tapusi valstybine, tautininkų partija jokios įtakos valstybės reikalams neturėjo.

Pati kairiausia partija Lietuvoje — socialdemokratai, kurios lyderiu iš seno buvo Kairys. Ji atsirado iš Lenkijos ir Lietuvos socialdemokratų partijos. Kažkada šiai partijai buvo aktualus klausimas, ar vadintis lietuviška, jei ji nori būti darbininkų partija. Jos atstovai ne kartą lankėsi Varšuvoje, pradedant jau 1919-aisiais, tartis su Pilsudskiu. Beje, ši partija didelės reikšmės, dėl savo doktrinieriškumo ir atitrūkimo nuo gyvenimo negalėjo turėti. Lietuva — šalis, kurioje negausu miestų gyventojų ir dar mažiau darbininkų, kurie, be to, ne vienos tautybės, galėjo duoti dirvą partijai tik tarp kaimo gyventojų. Bet čia jau kirtosi interesai visų lietuviškų partijų, kurios siekė patraukti kuo daugiau ūkininkų.

Kartu su socialdemokratais kairėje buvo valstiečių liaudininkų partija, kuri kartais prisiimdavo socialistinės pavadinimą, kartais jo atsižadėdavo, atsižvelgdama į aplinkybes. Jos lyderiu buvo advokatas M. Sleževičius. Čia galbūt daugiau nei kurioje kitoje partijoje buvo jaučiama lenkų įtaka.

Bet pati didžiausia buvo dešinioji krikščionių demokratų — krikdemų — partija. Jos pagrindą sudarė dvasininkai. Siekdama labiau patraukti rinkėjus, ji sukūrė „Ūkininkų sąjungą" iš vienos pusės — ir „Darbo federaciją" iš kitos. Kaip rodo pavadinimai, vienas priedėlis buvo jaukas valstiečiams, kitas — darbininkams. Kad galėtų stipriau paveikti gyventojus, „Ūkininkų sąjunga" buvo ne tik politinė partija, bet drauge ir prekybos įstaiga. Socialdemokratai, valstiečiai liaudininkai ir krikdemai su savo dviem skyriais buvo vienintelės partijos, kurių atstovai buvo išrinkti į Steigiamąjį ir vėlesnius seimus, todėl galėjo turėti įtakos Lietuvos vidaus ir užsienio politikai. Tautinės mažumos didelio vaidmens juose negalėjo vaidinti.

Steigiamajame seime, kuris susirinko 1920 m. gegužės viduryje, krikščionys demokratai su savo dviem skyriais turėjo absoliučią

mandatų daugumą. Bet jie nusprendė sudaryti bloką su valstiečiais liaudininkais seime ir vyriausybėje. 1920 m. Lietuvos vidaus ir užsienio politiką vairavo šios dvi partijos. Tai buvo prieštaravimų politika . . . Pirmiausia, spaudimas iš užsienio, t.y. per Tautų Sąjungą, stūmė Lietuvą prie Lenkijos. Todėl 1921 m. su Lenkija prasideda oficialios derybos tai bendrais klausimais dėl santykių tarp abiejų valstybių nustatymo, tai siaurais klausimais, pavyzdžiui, dėl miško plukdymo Nemunu.

Žinoma, be oficialių derybų, būta ir zondavimo. Lietuvos vyriausybė labai rūpestingai slėpė neoficialias derybas nuo visuomenės. Kaip ji tuo atžvilgiu buvo griežta, rodo mano pavyzdys. 1923 m. lapkritį aš buvau išsiųstas į kariuomenės pataisos batalioną, kai viename laikraštyje įdėjau pranešimą apie Lietuvos ir Lenkijos atstovų slaptą susitikimą. Seimo ir jam atsakingos vyriausybės politika smarkiai skyrėsi nuo visuomenės reikalavimų ir nuotaikos. Vyriausybė ir ją palaikančios partijos visuomenei ne tik neigė, kad sutinka padaryti Lenkijai nuolaidų, bet netgi stengėsi kurstyti ją prieš Lenkiją. Šis dvilypiškumas politikoje pasmerkė vyriausybę tūpčioti vietoje. Tai turėjo neišvengiamai sukelti krachą.

Krachas atėjo 1926 m. Rinkimuose į Seimą 1926 m. gegužės mėnesį daugumą gavo naujasis sparnas, kuris ėjo kartu su tautinėmis mažumomis. Krikščionys demokratai turėjo arba perleisti valdžią naujai daugumai, arba įvykdyti perversmą. Daug svyruota, kaip pasielgti. Ir vis dėlto perversmas įvyko 1926 m. gruodį. Nors krikdemai ir dalyvavo, įvykiai klostėsi kitaip, negu jų pačių buvo numatyta. Nelauktai aš pats atsidūriau vyriausybės priešakyje. Iškart įvyko staigus posūkis užsienio politikoje. Nėra ko kalbėti, kiek šitas posūkis buvo nemalonus Lenkijai ir Pilsudskiui, taip pat valstybėms, globojusioms Lenkiją. Todėl Paryžius ėmė reikalauti, kad aš pasitraukčiau. Diplomatiniame korpuse gerokai prieš man pasitraukiant apie tai kalbėta.

Iš vidaus po manimi kasėsi daugiausia krikščionių demokratų partijos vadovai, o ypač įvairūs tamsūs verteivos, kurių, man esant valdžioje, neleido prie valstybės pinigų. Krikščionys demokratai tikėjosi, kad man išėjus valdžia galų gale pereis į jų rankas, bet jie žiauriai apsiriko. Dėl savo lūkesčių neapsiriko tik tamsių verteivų grupė: man išėjus, tie verteivos virto milijonieriais. Kai išėjau, 1929 m. palaipsniui įvyko vidaus ir užsienio politikos posūkis. Palengva respublikos prezidentas Smetona pavertė Lietuvą savo tėvonija, o jos

piliečius — savo baudžiauninkais, su kuriais jis galėjo elgtis, kaip jam patinka, nesilaikydamas jokių įstatymų, net tų, kurios jis pats išleido.

Lietuvoje veikusios politinės partijos galų gale buvo uždarytos, išskyrus paties Smetonos tautininkų partiją. Žinoma, jų veikla tęsėsi, bet niekas negalėjo pasakyti, ar tos partijos turi kokią nors Lietuvos gyventojų paramą. Faktiškai išnyko partijų spauda. Vyriausybė ne tik tvirtino redaktorius ir turėjo išankstinės cenzūros teisę, ji ėmėsi siuntinėti laikraščių ir žurnalų redakcijoms savo straipsnius, kuriuos redakcijos turėjo būtinai spausdinti, neturėdamos teisės, nė kiek keisti ar trumpinti, be to, nurodyti, kad tą ar kitą straipsnį redakcijai spausdinti būtina. Straipsnį reikėjo spausdinti nemokamai, todėl vyriausybė praktiškai monopolizavo visą spaudą, o privatūs leidėjai apmokėdavo visas spausdinimo išlaidas.

Smetona įsteigė priverčiamųjų darbų stovyklą, kur buvo tremiami žmonės bei teismo nuosprendžio, tik vidaus reikalų ministro potvarkiu. Priverčiamieji darbai, kartais labai sunkūs, darbo stovykloje, be abejo, yra pakankamai sunki bausmė, kuri susijusi su laisvės atėmimu ir neapmokamu darbu. Ta prasme priverčiamieji darbai yra kur kas sunkesnė bausmės forma, negu kalėjimas, kur uždaroma teismo nuosprendžiu. Taigi ir pats priverčiamųjų darbų įsteigimas, ir siuntimas į juos administracine tvarka asmenų, nepadariusių jokio nusikaltimo yra didžiausias teisės normų pažeidimas. Čia ne laikas ir ne vieta aprašinėti Smetonos sukurtąjį režimą. Visa Lietuva jį juto kaip nepakeliamą jungą, išskyrus, žinoma, įvairius tamsius verteivas, kurie siekė savo asmeninių tikslų.

Verta paminėti vieną bandymą nuversti Smetoną ir jo vyriausybę. Tai „aktyvistų" grupės veikla. Ji buvo tokia. Klaipėdos kraštą 1924 m. didžiosios valstybės pripažino Lietuvai autonomijos teisėmis. Autonominė sritis turi savo administraciją, policiją, teismus, kurie vykdo centrinės vyriausybės potvarkius ir reikalavimus, jei jie yra teisėti. Dėl šios aplinkybės keletui ištremtųjų atėjo mintis leisti Klaipėdoje laikraščius, už kurių turinį atsakyti gali priversti tik vietinio teismo nuosprendis. Grupė asmenų su Sliesoraičiu priešakyje surinko būtinas leidimui lėšas iš įvairių buvusių partijų atstovų ir pradėjo leisti laikraštį „Bendras žygis". Aktyvistais jie vadinosi todėl, kad nesėdėjo sudėję rankas, o dirbo darbą, vadinasi, buvo aktyvūs . . . Iš viso išėjo trys šio laikraščio, arba tiksliau, žurnalo numeriai, 1938 metų pabaigoje ir 1939 m. pradžioje. Nors žurnalas buvo legalus, jis labai nepatiko Smetonai. Iš Kauno į Klaipėdą pasipylė reikalavimai areštuoti tam tikrus asmenis. Tai buvo

padaryta. Bet kai atėjo naujas reikalavimas persiųsti areštuotus į Kauną, autonominė prokuratūra paprašė pranešti arešto motyvus. Kadangi įstatymu numatytų priežasčių areštui nebuvo, areštuotuosius paleido. Tada Smetona nusprendė kitaip: vidaus reikalų ministro Leono potvarkiu iš Klaipėdos į Lietuvą „Bendrą žygį" įvežti buvo uždrausta. Tuo pačiu Smetona pripažino, kad Klaipėda nėra Lietuvoje, o yra atskira valstybė. Ši priemonė negalėjo nesukelti prieštaravimų ne tiek todėl, kad uždraudžiamas kitose vietose vienoje Lietuvos dalyje išeinantis legalus žurnalas, kiek dėl to, kad Klaipėda, dėl kurios Lietuvai tiek teko kovoti, traktuojama kaip savarankiška šalis, o tarp jos ir Lietuvos respublikos prezidentas pastato barjerą. Praktiškai ši priemonė buvo betikslė. Juk Smetonos vyriausybė galėtų įsakyti, kad visi pašto skyriai, kur ateina „Bendras žygis", žurnalą pristatytų į policiją. Bet žurnalas buvo platinamas ne paštu. Kita vertus, nieko nebuvo galima už jo skaitymą patraukti baudžiamojon atsakomybėn, nes žurnalas buvo legaliai leidžiamas Lietuvos teritorijoje. Kad ir nemalonus buvo Smetonai šis žurnalas, vis dėlto jo bijojo. Ėjo gandai, kad tie patys aktyvistai organizuoja žygį iš Klaipėdos į Kauną. Sunku pasakyti, ar tie gandai nors kiek atspindėjo tikrovę. Bet Smetona samprotavo taip: jei bent koks būrys atsiras, tegu ir neginkluotas, kuris atvirai pakels prieš jį sukilimo vėliavą, kariuomenė ir policija be kovos pereis į sukilusiųjų pusę ir Smetona pateks į jų nelaisvę.

Jei panašiai būtų samprotavęs kitas asmuo, tai atrodytų neįtikėtina, nes visa tai vaikiškai naivu. Bet čia atsispindi Smetonos charakteris, kurio pagrindiniai bruožai — gudrumas, bailumas. Beje, tokių pavyzdžių Smetonos veikloje yra keletas. Pats aktyvistų judėjimas taip pat buvo naivus ir visiškai neturėjo realaus pamato. Vyriausybės nenuverčiamos keliais laikraščių straipsniais ar mitingų rezoliucijomis, o svarbiausia — visiškai buvo išleista iš akių Lietuvos tarptautinė padėtis.

Klaipėdos atidavimas Vokietijai padarė galą aktyvistų veiklai, nes jie persikėlė į Kauną. Lietuvos visuomenė buvo pastatyta į kebliausią padėtį. Ji visai nebuvo paruošta tokiai dalykų eigai. Nepasitenkinimo sprogimas nukrypo į vokiečius ir Hitlerį. Kita vertus, niekas nepajėgė susigaudyti tarptautinėje padėtyje ir todėl nesuprato, kiek toli eis vokiečiai, ar jie ribosis tik Klaipėdos kraštu, ar užgrobs visą Lietuvą, o gal ir dar daugiau.

Kilus bendrai panikai, niekas neklausė, kas visų nelaimių kaltininkas. Atvirkščiai, atsiradus užsienio grėsmei, įvyko šioks toks Smetonos ir kai kurių buvusių partijų asmenų suartėjimas. Prieš vokiečius,

naturalu, ieškota atramos Lenkijoje. Todėl tie, kurie kažkada orientavosi į Lenkiją, lyg ir patvirtino savo politinės linijos teisingumą.

Buvo sudarytas „generolų kabinetas", pirmininkaujamas Černiaus. *Keturių generolų dalyvavimas jame turėjo nuraminti visuomenės* nuomonę, esą Smetona valdžo šalį armijos atstovų padedamas. Į jį ėjo keletas opozicijos atstovų (Bistras, Bizauskas). Apskritai tai buvo labai bespalvis kabinetas, neturėjęs nė mažiausios įtakos valstybės reikalams.

Reikalai klostėsi be kabineto. Užsienio politiką tvarkė ne ministras Urbšys, o departamento direktorius E. Turauskas, ir tvarkė su tam tikru palinkimu į Lenkijos pusę. Turauskas visada buvo aršus krikščionis demokratas, ir anksčiau Smetona juo nepasitikėdavo. Ar jų santykiai pastaruoju metu buvo pasikeitę, sunku pasakyti.

Apskritai Smetona buvo uždaras žmogus. Kažkada jis man pasigyrė, kad jo minčių niekas nežino. Jis visiškai pasitikėjo tik savo svainiu Tūbeliu ir jo įpėdiniu premjero kėdėje Mironu. Anksčiau santykiai su lenkais ėjo per Mironą, bet po to, kai 1939 m. pavasarį Mirono kabinetas buvo pakeistas generolo Černiaus kabinetu, Smetonos ir Mirono draugystė iširo, jie net liovėsi matęsi . . .

Smetonos išgąstis, kad Klaipėdos krašto atsisakymas gali turėti pasekmių krašto viduje, greitai praėjo. „Generolų kabinetas" tada jam pasidarė nebereikalingas. Nors ir būdamas bespalvis, jis vis dėlto jam buvo svetimas. Be to, jam esant, sunku buvo krelpti politiką Lenkijos pusėn. Atėjus 1939 m. rudeniui, Smetona manė, kad vėl gali grįžti Tūbelio kabinetas.

Dėl mano atvykimo į Lietuvą rugpjūčio pabaigoje šito plano realizavimas buvo atidėtas, o po to Tūbelio mirtis visai kitaip jį pakreipė. Kuo dabar pasitikėti! Smetona pasirinko Merkį. Pasirinko gana būdingai. Juk, Merkiui būnant Klaipėdos gubernatoriumi, prasidėjo aštrus konfliktas tarp Vokietijos ir Lietuvos. Tuo tarpu Lenkijoje Merkį laikė „vieninteliu padoriu lietuviu". Merkys nejautė simpatijų Tarybų Sąjungai, nors atviru priešu jo nebuvo galima vadinti. Pats Smetona jo nemėgo ir prisibijojo.

Vargu ar galima abejoti, kad Merkio kandidatūrą Smetonai jei neįpiršo, tai bent rekomendavo lenkai. Viena būdinga detalė. Kai TSRS vyriausybė grąžino Lietuvai Vilnių, buvo nuspręsta ten nusiųsti nepaprastąjį įgaliotinį. Buvo pasiūlyta ir Smetonos patvirtinta Bizausko kandidatūra. Visa lietuviška spauda rašė apie būsimą Bizausko paskyrimą. Bet lenkų radijas iš Londono pranešė, kad įgaliotiniu būsiąs paskirtas Merkys. Iš tiesų, netrukus Merkys buvo paskirtas. Visi

smalsiai laukė jo ministeriškos deklaracijos, kas joje bus pasakyta apie santykius su TSRS. Tai, ką jis pasakė, privertė rimtai susimąstyti. Aišku — orientacija į lenkus vis dar tęsėsi. Tikėjimas, kad Lenkija, nors ir sutriuškinta, atgims dar didesnėje teritorijoje, buvo gyva.

Lietuvoje patys turtingiausi buvo lenkų dvarininkai, namų savininkai, fabrikantai. Į juos lygiavosi kai kurie žydai arba jų įmonės. Žydų rankose buvo sukaupta beveik visa prekyba. Lietuviai gyventojai buvo valstiečiai, ir vien tuo apibūdinama jų ekonominė padėtis. Iš valstiečių kilusi lietuvių inteligentija negalėjo būti net pasiturinti, nes, pasilikdama Lietuvoje, ji tegaudavo antraeiles laisvųjų profesijų pareigas, o už Lietuvos ribų tegalėjo eiti tik valstybinę tarnybą. Lietuvoje tų inteligentų padėtis kiek pasikeitė, atsirado galimybė turtėti turint savo rankose valdžią. Pasireiškė pasipelnymo aistra. Pirmasis stambus skandalas įvyko buvusio užsienio reikalų ministro Purickio procese. Jo agentai vertėsi spekuliacija, užsienyje supirktas brangenybes diplomatiniais lagaminais perveždavo į Lietuvą. Savo straipsniais laikraščiuose aš irgi demaskavau šį skandalą, todėl įsigijau sau daug priešų tarp spekuliantų.

Valstybinės monopolijos ir rangos tapo didžiausiais turtėjimo tamsiais keliais šaltiniais. Man būnant valdžioje, teko iš arti susidurti su tais tamsiais veikėjais. Tuo metu jie buvo labai stambi jėga, su kuria reikėjo rimtai skaitytis. Mano motyvuotos rezoliucijos, kad reikia tamsius veikėjus patraukti atsakomybėn, likdavo gulėti Teisingumo ministerijoje, nes Smetona slapta nuo manęs įsakydavo bylų nekelti. Kol Lietuvoje dar buvo garbinga spauda, joje buvo galima demaskuoti tamsius darbelius. Bet ir čia Smetona atėjo spekuliantams į pagalbą. Štai konkretus pavyzdys. Žinomo Stolypino žentas trijose Lietuvos valstybinio kredito įstaigose gavo paskolą — kelias dešimtis tūkstančių litų, užstatęs penkis hektarus žemės, kurių vertė buvo tik keli tūkstančiai. Parašiau apie tą skandalingą paskolą į laikraštį straipsnį, visus duomenis cituodamas iš „Vyriausybės žinių". Cenzūra išbraukė visą straipsnį! Kodėl! Paskola duota aukščiausiosios valdžios nurodymu. Kiek iš šios paskolos gavo Stolypino žentas, žino tik jis ir valdžia.

Svarbiausiu Tūbelio pagalbininku imant kyšius buvo Finansų ministerijos departamento direktorius Norkaitis. Jam buvo iškelta baudžiamoji byla, surinkta šeši tomai kaltinamosios medžiagos, bet bylą numarino, o tardytoją už per didelį aktyvumą perkėlė kitur. Prancūzijos konsulas Anri, išvažiuodamas iš Lietuvos, pasakojo, kad jis per Norkaitį Tūbelio žmonai davęs kyšį iš tabako tresto, kuris norėjo Lietuvoje gauti monopoliją. Monopolijos jis negavo, todėl konsului reikėjo nemažai

pasistengti, kad atgautų iš Tūbelio pinigus. Kas dėjosi įvairiose kompanijose, kaip antai „Lietūkyje", „Pieno centre" ir kitose, bus galima tik ateityje sužinoti.

Po tokio ūkininkavimo kai kurių asmenų turtas buvo skaičiuojamas dešimtimis milijonų. Nors šis tvirtinimas, be abejonės, perdėtas, bet visai tikra, kad ištisa grupė asmenų per labai trumpą laiką praturtėjo. Vienas daug žinantis asmuo man sakė matęs vokišką sąrašą, kuriame buvo nurodyta lietuviškų firmų ir asmenų kredito galimybės. Pasirodė, kad pagal turtą pirmą vietą užima Glemža, „Pieno centro" vadovas. Trečioje vietoje buvo įrašytas Tūbelis. Pats turtingiausias iš lietuvių savarankiškos Lietuvos susikūrimo metais — Vailokaitis — nusileido į 19 vietą. Žinoma, ne visi galėjo turtėti tokiais būdais ir tokiu mastu. Bet labai daugelis įsigijo vadinamuosius „centriukus", t.y. 80 hektarų nedalomos žemės normą. Daugelis pasistatė namus. Minėtas Purickis turėjo trejus naujus namus. Iš laisvųjų profesijų kai kurie advokatai pasistatė namus ar pirko dvarus — tai Smetonos bičiulis Stašinskis, socialdemokratas Venslauskis, valstiečių liaudininkų lyderis Sleževičius ir daugelis kitų.

Žinoma, ne visi naujai praturtėjusieji buvo Smetonos šalininkai. Daugelis jų laikėsi nuošalyje nuo politikos arba net buvo opozicijoje. Bet režimas buvo jiems naudingas kitu atžvilgiu. Atsirado daug įtartinų administracinių ir teisinių bylų. Už jas advokatai gaudavo kur kas didesnį honorarą. Kad ir iš kur būtų atsiradęs naujas turtas, visi buvo suinteresuoti jį išsaugoti ir pagausinti. O tai buvo galima tik orientuojantis į Lenkiją. Jei Lenkija būtų paėmusi Lietuvą į savo protektoratą arba paprasčiausiai ją prisijungusi, šių asmenų grupė būtų nieko nepralaimėjusi. Pats pavojingiausias dalykas jiems galėjo būti Lietuvos įstojimas į TSRS. Priešingai, plačiosios Lietuvos gyventojų masės iš visų trijų savo kaimynų daugiausia simpatijų reiškė būtent Tarybų Sąjungai . . .

Kai 1938 metų sausio pabaigoje pas mane į kalėjimą atvyko Teisingumo ministerijos generalinis sekretorius Drevinskis, lydimas Smetonos draugo Mirono, ir vyriausybės vardu pasiūlė išvažiuoti į užsienį, man tapo aišku, kad Lietuvos politikoje kažkas įvyks ir dėl to mane reikia išvaryti iš krašto. Bet žinoma, aš negalėjau įsivaizduoti, būdamas kalėjime, kas ruošiama. Man taip pat buvo nesuprantama vyriausybės sąlyga, kad aš nieko nerašyčiau užsienio spaudoje apie Lietuvą, tuo tarpu kitais klausimais galimybė rašyti, kas man patinka ir kur patinka, nebuvo ribojama.

Vyriausybė nemokamai išdavė man užsienio pasą ir pasirūpino vizomis atstovybėse arba konsulatuose tų šalių, kur turėjau važiuoti. Aš maniau nuvykti į Prancūziją ir pasimatyti su žmonos giminėmis, o po to persikelti į Angliją, į kurį nors iš universitetų miestų — Oksfordą ar Kembridžą. Bet vyriausybė nepaprašė man anglų vizos, todėl buvo galima padaryti išvadą, kad man pasirodyti ar apsistoti Anglijoje nepageidautina.

Jau man su žmona išvykus į Prancūziją, 1938 metų kovą Austrija buvo prijungta prie Vokietijos ir Lenkijos vyriausybė įteikė Lietuvai ultimatumą užmegzti diplomatinius santykius. Šio ultimatumo aplinkybės, kol kas neaiškios. Aš visad atmesdavau versiją, kuri plito Lietuvoje, kad pats Smetona prašęs įteikti tokį ultimatumą. Bet, kita vertus, kažin ar verta abejoti, kad lenkų vyriausybė, jį įteikdama, iš anksto buvo įsitikinusi ar netgi gavusi patikinimą, kad ultimatumas bus priimtas ir grasinimo karu neteks įgyvendinti.

Kad Lenkija veikė ne viena, nekyla nė mažiausių abejonių. Paprastai tokiais atvejais zonduojama dirva didžiųjų valstybių sostinėse, kad būtų galima žinoti, kaip jų vyriausybės įvertins tokį žingsnį, kuris gali sukelti tarptautinių komplikacijų.

Paryžius ir Londonas iš anksto žinojo apie Lenkijos ultimatumą. Gerai informuotuose Prancūzijos leidiniuose pasirodė žinių, kad ultimatumas buvo kur kas griežtesnis, bet, reikalaujant Prancūzijos ir Anglijos vyriausybėms, buvo sušvelnintas prieš įteikiant Lietuvai. Jei Paryžius dėl to tarėsi su Londonu, vadinasi, ten ultimatumas buvo svarstomas bent keletą dienų. Lenkijos karas prieš Lietuvą būtų žymia dalimi palietęs TSRS, o iš dalies ir Vokietijos interesus. Vokietija spręsdama Austrijos klausimą, nebūtų pradėjusi veikti prieš Lenkiją, tačiau TSRS negalėjo likti abejingu žiūrovu. Po to kažin ar pati Lietuvos vyriausybė, gavusi Lenkijos ultimatumą, pranešė apie jo turinį Maskvai ir ar tarėsi dėl atsakymo. Kadangi spauda apie tai tylėjo, negalėjau gauti jokio atsakymo į šį klausimą.

Man taip pat liko neaišku, kodėl Lietuva nedelsiant nesikreipė į Tautų Sąjungą dėl Lenkijos ultimatumo. Kad Tautų sąjunga praktiškai niekuo negalėjo padėti, savaime aišku. Bet juk svarbu ne tai. Toks kreipimasis būtų buvęs labai nemalonus Prancūzijai ir Anglijai. O turėdama rankose tokį ultimatumą ir Lietuvos kreipimąsi į Tautų sąjungą, tarybinė vyriausybė galėjo energingai jį palaikyti, todėl vien tik Lietuvos ir Lenkijos klausimas būtų nedelsiant tapęs tarptautiniu.

Nebūdamos pasiruošusios karui, Prancūzija ir Anglija būtų privertusios Lenkiją atsisakyti ultimatumo.

Matyt, Lenkijos vyriausybė visai nesiruošė kovos veiksmams prieš Lietuvą. Vilniaus lietuviai pasakojo — apie tai sužinojau 1939 m. rudenį grįžęs į Lietuvą, — kad Lenkija nesiėmė jokių karinių pasiruošimų. Vadinasi, Varšuva žinojo, kad Lenkijai neteks naudoti karinės jėgos.

Smetonos vyriausybė priėmė Lenkijos ultimatumą. Šis sprendimas iš paties Smetonos pareikalavo vienos aukos: jis atsisveikino su savo svainiu Tūbeliu, kurio kabinetas buvo pakeistas Mirono kabinetu. Naujojo kabineto sudarymas aiškiai parodė, kad už ultimatumo kulisų stovėjo Anglija. Lietuvos atstovas Londone K. Balutis buvo paskirtas Ministrų tarybos pirmininko pavaduotoju, tuo pat metu pasilikdamas atstovu Londone. Taip susidarė padėtis, kad dalis Lietuvos vyriausybės gyveno Londone!

1938 m. pavasaris praėjo vykstant deryboms su Lenkija ir įgyvendinant jos reikalavimus. Greitai Kaune pasirodė Lenkijos atstovas Chorvatas, ir suartėjimas su Lenkija tęsėsi. Beveik įtakingiausiu asmeniu Kaune kaip tik ir pasidarė šis asmuo. Lenkijos ultimatumas Lietuvos visuomenės nuomonei buvo didžiausias netikėtumas. Lenkiją bandyta vaizduoti didžiąja valstybe, nuo kurios niekas Lietuvos negalėjo apsaugoti. Atvirkščiai, Lenkija pati galinti apginti Lietuvą nuo Vokietijos, su kuria tęsėsi konfliktas dėl Klaipėdos krašto.

1938 metų rudenį baigėsi Klaipėdos seimelio įgaliojimai, artėjo nauji rinkimai. Smetonos vyriausybė bijojo, kad naujai išrinktasis seimelis paskelbs Klaipėdos kraštą susijungiant su Vokietija, jei jame bus tokia pat vokiečių dauguma, kaip ankstesniuose seimeliuose. Vyriausybę remiančiai pusei gauti daugumą nebuvo jokios galimybės. Nors gyventojų dauguma Klaipėdos krašte lietuviai, bet jie buvo prieš vyriausybę ir dėl daugelio priežasčių balsavo už vokiečių sąrašą. Smetona nenorėjo ar negalėjo ieškoti santaikos su autonominio krašto gyventojais. Jis, matyt, suprato, kad naujai išrinktas seimelis ir jo paskirta krašto valdžia atsisakys bendradarbiauti su vyriausybe, į kurios sudėtį įėjo Leonas, pirmininkavęs teismui, kai jame buvo sprendžiama ten ruošto ginkluoto sukilimo byla. Dabar tas Leonas buvo vidaus reikalų ministras, ir jam teko spręsti daugiausia reikalų su Klaipėdos krašto įstaigomis. Aišku, tie, kuriuos jis pasodino į kalėjimą, būdami autonominės vyriausybės sudėtyje, nebendraus su centrinės vyriausybės atstovu. Tuo būdu Smetonai kilo dilema — arba prarasti Klaipėdos kraštą, arba sudaryti visai naują vyriausybę, su kuria autonominiai

organai galėtų bendradarbiauti. Bet sudaryti naują vyriausybę Smetona negalėjo, kadangi pagrindinė tokio naujo kabineto sudarymo sąlyga buvo paties Smetonos atsistatydinimas.

Klaipėdą išlaikyti jis manė su Lenkijos pagalba. Ji vis dar palaikė draugiškus santykius su Vokietija ir jos balsas Berlyne galėjo turėti šiokios tokios reikšmės. Galimas daiktas, kad lenkų reikalavimu atsisakydamas Vilniaus, Smetona išsilygo Lenkijos paramą Klaipėdos klausimu. O nesėkmę per Klaipėdos seimelio rinkimus Smetona manė suversti opozicijai ir iš dalies man. Tuo tikslu buvo paleistas gandas, esą mano šalininkai platino atsišaukimus, kviesdami Klaipėdos lietuvius nebalsuoti už lietuvišką sąrašą. Ir apskritai prieš mane buvo vedama didžiausia propaganda. Gyvendamas Prancūzijos užkampyje, būčiau apie ją visai nieko nežinojęs, jei ne amerikiečių, anglų ir lietuvių laikraščiai, iškarpos, kurias gaudavau. Jie man šiek tiek leisdavo suprasti, kokia šmeižto kampanija vyko prieš mane.

Iš laikraščių pranešimų žinojau, jog Smetonos vyriausybė labai susirūpinusi, kad tik aš negrįžčiau į Lietuvą. Laikraščiai pranešinėjo, kad aš jau Berlyne ar Tilžėje. Paskui sužinojau, kad vyriausybė buvo visiems pasienio punktams nurodžiusi nedelsiant mane areštuoti, jei tik peržengsiu Lietuvos sieną. O aš visą tą laiką sėdėjau Kurselyje ir nemaniau, kad suteikiu tiek rūpesčio Lietuvos vyriausybei.

Iš vietos gyventojų sužinojau, kad Kurselio policija ir meras gavo prefekto įsakymą sekti mane ir pranešti apie mano išvykimą iš Kurselio. Vėliau pasirodė, kad tai buvo daroma Lietuvos vyriausybei paprašius. Bet, nesitenkindama tuo, ji atsiųsdavo savo žmones į Kurselį pasižiūrėti, ar aš iš tiesų ten esu. Antai vėlyvą 1938 metų rudenį iš Lietuvos atstovybės Paryžiuje manęs patikrinti atvažiavo Vanagas. Atsargiai klausinėdamas, sužinojau, kad jis gavo oficialų vyriausybės nurodymą važiuoti pas mane. Aš jam net patariau pasiųsti telegramą iš Kurselio į Kauną, nes kitaip gali nepatikėti, kad jis mane rado. Vėliau ne kartą buvau tikrinamas telefonu.

Aš jau ne kartą turėjau progos pabrėžti, kad Klaipėdos krašto atsisakymo iniciatyva priklauso pačiam Smetonai. Matyt, jis įsitikino, kad su Lenkijos parama Klaipėdos krašto neapsaugos, ir todėl nusprendė verčiau pats atsisakyti to, kas turėjo neišvengiamai įvykti laikantis tokios politinės pozicijos, kurią jis užėmė.

1932 m. Prancūzijoje plačiai buvo svarstomas preventyvaus karo su Vokietija klausimas. Pretekstu šitokiam karui turėjo būti Lietuva.

suerzinusi Vokietiją Klaipėdos klausimu iki to, kad ji jėga pradėtų kištis į Klaipėdos reikalus. Tai būtų priežastis atstatyti tvarką įsikišus ginkluotoms kitų šalių jėgoms. 1933 m. balandį, pravažiuodamas Paryžių, gana ilgai kalbėjausi su Šambonu, savaitraščio „Parlamento laikraštis" redaktoriumi (Henry De Chambon Directeur de la "Revue Parlementaire" M. Š.). Nuo 1919 m. savo puslapiuose jis gynė Lietuvos interesus ir buvo laikomas Pabaltijo žinovu. Jis parašė knygą apie Latviją (taip pat 1933 m. parašė „La Lithuanie Moderne". M. Š.). Kai mano knyga „Lietuva ir jos problemos" buvo spausdinama prancūziškai jis padėjo skaityti korektūrą ir po to dažnai su manimi susirašinėjo. Jam pasiūlius, mes visą vakarą praleidome, svarstydami Lietuvos reikalus. Šambonas pokalbio metu man parodė Prancūzijos užsienio reikalų ministro laišką, kuriame ministras jį kvietė pasikalbėti apie Pabaltijo reikalus. Mūsų pokalbis prasidėjo banaliais klausimais apie sveikatą ir pan. Pereidamas prie svarbiųjų klausimų Šambonas paklausė, kokie šiuo metu mano santykiai su Lietuvos vyriausybe ir atskirai su Smetona. Priminiau jam būdingesnius mano ištrėmimo epizodus ir teismo persekiojimus nuo 1930 iki 1933 metų. Šambonas pareiškė įsitikinęs, kad dabar reikalai pasikeis. Man nustebus — kodėl, jis ėmė samprotauti, kad tai privers padaryti politinė padėtis. Tuo būdu mes ėmėme svarstyti politinę padėtį, su kuria, ypač su Prancūzijos politika, jis buvo gerai susipažinęs. Kilo klausimas ir dėl preventyvaus karo su Vokietija ir Lietuvos dalyvavimo šiame kare, nes karas kaip tik galėjo užsiliepsnoti dėl Lietuvos. Šambonas klausė, kaip aš elgčiausi tokiu atveju. Niekieno vardu konkrečiai nekalbėdamas, Šambonas pareiškė įsitikinęs, kad aš tada galėčiau grįžti į valdžią. Atsakiau, kad šituo Lietuvai numatomas Serbijos vaidmuo 1914 metais ir aš savo šaliai tokio vaidmens nepavydžiu. Aš ne tik nepadėsiu vykdyti tokio plano, bet, kiek nuo manęs priklauso, iš visų jėgų priešinsiuos jam. „Žinau, — kalbėjau, — kad jei negaliu atitolinti karo, tai tegu jis kyla dėl kurios kitos priežasties, o ne dėl Lietuvos". Pokalbis truko nuo 8 val. iki 10 val. vąkaro, jo bute gėrėme arbatą . . . Kitą dieną aš išvykau į Lietuvą. 1933 metų rudenį Šambonas nelauktai atvyko į Lietuvą. Jis išvkietė mane į Kauną pasimatyti, aš atvykau ir mačiausi du kartus, vieną kartą jis buvo su žurnalistų grupe. Jį lydėjo užsienio reikalų ministerijos valdininkas. Kitą kartą mes kalbėjomės dviese, tačiau ankstesnio atvirumo nebuvo, politinių temų jis nelietė. Jį priėmė respublikos prezidentas Smetona, tačiau jų pokalbio turinio Šambonas man nepasakojo. Jo atvykimą apmokėjo rodos Prancūzijos, o gal ir Lietuvos vyriausybė. Šambonas

lyg norėjo pasikalbėti dar kartą su manim prieš išvykdamas, bet nustatytu laiku negalėjau atvykti. Tai buvo rugsėjį ar spalį.

Pabaltijo antantės idėja gimė dar 1919 metais per Paryžiaus Taikos konferenciją. Amerikiečiai, pavyzdžiui, ją palaikė vien dėl to, kad tik nesikurtų labai mažos valstybės. Jų įsivaizdavimu, pageidautina buvo kurti Pablatijo federatyvinę respubliką. Kitas dalykas — prancūziška Pabaltijo antantės idėja. Išnykus carinei Rusijos imperijai, Prancūzija rytuose prieš Vokietiją neteko sąjungininko. Ji nusprendė pakeisti Rusiją Lenkija, kuri turėjo tapti gana didele valstybe. Dėl to Lenkiją visokeriopai reikėjo stiprinti. Kilo idėja, kad ji sudarytų sąjungą su Rumunija pietuose, o šiaurėje suartėtų su Pabaltijo valstybėmis. Prancūzija manė, padedama Lenkijos ir jos sąjungininkų, nuversti Tarybų valdžią ir atstatyti baltagvardietišką Rusijos imperiją. Tuo būdu Pabaltijo antantės sukūrimas buvo tiesiogiai nukreiptas prieš TSRS.

Man teko atsitiktinai Vilniuje šia tema kalbėtis su gerai žinomu Leonu Vasilevskiu (Wasilewski Leon 1919-20 ir 1921-24 užsienio reikalų ministerijoj, 1920 pasiuntinys Estijoj. Liet. Enc. XXXIV t. 582 psl. M. Š.), kuris, sužinojęs mane atvykus, panoro pasikalbėti apie Lietuvos ir Lenkijos santykius. Pokalbis buvo atsitiktinis, nes aš atvykau į Vilnių su pulkininku Vardu (Ward), anglų politinės misijos šefu. Pagrindinė Vasilevskio mintis buvo ta, kad kovai prieš TSRS Lenkija turi sudaryti bloką nuo Juodosios iki Baltijos jūros. Atskirų bloko narių ryšys su Lenkija turi būti skirtingas. Santykiai su Rumunija ne tokie, kokie su Pabaltiju, pagaliau ir su Pabaltiju Lenkijos santykiai nevienodi: Lietuva, būdama arčiausiai Lenkijos, turi būti prie jos prijungta glaudesniais ryšiais negu Latvija ir Estija. Aš jam įrodinėjau, kad Lietuva Tarybų Sąjungoje mato ne grėsmę, o gynybą nuo grėsmės. Todėl ji bus prieš Lenkijos planą. Tai iš tiesų buvo planas, nes Vasilevskis buvo artimas Pilsudskio bendradarbis, toliau vystęs pastarojo planus. Patys planai greičiau buvo skirti ateičiai, o ne anam metui. Lenkai skleidė šias idėjas ir Lietuvoje, tik šiek tiek sušvelnintas. Daugiau buvo kalbama apie Pabaltijo antantės sukūrimą, kukliai nutylint jame Lenkijos vaidmenį.

1920 m. sausį Helsinkyje, Suomijoje, įvyko suvažiavimas, į kurį buvo pakviesti Lenkijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos atstovai. Suvažiavimas turėjo aptarti šių valstybių sąjungos prieš TSRS sukūrimo klausimą. Lietuvos delegatu pasiunčiau dr. Zaunių, įteikęs jam savo sudarytą projektą. Pagal šį projektą Lietuva buvo pasiruošusi prisidėti prie sąjungos su sąlyga, kad ta sąjunga veiks taip pat ir prieš Lenkiją, iš

kurios Lietuvai buvo didžiausia grėsmė. Spauda juokėsi iš šio suvažiavimo, kuriame vienas jo dalyvių pateikia rezoliuciją prieš kitą.

Po kiek laiko tuo pačiu klausimu buvo sušauktas suvažiavimas Rygoje. Tada užsienio reikalų ministru buvo Purickis. Ir jis pats nuvažiavo į tą suvažiavimą. Jam sugrįžus į Kauną, oficiozas didelėm raidėm išspausdino džiugią žinią, kad Purickis įkūrė Pabaltijo antantę, nors iš tikrųjų suvažiavimas baigėsi nesėkme. Kai vyriausybės spaudoje vėl buvo keliamas Pabaltijo antantės steigimo klausimas, mūsų laikraštis klausdavo: o kur pasidėjo Purickio įkurtoji antantė!

Apie Pabaltijo antantę spaudoje buvo rašoma nemaža, o visuomenėje kalbama dar daugiau. Iš kairės ir iš dešinės man buvo priekaištaujama, kad esu jos priešininkas. Kai vėl grįžau į valdžią 1926 m., didžiausias man priekaištas buvo, kad vengiu kurti Pabaltijo antantę. Smetona buvo gerai informuotas šiuo klausimu ir žinojo, kad Pabaltijo antantė turi prasmę tik dalyvaujant Lenkijai, be kurios ji virsta tuščiu pavadinimu. Be to, jam buvo gerai žinoma, kad tarybinė vyriausybė Pabaltijo antantės kūrimą vertina labai neigiamai. Ir vis dėlto 1934 m. jis atvirai ryžosi ją sukurti. Pati sutartis tarp trijų Pabaltijo valstybių buvo sudaryta tuo metu, kai Varšuvoje viešėjo Prancūzijos užsienio reikalų ministras Lui Bartu (Barthou, Jean Louis. M. Š.). Sprendžiant iš teksto, ji parašyta Paryžiuje. Sutarties tekstas labai šabloniškas ir nieko nesako apie realų turinį. Visa jo prasmė buvo karo provokavimas. Norint parodyti, jog Pabaltijo antantė gyva ir veikianti jėga, nuolat šaukia jos suvažiavimus tai Taline, tai Rygoje, tai Kaune, nors jokių rimtų klausimų svarstymui nebuvo. Įvykių eiga parodė, kad Pabaltijo antantės egzistavimas neturi jokios prasmės. Ji buvo sukurta laikantis bendrojo saugumo principo — taip jį suprato Paryžiuje ir Londone. Bet šio principo jau iki prasidedant karui buvo galutinai atsisakyta.

TSRS vyriausybė sudarė sutartis su Pabaltijo vyriausybėmis bendrai ginti jų sienas, suteikiant Raudonajai armijai karines oro, jūrų ir sausumos bazes šių valstybių teritorijoje. Šios sutartys padarė galą juridiškam Pabaltijo antantės egzistavimui. Dar daugiau pasirašydamos sutartis su TSRS, Pabaltijo valstybės pasižadėjo nesudaryti su niekuo net grynai gynybiškų sutarčių, jei apie jas nežino ir joms nepritaria tarybinė vyriausybė.

Tuo tarpu Pabaltijo antantė ne tik egzistavo, bet ir virto karine sąjunga, nukreipta prieš TSRS. Susidarė tokia padėtis, kad TSRS įsipareigojo tiekti Pabaltijo valstybėms ginkluotę pagal sutartį dėl

savitarpio gynybos, o Pabaltijo valstybės tarp savęs įsipareigojo tuos ginklus panaudoti prieš TSRS. Užimdamos tuo būdu aiškiai priešišką Tarybų Sąjungai poziciją, Pabaltijo valstybės parodė, kad veikia pagal susitarimą su Prancūzija ir Anglija.

Kokiais būdais Smetonos politika buvo įgyvendinama! Iš pradžių — apie paskutinį Smetonos ministrų kabinetą. Jame buvo tik dvi galvos: Galvanauskas ir Merkys. Išsilavinimu Galvanauskas — kalnakasybos ir elektrotechnikos inžinierius. Tarnavo vienoje kompanijoje Paryžiuje. Per pasaulinį karą buvo pasiųstas į Serbiją. 1919 m. įėjo į Lietuvos taikos delegaciją, kaip socialistų liaudininkų atstovas. Atvyko į Lietuvą 1919 m. pakeisti Sleževičiaus kabineto. Būsimų tautininkų pasiūlymu sutiko sudaryti naują kabinetą prieš savo partijos valią, todėl nutraukė su ja ryšius. Sudarant kabinetą prie Steigiamojo seimo 1920 m. įėjo kaip finansų ministras nuo krikščionių demokratų. Paskui buvo kabineto vadovu kaip krikščionių demokratų partijos statytinis. Jis vedė Briuselyje derybas su lenkais pirmininkaujant belgų ministrui Hymansui ir parengė Lenkijos ir Lietuvos sutarties projektą. Iki to į jį buvo kėsintasi, kalbama, su Smetonos žinia. Paskui buvo paskirtas atstovu į Londoną, iš kur 1927 m. aš jį pervedžiau dirbti Klaipėdos uosto direktoriumi. Iš ten išėjęs į atsargą, jis vedė prekybinius reikalus, berods, pardavinėjo mišką. Prekybos reikalais keletą kartų lankėsi TSRS. Būdamas politiniu oportunistu ir neturėdamas jokios partijų paramos, be to, priešiškas Smetonai, nes Klaipėdoje palaikė „aktyvistų" grupę, Galvanauskas dėl visai nesuprantamų man priežasčių atsidūrė kabinete labai atsakingame finansų ministro poste. Neaišku, kas galėjo jo kandidatūrą iškelti, kad Smetona sutiko. Bet jis vargu ar žinojo užsienio politiką.

Kabineto vadovas Merkys — kitas senas Smetonos bendradarbis, nuolatinis tautininkų partijos narys, iš esmės pripažinęs tik savo materialinius interesus, nusipikro dvarą. „Vienintelis padorus lietuvis", Lenkijos nuomone, trečią kartą į mano kabinetą įėjo kaip „pulkininkų" statytinis. Po kelių mėnesių turėjo išeiti į atsargą, nes aš suradau jo ministerijoje ginklų pirkimo bylą, kurioje visi dokumentai buvo padirbti, o tikri buvo tik keli milijonai litų, kurie mano nurodymu buvo neišmokėti. Merkys teisinosi, kad visai nieko nežinojęs. Aš tada pareiškiau, kad negaliu laikyti tokio bendradarbio, kuris nežino, kas dedasi jo ministerijoje . . .

Kas iškėlė jo kandidatūrą į vyriausybės vadovus — nežinau. Smetona jį nelabai mėgo ir kiek prisibijojo. Gal todėl pasklido gandai,

kad Merkys bus Smetonos vietoje, o premjeru taps Galvanauskas. Merkio negalima vadinti politiškai išprususiu. Į vyriausybę įeiti jį greičiausiai paskatino materialiniai reikalai. Veikiausiai todėl nei Merkys nei Galvanauskas nežinojo apie Lietuvos padėtį pastaruoju metu susiklosčiusioje situacijoje. Kiti kabineto nariai dar mažiau žinojo tą padėtį. Tarptautinius klausimus sprendžiant Urbšys buvo paprastas vykdytojas, kaip ir jo pirmtakai.

Gana svarbų vaidmenį Smetonos karo provokavimo politikos pradžioje vaidino Lietuvos atstovas Berlyne Sidzikauskas. Jis atstovavo Lietuvai Hagos tarptautinio tribunolo procese, kuris sprendė bylą, kad Lietuva pažeidžianti Klaipėdos statusą. Vokiečiai taip buvo įpykdyti Sidzikausko veiklos, kad spaudoje paskelbė duomenis, kaip jis pasisavinęs Lietuvos studentams skirtas aukas. Šiuos duomenis paskelbus, Lietuvos valstybinėje tarnyboje jis pasilikti negalėjo. Sidzikauskui buvo iškelta baudžiamoji byla, tačiau aukštesnės instancijos jis buvo išteisintas. Pastaruoju metu jis buvo „Šel" firmos atstovu Kaune. Ryšių su Anglija neturėjo, anglų kalbos nemokėjo. Sidzikauskas labai landaus charakterio, turėjo daug ryšių Kaune.

Lietuvos atstovų Paryžiuje ir Londone vaidmuo buvo labai ribotas. Be to, atstovas Paryžiuje Klimas netiko politiniam darbui. Nors Paryžiuje gyveno nuo 1925 ar 1926 metų, neįgijo jokių ryšių nei politiniuose, nei finansiniuose sluoksniuose, nei spaudoje. Todėl nežinojo, kas dedasi aplinkui. Tuo tarpu Lietuvos Užsienio reikalų ministerija ištisas savaites, net ir mėnesius nedavė nurodymų. Kiek siekė šis nerūpestingumas, galima spręsti iš to, kad 1939 m. rugpjūčio pabaigoje, kai Prancūzijoje jau vyko mobilizacija, Klimas atostogavo ir nesulaukė savo ministerijos nurodymo grįžti į darbą. Pats susiprato, kad tokią valandą jo pareiga būti savo poste. Mačiau jį 1940 m. sausio pabaigoje pravažiuodamas Paryžių. Užtikau besikalbantį su Baltrušaičiu, buvusiu Lietuvos atstovu Maskvoje. Baltrušaitis pasakojo Klimui paskutines Paryžiaus politinių sluoksnių naujienas, kurios visiems seniai buvo žinomos.

Labiau tinkantis diplomatiniam darbui buvo Balutis, atstovas Londone. Jis seniai, rodos, dar praėjusio šimtmečio pabaigoje, emigravo į Ameriką ir ten gavo jos pilietybę . . . 1919 m. Balutis grįžo į Lietuvą ir stojo dirbti į Užsienio reikalų ministeriją. Jis nesidėjo nė prie vienos lietuviškos partijos, visą laiką leido ministerijoje ir klube bekortuodamas. Prie kortų jis užsisėdėdavo ligi išnaktų, todėl labai vėluodavo į tarnybą.

Dėl potraukio kortuoti kilo baimė, kad jis nepraloštų valdiškų pinigų, buvusių jo žinioje. Balučio žmona prašė gelbėti vyrą, pasiųsti jį kur nors atstovu į užsienį. Prieš jo norą paskyriau jį į Londoną, nors jis pats suprato, kad tam postui nelabai tinka. Vidaus politikoje Balutis niekad nevaidino jokio vaidmens, o ir Londone dirbo labai mažai. Tik sudarant Černiaus kabinetą, jis buvo paskirtas Ministrų Tarybos vicepremjeru, paliekant jam atstovo Londone postą. Jis liko gyventi Londone. Paskutinis jo paskyrimas buvo padarytas atvirai orientuojantis į Angliją. Susidarė tokia padėtis, kad Anglijoje nuolat yra dalis Lietuvos vyriausybės. Tokia reikalų padėtis buvo nepatogi patiems anglams, todėl Balutį iš kabineto vicepirmininko pareigų atleido.

Smetona iš padėties, kurią pats susidarė, nerado kitos išeities, kaip gėdingai bėgti „per žaliąją sieną" į Vokietiją. Lietuvos spaudoje jis buvo viešai kaltinamas, kad bėgdamas pasisavino 17000 dolerių liaudies pinigų. Smetona iš Karaliaučiaus kreipėsi į Lietuvos liaudį. Iš pradžių jis atmetė kaltinimą, kad pasisavino liaudies pinigus. Paskui jau neneigė fakto, kad išsivežė 17000 dolerių, bet įtikinėjo, kad tai jo asmeninės, o ne valstybinės lėšos. Savo pabėgimą jis aiškino kilniais tarnavimo Lietuvai tikslais: jis bėgo dėl to, kad išgelbėtų Lietuvą, ir dar grįšiąs.

Man vėl teko būti Vatikane visai privačiai šį pavasarį (1940). Po to, kai Lietuvai buvo grąžintas Vilnius, arkivyskupu ten pasiliko Jalbžychovskis. Vyriausybė praleido patogią progą pašalinti jį diplomatiniu būdu, o paskui jau be konflikto su Vatikanu negalėjo šito padaryti. Todėl aš sutikau pazonduoti Vatikane dirvą, ar galimos kokios oficialios derybos dėl Vilniaus krašto bažnyčios reikalų. Jokių derybų pats vesti negalėjau, nes tam reikalui yra oficiali atstovybė.

Klausimas pasirodė labai sudėtingas, jį tikriausiai galėjo išspręsti atitinkama kongregacija. Vilniaus arkivyskupija buvo padalyta į tris dalis, iš kurių tik didžioji priklausė Lietuvai, o dvi kitos — Vokietijai ir TSRS. Vis dėlto ryžausi rašyti memorandumą apie katalikų lietuvių ir baltarusių padėtį Vilniaus arkivyskupijoje ir įteikti jį kardinolui Malioniui, popiežiaus užsienio reikalų ministrui, po to — kai kuriems kongregacijos nariams. Dėl to peržiūrėjau kardinolų, kuriuos buvo galima paveikti, sąrašą. Mano memorandumas buvo paruoštas balandžio pradžioje, bet tik antroje gegužės pusėje jį galėjau įteikti pačiam Malioniui. Jis negalėjo atsisakyti mane priimti, tačiau reikalas užsitęsė. Mano pokalbis su Malioniu truko apie pusvalandį. Savaime aišku, kardinolas ėmė klausinėti, kaip elgiasi Raudonoji armija su dvasininkais ir gyventojais katalikais. Aš atsakiau, kad, žiniomis, kurios pasiekia

iš Lietuvos, net iš lenkiškų šaltinių, niekas nesiskundžia jokia priespauda. Atvirkščiai, visi pripažįsta, kad disciplina Raudonojoje armijoje griežta. Pamaldos bažnyčiose niekam nedraudžiamos, o dvasininkų padėtis priklauso nuo vietos gyventojų: pabėgo tie kunigai, kurie bijojo savo parapijiečių. Padaręs vizitą popiežiaus diplomatijos galvai, aš turėjau aplankyti ir artimiausią jo bendradarbį Tordinį. Su juo kalbėjomės jau dalykiškiau. Jis, matyt, buvo perskaitęs mano memorandumą ir buvo juo labai nepatenkintas. Tarp kitko, reikia pripažinti, kad visą laiką Vatikano politikos vadovai rūpinosi ne bažnyčios, o pasaulietine politika, kurioje jie vaidino kur kas didesnį vaidmenį, negu galėjo atrodyti. Todėl kitiems, net ir bažnyčios reikalams, laiko jie iš tiesų nedaug turi. Gegužės baigoje įsitikinau, kad greitu laiku Lietuva taps tarybinė, todėl mano užduotis neturi jokios praktinės reikšmės. Dėl to nutraukiau santykius su Vatikanu.

Romoje susitikau su dviem Lietuvos diplomatiniais atstovais — prie Vatikano ir prie Kvirinalo. Prie Vatikano atstovu buvo Girdvainis. Jis rekomendavo mane į pensionatą, kuriame su žmona apsistojau. Girdvainis visai ne politinė figūra. 1920 m. Užsienio reikalų ministerijoje jis buvo eiliniu valdininku, tolesnė jo karjera man nežinoma. Prie Kvirinalo buvo Lozoraitis, buvęs užsienio reikalų ministras. Tai taip pat valdininkas be jokio politinio horizonto. Užsienio reikalų ministru jis buvo todėl, kad niekas kitas nesutiko užimti šio posto. Jo atsistatydinimo priežasties nežinau, tačiau atrodo, kad ji neturi nieko bendra su politiniais klausimais. Romą jis pats pasirinko tikriausiai todėl, kad ten visai nebuvo darbo. Formaliai Lozoraitis buvo Pabaltijo antantės įkūrėjas. Jis pasirašė antantės steigimo sutartį, dalyvavo visuose jos suvažiavimuose. Tik abejoju, ar jis suprato, ką darė. Kaip valdininkas jis vykdė viską, ką Smetona jam liepdavo. Manęs Lozoraitis vengdavo, nes tai galėjo nepatikti jo vyresnybei. Todėl apie politinius pokalbius su juo negalėjo būti nė kalbos. Kai aš ryžausi grįžti į Lietuvą, per Lozoraitį perspėjau vyriausybę. Gavęs iš Urbšio nurodymą visaip atkalbinėti mane nuo kelionės, Lozoraitis ėmėsi šito su valdininko uolumu. Mano padedamas, jis redagavo atsakymą į Urbšio telegramą.

Bet kuriam atidžiam tarptautinio politinio gyvenimo stebėtojui besiklostantys įvykiai galėjo būti seniai numatyti. 1914-1918 m. pasaulinis karas neišsprendė pagrindinių tarptautinės sanklodos klausimų. Politinė tvarka, kurią nustatė 1919 m. taikos sutartys, turėjo užtikrinti Anglijos ir Prancūzijos viešpatavimą slopinant bet kokią kitų didžiųjų tautų veiklą. Tačiau gyvenimas nepripažįsta sustingimo: Tarybų

šalis laimėjo pergalę prieš tarptautinę intervenciją ir galų gale privertė, kad ją pripažintų. Jos didžiuliuose plotuose prasidėjo politinė, ekonominė, pilietinė ir kultūrinė statyba visai naujais pagrindais. Ne mažiau svarbu, kad TSRS rado būdą taikiai išspręsti didelių ir mažų tautų bendrabūvio klausimą. TSRS nedaro išimčių tarp tautų ir rasių. TSRS kiekviena tautybė turi galimybę netrukdomai vystytis, žinoma, su sąlyga, kad harmoningai bus derinami aukščiausi viso kolektyvo interesai. Aišku, kad politinė, socialinė ir ekonominė TSRS struktūra buvo kaip krislas akyse Vakarų kapitalizmui, kuris norėjo palaužti TSRS, sutriuškinti jos gimstančią ir milžiniškais žingsniais žengiančią pramonę, kad būtų galima paversti Tarybų Sąjungą Vakarų pramoninių gaminių pardavimo rinka.

Iš didžiųjų valstybių Vokietija pirmoji buvo suinteresuota atsisakyti Versalyje nustatytos tvarkos. Sistemingai ir atkakliai ji dėl to darbavosi nuo pat pradžių. Pirmiausias jos rūpestis buvo atkurti Vokietijos karinę galią. Šis karas parodė, ką ji ta prasme pasiekė. Tačiau kokia kaina apmokamos karinės pergalės, galutinai paaiškės tik ateityje. Idėjine prasme nacionalsocializmas remiasi labai siauru nacionaliniu egoizmu. Karinė ir ekonominė Vokietijos galia — nacionalsocializmo idealas. Taikaus sambūvio su kitomis tautomis jam negali būti arba gali būti tol, kol vokiečiai nepajėgūs nugalėti savo kaimynų. Nedidelės tautos gali būti tik pavergtos, o kai kurios jų (žydai) išvarytos. Rasės grynumas neleidžia asimiliuoti kitų tautų . . . Kai Hitleris iškovojo valdžią, jis tikėjosi gauti nuolaidų vakaruose (artėjo Saro srities plebiscitas, kilo legalaus ginklavimosi klausimas) per Angliją. Todėl vedė aštrią politiką prieš Kominterną. Rytuose jis tikėjosi laisvų rankų prieš TSRS. Karo veiksmai Vokietijai davė tokių rezultatų, apie kuriuos niekas nedrįso nė svajoti. Tiesa, karas dar nesibaigęs, tačiau Vokietijos sėkmė neabejotina. Žinoma, ji negali svajoti apie Britų imperijos sunaikinimą, tik Didžioji Britanija dar gali svajoti nugalėti Vokietiją ir Italiją, prieš kurias ji kariauja viena.

Esant tokiai padėčiai, per anksti kalbėti apie būsimos taikos sąlygas, tačiau nevertėtų užmerkti akių prieš kai kuriuos netikėtumus. Toks netikėtumas gali būti susitarimas baigti karą jungtinėmis vokiečių-italų-anglų jėgomis TSRS sąskaita. Galimas daiktas, kad Anglija jau zonduoja dirvą ta prasme. Aišku, tokią kombinaciją nelengva įgyvendinti, tačiau realiai mąstantis politikas negali jos iš anksto atmesti kaip nerealios. Vis dėlto net jei tokia galimybė išnyktų, nėra abejonės, kad Vokietija artimiausiu metu pradės karą prieš TSRS. Tokio karo

neišvengiamumą rodo įvykių eiga, o iš dalies ir Hitlerio asmenybė, kuri bus išaukštinta kaip karinio ir politinio genijaus, aukštesnio už Napoleoną. Jis panorės įgyvendinti tai, kas nepavyko Napoleonui. Plačiame fronte nuo Balkanų ir Juodosios jūros iki Baltijos Lietuva užima ypatingą padėtį. Svarbiausias vokiečių smūgis gali būti smogtas tik Lietuvos teritorijoje. Jei Tarybų Sąjungai buvo ypač svarbu turėti savo rankose „Šiaurės Gibraltarą", be kurio negalima apginti Leningrado, tai dar svarbesnė sausumos siena per Lietuvą. Nėra abejonės, kad vokiečiai palaipsniui rengia visas priemones, būtinas karui. Kaip vakarų fronte jie išnaudojo savo 1914 metų patirtį ir vietovės pažinimą, taip ir rytams jie turi medžiagos iš 1915 metų, kai buvo užimta visa Lietuva.

Diplomatinis pasiruošimas viešai prasidėjo, kai Smetona pabėgo į Vokietiją. Galbūt prie jo iš Lietuvos bėglių bus sudaryta ir lietuviška armija. Tuo būdu gali būti sudaryta vaizdas, kad vokiečiai tik padeda „išlaisvinti" Lietuvą . . . Per praėjusį karą tarp vokiečių buvo didelės ir mažos Lietuvos šalininkų. Mažos Lietuvos šalininkai turėjo galvoje būtinumą tartis su lenkais, nes tie priėmė vokišką, o ne austrišką lenkų problemos sprendimą. Dabar lenkų klausimas yra visai kitoje šviesoje, todėl, be abejonių, vokiečiai ims projektuoti didelės Lietuvos sukūrimą. Tai leistų jiems būti joje visiškais šeiminiinkais. Iš Lietuvos šiuo atveju liktų vien tik pavadinimas.

(„Švyturys" dvisavaitinis politinis-visuomeninis ir literatūrinis iliustruotas žurnalas. Eina XXX metai. 1978 m. Vilnius. nr. 15, psl. 10-12; nr. 16, psl. 22-24; nr. 17, psl. 16-19; nr. 18, psl. 14, 15; nr. 19, psl. 18, 19)

REDAKTORIAUS PASTABOS

„Švyturys" rašo, kad: „A. Voldemaro užrašai versti iš rusų kalbos. Rusiškai jie buvo anais laikais rašyti ne vien sau — A. Voldemaras su savo samprotavimais, mintimis, išvadomis supažindindavo ir įvairias tarybines įstaigas".

A. Voldemaro ir raštai ir kalbos pasižymi planingumu. Gi šiuos atsiminimus ir greitomis perskaičius matosi, kad nėra bet kokios tvarkos. Juo labiau A. Voldemaras būtų stengęsis parašyti atsiminimus planingai ir tvarkingai, žinodamas, kad kiti jais naudosis.

Dauguma įvykių ir kada jie buvo aprašyta teisingai. Parašyta, kad 1923 m. buvo ištremtas į Kybartus (ištikrųjų į Varnius), gali būti ir korektūros klaida. Į trečiąjį Seimą buvo išrinktas 1926 m. ir iš Kybartų važiuodavo į Seimo posėdžius ir į universitetą paskaitoms.

Kyla klausimas kaip ir iš kur šie atsiminimai atsirado?

„Švyturys" pažymi, kad A. Voldemaro užrašai parašyti 1940 m. liepos 26-29 dienomis ir 1941 metais.

A. Voldemaras atsiminimuose nurodo, kad grįžo Lietuvon 1940 m. birželio 19 d. (K. Škirpos žiniomis birželio 18 d.). Žinome, kad grįžęs buvo suimtas ir patalpintas Kauno kalėjiman. Taigi 1940 m. liepos 26-29 dienomis būdamas Kauno kalėjime rašė atsiminimus, ne kameroje , bet pas tardytojus.

Prancūzas, aukšto laipsnio karininkas, Pierre Billotte parašė knygą „Les temps des armes" (Ginklų laikai), kuri išėjo iš spaudos 1972 m. Čia jis aprašo, kad pabėgęs iš vokiečių nelaisvės pateko Lietuvon ir buvo patalpintas Kauno kalėjiman. Kalėjime buvo vienoje kameroje su prof. A. Voldemaru, Julium Indrišiūnu ir policijos direktorium.

Mūsų spaudoje apie tai rašė „Laisvoji Lietuva" 1972 m. nr. 24; „Dirva" 1972 m. pradedant nr. 92; ir „Sėja" 1975 m. nr. 3.

A. Voldemaras pirmą laišką iš Ordžonikidzės parašė 1940 m. lapkričio 6 d. Taigi nuo birželio 19 d. apie 4 mėnesius buvo kalėjime. Julius Indrišiūnas buvo suimtas 1940 m. liepos 11-12 dienos naktį.

Pierre Billotte rašo: „Jie dėvėjo kalinių aprangą, buvo nuskustomis galvomis ir labai suliesėję ligi skeletų išvaizdos" („Sėja", 1975 m. nr. 3, psl. 51).

Yra žinoma, kad komunistai su tardymu nesiskubina, pirma kalinį moraliai ir fiziniai nualina.

Antrame laiške iš 1941 m. birželio 6 d. A. Voldemaras lyg ir nujausdamas, kad jam bus priskirta tai ko jis nedarė rašo: „Gegužyje jau užbaigiau istorinio-literatūrinio pobūdžio (Puškinas ir Šekspyras), nemažiau penkių spausdintų lakštų. Apart to, dirbu ir kitomis istorinio-literatūrinio pobūdžio temomis".

Nemanau, kad „Švyturio" išspausdintus Voldemaro atsiminimus, kas nors pripažintų esančius istorinio-literatūrinio pobūdžio.

Taigi, tremtyje būdamas A. Voldemaras atsiminimų nerašė.

Mažosios Lietuviškosios Tarybinės Enciklopedijos žiniomis vokiečiams artinantis prie Kaukazo Voldemaras buvo suimtas, mirė 1942 m. gruodžio 16 d. Maskvos kalėjime.

Suimtas galėjo būti 1941 m. vėlyvą rudenį, kuomet dar tiesioginis susisiekimas Ordžonikidzė-Maskva buvo galimas. Didelės klaidos nebus spėjant, kad Maskvos kalėjime buvo metus su viršum. Čia vėl buvo tardomas, taigi rašė „atsiminimus".

„Pastabos saulėlydžio valandą" publikaciją parengė įžangą ir komentarus parašė Juozas Baušys.

Gana daug vietos užima įžanga su komentarais, kurių čia nėra. Taigi, nors ir išsijoti „atsiminimai" pagrįsti tardymų daviniais, bet vistik buvo reikalingi komentarų.

Morkus Šimkus

II DALIS

KALBOS III SEIME

DĖL SKUNDŲ KOMISIJOS

(Seimo stenogramos, 3-sis Seimas, 1-ji sesija, 6-sis posėdis. 1926 m. birželio 9 d.

Seimo pirmininkas Dr. J. Staugaitis; sekretorius R. Kinderis. Dalyvauja 70 atstovų.

Dienotvarkėje: 1) Komisijų Komisijos pranešimas, 2) *Komisijų rinkimai.*

Komisijų Komisijos referentas Jeronimas Plečkaitis (socialdemokratų partijos-sd.) praneša, kad apsistota maždaug prie tų pačių komisijų kurios buvo praėjusiam Seime. Būtent: Ekonominė, Darbo ir Socialės Apsaugos, Švietimo, Finansų ir Biudžeto, Krašto Apsaugos, Savivaldybių ir Administracijos, Užsienių, Žemės Ūkio ir Miškų, Redakcijos ir Teisių.

Skundų komisiją nutarta priskirti prie Savivaldybių ir Administracijos komisijos.

Mandatų ir Knygyno komisijų darbą nutarta pavesti Seimo Prezidiumui.

Komisijų komisijos mažumos nuomonė buvo, kad Skundų komisiją palikti savarankišką. M. Š.)

Voldemaras (t). Komisijos tai yra kaip tik Seimo darbo organas. Todėl man rodėsi, kad komisijų klausimas turėjo šiek tiek sukelti ginčų dėl paties darbo instrumento. Bet pasirodė, kad ginčai čia nuėjo vienu klausimu, tariant dėl vienos Skundų komisijos. Kitos gi komisijos maždaug buvo visų priimtos, ir tas man jau rodo, jeigu aš kalbėsiu prieš kitas komisijas, tai čia pritarimo jokio nebus. Mūsų išmanymu, yra perdaug komisijų ir ne visai tinkamai jos sudaromos. Bet kadangi kitaip mano dauguma, tai jos nenukreipsi. Todėl mes komisijų sudarymo pasiūlymą priimsime ir balsuosime. Lieka klausimas dėl skundų komisijos. Juo daugiau aš klausiau kalbų dėl šitos komisijos reikalingu-

mo, juo labiau aš įsitikinau, kad tokia bus kenksminga. Juo daugiau buvo norėta įrodyti, kad iš jos bus gera, juo daugiau aš įsitikinau, kad iš jos bus vien bloga. Ir štai dėl ko. Jau nuo Montesquieu laikų yra nusistatęs valstybinėje teisėje principas, kad valstybė turi dalinti funkcijas. Pamatinis principas yra kiekviename parlamentariniame krašte, kad funkcijas reikia diferencijuoti, dalinti ir nepalikti nė vieno organo, kuris apimtų visas funkcijas. Kitos valstybės tuo keliu nuėjo, Montesquieu tapo alfa ir omega politinės išminties, o pas mus norima Seimui suplakti visas funkcijas į vieną ir dargi suplakti nesiskaitant su įstatymais. Dar šiandien mes buvome prie vieno atstovo priesaikos, kad jisai ginsiąs konstituciją ir saugosiąs įstatymus ir mes visi tokią pat priesaiką esame padarę. Ką mes turime teisės daryti ir ką neturime daryti? Sakome, kad Anglų parlamentas gali viską padaryti, tik negali iš moters vyro padaryti, tai yra tik butada. Ištikrųjų, kiekvienas parlamentas apribotas įstatymais ir turi pats save apriboti. Ką gi konstitucija sako, kad mes, kaipo Seimas, turime daryti? Seimas leidžia įstatymus, Seimas prižiūri vyriausybės darbus. Kokiu keliu? Duodant jai paklausimus bei interpeliacijas ir skiriant revizijas, — štai tas pamatas, kuriuo mes galime prižiūrėti vyriausybės veikimą. Vadinasi, mes trime paklausimą, interpeliacijų ir revizijų teisę — tris dalykus. Bet kad mes galėtume teisti vyriausybės darbus, niekur to nepasakyta. Įstatymas to mums neleidžia. Ir jeigu paimsime mūsų kitus įstatymus, ne konstituciją, štai ką rasime. Mes rasime, kad ant valdininko kiekvienas nuskriaustasai turi teisę betarpiškai, be jo vyriausybės sutikimo, kreiptis teisman, gali einant rusų įstatymais ir vyriausybei skųstis. Čia gi norima sudaryti trečias kelias. Man labai buvo įdomu, kad juristas kolega Finkelšteinas mėgino aiškinti reikalą turėti Skundų komisiją ir kaip tik juristo aiškinimas parodė, kad tai ne visai juridinis dalykas. Jis nurodinėjo, kad Skundų komisija turėsianti tirti nusiskundimus politiniu atžvilgiu, ko niekas kitas be Seimo, negali daryti. Aš pabrėžiu žodį „Politinis". Jeigu mes eisime skundus tirti politiniu keliu, tai prie ko prieisime? Šiandien viena ar kita srovė sudarys daugumą, ji tuos skundus politiniu atžvilgiu ir svarstys. Kiekvienas valdininkas bus kaltas, jeigu bus pasielgęs prieš tą grupę, kuri sudaro daugumą ir bus pasielgęs priešvalstybiškai. Mūsų gi išmanymu, reikia vengti įvesti politiką valstybės tarnybon, reikia valdininką pastatyti tokion padėtin, kad jam nereikėtų elgtis partyviškai, bijant susilaukti kokio nors skundo politiniu atžvilgiu. Čia buvo pasakyta, kad yra žmonių, kurių negalima pasiekti. Tai yra labai aukšti žmonės, kurių negali pasiekti nė teismas, juo labiau jų viršininkas ar

perdėtinis; ir kaipo pavyzdys buvo privestas p. Vilimas. Bet man rodos, kad mes atstovaujam kraštui, mes esame įstatymų leidžiamasai organas. Ir jeigu čia kyla klausimas, kad teismas nepasiekia tokio aukšto valdininko, tai priežastį reikia ieškoti kur nors kitur, reikia ieškoti giliau. Juk dalykas tas, kad ir teismas pas mus komplektuojamas politiniu atžvilgiu. Jeigu teisėjas spręs bylas, kaip patinka valdančiai partijai, tai jis gali susilaukti paaukštinimo; jeigu ne, gali būti pavarytas iš vietos. Iš *to išvadą reikia daryti kitą, nereikia sudaryti komisiją, kad ji baustų* tokius valdininkus, o reikia padaryti išvadą, kad teismą reikia apsaugoti nuo politikos. Sakau, tokia komisija yra priešinga visiems mūsų įstatymams. Žinoma, Seimas galėtų išleisti naują įstatymą apie tai, kad tokios ir tokios bylos pavedama spręsti, ar toki ir toki asmens pavedama teisti Skundų komisijai. Formaliu atžvilgiu tuomet būtų viskas tvarkoje, bet į kitus įstatymus būtų įvestas chaosas. Reikia apsaugoti valdžios aparatą nuo visokių įsikišimų visų Seimo atstovų, kurie norėtų valdininkus ar vienon ar kiton pusėn nukreipti. Įsivaizduokit tokią padėtį, aš komisijoj gaunu skundą, ir turiu bylą kaipo advokatas teisme. Taigi aš per Seimą, ar per Seimo skundų komisiją stumiu tą bylą, darau įtakos valdininkams, teismui ir t.t. Ar tai nebus išnaudojimas padėties savo asmens reikalams? Aš manau, tokiu keliu eiti mes negalime. Tą kelią reikia mesti. Lai valdo kraštą krikščionys demokratai, bet tada lai niekas kitas nesikiša; lai valdo kraštą socialdemokratai, bet lai tada niekas kitas nesikiša į kiekvieną ratelį valdymo aparate. Jei kas nepatenkintas, tai turi eiti prie valdžios šaltinio. Mes turime Ministerių Kabinetą, *turim ministerius, iš kurių galima gauti paaiškinimų*. Antra vertus, mes turime laukti, kol ateis Seiman oficialis skundas. Aš manau, kad ir Seimo atstovai turi ryšių su kraštu, su žmonėmis. Taigi jie gali įnešti interpeliacijų, paklausimų.

Dar vienas dalykas. Iš prieškarinių rusų laikų, mes galime pastebėti, kad rusų valdininkai nusiskųsdavo, kad niekur kitur tiek daug žmonės nesibylinėja, kaip Lietuvoj. Ir jeigu Lietuvoj pas mūsų tamsius žmones toksai palinkimas yra, tai, manau, Seimas neturėtų tą palinkimą palaikyti toliau. Sakysim, žmogus neturi kur skųstis toliau, jis buvo jau apvaikščiojęs visas instancijas. Seimas gi jam sako: „bylinėkis dar, gali dar paduoti man skundą". Ir toks žmogelis eis pas advokatą, dažniausia pas „šunadvokatį", duos rašyti skundą ir įteiks Seimo komisijai, o Seime skundas nė nebus svarstomas, ir tas žmogelis veltui pinigus bus išmetęs, o pas mus susikraus dar daugiau popierių. *Gal formalumo dėliai* popieris bus pasiųstas kur nors kitur, ton įstaigon, kur sundas jau buvo.

— Taigi, Skundų komisija mano manymu, nereikalinga ir net kenksminga.

Kitas klausimas — Peticijų komisija. Peticijų komisijos yra visuose kraštuose ir mūsų konstitucijos taip pat numatyta. Dėl revizijai komisijos, reikia pasakyti, kad ji kiekvieną kartą turi būti sudaryta, jei pasireikštų faktų, kurie negali būti įveikti paprastomis priemonėmis, ar teismo keliu. Bet sakau, tokiais atsitikimais komisija Seimo turi būti skiriama ad hoc.

Tai šitais motyvais mes balsuosim už Komisijų Komisijos pasiūlymą — rinkti tokias komisijas, kokios yra Komisijų Komisijos pasiūlytos.

DĖL KARO STOVIO PANAIKINIMO

(Seimo stenogramos, 3-sis Seimas, I-ji sesija, 7-sis posėdis, 1926 m. birželio 12 d.

Seimo pirmininkas Dr. J. Staugaitis; sekretorius R. Kinderis. Dalyvauja 73 atstovai.

Dienotvarkėje: 1) Karo stovio panaikinimo įstatymas, I ir II skaitymai, 2) Komisijų papildymas ir jų sudėties pakeitimas.

Prie 6-to posėdžio pradžioje išvardintų komisijų prisidėjo dar Skundų ir Peticijų Komisija. M. Š.)

Voldemaras (t.) Kalbėti apie valdymo priemones, kada valdžios kėdės tuščios tikrai nebūtų patogu. Jeigu nežinočiau, ar toji būsimoji valdžia priims tokį įstatymą, aš nekalbėčiau. Bet patys parašai, kurie po sumanymu stovi, rodo, kad tas sumanymas yra išėjęs kaip tik iš tų, kurie sudaro valdžią ir vadinasi, būtų tuščias formalumas ir priekabė nesvarstyti to įstatymo tol, kol šios kėdės stovi tuščios. Svarstyti šis įstatymas reikia, reikia jis įvykinti ir skubiai likviduoti visa, kas pikta padaryta buvusiųjų žmonių.

Iš buvusios valdžios žmonių aš girdžiu visai ką kita. Aš girdžiu balsus, kurie svajoja apie gerus laikus; kaip tai buvo gerai, kada buvo karo stovi, ir kaip galima jo išsižadėti. Iš vienos pusės, aš laikyčiau juos didžiais idealistais: dabar gi ne jų naudai būtų, bus kita valdžia, galėtų prieš juos panaudoti ir t.t. Bet iš kitos pusės, manyje padarė visos tos kalbos ir tokio įspūdžio, kaip kad anas senis budelis, kuris visą amžių giljotina kapojo žmonėms galvas ir paskui senatvėj, atsiskirdamas su savo amatu, nori bent tuos kankinimo instrumentus pamatyti. Malonu jam pažiūrėti. (Kairėj plojimas). Su tais instrumentais, ir su tomis liekanomis reikalinga juo greičiau užbaigti ir nepaisyti to, kad tos

valdžios kėdės yra tuščios. Aš manau, kad tie žmonės, kurie ateis, nė pusės žodžio nepasakys prieš.

Čia reikėtų griežtai išskirti kelis klausimus, kurių jokiu būdu neleistina painioti: krašto apsauga ir karo stovis. Tie dalykai visai skirtini.

Karo stovis. Jis pas mus imta neva iš rusų įstatymų. Jeigu jūs atsidengsite įstatymų rinkinį ir paimsite antrą tomą su priedais prie 23 straipsnio, rasite kur kas plačiau išdėstyta ir liberališkiau. Nikalojus II-sis liberališkiau buvo išdėstęs apie karo stovį. Visiems žinoma, kad ir Rusijos juodoji redakcija karo stovį vartojo tik išimtinais atsitikimais, kad pas juos buvo tam tikra gradacija, buvo sustiprinta apsauga. Aš nemačiau 19 amžiuje nė vieno Rusijoj užkampio, kur keletą metų būtų gyventa karo stovio režime. Todėl, kad karo stovio įstatyme pasakyta: karui esant ir susidarius suirutei. Tik tais atsitikimais — karas ir suirutė. Bet tie yra išimtini krašto gyvenime atsitikimai, ne kasdien jie atsitinka. Ypatingais atsitikimais, prasidėjus karui ar revoliucijai reikalingos ypatingos priemonės, bet tam pasibaigus, rytojaus dieną jau tos priemonės turi pranykti. Ir kas ten pasakyta Rusų įstatymuos? Ten nurodyta, ką gali daryti veikiančios kariuomenės vadai. Štai kas turi įgaliojimų — kariuomenės vadas ar generalgubernatorius, tik jie turi tam tikrų ypatingų įgaliojimų tose vietose. Pas mus kas kita padaryta. Padaryta visai ne krašto apsaugos reikalas, o padaryta karo stovis kovai su vidujiniu priešu. (Kairėj plojimas). Rusų politinis katekizmas visuomet mažiems vaikams kaldavo: žinok, kad yra dviejų rūšių priešas — užsienio ir vidaus priešas, ypač kovok su vidaus priešu. Ta psichologinė kova su vidujiniu priešu taip įsigyveno tų žmonių sielose, kurie stovi už tolimesnį karo stovio palikimą. Krašto gynimui tai nulius. Aš pasakysiu daugiau. Čia buvo kalbama krašto gynimo atžvilgiu. Bylos ėjo per armijos teismą ir buvo nurodyta čia Mikšio, kad teisingumas labai greit įvyksta. Bet aš priminsiu, kad yra bylų, kurios guli po trejus metus, o trejų metų greitumas vienoje byloje nėra didelis greitumas. Dar blogiau su išspręstomis bylomis. Armijos ar karo stovio teismai nuteisia pagal 108 ir kitus straipsnius už krašto išdavimą ir griovimą tvarkos, nustatytos konstitucija. Ir ką mes darome? Jų žmogus, kuris tik ką čia stovėjo už teisėtumą, kaip senas rabinas, įsikabinęs į talmudą, žiūrėjo — ar nėra peržengtas statuto straipsnis, as žmogus nežiūrėjo nei į Lietuvos konstituciją, nei į įstatymus. Ir žmones, esamus karo teismo žinioje, jo įsakymu paleidžia. Jis įsako atidaryti jiems kalėjimo duris ir paleisti. Armijos teismas turėjo drąsos pareikalauti p. Karoblį atiduoti teisman,

bet byla ligi šiol nebaigta. Šiandien laikas likviduoti visa tai. Štai koks krašto gynimo uolumas tų, kurie suimtiems ir nuteistiems atidaro kalėjimo duris ir juos išleidžia. Arba paimkime tokią sceną, kurią teko matyti dar žiemą, važiuojant Rokiškio keliu. Eina vagonas. Žiūriu — areštuoti neareštuoti, stovi prie durelių kareiviai nekareiviai su šautuvais; ir kada norima įeiti, sako: negalima įeiti. Pasirodo,, kad veža iš mūsų kalėjimo bolševikus, kurie nuteisti mūsų teismo, pasodinti kalėjiman. Ir štai mūsų valdžia grąžina dabar juos ir dargi su visais patogumais pasodina į vagoną, nuveža į Gryvą, pasirašo ir paleidžia. Kai kurie iš jų pasakoja: Kominterne dirbą prieš Lietuvą. (Iš dešinės: Greit grįš). Taip greit grįš atgal. Bet kas juos paleido? (Iš dešinės: Amnestija). Ar tai krašto gynimas? Aš manau, kad tie, kurie visa tai darė, negali šiandien kalbėti, kad jiems ištikrųjų saugumas rūpi. Krašto saugojimo atžvilgiu tai yra nulius. Ir reikia būti psichologiniu budeliu, kuris kartą opiumo prisigėręs reikalauja ir toliau vartoti tą stiprią priemonę. Karo stovį reikia panaikinti, nes iki šiol jis buvo vartojamas ne krašto priešams ir ne tiek prieš lenkų propagandą, kuri čia buvo minima, bet tiktai prieš tam tikrus organus. Juk mes labai gerai žinome, kad Novačinskis atvyko esant karo stoviui. Mes labai gerai žinome, kad karo stovis buvo tam, kad Kauno komendantas turėtų teisės iš Kauno išsiųsti, karo teismui atiduoti. Ir ką mes matome? Valdžia kalba, kad mes su lenkais esame karo stovy. Ir tuo tarpu krašto piliečiai, su kuriais kariaujame, čionai atvažiuoja, apsistoją viešbuty, gyvena ir nieko. Jiems karo stovis nieko nekenkia. Ir dar daugiau. Man pačiam buvo pasakyta, kad pavasarį atvažiuos ir padarys pas mane ponas Novačinskis vizitą. Aš žmogus įstatymams ištikimas, pranešiau policijai. Tegul policija užsiima su tuo asmeniu, kadangi mes esame karo padėty, ir kad jį iš mūsų krašto išsiųstų. Man buvo atsakyta, kad tamsta padaryk malonumą, *priimk* tą Novačinskį, nes pačios viršūnės jį priimsią, nepaisant to, kad yra karo stovis. Karo stovis, galiu pabrėžti, yra laikomas tiktai vidujiniams priešams. Karo stovis buvo palaikomas ir tam, kad darbo federacija galėtų varžyti geležkeliečius ir juos prispirtų įsirašyti į jų organizaciją. (Iš vietos atst. Ambrozaitis: Melagis esi). Tas klausimas bus atiduotas teismui, ir bus ištirta. Ir jeigu žmogus nenori *įsirašyti, tai karo stovio, karo komendanto pašalinamas.* Todėl ir reikėjo palikti karo stovį. Bet aš ne to bijau. Aš bijau, kad nuodai, kurie su karo stoviu įėjo, nebūtų ir toliau visuomenę apėmę, kad atėję kiti žmonės nebūtų vedami į pagundą, tuos pačius nuodus pavartoti prieš savo priešus, kurie dabar bus opozicijoj. Ir aš labai džiaugiuos, kad

visuomenė dar nėra tiek aptemusi, kad ji tai darytų. Ji nuo tų nuodų nori atsikratyti. Todėl karo stovį reikia kuogreičiausiai panaikinti. Reikia tolimesnius žygius daryti, likviduoti visas skriaudas, kurias karo stovis padarė. Kaip sakiau, tai buvo priemonė kovai su žmonėmis, kurie nepatiko. Ir kovojama buvo visokiu būdu. Tai buvo ir priemonė pasispelnyti. Dažnai būdavo daroma taip, kad žmonės iš Kauno buvo išsiunčiami, o jeigu užmokės nustatytą sumą, tai jiems bus leista gyventi, jie bus ištikimais žmonėmis. Jeigu koks menkas žydelis bus, tai nuo jo nedaug reikalaus už ištikimybę. Bet jeigu didesnis, tai daugiau; o jeigu politinis priešas, tai bus su juo pasielgta visu griežtumu. Ir man rodos, kad tuo atžvilgiu buvo elgtasi kuo plačiausiai. Net kai kurie faktai anekdotais pavirto, kad karo komendantas iškabas ištėpliojo, o viešai korektūros klaidas taiso. Kodėl, jie sako, iš karto nepasakė, kiek reikia užmokėti. (Iš vietos, atst. Ambrozaitis: Gėda, šmeižikas — faktų.). Yra tokių faktų. (Žemės Ūkio Ministeris, iš vietos: Kur tavo faktai? Ciniški žodžiai. O ką rašei dėl Klaipėdos?) Aš labai džiaugiuos, kad reikalaujama faktų. Tuo atžvilgiu bus padarytas tardymas, ir tam aš kaip tiktai renku faktų; ir nusikaltusieji bus tardomi. Jeigu kalbama dėl nusikaltėlių, tai tokių faktų yra, ir jie bus traukiami atsakomybėn. Man labai malonu, kad tie patys, kurie čia veržiasi dėl faktų, turės sutikti ir Karoblį ir Brazulevičių tam tardymui, ir teismas savo žodį tars. Ponui Krupavičiui taip pat yra žinomas faktas, kad žmonės buvo išsiunčiami, o paskui paliekami. Jam viena moteris rašė laišką prašydama užtarti, susimylėti, nes ją varo iš Kauno. Mes visų faktų negalėsime surinkti. Mes, reikia pabrėžti, surinksime tiktai stambesnius faktus, o mažus reikės palikti. Karo stovis buvo tam, kad kovotų su vidujiniais priešais. Karo stovis bus nuimtas. Lietuvos visuomenė sužinos tikrą dalyko stovį. Ta padėtis buvo reikalinga tam, kad spaudos laisvę suvaržytų, už ką turėjo sėdėti ir Smetona. (Iš vietos: Už ką?) Už spaudos laisvę, už spaudos žodį, kaipo redaktorius. (Iš vietos atst. Krupavičius: O už ką Voldemaras nubaustas?) Tas dalykas bus išaiškintas. Tai buvo padaryta Karoblio įsakymu. Sakau, štai faktas, kurio Lietuvos visuomenė laukia moralinės satisfakcijos. Todėl dabar pradeda lapė su uodega sukti, kad ūpą nutrauktų kiton pusėn, kad tas ūpas išnyktų. Nei vingiavimas, nei lapės uodegos sukimas nieko nepadės — satisfakcija yra reikalinga. Pirmasis Lietuvos Respublikos Prezidentas ne už kokį kriminalinį dalyką, o už tai, kad jisai tik redaktorius, kad jisai turėjo naivumo jūsų leistai konstitucijai, jūsų leistai konstitucijai, rašytai, kur Karoblio parašas yra, kur pradžioje stovi visagalio Dievo vardas, turėjo naivumo

pamanyti, kad gali pareikšti savo nuomonę. Už ką jis buvo nubaustas? Už tai, kad buvo pranešta, kad Galvanauskas turėjo slaptą pasimatymą su Lenkijos atstovais. Ruošiant Lugano ir Kopenhaga už tą dalyką, ne už kita. Jam buvo duota valstybinė vieta, neapmokama, šilta, gal perdaug šilta, ir jisai tenai sėdėjo. Nors visuomenė reagavo, bet ką gi valdžia pasakė už tokį nusistatymą, kada teismas . . . jo iki šiai dienai nėra. Tas pats su manimi. Aš buvau už žinutę ištremtas į drausmės batalioną Varniuose. Kariuomenė visuose kraštuose yra gynimo organas, kuri savo krūtinę turi statyti už visą kraštą, ir kaip tiktai būti kariuomenėje yra garbė. O pas mus tuo atveju yra bausmė. Jeigu reikia smarkiai nubausti, tai į kariuomenę atiduoda. (Juokas). Kada aš nuvykau, tai kilo klausimas, kas gi aš toksai, ar aš eilinis kareivis, ar aš puskarininkas, ar aš karininkas, — kaip čia mane įrašyti. Ir palikau toksai kariuomenės svečias, kuriame nežinia kokia vieta priskirti. Tai skaitoma, kad tai yra didelė bausmė atiduoti kariuomenėn. Kaip tik toji psichologija turi būti išrauta. Ta kova su vidujiniu priešu taip įsigalėjo, kad visa, kas yra kraštui svarbiausia, ir visa, kas yra geriausia, tas viskas mesta į partinę kovą, ir iš to visko padaryta kovos įrankis. Čia yra pasakytas karo stovio įstatymo papildymo kvailas žodis, žodis, švelniai sakant, nes aš nemėgstu aštrius žodžius vartoti. Kvailas, nes jisai jokios prasmės neturi, žiūrint juristo akimis. Pasakyta, kad kariuomenė yra karo stovyje. Ką reiškia kariuomenė karo stovyje? Čia mūsų tarpe yra vienas kolega — karys atstovas. Ar jisai karo stovyje, ar ne? Susitinka trys kareiviai ir užeina alaus stiklą išgerti. Begerdami susipeša. Koks teismas juos teisia? Kariuomenė — karo stovyje, o jie kariuomenė. Vadinasi, pas Perkauską ar Konradą gali būti kariuomenė ir karo stovis. Tiesa, čia karo stovis yra visame Kaune. Nuvažiuojame, kur jo nėra, į Šiaulius ar Panevėžį. Tas pats įvyko kitur. Ir kaip gali teismas teisti, kaip jisai turi spręsti. Pasakyta, kad kariuomenė yra karo stovyje. O kaip kariuomenė suprasti, nei pusės žodžio nepasakyta. Galima buvo apibrėžti, kad štai, kur stovi tokie ir tokie pulkai, tokios ir tokios dalys, tenai kur stovi, tai aš, suprantu. Kai aš sėdėjau vielomis aptvertas Varniuose, tai aš žinojau, kad tenai kariuomenė, tam tikras plotas. Jeigu ne tam tikras plotas, tai reikėjo apibrėžti, kas gi būtent ta kariuomenė. Juk Kristaus moksle yra pasakyta, jeigu mano vardu du susirenka, tai aš esu su jumis. O jeigu du kareiviai susirenka? Jeigu krikščionis, tai taip, bet kaip su kareiviais? (Kairėj plojimas) Ką tai rodo? Tai rodo, kad nežinia ką rašė. Bet nemanykit, kad kairioji nežino, ką daro dešinioji. Ne kiekvienas nežinomas darbas yra atleidžiamas. Ne kiekvienas toksai

darbas gali būti atleistas ir pateisintas, ir kaip tik reikia dabar jį išaiškinti. Jeigu jūs pridirbot, tai dabar reikia išaiškinti, ką jūs pridirbote. Norėjot daug pikto padirbti, bet nemokėjot pasakyti tiksliai, ką gi jie norėjo pasakyti tuo, kad kariuomenė yra karo padėtyje. Žmonės nemoka tiksliai pasakyti, ką nori pasakyti savo įstatyme. Praktika parodė, kad nebuvo nė vieno susidūrimo. Vadinasi, su šituo įstatymu nesiskaito, arba kiekvienas aiškina taip, kaip nori, aiškina — ką reiškia kariuomenė karo padėtyje. Jeigu žmonės nemoka tiksliai pasakyti, ką nori pasakyti savo įstatyme, tai kokia gi gali būti kalba apie krašto reikalus, apie ką kita. Kalba gali būti tik apie šitai: pirmiau pasimokyti įstatymus rašyti, pirmiau pasakykite, ką norite pasakyti šituo posakiu, kad visi, kas pildo įstatymus, apie tai žinotų. Bet kas yra aišku, — kad čia yra didžiausias kariuomene nepasitikėjimas. Jeigu nepasitikima kariuomene, tai galima ją visą į drausmės batalioną atiduoti. Jeigu mes nepasitikime tais, kuriems pavestas krašto gynimas, tai tada baigta. Tada, jeigu nepasitikit, tai visai kariuomenę panaikinkit ir tegul kiekvienas pats save gina kaip išmano. Bet nepasitikėti kariuomene ir ją laikyti, tai yra du priešingi daiktai. Bet kas dar blogiau — karo stoviu žeminama mūsų kariuomenė. Kariuomenė yra viso krašto gynėja. Juk ir pats Seimas ėjo padėti vainiką tiems, kurie žuvo už tą kraštą. Mes turime iš kariuomenės komendantus. Tai yra daromas žandaras. Iš kariuomenės žandaras — kovoti su priešu? Kada „Lietuvyje" nesenai buvo feljetonėlis, tai „Rytas" šaukė: kariuomenė įžeista, kariuomenė įžeista. Braziulevičius yra pulkininkas-leitenantas. Bet tą činą jisai įgijo kovodamas su spauda, susirinkimų leisve. Štai kur mūšio laukas, štai kur jisai laimėjo paaukštinimus! Aš esu tikras, tada, kada senas šeimininkas išnyks, tai laisvos Lietuvos kariuomenė pati save išsišluos ir išmes garbės teismas tuos karius, kurie ėjo žandarų pareigas. Nors žandarų yra doresnių žmonių su įsitikinimu. Bet čia žandaras blogiausios rūšies yra, nes be jokio įsitikinimo. Niekas negali sužinoti, kokį jis padarys nutarimą, nes jisai neturi savo įsitikinimų. Kartais mes žinojome iš anksto jo įsitikinimą. Mes žinojome, kad ministerių Kabinete įvyko slaptas posėdis, kur nutarta nubausti, o jisai nežino, kad reikės nubausti. Tokiu būdu mes žinojome, koksai jo įsitikinimas bus rytoj, o jisai nežinojo. Tai buvo žmogus, kuris įsitikinimo neturėjo, o turėjo vien tik: — „čevo izvolite?" Ką pasakys, tą ir padarys. Šiandien taip, o rytoj kitaip. Tai ne krašto gynėjas, ne karys. Gal būt čia didesnė kaltė tų, kurie stūmė karius į tokią padėtį, kad jie pavirstų iš kariškių, iš krašto gynėjų — žandarais. Ir todėl visame kame, jeigu norime rimtai

naujais pamatais gyventi, visam tam turi būti padarytas galas, turi būti ne tik nuimtas karo stovis, o turi būti likviduotas tas sunkus palikimas. Ir kaip tik čia prie to paties įstatymo galima būtų pridėti, kad reikia ypatingą reviziją paskirti byloms, iškeltoms buvusių komendantų. Tai yra mūsų pamatinis dalykas.

Dabar dėl šito įstatymo projekto negali būti dviejų nuomonių. Karo stovį reikia panaikinti. Jeigu bus pasiūlyta, kad palikti emblemą tik pafrontėje, tai visur kitur jį reikia nuimti. Bet antra vertus, reikia pasakyti, ką reikia daryti su bylomis . . . (Atst. Purėnienė, iš vietos: Amnestijos įstatymas tai išspręs) Aš kalbu apie bylas, kurios yra teisme. Apie jas šiame įstatyme nė pusės žodžio nėra pasakyta. O reikia pasakyti, koks teismas tas bylas toliau varys: ar jos bus atiduotos kitam teismui, ar bus paliktos tam pačiam teismui iki galui. Šiuo reikalu reikės savo laiku atatinkamas pataisas įnešti. Paskui dar pasilieka galioj krašto apsaugos statutas. Jį taip pat visą reikės peržiūrėti. Kadangi šitas statutas dabar negali sulaikyti karo stovio nuėmimą, tai dėl jo kalbėti šiandien būtų bergždžias dalykas. Ir šiandien mes galim svarstyti toliau karo stovio nuėmimo klausimą juo labiau, kad bus palikta jo emblema pafrontėje. Aš manau, 10 kilometrų juosta bus perplati. Jeigu Novačinskis galėjo atvažiuoti į Kauną, tai jeigu ir paliksim 50 kilometrų juostą, vistiek jis galės atvažiuoti. Todėl pasakymas, kad šiandien mes turime nenormalius santykius su Lenkija, negali būti argumentu prieš karo stovio nuėmimą. Sakau, šitas įstatymo projektas yra reikalingas dar konkrečių pasiūlymų. Bet juos negalima daryt šiandien, kada eina bendros diskusijos, o bus galima daryti prie atskirų paragrafų, tada, kada įstatymas bus svarstomas II skaitymu. Bet karo stovio panaikinimo įstatymas, sakau, yra skubus, su juo nereikia laukti, reikia parodyti, kad nebus keršijama žmonėms iš kitos pusės, kad nebūtų galima ištremti į Varnius, kaip mane savo laiku, kad įpėdinių ten iš tos pačios dešinės ten nebūtų. Taigi spręsti karo stovio nuėmimo klausimą su valstybės apsaugos klausimu tai yra didžiausias fariziejizmas ir neleistinas dalykas. Karo stovį reikia panaikinti kuogreičiausiai, ir geriausia, kad jis būtų panaikintas po keletos dienų.

DĖL SPAUDOS ĮSTATYMO PAKEITIMO PANAIKINIMO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 8-sis posėdis, 1926 m. birželio 15 d.

Seimo pirmininkas Dr. J. Staugaitis, sekretorius R. Kinderis. Dalyvauja 78 atstovai.

Dienotvarkėje 5 punktas: spaudos įstatymo pakeitimo panaikinimas I ir II skaitymai. M. Š.)

Voldemaras (t) Spaudos klausimas yra vienas iš sunkiųjų mūsų gyvenimo klausimų. Į jį Lietuvos visuomenė, atbudusioji lietuviškoji visuomenė, pradėjo vienaip žiūrėti, o truputį paaugusioji visuomenė mėginta nuvaryti kitu keliu. Aš priklausau prie senesniųjų Lietuvos veikėjų,kurie atmena spaudos uždraudimo laikus. Čia mūsų Prezidiume sėdi žmogus iš tų laikų, dr. Staugaitis, dr. Kudirkos draugas, o dr. Kudirkos gyvenimas — tai spaudos laisvės simbolis geriausias, kad prie savo lovos rašydavo žvakę užsidegęs, kad atėjus žandarui galėtų sudeginti kas parašyta ar kitą kokį raščiuką, kad nepatektų rusų žandarui į rankas. Tais laikais mes pirmą kartą susiduriame su spaudos persekiojimu, su persekiojimu iš tos pusės. Tai buvo svetimas persekiojimas. Ir visa tauta juto, kad tai yra svetimas persekiojimas, nepateisinamas, kuris išplėšia įgimtą žmogui ir tautai tiesą ir teisę. Ir todėl visa tauta, kaip vienas, dėl tos spaudos laisvės kovojo. Vadinasi, atgimus Lietuvai prasidėjo kovos dėl spaudos laisvės.

Negalima pasakyti, kad rusų spaudos įstatymai būtų susilaukę perdaug bylų. Teisingai pabrėžė atstovas Sugintas, kad rusai mažiau persekiodavo spaudą negu dabar. Atsirado trečias periodas Lietuvos spaudai, kada atsirado nepriklausoma Lietuva. Rodėsi, kad jau dadar Lietuvos spausdintas žodis turės pilnų pilniausią laisvę, kad į jį visi

žiūrės su meile ir pagarba. Juk dar senesniems veikėjams neteko užmiršti tų laikų, kada kiekvienas lietuviškas spausdintas žodis tik dėl to, kad jis lietuviškas, buvo ypatingai mylimas ir gerbiamas. Kad ir kas ten būtų buvę parašyta, kad ir koks menkniekis, bet gana to, kad tai buvo lietuviškas laikraštis — niekas nedrįso pavartoti jį apvynioti kokį pakelį, vadinasi panaudoti lietuvišką spausdintą žodį kitokiems reikalams. Ir rodėsi, kad dabar lietuviškas spausdintas žodis jau pilnų pilniausiai pražydės . . . Bet kaip apsivilta, kaip apsivilta! Sunkiais laikais teko kurtis Lietuvos valstybei per ištisą metų eilę. Pačiame Kaune ėjo bolševikų verbavimai į jų raudonąją kariuomenę, lenkai kūrė savo organizaciją P.O.W. Tuometu buvo išleistas spaudos įstatymas, pasirašytas čia pat sėdinčio Smetonos. Bet vėliau pasirodė jis perdaug liberališkas. Praėjus sunkiems metams, spaudos laisvė turėjo didėti, bet ji ėjo nuolat mažyn. Kada Lietuvos gyvenimas pradėjo tvarkytis, spaudą pradėjo daugiau varžyti.

Yra tam tikrų varžymų, ir tie varžymai daromi įvairiai, ir įvairios priemonės vartojamos kovai su spauda. Mes žinome, kaip 1917-18 metais bolševikai kalbėjo apie spaudos laisvę, bet ne visiems. Bružuaziškai nusistačiusiai spaudai laisvės nesą. Tą mes skaitėme ir žinojome, kad spaudos laisvės tam tikram nusistatymui nėra. Tai buvo atvirai tvirtinama, ir žmonės žinojo ką daryti. O pas mus krikščionys demokratai pasakoja apie visokias laisves, kurių jie yra šalininkai, bet ją rodo ne visiems. Jie sako: mes spaudos laisvę pripažįstame, mes konstitucijoj rašome, mes Dievo vardu sakome. Bet gyvenime neišpildo, ką konstitucija leidžia. Jie vartoja visą eilę skorpionų, kurie spaudai neleidžia atsikelti. O tuos skorpionus pradėjo anksti pas mus Lietuvoj vartoti krikščionių demokratų režimas. Ir visokių priemonių jiems buvo maža. Aš turiu pasakyti, kad jie turėjo ir preventyvinę cenzūrą ir komendantus ir t.t. Jau net priplakdavo viršininkas su taikos teisėju ir kartais už vieną ir tą patį daiktą buvo baudžiama vienu ir kitu keliu. Ir tokių garsių skorpionų buvo nemaža. Pirma byla, kuri buvo keliama, tai buvo mano byla. Už tai, kad drįsau parašyti tai, kas dėjosi Seime prie uždarų durų dėl Purickio šmugelio. Kadangi tai parašiau, parašiau kas buvo kalbėta, tai buvo byla iškelta per Seimo Prezidiumą. Seimo Prezidiumas rašė Karobliui; Karoblis rašė Tribunolo valstybės gynėjui; tas rašė apygardos teismo gynėjui; apygardos teismas pasiuntė taikos teisėjui. Ir buvo didelis nusiminimas, kada mane taikos teisėjas išeisino. Taikos teisėju buvo Grybauskas. Jis buvo pašalintas už tai, kad išteisino. Jo vieton buvo pasodintas Petrauskas tam, kad nebūčiau išteisintas. Ir

tikrai nebuvau išteisintas, bet uždėta bausmė buvo Tribunolo sprendimu pakeista. Pradėjo nuo Ainošiaus iki Kaipošiaus. Cenzūroj kilo klausimas, kas buvo parašyta praleisti ar nepraleisti. Tuomet cenzūra praleido. O kada pamatė, kad teismas praleido, teismas nebaudžia, tai reikia griebtis nuo Ainošiaus prie Kaipošiaus. Buvo uždėta bausmė, sustabdytas laikraštis. Vis dėlto pastebėjo, kad ir tatai nepasiekia rezultatų. Tuomet pradėjo teismo keliu už spausdintą žodį bylas kelti, ir bylos padidėjo be galo ir be krašto. Šiandien, jeigu paskelbti konkurenciją, kas daugiau turi bylų, tai pirmoj vietoj be abejo bus „Lietuvis", kuris turėjo baudos bylų daugiausia. Tai yra toj pačioj Lietuvoj, kur nuo senų laikų buvo baudžiama; ir kitas režimas; ir net tuomet tiek daug bylų nebuvo. Ponia Bortkevičienė, kuriai net ne kartą buvo specialiai posėdžiai teisme skiriami tam, kad jos bylas nagrinėtų. Kaipo antrininkas aš prisidėdavau. Daugely atsitikimų teisėjai, kada jie turėjo dalyką su tokiomis bylomis, tų bylų be galo nenorėjo, jie stūmė kitus, sakydami — eik tu, eik tu. Ir jeigu atsitikdavo, kad taikos teisėjas pateisindavo, tai ir Karoblis ir Tumėnas juos kitur iškeldavo ar ne paleisdavo. Tokių represijų būdavo dažnai griebiamasi. Taikos teisėjai stengdavosi daugiau bylas vilkinti ar nustumti tolimesniam laikui ar perduoti kitam, ar atsistodavo vienas kitas krikščionis, kuris ir teisindavo. Rezultate to spaudos varžymo ir persekiojimo buvo užmušama spauda, spauda negalėjo išsivystyti kaip reikia. Tai yra toks apologetas praėjusių laikų. Šmulkštys pasakė, kodėl persekioja. Kas gi yra toji priežastis? Ar valstybės išdavimas, ar šauksmas prie revoliucijos, ar kas kita? Ar tai yra katoklizmas? Ne. Baisus dalykas — gandus leidžia. Kokia ta valdžia, kuri gandų bijo? Tai yra valdžia, kuri bijo šešėlio. Pasauly nerasi valdžios, kuri kovotų su gandais. Kovai su gandais jūs turite gerai apmokamą „Eltą". Jeigu kas nors spaudoj neteisingai parašyta, tai „Elta" turi galios valdžios vardu pasakyti, kaip iš tikrųjų yra, ir tuos nepamatuotus gandus atšaukti. „Elta" turi galios paprastus gandus atšaukti. Ji turi savo korespondentus, turi biudžetą su didelėmis valstybės išlaidomis. Jeigu spauda ką nors įdėjo, tai kiekvienas laikraštis privalo, jeigu valdžia ar privatus asmuo atsiųs laišką ir prašo įdėti, tai ji negali atsisakyti: ir turi, jeigu yra dienraštis, ne vėliau kaip per 3 dienas, o jeigu savaitraštis, tai ne vėliau kaip sekamam numery tą atitaisymą įdėti. Kaip man teko su tuo susidurti, nebuvo nė vieno atsitikimo, kad nebūtų įdėję tokio atitaisymo. Bet mes negavome nė vieno atitaisymo iš valdžios. Vadinasi, priemonė, kuri nurodyta įstatymu, kuria galima naudotis, valdžia tos priemonės nevartojo. O

buvo vartojamos kitos priemonės: cenzūra, komendantai, teismai. Ir už ką? Už gandus. Nieko kito nepripažino, tų senųjų priemonių apologetas, nieko kito, jokių kitų kaltinimų spaudai nepatiekė, kaip tik skleidžiamus gandus. Ir lyg su sadizmo pasigėrėjimu kalbėjo: redaktoriai? Tegul redaktoriai pasimokina, kaip nereikia rašyti, tegul proto galvon imasi. Todėl reikėtų eiti toliau ir įvesti pilną inkviziciją ir paspirginti padus, nors dabar ne viduramžių inkvizicija; galima pavartoti kai kuriuos kitus dalykus, kaip elektra, reiškia progresą įvesti, norint palaikyti tvarkoje spaudą, jos bendradarbiams paleisti elektrą; tegul pajaučia, koki gandai eina. Vadinasi, jeigu telegrafo vielomis ateina koki gandai, tai tomis vielomis paleisti elektrą, tegul pasimokina — kaip reikia rašyti, tegul Dievo bijo. Tada žinos, kaip reikia gerbti, kaip reikia kiekvieną gandą pajausti. Tokiu atsitikimu, kaip man pavydžiui, jeigu nugirdau kokius gandus apie šmugelį, kurį padarė Seime, aš turiu nubėgti pas Seimo Pirmininką ir pasiklausti: pone Pirmininke, apie kokį šmugelį eina kalba, ar aš galiu rašyti apie tai, ar ne? Tokiu būdu, jeigu daryti, žinoma, bus duotas palaiminimas, pagyrimas, bus pasakyta, kad ištiesų gera spauda. O jeigu tik spauda nori savo uždėtą pareigą išpildyti, kaip liepia sąžinės laisvė, tada iš karto visi skorpionai. O spauda juk tai ne sportas, o visuomenei tarnavimas. Ir tarnavimas ne mažesnis, kaip čia Seime. Visame pasaulyje pripažinta, kad spauda — šeštoji pasaulio galybė. Bet Lietuvoje, šitoje pusėje, tose galvose ta mintis negalėjo kilti, kitos galybės, be jų, būti negali. Ir kadangi jų galybėje tas laisves užkirsti, tai jie jokios laisvės nenorėjo duoti. Tas buvo blogiau negu prie bolševikų. Tie atvirai sakė, kad spaudos laisvė yra tik mums, o čia viską pridengia laisve, ir faktinai atėmė visą laisvę, ir faktinai tiek persekioja spaudą, kiek niekas nepersekiojo, dargi rusų metu. Dabar, kada stovi klausimas likviduoti tą spaudos režimą, po truputį išvarytą iš Lietuvos laisvę grąžinti, tai jiems šiek tiek koktu, nepatogu, per akis tiesiog pasakyti. Todėl mėgina apginti, pasakyti, kad viskas buvo gerai. Bet jeigu, girdi, jūs norite padaryti kitaip, mes jums nesistengiame gadinti. Ir gerai darote, kad nesistengiate gadinti. Tokių gadinimų juo daugiau reikia daryti, nes perdaug, nors mes esame dar jauna tauta, pradėjome pūti, perdaug kirminai apėmė, kurie graužia visą valstybinį medį ir graužia duotas laisves. Todėl nusivalymo darbas, žinoma, jisai prasideda iš mažo ir to, ką šiandien darome, toli gražu nepakanka, nes yra ne tik spaudos įstatymas, bet Baudžiamojo Statulo pakeitimas, kame yra žinomas 263 I str., kuris, pasirodo, specialiai spaudai yra sugalvotas, kuris yra įdėtas ne ten, kur yra įstatymo pakeitimas. Ir jeigu paklausti svetimšalį juristą,

kaip jisai supratų šitą dalyką, tai jisai pasakys, kad jokios prasmės šitas įstatymas neturi. Bet praktikoje buvo taip, kad šituo straipsniu galima būtų dar naujas bylas iškelti. Jeigu apskrities viršininkas gali sutabdyti leidinį — to maža; dar, kad galima būtų iškelti bylą už gandų leidimą, už valdžios veikimo niekinimą. O jiems rodosi valdžios veikimo niekinimas visuomet. Valdžia — Dievo leista iš dangaus ir kaipo tokia neliečiama dargi net pirtyje. Jeigu ponas ministeris ateis į pirtį ir kas nors netyčia apipils jį karštu vandeniu, tai gali būti iškelta byla už valdžios negerbimą. Kaip tai — valdžios atstovas, o žmogus karštu vandeniu paėmė ir apipylė! Buvo privesta prie tokių dalykų, kad straipsnis pavirsta šeimynišku dalyku, bet ne šeimyniškai buvo keliamos bylos. Baudžiamojo Statuto 263 l str. pasinaudodavo labai dažnai. Nors paimkime, pavyzdžiui, Petrulio bylą. Kas gi pasirodo? Kai kur jam pačiam nepatogu. Buvo „Lietuviui" iškelta byla. Jam nepatogu, tai ateina padėjėjas, prokuratūra, iš viršaus. Petrulis rašo Karobliui, Karoblis per instancijas atidavė pas taikos teisėją ir čia jau išeina už valdžios veikimo niekinimą. Ir kas gi išeina? Išeina, kad valdžios veikimas yra kyšių ėmimas. Juk čia sakoma, kad Petrulis kyšius ėmė, tiesa ne tiesa, bet sakoma, mes už tą žinią neatsakome, kad reikia reaguoti. O jūs mums sakote, kad tai yra valdžios veikimo niekinimas. Reiškia, jūs lyg pripažįstat, kad kyšių ėmimas tai yra valdžios atributai, funkcijos, t.y. nurodot, kad ji nusižengė įstatymui apie kyšių ėmimą, ar mažiau ar daugiau, taip galima suprasti. O teisėjas sėdi ir žino, kad yra pirštas, kuris parodys — koksai sprendimas gali būti. O jeigu kitaip spręs, tai gali vietos nustoti, arba būti iškeltas į kitą vietą. Tokiu būdu spaudai ne tik kenkiate, bet jinai yra surišta su pačių teisėjų likimu: nemoka kaip reikiant išspręsti bylos apie spaudą ir tuojau gali ar be vietos likti, ar menkesnėn vieton gali būti iškeltas. Atsitikimų tokių mes žinome. Todėl aš manau, kad šiandien, kas yra pasiūlyta, tai yra tik pirmas žingsnis, mes į jį taip žiūrime. Spaudos įstatymas reikia iš pagrindų sutvarkyti, rimtai, nesibijant, nenorint kovoti su visokiais gandais. Tas pats jų apologetas ir bijąs gandų žmogus — kun. Šmulkštys — kiek gandų leido, bet niekam nepakenkė, nei Lietuvai, nei tiems žmonėms. Vadinasi, spaudos tvarkymas turi išeiti ne iš gandų, o turi būti sutvarkytas visai iš kito pamato, būtent laisvės pamato. Čia pasiūlytas pirmas žingsnis. Bet šiandien greitu laiku giliai iš panagučių šitą klausimą nėra galimybės nagrinėti. Pradėsime nuo to, kas yra pasiūlyta, o paskui pakeisime Baudžiamąjį Statutą ir kitus pakeitimus, bet vis tiek pamatą galėsime priimti ir siūlyti, kuriuo bus paremta

spaudos laisvė ir bus pasaugojami spaudos reikalai. Nors aš šiandien neprisiruošiau kalbėti, bet, man rodos, kad čia yra toki suprantami dalykai, toki klausimai, kad be jokių ginčų gali būti priimti. Bet yra senojo režimo apologetų, kurie norėtų tą grąžinti. Todėl jiems vertėtų apie visą eilę dalykų pagalvoti ir netrukdyti bent keletą valandų, kad būtų kuogreičiausiai panaikintas jų išleistas spaudos varžomasai įstatymas. Juo greičiau mes šitą įstatymą priimsime, juo bus geriau. (Plojimas).

DĖL SPAUDOS ĮSTATYMO PAKEITIMO PANAIKINIMO

(Prof. A. Voldemaras, 1925 m. gruodžio 20 d., parašė laišką Seinų vyskupui Antanui Karosui Marijampolėje. Laiške nurodo, kad kun. Antanas Šmulkštys „Ryto" dienraštyje 1925 m. gruodžio 12 d. 276 nr. jį kaltina dviem dalykais:

1. Kad 1918 m. gale jis drauge su A. Smetona ir Yčais pabėgo iš Vilniaus.
2. Kad jis neatsiskaitęs iš valstybės pinigų. Ir nurodo, kad neatsiskaityta ryšyje su 25,000 dol. gautų iš amerikiečių.

Toliau, laiške Voldemaras nurodo, kad jis buvo siųstas Paryžiun to meto vyriausios Lietuvos valdžios. Įsakymą vykti Paryžiun pasirašė: A. Smetona, kan. Staugaitis ir St. Šilingas. Laiške plačiau aprašo, kaip buvo su tais pinigais.

Voldemaras bus patenkintas, jei vyskupas kun. Šmulkštį atiduos dvasiškajam teismui ir teismo sprendimas bus paskelbtas laikraščiuose. Antraip Voldemaras bus priverstas kreiptis valstybės teisman.

Prof. A. Voldemaro straipsnis „Šmulkštys raitosi" buvo išspausdintas „Lietuvis", 1926 m. vasario 26 d. nr. 8. Iš čia sužinome, kad gavęs atsakymą iš vyskupo Voldemaras padavė skundą prieš Šmulkštį 3-čios nuovados taikos teisėjui. Straipsnyje primena, kad Šmulkščio draugas Ambrozaitis, kuris buvo apkalbėjęs jį dėl valstybės pinigų „neatsiskaitymo" teismo tapo nuteistas.

Ar buvo teismas su Šmulkščiu neteko rasti žinių.

Dabar, 8-jo posėdžio metu, maždaug 4 mėnesiams praėjus, Voldemarui baigus kalbėti, gauna žodį krikščionių demokratų atstovas Šmulkštys.

Ar tai atsitiko pripuolamai, ar ne, galima tiktai spėlioti. M. Š.)

Šmulkštys (kd). Visai teisingai atstovas Voldemaras sako, kad Seimui nereikia ginčytis visai ne tuo klausimu, kuris yra svarstomas, kaip šitas įstatymo projektas, bet reikia eiti prie dalyko greičiau, tuos įstatymus priimti ir nuraminti tą visuomenę, dėl kurios dabartinė opozicija taip sielojasi. Bet man, bepolemizuojant su p. Voldemaru, vis dėlto tenka pastebėti, kad jis, kalbėdamas apie kokį nors įstatymą,

naudojasi proga ir paprastai važinėja aplinkui: iškelia visokių faktų ir faktelių, savotiškai juos nušviečia ir, žinoma, ne ad rem, kalbėdamas Seimo darbą trudo. Aš stebiuos dėl p. Voldemaro ypatingos simpatijos prie mūsų teismų. Jau pereitame posėdyje man teko ginti vieną karį, kurį atst. Voldemaras irgi drąsiai žinodamas, kad tas žmogus neturi galimybės čia iš Seimo tribunos apsiginti, užpuolė. Dabar jis užpuolė mūsų teismus ir aiškiai pasakė, kad mūsų teismai sprendžia bylas taip kaip Seimo dauguma panori. Toksai tvirtinimas iš profesoriaus pusės, man rodos, nėra rimtas. Aš manau, kad Seimas negali tokių tvirtinimų čia iš tribunos leisti. Atstovas Voldemaras pasakė, kad Tribunolas tai yra toksai revoliucionierius, kuris nevisuomet tvirtina žemesniųjų teismų sprendimus. Iš paties p. Voldemaro praktikos galima pasakyti, kad tai ne tiesa. Juk jo paties byloj p. Voldemaras buvo pirmoj instancijoj nuteistas, apygardos teismas jį išteisino, byla nuėjo į Tribunolą ir Tribunolas grąžino atgal peržiūrėti šitą bylą. Taigi neišteisino. Tai buvo vienoj byloj. Dabar kitoj byloj, garsioj byloj su p. Gabriu, p. Voldemaras jau I ir II instancijoj pralošė ir yra gavęs 2 savaiti kalėjimo. Ponas Voldemaras minėjo kai kurias pavardes, tarp kurių jau keletą kart man teko girdėti p. Petrausko pavardė. Žinoma, jeigu p. Petrauskas, kaipo apygardos teismo pirmininkas p. Voldemarą vienoj ar kitoj byloj ne labai paglostė, tai dabar p. Voldemaras, turėdamas progos ir žinodamas, kad čia iš šitos tribunos p. Petrauskas apsiginti negalės, jį čia puola.

Toliau p. Voldemaras sako, kad bloga toji vyriausybė, kuri gandų bijo. Ir be galo silpna yra toji vyriausybė, kuri gandų bijosi. Ir aš tikiuosi, kad dabartinė pozicija bus daug stipresnė ir jau jokių gandų nesibijos. Bet praktikoj pasirodo, kad dabartinei pozicijai ką tik buvau iškėlęs jų interesams šiek tiek nemalonių dalykų, tai Seime kilo didelis triukšmas. Būtent, kada man teko iškelti valstiečių liaudininkų padarytus siūlymus dėl respublikos prezidento atlyginimo, tai jau kilo didelis triukšmas. Reiškia, dabartinė pozicija jaučiasi labai stipri. Stipri jausdamosi kelia triukšmą ir mano, kad tokio triukšmo kėlimu ji savo stiprumo dar daugiau parodys.

Čia ponas Voldemaras netyčia išsitarė dėl gandų, ypač dėl Petrulio, ir pasakė, o kas gal žinot — ar Petrulis ėmė kyšius, ar neėmė. Kitas kalbėtojas, Plečkaitis, taip išsireiškė: „o mažu Respublikos Prezidentas reprezentacijos sumas suvartojo savo dvarui pagražinti". Žinoma, teisme, advokatai labai gerai tai žino, galima labai lengvai su tokiais posakiais išsisukti, bet tai yra pigus kitų žmonių juodinimas, tai yra

labai negražus pasislėpimas po tuo žodeliu „mažu". Aš manau, kada p. Voldemaras buvo Ministeriu Pirmininku ir Krašto Apsaugos Ministeriu, tai tiems žmonėms, kuriems reikėjo susidurti su juo, puikiai teko patirti, kaip p. Voldemaras buvo tada didelis ir dabojo savo valdžios autoritetą: kaip kiaušinį ant galvos nešiojo. O dabar apie kitus žmones kalbėdamas moka labai gražių palyginimų ir pašiepimų duoti. Žinoma, aš čia taip pat galėčiau labai gražių palyginimų duoti, kurie p. Voldemarui, manau, nelabai patiks. Bet tiek to, nenoriu su p. Voldemaru polemizuoti.

Toliau jis priminė atsitikimą p. Petrulio su Šaliu. Aš manau, kad tas atsitikimas savo laiku taip pat turėjo tam tikros neigiamos įtakos mūsų valstybės gyvenimui. Ir tai labai suprantama: galima kalbėti apie Šmulkštį, galima kalbėti apie kokį kitą asmenį, kuris nestovi valdžios pryšakyje. Bet kada pradedama savo laikraščiuose klaidinti visuomenę nepamatuotai įtarinėti valdžios atstovus ir jeigu nėra priemonių nuo to apsisaugoti, tai galima prieiti prie to, kas atsitiko sekmadienį, kuomet chuliganai liepė piliečiams nusiimti kepures ir užgauliojo net mūsų visų gerbiamus žmones. Ir man rodos, jeigu prie tokios laisvės prieis, tai jūs nesidžiaugtumėt nei dėl valdžios pryšaky pastatų savo žmonių, nesidžiaugtumėt net tų žmonių valdžios autoritetu. Mes kitaip žiūrim į valdžios autoritetą, nors stovime dabar opozicijoj. Mums sykį valdžia yra pastatyta, ji turi turėti savo autoritetą. Ir mes savo laikraščiuose neleidom ir neleisim to autoriteto žeminti. Kalbant apie spaudos laisvę, man rodos, kad valstiečiams liaudininkams, kaipo buvusiai opozicijai, reikėtų prisiminti, kad buvo daug atsitikimų, dėl kurių labai ir labai reikėjo reaguot ir net stipriai reaguot. Čia ir p. Voldemaras galės savo nuodėmes prisimint: kada pas mus pasirodė litas, tai p. Voldemaras pirmas pagiedojo litui rekviem, ir tai tais laikais, kada litas ėjo į gyvenimą ir kada turėjo kovoti už savo teises. Reiškia tada, kada visi buvo susirūpinę lito įgyvendinimu, tam tikroji visuomenės dalis su tam tikro laikraščio priešaky stovinčiais vadais, o to laikraščio pryšaky stovėjo Voldemaras, kovojo prieš mūsų litą. Jeigu toksai straipsnis būtų pasirodęs kurioj nors kitoj valstybėj, autorius būtų patrauktas teisman ir būtų buvęs taip nubaustas, kad panašiais dalykais nepanorėtų daugiau užsiiminėt. Yra ir daugiau dalykų, dėl kurių galima buvo labai abejoti, ar tie žmonės, kurie tokius klausimus kelia, nepamąsto, kaip tai atsilieps bendrai į mūsų valstybės politiką. Ir valstiečių liaudininkų spaudoje buvo visa eilė dalykų, dėl kurių bendrai mūsų valstybės politika ir finansų politika daug nukentėjo. Jeigu valstiečiai liaudininkai mano, kad jų pastatyta vyriausybė bus tokia stipri, ir nesibijos, kad spauda jos

autoriteto sumažinti negalės, tai jų dalykas ir čia galima jiems tiktai palinkėti pasisekimo.

Aš tikiuos, ar bent reiškiu vilties, kad būsimoji vyriausybė, jei norės šaliai naudingą darbą dirbti, turės daugiau domės atkreipti į spaudą. Tiesa, mes svarstom visą eilę svarbių įstatymų visiškai be valdžios atstovų. Kada liaudininkai prikišdavo, kad mūsų vyriausybės atstovų nėra klausimą svarstant, mes pripažindavom jiems racijos. Dabar tamstos svarstote visą eilę labai svarbių įstatymų, kurie turės labai didelės įtakos bendrai mūsų vidaus tvarkai. Tamstos priimate juos pirmuoju, antruoju ir trečiuoju skaitymais, visai nežiūrėdami to, ką pasakys būsimas Kabinetas. Žinoma, jei Kabinetas bus tokio nusistatymo, kad viskas laisva, viskas galima — tuomet taip. Šio Seimo daugumos dvasia, jos paskelbtieji obalsiai randa atbalsio ne tik Seime, jie girdimi ir gatvėse. Kas girdėjo keliamus obalsius šeštadieny ir sekmadieny, tas turi pasakyti, kad tos minios lūpose skambėjo tie patys obalsiai, kurie Seimo daugumos dabar keliami — panaikinti karo stovį, panaikinti spaudos draudimą, panaikinti politinę policiją ir bendrai policiją ir t.t. ir t.t. (Purėnienė iš v.: Ir Šmulkštį panaikinti). Šmulkštį panaikinsite, kai turėsite savo rankose valdžią. Šmulkščio asmuo labai menkas, palyginus su valstybe jo gyvybė nėra taip brangi, bent Purėnienė taip mano.

Man rodos, kad dabartinė vyriausybė vis dėlto turėtų šiuo klausimu išsitarti. Bet dauguma mūsų Seimo eina savais keliais ir mūsų įspėjimai palieka tik įspėjimais ir į tai dėmesio nekreipiama.

Spauda yra galybė — teisingai pasakė Voldemaras. Kituose kraštuose spauda vaidina labai didelę rolę. Ir pas mus vaidina didelę rolę, bet tik neigiamą rolę. Jeigu tai spaudai bus dar daugiau laisvės duodama, jeigu ji galės kelti klausimus kokius nori, dėl Klaipėdos ar dėl kitų dalykų, dėl kurių tamstos esate jau pažadus davę, tai mūsų valstybė gali atsidurti tokioj neišeinamoj padėty, kad tur būt dabartinei pozicijai teks kreiptis į tą taip neapkenčiamą dešinę pusę ir šauktis pagalbos. Bet manau, kad jūs to nepadarysite ir laikysit savo rankose valdžią tol, kol ji išslys ne tik iš jūsų, bet ir iš visos valstybės rankų.

DĖL MINISTERIŲ KABINETO DEKLARACIJOS

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 12-sis posėdis, 1926 m. birželio 23 ir 24 d.

Seimo pirmininkas Dr. J. Staugaitis. Sekretorius R. Kinderis. Dalyvauja 75 atstovai.

Dienotvarkėje: diskusijos dėl Ministerių Kabineto deklaracijos. M. Š.)

Voldemaras (t). Gerbiamieji atstovai! Pas mus įprasta vadinti, kad Lietuva yra demokratinė, net ir parlamentarinė respublika, todėl gal ne pro šalį bus priminti tuo atžvilgiu, kokie gi pažymiai tikrai parlamentarinės respublikos, koki ten santykiai parlamento su valdžia, o ypač su naujai susidariusia valdžia. Tiesą pasakius, paskutinė knyga „Le Regime Parlamenteure", kuri aprašo, kur tikrai yra parlamentarinis režimas, nemini mūsų krašto, nemini ir eilės kitų kraštų, kurie taip pat sakosi parlamentarinį režimą turį. Jeigu pasižiūrėt toliau, tai pamatysim, kad net toki kraštai, kaip Vokietija, nepavadinti parlamentarinais, net toks kraštas, kaip Prancūzija, pavadintas netikru, iškraipytu parlamentarizmo tipu. Koks gi yra tikras parlamentarizmas?

Parlamentarinės tvarkos pamatas yra rinkimai, kurie turi nurodyti, ko kraštas nori, kokia yra šiuo metu rinkikų valia ir kaip toji valia turi būti įkūnyta. Dabar iš rinkimų išėjęs naujas Seimas, o iš to išėjusi nauja valdžia kaip tik šiais klausimais ir turi pasisakyti, iš pradžios visam kraštui, o paskui ir pati sau, kaip ji supranta tautos valią, kas reikia daryti Seimui ir jo pastatytai valdžiai per tiek laiko, per kiek ji bus. Tai, sakau, parlamentarizmo dėsniais ir mes tautininkai taip pat įsiklausom į krašto valią, kaip mes ją suprantam, ką kraštas duoda šiais rinkimais, ir ko jis iš mūsų, kaip ir iš kitų tautos atstovų, laukia.

Pirmiausia, kas pasireiškė rinkimų metu, kaip interpretuoti pamatiniai faktai, pasireiškę per rinkimus. Jie reikia interpretuoti iš išdavų. O išdavos kokios? Kraštas atsižadėjo seno režimo ir reikalauja kito, ir prie to kito režimo kraštas pasodino visą eilę žmonių, visą eilę savo tendencijų pareiškė. Tarp tų tendencijų įdomu žinoti, — jau tas buvo „Lietuvoj" rašyta, — kiek kas nuošimčiais gavo balsų. Ir pasirodo, kad pirmoje vietoje stovi tautininkai. Vadinas, tai ateities jėga, kraštas *pradeda orientuotis ton pusėn ir ima krypti į vidurį*. Ir jei mes gavom daugiau kaip 100% balsų palyginti su praeitais rinkimais, tai čia dar nepriskaityti tie balsai, kurie mums buvo buvusios valdžios išplėšti, būtent Mariampolės apyg. ir Telšių apygardos balsai. Vadinas, mes tautininkai konstatuojam, kad, ūgio atžvilgiu, kraštas daugiausia favorizavo mus. Antroje vietoje favorizavo socialdemokratus. Tokis yra skaitmuo ir iš to skaitmens reikia mokėti suprasti, kas tuo norėta pasakyti, kam kraštas daugiausia simpatijos, imant nuošimčiais, ūgio atžvilgiu rodo, kaip į būsimos valdžios uždavinius ir darbus žiūri.

Mes turime pasakyti, kad nuo pirmos šio Seimo susirinkimo dienos čia buvo dvi dvasios. Vienas sparnas — mirties, juodas sparnas; kitas — gyvybės sparnas. (Dešinėj juokas). Yra, kas ir iš mirties juokiasi, ir aš nesistebiu tais juokais iš vietos . . . Kada Seimas buvo atidarytas Valstybės Prezidento, ne vienas gal stebėjosi, kam tiek daug buvo kalbėta ir skaityta, kas padaryta buvusios valdžios per šešerius metus. Iš tikro, kam tas buvo kalbama? Viena suprantama, kad tai buvo pajutimas, kad — mes mirštam, tai reikia laidotuvių giesmę pagiedoti. (Kairėj pritarimas). Taip aš supratau. Ir iš tikrųjų, juk toje kalboje nieko nauja nebuvo. Tai kam reikėjo visa tai kalbėti? Ogi tam, kad pasakytų: žiūrėkite, koki mes geri; per šešerius metus mes tą ir tą padarėm ir, žinoma, buvo išskaitliuotos visos gerosios senosios valdžios ypatybės, kaip paprastai daroma pamokslo metu ant kapų, kur žmonės klausydami žino, kam tai yra daroma, žino, kad tai toks mandagumo įprotis. (Kairėj juokas). Tai viena dvasia.

Kita dvasia — deklaracijos dvasia, gimimo dvasia. Gal ne vienas stebėjosi, kam tokia ilga deklaracija čia buvo skaityta? Ogi tam, kad tai mėginimas gimti naujam režimui ir galima pasakyti, kad naujoji deklaracija — himnas ateinančiam režimui; himnas, kuris pasiteisins ar ne — kitas dalykas, bet tai yra himnas tų, kurie, imdami krašto vairą į savo rankas, parodo, kaip jie nori gyventi. Todėl aš vėl, klausydamas *ilgos deklaracijos, nė kiek nepykau. Aš maniau, kada susidurs tos dvi* dvasios, tai mūšys bus karštesnis. Ir aš iš kalno laukiau to mūšio, to susidūrimo, kaip populiariai Lietuvoje sako, dviejų Mykolų. (Salėj

garsus juokas). Ir aš esu labai apsivylęs, kada vienas — juodasis Mykolas, aš atsiprašau, kad jam čia nesant drįstu jį taip vadinti, — atsinešė parašytą raštą ir atėmė man malonumą jo iškalbos paklausyti. Aš mėgstu kiekvieną iškalbą, kiekvieną temperamentą ir maniau, kad jo iškalba sužadins manyje bent estetikos emocijų. Vietoj to man teko girdėti tik mūšį dėl kozirio; vėl ta pati epitafija, tas pats laidotuvių pamokslas, kuris buvo parašytas nuo pradžios iki galo ir gana monotoniškai kaip kokio rusų djačoko paskaityta. Ir kas pasakyta? Pasakyta, kad mes tą padarėm, mes tą padarėm, mes tą padarėm. Vėl išeinančio iš gyvenimo žmogaus buvo pasakyta, kokią atmintį jis nori apie save palikti. Bet de mortuis aut bene aut nihil. Tas pamokslas buvo pradėta net nuo dabartinio Prezidento Griniaus prakalbos. Tačiau man daro įspūdžio, kad kiekvienas mandagumo įprotis reikalauja, kad kada susitinkama nabašninkas — kepurę nusiimti (Kairėj juokas). Jeigu čia ta jo prakalba buvo įpainiota, — kad parodytų, jog palaidotasis režimas buvo begalo geras — žinoma iš mandagumo Grinius eidamas pro tą senąjį režimą privalėjo kepurę nusiimti ir, matyt, nusiėmė. (Kairėj juokas). Kada aš visa to klausiaus, aš nesupratau, kur aš sėdžiu; ir klausiau pats savęs — ar ne dangun kartais esu papuolęs. Vienas kalbėtojų pradėjo net istorijos uždavinį pildyti, pradėjo net mano biografiją skaityti.Ir aš stebiuos, iš kur jis visa tai surinko apie mane ir mano darbus, kas buvę pasakyta, kas mano buvę parašyta.

Aš visdėlto norėčiau, kad mes iš to laidotuvių ūpo grįžtume prie žemės reikalų ir tą deklaraciją svarstytume kaipo deklaraciją, ką ji siūlo ir ką žada duoti visam kraštui. Deklaracija siūlo tą ir tą duoti. Taigi, ta plotme mes, tautininkai, ir galėsime žiūrėti į šitą deklaraciją.

Deklaracija daro į mane himno įspūdį. Ir aš nesistebiu, kad ji daro. Nepasakysiu, kad su daugeliu minčių turėčiau sutikti. Bet ko daugiausia iš jos galima reikalauti, tai vieno dalyko — aiškumo. Nesenai vienas senas prityręs Prancūzų parlamentaras yra pasakęs, kad politikoj aiškumas ne visai geras dalykas, kad reikia truputį miglotai kalbėti; bet, sako, Briano kabinetas turėjęs tą ydą, kad jis perdaug kalbėjęs miglotai ir tas neaiškumas jam ir pakenkęs. Man rodos, kad čia irgi aiškumo reikėjo įnešti daugiau visais atžvilgiais, pradedant nuo pačios koalicijos sudėties.

Kraštas rinkimų metu, kiek tenka patirti, neskyrė daug opozicijos, neskyrė už ir prieš esamą valdžią, o toliau išeina skirtumas vienos ir kitos partijos. To jis nedarė. Todėl Seimo atstovams yra uždavinys neieškoti to skirtumo, kaip jo kraštas neieškojo, o ieškoti koalicijos, kiek

galima platesnės. Kraštas norėjo matyti tą koaliciją prie naujo režimo, kuri turi būti padaryta, sutelkta juo daugiau jėgų, kad tas jos noras būtų įvykintas. Reikia pasakyti, kad tas pageidavimas yra žymiai įvykintas. Buvo kalbėta apie koaliciją, jos sudėtį, buvo mestas vienas kitas žodis vienai ar kitai partijai. Ne mano dalykas kurios nors partijos reikalus ginti, bet viso krašto reikalas ir noras turėtų turėti kiek platesnės reikšmės, ir į tą norą reikėtų dar plačiau atsižvelgti. Tuo tarpu kaip tik buvo perskaityta deklaracija, tuoj buvo mestas žodis „masoniškai socialistinė" ir rodėsi, kad tuo žodžiu viskas ir pribaigta, kad po tokių žodžių nieko nereikia pridėti, kad deklaracija blogių blogiausia, nes ji — socialistinė. Iš vietų net buvo mestas Magdonaldo vardas. Rodos, jiems Magdonaldas autoritetas. Taigi, aš priminsiu jo žodžius, kada jis buvo ministeriu pirmininku 1924 metais, ir kada buvo pakviestas . . . Kur buvo pakviestas? Buvo pakviestas pirmininku vieno suvažiavimo. Kokio? Ogi evangelikų bažnyčių . . . Socialistas Magdonaldas — Pirmininkas evangelikų bažnyčių suvažiavimo Anglijoj. Jis priminė, ir štai jo žodžiai apie tai, ką duoda krikščionybė socialiniu atžvilgiu. Jis pasako visą pamokslą ir prieš ką daugiausiai sukyla. Jis stebisi iš savo draugų, kad jie anksčiau įvedė į Škotijos bažnyčias pamaldas, kad jie materializmą skiepija, kad tai esanti klaida; ir jis išdėsto, kodėl klaida. Paskui jis išeina prie išvados. Prie kokios išvados? Ogi prie tos išvados, kad bažnyčia socialiniame gyvenime yra labai stiprus fundamentas, kad bažnyčia išdirba charakterį, o be charakterio nieko nesą galima padaryti . . . Kitur jis kalba apie doros jautrumą. Šitai ką jis stato pamatan, ant kurio turi būti pastatyta ir socialistinė valstybė. Aš turiu ištisą eilę ištraukų Magdonaldo žodžių ir pareiškimų ir tarp kitko, ką jis savo mirusios žmonos atminčiai parašė; kaip jis prisimena su džiaugsmu, kad jo žmona jo vaikus mokinusi ne tik Šventojo Rašto žodžių, bet ir įkūnijimo dvasią. Jo žmona kaip tiktai jo partijai arba, sakant, Labour partijai didžiausios reikšmės turėjo ir tačiau pareiškė pati, kad ji norėtų gyventi visą savo gyvenimą taip, kaip jis aprašytas pamoksle ant kalno. Tikiuosi, kad dešiniajam sparnui tas pamokslas turėtų būti žinomas. (Kairėj juokas).

Aš visa tai kalbėjau tam, kad pabrėžčiau, jog negalima paimti deklaraciją, parašyti vieną žodį „socialistinė" ir viskas baigti, viskas jau tuomi pasakyta. Aš manau, kad pats vienas žodis „socialistas" dar nieko neduoda ir dėl to negalima tuo vienu žodžiu charakterizuoti visos deklaracijos. Negana pasakyti, kad deklaracija yra masoniškai socialistinė, ir jau nuo naujų argumentų mes esam dispensuoti. Man nieko

nereiškia, ir iš esmės nieko nereiškia pasakyti, negali būti gera, nes „socialistinė". Todėl sakau, reikia detalizuoti, kad būtų daugiau įnešta į tą deklaraciją aiškumo, kad dėl tuštumo negalima būtų prie jos prikibti. Aiškumas juo labiau yra reikalingas, kad propaganda krašte, ypač rinkimų metu, buvo varoma ta plotme. Juk rinkimuose buvo sakoma, kas balsuos už socialistus, tas nustos amžinai išganymo.

Taigi ir reikia plačiau pasakyti, kokiais klausimais, aš toliau išdėstysiu. Tuo tarpu norėčiau pabrėžti, kad ir deklaracija neaiški dar dėl to, kad ne visai aiški kryptis tos koalicijos, kuri tą deklaraciją išnešė ant savo pečių ir ją palaiko. Toliau, nei iš šio nei iš to čia buvo puolami asmens: girdi, Vidaus Reikalų Ministeris buvęs komisaras, ir norėta buvo pasakyti kažkoks baisus daiktas, drebėta už Lietuvą, lieta ašarų, kas bus su nelaimingąja Lietuva: „žiūrėkite žmonės, socialistai įeina dabar į valdžią, kas bus su Lietuva"? Aš čia noriu priminti vieną posėdį, tuomet ir man teko pasisakyti spaudoje, būtent kada ėjo klausimas dėl Hymanso projekto. Ir aš abjektingai ir istoriškai turiu priminti, kad socialdemokratai tada įnešė interpeliaciją tuo klausimu. Ponai, socialdemokratai įnešė interpeliaciją. Ir tuo pačiu projektas buvo svarstomas čia, tas projektas tapo visuomenei ir visame krašte aktualiu klausimu ir galų gale turėjo būti atmestas. Pamenu, kada kunigas Krupavičius čia iš šitos katedros kalbėdamas tuo klausimu, kalbėdamas dėl valstybės nepriklausomybės, kalbėdamas dėl projekto, pasakė, kad tasai projektas yra mergos vaikais, ir nežinia iš kur jis atsirado ir nežinia kas jo tėvas. Ir kaip tik p. Purėnienė, kuri visuomet mėgsta iš vietos daryti replikų, dar pasakė: „Oi kaip negražu kunigui taip kalbėti apie mergos vaiką." Taigi, tokių faktų mes turėjom praeityje. Gerbiamieji, aš nieko prieš tai negaliu turėti, jeigu kas nori pasigirti. Lai sako, kad yra piliečiai pirmos rūšies. Bet antra vertus, nereikia kitus purvais drabstyti, negalima sakyti, kad socialdemokratai blogiausi žmonės, nežiūrint į tai, kad jie kaip tiktai sunkiausiu Lietuvos valstybės momentu, pirmiausia pakėlė savo protesto balsą. Toliau, primetama, kad ministeris buvo komunistu. Reikia tamstoms žinoti, kad vyriausybė ir visi mes tuomet buvome tokioj padėty, kad mes kitaip elgtis negalėjome ir buvo ryžtasi būtinai stengtis įeiti į visas sritis, užimti visas vietas, kur tik galima, kad pasiliktų krašte ir nepakartotų rusų inteligentų klaidos. Juk rusų inteligentai savo laiku taip pat tikėjosi, kad kažkas ateis ir išvarys bolševikus ir apleido pozicijas ir dabar jie sudaro didžiausią emigraciją, kuri jau amžinai nebegrįš į savo kraštą. Man rodos, kad čia yra toki menkniekiai, apie kuriuos ir nereikėtų kalbėti. Tik sakau, reikia mums atsiminti, kokia

tuomet buvo padėtis. Ir reikia vis dėl to pasakyti, kad tas asmuo yra nemažai gera mūsų kraštui padaręs. Aš manau, čia manęs niekas neįtars tuo, kad aš šitą bloką ginu. Aš galiu pasakyti ir apie vieną ir apie kitą pusę, nes nesu suinterisuotas, nes man rūpi tiktai Lietuvos reikalai. Ir Lietuva reikalauja, kad čia būtų daugiau vienybės, kad daugiau būtų jėgų, gyvų jėgų naujam sveikam režimui sudaryti, kad šalininkai to režimo ir su krikščionimis demokratais, kuriems yra baisus „socialistinis" režimas, atatinkamai mokėtų elgtis. Aš pats nebuvau šalininkas krikščionių demokratų režimo, todėl jie su manim atatinkamai elgėsi. Bet aš noriu būti objektingu ir pasakyti, kad tai dar nereiškia, kad galima spiaudyti ant buvusios valdžios.

Dabar dėl koalicijos sudėties. Čia vienų grupių buvo mėginta pasisavinti tautiškumas, lietuviškumas ir t.t.: reiškia, viskas kas yra lietuviška, tautiška, yra tiktai šioj pusėj ir to viso kitoj pusėj nėra. Man rodos, visokių monopolių laikas jau praėjo ir dabar esant naujam režimui galima taip pat pasiimti sau monopolių, bet jau tokių, kurie apčiuopiamos, realinės vertės neturės, būtent, jausmų monopolį. Bet iš tokių jausmų monopolių jokio pelno, materialinio pelno neturės. Buvo sakoma, žiūrėkite žmonės, iš ko susideda toji koalicija. Ir toliau atsakoma: ogi įeina socialdemokratai, baisiausi Lietuvos žmonės, įeina lenkai, ir dar toliau Dievo prakeiktieji žmonės — žydai. Ir čia dar nelaimė nepasibagia, dar vokiečiai įeina. Čia turiu pastebėti, kad nuo pat pradžios susidarė klaipėdiečių-vokiečių frakcija ir patys klaipėdiečiai pasivadino ne vokiečiais, bet klaipėdiečiais, lygiai taip pat, kaip Šiaulių miesto gyventojai vadina save šauliečiais. Vadinasi, jie vadina save pagal savo kraštą: Tai tokia baisi koalicija. Ir tautos likimas turės priklausyti nuo tos baisios koalicijos. Baisus dalykas. Bet, gerbiamieji, prisiminkite, kad mes į tą koaliciją žiūrėjom iš pat pradžios, kada susidarė 1918 metais Vilniuje Taryba. Tada Taryboje buvo rezervuotos vietos ir lenkams, ir žydams, ir gudams. Iš pradžios buvo tik vien lietuviai. O kada atėjo kritingiausias mūsų vyriausybei ir valstybei momentas, nuo kurio priklausė visa mūsų ateitis, — kas ištiesė mums rankas, kas sutiko tuomet su mumis bendradarbiauti? Ogi, gerbiamieji, žydai pirmieji atsišaukė į mūsų atsišaukimą, žydai pirmieji sutiko drauge su mumis bendradarbiauti ir sutiko kritingiausiu momentu. Ir tai buvo padaryta ne dėl gešefto,ne kokiu nors materialiniu motyvu, nes kariuomenės mes tuomet dar neturėjom, o bolševikai buvo netoli, žydai tuomet savo krauju padėjo ginti mūsų valstybę nuo bolševikų. Ir tuo pačiu žydai tuomet parodė savo nusistatymą už Lietuvos valstybę. Tas bendradarbi-

avimas ėjo sklandžiai. Čia pas mane kaip tik yra knyga, jau ne šiemet išleista, bet prieš keletą metų — La Question Juive devant le Droit International Public par E. Cohen, Paris, 1922, kurioje duodama apžvalga žydų padėties visame paaulyje. Ir knygos autorius konstatuoja, kad *Lietuvoje be jokių tarptautinių įsikišimų, be jokių tarptautinių* reguliavimų galima buvo tą klausimą išspręsti savitarpiu susitarimu. Ir mūsų susitarimas ilgą laiką buvo pavyzdžiu kitiems, kaip reikia šituo klausimu tartis. Kada buvo čia kalbėta žydų klausimu, tai buvo, rodos, iš žydų pusės priminta data: atsiminkite 1923 metus. Iš pradžios mūsų pažadai, duoti žydams, atrodė permaži, nes krikščionys žadėjo daugiau duoti. Tik tada mes sakėm: nepasiduokit, pamatysite, būsite apgauti. Ir jie patikėjo. Tas senas mūsų bendradarbis, tais laikais, kada mes pergyvenom kritingą momentą, vienas iš pirmųjų, kurie tą darbą darė, kuris padėjo daug — Rozenbaumas, turėjo išgirsti iš buvusio Ministerio Pirmininko lūpų, kuris pasakė, kad Rozenbaumas iš Pinsko, ne Lietuvos pilietis, žodžiu, ar negalima jo išsiųsti tenai, kad jisai čionai ateityje nesėdėtų. Tada tas bendradarbiavimas sugriuvo. Ar tas išėjo Lietuvos naudai? Be žalos nieko kito nedavė. Ir jeigu šiandien mėginama vėl grįžti į tą situaciją, kuri pirmiau buvo, į bendradarbiavimą įtraukti ir kitas tautas, tai man rodos, kad mums reikia tik pasidžiaugti. Ir mes, kada parašą toje knygoje dėjome, mes nė pusę žodžio neatėmėm ir sakom, kad labai gerai, jeigu vieton persekiojimų galima į bendradarbiavimą kviesti. Mes negalime reikalauti, kad žydai būtų didesni patriotai už mus. Kad jie yra dėkingesni už mus, tą žinome. Aš sulaukiau iš lietuvių pusės daugiausia pamazgų, bet iš žydų pusės, kuomet išėjau iš valdžios, aš buvau pakviestas į išleistuves. Aš tuomet jiems sakiau: aš dabar jums nieko negaliu padėti, nes aš nesu valdžioje. Tai — sako — mes nenorime, kad mus įtartų, bet mes norime priminti praeitą laiką. Ir aš turiu pasakyti, kad dėkingesnių už juos nėra ir jie kiekvieną menką žodį tiksliai atsimena. Aš tada jiems sakiau: juk aš tą darau išeidamas iš savo reikalų. Jie sako: mes suprantame, kad tamsta kaipo lietuvis, bet ne kaipo koksai kosmopolitas tą darei, bet todėl, kad lietuvis supranta, kad reikia dirbti išvien. Dabar Rozenbaumas sėdi Jeruzolime ir laukia, kad ateis valdžia ir teisėtą žodį tars — jis kaltinamas tuo, kad jisai drįso pavadinti save žydų ministeriu diena vėliau — ir valdžia turėtų pasiskubinti, kad toji byla būtų išspręsta, kad jisai nenumirtų kaltinamuoju. Juk kol šita byla nėra išspręsta, tai jisai bus Lietuvos kaltinamasis ir jam būtų didžiausia skriauda, jeigu byla būtų neišspręsta, o būtų amnestuota už tai, kad jisai žydų ministeriu viena diena vėliau

drįso pasivadinti. Reiškia, teisingumas reikalauja, kad ta padaryta skriauda viešu keliu būtų atitaisyta. Mes nusistatėm, kad reikia kviesti ir tam mes pilnai pritariam.

Einant prie lenkų, reikia priminti tą patį. Su lenkais, visą laiką, kada keitėsi valdžia, buvo ištiesta ranka, kad eikit, bendradarbiaukit, ateina valdžia, eikit, remkit. Mes griežtai skiriame vidurinius lenkus ir lenkus iš Lenkijos. Mūsų lenkai, tiesą pasakius, juk jie, jeigu mes kalbėtumėm pusę šimto metų atgal, tai jie ne lenkai, bet „litvinai". Ir nemaža Lietuvoje žmonių, kaip, pavyzdžiui, Mickevičius, kuris sakė: „Litwo ojczyzno moja..." Ir kada atsirado kitoniški žmonės, lietuviškai kalbantieji, tai po truputį pradėta vadinti „lenkais". Bet tas begalo nesenai pasidarė. Už tai, kad jie seni mūsų krašto gyventojai ir dabar piliečiai, kad jie turi savotišką kultūrinį ir politinį idealą, iš to, mes jiems nieko pikto negalime laikyti ir visas klausimas, ar jie lojalūs ar nelojalūs. Čia sunkiausias dalykas. Buvo mesta apkaltinimas, net kolegoms, Seime esantiems, iš krikščionių demokratų, kad nelojalūs. Aš negalėčiau apkaltinti nė visos dešinės, juk jie prieš kunigą prisiekė, iš visos dabartinės koalcijos vieni lenkai prieš kunigą prisiekė. Jeigu jie nelojalūs, tai kreivai prisiekė. Aš tokių apkaltinimų negalėčiau net dešiniajai padaryti, kad jie kreivai prisiekę. Aš jų simpatijas suprantu, kad jie norėtų su Varšuva susiderėti, kad Lietuva susiderėtų, bet simpatijos vienas dalykas, darbai — kitas. Gal bus pasakyta, kad reikia padaryti visus lenkus Seime esant atsakomingus už lenkų darbus. Be abejo, jie bus ainių pasmerkti dėl jų truputį siauro horizonto, kad matė išganymą Lenkijoje. Ir dėl peoviakų dabartinis Ministeris Pirmininkas, kuris buvo tuo laiku Ministeriu Pirmininku, kada buvo duotas Pilsudskio įsakymas peoviakams eiti Kaunan, jeigu prisiminsime, kada gavome dokumentą, aš manau, kad apie tuos dokumentus mes žinome. Jeigu vėl iškelti tą dalyką, tai reiškia eiti ne tais keliais, kuriais reikia eiti. Reikia eiti ne Jehovos keliais, bet Kristaus keliais. Vadinasi, nereikia, kad keršysime iki septintos kartos. Reiškia, jeigu eiti iki septintos kartos, tai nuo peoviakų pirmos kartos gali praeiti šimtas metų. Vadinasi, per šimtą metų lenkai turi būti iš įstatymų išimti. Atbulai, reikia juos pritraukti. Tik toji politika turi pasisekimo, kuri imama plačiu horizontu ir kurioje neprimenama, kas buvo vakar. Jeigu matome, kad šiandien turi būti nauda iš to ne asmeniui, bet visam kraštui. Jeigu visas kraštas reikalauja, kad šiandien mes kiek galime įtrauktume visus į krašto valstybinį darbą. Mes turime net prityrimų savo istorijoj. Aš neisiu į senus laikus, Vytauto laikus, bet mūsų

nepriklausomos Lietuvos laikus, kada mes turėjome bendradarbiavimą su žydais, tai darbas ėjo labai sėkmingai, bet kai išsižadėjome, tai kur tas mus privedė? Prie kaltinamųjų suolo Tautų Sąjungoj. Kad jos padavė skundą, už tai negaliu pagirti. Be turiu objektingai pripažinti, kad tam pati vadžia davė joms teisės. Pati valdžia pasakė, kad tokią ir tokią deklaraciją Tautų sąjungoje, tokius ir tokius pažadus tautų klausimu ji priima. Mažumų kaltė, kad jos pasitikėjo, jog tie pažadai yra nuoširdūs ir manė, kad jeigu pažadėjo pildyti, tai reikia legaliu keliu ir skųsti dėl jų nepildymo. Klaida ne jų, kad tokiu keliu nuėjo, bet valdžios, kuri nutiesė kelią iš Lietuvos į Ženevą ir davė progos sodinti Lietuvą Ženevoje prieš visų tautų tribunolą kaltinamųjų suole. Vakarykščiai pavyzdžiai rodo, prie ko veda nesugyvenimas. Ir jei nauja koalicija mėgina tą nesugyvenimą panaikinti, tai prieš tai niekas nieko negali turėti. Bet ir čia yra naujojo Kabineto klaida. Aiškūs dalykai reikėjo į aiškią programą įrašyti. O mes ką turime? Kas tuo atžvilgiu deklaracijoje pasakyta kaip tik pavyzdys, kuris mažiausiai reikėjo sekti. Tai didelio Lietuvos juristo Karoblio pavyzdys kalbėti straipsniais. Kaip jis, iškėlus bylą, nemini tos bylos aplinkybių, o sako, kad tokiu ir tokiu straipsniu byla turi būti iškelta, taip ir deklaracijoje pasakyta. Sako, žiūrėkit tokį ir tokį konstitucijos staipsnį. Šiuo klausimu deklaracijoje pasakyta taip: „Tautinių mažumų reikalu vyriausybė dės visas pastangas konstitucijos §§ 73 ir 74 įvykdyti, kad tautinės mažumos pradėtų vystyti savo gyvenimo reikalus ir tinkamai atlikti labdarybės, švietimo, savitarpinės pagalbos ir kultūros darbą." Ponai atstovai, čia ne programa, tai str. nurodymas. Jeigu mes atskleisime čia nurodytus konstitucijos 73 ir 74 str., tai ką mes matom? 73 § sako: „Tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomingai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus". 74 straipsnis sako: „Minėtos 73 § tautinės mažumos turi teisės, eidamos tam tikrais įstatymais apkrauti savo narius mokesniais tautinės kultūros reikalams". Vadinas, ir viename ir kitame straipsnyje paminėta „įstatymų ribose". Kokių įstatymų? Ar tie įstatymai Lietuvoje yra? Jų nėra. Mes Lietuvoje tokio įstatymo neišleidom, o rusai už autonomijos reikalavimą siuntė į Sibirą. Tai kokią juridinę reikšmę turi toks pasakymas? Tiktai deklaratyvinę, o jam įgyvendinti reikalingas tam tikras įstatymas. Tokio įstatymo nėra. O kadangi jo nėra, tai ir buvo naujosios valdžios pareiga pasakyti bent bendrus tokio įstatymo bruožus, tada būtų aiškumas ir mums nereikėtų čia pirštais durti, kad šiame deklaracijos punkte slepiasi kažkas užkasta. Jeigu dabar dešinieji buria ir sako, kad čia Lietuvos išdavimas užkastas,

tai ant jų negalima pykti, nes deklaracija čia aiškumo neduoda ir įveda į pagundą blogon pusėn spėlioti dešinį sparną. Kas reikėjo čia, tai reikėjo nustatyti pamatiniai dėsniai, kuriais bus toji tautinė autonomija svarstoma. Žinoma, tautinėje autonomijoje pirmoje vietoje mums turėtų rūpėti gudai. Tiesa, čia nėra nė vieno jų atstovo, bet Vilnijoj gudų yra daug, kur kas daugiau kaip lenkų. Ne tiek lenkų Lietuvoj turėsime, kiek gudų. Mes kadaise turėjome ir ministeriją gudų reikalams, bet ten tas pats ministeris buvo ir valstybinis, ir žydų ir gudų ministeris. Vedant tautinę autonomiją, čia reikėjo, pradedant gudais ir baigiant visomis kitomis tautinėmis mažumomis, pasakyti, kad visoms tautinėms mažumoms pripažįstama autonomija, visai nestatant klausimo vienų ar kitų asmenų simpatingumo ar nesimpatingumo. Žmonių prigimtos teisės nėra malonės reikalingos. Aš neklausiu, ar lenkai dalyvavo ir kiek dalyvavo peoviakuose, jiems vistiek teisės autonomiškai tvarkytis negalima užginčyti. Nedaro to skirtumo praktikoje ir jų aštrūs oponentai. Kada Debondienė atvažiavo iš Vilniaus, tai buvo Krupavičiaus labai maloniai priimta, ir paskui pasakė: „Zacny księżulek". (Kairėj juokas) Vadinas, jokios politinės bylos jis taip pat čia nelietė. Tai jei vienam žmogui skirtumo nedaroma, juo labiau negalima visai tautai, kuri pas mus gyvena, to daryti, ir mes to nedarom. Bet Kabinetas, išeidamas tarti žodį, kaip jis tą klausimą tvarkys ir tą žaizdą stengsis pašalinti, turėjo pasakyti, kuriais pamatais tą autonomiją teiks. Čia, be straipsnių nurodymo, nieko nepasakyta, o patys straipsniai, kaip atvertus pasirodo, turi tik deklaratyvinės reikšmės. Aš į sielą nesiknisu, kokiais motyvais čia neparašyta, bet sakau, kad čia susidaro neaiškumas. Tos teisės gali būti pradedant paprasčiausiais dalykais ir baigiant valstybe valstybėje. Jeigu čia to aiškumo neįnešta, tai naujojo Kabineto kaltė.

Kitaip yra dėl Klaipėdos krašto. Čia principialiai aš nesutiksiu su Ministerių Kabineto deklaracija, kas čia pasakyta Klaipėdos reikalu. Ten pasakyta: „Kai dėl Klaipėdos krašto, tai vyriausybė nuosekliai ir tiksliai vykdys Klaipėdos konvenciją ir dės reikalingų pastangų įvykdyti gyvenime ta konvencija numatytą autonomiją". Aš čia principaliai ir griežtai nesutiksiu. Ir man rodos, tai yra didžiausia klaida, kurią nori padaryti naujoji vyriausybė. Kaip tik aš sakyčiau, mums reikėtų užmiršti Klaipėdos konvencija, užmiršti, kad ji yra, užmiršti ne tuo keliu, kaip krikščionys užmiršo, kurie pirma pasirašė, prisiekė, ratifikavo, o paskui užmiršo. Ne, ne tuo keliu užmiršti, bet užmiršti susitarus su vietos gyventojais. Ir aš mėginau kalbėti su čia esančiais Klaipėdos atstovais.

Pasirodo, jų nuomonė čia pilnai atatinka mūsiškai. Ne konvencijos jie nori, o nori kaip tik to, kaip ir mes, — kad mes savybėje susitartum, kad mus nereikėtų eiti į trečiųjų teismą — Ženevą, kur Tautų Sąjunga sės teisėjo vietoje ir sakys, tas ir tas sulaužyta ir t.t. (Iš dešinės: Bet nieko neveikia.) Nesidžiaukit perdaug, jei neveikia, nesidžiaukit, nes istorijoj ne taip greit viskas dedasi. Gali ateiti laikas, kada Vokietija vietoj tokios valstybės, kuri dar neseniai taip nieko nereiškė, kur net pas mus buvo mada spardyti, jeigu ji tokiu dideliu tempu eis pirmyn, kad su ja pradės pasaulis skaitytis . . . Pagaliau mūsų jaunuoliai, kurie vakar iš universiteto suolo išėjo, neturėtų viską pasauly smerkti ir įvertinti vienu akimirksniu. Aš manau, kad mūsų „galingi" žmonės, kurie ėjo mokslus užsieny, vis dėlto ir Vokietijoj besimokydami gal pastebėjo, kad Vokietija pradeda turėti pasaulyje daugiau reikšmės negu Prancūzija. Ir kas negalima buvo padaryti tada, kada Prancūzija ją spaudė, bet laikai keičiasi, Vokietija su Prancūzija gali susitaikyti ir gali pasakyti: „atgal Klaipėda . . ." Atgal Klaipėda. To prašau neužmiršti.

Mes manome, kad Klaipėdos konvencija yra didžiausia mūsų valdžios klaida, kad tos konvencijos pamatai yra Lietuvai labai negeri, kad ir tas šeštas punktas 1923 m. vasario 16 d., kad Nemunas yra visas išėjimas į jūrą Lietuvai ir Lenkijai. Lenkijos vardas čia paminėtas. Klaipėdos uostas turi aptarnauti Lietuvos kraštus prie Nemuno ir Lenkijos kraštus prie Nemuno. Štai kad reikėjo priešintis ir kada mes sakėm, kad negalima su tuo sutikti, kad bus pražūtis Lietuvai, kad Klaipėdos kraštas turės būti tranzito keliu Lietuvai ir Lenkijai — bet į tai buvusioji valdžia neatkreipė domės. Konvencija buvo pasirašyta ir jūs ją pasižadėjot vykdyti. Toj pačioj konvencijoj yra dar kitas dėsnis. O tas kitas dėsnis yra toks, kad klaipėdiečiai niekuomet geruoju nesugyventų su Lietuva, kad jie peštųsi savo tarpe, nes Ženevos dėdė paglosto kartais vieną, kartais kitą. Bet tegul jie geruoju nesugyvena, tegul nuolat pešasi. Ir reikia pasakyti, kad taktas buvo didelis iš pusės klaipėdiečių, kad jie ilgai nesikreipė į Tautų Sąjungą. (Iš dešinės: Nors Voldemaras ir siūlė.) Aš nesiūliau, bet man nevalia pykti ant jų, kad jie patikėjo, jūsų priesaikai. Matyt, jie yra naivūs žmonės, jeigu jums patikėjo. Jie ir patys sako, kad esą mes nenorėtumėme, kad tarptautinis dėdė Ženevoj turėtų mus suėsti, o kad mes geruoju sugyventume, kad užmiršta būtų Klaipėdos konvencija, gal pats blogiausias Lietuvos diplomatijos aktų; kad santykiai būtų statomi ant susitarimo geruoju su klaipėdiečiais ir kad tuo keliu būtų einama prie klaipėdiečių širdies ir prie Klaipėdos reikalų. Mes iš pat pradžios ir laikėmės tos nuomonės. Ir ne mūsų kaltė,

jei tos klaidos nebuvo išvengta, jei šitas kelias nebuvo pasirinkta. Nėra tad ko stebėtis, kad jei po sukilimo atsiklausus klaipėdiečių norėjo gal visas šimtas nuošimčių prisidėti prie Lietuvos, o dabar bent didžiuma atsigręžė nugara į Lietuvą. Juk dar šiandien buvo mestas kaltinimas vienam klaipėdiečių atstovui, jo vardas buvo negražiai minimas, kad štai žiūrėkite — krašto išdavikas. Jei mes tokios rūšies šnipavimą pristatysime prie kiekvieno atstovo, su kuo jis susitinka, su kuo pasikalba, tai nelaukite, kad mes galėtume pritraukti juos prie mūsų bendro darbo. Nereikia taip pat pamiršti, kad Klaipėdos kraštas yra su labai skirtinga psichologija. Neužmirškite, kad jis gyveno ilgus šimtmečius prie vokiečių, susigyveno su jais, su Vokietijos kultūra, jos dvasia ir dar daugiau pasakysiu — susigyveno patriotizmo atžvilgiu. Kas prieš karą buvo didžiausias Vokietijos monarchistas? Ogi tas pat Prūsų lietuvis, ir niekas turbūt taip nebuvo prisirišęs prie senos Hohenzollernų dinastijos, niekas nebuvo taip nuoširdžiai ją pamilęs, kaip tie patys rytprūsiai. Tiesa reikia pasakyti, kad ir valdovai dar pradžioj stengėsi nepamiršti savo ištikimųjų nors ir kalbos atžvilgiu. Vilhelmas pirmasis dar susikalbėdavo lietuviškai; Vilhelmas antrasis jau, tiesa, kelis žodžius bemokėjo lietuviškai pasakyti. Tie patys prūsų lietuviai sudarydavo tačiau visiškai atskirą Vokietijoj tipą. Ir jeigu paimti eilę romanų apie Rytprūsių lietuvius, tai dėka savo lietuviškam tipui ir lietuviškam pamaldumui, jie buvo net „Maldininken Seckte" vadinami. Bet šalia to jie yra visai skirtinos nuovokos negu mes. Ir dabar pasakyti, kaip šiandien tas norima daryti — sučiupti, pačiupinėti jo galvą ir pasakyti jam: tavo galvos kiaušas, brolau, grynai lietuviškas; tu klysti, jei tu save vokiečiu ar kaip kitaip vadini; mes tau suduosim gerai per pakaušį ir tau tą mintį įkalsim, kad tu esi tikras lietuvis. (Kairėj juokas.) Prancūzų rašytojas Renanas savo veikale „Qu' est ce que la Nation", kalbėdamas apie tautybės pasirinkimą, yra pasakęs tarp kitko, kad esą niekuomet negalima čiupinėti žmogaus galvos, koki esą ten indeksai, kokiai rasei jis priklauso, kad tauta yra tai kiekvienos dienos pasirinkimas. Aš manau, kad jei kas nors vakar vadino save lietuviu, tai tas nereiškia, kad jis neturi teisės prisipažinti save kitos tautybės piliečiu. Aš manau, kad čia reikia palikti jo paties laisvai valiai, palikti veikti laikui, o tuo tarpu žiūrėti į jį kaipo į žmogų, kuo jis yra, ir ieškoti sugyvenimo su visais tais, su kuriais mums likimas lėmė gyventi viename name. Taigi ieškokime kelių sugyventi ir su klaipėdiečiais, vengiant visokių trečiųjų teismų. Jie patys ieško tokio sugyvenimo būdo, jie patys nori, kad galėtų geruoju susitarti. Ir tas susitarimas yra pilnai galimas tik gerbiant žmogų,

gerbiant kito įsitikinimus. Mums reikalinga rasti žmoniška kalba, kad su jais galima būtų susikalbėti. Ir jei bent to mes negalėsime padaryti, tada nepykite ant jų, jeigu jie eis į Tautų Sąjungą. Juk Klaipėdos konvencijoj, kurią minėjau, yra pasakyta, kad jie gali kreiptis į Ženevą, kad Tautų Sąjunga mūsų ginčą išspręstų. Jeigu Klaipėdos konvencija einant, mūsų klaipėdiečiai atstovai pasakytų Kabinetui — duokit mums užsienio pasus važiuoti skųstis Tautų Sąjungai, tai Kabinetas nenusidėtų Klaipėdos konvencijai, jis net negalėtų atsisakyti pasų duoti, jis privalo juos duoti ir gal duos diplomatinius pasus, kad jie nuvažiuotų skųstis ant Lietuvos. Bet kas tuo kaltas? Aš manau, kad čia kaltė yra tų, kurie tą konvenciją pasirašė. Man rodos, vienintelė išeitis iš tokios padėties, vienintelis būdas, tai kalbėtis su klaipėdiečiais, kaipo su žmonėmis, ieškoti laisvo su jais susitarimo, o iš jų pusės, kaip man teko pažinti, noras toksai yra. Man tiktai įstabu, kad iš vakarykščios valdžios to noro nėra. Priešingai, tos valdžios artimi žmonės sako: štai žiūrėkite, von Grabovas matėsi su valstybės išdavikais, kalbėjosi su jais ar su kuo kitu, varo su vokiečiais kunschaftus. Tai jeigu eiti tuo keliu, tai geriausiai iš anksto paruošti jiems pasus į Ženevą, kad galėtų kas mėnuo važiuoti ir ten skųstis.

Kad Kabinetas pasistatė pamatan konvenciją, tai yra didžiausia klaida. Konvenciją reikia pamiršti ir reikia ieškoti susitarimo. Ir žinoma, prieš tos konvencijos vykdymą mes kovosim visais galimais griežtais būdais. Bet kovodami prieš konvenciją, mes ieškosime kelio pakeisti ją mūsų laisvu susitarimu. Ir pačioj konvencijoj pasakyta, kad galima pakeisti, jeigu bus pasiūlymas padarytas iš abiejų pusių ir jei abi pusės pritars, tai galima tai atsiekti. Jeigu to neatsieksime, tai visumet turėsime tą dėdį, tą trečiąjį dėdį, kuriam palikta teisė visumet sakyti mums: „Jūs lietuviai už Klaipėdą atsakote, už jos skolas atsakote, turite imt ant savęs skolų naštą ir visas kitas atsakomybes". Ir toliau sako: „Bet jeigu norėtumėt atsižadėti tos dovanos, tai neturit teisės, jūs negalite pasakyti, kad Klaipėdą pasiliekate sau, kaipo laisvą valstybę, o jūs turite paklausti mūsų sutikimo, ar mes sutinkame, o jeigu nesutinkame, tai nieko nepadarysite." Tokia klauzulė palikta, kad paskui Klaipėda būtų deryboms objektas, kad kitos suinteresuotos valstybės visuomet galėtų paimti už gerklės Lietuvą, ir jeigu atras reikalinga, perduoti suverenumą Klaipėdos krašto kitai valstybei. Tai čia tokia kilpa sunku bus nukirsti. Bet sakau, norint išeiti iš tos padėties, pirma sąlyga yra užmiršti Klaipėdos konvenciją. Ir todėl, jeigu čia Klaipėdos atstovai atvykę turėjo takto pasivadinti ne vokiečių frakcija, o pasivadinti klaipėdiečių ir

vokiečių frakcija, vis dėlto tos dvi raidės „ir" turi labai didelės reikšmės, nes mes turime iš Lietuvos vokiečių atstovą, kuris irgi prisidėjo. (Iš df: Bet jie pasivadino vokiečiais.). Jeigu, sakysim, gyvenime atsitiks toksai stebūklas, kad darbo federacija susidėtų su žydais, tai tokia frakcija pasivadintų darbo federacijos ir žydų frakcija, bet tas dar nereikštų, kad darbo federacija taptų žydais. Taigi sakau, tos dvi raidės skirtumą padaro. Todėl jeigu jie patys pasivadino Klaipėdos krašto atstovais, tai kam mums juos įtikinėti: jūs ne Klaipėdos krašto atstovai, o jūs vokiečiai, o ne kas kitas ir nedrįskite kitais būti. (Iš df: Pasakyta „Klaipėdiečių ir vokiečių frakcija", reiškia yra ne vienas vokietys ten, o daugiau.) Aš imu, kaip pavadinta. Aš, sakau, neimu už gerklės ir nepasakau: kas esi, kokios tautybės? Ir jeigu jie nerado reikalo skelbti save vokiečiais, tai to man pakanka.

Taigi sakau, paimtas principas naujo Kabineto sugyventi su mažumomis, įtraukti jas į valstybės darbą, yra sveikas principas. Bet nepadoru įvilkti tą principą į tuščias formas. Čia turėtų būti pasakyta be jokių dviprasmių, be jokių abejojimų, kad nereiktų burti pirštais, ką reiškia tas ar kitas žodis. O Klaipėdos konvencijos vykdyti nereikėtų, reikėtų užmiršti, nes ji gali priversti prie nelaimės ir mus pačius ir Klaipėdos kraštą.

Čia kalbėti, koks yra mūsų nusistatymas dėl deklaracijos, man sunku.

Iš eilės man dabar tenka pasisakyti vidaus klausimais. Ir čia tenka pasakyti, kad mes vėl pritarsim daugeliui kam. Tik bijome šiek tiek dėl naujos tvarkos, kuri skubiai žadama varyt valdymo aparate. Juk mūsų valdymo aparatas dar nepilnai yra sutvarkytas, o čia deklaracijoj sakoma, reikės pašalinti, keisti apskrities viršininkus, nes kai kurių apskričių viršininkų asmeninė sudėtis neatatinka. Asmeninė sudėtis — taip pasakyta deklaracijoj. Aš galvojau ilgai, kas čia buvo norėta pasakyti, apie asmeninę žmogaus sudėtį: gal būt rankos perilgos. (Salėj juokas.) Ir pagriebia kas nereikia, ir gal būt labai toli pagriebia, tai reikia pašalinti. Toliau sau maniau, kokios gali būti kitokios ydos: gal akis turi tokias, kad mato ir mato, kur padėtas koks nors turtas ar valstybinis, ar kitų piliečių; jeigu taip, ir čia reikia pašalinti. Tai gerai. Bet reikia aiškiai pasakyti, nes kitaip susidaro blogas įspūdis. Juk reikia neužmiršt kaip dabar veikia apskrities viršininkai, veikia be jokių įstatymų, įstatymų nėra ir užtai negalima versti ant jų kaltė. Jiems reikėtų būti Salemonais, kad viską išpildytų, kas iš jų reikalaujama. Iš vienos pusės reikalaujama taip ir taip pravesti rinkimus, iš kitos pusės

norima pašalinti. Tokiu būdu susidaro padėtis, kad joks padoresnis žmogus neis į tokią vietą, nes nenorės būti pastumdėliu. O jeigu kas eis, tai pasakys: „gerai, aš per vienus kitus metus pabūsiu, bet apsirūpinsiu." Taigi sakau, tuo atveju, kur yra per ilgos rankos, tai ten reikia, galima padaryti. Taip pat, kur yra per didelis dora rūpinimasis: vienas apskrities viršininkas nakčia atėjo žiūrėt — kas, kur ir kaip guli. (Kairėj juokas.) Jeigu asmuo yra tokios sudėties, kad doros klausimu tokioj formoj rūpinasi, tai, žinoma, jį reikia pašalinti. (Iš df: O įstatymai ką sako?) Baudžiamasis statutas didelę bausmę skiria tiems, kurie tokius dalykus daro, pasinaudodami savo valdžia . . .

Pirmininkas. Turiu pranešti kalbėtojui, kad Tamstos kalbėjimo laikas pasibaigė.

Voldemaras. Prašyčiau man dar pailginti. (Iš vietų: Prašom, prašom)

Pirmininkas. Kalbėtojas prašo pailginti jam kalbėjimo laiką. Kas yra prieš? — Nėra, — kalbėjimo laikas pratęsiamas.

Voldemaras (tęsia). Tai, sakau, reikia aiškumo ir šitoj srity, reikia pasakyti, kad kas nusikalto įstatymams, nors ir aukštas valdininkas, jis bus traukiamas atsakomybėn. Bet čia pasakyta tokioj formoj, kad bijau, kad nebūtų įnešta demoralizacija. Kol nėra išleistas įstatymas, ką žmonės turi daryti, kol jie tikrai nežino savo pareigų, nebūtų galima labai juos ir kaltinti.

Tas pat dėl politinės policijos. Aš čia kalbu ne dėl to, kad būčiau tos policijos mėgėjas, o del to, kad man gero padarė, nes per ilgus metus stovėjo sargyba prie mano namų ir aš buvau tikras, kad manęs neapvogs. Kriminalinė policija, kuriai norima atiduoti politinė policija, juk toji policija turi uždaviniu susekti tą, kas padaryta — de lege lata, o yra gi kita pusė. Pirmiau įvyksta nusikalstamas darbas, o paskui reikia jį sekti. Bet politinės policijos dalykas yra prižiūrėti, kad tų nusidėjimų nebūtų. Ir kas tą turi žinoti? Čia ne kriminalinės policijos dalykas. Visuose kraštuose politinė policija yra išlaikoma, visuose kraštuose tokios organizacijos yra. Ir jeigu mes tos policijos neturėsime, mes galėsime nusikaltimus tokius tik praplėsti. Kas kita kaip ji buvo suorganizuota, gerai ar negerai, aš nesiimu spręsti. Mano asmeninis prityrimas parodė, kad toje policijoje buvo dorų žmonių. Pav., sako: mes susekėme ką mes turime daryti, o mums neleidžia padaryti. Taip, kaip apie rusų ochranką, apie Lietuvos policiją aš negaliu pasakyti, nes joje buvo žmonių, kuriems Lietuvos gerovė labai rūpėjo. Palikti ją visdelto reikėtų. Visuose kraštuose tokios funkcijos yra. Prancūzijoje teismo policija kas kita, o kas kita priežiūra, kad kas neatsitiktų. Jeigu

norėta tuo pasakyti, kad bus panaikinta, čia labai neaiškiai pasakyta, tai tada būtų didžiausia klaida; prieš tokį panaikinimą mes griežtai stovėsime. Kaip organizuoti — kitas dalykas. Aš sakiau, reikėtų pasakyti deklaracijoje taip, kad būtų aišku kiekvienam, kas toliau iš to išeina.

Dabar eisime toliau. Man baisiausias klausimas ir pats sunkiausias klausimas, kas visa šiandien dominuoja, tai yra ekonominis klausimas. Čionai pasakyta taip miglotai, kad reikia būti dideliu Saliamonu, kad galėtume išspręsti, ką tas reiškia paprasta kalba. Imsime iš finansų srities kad ir pirmą sakinį: fnansų srityje vyriausybė eis šalies gaminamųjų jėgų skatinamosios ir pačios gamybos išlaidų mažinamosios politikos keliu. Čionai sunku suprasti, kas norėta pasakyti. Toliau: šitokia politika pirmoje eilėje bus reikalinga racionalingo taupumo ir darbingumo kėlimo tiek valstybės biudžete ir administracijos aparate, tiek visos šalies piliečių privatiniame ūkyje. Tikrai, dievaži, nesuprantu. Kol buvo pasakyta dar apie valstybę, aš nedrebėjau. Sako: — privatinis ūkis. Tai man ateis į mano kišenių pažiūrės, kiek aš turiu pinigų ir pasakys: ar negalima paimti iš mano kišenės. Kaip norima žiūrėti privatiniame ūkyje, tai dalykas toksai, kuris didžiausią baimę iššaukia. Ką reiškia darbingumas? Pats žodis „darbingumas" yra naujas, senas — darbštumas. Kaip jį reikia suprasti? Aš pagalvojęs prieinu prie išvados, kad čia norėta pasakyti, kad lėšos bus taupomos iš valtybės aparato, valstybės aparatas turės būti aprūpintas lėšomis, gaunamomis iš valstybės iždo. Tuo būdu iš valstybės aparato bus daugiau reikalaujama. Trumpai pasakius: dirbkit juo daugiausiai, gausit juo mažiausiai — aš negalėjau kitos išvados padaryti, nors aš atsidėjęs skaičiau. Apleidęs tas visas miglotas įvadas aš prieinu prie konkrečių pasiūlymų. O kas gi konkrečiai siūloma? Siūloma taip: mokesnių srityje bus stengiamasi mokesčių našta paskirstyti taip, kad juos mokėtų tie, kurie mokėti gali. Šiandien buvo minėta iš katedros apie Adomą Smitą. Adomo Smito ekonominės politikos antrame tome yra pasakyta apie mokesnius ir kiekviename mokslo vadovėlyje yra idėstyti keturi stambūs dėsniai Adomo Smito, kaip mokesniai turi būti renkami. Jeigu nueitumėm į Pranczijos parlamentą, kada yra tiek krizių, jeigu tenai paminėti tuos dėsnius, tai prancūzai mums pasakytų, juk tai yra pasakyta keturi šimtai metų atgal, pasakytų, iš kur jūs ištrūkot, jeigu norite tokius dalykus rašyti. Kas gali mokėti? Kuo jūs vaduojatės? Atsakymo, kas gali mokėti, jokio nėra. Kas gi yra? Yra geras noras. Aš tikiu šventai gerais norais, nuo pačios dešinės iki kairės. Bet, sako, gerais norais ir pragaras grįstas, reikia

pridėti — gerais norais tokį mūsų gyvenimo pamatinį klausimą remti, remti tokiais posakiais, tai man rodos, kad čia stačiai pro šalį — visa deklaracija yra didelis optimizmas — bet čionai tokiais sakiniais norima padengti didžiausį optimizmą. Iš kur pinigų paimti, nežino, pasakyti negali. O kadangi reikia pasakyti, tai štai ką mes pasakysime. Bet žinokite, kad čia reikia komisijos, norint iššifruoti, kas čia yra pasakyta. Visa tai žadama artimiausiu laiku padaryti. Pasakyta, kad konstitucijos 89 § bus įvykdytas. Kas gi bus padaryta? Štai kas bus padaryta, kad mokesnių paskirstymo būdas būtų atliktas kiek galima tikslingiau, prie Finansų Ministerijos bus įsteigtas organas, kur žemės ūkio, pramonės, prekybos, darbo ir vartotojų atstovai, galės tarti savo kompetentingą žodį finansų, o ypač mokesnių klausimais. Kada klausimas kyla apie organą, tai kitas klausimas — ką jisai darys. Sako — tarti žodį. Iš šitos katedros daug tarta buvo žodžių ir kiekvienas mano, kad kompetentingas ir geriausiai pasakytas žodis yra to asmens, kuris kalbėjo, jisai pasakys, kad aš geriausiai kalbėjau. Konkrečiau dalyką paėmus, gal čia išeitų taip, kas pirmutinis tars žodį, kaip Gogolio Ivan Ivanovič ir Ivan Nikiforovič, kurie ginčijosi, kas pirmas pasakys „e". Toliau, kaip tas organas bus sudarytas? Tai bus atstovai nuo pramonės, žemės ūkio, prekybos, darbo ir vartotojų. Dabar imsime kiekvieną kategoriją. Kas tai yra pramonė, žinome. Gal ir prekybą kiekvienas žino, ypatingai tas, kuris turi patentą ir žino, kaip sunku už jį užsimokėti. Bet dabar — žemės ūkis. Juk visi sako, ir deklaracijoje pabrėžta, kad Lietuva yra žemės ūkio šalis. Todėl Lietuvos žemės ūkį dauguma atstovauja. Tai išeina, kad nuo žemės ūkio bus ta dauguma ir išeis naujas Seimas. Žemės ūkis — tai 80 nuošimčių. Kokie atstovai, kurie įeitų į tą organą? Dabar toliau. Kai dėl darbo atstovų, tai dar galima, bet vartotojų, gerbiamieji, juk mes visi vartotojai; visi ką nors valgom kasdien, išgeriam ir, kaip mačiau, po deklaracijos bufete darbas gana sėkmingai eina . . . Vadinas, kiek Lietuvoj gyventojų, tiek vartotojų. Ir dabar nuo jų visų į tokį organą kas nors reikia išrinkt. Kada kalbama apie tokį organą, tai aš ir manau, kad čia justa, kad blogai yra, reikia kas nors pasakyti, o neturėta ir parinkta toki žodžiai, kaip pradžioje priminiau, neaiškūs žodžiai, kurie neleidžia suprasti tikrosios reikšmės. Aš neimsiu kitų dalykų. Aš, pavyzdžiui, paėmiau finansų sritį ir matau, kad jokios programos nėra. O šiandien valdžia negali pasirodyti krašte, neturėdama jokios programos. (Atstovas Ambrozaitis, iš vietos: Jau mes tai sakėm.) — Aš galiu pripažinti, kad pirma tai pasakė darbo federacija, čia A pirmieji pasakė . . . (Kairėj juokas.) Visur pasaulyje finansiniai sunkumai

labai ir labai veikia kabinetus. Prancūzijoj kodel virsta kabinetai? Ieško finansų ministerio. Ekonominė, — ne tiek ekonominė, ekonominė jų padėtis geresnė už mūsų, bet finansinė padėtis bloga, ir valdžios pastovumo nėra, kraštas nerimauja ir laukia kas bus, ir greičiausiai eis labai sunkiais keliais, nes finansai dažnai priveda ir prie revoliucijos. Jeigu deklaracija yra himnas naujam režimui, tai kad tas himnas būtų pilnas čia reikalinga programos finansų srityje. Be programos čia rodytis negalima, juo labiau, kad tos priemonės, kurios pavartotos šioje srityje buvo tik gestai. Aš gerbiu žmogų, kuris išsižada, kaip Valstybės Prezidentas Grinius išrinktas pareiškė, kad nuo savo algos dalies atsisako, — aš integraliai vertinu tą žmogaus žygį. Bet tai tik gražus gestas, kuris, tiesa, gali patraukti ir kitus prie to, bet vienais gestais atsiremti negalima. Politikoje gestai — geras daiktas, bet *gestų* politika yra blogiausia pasaulyje, o finansų srityje kol kas realiai turime vien gestus. Algų sumažinimas ministeriams — gražus dalykas, aš gerbiu juos, kad jie atsisako atlyginimo už 3 mėnesius, bet tai yra taip pat gestas. Finansų tuo neišgydysim. O man rodėsi, kad pirmas dalykas, ką Finansų Ministeris turėjo pasakyti, tai štai koks. Dalykas yra tas, kokį padarė Prancūzų finansų ministeris Klemantel, kada po Puankare drauge su Heriot apėmė Prancūzijos valdžią. Jis griežtai panorėjo atsibrėžti nuo visa to, ką matė senoje valdžioje. Tas rodė, kad žmogus supranta, kokia padėtis. Ir man rodėsi, kad žmogus sau nenori imtis atsakomybės už senus darbus ir pasakė, štai ką randam, mes darom inventoriaus įvertinimą. O mes randam palikimą labai sunkų, tokį sunkų, kad mes labai labai abejojam — šiandien mes negalėtum konkrečios programos pasiūlyti (Atst. Bielinis, iš vietos: Aha!), nes ji reikia nuosekliai studijuoti, kaip iš to išeiti, — bet aišku viena, kad toli taip nenueisim. Kas bus? Bus algų mažinimas. Tas aplinkiniu keliu jau įvesta. Iš tikrųjų, pensijų įstatymas, kuris iš kiekvieno sulaiko algos dalį, kas tai yra? Tai yra biudžeto papildymas; visai ne pensija, bet biudžeto papildymas. Sugalvota neblogai, biudžetas papildomas, bet jau imama iš valdininko. Toliau, buvo sidabrinių pinigų leidimas. Kas tai yra? Tai yra nepadengtų pinigų leidimas, nes jie nepilnaverčiai. Jau šių metų biudžete įrašyta 6 milijonai pelno valstybei iš sidabrinių pnigų. Kas tai ya? Tiesa, nėra tai dar infliacija, bet aplinkiniu keliu apeinama, kad šis tas į kasą įmesti. (Iš dešinės: Tai eina į neliečiamą fondą) — Ne, fondą labai liečia . . . Tamsta pasižiūrėk emisijos banko apyskaitą; ten pasakyta, kad emisijos bankas metaliniams pinigams padengti neduoda nieko. Vadinas, padengimo nuošimtis eina mažyn. Be to, ir buvusieji

šeimininkai parodė blogos valios. Kada pasijuto išeisią, ką daro? Jie, prisiminę evangelijos tekstą, kad ateis ponas ir pareikalaus iš aruodų išeiti, kviečias pas save skolininkus ir klausia: „Kiek skolingas? — Rašyk pusiau". Kitam taip pat sako. Kam? Ogi tam, kad juodai valandai atėjus būtų parama. Laikraščiuose buvo žinių, kad ūkininkų sąjunga pieninėms steigti gavo pusę milijono litų. (Iš dešinės: O kooperatyvai kiek gavo?) — Kooperatyvai kitas dalykas; jie tuo ir verčiasi, tai ne politinė organizacija, o ūkininkų sąjunga politinė. Kooperatyvų atstovo čia nė vieno nėra, o ūkininkų sąjunga sėdi kaipo politiniai atstovai (Kairėj ploja). Žinoma, už valstybės pinigus kiekvienas gali steigti pienines (Kairėj garsus juokas)... Žodžiu, dabar iždas žymiai patuštėjęs. Ne mano dalykas analizuoti, kaip valdžia turės padėtį taisyti, bet aš konstatuoju, kad iždui esant tuščiam naujas Kabinetas ateina su tuščia programa šitoje srityje. O kada su tuščia programa ateinama finansų srityje, tai labai abejoju, kur mes atsidursim. Didelis nedarbas Lietuvoje rodosi, bedarbių skaičius vis didėja. Reikia imtis priemonių. Ir aš žiūriu, kokios priemonės siūlomos. Finansų programa tuščia, bent labai miglota, tuo tarpu yra klausimų, kurie labai aiškūs. Sakysim, bankų klausimas. Kur pasaulyje rasim tokį dalyką, kad emisijos bankas diskontuotų 8%-12%, o kitos įmonės — 36%. Kur toks diskonto skirtumas pasaulyje galima rasti? O ką tai reiškia? Tai reiškia viena — kad valstybė per emisijos banką, kuriame ji turi 80% akcijų, šelpia kitus bankus. Juk yra bankų, kurie gavo 2 milijonų litų valstybės pinigų be %% ir darė apyvartas, ėmė %% ir tuo būdu išsilaikė. Vadinas, bankų srityje buvo vedama tam tikro privilegijuoto luomo šelpimo politika. Ir ką daro tuo klausimu nauja valdžia. Čia yra toks dalykas, pro kurį tylomis praeiti negalima. Tiesa, bankų Lietuvoj perdaug, kad dalį jų reikės likviduoti, bet likviduoti ne taip, kad uždaryti ir ant rytojaus išmesti į gatvę ar į kalėjimą patalpinti. Bet reikalinga tam tikras planas. Tegul keletas direktorių bus išmesta — ne didelė būtų bėda. Bet ten yra daug mažesnių valdininkų, kuriais reikėtų pasirūpinti. O tam reikalinga tam tikras planas. O čia pasakyta labai miglotai. Minimi kaž koki spekuliatyviniai bankai. Aš skaičiau Sibillos orakulą ir turiu pasakyti, kad net tie orakulai nėra taip tamsūs, kaip deklaracija šioje vietoje. Mums yra reikalinga aiški programa. Žmogus, jeigu įsitikins, kad aukos reikalingos, jis padarys, bet tik tada, kada įsitikins. Aš pastebėjau, kad mitingų metu, rinkimų metu mūsų ūkininkai į visus pažadus gana atsargiai žiūrėjo: kad ir kokia, sako, valdžia būtų, mokesčiai vistiek reiks mokėti ir yra pasiryžę prie to. Kraštas išrinko naują Seimą. Ir jeigu

valdžia duotų ir programą, kas manoma daryti; programa aiški, tai kraštas eitų paskui valdžią, kraštas ją sektų ir padėtų išeiti iš sunkios padėties. Bet kaip eis paskui, kad čia pasakyta — ir tą ir tą darysime — visa litanija gražių žodžių, programa stiliaus atžvilgiu gražiai surašyta, bet visam kam reikia pinigų. Valstybė tą ir darys, o iš kur paims, iš kur šelps — nei puse žodžio nepasakyta. Ir tuo atžvilgiu tai yra pamatinė yda tos deklaracijos, kad gyviausiu klausimu atsakymo nėra, kad gyviausiu klausimu vis kaž koki migloti pareiškimai. Ponas Aleksa savo knygoj „Lietuvių tautos likimo klausimu" visus tuos dalykus, kurie čia paliesti, plačiai nagrinėja. Aš vieno gailiuos, kad knyga parašyta sunkiai, ir buvusis Žemės Ūkio Ministeris, pats geras stilistas ir geras oratorius, nepasirūpino iš tos knygos bent ištrauką pasiimti. O ten yra surašyti labai gilūs klausimai, kurie gali rūpėti kiekvienam lietuviui. Čia ne to Kabineto likimo klausimas. Kabinetas pasikeis — bėda maža, bet lietuvių tautos likimo klausimas. Ir štai tuo klausimu reikėjo ateiti su finansine ir ekonomine programa. Nereikėjo bijoti vieno kito žodžio, kuris bus mestas ir reikėjo vengti tų visokių pagražinimų. O čia kaip — tik tokių pagražinimų ir tai į ekonomiką, į šalies ūkio klausimus įdėta labai daug. Pavyzdžiui, pasakyta — naujakuriams vadovėliai . . . Aš turiu naujakurių sąjungos statutą, kur 11 § pasakyta, kad naujakuriam bus daromi koncertai, pasilinksminimai. Žinoma, kyla klausimas, apie kokius vadovėlius kalbama. Gal irgi apie koncertus? Aš žinau, kad daugelis naujakurių, kurie įsigijo centrus, gali būti labai reikalingi koncertų. *(Kairėj juokas.)* Ne, ne apie juos čia kalbama, bet vis delto koki tie reikalingi vadovėliai naujakuriui? Ar kaip naujakuris turi badauti? Ne tame dalykas. Čia mestas buvo nereikalingas žodis, kuris bus labai gražiai pagautas, gal tiksliai išduotas, o reikalinga iš esmės pasisakyti. O iš esmės reikalinga pasisakyti žemės reformos klausimu. Reikia pastatyti sau klausimą — kas bus toliau . . . Mane ima baimė už krašto likimą. Ir aš nesuprantu, ar čia apjakimas ar pikta valia, kad vengiama išsikalbėti iki galo tokiu svarbiu klausimu, kaip žemės klausimas. Kas bus toliau? To klausimo kažkaip bijomasi. O čia kaip tik reikėtų pasisakyti aiškiai. Jau mes girdėjome pasakymų, kad Liutikas gaus 80 ha., kad jam būsią dar daugiau duota, negu jis dabar turi. Žinoma, aš visai to nebijau. Ačiu Dievui, jeigu bus duota. Ne šitas man rūpi. Aš imu Krupavičiaus brošiurėlę, išleistą savo partijos suvažiavimui, kur yra nurodyta, kaip jis tvarkys žemės ūkį. Ten yra nurodyta, kad naujakurių bus apie 70 tūkstančių. O kiek iki šiol yra. Ambrozaitis, atsako, apie 30 tūkstančių. Ir ką gi? „Lietuva" buvo paskelbusi apie 13

tūkstančių, o per keletą dienų buvo atitaisymas, kad ne 13 tūkstančių, o 1.300. Ką jūs norite daryti? Jeigu būtų tokia idėja, kad visus dvarininkus ir visus naujakurius norima būtų vesti į dangaus karalystę, aš tada sutikčiau. Šventame rašte yra pasakyta, kad lengviau kupranugaris išlys per mažutį plyšelį, negu turtingas įeis į dangaus karalystę. Jeigu šitos devizos prisilaikyti, tai reikėtų visus dvarininkus padaryti elgetomis, atimti be jokio atlyginimo ir baigtas klausimas, ir tegul sau keliauja laimingi. Arba padaryti visus naujakurius be trobesių, paversti elgetomis — gal tokiu būdu pateks į dangų. (Kairėj juokas.) Jeigu būtų tokia programa, aš pilnai sutikčiau; bet jeigu žiūrėti žemės reikalų, tai reikia pasisakyti patiems sau — kaip gi bus toliau. Toje knygoje pasakyta, kiek reikalinga yra miško naujakuriams. Krupavičiaus apskaičiavimai dar platesni. Jis sako — apie 20 tūkstančių ha. kiekvieniems metams, kartu su kuru. Dabar klausimas, kiek yra Lietuvoj miško. Yra miško apie 7 tūkstančiai ha. kiekvieniems metams. Pasakykit, kas bus toliau? Atstovas Ambrozaitis mane pataisė, kad dar bus 40 tūkstančių naujakurių. Vadinasi, 38 tūkstančiai lieka be trobesių. O juk norima ir gal būt padarys dar iki 70 tūkstančių . . . Ką gi mes darom? Medžiagą dangui? Jei taip, tai paskelbkit badą, viską panaikinkit, ir greit visi nueis į dangų. Bet jeigu daroma ekonominė programa, tai reikia pasisakyti atvirai. Tuo atžvilgiu socialdemokratai visuomet stovėjo prieš žemės reformą, tiesa, kitais motyvais. Mes kitais motyvais irgi ją smerkiame ir manome, kad Kabinetas tuo atžvilgiu pasisakytų, ką jis mano daryti su tuo. Mes matom, kad bus vedama vėl žemės reforma. Aš manyčiau, kad geriau mažiau elgetų, bet reikėtų aprūpinti bent tuos kurie jau yra. Tuo tarpu deklaracijoj pasakyta, kad žemės reforma bus vedama ir aš neturiu jokios teisės netikėti tam, kas čia pasakyta. Galima spėti, kad elgetų Lietuvoj prisidės dar 30 tūkstančių. Ir aš nežinau, kur tuo keliu mes nueisime. Aš manau, kad taip toliau eiti negalima. Ir kada taip stovi klausimas, kada gamybos klausimas surištas su žemės reformos klausimu, tai jis taip ramiai palikti, mūsų nuomone, negalima. Negalima naujakurių palikti be trobų, pavydžiui. O trobas propaganda nepastatysi. Galima propaganduoti statyti iš nedegamos medžiagos, bet nors ir iki paskutinio teismo propagandą varysi, trobų ta propaganda nepastatysi. Skurdas eis ir toliau; iždas eis tuštyn. Ir ką mes toliau darysime? Čia yra pamatinis klausimas, kuris turėtų gyvai rūpėti nebe Kabinetui, bet visam kraštui. Ir todėl tuo svarbiausiu klausimu negalima nutylėti, reikia aiškios programos, o čia aiškaus nieko nepasakyta. Kas gi bus: eisi į iždą, iždas tuščias. Ir kas gi tada daryti? Ir tai yra pamatinis klausimas,

nuo kurio pareina gyvybė ne tik vieno Kabineto. Tai būtų menkas dalykas, bet pareina gyvybė viso krašto. Ir todėl tokiu svarbiu klausimu negalima nutylėti. Reikia turėti programą, reikia aiškiai pasisakyti. Jeigu pasakyti, kad teoretiškai tai yra graži programa, bet tai toli gražu dar ne viskas pasakyta. Galima pasakyti, kad tas ir tas reikia padaryti, reikia atlikti visur reforma ir t.t. ir t.t. Bet tam reikalingi didžiausi kreditai, o iš kur imti pinigų, nei pusės žodžio nepasakyta. Ir mes negalime laukti, kad kas pasakytų, iš kur imti pinigų, jeigu tik naujas Kabinetas nenorės išleisti tokių netikrų ar padirbtų pinigų, kaip Šiauliuose buvo, kitų šaltinių neturime. Bet reikia pasakyti, reikia dabar išekzaminuoti, ar žemės reforma bus vedama ir toliau. Čia buvo pasakyta vieno kalbėtojo, kad nebus vedama, bet deklaracijoj pasakyta, kad bus vedama. Buvo pasakyta, kad vedama buvo negerai. O dabar bus pridėtas juristas į komisiją ir manoma, kad jau toliau reforma bus gera. Gerbiamieji, jeigu jūs tą reformą norite pagerinti tiktai pridedant vieną juristą, tai toli nenueisite, tikriausiai nueisite į dangas karalystę, o ne kur kitur. (Atst. Ambrozaitis, iš vietos: Matyt p. Voldemaras ne labai nori ten nueiti.) Aš nors vyresnis, bet nenoriu tenai nueiti, nes man ir čia neblogai, pasiklausyti panegirikų, kurias man čia kalba.

Tai pamatiniais klausimais, svarbiausiais klausimais, atsakymo nėra. Ir tuo atveju turi būti duotas aiškus atsakymas be jokių svyravimų, be jokių dvejojimų. Dvejojimų čia negali būti,negalima laukti kol susidarys konjunktūra, koks bus ūpas. Kas bijosi stačiai pažiūrėti į akis, reiškia tas neturi vilties išgyti. Ir čia priminsiu to paties Makdonaldo žodžius, kad teisė yra tik aplinkybė išpildyti pareigą, išpildyti pareigą. Ir čia sakau, būkite atviri, kaip jis skelbia, be jokių dvejojimų pasakykite atvirai. Neturite programos, tai pasakykite, kad neturite, bet pasistengsite ateityje sudaryti tą programą, o jeigu turite, tai pasakykite, bet nekalbėkite mislėmis. Jūs galite ir taip dar pasakyti: mes neturime ekonominės programos, padėkite mums. Nesakau, tie klausimai yra pamatiniai, pamatiniai ir visos tautos ir visos valstybės likimui. Ir todel mes negalime taip užsimerkę akis balsuoti aklai pasitikėjimą, kada nežinome, kas manoma svarbiausiais klausimais daryti. Pasisakykite, ką darysite, ir tada bus galima sakyti, ar mums pakeliui su jumis ar ne. O kol kas turime tiktai himną.

Toliau, kitais klausimais tas pat. Del tikybos taip pat nėra aiškiai pasakyta. O čia reikėtų aiškiai pasisakyti, kas bus daroma tikybos srity. Kodel? O todel, kad ėjo ir dabar eina propaganda, ir labai eina: sako,

dabar būsianti tikyba panaikinta, dabar iš mokyklų tikyba būsianti išmesta, kai kurie sako, bažnyčios būsiančios uždarytos ir t.t. Ir kada eina kraše tokia propaganda ir kadangi dauguma visuomenės yra tikinčioji, ir yra susirūpinusi tais reikalais, tai ir reikia aiškiai pasisakyti ar vienaip, ar kitaip. Reikia pasakyti, kokia bus politika tikybos atžvilgiu. O čia kas pasakyta? O del tikybos čia pasakyta, kad bus taikomi toki ir toki konstitucijos straipsniai. Bet tai dar nereiškia, kad būtų viskas pasakyta. Įstatymais reikia tą klausimą reguliuoti. Ir pasirodo, kad čia vengiama kalbėti suprantama kalba, vengiama taip diplomatiškai. Deklaracijoj kitais klausimais stengimasi detalizuoti, o kai prieinama prie tikybos dalykų, iškarto griebiamasi už konstitucijos. Čia kaip tiktai pasikartoja, ką padarė buvęs Užsienių Reikalų Ministeris Reinys, kada Lietuva buvo padaryta bažnytine provincija, tai jis pasakė: aš čia nekaltas, čia kaltas konstitucijos 83 §, tik 83 § išaugino bažnytinę provinciją pas mus. Deklaracijoj irgi tas pat. Sakoma, mes nekalti, yra konstitucijos 83 §, reiškia, tas pats §, kurį minėjo ir Reinys. Tai čia be abejo tenka susirūpinti. Ir jeigu nebus duotas aiškus atsakymas, tai propaganda ir toliau eis ir propaganda sužadintieji žmonės bijos, kad nebūtų paliesta jų šventų šventoji, kad nematytų priešo tenai, kur jo ištikrųjų nėra. Reikia pasakyti, ar šiaip ar taip kokie bus santykiai su katalikų bažnyčia. Juk štai mes matom, ir Vilnijos spauda tuo klausimu susirūpinusi. Vienas laikraštis jau priveda „Segodnia" korespondento pasikalbėjimą su dr. Grinium, žinoma, kada jis dar nebuvo išrinktas prezidentu. Sako, dr. Grinius pasakė, kad su Vatikanu santykiai nebūsią užmegzti. Vadinas, įspūdis padarytas. Ir čia jau tas blogas įspūdis auga. Čia reikia valdžiai pasisakyti, ar ištikrųjų santykiai nebus užmegzti. Ir čia vėl ar tikras gandas, bet pasakoja, ir todel reikia žinoti, ar tai yra tiesa ar ne, kad dabartinis vyskupas Staugaitis jau rašęs laiškus specialiai kai kam iš liaudininkų ir nurodinėjo bolševikų pavojų ir prašė, ar neglima kaip nors susidėti ir santykius užmegzti. Aš nežinau, ar ištikrųjų toks laiškas gautas ir kas buvo atsakyta, bet gandai yra. Bet jeigu pasitikrintų, tai išeina, kad santykių su Roma nereikia, o su Staugaičiu galima. Žinoma, Staugaitis yra „nedidelis žmogus". Bet jeigu mes paimsim „Tiesos kelio" 5 nr., tai rasime, vyskupo Staugaičio laišką, kur sakoma, kad Jėzus Kristus Šventajam Tėvui tarpininkaujant, teikėsi jį pašaukti ir paskirti naujos diacezijos ganytoju. (Kairėj juokas.) Taigi sakau, ir čia reikalingas aiškumas. Ir kol to aiškumo nebus, mes negalime žinoti, ar mums bus pakeliui, ar ne. Ir ar toli bus pakeliui, ar gal būt tuoj reikės skirtis.

Toks pat aiškumas reikalingas ir užsienių politikoj. Užsienių politikoj turi būti vedama viena linija. Ir man svarbu, kad mes lietuviai galėtume sueiti užsienių politikoj prie tokios padėties, kaip kitur yra, kur nežiūrint pasikeitimo asmenų užsienio politikos linija nesikeičia. Kodel? O todel, kad toji politika varoma visos tautos, viso krašto reikalų atžvilgiu, o ne kokios partijos. Todel šituo reikalu yra reikalinga, kad būtų aiškumo juodaugiausia. Dar nebuvo susidaręs dabartinis Kabinetas, o jau prasidėjo gandai, visoki bauginimai, kas bus ateityje. Štai pas mane yra keletas Vilniaus laikraščių. Ką rašo tie Vilniaus laikraščiai? Štai „Kelias" ir „Vilniaus Aidas". Kas jiems rūpi? Sakysime — Lietuvos Prezidentas. Čia yra „Segodnia" intervja ir daromos išvados. Toliau — senas pavojus. Koks tas senas pavojus? Iš tų laikraščių matyti, kad ten krikščionių demokratų šalininkai. Bet nepamirškime, kad tie žmonės yra okupuotoje Lietuvoje, ir jie į mūsų partinį ginčą ne taip smarkiai įtraukti. Dabar, jeigu imsite „Vilniaus Aidą", tai visai kitas pagrindas, bet vėl pastebėsit eilę dalykų, kurie irgi begalo įdomūs, kaip vilniečiai susirūpinę — kokia čia susidarys valdžia ir kaip toji valdžia veiks. Ir tenai reiškiamas susirūpinimas, kad grįžta senieji hymansininkai ir dabar kalbos vėl apie susidėjimą Lietuvos su Lenkija. Tai kalba laikraščiai. Aš netikiu, kad prie to prieitų. Bet vis delto reikia situaciją ginti. Ateina Pilsudskis, kuriam reikia pateisinti savo buvimą. Jis gali pateisinti ar karu ar avantiuromis, kadangi jisai remiasi kariuomene. Karo skelbti rusams ar kitiems jisai negali. Belieka jam avantiurų kelias. Bet pirmų pirmiausia politikoje reikia sudaryti pagrindus, o paskui avantiuras. Kokie politikos pagrindai? Jau jie pradedami vykinti, pirmieji žingsniai yra parodyti. Manoma sudaryti gudams ir ukrainiečiams iridentą, ukrainiečiams iridentą — Kijevą, gudams — Minską. Kas daryti su Vilniumi? Duoti Vilniui autonomiją. Ir vėl — dar kita pusė. Kadangi negali karo skelbti, tai kas gali būti? Avantiuros. Želigovskio avantiura buvo. Čionai padėtis perdaug rimta ir čionai jokių neaiškumų negalime pakęsti. Ir kur eina toliau tas neaiškumas? Nesenai buvo „Lietuvoje", kuri dabar nusišėrė, pradeda kitaip rašyti, ką pirmiau gerbė, šiandien jau išsižada, „Lietuvoje" buvo įdėtas straipsnis. Ką jis rašo? „Lietuva" polemizuoja su „Pravda". „Pravdoje" buvo parašyta, kad Lenkija sugalvojo per vykstančią Pabaltijos krašto socialdemokratų konferenciją suartinti Pabaltijos valstybes su Lenkija, ir „Pravda" spėlioja. Bet aš nežinau ko nors tikro. Aš neįtarinėju nė vienų. Bet aš žinau kokia yra atmosfera. Man neaišku, kas yra šiuo klausimu mąstoma. Todel ar galima pasitenkinti tuo, kas parašyta deklaracijoje. Deklaracijoje yra

parašyta, geras daiktas, štai kas: „. . . Lietuvos žemių rinkimą su senąja Lietuvos sostine Vilnium . . ." Toliau pasakyta, kad negalės būti normalinių santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos, kol nebus grąžintas Lietuvai Vilnius ir visos priklausančios Lietuvai žemės. Gerai, bet dabar imkime tekstualiai. Kokių santykių nebus? Ogi pasakyta: nebus normalinių santykių. Šitą galima visaip interpretuoti. O nenormaliniai santykiai tai bus? Nenormaliniai santykiai yra, aš žinau. Ir prieš Luganą nenormaliniai santykiai jau buvo. Buvo mesti apkaltinimai naujai valdžiai: žiūrėkit, ką padarė, užpirko Silezijos anglių, žiūrėkit užmezga prekybos santykius su Lenkija. Aš pats mačiau gyvendamas prie gelžkelio, kiek važiuoja su lenkišku ereliu vagonų, cisternų. Kai kurie lenkų laikraščiai paskelbė net kokia apyvarta yra daroma su Lietuva. Reiškia nenormaliniai santykiai yra. Ir ne tik yra, bet prieita štai prie kokio dalyko. Pas mane yra dokumentas. Aš gaunu iš Vilniaus lietuviškas knygas. Ir nuo manęs už tai buvo reikalaujama apmokėti muitas. Kodel? Aš gavau dokumentą, kuriuo reikalaujama mokėti už lietuviškas knygas, kaipo už svetimo krašto spausdinius. Aš iškarto buvau manęs, kad valdininkai padarė klaidą. Aš gavęs kvitą einu pas valdininką ir sakau, kad juk Vilnius ne svetimas kraštas, knygos spausdintos Vilniuje, juk negali būti skaitomos, kaipo spausdintos svetimame krašte ir todel negali būti muitu apdėtos. Aš sakau, kad aš tą dalyką spaudoje iškelsiu ir jus iš vietos pavarys. Atsiimkit kvitą, grąžinkit pinigus. Bet jie sako: mes gerai žinome, bet negalime, nes visos knygos yra skaitomos kaipo svetimų kraštų spaudiniai, kurios eina iš Vilniaus. Štai tas kvitas, kuriuo einant paimti pinigai už lietuviškas knygas. Reiškia nenormaliniai santykiai su Lenkija yra. Todel aš netikiu toms ašaroms, kurios dabar liejamos ir sakoma, kad atėjo žmonės, kurie pražudys, o mes gynėme. Jeigu tokioje situacijoje atsiduria valdžia, ji turi būti labai aiški, kad būtų žinoma ką ji daro. Čionai sakoma, kad normalinių santykių nebus. Aš norėčiau suprasti, kad jokių santykių nebus, bet galima suprasti, kad nenormaliniai santykiai bus palaikomi. Kadangi tokia atmosfera yra — mes nesmerkiame ir nekaltiname, — bet mes sakome, kad turi aiškiai pasisakyti. Toliau, kai kuriais dalykais mes nerandame jokio atsakymo. Sakysim, dabar rudenį bus Tautų Sąjungoj klausimas apie priėmimą Lenkijos į Tautų Sąjungos Tarybą kaipo nuolatnio nario ar, jeigu nepasisektų, tai bent renkamą vietą gauti. Ligi šiol valdžia tuo reikalu visai tylėjo. Argi mums vis tiek, kad Lenkija gaus Tautų Sąjungos Taryboje nuolatinę ar bent renkamą vietą? Aiškus dalykas, kad ne vis tiek. Ginče su mumis Lenkija yra suinteresuota pusė,

ir toji suinteresuota pusė bus mūsų teisėjas. Tiesa, formaliniu atžvilgiu, tuo momentu ji iš sudėties turės išeiti, bet būdama taryboje visada sugebės paveikti kitus, kad klausimas išeitų mūsų nenaudai. O esamoje konjunktūroje galėjom Lietuvai padėti. Tačiau valdžia nieko nedarė. (Iš dešinės: Iš kur žinai?) — Žinau ir pasakysiu . . . Nuvažiavo Reinys į Ženevą. Mes džiaugiamės, kad pats Užsienių Reikalų Ministeris nuvažiavo, bet — tyla . . . Mes spaudoje sakom, nejaugi nieko negalit pasakyti?! Tada rašomas trumpas protestas, bet taip rašomas, kad geriau būtų buvę jo nerašius. Jeigu moki tik pasirašyti, tai geriau nerašyk . . . Jei nemoki argumentuoti kaip reikiant, kad galėtum paveikti, tai geriau neargumentuok. Kada spaudoje buvo pabrėžta, buvo padaryta. Dabar naujoji valdžia tuo momentu, kada neužilgo tas klausimas bus pastatytas, taip pat nieko nesako. Gal ji pasitenkins tuo, kas padaryta Reinio? Bet Reinys tapo vyskupu, ir karjera baigta. Aš nemanau, kad ir ponas Sleževičius norėtų tapti vyskupu ir taip karjerą baigti. (Kairėj juokas.) Tai kas daryti? Mes nesakom, kad būtum prieš tai, kas pasakyta, bet norėtum, kad būtų aiškiai visam kraštui pasakyta: mes turime valdžią, kuri stoja visos tautos reikalų sargyboje ir darys atatinkamų žygių. Juk mes ir Seime turime Prancūzų žiurnalą „L'Europe Nouvelle", kurio viename numeryje yra aukštos politinės reikšmės Čičerino padėjėjo Rakovskio straipsnis, kur ir Lietuvos vardas paminėtas. Kaip paminėtas? Sugretinama su Lokarno nutarimais ir kalbama del nusiginklavimo ir taikos sutvirtinimo reikalų. Mes esame išimtinoje padėtyje, mes negalime nieko daryti. Kodel? Todel, kad yra pavojaus iš Lenkijos. Siūloma Lenkijai nusiginkluoti, bet Lenkija reikalauja, kad Vilnius būtų jai pripažintas, kaipo jos kraštas. Pabaltija pripažino tai. Kaip įsiterpti į tokią situaciją? Mes galim nusiginkluoti po Vilniaus klausimo. Tai tokia padėtis, bet nieko nėra daroma. Nėra net užsienių reikalų ministerio. Kada netrukus Tautų Sąjungos posėdis ir rusams atsakymas reikės duoti, nėra užsienio reikalų ministerio. Tiesa, buvo ieškoma, bet, aš pasakysiu, kiek keistu keliu. Buvo bet tokia mintis, aš nežinau ar tikra, bet spaudoje buvo minimi net tokie vardai, kurie visą tą košę privirė. Sakysim, Galvanausko vardas. Aš nežinau, kiek rimtai, bet laikraščiuose buvo kalbama. Dabar, jeigu Kabinetas ateina be užsienio reikalų ministerio, jai jis žymiai šlubuoja: dešine koja ir labai. Jeigu tokia padėtis susidaro, tai ponas Ministeris Pirmininkas galėjo paimti Užsienio Reikalų Ministeriją pats, kaipo nuolatinę, o dabar tokiais svarbiais klausimais nėra kam atsakymo duoti. Kada toks Kabinetas ateina, tai didelio pasitikėjimo šiuo atžvilgiu negali sukelti.

Juo labiau Vilniaus klausimu. Kokia klaida mūsų daroma čia ligi šiol? O ta, kad netraukiam atsakomybėn nė vieno, kas nusikalto politikos atžvilgiu. Juk baudžiamame statute yra straipsnis: kas derybas ves su kitu kraštu savo krašto nenaudai, tai, nors ta sutartis ir būtų ratifikuota, vis tiek bauda gresia. (Iš dešinės: Voldemarui.) — Kodel ne, su mielu noru . . . Mes jau susitikom kartą teisme, tik tamstai nelaimingai tas išėjo. (Atstovas Ambrozaitis, iš vietos: Dar nebaigta, ponas Voldemarai.) — O kur gi dar? Ar linčo teismą tamsta padarysi? (Kairėj garsus juokas.) Tribunolas išsitarė, lieka tik linčo teismas . . . Čia jau aš nežinau . . . Tuo atžvilgiu reikia parodyti, kaip mes į Vilnių žiūrime. Jei sakom, kad Vilnius yra tikras sielos skausmas, kad tai nuolatinis sielvartas tai ir parodykim, kad mes tikrai jį branginam. Pavyzžiui, Anglijos istorija žino tokių atsitikimų, kad miriop nueisti admirolai už tai, kad nenuveikė priešo, nors patys taip pat nepralaimėjo. O pas mus 1922 metais Galvanauskas kaipo Ministeris Pirmininkas ir Užsienių Reikalų Ministeris, rašo ambasadorių konferencijai notą kurioje sako, kad Lietuva būtų labai dėkinga, kad toji konferencija išspręstų sienas tarp Lietuvos ir Lenkijos. Spaudoj buvo nurodyta, kad tuo pasinaudojusi ambasadorių konferencija atiduos Vilnių Lenkijai. Reikia atitaisyti, neatitaiso. Ir kas pasidarė? Kovo mėnesyje įvyko ambasadorių konferencijos nutarimas, sulig kuriuo pravesta siena ir Vilnius paliktas Lenkijai. Kada ten buvo gautas raštas, tai taip ir manė, kad tai yra prašymas priskirti Vilnių Lenkijai, o mums palikti Klaipėdą. Klaipėdos dokumente ir yra datomis įrašyta, kad už Vilniaus išsižadėjimą — Klaipėdą. Ligi šiol jokios bylos už tai neiškelta. Ir kada svetimieji tai mato, tai jie netiki, kad mes nuoširdžiai Vilniaus norėtum. Sako, kad mes prekiaujam visai komersantiškai, kas kiek duos: gal Lenkija daugiau duos, tai su ja paderėsim . . . Toliau, Suvalkų sutartį sulaužius padaryta mums didelių materialinių nuostolių, ir ligi šiol jokių žygių nepadaryta, kad būtų mums bent materialiniai nuostoliai atlyginti. Jeigu Vilniaus negalime atsiimti be jėgos, tai juridiškai galime priversti lenkus mums užmokėti. Jie sakė, kad Želigovskio negalėjo suvaldyti, bet grįžus Želigovskiui į drausmę pasirodė, kad jie gali suvaldyti ir už jo padarytus materialinius nuostolius turi mums atlyginti. Bet mūsų valdžios ligi šiol nieko nebuvo padaryta. Ir kaip mes galime reikalauti, kad kas tikėtų, jog mes nuoširdžiai Vilniaus norim, jei net materialinės skriaudos nereikalaujam atlyginti?! Kur pasauly yra kiti toki geri žmonės, kaip mes. Valdžia ir turėjo parodyti, kad Vilnius mums nėra tai tuščia frazė, o tautos idealas. (Šmulkštys iš v.: O už kiek manai

atsižadėti?) Ir kada tie darbai bus, mes jiems pritarsime. Tuo tarpu tokių darbų nėra, yra tik neaiškumas ir tas neaiškumas deklaracijoj ir pagimdė visas tas kalbas; tas neaiškumas yra priežastis to, kad tribuna pavirto tikra literatūros „žiūri". Reikėtų tik nukopijuoti visa tai, kas čia darosi ir mes gautume tikrą literatūros skilčią. Aš į tą ginčą nenoriu įsileisti. Bet jeigu toki dalykai ta kryptimi galėjo eiti, tai tik todėl, kad čia nebuvo reikalingo aiškumo pačiais reikalingaisiais klausimais. Kitaip visų tų ginčų nebūtų ir buvę. Aš suprantu, kad Kabinetas, kuris norėtų pradėti naują režimą, turi pasisakyti plačiai, plačiau, negu gali būti jo gyvenimo dienos. Tegul jos bus ir trumpesnės, bet jis tą turi pasakyti. Kaip? Gi pridėdamas visa tai, ką jis mano realaus kasdien daryti. Kada to kasdieninio darbo nėra, tai ta deklaracija yra tik himnas naujam režimui, naujai gyvybei, naujam jėgų pasireiškimui, bet ne daugiau kaip himnas ir kadangi gyvenimas reikalauja darbų, tai mes ir reikalaujam, kad valdžia ir pasisakytų apie tuos darbus, o tada mes žinosime, kaip reaguoti. Kitų to himno posmų aš visai neliesiu. Kalbėti galima būtų del jų labai daug. Aš pažymėsiu tik, užbaigdamas, kad jei mes norime darbo, tai turėkite darbo programą ir ten atsakykite aiškiai į ekonominius klausimus, į užsienio politikos klausimus ir į mūsų tautos idealo troškimą, surištą su Vilniumi.

Kalbant šiuo pastaruoju klausimu, mūsų giliu įsitikinimu, negalima jo liesti, nerišant jį su kariuomenės reorganizavimu. Mūs manymu, čia nereikėtų kalbėti apie kariuomenės sumažinimą, bet apie kariuomenės padauginimą. Kaip reformuoti tą kariuomenę aš neliesiu, čia kitas dalykas; jei mes norime sulaukti pasiruošę tokių momentų, kada horizonte pradeda rinktis audringi debesys, tai mes turime atvirai ir tvirtai ginkluotis, ginkluotis kiek tik leidžia mūsų jėgos, o mūsų jėgos kur kas yra didesnės negu iš karto gali atrodyti. Kada paskutiniame „Lietuvio" numery aš skaičiau aprašymą, kaip Prancūzai rašę, kad štai lietuviai eina Vilnių paimti, kada aš tą skaičiau, man atrodė, kad tai yra karti ironija: visi svetimi pripažįsta, kad mes turėjome reaguoti, o mes ne tik nereagavome, bet net tuo momentu lenkai drįso lįsti į Lietuvą vis tolyn. O tai buvo del to, kad nebuvo tos gynimo pajėgos, kokia turėjo būti. Tuo metu tos gynimo pajėgos buvo ruošiamos į partijos diktatūra. Kada pavasarį lenkai veržėsi apie Ukmergę, tuo metu buvo svajojama, kas iš krikščionių demokratų bus diktatoriumi. Tuo metu, kada turėjo būti viskas paruošta, kada visas kraštas turėjo pavirsti tikra gynimo jėga — tada ėjo partijos reikalai. Žinoma, tokiose aplinkybėse, mes turėjom gauti dar

tokį skaudų smūgį, kad ir tada, kada lenkai viduje buvo bejėgiai, kada viduje prasidėjo anarchija, ir tada jie galėjo eiti tolyn ir tolyn.

Valdžiai tas turėtų būti aišku ir jos programa šiuo klausimu turėtų būti irgi aiški. Kol to aiškumo nėra, mes tautininkai negalėsime balsuoti už deklaraciją. Mes negalėsime balsuoti ir prieš. Jeigu būtų reikalingi mūsų balsai, kad galima būtų išpildyti duotus rinkimuose pažadus, mes palaikysime tik vienu metu. Mes taip suprantame, kad — remk kiekvieną valdžią, kuri tą naują režimą įgyvendins. Šiomis dienomis, kada gimė Kabinetas, aš skaičiau viename Kauno vokiečių laikraštyje pasakymą, kad to Kabineto didžiausias laimėjimas esąs tas, kad jis gimęs. Kada aš perskaičiau tą posakį, man nebuvo aišku, ar čia juokas ar pagyrimas. Kiekvienas iš mūsų turi didžiausio gyvenime laimėjimo — kada jis gimsta, nors Biblijos pesimizmu einant nėra tai didelis laimėjimas, nes jis skundžiasi: kam šin pasaulin išleidai mane, Viešpatie. Ir senovės išminčiai sako, kad geriau žmogui negimti. Jeigu Kabineto nuopelnas yra tas, kad jis gimė . . . Aš manau, kad prie to nuopelno ir pats Kabinetas pretenzijų didelių neturi. Mes norime dirbti ir norime, kad ir jis savo darbą parodytų, kad tas himnas gyvenime būtų kartu ir darbo keliu, kuriuo reikalinga būtinai eiti ir kada darbo programa bus parodyta, mes visuomet del kiekvienos tokios priemonės, kuri pasirodys esanti reikalinga, mes palaikysime. Juo labiau, kad mes mažiau esame interesuoti kaipo partija Kabineto likimu. Mes norime, kad Kabinetas gyventų ne dieną ir ne kitą ir norime, kad ta rinkimuose nurodyta koalicija būtų ir toliau gyvenime pritaikinta ir kad krašto troškimai nebūtų apvilti, nes jei ir dabar kraštas apsiviltų, būtų didelė nelaimė. Nes čia jau bus krizis ne tik mūsų vienos partijos, bet viso Lietuvos gyvenimo persilaužimas. Tokio krizio mes norėtume išvengti ir del to kiek galint prisidėsime prie to krizio išvengimo ir tą Kabinetą visais atvejais palaikysime, kur jis ateis su konkrečiais pasiūlymais, kurie kaip tik tiems čia nurodytiems Lietuvos reikalams atatiks. Jeigu ir šį kartą nuo mūsų balsų pareitų Kabineto gyvenimas, mes jį negriausime, bet palaikysime. Bet kadangi mūsų balsai nėra reikalingi, mes palūkėsime darbų ir ligi tol susilaikysime.

DĖL AMNESTIJOS ĮSTATYMO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 14-sis posėdis, 1926 m. birželio 25 d.
Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretorius R. Kinderis. Dalyvauja 67 Seimo atstovai. Dienotvarkėje Amnestijos įstatymo II skaitymo tęsinys. M. Š.)

Voldemaras (t). Per šituos ginčus del atskirų paragrafų, del atskirų paragrafuose straipsnių ir jų punktų pasireiškė Seime dvi srovės ir, galima sakyti, du charakteriai. Vienas charakteris žmogaus pasitikinčio ir žiūrinčio į savo artimo kančias, o tų kančių tarpe yra pati sunkiausia — laisvės atėmimas. Kas yra pajutęs savo kailiu laisvės atėmimą, tas kiekvieną sykį, visada, turi atjausti kito kančias, žiūri visada su didžiausia užuojauta; ir jame gimsta noro, ar negalima tam žmogui, kuriam laisvė atimta, ar negalima ją grąžinti, ar negalima atidaryti plačiau duris paukščiui ir grąžinti jam jo brangiausiąjį turtą — laisvę, kad galėtų vėl skrajoti. Todel aš suprantu tą tendenciją duoti tą amenstiją kiek galima plačiau, amnestiją duoti visiems, kas tik be pavojaus galima amenstuoti, kas tik be pavojaus visuomenei gali ja pasinaudoti. Tai yra pamatinė ideja, kuri yra socialdemokratų projekte, ir kuri jų daugiausia pastangomis buvo ginama čionai iš šitos tribunos. Prieš ją stovi kita tendencija — baimė už ateitį. Kas bus, jeigu paleisime iš kalėjimo žmones, kurie ar šiaip ar taip tenai pakliuvo, bet pakliuvo einant atliktais tam tikrais formalumais, ar nebus nuo jų visuomenei pavojaus. Žodžiu, kita tendencija buvo baimė už rimtį, kuri buvo reiškiama, ir visai pamatuotai, bet gal būt, kad einama kartais pertoli. Reiškia, viena koncepcija yra pasitikėti žmonėmis kuodaugiausia, kita koncepcija — remtis pikta valia ir kišti į kalėjimus. Man rodos, kad šitos

dvi koncepcijos yra pateisinamos įvairiais žvilgsniais. Bet ar negalima būtų rasti kompromisinį kelią, kuriuo galima būtų daugiau išleisti iš kalėjimo ir kartu su tuo užtikrinti, kad visuomenei iš to nebus pavojaus. Juk kas daugiausia buvo nurodyta šitame įstatyme kaipo pavojinga visų tų, kurie siūlo visokias pataisas susiaurinti, buvo nurodoma kaipo pavojinga tas, kad susidaro ūpas, kad gali be jokios baimės padaryti kokį nusikaltimą, ir paskui gali būti laisvas, laukdamas amnestijos. Man teko jau girdėti kalbų, kad laukia ne tik šitos amnestijos, bet kalbama apie būsimąją amnestiją. Tai tuo būdu man atrodo, kad galima sutaikinti vieną ir kitą pažiūrą tuo keliu, norinti šitą baimę atimti, o tą baimę atėmus nesiaurinti amnestijos ir dar, jeigu galima, šiek tiek praplėsti, prie trečiojo skaitymo galima būtų įnešti pataisų, kuriomis einant kai kuriuo atveju galima būtų amnestiją praplėsti. Juk šiaip ar taip mes kalbame apie politinį valstybės rimtį, apie atstovų rimtį, bet iš kitos pusės mes žinome, kad yra nenormali padėtis. Buvo karo stovis, ir karo stovio metu bausmės dedamos kitokios, sunkesnės. Todel reikėtų kiek galima praplėsti šitą projektą. Bet prie vienos sąlygos, kad tas praplėtimas negimdytų įspūdžio, ir dar kas blogiau, įsitikinimo, galima dar būtų iš naujo pradėti ir tuo būdu galima suderinti tas tendencijas, jeigu priimsime tokį §-ą, kad mes amnestuojame statydami vieną sąlygą — jeigu tas, kas pasinaudojo amenstija, per tris metus padarytų nusikaltimą tą patį ar tolyn, tai tada sprendžiant jo naują bylą taikoma baudžiamojo statuto straipsniai nuo 60 ligi 66. Vadinas, mes, duodami amnestiją pasakom, kad nemanykit, jog jūs galit iš nauja ramiai pradėti tą pat daryti ir jūs būsit amnestuoti. Ne, kai jūs vėl teisman ateisit, tai bus jums priminta ir jūsų praeities veiksmas. Kokiu būdu primintas? Vėl nepilnai. Jeigu įrašyti 67 baudžiamojo statuto straipsnį, tai ten pasakyta, kad jei atliktoji bausmė yra padengta ir jei po bausmės naujas teismas, tai savotiška bausmė pridedama: atsinaujina senoji bausmė plius dar nauja bausmė. Man rodos, čia galima suteikti palengvinimų, tariant, kad prie naujos bausmės būtų pritaikinti paragrafai, kurie leidžia sumažinti bausmę. Ar tai bus atėmimas iš jų amnestijos? Toli gražu ne. Tai nėra atėmimas, bet priminimas, kad jeigu per tiek laiko vėl ateisit į teismą už tuos pačius dalykus, tai bausmė bus paskirta didesnė. Tada teisėjas bus kitoj padėty. Jei to mes nepridėsim, tai teisėjas bus tokioj padėty, kad amnestija užmiršo visą praeitį. Vadinas, jis negalės dėti didesnės bausmės, negu tas galima byloje esančiais daviniais. Jei mes šitą pridėsim, tai teisėjas turės galimybės didesnę bausmę paskirti. Vadinas, bausmė tiems nusikaltėliams atleidžiama, bet primenama, kad jeigu vėl tas pasikartos, tai

teisėjas jau bus tokioje padėtyje, kad galės jiems didesnę bausmę paskirti. Toks naujas straipsnis būtų daugiau moralinės-pedagoginės reikšmės. O man rodos, kad jis galėtų ir minėtas dvi tendencijas sutaikinti. Tada mums nekiltų tų abejonių kurios kilo del XXII karo knygos, kur buvo susidurta su realiais gyvenimo dalykais. Kareivis, ypač naujokas, kartais nežino, kas jam gresia už tai, o gresia gana sunkios bausmės. Ar jam paliksim tą bausmę, ar nuimsim, ir vienas ir kitas negera, nes pirmuoju atveju bus per sunki bausmė, o antruoju — disciplinos laužymas. Man rodos, to nebūtų, jei mes priimtum šitą straipsnį. Tada galima būtų dar praplėsti amnestiją, bet priminus, kad antrą kartą tam pasikartojus prisimena ir senoji bausmė.

Tais motyvais pasiremdamas, siūlau pataisą, kuri yra taip redaguota: „Atleidimas nuo teismo ir bausmės suteikiamas lygtinai tiems, kas per 3 metus nuo amnestijos dienos padarytų tą patį ar tolygų nusikalstamąjį darbą, bet sprendžiant jų naująsias bylas ir dedant bausmę taikomi baudžiamojo statuto str.str. 60-66."

Pirmininkas. Žodį gauna atstovas Karoblis.

Karoblis (ūs). Aš manau, kad atstovo Voldemaro siūlymas galėtų turėti vietos kitame įstatymo sumanyme, bet ne amnestijos. Jis siūlo pritaikinti amnestijos įstatymui tai, kas taikoma sąlyginiam nuteisimui. Pas mus tas įstatymas nėra vykdomas, bet jis yra. O kitose valstybėse, kaip Latvijoje, jis taikomas. Jis taikomas ne amnestijos keliu, bet paprasta bylų sprendimo tvarka. Jei kas nusikalto pirmą kartą, jei aplinkybės kalba jo naudai, tai teismas pažymi, kad bausmė dedama, bet bausmės nevykdo, atideda tam tikram laikui; jei jis per tą laiką gerai elgiasi, tai bausmė dovanojama. Tai nėra amnestija, bet sąlyginio nuteisimo tvarka. Todel mano nuomone, tas pasiūlymas nesvarstytinas.

Pirmininkas. Žodį gauna referentas.

Referentas. Aš pilnai sutinku su ponu Karobliu, kad šitai pataisai čia ne vieta. Mes priėmėm principą, kad amnestija dovanojama ne tik bausmė, bet ir visos pasekmės. Mes nusistatėm priimti amnestiją taip, kad ji ir patį nusikaltimą ištrintų taip, jog jis būtų skaitomas nebuvusiu. Aš nežinau, ko norėjo ponas Voldemaras. Jis norėjo kažin kaip sutaikinti du nesutaikomus dalykus. Vis tiek, nei vienos, nei kitos pusės toks pasiūlymas nepatenkins. Ką numato šita pataisa? Jeigu amnestuotasis padarys nusikaltimą per 3 metus, tai teismas gali jam priminti ir tą nusikaltimą, kuris jam yra amnestuotas; reiškia, mes atšaukiam tai, ką amnestija visai išbraukia. Kadangi ir Teisių komisija ir Seimas nusistatė amnestiją skaityti kaipo visišką paliuosavimą ne tik nuo bausmės, bet ir

nuo jos pasekmių, tai aš sakyčiau, kad tokio pasiūlymo net ir balsuoti negalima.

Pirmininkas. Atstovas Voldemaras siūlo įrašyti naują straipsnį tokio turinio:

„Atleidimas nuo teismo ir bausmės suteikiamas lygtinai tiems, kas per III metus, nuo amnestijos dienos padarytų tą patį ar tolygų nusikalstamąjį darbą, bet sprendžiant jų naująsias bylas ir dedant bausmę taikomi baudžiamojo statuto str.str. 60-66."

Kas už šitą pasiūlymą? Kas prieš? Už — 16, prieš — 25, — pasiūlymas atmestas.

DĖL INTERPELIACIJOS PRIIMTINUMO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 20-sis posėdis, 1926 m. Liepos 15 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja Seimo II sekretorius B. Žygelis.

Dalyvauja 77 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas M. Sleževičius.

Svarstomas dienotvarkės 8 punktas: interpeliacija finansų ministeriui dėl dabartinio ministerių kabineto finansinės politikos. Skubotumo ir priimtinumo svarstymas.

Interpeliacijoje prašoma aiškiai nušviesti šiuos dalykus: 1. kokiu būdu manoma įvesti taupymas, 2. ar be degtinės monopolio bus įvesti monopoliai kitiems daiktams, 3. dėl deklaracijoje minimo teisingesnio mokesčių suskirstymo, 4. dėl paskolų gavimo ir kam pinigai bus išleisti, 5. kokios bankinės politikos mano laikytis finansų ministeris.

Interpeliaciją, prašydami pripažinti skubota pasirašė: R. Skipitis, J. Aleksa, A. Smetona, V. Mironas, A. Voldemaras, P. Josiukas, J. Masiliūnas, J. Dagilis, Butkus.

Už ir prieš skubotumą kalbėtojų neatsirado. Skubotumo klausimą padavus balsuoti jis buvo priimtas. Už skubotumą balsavo: tautininkai, socialdemokratai, tautinės mažumos, ūkininkų sąjunga ir krikščionys demokratai.

Dėl interpeliacijos priimtinumo žodį gauna Voldemaras. M. Š.)

Voldemaras (taut.). Gerbiamieji Seimo atstovai! Mes gyvename dar senuoju Seimo statutu ir todel susiduriam su tomis nenormaliomis aplinkybėmis, kaip interpeliacijos pastatymas ton padėtin, kaip šiandien. Padėtas terminas atsakyti, priėmimas jų be valdžios atstovų, — žodžiu toji tvarka, kuri mūsų statute įrašyta. Kituose kraštuose ta tvarka nežinoma, nes savaime įeina į krašto atstovo teisės valdžios atsiklausti.

Atsiklausimas nėra dar pasmerkimas. Mes manome, kad valstybės reikalai kartais gali reikalauti ir uždėti atstovui pareigą pasirūpinti tam tikrais klausimais ir pačiam pasiinformuoti ir visą kraštą painformuoti. Todel tos interpeliacijos yra ne kas kita kaip esant karštai dienai paprašymas atidaryti langą. Mes esame tokioj finansinėj padėty, kad irgi reikalinga paprašyti atidaryti langas, kad karščio nebūtų tokio, ir kad šviesos daugiau pasirodytų.

Šiandien finansai nulemia kiekvienos valdžios likimą. Visuose kraštuose valdžia tiek gali būti pastovi, kiek ji moka sutvarkyti krašto finansus. Čia klausimas ne vienų ar kitų asmens privalumų, bet klausimas vienos ar kitos finansinės programos. Populiariai buvo jau toji kryptis charakerizuota vienu žodžiu — kad cilinderių politika jau pabaigta. Tariant tikrai — nauji ministeriai cilinderiais nebevažinėja. Galima sakyti, kad ta politika tikrai baigta. Baigta gal taip pat ir automobilių politika, nes naujas Finansų Ministeris, mačiau, važiuoja iš traukinio dviračiu. (Iš dešinės: Visai ne — automobiliu.) Aš mačiau dviračiu važiuojant. Vadinasi, asmens atžvilgiu skirtumas yra. Ir tai važiuoja ne į savo dvarelį, bet į savo tėviškę. (Iš dešinės: Į Panemunės mišką.) Aš miškuos nesilankau ir nežinau, kas miškuose darosi. Bet čia klausimas eina ne apie asmenį, bet reikalinga mums sužinoti aiškiai apie programą, apie finansinę programą. Ta programa turėtų būti pasakyta visam kraštui ir tuo labiau pačiam Seimui turėtų būti aiški. Nes nesant aiškios programos, ką matom? — Eina visoki gandai. Juk niekas mums nieko nebuvo pasakęs apie tokius dalykus, kaip apie tabako monopolio įvedimą. Iš kur pirmiausia išgirdau apie tokio monopolio įvedimą? Ogi iš kyšių pasiūlymų. Jau esą pasakyta, kad tokiam dalykui, kaip monopoliui įvesti, reikalinga esą kyšių. Minima viena-kita pavardė, sakoma, kad tas ir tas atstovauja tokiai grupei ir kad monopolį galima bus gauti. Tai tokių dalykų galima girdėti mieste. O čia Seime mes nieko negirdėjome ir nieko nežinome. Mes čia nežinome, ar tikrai bus įvestas monopolis, ar reikalingas monopolis. O gal būt visai nereikalingas, gal būt reikia įvest monopolį ir kitiems dalykams, sakysim, degtukams, cukrui ir t.t., jeigu tiktai valstybė galėtų per tai padidinti savo pajamas. Tai visa eilė gandų, į kuriuos niekas mums tikrai nieko neatsako ir iš valdžios pusės nieko negirdėt. Todel mūsų pirmutinė pareiga, manau, tuo atžvilgiu mes ir valdžiai patarnausime, sužinoti, kaip atrodo mūsų krašto reikalai, kokia yra mūsų finansų padėtis ir kaip tie finansai bus sutvarkyti. Sakau, jeigu prasideda darytis nesveika atmosfera, jeigu jau

plačiai pradedama kalbėti, kad už kyšį galima įvesti monopolį, tai reikia valdžios pasiklausti, kiek yra pagrįsti tie gandai.

Apie kitą dalyką, apie paskolą, taip pat neaišku. Aš atsidėjęs skaičiau laikraščius, kur kalbam apie paskolas ir dievaž nežinau, kas siūlo, kiek siūlo. Tiktai sakoma, kad vieni atsimetė, kiti geresni atėjo. O kiek atsieis toji paskola mūsų kraštui, kokius nuošimčius reikės mokėt, iš kokių sumų reikės sumokėt, — nieko negalėjau suprasti. Iš spaudos matyti, kad Finansų Ministeris mano, taip jisai bent pasisakė korespondentams, gautąją paskolą suvartoti keliams. Jeigu taip pasakė, tai tuo dar daugiau neaiškumo įneša. Kaip čia reikia suprast: ar prie kiekvieno kelio pastatys muitines ir nuo kiekvieno vežimo ims tam tikrą mokesnį. O jeigu neims, tai iš kur paims pinigų padengti paskolai. Gal būt čia reikia taip suprasti, kad susidarius ypatingai padėčiai, vyriausybė randa reikalinga remti viešus darbus ir tam dalykui mano panaudoti paskolas. Bet jeigu jau priėjom prie tokios padėties, kad reikia rengti viešuosius darbus, tai tas reiškia, kad mes finansiškai stovim begalo sunkioj padėty. Esant tokiai padėčiai, mes negalime čia nieko aiškaus nesužinoję, lengvai skirstytis namo. Negalime skirstytis nesužinoję, kokioj padėty yra gyviausias Lietuvos likimo klausimas, mūsų finansai; nesužinoję, kas manoma daryti tuo klausimu. Ir todel sakau, interpeliacija tai yra lango atidarymas, iš kur šviesa turi ateiti, o tą šviesą kiekvienas įvertins savotiškai. Kas mėgsta juodą šviesą, tai tam gal būt nepatiks, kas myli raudoną šviesą, tam taip pat gal būt nepatiks. Žodžiu sakant, čia gali būti įvertinta įvairiai. Bet šiuo atveju šviesa, toji padėtis, pamatinė mūsų viso krašto padėtis, turi visiems be skirtumo rūpėti. Ir visur taip yra. Prancūzijoj vos tik spėjo susidaryti valdžia, tuoj Finansų Ministeriui patiekta interpeliacija del krašto finansų. Ir čia nėra pasmerkimas ir nepasitikėjimo išreiškimas, o tiktai noras sužinoti patiems ir noras pranešti kraštui.

Todel man rodos, čia negalėtų būti dviejų nuomonių, kad toji interpeliacija turi būti priimta. Kad valdžia galėtų Finansų Ministerio asmenyje pasisakyti, ką ji mano daryti visais tais klausimais ateityje. O juk spaudoj, pasikalbėjime su korespondentais galėjo būti iškraipymų. Ir mes laukiam iš autentiškų valdžios lūpų išgirsti, koks yra jos planas, kaip ji mano gelbėti Lietuvą. Todel mes manome, kad tą interpeliaciją reikia laikyti svarstytina tokiu būdu, kad su atsakymu nebūtų nutęsta ligi rudenio, bet kad atsakymas būtų duotas prieš išvažiuojant Seimui į atostogas, kad mes, važiuodami visi namo, galėtume visai aiškiai žinoti,

kad parvažiavę savo rinkikams galėtume pasakyti, kaip ištikrųjų krašto finansai stovi.

Tai yra motyvai, kuriais einant šita interpeliacija yra įnešta. Aš dar kartą pabrėžiu, kad čia nėra pasmerkimas. Mes čia galėtum iškelt dar daugiau faktų, bet nesant finansų ministeriui, mes nerandam reikalo tai daryti ir lauksim, kad valdžia ateis ir pasisakys. Ir šitais motyvais einant šitą interpeliaciją reikia priimti.

Pirmininkas. Kas norėtų kalbėti prieš interpeliacijos priimtinumą? Norinčių kalbėti prieš nėra. Bus duodama balsuoti pati interpeliacija. Kas už interpeliacijos priimtinumą? — Kas prieš? — Interpeliacija pripažinta priimtina.

DĖL NETEISĖTO VALSTYBĖS LĖŠŲ AIKVOJIMO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 22-sis posėdis, 1926 m. liepos 17 ir 18 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretorius R. Kinderis.

Dalyvauja 75 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas M. Sleževičius, finansų ministeris A. Rimka, švietimo ministeris V. Čepinskis, krašto apsaugos ministeris pulkininkas leitenantas J. Papečkys, susisiekimo ministerijos valdytojas B. Tomaševičius, ir l. e. valstybės kontrolieriaus pareigas p. Mašiotas, žemės ūkio ministeris J. Krikščiūnas.

Svarstomieji dienotvarkės punktai:

1. ministerio pirmininko atsakymas į interpeliaciją dėl buvusio ministerių kabineto neteisėto valstybės lėšų aikvojimo.
2. finansų ministerio atsakymas į interpeliaciją dėl dabartinio ministerių kabineto finansinės politikos.

Pirmutinis kalba min. pirm. M. Sleževičius. Po to buvęs min. pirm. Leonas Bistras. Toliau žodį gauna atstovas Voldemaras. Čia ir spausdiname jo kalbą. Sekantis kalbėtojas atstovas Šmulkštys dažnai mini Voldemarą, taigi po Voldemaro kalbos seks Šmulkščio kalba. M. Š.)

Voldemaras (taut). Gerbiamieji atstovai! Beklausydamas Ministerio Pirmininko liūdnu balsu skaitymo ilgokos litanijos ir beklausydamas buvusio Ministerio Pirmininko dar liūdniau duotų paaiškinimų, žmogus besijunti dviejuose pasauliuose. Man primena, kada buvęs Ministeris Pirmininkas aiškino tą, ką rado reikalingu paaiškinti, primena iš rusų kontrolės įstatymo vieną įvykį, kada dar prie Nikalojaus I ir Aleksandro II laikų, kada buvo įvesta viešuma, tai tenai, kada atnešė caro įsakymą, kad reikia paskelbti viešai išlaidas, tai kontrolės aukštas valdininkas, rodos Kliučarov, atsisakė išduoti. Sako, — klaida, negali būti. Ir kada

pats kontrolierius atėjo ir pareikalavo ir pasakė, kad yra caro toks įsakymas, tai pasakė, kad pasaulio galas, kad bus revoliucija; kaip galima tokius dalykus viešumon kelti? Ir aš girdėjau p. Bistro balse tokį liūdnumą: dabar revoliucija bus. (Atst. Bistras, iš vietos: Aš nebijau, aš prašau viešumos.) Juo geriau, tai galima bus linksmiau kalbėti. Tokia padėtis yra dabar. Bet čia susiduria dvi pasaulėžiūros. Viena pasaulėžiūra sako, kad viskas gerai padaryta, o kita sako, kad blogai padaryta. Ir kada aš klausiau tuos skaitmenis, tai aš bent turėjau pastebėti, kad tarp tų skaitmenų nebuvo tokių, kuriuos būtų p. Bistras ar jo pirmtakūnai sau paėmę. Ponas Bistras sakė, kad jis vedė savo politinį nusistatymą taip, kaip išmanė. Aš tikiu, kad jisai darė taip, kaip išmanė, o daryti ką neišmanė, tai negalima reikalauti. (Juokas.) Ir dabar dėl šito išmanymo ir eina kalba. Pirmiausia dabartinis p. Ministeris Pirmininkas pasakė, kad tarėsi su juriskonsultu, kad iš dalies buvę neteisėtumų, o iš dalies nežinia, pats Kabinetas nežino, kaip nusistatyti. Žodis žodin aš užsirašiau, p. Bistras paaiškino, kad esą Kabinetas nežinojęs savo kompetencijų ir savo teisių. Nejaugi taip buvo, kad nežinojo savo teisių ir kompetencijų? Kas pastatė Kabinetą? — Seimas. O ką gi Seimas? — Seimas visas teises pripažino. Tai kokias norėjo, galėjo teises išleisti. Galėjo būti išleistas labai žiaurus įstatymas, galėjo tą visą padaryti. Bet kad valdė kraštą eilę metų ir paskui ateitų ir pasakytų, kad mes nežinome savo kompetencijos ir savo teisės, tie žodžiai neiššauks pateisinimo, taip, kaip Kristus pasakė: Tėve, atleisk jiems, nes nežino ką daro. Man rodos, kad jie žinojo ką daro. Teisių gal nežinojo, bet ką darė — gerai žinojo. Jau pati apyskaita parodo, ką jie darė ir kaip darė. Sako, kad savo darbą politikos darbą mes darėme taip, kaip išmanėme. Biudžeto taisyklių jokių nėra, nėra jos išvystytos, įstatymai neišvystyti. Tai kas mus gali kaltinti, kad taip padarėm, o ne kitaip. Jeigu nebuvo įstatymų, tai vis delto būtų p. Bistro nepateisinimas, bet jo apkaltinimas. Šešis metus turėti daugumą, turėti valdžią ir neišleisti reikalingų įstatymų, ar tai yra pasiteisinimas? Tai yra blogiausia atestacija, kurią kas nors galėtų sau išduoti. Tai kiek metų reikia valdyti Lietuvą, kad jūs galėtute prieiti prie to, kad reikalingus įstatymus išleistut? Ar šešiasdešimts metų reikalinga valdyti Lietuvą, kad prieiti prie to, kad tinkamus įstatymus išleisti? Bet aš pasakysiu, kad čionai nėra taip neaišku, kaip p. Bistras norėjo išaiškinti. Tiesa, biudžeto įstatymo nėra. Betgi yra eilė dėsnių, kuriais galima vaduotis. Ir pirmų pirmiausia yra dalykų, kurių negalima įstatymu pravesti. Tai yra vienas — slaptas fondas. Aš pilnai pripažįstu, kad slaptas fondas, kuris nežinomas kitiems

asmenims, nežinia kaip yra išleistas, yra kiekvienoje valstybėje. Kiekviena valstybė turi savo slaptą fondą. Ir kada skaitydavau biudžeto projektą ir matydavau įrašyta, kad netikėtiems Ministerių Kabineto reikalams, yra įrašyta toji suma, tai truputį svyravau: ką reiškia „netikėtiems Ministerio Pirmininko reikalams". Aš suprantu, žmoguí netikėti reikalai būva šeimynoje; sakysim, nelaimė — mirė kas nors: tėvas, motina, sūnus — netikėtas reikalas. Gali būt ir laimė: dukters ištekėjimas, sūnaus vestuvės, — netikėtas reikalas. Tai aš sau galvojau, nejaugi valstybė Ministeriui Pirmininkui tokiems netikėtiems reikalams milijonines sumas duotų?! Sakau, ne, čia tur būt norėta pasakyti, kad čia slapti fondai, kurių negalima viešai įrašyti į biudžetą, bet reikia jie paslėpti ir aikvoti. Tokius fondus, kaip sakiau, kiekviena valstybė turi. Sakysim, kas darosi pas mūsų kaimynus? Užpuls ar ne, — bet kokia kariuomenės dispozicija, kokie kariški planai ir t.t. svarbu žinoti. Ir kiekviena valstybė aikvoja didžiausius pinigus tokioms žinioms surinkti. Nesenai Paryžiuje buvo anglų šnipės byla, kur pasirodė, kad, nors prancūzai su anglais dideli draugai, bet anglai vis delto renka prancūzų štabo žinias ir nori sužinoti, ką prancūzai mano karo atžvilgiu. Vadinas, draugai savo keliu, o apsauga — savo. Dar daugiau. Nesenai išėjo didelė knyga apie anglų žvalgybą, kur pasirodo, kad pasauliniame kare daugiausia veikė anglų žvalgyba. O kuo ji ekzistavo? Žinoma, slaptais fondais. Sakau, Lietuva viena ar gali sudaryti išimtį? Aiškus dalykas, kad ir jos pareiga turėti tokius slaptus fondus ir naudoti tokiems reikalams. Jeigu valstybė to nedarytų, tai ji nusidėtų prieš savo saugumą. Iš tų slaptų fondų niekas negali reikalauti patiekti apyskaitą. Čia tik pasitikėjimo dalykas. Iš slaptų fondų pinigai leidžiami, artimiausieji žmonės peržiūri ir net dokumentus sunaikina. Bet ką mes matom? Mes matom, kad arti milijono, vadinas, mūsų biudžete tai yra didelė suma, išleista, o ar yra bent vienas toks reikalas, kuris būtų surištas su valstybės saugumo gynimu? Ar yra nors vienas toks reikalas, kuris tikrai reikalinga būtų paslėpti? Čia buvo reikalinga kitoniška — gėdos paslaptis. (Kairėj pritarimas.) Juk, kaip čia buvo paskelbta, visi išleistieji pinigai buvo duoti tokiems reikalams, kur iš esmės nieko slapta nėra, kur nieko bendra nėra su valstybės gynimu, su valstybės saugumu. Todel visi tokie kreditai ne tik turėjo, bet ir privalėjo eiti bendro atsiskaitymo keliu. Tiesą pasakius, juto ir patys, kurie tuos kreditus leido, kad čia reikalinga apyskaita. Kodel? Todel, kad vis delto su kontrole skaitėsi. Juk jeigu būtų slaptas fondas, tai Ministeris Pirmininkas galėjo ateiti ir pasakyti: man asignuotas milijonas, prašau

išduoti man tą milijoną. Ir aš tamstoms nesakau nieko, kur jie išleisti. Bet to nedarė. Kodel? Todel, kad juto, jog čia nėra slapti fondai, bet yra . . . na, kaip čia pasakius, šeimyniški fondai . . . (Kairėj pritarimas) Šeimyniški ne tik mano asmens atžvilgiu, bet ir mano draugų, ir mano partijos ir t.t. Tokiems šeimyniškiems reikalams, platesne to žodžio prasme, galima tos sumos ir vartoti, ir saviems pasakyti, kaip suvartotos. *O kad pikti liežuviai tylėtų, tai geriau į biudžetą tokių* dalykų nedėsim, to visuomenei neskelbsim. — Vadinas, buvo toks jutimas, kad vartojama ne slaptiems valstybės reikalams, bet jau šeimyniniams, platesne žodžio prasme, reikalams. Tas aiškiai rodo, kad tai yra prieš įstatymus. Čia dviejų nuomonių negali būti. Jeigu mes paimsim Vitte memuarus, kada jis buvo Finansų Ministeris, kiek jis piktinasi, kaip carai duodavo raštelius, ypač Aleksandras III ir Mikalojus II, kad tokiam ir tokiam kunigaikščiui išduoti *20.000 rublių*, 80.000 rublių ir t.t. Vitte memuarai pilni žiniomis apie tokias caro malones. Ir jis, kaipo jo finansų ministeris, piktinasi tuo. Bet tada nė konstitucijos nebuvo, tai buvo prieš 1905 metus, kada caras buvo šeimininkas ir galėjo daryti ką norėjo. Ir tai finansų ministeris piktinasi del tokio išdavinėjimo. O čia kas? Čia irgi tas pats: išduoti iš valstybės iždo tokiai ir tokiai organizacijai, ir baigta. Visuomenė nieko nežino ir nusiskundžiama, kam visuomenei tas pasakoma. Sako, čia politiką, mes darėm tai, jūs kitaip . . . Reiškia, — pakvietimas: jūs taip pat darykit, ir mes tylėsim. (Atstovas Radzevičius, iš vietos: Jau padarė.) (Skambutis.)

Pirmininkas. Atstovą Radzevičių kviečiu tvarkon.

Voldemaras. Jeigu jūsų taip eita ir jeigu toliau taip bus daroma, — aš netikiu, kad tai būtų daroma, — bet jeigu taip būtų, tai Lietuva eitų atgal; ne pirmyn, ne į vakarus, bet atgal į rytus. Seni, mesti kitų papročiai, vėl atgaivinami, o tokiu būdu amžin dien konkurencijos tarp kaimyninių valstybių mes neišlaikytum. Čia susiduria dvi politinės pasaulėžiūros, du politikos metodai. Vienas metodas — savo šeimininkavimo kaip patinka valstybės ižde, kitas — kas valstybės yra valstybės, kas šeimynos — šeimynos. Atskiria partiją nuo valstybės ir kas yra užrašyta, kaipo valstybės, tai reikia griežtai išskirti. Ir aš manau, jog ir pats buvęs Ministeris Pirmininkas ponas Bistras gerai suprato, kad kitaip negalėjo būti. Juk jeigu paimsim ir atidengsim „Vyriausybės žinias", tai mes ten randam, kad „Respublikos Prezidentas skelbia šią Seimo 1925 m. gruodžio mėn. 21 d. priimtą valstybės išlaidų sąmatą 1926 metams". Parašai: Dr. L. Bistras, Ministeris Pirmininkas, Stulginskis — Respublikos Prezidentas. Ir kas parašyta? Didelėmis

raidėmis parašyta: „Valstybės išlaidų sąmata". Didelėmis raidėmis! (Dešinėj juokas. Balsai: Ameriką atrado!) — Tas ir yra bloga, kad Amerika rodosi paprasti dalykai jūsų partijoms . . . Pirmoje vietoje pasakyta: „Šventos Zitos draugijai — 30.000 litų". Valstybės išlaidų sąmata, silogizmas: Zitos draugija yra valstybė. (Kairėj garsus juokas.) Toliau yra parašyta: „Moterų Kultūros draugijai". Moterų kultūra! Aš ligi šiol žinojau vieną kultūrą pasaulyje, aš net nepripažindavau vokiečių, prancūzų kultūros — man buvo viena kultūra, o čia, pasirodo, moterų kultūra . . . Gal būt, gal aš per senas tokiems dalykams suprasti . . . Ir dabar, Moterų Kultūros draugija gauna tam tikrą pašalpą vėl iš valstybės išlaidų sąmatos. Vadinas, Moterų Kultūros draugija yra valstybės įstaiga. Toliau, Ereto gimnastika; Eretui už gimnastiką vėl 15.000 litų. (Kairėj juokas.) Aš atsimenu, aš jau senas ir atsimenu patriotišką gimnastiką. Petrapily ir visoje Rusijoje buvo toks periodas, — tai buvo prieš karą, juodžiausias periodas, kada nutarta įvesti patriotišką gimnastiką. Aš tada dėsčiau Petrapilyje gimnazijoje, ir buvo toks Pručenka, kuris išsiuntinėjo tam tikrus patriotiškos gimnastikos vadovėlius. Aš manau, kad prie tam tikros politikos tokia patriotiška Ereto gimnastika galima buvo palaikyti. Bet kalbėti, kad tai yra valstybės reikalas, Ereto ar kieno kito gimnastika, man rodos, nė tas pat Bistras nepasakys. Vadinasi, užtenka pradėti nuo pirmųjų biudžeto žodžių „Valstybės išlaidų sąmata", kad jau pačiam sau iškelti kaltinamąjį aktą ir pasakyti, kad čia ne valstybės reikalas ir ne valstybinės išlaidos padarytos. O kieno? Kieno reikalais tai padaryta? Padaryta partijos reikalais. (Kairėj plojimas.) Jeigu taip, tai aš vėl pasakysiu. Yra visokių valstybių ir įvairių sistemų. Pavyzdžiui, aš žinau Ameriką, ten yra irgi sistema. Ateina, sakysim, nauja valdžia, varo senus valdininkus, stato savus, dalina vietas ir t.t. Del to ji yra pavadinta apiplėšimo sistema. Tai kodel negalima buvo ir čia įvesti? Juk turėta ir savo dauguma ir savo rankose valdžia. Kodel nepaskelbti, kad valstybė — tai mes, tariant tam tikros partijos, ir kas eina prieš tas partijas, tas eina ir prieš valstybę. (Iš kairės: Praktikoj taip ir buvo.) Praktikoj taip ir buvo. Bet parašyta buvo didelėmis raidėmis konstitucijoj, ir tai Dievo vardu, kad — prieš įstatymus visi lygūs. Aš ir taip maniau, kad jeigu konstitucijoj pasakyta, kad visi lygūs, tai tas turi būti kiekvieno piliečio švenčiausiu įsitikinimu, ir turėjo būti visi lygūs. Bet pasirodo, kad ne. Valstybė yra, bet valstybė — tai mes, tam tikros partijos. Ir kas yra tose partijose, tas yra valstybė, tam galim tokios išlaidos daryti. O kas prie tų partijų nepriklauso, tas ne valstybė ir su tais galima elgtis kaip norint.

Dar daugiau. Daugybė išlaidų ir gana didelių sumų galėjo būti visai apolitiškų. Sakysime, švietimo reikalas, „Žiburio" gimnazija ar ką. Ką būtų glima pasakyti prieš „Žiburio" šelpimo reikalą. Žinoma, gal geriau padaryti, kad visai suvalstybinti. Ir jeigu yra privatinės iniciatyvos steigiamos mokyklos Lietuvos visuomenei šviesti, kodel nepalaikyti. Principe aš tam pritariu. Bet kaip palaikyti? Čia ir yra visas klausimas. Ir Bistras stebisi, — *ar aš prieš švietimą einu ar ką, kad nepripažįstu* tokių darbų. Aš pripažįstu švietimo reikalą ir gal daugiau reikėjo duoti iš biudžeto švietimo reikalui, nes duota tik 5% švietimo reikalams, galėjo daugiau duoti. Bet kaip duoti? Įstatymo keliu. Viešai, per diskusijas. Jeigu kituose kraštuose yra dveji rūmai ir sunku įstatymas greit išleisti, tai juk mes esam kitoj padėty. Juk pas mus galima buvo kepti labai tankiai visokių papildymų papildymų, labai lengvai per dieną galima net tris įstatymus iškepti. Kodel gi nepravesti per biudžetą „Žiburio" gimnazijai ar kitoms organizacijoms pašalpą. O kodel eiti slaptu keliu? Aš statau tą klausimą ir galiu rasti tik psichologinį atsakymą — reikia prisigerinti. Čia toks apolitiškas reikalas, na ir kodel . . . Štai koki mes geri, balsuokite už mus, stovėkite už mus. Štai biudžete nėra jokių sumų, o mes duodam. Sako, kažkodel į biudžetą neįnešta, negalima ar ką — reiškia reikia iššaukti dėkingumas ten, kur būtų tik paprastas reikalavimas. Man nesuprantama, kodel negalėjo į Švietimo Ministerijos biudžetą įvesti tam tikrą paragrafą šelpimui tos ar kitos rūšies mokyklos. Bet tas būtų daroma viešai ir visi žinotų, kad valstybė tam reikalui duoda lėšų. Kam reikėjo Lietuvos švietimo reikalas padaryti reikalu vieno ar kito ministerio? Juk taip eidami mes galime prieiti prie to, kad visas Lietuvos švietimo reikalas pasidarys netikėtas ministerio reikalas. Bet vargu ar mes tuo keliu toli nueisime. Be abejo, čia politika varyta labai sumaniai. Paimsime tokius kitus irgi tariant netikėtus reikalus. Buvo paminėta ir pono Sleževičiaus, ir iš vietų buvo paminėtas „Echo", „Kovner Zeit". Irgi netikėtas Ministerio Primininko reikalas. Dar nebuvo Bistro Lietuvoj, o jau atsirado „Echo" ir pradėjo Purickį ir kitus kelti į didžiausius didvyrius. Man pasidarė suprantama, kodel tai buvo. Matyt, netikėtas reikalas. Na ir daryta. Juk paskutinė suma 115.000 yra tai toks gana labai apčiuopiamas, labai įtikinamas argumentas, ypač prie dabartinio krizio sunkumo. Ir už tokį argumentą galima ir geniju paskelbti, jeigu reikalinga. Bet kodel viešai negalėjo tai pdaryti? Juk „Lietuva" yra įrašyta į biudžetą ir turi savo etatus nustatytus. Galėjo būti įtrauktas ir „Echo". (Iš dešinės: „Lietuvos" etatų nėra.) Yra etatai, aš galiu tamstoms parodyti. (Iš dešinės: Na, parodyk, parodyk.) Vėliau

galėsiu parodyti. Ir štai kas pasidaro: pasirodo, kad Lietuvoj gali būti tam tikro plauko spauda, kurią galima glostyti, o kita, kuri yra kitokio plauko, su ta spauda galima kitokius reikalus turėti. Štai kodėl buvo baudžiama ir kalėjimu ir piniginėmis baudomis. Štai ir mūsų eilė „Balsų" — kiek sumokėjom pabaudų. Iš dešinės: O „Lietuvis", keno lėšomis leidžiamas?) „Lietuvis" leidžiamas partijos pinigais ir kadangi tai yra įpėdinis „Balsų" ir „Vairų", tai ir šiandien bylos guli, bylos guli iš vietos nejudėdamos, kadangi tai spauda ne tos spalvos. O reikalingo plauko spauda — tai kas kita, jai galima duoti tokia dovana, kaip kad geras tėvas parėjęs namuo randa vieną sūnų palaidūną išdykėlį, kuris drįsta ir netinkamą žodį tėvui parašyti, o kitas moka daryti viską, ko tėvas nori ir moka pildyti kiekvieną politiką, kuri bus jam įsakyta. Žinoma, kaip tokiam vaikui neduoti lauktuvių! Reikia duoti; ir tokių laukiančių buvo, ir reikėjo jiems duoti. Tokiu būdu pradėtas visas tas sąrašas. Aš susirašiau, kiek skubomis galėjau. Čia yra visa litanija ir iš viso to sąrašo štai kas pasirodo: jeigu jau buvo valstybės reikalai, jeigu švietimo reikalas ir galima būtų pavadinti valstybės reikalu, tai jie galima buvo normaliu keliu patenkinti, o visi kiti buvo ne valstybės reikalai, bet partijos reikalai. Dabar, ateina Bistras ir sako: girdi, ir kiti taip darė. Reiškia, jeigu kiti galėjo padaryti, tai kodel man negalima daryti. Ir padaryta ir gal dar drąsiau padaryta negu kitų vyriausybių. Jis net pagrąsino — galiu sako ir pavardes paminėti. Nežinau kokias pavardes jis minės, bet man tenka kalbėti su filosofu, ar bent turinčio su ją reikalų, ir iš ten aš girdžiu nuolat logikos vardą. Taigi aš norėčiau čia surišti logiką su etika. Kas blogai padaryta kitų, nejaugi tas gali pateisinti poną Bistrą? Jeigu Bistras rado, kad kiti taip darė, taigi jo pareiga buvo ateiti ir pasakyti: „Tamstos, atstovai, štai kas buvo daryta, tas ir tas padaryta", o neuždengti. Jeigu gi tylėjo, turbūt nieko nesurado. Tokiu būdu kalba logika ir etika. Gi dabar, jei kitų taip padaryta, jei kitiems tai buvo leista, reiškia, galima ir dar gal geriau padaryta, negu kitų ir pasiimta iš tų sumų viskas, kas tik galima buvo pasiimti. Ir dar, gal būt, geriau padarys nei kiti ir paims iš tų sumų tiek, kiek tik galima paimti. Ir todel tas argumentas nė kiek nepateisina. Ir vėl man prisimeta vienas rusų dumos posėdis, kaip tik tada, kada buvo interpeliacija del šaudymo į darbininkus „Lenos" kasyklų. Tuomet Vidaus Reikalų Ministeris Makarovas atėjo ir pareiškė: taip buvo taip ir bus. Ir čia p. Bistras ateina ir pasako, ir, tur būt, taip bus. Bent tikisi, kad taip bus. Bet man rodos, kol yra šis Seimas, bent taip nebus. (Pozicijos atstovai ploja.) Ateityje, aš nežinau kaip bus, bet kol yra šioji dauguma, kuri

išnešė tą dalyką į viešą tribuną ir pareiškė viešai tautai, kaip yra, tokių dalykų nebebus. Ir kas yra dar blogiau. Aš manau, mes daugiau turime rūpintis tąja srove, kuri yra aukštosios politikos klausimas, kuris čia yra paslėptas ir įneštas į Ministerio Pirmininko reikalus. Aukštos politikos klausimas, tas įsteigimas bažnytinės provincijos Lietuvoj. Buvo apie tai daug rašyta, daug kalbėta, kad tai buvo padaryta be Ministerių Kabineto, be vyriausybės žinios. Ponas Užsienio Reikalų Ministeris pasislėpęs už konstitucijos pasakė, kad čia popiežius viską padarė, mūsų konstituciją tai leidžia, o čia lazdoms vyskupams 25.000? Lazdoms. (Salėj juokas.) Taigi, lazdoms, kurios mus muša, tos lazdos, kurios muša, kaipo tam tikros tautos sūnus ir dukteris, mūsų giliausius jausmus užgauna ir toms lazdoms duodama iš Lietuvos žmonių surinktų pinigų 25.000 litų. *Aš nieko neturėčiau, jeigu p. Bistras būtų paskelbęs tokių* aukų sąrašą ir kiekvienas katalikas būtų galėjęs prisidėti, kad savo vyskupams įteiktų ganytojų lazdas. Taigi, sakau, viešai, iš savo kišenės. O čia, iš valstybės išlaidų sąmato reikalaujama penkioms vyrskupų lazdoms. Bet jeigu iš valstybės reikalaujama, tai kodel nepasisakoma viešai ir nepareiškiama, kad, girdi, su mūsų sutikimu yra įvesta bažnytinė provincija Lietuvoj, ir turime suteikti mūsų ganytojams lazdas. Nes pridarę Lietuvoj daugiau vyskupų, mes eisime greičiau į dangų, greičiau būsime išganyti. Kodel, ponai, šito viešai nepasakoma? Priešingai, mes girdėjome, ir mitinguose ir spaudoj ir kitur, kad mes čia nekalti, čia be mūsų žinios padaryta. Gerbiamieji, argi atsirastų nors vienas žmogus, kuris sutiktų duoti pinigų iš valstybės iždo tokiems reikalams, prieš kuriuos yra griežtai nusistatęs, yra rašęs, ir prieš kuriuos yra viešai kalbėjęs. Ar atsirastų toksai, kuris paskui imtų iš valstybės skrynios ir duotų 25.000 litų lazdoms, tiems ganytojams, kurie paskirti prieš mūsų norus. Aš manau, čia yra veidmaininga politika, čia yra veidmaininga politika, kuri veda prie išsižadėjimo Vilniaus, prie išsižadėjimo Seinų, kuri mus gali suvesti su lenkais ir gali nuvesti į tokią vietą, kur viskas bus paslapty, kur iš tribunos toki slapti dalykai nebus skelbiami.

Tai yra dalis aukštos politikos. Ir čia reikia pastatyti klausimą, ar valdžia kaipo tokia turėjo teisės dalyvauti ingresuose, kaip valstybės atstovai. Ir čia pasirodo, kad aukštos politikos klausimu panašiu būdu buvo pasielgta: taip kad niekas kitas žinot negalėjo. Ir čia mes matome, *išeina ministeris ir skelbia visuomenei, kad, girdi,* vyriausybė stovi prieš tai, kad vyriausybė ir nemano Vilniaus išsižadėti, o paskui dalyvauja ingresuose. Manė, kad niekas nesužino, niekas nematys, bet kaip tiktai

mes vėliau sužinom. Bet tie, kurie tai darė anksčiau, tai viską gerai žinojo ir, žinoma, dauguma jų, neva, protestams netikėjo. Ir niekas negalėjo tikėti. Vadinasi, čia mes turime eilę dalykų aukštos politikos, kurie slaptai pas mus buvo daromi: iš vienos pusės buvo kalbama viešai vienaip, o slaptai daroma visai priešingai. Ir labai gerai, kad šitie dalykai nešti į Seimo tribuną.

Dabar kas toliau? Buvęs p. Ministeris Pirmininkas Bistras čia prisiminė Purickio bylą. Aš čia nenoriu tą bylą liest, nors turėčiau, gal, daug ką pasakyti, bet toji byla su čia iškeltais klausimais nesiriša ir aš jos neliesiu. Bet man rodos, p. Bistras čia norėjo supainioti, kad būtų daugiau kas kalbėt, kad mažiau būtų kalbama apie tai, kas reikia kalbėti. Juridiškai klausimas stovi štai kaip: valdžia padovanojo žmonėms eilę valstybinių pinigų. Einant civ. įstatymais, dovanos atimti negalima, jeigu kas padovanota, tai galima tiktai atimti del nedėkingumo. Bet nedėkingumo iš darbo federacijos, kuri, kaip čia paskelbta, gavo 12.000 litų, mes nematom. Priešingai, mes matom, kad darbo federaciją visą laiką yra dėkinga, ir jos dėkingumas net didėja. Reiškia, nėra juridinio pamato, kad tuos pinigus, kad tą dovaną būtų galima iš darbo federacijos atimt. Mes matom, kad ir „Echo" ir „Kovnaer Zeit" yra begalo dėkingi, jų negalima įtarti priešingumu ir iš jų pinigų negalima atimti. Tai ką padaryti, kad valstybės pinigai išleisti neteisėtai, ne tiems reikalams, kurie biudžete numatyti, ne valstybės reikalams, o atimti tų pinigų negalima. Dabar kas lieka daryt? Galima išskaityti visiems tiems, kurie tai yra padarę. Būtent, išskaityti p. Bistrui ir p. buvusiam Kontrolieriui, kuris turėjo sekti valstybės iždo išlaidas nuo 1924 ligi 1926 metų. (Atst. Endziulaitis, iš vietos: Nuo 1923 m.) Čia buvo minėti tik 1924 metai. Ir tokiu būdu ką mes turime? Mes turime keletą žmonių, kurie dalinai, tiesa, gal jau įsigijo dvarus, bet tokias dideles sumas, kaip yra išleidę iš tų sumų, mes išieškot negalime. Todel suprantama, Ministerio Pirmininko pasakymas, kad šitas klausimas dar nėra iškeltas ir dar nėra aiškus, dar nėra žinoma, kaip sugrąžinti atgal neteisėtai išleistus pinigus. Bet man viena yra aišku, kad negalima reikalą taip palikti kaip jis yra. Reikia tą klausimą kelti ir nedaryti iš jo paslapties. Ir jau ponas Bistras dalinai nurodė, kaip tas klausimas gali būti išrištas: jis pasakė, kad teismo nesibijo. Juo maloniau, jeigu jis prieš teismą nieko neturi, tai aš jam pritariu. Mūsų konstitucija reikalauja prieš iškelsiant bylą ar atskiram Ministeriui ar Ministerių Kabinetui, kad Seimas padarytų savo tam tikrą nutarimą. Ir manau, kad šiandien tą nutarimą padarys ir kad iš paliestų asmenų imunitetas bus nuimtas ir

kad bus pradėtas tardymas. Tardymas šiuo atveju nebus kerštas, toli gražu ne kerštas. Ir aš nenorėčiau, kad būtų tardymas daromas keršto motyvais. Aš nemanau, kad čia būtų tiktai noras naujos valdžios ateiti ir savo pirmtakūnų visus blogus darbus pasakyti ir iškelti. Aš šitų motyvų negirdėjau net iš lūpų p. Ministerio Pirmininko. Ponas Ministeris Pirmininkas atėjo prispirtas. Ir iš to motyvo girdėjau, kad Ministeris Pirmininkas ne savo valia atėjo, bet jisai čia atėjo prispirtas. (Iš dešinės: Nebūk naivus.) Man rodos, kad per tiek laiko jisai galėjo, per tą patį „Echo" duoti dar 5.000 ir paskelbti tą visą litaniją. Tiek laiko praėjo, o jisai neskelbė nei spaudoje, o tik atėjo čionai kviestas Seimo darbų tvarka, nužiūrėtu darbų tvarka pakviestas, kada buvo interpeliacija įnešta, ir pasakė labai atsargiai tuos faktus, kurie yra žinomi. Ir todel naujam režimui prasidėjus, prasidėjus naujai biudžeto tvarkai ir pasakysiu, kraštui reikalaujant, neturi būti jokio politinio keršto. Bet faktas palieka faktu, kad išlaidos padarytos ne valstybės reikalams, ne mūsų įstatymų, konstitucijos nužiūrėta tvarka, o šeimynine tvarka. Todel mes reikalaujame, kad teismas būtų tam atidarytas, kas viskas teisme būtų peržiūrėta ir kada bus išaiškinta visa padėtis, kad visas kraštas pamatytų, tiktai prie teismo viena sąlyga turi būti, kad nebūtų to, kas buvo prie Purickio bylos, kad teismo durys buvo pirmiau uždaromos negu atidaromos, pradėjo posėdį su uždaromis durimis ir iki paskutinės dienos buvo viskas uždaryta ir slapta. To neturi būti, teismas turi būti atviras; ir tiesa, gryna tiesa, daugiau nieko, turi išplaukti. Ir kad teismas vėl neatsidurtų tokioje padėtyje, kaip buvo mesta iš vietos, kad išspaudė sprendimą, o turi būti Lietuvos teisininkų įsitikinimas ar mūsų esamais įstatymais dalykas pateisinamas ar nepateisinamas. Iš kalno galima numatyti, kad yra du straipsniai, kurie žinomi buvusiam Ministerių Kabinetui, kadangi valdžia negali įstatymų nežinoti, 636 ir 639 str.str., kad arba neišleido reikalingų įstatymų, arba kad priešingai įstatymas veikė, ir šiuo reikalu teismas turi išsitarti. Todel mūsų kaipo Seimo yra pareiga tik atidaryti duris teisingumui ir šviesai. Jeigu to nepadarysim, tai neatliksim tautos atstovų pareigų. (Plojimas.)

Pirmininkas. Žodį gauna ats. Pajaujis. Žodį gauna atst. Šmulkštys.

Šmulkštys (kd). Atstovas Voldemaras, aš manau, taip sau specialiai, lyg naiviai, pasakė, kad dabartinė vyriausybė buvo priversta tokią interpeliaciją gauti ir į ją atsakyti. Kas žino Seimo praktiką, tas taip naiviai kalbėti negali. O man rodos, jau kas, bet profesorius turėtų šitą praktiką gerai žinoti ir kalbėti ne taip jau, sakysime, ne vyriškai, kad netektų juoktis iš jo pasakymo. Aš manau, kad šita interpeliacija yra

iššaukta visiškai sąmoningai sutarime su dabartine vyriausybe. Jeigu ją pasirašė socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai, kurie sudaro dabartinės koalicijos branduolį, tai aš neabejoju, kad p. Pirmininko čia pareikštieji žodžiai irgi labai solidariai sustatyti su Seimo partijomis. Aš tik norėčiau šiek tiek iššifruoti, kam manoma šitas visas triukšmas daryti. Mes Seime jau turėjome vieną gražų pavyzdį, kaip dabartinė pozicija savo pirmuosius žingsnius pradėjo irgi su labai dideliu aplombu ir dideliu triukšmu. Tai buvo del Seimo rinkimų teisėtumo. Mes atsimenam, kad dabartinė opozicija iškalbingai pasakojo apie tai, kad Seimo rinkimai buvę neteisėti, mes gerai žinome tą garsiąją jų rezoliuciją, del kurios mes pastebėjimus davėm, kad ji turinti kontradikcijų, ir kad praktikoje ją įvykinti negalima. Ir ištikrųjų mūsų spėjimai atatiko tikrenybei, nes toji garsioji rezoliucija, kuri pirm laiko užbėgo teismui ir tardymui už akių, pasirodė tik tuščiu garsu ir daugiau nieko. Buvo reikalinga pakelti tam tikras triukšmas ir dabartinei daugumai rinkikus šiek tiek apraminti, nes kaip praktika rodo, tie rinkikai toli gražu nėra patenkinti dabartinės vyriausybės žingsniais, nes jie tikėjosi ypač mokesnių sumažinimo, bet tas projektas, kuris buvo įneštas komisijon, atidėta tolimesniam laikui. Dabar antras triukšmas šiuo reikalu, manoma daryti, kad tokiu būdu paleisti dūmų kamuolį į mūsų visuomenę ir parodyti, kad dabartinė vyriausybė labai esanti greita, labai produktingai dirbanti ir kad visi tie kaltininkai, anot jų, bus patraukti asakomybėn delto, kad jie elgėsi neteisėtai. Man rodos, čia yra tas tikslas, del kurio iššaukta šita interpeliacija.

Ponas Ministeris Pirmininkas savo kalboje nurodė visą eilę asmenų, ar organizacijų, kurioms buvo duota pašalpa. Bet man atrodo kad Ministeris Pirmininkas, nors jo kalbos tonas buvo gana ramus, vis delto turėjo paimti apyskaitą, ne tik iš 1924 m. Jisai turėjo paimti visą apyskaitą ir pažiūrėti, kaip tasai dabar kalbamas mūsų biudžeto paragrafas buvo vykdomas nuo pat mūsų nepriklausomo gyvenimo įsikurimo. Bet jisai specialiai paėmė tik 1924 metus, reiškia nuo 1924 metų ligi 1926 metų, kaip spėju birželio 12 d. O visa kas buvo prieš 1924 metus, nors aš spėju, kad p. Ministeriui pirmininkui buvo atskleistos ir tos apyskaitos, nerado reikalingu su jomis susipažinti, nes jam ytin rūpėjo vien tik nurodyti, kaip buvusioji krikščionių grupių vyriausybė šito paragrafo sumas naudojo. Jau šitas vienas gali parodyti tendenciją, kuri vyriausybei ir, Ministeriui Pirmininkui man atrodytų, būtų neleistina. Mes kiekvienas turime laukti iš Ministerių Kabineto tikro objektingumo. Jeigu šitą klausimą kelti, jeigu tą visą §-ą nagrinėti, ar

jisai yra tikslus ar ne, ar jisai yra toksai, kai Voldemaras pasakė, kad net yra priešingas įstatymams toks §-as, tai žinoma, reikėjo tada iškelti visą eilę metų, kuriuose buvo kaip tik ne krikščionių grupių atstovai Ministerių Kabinete, bet pats ponas Sleževičius, pats p. Voldemaras ir kiti.

Bet, žinoma, aiškus dalykas, kad kelti tas, kas gali patiems būti nemalonu, nėra reikalo, ir del to ponas Ministeris Pirmininkas, man rodos, visai sąmoningai nutylėjo visa, kas buvo prieš 24 metus, o labai plačiai referavo, kas buvo nuo 24 ligi 26 metų. Bet ir čia ponas Pirmininkas vis del to šį tą nutylėjo, kas jam atrodė, kad ne visai naudinga būtų kelti. Taip, sakysim, jis galėjo pažymėti, kad buvo, sakysim, ligi pereitų metų, rodos, duodama nuolatinė pašalpa „Žiburėlio" bendrabučiui iš Užsienių Reikalų Ministerio sumų, nors „Žiburėlis" nieko bendra su užsienių reikalais bent paskutiniuoju laiku neturi, o sumos buvo duotos gana žymios. Žinoma, del tų sumų mes, kaip paprastai, triukšmo nekeliam, nes mes neskaitom, kad Ministerio Pirmininko ar Užsienių Reikalų Ministerio dispozicijon atiduotos sumos, jei Seimo jos yra patikėtos, būtų reikalingos tokio smulkaus ir detalaus nagrinėjimo, kokį norėtų įvesti dabartinė Seimo dauguma. Jeigu dabartinė Seimo dauguma šį savo nusistatymą tesėtų, tai aš manau, ji būsimame biudžete šitose pozicijose turės palikti labai mažas sumas. Tai ir apžiūrėsim, kada tamstos ateisit į Seimą su biudžetu, kaip atrodys šitų paragrafų sumos. Jeigu jos atrodys labai mažytės, tai mes suprasim, kad tas, ką jūs kalbat, ir manoma daryti. Bet aš abejoju, ar šitos sumos tamstų įneštame biudžete bus labai mažos. Žinoma, pranašauti būtų sunku, aš tik spėju, kad ytin į tas sumas tamstos būsite savo domėsio atkreipę. O jau pasakiau, kad ponas Ministeris Pirmininkas, aš manau, visai sąmoningai, nepaminėjo „Žiburėlio", nes tai yra tam tikros pakraipos įstaiga. Taip pat ponas Ministeris Pirmininkas nepaminėjo dar ir kitų, kuriam buvo duodama. Sakysim, kalbėdamas apie „Echo" laikraštį, apie kitus laikraščius jis kažin kodel nerado reikalo paminėti apie „Lietuvį", kuriam taip pat buvo duota pašalpa. Nerado reikalo, tur būt del to, kad galima buvo tikėtis, jog ponas Voldemaras išeis su tokia kalba, kokią jis pasakė. Žinoma, užgauti, nors, tiesa, ne labai stipriai laikančiasi partiją pozicijoje, vis delto būtų ne visai patogu, ir gal būt del to ponas Ministeris Pirmininkas rado labai tiksliu ir reikalingu šitą poziciją nutylėti. Man rodos, tikslumo dėliai, jei buvo kalbama apie pašalpas, duodamas laikraščiams, reikėjo paminėti ir „Lietuvis". Taip pat reikėjo paminėti ir kitos organizacijos. Ne tik „Žiburys", ne tik Zitos

draugija ar kitos, bet reikėjo paminėti ir „Kultūros" organizacija. Ir ponas Bielinis, aš manau, gerai žino . . . (Atstovas Bielinis, iš vietos: Nieko negavo) Ach, nieko negavo? Gavai tamsta . . . (Atstovas Bielinis iš vietos: Meluoji tamsta) — Pažiūrėsim, galėsim patikrinti . . . Aš žinau, kad yra duota (Iš sd.: Su paskola) — Su paskola, taip, bet vis delto gavot (Dešinėj juokas). Iš kairės: Iš taupomųjų kasų gavo. Bet ponas Ministeris Pirmininkas rado reikalingu tai iškelti. Aš manau, kad ir „Kultūros" gautoji paskola — dabar pašalpa virs, — vien objektingumo dėliai taip pat reikėjo iškelti. Žinoma, turiu prisipažinti, kad aš jokiose apyskaitose nesiknisau ir neieškojau nei koalicinio nei dabartinio Kabineto apyskaitose didesnių smulkmenų, kurias ponas Ministeris Pirmininkas sąmoningai yra apleidęs, ir todel tų smulkmenų čia negaliu cituoti. Aš turiu tik konstatuoti, kad čia buvo patiekta tik tas, kas dabartinei pozicijai gali būt naudinga. Bet kas dabartinei pozicijai *gali būti nenaudinga, tas visai sąmoningai buvo nutylėta*. Aš suprantu, kad tamstoms svarbu yra, kaip ponas Bistras yra pasakęs, padaryti lyg kažin kokio didelio įspūdžio mūsų visuomenei, kad štai, buvusi vyriausybė, tiesa, per trejus metus, yra padariusi tokių ir tokių nuostolių mūsų valstybei. Bet, kaip sakiau, jeigu ponas Ministeris Pirmininkas būtų objektingas ir jeigu būtų paėmęs visus metus nuo 1919 ligi 1926, tai be abejo, tos aikvojamos sumos išeitų čia, tur būt, labai žymiai pranokusios. Dabar jis pabrėžė 24 ir 26 metus. Tamstos, antrasai Seimas yra gavęs Valstybės Kontrolieriaus pranešimą, kur, sakysim, ne tik yra duotos pašalpos kai kam,. — jau ten del pašalpų nieko nekalbama, bet tiesiog atskiros įtaigos yra nuo 19 metų ligi šiol neatsiskaičiusios, jokių dokumentų nėra pristačiusios. Ir tai labai žymioms sumoms; ne milijonui litų, kaip kalbėjo ponas Ministeris Pirmininkas, bet yra apie 80 milijonų litų neatsiskaityta. Bet, tamstos, mes del to triukšmo nekėlėm ir nekeliam. Kada tą klausimą galutinai išriš teismas, kada patrauks atsakomybėn žmones, kurie yra neatsiskaitę, tai tada mes triukšmą pakelsim (Atstovas Toliušis, iš vietos: Pasakyk apie pašalpą iš masonų centro). (Skambutis) . . .

Pirmininkas. Atstovą Toliušį kviečiu tvarkon.

Šmulkštys. Kol teismas šituo klausimu savo sprendimo nėra padaręs, mes jokio triukšmo nedarom. Mes nenorim, kad Seimas virstų kažin kokia teismo įstaiga, kuri jau pirm laiko, be jokio ištyrimo, kaip profesorius Voldemaras siūlė, trauktų atsakomybėn ir tiek. Man rodos, Seimas, kaipo rimta įstaiga, neužsiims tardymais. O jeigu norės užsiimti,

tai einant statutu, gali tiktai per atatinkamas komisijas tai padaryti. Tiesa dabartinė Seimo dauguma yra parodžiusi kitokį savo nusistatymą šiuo atžvilgiu jau pirmuose savo žingsniuose, būtent priėmusi tam tikrą rezoliuciją del Seimo rinkimų teisėtumo. Aš tada sakiau ir dabar pakartoju, kad tada Seimo žingsnis buvo klaidingas ir jeigu tamstos dabar manot panašią klaidą irgi daryti ir teismui ir tardymui už akių užbėgti, tai, žinoma, patys būsite kalti. Toliau ponas Ministeris Pirmininkas ypatingo dėmesio yra atkreipęs į pašalpas ar paskolas „Žiburio" gimnazijai. Aš galėčiau pripažinti racijos ponui Pirmininkui kad „Žiburio" draugijai ne pašalpos, nei paskolos duoti nereikėtų, jeigu žiūrėti į „Žiburio" draugijos, kuri turi savo žinioje 7 mokyklas, kuri yra lavinusi keletą tūkstančių jaunuolių, reikėtų pasakyti, kad čia yra klerikalinė įstaiga, nieko bendra su valstybe neturinti. Tuomet, be abejo, tokiai įstaigai duotoji pašalpa būtų valstybės lėšų aikvojimas. Bet kada jūs kalbat, kad „Žiburiui" nereikėjo duoti pašalpos, del to kad neturi ryšio su valstybe, tai neužmirškite, kad sunkiausiais laikais, vokiečių okupacijos laikais, ne tamstų profesinės sąjungos, kurių tada dar nebuvo, ne kitos kokios įstaigos kovojo su vokiečiais ir steigė mokyklas, bet tą darė „Žiburio" draugija. Jei tamstos tą pamiršote, aš noriu tai priminti. Tamstos šiandien lengva širdimi sakot, kad „Žiburiui" nereikėtų duoti pašalpos. Žinoma, aš ir galiu pripažinti, gal nereikėtų. Bet nereikėtų užmiršti ir visa to, ką jis buvo padaręs mūsų valstybei. Nereikėtų pamiršti to laiko, kada „Žiburio" mokiniai, Lazdijų gimnazijos aukštesniųjų klasių mokiniai surūdijusiais šautuvais ant pečių nešė sargybas naktimis, del to kad kariuomenės buvo maža, o dieną ėjo mokslus. Tada „Žiburio" gimnazijos ir jų auklėtiniai turbūt buvo geri ir kariuomenei ir tai pačiai valstybei. Bet kada ji paprašė pašalpos, nes jai reikalinga pasistatyti namus, jau tada tie auklėtiniai ir toji įstaiga darosi valstybei ne tik nenaudinga, bet darosi žalinga. Ir ponas ministeris pirmininkas mano, kad tai draugijai jokios pašalpos valstybė duoti negali. Jūs turite keletą profesinės sąjungos įstaigų. Ką jus esate davę? Juk jūs nė vieno namo nesat pastatę? Jūs turite paėmę visą Kėdainių dvarą. Jūs tą dvarą eksploatuojat, bet valstybei pliusų ekonominiu atžvilgiu nesat davę ir tamstos to neužginsite. Jūs esat reikalavę, kad būtų šelpiama Mariampolės realinė gimnazija. Bet vėliau ta pašalpa buvo atimta ir šiandien tamstos apie tą gimnaziją tylite, nes patys įsitikinot, kad tai buvo tokia gimnazija, kuri valstybės pašalpos nebuvo reikalinga. Bet savo laiku tamstos ją labai gyrėt. Ir jeigu šiandien mes norėtume tuo pačiu mastu jus matuoti, šiandien jūs patys pripažįstat, kad tokia

gimnazija buvo kenksminga. Vadinasi, visos tos lėšos, kurios buvo duotos tai gimnazijai išlaikyti, buvo valstybei žalingos. Bet mes to klausimo nestatom. Ta gimnazija yra likviduota ir klausimas yra baigtas.

Tas pats „Žiburys" penkiose vietose turi pastatęs naujų gimnazijos namų. Ir aš manau, kad valstybei čia žalos nepadaryta. Jeigu paimsime Prienų gimnaziją, pastatytas namas, kur sutelpa visa mokslo įstaiga, ir jeigu tos gimnazijos pastatymui iš valstybės lėšų nieko negauta, manau kad pačiai valstybei yra padaryta labai daug. Jeigu paimsim Kybartų „Žiburio" gimnazijos namus, tai prieš kurį laiką ten stovėjo griuvėsiai; ir ponas Voldemaras puikiai žino tuos griuvėsius, kurie gal ir šiandien griuvėsiais tebebūtų. Bet „Žiburio" draugija ten pastatė gražų namą. Ar galima pasakyti, kad jį pastatė valstybė, jeigu valstybė davė apie 50.000 pašalpos. Jeigu už tą 50.000 pastatytas gražus namas, kur mokinasi keli šimtai jaunuolių, tai kiekvienas žino, kad ne už tuos 50.000 pastatyta, kad kaštavo 200.000, reiškia valstybė prisidėjo tik ketvirta dalimi ir mes turime šiandien savo namą, kuris, mano manymu, mūsų mokslo įstaigoms gėdos nedaro. Paimsim Šakių gimnaziją. Pačiame miestelyje nėra patogesnio namo, kur galima būtų net paprasta mokykla laikyti. „Žiburys" pastatė ten gražų namą, bet šiandien Ministeris Pirmininkas sako, kad toji paskola, tiesa, vėliau pervesta į pašalpą ir šiandien manoma ta pašalpa atimti, kad ji duota neteisėtai. Ar teisėtai, ar neteisėtai buvo duota, ne mano dalykas spręsti. Jeigu už 35.000, kuriuos pridėjo valstybė prie tų namų, šiandien Šakiuose atsistojo gražus namas, kur mokinasi irgi keletas šimtų jaunuolių. Manau, kad jeigu ištiktų valstybę sunkūs laikai ir tamstos patys panorėtute suvalstybinti privatines mokyklas, tamstos rastute jau didelę pradžią padarytą ir nebereikėtų dėti šimtų tūkstančių naujiems namams statyti. Jeigu prie to didelio darbo, kuris padarytas vietos žmonių iniciatyva, kurią jūs taip sakotės branginą, bet dabar parodot, kiek ji tamstoms brangi, tai tie 35.000 duoda valstybei labai ir labai didelio pliuso. Aš nekalbėsiu apie kitas vietas, kur irgi „Žiburys" yra pastatęs namų ir valstybė gal tik dalį savo lėšų yra davusi. Aš priminsiu tik Lazdijų gimnaziją, buvusią Seinų gimnaziją. Iš Seinų buvo išvaryta, Lazdijai buvo nudegę. Niekur nebuvo patogesnio buto. Vietos žmonės savo iniciatyva pastatė irgi namus. Ir jeigu jiems duota iš valstybės statyti namus tokioj vietoj, kur valstybė pati nedrįso imtis iniciatyvos, ten buvo pastatytas namas, ir aš nemanau, kad būtų padaryta valstybei nuostolis. (Toliušis iš v.: Pasakok apie vyskupų lazdas).

Gerai. Papasakosiu Toliušiui apie vyskupų lazdas. Specialiai Toliušiui. Jeigu tamsta nori žinoti, pasiklausk pono Liono, jis tamstai papasakos, kad jis buvo iniciatoriumi ir pirmu kaltininku, kuris vyskupui pirmą lazdą nupirko — Skvireckui. Ministerių Kabinete rasi tamsta dokumentų. Ir ponas Sleževičius buvo tada pirmininku, kada pirma vyskūpo lazda jūsų žmogaus buvo pirkta. Šiandien del tų lazdų jūs didelį triukšmą keliat. Pagaliau, ar tų lazdų pirkimas padarė valstybei didelių nuostolių? Voldemaras prikaišioja ir reikalauja, kad jos nebūtų slepiamos. Jeigu Voldemaras būtų valdžioj, jis turbūt pasistatytų radio siųstuvą ir viską, ką jis padarytų ar sumanytų, tučtuojau po visą Lietuvą paskleistų. Mūsų vyriausybė jokiose oficialinėse derybose nedalyvavo del sudarymo provincinės bažnyčios, bet buvo tik kontakte. Ir jeigu paskirta 25.000 lazdoms, aš manau, kad prieš valstybę prasižengimo nebuvo padaryta. Aš nemanau, kad tamstos norėtute šiandien katalikų bažnyčią pastatyti blogesnėn padėtin, negu ji buvo prie caro valdžios. Jeigu prie to jūs einat, tai reikia aiškiai pasisakyti, kad kiekvienas aktas, kuris padarytas bažnyčios naudai, jūsų nuomone yra valstybei žalingas. Aiškiai pasisakykit čia Seime, aiškiai skelbkit spaudoj ir savo vienminčiams provincijoj. Tada bus sunku teisintis prieš rinkikus, kaip iki šiol jūs darot, kad neinat prieš tikybą, kad jūs tos tikybos neužgauliojat ir kad kiekvieną aktą, padarytą bažnyčios naudai, jūs nelaikote valstybei žalingu.

Bet jeigu dabar tamstos kiekvieną mažą darbelį, kas yra padaryta bažnyčios naudai, skaitote valstybei žalinga, tai, žinoma, reikia savotiškai ir įvertinti jūsų tą pasakymą.

Toliau ponas Ministeris Pirmininkas čia kalbėjo apie šelpimą įvairių laikraščių, jų tarpe ir „Echo". Jis pasakė, kad tokiems dalykams negalima leisti iš kreditų paskirtų Ministerio Pirmininko žiniai. Tai aš paklausčiau p. Ministerį Pirmininką, o kaip jis įvertins sakysim, koalicinio kabineto vieną aktą, kuris numatė iš tų pačių sumų atleisti pinigų įsteigti Klaipėdoj muzikos mokyklą. Tenai buvo išleista apie 100.000 su viršum litų. Čia buvo nenumatytas dalykas ir Ministerio Pirmininko slaptų sumų nereikėjo leisti, bet pasirodo toksai netikėtinas reikalas, jis buvo iškeltas tam tikromis mūsų vidaus politikos gyvenimo apystovomis ir mes neskaitome, kad čia Ministerių Pirmininkas, ne mūsų Ministeris Pirmininkas būtų pasielgęs neteisėtai, kad būtų padaręs klaidą. Priešingai, mes skaitome, kad jis labai tiksliai tuos pinigus sunaudojo, nors neturėjo teisėto pamato, nors neturėjo įstatymo, kuriuo einant galėjo tokiam dalykui pinigus panaudoti. Aš galėčiau visą eilę ir

kitų dalykų čia privesti, del kurių aš ne taip galvoju kaip p. Voldemaras. Ponas Voldemaras norėtų, kd viskas būtų išklota, viskas parodyta. Bet atsimenu, kada dar ponas Voldemaras buvo valdžioje ir kada žmonės į jį kreipėsi įvairiais reikalais, tai jis buvo kaip sfinksas; nieko iš jo nebuvo galima išgauti ir žmogus negalėjo suprasti, ar jis žino, ar nežino, ar supranta, ar nesupranta dalyko, nes ministeris tylėjo. Dabar jis kitaip kalba, dabar reikalauja didžiausio atvirumo. Tai žinoma, jeigu eiti pono *Voldemaro nurodymais, tai mes pažiūrėsime, kaip tamstos patieksite* atsskaitomybę nuo birželio 12 d., sakysim iki Kaldėdų, ar tamstos patiekdami atskaitomybę viską atvirai nurodysit, ar ne, o gal p. Švietimo Ministeris mums tuomet pasakys, kad vienai, kitai orgaizacijai atsakoma kreditas del to, kad p. Finansų Ministeris pasakė, kad negalima duoti. Žinoma, tos organizacijos, jūsų organizacijos, jos yra dabar nepatenkintos p. Finansų ir Švietimo M-rių pasielgimu. Bet manau, kad jos bus patenkintos, kada bus naujas biudžetas, kada bus numatyta naujų kreditų, tai manau, kad tos organizacijos, kurios šiandien reiškia didelio nepasitenkinimo p. Švietimo Ministeriui, jos tada bus patenkintos. Tai žiūrėsime, kaip tamsots atsiskaitysite, ar išeis p. Švietimo Ministeris ir pasakys, kad Profesinei sąjungai yra tiek duota, „Kultūros" tiek, tam tiek, tam tiek ir t.t.

Dabar norėčiau šiek tiek pakalbėti del p. Voldemaro. Ponas Voldemaras, kalbėdamas prie deklaracijos, kiek atsimenu darė tokio įspūdžio, kad jis nelaiko dideliais gudruoliais ir tuos, kurie valdė ir kurie valdys: jūs durniai ir jūs durniai, bet vidurys — aš išmintingas. (Iš vl.: Jis taip nesakė.) — Jis taip nesakė, aš ir netvirtinu, bet sakau, kad jo kalba į mane padarė tokio įspūdžio: vienus papeikė, kitus papeikė ir galų gale pasakė, kad girdi, mes tautininkai įgijome kuodidžiausią visuomenės pasitikėjimą ir mes žiūrime kritingai ir į buvusios ir dabar į naujos vyriausybės darbus. Ir paskui balsuojant deklaraciją jo frakcija nei už nei prieš nebalsavo. Taip sau palaviravo ir tuo pasitenkino. Ir dabar jo pasakytoji kalba į mane tokio įspūdžio daro: jis turėjo papeikti, nes visgi jis laikosi prie pozicijos, kaip žirnis prie kelio. Jis čia davė ir vieniems ir kitiems, o visuomenė tu būk gudri ir suprask ką čia p. Voldemaras norėjo pasakyt. Ponas Voldemaras labai charakteringai yra pasakęs, kad kas kas, bet jau p. Bistras tuo klausimu neturėtų čia kalbėti. Ir man čia noroms nenoroms klausant p. Voldemarą irgi kyla mintis, kas kas, bet jau p. Voldemaras neturėtų čia kalbėti. Ponas Voldemaras labai gražiai pasakė apie biudžetą. Girdi, biudžetas šeimyniškai sudarytas. Aš manau, kad kaip tiktai labai šeimyniškas biudžetas buvo tada, kada p.

Voldemaras buvo valdžioje. P. Voldemarui visai nepritiko privesti p. Bistrui asmens argumentą. Aš manau, kad p. Voldemaras vistik turėtų būt atsargesnis tuo klausimu, nes visuomenė dar daug apyskaitų iš jo reikalauja. Jis, žinoma, nežiūrint į tai, kad viena byla buvo pralošta Danijoj, vis delto moka išsisukti kaip gudrus advokatas, bet galų gale teismas priteisia ir atsiskaityti reikės.

Aš manau, kad p. Voldemaras ne be pagrindo pasakė, kad galima būtų vyskupams lazdas pirkti iš savo kišenės, manau jis taip ir būtų padaręs. Juk mes atsimenam, kada jis buvo valdžioj, ką pats sakė viešai visuomenei. Girdi, ne tiktai algos neima, bet priešingai, dar valstybei primoka. Žinoma, minia buvo labai patenkinta, kad turėjo tokį puikų Ministerį Pirmininką ir Kraštò Apsaugos Ministerį, kuris ne tik valstybei nieko nekaštuojąs, bet dar primokąs. Bet manau, nė vienas rimtas Seimo atstovas ir šiaip žmogus, kuris giliau į tą dalyką pažiūri, ir net pats Voldemaras, nedrįs iš šitos tribunos tokius naivius dalykus tvirtinti. Čia p. Voldemaras, aiškindamas valstybės išlaidų biudžetą, net jį rodė, ar jis daugiau taikė tat Seimo atstovams, ar publikai. Aš bent manau, kad taikė daugiau publikai. Tai man rodos, kad p. Voldemaras turėtų tuo klausimu kur kas atsargiau kalbėti, ir į tą klausimą visai nesikišti, nes rusiškai tariant ir jo „rylco v pušku". Čia reikia pirmiau į save pasižiūrėti, o paskui jau kaltinti kitus.

Toliau p. Voldemaras kalbėdamas del mūsų biudžeto, labai kritiškai pabrėžė žodžius, „nenumatytoms išlaidoms", ir statė klausimą: kas tai yra nenumatytos išlaidos: ir daro išvadą, kad tai yra šeimyniškas biudžetas ir paskui priskaitė įvairių organizacijų ir įvairių draugijų, kurios buvo šelpiamos, kaipo buvusios pozicijos šalininkai. Man rodos, kad p. Voldemaras turėtų žinoti, nors pats nebuvo padavęs pareiškimo, bet pareiškimą padavė p. Krėvė-Mickevičius. Ir neabejoju, kad apie tai žino p. Voldemaras, nes tuo pareiškimu buvo prašoma ir „Lietuviui" pašalpos, ir jis gavo. Ir dabar suprask tu žmogus Voldemarą. Jis sako, kad „Lietuvis" — ėjo ir kitokiais vardais, — niekuomet jokios pašalpos nėra gavęs ir tiktai eina partijos lėšomis. Bet aš tikrai žinau, kad „Lietuvis" pagal savo didumą atatinkamos pašalpos yra gavęs. Reiškia, buv. Ministerių Kabinetas žiūrėjo į tuos klausimus truputį plačiau, negu dabartinė pozicija supranta. Ir jeigu buvo reikalas vieną kitą laikraštį sušelpti, tai pašalpa buvo duodama.

Aš manau, kad p. Voldemaras ir visa jo pozicija puikiausiai nori pridengti tą, ką jie mané toliau daryti, pridengti šituo triukšmu, kuris dabar Seime daromas. Žinoma, kai kam gal ir atrodytų, kad po to, kaip

vyriausybė iškelia tokius dalykus, ir Seimo dauguma griežtai kritikuoja buvusios vyriausybės darbus, ir kaip iš vietos reikalauja į kalėjimą pasodinti be teismo, kad toji pozicija bus šventa ir valdys viską puikiai, ir niekas a priori manyti negali, kad kas nors bus bloga, iš dabartinės pozicijos atstovų. Bet reikia žinoti, kad p. Ministeris Pirmininkas praktiką jau turi iš 1919-1920 metų, nes iš tų metų buvusios vyriausybės apyskaitos nėra duotos. Reiškia, jo mokyti nereikės — žino kelius. Aš manau, kada ateis laikas, gal mes turėsime panašios progos apie tamstas pasikalbėti. Bet aš kartoju p. Bistro žodžius, kad buvusiojo Seimo dauguma daug rimčiau žiūrėdavo į valstybės reikalus, negu tamstos ir ypač Seime, kur turėjo daug progos, sakysime, apie tamstos, jeigu nepamirštos dar „Vilnies", jeigu nepamiršote „Bangos" istorijos ir kitų gražių dalykų, kur gal ne vieno uodegaitė buvo įkišta. Tada mes triukšmo nekėlėme. Mes šitą dalyką žinojome, bet mes sakėme, kada ateis į teismą, tai mes jį iškelsime. Pirm laiko nedirbkit jokių pasmerkimų. Aš manau, kad tamstos būsite daug logingesni ir išmintingesni, jeigu panašiai elgsitės. Jeigu p. buvęs Ministeris Pirmininkas yra pasakęs, kad tamstos turite tą visą dalyką atlikti, jeigu yra padaryti neteisėtumai, įstatymams priešingi darbai, tai yra teismas, teismas padarys sprendimą, mes ir laukiame teismo sprendimo. Ir aš tą patį pakartoju. Jeigu turite savo rankose dokumentus, tai kam triukšmą kelti. Jeigu sakot, kad kam trukdomas Seimas, kad norite pravesti visą eilę įstatymų, tai ir veskit tuos įstatymus. Jūs mokesnių įstatymą palaidojot, nes jisai jums yra nemalonus, jūs prieš atostogas nenorite jo priimti. Bet jums yra svarbu įnešti interpeliaciją, savo interpeliacija padaryti triukšmą, o įstatymus, kurių laukia visas kraštas iki šiam laikui jūs neišleidot. Ką jūs esat išleidę? Jūs esat išleidę amnestijos įstatymą. Jūs nepasigirsite prieš tautą su amnestijos įstatymu. Jūs esate išleidę spaudos įstatymo pakeitimą, kuris yra blogesnis negu iki šiam laikui buvo. Jūs esat išleidę susirinkimų įstatymą, bet pasakykit, kokius konkrečiai įstatymus išleidot, kurie paliečia visą kraštą, jo ekonominę būklę. Tai tada būtų jūsų nuoplenas. Dabar jūs einat į Seimą su tokiomis interpeliacijomis, kurios triukšmą tik gali sukelti, bet absoliučiai jokios naudos negali duoti. Ponas Voldemaras, kalbėdamas del buvusiojo Ministerio Pirmininko kalbos, pasakė: Dieve, atleisk, nes nežino ką daro. Aš noriu tuos pačius žodžius pasakyti prie p. Voldemaro kalbos kaipo finalą, kad visą tą, ką jisai kalbėjo ir labai naiviai, kas profesoriui netinka, ir kalbėjo prasilenkdamas su tiesa ir ne visai tiksliai. Kaip visuomet, jisai mėgsta vartoti Šventojo Rašto žodžius,

bet šituos žodžius netiksliai pavartojo. Aš galėčiau visai tiksliai pasakyti po jo visos kalbos: Dieve atleisk ir jam, nes jisai nežinojo ką kalbėjo. Ir dauguma, kuri su šita interpeliacija mano visuomenę nustebinti . . . (Iš vl.: Ir nustebino). Aš abejoju, ar nustebinot, tai mūsų visuomenė pasakys: Dieve, atleisk jiems, nes jie jauni, mažai praktikos turi. Seime daugumą turi, dar tik du mėnesius. Aš manau, kad šita interpeliacija pačio dalyko nepaliečia, šita interpeliacija patiekta dabartiniam Ministeriui Pirmininkui, ji kaipo interpeliacija jokio tikslo neatsiekia. Ko jūs norėjot? Ar palaikyti dabartinę vyriausybę, ar ją nuversti? Ar jūs norite, kad dabartinė vyriausybė . . . (Iš vl.: Kad paaiškinimus padarytų.) Galima buvo paklausimą padaryti, ką mano Ministeris Pirmininkas padaryti su tomis sumomis, kurios yra išleistos neteisėtai. Ir būtų Seimui pilnai pakakę 5 minučių del šito dalyko. O tamstos užėmėt keletą valandų laiko, darote Seime triukšmą ir del to, kad nurodytut ką yra padariusi krikščionių vyriausybė nuo 1924 iki 1926 metų. Bet kada buvo reikalaujama, kad nurodyti, kas yra padaryta visų buvusių ministerių pirmininkų per visą laiką, nes tik tada mūsų visuomenė galės objektingai pažiūrėti į visą tą, kas iki šiam laikui buvo tos vyriausybės daroma. Tai aš manau, kad tamstos tada turbūt nutilsite del to, kad buvusieji Kabinetai, ypač 1919-1920 metų Kabinetas, kuriame pirmininkavo laimei ar nelaimei tas pats ministeris pirmininkas, kuris dabar yra, ir apyskaita nepadaryta, pirmiau su šituo atsiskaitykit, o paskui jau žiūrėkit, ką buvusioji vyriausybė yra padariusi paskolų ir pašalpų klausimu. Nes ten, kas padaryta, tas padaryta neteisėtai todel, kad iki šiam laikui Valstybės Kontrolei jokios apyskaitos duoti negalite. Todel mes del šitos interpeliacijos, kadangi ji yra be jokio tikslo, nei vyriausybei palaikyti, nei vyriausybei nugriauti, tai mes irgi negalėsime balsuoti už.ją nei už, nei prieš. Mes pažiūrėsime, kokią jūs pereinamąją formulą patieksite. Aš manau, kad patieksite pilną pasitikėjimą dabartinei vyriausybei ir duosit pasmerkimo aktą buvusiai vyriausybei. (Iš vl.: Nujauti?) Nujaučiu todel, kad mes matėm, kad jūs esate klaidingą žingsį padarę. Tai žinant šitą praktiką, galima manyti, kad lygiai taip pasielgsite, pasmerksite, kaipo Seimo dauguma 46 rankomis buvusią vyriausybę, kaipo nusižengusią teisėtumui. Bet aš manau, kad pasekmės to pasmerkimo lygiai bus tokios pat, kaip pasmerkimo, kuris buvo padarytas pirmuose šio Seimo posėdžiuose del Seimo rinkimų teisėtumo, kur jūs pripažinot rinkimus teisėtais ir neteisėtais ir dabar patys nežinote, ką su jais padaryti. Ir Ministeris Pirmininkas nežinojo, ką atsakyti į jūsų paklausimą, bet kad Ministeris Pirmininkas kaipo

advokatas susigriebė pasakyti: aš oficialiai nieko nežinau. Šitas pasakymas yra labai charakteringas ir labai gražus. Ir aš manau, kad dabar daromas triukšmas yra kaipo priemonė dabartinei Seimo daugumai pasiekti savo tikslą, nieko negali duoti. Ir aš manau, kad tas smerkimas būtų ne visai tinkamas Seimui kaipo tautos atstovybei. Jūs galėtute pasitenkinti paprastu paklausimu, o Ministeris Pirmininkas bus toks uolus, kad jūsų norus panorės pildyti, patrauks atsakomybėn, jeigu buvusioji vyriausybė pasirodys. Ir tik tada, kada teismas savo žodį tars, tada tik sprendimas turės savo galią. Dabar jūs galit smerkti šimtą kartų, mes žiūrime į šitą sprendimą, lygiai kaip į sprendimą del rinkimų teisėtumo.

DĖL MINISTERIŲ KABINETO FINANSINĖS POLITIKOS

Voldemaras (taut.) Gerbiamieji atstovai! Šiandien toksai turbūt likimas, kad iš šitos katedros keičiasi optimizmo vilnis ir pesimizmo vilnis. Kada praėjusią interpeliaciją svarstėm, tai socialdemokratų frakcijos vardu kalbėjęs atst. Bielinis kaip tik pradėjo nuo šitos pesimizmo vilnies, nurodydamas kokia sunki šiandien yra Lietuvos ekonominė padėtis ir kokį sunkų krizį mes gyvename. Ir jeigu jisai rado reikalinga tą priminti, tai kaip tik matyti, todel kad daugelio dalykų aiškinimas yra tame pačiame krizyje. Jeigu pažiūrėsime už Seimo, tas pesimizmo ūpas eina ir toliau. Sakysime, mūsų spaudoje buvo prieš keletą dienų net eilė intervjų apie esamus Lietuvoje streikus. Ir tie patys streikai, tegul bus vienų laikomi agitacijos pasekme, kitų revoliucija, bet iš esmės nepakitėja. Ir tas rodo, kad mes gyvename ekonominį krizį. Dabar šiandien buvo vėl iš kitos srities, iš visai kitos srities, tariant Soloveičiko banko veikėjo ir banko direktoriaus pareikšta, prekyba gyvenanti savo dvyliktą valandą. Jeigu neateiti pagalbon prekybai ir pramonei, tai prekyba ir pramonė neišsilaikys, pramonė žus ir Soloveičikas nurodė priemonę — įsteigti prekybos ir pramonės banką, kuris, kaip ir Žemės Bankas, gelbėtų tą prekybą ir pramonę. Ot, sakau, tai pesimizmo srovė; padidinto ar ne, aš kol kas nekalbėsiu. Dabar ateina ponas Finansų Ministeris ir atsineša optimizmo srovę. Optimizmas — geras daiktas ir reikia jo turėti. Bet vienas dalykas optimizmas, kitas dalykas akių merkimas. Ir man rodos, kai aš svarstau tokį Pono Finansų Ministerio optimizmą, tai man kartais jis atrodo jau nebe optimizmas, bet lyg ir akių merkimas. Tiesą pasakius, pradžioje jis šiek tiek nusistebėjimo pareiškė. Sako: yra deklaracija, ten buvo pasakyti bendri principai, o jie nori apie kažkokius konkrečius dalykus išgirsti

deklaracijoje. Bendrais principais gyvenimą nepatenkinsi, čia kaip tik ir reikia tie konkretūs dalykai išgirsti. *Ir visuose kraštuose, bent Vakarų* kraštuose, kur kalbama apie deklaracijas, tai nekalbama apie bendrus principus, o kalbama apie konkrečius darbus, kurie bus padaryti. Čia, sako, ką gi, principus pareiškėm, del jų nesiginčija; o nori, kad pasakytum konkrečiau. Ir šiek tiek šiandien buvo mėginta pasakyti konkrečiau, bet nepasakyta. Pirmiausiai kas mums rūpėjo, tai dabartinis stovis faktinos žinios apie Lietuvos ekonominę padėtį. Ir tų žinių mes nė vienos negirdėjom. Vėl, nors ir mažas faktas, bet mes vėl išgirdom išdėstytus principus, o į gyvenimo tirštumą ponas Ministeris nepanorėjo mus vesti, matyti, rasdamas ją ne perdaug jaukią. Bet kaip tik, kas nori tikrai matyti, tai man rodos, optimizmui medžiagos ne per daug galima gauti. Aš visada, kada tik gaudavau, skaitydavau „Lietuvos Ūkį". Ir turiu pasakyti, kad tokių davinių ten per mažai yra. Ponas Finansų Ministeris, be abejo, turi kur kas daugiau žinių ir galėjo jas čia išdėstyti. Tada gal būt ir mes galėtume taip manyti, kaip jis. Kaip yra ištikrųjų su mūsų finansais? Sakysim, apčiuopiamai paimsim, kaip yra su mūsų mokesniais. Aš pasiremsiu Finansų Ministerijos leidiniais, kuriuos ji laiko oficialiniais ir leidžia visų žiniai. Štai santrauka tų pajamų, kurios gautos, ir išlaidų, kurios padarytos per penkius mėnesius. Penki mėnesiai beveik pusė biudžetinių metų. Ir ką mes matom? Mes matom, kad pajamų surinkimas neina taip toli, kad galima būtų būti optimistu. Jeigu mes pažiūrėsim, kiek per penkius mėnesius pajamų įplaukė, tai mes rasim, jei imti %%, už penkis mėnesius gauta tik 34% visų biudžeto pajamų. Vadinas, tas % nėra didelis. Žinoma, mes neimsim matematiškai, nes negalima taip imt, kadangi vasaros metu pajamos mažesnės, vėliau — didesnės, bet jeigu skaitysim, kad geriausias laikas yra pavasarį, 3 mėnesiai, gereiausias laikas mūsų žemės krašte, kaipo naturalinio ūkio krašte, paskui rudenį, jeigu bus geri metai, turėsim vėl 3 gerus mėnesius. Vadinas, maždaug, pusė biudžetinių metų susidaro, taigi turėtum laukti arti pusės numatytų pajamų. Bet to nėra. Čia iš viso, jeigu paimti skaitmenį %%, susidaro 34,3%. Vadinas, vos daugiau trečdalio. Tai kaip dabar? Juk išlaidos daromos. Pirmas klausimas, kuris mums rūpėjo, tai — ar mes apsieisim šiais metais be deficito, ar ne. *Ir kada kategorijomis žiūrime dalykus, kuriuos oficialiai Finansų* Ministerijos organai skelbia, tai vėl kai kurios pozicijos stačiai metasi į akis kaipo nenormalinės. Žodžiu, vaizdas, kuris galima šiek tiek iššifruoti iš Finansų Ministerijos „Statistikos Biuletenio" už penkius mėnesius, nuo sausio ligi gegužės, yra gana pesimistingas. Kitų

ministerijos davinių aš neturiu ir todel nesakyčiau, kad tas vaizdas skleidžia tikrą matematišką teisybę. Gal yra kitokių davinių, kurie optimizmo daugiau gali duoti ir pateisinti pono Finansų Ministerio optimizmą, bet mokesnių ėjimas, biudžeto vykdymas man, kada skaitau biuletenį ir kitus spausdintus dalykus, kurie yra paskelbti, daro įspūdžio, kad mes tikriausiai turėsim deficitą. Vadinas, pirmas klausimas, kaip galai suvesti? Jei galų negali suvesti, pajamų negali padidinti, tai gal išlaidas galima sumažinti? Jeigu negalima gyventi taip plačiai, tai gal galima gyventi siauriau? Ir todel man rodėsi, kad kiekvienas Finansų Ministeris, atėjęs į Seimą ar į Kabinetą — ką gi, stebūklo gal negali padaryti, tai bent žmonišką darbą gali padaryti ir gali pasakyti: ponai, susispauskit. Kaip susispauskit? O suspauskit neišaikvotas išlaidas. Biudžetas buvo priimtas visiems metams, bet pasirodo, jo vykdymas verčia laukti deficito ir todel jis reikia atsiimti atgal. Dar sako, mes taupumą darom. Bet aš negaliu suprasti. Sako, statybą sustabdėm. Bet ką tai reiškia: ar sustabdyta statyba, kuri įtraukta į biudžetą, ar kuri neįtraukta? Jei sustabdyta ta, kuri ėjo be biudžeto, tai čia priešinga įstatymams ir apie tokią statybą negali būti kalbos. Jeigu tai yra teisėtas darbas, jeigu jis įtrauktas į biudžetą ir tam tikros sumos tam išleistos, tai, jeigu biudžetas neperžiūrėtas, kaip tas galima sustabdyti? Aš stačiai negaliu sau įsivaizduoti, ką reiškia „sustabdyti"? Algų avansų sustabdymas tai irgi, sako, taupumas. Tai yra tik teisėtumo grąžinimas. Avansu niekas algų negali gauti. Jeigu pasirodė, kad žmonės iš kalno algas gaudavo, tai aiškus daiktas, kad tai buvo neteisėtas dalykas. Tai čia ne taupumas, o teisėtumo gražinimas, ne daugiau. Taupumo priemonių iš to, kas pasakyta, aš visai nemačiau ir aš nežinau ir negaliu suprasti, kaip galima įvykdyti taupumo priemonės, neperžiūrėjus biudžeto, nes visos išlaidos turi būti surašytos biudžete, 241.935.400 litų. Vadinasi, toji suma turi būti pilnai ir gali būti išleista. Jeigu taip subalansuoti ir jeigu biudžetą neatimti atgal, ta suma bus išaikvota. Bet pajamų ėjimas rodo, kad pajamos eina dar mažyn. Jeigu taip, tai gali būti tokia dilema: gerai, mes iždą pripildysime, paimsime iš kur tik galima, galus suvesime, o kraštas tegul sau daro ką nori. Bet ar tuo keliu mes toli nueisime, į tai galima labai lengvai atsakyti. Galima priplėšti iždą ir sakyti: kol mes gyvenam, mums užteks, galime vartoti ir varginti kraštą, o kas bus paskui — tegul ką nori daro. Bet aš manau, kad ponas Finansų Ministeris tuo keliu eiti jokiu būdu nesutiks. Jis tiesa nesutinka, bet vis delto jis imasi keistos politikos ir nori sutaikyti du nesutaikomu dalyku: jis nori, kad ir vilkas būtų sotus ir ožka sveika liktų. Aš užsirašiau ant

greitųjų jo žodžius. Jis sako, kad Finansų Ministerija stengsis, kad ir įmonės galėtų veikti, nejaustų perdaug sunkios naštos ir kad iždas turėtų pajamų. Gerai tai gerai, bet čia išeina rato kvadratūra, o mes žinom, kad pasaulis tos problemos neišsprendė, ne tik finansinėj srity, bet juo labiau matematikos srity tokio rato dar niekas neišrado ir rato kvadratūros klausimo dar niekas neišsprendė. Be abejo, aš negaliu nepritarti ponui Finansų Ministeriui labai gražus dalykas, bet tai reiškia paversti ratą kvadratu. Kaip galima taip mokėti paimti iš tų įmonių, kad ir įmonės liktų sveikos, ir galėtų laisvai veikti toliau ir kad iždas turėtų pelno iš to. Iki šiol niekas pasauly tokios politikos niekas nėra išsprendęs nors gal daug kas ir būtų ta mintimi sužavėtas ir jeigu Finansų Ministeris tikisi, kad jam tai pasiseks, tai jau čia jo perdaug didelis optimizmas. Dar daugiau pasakysiu — sudarymas pačios atstovybės iš Prekybos ir Pramonės Rūmų, iš Žemės Ūkio Rūmų, ir Koperacijos atstovų ir atstovų nuo darbo, o šiuos pastaruosius reikia suprasti atstovus iš darbininkų profesinių sąjungų. Ponas Finansų Ministeris tikisi sudaryti tokį organą ir rodosi jam, kad kiekvienas iš to organo narių bus toki idealūs, kad kiekvienas iš jų pasiūlys savo mokesčių išdėstymo projektą ir šauks varžysis: ant manęs, ant manęs uždėk daugiau. (Salėj juokas.) Bet ir pats Ministeris pastebėjo, kad prieš pinigą mes visi esam silpni, kad doleris gerbiamas be luomų ir įsitikinimų. Jeigu tokį klausimą, kaip mokesčių išdalinimą, patieks tokiam organui, kiekvienas iš jų sakys, tegul tas moka, tegul anas moka. Prekybos atstovai sakys: aiškus dalykas, iš žemės visa gamyba eina, ūkininkai tegul moka. Žemės Ūkio Rūmų atstovai spirsis: ne, iš prekybos, jie nieko nedaro, iš jų reikia ir paimti. O darbo atstovai sakys: aaa, buržujai, štai kur visas pelno šaltinis iš jų reikia imti, iš mūsų nieko nevalia imti. Vadinasi, bus tai ne koks nors idealus organas, bet labai negražių peštynių vieta, peštynių, kam garbė turi būti pripažinta mokėti valstybinius mokesnius. Kad taip tikrai bus, tai kiekvienas finansų vadovėlis šiandien pripažįsta. Yra svajonė, kad kas nors geruoju norėtų mokėti mokesnius. Nėra ir tikrai nebus tokių žmonių.

Ką gi mes turime? Kiek rodo oficialūs daviniai, mus laukia deficitas. Finansų Ministeris sako, kad reikalinga palengvinti mokesčiai. Gerai, galima palengvinti, jie ištikrųjų nepakeliami bet turėtų būti tada ir išlaidos sumažintos, tada galima tą naštą palengvinti. Bet Finansų Ministeris sako, ne, išlaidas mažinti negalima. Kodel? — Kad valdininkai į atostogas išvažiavo. Vadinasi, vėl iešmininkas kaltas. Bet kodel negalima po atostogų atimti? Argi negalima sugrąžinti iš atostogų.

Reikia psakyti, aiškiai: kraštas reikalauja, krašto finansinė padėtis sunki, tad dirbkim visi, dirbkim visą vasarą. (Iš kairės: O kodel pats nori atostogų?) Aš nenoriu atostogų. Voldemaras Seime darbo ieško ir pyksta, kad to darbo nematyti. Taigi galima būtų ir valdininkus palikti.

Aš skaičiau profesorio Moravskio knygą: „Lietuvos finansai". Knyga be galo gera ir būtų dar geresnė, jeigu autorius nuo savęs nieko nebūtų pridėjęs, nes jam sekasi surinkti skaitmenis, apskaičiuoti nuošimčius. Bet kaip pradeda išvadas daryti, tai gaila laiko skaityti. Bet yra įdomių davinių. Sakysime, biudžetų sulyginimas už keletą metų. Taigi pasižiūrėkime į statistikos davinius, kiek kuriems reikalams leidžiama. Čia yra sutraukta nuo 1918 metų, per penkis metus mūsų biudžetai nuošimtiniais santykiais. Matyti iš karto, kur galima būtų ekonomijos padaryti, kur negalima padaryti. Pasižiūrėsime į tuos nuošimčius. Krašto Apsaugos Ministerija ima 40%, beveik 47%; Susisiekimo 17%; Finansų Ministerija 7%; Švietimo Ministerija 5%; Vidaus 5%; Žemės Ūkio Ministerija 4%; Užsienio Reikalų Ministerija su viršum 4%, toliau mažesni eina. Vadinasi iš karto matyti per metų eilę, kur galima padidinti, kur galima išlaidas sumažinti. Kai kurios išlaidos, sulyginus, iš karto galima pasakyti, kad jos yra nenormalios. Sakysim, Užsienio Reikalų Ministerijai išeina vidutiniškai 4%. O kituose kraštuose net vieno 1% nesudaro. Vadinasi, metasi į akis, kad mes tuo atžvilgiu pasaulinį rekordą pamušėm. Niekam nepaslaptis, kad Krašto Apsaugos Ministerijai irgi pristatoma tokių užpirkimų, kur galima buvo labai didelės ekonomijos padaryti ir gal būt čia ne tiek valdininkų iš atostogų reikėtų kviesti atgal, kad tą padarytų, bet aš nematau, kad kas nors norėtų tą padaryti. Paprastai atsikerta kad neišsimoka imti biudžetas atgal, neišsimoka kviesti valdininkus iš atostogų, o čia dar reikia naujas daryti. Sako, kitais metais bus kitaip sutvarkyta, kada bus naujas biudžetas sudarytas, o šiemet tegul taip pasilieka. Bet ką daryt, jeigu bus deficitas? Ką tada daryti ir iš kur laukti pagalbos? Nejaugi jūs manot svetimais pinigais padengti mūsų biudžetą? Iš ko gi padengsite? Gal jūs steigsite kokį nors ypatingą svetimais pinigais banką, kuris jums ateitų į pagalbą? Deja, Soloveičiko nuomone, reikia, sako, įsteigti tokį banką, kaip Žemės Bankas. Bet juk Žemės Bankas irgi kasmet maitinamas iš biudžeto. Nors, tiesą pasakius, galėjo keletą valdininkų pastatyti pinigams dalinti, ir nereikėtų nė banko, norint įdėti ten dalį biudžeto ir paskui tik išdalinti. Toliau Soloveičikas mano dar taip. Sako: dabar yra Prekybos ir Pramonės Bankas, kodel tokį nepadaryti. Vadinasi, kodel vėl neduoti iš biudžeto visą eilę sumų ir per tą banką palaikyti prekybą

ir pramonę. Galima daug ir daug pristeigti tokių bankų ir juos iš biudžeto maitinti. Bet čia ir yra visas klausimas — o iš kur biudžetas paims tų pinigų, iš kur tas biudžegas pasipildys tais pinigais, kurių visi taip nori — ir Žemės ūkis, ir prekyba, ir pramonė, ir valdžios aparatas ir t.t. ir t.t. Iš kur bus tie pinigai imami? Į tai niekas atsakymo neduoda ir to atsakymo nematyti ir į šitą klausimą net ponas Ministeris neatsakė. Bet moka pasakyti, kad esą neišsimoka pusei metų peržiūrėti biudžetas. O jeigu per tą pusę metų bus 20 milijonų sutaupyta? Šiandien girdėjom karštų kalbų, kad netvarkingai išleista apie 1 milijonas ir kiek karštų kalbų pasipylė ir nepasigailėta atostogų, sėdėta, ir aš džiaugiuos, aš mačiau noro branginti Lietuvos skatiką, apsaugoti tokiu sunkiu laiku Lietuvos skatiką. Bet jeigu kur galima kelius ir keliolika milijonų sutaupyti, tai reikia prie to eiti, reikia apie tai kalbėti. Bet kuomet kalbama apie keletą šimtų tūkstančių, o nenorima kalbėti apie keliolika milijonų, tada man kyla mintis, kad čia ne realus valstybės darbas. Jeigu norima dirbti realus darbas, tai reikia imti pirmiausia kaip tik tas pozicijas, kur galima didžiausias sumas sutaupyti, o to nėra. Aš nežinau, kaip Finansų Ministeris suves, kaip vykins biudžetą. Aš tiktai matau, kad jis turi gerus norus. Bet aš girdėjau kitą pasakymą, aš pritariu Finansų Ministeriui, kad toks mokesčių lupimas, kaip ligi šiol buvo, toliau yra nepakenčiamas. Finansų Ministeris yra galutina instancija, kur sprendžia, ar mokesnis teisėtai ar neteisėtai yra uždėtas. Tai yra bloga padėtis. Ta bloga padėtis yra taisytina. Bet jeigu iki šioliai buvo skundų del mokesčių uždėjimo, tai buvo skundžiamasi todel, kad kraštas tų mokesčių negali sumokėti, o ne todel, kad tie mokesčiai yra perdideli. Manau, tų skundų bus dar daugiau. Juk vistiek, jeigu Seimas priimtų ir tris įstatymus ir kiekvienam iš jų būtų pasakyta, kad mokesniai, kuriuos Finansų Ministerija uždėjo, yra teisingi, tai vis tiek skundai nenustos plaukę kaip iš gausybės rago, jie plauks ir toliau. Jau mačiau atsiųstą į Seimo frakcijas Kybartų miestelio namų savininkų memorandumą. Namų savininkai, buržujai, rodos, jie galėtų viską sumokėt, ką jiems užkraus. Bet ne, jie padavė memorandumą, kame nurodinėja, kad apie 15-20% namų stovi tuščių, neužimtų, o nuo tuščių namų reikalaujama mokesnis, o mokesnių imti nėr iš kur. Kitas pavyzdys. Sudegė miestelis, sudegė namai, mokesnis uždedamas ant sudegusių namų. Gyventojai ateina ir sako, mes visai neturim tų namų, to turto, už kurį iš mūsų reikalaujamas mokesnis. Jiems atsakoma — mes nieko nežinom, kad sudegė, paduokit prašymą, apmokėkit žyminiu mokesniu, tuomet ir mes žinosim, kad sudegė. Ta eilė ištraukų ir

pavyzžių, kaip neteisingai mokesčiai išdėstyti. Bet vienas dalykas teisingumui ar neteisingumui įrodyti ir kitas dalykas pinigų turėti. Aš labai bijau, kad ponas Finansų Ministeris atsidurs prie tuščio iždo. Jis sutvarkys savo finansų organą, kuriam bus pasiūlyta teisingai paskirstyti mokesnius, o paskui atsidurs prie tuščio iždo. Prie tuščio iždo atsidurs ir visa Lietuva. Ir čia jau bus klausimas ne keleto šimtų tūkstančių, o bus visos Lietuvos likimo klausimas. Todel šitas klausimas yra kur kas gilesnis, kur kas svarbesnis, negu visi tie klausimai, kuriuos ligi šiol Seimas svarstė. Jeigu mes ekonominių ir finansinių klausimų negalėsim išspręsti, tai nebus mūsų krašto, krizis eis dar toliau, ir tuomet jau klausimas apie administratinį pertvarkymą nustos savo reikšmės, nes ir kraštas ir administracija neturės iš ko gyventi ir žmonės turės važiuoti į Braziliją ar kur kitur. Prasidės streikai darbininkų, kurie tiktai gyvena iš to, ką uždirba, o jeigu neturės darbo, neturės iš ko gyventi. Klausimas aštriai stovi. Ir kada klausimas taip stovi, tai reikia kokių nors radikalesnių priemonių griebtis, o ne skelbti žinias, ne kalbėti čionai apie teisingumą ar neteisingumą. Čia reikia padaryti ne gestą, o padaryti eilę tokių priemonių, padaryti eilę tokių darbų, kurie galėtų mūsų finansus, mūsų kraštą, išvesti į sveiką kelią. Ar čia mums tas sveikas kelias buvo nurodytas, ar čia mums priemonės buvo nurodytos, kurios išves į tą kelią? Aš turiu atsakyti, kad mes čia prieš save matome . . . ornamentą, o pamato tam ornamentui stinga. O kaip galima kalbėti apie tai, kaip pagražinsim tą namą, kuris dar nepastatytas, ar tikrai nebus pastatytas. Ornamentas gražus, nieko prieš jį negaliu pasakyti, bet visdelto tai yra ornamentas ir šituo ornamentu mes nepataisysime tikrą gyvenimą.

Toliau, ponas Ministeris plačiai kalbėjo kaip apsaugoti litą. Ir čia minėjo receptą be galo radikalų. Jis sako, kad lito pastovumui išlaikyti reikia sumažinti kreditą, reikia iš apyvartos išimti nepadengtus litus. Reiškia, norint visą laiką turėti padengtų litų, kad būtų galima iš apyvartos išimti nepadengtus litus, reikia sumažinti kreditus. Taip lygiai protaudamas galėčiau dar toliau eiti. Ateina pas daktarą mažakraujis ir sako mažai kraujo turįs o daktaras jam atsako: ką tamsta kalbi, kraujo užtenkamai turi, reikia tiktai perrišti gylsas kojose, rankose ir kitur ir tuomet apie širdį kraujo gana bus. Aš manau, kad nė vienas daktaras nepasiūlys tokio gydymo metodo. Lygiai taip pat ir čia. Juk čia eina kalba ne vien apie litą, čia eina kalba apie viso krašto reikalus. Mes esame atsakomingi už viso krašto reikalus. Ir jeigu čia finansų ministeris sako, kad reikia litų skaičių sumažinti, tai galima eiti dar toliau, galima

pasakyti, kad litų mums visai nereikia: apsivilkime avies kailiu, eikim į mišką ir naturaliai gyvenkime. (Atst. Bielinis, iš viet.: Čia jau bus perdaug tautiškai.) Žinoma, tada mums litų visai nereikės. Bet, ponai, tai galima tiktai teorijoj bet praktikoj pasirodo visai kas kita, nelyginant kaip tas čigonas, kuris apsiėmęs savo arklį nuo valgymo atpratinti ir jau buvo atpratinęs, ir dar būtų atpratinęs nuo gėrimo, tik nelaimė, arklys jau įpratintas ėmė ir pastipo. Tai tokį siūlymai ir finansų srity gali pasilikti tiktai teorijoj, bet negali būti taikomi praktikoj. Čia reikia imtis kitokių priemonių, ne tokių priemonių, juo labiau, kad pinigų jau ir dabar stinga žmonėse. Mes matome, pinigų stoka yra didelė, stinga bankams, stinga žemės ūkiui, stinga pramonei, žodžiu, stinga visur. Ir mums sakoma, jeigu pinigų stinga žemės ūkiui, tai padarykime hipotekos banką. Šventa tiesa, iki šioliai niekas nežinojo, kaip galima bankas be pinigų įsteigti. Čia siūloma įsteigti, bet iš kur pinigai atplauks? Išleisti akcijas? Galima pamėginti. Bet kas pirks? Mūsų emisijos bankas, kuris gerai stovi kaipo bankas, kurio statutas numato, kad šitame banke gali dalyvauti ir svetimas kapitalas, vis delto to svetimo kapitalo iki šioliai nesugebėjo pritraukti. Visai kas kita, jeigu imsim hipotekos banką. Hipotekos banko akcijos remsis kokiu turtu, remsis nejudomuoju turtu, remsis žeme. O mūsų įstatymais einant svetimšalis negali Lietuvoj įsigyti nejudomojo turto. Reiškia, pinigų duok, paskola bus garantuota žeme, o tą žemę, jeigu pingus nesumokės, negalės paimti. Ir aš esu tikras, neatsiras nė vieno žmogaus, kuris duotų savo pinigus į tokį banką. Reiškia, liekasi kitas kelias, pakeisti įstatymą ta prasme, kad svetimšaliams leidžiama Lietuvoje įsigyti nejudomojo turto. Bet čia kyla vėl kitas klausimas. Ar galima sakyti, kad tegul Lietuvą išperka iš licitacijos. Ar galima prie to prieiti? Jeigu prieitume prie tokios nesąmonės, tai ar rastumėm kitus, kurie mus norėtų tuo keliu pasiekti. Tai tuo būdu hipotekos banko, aš vėl matau tik vieną įsteigimo būdą, būtent, kaip Žemės Banko. Reiškia, įsteigsime tris bankus: Žemės Bankas yra jau biudžeto maitinamas, sakysime, Soloveičikas reikalauja, kad būtų įsteigtas prekybos ir pramonės bankas, kuris vėl bus iš biudžeto maitinamas ir hipotekos bankas, kuris taip pat vėl bus iš biudžeto maitinamas. O biudžetas iš ko bus maitinamas? Ir vėl į užburtą ratą papulsime. Ir kuomet kalbama apie ekonomiką, aš nežinau, ar iš manęs, ar iš kitų juokiasi. Jeigu p. Finansų Ministeris turįs gerą jumorą, tai toksai privalumas geras. Sakysime, buvo Italijos Finansų Ministeris Kventino Seello. Visi žino, kad biudžetas su deficitu, o jis visus įtikinėjo, kad ne; visą parlamentą nori įtikinti, kad nieko panašaus nėra. Ir

parlamentas nežino, stebisi, kaip čia yra ir sako: mes žinome, kad yra deficitas, o jisai su skaitmenimis įrodinėja, kad deficito nesą.

Sako, bus hipotekos bankas. Gerai, bet kokiu būdu? Aš vėl galvoju, kaip gali būti tas bankas įsteigtas. Man rodos, kad nei jis pats nežino, kokiu kitu būdu gali būti tas bankas įsteigtas, kaip iš biudžeto. O jeigu grįžti prie biudžeto, tai mes klausiame, iš ko maitinsime biudžetą. Kada mes pasiūlėme susispausti, susitvarkyti, tai sako, kad negalima — valdininkai atostogose. Tai kokiu būdu prieisime prie plano realizavimo, aš negaliu įsivaizduoti. Todel man tas planas, kaipo darbo planas, nėra planas.

Sako — paskola. Ir, pasakyta, kad iš 16 paskolos bylų, iš senų yra trys, kurias p. Finansų Ministeris laiko rimtomis, o iš naujų yra du rimti pasiūlymai. Bet apie paskolą, ką mes išgirdome? Lygiai nieko. Tik išgirdome, kad iš 16 senų yra 3 rimti pasiūlymai, ir iš naujų — du pasiūlymai. Kodel rimti, aš nežinau. Ar nosis rimta, ar akys, ar akiniai rimti uždėti? Šituo atžvilgiu reikėjo visdelto pasakyti, kokiomis sąlygomis. Aš pretenduoju, kaipo eidamas 50 metus, kad reikia savo protu gyventi, ne tik kitų. (Atst. Purėnienė iš vietos: Už tai, kad nesupratot.) Aš labai abejoju, kad tamsta p. Finansų Ministerį supratai. Tamsta gal apsimeti suprantanti, bet nesupranti. (Atst. Purėnienė iš vietos: Pasiūlykit savo planą). Aš pasiūliau. Iš šitų paskolos paiūlymų, sako, yra gerų. Kada bus pasakyta, kad emisija bus tokia ir tokia, sakysim, po 80, 90 ir 96%, vietoj normalinės 100% kainos. Paskui jeigu pridėti amortizacijos sąlygas, ir pasakyti, kuri čia suma bus sumokėta, tada aš paimsiu paišelį į rankas ir tada apskaitysiu, kiek pinigų gausim. Ir tada pamatysiu, ar geros ar negeros sąlygos. O pasakyti, kad yra penki rimti pasiūlymai, tai reiškia nieko nepasakyti. Juk jei kas kortomis lošia visą naktį, paskui turėtų užmokėti tą kortų skolą, nes pasirodo, kad pasaulyje yra žmonių, kurie moka kortų skolas, ir būtų priverstas nusišauti; ir jeigu gautų paskolą už 300%, tai jis pasakytų, kad 300% yra geros sąlygos, nes kitaip jis turi nusišauti, o čia galima gyvybę išgelbėti. Todel įvertinimą, kas gera, ar kas bloga, reikia palikti mums, o pasakyti konkrečias sąlygas. Šitos konkrečios sąlygos nėra nė vienos nurodyta. Aš girdėjau, gal būt netikri gandai, bet buvo, ypač pirmiau, del Londono paskolos gelžkeliams girdėti, kad jau didelės sumos išleistos tai paskolai ieškoti. Aiškus dalykas, kad išlaidos reikalingos, kad paskolos be pinigų nepadarysi. Bet man suprantama, kad kai siūlo be galo daug žmonės, tai siūlo tie, kurie labai suinteresuoti. Bet ar mes taip

suinteresuoti imti? Aš norėčiau išgirsti ne kaipo įvertinimą iš paties p. Fin. Minis. lūpų, bet apie faktus, apie kuriuos galima būtų pakalbėti, kurie buvo konkretūs. Prie monopolio čia aiškiai nurodė skaitmenis. Ir sutinku, kad taip, kaip pasiūlyta, monopolis neišsimoka. Kada aš radau, kiek iš tabako įrašyta akčyžės būdu, tai aš pamačiau, kad iš akčyžės yra įrašyta 13 milijonų. Ir tai ką jie siūlo, nė kiek nepagerins tos situacijos, kuri yra. Ir kada sako, kad po 20 metų reikės įmones perduoti, o per tą laiką mokėti iš pradžios porą milijonų ar kiek, tikrai prisidedu prie p. Finansų Ministerio nuomonės, kad čia neverta. Jeigu būtų taip pasakęs apie kitus dalykus, aš gal būčiau pilnai sutikęs. Kaip reikia toki dalykai visada aiškiai išdėstyti, tai šiandien buvo kalbėta čia mūsų mėgiamo kolegos Plečkaičio. Jisai su savo jumoru vaizdavo, pasakojo, kaip reikia gatvėje klausyti, ką žmonės kalba. Ir apie monopolį kalba, kalba labai daug, ir su vardais, ir kaip kalba. Viena versija yra tokia: yra susidariusi grupė priešakyje . . . įspėkit su kuo? (Atst. Šmulkštys, iš vietos: Su Finkelšteinu.) Su Finkelšteinu. Jeigu mano mintį įspėjo p. Šmulkštys, tai susitarimo negalėjo būti. O kaip motyvuoja? Ogi sako: dabar rašo „Rytas", kad Finkelšteinas yra pozicijos vadas, ir jį valdžia turi kompensuoti ir užtai jam turi duoti tabako monopolį. Tos kalbos būtų ir toliau nuėję, jeigu būtų šiandien p. Finansų Ministeris nepasakęs, kad nieko panašaus, monopolio nebus. Reiškia, toksai pareiškimas užkerta kelią panašioms kalboms. O jeigu nebūtų pareiškimo, tai tos kalbos būtų toliau nuėję ir būtų pavirtę bala žino kuo. Kad toki mėginimai yra, taip. Finansų Ministeris pasakė, kad ir senose bylose rado eilę pasiūlymų ir atsirado naujų pasiūlymų. Vadinasi, toki mėginimai yra. Tas rodo, kad reikia tokio aiškumo. Aš sveikinu, kad nors į vieną punktą aiškumas yra įneštas galutinai. Čia man aišku, kad jokios kalbos dabar apie tabako monopolį negali kilti ir kad visos kalbos apie konsorciumą su Finkelšteinu priešakyje, kurios nugirstos, einant Plečkaičio metodais, nugirstos gatvėse, rimto pagrindo neturi. Tai, sakau, taip reikėjo visuose kituose klausimuose padaryti. Pirmų pirmiausia, mums reikėtų turėti žinių, kokia situacija yra šiandien su mūsų finansais. Sakysim, šiomis dienomis skaitėm, kad Latviuose kilo didelio triukšmo del kredito kasos direktoriaus Kalninšo, kurį įtarė, kad auksą latui padengti jis perkėlė iš vieno banko į kitą ir sako, ar nėra čia koks nors įkeitimas. Dabar pas mus. Šiandien irgi buvo paminėta pono Ministerio Pirmininko savotiška pašalpa ir paskola, būtent, kad valdžios duota garantija tokiomis ir tokiomis sumomis ūkininkų sąjungai. Tai valdžios duota garantija, bet mes žinome, kad emisijos bankas pas mus

su garantijomis dar mažiau šykštus, — kad eilė bankų ir kitų pramonės ar prekybos įstaigų gana dažnai ten gauna garantijų. Tai mes dabar apie Lietuvos auksą galime statyti klausimą. O svetimųjų kraštų atstovai jau prieš metus teiravosi Kaune, kokia juridinė Lietuvos aukso situacija, — aukso, kuris yra Lietuvos Banko balansuose parodytas. Koks tas auksas: ar jis mums priklauso, ar įkeistas; jei įkeistas, tai kokiomis sumomis, kokiomis dalimis ir t.t. Žodžiu, svetimieji prieš metus įtarė mus ir šiandien iš naujosios valdžios tuo atžvilgiu jokių paaiškinimų negirdėjome. O čia mūsų kredito klausimas. Buvo kalbėta, kad litas bus apsaugotas sumažinus kreditą. Bet nežinia, kiek mes aukso turime. Sako, aukso truputį padidėjo, svetimoji valiuta galima paversti auksu. Bet kiek mes jo turime? Jeigu svetimieji tuo interesavosi, tai jie turėjo pamato. Ir čia apie tai reikėtų pasakyti, kad žinotum, ką turime, kad žiūrėtum į svarbiausius gyvenimo klausimus ne užrištomis akimis, bet atvirai. Toliau, vis delto reikėtų šiek tiek daugiau ne ornamentais, bet pozityviais dalykais operuoti. Man mestas klausimas: „kodel tamsta nieko nepasakai?" Aš didelį daiktą pasakiau: sutrumpinkime išlaidas. (Iš sd: Tai visi žino.) Rodos, mažas daiktas, bet padaryti ekonomijos sakysim, keliolika milijonų, tai daiktas yra didelis. Bet tai ne vienintelis būdas, nuo to reikėtų pradėti. Bet yra ir kitų priemonių. Aš, bevartydamas oficialinius leidinius, kartais užeinu įdomių skaitmenių. Sakysim, tas pats statistikos biuletenis tarp ko kita įdėjo ir įdomų skaitmenį, — kiek pinigų iš Amerikos ateina Lietuvon. Pasirodo, per metus 30 milijonų litų. Vadinas, Amerikoje Lietuvos valiutos reikalaujama 30 milijonų litų per metus. Šitas skaitmuo kiekvienam finansistui daug pasako. Kas yra finansistas? (Iš sd: Kas moka greitai dvarus pirkti.) — Tas savo reikalus gerai aprūpina, o ne valstybės, ir toks tegul geriau prie valstybės reikalų neina . . . Bet kas yra finansistas ne savo, bet valstybės reikalų atžvilgiu? Geriausią definiciją čia duoda Vitte. Tiesa, jis pats ekonominių mokslų nestudijavo, bet buvo vienas geriausių finansų ministerių Europoje. Kada profesorius Posnikovas sakė, kad viskas remiasi turtu, kyšių pasiūlymu ir t.t., tai jis pasakė, kad viso to gamyboje nėra. O yra kas? Yra . . . ūpas, finansinis ūpas ir geras finansistas turi mokėti tą ūpą išgauti. O jeigu to ūpo nėra, tai reikia padaryt jį, sukelti. Ir visas dalykas — kaip padaryti? Pirmiausia, čia yra tendencija. Mūsų valiutos yra didelis reikalavimas. Kas daroma ligi šiol su mūsų valiuta, su tais 30 milijonų litų, kurie reikalaujami Amerikoje. Pažiūrėsim smulkiau, kaip pinigai iš Amerikos atplaukia į Lietuvą. Ogi, pasirodo, per eilę bankų. Jeigu pažiūrėsit, kokiu kursu, tai turėsit

pripažinti, kad kursas yra savotiškas, kad bankai uždirbdavo dideles sumas. Kodel valstybė negali į savo kišenių paimti? Kodel privatiniams bankams atiduoti? (Iš sd: Iš ko Vailokaitis gyventų) — Jei tamsta taip myli Vailokaitį, tai aš tylėsiu, nieko negalėsiu sakyti . . . Bet man rodos, kad čia ne Vailokaičio pasigailėjimas tamtai rūpi. Čia yra Lietuvos valiutos pareikalavimas, kuris gali būt pozityviai sunaudotas. Dar daugiau. Pas mus Amerika yra lig aukso kasykla, iš kurios galima ir daugiau kredito gauti. Bet kokiu būdu? O tokiu, kad reikia sudaryti tas ūpas. Pradžioje Amerikoje buvo labai geras ūpas; jie norėjo į Lietuvą su kapitalais eiti ir ėjo. Bet grįžo su kuo? Grįžo su prakeikimais, nes net žemės negalėjo pirkti. Kodel? Todel, kad pas mus buvo manoma: a, buržujai! Supirks visą žemę, liks kelios dešimtys ha, o iš kur mes žemės reformą pravesim. —'Štai kame yra šaltinis, kuris pakirto visą ūpą ir pasitikėjimą. Jeigu ligi šiol taip daryta, jeigu ligi šiol griauta, tai nereikėtų ir toliau griauti; reikėtų žmonės įtikinti, kad toliau tokio pavojaus nėra, kad tikrai jokios normos pinigams, kaip, sakysim, žemei 80 ha, nebus įvesta, bet kad ir mes elgsimės taip, kaip visame pasaulyje. Ir tada vėl atsiras kitas ūpas. Bet toki dalykai ne šiandien, ne ryt padaromi, nes sugriauti yra lengva, bet atstatyti be galo sunku. Ir kas čia reikėtų, tai reikėtų bent socialinėje programoje aiškiai pasakyti, kad matytų, jog tikrai kita programa atėjo, — kad nebus tęsiamas Krupavičiui taip patinkantis dvarų dalinimas arba valstybės mokesnių nuo visokių „buržujų" ėmimas arba toji politika, kuri per eilę metų Lietuvoje buvo varoma. Jeigu mes tai padarysim, tai mes vėl galėsime ten kredito gauti ir ūpą sukelti; mes galėsim, sakysim, ir Žemės Bankui iš amerikiečių gauti didesnių sumų, gal būt ir hipotekos bankui galėtum gauti. Bet tam reikia žemės įstatymai peržiūrėti. Kol jis bus toks, koks yra, nesitikėkit ką nors gauti. Aš manau, kad nė skatiko iš niekur negausime. Žiūrėkime nusitverti ko nors vidutiniško. Jeigu mes norime, kad galėtume daryti plačių išlaidų ir tobulinti visą mūsų materialinį gyvenimą, mes turime eiti tuo keliu, kuris prie to veda. Tariant, turime eiti vakarų Europos keliu, nepersekiodami kapitalo, gamybos, bet eidami prie tos gamybos atstatymo, prie jos padidinimo. Kitas dalykas, jei mes pasisakom, kad mums kapitalo nereikia, mes dora šviesim visam pasauliui. O doras žmogus paprastai didžiausią skurdą kenčia. Na, tai būkime toki skurdžiai. Bet tuomet galėsime iš nieko nieko nereikalauti, būsime nuoseklus. Bet kaip dabar, norėti išlaidas didinti ir kartu trumpinti pajamų šaltinį, tai norėti dviejų nesuderinamų dalykų.

Pirmininkaujantis. Tamstos laikas pasibaigė.

Voldemaras. Jei man Pirmininkas leis, aš baigsiu. Man nedaug laiko pasiliko, nes aš pavargau labiau bekalbėdamas, negu tamstos besiklausydami mano kalbos.

Bet kas gi reikalinga daryti? Reikia ieškoti radikalinių priemonių. Iš karto reikia pasiryžti mesti gamybos kėlimui didesnių sumų. Kaip vokiečiai infliacijos metu mokėjo susispausti, taip ir mes turime išmokti daryti. Pažiūrėkime tik, kaip vokiečiai visus metus mokėjo stoiškai gyventi; kaip tik vokiečiai ir temoka, nes infliacijos metu kaip vokiečiai gyveno, turbūt niekas kitas ir neišgyvens. Ir mums reikalinga susispausti, susispausti kiek tik galima. Žinoma, mes neturėsime perdidelių sumų, bet bent iš karto galėsime nors pradžiai mesti keletą milijonų į gamybą, į žemės ūkį ir per keletą metų tas atsipirks. Taigi nutiesdami pamatus tolimesnei mūsų gamybai, jos naudai atsisakydami nuo daug ko kito, keldami gamybą. Tik tuo keliu mes galėsime pataisyti savo finansus. Jeigu mes to nenorėsime daryti ir sustosime tik ant pusės piremonių, kad ir gražių ir *teisingų priemonių, bet kurios mūsų sistemos, mūsų* gyvenimo pamatų nepataisys, mes nieko nepadarysime, mes ir toliau eisime į dar didesnį skurdą, eisime prie bado, prie nedarbo, kuris ir taip Lietuvoj eina didyn, nes viskas pas mus suversta ant biudžeto, o biudžetas bus tuščias. Štai kokios yra perspektyvos. Ir aš norėčiau, kad kas nors gyvais daviniais padėtų man išblaškyti tą perspektyvą ir parodytų, kad mūsų yra geresnė padėtis negu atrodo, kad mes ne tik mokam sumažinti kreditus. Tegul geriau visai nebus kreditų, kad tik litą palaikytume, kaip dabar kai kurie ir mano. Jeigu ponas Finansų Ministeris parodys mums tuos naujus kelius, apie kuriuos čia aš kalbėjau, jis parodys mums gyvybės, o ne mirties kelią. Aš neprimetu p. Rimkai, kad jis to nesuprastų. Bet aš nesitikiu iš jo, kad jis tai galėtų padaryti. Ir štai kodel. Man rodos, kad ponas Rimka yra pergeras žmogus, kad iš susidariusios situacijos išeitų. Jis man pačiam labai patinka, jis yra labai kuklus; gal būt jis ir toliau važinės savo reikalais savo dviračiu. (Iš dešinės: Ne, ne, moka automobiliu važinėti.) Jis kyšio neduos . . . Tiesa, jis duoda kyšius, duoda . . . Man pačiam yra pastatęs porą butelių alaus ir tai ne iš slaptojo fondo, bet iš savo kišeniaus. Taigi jis yra pergeras žmogus, o čia reikia didelio kietumo. Ir del to aš sakau, kad ponas Rimka nieko nepadarys. Visur šiandien, kur finansinė padėtis yra sunki, Finansų Ministeriai renkami kietos rankos žmonės. Kajo yra žinomas kaipo šių dienų geriausias finansistas. Ir kada prancūzai jį išrinko pernai finansų ministeriu, jis pasakė jiems nemalonių dalykų: mums, sako, reikia mokesčius imti ir išlaidas mažinti. He, sako, mes ir

patys tą žinom, tam nereikia mums ir finansų ministerio, kuris mokėtų mokesnius imti ir išlaidas mažinti. Pasirodė, kad Prancūzijos demokratija nusistatė griežtai prieš mokesčių pakėlimą ir pavarė Kajo. Bet dabar jau šaukiasi atgal, nes prityrimas parodė, kad gerai, nieko, ir dabar jam duoda ypatingų, beveik diktatoriškų, įgaliavimų kištis į kiekvieną žinybą. Ir aš laukiu, kad ponas Finansų Ministeris ateis ir pasakys: jei man neleisite šeimininkauti, ne tik mano, bet ir kiekvienoj ministerijoj, aš nieko nepadarysiu. Finansų Ministeris šiandien turėtų šeimininkauti visur, ne tik sėdėti savo biure, bet apvažinėti visą kraštą. Aš manau, kad tik tada gal ką padarytų. Aš pripažįstu, kad Finansų Ministeris negali apsieiti su tokiu finansiniu aparatu, kaip jis šiandien yra, nes tas aparatas išmėtytas po visą Lietuvą; dalis jo Kaune, dalis provincijoj, vienas žmogus sėdi čia, kitur sėdi kitas ir vargu, ar prie tokios tvarkos galės finansų ministeris susitvarkyti. Čia kaltė mūsų, kad mes paveldėjom Rusų sistemą, bet pas rusus buvo ne dvi, kaip pas mus, bet trys valdybos. Buvo taip, kad vienas organas — ispraunikas įsako imti mokesčius, o zemskas načalninkas, ar mirovoj posrednik baudžia už tai, kad neima. Tiesa, pas mus už neėmimą niekas nebaudžia, bet vis delto aparatas yra netikęs ir darbo insrumentų neturint Finansų Ministeris nieko padaryti negalės. Aš iš kalno buvau pasiruošęs kalbėti naudon tokio įgaliavimo, kad Finansų Ministeris turėtų teisės kištis į visą eilę vadybų ir pastatyti savo veto. Gal ne taip drastiškai, kaip tai darė toks naminio auklėjimo genijus ponas Dulskis, kuris nubraukia kartais 10%, o jau paskui jūs žinokitės, dalinkitės, kaip išmanot. Čia nedidelio reikia mokėjimo nubraukti 10 ar daugiau nuošimčių. Kas moka skaityti ligi šimto, gali nubraukti. Bet vis delto buvo kas nors daroma. O čia mes ligi šiol nematom jokių rimtų darbo pastangų. Todel nepertvarkius finansinio aparato ir nedavus Finansų Ministeriui teisės kištis į visas vadybas be jokios išimties, be šitokių darbo sąlygų vargu ar mes ką galėsime padaryti. Bet man rodos, kad jis pergeras žmogus. Ir todel, kad jis per geras, jam vargu bau pasiseks Lietuvos finansus pataisyti, ir prie geriausių norų mes eisim prie blogesnės padėties. Gerbiamieji, aš labai ir labai bijau, kad neprieitume prie tokios padėties, kada bus kalbama, kad nors Karvelis ir nedidelis paukštis, bet prie jo mokėjo algas, aš labai bijau, kad gali prie to prieiti. Ir tol, kol laikas, reikia tuo klausimu susirūpinti, o ne laukti, kada jau gal būt vėlu. Mes daug brangaus laiko gaišiname svarstydami nesvarbius dalykus. O tokiam svarbiam, be galo rimtam dalykui, mes laiko per mažai aukojame. Ir mes, skirdamiesi vakacijoms, aš siūlau visai nesiskirstyti,' bet dauguma nori skirstytis, tai

noriu, kad su tuo klausimu susidurtume, susidurtume rudenyje, kaipo su vienu iš pamatinių klausimų, kad tuomet visi menkesni klausimai būtų nustumti į šalį. Bet jeigu ir toliau mes tiktai gyvensime gerais norais, tai labai bijau, kad ir toliau nenueitume į bedugnę. Kad p. Finansų Ministeris yra jau per daug geras žmogus, geros širdies žmogus, tai įrodo ir tas jo pareiškimas, kad iš savo ministerijos nė vieno valdininko nepaliuosuos. Matome, labai geros širdies žmogus, ir tam galima pritarti. Bet nuo to mūsų finansai nepagerės. O jeigu norima, kad pagerėtų, tai reikia nuo pamatų iki stogo viską peržiūrėti, viską pertvarkyti ir tokiu būdu mes galėsim ką nors realaus atsiekti. Žinoma, kada ateis biudžetas, tada dar daugiau klausimų iškils ir bus progos plačiau pakalbėti. Bet mes skaitom, kad nebūtume atlikę savo pareigos, jeigu per šias diskusijas nebūtume nurodę tas stambias linijas, kurios galėtų mūsų ekonominį padėtį pagerinti, mūsų finansus pagerinti ir tuo pačiu pagerinti mūsų visą padėtį. Nes šiandien ir vidaus ir užsienio politika ir visos kitos politikos susieina į finansų politiką. Nuo finansų politikos priklausys mūsų ir užsienio politika ir vidaus politika. Jeigu turėsim gerus finansus, turėsim ir gerą vidaus politiką ir gerą užsienio politiką, kol šito nebus, apie gerą politiką negali būti ir kalbos. Ir mums nereikės svajoti tada ir apie Vilnių. Vilniaus atgavimo klausimas tiktai bus tušti žodžiai, jeigu mūsų finansų padėtis neįeis į normalinę padėtį. Ir lito nepastovumas, jo susmukimas, užsienyje dirbs ne mūsų naudai, bet dirbs prieš mus.

Ir šiandien, jeigu vyriausybė mums galėtų konkrečiai pasakyt, ką ji mano daryti, kad finansų politika pasveiktų, tai tas sudarytų tam tikrą ūpą, geresnį, negu dabar yra. O geresnis ūpas, kaip jau anksčiau pažymėjau, čia didelės reikšmės turi. O jeigu to nesugebės padaryti, tai ir pirmieji žingsniai pražus ir tikslas nebus atsiektas.

Taigi į darbą, nes laikas nelaukia.

DĖL BIUDŽETO PERŽIŪRĖJIMO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 24-sis posėdis, 1926 m. liepos 21 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja Seimo II sekretorius B. Žygelis. Dalyvauja 75 Seimo atstovai.

Svarstomas dienotvarkės 2-ras punktas: Valstybės išlaidų samatos 1926 metams pakeitimo projektas, *I ir II vyriausybės projektai, I skaitymas. M. Š.*)

Voldemaras (taut.) Gal nė vieno įstatymo atstovai nelaukė taip nekantriai, kaip to. Dar nesusidarius valdžiai mes nurodėm reikalą taupyti valstybės lėšas, susispausti peržiūrėti biudžetą antram pusmečiui ir jei negalima pajamų didinti, tai bent išlaidas mažinti.

Pagaliau turime patiektą biudžeto peržiūrėjimą. Aš turiu konstatuoti, kad šis sumanymas daugiausia apvylė ne mus vienus, bet visą kraštą. Kaip mes svarstome, kokiomis aplinkybėmis? Yra valdžia, čia stovi jos kedės, ir visos tos kedes yra tuščios. Nė vieno valdžios atstovo nėra tuo metu, kada svarstomi toki svarbūs klausimai, kaip biudžetas. Ką tai reiškia? Ar tai valdžios didelis pasitikėjimas savimi ar Seimo niekinimas. Visuose kraštuose, jeigu svarstomas koks nors valdžios sumanymas, ir ypatingai biudžetas, jei nėra parlamente kabineto galvos, ekstra šaukia ir jis ateina ir savo autoritetu paremia ir paremia dažnai ne tik to klausimo likimą, bet ir kabineto likimą. Dažnai vyriausybė pastato kartu ir pasitikėjimo klausimą, ir parlamentas kartais turi atsistoti prieš dilemą: ar priimti vieną ar kitą vyriausybės pasiūlymą, ar rinkti kabinetą. Pas mus valdžios kedės tuščios, nė vieno atstovo nėra. Prisiuntė projektą. Vykdymui ar ką? Ar tai yra didelis savimi pasitikėjimas ar Seimo niekinimas, kad gali Seimas sau plepėti, o mes padarysime kaip mums

reikalinga. Jeigu pirma taip buvo . . . (Šmulkštys iš v: Nebuvo, nebuvo) Sako, kad aš nebuvęs pereituose Seimuose ir negaliu tvirtinti. Bet jeigu taip nebuvo, tai gaila, kad dabar įvedama toksai regresas demokratinėj tvarkoj, vietoj progreso. (Atst. Purėnienė, iš vietos: Kalbėk iš esmės ir pamatysi, kad nereikalingas). Reikalinga, visuose parlamentuose taip daroma, nejaugi mes norime visą pasaulį reformuoti ir įvesti naują tvarką. Parlamentui visuomet reikalinga; žinoma, Ministerių Kabinetas gali reikalauti, kad sesiją baigtų. Čia kitas klausimas. Bet kada sesija eina, tad Ministerių Kabineto atstovai turi sėdėti čia šitose vietose ir kiekvienu patiektuoju svarbiu klausimu turi tiekti savo paaiškinimų. Taip yra visame pasaulyje. Ir todel aš laukiu, kad ir šiandien pas mus bus kaip visame pasaulyje. Bet kaip matote, pas mus taip nėra. Įnešamas įstatymo projektas, kuris liečia biudžeto pakeitimą, liečia pamatinius valstybės klausimus ir nėra kam duoti paaiškinimų. O paaiškinimų duoti reikia labai ir labai. Kitas dalykas, reikia pripažinti, kad ir ūpas nėra per geras. Aš klausiaus atsidėjęs, kol Bielinis kalbėjo, kuris visada kalba su giliu įsitikinimu ir temperamentu ir iškelia daug įdomių dalykų. Ir man buvo be galo keista, kaip vienoj vietoj, kada jis konstatavo, su pasipiktinimu konstatavo, kad valdžia padariusi kriminalą. Tai jam pradėjo ploti. Ar būtų dabartinė opozicija priėjusi prie to, kad ploti kriminalui?! (Atst. Purėnienė, iš vietos: Plojo, kad kriminalas buvo iškeltas.) Atsiprašau, aš girdėjau. Pasakė, padarė kriminalą, ir plojo. (Atst. Purėnienė: Na, jau nuvažiavai.) Aš turiu pasakyti, aš taip pat pasipiktinau, ir reikia pasipiktinti. Bet tuo džiaugtis, man rodos, jokiu būdu netenka. Liūsti tenka, bet nesidžiaugti, kad tokių apsireiškimų yra. Bet man rodos, čia perdaug partijos reikalų įnešama į valstybės reikalus. O mums reikia svarstyti tokius svarbius reikalus ne partiniu atžvilgiu, bet valstybės atžvilgiu. Aš pilnai tikiu tam, ką yra pasakęs atstovas Bielinis. Bet tik negaliu suprasti, ką bendra turi jo kalba su šiuo patiektuoju pakeitimu. Koksai ryšys tarp jo pasakytos kalbos ir šito projekto, koksai ryšys tarp šito projekto ir neteisėtai išaikvotų 1.080.000. Juk jeigu būtų pasiūlyta, kad 1.080.000 neteisėtai išaikvotų pinigų į valstybės iždą turi grįžti, tai iš to pajamos padidės. Bet mes matome iš to projekto, kad pajamos nepadidės. Tai koks čia ryšys? Aš vėl patį įstatymą skaitydamas klausiau savęs, ką mes turim valstybės pryšaky, ar buhalterį, ar Finansų Ministerį. Ir aš priėjau išvadą, kad mes Finansų Ministerio neturime, mes turime buhalterį, ar gerą, ar ne, bet ne daugiau. Čia paimtos išlaidos paprastos ir nepaprastos sąmatos, paimtas aktyvas ir pasyvas, aktyve 1.160.000 ir pasyve 1.160.000. Ponai, nė

viename biudžete to nėra. Tai yra buhalterija, tai yra banko apyskaita. Kiekvieno banko apyskaita, kur bankas turi tiksliai tas sumas įrašyti, įrašyti tikras sumas, kokios yra kasoj. Banke mes matome, sumos, kurios yra kasoje turi atatikti skaitmenims, kurios yra pažymėtos knygose. O jei to nėra, tai bankas už tai turi būti traukiamas atsakomybėn. O biudžete visai to nėra. Pasižiūrėkite finansų vadovėlį ir pamatysite, ką reiškia parlamento votumas del pajamų. (Atst. Bielinis, iš vietos: Yra, yra.) Tikrai, šventa teisybė yra taip, kaip aš sakiau. Autorizuojama vyriausybė iš krašto imti tokias ir tokias pajamas. Bet tos pajamos gali būti ir didesnės, gali būti ir mažesnės, gali būti ir nepriteklius. Kas kita su išlaidų puse. Visa išlaidų biudžeto pusė tai yra ta dalis, kuri yra privaloma vyriausybei, bet pajamų pusė tai yra visai neprivalomas dalykas, tai yra spėliojimas ateičiai, kad laukiama surinkti tiek ir tiek pajamų. Taip, kaip ūkininkas pavasarį išėjęs žiūrėti savo lauko ar liuobti savo gyvulius lauke, kad parduos savo arklį, gaus tiek, parduos javus — gaus tiek, nupenės kiaulę — gaus tiek ir t.t. Taigi, ponai, tai yra spėliojimai, daugiau nieko. Ir iš to spėliojimo ką jūs darote. Jūs darote lygiai kaip koks buhalteris daro: paima iš vienos skrynios, perkelia į kitą. Arba, jeigu sakysim banko portfelyje yra vertybės, yra akcijos, jas išima ir parduoda biržoj, paima gyvus pinigus. Tai banke ir reikia tas operacijas žymėti, reikia vieną poziciją rišti su kita. Bet sakau, biudžete yra visai kas kita. Ar mes čia sutaupome ką nors? Ne, ponai, jokių sutaupymų čia nėra, čia yra tiktai perkeliama. (Atst. Bielinis, iš vietos: Taip turi būti.) Atsiprašau, aš skaičiau daug balansų ir daug biudžetų mačiau, bet visai ne taip yra daroma. Ir reikia pasakyti, kad čia yra sustatyta ne Finansų Ministerio, o buhalterio. Čia sudaromos naujos išlaidos. O iš kur imamos pajamos? Aš žiūrėjau, žiūrėjau. Ir kas pasirodo? Braukiama nuo kitų pozicijų. Sakysim, Vidaus Reikalų Ministerijos sąmatoj yra išbraukta visa eilė pozicijų. Išbraukta nuo pagrindinės algos, nubraukta nuo švenčių priedo, nubraukta nuo trimečio priedo, nuo vaikų priedo ir t.t. Ką tai reiškia? — Ar valstybėj buvo vaikų badas ar maras, kad vaikai išmirė ir dabar jau nereikia mokėti vaikų priedo? Kur tie vaikai išnyko, kas atsitiko? Aš manau, kad vaikai, jei ir išmirė, tai čia jūsų sutaupymas, tai čia giltinė padarė sutaupymą, bet ne jūs ir jūs neturite tos teisės tą vaikų priedą mokėti tiems, kurie neturi vaikų. Ir kada perbėgau tas visas pozicijas, tai tik ir mačiau, vaikų priedas nubraukiamas, trimečio priedas nubraukiamas. Ponai, tai yra ne taupymas, tai yra pilstymas vandens iš vieno butelio į kitą, ir pilstykit kiek norit, jūs taupumo nepadarysit, jūs pajamų

nepadarysit. Ir aš čia stačiai negaliu suprasti. Gal būt čia norima etatai sumažinti, čia jau būtų taupymas. Bet nemačiau, kad būtų įneštas pasiūlymas, projektas, kuriame pasakyta, kad apskrities viršininkas yra vienas, tarnautojų yra tiek ir tiek ir siūloma sumažinti tiek ir tiek. Bet tokių etatų pakeitimo projekto aš nemačiau. (Atst. Purėnienė, iš viet.: Čia sutaupoma vienoj vietoj, kad išleistų kitoj.) Štai pozicija Panevėžio apskrities viršininkui išlaikyti. Vaikų priedas sumažinamas 7.000. Ar tai staiga visi vaikai išnyko, kad jūs atimat vaikų priedą? O gal būt jūs nutarėte atimti visai vaikų priedą? Tada reikia įnešti ir atatinkamą įstatymo pakeitimą ir pasakyti, kad tėvai, kurie vaikus pagimdė, jau daugiau vaikų priedo negaus, tegul sau žinosi. Tada nors ir nebūtų visai tikslingai, bet tada būtų aišku. Ir gal būt, kad jūs atėmę vaikų priedus iš to padarytute didelę ekonomiją. Bet kol kas mes tokių įstatymų pakeitimų nematėm. Paskui toliau, kitos pozicijos. Koki yra daromi sutaupymai? Aš matau, nubraukiama 20.000 užsienių spaudai už informacijas. Labai geras dalykas. Čia naudingas nubraukimas. Toliau kitos atmainos yra šiek tiek kitoniškos rūšies, kurios surištos jau su pakeitimais. Sakysime, bendrabučių klausimas, stipendijų klausimas, pašalpų klausimas. Aš manau, kad čia šiek tiek su pakeitimais surišta, aukso pinigai irgi surišti su pakeitimais. Bet toli gražu tai nėra taupumas. Bet ir čia paimsime vieną, kad universiteto fizikos chemijos institutui statyti duodama 100.000 litų. Šito instituto istorija gana įdomi. Čia ne kartą buvo minėtas Vailokaičio vardas. Šiandien su „Maistu" buvo paminėtas Vailokaičio vardas. O instituto tėvas yra Vailokaitis. (Iš dešinės: Čepinskas.) Ne, čia Vailokaitis. Vailokaitis palaikė, o Bučys su Čepinskiu padarė, ir padarė prieš įstatymą. Čia p. Bielinis, kalbėdamas apie valstybės spaustuvės statybą ir kitą statybą, kaipo priešingą įstatymams, piktinosi. Aš maniau, kad jis paminės ir tą institutą, kuris buvo prieš įstatymą, ir buvo spaudoje daug ginčų ir universitete taip pat. (Atst. Purėnienė, iš vietos: Ar nugriauti reikia?) Kitas dalykas — ar nugriauti reikia, ar ne, bet to instituto atsiradimas yra priešingas įstatymams. (Iš vietos: Nelegalus kūdikis.) Tai gerai. Kodel apie „Maistą" kalbėjote? „Maistas" yra nelegalus kūdikis, todel jisai turi pastipti. (Iš sd: Privatinis.) Kur buvo valstybės, kur buvo Vailokaičio dalykas, sunku suprasti. Bet teisėtumo atžvilgiu negalima tas pateisinti, nes tai yra priešinga įstatymams. Jeigu norite atitaisyti, tai praveskit įstatymą, kad tas, kas padaryta priešingai įstatymui, dabar padengiama, kad mes dabar padengiame tą legalizuojame. Taip, geri tėvai neteisėtą kūdikį peni, legalizuoja. Tai jūs kaipo geri tėvai legalizuokit tą kūdikį ir

tada pamatysim. Ir pamatysime, kad tą kūdikį legalizuoti ne taip sunku. Jeigu kelių šimtų tūkstančių klausimas, tai tiek to, bet juk pastatyti gerą institutą, tai reikia apie 10-12 milijonų. Reikia ne tik sienos, bet įrankiai. Tai yra tik išlaidų pradžia, reikia pamanyti, kad jeigu įdėti langus po stogu, ir pastatyti krosnis, tad dar nebus fizikos institutas, tai bus namai. Tai klausimas — kas daryti su tuo neteisėtai atsidariusiu namu? O jūs norite legalizuoti. Tur būt Vailokaičio su Būčiu susitarimas buvo neįvykęs ir taryba protestavo, nepriėmė, bet Čepinskis jį toliau pradėjo statyti su Būčiu ir dabar įneša ir prašo legalizuoti. Aš prašyčiau šituo klausimu susidomėti. Nesekit kitų kelių, kaip kiti daro, kad taip reikia ir jums daryti. Čia buvęs Švietimo Ministeris kalbėjo del bendrabučių, bet savo kalboj nenurodė, kam buvo reikalingas fizikos institutas. Fizikas Lietuvoje yra vienintėlis žmogus Čepinskis. Ir kiek aš girdėjau, ne mūsų, ne lietuvių, svetimų žmonių nuomone, jisai turi gerą vardą ir apie jį gerai atsiliepia. Bet kad jisai būtų ir pasaulinis mokslininkas, tai ar vienam žmogui reikalinga yra statyti institutas? Jeigu kiekvienam profesoriui statysime institutą, tai prieisime prie to, kad mes pradėsime kiekvienam statyti ir nieko nepadarysime. Jeigu taip, tai pastatykit ir man biblioteką. Aš tikiuosi, kad užsienyje vardą turiu didesnį, negu prof. Čepinskis. Jeigu jam už kelius milijonus statoma, tai man pastatykit biblioteką nors už 500.000. Bet aš to neprašau. Kad reikalinga būtų vienam mokslininkui statyti tokia įstaiga, kuri būtų statoma valstybės lėšomis, tai su tokiu klausimu susiduriam pirmą kartą. Toliau, kokią galų gale išvadą padarome? Visas tas dalykas suvedamas į vieną stalinę, tariant, mes turime nepaprastų išlaidų pasiūlymą apie 1 milijoną litų savivaldybėms šelpti. Štai visa įstatymo prasmė. Savivaldybėms šelpti reikalinga milijonas litų. Tai tegul būtų ir prašyta. Juk sakau, kad tie tariamieji sumažinimai yra negalimi, kol nepakeisti etatai. Pajamų perkėlimas iš vienos pozicijos į kitą pajamų nedidina. Tai yra buhalterija, o ne finansai. Kad reikia savivaldybėms duoti pašalpą, tai tada reikia, bet vėl nereikėtų taip daryti, už ką smerkiant senąją valdžią, kad ji milijoną su viršum įnešė Kabineto netikėtiems reikalams ir paskui sunaudojo taip, kaip reikia. Nereikia to pavyzdžio sekti. Kaip tik dėl tos interpeliacijos pas mane buvo privatinis pasikalbėjimas su buvusiu Vidaus Reikalų Ministeriu p. Endziulaičiu. — Ką čia tamsta karščiuojiesi, — man jisai sako: jie darys taip, kaip ir mes darėme. Ir kelioms dienoms praėjus matome įrašyta apie vieną milijoną litų, kur pasakyta taip pat savivaldybes šelpti. Čia toks pasakymas nieko nepasako. Aš sakau, principe pripažįstu, kad savivaldybių padėtis yra be galo sunki,

bet man rodos, kad čia ne šelpimas reikalingas. Aš be galo nemėgstu žodžio „šelpimas". Mane, kaipo žmogų, pašalpa užgauna. Man visada gėda duoti sušelpimus pavargėliui, kuris ištiesų yra reikalingas jos ir kurį ištikrųjų reikalinga šelpti, nes šelpimas kiekvieną žmogų užgauna. O čia savivaldybės, mūsų valstybės gyvenimo pamatinis ratas, apie kurį sukasi visa valstybė, manom šelpti. Čia reikalinga ne pašalpa, bet reikalinga savivaldybių klausimą sutvarkyti ir sutvarkyti visu savo savivaldybių biudžetus. Aš nesakau, kad nereikia to daryti, tą reikia visada daryti. Bet kada pasako — duokit mums milijoną litų savivaldybėms šelpti, ir nepasakoma, ar tai bus šelpiama Panevėžio ar Mariampolės ar kokia kita savivaldybė, nes reikalai ne vienodi, aš čia matau dosnią ranką, kuri iš valstybės kasos lengvai duoda lėšas ir sako, kad pašalpas duoda. Tie davė Šv. Zitos draugijai runkeliams sodinti, o čia — savivaldybėms. (Iš vietos atst. Purėnienė: Čia yra biudžetan įnešta.) Ir tenai biudžeto keliu yra pasakyta, kad milijonas netikėtiems valstybės reikalams. Čia visai ne tas klausimas. Biudžeto keliu įrašyta, bet nenurodyta — asignata kam. O čia nurodyta asignata bendrai. Sakysime, Vidaus Reikalų Ministeris gali padalinti šitą sumą tarp Panevėžio ir Rokiškio savivaldybių ir bus baigta, ir niekas interpeliacijos negalės įnešti. Mes norim žinoti, kokios gi savivaldybės tikrai yra reikalingos, kurioms reikia padėti. Mes žinome, kad jų padėtis yra sunki. (Atst. Bielinis iš vietos: Yra paaiškinamajame rašte.) O kur gi? Nieko nėra. Keletas žodžių pasakyti tai nėra dalykas paaiškinti. Ir todel man rodėsi, kad toks svarbus reikalas, — aš pabrėžiu labai griežtai, kada reikalo mes neužginame, mes jį pirmieji pripažįstame, bet reikia eiti ne šelpimo, bet finansavimo keliu. Tai aš konstatuoju, kad gal būt norai yra geri, bet metodai ne geresni už senus, metodai seni, kurie turi būt kartu su senąja pakraipa pasmerkti. Skirti milijonus litų vienu pavadinimu, nežinodamas kaip jie bus sutvarkyti, Seimas neturi teisės. Seimas turi reikalauti iš valdžios, kad detalizuotų, kad pasakytų, kaip ji mano suvartoti, kur reikia finansuoti ir t.t. Aš sakau, kad nereikia šelpti, o reikia finansuoti. (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Ten parašyta „finansuoti".) — „Šelpimui", o ne finansavimui . . . Jeigu būtų detalizuota, tada, sakau, tas būtų aišku ir tada mes galėtume tiksliau matyti. Juk mes žinome, kad ir savivaldybių reikalai nevienodi; vienų padėtis yra sunkesnė, kitų lengvesnė ir tada jų finansavimo ar paskolų suteikimo klausimas išeitų ne iš Vidaus Reikalų Ministerio malonės, bet iš Seimo išleistų įstatymų.

Tiek dėl išlaidų. Vadinas, mes konstatuojam, kad čia išlaidos perkeliamos iš vienos pozicijos į kitą, ir daugiausia perkeliamos

savivaldybėms. Bet kur gauti pajamų? Sako, mes padarėm taupumą. Bet gerai, aš jau sakiau, kad čia taupumo nėra. O aš jums tiksliai pasakysiu, kad jau matematiškai galima laukti deficito. Paimsiu vėl Finansų Ministerijos žinias. Sakysim, geležinkeliai. Čia nieko nėra priminta apie geležinkelius. Kiek pajamų davė platieji geležinkeliai? Platieji geležinkeliai per penkius mėnesius pajamų davė . . . 23%. O kiek numatyta? Numatyta viena iš stambiausių pozicijų — 31 milijonas. Vadinas, jūs savo kasoje įrašysit 31 milijoną, bet klausimas, — jei per penkius mėnesius gauta tik 4 dalis, vadinas gauta arti 8 milijonų, tai, reiškia, ligi metų galo bus gauta vėl 8-10 milijonų. Taigi ne 31 milijonas bus gauta, o bus gauta koki 15-16 milijonų. Vadinas, deficitas toks numatomas jau iš vienos tos pozicijos. O juk jūs su ta pozicija operuojat kaip su tikriausiomis pajamomis, manot, kad čia iš vienos pozicijos galima perkelti į kitą, nes, sakot, naujų mokesčių mes čia neįvedam. Vadinasi, viskas gerai. O aš jums rodau, kad to nėra, kad jau tokia pozicija, kaip geležinkeliai, kaip matematiškai galima laukti, duos deficito. Didesnių pajamų toliau čia negalima laukti, nes judėjimas geležinkeliuose eina maždaug reguliariai, pajamos čia nebus didesnės derlių realizuojant ar ką. Taigi užtenka paimti tuos pačius Finansų Ministerijos skaitmenis, ir jūs tikriausiai pasakysit, kad iš geležinkelių susilauksit ne 31 milijono, o daug mažiau. Dabar tyčia paimsim vieną mažutę poziciją, būtent pensijų pajamas. Aš ne kartą kalbėjau, kad iš valdininkų laukiamas pensijų kapitalas yra ne pensijos, bet biudžeto maitinimas. Iš čia laukiama 3 milijonų. O kas paimta? Ligi šiol paimta tik 5%, vadinas, tik 20 dalis. Tai ką, jei 3 milijonus norit paimti, tai, atėmę visus vaikų priedus ir t.t. dar 100% paimsit? Jeigu to nepaimsit, tai vėl jūsų kasoje bus tuštuma. Buhalterijoje viskas tvarkoje, ten — 3 milijonai, nei daugiau nei mažiau, bet realiai to nėra. Dabar pažiūrėsim dar kai kurių pozicijų. Pažiūrėsim, sakysim į „girtą" poziciją. Mes irgi, kaip ir rusai kadaise, turime girtą biudžetą; įvedamas monopolis ir iš jo laukiama daug pajamų. Pažiūrėkit, kiek iš gėrimo gauta pajamų, ir pamatysite, kad vėl deficitas, o gėrimui sezono nėra. Žmogus, kada jis linksmas ar liūdnas, išsigerti visada yra progos, negalima tik tada, jeigu nėra už ką (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Rudenį daugiau geria). — Ne, čia reikia pinigų . . . Jeigu jūs iš kitų pozicijų negalite paimti daugiau, tai aš, nebūdamas dideliu pranašu, pasakysiu, kad šių metų biudžete reikia laukti 25-30 milijonų deficito. Tai štai jums visa buhalterija, o jūs klausimą statot taip, kad mes turime tikrai 242 milijonus litų per metus ir reikia tik atrakinti skrynią ir imti vienam ar kitam reikalui, galima pernešti iš

vienos pozicijos į kitą... (Atstovas Bielinis, iš vietos: Mes visai taip nemanom) — Tai aš nežinau — kaip. Tegul būtų taip ir pasakę, bet dabar yra tik buhalterija, o ne finansai. Ir aš klausiu, iš kur padengsit? Sako, sutrumpinom tiek ir tiek. Gerai, aš matau, kad išlaidos bus sumažintos, bet ar pajamos padidintos? Pajamos nepadidintos. Tai kokia čia ekonomija? Ir jūs reikalaujat tokio pasitikėjimo! Dabar, iš krašto Apsaugos Ministerijos laukiama 300.000 sutaupymo. Išbraukta tiek ir tiek. Bet iš kur, kam — aš nežinau. Ar tai bus panaikintas generalinis štabas, vyriausioji vadovybė ar kas kitas? Aš tikiu, kad nieko bloga nėra padaryta. Bet juk negalit reikalauti, kad tikėtų visi. Reikia pasisakyti — kokiu būdu... (Atstovas Bielinis, iš vietos: Reikia biudžetas žinoti, o jeigu nežinai, tai kam kalbi.) — Aš kalbu iš to, kas man patiekta. Tada reikia paaiškinamame rašte parašyti. Kitaip galima reikalauti dar daugiau, — reikia žinoti, ką mano Kabinetas ar Krašto Apsaugos Ministeris ir tik tada kalbėti. Bet man, kas patiekta svarstyti, turi būt patiekta tiksliai. Jeigu ateina ir žodžiu paaiškina, tai aš tada žinau. Aš neprivalau bėginėti po ministerijas arba, sakysim, nuvažiuoti į Vilkaviškį ir klausti: „Kiek yra vaikų?" — Tiek ir tiek. Aha. Paskui vėl nuvažiuoti į Panevėžį: „Kiek yra vaikų?" — Tiek ir tiek. (Salėj juokas.) Vadinas, biudžete nėra tų žinių. „Vyriausybės Žiniose" taip pat yra sutraukta eilė pozicijų paskelbta, bet visas biudžetas nėra paskelbtas ir tie dalykai visuomenei nėra žinomi, todel ir prie geriausių norų oficialiniu šaltinių šioms žinioms gauti nėra. Jeigu tų žinių iš viso nėra, niekas negali reikalauti. Bet mūsų yra pilna teisė reikalauti, kad valdžia su mumis nesielgtų kaip su kokiais žmonėmis ir be jokios reikšmės, be vertės, kad suteiktų mums žinių raštu ir žodžiu. Ir del to aš turiu pasakyti, kad visas tas sumanymas yra nesvarstytinas. Reikia grąžinti atgal vyriausybei ir nurodyti, kad yra gyvas reikalas finansuoti savivaldybes. Bet tegul tada pristato atskirą sumanymą. Kaip pristatys ateinančių metų biudžetą, tegul ten patiekia atskirą sumanymą, mes del jo pasiginčysim. Lygiai ir del laboratorijos. Ir iš kalno galima pasakyti, kad mes tada tą pasiūlymą išbrauksime. Gi priimti biudžetą ir rytojaus dieną daryti visokius stumdymus yra tik tuščias laiko gaišinimas. Tad nereikia užsiimti tokiais stumdymais ir ateity. Mes ir siūlom patiekti savivaldybių finansavimo įstatymą; mes jį pasvarstysime. Tais motyvais eidami mes pasiūlysime rezoliuciją, kad tas įstatymo sumanymas turi būti pripažintas nesvarstytinu, kad vyriausybė turi ateiti specialiai su įstatymo sumanymu del savivaldybių finansavimo. Toks yra mūsų nusistatymas šiuo klausimu.

DĖL SVETIMŠALIŲ DVARŲ PARDAVIMO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, I-ji sesija, 25-sis posėdis, 1926 m. liepos 21 d.

Pirmininkauja Seimo vicepirmininkas S. Kairys. Sekretoriauja R. Kinderis. Dalyvauja 78 Seimo atstovai; ministerių kabineto nariai.

Svarstoma: žemės reformos įstatymo pakeitimo projektas.

Žemės reformos įstatymas palietė svetimšalių, ne Lietuvos piliečių, dvarus. Prieš tai buvusi krikščionių demokratų vyriausybė, pratęsė vieneriems metams terminą, kad svetimšaliai galėtų patys parduoti savo nuosavybes. Dabar svarstomas termino pratęsimas dar vieneriems metams.

Čia spausdinamos kalbos: ministerio pirmininko Sleževičiaus, Voldemaro, Krupavičiaus (dalis kalbos) ir vėl Voldemaro.

Dailidė pasiūlė klausimą perduoti Užsienio reikalų komisijai, ką Seimas ir nubalsavo.

Voldemaras, 1930 m. liepos mėnesio pabaigoje buvo ištremtas į Platelius. Trumpą laiką gyveno senojoje klebonijoje, o po to pas Šuazelį.

Vėliau, šiame Seimo posėdyje buvo svarstoma: valstybės išlaidų sąmatos 1926 metams pakeitimo projektas.

Šia proga Voldemaras pasakė kalbą „Dėl algų dvasininkams", kuri jau buvo išspausdinta knygoje: prof. A. Voldemaras, Raštai, 1976 m., 626-634 psl. Čia, šitą kalbą spausdiname tiesiog iš stenogramų.

Netrukus po Voldemaro kalbos, šis įstatymo pakeitimo projektas buvo patiektas balsavimui ar jis yra svarstytinas ar ne.

Už svarstytinumą balsavo 35; prieš — 36. Tuo būdu svarstytinumo klausimas buvo išspręstas neigiamai. M. Š.)

Ministeris Pirmininkas Sleževičius. Senosios vyriausybės buvo žadėta, Prancūzijos ir Vokietijos atstovams pailginti tų dvarų pardavimą dvejiems metams. Seimas tai atmetė, bet tų valstybių atstovai reikalauja, kad tas pažadėjimas būtų jiems išpildytas. Jiems vis tiek pat, ar sena ar nauja vyriausybė, jiems yra duotas pasižadėjimas ne senos, bet Lietuvos vyriausybės ir jie neskira senos vyriausybės nuo naujos vyriausybės pasižadėjimų. Jiems buvo pažadėta dviems metams pailginti ir šito pasižadėjimo išpildymo jie dabar reikalauja iš vyriausybės. Dabartinė vyriausybė, atsižiūrėdama į pažadėjimą pailginti dviems metams, įnešė šitą įstatymo sumanymą ir prašo pailginti dar vieniems metams, nes vieniems metams prolongata jau buvo duota. Dabartinė vyriausybė išgavo iš jų pasižadėjimą raštu, kad jeigu bus pailginta vieniems metams nuo šito įstatymo įsiteisėjimo dienos, tai nei Vokietija nei Prancūzija šio klausimo daugiau nekels. Savo vyriausybės vardu tokį pasižadėjimą ir viena ir kita valstybė yra davusios. Tiek del formalinės šito įstatymo įnešimo pusės.

Dabar turiu dar vieną dalyką pabrėžti. Juk ir tai, kas dabar yra, jeigu pati vyriausybė perėmusi tuos dvarus, juos parduotų, gautus pinigus ji privalo atiduoti tų valstybių piliečiams, būtent Suazeliams ir kitiems. (Iš vietos: neturi teisės). Kas neturi teisės, tas neturi, bet kas turi, tas turi. Tie, kurie einant įstatymu turi teisės gauti pailginimus, tiems ir bus pailginta. Jeigu dvarai bus Lietuvos vyriausybės parduoti, tie pinigai turi būti atiduoti jiems. Skirtumas gali būti tik toks, kad galima sau įsivaizduoti, jog Lietuvos v-sybė gali pigiau parduoti tuos dvarus, o jie patys — brangiau. Visas klausimas yra tik tas, o ne iš esmės. Aš suprasčiau Seimo nusistatymą nepratęsti toliau nė vienai sekundei to termino, jeigu iš tikrųjų po to, kai tas terminas pasibaigs, mes neprivalėtume grąžinti tų dvarų savininkų pinigus, kuriuos gausime už parduotus dvarus. Bet jeigu mes patys dvarus turėsime likviduoti ir pinigus vis tiek jiems atiduoti, tai koks čia yra skirtumas. Skirtumas tik tas, kad jie dar per vienus metus galės pardavinėti, kaip jiems buvusios vyriausybės buvo pažadėta. Dabartinė vyriausybė tik išpildo tai, ką pirmbuvusioji vyriausybė jiems pažadėjo.

Voldemaras (taut.) Šis įstatymo projektas garbės Lietuvos Seimui nesudarys, kaip jis pastatytas svarstyti. Mes turime reikalo su projektu, svetimos valios padiktuotu. Svetima valia mums sako: įneškite projektą, kad mūsų vienas žmogus būtų apsaugotas, jo reikalai būtų pastatyti mūsų krašte į privilegijuotą padėtį. Ir mes vėlyvą naktį sėdime ir sakom: klausom, ponai. Svarstysime.

Aš tikrai gailiuos, kad aš iš pono Ministerio Pirmininko lūpų gavau išgirsti tokių argumentų, kuriuos vartojo atstovas Dailidė. Ką Dailidė argumentavo, tai buvo jojo argumentai. Bet kada Ministeris Pirmininkas ateina ir sako mums: žiūrėkite, priimkite, kas tai yra? Mes žinome, kad ir sutartys, jeigu jos būtų, taip pat Seimo ratifikuojamos. Juk Seimas gali ir sutartį atmesti. Gi ne tame dalykas. Čia pasirodė kad nei sutarties jokios nėra. O kas tai yra? Pasirodė, kad tai esąs kaž koks pasikeitimas notomis, pasikeitimas mums, dėja, nežinomas. Tada, jei tuo keliu einama, tad reikia eiti iki galui. Jeigu Seimui patiekiamos ratifikuoti sutartys su svetimomis valstybėmis, tai jos atnešamos į Seimą, čia jos skaitomos ir priimamos ar atmetamos. Taigi prašom: jeigu yra kokia nota parašyta, tai atneškite ją, parodykite mums, perskaitykite čia, kad mes žinotume, kas parašyta, kas pasižadėta. Tuo tarpu, kaip pasakyta? — Gi sako, notomis apsimainyta. Aš del tos notos dar labai ir labai abejoju. Aš neblogai pažįstu Prancūzų vyriausybę ir mane tas dalykas visai neįtikina, kad Prancūzų vyriausybė derėtųsi, rašytų notas del vieno jos piliečio, del Šuazelio. Žinoma, Prancūzų vyriausybė gali paveikti, gali rūpintis, kad jos piliečių reikalai būtų apsaugoti. Ir čia ponas Ministeris Pirmininkas turi reakcijos, kuomet jis sako, kad vis vien pinigai reiks grąžinti. Aš manau, kad visas užsienis taip klausimą stato, nes užsienio pažiūra į mūsų žemės reformą yra savotiška. Mes neabejojam, kad užsienis yra nusistatęs prieš tą visą reformą, kaip ir mes. Mes irgi buvome ir esame prieš mūsų žemės reformos principus. Bet, kiek man yra žinomas užsienis, tie patys vokiečiai ar prancūzai skaitosi su tuo, kad Lietuvoj vyksta šioje srityje ir jiems svarbu tik tiek, kad, sako, jūs galite pas save daryti ką norite, elkitės kaip norite, tai ne mūsų dalykas, bet tegul neskriaudžia mūsų piliečių ir tegul gražina jiems pinigus. Ir jokių terminų tam nestatė. Ir aš del to negaliu sutikti, kad Prancūzų diplomatija netikėtai ir tai del vieno Šuazelio notas rašinėtų. Pagaliau sunku kalbėti man ir apie tą notą, nes mes jos turinio nežinom. Aš žinau, aš turėjau santykių su Prancūzų diplomatija ir savo laiku irgi tokių notų esu gavęs. Tik tai buvo ne nota, bet tai buvo laiškas del Šuazelio dvarų, bet laiškas paprastas, privatinis. Del to, kad užsienis oficialiai imtųsi šio klausimo ir tai notų keliu, nes čia buvo paminėtas notų terminas, kol aš savo akimis ją nematysiu ir neperskaitysiu, aš negaliu tikėt. Aš tikiu, kad galėjo būti vienas kitas laiškelis parašytas, bet — nota . . . Kol ją neperskaitysiu, aš netikėsiu.

Taigi ką mes darom? Mes norime išstatyti premiją būti Lietuvoj svetimšaliu. Ir jei kas nori apsisaugoti, tegul patampa anglu, tegul

patampa prancūzu, amerikiečiu ir apsisaugos. O kada tu būsi lietuvis, tai tada — duokš. Juk tokia padėtis pas mus jau nuo seniau yra ir mes jau esam taip įpratę, kad svetimi, vadinasi, svečiai šeimininkautų mūsų krašte. Tai toks jau lietuvio būdas apsieiti su savo svečiu: tu kaipo svečias sėsk į pirmą vietą, užimk nors visą butą, o mes — mes šeimininkai, mes galime į užpečkį pasitraukti. Lygiai taip pat ir šiuo klausimu. Bet taip negali būti. Man atrodo, kad po tokio argumento, kaip tas klausimas jau išneštas į Seimo tribuną, mes turime griežtai pasakyti — *įstatymas nesvarstytinas. Jeigu yra tokių motyvų*, apie kuriuos mums kalbėjo Ministeris Pirmininkas, tai niekur pasauly valdžia tokių argumentų, jeigu ji ir būtų, į parlamento tribuną neneša ir nesako: žiūrėkite, nenusidėkite tarptautinei dėdei, nes jums žinoma, kad tarptautinė dėdė labai galingas, jam negalima nusidėti. Aš manau, kad jau tas vienas tos rūšies motyvas, po to, kai jis pačios valdžios išneštas į tribuną ir mums pareiškiama, kad kaž kas mums grasina, kad svetimšalių reikalais notos rašomos — jau tas vienas, sakau, verčia mus tą įstatymą griežtai atmesti. Šiuo atveju mes irgi balsuosime prieš. Balsuodami prieš, mes nemanome, kad išviso žemės reformos įstatymas būtų mūsų nuomone teisingas, kad jis teisingai skaitytųsi atimąs iš žmonių turtą. Ne tame dalykas. Mums svarbu, kad dar daugiau yra to turto atimama iš savų žmonių. Ir jeigu mes su savais žmonėmis tuo keliu elgiamės, tai jau tokiu būdu ir būtų visai neleistina duoti svetimšaliams privilegijų. Del to dviejų nuomonių čia neturėtų būti. Ir po to, kai klausimas tas pastatytas, mes jokiu būdu negalime tą klausimą svarstyti, mes privalom jį atmesti.

Pirmininkas. Žodį gauna atstovas Krupavičius.

Krupavičius (kd.) Man tektų sutikti su žodžiais Plečkaičio, jeigu jis neturėtų *to nelemto papročio — vartoti demagogiją. Jis čia be jokio* pamato pareiškė, kad senoji vyriausybė turėjusi noro rinkimus laimėjus įnešti vėl tą įstatymo sumanymą. Iš kur tas pagrindas taip manyti? Iš kur tos žinios? Jeigu senoji vyriausybė būtų maniusi padaryti taip, kaip Plečkaitis dabar sako, ji būtų tą įstatymą nevykdžiusi į gyvenimą. Juk tai buvo balandžio mėnesy ir senoji vyriausybė būtų galėjusi savo frakcijas įtikinti dar 1925 metų birželio mėn., kada tas įstatymas buvo įneštas ir būtų pratęstas dviem metams. Bet ji to nepadarė ir jokio susitarimo nėra. Nėra to susitarimo delto, kad prieš balandžio mėnesį, kuomet Užsienių Reikalų Ministerija, man atsisakius, įnešė klausimą į Ministerių Kabinetą ir Kabinetas apsvarstęs tą klausimą visdelto nerado galimu patenkinti Užsienio Reikalų Ministerio norą tą terminą pratęsti.

Jeigu būtų koks susitarimas buvęs, kabinetas nebūtų galėjęs padaryti tą, ką jis yra padaręs. Taigi svarbiausias pono Sleževičiaus — argumentas, manau, atpuola. Aš turiu pasakyti, kad jokių pasižadėjimų ir jokio susitarimo nėra. Jeigu ir būtų koks susitarimas, tai vis vien, kaip Voldemaras sakė, Seimas tokį susitarimą turėtų aprobuoti ir vyriausybė, jei Seimas tokią sutartį atmestų, būtų visai neatsakominga. Tamstoms yra žinoma, kad visokios tarptautinės sutartys eina per Seimą ir jeigu Seimas ar parlamentas tokias sutartis atmeta, tai paprastai jokių konfliktų iš to nekyla.

Voldemaras (taut.). Man nereikėtų šituo klausimu po du kartu kalbėti. Bet p. Dailidė sugalvojo labai gudrų dalyką taip, kad tuo pačiu metu pats sau prieštarauja. Sako, yra tarptautinių pasižadėjimų dvi rūšys: sutartys ir notos. O išvada iš to: aš nieko nežinau, atiduokime Užsienio Reikalų Komisijai, gal specialistai išspręs. Tas rodo, kad reikia situaciją, bet ne tarptautinę padėtį, gelbėti. Jeigu siūlyti perduoti į Užsienio Reikalų Komisiją, tai pasiūlysim ton komisijon atst. Plečkaitį, nes jis, pasirodo, žino kur kas geriau tarptautinę teisę, negu Dailidė, būtent, jis pasakė, kad į vidaus reikalus niekas neturi teisės kištis, tai pamatinis dėsnys. O apie dviejų rūšių pasižadėjimus aš pirmą kartą čionai išgirdau Seime. Man nemaža teko susidurti su tarptautine teise ir kaipo istorikui visokias sutartis nagrinėti. Ir jeigu Seime būtų gera biblioteka, aš paimčiau pirmą pakliuvusį tarptautinės teisės vadovėlį ir parodyčiau. Ponas Dailidė pasakė, kad yra du pasižadėjimai — iškilmingi ir neiškilmingi, ir pasirodo, kad neiškilingi esą stipresni, daugiau verti, negu iškilmingi. Šitokia teorija, man rodos, pas p. Dailidę gimė tik šiandien. Ponas Dailidė norėtų, kad reikia giedoti notomis, taip, kaip yra parašyta. Klausimas labai aiškus. Čia jokių tarptautinių konfliktų nebuvo ir nebus. P. Plečkaitis gana vaizdžiai atpasakojo, kaip mes turime šansų išsilikti nuo Prancūzijos ir neteks giedoti notomis. Todel notų nerašys jokia Prancūzijos valdžia, ypač dabartinė Heriot valdžia. Aš pabrėžiau, kad čia gali būti šeimyniški pasižadėjimai. Aš bijau, kad drąsūs diplomatai pasižadėjo, kad tas bus padaryta. Bet tokie šeimyniški pažadai jokios valdžios neriša ir todel jokių konfliktų nebus. O kad notomis pasikeitimas nieko neriša, tai tam galima rasti, jeigu norima, daug pavyzdžių kasdieniniame politiniame gyvenime. Parašo notą, sudaro sutartis, paskui pastato parlamente, parlamentas atmeta ir baigta. Kas tai yra nota? Tai yra pažadėjimas tam tikrus žingsnius padaryti. Prancūzija — konstitucinis kraštas. Jie žino, kad jų valdžia gali pažadėti, o parlamentas gali tą atmesti. Tamstos gerai atsimenat,

kaip Brianas nuvyko į Kanus del Golfo su Loid Džordžu, tenai padarė susitarimą, o parlamento pirmininkas telefonu pašaukė Brianą ir Brianas turėjo atsistatydinti. Ir nė vienas nepasakė, kad Anglija gali pasiųsti galingą laivyną prieš Prancūziją. O p. Brianas turėjo atsistatydinti. Dabartinis Kabinetas tuos pažadėjimus nėra davęs, niekuo nesurištas. Ir man rodos, kad šį įstatymą nereikia siųsti jokion komisijon, o reikia stačiai atmesti šiandien, be tolimesnių diskusijų.

DĖL ALGŲ DVASININKAMS

Voldemaras (taut.) Pozicijos užimtos. Balsavimas aiškus. Tad kalbama gal ir be reikalo ir kalbama kartais mergaitės tonu, kartais iš vietų girdėti energingos ir drąsios replikos. Kam tas reikalinga, jei rezultatas užtikrintas? Kaip užtikrintas? Prisižiūrėkim. Šiame Seime visi svarbesni klausimai eina nepaprastu būdu: deklaracija ėjo prie ryto šviesos, interpeliacija — prie ryto šviesos, ir dabar vėl prie ryto šviesos. Jau tas vienas rodo, kad čia yra kas nepaprasta, kad ir tie patys, kurie tą klausimą įnešė, priduoda jam daugiau svarbos, negu jie čia rodo. Ir tikrai, vieno iš atstovų buvo pasakyta: „Čia reikia taip derėtis, kaip turguje". Iš tikrųjų, tuo klausimu tenka labai derėtis ir kartais vienas kitas eina prie telefono, kad tas ar kitas ateitų balsuoti (Iš sd: Netiesa). Tai, sakau, gal bergždžias dalykas kalbėti, nes įtikinti neįtikinsi, o rezultatai . . . (Atstovas Plečkaitis, iš vietos: Vailokaičio gaila) — Ne taip, tamsta kartais moki daugiau širdies parodyti, negu tamsta dabar nori rodyti . . . Ne tokius menkus reikalus ir net bažnyčią aš čia ginu. Juokingas būtų dalykas, jeigu mes manytum, kad nuo to, jeigu mes išbrauksim šituos porą šimtų tūkst., bažnyčia grius. Jei del trijų šimtų tūkstančių bažnyčia negalėtų stovėti, tai jos senai nebūtų buvę. Bažnyčia gimė kaip tik iš kraujo, ji paremta krauju ir stovi jau tiek laiko. Ir tas, ką mes čia darom, bažnyčios likimui Lietuvoje nė kiek neatsilieps. Tiesa, gali būti blogai kam kitam ir kaip tik tam, kam nenorėtų tie, kurie įneša tą įstatymo sumanymą. Reikia tik pagalvoti. Pastatykime klausimą: apie ką šiandieną kalbame? Ar tai yra atskyrimas bažnyčios nuo valstybės? (Iš sd: Bus.) — Aš nebijau atskyrimo valstybės nuo bažnyčios. Ir kada rimtai bus klausimas pastatytas, aš apie jį kalbėsiu . . . Bet pirmiausia reikia išsiaiškinti, koki yra ryšiai tarp valstybės ir bažnyčios mūsų įstatymais. Čia daugiausia kalbama apie metrikus, lyg metrikais išsisemtų visi santykiai tarp valstybės ir bažnyčios. Ar jūs, gerbiamieji,

norite ar ne, bet valstybė negali nepastebėti bažnyčios kaip ir bažnyčia negali nepastebėti valstybės. Kodel? Todel, kad viena ir kita — didelė jėga. Kai du kaimynai yra galingi, tai jie ar bus piktuoju ar geruoju, bet negali vienas kito nepastebėti: ar draugai ar priešai, bet turi susitikti. Jeigu sulyginsim šiuo atveju Lietuvos valstybę ir katalikų bažnyčią, kurios klausimas čia pirmoje eilėje pastatytas, tai jokiu būdu šito negalima čia nematyti, kadangi viena pusė, kur kas yra didesnė, kur kas galingesnė, ir šiuo atveju bažnyčia, o ne valstybė. Tai ne menkas dalykas, nes Lietuva čia susiduria su sena organizacija ir todel praeiti pro ją ir manyti, kad jei Seimas išbrauks 200.000, tai jau klausimas bus išrištas, būtų labai naivu. Tas turės pasekmių, bet visai kitokių, negu šio įstatymo sumanytojai mano susilaukti. Kada aš pamačiau po šiuo įstatymu parašą vieno iš geriausių Seimo juristų, atstovo Toliušio, ir, pasakysiu, žmogaus vieno iš geriausių, kuris moka gerbti ir svetimus įsitikinimus ir moka neaukoti savais įsitikinimais, tai aš maniau, kad čia kas negera, kad žmogus doras ir plačios širdies duoda savo parašą po tokiu įstatymu. Čia ne metrikų klausimas. Kas gi parašys tą metriką? Parašys rabinas, parašys popas. Bet kas gi? Ar su rabinais valstybė turi reikalą? — Jokiu būdu. Valstybė reikalaudama oficialių žinių, turi reikalo ne su popu, ne su rabinu, bet su sinagoga, su pravoslavų bažnyčia. Štai su kuo valstybė yra oficialiai surišta. Ne metrikų klausimas, nors metrikos yra reikalingos, reikalingos ne tiek pačiai bažnyčiai, kiek valstybei. Sako, civiliniai aktai. Kas, sakysime, gimsta, patampa žmogus civiline prasme, kada tampa apkrikštytas, kada įrašomas į knygas, kurios vadinasi metrika. Tik tada atsidengia ne tik civilinės, bet ir visos politinės teisės. Jeigu jo tėvas mirė, tai reikalauja metrikų, ir tie dokumentai privalomi yra teismui. Taigi tuos dokumentus, kurie yra privalomi valstybės gyvenimui ir apskritai teismui, tie dokumentai turi būti, ir turi būti keno nors daromi. Aš girdžiu kalbas, kad esą mes niekam neginam daryti tokių dokumentų, jeigu nori, pas savo dvasininkus. Argi tai valstybė kalba? Argi galima leidžiant įstatymus sakyti, kad mes neturim nieko prieš, bet iš kur galima pristatyti dokumentą? Kas taip kalba? Jeigu taip kalbėti, kodel nepriimti iš bet kurios įstaigos? Kodel iš valstybinio monopolio įstaigos nepriimti? Kodel nepriimti iš notaro, iš politinės partijos tokį dokumentą, jeigu reikia. Gerai tai gerai, bet ką gi pasakys teismai, jeigu jam patieks dokumentą, parašytą kurios nors politinės partijos, kad štai mūsų partijoj gimė toks ir toks vaikas (dešinėj: juokas). Ne gerbiamieji, tai ne valstybinis klausimo statymas. Metrika yra tas civilinis dokumentas,

kuris tiksliai reguliuojamas įstatymais kiekvienos valstybės. Labai tiksliai šis klausimas reguliuojamas . . . Kaip kartais parašo, tai čia kitas dalykas, bet jis visuomet turi būti tikslus ir tvarkoj.

Pagaliau, iškeldami šį klausimą ir žiūrėdami į jį taip, kaip jis šiandien norima čia pastatyti, turime pasakyti, kad čia vien ne metrikų klausimas paliestas. Paliesdami šį klausimą, jūs paliečiat visą skyrių dešimtojo tomo, jūs paliečiat visą 150 str. ir del to, jų neliečiant, neperžiūrint, pasidarys tuščia vieta, pasidarys chaosas, nes ten pasakyta, kaip vaikai turi būti įnešti į civilinę apyvartą, paliestas metriku rašymas, paliesta tėvo valdžia ir t.t. ir t.t.

Kas gi pasidaro, kuo pakeičiami tie 150 str., galima sakyti rusų kanoniška teise. (Iš kair.: Taigi, taigi, čia ir yra blogumas). Tiesa, mes dalinai irgi dešinę pusę spyrėm ir kaltinam dešinį sparną, kad jie iki šiol leido mums gyventi rusų kanoniška teise. Tie rūsų kanoniškos teisės dėsniai kaip tik ir numatyti tais 150 str., bet jūs nenorite jų peržiūrėti, jūs nenorite tą klausimą iš visų pusių pagvildenti. Man nesuprantama, kaip atstovas Toliušis nenorėjo į tą pusę pažiūrėti. Juk bažnyčiai čia nei šilta nei šalta. Čia valstybės reikalas ir, man rodos, iš tos pusės turėjo būti pastatytas tas klausimas, kaip to valstybė reikalauja. Reikėjo pasakyti: mes keičiam tokį ir tokį įstatymą, mes įnešam biudžeto pakeitimą, bet kartu keičiam tokius ir tokius paragrafus. Tada nebūtų chaoso didinimas, bet chaoso mažinimas. Dabar gi nieko nepasakyta apie civilinį įstatymą, bet atnešamas projektas ir pasakoma, kad mums metrikai nereikalingi, arba gali juos išdavinėti kas nori.

Bet bažnyčia ne vien civiliniais įstatymais surišta su valstybe, bet visa eile kitų klausimų. Imsime kad ir kunigų juridinę padėtį. Kiekvienas mūsų žino, kad einant mūsų įstatymais dvasininkams nereikia eiti į kariuomenę. Konstitucija paliuosuoja dvasininkus nuo kariuomenės prievolių. Kur bažnyčia atskirta, ten tokių privilegijų neturi, ten kiekvienas dvasininkas privalo atlikti kareiviavimo prievolę ir negali būti kunigu, kol ją neatliko. Jie būna mobilizuojami, tik prie kito darbo pristatomi, kadangi jų luomas neleidžia jiems būti su ginklu. Bet šiaip visas valstybines pareigas neša kaip ir visi kiti. Bet jūs nesiūlot pakeisti įstatymo kad kariuomenė privaloma visiems dvasininkams . . . Keiskit konstituciją. Atskirkit valstybę nuo bažnyčios . . . Bet juk tai yra tik viena tų teisių rūšis, o tokių teisių yra ir daugiau. Kas yra bažnyčia? Mūsų įstatymai yra labai aiškūs. Sakysim, įstatymais yra numatyta aiški tvarka apie tikybines viešas apeigas, tvarka nustatyta specialiai. Ir išmeskit vieną dėsnį, kuris privalomas iš Baudžiamojo Statuto, iš 14

tomo, kaip apsisaugoti nuo nusikalstamųjų darbų, išmeskit, kad bažnyčia yra toks ir toks juridinis asmuo, tai kas tada pasidarys? Sakysim, bus pamaldos. Tai kas jos, žiūrint tada civilinėmis akimis. Kam pamaldos, o kam gal mitingas, nes įstatymas šį klausimą nereguliuoja. Kunigas sako pamokslą, bet jei išmesite tam tikrą 14 tomo dalį, ar tai bus pamokslas? Ne, tai gal bus prakalba. Ir kadangi mes turime susirinkimų įstatymą, tai Vidaus Reikalų Ministerija turės pasiųsti į bažnyčią policijos atstovą. Ir jeigu pastebės kalbant, kas neatatinka valdžios nusistatymui ar partijos norui, galės sustabdyti kunigą (Iš kairės: Taip ir turėtų būti) Prie to jūs ir prileisit, kaip tai yra kai kuriuose kraštuose buvę ar bent šiandien tebėra. Bet tvarka yra nustatyta, ne tik pas mus, bet ir visur. Visur leidžia specialius įstatymus, kurie reguliuoja kulto reikalus. Yra bendra tvarka, kur galima daryti susirinkimus ir neleidžia su ta bendra tvarka eiti į bažnyčią net ten, kur bažnyčia yra atskirta nuo valstybės. O jeigu jūs tą klausimą jokiu įstatymu nenustatysit ir paliksit tik bendrą dėsnį apie susirinkimus ar panašius dalykus civilinio gyvenimo, tai . . . Aš negaliu įsivaizduoti tą chaosą, kuris pasidarytų. Juk tada jūs galėsit pasiųsti kiekvienu momentu policininką. Sakysime, susirinks į bažnyčią giedoti davatkos ražančiaus, galėsit pasiųsti policininką pažiūrėti, ką jos ten daro, prižiūrėti tvarkos. Jeigu jūs to nenorėsit daryti, ir aš tikiu, kad jūs to nenorit daryti, bet tada jūs privalot išleisti tam tikrą kitą įstatymą, kuris reguliuotų padėti ne vien katalikų bažnyčios, bet ir visos eilės kitų bažnyčių. Išleiskit tokį įstatymą, atneškit į Seimą tokį projektą, kaip manot suorganizuoti santykius bažnyčios ir valstybės, tada mes suprasime klausimą, tada mes galėsim vesti diskusijas. Bet šiandien jūs visai nemanot atskirti bažnyčios nuo valstybės . . . O pagaliau katalikui žmogui nėra jokios baimės, atskirkit, tik tuštumą nepalikit, nepalikit chaosą, duokit kitus kokius įstatymus. Bet jūs kitų įstatymų visai neminit, tik vieną dalyką: šiais metais metrikų rašymui duosime tiek ir tiek. Ponai, metrikos čia tai menkniekis. Dabar koks įspūdis bus iš jūsų šito įstatymo visame krašte? Juk ne vienas rimtas žmogus pasakys, kad norite atskirti bažnyčią nuo valstybės. Klausimas — ko norite atsiekti tuo įstatymu? Keleto šimtų tūkstančių ekonomijos? (Iš sd: Aišku.) Jūs patys tam netikite. (Iš sd: Mes labai tikim.) Netiesa, čia buvo skiriamos kitiems dalykams dar didesnės sumos, bedarbiams šelpti ir kitiems dalykams. O jūs ieškote tam tikro gesto ir tą gestą, man rodos, reikėtų pavadinti „ižnybti". (Iš sd: 600.000 tai nėra gestas). Bet šiandien čia buvo paskirtas milijonas, o antra vertus, juk metrikaciją reikės kam nors

pavesti, reikės sudaryti tam tikrą organą ir tas brangiau kaštuos. (Atst. Markelis, iš viet.: Valsčiaus valdyboms pavesti.) Duokit tokį sumanymą, kad savivaldybėms būtų pavesta. Bet jūs tokio sumanymo nepatiekėt, ir tada reikia manyti, kad čia yra nerimtas sumanymas, kad čia yra noras ką parodyt, ko negalima rodyt, kas paprastai laikoma kišenėje. Čia viešai nedrįstate pasakyti, ko jūs norite. Kodel jūs neįnešate sumanymo apie atskyrimą bažnyčios nuo valstybės. Kodel šitą klausimą rišate su melioracija, bedarbių šelpimu, kelių taisymu ir t.t. ir t.t. Ir del tokio klausimo pastatymo mes ir susirūpinom. O gal jūs norite pasinaudoti agitacijos tikslais, kad paskui pasakyti: mes didelį darbą padarėme, mes padėjome pamatą bažnyčiai nuo valstybės atskirti. O kiti gal sakys, kad jau bažnyčia atskirta nuo valstybės. Ponai, tai bus tuščios kalbos. Bet pagalvokite apie vieną dalyką, kuris begalo yra pavojingas mums kaipo valstybei, kaipo Lietuvai, kaipo piliečiams. Tai yra sukėlimas tikybinių ginčų. Ginčų, kada eina kalba apie švenčiausią žmogaus brangenybę. Aš ir šiandien girdėjau kai kurių kalbėtojų susijaudinimą. Tai tada, žiūrėkite, kas iš to išeis. Juk yra žinomi atsitikimai iš tikybinių karų, kada žmonės vieni kitiems galvas kapodavo. Ir už ką? Už tai, ar reikia žegnotis dviem, ar trimis, ar penkiais pirštais ir upės kraujo tuomet del to plaukė. Ir istorija daug mums tokių pavyzdžių rodo. Paimkim nors ir Didžiąją Prancūzų revoliuciją, kur parlamentas su visu pasauliu kariavo ir paskui norėjo reformuot katalikų bažnyčią be Rymo. (Iš sd: Ir gerai padarė.) Ir kas gi liko iš tos reformos? — Keli žulikai prisidėjo prie tų konstitucinių kunigų. Nejaugi jūs norite, kad ir pas mus daugiau Vilūnų atsirastų. Taigi, mes matom, tuomet Prancūzijos revoliucija nepasiekė savo tikslo šiuo atveju. O reikia neužmiršti, kad tai buvo didžiausia, galingiausia anų laikų valstybė. Ir šiandien toj pačioj Prancūzijoj kalbama, kad visai be reikalo tuomet tai buvo daroma.

Porą metų atgal skaičiau „Pravdoj", bolševikų laikraštyje, kur pasakyta, kad komunistai negerai daro, kad į cerkvę eina su kepure. Caro laikais, jeigu būtų įėję į cerkveę su kepure, tai būtų išsiųsti į Sibirą. Bet dabar, žinodami, kad jokios bausmės nėra; ir jeigu taip daro, tai yra chuliganerija. Taip „Pravda" rašė. Reiškia, ir tenai jau prieita prie to, kad junta, kad reikia gerbti, kas kitiems yra šventa, kad nereikia be reikalo erzinti. Štai kame dalykas — nereikia erzinti. Reikia žiūrėti, kad tas klausimas nebūtų iš Seimo išneštas po visą Lietuvą, norint neduoti progos kitiems kalbėti — štai mes giname tikybą, mes giname bažnyčią, mes giname, kas yra švenčiausia žmogui ir tokiu būdu sudaryti tiems žmonėms kankinio aureolę, kurie gal būt tos aureolės gal būt ir neverti.

Taigi nereik sudaryt kankinių. (Atst. Bielinis, iš vietos: Nesudarys.) Pone Bielini, tamsta tikybinį jausmą negali įvertinti, tamsta įvertini matematiškai, o jį reikia įvertinti psichologiškai ir todel toksai įpainiojimas yra nesveikas. Todel kviečiu labai ir labai pagalvot. Ir man rodos, jeigu apgalvosit, tai pasakysit, kad čia negeras dalykas ir negalima daugiau tęsti.

Bet yra kitas dalykas. Yra kita dalyko pusė, tai politinė pusė, užsienio politikos. Bažnyčia yra gal didžiausia tarptautinė organizacija, su kuria visas pasaulis skaitosi. Ir dar kaip skaitosi! Gal tamstos skaitėte informacijas laikraščio, apie eucharistininkų kongresą Čikagoje. Jei tai galima pasakyt, tai buvo triumfas. Jeigu pažiūrėsim, ką apie tą kongresą rašo Amerikos protestantizmo laikraščiai, jei pažiūrėsim, kaip buvo tas kongresas įvertintas viso protestantizmo pasaulio, tai pamatysim, kad jis turėjo didžiausios politinės įtakos, su kuria reikia skaitytis visam pasauliui. Vien tik Čikagoj buvo surinkta daugiau milijono dolerių. Ir Amerikos protestantai sako, kad tai yra kariaujantis katalicizmas, kuris užkariaus pasaulį. Ir jeigu Amerikoj tokioj galingoj valstybėj, kuri iš Anglijos puritanizmo išėjo, kas yra gal būt sveikiausiai, jeigu ten žmonės neužmerkia akių, žiūri kaip į labai didelę, labai gudriai sugalvotą politikos įtaką, jeigu žiūri ne kaipo į davatkų suvažiavimą, jeigu ten skaitomasi su bažnyčia, tai negalima ir mums taip lengvai, taip paviršutiniškai į tą dalyką žiūrėti. Taigi, reikia žiūrėt, kad nesukeltumėm tokią ugnį, kurioj galime sudegti mes, bet nesudegs bažnyčia. Nes bažnyčia yra perdaug galinga, kad mes savo darbais galėtumėm turėti jai įtakos. Mes, kaipo Lietuviai, kaipo valstybė, turim būti atsargūs, kad neatsitiktų kaip su Lenkija, kuri iškėlė tikybinius vaidus ir del savo netolerantingumo žuvo. Taigi, ir mes nesukelkime tą ugnį ir neveskim valstybę į tą didelį pavojų, į kovą su bažnyčia. Nes, sakau, yra toksai įspūdis, kad prie to galima prieiti. Ir klausimas bus statomas, kad ne kovojama su klerikalizmu, nekovojama su kunigais, bet kovojama su tikyba, kovojama su bažnyčia, kovojama gal būt su tuo, kas yra šventa žmogui. Taigi, su šituo klausimu reikia būt labai atsargiems, kaipo partijai, kaipo Lietuvai, kaipo tautai. Reikia parodyt, kad čia nekovojama su bažnyčia.

Iš 240 milijonų su viršum sutaupymo jeigu žadama per pusę metų apie pusę milijono, tai problematinga. Toliau, jeigu kas privertė atskirti bažnyčią nuo valstybės, tai kur įstatymai, kurie reguliuotų kulto reikalus? Nėra. Jeigu bažnyčią neatskirti nuo valstybės, tai tada kas išeitų? Tai be jokio plano bus skriaudžiama, nes tai daugeliui nepatiktų.

Tai kaip suprasti? Man nereikia tikrinti, kad neturite neapykantos prie bažnyčios, bet visam pasauliui reikia išaiškinti, kuris spręs iš jūsų darbų. Tame jūsų įneštame biudžeto pakeitime neliečiama nė vieno provincijos kampelio, tik parašyta bendrai. Bet įneškite tokį sumanymą, kuris visas puses aiškiai nušviestų, tada mes su mielu noru svarstysime. Taip pat statykite klausimą rimtai, kaip pridera, ne taip, kaip dabar, tik pastatyti apie poros šimtų tūkstančių sumą iš vienos vietos į kitą, ir apie tai kalbėti. Mums lietuviams yra vienas vidujinis dalykas, mums čia yra įstatymo klausimas. Blogas dalykas, jeigu nepildo įstatymų kiti, bet dar blogesnis dalykas, kai įstatymų nepildo tas, kuris juos leidžia. Taip negalima rašyti, kaip Gogolio „Taras Bulba", kuris pasakė sūnui: „Aš tave pagimdžiau, aš tave ir užmušiu". Mes neturime įstatymus leisti tam, kad galėtum užmušti. Bet jeigu mes įstatymų negerbsime, tai ir kiti jų negerbs. Koki pas mus yra įstatymai? Pas mus yra pravesti dvasininkų etatai. (Iš kairės: Nėra.) Gal tamstos galvose išnyko. (Dešinėje smarkus plojimas.) Įstatymai yra, etatai išleisti. Ir čia buvo, rodos, referento vystoma mintis: kas yra etatai? Etatai gali būt, o žmonių juose gali nebūt, taip atsitiknka, bet normalėje padėtyje yra taip, kad etatinė vieta paliekama tuščia tiktai iki tol, kol žmonių neatsiranda tai vietai užimti. Bet negalime taip sakyti, kad etatai yra, bet žmonių gali visai nebūt. Mes taip ir su teismais galime padaryt. Pavyzdžiui, etatai yra Tribunolo ir Apygardos Teismo, bet neskirsime, nesiųsime kandidatų, nes galime ir taip apsieiti, kam tai reikalinga? O jeigu pasakysime, kad etatai yra, ir į etatus galima neskirti. Ir net rusų įstatymuose, kurie veikia pas mus, jeigu yra etatai ir jie veikia, tai turi būt skiriama pinigai algoms, ar toj vietoj yra žmogus ar nėra. Galima tik klausimą kelti del pinigų sunaudojimo, kurie liko, bet negalima daryti taip, kad etatinė vieta yra, o pinigų neskirti. Pažiūrėję į dvasininkų etatus mes pastebėsime, kad tenai yra dvi grupės. Viena grupė — dvasininkai, pradedant nuo vyskupo ir t.t., kita — pavadinta valstybės tarnautojais, ir tenai yra visa eilė kategorijų žmonių, ir kitų prie kurijos, kurie eina valstybinę tarnybą. Jūs sakote, kad yra valstybės tarnautojų etatinės vietos, bet pinigų mes jiems neduosime. Gerai, o jeigu ateitų jėga, ateitų čionai ginkluota jėga ir pasakytų: jūs esate Seimo atstovai, jums yra paskirtas atlyginimas, jūs patys sau pasiskyrėt, bet jeigu jūs paimsite šitą atlyginimą, tai žiūrėkite, mes jus įtikinsime kitokiu argumentu. Ar tas jums patiks? Ar gali patikti mums toks argumentas, jeigu iš mūsų tą, kas priklauso mums einant įstatymais, jėga būtų atimtas. Jeigu pavartoti jėgą tiems mažučiams, kurie negali gintis, tai yra daugiau, negu smerktinas dalykas. Jeigu mes

taip tuo keliu eisime, tai patys turime būti prie to prisiruošę, nes neamžinai viešpatausime, nes visuose parlamentuose dauguma keičiasi dažnai, o nenusistovėjęs respublikoje režimas keičiasi dar dažniau. Ir jeigu ateis kiti, ir darys mums tą, ką mes žadame daryti tiems valstybėms tarnautojams, tai pasakys mums: visas etatines vietas paliekame, bet jums geriausia vieta būtų sėdėti kalėjime. Bet ar jums tas patiks? Aš pats Varniuose sėdėjau užimdamas etatinę vietą ir būdamas Kaune bijojau pasirodyti, kad man vėl nesuteiktų etatinę vietą. Taip jau žiūrėti mums į šituos etatus, kuriuos galima būtų tik koja paspirti, nereikėtų, bet tokius dalykus reikėtų visada labai rimtai apgalvoti. Mūsų įstatymai to neleidžia, ir mes turime labai gerbti tuos įstatymus. Mes prisiekėme ir iškilmingai pasižadėjome čionai tuos įstatymus gerbti, kur mūsų pasižadėjimas ir priesaika, kuomet mes etatus paliekame, bet sakome, kad jiems pinigų nėra. Kitas dalykas, jeigu panaikinsime tas vietas. Bet kada sakome, kad pinigų negausite, nors yra etatai, tada einame prieš savo priesaiką, prieš iškilmingą pasižadėjimą. Ir tuo keliu eidami, mes nieko gero nei sau patiems, nei savo kraštui negalime susilaukti. Kadangi mūsų vidujinis ir įstatymo atžvilgiu šitas klausimas yra sureguliuotas, negalima įnešti šito klausimo, kaip jisai yra įneštas, negalima siūlyti išbraukti, o palikti etatams tik keletą tūkstančių litų, kadangi toji išlaidų kategorija mums nepatinka. Juk įstatymai yra leidžiami nesiremiant simpatijomis ar antipatijomis. Dora turi būt pirmoje vietoje, o iš doros turi išplaukti teisėtumas, o teisėtai turime gerbti įstatymus, kol jie veikia, kol jie nepanaikinti. Kadangi šitas įstatymas griežtai tiems principams nusižengia, kadangi jisai įneštas tokiais sumanymais, ne valstybės reikalais, o visai pašaliniais, tamstos nedarykite tos klaidos imdami svarstyti tokį dalyką. Daugeliui bus dar vienas motyvas kaipo galutinis, žinoma ne visai tas motyvas bus įtikintas, bet mums lietuviams tautininkams tas motyvas yra labai svarbus. Aš labai protestavau, kada kūrėsi Lietuvos bažnytinė provincija ne del to, kad bažnytinės provincijos atsiranda, bet del to, kad nyksta Vilniaus vardas, nyksta Seinų vardas, kuris surištas su Lietuvos atgimimo pradžia. Etatuose yra visi tie vardai; yra ir Vilniaus ir Seinų vardas. (Iš kairės: Tai kam duosime?) Palaukite ir patys jūs pamatysite, nes jūs pykote spyrimu, kam išsižadėjo tų vardų. Tai dabar jūs patys parodykite, kad neišsižadate. Kunigų algos yra menkesnės, kaip sargų, nerasite nė vieno kunigo, kuris iš tos algos išgyventų. Jeigu su tais etatais surišti tokie brangūs vardai, kaip Vilniaus vyskupijos, Žemaičių vyskupijos, tai nedarykite to, kad patys išsižadame to vardo

išbraukdami etatus. Nereikia tam pritarti. Čia ne kunigai daro, čia Seimas daro. Ir todel jūs einate prieš Lietuvos visuomenę.

Ir todel jūs nei prieš Lietuvos visuomenę, nei prieš ką kitą negalėsit pasiteisinti, kam jums reikėjo išsižadėti Vilniaus vardo, kuris yra mūsų įstatyme įrašytas. Juk ponas Ministeris Pirmininkas Sleževičius, kuris savo deklaracijoje yra pasakęs, kad Vilniaus atvadavimas yra mūsų tikslas, pats turės kontrasignuoti tą įstatymą, kuris sakys, kad Vilniaus vyskupijos nėra, kad etatai panaikinami ir t.t. Juk daktaras Grinius, dabartinis Valstybės Prezidentas, turės pasirašyti po tuo įstatymu. Ir tada nepykit, jei per Lietuvą vaikščios tas „Vyriausybės Žinių" numeris ir bus rodoma: žiūrėkit, neturėjo drąsos atvirai pasakyti, kad išsižada Vilniaus, tai išsižadėjo aplinkiniu keliu. Žinoma, kitataučiams gali ir nebūti tokių motyvų, bet mums tai yra motyvas. Del tų motyvų, — kadangi klausimas yra be galo rimtas ir nerimtai paruoštas, kadangi be atodairos atmetami pamatiniai juridiniai dėsniai, kadangi neatsargiai paneigiami tautos idealai, mes negalime kitaip pasielgti, kaip tik protestuoti prieš tai ir balsuoti prieš. Kiekvienas, kuris kovoja už idealus, nepasitenkins vien šita sale, bet darys mitingus ir aiškins tai, ką jūs čia darot. Todel, kol nevėlu, apgalvokit. Jeigu paskui, nuodugniai viską apgalvoję, prieisit išvadą, kad taip reikia daryti, — darykit sau, tada nešie ir visas pasekmes iš to. O jeigu būtų priimtas toks projektas, koks dabar yra pasiūlytas, tai būtų didžiausia nesąmonė, kokia Seimas galėtų padaryti. Žinoma, čia neina klausimas apie dvasininkų algas. Aš labai įžeisčiau Lietuvos kunigus, jei sakyčiau, kad jie negali Lietuvoje gyventi be pusės milijono litų. Bet čia yra neatsargiai daroma ir ateis laikas, kada pasigailėsit to, bet bus jau per vėlu. Tad, kol nėra vėlu, reikia bent apgalvoti.

Tais motyvais mes tautininkai, jei klausimas bus pastatytas balsuoti, balsuosim prieš. Mūsų balsavimo motyvai bus patiekti raštu, kuriuos aš čia plačiau išdėsčiau žodžiu.

DĖL INTERPELIACIJOS

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 31-sis posėdis, 1926 m. spalių 12 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja: Seimo II sekretorius B. Žygelis.

Dalyvauja: 74 Seimo atstovai.

Svarstomas dienotvarkės punktas: *diskusijų tęsinys dėl ministerių kabineto atsakymo į krikščionių demokratų ir ūkininkų sąjungos frakcijų interpeliacijas.*

Šia proga Voldemaras pasakė kalbą „Dėl interpeliacijos", kuri jau buvo išspausdinta knygoje: prof. A. Voldemaras, *Raštai, 1976 m., 649-660 psl.* Čia, šitą kalbą spausdiname tiesiog iš stenogramų. M. Š.)

Voldemaras (t). Gerbiamieji Seimo atstovai! Mes buvome už interpeliaciją, nors aplinkybės, kuriose ji pasirodė, mums ne labai patinka. Tariant mūsų Ministeris Pirmininkas tuo metu, kada buvo patiekiama interpeliacija, buvo svarbiausiais visos Lietuvos reikalais užsieniuose, Maskvoje, ir parsivežė didelį politinį laimėjimą. Kituose parlamentuose, jeigu valdžia tokį žygį daro, tai bent palūkį kol grįžta, palūki kol tas svarbiausias reikalas bus išaiškintas, o interpeliacijai vėlesnį laiką skiria, kad nesusidarytų įspūdžio, jog čia mažesni reikalai nustelbia didelį. Pas mus, sakau to nepadaryta; gaila, kad nepadaryta, kad nesekami kultūringų valstybių pavyzdžiai. Interpeliacija įteikta net pačiam Ministeriui Pirmininkui nesant. Paprastai kultūringose valstybėse, ir parlamento statutu einant, pati valdžia turi pasisakyti, ar ji priima interpeliaciją ar ne. Pas mus yra senas statutas, senojo režimo priimtas, ir man labai gaila, kad juo nenuskratyta.

Tiek del interpeliacijos įnešimo.

Dabar del esmės. Ir iš esmės mes buvome už, nes iškeltieji klausimai yra svarbūs, jie reikėjo išaiškinti; ir mes turime labai pasigailėti, kad

eilėje svarbių klausimų mes negalime pritarti tiems aiškinimams, kuriuos čia iš pono Ministerio Pirmininko girdėjome, nes tie kaltinimai, kurie čia interpeliacijose iškelti, vis delto lieka. Tiesa, kaltinimai irgi nenormalus dalykai; jie rodo, kad mes ne vakarų tradicijomis gyvename, bet rytų.

Dabar, kas čia primesta? Primesta eilė dalykų. Pirmiausia, *nusižengimai prieš įstatymus;* tai jau kaltinimas, ne primetimas. Kitas primetimas, — kad valdžia netiksliai elgiasi. Jau čia politikos klausimas, ar gera valdžios vedamoji politika. Atsakomybės įstatymų atžvilgiu čia jokios nėra. Diskusija nuėjo be galo plačia plotme. Buvo prieita prie aukščiausių filosofijos klausimų, prie istorijos; paminėti Makiavelio ir Kromvelio vardai — tik Makiaveli čia buvo truputį pajaunintas, nes jis negyveno tame šimtmetyje, kuris čia buvo minėtas; Kromvelis buvo truputį pasendintas, nes jis irgi negyveno tada, kaip buvo pasakyta. Žodžiu, argumentai buvo vartojami labai plačiai ir net šimtmečiais labai lengvai mėtyta. Tas jau rodo, kad diskusija nėjo tuo keliu, kuriuo jai reikėjo eiti. Kartais man besiklausant kai kurių užmetimų, ypač pono Ambrozaičio, darėsi įspūdžio, ar nenori jis tartum ginti valdžios. Nes koks gynimas yra geriausias? Ogi nutolti nuo tikrjo klausimo ir paskęsti eilėje kitų, šiuo atveju pasaulėžiūros, detalių. Žinoma, pasaulėžiūrą kiekvienas gali turėti kokią nori; negalima pasakyti, kad pasaulėžiūra būtų priešinga vienam ar kitam įstatymui; ir įsileisti į pasaulėžiūros klausimą, reiškia nueiti nuo tikrojo klausimo. Ir aš labai džiaugiuosi, kad dalinai mano pirmtakūnas, ponas Toliušis, grįžo prie tų valdžiai pastatytų klausimų; ir dar prieš jį grįžo ponas atstovas Karoblis. Dabar ir aš kalbėsiu. Pirmiausia, mūsų išmanymu, yra prasilenkimo su įstatymais faktų; ne pačios valdžios, ne Kabineto kaipo tokio, bet žemesnių organų, kuriems Kabinetas turėjo bent priminti ar nubausti, tuo tarpu čia atėjęs Ministeris Pirmininkas mėgino *juos išteisinti.* Tas, ką ponas Ministeris Pirmininkas čia sakė, ne tik neišteisino, bet daugiau abejojimų sukėlė, — kad nusidėjimų įstatymams tikrai yra. Pirmoje vietoje asmens laisvė. Interpeliantų buvo iškelti faktai, tariant Raseinių faktai, ir dar keletas kitų faktų, kuriuose interpeliantų nurodymu, tam tikriems asmenims atimta laisvė neteisėtu keliu. Teisėtas laisvės atėmimo kelias yra koks? Arba inflangranti policija gali paimti, arba antras būdas — teismo keliu, — tardytojo nutarimas laikyti žmogų areštuotą. Ponas Ministeris Pirmininkas čia ėmė šiek tiek naują teoriją išvedinėti. Ėmė cituoti baudžiamojo proceso 257 straipsnį ir nurodė, kad ne tik tais dviem atvejais, bet gali būti ir daugiau atvejų, kada toji laisvė galinti

būti suvaržyta. Aš jokiu būdu negalėčiau su tokia pono Ministerio Pirmininko jurisprudencija sutikti; negalėčiau sutikti, kad 257 straipsnis pasakytų ką nors nauja prieš interpeliacijoje iškeltus dėsnius. Tas straipsnis kaip tik duoda aptarimą sąvokos, kas yra in flangranti; tariant, jeigu žmogus peiliu dūrė, tai jau in flagranti. Bet ne tik tas yra in flangranti; būtent, jeigu aš pamačiau peilį laikant, kuriuo nudūrė, tai tas irgi in flagranti; jeigu pamačiau žmogų, kuris vogtus daiktus neša, nors jis tuo tarpu ir nevagia, tai tas irgi in flagranti ir jei policija tokiais atvejais nesulaikytų, tai duotų galimybės arba daiktus sunaikinti arba pasislėpti. Vadinas, 257 straipsnis nenaikina to, ką interpeliantai iškėlė, būtent, kad asmens laisvė atimti leistina tik dviem atsitikimais; ar nusikalstamą darbą bedarant, ar prokuratūros įsakymu. Kaip valdžia aiškina? Rugsėjo mėn. 5 dieną Raseiniuose įvyko ekscesų. Tą pačią dieną, vadinas, rugsėjo mėn. 5 dieną, kaltininkai buvo suimti. Mes nežinome, kas ten per riaušės buvo: gal užmušė žmogų ar ką, to mes nežinom, bet formaliai policija tą pačią dieną turėjo teisės juos suimti. Bet toliau kas pasakyta? Pasakyta, kad byla nuo rugsėjo mėnesio 9 dienos yra apygardos teismo tardytojo žinioj. Reiškia, rugsėjo 5 d. suimtas, o rugsėjo 9 d. atiduota jo byla tardytojui. Kas žino aritmetiką, suskaitys, kad išlaikyta keturias dienas. O ką gi sako mūsų konstitucija? Ji šiek tiek padaugina rusų laikais duotą teisę suvaržyti, atimti žmogaus laisvę: rusų laikasi galima buvo išlaikyti, nepatiekus kaltinimo, 24 valandas. Mūsų konstitucija tą terminą pailgina — 48 valandos, arba dvi paros. Taip, dvi paras galėjo laikyti, bet jau 5 suėmė, tai jau 7 turėjo būti tardytojuii patiektas koks nors kaltinimas ir jau kaipo kaltinimo priemonė — paliktas kalėjime. Dvi dienas tie valdininkai ar policija elgėsi prieš konstituciją. Tą pripažino pats ponas Ministeris Pirmininkas. Bet kokia tada išvada? Jeigu tokį faktą pripažino pats Ministeris Pirmininkas, aš laukiau, kad jis nesiteisins tokiame dalyke, o pasakys: aš subariau tuos žmones, kurie taip pasielgė. Ogi, sako, ne, jie visai tvarkoj, padarė kaip įstatymai liepia; 5 suėmė, o 9 iškelta byla ir kaltininkai patraukti tokiu ir tokiu straipsniu ir iki šiol jie sėdi. Gal ponui Ministeriui Pirmininkui tas atrodo mažmožiu; gal jam mažmožis, kad pora dienų išlaikyta neteisėtai kalėjime. Bet jei kalbėti apie įstatymus, tai ten mažmožių būti negali. Jeigu jis pripažįsta, kad čia laikė daugiau negu įstatymai leidžia laiko kalėjime, tai tuo pačiu konstatuoja atėmimą žmogui laisvės daugiau negu konstitucija leidžia.

Toks pat laisvės atėmimas buvo interpeliantų iškeltas ir del kitų, tariant — del Zdanavičiaus ir kitų, suimtų įsakymu ir paskui išsiųstų. Ir

čia ponas Ministeris Pirmininkas pasako žodis į žodį taip: „rugsėjo 4 dieną Kauno miesto policijos vadas gavo iš policijos viršininko", aš tą pabrėžiu, „parėdymą suimti Norvaišą ir Garfeldą ir kitus ir tuojau juos perduoti Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjui. Sulaikyti jie buvo rugsėjo 5 dieną ir tą pačią dieną raštu Nr. 5097, pašto kv. Nr. byla išsiųsta Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjo žinion." Vadinasi, ne prokuratūra ieško žmogaus, o policijos viršininkas. Bet jei ieško viršininkas, tai jau ne in flagranti ir tik prokuratūra galėjo duoti įsakymą policijai suimti ir jam pristatyti. Prokuratūrai, o ne policijos viršininkui, ta teisė priklausė. Tuo tarpu viršininkas duoda įsakymus ką nors suimti, o kiti jo įsakymus pildo. Ponas Ministeris Pirmininkas kalba apie pašto kvito numerį, kuriuo byla išsiųsta Panevėžio apygardos teismo valstybės gynėjui. Bet ar tie suimtieji irgi pridėti ar pasiųsti bagažu, apie tai nieko nepasakyta. Reikia gi žinoti, ar žmogui atimta yra teisė, ar jis laisvas ar nelaisvas. Tuos klausimus aš norėčiau sau išsiaiškinti. Gal prokuratūros koks nors įsakymas buvo, bet mums to nepasakyta ir tik kaip interpeliaciją iškėlė, o valdžia nepasakė, kad prokuratūros buvo duotas įsakymas ir kad įstatymų tvarka padaryta, tai išvada tampa, kad interpeliacijos kaltinimai lieka nesugriauti. Atrodo tik, kad čia kažin kaip norima pažiūrėti į visa tai minkščiau, norima lyg užtamsinti, kad negalima būtų pastebėti tam tikrų dėmių. Aš galiu atsakyti aiškiai, būtent, kad žmonės buvo laikyti prieš įstatymą ir čia pašto kvitai nieko neišaiškina.

Turiu dar pridėti kitą motyvą. Ponas Ministeris Pirmininkas savo atsakyme yra pasakęs, kad Raseiniuose buvo sulaikyti chuliganai. O čia, sako žvalgybos viršininkas nusikaltęs. Išeina, kad tie žmonės ir tie agentai yra laikomi šalia įstatymų, kad jiems įstatymai neekzistuoja, kad jų įstatymai nesaugoja ir todel galima pavadinti juos ir vienu ir kitu terminu. Aš turiu pasakyti, kad teisme nėra tokio termino kaip chuliganas. Ir jeigu valdžios atstovas pasako, kad toks ir toks Lietuvos pilietis yra chuliganas, kurio įstatymai, matyt, nesaugoja, tai tuo vėl įvedamas yra nesveikas principas. Mes tautininkai stovėjome nuo pat pradžių ligi galo už įstatymą visiems, be skirtumo. Jeigu žmogus padarė nusikalstamą darbą, bet nėra teismo nuteistas, jis nėra dar nusikaltėlis; ir juo labiau negalima sakyti, kad jis chuliganas. Vis tiek kokia būtų moralinė vertė to žmogaus gyvenimo, vis tiek — įstatymas jam turi būti lygiai pritaikintas, kaip tas įstatymas taikomas kiekvienam kitam piliečiui, neišksiriant ir Valstybės Prezidento. O čia lyg norima padaryti kaž koks suminkštinimas viso to dalyko. Girdi, didelio čia daikto, kad

porą dienų ilgiau palaikyta kalėjime, juk jis chuliganas, jį galima ir kitaip laikyti, negu kitą pilietį. Tokia mūsų vyriausybės praktika mus patenkinti negali. Ir aš labai gailiuos, kad valdžios atstovai nuėjo tokiu keliu ir ėmėsi tokio aiškinimo, kurio jokia kita valdžia kultūringuose kraštuose nebūtų ėmusis. Lyg ir pasekdamas Ministerį Pirmininką, oficiozas irgi panašiai komentuoja ir rašo: kodel suimti politinės policijos agentai?... Ir vėl čia konkuruoja chuligano terminas su policijos agento terminu. Rodosi, tokių kaltinimų, kurie iškelti interpeliacijoj, aš bent negirdėjau, kad jie būtų ir del to Ministerio Pirmininko paaiškinimas mane nepatenkina. Man atrodo, kad čia yra gal vienintelis dalykas iš visos interpeliacijos, kuris įrodo vyriausybės nusižengimą Lietuvos įstatymams. Taip elgtis su Lietuvos piliečiais negalima.

Dabar toliau. Žinoma, čia prasižengta ne paties Kabineto, bet valdžios agentų, kurie tą darė. Bet kas iš to? Kabineto buvo pareiga tą klaidą atitaisyti, tinkamai reaguoti ir nusikaltėlius traukti atsakomybėn. Bet jei to valdžia nepadarė, tai kaip tik sankcionuoja nesiskaitymą su įstatymais.

Kalbant toliau del interpeliacijoj minimų nusižengimų su įstatymais, tenka sustoti ties klausimu apie išsiuntimą tėvo Siudhofo ir ties streikų klausimu. Čia aš atsakyčiau greičiau neigiamai — su įstatymais gal neprasilenkta. Sakysime, mūsų įstatymai apie apsigyvenimą svetimšalių Lietuvoj kalba ir leidžia Vidaus Reikalų Ministerijai savo nuožiūra vienam duoti apsigyvenimo teisę, kitam — neduoti. Ir jeigu tokia diskretionelė teisė duota Vidaus Reikalų Ministeriui, tai, žinoma, negalima kalbėti apie laužymą kokio nors įstatymo. Galima daryti užmetimą politiniu atžvilgiu, ar gera, ar ne. Bet įstatymų atžvilgiu mes nieko negalime primesti, kad išsiunčiama ar atsakoma vizda tuoti. Čia prasilenkimo su įstatymu nebus.

Tas pat su streikų klausimu. Streikų klausimas sukėlė čia akademiškų ginčų, kuriuos nenorėčiau sekti, kaip jie iš pradžios ėjo, nė kaip iki galo ėjo. Streikų klausimą reikia abstraktiškai imti. Ar mūsų įstatymų atžvilgiu streikai yra leistini, ar ne. Čia kontraversija kilo tarp atstovų Karoblio ir Toliušio. Atst. Karoblis įrodinėjo, kad įstatymais streikai uždrausti, motyvuodamas tuo, kad Baudžiamojo Statuto atatinkamas straipsnis nebuvo išbrauktas statutą priimant. O ponas Toliušis įrodinėjo kitą motyvą, kad streikas yra politinė teisė, politinė teisė žmogaus, kuri konstitucijos yra garantuota. Konstitucija sako, kad buvusieji rusų įstatymai turi tiek galios, kiek neprieštarauja konstitucijai.

Ir čia susitiko du aiškinimai: vienas raidės, kitas dvasios. Aišku, ir žinoma iš Evangelijos, kad raidė užmuša dvasią. Ir čia dviejų nuomonių negali būti, kad Lietuvoje įstatymai duoda pilną teisę streikuot. Apie tai kalbos negali būti ir pilnai sutinku, ką čia Ministeris Pirmininkas yra pasakęs, kad tas Baudžiamojo Statuto straipsnis Lietuvoj neveikia, ne tiktai neveikia, bet ir negali veikti. Jau ponas Toliušis įrodinėjo precedentus ir aplinkybes, kaip kyla streikai. Aš turiu pabrėžti viena, kad kituose kraštuose, jei pažiūrėti konstituciją, šiuo atveju neimsim Vokiečių konstituciją, nes ji yra per nauja, bet jeigu imsim Anglų konstituciją, tai niekur joj nerasime, kad konstitucijoj būtų pasakyta, kad streikai yra leidžiami, kad streikai yra teisėti. Bet kiekvienas ten supranta, kad streikas yra viešoji teisė; visur streikus sutiksime ir streikai yra teisėti kaip asmens teisės privilegija ir kaip darbo teisės privilegija. Ir čia dviejų nuomonių negali būti, kad streikas nelegalus dalykas. Del šito abejoti negalima. Ir kitaip kalbėti negalima, ypač negalima žmogui, kuris dalyvavo buvusioj valdžioj nes jeigu pripažįsta, kad streikas yra nelegalus dalykas, tai pats turi traukti save atsakomybėn už įstatymų nevykdymą. Ir kada jau save apkaltins, manau tik tada galės primesti kaltę naujai valdžiai. Taigi, teisės atžvilgiu viskas yra tvarkoj, streikai gali būti. Bet čia reikia atsižvelgti, kaip stovi streikų ideja visur ir kaip pas mus ir reikia pažiūrėti tą aplinkraštį, apie kurį čia buvo daug kalbėta. Streikas, kuris yra viešoji teisė, jeigu yra darbininkui streiku, tai yra kapitalistui lokautas ir yra vienam teisė, kitam ne. Ir čia vyriausybės pareiga yra, kad šitos rungtynės būtų ramios rungtynės ir neardytų viešosios tvarkos, kad būtų sutvarkyta ir viena ir kita pusė. Ir niekas negali prikibti, jeigu kapitalistas pasinaudos savo galia, pasinaudos savo teise. Ir čia ponas Toliušis argumentuodamas iškėlė klausimą, ar nebuvo favorizuojama viena pusė tuo atžvilgiu, ar nebuvo favorizuojami streikai, ar čia nebuvo leistas lokautas. Interpeliantai pabrėžė, kad nebuvo leista pasinaudoti savo nuosavybės teise. Aiškus dalykas, kad mūsų įstatymais ir viso pasaulio įstatymais, kiekvienas daiktas, kuris yra įmonėj pramonės įmonėje, dirbtuvėje, kiekvienas daiktas kiekvienu metu savininko gali būti iš dirbtuvės išvežtas, parduotas, sunaikintas ir t.t. Žodžiu, savininkas gali pasielgti taip, kaip jam patinka. Naujų laikų įstatymai šiuo atveju eina susiaurinimo keliu ir šiek tiek tą teisę susiaurina. Bet pas mus, aiškus dalykas, to susiaurinimo nėra. Savininkas turi pilną teisę su savo nuosavybe pasielgti, kaip jam patinka. Ir negalima pavadinti provokacija, jeigu savininkas maišą miltų išveš iš malūno, įmes į balą, ar kitaip panaikins ar kitaip pasielgs. Niekas

jam negali prikišti, kad jis čia padarė nusižengimą. Žiūrėti jam į sąžinę būtų tuščias darbas, nes tai yra jo teisė ir ta teisė jam turi būt užtikrinta, lygiai, kaip darbininkams streikų teisė turi būti apsaugota.

Dabar, tuo atžvilgiu imant cirkuliarą, ar jis einant įstatymais yra priešingas šitiems dėsniams, ar ne? Čia aš negalėčiau pritart mano draugui Toliušiui. Paimkim tą darbo įstatymą. Čia kai kuriuos to įstatymo paragrafus Ministeris Pirmininkas atsakydamas citavo. Bet jeigu paimti visą įstatymą nuo pradžios ligi galo, tai pamatysim, kokias teises tas įstatymas suteikia darbo inspektoriams. Ir pamatysim, kad vienintelė teisė, kuri pripažinta darbo inspektoriui, tai priežiūra su tam tikra policijos teise, sanitarijos, higienos . . . Darbo inspektorius gali ateit į įmonę, apžiūrėti tais atžvilgiais: jeigu randa netvarką, sustato protokolą. Protokolą vienais atžvilgiais gali pasiųsti teisman, kitais atvejais jam duota teisė už tam tikrus prasižengimus dėti piniginė bauda. Žinoma, ligi tam tikros sumos. Už nepildymą taisyklių, jis gali nubausti. Bet toliau, streikui iškilus kokias teises jis turi? Viena neabejojama teisė jam pripažinta: įregistruoti trečiųjų užrašus. Mūsų veikiančiais įstatymais, trečiųjų teismas turi eiti per taikos teisėją. Trečiųjų teismas prasideda tuo, kad abi pusės ateina pas taikos teisėją ir daro trečiųjų užrašus. Tuose užrašuose surašoma ginčo objektas, kam pavesta ginčas išspręsti, pasižadėjimas, kad trečiųjų teismo sprendimas abiem pusėm bus privalomas. Tai tokią tvarką nustato civilinis procesas. O čia naujas darbo apsaugos įstatymas leidžia tokius trečiųjų užrašus daryti ir darbo inspektoriui. Netik taikos teisėjas, bet ir darbo inspektorius, tokį trečiųjų užrašą gali padaryti ir tasai trečiųjų užrašas turi visas juridines pasekmes. O daugiau ką jis gali daryti? Jo oficialinė rolė baigta. Prasideda tik neoficialinė. Yra pasakyta — tarpininkauti. Juridinio termino — tarpininkauti — nėra. Tai yra diplomatinis terminas. Jeigu du žmonės nenori kalbėti, tai galima paimti juos ir suvesti, arba užeiti pas vieną, sužinoti ko jis nori ir paskui, kitam pranešti. Ir kada tas bus žinoma, juos sutaikinti. Reiškia, praktinis taikymas, ne juridinis. O praktikos keliu galima sustumti žmones į krūvą, suvesti ir sutaikinti. Tai toksai praktinis taikymas yra be jokios juridinės prievolės. Be virš nurodytų darbo inspektoriaus pareigų ir teisių, jis daugiau neturi. Aš jokiu būdu negalėčiau sutikti su Ministeriu Pirmininku, kad jeigu darbo inspektorius pradėjo tarpininkauti, tai jau nuosavybės teisė aprėžta. Nė kiek ji neaprėžta. Ji bus aprėžta tik tada, kada bus trečiųjų užrašas padarytas. Trečiųjų užraše turi būti pasakyta, kad kol toks ar toksai teisėjas išspręs mūsų bylą, tai pasižadam, kad jokio turto neišvešime,

darbininkų nesamdysime, o kita pusė pasižada, kad jokių priemonių nesigriebs. Jeigu bus toksai trečiųjų užrašas, tai jau bus suvaržymas, bet iš laisvo noro. Bet jeigu trečiųjų užrašo nėra, tai negalima sakyti. Čia p. Ministeris Pirmininkas išvystė naują jurisprudenciją, kad faktas tarpininkavimo darbo inspektoriaus tarp streikuojančių ir darbdavių jau suvaržo darbdavių teises. Tokia jurisprudencija negali būti priimta. Bet tame cirkuliare ar yra tokių griežtų įsakymų? Tokių griežtų įsakymų irgi nėra. Ir man rodos, kad paprastai, jeigu kilo koksai neaiškumas, nesusipratimas, tai nereikia laukti, kol ateis interpeliacija. Kada kyla abejojimo, tai man rodos, kad nereikia laukti to laiko, kada bus oficialiai iškeltas klausimas. Jeigu būna kokių nesusipratimų, tai ne visada kitas kaltas, tas, kas nesupranta. Jeigu visuomenė suprato tokį cirkuliarą ta prasme, tai valdžia negali sakyti, kad visuomenė kvaila, kad valdžia norėjo vystyti įstatymą. Po tuo įstatymu stovi garbingi parašai dabartinio vyskupo Staugaičio ir Tumėno. Aš būčiau sveikinęs Ministerį Pirmininką, kad jisai būtų atsakęs, kad mes tuojau atsiimam aiškinimą, kuris sukėlė nesusipratimų. Žodį čia reikia pavartoti minkščiausią — „nesusipratimas". Jeigu visuomenė supranta taip, tai ji nekalta. Aš irgi taip supratau. Dabar man aiškina, kad aš darąs klaidą. Aš prisidedu prie to, gal aš klydau, bet reikia tada duoti autentiškų paaiškinimų tokioje formoje, kad būtų visiems aišku. Nors tokio didelio kriminalo aš nematau tame cirkuliare, bet jisai visur ir spaudoje sukėlė tokį įspūdį, kad tai yra įsikišimas į nuosavybės teises, savininkų teises, favorizavimas streikuojančių pusės nenaudai kitos pusės. Ir man rodos, kad darbo inspektoriai kitaip negalėjo suprasti. Imkime gyvą žmonių psichologiją. Man vieną kartą p. Plečkaitis papasakojo tokį atsitikimą, kad per vieną socialdemokratų mitingą ateina policistas ir sako, kad jisai sustatė protokolą už tai, kad blogai kalbėjo apie socialdemokratus. Ir kuomet p. Plečkaitis pasakė, kad gali blogai kalbėti apie socialdemokratus, kad už tai negalima sustatyti protokolo, tai jisai akis išpūtė. Tai reiškia yra tokia psichologija. Šitą psichologiją kiekviena valdžia turi žinoti. Reikia skaitytis su tuo, kad jeigu bus duotas iš viršūnės neaiškus įsakymas, tai apačioje bus suprastas taip, kaip tų valdininkų išmanymu gali būti naudinga tiems, kurie leidžia įsakymus. Kadangi Vidaus Reikalų Ministeris yra socialdemokratas, tai aiškins šitą aplinkraštį kaip socialdemokratams bus naidinga. (Iš vietos: Kaip seniau darbo federacija). Taip ir buvo. O dabar žmonės ir nežino. Vakar buvo darbo federacija, šiandien socialdemokratai, o ryt kažin kas. Žmonės negali orientuotis, ir negali suprasti. Taip, kaip man senas žydas pasakojo, kad

lenkų sukilimo metu lenkų kareiviai sutinka žydą. Sutikę jį klausia už ką jisai yra — ar už lenkus ar už rusus. Žydas, manydamas, kad tai yra rusai, pasakė, kad už rusus. Jam įpylė. Sutinka rusus. Klausia — o tu už ką? Jisai atsiminė, kad gavo už tai, kad pasakė, kad jisai už rusus. Todel dabar jis sako priešingai. Rusai jam įpylė. O trečią kartą, kai susitiko, tai nežinojo ką pasakyti ir sakė stačiai: — pilk. Taigi, vakar buvo darbo federacija, šiandien socialdemokratai, ir visi piliečiai nežino ką daryti. Tas pats Plečkaitis, kuris pasakojo apie tą policijos protokolą, aš turiu pasakyti, kad nė vienos tokios bylos neiškėlė. Bet jeigu mato tokią psichologiją, tai turi pasakyti valdininkams, kad jie neaiškintų ton ar kiton pusėn. Todel mažiausia, ką čionai galima primesti, tai neatsargumą. Tai tie motyvai, kuriuos su įstatymu galima surišti.

Toliau eina politiniai motyvai. Politiniai motyvai, kurie buvo minėti del jezuitų. Įstatymo atžvilgiu viskas tvarkoje, bet politiniu atžvilgiu tas žingsnis labai nevykęs. Koksai pirmiausias valdžios aiškinimasis? Sako, jisai apgavo. Jezuitas kreipėsi į konsulą, konsulas davė jam vizą be teisės pailginti. Aš nelaukiau iš valdžios tokių argumentų, kad konsulas būtų aukštesnis už Ministerių Kabinetą. Konsulas davė vizą be teisės pailginti ir Ministerių Kabinetas negali pailginti. Jeigu pas mane būtų koksai valdžios agentas, kuris uždėtų ant vizos tokią rezoliuciją, be teisės pailginti, tai ryt tokį valdininką pašalinčiau, bet nedaryčiau iš to pateisinimų, kad mane apgavo. Juk jis nesislėpdamas tą darė, bet atėjęs prašė pailginti. (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Visus reikia į vieną vagoną susodinti) — Gal būt, kad visus reikia į vieną vagoną susodinti, ir gal būt visus ant vieno laužo sudeginti: tokia politika taip pat gali būti. Bet čia, sakau, ne įstatymų klausimas, o politikos. Aš pasakysiu, kad su tokiais dalykais atsargiau elgiamasi. Buvo atsitikimas prieš karą Maskvoje, kada vyskupas Danusevičius buvo pašalintas už paskyrimą jezuito Čarvisnkio Maskvos Povilo bažnyčios klebonu. Bet jezuitas buvo paskirtas ne Danusevičiaus, bet Stolypino. Ir kodel? O todel, kad grafas Purfalis, vokiečių ambasadorius, atvažiavo pas jį ir prašė, kad, štai, mes labai norėtume, kad toks ir toks būtų klebonu. Kada dešinieji iškėlė tą klausimą dūmoje ir ėmė kaltinti Stolypiną, kad jis proteguoja jezuitus, tada visą bėdą suvertė ant vyskupo ir jį nubaudė. Jeigu toks Stolypinas, kuris taip kratė visą Rusiją, ir tai, žinodamas, kad tai yra jezuitas, skyrė jį klebonu, tai čia vis delto faktas, apie kurį reikia pamąstyti. Kodel? O todel, kad tai politikos dalykas. Jezuitai irgi didelė jėga; ne todel, kad tas ar kitas yra jezuitas, o todel, kad užpakalyje to jezuito stovi Vokietija. Jeigu ponas Požela neleistų gyventi jezuitu chorvatui ar

portugalui, tai, sakyčiau, kad tai jo dalykas ir apie tai nebūtų kalbos politikos atžvilgiu. Bet čia žmogus atėjo su vokiečių pasu. Nemanykit taip, kad vokiečiai žiūri į jezuitus kaipo į paskutinius žmones; vokiečių valdžios atžvilgiu, tai yra asmuo vokiečių kultūros reikalams. Ir pažiūrėkit, kaip vokiečiai, sakysim, moka branginti savo misionierius; kada kiti išsižada savo misionierių, vokiečiai stengiasi jiems padėti ir net savo universitetuose misionierijos katedras steigia. Ir tai palaiko vokiečių socialdemokratai; visai ne tam, kad vokiečių socialdemokratai būtų už tas misijas, bet tam, kad tai yra politinis faktorius. Mes išsiunčiame ką? Ne jezuitą, bet vokietį, — žmogų su vokišku pasu. Turime žiūrėti, kas bus toliau. Mes žinome, kad 19 metais buvo labai narsus daktaras Draugelis, kuris buvo Vidaus Reikalų Ministeriu; jis taip pat vieną kitą išsiuntė be jokios atodairos. Ir prie ko priėjom? Vokiečiai pasakė: gerai, jūs išsiunčiat mūsiškius, mes jūsiškius išsiųsim, ar tai bus gerai? . . . Galų gale privertė visus įsakymus, kurie buvo apie išsiuntimą, atsiimti atgal. Vokiečiai ir dabar žiūri ne kitaip. Vokietijos pilietis išsiunčiamas ar neleidžiama jam gyventi, tai vokiečiai jį užstos. Vadinas, čia tarptautinės politikos momentas prisideda (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Čia jau jezuitiškas aiškinimas) — Aš klausau visų aiškinimų, kurie sutinka su logika, visus pripažįstu ir specialės logikos — jezuitų ar kitokios — nerandu . . . Kitas politikos momentas — vidurinis. Juk pas mus buvo svetimtaučiams Lietuvoje gyventi įstatymas; aš visada į tą įstatymą žiūrėjau kaipo į šaltinį namams statyti. Ir tikrai, iš to įstatymo atsirado nemaža namelių. Be to, čia policijai buvo duotas pelningas būdas savo pajamoms padidinti. Įstatymas toks, kad galima duoti leidimas apsigyventi, galima ir neduoti. Žinoma, įtikinsi — duosiu leidimą, neįtikinsi — neduosiu. O kaip įtikinti? — Reikia ieškoti kišeniuje . . . Žinoma, ir ieškojo kišeniuje, ir aš net pavardėmis galėčiau pasakyti, kurie sako: pavaldininkavom, ir dabar galime ligi savo dienų galo gyventi be tarnybos. Aš maniau, kad naujoji valdžia visai panaikins tą įstatymą. Sakysim, vokiečių konstitucijoje aiškia įrašyta, kad tarptautinės teisės dėsniai laikomi vokiečių viešosios teisės dėsniais. Mes žinome, kad rusų caro valstybėje buvo „čerta osedlosti". Kas gyveno Rusijoje, o ypatingai žydai gerai žino, kiek kaštavo apeiti šitą „čertu osedlosti". Toks įstatymas, kuris veikia Lietuvoje svetimašliams, kaip tik ir yra „čerta osedlosti" svetimšaliams. Aš tam tikrą nuomonę turėjau apie buvusią valdžią ir nieko nesakiau. Bet kada nauja valdžia ateina ir sako, kad tai padaryta einant įstatymu, kurį tik caro režimas tegalėjo atnaujinti, tai man rodos (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Tas labai

gerai)... Argi tikslas pateisina priemones, tamstos nuomone? (Atstovė Purėnienė, iš vietos: *Jie nuodija*). — *Ką gi jie daro? Ar sprogstamąją* medžiagą gamina? Ar proklamacijas gamina? — Jaunimą šviečia. Aš visai suprantu tai, ką Purėnienė sako, būtent, kad jaunimą nuodija. Vadinas, teikia tam tikros pakraipos švietimą; žinoma, religinį švietimą; apie lenkinimą čia negalima kalbėti, nes jis yra vokietys. Taigi, sakau, galima žiūrėti taip, kad tikybinis auklėjimas yra netikęs, kad tai yra nuodingas daiktas, kuris reikia kuo greičiausiai išvežti. Bet jeigu tamstos norite, kad bedievybė vietoj tikybos atsirastų, tai turite pripažinti ir reakciją prieš tai, nes yra ir kita pusė, kuri randa, kad jeigu jau ne įstatymų, tai jos tikybinių reikalų užgavimas (Dešinėj pritarimas). Todel čia reikėtų iš tos pusės žiūrėti, o ne iš kitos. Tiesa, mes negalime sakyti, kad čia persekiojami jezuitai ar ką; persekiojančių įstatymų nėra išleista, aš pilnai su tuo sutinku. Bet vis delto imamasi priemonių tam, kad tam tikra pažiūra galima būtų šiek tiek daugiau paremti. Tas yra nesveika. Nors teisę aš pripažįstu, bet nenorėčiau, kad toki dalykai Lietuvoje pasikartotų. Aš norėčiau, kad Lietuvoje ramiai gyventų ir socialdemokratas ir jezuitas. Ir kituose kraštuose aš tokį sugyvenimą mačiau: blogų rezultatų iš to jokių nemačiau. Dar kad bent lygybė būtų išlaikyta. Eina gandai, kad ir keletas pastorių nužiūrėta, kurie taip pat yra tokioje padėtyje. Sakoma ir šiaip ir taip, ir aš norėčiau išgirsti ar patvirtinimą ar to fakto užginčijimą. Sakoma, kad pastoriai nebus išsiųsti. Girdi, dabar koalicijoj yra klaipėdiečių, jie yra protestonai ir pastorius užstos. Vadinasi, jei yra kam užstoti, tai gali pasilikti, o jei nėra kam užstoti, tai kitas dalykas, galima išsiųsti. Aš nesiimu atsakomybės, kiek tos kalbos yra teisingos, bet girdėjau ne kartą. Įdomu, kaip valdžia į tą klausimą atsakys.

Lieka algų klausimas. Aš jau tuo klausimu plačiai pasisakiau pavasario sesijoj ir dabar kalbant antru kart, reikėtų pasikartoti, o kartoti tuos pačius dalykus aš nenoriu.

Keletą žodžių del paskutinio klausimo, būtent — kuriais keliais einama. Vieni įkalbinėja, kad mes einam gerais keliais, kiti — kad blogais keliais einam. Man rodos, kad ne labai gerais keliais mes einam. Tiesa, aš žinau ūpą visų pasaulio opozicijų ir turiu pasakyti, kad pasiklausius opozicijos visuomet atrodo, esą taip bloga, kad rodos dabar pasaulis griūva, ir kol, girdi, mūsų valdžioj nebus, visa sugrius. Rytojaus dieną, kaip padėtis pasikeičia, irgi ta pati daina: vakar buvo gerai, o šiandien tai tikrai pasaulis grius. Yra ir pas mus to opozicijos ūpo pakankamai. Bet reikia ir atidžiau prisižiūrėti tai streikų bangai ir tiems

visiems profsojuzams. Reikia paklausti, ar jie mūsų gyvenimą ir padėtį pagerins ar ne. Streikų teisė yra pripažinta; del darbininkų vargų irgi dviejų nuomonių nebus. Čia socialdemokratų frakcijos kalbėtojas paskaitė mums ištisą eilę vargų, kuriuos kenčia darbininkai. Bet ta litanija galima būtų dar pailginti. Man rodos, kad čia visai ne valdžios, ne režimo ypatybė, kad pernai streikų buvo mažiau, o šiemet daugiau ir ne socialdemokratų agitacija, ar bet kokia agitacija tam kalta. Yra ekonominių priežasčių . . . Ekonominė padėtis eina nuolat blogyn. Pas mane atvažiavę žmonės nuo Mariampolės pasakojo, kad žmonės žada netolimoj ateity siųsti delegaciją į valdžią, kad ūkininkai irgi nori streikuoti. (Iš sd.: Kaip jie streikuos. Jie negali streikuoti.) Sako, nustosim vežti produktų į rinką ir badu miestą paimsime. Aš sakau, kad tas ūpas pagauna ir platesnes minias. Faktas yra, kad daugybė žmonių šiandien su mielu noru kalba apie streikus, tik vėl nesakau, kad jie būtų organizuojami vienos ar kitos partijos. Lygiai taip pat ir del ūkininkų: kas jam įkalbės, kad reikalinga streikuot. Tai kilsta iš blogos, iš sunkios padėties. Man rodos, kad Seime negali būti dviejų nuomonių apie tai, kad darbininkų padėtis yra sunki. Ir ta padėtis eina nuolat sunkyn. Ir jeigu čia kalbama apie važiavimą į Braziliją, tai žmonės važiuoja ne del to, kad jiems čia būtų gera gyventi, ne del to. Bet vargas ir badas juos verčia. Aš tuo atveju nesakau, kad čia darbas piktos valios, piktos kokios organizacijos, bet kalta yra mūsų pablogėjusi ekonominė padėtis, kurią visuomet darbininkas pirmoj eilėj ir skaudžiau negu kiti turi pajausti.

Šiuo klausimu Kabinetas sako, kad esą kaip nestreikuoti, kad darbininkas gauna 80 litų, kada vidutinis žmogaus pragyvenimas siekia 110 litų. Bet aš paklausčiau: o valdininkas, kuris gauna irgi 150 litų ir tai su visa šeimyna? Juk čia irgi skurdas. Skursta ne vieni darbininkai. Bet kas del skurdo aš niekuomet nestatau klausimą, kam pripažinti skurdo konkurse pirmenybę. Visas klausimas, kokiu keliu mes iš to išeisim. (Ambrozaitis iš v.: Teroru) . . . Ne, aš nepasakysiu, teroro nėra. Galima kalbėti apie Darbo Federacijos priespaudą, apie priespaudą iš kitos pusės, bet teroro, kaip jį supranta visas pasaulis, pas mus nėra. Bet kokia gi išeitis? Reikia pasakyti, kad ir šiuo klausimu buvo pareikšta gana primityvi psichologija. Sako, darbdaviai ir kapitalas nenori mokėti ir del to darbininkai kenčia. Kai kas net mano, kad tas kapitalas eina į Palestiną ir Palestiną kolonizuoja. (Iš vietų: Tiesa, tiesa.) Bet man rodos, Seime taip kalbėti negalima; gal kur nors mitinge, bet Seimas ne mitingas. Jeigu pažiūrėsime, kiek galima pažiūrėti į mūsų turto šaltinius,

tai ką pamatysim? Pažvelgus į mūsų bankus, mes matom bankrotą po bankroto; pažiūrėsime į įmones — visos įsiskolinusios ir negali apmokėti skolų ir užtat dažnai, kaip žmonės sako, sėdi paskendę skolose ligi kaklo. Tai dabar klausimas, ar tie streikai ir visoki reikalavimai ką nors padės. Jeigu žmogus negali mokėti daugiau, ar padės ką streikas ar ne? Aš manau, kad tik pablogins, o ne padės. Aš manau, kad toki metodai gali užmušti paskutinę pramonę. Ir kada viskas išnyks ir pasidarys lygybė Afrikos tyruose, tai visi turės lygių teisių ir badauti ir mirti badu. Tuo atveju ir tas kelias, kuriuo mes einame, prie gero mus neatves. Aš nekaltinu darbininką; jam sunku gyventi, ir jis gali paklausyti bet kurio agitatoriaus, ar gali ir visiškai be agitacijos. Jis galvoja taip: socialdemokratai dabar yra valdžioj žinoma, streikuosiu, socialdemokratai palaikys ir man turės pridėti. Bet mes gi taip negalime galvoti; mes turime žinoti krašto padėtį ir pasakyti darbininkui: brolau, tuo būdu mes nepagelbėsime sau, tuo keliu mes padėtį dar pabloginsim. Iš kitos pusės, kalbant apie pablogėjusią ekonominę padėtį, nepasakysiu, kad ji dabar susidėjo. Ekonominė padėtis susideda iš lėto. Ir čia praeitis mums keršija be galo ir keršija nuo tada, kada vedė žemės reformą, kada sugriovė visus stambiuosius ūkius ir mes pasijutom prie tuščio lovio. Dabar mes mąstom, ar neišstumti vieną kitą iš to lovio, gal tokiu būdu kai kam pasidarys lengviau. Bet aš manau, kad visos tos priemonės nieko negelbės ir niekas kitas negalės sulaikyti streikų, kaip tik darbininkų gerovės pakėlimas. Bet tas pakėlimas surištas su viso krašto gerove. Dalinimas paskutinio turto nieko nepadės, nepakels darbininko būvio. Čia yra tik vienas kelias ir tai būtent — gamybos kėlimas, ir ton pusėn reikėtų eiti. Man rodos, kad tai bus vienintelis kelias, kuriuo Lietuva gali pasitikėdama eiti, eiti ir kelti krašto gamybą. Žinoma, čia irgi takto klausimas — kaip kas išmano, taip save gano. Ir jeigu nėra uždrausta įstatymais, negalima reikalauti, kad socialdemokratai darytų kaip Darbo Federacija, o Darbo Federacija eitų paskui socialdemokratus. Bergždžias būtų čia ginčas. Kadangi tas klausimas, nors jis ir kitos srities, bet begalo svarbus, tai aš pasisakiau tuo klausimu, kaip tautininkai mano, kad Lietuva gali išsigelbėti iš tos sunkios padėties, iš to sunkaus krizio ir bado šmėklos, kuri Lietuvai gresia.

DĖL SUTARTIES SU SOCIALISTINIŲ TARYBŲ RESPUBLIKŲ SĄJUNGA

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 40-sis posėdis, 1926 m. lapkričio 5 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja Seimo II sekretorius B. Žygelis.

Dalyvauja: 77 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas Sleževičius, Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos atstovas Lietuvai Aleksandrovskis.

Svarstomas dienotvarkės punktas: ratifikavimas sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos.

Voldemaras (t.). Gerbiamieji atstovai! Gal nė del vienos sutarties nebuvo tiek karštai kalbėta ir rašyta, kiek del šios sutarties. 1920 metais buvo padaryta Lietuvos sutartis su Rusais, bet Vakarų Europoje toji sutartis praėjo nepastebėta. O dabar ši kelių paragrafų nauja sutartis, kuri dalinai patvirtina tik buvusią sutartį, sukėlė daug dėmesio Vakaruose. Jau tas vienas faktas verčia giliai pagalvoti, kokia gi tos sutarties reikšmė. Ir aš laukiau, kad tie, kurie bus prieš šią sutartį, pasakys aiškiai, kaip jų išmanymu atrodo šioji sutartis. Aš labai atsidėjęs klausiau buvusio valstybės prezidento Stulginskio. Niekas gal iš mūsų taip ilgai, kaip jis, nestovėjo valstybės priešakyje. Jis rimtai, šaltai mėgino išaiškinti, kodel tas netinka. Ir aš laukiau iš buvusio valstybės vado, per šešerius metus stovėjusio valstybės priešakyje, kad jis pasakys, kas gi geriau, kokios tolimesnės pasekmės. Pamatinis dėsnis kiekvienam politikui — ne tik žiūrėti, kas gera ar negera, bet ir kokios tolimesnės pasekmės. Tam ir yra statomas tautos priešakin žmogus, kad jis geriau galėtų matyti ir pasakyti. Čia buvo pasakyta, kad kas negerai tai

negerai, kontragentas netikęs, nevykdo pirmos sutarties, — reiškia išvada tokia, kad nereikėtų šito žingsnio daryti. Kada klausiau Ambrozaičio kalbos, aš greičiau šypsojaus, kaip ir visa diduomenė. Paprastai per ekzaminus žmogaus kalba susipainioja, nes tenka ekzaminuotis iš įvairių dalykų, ir del to kartais supina ir istoriją ir teisę ir t.t. Del to po ekzaminų žmogui dažnai siūlo šalto vandens atsigerti. Bet, matyt, to šalto vandens ponas Ambrozaitis neragavo ir todel jam kalba ne mažai susipainiojo. Bet grįžkime prie klausimo. Jeigu šia sutartimi rūpinasi kitos šalys, jeigu tiek daug dėmesio kreipia ir rimtai svarsto šį klausimą Vakarų Europos spauda ir kalba apie tą pačią sutartį ir žiūri, kaip mūsų tauta įvertina tą sutartį, tai aš manau, kad mes, tą sutartį ratifikuodami, ne tik laikome mūsų politinio pribrendimo ekzaminus, bet parodom, kaip mes tą įvertinam ir kur norime eiti. Del vieno tik dalyko aš galiu sutikti su ponu Stulginskiu — kad referentas komisijos vardu nedavė tam tikrų argumentų, faktinų argumentų. Ir čia aš patenkinsiu poną buvusį prezidentą. Ir nors tas gal šiek tiek ir nuobodžiau išeis, bet duosiu citatų iš įvairių dokumentų, norėdamas užtikrinti, kad tai tiesa pasakyta, ypatingai kad po kai kuriais dokumentais stovi paties Stulginskio vardas.

Aktas yra svarbus, ir visi mes taip turime pažiūrėti.

Iš kur jis atsirado? Jis savo šaknimis nueina į pačią mūsų valstybės pradžią. Buvusis prezidentas pasakė, kad Lietuva atsiradusi iš vieno lietuvių pasišventimo. Pone Stulginski, ar galima taip niekinti amžių eilės veikėjų, kurie dirbo, turėjo pasšventimo ir vis delto nepriklausomos Lietuvos nematė. Nors ėjo į Sibirą ir kitur, bet jiems neteko džiaugtis nepriklausomos Lietuvos gyvenimu gyvenant. Tas rodo, kad čia ne vienas pasišventimas yra reikalingas, o tam tikros sąlygos. Tas sąlygas sudarė pasaulinis karas, iš vienos pusės, iš kitos pusės — Rusų revoliucija . . . Nesibijokit to žodžio. Pats didysis karas buvo didelė revoliucija, o po jo užgimė dar didesnė revoliucija, kuri dar nėra baigta. Tą pripažįsta visas pasaulis — kad revoliucija, kuri prasidėjo po karo visuose kraštuose, savo vilnies toli gražu dar nebaigė. Jeigu prancūzų revoliucija tęsėsi savo rezultatuose dešimtmečiais, tai ta revoliucija yra kur kas didesniame maštabe ir tęsis kur kas ilgiau. Nereikia užmiršti, kad mes esam ne tik savo pasišventimo vaikai, kad valstybę turime, bet ir tos revoliucijos vaikai ir to karo vaikai. Ir čia keistas dalykas: jeigu nebūtų įveiktas senasis Rusijos carizmas, jeigu nebūtų įveiktas Vokietijos kaizeris ir jeigu nebūtų buvę didžiosios Rusų revoliucijos, tai mūsų irgi nebūtų buvę. Kas gi pirmas paskelbė apsisprendimo teisę?

Revoliucija paskelbė. Kalba, kad bolševikai ir šioki ir toki, bet juos įvertino ne menkas žmogus, ne menkas — Vilsonas. Iš kur tie keturiolika punktų radosi? Tai yra tik atsakymas į Rusijos didžiosios revoliucijos pareikštą obalsį. Mes atsiminkime kad ir Trockio vedamas derybas Brastoj. (Dešinėj juokas.)... Tamstos nesijuokit. Aš galiu nurodyti ir knygą, kur, jei tamstos mokat svetimų kalbų, galite patys pasiskaityt. (Iš dešinės: Suklydai, pone profesoriau.) Tai yra tiesa. Gal ta tiesa tamstoms ir karti, bet turėkite drąsos pažiūrėti tiesiai į akis ir pamatysite, kad keturiolika Vilsono punktų yra kaip tik replika į didžiosios rusų revoliucijos iškeltus dėsnius. Tarp tų dėsnių buvo ir tautų apsisprendimo teisė. Kaip gi toli ėjo tas revoliucijos paskelbtas apsisprendimo dėsnis ir kaip Vakarų Europa pripažino tą apsisprendimą? Vakarų Europai buvo vienas klausimas — bet kaip bus su mano kaimynu? Vokietija pripažino apsisprendimo teisę, bet kam? Tam, kas buvo Rusijoj; Rusija pripažino apsisprendimo teisę tam, kas buvo Vokietijoj; Anglija ir ta pripažino apsisprendimą tam, kas buvo Vokietijoj, bet, saugok Dieve, ne pas save. Mes žinom, kokių kankynių yra patyrę airiai už laisvės troškimą. Tai buvo ne apsisprendimo dėsnis, bet strategijos priemonė. Už tą apsisprendimą stovėjo ir Liudendorfas, bet tik kiek jis lietė Rusijos, ne daugiau. Tai yra istorinė tiesa, kad Rusų revoliucija iškėlė aiškiai apsisprendimo obalsį, ir tai iki visiško atsidalinimo nuo rusų krašto. Aš pats buvau pokariniame parlamente ir kalbėjau su Zinovjevu tuo klausimu ir paklausiau, iki kol galima apsispręsti. Ar galima nuo Rusijos atsitraukti ar ne? Jis sako — galima. Tiesa, kiti apie tai girdėti nenorėjo, sako — negalima, apsispręskite viduj, o jis sako, kad galima. Aš pasakysiu daugiau: Rusų kareivių ir valstiečių taryba pastatė dienotvarkėn klausimą pripažinti apsisprendimo teisę ir Lietuvai būti nepriklausomai, kaip buvo Lenkijai pripažinta, ir jeigu tas nebuvo nustatyta, tai buvo mūsų nelaimė, kad Petrogrado Seimas skilo. Jeigu tas būtų įvykę, tai dar 1917 metais dar prieš antrąją revoliuciją būtų Lietuvai pripažinta teisė atsidalinti nuo Rusijos.

Pažiūrėkim dabar tolimesnės eigos. Pasirodo, kad mes dalyvavom visuose aktuose, ir tas paralelizmas tarp vieno ir kito krašto aktų eina. Aš turiu omeny paralelizmą tarp aktų Vakarų Europoj ir aktų Rytuose. Vakaruose 1919 metais eina Versalio sutartis; Rytuose 1920 metais eina sutartys su atskiromis valstybėmis tarp Sovietų vyriausybės ir visų buvusių Rusijos dalių, vadinamųjų pakraščių. Tai pirmas paralelizmo aktas. Tuo tarpu vakarai sudaro ir pasirašo Versalio sutartį, bet ir konstatuoja, kad klausimas dar neišpspręstas. Kada Prancūzų literatūri-

ninkų buvo paskelbtas savo laiku konkursas, kokia 1919 metais pasirodė blogiausia knyga Prancūzijoj, tai pirmą premiją kaip tik gavo Versalės sutartis. Gal literatūros konkursas ir nevykusiai įvertino, istorija turės pasakyti. Bet įdomu šiandien tas, kad Versalės sutartis nepatenkino visų tų troškimų, kurių sukėlė tie patys kariautojai iš vienos ir antros pusės. Žodžiu, kad tautų aspiracijos nepatenkintos, kaip ir kariavusių šalių vidujinės aspiracijos ir ilgesys liko po Versalės sutarties. Ir tada kas prasidėjo? Prasidėjo ieškojimas naujų kelių. Ir ką mes matome? Antras žingsnis tai yra Genujos konferencija, kur pirmą kart pakviečiama rusai, tie baisūs rusai, kuriuos čia taip charakterizavo. Ir kas kvietė? — Anglai, prancūzai, italai, vadinas tie, kurie šiandien lemia Europos klausimus, ir anglai, kurie dažnai lemia pasaulio klausimus. Ir iškeliamas toks dėsnis. Sako, pasaulis nebus sutvarkytas nei politiškai nei ekonomiškai tol, kol Rusija liks už durų, lyg koks limpančiomis ligomis apsirgęs kraštas, nuo kurio reikia saugoti. Žodžiu, Klemanso politika, spygliuota viela apsitvėrimo politika, subankrutavo. Reiškia, reikėjo mėginti kitą politiką, kuri gal būt prives prie geresnių rezultatų, prie susitaikymo politikos. Ir ką matome Genujoj? Ten iškeliamas net nusiginklavimo klausimas. Ir kas gi iškėlė tą klausimą? Pirmių pirmiausia tą klausimą iškelia Čičerinas. (Dešinėj juokias.) — Ponai daktarai nesijuokite, tai yra žinomas faktas. Ir kas tada pasipriešino tam pasiūlymui? Kaip tiktai prancūzų delegatas Louis Barthou, kuris pasakė, kad negalima nusiginkluoti, kad taip toli negalima eiti, siūlyti nusiginklavimą, kad praktiškai įgyvendinti tą ideją. Taigi faktas yra, kad tuomet Genujoj nusiginklavimo klausimas buvo iškeltas, ir kaip tiktai iš rusų pusės. Kada gi ten pat buvo iškeltas ir mūsų klausimas, tai tiktai juokas kilo, toksai pat juokas kaip dabar. Taigi tik juoką iššaukė Lietuvos vardo paminėjimas. Tai parodo, kaip mes ten buvom vertinami. Dabar atsižiūrėkim vėl į Tautų Sąjungą ir į kitas Vakarų Europos valstybes. Ir ką gi mes matome? Ar mus kas užtaria? Mes matome gražių dėsnių įrašyta į Tautų Sąjungos statutą. Ir pačioj įžangoj Tautų Sąjungos statuto kas pasakyta? Kad reikia tarp tautinių santykių laikytis, kad to reikalauja teisingumas ir garbė, reikia žiūrėti labai aštriai, kad tarptauitinės teisės dėsniai būtų remiami lygiai visų valdžių, reikia gerbti visas tarptautines sutartis ir laikytis visų pažadų. Tas yra įrašyta Tautų Sąjungos statute. Gal būt ne vienas, kaip čia iš vietos buvo pasakyta, pasakė „teisybę", gal būt ne vienas iš lietuvių irgi perskaitęs, buvo pamėgęs tuos žodžius. Ir kada atėjo Želigovskis į Vilnių, tai tada irgi Tautų Sąjunga pirmoji įsikišo. Ji dar ir šiek tiek anksčiau įsikišo. Bet ar

Tautų Sąjunga savo įsikišimu į Lietuvos-Lenkų ginčą, ar ji Vilnių atgavo Lietuvai? Nė kiek. Ji objektingai pripažino, kad Lenkai sulaužė duotus pažadus ir Tautų Sąjungai ir Lietuvai. Tai buvo užfiksuota. Bet kas buvo daugiau padaryta? Kas buvo daroma, kad apsaugotų Lietuvą? Čia buvo kalbėta apie Suvalkų sutartį. Bet Suvalkų sutartis ne pirma, dar anksčiau buvo pripažinta provizorinė laikina teritorija, kuri susidarė iš Kerzono linijos, kuri susidarė prieš Maskvos sutartį. Ir ką mes matom? Tautų Sąjunga pripažįsta Maskvos sudarytą su Lietuva sutartį ir pripažįsta sienas sudarytas tose dviejose linijose. Bet ir Lenkija pripažino tas sienas, pažadėjo ratifikuoti. Bet greitai buvo sudaryta nauja Suvalkų sutartis. Ir ką mes matome? Suvalkų sutartį pasirašiusieji žmonės siunčia su Želigovskiu du blinduotu traukiniu. Ir kas įdomu, vienas iš tų traukinių turi vardą Pilsudskio, kitas Paderevskio, vadinas dviejų žmonių, kurie Lietuvos atstatyme priešaky stovėjo kaip tiktai svarbiausiuose momentuose. Taigi, nežiūrint to, kad be oficialinės valdžios leidimo tuos traukinius negalėjo duoti, tie du traukiniai: „Pilsudskis" ir „Paderevskis" pirmieji atvyko į Vilnių su Želigovskiu. Ir ką Tautų Sąjunga daro toliau? — Smerkia, bet varyt nevaro. Ir čia visi labai gerai atsimena tuos istorinius sunkius laikus. Ne vienas, kurie tais laikais sėdėjo čia Seime, žino, kad Tautų Sąjungos įsikišimas nedavė teigiamų rezultatų. Kodel? — Ar Lenkija jau buvo tokia galinga? — Juk ji pasižadėjo gerbti Tautų Sąjungos statutą ir po juo pasirašė. Juk Tautų Sąjungos pavadinime tų valstybių, kurios kaip tiktai sukūrė Tautų Sąjungą, mes matome ir Lenkijos vardą. Vadinas, 1919 metais vasario 9 dieną po Tautų Sąjungos statuto iškilmingų žodžių pasirašo ir Lenkija, o 1920 metais ji jau užmiršo tuos žodžius ir, tiesą pasakius, ne vien Lenkija užmiršo, bet ir didžiosios valstybės, kurios įeina į Tautų Sąjungą, siūlo užpulti. Tas pasiūlymas užpulti buvo padarytas ne Varšuvoj, bet padarytas vienos didžiosios valstybės mieste. Tai pavyzdys ir gana keistas pavyzdys. Mes matome, kad tos valstybės duoda iškilmingus pažadus ir juos urbi et orbi skelbia pasauliui, kaipo nejudomąjį pamatą, ant kurio turi atsistoti nauji tarptautiniai santykiai. Ir matome, kaip tos valstybės tuos pažadus gerbia. Taigi, vakarai nieko nedavė. (Iš df: O ką davė rytai?) — O ką jie galėjo duot tada? Rusija tada buvo parblokšta ir labai parblokšta, jų kariuomenė bėgo iš Lietuvos ir jie nieko negalėjo padaryti. Bet kada toliau jie šiek tiek atsitaisė, ką jie pasakė? Jie pasakė štai ką. Lenkai užėmė, bet jie nepripažįsta jų užėmimo, jie palaiko status quo, bet nenori sankcionuot tą užėmimą, ir protestą vieni iš pirmųjų pareiškia. Negalima buvo

daugiau reikalauti iš rusų, kurie tuomet tokioj pat padėty, kaip mes su Lenkija, buvo su Rumunija. Besarabiją Rumunai pagrobė, nesudarę jokios oficialinės sutarties su rusais. Bet vis delto išvyti rumunus iš ten negalėjo. Juo labiau negalėjome mes reikalauti, kad rusai ateitų, išvarytų lenkus iš Vilniaus ir paskui sakytų: susimildami ateikit ir užimkit, mes dabar lenkus išvarėm. To, sakau, niekas negalėjo reikalauti. Manau, net ir tie, kurie kritikuoja šią sutartį. Ir dabar mes matome kokius įvykius? Mes matome toliau, kad iš vienos pusės Vakaruose eina derybos, iš kitos — Rytuose. Vakaruose mes turime Briuselį, Ženevą su garsiuoju Hymanso projektu. Vadinasi, visa Tautų Sąjunga ir tos valstybės, kurios į ją įeina, veda mus kur? Į santykius su Lenkija, į konfederaciją, kad mes patektume ar realiai, ar personaliai į uniją, į konfederaciją, kad mes ar šiaip ar taip susieitume su Lenkija. O Rytuose mes matome protestus. Ir mes turime žinių, kad Lenkijos valdžios, Pilsudskio valdžios buvo pasiūlyta Rusijai, slaptai pasiūlyta, kad jūs — rusai — imkite Estiją, Latviją, o mes — Lenkai — paimsime Lietuvą, pasidalinsime broliškai. (Atst. Ambrozaitis, iš vietos: Kas rusai siūlė?) Lenkai. Ir rusai nepriėmė. (Atst. Ambrozaitis, iš vietos: Kada?) Kada tamsta ruošei savo daktaratą. Tai čionai kaip tik mes matome, kad tas, kas Rytuose mažiau gali, tas daugiau užstoja, o Vakarai stumia į lenkų glėbį. Tai yra faktas, kurio niekas negali užginčyti, kas turi šiokią tokią atmintį. Ir čia mes paramos tuo metu iš Rusijos daugiau matėm, negu iš kur kitur. Ir man rodos, kad kam, o tiems žmonėms, kurie savo parašą padėjo po sutartimi su Rusija, ją ratifikuojant, tiems žmonėms bent reikalinga nekraipyti faktų. Čia p. Stulginskis, pasakui ir p. Ambrozaitis, kalbėjo ir citavo dabartinio vicepirmininko p. Kairio kalbą, koki rusai žmonės, koki kontragentai, tik pasirašė sutartį ir tuoj ją laužo, paimdami Vilnių. Kaip nesenai tas buvo, ir kaip mūsų jaunimas ir senieji blogai atsimena tuos dalykus. Aš imu ne tik Lietuvos sutartį su Rusija, bet kiekvieną sutartį. Ir kiekvienas Seimo atstovas žino, kad ją neratifikavus negalima vykinti. Ir kada Maskvos sutartis buvo ratifikuota? 1920 metais lapkričio mėnesyje, Vyr. Žinių Nr. 53. (Dešinėj juokas.) Jūs norite įvesti naują tarptautinės teisės formą, kad neratifikuota sutartis būtų įvykinta. Tegul viena pusė įvykins, o mes pažiūrėsime, kaip galima ją apeiti, nevykdyti. Aš prisilaikau faktų. 1920 m. lapkričio mėnesyje, sutartis buvo ratifikuota ir nuo 1920 m. lapkričio mėn. sutartis privaloma tiek Lietuvai, tiek Rusams. Jūs tiek metų visi bendrai neturit, kiek aš skaičiau tarptautinių sutarčių. Aš tik dabar išgirdau iš jūsų naują tarptautinių sutarčių teoriją. (Iš dešinės: Galvoj susimaišė.) Aš egzaminus senai laikiau. Tai nei rusai,

nei Lietuva nė kiek neprivalėjo 1920 metais įvykinti šitą sutartį anksčiau, negu ji ratifikuota. Ir ką mes matome? Mes matome, kad vis delto nors formaliai, neprivaloma, bet moraliai, kiek galima tokioje situacijoje, ji pildoma. Ir netiesa, kad rusus iš Vilniaus išvijo lenkai. Ne, jie evakuavo. Ir p. Stulginskis tą žinojo. (Dešinėj juokas. Balsas iš dešinės: Komedijos) Kai kam ir tautos likimas yra komedija. Tas, kas komedijas mėgsta, gali prisiminti, kaip popiežius buvo nelaisvėje pas Napoleoną. Ir kaip atsakė, kad — komedijantai ir tragikomedijantai. Taip ir jūs iš komedijos galite kraštui didžiausią tragediją padaryti. (Iš dešinės: Pats gali padaryti.) Aš tiesą sakau. Jeigu iš tiesos gali tragedija kilti, tai aš už ją žūsiu. (Dešinėj juokas.) Aš tik už tiesą stoviu. Galit patikrinti tekstą, kada buvo ratifikuota ir kada įvykinta. Ir kaip buvo įvykinta? Aš nenorėčiau tokių klausimų kelti, bet jūs sukėlėte prieš mano norą, nes yra patarlė: pasikorėlio namuose apie virvelę nekalbama. Ir čionai yra dėsniai tikrai neįvykinti. Bet tikrai ar galima būtų primesti kaltę už tai Maskvai, kad tie kontragentai esą netikę žmonės, kurie neįvykino pasižadėjimų. Ir čia ką mes matome? Tos sutarties 10 straipsnyje numatyta, tarp kitko pasižadama grąžinti varpus. Mūsų bažnyčių paimtus varpus rusai žadėjo grąžinti. Ir mes žinome, mes girdėjome skambant 1920 metais, ne mes vieni, bet skambėjo ne bažnyčios varpai, ne varpų varis, o auksas valizose skambėjo. Juk kas buvo gabenama? Tuomet p. Ambrozaitis turėjo studijuoti, egzaminus laikyti; ir jis nepastebėjo. Bet kas vaikščiojo Laisvės Aleja, kur dabar Žemės Bankas? Tuose namuose buvo didelis magazinas. Ir kas jame buvo pardavinėjama? Evangelija rusų kalba, aptaisyta auksu, buvo pardavinėjami kiti pravoslavų bažnytiniai dalykai. Tai buvo revakuacija, tai buvo to turto atgabenimas Lietuvon. Ir man buvo gėda matyti, kad krikščioniškoji valdžia evangeliją, nors ir slavų kalba parašytą, evangeliją kiekvienam krikščioniui brangią, leido pardavinėti. Kad ta evangelija pastatyta parduoti . . . (Dešinėj triukšmas. Skambutis.)

Pirmininkas. Atstovus prašau nurimti.

Voldemaras. Tai čia reikėjo tas principas išlaikyti, bet jis nebuvo išlaikytas. Ar rusai siuntė savo pinigus? Ne, rusai nesiuntė. Aš nenorėčiau priminti tą mums nemalonų atsitikimą, bet buvo priminta, kad, girdi, neįvykdyta sutartis. Ateitis pasakys, ir dabar jau dauguma žino, iš kur atsirado kai kam turtas? Atsirado iš Maskvos, kai kam ir bankai, ir kapitalas, ir centrai. Tai už tą auksą viskas atsirado. Ir jeigu už tai kaltinti rusus, jeigu jūs galite kaltinti, tai kam reikėjo leisti daryti tokius dalykus. Man rodos, kad eiti su tokiais argumentais, tai netureti

rimtesnių argumentų — padaryti kaž kokios partijos, kaip jūs sakot, mizerijas ir mitingus, — tai jūsų partijos mizerija, kurią norite parodyti viešai. Apie tai aš nenorėjau kalbėti. Ir jeigu nebūtų buvę priminta, kad, girdi, rusai kalti, kad neįvykdė tos sutarties, tai aš to visai nebūčiau minėjęs. Aš kalbu teisybės vardan. Nepamirškime to, kas buvo negražu iš mūsų pusės, nors, žinoma, atsimename ir tai, ką atstovas Ambrozaitis kalbėjo. Bet kas mato krislą svetimoje akyje, tas turi bent pagalį pamatyti savoje. Juk mūsų ginčas ne tokioje plotmėje stovi. Mes turime didesnį faktą, — kad vakarai, kada mes kreipėmės, negalėjo mums padėti. Kodel? Ar nenorėjo? Ne, anglai nuoširdžiai norėjo užtarti, bet negalėjo. Kodel? O todel, kad anglai ne toki kvaili; dar nežinia, kas iš Lietuvos išeis, o jau jie duos pinigų, siųs kareivių ir paskui pasakys: prašom, mes jums tai atiduodam. Mes matom, kad kai kurios valstybės kritingu momentu net anglų protektorato paprašė — tai buvo netolimas mūsų kaimynas, — bet anglai nusikratė; sako, mes jus negalime paimti ir neimsime savo globon, žinokitės sau. Tai mes kaip tik matom, kad jei buvo parama, tai buvo iš rytų, iš Rusijos pusės. Prisiminkite 1920 metų susirašinėjimą, ypač 1921-22 metų. Ką jūs pastebėsit? Už reikalavimą pripažinti de jure vakarų vyriausybės pasakė: neutralizuokit Nemuną, kitaip mes jus nepripažinsim de jure. Vadinas, turtingas galiūnas derasi su nykštuku, kad kas nors iš jo teisių būtų jam perleista. O ką mes matom Maskvos sutartyje? Ne tik pažadą gražinti tą ar kitą, bet ir duoda 3 milijonus aukso rublių be jokių sąlygų įeiti į tokią ar kitokią kombinaciją. Ir ką deda kaipo motyvą? Ogi — kadangi karo metu Lietuva buvo labai nuteriota . . . (Dešinėje nerimavimas. Balsai: Už ką taip gini?) — Jūs pykstat, tai, kaip senovės romėnų patarlė sako, jūs esat kalti. (Skambutis.)

Pirmininkas. Atstovus kviečiu tvarkon.

Voldemaras. Čia, sakau, mes matom ne vienodą atsižvelgimą. Ir tas suprantama. Aš čia nesiimu idealizuoti Rusiją, aš nesu jų politinės tvarkos šalininkas, bet tiesa pasilieka tiesa. Rusai daugiau buvo suinteresuoti parodyti, kad jie tarptautines sutartis daugiau gerbia kaip kiti. Ir tai parodė mums prityrimas. Ką toliau mes matom? Vėl imkit rytus ir vakarus. Po Genuos derybų prasideda rusų replika. Ką jie daro? Jie kviečia nusiginklavimo konferenciją Maskvoje. Čia pas mane yra oficialūs protokolai ir mūsų valdžios pareiškimai, kurie yra padaryti. Nereikia pamiršti, kas ten buvo kalbėta ir koki žmonės tada buvo valdžioje. Sakau, kadangi nepasisekė Genuoje pravesti nusiginklavimas platesniu maštabu, tai kviečiama Maksvoje 1922 metais suvažiuoti jau

pakraščių valstybes nusiginklavimo klausimu susitarti. Mes matom čia pakviestus Pabaltės kraštus, matome lenkus, ir mūsų delegatai ten važiuoja. Jeigu norite, pažiūrėkite į tuos protokolus. Esate anų laikų valdžios žmonės, tai gerai žinot, kas parašyta. O parašyta 119 puslapyje, kad lenkai įteikė sutarties projektą, kurio kai kurie dėsniai pereina į dabartinę sutartį, kurią mes pakviesti šiandien ratifikuoti. Ir ką mes matom? Lietuvos delegacijos pirmininkas Zaunius duoda pataisas prie lenkų projekto. Vadinas, tai, ką mes šiandien čia diskutuojame, nėra naujas dalykas. Ir tie, kurie šiandien kalba prieš šią nepuolimo sutartį, principe pripažino ją jau 1920 metais. Tai koks skirtumas? O skirtumas tas, kad tada buvo su lenkais, o dabar be lenkų. Gerbiamieji, nejaugi taip pasiilgot lenkų, kad nedrįstat padėti parašą ten, kur lenkų pavardės nėra? Ir iš lenkų ten buvo ne menki asmenys, pirmininkas buvo kunigaikštis Radvilas. Žinoma, su kunigaikščiu galima parašą padėti ir kunigaikščio projektas, žinoma, didesnis, svarbesnis. (Atstovas Endziulaitis, iš vietos: O šampaną ar gėrė?) — Gėrė, gėrė, šampaną, bet aš, žinoma, nebuvau. Bet kada jūsų valdžia buvo, tai taip pat gėrė. Nepavydėkit ponui Sleževičiui tokio dalyko, kurį pirmiau jūs darėt . . . Sakau, pasiskaitykit tuos protokolus, ir pamatysite, kad tas parašyta žodis į žodį, pamatysite čia tas pačias mintis. Kad dar daugiau įtikinčiau, nurodysiu, koks tikslas to lenkų projekto. Po įžangos, parašytos paprasta diplomatų kalba, eina pirmas stripsnis: „Aukštos susitariančios šalys iškilmingai pasižada susilaikyti tol, kol veiks ta sutartis, nuo kiekvieno ginkluoto užpuolimo ant teritorijos, kuri paskirta sutartimi ar kurią faktinai turi." Vadinas, neužpuolimo ideja ta pati. Bet koks skirtumas? — Faktinai turi tą teritoriją. Vadinas, Lenkija, sėdėdama Želigovskio paimtame Vilniuje, nori, kad priėmusieji sutartį pasižadėtų nepulti jos iš Vilniaus iškrapštyti. Ar jūs tokio projekto pasiilgot? Dabar toliau kiti dėsniai. Ką sako? Sako, kad jei kiltų nesusipratimas, galima išspręsti tokiu tai būdu — irgi arbitražo. Bet prie to lenkų projekto pridėtas ir Lietuvos delegacijos projektas. Man rodos, kad Lietuvos delegacija negalėjo net dalyvauti ten, kur iš principo klausimas statomas taip, kad tai, ką Lenkija turi — teritorialis status quo, kad tas gali būti pripažinta. Bet Lietuvos delegaciją ne mes instruktavom, — šeškomas, ir prieš tą jis neprotestavo. Eidami toliau mes matom, ir tas begalo parodo, kiek laimėta šia sutartimi. Pažiūrėkime, ką gi siūlė rusų projektas tada, kada dalyvavo ir lenkai. Tai štai rusų projekto 1922 metų gruodžio 6 d. yra pasakyta, ir tą prašyčiau įsidėmėti; ne užpuldinėti ant tų sienų, kurios nustatytos

sutartimi arba faktinai turimos. (Skaito prancūziškai ištrauką.) (Iš dešinės: Ar ratifikuota?) Kitas dalykas, ar ratifikuota. Jeigu būtų ratifikuota, tai gal čia mums nereikėtų susirinkti ir gal mums būtų įsakymas važiuoti į Varšuvą. Faktas, nenuginčijamas faktas, kad rusai 1922 metais savo projekte siūlė lenkams pripažinti status quo. Ir kodel jūs tada nei savo delegacijos neatšaukėt, nei protesto nepasiuntėt, nei santykių nenutraukėt? Dabar gi nauja padėtis, kur pareikšta, kad aš prieš užėmimą protestuoju, kad nepripažįstu lenkams iš fakto sudaryti teisę. Kodel jūs dabar protestuojat? Jeigu aš būčiau jūsų taktikos, aš stačiai mesčiau apkaltinimą, kad dabartinė vyriausybė yra Varšuvos papirkta. Aš manau, kad nors jūsų partinė sąžinė taip veikia, kad jūs už partiją užmirštat Lietuvą, bet niekas iš jūsų nėra papirktas ir netiki, kad ir vyriausybė būtų tuo keliu nuėjusi. Niekas to iš jūsų turbūt nemano. Bet faktas lieka faktu, kad Lietuvos delegacija, ne prie dabartinės vyriausybės, dalyvavo visose tose sutartyse, kada buvo derėtasi del to, kad sankcionuotų tai, kas Lietuvai sudaro didžiausią skriaudą. Čia ir Zaunius buvo tos delegacijos sudėty. Ir kodel tada buvusioji valdžia, kodel jūs leidot dalyvauti?

Aš ir konstatuoju, kad dabartinė sutartis yra didelis skirtumas. Labai didelis. Pamatinis dalykas — pirmas straipsnis. Kas ten pasakyta? Pasakyta štai kas: Maskvos 1920 metų sutartis lieka pamatu santykiavimams tarp Lietuvos ir Rusijos ir visi jos nuostatai palaiko visą savo galią ir neliešiamybę. O tas begalo svarbu, kad visi nuostatai lieka veikti. Mums svarbiausieji šiandien nuostatai yra paminėti antrame straipsny, kur pasakyta, kad siena tarp Lietuvos ir Rusijos eina . . . Ir čia smulkiai eina tos sienos atpasakojimas. Dabar gi vėl tas atgaivinama. Ir ką rusai 1922 metais buvo pasiryžę pripažinti, dabar nuo to rusai atsižadėjo. Jie sako, kad mes pripažįstam tą, ką pripažino 1920 metais Maskvoj, tą sieną, o ne kitą. Ir antras straipsnis pasako, kad siena tarp Lietuvos ir Rusijos. Vadinasi, tą, ką Rygos sutartimi Rusai pripažino arba davė lenkams, dabar tą savo pažadą atsiima. Štai kodel lenkai subruzdo, štai kodel bėgo ir į Maskvą ir protestus rašė ir į Ambasadorių konferenciją kreipėsi ir prašė jos pasisakyti dar kartą, kad Vilnius priklauso jiems, o ne kitiems. Galima pasakyti, kad jeigu jie laužo tą sutartį, tai turi ir išvadą padaryti: turi užimti mums pageidaujamą teritoriją. Bet yra dar ir be to neišspręstų klausimų. Yra dar ir Besarabijos klausimas, visiškai nenormalus, nors iki šiol karo ir nėra. Bet tas reiškia didelį dalyką visai Europai ir rodo, kad negalima taip lengvai užmigti, turint tokį ilgą frontą, turint Besarabijos klausimą, sieną su Lenkija, ir pagaliau

atgaivinant Maskvos sutarties straipsnius del sienų ir t.t. Galima paklausti, ar čia yra pasipriešinimas Rygos sutarčiai? Ir taip ir ne. Juk kiekviena teisė tiek veikia, kiek ji išnaudojama. Lotynų terminu tas dėsnys juristams yra žinomas kaip „jus non mutand . . . amittitur". Jis nustoja savo reikšmės. Tarptautinėj teisėj numatytas tas pat dėsnis. Imkim okupacijos problemą. Kada tarptautinėj teisėj sudaro sau titulo vardą? Tik tada, jei ne tik teritoriališkai paima, bet ir efektingai paima savo valdžion. Rygos sutartis pripažino lenkams, kad lenkai turi teisės del savo sienų susitarti su Lietuva betarpiškai. Jie tuo pačiu pasakė, kad ką nustatys vieni ir kiti, mes pripažinsime. Dabar praėjo tiek metų nuo Rygos sutarties pasirašymo, ir ar lenkai ta teise pasinaudojo? Ne, jie nepasinaudojo ir nenorėjo pasinaudoti. Vadinasi, jie nevykdo tos teisės, ir jos nevykdydami, ja nesinaudodami, jos nustoja. Ir lenkai gerai suprato tą dėsnį. Todel jie pakišo rusams tokį dalyką, kad, girdi, lietuviai prašė patys, patys 1922 metais lapkričio 18 dieną prašė Ambasadorių konferenciją pravestų sieną tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mes matom, kad ir Ambasadorių konferencija šitai numatė ir parašė, kad „Lietuvai pašant". Vadinasi, lenkai savo teisę vykdo ir rusai negali protestuoti. Bet ką gi rusai atsakė? Jie pasakė, kad Lietuvos valdžia protestuoja prieš tą nutarimą, ir todel mes skaitomės su Lietuvos valdžios protestu ir laikome, kad ta teisė, pripažinta Rygos sutartimi, dar neįvykinta. Šiandien pas juos tas pat nusistatymas. Vadinasi, ta teisė, kurią įgavo lenkai Rygos sutartimi, nustoja veikusi, todel kad neišnaudota ligi šiol. Tas nutarimas dabar yra begalo didelės Lietuvos interesų atžvilgiu svarbus ir gal būt Ambasadorių konferencija nebūtų svarsčiusi Lenkijos notos, jeigu nebūtų didelis dalykas, jeigu nebūtų nurodyta, kad čia klausimas nėra galutinai likviduotas, kad nėra palaidotas, kaip kad visa Vakarų Europa mano ar jai rodosi, kad susitarimas tarp lenkų ir lietuvių esąs artimas. Šita sutartis Vakarų Europai tos vilties visiškai neduoda, ji padaro Vilniaus klausimą vėl tarptautiniu. Jau del to, kad rusai pareiškė aiškiai, kad jie laiko neišspręstu Vilniaus klausimą. Ir tą dabar pakartojo tam tikroj notoj. Čia su ironija buvo pastebėta, ar ir notos ratifikuojamos. Gerbiamieji, notos irgi turi savo reikšmės, nes rodo autentišką interpretaciją, kaip reikia sutartį suprasti, ir kaip supranta abi pasirašiusios šalys. Tai nėra naujas klausimas, bet paaiškinimas to paties 1 §, kaip reikia suprasti Maskvos sutarties nustatytas Lietuvos sienas. Faktinai tos sienos dar neįvykdytos. Jie pripažįsta įvykusį veiksmą, kaipo faktą, bet pakartoja, kad Lietuva vis delto nenustojo savo teisių į tą teritorijos dalį. Jie dar

kartą pabrėžė, kad lenkai okupavo tą Lietuvos teritorijos dalį, neturėdami teisės, ir tas okupavimas neduoda jiems tam tikrų teisių. Taigi, turite pripažinti, kad čia yra didelis skirtumas su tuo, kaip prieš pasirašant sutartį klausimas stovėjo ir kaip klausimas stovi pasirašius sutartį. Skirtumas yra didelis ir šios sutarties pamatinis dalykas yra politinis, ne ekonominis. Be reikalo buvo kalbėta ir priminta ėkonominiai dalykai, kurie su šia sutartimi nieko bendra neturi. Taip ir visa Europa ir Amerika suprato. Prancūzų Užsienio Reikalų Ministerijos oficiozas „Le Temps" išvadą tokią padarė: reikia vakarų diplomatijai dėti pastangų, norint taikinti Varšuvą su Kaunu ir griebtis visų žygių, kad toji sutartis nebūtų ratifikuota, kad šita sutartis būtų paralizuota. To laikraščio nuomone, reikia dėti visas pastangas, kad Kaunas su Varšuva kalbėtų. Štai ko jis nori. Vadinasi, šitos sutarties priešininkai Europoj ko nori? Nori, kad Kaunas kalbėtųsi su Varšuva.

Toliau kilo čia klausimas, ar šitos sutarties sudarymas neprieštarauja mūsų pažadams Tautų Sąjungai, kaipo Tautų Sąjungos nario. Ir šitas susirūpinimas, garbingas susirūpinimas, nes kiekvienas, jeigu eina naują sutartį daryti, tai turi visumet rūpintis, kad jo naujoji sutartis neįžeistų visų pažadų, duotų kitoms valstybėms. Vadinasi, jeigu būtų tikrai nepadori ar viena ar kita dalis, tai tada reikia ne tik atmesti sutartį, bet dar už jos pasirašymą traukti p. Sleževičiaus Kabinetą, kaipo pasirašiusi tokį sutartį, kurios nuostatai, priešingi tarptautiniams santykiams, ar prieštarauja vienai ar kitai sutarčiai su kita valstybe. Čia buvo ieškoma argumentų, net tų argumentų nesurasta kitų. Gal būt hipotetiškų surasta, bet faktų nebuvo nurodyta. Ir čia, sakau, mes turėjom precedentų. Precendentu kaip tiktai buvo Lokarno sutartis. Lokarno sutartis tai vėl yra replika prieš Maskvos sutartį. Gal būt naujos sutarties mums ir nereikėtų daryti, jeigu mes bendrai būtume dalyvavę su kitais Lokarno sutartyje. Bet kada važiavo vokiečiai ir kiti į Lokarno, tai mūsų valdžia, ne dabartinė, o buvusioji, pakely suklydo, ji nuvažiavo į Lugano ir vėl susitiko su savo senais pažįstamais — Lukoševičium ir kitais. Tiesa, geografiškai tos dvi vietos yra viena nuo kitos netoli, bet politiniu atžvilgiu toli, kaip dangus nuo žemės. Tada ir dabar dar spauda kaltino tuos, kurie vedė tuos, kurie vedė tada užsienio politiką, kad jie praleido Lokarno, kad Lietuva prie Lokarno neprisidėjo. Aš manau, kad dabar važiavimas Maskvon ir sudarymas sutarties vis delto yra rūpinimasis Lietuvos reikalais, o ne kuo kitu. Ir jeigu tie, kurie protestuoja, ir jeigu taip nuoširdžiai protestuoja, jie turi pagalvoti, ar nevedė jų keliai į Varšuvą. Jie, gėrėdamiesi Kopenhaga ir Lugano, apie Lokarno užmiršo,

o dabar ateina, kritikuoja ir prisimeta nekaltais kūdikiais. Bet kas tada nebuvo padaryta, tai reikia dabar padaryti.

Yra išleista knyga, kurioj sutraukti visi dokumentai apie Lokarno ir pavadinta: „Das Werk von Locarno". Visų dokumentų nereikia ieškoti atskiruose žurnaluose, jie sutraukti į vieną vietą. Ir mes matome, kad vokiečiai tą patį klausimą sau statė prieš stojant į Tautų Sąjungą. Jie statė sau klausimą, ar gali pasirašyti Lokarno sutartį neįžeisdami pirmiau sudarytą Rapalo sutartį, ar jie tuo pačiu nenusidės prieš rusus, ar jie be Rapalo sutarties nenusidės dar ir Berlyno sutarčiai, nuo kurios mūsų yra kopija nuimta, su tomis pačiomis pareigomis. Vokiečiai tuomet susižino su tomis valstybėmis, kurios įeina į Tautų Sąjungos tarybą ir klausia, kokias teises, kokias pareigas uždeda Tautų Sąjungos statutas kiekvienam nariui. Ir net matome atsakymą. Atsakymą, po kurio stovi pirmoj vietoj parašai Emil Vandevelde, Aristide Briand, Austin Chamberlain, Benito Mussolini. Jų atsakymas yra labai aiškus. Tautų Sąjungos nario pareigas nustato 16 §. Toliau jis sako, kad, girdi, jų išmanymu Tautų Sąjungos nario pareiga yra lojaliai bendradarbiaut, kad būtų gerbiami Tautų Sąjungos dėsniai ir kad būtų susilaikyta nuo užpuolimų. Susilaikyti nuo užpuolimų tiek, kiek tai leidžia to krašto jėgos. Štai ką pareiškia valstybės, kurios pirmutinės yra pasirašiusios po Tautų Sąjungos statutu.

Pirmininkas. Įspėju kalbėtoją, kad kalbėjimo laikas pasibaigė.

Voldemaras. Aš prašyčiau pailginti.

Pirmininkas. Kalbėtojas prašo pailginti jam kalbėjimo laiką. Kas prieš? — Nėra.

Voldemaras (tęsia). Taigi vienintelė tokia pareiga, kuri uždedama kiekvienam Tautų Sąjungos nariui, yra: (Skaito prancūziškai ištrauką).

Štai yra visos Tautų Sąjungos katechizmas, sutrauktas į vieną dėsnį. Ir dabar, ar galima sakyti, kad Lietuva nors vienam tų dėsnių yra nusižengusi, pasirašydama šitą sutartį. Juk tie paties žodžiai: (Atstovas skaito pancūzišką ištrauką.) Tai juk kaip tik ir pasižadama šita sutartimi neužpuldinėti. Vadinasi, tas, kas uždedama kaipo pareiga Tautų Sąjungos nariui, toji pati pareiga prisidėti prie kito ne Tautų Sąjungos nario, tariant, Rusų valstybės, kuri neįeina ir nenori įeiti į Tautų Sąjungą, toji pareiga nėra priešinga šitai pareigai. Dabar, dėsnis, kuris įrašytas Tautų Sąjungoj. Juk mes žinome tuos dėsnius, jie mano buvo skaityti, būtent, pildyti tarptautinius pasižadėjimus. Ar Lietuva kiek prisiėmė tarptautinių pasižadėjimų, juos neišpildė? Ji išpildė. Ar gali būti konfliktas su kitais dėsniais, tariant, jeigu Rusų sąjunga nesudaro su

Lenkija tokią sutartį ir iškyla koksai nors konfliktas. Tautų Sąjungos statute pasakyta, kad, jeigu skelbiamas karas vienam iš Tautų Sąjungos narių, tai pagalbon eina visos Tautų Sąjungos aliansas. Kaip tik toji sutartis neužpulti yra visai sutikime su Tautų Sąjungos pareigomis. Mes turime išaiškinimą Tautų Sąjungos iš kompetentingų organų. Ir kam mums būti katalikiškesniems, negu pats popiežius. Jeigu paskelbė toki organai, kurie gali tą paskelbti, kam mums skrupulus kelti. Dabar, kokios pareigos Tautų Sąjungos Lenkijos link? Tos pareigos labai menkos. Kodel? Todel, kad priimant Lenkijos sudarytas sienas, kaipo galutinas Lenkijos sienas, Ambasadorių konferencija ką sakė? Pasakė, kad ta siena pravedama Lenkijos atsakomybe, bet kad Tautų Sąjungos dėsniai netaikomi šitai Lenkijos sienai. Vadinasi, būkite ramūs, jeigu karas prasidėtų tarp Rusijos ir Lenkijos, tai nė vienas Tautų Sąjungos narys neis talkon Lenkijai. Ir tą mes matėme 1920 metų praktikoje, kada rusai buvo prie Varšuvos. Kas pakėlė pirštą, kad eitų gelbėti Varšuvą? Viena Prancūzija. Ar todėl, kad Tautų Sąjungos narys? Ne, ne del to, bet kad turėjo kitą specialinę sutartį. Kitos valstybės, kaip Anglija, Italija, kiti Tautų Sąjungos nariai pareiškė, kad jie neprivalo ginti tas Lenkijos sienas, kurių jos nenustatė. Tai buvo pareikšta apie tai Loid Georgo. Ir tuomet anglai nepraleido per Dancigą per savo komisarą amunicją, kuri ėjo Lenkijai, sakydami, kad jie yra neutralūs ir negali kištis nei į vieną nei kitą pusę. Vadinasi, mes turime precedentą, kad Lenkijos konflikte su Sovietų Rusija niekas Vakaruose negali išsijudinti iš vietos. Ir jeigu ateityje toki konfliktai būtų, tai ir ateityje niekas mūsų nepriverstų eiti tokion talkon. Ir tokiu būdu mes turime čionai argumentų net daugiau negu reikia, kad mūsų pareigos, kaipo Tautų Sąjungos nario, mūsų pareigos pilnai suderinamos, ir gal būt visai nebuvo reikalo aiškintis atskira nota. Ir nebūkit katalikiškesni už patį popiežių. Jeigu būtų tas nesuderinama, tai didžiosios valstybės būtų senai mums pareiškusios, būtų atsiuntusios notą, tol, kol sutartis neratifikuota ir galėtų paveikti, kad ji būtų neratifikuota. Ir nė viena tų didžiųjų valstybių nekėlė to klausimo, kad tas nesuderinama su Tautų Sąjungos nario pareigomis, kad joms toji mūsų sutartis prieštarautų. Ir jeigu tas, kas daugiausia suinteresuotas, šito klausimo nekelia, tai kam mums kelti tas klausimas. Nepalaikykime Lenkijos interesus, ji geresnius atstovus turi ir tegul jie patys gina savo interesus, bet nesiimkit ginti tuos interesus sakydami, kad čia yra kaž kas nesuderinama. Tai argumentai, kurie buvo keliami prieš sutartį. Tie argumentai pasirodė faktų šviesoje — aš kiekvienam dalykui minėjau faktą, ir faktai yra viešai pripažinti.

Jeigu kas netiki, gali patikrinti, kad teisės atžvilgiu mes stovime begalo stipriai. Ir man rodėsi, ir man buvo keista, kad esant tokiai padėčiai vis delto buvo išsitarta, kad tokia sutartis yra neratifikuotina. Man ne tiek keista iš p. Ambrozaičio pusės, nes jis valstybės priešakyje nebuvo, jis buvo manęs patekti į viceprezidentus, bet nepateko, bet p. Stulginskis, stovėjęs valstybės priešakyje šešeris metus, pasakė, kad šita sutartis yra neratifikuotina. Aš laukiau, kad nurodys kokius nors rimtus davinius, bet tokių davinių nenurodė. Tokią tezę paėmus, turėtų eiti iki galo. Juk mes derėjomės su keleta valstybių. Su kuo reikia reikalą turėti? Su Sovietų Rusija negalima, su Lenkija negalima. Su Sovietų Rusija negalima, kadangi ji sutarties nevykdo. Gal su Lenkija derėtis? Ir buvusios vyriausybės buvo daug derėtasi. Bet jie patys vėl pripažįsta, kad kol savo duotų pažadų, Suvalkų sutartimi, neišpildys, mes negalime su jais derėtis. Su Rusija negalima, su Lenkija negalima, su Vokietija negalima todel, kad čia yra Klaipėdos klausimas. Tai su kuo daryti sutartis? Ar su Tautų Sąjunga, kuri visoms valstybėms atstovauja, su ja derėtis? Bet Prancūzija, kuri įeina į Tautų Sąjungą, turi sutartį su Lenkija. Tai negalima ir su Prancūzija derėtis. Toliau mes matome, kad nors Tautų Sąjunga pasmerkė Želigovskį, bet faktinai padėties negrąžino. Reiškia, ir su Anglija negalima derėtis. Tai su kuo derėtis? (Iš sd.: Su Roma.) Ir jeigu tokio pesimizmo laikytis, kad pasaulis yra toksai nevykęs, tai reikia gulti ir mirti arba padaryti visai valstybei charakiri. Todel, kol gyvi būsime, reikia su kuo nors derėtis. (Iš dešinės: Bet neparsiduoti.) Jeigu taip yra, tai tik vieną išvadą iš to galima padaryti: so jung und so enttäuscht, nieko pasaulyje gero nėra, nėra nei vienos doros valstybės, su kuria galima būtų derėtis. (Atst. Ambrozaitis, iš vietos: Aš to nesakiau) Iš tų premisų kaip tik šitaip išeina. (Iš dešinės: Su Sovietų Rusija negalima). Bet reikia pasakyti, su kuo derėtis. Aš interpretavau jūsų mintį, kad negalima derėtis su Lenkija, bet jeigu randate, kad galima, tai pasakykite atvirai. Aš čia jūsų nieku neįtariu. Aš čia imu jūsų pareiškimą, kad negalima derėtis ir su lenkais, kol neatstatyta Suvalkų sutartis. Toks pareiškimas tamstų yra padarytas ir aš iš to darau išvadą, kad su lenkais taip pat negalima derėtis. Jeigu su rusais negalima derėtis, su lenkais negalima, tai tada reikia nurodyti, su kuo galima būtų derėtis, nes kad būtų galima derėtis, reikalinga dviejų šalių, vienos šalies per maža. Sakysim, mes labai norėtum su Amerika susiderėti, kad ji, kaipo galingiausia pasaulyje valstybė, gintų mus. Bet ji nenori su mumis tokių derybų. Ir ne tik su mumis, bet ir su kitais; net ir Prancūzijai Amerika nenorėjo garantuoti jos teritorijos neliečiamybės. O

čia mes susiduriam dvi šalys, kurių interesai yra identingi, todel sakoma, kad reikia tas dalykas padaryti, — reikia ratifikuoti. Tai yra pirmas žingsnis Vilniaus klausimui tarptautinėje plotmėje iškelti ir saugumui sustiprinti. Žinoma, nėra tai absoliutinis saugumas kaip pirma del užpuolimo iš Lenkijos pusės. Aš ne kartą minėjau, kad tokia saugumo politika, būtent toji sutartis, kaip tik ves ir prie santykių pagerinimo su Varšuva. Žinoma, ves tokiu keliu, jeigu jūs vėl nepanorėsit važiuot į Lugano. *Ir ves tuo būdu, kad parodys lenkų tautai — ne dabartinei* Lenkijos valdžiai, bet lenkų tautai, kad jeigu jie ir toliau varys tokią politiką, kokią varė ligi šiol, tai ta politika neatneš nieko gero lenkams. Mes esam prieš dabartinę lenkų politiką, bet amžin dien mes nesam prieš susipratimą su lenkais ir reikalaujam, kad galų gale būtų prieita prie to susipratimo. Bet čia pamatinė priežastis yra ta, kad Lenkijos politikos vyrai užsnūdo ant puslapio, kur parašyta „1772 metai", ir nuo to laiko visai nepabudo. (Salėj pritarimas.) Kiek įvykių buvo pasaulyje per tą laiką, to jie daugumoje nepastebėjo. Ši sutartis gali priversti ir iš jų kai ką pasižiūrėti, kokia yra iš tikrųjų lenkų politika ir kokios jos galimybės. Mes, tautininkai, esame įsitikinę, kad ir lenkai galų gale supras tos politikos klaidingumą. Bet kada? O tada, kada yra faktai. Ir sutarties su Maskva faktas taip pat verčia lenkus pagalvoti. Ir mes matom, kad lenkų visuomenė pradeda užpuldinėti, pradeda tam pačiam Pilsudskiui prikaišioti: žiūrėk, sako, tai tavo darbas šita sutartis, tu privertei lietuvius tai padaryti. Tai nejaugi mes, šitą sutartį atmesdami, norime palengvinti Pilsudskiui padėtį, kuris galėtų lenkams pasakyti: nesibijokit, aš Kaune turiu tiek draugų, kurie ir be manęs tą sutartį atmes. — Vadinas, jeigu šitą sutartį atmesite, tai atitolinsit susipratimą su lenkais. Šita sutartis neveda mus nei į vakarų, nei į rusų, nei į vokiečių orbitą, bet tiktai iškelia mus į didesnę politikos plotmę. (Atstovas Ambrozaitis, iš vietos: Fantazija.) — Pagyvenk tamsta tiek, patirk tamsta tiek, tai pamatysi, kad ne fantazija, tik reikia giliau klausimą pastatyti. (Atstovas Ambrozaitis, iš vietos: Visai negili, visa pono Voldemaro kalba tuščia. Skambutis.)

Pirmininkas. Atstovus prašau tvarkon.

Voldemaras. Tas yra daug, ir jei ponui Ambrozaičiui nepatinka, tai dar daugiau, negu atrodo, yra . . . Tas yra daug, nes išėję į didesnę politikos plotmę galime rodyti kitoms valstybėms, kad — žiūrėkit, Vilniaus klausimas yra nebaigtas ir jeigu jūs ramiu būdu neišspręsit, tai kokia bus situacija tą dieną, jei prieis prie rusų ir lenkų ginkluoto

konflikto? Juk Vilnių rusai mums pripažino ir konflikto dieną jie pasakys: jūsų teritorijoje sėdi lenkai, mūsų priešai; kam leidžiat jiems sėdėti? Jūsų šeimininko pareiga pasiimti tą teritoriją. Juk sutartyje įrašyta, kad mes turime gerbti jūsų suverenumą, vadinas, negalime eiti į Vilnių. Tai ką, ar norite, kad lenkai amžinai sėdėtų Vilniuje? — Tai, sakau, tokia sutartis duoda pamato kreiptis į Europos politikos plotmę ir statyti visoje plotmėje sienų peržiūrėjimą. Galutinų sienų nėra nei Lietuvos, nei Lenkijos ir niekas negali būti pranašu, kaip gali pasibaigti, nes ateityje jos turės būti peržiūrėtos. Ir mūsų uždavinys šiandien — ruošti Lietuvos ateitį. Juk Italija ėjo prie savo tautinės ir politinės vienybės kelias dešimtis metų. Kada paskutinė Italijos dalis — Roma buvo prijungta, tai nuo pirmųjų dalių prijungimo jau kelios dešimtys metų praėjo. Mes gal dar ilgiau eisime prie Lietuvos sujungimo; gal mes suvienytos Lietuvos dar nepamatysim, *bet mūsų pareiga dėti tam stiprų* pamatą, kad kiti, kurie ateis mūsų vieton, paimtų tą darbą ir toliau jį vestų. Tautos gyvenime dešimtis metų mažai ką reiškia ir reikia ruoštis žingsnis po žingsnio, metodiškai. Ir šita sutartis yra didelis žingsnis. Visi tie, kurie čia protestuoja, žino, kad mes tautininkai į vyriausybės koaliciją neįeinam ir kritikuojam ją, kada ji mums nepatinka. Ir gal mums greitai teks vėl susidurti, bet del to, su kuo toji vyriausybė šiandien ateina, mes, kaipo sąžiningi žmonės, turime pasakyti, kad tai yra didelis pono Sleževičiaus žingsnis. (Iš dešinės: Greit tamstos nuomonė pasikeitė.) — Ne, mano nuomonė nepasikeitė, bet aš kiekvienam suum cuique pripažįstu. Jeigu ponas Šmulkštys naudingą dalyką Lietuvai, padarytų, tai aš pirmas iš šios vietos tai paskelbčiau. Ar ši vyriausybė davė čia maksimum, tai kitas klausimas. Ir aš pasakysiu, kad aš būčiau kitaip padaręs; aš tikiu, kad aš būčiau daug laimėjęs. (Iš dešinės: Na matai.) Žinoma, kiekvienas savaip *supranta tokį dalyką ir* laimėjimas yra nelygus: vienas pasitenkina 5%, kitas — 10%, trečias — 100%, o ketvirtas nori gal milijonus nuošimčių laimėti. Bet klausimas yra toks, ar čia yra pliusų ar minusų? Ir aš turiu pasakyti, kad Lietuvos interesų atžvilgiu čia yra didelis laimėjimas. Vistiek, ar padaryta Sleževičiaus, ar atstovo Šmulkščio, ar Ambrozaičio, Stulginskio ar kitų — aš lygiai pripažįstu ir pripažinsiu. Lietuvos reikalų atžvilgiu ši sutartis yra didelis žingsnis pirmyn ir mums to užtenka. Tiesa, čia buvo mėginta kritikuoti, kad tas ir tas negerai padaryta. Žinoma, del detalių galima kalbėti be galo. Bet aš čia norėčiau privesti tokį palyginimą. Jeigu žmogus nueitų į biržą ir laimėtų 10% nuo milijono, nejaugi manote, kad toks žmogus supyktų ir mestų tuos 10% tik del to, kad nelaimėjo 100%.

Jeigu jis taip pasielgtų, aš manau, kad tokį žmogų jūs nepavadinsite sveiko proto žmogum. O juk politiniai interesai kur kas brangesni už pinigus, ir už pinigus jų nepirksi. Aš manau, kad jeigu yra pliusas, jeigu yra laimėjimas, tai turime visi lojaliai tą laimėjimą pripažinti. Ir tada, kada grįžo ponas Sleževičius iš Maskvos, aš apgailestauju, kad mes čia Seime jam nepadarėme ovacijos . . . Kituose dalykuose jis gal padarys blogumų, klaidų ir tada mes balsuosime prieš ir gal nuversime, bet pripažinkime tą, kas dabar padaryta, kad tikrai gerai padaryta. Man rodos, reikėtų tik taip ir žiūrėti ir įvertinti. Nebūkime maksimalistais, ne ta prasme kaip maksimalistai — bolševikai, bet ta prasme, kad viena sutartimi nenorėkime uždirbti tokį politinį kapitalą, kad paskui rankas sudėję galėtume gyventi, nieko nedaryti ir laukti, kad savaime viskas ateis. Nereikalaukime to, nereikalaukime, kad dabar ir Vilnius mums grįžtų ir paskolos gausime, kad bus uniformos ir t.t. Galima svajoti, bet politikoj nėra tokių laimėjimų. Ir nei aš, nei kitas nebūtų galėjęs tokio laimėjimo atnešti. Aš pasakysiu, kad čia ir buvo Sleževičiaus klaida, kad jis pasitenkino šituo politiniu laimėjimu ir tučtuojau pasiskubino su gausinga delegacija kitais klausimais, nors tie klausimai visai atskiri ir jie turėjo būti jau seniau padaryti. Reikėjo vengti to įspūdžio, lyg už politinę sutartį iš karto norima gauti tam tikrą materialinį kapitalą, lyg tas turėjo už šitą sutartį užmokėti. Aš manau, kad abi pusi laimėjo. Taigi tuo reikėjo pasitenkinti, o kitus dalykus reikėjo atidėti, kada bus šis klausimas baigtas — nauja diena, nauji rūbai. Žinoma, ekonominių santykių nustatymas yra svarbus dalykas, bet jis savaime išeina. Jeigu mes esam geruose santykiuose, tai galima ta padėtis išnaudoti ekonominiu atžvilgiu. Bet nereikia spausti, kad tik greičiau žingsnis po žingsnio skubėti. Čia buvo klaida su tos delegacijos pasiskubinimu, bet ji nieko bendra neturi su tuo, kas šiandien mums patiekta. Šiandien patiektoji sutartis yra politinis aktas, didelis mūsų laimėjimas, turįs didelės reišmės Lietuvos krašto likimui. Kalbu apie krašto likimą. Ir todel leiskite priminti, kad tame likime yra trys dideli faktoria: Rusija iš vienos pusės, Vokietija iš antros pusės ir Lenkija — iš trečios. Tuos trys faktorius išbraukti mes negalime ir negalime reikalauti, kad tie faktoriai viena diena būtų išspręsti. Bet aš turiu pripažinti, kad vienas svarbiausiųjų faktorių yra rusai. Niekas kitas negali tokios didelės reikšmės mūsų likimui turėti. Ir todel kiekvienam aišku, kokios didelės svarbos ir reikšmės yra geras santykių nustatymas su Rusija. Aš manau, kad tas santykių sutvirtinimas padės mums sutvarkyti savo santykius ilgainiui ir su kitais.

Buvo nusiskundžiama, kad sutarty nieko nepaminėta apie Klaipėdos kraštą. Galima buvo paminėti, bet galima buvo ir nepaminėti. Čia priklauso nuo to, kaip reikia suprasti pareiga nedalyvauti nedraugingame akte prieš antrą šalį. Vadinasi, jeigu Rusiją drįstų kas nors užpulti, kaip tada suprasti nedalyvavimą. Galima suprasti, kad — negalima duoti savo teritorijos, kaipo bazės, veikimo prieš antrą šalį. Jeigu padaryti sofizmą, galima ir tokiu būdu samprotauti. Mes Kaune nepriimam nei prancūzų, nei kitų kraštų kareivių, kurie eitų prieš Rusiją, bet į Klaipėdą — važiuokit, organizuokitės Klaipėdos krašte prieš rusus, nes Klaipėdos kraštas sutarty nepaminėtas. Galima taip samprotauti. Bet ar tai bus logingas samprotavimas? Ką gi rusai pasakytų? Pasakytų, kad Klaipėdą jūs valdot ir atsakot už tą, kas Klaipėdos krašte daros ir, eidami šita sutartimi, jūs esat lygiai atsakomingi ir Klaipėdos krašte. Tai pasakykit dabar, koks gali būti dar kitas, pasakysiu geresnis, pripažinimas? Galima reikalauti specialaus pripažinimo. Bet jau paprastai, kas nori per daug pripažinimo tuo ar kitu klausimu, tas abejoja del savo paties teisių. Jei mes neabejojam del savo teisių į Klaipėdos kraštą, tai, aiškus dalykas, kad tos pareigos ir Klaipėdos krašte, kaipo mūsų krašto dalyje, mums priklauso. Čia negalima nieko daugiau reikalauti iš dabartinės vyriausybės, kad ji būtų padariusi daugiau negu dabar padaryta. (Iš dešinės: Bet pats būtum gal daugiau padaręs?) Aš? Taip. (Dešinėj juokas.) . . . Su sąlyga, žinoma. Juk ir Archimedas yra pasakęs, kad jis ir žemę galėtų pajudinti, jeigu jam būtų duotas atsparos taškas. Taigi prie tam tikrų sąlygų aš būčiau daugiau išreikalavęs, bet tik tada, jeigu ir čia, ir čia, ir čia būtų mane parėmę. Bet ką gi mes, mažutė frakcija iš trijų žmonių, galime padaryti! Gal kaip paimsime valdžią, gal ir daugiau padarysime, bet prie atatinkamų sąlygų. Aš sakau, kad būnant tokioj kombinacijoj, kaip Sleževičius, galima buvo daugiau reikalauti, daugiau realizuoti. Bet čia jau nuošimčių klausimas, ir čia gali būti atskiros nuomonės. Tačiau faktas lieka faktu, kad Lietuvos atžvilgiu laimėta daug, ir ką mes visi turime pripažinti. Aš iš principo esu optimistas. Aš nemanau, kad pasaulis sugrius, nemanau, kad pasaulis pražus, reikia laiko ir galima tikėtis, kad ir visais kitais reikalais pasiseks mūsų kraštui susitvarkyti. Aš nesu tos nuomonės, kad pasaulis susideda iš vienų plėšikų, apgavikų, su kuriais negalima derėtis. Man rodos, kad pasaulis nepražus. Aš nemanau, kad pereat mundus, fiat iustitia. Tikiu, kad ir mūsų visi santykiai susitvarkys, tik nežiūrėkime to pesimizmo, kurio čia atsinešė jauni žmonės, kad su tuo negalima derėtis, su anuo negalima derėtis.

Tada pasilieka tik sudėti rankas ir laukti kas bus. Manau, kad šiuo svarbiu momentu turi būti užmirštos visos partijos, kad tas momentas prieš mus pirmon vieton stato klausimą, stato labai griežtoj formoj, kad mes turime užmiršti šitą savo būdą, — ar negalima čia įgelti Sleževičių, ar negalima įgelti ką kitą, ar negalima savo sąskaitų suvesti. Tas momentas turi būti atidėtas vidujiniams reikalams. Daug yra dalykų, kurie mus visus skaldo, ir tais dalykais, gal labai nenormaliais, mes galime peštis. Bet, gink Dieve, nestatykime Lietuvos reikalų tų peštynių objektu: jei būtų padaręs Šmulkštys ar Bistras — būtų gerai, o kada tą padarė Sleževičius — tai blogai. Nedarykime to įspūdžio, kuris daromas krašte. Juk mes visi žinom, kad tas derybas pradėjo ne Sleževičius, bet pradėjo visai kas kitas. Juk mes nebaram tų, kurie tas derybas pradėjo. Mes matom, kad tie, kurie tas derybas pradėjo, kad tie gavo pakėlimą, jie šiandien vyskupais patapo. O juk tas asmuo savo laiku pasiūlė daugiau negu Sleževičius. Taigi nedarykime iš tos partinės politikos, nedarykime tokio žygio, už kurį . . . Nemanykite, kad esate tautos atstovai, kurie gali daryti su tauta ką nori. Mes esam tik tautos tarnai, kurie turi užtikrinti jai patogias gyvenimo sąlygas ir už kiekvieną mūsų žodį, už kiekvieną darbą tauta spręs, tauta mus teis, ir jau kai kam tą sprendimą yra padariusi. Taigi būdami pamokinti tautos teismo, nedarykime daugiau tokių klaidų ir neskaldykim Lietuvos interesų, prisidengę kaž kokiais reikalais. Ir todel sakau, mes su dabartine valdžia daugely klausimų skiriamės, bet šiuo klausimu, akyvaizdoj visos Lietuvos, mes, tautininkai, sakome, kad tai yra didelis daiktas, tai yra pirmas žingsnis, tai renta nuo kapitalo. Bet ant to nereikia apsistoti, reikia paimtu keliu toliau dirbti, ir tada mes mūsų ainiams paliksim Lietuvą sustiprintą, sustiprintą ne taip, kaip kokios nors partijos reikalai reikalauja, bet kaip visos Lietuvos reikalai reikalauja. Ir Lietuvos reikalai reikalauja, kad šita sutartis būtų ne tik ratifikuota, bet didele balsų dauguma ratifikuota. Tai būtų politinio subrendimo egzaminas. Ir vengkite dar vieno. Jūs, iš dešinės, čia iš vietos sakote: žiūrėkit, kairėj sėdi internacionalai, kurie tautos reikalų nebrangina. Bet ką mes matom? Kaip tiktai tie internacionalai rodo didesnį supratimą Lietuvos tautinių reikalų, negu jūs, kurie tokiam svarbiam klausimui atėjus, to, ką patys esate pradėję, išsižadate todel, kad ne jūs, o kita partija tai padarė. Taigi parodykit, kad suprantat tautos reikalus, parodykit tautos vienybę, tautos brolybę vardan visos Lietuvos. (Kairėj ploja.)

DĖL VALSTYBĖS BIUDŽETO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 42-sis posėdis, 1926 m. lapkričio 12 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja Seimo II sekretorius B. Žygelis.

Dalyvauja: 74 Seimo atstovai; finansų ministeris A. Rimka.

Dienotvarkės 4 punktas: Valstybės biudžeto įstatymas, I skaitymas. M. Š.)

Voldemaras (t.) Gerbiamieji Seimo atstovai! Biudžeto klausimas tai pamatinis visos valstybės gyvenimo klausimas. Ir tai yra visuose dideliuose kraštuose. Galima tiksliai tikrinti, kad biudžetas jiems sudaro visą ir politinio ir socialinio gyvenimo pastovumą. Ir nereikia čia ilgai kalbėti, kad yra svarbu, kad biudžeto klausimas būtų sutvarkytas taip, kaip kiekvienoj kultūringoj valstybėj pridera turėti. Kalbėti apie tai, reiškia laužtis į atviras duris. Ir todel įstatymo sumanymo įnešimas yra teisėtas ir įnešimas tvarkos į biudžeto suderinimą, jo vykinimą, kad ir technikos atžvilgiu, jau yra geras dalykas. Bet nešant tokį įstatymo sumanymą, reikia pirmių pirmiausia sau išaiškinti, kokius klausimus šis įstatymas turi apimti ir ar jis tiksliai apims. Žodžiu, ar iš to chaoso, kuris mūsų gyvenime ėjo iki šiai dienai, chaoso, kuris gal būt buvo neišvengiamas pradžioj valstybės gyvenimo, kad tas chaosas užsibaigtų ir kad jo vietą užimtų aiškumas, kuris yra privalomas dabartiniais laikais, kada valstybėj sustiprėjo demokratinio gyvenimo pamatai ir teisės. Mūsų konstitucijoj irgi yra pasakyta, kad kiekvienas mokesnis gali būti uždėtas tiktai einant įstatymais. Ir todel, kaip tą mokesnį uždėsime, kaip imsime, žodžiu, viso biudžeto technika turi būti irgi aiški. Dabar po tų bendrų pastabų, kada eina šitas projektas, turiu konstatuoti, kad šitas projektas parodo, jog mūsų vyriausybė biudžeto

dalykuose neturi mažiausios nuovokos. Čia jau buvo pasakyta, kad šitas įstatymo projektas ne naujas, jis yra taip pat svetimos gudrybės skolintas. Buvusioji vyriausybė išsivertė iš latvių kalbos, reiškia paimtas iš Rygos. Bet man rodos, tokiais dalykais, kada reikia sutvarkyti iš pamatų valstybės gyvenimas, reikia ne važiuoti į Rygą nurodymų ieškoti, o reikia pažiūrėti į tuos kraštus, kur tas klausimas sutvarkytas jau visai tiksliai.

O dabar pažiūrėkime, kas šitame įstatyme yra ir ko nėra. Mes matome, kad iš dalies pačiame įstatyme yra dalykų, kurie ratione materia nepriklauso visai biudžeto klausimui. Tai yra instrukcijų dalykai. Sakysim, mes matom iš to projekto, kaip prasidės vidutinis valdžios aparato biudžeto sustatinėjimo darbas. Kokiu metu, kokiais aplinkraščiais, kokių·žinių reikia suteikti vienai ar kitai ministerijai. Tai ar čia yra įstatymui svarbūs dalykai. Juk taip einant galima prieiti prie to, kad reikia reguliuoti ir rašalo klausimą. Sakysim, prie tokios valdžios biuždetas bus rašomas mėlynu rašalu, prie kitokios valdžios bus rašomas raudonu rašalu. Tai visa šitai galima numatyti, bet ar tai yra ratione materia, ar tai yra klausimai, kuriuos reikia reguliuoti įstatymo keliu. Tai yra klausimai daugiau instrukcijų ir taisyklių. Tai kam šitą visą nužiūrėti įstatyme?

Vadinas, iš vienos pusės šitas įstatymo projektas turi taip pat savyje ir taisyklių ir instrukcijų pobūdžio dalykų, kuriuos įstatyme galima išvengti. Bet iš kitos pusės, apie pamatinius dalykus mes neturime šitame įstatyme nė pusės žodžio. Sakysim, šitame įstatyme mes randame žodį „Iždas". Aš norėčiau išgirsti iš p. Finansų Ministerio, kas yra Lieuvoje Iždas. Kokia yra jo juridinė definicija. Jei išvardytume visus Lietuvos įstatymus, tai nerasime, kas yra Lietuvoj Iždas. Pas rusus, rusų įstatymuos, tai mes žinome, tai buvo „kaznačeistvo", turėjo savo statutą, turėjo apibrėžtą veikimą ir mes žinojome jo funkcijas. Bet Lietuvoje kalbame apie iždą ir lyg valstybėje yra vienas iždas. Bet kas tas yra iždas, niekas nežino, o praktikoje be galo didelis reikalas ir apyvartos ekonominiame gyvenime didelis reikalas ir valstybiniame gyvenime. Sakysim, jeigu kas Lietuvoje turi pretenziją prie iždo, tai kaip gali iškelti bylą, kokiomis teisėmis, ar yra vienintėlis iždas valstybėje, ar yra atskira ministerija, juridinis asmuo, kuris sudaro tą iždą. Atsakymo jokio mūsų įstatymuose neturime. Žinoma, pagal mūsų įstatymus, gal del iždo ir negalima apskritai bylų kelti. Jeigu koksai nors pilietis sumokėjo mokestį ar teisingai ne neteisingai, tai jam Dievas atlygins, bet iš iždo neteisingą mokestį paimti, gauti atgal, pilietis teisės neturi. Bet tai yra

atsilikimas, sakysime, kuris pateisinamas būtų buvęs XVII šimt. Bet XX šimt. toksai atsilikimas jokiu būdu nepateisinamas. Iždas turi būti aiškiai apibrėžtas kas yra jisai įstatymo atžvilgiu ir kaip jisai veikia, kokios jo veikimo sritys, kokios jo pareigos, kokios jo funkcijos ir t.t. ir t.t. Bet šitame įstatyme nė pusės žodžio šituo klausimu nepaminėta. O klausimas svarbus kiekvienam gyventojui ir valstybei bendrai svarbus, nes galų gale iždo padėtis, reikia suprasti, ar pinigų valstybė turi ar neturi, nuo to pareina. Sakysim, šios dienos dienotvarkėje paskutiniu klausimu stovi interpeliacija, kuri surišta su iždo sąvoka. Interpeliacija stovi p. Finansų Ministeriui del jo deklaracijos klaidingų pareiškimų. Tai tas ir rodo, kad toki dalykai gali atsirasti todel, kad mes nežinome, kas yra iždas. Ir kada nežinosime, kas yra pats iždas, tai mes ir negalime kalbėti, kas yra ižde, ar yra perteklius ar nepriteklius. Ir delto pirm negu kalbėti, kas yra ižde, reikia aiškiai apibrėžti, kas yra iždas. Praktikoje mes turime sistemą, kuri Portugalijoje vartojama gal geriausia Lietuvai sistema, kad Lietuvos Bankas, privatinė įstaiga, ima valstybinius mokesnius ir saugoja juos. Atskirą sutartį padarė su valdžia, bet Lietuvos Bankas jokiu būdu nėra iždas, negalima jį pavadinti iždu. Sakysime, paprastas dalykas, čia truputį atspindėjo šitame įstatyme, kada vadinama neaiškiai, netiksliai, kas tai yra iždas, ir sako, kad iždas yra tuščias. Ir kas yra tada? Kiekviena valstybė žiūri, kur yra „Schatzamt, trésorerie", tas tiksliai nužiūrima, kokia yra iždo padėtis. Bet Lietuvoje aš nežinau. Ir Lietuvoje į biudžetinę teisę nori įvesti bankroto principą. Jeigu paimsim projektą, tai rasime to projekto 35§-e, kad Finansų Ministeriui duodama teisės, atsižvelgus į iždo mokėjimo pajėgumą, reguliuoti biudžete skirtų sumų išmokėjimą. Jeigu prireiktų kai kurių išlaidų išmokėjimą laikinai sustabdyti, Finansų Ministeris praneša apie tai išanksto suinteresuotiems kreditų valdytojams. Juk mokėjimo sustabdymas tai yra kaip subankrutijimas. Juk ką reiškia pats žodis „bankrotas"? Tai reiškia suolas, ant kurio žmogus sėdėjo, ir neturėdamas pinigų sulaužė savo suolą, metė savo balansą, svarstykles ir eina. Tai tas mokėjimo sustabdymas yra bankrotas. Ir čia irgi leidžiama Finansų Ministeriui daryti tokį, kad ir nepilną, laikiną bankrotą. Jam galima rasti minkšesnį žodį, kuris yra vartojamas kituose kraštuose, bet begalo nepaprastomis sąlygomis — tai yra moratoriumas, sulaikymas mokėjimo dėl tam tikrų aplinkybių, kaip, sakysime, karas ar kokia didžiausia nelaimė, revoliucija sulaiko trumpam laikui mokėjimą, ir toksai sulaikymas vadinamas moratoriumu. Bet moratoriumas yra minkštesnė priemonė negu tas, ką mums siūlo padaryti Lietuvos

biudžetinėje teisėje. Moratoriumas tai nereiškia bankroto, tai nepasakyta, kad valstybė neturi pinigų, ji tik numato eilę sunkenybių ir skelbia moratoriumą. Ir kam skelbia moratoriumą? Daugiausia visokioms privatinėms apyvartos įstaigoms, visokiems bankams, skolų mokėjimas sustabdomas iki tol, iki kol ateis normalus laikas. Vadinasi tas, kas pavadinta moratoriumo vardu, tai tas yra kur kas minkštesnis dalykas, negu kas čia siūloma. Ir kaip jūs, gerbiamieji, norit, kad pati valstybė stovėtų aukštai, jeigu norite į biudžetinę teisę įrašyti bankroto teisę, jeigu norite pasakyti, kad kiekvienas kontragentas, kuris turi reikalą su valstybe, turi iš anksto mūsų įstatymus žinoti, kad valstybė jam gali mokėjimą sustabdyti bet kuriam laikui. Čia reikia tik vieno formalumo, kad Finansų Ministeris įteiktų raštelį, kad štai, gerbiamieji, suteikta kredito 10 ar 20 milijonų, bet numatoma, kad bus tam tikrų sunkumų, todel mes nemokame. O kada bus išmokama, tai nežinia per kiek metų. Ar tai ne bankrotinimas valstybės, ypač tokiuose įstatymuose, jei po to bet kuriam reikalui jūs norėsite gauti paskolą, tai pasakysit, kad jūs įrašėte į biudžetinę teisę bankroto principą, kad jūs neprivalot mokėti, kada jums pasirodys, kad stinga pinigų, tai jūs įrašėt tokį punktą, kad Finansų Ministeris gali pranešti, kad negali užmokėti ir baigta, ir lauk — kada bus užmokėta. Ar tai yra biudžetinė teisė, kaip ji turi būti? Ir kodel eiti į Seimą su tokia baisenybe, kuri viduje gal nepastebėta praeis, bet kitur sukels baimės, eiti naujai valdžiai su tokia baisenybe. Man rodos, kaip tik tas, ką aš sakiau, tai yra nenusimanyti ekonominės finansinės teisės nežinoti, kada po tuo dedamas parašas, angažamentas, o ne tik pačiai vyriausybei, bet ir valstybei. Tokio dėsnio, aš esu tikras, niekur nėra, nes nė viena valstybė neprisileis prie tokios bankroto padėties. Kiekvienas Fin. Minist. rūpinasi, kur jisai gaus pinigų toms prievolėms apmokėti, kurios pačiai valstybei yra uždėtos visokiais jos pasižadėjimais ir jos biudžetu. Vadinas, čia mes įvedam novum, bet tokį novum, kurį mes galime rasti XVI-XVII šimtmečiuose, o ne vėliau, nes iš to visos valstybės, kaip sakiau, jau išėjo. Tas yra įrašyta vietoj to, ko neįrašyta. O reikėjo įrašyti iždo padėtis ir kaip iždas gali būti aprūpintas pinigais. Tikrai, ir per Finansų Ministerio deklaraciją buvo pasakyta, kad to X iždo padėtis yra labai sunki, kad pinigų nėra. Krituose kraštuose čia būtų imtasi priemonių: ar paskolą, ar bonus išleistų, ar ką kitą padarytų. O pas mus, jei Lietuvos Banke pinigų nėra, tai Finansų Ministeris visiems praneša: Lietuvos Banke pinigų nėra, vadinas, visi palūkėkit. Taip tvarkyti finansiniai klausimai reiškia jie ardyti, o ne tvarkyti. Toliau, ką mes turime? Mes turime smulkiai nurodytą

instrukcijose, bet pamatiniame biudžeto įstatyme nė pusės žodžio nėra. Tas, ką mes paprastai vadiname biudžetu, tai juk nėra biudžeto įstatymas. Paprastai kituose kraštuose tas yra tik priedas prie įstatymo. Paprastai šiame pamatiniame biudžeto įstatyme jau 1 § pasakoma: šiems metams leidžiama vyriausybei tokia ir tokia sumą išlaidų padaryti; joms padengti leidžiama imti tokia ir tokia mokesnių suma. Savivaldybių pajamos taip pat yra nurodomos šiame finansų įstatyme. Vadinas, šitas įstatymas yra pamatinis biudžeto įstatymas. O tas, kas pas mus paprastai biudžetu vadinama ir ką mes čia greitu laiku svarstysime, tai yra tik priedas prie to, o ne pats įstatymas. Vadinas, čia nė vieno žodžio nėra pasakyta apie šitą finansų įstatymą.

Dabar toliau. Sakysim, yra priminta, kad esančios kažin kokios autonominės valstybinės įmonės. Vadinas, lyg kokios apšarvuotos įmonės, kaip buvo rusų biudžete ar ką. To ligi šiol įstatyme nebuvo ir aš nežinau, ar čia reikia suprasti, kad valdžia įneša tokį įstatymo projektą, kuriuo sudaromos kažin kokios autonominės įmonės, del kurių biudžeto Seimas negali jau ir išsitarti. Taip buvo Rusijos biudžete ir taip buvo kituose kraštuose, kur ėjo kova del biudžeto, kol galų gale krašto atstovybė iškovojo sau teises visą biudžetą svarstyti. Šiandien pas mus taip pat čia pavartotas žodis „autonominės" valstybės įmonės. Vadinas, kažin kokios valstybės įmonės — gal būt propagandos įmonės ar kokios kitokios — kurių Seimui svarstyti jau negalima. Jei autonominės, tai jų biudžetas eina skyrium ir Seimas nieko čia negali pasakyti. Tiesa, valstybėje yra autonominių biudžetų, bet ne autonominių įmonių. Sakysim, visi savivaldybių biudžetai yra autonominiai biudžetai. Koki santykiai tarp bendro valstybinio biudžeto ir autonominių savivaldybių biudžetų, tai įvairiuose kraštuose įvairiai į tą klausimą atsakoma. Santykiai gali būti įvairūs: arba jie gali būti inkorporuoti į bendrąjį valstybės biudžetą, arba gali gyventi visai šalimai to biudžeto. Čia pareina nuo to, kaip įvairiuose kraštuose tie santykiai tvarkomi. Jeigu paimti tokį kraštą, kaip Anglija, kur savivaldybės turi tam tikrų pajamų, kurios valstybei visiškai nerūpi, tai valstybė visiškai nesiinteresuoja jomis. Kituose kraštuose, kur valstybė jau yra daugiau surišta su savivaldybių biudžetais, joms paliekama didesnė ar mažesnė laisvė. Bet visai nesiinteresuoti savivaldybių biudžetu valstybė negali. Negali jau kad ir todel, kad galų gale juk ir savivaldybės ima pinigus iš tų pačių mokesnių mokėtojų, iš kurių ir valstybė ima. Vadinas, vien į valstybės biudžetą pažiūrėję mes dar negalime pasakyti, kad čia mokesniai lengvi

ar ką, nes mes žinome, kad tie patys mokesčių mokėtojai turi dar ir savivaldybėms užmokėti. Ir kartais savivaldybėms mokamieji mokesniai yra gana žymūs: kartais 50%, kartais 60% valstybinių mokesnių, o kartais gal ir daugiau. Vadinas, jeigu mes norime sutvarkyti mūsų finansinį gyvenimą, tai mes turime atsižvelgti ir į šitą dalyką. Aš nesakau, kad savivaldybių biudžetai turėtų būti inkorporuoti į bendrą valstybės biudžetą; šiuo atžvilgiu istorija parodo ir vienokią ir kitokią praktiką, bet kad valstybė be abejo turi žinoti savivaldybių biudžetus, tai čia dviejų nuomonių negali būti, ir kad valstybė taip pat turi nustatyti biudžetines teises ir savivaldybių biudžetams, tai taip pat negali būti jokio abejojimo. O kas šiame įstatyme del savivaldybių biudžeto pasakyta? Nei pusės žodžio, nieko nėra pasakyta. Vadinas, jau didelė mūsų finansinio gyvenimo sritis išbraukta iš bendrų biudžetinių teisių ir palikta nežinia kaip tvarkytis. Aš esu greičiau vietos autonomijos, decentralizacijos šalininkas, bet decentralizacija neprivalo reikšti netvarkos. Negalima palikti nesutvarkytos vietos. Juk šiandien tenka išgirsti kaip tik daugiausia nusiskundimų del tos netvarkos, kuri viešpatauja vietų finansuose, ir tuo atžvilgiu mes matom, kad apie tuos finansus nė pusės žodžio nėra pasakyta. O tą klausimą vyriausybė turėtų pastatyti biudžetiniame įstatyme; ir mes turime rasti į jį atsaką. Kokioje formoje, tai kitas dalykas, bet vis delto klausimas privalo būt pastatytas ir atsakymas turi būti rastas, nes ši sritis paima gal pusę valstybinių mokesnių.

Dabar, kuriomis taisyklėmis biudžetas vykdomas. Del tų taisyklių čia mes vėl susiduriam su tuštuma, kuri, tiesa, dalinai gali būti papildyta atskirais įstatymais, bet ne pilnai. Biudžeto vykdymas surištas ne tik su ordonacija, t.y. ne tik su tuo, kas ir kaip pasirašo orderį, bet ir su visa valstybės atskaitomybe. Tas klausimas, kaip ligi šiol jis pas mus stovėjo, negali būti paliktas. Čia reikia ieškoti patobulinimo jau kad ir del to, kad ordonacija pas mus surišta su begalo kebliomis, sunkiomis aplinkybėmis iš Valstybės Kontrolės pusės, kurios santykiai į valstybės biudžeto vykdymo teises nėra tinkamai nustatyti. Todel praktikoje mes turime, kad kartais ir keletas šimtų litų privalo pereiti per Valstybės Kontrolę. O jei yra tikslios biudžetinės taisyklės, tai šiuo atžvilgiu preventyvė kontrolė neturi reikšmės. Jei negalima kreditus kelti iš vieno paragrafo į kitą, jei sumos išrašomos iš atatinkamo paragrafo, tai kokia čia gali būti kalba apie preventyvę kontrolę. O čia viso to nenužiūrėta. Valstybės atskaitomybė, nors ir apie ją kalbama, bet čiuo atžvilgiu nėra jokių įstatymų, o kas yra, tai irgi šlubuoja, kaip ir viso biudžeto reikalas.

Taigi reikėtų šiuo dalyku susirūpinti ir duoti čia vietos plačiai atskaitomybei.

Biudžeto vykdymas. Jis irgi netinkamai išvystytas. Pačiame projekte yra padaryta šiuo atžvilgiu irgi didelė klaida, būtent su biudžeto uždarymu. Kaip gali būti biudžetas uždaromas? Galima kalbėt apie biudžeto įvykinimą, o ne uždarymą. Kreditus galima uždaryti. Bet turėtų būti numatyta, kokia yra tvarka biudžeto užtvirtinimui. Apie tai irgi turėtų būti pasakyta. Kaip gi iki šiol buvo? Aš turiu pasakyti, kad pas mus Seime buvo šiuo atžvilgiu irgi ne tokia tvarka, kokios galima būtų pageidauti. Nesenai mes turėjom patiektą Valstybės Kontrolės apyskaitą del biudžeto vykdymo. Ir Seimas tam tikrais klausimais priėmė, rodos, net dvi rezoliucijas. Vadinasi, kas išeina? Mes biudžetą priimam įstatymo keliu. Bet kada reikia pripažinti biudžetą įvykintu ar neįvykintu, tai mes einam ne tuo pačiu keliu, ne įstatymo keliu, bet paprastos rezoliucijos keliu. Aš manau, kad kas įstatymu yra padaryta, tas įstatymu turi būti ir užtvirtinta. Vadinasi, vėl reikalingas įstatymas, įstatymas apie biudžeto įvykinimą, kur irgi tiksliai turi būti išdėstyta tos biudžeto vykdymo taisyklės, kurias čia norėta mums patiekti. Bet to viso nėra, to viso nėra. Jei taip, tai ką mes turim? Mes turime labai nedidelę viso to klausimo dalį, keletą dėsnių, kurie čia surašyti, keletą technikinių taisyklių. Ir tas viskas siūloma biudžetinių teisių vardu. Tokiam dalykui parašyti nėra reikalo galvoti keletą mėnesių, galima per vieną vakarą parašyti ir dar geriau parašyti. Kada valdžia galvojo keletą mėnesių del šių kelių dėsnių ir paskui atėjo su šitokiu projektu, tai po to daugiau iš jos aš nieko ir nelaukiu. Ji jau išspaudė visą savo išmintį šiuo klausimu ir patiekė biudžetinių teisių įstatymo projektą Seimui tokį, koks jis yra. Daugiau aš nieko nelaukiu. Gerai. Bet kokia gi to įstatymo prasmė, žiūrint paties Kabineto akimis? Žinoma, man atsakys: o kaip kitaip biudžetą vykdyti, jei nebus taisyklių? Bet man rodos, kad čia gilią tiesą yra pasakęs rusų caras Petras didysis: nėra, sako, reikalo leisti įstatymą, jeigu jo niekas nepildo. Šiuo atveju, rodos, jei valdžia savo vardu įnešė įstatymo projektą, tai savo praktikoj ji jau ir vykdo, nors jis nėra dar praėjęs kaipo įstatymas, bet tuo pačiu vyriausybė randa, kad tokia tvarka yra geriausia ir reikalauja sankcijos iš Seimo. Tai biudžetą vedant, bent būsimųjų metų biudžetą, tas taisykles turėjo įvykinti. Dėsnis lieka dėsniu, o projektas lieka projektu. Iš pradžių mes gaunam biudžetines taisykles, kur nurodyta, kad kiekviena vietos valstybinė įstaiga sustato ateinančių biudžetinių metų savo pajamas ir išlaidas, einant tam tikrais apskaičiavimais. Ir čia nurodyta, kaip tas apskaičiavi-

mas turi eiti. Čia sakyta, kad turi būti smulkūs paaiškinimai, turi būti nurodomas pagrindas — įstatymai, įsakymai, rinkos kaina ir t.t. Aš suprantu įstatymų normą. Bet kaip galima kalbėti apie įsakymus, apie įsakymų normą. Jeigu kas priklauso įstatymų sričiai, tai apie įsakymus jokios kalbos negali ir būti. Bet tiek to. Aš norėčiau žinoti tik vieną: jei valdžią tokį projektą siūlė, tai ar ji laiko savo pareiga jį ir pildyti? Kada imam esamą padėtį ir žiūrime į patiektą šiandien svarstyti biudžetą, biudžeto įstatymą, arba įsižiūrime į patį biudžetą, kuris šiandien įrašytas į dienotvarkę, tai tenka konstatuoti, kad kas vadinama pagrindu, visur, kur yra pajamos, kiek valstybė turi gauti — visur pagrindo vietoj yra tuštuma. Vadinasi, valstybei reikia pinigų — mokėk. Vadinasi, pagrindą, tokį pagrindą, kuris atsiremtų įstatymuose, pačiu įstatymu — viso to mes neprivalom nurodyti. Todel ir kyla klausimas, jeigu valdžia įneša savo prjektą ir jeigu ji pati tų principų netaiko net ateinančių metų biudžete, tai kuriam galui ji skubinasi su tuo projektu. Verčiau tegul apgalvotų geriau. Tiesa, šiam biudžetui nebepritaikinsi tų taisyklių, tai tegul pagalvoja — kas gi reikalinga biudžeto technikos atžvilgiu. O pati vyriausybė daro tokio įspūdžio, kad praktikoj galima eiti vienu keliu, o teorijoj — kitu keliu. Ir kada čia prieš mane kalbėjęs atstovas Garfunkelis nurodė prasilenkimą su įstatymais, nesutaikomumą su įstatymais, tai ir pats biudžetas bus prasilenkimas su įstatymu jeigu nebus reikalingo pamato. Argi ir toliau bus tik tiek nurodyta, kad įsakymo užtenka? Vadinasi, biudžetinių taisyklių mes čia neturime. Ir kadangi visi tie klausimai nenušvietsti, tai nėra reikalo ir svarstyti tokį įstatymą. Tegul valdžia apgalvoja ar pasisako, kad — mes galvojome kiek galėjome, bet nieko geresnio išgalvoti nepajėgėm. Tada būtų kitas dalykas — nieko nepadarysi. Bet į pamatinį klausimą nieko neatsakyti ar atsakyti taip, kaip jie atsako, kad pripažįsta biudžetinių taisyklių principą, bet tik laikinai nužiūrėtą, tai tokį įstatymo projektą Seimas negalėtų svarstyti. Aš tik nurodžiau šio įstatymo trūkumus, tam tikras klausimų grupes. Tie klausimai biudžeto technikos atžvilgiu turėtų būti nušviesti ir kad to čia kaip tik nėra. Todel mes negalime priimti tokio dalyko, negalime pripažinti jį svarstytinu. Šitoks klausimo pastatymas negali būti vertas Seimo dėmesio. Jis turi būti grąžintas vyriausybei, kuri tegul apgalvoja ir tegul duoda tokių biudžetinių taisyklių, kurios tikrai sudarytų pamatą biudžeto vykdymui ir kur neturėtų vietos toki dalykai, kaip instrukcijos, įsakymai ir t.t. Todel mes siūlome šitą įstatymo projektą nesvarstyti.

INTERPELIACIJA DĖL POLICIJOS VEIKSMŲ

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 46-sis posėdis, 1926 m. lapkričio 26 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja Seimo II sekretorius B. Žygelis.

Dalyvauja 77 Seimo atstovai; žemės ūkio ministeris dr. Krikščiūnas.

Svarstomas pirmas dienotvarkės punktas: grupės atstovų interpeliacija dėl policijos veiksmų; skubotumo ir priimtinumo svarstymas. M. Š.)

Voldemaras (taut.) (Iš sd: Voldemaras jau susitaikė su krikščionimis demokratais. Kitas balsas iš sd: Matyt, nori, kad vėl pasodintų koncentracijos lagerin.)

Tos pastabos, gerbiamieji, dar man nepradėjus kalbėti jau siunčiamos šion vieton, rodo, kad tų gerų norų, kurių norėjau rasti, ypač tos geros širdies, nerasiu. O klausimas begalo svarbus. Šita tribuna yra tam, kad joje reikštųsi krašto sąžinė ir reikštųsi kontradikcijos keliu, tarp kaltinamų kėlimo, tų kaltinimų aiškinimo, tų aiškinimų griovimo, pasisakyme visų argumentų, kurie yra už ir prieš, ir tada Seimas daro išvadą savo daugumoj, kaip jį įtikins tie argumentai. Tai yra praktikuojama visur, ne tik pas mus, interpeliacijoms, kada jos keliamos. Pas mus, tiesą pasakius, mes esame šiek tiek suvaržyti. Kituose kraštuose: Prancūzijoj, Italijoj, Vokietijoj, kur nori nereikia eilės parašų tam, kad interpeliaciją iškeltų. Kiekvienas gali . . . (Iš sd: Tai buvusioj Italijoj, ne dabar.) Ir dabartinėj Italijoj geriau už jūsų. Tai sakau, ten kiekvienas gali iškelti interpeliaciją. Pas mus ne, ir pas mus atvirkščiai pastatyta: pirma duodama kalbėti apie skubotumą, o paskui dar svarstoma — ar priimtina ar ne. (Atst. Toliušis, iš vietos: Mes

radom tokį įstatymą, tokią tvarką.) Aš laukiu, kad jūs jį pakeisite, bet matyt, jums patinka. Man rodos, kad yra tokių dalykų, kada būna sukelta krašto sąžinė, ūpas pakilsta ir tada nereikia ilgų argumentų, ar tas skubotas dalykas ar ne.

Ir šiandien mes stovime prieš dalyką, prieš vienintelį nepriklausomos Lietuvos istorijos gyvenime dalyką, kuris visai negalimas visur kitur kultūriniame pasaulyje. (Iš sd: O kaip į bedarbius buvo šaudoma, užmiršai!?)

Dabar kaip įvertinti faktą — kokių žinių yra. O faktai žinomi štai koki. Čia sakoma iš vietos. O čia yra fašistai, jeigu ten buvo komunistai. Ir fašistai ir komunistai prieš įstatymus yra lygūs. Sakau, pasiremiant konstitucijos nurodyta tvarka, einant grynais įstatymais buvo paskelbta, kad bus eisena. Eisena neįvyko. Bet įvyko kas? — Atsirado policija su nagaikomis ir pradėjo vaikyti einančią minią nuo Lukšio gatvės ligi Karo Muzejaus, kur stovi paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę. Ir ten raitieji įsiveržė į sodelį; ir ten policija darė pastangų, kad iš sodelio išvarytų. Faktas tas yra žinomas. Ir kad tai yra faktas, manau, kad jūs neabejojat. O jeigu abejojta, tai paskaitykit „Eltos", valdžios organo, pranešimą, kad toki įvykiai turėjo vietos. O „Elta" yra valdžios organas, turi valdžios apmokamus etatus. Ir del jos pranešimo, man rodos, abejoti nereikėtų. Mes žinome, kad eisena buvo uždrausta. Kiekvienam juristui iš karto dar daugiau turėjo įgilti į širdį, — kaip galėjo uždrausti, kas konstitucijoj yra įrašyta, kaip galėjo konstitucijos garantuotą laisvę uždrausti! Ponai, aš esu giliai įsitikinęs, kad manifestacijos pagal Lietuvos konstituciją yra leistinos, kaip yra leistinos pagal kiekvieną Vakarų konstituciją. Ir aš pats mačiau Paryžiuje eilę tokių manifestacijų, bet tokių atsitikimų ten nebuvo. Ten valdžios pareiga yra apsaugoti manifestaciją nuo užpuolimų. Tai yra konstitucijos laisvė. Dabar, jeigu užimti tokią poziciją, kaip yra užėmęs valdžios organas „Elta", kuri sako, kad, girdi, ir teisme jau girdėjau, kad yra iškelta 13 ar 15 žmonių byla, taikant 120 baudž. statuto straipsnį. (Atst. Purėnienė, iš vietos: Galima ir 122.) Štai simpatija: socialdemokrato Poželos ir Nikalojaus II. (Dešinėje didelis pritarimas.) 120 straipsnis buvo 1903 metais išleistas. Aš sakau tik savo nuomonę, o jūs galite reikšti ir kitą nuomonę. Bet tik reikia, kad debatai būtų čia; reikia, kad interpeliacija būtų priimta, kad čia galima būtų pasisakyti — ar yra argumentų už tai, kad straipsnis veikia, kad policijos veiksmas buvo teisėtas ar ne. Tai reikia pripažinti interpeliaciją skubota. O jeigu jūs atmesite, tai kas tada pasidarys? Sakau, tos interpeliacijos ideja, kaip ir

kiekvienos interpeliacijos ideja, yra pažinti iš šios vietos tiesą. Ir ta tiesa turi būti pasakyta kraštui. Ir tas, kas bus prieš interpeliaciją, kas nenorės jos skubotumo, tas pareikš tuo, kad bijosi tiesos . . . (Iš kairės: Mes nesibijom tiesos.) Jau prisipažįsta kaltu, pirm teismo, kad nuo tiesos ieškojimo jis pasišalina, kad, užuot ieškojęs tiesos, griebėsi neteisėtumo ir kitų policinių priemonių. (Sd: kyla triukšmas. Atst. Markelis Pirmininko kviečiamas tvarkon.) Aš dar neturiu galutinės nuomonės, bet mano sąžinę užgavo tie įvykiai ir aš noriu, kad būtų čia išaiškinta. Mano sąžinę užgavo tie įvykiai. Aš noriu, kad jie būtų išaiškinti, kad jie interpeliacijoj būtų išaiškinti. (Iš kairės: Ir mes norime.) Reiškia, jūs — už priėmimą. Man lengviau darosi širdyje, kad jūs stovite už interpeliaciją. Tik paskui neatsimeskit. (Iš kairės: Ne, ne.) Reiškia, jūs už interpeliaciją? (Iš kairės: Taip, taip.) Už skubotą? (Iš dešinės: juokas.) Labai tas palengvins mano uždavinį. Iš to, kas pasakyta, matyti, kad prieš nebus ir todel liepti man formuluoti tie dėsniai, kuriuos reikia, interpeliantų išmanymu, išaiškinti. (*Iš kairės: Skubotumas. Iš sd:* O paskui priimtinumas.) Priimtinumas paskui? Skubotumą priimsit, o paskui, po trejų metų, kada Seimas baigsis, galėsime svarstyti. (Iš kairės: bus ir priimtinumas.) (iš sd: Antradienį bus atsakymas.) Aš matau, kad jūs ieškote formalių priežasčių. (Iš kairės: Ne, ne.) Už skubotumą taip, o priimtinumo nereikia. Vėl sunkia našta puola — kokios bus pasekmės. Pasekmės bus tokios, kad visa Lietuva, jau dabar užgauta sulyginimu — kokiu? Sulyginimas visoje Lietuvoje buvo koks gi? Pavasary ėjo su raudona vėliava, vertė karius atiduoti pagarbą tai raudonai vėliavai. Ir tai buvo prie dabartinio Seimo. (Iš kairės: Prie Endziulaičio.). Prie dabartinio Seimo, aš pats sėdėjau. (Atst. Markelis iš vietos: Seimas nebuvo sušauktas). Buvo sušauktas. Seimas nereagavo į tą, nepaskyrė nei tardymo, nes valdžia nevedė jokios kvotos, jokios bylos neiškėlė. (Iš sd.: Nieko nežinai).

Pirmininkas. Atstovus prašau nusiraminti.

Voldemaras. Kur tie kaltininkai, ar jie surasti? (Iš kairės: Jau paskirta byla. Surasti). Ar buvo teismas? (Atst. Toliušis iš vietos: Gruodžio mėnesyje paskirtas).

Pirmininkas. Kalbėtojui turi pranešti, kad 10 minučių pasibaigė. (Iš vietų: Prašom pratęsti. Trukdė jam kalbėti).

Voldemaras. Prašau man leisti dar kalbėti. (Iš kairės: Prašom jam pratęsti.)

Voldemaras. Prezidiumo kaltė, kad neapsaugoja nuo trukdymų.

Pirmininkas. Atst. Voldemaras prašo pratęsti kalbėjimą dar 5 minutėms.

Voldemaras. Aš prašau pailginti, kol baigsiu kalbą. (Iš dešinės: Prašom. Iš kairės: Yra statutas, pone Voldemarai, statutą laužai. Už priimtinumą gali kalbėti visą valandą).

Pirmininkas. Atst. Voldemaras prašo pratęsti kalbą dar 4 minutėms. Kas prieš? Nėra. — priimta.

Voldemaras. Reikia vengti to įspūdžio, kad yra du teisingumo būdai Lietuvoje: vienas, kada su raudona vėliava eina, tai tuos favorizuoja, kitas . . . (Iš kairės: Meluoji.) Tai nterpeliacijoj paaiškės, kada visi argumentai išsiaiškins, ar teisybė, ar ne. Reikia vengti, kad tie, kurie nepriklausomos Lietuvos obalsiais eina, tie, kurie eina prie paminklo žuvusiems už nepriklausomą Lietuvą, kad jie nebūtų sutinkami policijos. Toliau žinome faktų, kad yra ir aukų, sužeistų iš vienos ir iš kitos pusės. Ir čia tik interpeliacijoje gali paaiškėti, kaip tas viskas pasidarė, nes šiaip jau klausimas eina štai koks. Aš iš ten buvusių žmonių girdėjau, kad taip, policistai sužeisti, bet už tai, kad jie buvo kvailesni už savo arklius, kad jie vertė arklius eiti į publiką, o arkliai nėjo, stojosi peistu ir policistai nuo jų nugriuvo. (Dešinėje plojimas). Mums, Seimui, reikia ne apie policistus kalbėti, ne apie jų protą, bet kalbėti apie protą tų, kurie vadovavo, tariant — valdžios protą. Mes turime iš Seimo tribunos išgirsti, ar mūsų valdžia turi daugiau už policistų arklius proto ar ne. Tam reikalinga interpeliaciją skubiai priimti, kad tas viskas paaiškėtų. O jeigu tas viskas nepaaiškės, tai kaltinimai, tas, kas kalbama, yra tikrai. Reikia pamatyti, ir reikia atidaryti dar net teismui duris. Reikia, kad viešas nepartinis teismas, valstybinis teismas, čia tartų savo žodį. Yra Poželos (ne ministerio) skundas ant Poželos, skundas to Poželos, kuris yra „Eltoje" viešai paminėtas, kaipo fašistas, triukšmadarys. Taigi yra to Poželos skundas ant policisto, kuris buvo girtas, su nagaika drožė jam į nugarą ir paskui porą valandų palaikė ir išleido; ir liūdininkai yra nurodyti. Ir mums reikia žinoti, ką padarė Monisteris Požela del Poželos skundo. Gali pasakyti, kad ne į tą instanciją kreipiasi. Tam reikia, kad pasidarytų šviesa, kad ateitų su visomis žiniomis ir dar moraliai svarbiau, kad būtų nuplauti biaurūs kaltinimai, kurie buvo dalies spaudos metami, kad eina mušeikos, triukšmadariai, fašistais pavadinti, ir todel esą gerai, kad policija jus mušė. Seime to nebuvo iškelta. Bet valdžios spaudoje tai pasireiškė. Ir čia reikėtų, kad iš Seimo tribunos tas viskas būtų išaiškinta, kad valdžia atvirai pasisakytų; ir tada mes spręsime iš jos darbų, nors vieniems gal patiks, o kitiems nepatiks.

Kituose kraštuose, jeigu kas įvyksta, pati valdžia prašo savo draugus įnešti interpeliaciją, kad galėtų paaiškinti. Pas mus neatėjo, paleido eilę melų per „Eltą" (Dešinėje: Bravo, bravo. Plojimas.) Ir mes turime pamatyti visą Kabinetą in corpore. Ir tada mes spręsime, kur yra tiesa. Aš norėčiau, kad tokiu svarbiu metu nebūtų dviejų nuomonių ir kad nebūtų slapstomasi už kaž kokiu §§-ų, kad skubotumą priimsime, o paskui visą interpeliaciją atmesime.

Pirmininkas. Atstovui turiu pranešti, kad 5 minutės pasibaigė.

Voldemaras. Amžini klausimai pabaigos neturi, jie bus tęsiami, nors 5 minutės baigiasi. Aš kalbą baigsiu, bet šitie klausimai nebus užbaigti. (Dešinėje plojimas).

Pirmininkas. Del tvarkos žodį gauna atstovas Šmulkštys.

Šmulkštys (kd.) Paprastai Seime buvo tokia tvarka, kad svarstant interpeliacijos skubotumą interpeliacija Seime buvo skaitoma. Vadinas, dabar Seimo Prezidiumas turėjo pirma leisti paskaityti interpeliaciją, o paskui duoti balsą del jos skubotumo. Taigi aš prašau Prezidiumą dabar leisti perskaityti interpeliaciją pirma negu bus duodama svarstyti.

Pirmininkas. Del atstovo Šmulkščio pareiškimo turiu pasakyti, kad šiuo klausimu statute nėra aiškiai pasakyta. Seime būdavo visokių tvarkų. Antrajame Seime interpeliacijos dažniausiai buvo skaitomos tik tada, kada buvo svarstomas jų priimtinumas. Taip kad čia jokio prasilenkimo su statutu nėra ir interpeliacija savo laiku bus paskaityta.

Kas nori kalbėti prieš skubotumą? — Norinčių kalbėti prieš skubotumą nėra. Interpeliacijos skubotumo klausimas duodamas balsuoti. Kas už skubotumą? (Kd, df, ūs, t., ūp.) Kas prieš skubotumą? — Prieš skubotumą nėra, — eina interpeliacijos priimtinumo klausimas. Sekretorius malonės paskaityti interpeliaciją.

Sekretorius Žygelis. Ponui Ministeriui Pirmininkui interpeliacija:

Mūsų vyriausybei pradėjus vesti kraštui pragaištingą politiką, pataikaujant ir stiprinant nevalstybinius gaivalus iš vienos pusės iš antros pusės kliudant ir slopinant tautinio auklėjimo ugdymą, kurio dėka mes atgavome ir galėsim toliau išlaikyti savo nepriklausomybę, visi tautiniai ir valstybiniai nusistačiusieji piliečiai gyvai susirūpino šiais vyriausybės žygiais ir pradėjo tokiu ar kitokiu būdu į tai reaguoti. Seimo tautinės: krikščionių demokratų, ūkininkų sąjungos, darbo federacijos ir tautininkų frakcijos įteikė vyriausybei skubotą interpeliaciją, del jos minėtos politikos, manydamos, išrodžius vyriausybei jos politikos nepriklausomybei žalingumą ir pragaištingumą, privesti prie tos politinės linijos pakeitimo. Vyriausybės atsakymas ir Seimo pozicijos elgesys — labai gyvai interesavo mūsų visuomenę. Interpeliacijos skubotumas Seimo didžiumos buvo

atmestas. Tuomi Seimo didžiuma parodė solidarumą vyriausybei ir įrodė, kad minėtų frakcijų interpeliacija jokių teigiamų vaisių neatsieks. Tautiniai susipratusi visuomenė giliai atjautė tą Seimo ir vyriausybės žygį. Mūsų tautinė studenija, gyvendama kilniais tautos ir valstybės idealais ir gražiomis senosios lietuviškos studentijos, tautinės sąmonės ugdymo ir kovos del politinės tautos nepriklausomybės tradicijomis, nutarė savo viešajame susirinkime išreikšti protestą prieš vyriausybės politiką, priešingą tautos idealams ir vedančią kraštą prie pražūties ir nuėjus — organizuotai — prie žuvusių už Lietuvos nepriklausomybę paminklo pagerbti tų žmonių šviesią atmintį, kurie savo gyvybę paaukojo už tautos ir valstybės laisvę, kurie žuvo už tautos kilnius idealus, kuriuos šiandien mūsų vyriausybė, pamiršusi tautos valią ir nepriklausomybės *stiprybės ir pajėgumo tikruosius šaltinius, mindžioja kojomis ir stato* kliūtys juos piliečiuose ugdyti. Įstatymų nurodyta tvarka studentai įteikė vyriausybės organui atatinkamą raštą, del mitingo ir eisenos. Vyriausybė, vienok, studentams uždraudė be jokio juridinio pamato ir priešingai veikiantiems įstatymams, eiseną. Šio mėn. 21 d. minėtasai mitingas įvyko Liaudies namuose. Jame dalyvavo virš 2000 mūsų studentijos ir kitų mokyklų moksleivijos. Susirinkimas buvo vedamas pilnoj valstybingumo dvasioj ir drausmėj. Studentija gerbdama vyriausybės nors neteisingą ir neteisėtą parėdymą, nutarė su juo sutikti ir eisenos prie žuvusių už Lietuvos nepriklausomybę paminklo, nedaryti, bet susirinkti ten paprastu būdu.

Kas tuo laiku vyriausybės daroma? Vyriausybė nusistatė suvesti sąskaitas šia proga pasinaudojus su jos nemėgiama tautiniai nusistačiusia studentija. Jau 12 val. Lukšio, Mapų, Prezidento gatvėse ir Laisvės Alėjoj — ir prie Karo muzėjaus pasirodė skaitlingai policija — apginkluota revolveriais ir daugelis granatomis. Prie antros nuovados laukė raitosios policijos rezervas, ir iššauktas buvo ulanų eskadronas. Bet kiek vėliau minėtose gatvėse pasirodo ir raitoji policija, apginkluota šautuvais ir Vidaus Reikalų Ministerio p. Požėlos įtaisytomis liūdnos atminties caro laikų kazokiškomis nagaikomis. Apie 3 valandą Kauno įgulos viršininkas pulkininkas Velykis ir komendantas majoras Skučas automobily apvažiuoja policijos nuovadas pažiūrėti ar sumanytasai valdžios kruvinas planas tiksliai jos valdininkų vykdomas.

Prieš ką tokie p. Vidaus Reikalų Ministerio prisirengimai? Prieš tą studentijos dalį, kuri savo eilėse turi nemažą skaičių buvusių karių savanorių, liejusį kraują ir iškentėjusi visas sunkenybes ir vargus kovose už Lietuvos nepriklausomybę, kurių tarpe yra visa eilė žmonių, kurių išvargintas krūtines puošia vyties kryžiai, kurie ugdo ir atstovauja tas idejas, kurios pravedė mūsų tautą prie nepriklausomybės, ją apgynė, dabar gina ir ugdo tą stiprybę tautai, kuri reikalinga atremti visus būsimuosius pasikėsinimus prieš mūsų nepriklausomybę. P. Vidaus Reikalų Ministeris sutraukė visas turimas savo žinioj pajėgas prieš tuos, kurių nuopelnu p. Požėla ir kiti jo kolegos iš Kabineto yra

nepriklausomos Lietuvos ministeriai ir be kurių pagalbos neįmanomas nepriklausomybės apgynimas.

Tą pat dieną ir tuo pat metu, Rotušės salėje, netoliese nuo studentų susirinkimo vietos, posėdžiauja kitos politinės krypties žmonės, buvę politiniai p. Požėlos draugai — komunistai, nuo kurių daug teko nukentėti mūsų Tėvynei, del kurių šiandien dar daugelio lietuvių motynų akys nenudžiūsta nuo skaudžių ašarų, kurių tikslai ir siekimai del mūsų nepriklausomybės visiems yra žinomi ir aiškūs, išskyrus nebent p.p. Ministerius. Tam komunistų susirinkimui p. Požėla randa reikalingu ir galimu pasiųsti tik vieną policininką. Vyriausybei atrodo mūsų tautinė studentija pavojingesnė už komunistus.

Taip pasirengusi vyriausybė laukė studentų susirinkimo pabaigos. Susirinkimas pasibaigė. Studentai — studentės ramiai žengė pro vienatines salės duris gatvėn. Čia juos tuoj sutiko policija, prie pačių durų pradėjusi juos stumdyti ir storžieviškai kolioti, stengdamosi sugrūsti į vidurį gatvės, neprileidžiant į šaligatvius, kuriuose buvo ir taip daug šventadienės publikos bei norinčių pasižiūrėti valdžios karo pasirengimo vaisių. Taip stumdoma, koliojama ir niekinama studentija — mūsų tautos žiedas ir būsimieji valstybės vadai priėjo ligi antros policijos nuovados, t.y. lyg tos vietos, kurioj p. Požėla nusistatė išmaudyti mūsų kilnųjį jaunimą jo paties kraujuose už jos drąsų pareiškimą nepasitenkinimo valdžios pragaištingąja politika. Prisiartinus studentijai prie minėtos vietos, raitosios policijos rezervas, išjojo iš pasislėpimo vietos, nujojo ligi Laisvės Alejos ir atsigrįžus visu smarkumu paleido arklius tūkstantinės minios link. Tuo metu ir pašalinė publika — vyrai, moters, vaikai buvo susimaišę vienon krūvon su studentija. Minia pamačiusi visu smarkumu ant jos jojančius policininkus, švytruojančius nagaikomis ir kardais ir neturėdama jokios galimybės pasitraukti ir išsiskirstyti pakėlė negirdėtą riksmą. Moterų ir vaikų verksmas, riksmas, šauksmas, liūdnu atbalsiu nuaidėjo per Kauno padangę. Policijos ir tai nesustabdė. Jie raiti įsirėžė į pirmąsias minios eiles, mindami po kojų kas pakliuvo ir mušdami ką pasiekdami nagaikomis, kardais ir šautuvų kalbėmis. Arkliams nenorint eiti priekin per gyvus žmones, policininkai atgreždavo juos ir užpakaliu mindė publiką. Policijos išanksto nustatytu planu dirbtinai sudarytos tikrų Lietuvos vaikų susitelkimas matydamas parengtas jiems valdžios kankynes ir neturėdama galimybės jų išvengti — nusiėmęs kepures užgiedojo tautos himną, ieškodamas jame sustiprinimo ir ištvermės. Bet įsiutusios policijos ir tai nesustabdė. Ji savo kruviną darbą tęsė ir toliau — mindžiodama žmones arkliais ir daužydama nagaikomis ir ginklais. Tik gerokai laiko praėjus miniai pavyko prasilaužti pro policiją ir išsigelbėti iš parengtų jai sląstų. Ir visa tai vyko prie Respublikos Prezidento rūsmų ir Basanavičiaus sukaktuvių iškilmių išvakarėse.

Tuo pat metu tokia pat kruvinoji ekspedicija vyko ir Laisvės Alejoje prie Ministerio Pirmininko p. Sleževičiaus buto. Čia studentų jau nebuvo. Policija siautė ramios, besivaikščiojančios publikos tarpe.

Kiek laiko praėjus studentija susirinko prie Karo Muzėjaus, kaip susirinkime buvo nustatyta. Raitoji policija su savo vadu p. Prapuoleniu priešaky įsiveržė su arkliais į tautos šventovę trypdami ir laužydami gražius darželio įtaisymus, mušdama studentiją ir niekindama tą vietą, į kurią dori lietuviai įeidami pagerbia kepures nusiimdami, nes toji vieta yra mūsų nepriklausomybės karžygių vieta, tautos šventykla, gražių patriotinių jausmų auklėjimo ir stiprinimo šaltinis. Susirinkusioji už Karo Muzėjaus sodnelio tvoros minia taip pat buvo policijos mušama ir mindžiojama. Nepaisant vienok to, nesiskirstė ir iškilmingai tikru maldos ūpu traukė su studentais tautos himną, kaip ir norėdama priminti mūsų nutolusiai nuo tautos idealų vyriausybei ir jos agentams, tikruosius tautos kelius, kuriais eidama Lietuva bus stipri ir laisva.

P. Vid. Reik. Ministeris nepasitenkino minios kankinimu įvairiose miesto dalyse, jis per savo agentus puolė ir atskirus žmones, parengęs tikrą žmonių medžioklę. Pav. kun. Butvila buvo sumuštas ir areštuotas nurodytas vieno Utenos komunistų kaipo tariamas fašistas. P. Joana Lynartienė stovėjusi Lukšio g. ir Ukmergės Plento kertėj su 8 metų sūnumi buvo užpulta raito policininko *mušama nagaika ir spardoma kojomis. Studentas Stepas Kovalskis, kuris* paėmęs policininko arklį už pavadžio norėjo išgelbėti minėtą ponią ir vaikutį, taip pat buvo policininko sumuštas.

Rezultate visų šitų ekspedicijų pasirodė visa eilė pamestų vaikų, sumuštų ir sužeistų ir areštuotų žmonių.

Iš sumuštų be nurodytų pirmiau pažymėtini šie asmenys:

1. Studentas Mačiokas.
2. Studentas Vincas Rygertas — Vilnietis.
3. Studentas Adolfas Nezabitauskas.
4. Studentas Tamošaitis.
5. Studentas Mykolas Mordosas.
6. Studentas Radzvickas.
7. Studentas Vladas Burba.
8. Studentas Greičius.
9. Studentas Radzevičius.
10. Studentė Jankaitytė.
11. Studentė Krasnickaitė ir daugelis kitų studentų ir ne studentų.

Policijai į pagalbą ėjo komunistai gaudydami tamsesnėse gatvėse atskirus žmones ir juos mušdami. Taip pav. Mapų gatvėj labai sumušta komunistų pavasarininkų centro valdybos narys studentė Labanauskaitė.

Iš areštuotų tuo tarpu žinomi šie žmonės:

1. pil. Martinka.
2. pil. Gediminas Longinas.
3. kun. Butvila.
4. stud. Petras Aleškevičius.

5. stud. Pranas Maželis.
6. stud. Bronius Katilius.
7. stud. Albinas Katilius.
8. Petras Požela.
9. stud. Paulius Aimonas.
10. stud. Petras Navardauskas.
11. studentas Balys Grabliauskas — Meno mokyklos mokinys.

Visai eilei visiems žinomų garbingų žmonių teko daug nukentėti iš policijos nesmagumų ir išniekinimų, kaip pav.:
1. p. Biržiškienei — Univ. Rektoriaus žmonai,
2. p. Galaunienei — Valst. operos solistei.
3. p. Lapinui (tėvui), senam lietuvybės veteranui ir kitiems.

Tokių liūdnų įvykių Lietuva nėra mačiusi nuo Muraviovo koriko ir Kražių kruvinosios istorijos laikų. Šios kruvinosios ekspedicijos vadai įsirašė savo vardus į juodosios istorijos lapus šalia Muraviovo, Orževskio ir kitų panašių didvyrių. O tie vadai nėra Prapuoleniai, caro laikų pristavai Pfeiferiai ar kiti policijos agentai. Jie buvo tik aklas valdžios viršūnių įrankis. Visam šitam juodam darbui vadovavo valdžios viršūnės. Kiekvienas ekspedicijos žingsnis apskrities viršininko p. Morkaus buvo referuojamas savo aukštiems perdėtiniams. Tam ryšiui palaikyti, jis naudojo Ministerijos automobilį. Kad kraujas liejasi, p. Vidaus Reikalų Ministeriui turėjo būti žinoma, nes jam visa buvo pranešama Piliečių Apsaugos Dep. Direktoriaus p. Danausko, o šis visa žinojo iš apskrities viršininko. Be to telefonu apie įvykius buvo pranešęs p. Danauskui Seimo atstovas p. Endziulaitis prašydamas jo sustabdyti nekaltų žmonių kraujo liejimą. Negalėjo to nežinoti ir p. Respublikos Prezidentas ir Ministeris Pirmininkas p. Sleževičius, nes prie jų rūmų ėjo žmonių kankinimas. O p. Respublikos Prezidento aukštas valdininkas ir jo dešinioji ranka, atvykdamas į II nuovadą pats patikrinti įvykius čia pat tą kruviną ją „kazokų" ekspediciją viešai užgyrė. Visa tat atsakomybė už šiuos kruvinus įvykius krinta ant vyriausybės ir tų, kurie ją palaiko. Šis liūdnas įvykis nėra pripuolamas atsitikimas, jis yra pasekmė vyriausybės tikslų ir sistemos importuotos buvusių komisarų ir pristavų iš caro ir bolševikų Moskovijos. Ši gi sistema rengia Lietuvai labai liūdnų ir skaudžių rezultatų. Norėdami tat gelbėti savo tėvynės sunkiai iškovotą nepriklausomybę, norėdami apsaugoti savo tautą nuo rengiamų jai sunkių pergyvenimų, mes, žemiau pasirašiusiųjų Seimo frakcijų atstovai konstatuodami, kad:

1. Neteisėtai buvo vyriausybės narių uždrausta minėtų studentų eisena.
2. iš anksto valdžios organų sugalvota kruvinai ekspedicijai planas ir tuo tikslu policijos pastangomis prieš studentijos nusistatymą ir norą jėga sudarytas jos didelis susitelkimas prie II policijos nuovados.

3. neteisėtai vartota policijos ginklas ir daug sumušta ir sužcista žmonių, kurių tarpe buvo moterų ir vaikų.

4. neteisėtai sulaikyta daugelis asmenų.

5. tai kruvinai ekspedicijai vadovavo patys ministeriai, o kiti apie ją žinojo, bet nesiėmė priemonių jai sustabdyti, tas įvykis nėra pripuolamas atsitikimas, bet išplaukė iš vyriausybės tikslų ir sistemos.

7. Vyriausybė persekioja tautos nepriklausomybės pamatą, tautiniai ir valstybiniai nusistačiusią visuomenę, skandindama kraujuose tautinę ideją,

8. Vyriausybė pataikauja ir palaiko valstybės priešininkus komunistus ir kitus.

9. Vyriausybė silpnina ir naikina tautybės jausmus visuomenėje, kurie yra nepriklausomybės pamatas ir tautos jėgų ir atsparumo šaltinis.

10. Vyriausybė tokia savo sistema ir darbais naikina visus tuos laimėjimus, kurie buvo atgauti per ilgus amžius kilniausių Lietuvos sūnų sunkiais kentėjimais, žaisdami krauju ir gyvybėmis, reikšdami nuoširdžios užuojautos ir gilios pagarbos naujiems tautos kentėtojams, aplaisčiusiems savo kilniais tautinės idėjos savo krauju ir didvyriškai iškentėjusiems iš savo vyriausybės tokius pat kruvinus smūgius, kokius teko iškentėti mūsų senesniems šviesios atminties pirmtakūnams iš caro tarnų Muraviovų, Orževskių ir kitų, klausiame p. Ministerio Pirmininko:

1. ar mano jis keisti savo taiktiką su tautiniai nusistačiusia visuomene ir imtis priemonių sustabdyti persekiojimą tautinės idejos reiškėjų ir ugdytojų,

2. ar mano p. Vidaus Reikalų Ministeris ir kitus Vyriausybės atstovus ir valdininkus, surengusius šiuos kruvinus įvykius, patraukti atsakomybėn.

3. ar mano ir kokiu būdu kompensuoti nukentėjusius už padarytas jiems skriaudas ir nuostolius, ir

4. kokių žygių vyriausybė mano imtis, kad ateity nepasikartotų ministerių ir valdininkų sauvalė ir būtų piliečiams garantuotas konstitucijos ir įstatymų numatytos teisės ir laisvės.

Šią interpeliaciją prašome pripažinti skubota.

Kaunas, 1926 m. lapkričio mėn. 23 d.

Pasirašė: M. Krupavičius, Dr. L. Bistras, A. Šmulkštys — Krikšč. dem. frakcijos vardu.

Prof. A. Voldemaras — Tautininkų Fr. vardu.

Stulginskis, Valavičius, K. Jokantas — Ūkin. sąjungos frakcijos vardu.

P. Radzevičius, Dr. A. Milčius — Darbo Federacijos frakcijos.

R. Skipitis, J. Aleksa — Ūkininkų partijos grupė.

INTERPELIACIJA DĖL UŽSIENIO POLITIKOS

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 47-sis posėdis, 1926 m. lapkričio 30 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja Seimo II sekretorius B. Žygelis.

Dalyvauja 78 Seimo atstovai.

Svarstomas dienotvarkės punktas: grupės atstovų interpeliacija dėl užsienio politikos, skubotumo svarstymas.

Antrą kartą, šiame posėdyje, Voldemaras trumpai kalba ryšyje su interpeliacija dėl krašto apsaugos ministerio interviu.

Ir trečią kartą ryšyje dėl apsilenkimo su statutu. M. Š.)

GRUPĖS ATSTOVŲ INTERPELIACIJA DĖL UŽSIENIO POLITIKOS.
(Skubotumo svarstymas.)

Sekretorius Žygelis. Ponui Ministeriui Pirmininkui ir e. p. Užsienio Ministeriui interpeliacija:

Pone Pirmininke,

Kai susidarė dabarnykštė valdžia, kurios priešaky Tamsta stovi, Lietuvai buvo Tautų Sąjungoje du svarbiu reikalu: a) Lenkijos reikalavimas suteikti jai Sąjungos Taryboje *nuolatinę vietą, kaip kad turi Anglija, Italija, Japonija* bei Prancūzija ir turėjo gauti Vokietija, arba mažiausia pusiaunuolatinę vietą, kuri teorijoje būdama perrenkama, praktikoje būtų visai nuolatinė; b) Klaipėdiškių skundai del sutarties tariamojo laužymo iš Lietuvos valdžios *pusės. Iš pat pradžios valdžiai* buvo žinoma, kad abudu šiuo reikalu bus spręstu rugsėjo pradžioje š.m., kai susirinks Tautų Sąjungos pilnatis Ženevoje. Vadinasi, Tautos valdžia turėjo gana laiko veikti tiek prieš Lenkų pastangas patekti Tarybon, tiek prieš Klaipėdos krašto skundus.

Patys šie klausimai Lietuvai turi labai didelės svarbos. Mūsų vyriausybė daug jau turėjo bylų Tautų Sąjungoje ir daug jų dar turės, esant trims žymiems šaltiniams, iš kurų jos kyla: a) nesureguliavimas santykių su Lenkija, b) Klaipėdos sutartis, kurios vykdymą prižiūri Tautų Sąjunga ir c) pažadai mažumoms su teise del jų tariamo, nepildymo ir laužymo kreiptis tautinėms mažumoms Sąjungon. Savaime aišku, kiek turi pablogėti Lietuvos padėtis Tautų Sąjungoje, inėjus Lenkijai Tarybon; visais reikalais, kurie bus ten svarstomi Lenkijos įtaka bus visada mūsų nenaudai. Norint tose bylose, kur ji pati bus šalis, Lenkija negalės dalyvauti balsavime, bet bendradarbiaudama nuolat su kitais atstovais Taryboje Lenkų narys galės nejučiomis kreipti juos Lenkijos pusėn. Kitais gi visais klausimais, tariant del tautinių mažumų, vadinasi galų gale tų pačių lenkų, ir del Klaipėdos sutarties pilną teisę netik dalyvauti Tarybos diskusijose, bet ir balsuoti. Tuo būdu mes įgauname Lenkuose teisėją, prižiūrinčio Lietuvos vidurinį gyvenimą ir jos tarptautinius santykius.

Klaipėdiškių skundai turėjo praminti kelią, kuriuo Tautų Sąjunga eis nagrinėdama visas bylas, kurios gali kilti del Klaipėdos sutarties pildymo. Toji sutartis duoda kiekvienam Tarybos nariui teisę iškelti Lietuvai bylą del prasižengimų su sutartimi. Pačioje Klaipėdos sutartyje betgi nėra nei vieno dėsnio, kuris leistų vietos įstaigoms ir pavieniems asmenims skųstis del tariamo sutarties nevykinimo ar laužymo. Vien tik tautiniu mažumu teisės Klaipėdos krašte gali eiti bendrąja mažumų skundams nustatyta tvarka, kadangi mūsų vyriausybė davė prižadus saugoti ten tautinių mažumų teises. Del šių tautinių teisių gali ir pavieni asmens arba organizacijos skųstis, bet ne del Klaipėdos sutarties. Dar 1925 m. Tautų Sąjungos Taryba, nesant iš niekur skundų, sukėlė patį klausimą, kokios tvarkos besilaikyti, priiminėjant Klaipėdiškių skundus. Tas vienas dalykas jau vaizdžiai rodė, kad Taryba mėgins siaurinti Lietuvos teises ir pratinti savasias tikslu sudaryti Lietuvai Klaipėdoje visai negalimą padėtį ir priversti Lietuvą Klaipėdos išsižadėti.

Tokiomis aplinkybėmis buvo begalo svarbu, kad Lietuvos reikalai Tautų Sąjungoje būtų tinkamai nušviesti ir sumaniai ginami. Kaip šį reikalą suprato valdžia ir kaip ji tvarkė ji nesiteikė pasakyti kraštui per Seimą nei prieš Tautų Sąjungos susirinkimą, nei po jo. Žinoma, didžiausias darbas, turėjo būti padarytas prieš Tautų Sąjungos susirinkimą, bet apie jį nieko nežinoma. Kas visiems žinoma, tai laikinas prašalinimas atstovo prie Tautų Sąjungos d-ro Zauniaus ir pasiuntimas ten jo vieton p. Sidzikausko, mūsų atstovo Berlyne. Kadangi d-ras Zaunius pasiųstas buvo Prahon prieš pat prasidėsiant Tautų Sąjungos sesijai, kada Čekoslovakijoje jokio darbo nebuvo ir net negalėjo būti, tai tiek Lietuvoje, tiek pačioje Tautų Sąjungoje buvo suprasta, kad mūsų valdžia nepasitiki Zauniumi ir labai pasitiki Sidzikausku.

Mes pilnai pripažįstame valdžiai teisę pasirinkti sau tokius bendradarbius, kuriais ji pilnai pasitiki. Todel galėjo ji visai atleisti d-rą Zaunių iš

tarnybos ir jo vieton paskirti p. Sidzikauską, bet gi galėjo ir turėjo tai daryti, taip kad niekas iš to nematytų, kokia bus valdžios politika Ženevoje minėtaisiais didelės svarbos klausimais. Gi prašalinimas laikinai nuolatinio atstovo prie Tautų Sąjungos ir pavedimas jo darbo Berlyno atstovui visur tegalėjo būti suprasta tik taip, kad dabartinė valdžia laikysis Ženevoje per Tautų Sąjungos posėdžius tos politikos, kurią reiškė p. Sidzikausko asmuo, tariant politikos nusileidimo Lenkijai, ką visi žino iš jo veikimo per derybas Kopenhagoje, kur jis sutiko nusifotografuoti su Lenkų delegacija ir pagaliau pietavo ir pusryčiavo su Lenkų delegacija.

Šis įspūdis, kad palanki lenkams p. Sidzikausko politika bus vedama Ženevoje, stiprėjo dar iš to, kad ten buvo nusiųsta visai mažutė delegacija iš trijų žmonių, kurių tarpe nebuvo nei vieno politikos veikėjo. Visa tai, žinoma, tegalėjo tik padrąsinti ir sustiprinti lenkiškąją kryptį pačioje Tautų Sąjungoje, nes visa rodė, kad pasipriešinimo Lenkų reikalavimams nebus iš Lietuvos pusės, gi iš niekur kitur jo laukti negalima.

Mes nežinome, ar darė ką valdžia tikslu sutrukdyti Lenkijai gauti nuolatinę ar apskritai, kokią vietą Tautų Sąjungos Taryboje, bet kad galima buvo daug padaryti — del to negali būti nė mažiausios abejonės. Juk pačios valdžios žiniomis, vienbalsiai reikėję priimti nutarimas del padidinimo vietų skaičiaus Taryboje ar tai nuolatinių, ar pusiaunuolatinių. Tokiu atveju užtekę būtų pasipriešinti vienai Lietuvai, kad visa Tarybos reforma būtų sustabdyta. Praktiškai, žinoma, prie tokio pasipriešinimo nebūtų reikėję eiti, nes interesuotos reforma valstybės būtų pradėjusios derėtis su mūsų valdžia siūlydamos tam tikrų kompensatų, vadinasi Lietuva būtų šitą laimėjusi už *savo nusileidimą. Taip turėjo būti padaryta dar prieš susirinkimą Ženevoje.*

Dabar per Tautų Sąjungos posėdžius mūsų delegato pasielgimas Lenkijos žvilgsnius atrodo labai keistas oficialiu Sąjungos žinių šviesoje. Kaip žinoma iš laikraščių, opozicija prieš Lenkijai suteikimą nuolatinės ar pusiaunuolatinės vietos buvo labai didelė pačioje Tautų Sąjungoje. Jeigu būtų buvęs skyrium balsuotas klausimas apie sudarymą Vokietijai nuolatinės vietos ir pusiaunuolatinės Lenkijai, pirmasis reikalas būtų praėjęs, o antrasis būtų buvęs nubalsuotas. Todel po ilgų derybų sutikta buvo sujungti abudu klausimu vienam ir spręsti abudu vienu balsavimu. Kadangi už Vokietijos skverno norėta įtraukti Lenkiją Tarybon, čia buvo pareiga mūsų delegato protestuoti. Protestų pasirodo būta, tik ne Lietuvos delegato. Protestavo Olandija, Norvegija ir Švedija, bet ne Lietuva. Mūsų delegatas p. Sidzikauskas balsavo už reformą, tariant tarp kitų ir už Lenkijos įvedimą Tarybon be jokio protesto. Štai kaip aprašyta šis balsavimas Tautų Sąjungos laikrašty: „Apres que les Delegues a l'Assemblee de la Hollande, de la Norvege et de la Suede eussent formule leurs reservės sur la procedure recommandee par le Bureau et exprime l'espoir qu'elle ne constitunait pas un precedent pour l'avenir, l'Assembles approuva, a l'uninamite des 48 Etats

presents, les decisions prises por le Conseil" (Resume Mensuel de Travaux de la Societe des Nations Vol. VI N 9).

Olandijos, Norvegijos bei Švedijos protestas ne specialiai prieš Lenkiją kreiptas, kaipo tokią, o išeina iš tų principo klausimų, kurie daugumos išpažįstami visoje Lietuvoje. Taigi jau delto vieno mūsų delegato priedermė buvo prie jo prisidėti. Bet Lietuva turi labai rimtų ir labai pamatuotų nusiskundimų Lenkais, kurie moraliai neturi teisės būti Tautų Sąjungos Taryboje. Bet šią paskutinę progą Lietuvos delegatas praleido tylomis, ir tuo parodė visai Tautų Sąjungai, kad mūsų vyriausybė nesusipratimams su Lenkais nepriduoda didelės svarbos.

Patys pusiau nuolatinių narių rinkimai daromi buvo slaptai, taigi čia jau nebegalima reikšti balsavimo motyvų ir pasisakyti, kad Lietuva balsuos prieš Lenkiją. Todel reikėjo būtinai pareikšti Lietuvos protestą, tada kai reiškė savo rezervas Skandinavai ir kad Lietuva pačiuose nenuolatinių narių rinkimuose nedalyvaus, bet mūsų delegatas p. Sidzikauskas dalyvavo šiame akte, kaip matyti iš oficialių Tautų Sąjungos raštų. Tuo būdu matyti, kad mūsų valdžios delegatas lygiai nieko nedarė, kad sutrukdytų Lenkijos rinkimą Tautų Sąjungos Tarybon, o atbulai pats jos rinkimuose dalyvavo, viešai už ją paduodama balsą.

Kai del Klaipėdiečių skundo, tai padėtis Lietuvos netik nepagerinta, bet žymiai pabloginta. Čia buvo du klausimu: a) būdas, kuriuo skundai iškyla ir b) skundų tikrumas. Pirmuoju klausimu, tiesa, p. Sidzikauskui pasisekė išgauti pakeitimą senojo nutarimo apie procedūrą. Tik naujai priimtas būdas žymiai blogesnis už senąjį irgi blogą. Pirmiau buvo nutarta, kad Tautų Sąjungos sekretorius, gavęs iš Klaipėdos gyventojų skundą, žiūri formaliai ar ten yra žymių, kad Lietuvos valdžia sulaužė sutartį ir jei tų žymių randa, siunčia skundo nuorašus visiems Tarybos nariams, jeigu gi tokių prasižengimų nemato, atiduoda skundą arkyvan. Nauju gi p. Sidzikausko išrūpintu nutarimu Klaipėdiškiai patys kreipiasi betarpiškai su savo skundais į Tarybos narius.

Pablogėjimas labai didelis. Prie pirmykštės tvarkos Klaipėdiškiai turėjo reikalą tik su Sąjungos sekretorium, kuris Taryboje neturi jokio balso, o Tarybos nariai neturėjo ir negalėjo turėti jokių ryšių su Klaipėdiškiais, vadinasi negalėjo jų nei raginti skundas paduoti, nei bendrai kalbėtis su jais apie tai, kaip Lietuvos vyriausybė vykina Klaipėdos sutartį. Dabar kaip tik atbulai kiekvienas Tarybos narys pats betarpiškai gali priiminėti Klaipėdiškių skundus ir tuo būdu kištis į Klaipėdos krašto gyvenimą. Berlynas, be abejo, turės takto nesinaudoti šiaja teise, bet Varšuva, kuri visais būdais nori įsisprausti Klaipėdon, plačiai išnaudos šią teisę.

Kai del skundo esmės, tai jis vėl netapo panaikintas, nors p. Sidzikauskas prašė didžiausias valstybes atsiimti jį. Anglijos atstovas pareiškė, kad susitarus Lietuvos valdžiai su Klaipėdiškiais vietos organais del piniginių

reikalų, jis siūlytų atsiimti reikalavimą svarstyti bylą, palikdamas teisę reikalui esant iškelti ją vėliau (tout en ss reservant le droit de reprendre l'affaire plus tard, la cas e'ch ant Resume p. 232). Tuo būdu byla del Klaipėdiškių skundo visai neišnyko, kaip vyriausybė tikrino, o tik atidėta ir gali būti kiekvienu metu vėl pradėta. Aišku, kad jos atidėjimas, tai spaudimo priemonė besiderant finansiniais klausimais su Klaipėdos krašto vietine valdžia.

Taip buvo ginta Ženevoje Lietuvos reikalai. Imdami visa tai galvon ir atsižvelgdami, į tai kad nuo kabineto susidarimo iki šiai dienai nėra nuolatinio užsienių ministerio, žemiau pasirašę Seimo atstovai, įteikiame Tamstai, *Pone Pimininke, interpeliaciją iškeltais klausimais, norėdami* gauti paaiškinimų:

1. Ar yra vilties, kad pasisektų Tamstai surasti nuolatinį užsienių Ministerį?

2. Kodel prašalintas buvo Prahon atstovas prie Tautų Sąjungos tam laikui, kol buvo sesija ir jo darbas pavestas Berlyno atstovui p. Sidzikauskui?

3. Kodel menkutė delegacija sudaryta buvo Ženevon ir kokios instrukcijos buvo jai duotos?

4. Ar žinoma Tamstai, kokią reikšmę turi Lietuvai Lenkijos patekimas Tautų Sąjungos Tarybon ir Klaipėdiškių pirmojo skundo svarstymas toje pačioje Taryboje?

5. Ar žinoma Tamstai, kaip atstovavo Lietuvos reikalus Ženevoje p. Sidzikauskas ir kaip jis balsavo klausimais Lenkų įstojimo Tarybon?

Jei visa tai Tamstai, ponas Pirmininke, žinoma, tai kokių priemonių Tamstos Kabinetas ketina imtis, kad atitaisytų Lietuvos padėtį Tautų Sąjungoje?

Šią mūsų interpeliaciją prašome pripažinti skubia.

(Pas.) Prof. V. Voldemaras, A. Smetona, Kun. V. Mironas, Endziulaitis, A. Šmulkštys, J. Masiliūnas, S. Ladygienė ir J. Dagilis.
Kaune, 22.XI.1926.

Pirmininkas. Del skubotumo žodį gauna atstovas Voldemaras.

Voldemaras (t.). Valdžios vardu Seimo atstovas Dailidė „Lietuvoj", valdžios laikrašty, jau pasakė, kad interpeliacija esanti neskubota. Vadinasi, valdžios nuomonę mes jau žinom. Tik keistas dalykas: tas, kas sako, kad ji neskubota, dar nepasakius žodžio, kad ji skubota, kad jis tuo pačiu verčia mus kalbėti už skubotumą, verčia manyti, kad ta interpeliacija kaip tik gali būti skubota.

Dalykas labai aiškus. Buvo vienintelė proga pastatyt tarptautinėj plotmėj Vilniaus klausimą kaip tik tuo metu, kada Lenkija veržėsi Tautų

Sąjungos Tarybon. Lietuvos interesas buvo — jokiu būdu Lenkijos prie to neprileisti todel, kad jos sąskaitos su Lietuva nebaigtos ir kad ji gali patapti Lietuvos teisėju, būdama viena toje byloje šalimi. Vadinasi, Lietuvos buvo interesas iškelti ta proga aikštėn Vilniaus klausimą ir taip pat Lietuvos interesas buvo neleisti ateity Lenkijai veikti priešingai Lietuvai, veikti savo naudai Vilniaus ir kitais klausimais, kurie yra Tarybų Sąjungoj. Bet ta proga nebuvo pasinaudota, mūsų valdžia to nepadarė. Ji lygiai jokio žygio nepadarė, net nepalaikydama senosios valdžios protesto, kuris buvo padarytas pavasarį. Mūsų nuomone, jis buvo gal perminkštas, bet valdžia ir to protesto nepalaikė, nuo jo lyg ir atsisakė. Valdžios atstovas eina ir balsuoja tą pataisą, kuri yra Lenkijos naudai, nedarydamas jokių pastabų, kodel taip daro. Tą padaręs, nepraneša nė kraštui; nė valdžia nesistengia su tuo klausimu visuomenę supažindinti.

Vadinasi, tylima.

Kitas klausimas — Klaipėdos klausimas. Klausimas begalo svarbus, nes svarbus ir precedentas, kaip toliau Klaipėdos konvencija bus aiškinama Tautų Sąjungoj.

Ką gi valdžia daro? Jos atstovas taip pastato klausimą, kad padėtis dar pablogėja. Tiesa, kalbėjęs „Lietuvoj" prieš skubotumą ponas Dailidė truputį klaidina visuomenę. Taip, jis klaidina visuomenę. Girdi, koks čia pablogėjimas Klaipėdos klausimu, jei dabar klaipėdiečiai skųsis tiesiog vokiečiams, lenkams ir kitiems Tautų Sąjungos nariams, esą sutikus Lietuvos valdžiai. Taigi tas „sutikus Lietuvos valdžiai" ir yra „Lietuvos" redaktoriaus pono Dailidės prasimanymas. Tautų Sąjungos oficialiame žurnale apie Lietuvos valdžios sutikimą nė pusės žodžio. Bet jeigu yra abejojimas, tai Seimui yra progos patikrinti. Reikia išaiškinti, atnešti visus tuos dokumentus. Ir aš esu tikras, kad Dailidė išeis ir turės tiek drąsos pasisakyti, kad „aš paskubomis berašydamas straipsnį suklydau".

Dabar, kodel iškeltas porą mėnesių vėliau? O todel, kad skubotumas tarptautinėj politikoj yra savotiškas skubotumas, tariant ne kiekvienu metu tarptautinės politikos klausimus galima kelti. O gali būti iškeltas tik tada, kada yra aišku, kad jo svarbumas bus suprastas ir kad jis bus iškeltas vietoj ir tam tikra proga. O dabar kaip tik atėjo metas, pasitaikė proga, kada iškėlus tuos klausimus jie įgaus visuotinės reikšmės. Ir tai yra argumentas už skubotumą.

Paminėsiu dar vieną dalyką, kuris Lietuvos valdžios konstrukcijoj begalo įdomus. Lietuva, kaip ji stovi nuo pat atsiradimo, neturėjo nė vieno Kabineto, kuriam būtų pasisekę rasti Užsienio Reikalų

Ministerį. Kraštas mato, kad Kabinetas yra nepilnas. Interpeliantai kreipia į tai dėmesį ir stato klausimą. Kabinetas tyli. Krašte eina įvairių įvairiausių gandų apie Kabineto krizį, bet apie jo papildymą nėra jokių gandų. Ir tokiu svarbiu klausimu Kabinetas nieko nepasakė, ar turi vilties, ar konkurso keliu, ar kitokiu keliu rasti Užsienio Reikalų Ministerį, ar ne. Todel mes turime čia pakviesti valdžią, ir ji turi pasakyti, koks jos nusistatymas — ar turi vilties rasti ministerį. Jeigu tos vilties nėra, tai Seimas privalo griebtis priemonių, nes tas klausimas visam kraštui yra svarbus.

Ir paskutinis dalykas. Ligi šiol valdžia specialiai jokių pareiškimų ir jokių paaiškinimų apie tai, kaip stovi užsienio politikos klausimai, nedavė. O užsienio politikos klausimai yra toki dalykai, kurie visą kraštą, ne tiktai parlamentą, interesuoja ir kuriais valdžia iš tribunos turi pasisakyti. Pas mus tuo klausimu buvo tiktai pasisakyta deklaracijoj, miglotoj deklaracijoj, kuri buvo daugiau panaši į himną. Ir jau laikas būtų kad krašto atstovai ir visas kraštas išgirstų, koks yra jos nusistatymas, kad valdžia ateitų ir pasisakytų, kaip ištikrųjų stovi dalykai, kad ne tik Užsienio Reikalų komisija turėtų monopolį užsienio politikai vesti, bet kad visas kraštas žinotų ir kad galėtų savo kritiką pareikšti. O jeigu čia, ponai, jūs norite, kad interpeliacija nebūtų pripažinta skubota, nenorite, kad ji būtų priimta, tai turiu manyti, kad tamstos bijote, kad kraštas gali sužinoti. (Iš vl.: Mes nesibijom.) Žinoma, aš atsiimu savo žodžius jeigu jūs pripažinsite skubotumą ir priimsite interpeliaciją. Bet jeigu nepripažinsite, jeigu atidėsite ad calendas graecas, tai viena išvada gali būti, kad iš šios Seimo tribūnos mūsų tarptautiniais politikos klausimais jūs nenorite, kad valdžia pasisakytų, koks jos yra nusistatymas, kaip ištikrųjų dalykai stovi. Ir daug vilties neturiu, nes valdžios leidžiamajam laikrašty ponas Dailidė jau pasisakė ir dar iškreipė padėtį.

Tai manau, jau ir del to būtų valdžios pareiga ateiti ir atitaisyti.

Dar užsienio klausimais galima būtų pasisakyti iš šitos tribūnos, besvarstant valstybės biudžetą. Bet yra skirtumas, ir štai koks. Besvarstant biudžetą, kaip rodo ligšiolinė praktika, valdžios atstovai nedalyvauja. Ir mes negalime žinoti valdžios dalykų įvertinimą. O tas yra labai svarbu. O norint išgirsti valdžios dalykų įvertinimą, yra vienintelis kelias — paduoti interpeliaciją. Ir tai motyvai, kodel pasirašiusieji siūlo pripažinti interpeliaciją skubota. Vadinasi, kadangi klausimas tikrai yra skubotas, o antra, kad jau laikas, kad valdžia išeitų ir iš tos tribūnos pasisakytų svarbiais krašto reikalais.

Pirmininkas. Prieš skubotumą žodį gauna atstovas Dailidė.

Dailidė (vl.). Parlamentarinėj praktikoj užsienio klausimais interpeliacijos teikiamos paprastai ar tais atvejais, kad yra pavojaus, išeinančio iš neigiamos vyriausybės politikos, kad daromieji vyriausybės žingsniai bus kraštui žalingi, ar tais atvejais, kuriuos akcentavo kalbėjęs čia interpeliacijos skubotumą atstovas Voldemaras, būtent, kada norima priversti vyriausybė plačiau pasisakyti užsienio politikos klausimais.

Čia patiektoj interpeliacijoj galima rasti tik du svarbiu priekaištų: viena — kad vyriausybė pasiuntusi Genevon tokią delegaciją, kuri svarbius Lietuvai politinius klausimus vedė ne su prideramu taktu ir per tai susidarė užsienyje įspūdis, kad Lietuva nepasipriešino, ir nepriduoda Lenkijos išrinkimui į Tautų Sąjungos Tarybą didelės reikšmės. Žinoma, kada taip statomas klausimas, rimtai atsakyti į jį netenka. Ginčytis del įspūdžių ne Seime vieta. Vienas gali gauti vieną įspūdį, kitas kitą. O iš užsienio spaudos matyti, kad įspūdis visai ne toks, kaip čia kalbėjo atstovas Voldemaras. O kaip vyriausybė įvertina Lenkijos išrinkimą į Tautų Sąjungos Tarybą, tai geriausiai rodo padarytoji su Socialistinių Sovietų Respublikų Sąjunga sutartis. Aš esu iš šitos tribūnos girdėjęs, kaip įvertino pats atstovas Voldemaras tą sutartį: jis siūlė net padaryti Ministeriui Pirmininkui Sleževičiui ovacijas iš Maskvos sugrįžus. Imsim dabar kitu atžvilgiu patiektąją interpeliaciją. Ar yra reikalinga versti dabar vyriausybę plačiau kalbėti užsienio politikos klausimais. Tenka konstatuoti, kad užsienio politikos klausimais labai plačiai buvo kalbėta, besvarstant pasirašytos su SSSR sutarties ratifikavimą. Tada buvo vispusiškai nušviesta vyriausybės užsienio politika, ir dabar prie to klausimo Seimui grįžti netenka. Be to, ir spaudoj savo laiku buvo gana plačiai nušviesti interpeliacijoj keliami klausimai. Ir del klaipėdiečių skundo ir del išrinkimo Lenkijos į Tautų Sąjungos Tarybą. Ir manau, nėra reikalo iš naujo kelti tuos klausimus, nes visiems Seimo nariams šitie klausimai ganėtinai yra paaiškėję. Tas faktas, kad interpeliacija yra patiekta dviems su puse mėnesių po tų įvykių, apie kuriuos kalbama interpeliacijoj, aiškiai rodo, kad ir patys interpeliantai tiems įvykiams nepriduoda didelės reikšmės ir ne tuo tikslu interpeliacija įneša. Todel čia nurodytieji argumentai už skubotumą ir priimtinumą yra nepamatuoti. Valstiečių laiduininkų frakcija siūlo balsuoti prieš skubotumą.

Pirmininkas. Skubotumo klausimas duodamas balsuot. Kas už interpeliacijos skubotumą? (taut. ūs. krd. df) Kas prieš? (Visi kiti, išskyrus ūkp., kuri susilaiko.)

Už — 29, prieš — 41, — interpeliacija pripažinta neskubota.

Pirmininkas. Interpeliacijos priimtinumas bus duodamas balsuoti. Del balsavimo motyvų žodį gauna atstovas Voldemaras.

Voldemaras (t.). Tautininkų vardu turiu pareikšti šiuo svarbiu klausimu motyvus, kaip mes elgsimės šį klausimą balsuojant. Susiduriam su kuo? Buvęs ministeris pirmininkas iš šios tribūnos metė eilę sunkių apkaltinimų ir paskui pulkininkas Zubrys, mūsų kolega, kurio iškalbą, net tik karišką narsumą, visi čia girdėjom ir ja gėrėjomės, tuo apkaltinimus atrėmė. Buvo prieštaravimų tarp vieno ir kito. Ir aš neturiu motyvų netikėti nei vienu, nei kitu. Iš karto tikėti dviem priešingiems dalykams niekas pasaulyje negali. O čia kelias, man rodos, būtų paprastas. Aš kelintą kartą žiūriu į poną Krašto Apsaugos Ministerį Papečkį, ir man rodos, kad jis jaučiasi nuskriaustas. Jis mano: man neduoda kalbėti, o aš ir iškalbą neblogą turiu ir galiu pats tuos kaltinimus atremti.

Kada kalba iš tribunos, valdžia oficialiai turi progos prieiti prie kiekvieno dokumento. Ponas Zubrys mums paskaitė eilę dokumentų. Aš šventai tikiu, kad jis tą sąžiningai atliko, bet oficialumo tie jo dokumentai neturi. Kaipo Seimo atstovas, aš neturiu galimumo nueiti ir pasakyti: duokit man tuos visus dokumentus, kuriuos ponas Zubrys čia skaitė. Todel tais klausimais turėjo valdžia atsakyti, ir del to mes būtume už interpeliaciją.

Bet yra dar kitas, dar svarbesnis motyvas. Šiuo klausimu, kariuomenės klausimu, mes ką tik girdėjom ir daug jumoristikos ir rimtų dalykų, ir viskas buvo čia suvelta į vieną. Kariuomenės klausimas išneštas į tribuną. Jeigu pažiūrėsime mūsų biudžeto taisyklių — ten pasakyta, kad svarstant kariuomenės etatus tam tikrais atvejais, ir tai plenume, vengiama šiokių tokių aiškumų. O mes čia kalbam tokiais dalykais prie atidarytų durų. Mes manom, kad jei ir toliau taip bus kalbama, tai mes padėtį dar labiau pabloginsime. Todel mes negalime net tęsti šitų diskusijų taip atvirai, kaip tai dabar daroma. Mes norėtume išaiškinti klausimą, bet, neuždarius durų, mes to padaryti negalim. O mūsų permažas skaičius tokį reikalavimą statyti ir jį pravesti. Ir nenorėdami, kad kariuomenės reikalai būtų ir toliau čia nešami, mes nuo balsavimo susilaikysime.

Pirmininkas. Interpeliacijos priimtinumas duodamas balsuoti. Kas už priimtinumą? (ūs., kd. ir df.) Kas prieš? (vl., sd., žydai, lenkai ir klaipėdiečiai). Už priimtinumą — 27, prieš — 43, — interpeliacijos priimtinumas atmestas.

Del apsilenkimo su statutu gauna žodį atstovas Voldemaras.

Voldemaras. Aš turiu didelio pasigailėjimo išreikšti, kad mūsų žodžio laisvė nėra užtenkamai apsaugota čia pat Seime. Atsirado naujas pavojus tai laisvei užgniaužti. Mūsų pasigailėjimas juo didesnis, kad Seimo Pirmininkas, senas kovotojas už Lietuvos laisvę . . . Aš žinau, apie jo nemažus nuopelnus, kad jis pats buvo prieš laisvės varžymą iš rusų pusės ir kovojo, kada dar kiti iš mūsų tebebuvo vaikai. Dabar, kada atsirado nepriklausoma tribuna, tenka labai pasigailėti, kad atstovo pareikšta kalba būsianti perduota prokuratūrai. (Iš dešinės: Gėda, gėda. Dešinėj didelis triukšmas).

Einant Seimo statutu, tos teisės Seimo Pirmininkas neturi. Jeigu kyla sumanymas atiduoti atstovą už kalbas teisman, tai toks sumanymas atatinkamai statuto 88 paragrafui, turi būti svarstomas. Bet Seimo Pirmininkas tos teisės neturi. Pati gi kvalifikacija atstovo Trimako kalbai yra tai atgaivinimas 129 straipsnio baud. statute, taip labai Rusijoj pagarsėjusio. Seimo Pirmininko buvo pasakyta, kad bus pranešta prokuratūrai stenogramos ištrauka paties prezidijumo noru be prokuratūros prašymo, nors prezidijumas neturėtų teisės to daryti, dargi esant tokiam prašymui. Tiesa, Rusų Dūmoj buvo panašus sumanymas įneštas, kad socialdemokratai buvo atiduoti teisman, bet tai buvo dešiniųjų darbas. Nejaugi Lietuvoj panaši praktika turi pradėti veikti? Būna atsitikimų, kada atstovo neliečiamybė gali būti suvaržyta, gali būti reikalas atstovą išduoti prokuratūrai, bet tai daroma tik pačiai prokuratūrai to reikalaujant ir tai su Seimo pritarimu. Seimas tą klausimą svarsto, prokuratūra nereikalauja ir nutaria, ar patenkinti reikalavimą ar ne. Gi šiuo atveju šis darbo imasi. O Seimo Pirmininkas, senas veikėjas ir kovotojas už laisvę . . . Apsireiškimas labai liūdnas. Be to, konstitucijos 37 § aiškiai pasakyta, kad kalbos Seime, pasakytos iš tribunos, pareigas einant, yra laisvos, išskyrus įžeidimus. Vadinasi, tik įžeidimai išskirti. (Iš kairės: Valstybę įžeidė.) Valstybę negalima įžeisti. Kas žino įstatymus, o kiekvienas iš mūsų turi žinoti įstatymus, tam aišku, kad galima įžeisti gyvą asmenį, o ne juridinį. Valstybė yra sąvoka, taigi jos negalima įžeisti. Aš sakau, kad man tas labai parūpo, nes mes prieinam vėl prie senos rusų tvarkos, atstovų tampymo teismuose už kalbas. Taigi Seimo Pirmininkas nusižengė ne tik statutui, bet ir konstitucijai. Iš seno kovotojo už laisvę mes to nelaukėme.

Pirmininkas. Aš turiu Seimui pasakyti, kad aš pasakiau, jog bus pranešta, kad tą įvertintų. (Dešinėj triukšmas. Balsai iš dešinės: Aha . . . Šalin, šalin . . . Tolimesnių Pirmininko žodžių triukšme nebegirdėti. Didelis skambutis tvarkon.)

Del apsilenkimo su statutu žodį gauna atstovas Mikšys.

Mikšys (ūs.). Po pertraukos Prezidiumas pareiškė, kad atstovo Trimako kalba bus pasiųsta prokuratūrai. Ką tik kalbėjo atstovas Voldemaras ir išreiškė visai teisėtą pasipiktinimą del laužymo Seimo statuto ir konstitucijos. Nežiūrint to, ponas Pirmininkas rado reikalo dar sykį pakartoti šitą neleistiną dalyką. (Iš dešinės: Gėda, skandalas.) Seimo statutas tik kvalikfikuoja Seimo Prezidiumo darbus, būtent, pasakyta, kad Seimo Prezidiumas vadovauja Seimui ir tvarko Seimo reikalus. Pirmininkas tvarko posėdžius, bet niekur nei statute nei konstitucijoj neduodama prokuratūros teisės mūsų Pirmininkui. Jeigu Seimo Pirmininkas pasakė, kad jis jau siunčia valstybės gynėjui atstovo kalbą, reiškia, Seimo Pirmininkas jau rado nusižengimą ir pasmerkė Seimo atstovą už jo pasakytą iš tribunos kalbą. Reiškia, jau atrado, kad būtų traukiamas teisman. Tai yra pasmerkimas iš anksto. Tai yra neleistinas dalykas. Einant Seimo statutu, Seimo Pirmininkas tos teisės neturi. Toliau jau atstovas Voldemaras sakė, kad tai yra atgaivinimas ar noras įvesti Rusijos Dūmoj iškeltą klausimą, kad atstovai už savo kalbas atsakytų prieš prokuratūrą. Bet Rusų Dūma prie tolaikinės žandarų tvarkos neprileido, kad tas dėsnis būtų taikomas praktikoje. Šiandien prie mūsų tikrosios demokratinės tvarkos įvedamas tas žandarų principas. Tai yra gėda Seimui ir gėda Pirmininkui, kuris tokią praktiką įveda. Nei konstitucija, nei statutas tos teisės neduoda . . . (Skambutis).

Pirmininkas. Atstovą Mikšį kviečiu prie tvarkos.

Mikšys (Nepaisydamas Pirmininko žodžių kalba toliau. Bet del *kilusio triukšmo jo žodžių negirdėt.*)

Pirmininkas. Daryti pastabas pirmininkui aš tamstai neleidžiu ir, kadangi Tamsta neklausai pirmininko nurodymų, atimu žodį. (Dešinėj kyla triukšmas. Šauksmai: Gėda, skandalas. Tolimesnių kalbėtojo ir Pirmininko žodžių del triukšmo negirdėti.)

Mikšys. Prezidiumas apsilenkė su statutu, apsilenkė ir su konstitucija. Aš turiu pažymėti, kad konstitucijos 38 § sako, kad atstovai del savo nuomonės pareiškimo negali būt teismo baudžiami. Reiškia, pasiremiant šituo § Seimo atstovo kalba negali būt siunčiama prokuratūrai, teismui. Reiškia, prasilenkta ir su statutu ir su konstitucija. Prieš tai mes griežtai protestuojame. (Dešinėj didelis pritarimas ir šauksmai: Gėda, skandalas).

Pirmininkas. Aš turiu įspėti čia kalbėjusį atstovą Mikšį, kad jis kalbėdamas apsilenkė su statuto 154 §, kuris sako, kad pastabos del pirmininko nurodymų neleistinos . . . (Iš dešinės: Statuto laužymas,

konstitucijos laužymas, gėda, skandalas. Iš kairės: Sukilėliai. Iš dešinės: Nagaikininkai. Didelis skambalas kviečia tvarkon, tolimesnių Pirmininko žodžių negirdėt.)

. . . O 153 statuto § sako, kad kiekvienas Seimo atstovas turi teisės raštu įteikti Seimo Prezidiumui del neteisėtų pirmininko pasielgimų pareiškimą, kuris neskelbiamas, bet pridedamas prie protokolo. Pirmininkas turi teisės įrašyti į protokolą pasiteisinimą. (Triukšmas per visą laiką nesiliauna.)

. . . Kadangi tuo pačiu klausimu yra užsirašę kiti kalbėtojai, tai aš jiems žodžio neduodu . . . (Dešinėj kyla dar didesnis triukšmas. Atst. Krupavičius iš vietos: Tamsta privalai duoti balsą.)

. . . Aš siūlau atstovams pasinaudoti 153 § . . . (Triukšmas nesiliauna).

Posėdis baigiamas. (Kyla didžiausias triukšmas. Balsai: Šalin pirmininkas.)

. . . Kitas posėdis ryt 9 val. Darbų tvarka ta pati.

Posėdį skelbiu pasibaigus.

(14 val. 45 min.)

DĖL 1927 M. BIUDŽETO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 51-sis posėdis, 1926 m. gruodžio 2 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja II sekretorius B. Žygelis. Dalyvauja: 73 Seimo atstovai.

Dienotvarkėje svarstomas punktas: Lietuvos Respublikos 1927 m. biudžeto projektas, I skaitymo tęsinys. M. Š.)

Voldemaras (taut.) Biudžeto klausimas, gerbiamieji Seimo atstovai, visuose kraštuose sukoncentruoja parlamente viso gyvenimo klausimus. Seimas tuomet renkasi kaip tik tam, kad pažiūrėtų visą, taip sakant, valstybės mašiną, kaip ji eina, kaip ji dirba, ar viskas yra tvarkoje, ar yra kas pertvarkytina ir t.t. Prie biudžeto, ypač bendroms diskusijoms einant, kiekviena partija turi pasisakyti, įvertinti, kaip ji žiūri į valstybės padėtį, kaip žiūri į valstybės gyvenimą. Tai, sakau, visose valstybėse taip yra. Pas mus turi būt dar daugiau dalykų, kuriais tenka susidomėti svarstant biudžetą, nes mes gyvename ne sena nusistovėjusia tvarka, bet esame dar tokiame periode, kada valstybė tvarkosi, kada valstybės mašina dar vystosi, kada dar šis tas keičiasi. Ir todel dažnai turime spręsti tokius klausimus, kurie kitose senose nusistovėjusiose valstybėse jau nekyla. Todel kad pas juos jau yra amžiais išmėginta tvarka ir ten užtikrintas tam tikras normalumas. O jaunose valstybėse biudžetas yra tas ekzaminas, kuris parodo, kiek yra gyvų jėgų krašte, kaip kraštas toliau vystysis, ar jis nori toliau gyventi ar pradeda pūti. Jeigu biudžeto svarstymo metu nebus išgirsta iš niekur gyvos sveikos minties, tai bus žymė, kad kraštas giliai serga, kad jis yra stagnacijoj, kad jis pradeda pūti. Bet jeigu diskusijose prie biudžeto pasirodys kai kada ir nepraktiška, bet nauja, sveika mintis, tai šitas rodo, kad valstybė nori

rasti kelių, kuriais eidama galėtų tapti tokia kultūringa valstybė, kokios šiandien yra senos nusistovėjusios valstybės. Ir visai nesuprantama, kad prie biudžeto, ypač prie naujos valdžios, visi laukia, kad bus išaiškinta padėtis, kad bus išaiškinta plačios visuomenės reikalai. Biudžetas dar nebuvo pradėtas svarstyti, o jau, nekalbant apie spaudą, pasirodė eilė rašinių iš įvairių suinteresuotų grupių, kurios iš patiekto biudžeto projektio nemato ganėtino savo interesų patenkinimo. Čia galima paminėti prekybininkų ir pramonininkų memorandumas, kuris irgi yra deklaracija tam tikrų kapitalistų grupių atstovų prieš Finansų Miniserio deklaraciją ir kartais aštriai puola finansinę politiką. Vadinasi, Seimas dar tikrai nepradėjo svarstyti biudžeto, o jau visuomenės susidomėjimas yra didelis. Dabar pereisim prie paties biudžeto.

Čia reikia pasistatyti klausimą, ar vyriausybė ir šiandien žiūri į biudžetą taip, kaip ji žiūrėjo vasarą, kada atėjo su Kabineto deklaracija. Tada jau deklaracija buvo šiuo atveju ne visai aiški. Vėliau buvo įteikta interpeliacija ir prašyta, kad būtų suteikta daugiau aiškumo. Ponas Finansų Ministeris Rimka, atsakydamas į interpeliaciją, štai ką pasakė: „Finansinė programa gali geriausiai pasireikšti darbuose. Ir kaip Seimas turės progos susipažinti su 1927 metų biudžeto sąmata ir su paruoštais finansinėj srity įstatymo sumanymais, tai šita programa bus jau konkrečiai išdėstyta."

Vadinas, Finansų Ministeris, atsakydamas į interpeliaciją, žadėjo didelių darbų. Sakė: „Mane pažinsite iš darbų." Žadėjo tuomet tam tikrų finansinių reformų. Žadėjo tam tikros programos. Dabar pažiūrėsime, jeigu pati vyriausybė tada tokiomis akimis žiūrėjo į biudžetą, tai kaip dabar žiūri, kada atėjo į Seimą su biudžetu, ar laikosi tos pačios nuomonės, ar kitos. Nedaug laiko praėjo, o nuomonės šiuo atveju diametraliai pasikeitė. Visų pirma p. Rimka, kuris neranda reikalo čia šitų diskusijų klausyti, patiekdamas biudžetą ir skaitydamas savo finansinę deklaracijs, pasakė: „išviso reikia pabrėžti, kad ruošiant 1927 metų biudžeto sumanymą, nebuvo galima padaryti pagrindinių atmainų nei pajamų, nei išlaidų sąmatose". Vasarą žadėjo ateiti ir pasirodyti darbais, o rudenį ateina ir sako: aš nieko negalėjau padaryti, nes nebuvo galima. Motyvai toki, kad naujoji vyriausybė pradėjo vesti valstybės reikalus tuomet, kai sekamiems metams sąmatos atskirų ministerijų jau buvo baigiamos ruošt. (Iš kd: Netiesa.) Ir laikas buvo trumpas, norint pagrindinai peržiūrėti visas sąmatas ir pamatinių atmainų padaryti. Jau vien delto nebuvo galima, kad sąmatos yra ruošiamos tam tikrais įstatymais, kuriuos reikėtų peržiūrėti ir pakeisti.

Vadinasi, ponas Finansų Ministeris tik viena tegalėjo pasakyti, kad reformų nepatiekė del ne nuo jo pareinančių priežasčių: ir neišpildęs savo pažadų, jis neatsiprašo už tai Seimą, kad tų pažadų negalėjo įvykdyti. Dar vienas motyvas, labai įdomus, kad, girdi, įstatymas apie biudžeto vykdymą jį labai suvaržė. Bet biudžeto vykdymo įstatymas pas mus guli jau dviem skaitymais priimtas. Faktas, kad ligi šios dienos jokio finansinio įstatymo apie biudžeto sudarymą nėra. Buvo tam tikra praktika, kuri buvo konkrečiau susitarus nustatyta pačios valdžios su Seimo dauguma. Ir aiškus dalykas, kad naujas Finansų Mnisteris praktiką, jeigu jinai nepatinka, gali pakeisti. Vadinasi, kaip tik jo rankos buvo kur kas laisvesnės, negu kad būtų tas įstatymas priimtas. Ir jeigu slepiasi už nesamo šito įstatymo, tai yra kitos priežastys. Pasirodo, kad biudžeto sustatymo darbas jam buvo persunki našta. (Dešinėje pritarimas.) Ir pirmų pirmiausia technikos atžvilgiu. Aš, žinoma, nereikalausiu negalimo daikto. Jeigu mes pažiūrėsime nuo 1919 m. ligi to, ką turime šiandien rankose, tariant, nuo hektografuotų keletos lapelių ligi spausdinto tomo, tai turėsime pripažinti, kad techniško atžvilgiu toli nueita nuo to punkto, nuo kurio buvo pradėta. Bet jeigu pažiūrėsime, kaip toli reikia nueiti, kad turėtume tokį biudžetą, kaip turi kitos valstybės, gerai sutvarkytos, tai turime dar toli eiti. Ir jeigu Finansų Ministeris mažai nuėjo, aš jį nekaltinsiu. Bet vis delto galėjo pasireikšti didesnis progresas, negu dabar yra. Šitame biudžete, reikia tiesą pasakyti, nėra nė vienos naujos minties sulyginus su praėjusių metų biudžetu, nėra nė vieno žingsnio pirmyn, ir yra davinių, kad Fin. Min. net jo neskaitė. Matyti iš paties teksto, kad biudžetas tai yra valdininkų darbas, kurie jį sustatė, o Finansų Ministeris tik pasirašė. Aš manau, kad tą mes lengvai galėsime pastebėti, jeigu mes paskaitysime formos atžvilgiu įvairias biudžeto dalis. Ką mes pastebime toje garsioje deklaracijoje? Kas tenai yra? Tai yra santrauka to, ką turime biudžeto pirmuose puslapiuose. Duotos žinios iš įvairių ministerijų ir jos visos sutrauktos. Ir mes iš to jau matome, kad tvarka ta pati, visur nurašyta, bet kai kur nurašydamas p. Finansų Ministeris patingėjo pažiūrėti. Ir šito spaudinio tekste, kurį čia turime, yra pasakyta vienas dalykas, o Finansų Ministerio deklaracijoje pasakytas kitas dalykas. Išvada gali būti aiškiausia, kad Finansų Ministeris šitą dalyką visai nebuvo skaitęs. Kad savo tvirtinimą galėčiau pagrįsti, aš privesiu tamstoms porą faktų. Kada p. Ministeris kalba apie kreditą ir primena santykius Lietuvos iždo su emisijos banku, jisai štai ką rašo. Rašo, išdėstęs santykius tarp Lietuvos Banko ir iždo, kiek yra pinigų, kokia padėtis Finansų

Ministerio ir kad Ministeris nėra įgaliotas laikinojo deficito biudžete padengimui išleisti trumpalaikius iždo pasižadėjimus, už kuriuos Emisijos Bankas patiekia banknotų. Užsienyje tas galima padaryti, kitose valstybėse tas galima, o Lietuvoje ne tik nėra galima tokių pasižadėjimų lapų išleisti, bet net ir metalinių pinigų ,atsargos fondo sumas biudžeto reikalams tegalima naudoti tik Seimui sutikus. Vadinasi, Finansų Ministeris nurodo, kad kituose kraštuose iždas gali išleisti bonus ir jeigu stinga pinigų diskontuoti juos ir tokiu būdu papildyti tą trūkumą, bet Lietuvoje, jis griežtai pabrėžia, tas negalima padaryti. O ką kalba apie iždą atatinkamam skyriuje pridėtieji lapai? Jeigu mes tą raštą pažiūrėsime, tai pamatysime, kad čia tarp p. Ministerio ir tojo bendradarbio yra pagrindinis skirtumas. 63 pusl. yra visas skyrius — valstybės iždo kredito operacijos. Tenai pasakyta: kreditą lengvinančių operacijų gali atlikti ir valstybės iždas, būtent naudodamasis Emisijos Banko avansais ir paskleisdamas juos apyvarton, antra, leisdamas valstybės iždo ženklų (bonų) ar tai apyvartos tikslams, ar tai bėgamiems nelygumams tarp išlaidų ir pajamų reguliuoti. Čia pasakyta, kad iždas gali tas operacijas daryti, leisdamas iždo bonus. O Finansų Ministeris sako, kad — ne, aš to negaliu padaryti. (Atst. Bielinis, iš vietos: O toliau ką sako?) Tiesa, Emisijos Banko sutartyje tas nėra numatyta ir todel čia tiesa p. Ministerio pusėje. Bet aš konstatuoju, kad ne valdininko vardu įneštas šitas projektas, o viso Kabineto vardu, už jį visas Kabinetas atsako. Ir kada skaitau vienur kitur, tai man rodos, kad nei Finansų Ministeris nei visas Kabinetas nėra užverstas darbais, kad negalėtų paskaityti tą, ką jisai Seimui teikia, Kabineto vardu, kur yra kelios dešimtys žmonių. (Iš sd: Toliau paskaityk.) Skaitysiu ir toliau. Aš tą viską pabrėžiau ir keletą kartų skaičiau, skirtumas tarp vieno ir kito yra, tokio skirtumo ir prieštaravimo tarp vieno ir kito jokiu būdu neišvengsti. (Atst. Bielinis, iš vietos: Pasakyta, kad mūsų valstybės iždas kredito funkcijas ligi šiol yra neišvystęs.) Tai kitas dalykas. (Juokas.) Nesijuokit, čia išeis ne *a*, bet *b*. Pažiūrėkime, kas ištikrųjų yra. Pasakyta, kad kredito funkcijos yra neišvystytos, bet jas gali išvystyti. Čia apie teisę eina kalba. (Iš sd: Scholastika.) Jeigu neturiu teisės pasiskolinti 100 litų, tai nesiskolinu, o jeigu turiu teisę ir nesiskolinu, tai yra ne scholastika. O Ministeris sako, kad negaliu nė vieno lito gauti. Ir kad ir kaip mes čia lyginsim, vis tiek čia skirtumo neišlyginsime. Čia tik reikia skirti, kas yra praktika ir kas yra teisė. (Atst. Sugintas, iš vietos: Negaudykit atskirų žodžių, bet žiūrėkit esmės.) Čia ne atskiri žodžiai, čia kaip tik esmė, ar valstybės iždas turi teisės leisti bonus ar ne. Taigi

Finansų Ministeris skundžiasi, kad jisai kaipo Finansų Ministeris dažnai yra suvaržytas, kadangi kitų kraštų Finansų Ministeriai gali išleisti bonus, o jisai to negali padaryti. O čia rašte sakoma, kad valstybės iždas savo operacijoms išvystyti leidžia valstybės iždo ženklų,bonų, ar tai apyvartos tikslu, ar tai bėgamiems nelygumams tarp išlaidų ir pajamų reguliuoti. Didesnio prieštaravimo negalima reikalauti. Ir čia jokia filosofija, jokiais žodžiais negalima įrodyti, kad tas pats pasakyta ir vienu ir kitur. Čia kaip tik dalykai yra priešingi. Ir tokių prieštaravimų yra daugiau. Štai kitas vienam puslapy menkniekis, kaip yra rašyta neatsargiai. Tamstos imkite 77 puslapį. Ką ten rasime? Rasime, kad geležinkelio Amaliai — Telšiai 50 kilometrų ilgio jau pastatytas. Jau pastatytas, aišku. Dabar atidengkim 74 pusl. Ką pamatysim? Pamatysim, kad geležinkelio ruožui baigti 1927 metams asignuota 4.088.000 ir 1.509.000. (Atstovas Bielinis, iš vietos: Tai kas iš to?) — Kas iš to? Ogi tas, kad jei geležinkelio ruožas baigtas, tai kam pinigai? (Dešinėj juokas.) Vienur sako, kad baigtas, o kitur — duokit man 4 milijonus ir dar pusantro milijono. (Atstovas Bielinis, iš vietos: Tai bėgiai baigti, bet stotys dar nepastatytos.) — Aš skaitau, kas parašyta. (Atstovas Kuzminskis, iš vietos: Aš važiavau, pone profesoriau.) — Tai tamsta nori pravesti dėsnį, kad reikia suprasti ne taip, kaip ministerio parašyta: kur parašyta „baigta", suprask „nebaigta", o kur nebaigta, tai suprask, kad „baigta". (Dešinėj juokas.) Žinoma, čia jokio kriminalo nėra, aš nesakau, kad tai valstybės išdavimas ar ką, bet jau pačiame tekste mes matom prieštaravimą. Tai aš ir sakau, kad net technikos atžvilgiu viskas padaryta netinkamai; viename puslapyje sakoma vienaip, kitame — kitaip. Tokių dalykų neturėtų būti.

Toliau yra net ir esminiai dalykai paliesti. Aš nežinau, jei būtų finansų ministeris, gal jis man paaiškintų. Bet aš turiu pasakyti vieną dalyką, kuriam aš jokio išaiškinimo nerandu. Tariant, kada kalbama apie valstybės skolas, apie valstybės pasižadėjimą, tai ką mes ten matome. Amerikos paskola figuruoja du kartu: vieną kartą figuruoja kaipo nuošimčiai, kitą kartą — kaipo amortizacija. Mes žinome, kad ir vienas ir kitas nužiūrėta įstatymu, konvencija. Einant konvencija, sudaryta su Amerika, už paskolą arti 5 milijonų dolerių, tos paskolos konsolidaciją mūsų valdžia prižadėjo ir Seimas ratifikavo mokėti per 62 metus. Konvencijoje nužiūrėtas ir mokėjimo būdas. Iš vienos pusės — skolos amortizacijai, iš kitos — nuošimčiams. Skolos amortizacija yra nužiūrėta tuo būdu, kad kas metai įrašoma tam tikra suma, kuri reikia mokėti. Praeitais metais buvo 30.000 dolerių, šiais metais jau 31.000

dolerių ir t.t. Bet čia amortizacijai suma įrašyta tokia, kokia reikalinga. Kitas dalykas del nuošimčių. Nuošimčiams įrašyta suma ne toji, kuri konvencijoje nužiūrėta. Tariant, einant konvencija, už paskolą mokama 3% metams. Skola yra 6 milijonų, vadinas, 3% metams sudaro 180.000 dolerių. Bet pasirodo kas? Pasirodo, kad įrašyta ne toji suma, o visai kita, kuri maždaug pusę tos sumos sudaro. Kodel taip padaryta, aš jokiu būdu negaliu suprasti. Varčiau biudžetą iš vieno galo į kitą ir norėjau suprasti išaiškinimą, kodel dabar amerikiečiams kur kas mažiau tenka mokėti, kaip sutartyje nužiūrėta, ir tokio išaiškinimo aš niekur neradau. Gal būt finansų ministeris tarėsi su Amerika, gal būt jam Amerika nuleido tuos nuošimčius, aš to nežinau. Jei taip būtų, tai aš tik sveikinčiau jį del to, bet vis delto to dalyko išaiškinimas palieka tik spėliojimams. Kodel taip padaryta? Aš manau, kad čia stačiai kažin kokia klaida. Kokia klaida, aš nesiimu pasakyti, bet, tur būt, kažin kokia klaida. Tai vėl kas yra? Biudžetas, technikos atžvilgiu, statomas taip, kad jis neatatinka mūsų esančiai padėčiai, kuri fiksuota mūsų įstatymais. Įstatymuos randame vieną dėsnį, o biudžete kitą. Aš kol kas kalbu tik del biudžeto techniškos pusės. Gal tas del skubotumo įvyko, kad vienur — „Vyriausybės Žiniose" — nurodomas vienas dalykas, o kitur — biudžete — nurodomas kitas dalykas. Tuo būdu, man lieka tik konstatuoti tas nesusipratimas; ir aš bijau, kad tas nesusipratimas neitų ir toliau. Tariant, kada reikės mokėti Amerika tą skolą, tai kad nesusidarytų tokia padėtis, kada biudžete bus įrašyta viena suma, o amerikiečiai mums primins, kad mūsų valdžia turi dar tiek ir tiek įnešti ir kad ji jau praleido terminą. Aš sveikinčiau, jeigu Finansų Ministeris išgavo tokią nuolaidą, nes tai būtų labai didelė nuolaida. Bet kaip yra, tai tenka vis delto pasigailėti, kad jis neateina ir pats to neišaiškina. Gal čia spaudos klaida. Bet jeigu pažiūrėti — greta su skolomis Amerikai, sakysim — Tilden Smitho — 23 puslapy, tai išeina didesnė, negu turėtų būti. Kaip tas apskaičiavimas pravestas, aš nežinau, ypač kada sulygini su doleriais. 23 puslapy yra nurodyta, kiek reikia mokėti Tilden Smithui svarų, bet nuošimčiai yra kur kas didesni, negu išeitų kitaip. Mes turime piniginio vieneto įstatymą: ten doleris lygus 10 litų. Aš ir maniau, kad visur bus pravesta — doleriai pakeisti litais. Aš manau, kad tas pervedimas į litus ne visai atatinka minėtam įstatymui. Kokiu kursu pervesta, aš to nežinau, lygiai kaip nežinau ir to, kokio principo laikėsi vyriausybė. Bet aišku tik viena — vyriausybė pripažįsta, kad litas nelygus doleriui. Vadinasi, gyvenime įstatymas gali veikti ir kitu būdu. Gal čia yra technikos klaida ir del jos dabar kyla eilė nesusipratimų.

Sakysim, čia technikos dalykas. Bet tą nesusipratimą didina dar ir nebuvimas finansų įstatymo. Ne čia yra biudžeto juridinis pamatas, bet finansų įstatymas yra tas juridinis pamatas, o to įstatymo čia visai nepridėta. Nė vieno straipsnio nėra. Todel visoj eilėj klausimų, kurie turi būti, einant konstitucija, reguliuoti įstatymo keliu, tariant — priimti finansiniu įstatymu, jokio atsakymo nerandi ir jokio pateisinimo tam irgi neduoda. Aš jau konstatavau, kad technikos atžvilgiu paprastas biudžetas turi būti kartu su nepaprastu biudžetu, technikos atžvilgiu tarp tų dviejų biudžetų turi būti vienybė, o čia išeina lyg ir du biudžetai. Susidaro įspūdis, kad mes atsidūrėm kaž kokiame užburtame rate, kad pas mus ekzistuoja kaž kokios užbroniruotos sumos, kad niekas jų negalėtų suprasti ir atspėti, kas įrašyta. Reikia pasakyti, kad toji priemonė maskuoti biudžeto sumas eina ir toliau. Imsime pavyzdį. Čia yra visa eilė išlaidų — 248 puslapy. Ten yra kanceliarijos reikmenims skirta 21 tūkstantis, tarnautojų aprėdymui 21 tūkstantis, telefono, telegrafo ir kt. reikalams 1.500, o paskui eina „kitiems reikalams". Labai gražu. Reikia manyti vokiškai: jeigu pasakyta „kitiems reikalams", tai reikia manyti, kad tie reikalai yra kur kas mažesni, nes pradėta išvardymas nuo svarbesniųjų ir prieita prie visai menkų reikalų, kuriuos neverta net vardinti. Aš taip ir maniau, bet pasirodė, kad tiems „mažesniems reikalams" paskirta 4.756.000. (Dešinėj juokas.) Vadinasi, išvardinta eilė svarbių reikalų, kuriems skiriama po 21.000, o neišvardintiems reikalams, „kitiems reikalams", net 4 milijonai, arti penkių milijonų. Vadinasi, visuomenė turi žinoti, kad bus daugiau pasakyta, negu yra pasakyta. Taip išeina: paminėta, kokiems reikalams yra 21.000, kokiems reikalams yra kitos ne labai didelės sumos, o „kitiems reikalams" — ssu viršum keturi milijonai. Aš noriu tikėti, kad tie kiti reikalai bus svarbūs reikalai. Juk jeigu mes darom posėdžius, varginam vakarais Seimą, tai būtų labai gera, kad Seimas žinotų „tuos kitus reikalus". (Bielinis, iš vietos: Biudžeto komisijoj paaiškėjo.) Atsiprašau, aš turiu reikalo su savo sąžine ir mane jūsų Biudžeto komisija negali atstovauti. Kiekvienas atstovas turi teisės žinoti. (Bielinis, iš vietos: O Krašto Apsaugos komisija.) Prieisim ir prie to. Tokių išlaidų aš negaliu iššifruoti, ir kraštas negali iššifruoti. Tai yra tikra rusų biudžetų technika ir kitų kraštų, kurie visuomet turėdavo tam tikrų slaptų kreditų. Ten irgi, norėdami paslėpti tam tikrus tikslus, pavadindavo juos tam tikru vardu, kaip pas mus „kitiems reikalams". Paskui, žinoma, aikvoja tas sumas kaip nori. Čia primeta Krašto Apsaugos Ministeriją. Man teko kalbėti su vienu kariu: sako,

pažiūrėsite, koks bus biudžetas duotas. Ir tikrai: žiūriu — keletas žodžių, pastatyta suma ir baigta. Aš manau, kad nė viename parlamente taip nedaroma. Niekur tokio biudžeto nėra. Ir nesislapstykit perdaug už Krašto Apsaugos Ministerijos paslapčių. Iš tos pačios vietos dar užvakar atstovas Zubrys labai teisingai pasakė, kad mes norime perdaug paslapčių turėti. Ir jeigu koks nors pulkas daro viešą vakarėlį, tai tas norima padaryti paslaptimi, bijomasi pavadinti pulką tikruoju vardu. Bet ar tai yra paslaptis? O čia visas biudžetas norima padaryti paslaptimi, pastatyti bendra suma ir taškas. Imkit Prancūziją, Angliją, tuos pačius vokiečius — pamatysit, kad ten galima rasti plačiausių davinių. Imkit kad ir caro laikų biudžetus, tokia jūros ministerija — net ten duota daug dalykų. Buvo ir paslėptų dalykų, bet vis delto didesnė dalis buvo aiškiai išvardina. Dabar gi su mūsų Krašto Apsaugos Ministerijos sąmata norima padaryti niekur nepraktikuojama paslaptis, kaip kadaise Prancūzijoj būdavo sakoma: „karaliaus paslaptis yra ta, kaip jis išleidžia, o pavaldiniams dalyko nėra; geras pavaldinys moka pinigus, o karalius moka juos išleisti." Žinoma, prie tokios tvarkos užtenka pastatyti vieną skaitmenį, o jau paskui jų dalykas šeimininkauti, daryti kaip jiems patinka.

Aš manau, kad tos kelios techninės pastabos turi savo reikšmės. Prie tų neaiškumų prisideda ir nebuvimas įstatymo apie mūsų valstybinių įstaigų santykiavimus išleidžiant pinigus, santykiavimus tarp Finansų Ministerijos ir Valstybės Kontrolės, arba viso Kabineto su Valstybės Kontrole. Pasakykit man, kokios rūšies yra valstybės atsiskaitymas? Kituose kraštuose tuo klausimu yra keli šimtai paragrafų. Pas mus to nėra. O realiai kas išeina? Išeina tas, kad kraštas neša didelių nuostolių. Sakysim, prasidėjo Anglijoj angliakasių streikas. Angliai brango. Mūsų gelžkeliai vis delto žymų kiekį anglių turi pirkti, atsivežti; ir pasirodo, kad tada, kada galima buvo pigiau pirkti, tada nepirkta. O pirkta kada? — Kada pabrango. Aš nežinau, kodel taip įvyko, bet faktas pasilieka faktu, kad už anglis permokėta 1 milijonas litų. Ir kada aš klausiau, kodel nepirko tada, kada buvo pigiau, tai atsako, mes norėjom pirkti, bet Valstybės Kontrolė neleido. Kokiu paragrafu einant Valstybės Kontrolė tai padarė, nežinau. Bet Valstybės Kontrolė turi vizuoti kreditus ir ji kreditus neatleido. (Atst. Toliušis, iš vietos: Kas galėjo žinot, kad pabrangs, ar valdžia ar Dievas?) Tiesa, valdžia ne Dievas, bet valdžia turėjo žinoti, valdžia turėjo numatyti. Ir jeigu valdžia ateina į Seimą ir pasako, kad „aš ne Dievas, aš negalėjau numatyti", tai kiekvienas parlamentas pasako: „tiesa, tu ne Dievas, bet tu valdžia ir tu

privalėjai numatyti". O jeigu negalėjai numatyti, tai reiškia, reikia ieškoti tokios valdžios, kuri galėtų numatyti. Čia aš nenoriu įtarinėti nei Kontrolės, nei Ministerių Kabineto, bet nurodau kaipo bendrą faktą. Reikia pasakyti, kad taip atsitinka del to, kad nėra įstatymo, kuris reguliuotų santykius tarp vienos ir kitos įstaigos. Ir delto, nė viena iš jų nežino savo pareigų. Todel viena įstaiga tormozuoja kitą, kliudo, daro netikslumų ir t.t. Aš nežinau, kuo paaiškins Kontrolė, gal ji taip pat turi savo aiškinimų. Bet faktas, kartoju, pasilieka faktu, kad valstybei tie netikslumai, tas santykių nesureguliavimas kaštuoja milijonus. Taigi, del tų anglių. Kada buvo galima pigiai pirkt — nepirko, o pirko, kada pabrango ir pirko jau ne angliškas anglis, bet Silezijos. Čia jau teko atmesti į šalį visus politinius sumetimus, kol dar daugiau nepermokėtų. Tai sakau, techniniai dalykai, nesutvarkymas įstatymo keliu santykių tarp vienos ir kitos vadybos, bet tie techniniai dalykai skaudžiai atsiliepia į visą valstybę. Ir kada aš klausiau p. Finansų Ministerio atsakymą į interpeliaciją, kad jis ateis su įstatymų sumanymais, tai ir maniau, kad prie biudžeto tiems klausimams bus kaip tiktai vieta, kad bus progos pasirodyti, kaip dabartinė vyriausybė sutvarkys tai, kas ligšiol nebuvo sutvarkyta. Bet to nepadaryta. Ir man rodos, visas šitas biudžetas yra sustatytas grynai mechaniškai. Galėjo būti sustatytas ne tiktai Finansų Ministerio, bet Ministerijos sargo, ar kito ministerijos valdininko. Paimtos visos žinios iš visų ministerijų, sutrauktos; paskui Finansų Ministeris, gal būt, padarė vieną kitą pataisą ir paskui pats, ar patarėjas, parašė prie biudžeto deklaraciją. Bet nė vienos gyvos minties, nė vienos originalinės minties, kaip pagerinti krašto padėtį, nėra. O kaip tik šiuo metu yra labai svarbu išgirsti šiuo klausimu kompetentingą nuomonę. O ką p. Finansų Ministeris mums pasakė? Jis pasakė apie Europos muitų uniją. O kada ta unija įvyks? Per 200 metų, o gal ir niekuomet neįvyks. O mums artimesnis yra biudžetas 1927 metams, ir tas klausimas del Europos muitų unijos jokios reikšmės čia neturi. Matyt, jis norėjo mus nuraminti. Pasakė, dabar sunkūs laikai, bet palūkėkite, ateis Europos muitų unija ir bus geriau, bus lengviau. Tai tuo atžvilgiu aš pastatyčiau by kurios parapijos kleboną ir jis pasakytų: kentėkit žmoneliai, vargkit, dabar sunkūs laikai, bet užtat aname pasaulyje jums bus atlyginta šimteriopai. Žinoma, tada būtų suprantama: sunkūs laikai — kentėkit ir vargkit. Taigi, matome, kad technikos atžvilgiu kas turėtų būti, to nėra, o kas nesvarbu, to nėra. Ir tą viską aš pastebėjau ne pirmas. Čia jau pramonininkai, kurių memorandumą čia minėjau, tuos pačius dalykus pastebėjo. Žmonės, ne labai gerbią

ministerį, stačiai nemandagiai priminė, kad reikia stebėtis, kad panaši deklaracija yra padaryta. Reiškia, visuomenė duoda suprasti per savo organizacijas, per savo atstovus, kad iš Finansų Ministerio reikia daugiau reikalauti. Ponas Finansų Ministeris savo laiku žadėjo mums finansinę programą. Bet čia jokios programos, ir ne tik jokios programos, bet ir gyviausius ir svarbiausius klausimus savo deklaracijoj nėra palietęs, kaip turėjo paliesti.

Tarp kitko šitame biudžeto projekte pastebėjau vieną sociologinį keistą apsireiškimą, kad pas mūsų gelžkeliečius gema daugiausia vaikų. (Iš sd: Delto, kad darbą dirba.) Taigi, pastebėjau, kad vaikų priedas gležkelių tarnautojams sudaro, palyginti su kitomis vadybomis, didžiausią poziciją. Sakysim, kelio tarnybos tarnautojų pagridinę algą sudaro 3 milijonai su viršum, o vaikų priedą 570.000 litų. Vadinas, daugiau kaip trečdalis eina vaikų priedui. Jeigu mes imsim Švietimo Ministerijos tarnautojus, aš neimu aukštesnius tarnautojus, bet imsiu maždaug eilinius tarnautojus, pažiūrėsim kiek pradžios mokyklų mokytojai gauna, tai pamatysim, kad algas sudaro 10 milijonų, ir apie 500.000 vaikų priedų. Kokia išvada? Aiškus dalykas, kad dukart vaikų priedas neduodamas, tai vadinas vaikų daugiau. Aš tyčia palyginau tą priedą su kitų vadybų tarnautojais ir pasirodo, kad Susisiekimo Ministerijos tarnautojai turi vaikų daugiausia, net daugiau už policijos vietos tarnautojus. Ir jeigu dabar sekti tą reiškinį per tūkstantį metų, tai galima būtų išvesti įdomią sociologinę teoriją, kaip gelžkelis veikia į vaikų skaičių. Gal būt čia reikėtų ištirti ir tą paslaptį išaiškinti. Reikia surasti kokį nors metodą, valdžiai išaiškinti, kur čia kas užkasta, kur užslėpta dalyko esmė, ar tai norima ištikrųjų, nes niekas iš mūsų negali tikėti, kad gležkeliečiai tikrai turi daugiau vaikų, negu kas kitas, ar tai norima jiems duoti — aš nenoriu įtarti, bet kada renku visus davinius, tai man susidaro įspūdis, kad stačiai gelžkeliečiai favorizuojami. Aš skaičiau eilėje žinių, kurios duotos tekste, sakysime, apie gelžkelius. Tai ką mes matome? Mes matome, kad algų ir šiemet pridėta ten, kur duoda deficitą. Ir tada, kokia prasmė pridėti algas ten, kur įmonė neapsimoka. Ir aš tada randu ne ekonominę prasmę, o politinę prasmę ir tokią prasmę, kurią aš skaityčiau, aš nenorėčiau įnešti nerimtumą į Seimą, bet tokią prasmę, kuri gali būti skaitoma favorizacija. (Atst. Bielinis, iš vietos: Klaida.) Aš nežinau, aš galiu klysti, bet aš konstatuoju faktą, kad šeimininkaujama ne ekonominiais pamatais. (Atst. Kvieska, iš vietos: 7.000 tarnautojų.) Bet pridėti nuošimčiai, apskaityta, pasakyta, kiek nuošimčių gelžkeliečių algos padidinamos. Aš tik žinau tą, kas čia yra

įrašyta, bet ne daugiau. Aš tik išvadą galiu padaryti, kad gelžkeliečius norėtų favorizuoti, kad jie būtų palankūs reikalui esant, sakysime, streiką gali padaryti, arba gali kokių kitų priemonių imtis. (Iš sd: Spėliojimai.) Spėliojimai, gal būt, kad aš klystu, gal būt yra ir kitos priežastys, bet aš apie tai negaliu žinoti. (Atst. Purėnienė, iš vietos: Reikėjo nueiti į Susisiekimo Ministeriją.) Man rodos, kad šitoje vietoje reikėjo valdžiai sėdėti ir išgirdus atsakyti, o ne taip, kad atstovai eitų į ministerijų prieškambarius žinių klausti. Man dar keistesnis dalykas, jeigu įmonė neapsimoka, ypač siaurieji gelžkeliai. Tai kokia gi ateitis? Valdžia sako, kad ateitis tokia, kad tokį ir tokį kelią mes uždarysime. Vienais metais ant to paties kelio padidinamos algos, o kitais metais tą patį darbininką, kuriam alga didinama, išmes į gatvę, kelią uždarius paliks be darbo. Nurodyta kaipo priemonė ateičiai išvengti deficito, uždaryti keletą linijų. Jeigu taip, tai man rodos, kad čia šeimininkaujama taip. Aš šiandien esu šeimininkas, bet neilgam šeimininkas, galiu algas pridėti, o ateičiai galima uždaryti, ir išmesti į gatvę. (Iš kairės: Nieko panašaus.) Tai kam sakyti tokius dalykus, kad bus uždaryti keliai. Gal būt, kad p. Bielinis naujų aiškinimų duos. Bet aš čionai imu vieną žinią, kuri yra įrašyta 77 pusl.: reikia pažymėti, kad Susisiekimo Ministerija pagaliau jau ėmėsi šio deficito priežasčių tyrimo. Pradėjo tyrinėjimus ir rado, kad mažai algų pridėjo. Ponas Bielinis gal pasakys, kad netiesa. Bet iš algų pridėjimo, aš galvoju, kad jeigu taip ilgai tyrinėjo, jeigu per vienus metus tik tiek gali ištirti, tai norint viską ištirti gali ir dešimts metų išeiti. O gali būti toks aiškinimas, kad betyrinėjant šito deficito priežastis buvo rasta, kad padidinus algas nebus deficito. Gal čia yra gilesnės deficito priežastys, bet mes nematome to išaiškinimo. Mes matome čia diena iš dienos gyvenimą. Ir iš šitos tribūnos, iš p. Finansų Ministerio, po jo optimistiškos deklaracijos pavasaryje, aš turėčiau teisės išgirsti paaiškinimų, kodel taip yra. Reikia, kad jisai ateitų ir paaiškintų. Tik aš abejoju, ar jis galės paaiškinti todel, kad iš dalies jisai neskaitė to biudžeto, o iš dalies todel, kad jis pasakojo rebusais, del kurių vieni interpeliaciją įnešė, gal nereikalingai, bet kuriuos aš vis delto ligi šiol negalėjau suprasti. Jis savo deklaracijoje paminėjo, kad, girdi, buvo šiais metais biudžetinio deficito apie 10 milijonų. Biudžetinio deficito sąvoka labai aiški, tariant, metai pasibaigia ir pasirodo, kad yra neprieteklius. Taip visame pasaulyje suprantamas deficitas. Jeigu kalbėti apie praėjusį laiką, tai aš suprantu, bet kada kalba apie biudžetinį defictą tuo laiku, kada biudžetiniai metai nepasibaigė, tai kaip suprasti, kas čia norima pasakyti, aš, Dieva

ži, nežinau: ir jeigu paskelbsite konkursą, išaiškinti kas tai yra paminėtas p. Finansų Ministerio biudžetinis deficitas, tai niekas neišaiškins. (Iš kairės: Statistikos biuletenį paskaityk.) Psichologiškai gal būt. Aš konstatuoju, kad mes Finansų Ministerio neturime, man vis tiek, kokios jisai bus partijos ar pažiūrų, bet man svarbu, kad Finansų Ministeris finansus žinotų ir man tokių minčių neužduotų, kad aš galėčiau biudžete orientuotis, kaip pritinka. Štai ko aš turiu teisės reikalauti, ir štai ką jis man turi pasakyti. Kokia yra p. Finansų Ministerio vedamoji mintis? Vedamoji mintis, jisai ir deklaracijoje pabrėžė, yra taupumus daryti, išlaidas mažinti, savo biudžetą suvesti šiemet mažesnį, negu praėjusiais metais. Bet tiesa liepia pasakyti, kad mūsų biudžetas ėjo dviem keliais; ligi praėjusių metų viršun, kasmet ėjo didyn, o pereitais metais pradėjo mažėti. (Atst. Markelis, iš vietos: Sąmoningai išpūtė.) O jūs sąmoningai gal mažinat. Man rodos, kad karščiuotis nereikia. Biudžetas yra toks dalykas, kur žmonės įvairiausių pažiūrų labai lengvai gali susikalbėti. Dar istorija nė vieno politinio pasmerkimo nežino, bet finansinės politikos pasmerkimą žino iš įvairių priešingų pažiūrų žmonių pusių; čia žmonės susieina. Atiduokime kiekvienam savo. Tą suprato ir buvusioji valdžia, aš nesu jos šalininkas, — bet turiu pripažinti, kalbant objektingai, jeigu neklystu, mūsų kolega p. Steponavičius pirmas stovėjo už tai kad reikia sumažinti ir ne delto sumažinti, kad nori, bet delto, kad reikalas verčia. Delto, kad pajamų apskaityta tiek, o jų nėra. Gal kas kitas ateis vieton p. Rimkos ir sakys, kad reikia mažinti ir kitais metais dar daugiau sumažins. Bet aš tame nematau originalumo. Jeigu paimsime pirmiausia 270.000.000, paskui 240.000.000, tai paskui 220.000.000, progresija 20-30. Tai jei eisime tokia progresija, galite apskaičiuoti, kada prie mūsų gyvos galvos biudžetas prieis prie zero: visai liksime be biudžeto. Tai, sakau, aš čia nematau nei finansų ministerio dorybės, nei išminties. Aš noriu žinoti kitą dalyką. Aš noriu žinoti, kokią išeitį ponas finansų ministeris mato, kad būtų galima ne vesti biudžetą prie zero, o eiti prie jo padidinimo, nes krašto reikalai auga. Juk negalima sakyti, kad net Lietuvos skolos būtų didelės. Jei mes palyginsime su mūsų kaimynais, tai negalėsime pasakyti, kad jos būtų didelės. Jei taip, — jei biudžetas turi augti, o mes priversti spaustis, tai mes turime ieškoti priežasties, kuri spiria kiekvieną finansų ministerį mažinti išlaidas. Pirmiausia reikėtų padaryti, žinoma, tai, ką kiekvienas geras sodžiaus ūkininkas daro, būtent pažiūrėti į savo aktyvą ir pasyvą. Dalykas dar mažiau suprantamas, kaip pažiūrim į valstybės skolas. Pasakyta, kad 1926 metams sausio 1 dienai valstybės iždas iš viso buvo

skolingas 90 milijonų. Skola labai nedidelė. 90 milijonai skolos ir finansų ministeris apskaito, kad reikės nuošimčių mokėti 5.800.000, vadinas, arti 6 milijonai. 6 milijonai iš 200 milijonų su viršum, tai nuošimts labai mažas. Juk jei mes pažiūrėsim į Prancūzijos biudžetą, tai biudžetas siekia apie 40 miliardų, o nuošimčiai už skolas — 18 miliardų. Vadinas, beveik 50% biudžeto užima nuošimčių skolas, ir vis delto žmonės kredito gauna. Pas mus skolos visai mažos, o del kredito pasakyta, kad be galo sunku. Kas yra? O yra tas, kad, man rodos, net pats finansų ministeris, neišaiškino sau tikrai, kokio didumo Lietuvos skolos. Kai aš pavartau visus davinius, tai aš pamatau, kad iš tikrųjų Lietuvos skolos ne tokios, kokios čia įrašytos, ir be reikalo čia vyriausybė užmerkia akis į realias skolas. Aš jau nurodžiau, kad del Amerikos paskolos nuošimčiams įrašytoji suma yra netikra. Bet dar yra kitos skolos. Sakysim, mes turime dar neaiškią skolą su Klaipėdos kraštu. Juk konvencijoje yra įrašyta, kad Lietuva apsiima sumokėti ir net kad ipoteka uždedama tokiam ir tokiam turtui, bet dar ligi šiol mes nežinome, kokio didumo ta skola. O kas nori tiksliai valstybėje šeimininkauti, tai tas turi žinoti, kokio didumo valstybės skolos. Kai kas sako, kad tai bus labai didelė skola, kad bus primesta tokia suma, del kurios mes labai nustebsim. (Skambutis.)

Pirmininkas. Kalbėtoją turiu įspėti, kad kalbėjimo laikas jau pasibaigė.

Voldemaras. Aš prašyčiau dar pailginti.

Pirmininkas. Kiek laiko? Valandą?

Voldemaras. Tai prašyčiau dar valandą.

Pirmininkas. Kalbėtojas prašo pailginti kalbėjimo laiką visai valandai. Kas prieš? Kas už? Dauguma už, — priimta.

Voldemaras. Vadinas, be tų 90 milijonų valstybės skolos, kuri yra pripažinta ir lyg jau konsoliduota, yra dar nežinia kokia X skola, kuri labai kenkia mūsų kreditui. Ir tai ne tik paprastam kreditui, bet ir politiniam kreditui kenkia. Ne aš vienas klausiu, kodel ligi šiol neišaiškinta Klaipėdos skola. Čia yra visokių spėliojimų, kurių geriau čia nesakyti, nes jie visiems mums būtų nemalonūs. Bet ir dar ne viskas del valstybės skolų. Mes labai sąžiningai užmirštame, kad mes turime dar vieną skolą, kurios didumo negalime nužiūrėti. O mes tą dalyką taip gerai pamirštame, kad tą skolą užrašom net į valstybės pajamų šaltinį. Netikėtinas gal dalykas, kaip skola gali būti valstybės pajamų šaltiniu. Bet pasižiūrėkit tą puslapį, kur žemės reformos valdybos pajamos

pasakyta, kad už 24-25 metais parduotus dvarų centrus ir įmones — 5.800.000. O ar čia valstybės turtas parduodamas? Žinoma, viskas, kas žemės reformos įstatyme yra įrašyta, yra valstybės turtas. Bet žemės reformos įstatyme yra taip pat pasakyta, kad už nusavintą žemę bus užmokėta; yra net nužiūrėti paskolos lakštai ir t.t. Instrukcijoje, po kuria yra pono Aleksos parašas, nužiūrėtas net tos skolos įkainavimas. Vadinas, dabar mes parduodame svetimą turtą ir sakome, kad tai yra valstybės pelnas, kad čia per porą metų jau mes apie 6 milijonus litų pelno gavom. Tokiais keliais negalima eiti, nes kiekvienai skolai ateina metas mokėti. Gal čia kas pasakys, kad ten numatyta 80 auksinų už nusavintos žemės hektarą. Tai ką tas mums reiškia; tokią sumą mūsų valstybė gali pakelti. Bet nepamirškit vieno, — kad mes patys jau pradėjom auksino revoliurizacijos klausimą ir net nustatėm tam tikrus terminus, kokio didumo tas auksinas reikia skaityti. Jei mes susidursim su mūsų nustatyta revoliurizacija, o čia gali būti dar ir kiti faktoriai, tai gal mes prieisim prie gana didelių sumų. Dabar mes pažymim, kad tai yra pajamos, bet kada reikės mokėti, tai gal mums teks mokėti už tai ne tik ekonomiškai, bet ir politiškai. Juk koki yra objektyviniai daviniai? Sakysim, pasimsim dar prieš karą išleistą Bachtejevo knygą, kur pirmoje vietoje rašoma apie žemės klausimą. Kaip tik 1905 metais kilo žemės reformos ir nusavinimo klausimas, todel yra apskaityta, kiek tas nusavinimas kaštuotų. Čia daviniai yra nurodyti gubernijomis. Vadinas, mes galime pasinaudoti tuo apskaičiavimu. Imsime Kauno guberniją. Ir šitas apskaičiavimas ne iš piršto išlaužtas, o iš esamų kainų valstiečių žemės banke. Šiaip kainos dar didesnės buvo. Čia mes matom, kad kaina padėta 80 aukso rublių su viršum dešimtinei. Ką mes matom iš tokio apskaičiavimo? O mes matom, kad už valstiečių žemes vienoje Kauno gubernijoje apskaityta apie 40 su viršum milijonų rublių. Už miškus ir kita apskaityta apie 11-12 milijonų. Vadinas, šitie oficialiniai daviniai rodo, kad tas turtas, kuris paimtas mūsų žemės reformos įstatymu, išneša mažiausia 100 milijonų aukso rublių. Tai yra skola, kurios likvidacijos klausimas irgi kils, nors tai ir ateities dalykas. Džiaugtis, kad mes įstatymu nustatėm 480 auksinų, kad auksinas nukrito ir kad tokiu būdu ta skola išnyko, kad nėra ko džiaugtis. Vistiek ateis laikas, kada mes turėsime tą skolą likviduoti . . . Kas privers? Kitos pajėgos, atsiras kitos pajėgos, kurios mus privers skolas likviduoti. Tokių pajėgų yra pakankamai . . . Ne politinės pajėgos, ne caras. Nebijokit, kapitalas yra kur kas geresnis caras. Prieš tą carą visi lenkiasi. Paklauskit atstovo Finkelšteino, kuris atmena bibliją, kaip žydai aplink

aukso veršiuką šokinėjo. (Salėj juokas.) Toji pajėga privers ir mus ir yra pagrindo manyti, kad toji pajėga jau veikia. Pažiūrėkit, ką daro šiandien rusai, nors Rusijos skolos ne taip buvo nurašytos, kaip mūsų, ir tai šiandien nuolat derasi, nuolat net bolševikų valdžia veda kalbas apie tų skolų pripažinimą. Vis tiek kokiu titulu paskola užtraukta, bet ji užtraukta realiu titulu, paskola užtraukta valstybės ir ji turės būti sugrąžinta. Įstatyme pasakyta, kad už nusavintą žemę turi būti atlyginta; ir neabejokit, kad kada nors bus pareikalauta pagal įstatymą atsiteisti. Mes dar šiandien nežinom mūsų pasyvo didumo. Taip ir su kitomis skolomis: paėmėm tiek ir tiek milijonų, bet nežinom, kiek bus užmokėta ir kaip užmokėta. Gero šeimininko būtų pareiga išaiškinti tą dalyką ir jau šiandien imti pradėti vykinti ir kada tą dalyką pradės dirbti, tai klausimas apsistos platesniame maštabe.

Apie užsienio kreditus. Jeigu tamstos pasakysit šveicarui, vokiečiui, prancūzaui ar anglui, kad Lietuvoj yra nedarbas, esu tikras, kad jie pasakys: „jums botago reikia". Ir ištikrųjų jiems nesuprantama, kaip kraštas, kuris neturi pramonės, kaip ten gali būti nedarbas. Jie pasakys, kad jūs nemokat šeimininkauti, kad pas jus sociališkai imant nedarbas negali būti. Žinoma, mes turime tam tikrą objektingą rodiklį, kuris rodo mūsų sunkią padėtį, tai — kredito sunkumas. Finansų Ministeris pats tą pripažįsta. Mes jokiu būdu negalime išeiti su kreditais. Tiesą pasakius, tas klausimas buvo mestas net rinkimų propagandos metu. Vienų ir kitų buvo įtikinėjama, kad jei mes, sako, būsim valdžioj, užsienis duos kredito, o jei kiti ateis, jiems nė pauostyti neduos. Taigi net į rinkimų sūkurį buvo mestas kredito klausimas, nes dalykas buvo imtas paviršutiniai ir nerimtai. Tikrai pasakius, kredito užsieny galima gauti ir yra tam tikrų davinių manyti, kad tas kreditas pradeda atpigti. Aš gavau laišką iš vieno olando, kuris sako, ar esą negalima pas jus įsteigti bankas, todel kad pas mus kreditai eina pigyn. Aiškus dalykas, kad apsipažinęs su mūsų tvarka jis turės pasakyti, — negalima, nes nėra tinkamų sąlygų. Mes einam ne ten, kur Maskva nuėjo, bet einam dar toliau už Maskvos. Aš nežinau, ar tikri yra gandai, bet tie gandai veikia. Šiomis dienomis „Rytas" paskelbė eilę punktų, kur pasakyta, kad esą reikalinga konfiskuoti Vailokaičio banką . . . Tai yra politika, kuriai pamatas padėtas dar nuo 1919 metų. Jeigu galima paimti iš Budzinskio, jei iš jo galima nusavinti, tai kodel negalima iš Vailokaičio? Jeigu eiti nusavinimo keliu, tai nusavinkime, atsiprašant, ligi paskutiniųjų kelnių. Ką turime nusavinti, nusavinkime ir baigta. Aš nesakau, kad tai keno nors specialiai paleistas obalsis, bet noriu tik konstatuoti. (Iš

kairės: Jų pačių „Rytas" prasimanė.) Aš nežinau, kaip yra, bet turiu pripažinti, kad kiekviename krašte kaip tik tokių žinių pasirodytų, Finansų Ministeris tučtuojau paleistų užginčijimą, kad amžindie — nieko panašaus nėra, kad niekas apie tai nemano. O mūsų Finansų Ministeris tyli. Kitas dalykas, kokią išvadą galima iš to tylėjimo padaryti: vadinasi, Lietuvoj tas galima, nes Lietuva — tai stebūklų šalis. Įvyko taip su žemės reforma, kodel negali atsitikti su Vailokaičio banku. Jei nusavins Vailokaičio banką, tai kuo Soloveičikas geresnis ir t.t. ir t.t. Aš džiaugiuos Bielinio pasakymu, kad tas netiesa, bet manau, kad Bielinio pareiga —— atvesti čia Finansų Ministerį, kad jis pasakytų, kaip jis mano reaguoti į tuos dalykus. Tada mes po truputį pradėsime atgauti savo gerą vardą, kokį mes privalom turėti. O iki šiol, koks buvo mūsų vardas? Paimkim kad ir mūsų bylą del Lietuvos linų. Mes juk turime reikalų ir su anglais ir su prancūzais. Turim dokumentų ir susirašinėjimų. Reikšmingas yra prancūzų pasakymas anglui: ar manot, kad galima Lietuvoj ką nupirkti; jie, sako, tokios moralės, kad vieną ir tą patį dalyką parduos ir vienam ir kitam. Juk taip ir atsitiko su linais: parduota ir anglams ir prancūzams. Štai kodel nėra kredito. Mes nemokam šeimininkauti. Mes perdaug lengvai žiūrime į šitą klausimą. Maskva kiek turėjo skolų, o šiandien ir ji žada pripažinti visas skolas, kad tik gautų kredito. Šiandien kreditas yra tiek svarbus dalykas, kad jį pripažįsta visi be jokio skirtumo. Jeigu kreditas taip labai reikalingas ir reikia būtinai jo gauti, tai reikia ir atatinkamai elgtis. Mes negalim sakyti valdžiai, kaip ligi šiol buvo pasakyta: kodel negavai kredito, kodel nesirūpini. Bet niekas nepasako tos paslapties, iš kur kredito paimti. Išeina taip, kad vyriausybė turi žiūrėti į valstybės iždą kaip į kokią stebuklingą skrynią, pilną aukso, bet ne kiekvienam prieinamą. Raktą nuo jos turi valdžia, specialiai Finansų Ministeris, tegul atrakina ir tegul dalina vienam, antram ir trečiam. Juk taip ir yra: visi tik reikalauja kredito, bet nepasako, iš kur kredito paimti. Man rodos, kad taip žiūrėti į iždą jokiu būdu negalima, jei mes norim tikrai ekonominį klausimą spręsti. Jeigu mes tiksliai norime išspręsti mūsų ekonominius klausimus, tai pirma turime išspręsti valstybinių skolų klausimą. Kol neišaiškinsim, kol skolų reguliavimo pradžios nepadarysim, tol kredito mes negausime, ar pastatysime tokią ar kitokią valdžią. Paskolos iš dorų žmonių negausim, tariant žmoniškais, pakenčiamais nuošimčiais, o galėsim gauti tokią paskolą, kaip siūloma Kauno miestui su tokiais nuošimčiais, del kurių net Konstantinopelis atsisakė derėtis nuo pirmo posėdžio. Vadinas, net turkai nuo tos paskolos atsisakė, o Kaunas ilgus mėnesius

apie tą paskolą kalbėjo. Tai aiškiai rodo, kur kredito atžvilgiu žemai esame nusmukę. Ir kodel taip yra? Mes tik girdime viena: skundžiasi Finansų Ministeris, skundžiasi pramoninkai, skundžiasi prekybininkai, kad yra bloga. Iždas mažina savo pajamas, o išlaidos, mes matom, auga. Dabar pažiūrėsim, kame čia dalykas. Paimsim tą pačią žemės reformą. Kiek ji kraštui kaštavo ir kaštuoja. Pažiūrėkime į Žemės Ūkio Ministerijos išlaidų sąmatą ir pamatysime, kad didelė biudžeto dalis eina žemės reformos įstaigai, kuri ligi šiol, galima sakyt, yra griovimo įstaiga, o ne atitaisymo įstaiga. Ir pirmų pirmiausia reikia nuo čia pradėti. Vėl, ar mes turime grynų statistinių davinių apie žemės ūkio našumą, apie mūsų žemės ūkio gamybą ir t.t. Grynų statistikos davinių neturime. Esamieji daviniai svyruoja ir gali būti 10-20% didesni ar mažesni. Ir tik eilė metų prityrimo galės mums patikrinti, ar tie daviniai yra tikslūs ar ne. Ir tokiu būdu mes negalime pasakyti tuo tarpu, nes davinių turime tiktai už keturius metus, ar mūsų žemės ūkis dabar gamina daugiau negu prieškariniais laikais, ar ne. Bet mes turime davinių iš rusų laikų apie rusų ūkio padėtį. Yra suvesta davinių už 18 metų apie visos Europos Rusijos žemės ūkio gamybą. Yra skiriama žemės į dvi rūšis: valstiečių žemė ir visų kitų, kur daugiausia įeina dvarininkų, kuri aukšta kultūra nepasižymėjo. Daviniai suvesti gubernijomis. Ir mes matom, kiek gaunama iš 1 ha iš valstiečių žemės ir kiek iš dvarininkų. Kauno gubernijoj skirtumas yra maždaug 8 pūdai, apie 50 pūdų iš dvarų ir apie 41-42 iš valstiečių. Daviniai surinkti už 18 metų. Ir dar kas, kad ne tenai surenkama daugiau, kur žemė yra geresnė, žemės gerumas į derlių reikšmės beveik neturi: žemė geros rūšies, o derlius labai menkas. Vadinas, kokia išvada? — Darbas ir kultūra gali derlių pakelti. Be to, tie daviniai rodo, kad beveik visuose dvaruose gamybos nuošimtis yra 10% didesnis, negu valstiečių ūkių. Ir dabar stoja klausimas, kiek mes per šituos metus, išparceliavę dvarus, esame nustoję. Ir kitas klausimas, ar mes ir toliau eisim ta kryptimi, ir ar mes dabar savo žemės ūkio gamybą esame pakėlę. Kas tuo reikalu yra daroma? Turime eilę agronomų, bet net pati Žemės Ūkio Ministerija negalėtų tiksliai pasakyti, ką tie agronomai veikia. Dažniausia jie yra mėtomi iš vietos į vietą, žodžiu, tai yra begalo judrūs žmonės. Gal būt varinėjami iš vienos vietos į kitą, kad visur keltų žemės ūkį. Bet ką gi mes toliau matom? Čia stojo centrinis klausimas. Mes tiktai apskaičiuojam ir konstatuojam faktą, kad tiek ir tiek dvarų yra išpareceliuota, tiek ir tiek naujakurių yra padaryta. Dar toliau, čia pasakyta, kad pasistatyta tiek ir tiek trobesių, ar skaitmens yra tikri ar ne, nežinau, bet jeigu pripažinti tikrais, tai pasirodys, kad

begalo didelis nuošimtis trobesių dar nėra pasistatę. Žmonės neturi pinigų, ne tik trobesiams statyti, bet neturi ir duonos. Reikia paskolos, reikia pinigų. O iš kur imti pinigų? Gal būt nusavint Ūkio Banką, bet manau, ir tuo nepadėsim. Bet čia kas reikalinga, reikalinga negaišinti naujų naujakurių, kol esamieji nėra aprūpinti, kiekvienas sodietis tai pasakys. Mes padarėme begalo daug ubagų; ir aišku, kad ne visi naujakuriai prie gautos žemės prigis ir gal būt atsidarys emigracija iš Lietuvos, tai jie išsigelbės. Ir manau, jokia vyriausybė neturėjo moralinės teisės duoti by kuriam tiktai sklypą žemės, jeigu netur garantijų, kad tas žmogus galės ant tos žemės prigyt. Kitas dalykas, jeigu turi tinkamą inventorių, jeigu turi pinigų, tada gali gauti. Bet sakyti, valstybė duoda žemės, valstybė duoda sėklos, valstybė duoda medžiagos, valstybė duoda pinigų ir t.t., tai reiškia, kad mes su savo valstybiniu ūkiu galėsim atsidurti prie zero. Mūsų valstybinis biudžetas prieis prie zero. Tai yra karti tiesa, bet tiesa. Ir tą tiesą reikia pasakyti šiandien visam kraštui. Reikia ieškoti iš tos padėties išeities. Mes nesame toki turtingi, kad galėtume daryti tokius brangiai kaštuojančius eksperimentus. Čia vyriausybė turi pasakyti savo žodį, kad toji politika toliau nebus varoma, kad naujų ubagų, naujų naujakurių nebus gaminama. Ir niekas neturi teisės, moralinės teisės, stumti tokiu būdu žmones į bedugnę, į prapultį. Negalima žmogui mesti kaulą žemės pavidalu, jeigu nėra garantijos, kad jis į tą žemę neįkibs. Finansų Ministeris nieko neturi ir nieko negali duoti. O nieko neturi todel, kad mokesčių nėra. Gal būt iš užsilikusių dvarų būtų galima paimti naudos, norint padėti esamiems naujakuriams, norint padėti tiems, kurie jau gavo žemės, kad juos šiaip taip aprūpintų, kad jie galėtų išeiti iš dabartinės nepakenčiamos padėties. Tai šia pamatinis klausimas ir reikia prieiti prie to klausimo atvirai. Jis yra skaudus kiekvienam, ir kiekvienas tai junta. Pramonininkai skundžiasi, jų nuomone tai pramonė nuskriausta, nes mažai gauna kredito; žemės ūkio žmonės skundžiasi, kad atbulai, pamonė yra privilegijuota, o žemės ūkis mažai gauna kredito ir t.t. Ir tiems skundams galo nebus, kol mes nepakeisim savo politikos šiuo atveju, kol mes neisime gerinti savo padėties. Statistikos daviniai, kurie svyruoja iš metų į metus, nėra dar rodyklė.

Kaip sakiau, satistikai reikia eilė metų, kad galėtume numatyti išvadą. Galų gale nežinome, koksai statistikos aparatas yra pas p. Finansų Ministerį. Todel kiek verti šitie statistikos daviniai, ištikrųjų negalima pasakyti. Tai padaręs tokią abstrakciją, aš turiu pasakyti, kad mes žinome iš to vaizdo, kurį kasdien matom, kad tai yra nepakenčia-

mas dalykas. Mes žinome, kad valstybei jie duoda mokesnį, bet iš paskutiniųjų. Nueikite į eilinį kromelį, krautuvėlę ir pamatysite, kad dirba deficitą. Vakar aš kalbėjau su vienu pažįstamu pirkliu ir paklausiau, kaip jam einasi. Sako, kad nuo Naujų Metų užsidaro, nes kasdien turi pridėti po 25 litus. (Iš sd.: Papildomo mokesnio.) Ne, skolomis gyvena. Čia gera juoktis, bet mokėti begalo sunku. Ir jeigu pramonininkai sako, kad prekės tenka prikėjams aplipintos visokiais mokesniais, yra šventa tiesa. Ir fiskalinį aparatą mes kaip tik perdaug pasukome tam, kad jisai tokius didelius eksperimentus darytų, ir tiems eksperimentams nematyti galo. Greta to žemės reforma, kurią reikia pamatinai išnaujo išaiškinti, išleidžiant įstatymą, visus pakeitimus galutinai į šitą įstatymą sutraukti, ir pasisakyti sau, koksai tolimesnis planas, kuriuo toliau eisime. Bet mes turime ir kitur didelių eksperimentų statybos srityje. Čia projekte pasakyta, kad Klaipėdos uostui reikalinga apie 70.000.000 litų darbams, kurie nužiūrėti. Tegul tas būna ketinama paskolos ar kokiu kitu keliu. Bet jeigu Finansų Ministeris savo deklaracijoje pasakė, kad Klaipėdos uostas krašto ekonominės būklės nepagerins, tai kam tie darbai, kam svajoti apie išmetimą tokių sumų, kurios būtų kaip į balą mestos. Pakelkime savo kultūrą, pakęskime tam tikrą laiką, gal paskui rasime kreditų ir ne savo pinigais atliksime tuos darbus; bet dabar ne laikas. Tai yra tie pamatiniai dalykai, prie jų gali prisidėti eilė kitų, kurių aš smulkiau nenagrinėsiu. Bus laikas ir vieta, kada eis atskiromis vadybomis svarstymas, ir kada prie jų prieisime, bus nurodyti netikslumai. Tai bus antraeilis dalykas. Pamatinis dalykas tas, kad mes neturime pinigų tiek, kiek reikia tiems socialiniams ir ekonominiams eksperimentams, kuriuos mes darome. Mes turime atsižiūrėti, kad ne mažinimo išlaidų keliu eiti, o eiti kaip tik kitu keliu, kad mūsų būtini reikalavimai būtų patenkinti, kad mūsų dirbamoji jėga pakiltų, kad mūsų turtas pradėtų augti. Čia sakoma apie šventą dorybę, apie taupymą. Tai yra antros eilės dalykas. Susitaupyti galima bus keliolika milijonų, bet tas radikaliai padėties neišspręs. O tuos klausimus reikia radikaliai reviduoti ir pasakyti dabar, ar einame pirmais keliais, ar ką kitaip mes darome. Jeigu mes eisime pirmais keliais, tai tokiais lopais po kelius šimtus tūkstančių mes galime laikinai pasilaikyti, bet pirmyn neisime. Ir čia kaip tik reikia atsakymo iš valdžios labai aiškaus, nes valdžia savo deklaracijoje pasakė ir taip ir ne. Ji sako, iš vienos pusės, kad padėtis bloga, bet iš kitos pusės, kad ne taip bloga, kaip atrodo, ir nederlius nesąs jau taip blogas, ir mes vis delto manome nuo jo išsisukti. Tais klausimais nereikia ar vienon ar kiton pusėn linkti, o reikia aiškų

atsakymą duoti, kokį diagnozą valdžia stato, kokių imsis priemonių ir kaip iš tos padėties ketina kraštą išvesti. Tai yra pamatinis klausimas. Ir valdžia, gal tyčia ar netyčia nori, ir klausimą kartais aiškina visai naiviu būdu. Sakysime, kodel tiek protestuotų vekselių. Kiekviename krašte, kur protestuotų vekselių yra daug, tai yra rodyklė, ·kad ekonominė padėtis bloga. O p. Finansų Ministeris sako, kad verteivos, pramonininkai ir pirkliai nenori mokėti vekselių. O kodel nenori? Jie turi pinigų, bet jie gudrūs, jie apskaito, kad kol ateis terminas protestuotus vekselius mokėti, tai jam bus legalus nuošimtis mažesnis ir todel jie leidžia vekselius į protestą. Toksai aiškinimas primena tokį aiškinimą, kad ot žmogus nukerta sau galvą, nes jis nenori, kad jo plaukai būtų nukirpti; sako, tegul paauga plaukai, geriau galvą nukirsti. Tai toksai aiškinimas del vekselių, kad nori trumpu laiku pasinaudoti mažesniais nuošimčiais. Kiekvienas pirklys aiškiai žino, kad jeigu jisai leis vieną vekselį protestuoti, tai užkerta sau kreditą, jisai kredito nustoja, jo vekseliai nediskontuojami. Todel jisai paskutines pajėgas dės, bet neleis protestuoti. O Finansų Ministeris sako, kad ištvirkimas, korupcija — sako, ištvirkę tokie pirkliai, kurie leidžia tokius vekselius protestuoti. Ir jeigu mes taip žiūrime, kad viskas yra iš pasileidimo, tai aš nežinau, ko p. Finansų Ministeris laukia. Sako, kad mūsų įstatymai nesutvarkyti šiuo atžvilgiu, kad tokiam pasileidimui kelią užkirsti reikalingas kredito įstatymas. Tai aš laukiu: kur gi naujas įstatymo projektas? Tai reikalinga sutvarkyti šitą klausimą, reikalinga imtis priemonių, reikalinga išleisti įstatymą. O p. Ministeris imasi pamokslus sakyti Lietuvos pramonininkams pirkliams apie jų ištvirkimą ir grasina jiems ne Dievo rykšte, bet įstatymu. Bet kur tas įstatymas? Kas ir kada išleis — apie tai nieko nėra žinios. Pats šito įstatymo nerodo. Kada taip yra, tai aš vis delto sakau, motyvuodamas savo pažiūrą ir savo išvadą, kad biudžetas sustatytas visai ne Finansų Ministerio, o sustatytas visų vadybų, visų valdininkų. Ir ką norite, pastatykite Finansų Ministeriu, nors ir Ministerijos sargą, jisai lygiai taip pat ne blogesnį biudžetą pristatys. O deklaracija, galima sekti nuo puslapio į puslapį, yra santrauka visų žinių iš visų skyrių: bet ir tai kai kur nebuvo paskaityta ir atsiranda prieštaravimų. Žinoma, šitas biudžetas, sulyginus su praeitų metų biudžetais, yra ne blogesnis. Bet juk kiekvienais metais reikalinga pirmyneiga. Jeigu Lietuva turi susitvarkyti kaipo valstybė, tai tas, kuo galima buvo pasitenkinti vakar, šiandien mūsų negali patenkinti. Reikia tolyn žengti, o mes pirmyn žingsnio nedarom. Mano išvada — šį biudžetą patiekė ne pats Finansų Ministeris, o jo valdininkai, ir Finansų Ministerio mes ištikrųjų

neturime. Čia mano pirmtakūnas šioje tribūnoje, atstovas Steponavičius, pasakė, kad tai biudžetas, kuris pats save ėda. O mano išmanymu, tai biudžetas, kuris Lietuvą ėda. Jeigu jis pats save ėstų, tai dievai jo neregi, bet yra pavojaus, kad su tokiu biudžetu progresijos keliu mes prieisime prie biudžeto, kuris bus lygus zero. Kad tokios padėties nesusilauktum, kol laikas, turime apie tai rimtai pagalvoti. O tokį biudžetą turėtum grąžinti finansų ministeriui ir pasakyti Kabinetui: pasirūpinkit tokį finansų ministerį, kuris nors vieną žingsnį galėtų padaryti pirmyn. Kitaip, kam jis ir reikalingas. Juk pasirašyti už finansų ministerį gali kiekvienas, kas tik moka savo pavardę pasirašyti. Tam reikalui nėra jokios prasmės dėti iš valstybės lėšų pinigų. Pats ponas finansų ministeris, pajutęs, kad yra negerai, ramina ir sako: jūs, Seimo atstovai, svarstykit, o aš paskui įnešiu pataisų. Ar ne geriau būtų, kada mus paprašytų svarstyti biudžetą tada, kada ponas finansų ministeris pats mums savo nuomonę pasakys — žinoma, jeigu jis gali savo nuomonę turėti. (Dešinėj juokas.) Kol to nėra, mes stovime prieš tokią alternatyvą. Ateina Nauji Metai, ar reikia būtinai priimti biudžetas ar ne? Man rodos, geriau patvirtinti sausio mėnesiui 12 dalį iš esamo biudžeto, negu tokį biudžetą priimti. O per tą laiką visi išsijuosę turime imtis darbo, kad mes pajėgtum mūsų biudžete padaryti bent mažą žingsnį pirmyn. O to, su pasigailėjimu turiu pasakyti, šiame biudžete nėra. Aš turiu prisipažinti, kad iš šio ministerio geresnio aš ir nelaukiu. Geriausias tam įrodymas yra ta tuštuma, kuri čia yra. (Kalbėtojas rodo į ministerių kedes.) Jei prie tokios tuštumos reikia biudžetas svarstyti, tai pirmiausia ši tuštuma reikėtų užpildyti žmonėmis, kurie klausytų, o ne taip rodytų savo panieką visam Seimui ir jo kalboms, kuriose paliečiami svarbiausi Lietuvos gyvybės klausimai. Kada toki klausimai svarstomi, tai mes turime ne tik teisės, bet ir pareigos reikalauti, kad vyriausybė čia pasisakytų. (Dešinėj pritarimas.)

DEL INTERPELIACIJOS RYŠYJE SU LAPKRIČIO 21 ĮVYKIAIS

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 52-posėdis, 1926 m. gruodžio 3 d.

Seimo pirminninkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja II sekretorius B. Žygelis. Dalyvauja 78 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas M. Sleževičius. Dienotvarkėje svarstoma: ministerio pirmininko atsakymas į interpeliaciją dėl lapkričio mėn. 21 dienos įvykių Kaune. M. Š.)

Voldemaras (t.). Gerbiamieji Seimo atstovai!· Šiandien Seimui ir kraštui stovi du klausimu. Vienas klausimas — grynai juridinis, kitas klausimas — moralinės reikšmės, politiškai tautinės moralinės reikšmės. Į šiuos klausimus mes susilaukėm valdžios atsakymo ir turime tą atsakymą vertinti žinomų mums faktų šviesoje.

Turiu konstatuoti su pasitenkinimu ir pasveikinti poną Ministerį Pirmininką Sleževičių, kuris kaip tik pats yra atvykęs atsakyti į tą klausimą, nors formaliai galėjo to nedaryti. Pikti liežuviai iš pradžių taip ir kalbėjo, kad jis tyčia ir apsirgęs, kad paskui formaliai išsikalbinėtų, kad jis pareigų nėjo ir buvo manyta, kad jis neatsisakinės. Jis tikrai būtų galėjęs, formaliai imant, tą padaryti. Bet su pasigėrėjimu tenka konstatuoti, kad ponas Sleževičius parodė turįs moralinės drąsos imtis už savo Kabineto darbus atsakomybės ir tuomet, kada jis formaliai pareigų nėjo. Čia tenka pabrėžti, kad jis pilnai pasiima atsakomybę už savo organų veikimą. Kitas jo vietoj būtų gal kitaip padaręs: padarė mažieji, iešmininkai, vieną kitą galima nubausti, o Kabinetas čia niekuo nekaltas ir būtų tuo formaliai klausimas ir baigtas. Bet jis tuo keliu nėjo ir kaip tik tas jo pasielgimas mane patenkina. Ponas Sleževičius parodė

savo garbingą būdą, nors labai gaila, kad kiti kolegos jį šioje vietoje nepalaiko, išskyrus vieną Krašto Apsaugos Ministerį. Ponas Pirmininkas pasiima ant savęs atsakomybę už Kabineto pasielgimą. Tą apsireiškimą mes turime įvertinti kaipo žmogaus, politinio veikėjo, kuris moka ir žino pasiimti atsakomybę už tam tikrus įvykius. Pripažindami visa tai, bet gi turime pasakyti, kad pažiūrose tarp mūsų bus griežtai diametralinis skirtumas. Jeigu tai, ką ponas Pirmininkas pasakė, būtų pasakyta normaliu laiku teisme, tai toks prisipažinimas prie klaidos jau pats per save būtų pagrindas patiekti kaltinamąjį aktą, nereikėtų jokio tardymo ir būtų galima tais žodžiais ir tais daviniais, kuriuos paskelbė valdžia iš tos tribunos, galima būtų patiekti kaltinamąjį aktą. Aš tą savo pažiūrą motyvuosiu labai tiksliai, o tuo tarpu noriu pakalbėti del kitų dalykų.

Ką turėjo atnešti ponas Ministeris Pirmininkas? Turėjo nuraminti visuomenę. Ir ramino. Tas raminimas kitais atžvilgiais būtų gal geras: atidavėm teismo žiniai nepaprastam tardytojui, ištirs — laukit teismo sprendimo. Ką daugiau valdžia gali padaryti? Bet čia ir yra tas nelaimingas „bet". Jeigu būtų įstatymo atžvilgiu sutaikoma su jo žodžiais ir dvasia tas Pirmininko paaiškinimas, tai nieko kito ir nereikėtų. Bet ptas Pirmininkas aiškiai pripažįsta tuos faktus, kurie, kaip toliau įrodysiu, griežtai prieštarauja Lietuvos įstatymams. Atmetus teismo tardytoją, ta visa kalba nustoja vertės. Del to, kad pats Ministeris Pirmininkas yra kartu ir generalprokuroras ir jis visuomet gali pasakyti tardytojui . . . Įsivaizduokit tokią sceną: tardytojas sako, kad nėra nusikalstamo darbo, už kurį galima būtų bausti, o ponas Pirmininkas sakys: klausyk, aš tavo prokuroras, tavo viršininkas — arba išpildyk, o jei nenori, paduok į dimisiją. (Iš kairės: Tai buvo seniau.) Aš nežinau. Garantijos ligi šiol teisėjui jokios nėra. Nei tardytojui nėra. Aš tikiu ponui Sleževičiui. Bet imant klausimas grynai žmoniškai, tokia padėtis yra galima. Čia nėra dviejų nuomonių, ir nebūtų, jeigu būtų nusikalstamas darbas. Vadinasi, jeigu Ministeris Pirmininkas Sleževičius čia pareiškė, kad imasi atsakomybės, tai reiškia ir visas Kabinetas yra atsakomingas ir turėtų pasakyti: „ir mane reikia traukti atsakomybėn". Ką reiškia toksai pasakymas tardytojui? Todel šitas pasakymas manęs neramina, todel, kad pats generalprokuroras čia iš tribunos yra pasakęs tokių dalykų, kurie mūsų įstatymams yra priešingi. Pirmutinis kalbėtojas dr. Raulinaitis čia, man rodos, perminkštai yra išsireiškęs, kalbėdamas del valdžios organų veikimo. Kai kur jis įrodinėjo, kad faktų nebuvo. Bet sakau, šiuo atžvilgiu mūsų esamieji įstatymai valdžios

taktiką nė kiek nepateisina. Mes turime pasakyti, kad įstatymų atžvilgiu *nuo pačios pradžios ligi galo veikimas valdžios organų sudaro kaip* tiktai medžiagos baudžiamajai bylai prieš valdžią, bet ne prieš ką kita. Dabar, jeigu nuimsime ir patį įstatymą, jo tekstą. Aš turiu baudžiamąjį statutą čia rankose. Tai reikia priminti vieną teisę, kuri kadaise labai teisingai priminė iš šitos tribunos mano draugas ponas Toliušis. Tuomet buvo keliamas klausimas apie streikus, ar baudžiami streikai, ar ne. P. Toliušis tuomet išaiškino, kad ne kiekvienas baudžiamojo statuto straipsnis Lietuvoje veikia. Žinoma, apie tai dviejų nuomonių negali būti. Jeigu pažiūrėsim į „Vyriausybės Žinių" 2 ir 3 numerius, tai ką pastebėsime? — Pastebėsime, kad ten pasakyta, jog toki ir toki straipsniai, išskyrus tokius ir tokius straipsnius, neveikia. Neveikia visi straipsniai, kurie yra prieš laikinosios Lietuvos konstitucijos dėsnius. Dabar laikinoji Lietuvos konstitucija yra pakeista nuolatine, kurioj tas pats dėsnis yra paminėtas, kad visi rusų įstatymai tik tiek Lietuvoj veikia, kiek nėra priešingi Lietuvos konstitucijai ir kitiems išleistiems Lietuvoj įstatymams. Vadinas, jeigu mes turime baudžiamąjį statutą, tai mes del kiekvieno straipsnio privalom sau statyti klausimą — ar jis veikia, ar neveikia. Ir ypač, kada mes turime dalyką su vadinamuoju politiniu nusikaltimu. Tai tokį klausimą mes visuomet turime sau statyti. Ir neužmirškite, kad baudžiamasis statutas Tagancevo išleistas, nors atrodo ir nauja knyga, bet kaipo juridinis aktas yra senas aktas, išėjęs keletą *dešimtmečių atgal. Jis turėjo ilgą gimdymo procesą ir gimė 1903* metais. Bet nebuvo iškarto įgyvendintas. Rusų vyriausybė stengėsi supažindinti su tuo statutu ne tiktai rusų teisininkus, bet ir užsienio universitetus, kad duotų savo pažiūras į tą statutą. Ir štai vienas Paryžiaus universiteto profesorius, juristas, kriminalistas, garsus Garson įvade prie to prancūzų vertimo 1905 metais štai ką sako: „Šitas statutas parašytas autokratiškai Rusijai ir negali būti taikomas tautai, atgavusiai laisvę. Ir jeigu naujos įstaigos turės atgimdyti šitą didelį kraštą, tai negalima abejoti, kad tas statutas turės būt tuoj peržiūrėtas ir ištaisytas." Tai buvo pasakyta po to, kai įstatymų represija caro pirmomis reformomis jau buvo panaikinta. Reiškia, jau tada Vakarų Europos juristas, Paryžiaus profesorius, net po caro padarytų reformų yra iš dalies panaikinęs šitą baudžiamąjį statutą. O pas mus einama su šiuo statutu ir norima įtikinti ir pritaikinti, žinoma, tada kada patinka. Kada nepatinka — netaikoma. Kitoj interpeliacijoj del darbininkų streikų buvo teisingai nurodoma, kad ne visi to statuto paragrafai veikia. O čia mes matom — vėl taikomas. Taikomas, nežiūrint to, kad caro ukazu iš

1905 metų tas baudžiamasis statutas buvo dalinai panaikintas, kiek jis liečia politinius nusikaltimus. Ir todel sakau, kad toji nuomonė, kuri buvo pareikšta Paryžiaus žinomo juristo, negali sukelti jokių abejojimų, ir kitaip negali būti. Juristai kitaip ir negali žiūrėti į šitą statutą. Šitas statutas negali būti taikomas prieš politinę laisvę, prieš spaudos laisvę, prieš žodžio laisvę. Šituo statutu laisvas kraštas jokiu būdu negali būt tvarkomas. O jeigu yra taikomas, tai mes turime pasisakyti, ar yra pas mus politinė laisvė pripažinta ar ne. Ir mes matom, mūsų konstitucijoj yra įrašyta, kad mes tą laisvę pripažįstam. O jeigu mes nenorim, kad tie konstitucijos žodžiai pasiliktų tuščiais žodžiais, tai ir turime žodžius padaryti kūnu ir tą politinę laivę įgyvendinti mūsų krašte. Ir nereikia slapstytis už vieno ar kito įstatymo, jeigu randama reikalinga vieną ar kitą konstitucijos laisvę paneigti. Konstitucija yra svarbesnė negu visi įstatymai. Ir jeigu konstitucija duoda laisvę, tai joks kitas įstatymas tos laisvės atimti negali. Gali reguliuoti tą laisvę, bet atimti tos laisvės amžindien negali. O yra mėginimas, kaip sakysim, susirinkimų įstatymo tą laisvę susiaurinti. Dabar, politinė laisvė ir pilietinė laisvė mūsų konstitucijos yra pripažinta. Neskaitysiu jos visų žodžių, bet paimsim kiekvieną valstybės teisės vadovėlį ir ten rasim tų visų laisvių išvardijimą. Surasime visą teisių komplektą. Ir mes, kaipo demokratinė valstybė, turime pastatyt sau klausimą, kas yra demonstracija? — Tai yra politinė teisė reikšti kolektyviškai nuomonę tam tikru būdu, kuris apsireiškia eisena. Kas tai yra mitingas? — Mitingas tai yra galvojimas kartu. Susirenka daugelis žmonių ir kartu galvoja. O demonstracija yra tam tikrų jausmų pareiškimas gestais ir eisena. Ir žmonės vienaip manantieji turi teisės prisidėti prie demonstracijos. Ir jei manifestacija yra gausingesnė, tai rodo, kiek yra didelė krašte visuomenės tam tikra nuomonė. Ir kiekviename demokratiniame krašte toksai dalykas tiktai gali būt pageidaujamas. Kodel? Todel, kad čia valdžia turi galimumo pažiūrėti, kiek žmonių priklauso prie vieno ar kito nusistatymo. Juo gausingesnė minia, juo didesnė yra visuomenės dalis su tam tikru nusistatymu, ir tai valdžios organams labai padeda orientuotis. Ir todel visur ir niekam negali kilti mažiausio abejojimo, kad manifestacijos yra neleistinos. Dabar, ar reiklaingas koks nors leidimas? Kiekviena laisvė turi būt organizuota, o ne taip sau palaida. Dabar, kas reguliuoja tą klausimą. Pas mus apie demonstracijas jokio įstatymo nėra; ir kalta valdžia, o ne piliečiai, jeigu šitas klausimas nėra įstatymų keliu sureguliuotas. Ir šiuo atveju turi atsakyti valdžia, kuri turėjo reguliuoti šitą klausimą įstatymo išleidimu. Jeigu tokio įstatymo neišleido, tai tuo

pačiu pareiškė, kad ji leidžia piliečiams kaip nori demonstruoti. Bet šituo atžvilgiu dar blogiau dalykas stovi.

Ir iš policijos leidimo nereikia, nes konstitucijos yra įrašytos teisės ir jos nereikalauja, kad policija leistų, nes bus tos teisės iliuzorinėmis, jeigu jos priklausys nuo nuovados viršininko — ar galima naudotis tomis konstitucinėmis teisėmis ar ne. Tokios nuožiūros nei policijai nei kitiems organams neduodama, tik įstatymas gali reguliuoti. Kituose kraštuose yra tokie įstatymai. Pono Ministerio Pirmininko buvo paminėta, kad Prancūzijoje buvo toks įstatymas, kuris reguliuoja demonstracijas. Bet tenai jokio leidimo nereikia, tenai siunčiami velosipediniai policijos agentai, kurie tvarko demonstraciją; ir pasakyta, kas atsako už tą tvarką, ir kokias turi turėti legitymes žinias, kad jisai dalyvauja demonstracijoje. Aiškus dalykas, kad neapsieinama be susidūrimų. Bet kur tie susidūrimai? Tai nereguliuojamoje demonstracijoje, bet tokioje, kur savaime susidaro. O ten, kur yra reguliuojama, tenai apie susidūrimus jokios kalbos negali būti. Būna dažnai demonstracijų ir kituose kraštuose, kur nesiskaito su nustatytomis įstatymo formomis, ir tik būna valdžiai pareiga neleisti tokias demonstracijas, kurios nori eiti šalia įstatymų, o ne taip, kaip yra pabrėžta. Pas mus nėra siaurinančio įstatymo, kuris galėtų šitas konstitucijos teises aprėžti, ir valdžios taip pat nenurodyta, kaip reikia jomis naudotis. Buvo mėginta taikinti susirinkimų įstatymas, kur pasakyta, kad turi būt be ginklo. Ir čia, sako, ginklas buvo panaudotas. Koks ginklas buvo — man baisu pasidarė — šautuvai, kulkosvydžiai galėjo būti, aukos galėjo būti? Ir aš išgirdau: lazdos. Ponas Toliušis yra geras juristas ir labai gerai žino, kad baudž. statute yra du terminai: vienas terminas „oružije" — ginklas, ir kitas terminas — įnagis — „orudije". Jeigu pažiūrėti į baudžiamojo statuto rodyklę, tai įnagiu gali būti kiekvienas dalykas. Aš galiu pagriebti akmenį ir akmeniu užmušti žmogų. Tai bus ne ginklas, bet įnagis. Įnagis gali būti tas, ką aš paimsiu į rankas, ar lazdą, ar medžio šaką ar ką nors kitą. Bet jeigu susirinkimų įstatymas kalba apie ginklus, tai yra taip, kaip priduoda žodžiui „oružije" reikšmę. Mes žinome, kad yra šalti ginklai, kad yra šaudomieji ginklai. Ir jeigu pasakyta „su ginklais", tada įstatymas ir nužiūri. Sakysime, kituose kraštuose yra apibūdinimas, kas yra ginklas. Sakysime, kišeninis peiliukas — ar ginklas ar ne; ir pasakyta, kokio ilgumo yra ginklas. Tai nuo ilgumo pareina. Tas peiliukas, kuris pas mus kišeniuje yra, tai ne ginklas. O jeigu aš turiu peilį medžiui piaustyti, tai jis priskaitomas prie ginklų rūšies. Bet ar šiaip ar taip, man iki šiam laikui neteko girdėti nuomonės, kad lazda būtų

ginklas. Tiesa, nelaimėje, kada Rusijos kraštas buvo priverstas prie didžiausios nelaimės, kareiviams tenai duodavo vietoj šautuvų lazdas ir raportuodavo, kad jie apginkluoti šautuvais; ir tuomet buvo visuomenėj pasipiktinimas, kad kareiviai vietoj šautuvų lazdomis apginkluojami. Net susirinkimų įstatyme nėra jokio pagrindo, kad lazdos negalima turėti. Aš ir pats turiu lazdą, į Seimą ateinu su lazda, ir jeigu policininkas turi tokias instrukcijas, — aš pripuolamai galėčiau eiti ta gatve su ta lazda ir iš manęs būtų atėmę tą lazdą, nes lazda gera, Paryžiuje pirkta, ir čia būtų pasidžiaugę iš tribunos, kad lazdą atėmė, ir parodytų. (Dešinėje plojimas.) Tai ne policijos pareiga yra atimti lazdą, bet tai tiesiog vadinasi apgrobimas, nes vienam patinka lazda, kad ji gera, Paryžiuje pirkta, kitam gali patikti mano portmanetas ir gali iš manęs jį atimti. Toki veiksmai jau nuo to apgrobimo nesiskiria. Jeigu užpuola, kad ir su lazda, jeigu užpuola, tada ginkis; ir policija turi teisės toje kovoje, tada lazda pavirsta ne ginklu, o įnagiu, kuriuo žmogus veikia ir gali būti kaipo corpus delicti pridėta prie bylos. Bet kitas dalykas, ar policija buvo užpulta ar ne. P. Ministeris Pirmininkas pasakė, kad policija buvusi užpulta. Kada prie interpeliacijos kalbėjo p. Toliušis, tai jis buvo pareiškęs, kad policininkų matėme sužeistų tiek ir tiek, o iš demonstrantų nėra nė vieno sužeisto ligoninėje. Nejaugi galima manyti, kad Lietuvos žmonės tiek kvaili, žinodami, kad jiems skelbs bylas einant 129 str. ir jie ateis į ligoninę, kad perrištų ranką, kad paskui juos iš ligoninės nuvestų į nuovadą, nejaugi žmonės eis į ligoninę ir rodys, kad sumušti. Aišku, kad visada slėpsis, slėpsis už tai, kad čia ieškoma nusikalstamojo darbo, ir todel jisai išgulės mėnesį ar daugiau savo lovoje, ir sugalvos kokį nors aiškinimą, delko jisai žaizdą gavo, bet niekuomet nesakys, kad demonstracijoje buvo. Todel vartoti argumentą, kad nepasirodė ligoninėje, negalima, nes iš ligoninės gali nuvesti į nuovadą, o paskui iš nuovados į teismą. Tai jau būtų perdaug reikalauti. Ir čia dar kas man svarbu — dura lex sed lex, — net rusų įstatymas ir tas mano akyse valdžios nepateisina, net rusų įstatyme mušti valdžios agentus ne visados draudžiama. Jeigu jūs paimsite baud. statutą, tai pamatysite, del susidūrimo su valdžios agentais, dar Nikalojus II prieš revoliuciją tokios nuomonės buvo, pamatysit, kad rusų autokratiška caro valdžia reikalavo daugiau iš policijos agentų, negu mūsų demokratinėje Lietuvoje. Jeigu jūs paimsite visą skyrių apie valdžios neklausymą, baudžiamojo statuto 138 str., tai rasite visur pabrėžta, kad neklausant teisėtų valdžios įsakymų. Žodis „teisėtas" — zakonnoje rasporiaženije pravitelstva. Už tą tada jie atsako. Dabar, kaip aiškinti

žodis „teisėtas". Jau einant sena romėnų praktika, aiškinant įstatymą, ne jo žodžių reikia laikytis, bet jo prasmės ir dvasios: „Leges comentare est non earum verba tenere, sed vim ad potestatem". Vadinas, tai yra „vis ad potestas" — įstatymo prasmės ieškoti. Juk Seime tur būt yra Tagancevo leidinys su komentarais. Aš tamstoms ir puslapius nurodysiu, ir pamatysit štai ką (Atstovas Sugintas, iš vietos: Čia ne teismas.) — Apie įstatymus kalbėti — tik teisme? Vadinas, pono Suginto nuomone, Seime reikia ne apie įstatymus kalbėti. Tai apie ką: apie nagaikas? Lazdas? (Dešinėj plojimas ir juokas.) Aš tamstoms paskaitysiu 534 puslapyje: „Dlia nakazujemosti soprotivlenija neobchodimo, čtobi . . .
. . . zakonomirnoje" (Iš sd: Aha, „zakonomernoje") — Palaukit, tas jums dar blogiau . . . Toliau pasakyta: „Vsie sovremennyja . . .
. . . nezakonnym". (Iš kairės: Tai — „pasyvnoje".) — Palaukit, bus ir apie aktyvą, nesidžiaugkit, jūs visada per greit džiaugiatės . . . Dabar toliau, 54 puslapyje pasakyta: „Soprotivitelnyj akt samooboroni . . . Vadinas, čia jau kalbama ir apie aktingą pasipriešinimą. Jūs džiaugiatės del žodžio „pasivnoje", o čia sakoma, kad kiekvienas gali ir aktingai priešintis, jeigu valdžios įsakymas aiškiai neteisėtas. (Iš sd: Tas savaime aišku.) — Jums aišku, bet pasirodo, kad valdžia kitos teorijos laikosi. Jei jūs paimsite komentarus 142 str., 139 str., tai jūs visur pastebėsite, kad einant rusų įstatymais, dar prieš 1905 metų revoliuciją, vadinas, prie samoderžavijos dar, buvo leista mušti policiją, jei jos įsakymai ėjo prieš įstatymus, jei jos įsakymais buvo naikinama tai, kas piliečiams buvo pripažinta. (Atstovė Purėnienė, iš vietos: O kodel nemušei, kai tave į Varnius varė? Kairėj juokas.) — Tai kitas dalykas. (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Ar tai teisėtai buvo?) — Neteisėtai, tik nejaugin ponia Purėnienė, jūs manot, kad aš toks blogas žmogus, jog norit iškelti manyje kerštą? (Atstovas Toliušis, iš vietos: Mokinat mušti, bet patys nenorit mušti.) — Ne del to, bet primenat dalykus iš mano gyvenimo, kurie lyg tartum turėtų sukelti manyje kerštą. Taip, buvo su manimi neteisė, bet aš jums pasakysiu, kad šita neteisė pasireiškė prieš keletą metų. Tai jūsų pareiga buvo *tada* protestuoti, bet jūs tada džiaugėtės. O jei jūs tada neprotestavot, jei jūs tada džiaugėtės ir pritarėt, tai nelaukit, kad aš dabar būčiau jums dėkingas už užuojautą, reiškiamą keleriais metais vėliau. (Atstovas Sugintas, iš vietos: Del ko lazdos nepaėmei ir nemušei tada, kai varė į Varnius?) — Kitas dalykas. Aš teisę turėjau ir jei aš to nepadariau, turėdamas teisę, tai mano takto dalykas, o ne mano teisės dalykas. (Dešinėj pritarimas.) O čia eina dalykas ne apie taktą, bet apie teisę. Ponas Ministeris Pirmininkas visą Kabineto politikos gynimą

bazavo tuo, kad Kabinetas pasielgė visai teisėtai, kad policija *teisėtai* uždraudė tokią eiseną ir, vadinas, tie, kurie ėjo, nors ir buvo uždrausta, vulgariai tariant, teisėtai gavo į kailį. Tai aš ir sakau, kad uždrausta neteisėtai ir tas būtų iš tų 7, turinčių lazdas, davęs policininkui į antausį ar kitaip, tai būtų teisės atžvilgiu visai teisėtas apsigynimo aktas. Taip yra įstatymų atžvilgiu. (Atstovas Toliušis, iš vietos: Čia faktinoji pusė, ir tai nustato teismas.) — Atsiprašau, teismas yra tada, kada dvi pusės stoja. (Atstovas Toliušis, iš vietos: Čia questio facti.) — Jei yra teismas, tai privalo būti dvi pusės. Tada tegul atvyksta į teismą visas Kabinetas ir demonstrantai, ir tegul teismas teisia. O jūs norit būti kaltintojai ir demonstrantus kaltinti, o tada yra ne questio facti, o questio juri. Jei questio facti, tai reikia teisti greta ir valdžią, kuri tokius įsakymus davė, ir tuos, kurie demonstracijoj dalyvavo. Tada teismas galės pasakyti, kas savo teisėje, kas ne. Bet generalinis prokuroras sako, kad duotas įsakymas tardytojui svarbioms byloms tardymui vesti. Vadinas, jis nenori kartu su tais sėsti. Taigi čia nėra questio facti. Aš net statistikos nevedžiau, kiek žmonių sužeista iš vienos ar kitos pusės, ir čia mums Seime yra questio juri: ar turėjo teisės Kabinetas duoti tokius įsakymus, ar ne. Ir aš konstatuoju, kad tokio įsakymo neturėjo teisės duoti ir todel reikėtų kaip tik traukti atsakomybėn tuos agentus, kurie tokius veiksmus darė. O jei pasirodytų, kad jie pildė vyriausybės įsakymus, tai jau tada mes turėsime teisti ir pačią valdžią. O jeigu pasirodytų, kad pildė aukščiausiosios valdžios įsakymą, tai mes turime atvesti čia pačią valdžią, tariant nuimti nuo ponų ministerių konstitucijos numatytą neliečiamybę ir atiduoti juos teisman. Štai questio juris. Neikim antru kart gėdos keliu, kurios mes jau kartą užsitraukėm, kada garsusis Leonas išaiškino. (Salėj juokas.)

Jis paskirtas Finansų Ministerijos juriskonsultu. Sakau, tada trys Europos juristai nepriklausomai viens nuo kito pasakė, ką mes pirma pareiškėm, kad neteisėtai pasielgta ir lietuvių byla patapo byla pasaulinėj plotmėj. Neikim antru kart tuo keliu, nes čia jau turime Europos juristų nuomonę iš anksto, nes to statuto dėsniai jau dalinai panaikinti paties Nikalojaus II įsakymu. O pas mus jie veikti prie konstitucijos dėsnių negali. (Purėnienė, iš vietos: Apie kokius straipsnius kalbi?) Aš suprantu, kad gali atsitikti taip, kad reikalinga suvaržyti laisvė, kada ta beribė laisvė gali privesti kraštą prie pražūties. Deja, mūsų konstitucija nužiūrėjo tik vieną dalyką — karo stovį, kada yra karo stovis — taip, jokių susirinkimų ir demonstracijų daryti negalima. Tada aš suprantu: ir ta valdžia, jeigu ji nori būti atsakominga už krašto

likimą, galėjo padaryti geriau — galėjo ateiti į Seimą ir paprašyti, kad Seimas įvestų karo stovį. Padoriau būtų įvesti karo stovį ir uždrausti, negu sakyti teoretiškai, kad — aš laisvės šalininkas, bet jeigu tu pajudėsi, tai gausi nagaikų. (Dešinėj juokas.) Tau laisvė tik stovėti vietoje ir ne kitaip — nejudėk. Jeigu valdžia randa reikalinga, būtinai reikalinga išpildyti savo pareigą ir apsaugoti valstybę nuo gresiančio pavojaus ir negali leisti tokių demonstracijų ar susirinkimų, tai tada tegul įveda karo stovį. Jeigu taip padarys, ar simpatinga ar nesimpatinga, bet eis įstatymais nurodytu keliu. Bet viena ranka nuimti karo stovį ir pasirodyti žmonėms „štai koks aš geras", o kita ranka apginkluoti, kaip angliškai sakoma — stekais, ir pasakyti, kad „saugokis, nejudėk iš vietos, o jei neklausysi, tai nagaikų gausi". Jeigu dar prisiminti, kad policijos agentai del visako už nugaros ir šautuvus turėjo, tai kitur šitoks darbas vadinama provokacija. Vadinasi, tu esi laisvas, gali stovėti, o jeigu eisi, tai būsi primuštas. (Balsas iš kairės: Ar leisti anarchiją?) Taip, jums viskas atrodo anarchija, del to, kad jūsų galvose yra didelė anarchija. (Dešinėj juokas ir plojimas.)

Dabar toliau. Mes turime neabejojamą faktą, kad įstatymo atžvilgiu jie galėjo eiti, o iš paaiškinimo pasirodė, kad ne tik buvo sutrukdyti, bet ir sumušti. Aš pasakysiu daugiau: rusų policija elgėsi geriau, negu čia buvo pasielgta. Iš pono Ministerio Pirmininko pranešimo mes aiškiai žinome apie policijos pasielgimą. Rusų įstatymai, senieji rusų įstatymai, reikalavo įspėjimo; jeigu minia susirenka, tai įstatymai reikalauja įspėjimo ir tai ne vieną kartą, bet tirs kartus reikėjo įspėti. Tai jau yra senas klasinis dėsnis visų reakcinių valdžių, pradedant nuo Prancūzų absoliutizmo — visuomet tris kartus įspėdavo ir tik po to galėjo vartoti leistų priemonių net ligi ginklo imtinai. Seni įstatymai leido ginklą pavartoti, bet tik po trijų įspėjimų. Čia mes matom, kaip ponas Pirmininkas atvaizduoja įvykį gana idiliškai, tariant — žmonės nestovi, žmonės juda — judėjimo netrukdo, nes jie eina pirmyn; policija užbėga miniai už akių ir užstoja jai kelią, kaip pasakyta paaiškinime — užtvarą padaro. Vadinasi, už tveria kelią. O policijos pareiga kaip tik yra pašalinti tai, kas užstoja kelią. Sako: eikit, eikit greičiau, o čia padaro užtvarą, kad žmonės, iš užpakalio stumiami, turėdami priešaky užtvarą, neturėtų kur eiti. Kur gi taip galėjo pasielgti, kurioj valstybėj? O pas mus taip elgtasi. Ne vienoj vietoj, o keliose vietose tokia užtvara buvo padaryta. Iš to, kas pasakyta Ministerio Pirmininko, o aš neturiu nė mažiausio motyvo netikėti jo pareiškimui; išeina, kad policija pati pirma atakavo minią, tuo atžvilgiu, kad žmonės negalėjo eiti. Užstojo kelią,

vadinasi — kur gi miniai dėtis. Aš tikiu ir kito oratoriaus pasakymu, kad policija sugalvojo dar geresnę priemonę — išnykti . . . Nes kur gi turėjo minia pasidėti. Žmonės kits kitą stumia pirmyn, iš priešakio pastatytas policijos užtvaras — kur eiti? Buvo vienintelis kelias — išnykti. (Dešinėj juokas.)

Iš visų tų davinių matome, kad čia pasielgta priešingai įstatymams, dargi rusų įstatymams. Jeigu galėtų būti dar kalba del 1903 m. įstatymo, tai jau po 1905 metų ir kalbos negali būti. O pas mus Lietuvoj, jei kas ir kaltas, tai kalta valdžia, kad ji nežino, koki įstatymai veikia, tų įstatymų neskaito ir ateina į Seimą pasiaškinti iš tribunos, kad, girdi, del policijos elgesio gali skųstis taikos teisėjui, bet turi pildyti aklai. Aš tamstoms jau citavau įstatymo žodžius, kur yra pavartotas žodis „zakonno" — kad gali net priešintis; gali priešintis pasingai, o jei tave muša, tai gali atgal drožti ir nusidėjimo nėra. Aš turiu pasakyti, kad Lietuvos visuomenė daugiau buvo išauklėta, kur savo taktu išvengė didesnio susidūrimo. Kituose kraštuose būtų prieita prie karštesnio susidūrimo, daugiau būtų aukų, kadangi ten teisės įžeidimą giliau jaučia negu Lietuvoj. Čia mes prieinam prie antro klausimo pusės. Aš norėčiau nors teoretiškai prileisti vienam momentui, kad tegul sau policija turėjo teisės taip pasielgti, tegul ir teisėtai buvo padaryta. Tai kas iš to? Lieka dar takto klausimas. Nežiūrint ir į tai, ji būtų galėjusi ir kitaip pasielgti. Čia jau mes susiduriam su dalyko moraline puse. Ką mes turime? Mes turime jaunimo apsireiškimą. Jaunimas visuomet yra judrus. Imkim viso krašto studentus: nebūna niekur nė vieno didesnio politiškai socialinio klausimo, į kurį jaunuomenė nebūtų šiaip ar taip reagavusi. Ir aš labai gailėčiaus to krašto, kur jaunuomenė neturi tos šventos ugnelės, kuri stumia ją pirmyn į kovą už ideją, už laisvę. Visi kraštai tai supranta. Dar nesenai užpernai Paryžiuj buvo toks įvykis. Buvo išrinktas Prancūzijos akademikas; išrinktas einant politiniais sumetimais, be jokio titulo. Studentai, reaguodami į tai, daro eiseną, žinoma — nelegalinę, nes tokia eisena negalėjo būti padaryta. Jie paima asilą, apvelka akademiko rūbais, prikergia net akademiko špagą ir štai tokia demonstracija pasipila į gatvę. Nors panaši demonstracija negalėjo būti leista, bet minia lydi savo „akademiką". Žinoma, policijai nieko kito neliko, kaip paimti tą „akademiką" ir nuvesti į nuovadą, o studentai telefonuoja akademijos nuolatiniam sekretoriui, pranešdami, kad: jūsų akademikas areštuotas. Sekretorius skubiai atvažiuoja į nuovadą ir randa savo „akademiką". Akademijos įžeidimas, aukštos mokslo įstaigos įžeidimas ir t.t. ir t.t. O nė vienam studentui už tai bylos nebuvo iškelta, protokolų

nebuvo sustatyta. Kodel? Todel, kad matė, jog jaunuomenė reaguoja, nes visiems buvo žinoma, kad politiniais sumetimais tas aktas buvo sudarytas. Jaunuomenė pirmoji reagavo ir pajuokė ir viešai paniekino. Bet jokios bylos nebuvo iškelta, jokio kraujo praliejimo nebuvo. Bet eikim į tą pačią Rusiją. Ką mes pamatysime? — Juk ir mūsų tarpe yra asmenų, kurie dalyvavo rusų studentų riaušėse, judėjime. Mes atsimename, kaip Kijeve senas karys Dragomirovas gavo iš Petrapilio įsakymą pavartoti ginkluotą jėgą prieš studentus, išvaikyti. O Dragomirovas ką padarė? Jis buvo viso Kijevo karo apygardos viršininkas. Paėmė visą sunkiąją artileriją, pastatė aplink universitetą ir pasiuntė telegramą į Petrapilį: „Pozicii zaniaty, vraga nevidno". (Salėj juokas.) Kodel taip pasielgė? O todel, kad negalima kariuomenės siųsti prieš jaunimą. O tai buvo prie caro 1903 metais. Ir jokios bylos nebuvo iškelta jam už tai. O pas mus ką matom? Matome štai ką. Valdžios laikraštis mini Lietuvos studento pavardę, kuris organizuoja eiseną. Ačiū Dievui, tegu sau organizuoja, o paskui laikraštis padeda žinutę ir sako — uždrausta. Kas uždraudė? Aš nustebau, kokia teise, kokiu įstatymu? Aš pirma juokiaus, sakiau, dabartinė valdžia, nuėmusi kraštui karo stovį, negali laisvę varžyti, negali tokių dalykų daryti; maniau, čia koks nors nesusipratimas. Maniau tikrai, kad eisena įvyks. Rytojaus dieną gatvėj sutinku eilę studentų, kurie lanko universitetą vakarų Europoj ir vienas iš jų sako: „Kas pasidarė Lietuvoj?" Sako: „Mes norime būti originalais ir darome visa tai, ko kitur nėra daroma." Ir matyt, kad žmogus susijaudinęs. Sako: norima parodyti, kad moka joti į beginklę minią. Joja ant trotuarų, vaiko publiką, gaudo žmones. Žmogus ramus, o pasipiktinęs, aš tai mačiau iš jo akių. Vadinas, yra parodyta, kad eisena buvo sutrukdyta. Dabar kas buvo ruošiama toliau, aš nežinau. Aš manau, mes išgirsim iš valdžios, kas buvo ruošiama toliau, ir girdėjom, kad tą pačią dieną tam tikra politinė priešinga organizacija taip pat turėjo susirinkimą ir net kalbėjo apie priemones gintis, kad jų neužpultų. Gal būt tas ir buvo, nežinau, reikia toliau sekti daromus valdžios žygius. Vyriausybės organas, visos Lietuvos pinigais leidžiamas „Lietuva", kurios redaktorius mūsų tarpe sėdi kaipo Seimo narys, buvo padėjęs žinutę, kad sekmadienį turės būt mitingas liaudies namuose. Tai buvo kiek anksčiau, o šeštadienį įdėta žinutė, kad socialdemokratų susirinkimas bus sekmadienį 1 valandą liaudies namuose. (Iš kd: Ką tai reiškia. Kitas balsas: Provokacija.) Vadinas, tos pačios įstaigos, kuri paskelbė vieną susirinkimą, būtent, mitingą, per tą patį organą kviečia ten ir kitus susirinkti. Koks tikslas — nežinau. Aš nenorėčiau aštriai pasmerkti, kad

visdelto labai keista: du priešingi susirinkimai vienoj ir toj pačioj vietoj. Ir kas dar keisčiau — valdžios organas kviečia. Ir jeigu neįvyko susidūrimas, tai, sakau, tik del mūsų studentų takto. Dabar toliau ką mes matom? Kaip vystosi įvykiai toliau. Ir čia kaip tiktai gili moralės prasmė. Buvo čia toks neva pasiteisinimas, kad, girdi, studentija ir nenorėjo, girdi, tai yra mūsų skaisčioji jaunuomenė, kaip ponas Toliušis pasakė, bet toji jaunuomenė buvo suklaidinta. O kada paskui kalbėjo kolega Plečkaitis, tai jis studentus pavadino vaikėzais, ir kilo triukšmas. Aš nežinau, kuriuo pasakymu studentai turi įsižeisti, ar p. Toliušio: skaisčioji jaunuomenė, ar p. Plečkaičio: vaikėzai. Pasakymas: tu skaisčioji, tu nekalta, bet tu kvaila, nes davei save suvedžioti, manau, turi įžeisti kiekvieną dorą studentą. Ir jeigu aš būčiau studentu, tai labai įsižeisčiau, jeigu man pasakytų: kam duodi save už nosies vadžiot, kam į košę įlindai. Man visai yra suprantama, kad studentija yra įvairaus plauko; ir nesutiksiu, kad socialistinė studentija tai irgi kvaila, delto kad duoda save už nosies vadžioti. Aš manau, ir šitos pakraipos yra sveikas ir aukštos doros jaunimas. Ir visuomet turi būti įvairių pakraipų. Čia yra gražios gėlės, visos laumės juostos, kurios visiems yra brangios ir visų turi būti branginami. O mes norime Seime kvalifikuoti studentus kvailais ir protingais. Ir protingi bus ne tos septynios mergaitės iš evangelijos, o protingi bus tie, kurie nosį gerą turi ir pajus, iš kurios pusės vėjas pučia, kurie greičiau pajus politinę pakraipą. Kurie protingai galvos. Čia galima vieta gaut, stipendijos, protekcijos, o jeigu padėtis pasikeis, tai iš kitos pusės pažiūrėsim ir vėl būsim protingi. Žinoma, labai protinga. Bet manau, kad studentija taip „protinga" nėra. Paimsime, kad ir rusų studentiją, ir nežinau, nenorėčiau pasakyti, kad kas nors iš jų būtų vadinamas kvailas, užtai, kad leido save vesti į įvairius politinius protestus, į socialinius protestus, ir leido save siųsti į Sibirą, negirdėjau, kad už tai juos būtų vadinę bepročiais. Jiems kaip tiktai buvo taikomas pasakymas felix culpa, laiminga klaida, palaimintas nusižengimas. Ir tokių palaimintų nusižengėlių, gerbiamieji, Lietuvoj daug turime. Jeigu mes laikysimės tokios psichologijos, kaip mūsų valdžia čia norėtų, tai išeina: rusų valdžia uždraudė spaudą, uždraudė įstatymo keliu, reiškia, mes ir turėjom klausyt, turėjom klausyt tik todel, kad buvo uždrausta. Toliau, uždrausta susirinkimų laisvė, uždrausta politinė laisvė, reikia klausyti, del to, kad valdžia uždraudė. Ir mes protu vaduodamiesi turėtume pasakyti: tai, uždrausta, mes negalime eiti prieš valdžios įstatymus. O mes visdelto ėjome. Ir aš pasakyčiau, netikę būtume buvę, jei būtume klausę tų uždraudimų. (Iš dešinės: Tiesa.)

Moralinė teisė — aukščiausia. (Iš vl: Nu?) Taip, įstatymas laikosi tik tiek, kiek moraliai žmogų įtikina. Kada įstatymas virsta botago taikymu, tai bus jau nebe įstatymas. Ir tai yra ne mano suformuluota, tai yra senai suformuluota. Ir mano kolegos žino, kad yra net sukilimo teisė. Ir mes, lietuviai, tai teise esame pasinaudoję, nes nenorėjom priklausyti tai valstybei, kuriai priklausėm. Yra ir daug kitų teisių, yra ir revoliucijos teisė. Tai negalima tą teisę neigti kitiems ir ta teise naudotis, kol ji mums bus gera, o neigti, kada ji mums bus negera. Jeigu mes patys išėjom iš revoliucijos, tai mes tą teisę turim ir kitiems pripažinti. Bet gerbiamieji, čia ne revoliucija, o čia buvo pareiškimas jausmų, nuomonės, nusistatymo. Ir kuriais klausimais? Klausimais, kurie rūpi begalo visai visuomenei. Ir jeigu priėjo prie to, priėjo prie pareiškimo nuomonių, tai vėl ne kas kitas, kaltas, kaip valdžia. Prieš tą interpeliaciją buvo įnešta kita apie lenkų mokyklas. Aš nesu lenkų mokyklų priešininkas ir aš savo pažiūras šiuo klausimu plačiau išdėstysiu, kada bus progos apie tai kalbėt prie biudžeto. Aš nesu prieš lenkiškas mokyklas, ir savo pažiūras aš plačiau motyvuosiu tada, kada kils klausimas, kada jis bus pastatytas prie biudžeto. Bet mes turime konstatuoti, koksai buvo visuomenės ūpas, koki faktai. Ponas Švietimo Ministeris Čepinskis buvo sukvietęs mokyklų inspektorius ir prašė, kad jie pareikštų savo nuomonę tuo klausimu. Ir ką mokyklų inspektoriai pareiškė Švietimo Ministeriui Čepinskiui? Pasitarimas įvyko 1926 m. lapkričio mėn. 25 d. Kaune Švietimo Ministerijos rūmuose. Švietimo Ministerio žodžiu buvo duotas pasiūlymas. Ir kas buvo priimta tuo klausimu? 1. Lietuvos lenkų draugija „Pochodnia"... Aš visų punktų neskaitysiu, aš tik nurodysiu, kad tai yra oficialus pareiškimas į p. Ministerio klausimą, kurį, matyt, ponas Ministeris laikė aktualiu. Ir jeigu Seime jisai kartą buvo iškeltas, jeigu jisai nuodugniai būtų nušviestas, gal yra ne viskas teisybė, aš nesiimu nei peikti nei girti. Bet aš konstatuoju tą ūpą, kuris susidarė. Kuomet inspektoriai, ministerio pakviesti, kalba tokius dalykus, tai Seimas interpeliacijos nepriėmė ir atidėjo ad calendas Graecas. Aišku, kad kiekvienoje atgimstančioje tautoje yra aštresnis jausmas, negu kitur. Jeigu Seimas nereagavo, nesiskaitė su šituo klausimu, jeig Seimas neišklausė tos nuomonės, tai visuomenė turėjo kitaip reaguoti, pareikšti savo nuomonę, ir čia ji savo nuomonę reiškė gana kultūringai. Ji turėjo teisės nueiti prie tos vietos, kur yra valdžios būklė, ir galėjo šaukti valio kam patinka, o kam nepatinka, galėjo šaukti šalin. Žinoma, rusų žandaro akimis žiūrint, tai didžiausia katorga, bet Lietuvos įstatymais tai yra leistas, pripažintas dalykas. Ir jeigu mes turime tą pačią

manifestaciją, tai kaip tik del to, kad valdžia ar jos partijos nenorėjo šio klausimo viešai iškelti. Gal būt šitam klausimui nebūtų vieta Seime kelti, jeigu nebūtų visuomenės balsas iškeltas. Bet kada jau minia plačiau kalba, tai atsakymas yra būtinai reikalingas. Seimas nušviesdamas šitą klausimą, jeigu vyriausybė būtų panorėjusi paaiškinti, būtų galėjęs visuomenę nuraminti. Bet Seimo daugumos valdžia ir Seimo atstovai nenorėjo tuo keliu eiti ir todel teko kiekvienam reikšti savo jausmus taip, kaip jisai galėjo ir kaip išmano, ar tai renkant parašus, ar kabinant plakatus ar rengiant eiseną, ar kokiu kitu būdu. Ta savo teise visuomenės buvo pasinaudota ir čionai mes matome valdžios neleistiną atsinešimą. Kada keliamas balsas, kada paduodama interpeliacija, iš karto į tai nereaguojama. O kada visuomenė reiškia nuomonę del paties klausimo, tai tada valdžia pasidaro labai jautri ir labai jautriai ir skubiai į tai reaguoja, kad tai esą pavojinga, skelbia, gandus leidžia, kad tvarka būsianti suardyta. Tai valdžios pareiga, jeigu nugirdo, kad bus tokių ekscesų; tai jos pareiga yra apsaugoti tuos, kurie reiškia savo nuomonę, pasitarti su eisenos iniciatoriais, apsaugoti eiseną, bet ne uždrausti, nesigriebti jokių priemonių, čia del priemonių ponas Ministeris Pirmininkas norėjo kalbėti formaliai . . . (Skambutis.)

Pirmininkas. Turiu pranešti, kad tamstos kalbėjimo laikas pasibaigė. (Iš dešinės: Prašom leisti toliau kalbėti.)

Voldemaras. Aš prašyčiau leisti baigti. Man nedaug reikia laiko, tik baigti.

Pirmininkas. Kalbėtojas prašo Seimą leisti baigti kalbėti. Kas prieš? Kas už? Leidžiama baigti kalbėti.

Voldemaras. Valdžia ir per savo spaudos organus leido gandus, kad gali būti susidūrimų. Ir susidarė ūpas, aš nežinau ar tikrai, bet konstatuoju, kad visuomenėje susidarė ūpas, kad valdžia nori padaryti tą, ką paprastu žodžiu vadina provokacija. Aš negaliu mesti valdžiai tokių kaltinimų, nes neturiu davinių, bet ūpas susidarė paremtas tuo, kad valdžia taip šališkai žiūri į vieną ir į kitą dalyką. Todel nervinimosi atmosfera ėjo ne iš apačios, o iš viršaus. Jeigu iš viršaus būtų reaguota kaip reikia, tai nervinimosi atmosfera būtų išnykusi ir nebūtų prieita prie to, prie ko buvo prieita. Štai koks yra dalykas. Čia pasakyti, kad tardymas, kurį daro generalprokuroras kamertonas, taip tas tardymas turi būti suprantamas, aš tokiam tardymui nepriduodu reikšmės, nes po tardymo teismas būt atidėtas ad celendas Graecas, bylos bus vilkinamos kelius metus. (Iš kairės: Apsirinki.) Aš rankose turiu skundą kaip tik Vidaus Reikalų Ministeriui: „Šiuo turiu garbės pranešti,

Tamstai sekantį Š. m. lapkričio mėn. 21 d., apie 4-5 val. man einant iš Lukšio gatvės į Laisvės Alėją..." Tai čia yra Poželos skundas. Mes žinome, kad be šito Poželos skundo yra daugiau skundų. Poželos skundas yra anksčiau įteiktas, negu įteikta byla prieš Poželą. Šitas skundas buvo įteiktas, ir p. Ministeris Pirmininkas nerado reikalo paminėti nė puse žodžio, ar su tuo skundu kas nors padaryta, ar ne, nors sakau, šitas skundas buvo anksčiau įteiktas, negu byla. Mes žinome, kad prieš tą Poželą byla iškelta, bet apie to Poželos skundą, įteiktą pirmiau, negu jam byla iškelta, nė pusės žodžio. Toks pasielgimas yra jau ne valdžios kaipo tokios, o yra partinės valdžios pasielgimas. Ir todel, ne del kitų motyvų kaip tik laukti objektingumo išaiškinime iš teismo tokiomis apystovomis negalime. Juo labiau, sakau, kad čia yra dar toliau partingumas nuėjęs. Buvo prieita — aš iliustruosiu paskutiniųjų laikų reiškiniu — tiek toli partingumo atžvilgiu, kad toks rimtas, toks teisingas, visų gerbiamas žmogus, kaip ponas Toliušis, mums metė apkaltinimą. Sako, interpeliantai, kurie pasirašė interpeliaciją, tai tik nesubrendę valstybiškai. Aš savo frakcijos vardu taip pat pasirašiau tą interpeliaciją. Vadinas, atestacija ir man duota, kad aš nepribrendęs valstybiškai. Aš pripažįstu ir ponui Toliušiui, ir kiekvienam iš Seimo narių, ir kiekvienam iš Lietuvos visuomenės narių pilną teisę kiekvieną mano ar kitų žingsį įvertinti kaip tinka. Bet aš esu priverstas iš šios tribunos truputį priminti valstybiškumo egzaminą. Pribrendęs, nepribrendęs, vadinas, matūros egzaminas, kuris Lietuvos partijoms teko laikyti keletą kartų. Kadangi toks kaltinimas yra mestas, tai tegul man bus leista priminti kai kuriuos vaizdus iš Petrapilio seimo, kuriame kaip tik buvo pastatytas nepriklausomos Lietuvos reikalavimas. Ir tada nepriklausomos Lietuvos reikalavimo rezoliuciją — mano ji buvo parašyta — palaikė dešinieji, krikščionys demokratai daugiausia palaikė. Mes ir tuomet buvom negausingi. O kas prieš tai ėjo? Prieš tai ėjo socialdemokratai ir liaudininkai. (Iš dešinės: Gėda! Gėda jiems!) Tai buvo pirmas valstybingumo egzaminas Lietuvos visuomenės partijoms. Aš vėl kriminalo iš to nedarau. Gali būti žmonių, kuriems Lietuvos valstybė nereikalinga. Aš ir dabar atsimenu, kaip Petrapilio seime kai kurie atstovai šaukė: reikalauti nepriklausomos Lietuvos, tai peilį įsmeigti į nugarą Rusijos revoliucijai. (Atstovas Sugintas, iš vietos: O antrą rezoliuciją prisimink tamsta.) — Prisiminsiu ir antrą... Vadinas, tie žmonės taip pastatė mūsų valstybės klausimą. Žinoma, tai jų nuomonė, jų politiškas įsitikinimas, del kurio aš, kaipo žmones, vis tiek galiu gerbti. Bet aš negaliu pripažinti, kad jie — Lietuvos valstybės

šalininkai. Jie buvo šalininkai valstybės, tik ne Lietuvos, o kaž kokios kitos valstybės.

Toliau, kiekvienos valstybės socialinis dėsnis tai pasidavimas daugumos nutarimui. Tas, kuris ateina į kokį susirinkimą ir jame teisėtai dalyvauja, tuo pačiu imasi moralinę pareigą pasiduoti daugumos nutarimui. Visame pasaulyje yra šitas socialinis dėsnis, be kurio joks viešas gyvenimas nebūtų galimas, nes jei mes kitaip darytum, tai kiekvienas turėsime tapti individualistu — anarchistu, nes kiekvienas sakysime: aš nepasiduodu daugumai, aš noriu ko kito. O tada bus anarchija. Taigi, tenka pasiduoti daugumai. O dauguma ką pasakė? Dauguma pasakė, kad turi būt nepriklausoma Lietuva. Aiškiai pasakė. O ką padarė mažuma? (Iš dešinės: Purėnienė išėjo. Atstovas Sugintas, iš vietos: Atsimink antrą rezoliuciją) — Ponas Sugintas antros savo rezoliucijos pasiilgo . . . Aš jūsų tame susirinkime nebuvau ir nežinau, kaip ten diskutavot. Aš ir nebūčiau to minėjęs, jei mums nebūtų mestas kaltinimas, kad mes valstybiškai nepribrendę. Žinoma, čia ne istorijos teismas, o mes tik įvertiname valstybingumo atžvilgiu partijas; ir šitas įvertinimas kaip tik sukeltas ne mano, bet pono Toliušio. Ką mes matom toliau? Ką mes matom rusų tautų suvažiavime 1917 metais Kijeve. Atvažiuoja dabartinis kandidatas į vidaus reikalų ministerius vieton Poželos — atvažiuoja ponas Belskis ir antrosios rezoliucijos, kurios čia iš vietos pasiilgo, ponas Sugintas, šalininkai. Aš sakau: pone Belski, negerai, nekelkime savo vidurinių dalykų, kaip nors savo tarpe susikalbėsim ir nesiduokim suskaldyti tokiu svarbu klausimu visų Rusijos tautų suvažiavime. Buvau aš, buvo Tumėnas, Čiurlionis, Byla nuo socialdemokratų, ir dauguma buvo linkę tokios taktikos laikytis. Bet tuojau ponas Belskis, kandidatas į vidaus reikalų ministerį, pradėjo visiems aiškinti: pirma rezoliucija — tai buržuazijos rezoliucija, o mes štai kokią rezoliuciją priėmėm! Ir tik keleto žmonių takto dėka pasisekė įkalbėti, incidentą likviduoti, nors ta rezoliucija ir buvo išdalinta, ir galų gale visų lietuvių vardu pasiūlyti vieną rezoliuciją, kurią visų Rusijos tautų susirinkimas Kijeve priėmė ir pripažino, kad Lietuva turi teisės būti nepriklausoma, kad ji turi būti nepriklausoma. Protestavo vienas kitas balsas iš estų, latvių, kad — kam jums reikalinga nepriklausomybė, pakanka autonomijos ir t.t. Bet dauguma — net ir Dono kazokai — pripažino. Lietuviai buvo vienintelė tauta, kuri taip statė klausimą tame tautų suvažiavime. Tai buvo antras valstybingumo egzaminas. Ir jeigu kas turėtų teisės taip klausimą statyti, tai mes, bet ne šie. (Kalbėtojas rodo į kairę.) Dabar Vilniuje. Kai tik vokiečiai pajuto, kad Petrapilio

seimas iškėlė nepriklausomos Lietuvos reikalavimą, ir Vilnius pradeda judėti. Tas padeda ir Vilniui susiorganizuoti ir konferenciją sukviesti. Ir ten be Petrapilio seimo nieko nebūtų buvę. Ir jei mažuma nebūtų suskaldžiusi Petrapilio seimą ir jei nebūtų protestavusi prieš pasiūlytą rezoliuciją, tai būtų kitaip ir Vilniuje padaryta, negu buvo. Ir paskui socialdemokratų ir liaudininkų atstovai tai išeidavo iš Tarybos, tai grįždavo: tai toks klausimas jiems nepatinka, tai toks nepatinka. (Iš vl: O Urachas?) — Urachas būtų buvęs gal geriausias Lietuvai dalykas, jeigu jis būtų įvykęs. (Kairėj garsus juokas.) Bet ne aš jį rinkau, ir nejau jūs taip bejėgiai esat, kad mirusio žmogaus šešėlio bijot. Juk jis senai yra miręs. (Dešinėj juokas.) Paskui vėl prasidėjo principų jodymas. Užsilipo *žmonės ant principo ir pareiškė: mūsų principas yra aukštesnis už* Lietuvos reikalus; jeigu jūs to principo nepripažinsit, mes išeisime iš Tarybos, negalėsime pasilikti. Vadinas, vėl valstybingumo egzaminas. Jeigu aš čia tai primenu, tai tik tam, kad čia buvo mums mestas kaltinimas, kad, štai, nevalstybiškai nusistatę žmonės tokią interpeliaciją iškelia. Gali mums tokius kaltinimus daryti rusai, lenkai, bet ne Lietuvos Seime mums tokius kaltinimus gali mesti, kad, ot, interpeliacija ne valstybiniais motyvais iškelta. Čia giliai socialinis apsireiškimas. Aš nenoriu nurodinėti mūsų visuomeninio gyvenimo žaizdų, nes mūsų tautininkų taktika buvo — ieškoti Lietuvos išsklaidytos visuomenės suartėjimo. Mes matom, kad viena ir kita pusė turi klaidų, bet reikia tas klaidas atleisti, vengti visa to, kas gali mūsų visuomenę skaldyti, o ieškoti to, kas ją vienija. Iškeltas klausimas yra tikrai valstybinis *klausimas; ir labai gaila, kad išeina taip, tariant — jūs nevalstybiškai* nusistatę, o mes . . . Mes tai valstybiškai. Čia tikslumo klausimas, ir aš visiškai nebūčiau visa to kėlęs, jeigu tamstos patys nebūtute mane privertę tą klausimą prisiminti. (Purėnienė, iš vietos: Gerai, kad pasisakei) . . . Žinosi, ką „Tilmanso" salėj reikia pasakyti. (Dešinėj juokas.)

Visi tie dalykai ir ta interpeliacija mums aiškiai rodo, kad Lietuvos valdžios mes neturime. Mes turime partijos valdžią, o mums reikalinga Lietuvos valdžia, kuri būtų teisinga visoms partijoms. Aš pripažįstu teisę, sakysim, Purėnienei ar kitam eiti irgi demonstruoti. Tegul ji nueina į mitingą, tegul kalba ką nori — jos dalykas, tegul veda agitaciją, kad nereikia Lietuvos kaipo buržuazinės valstybės. Čia nuomonės teisė, teisė įstatymais garantuota. Ir čia, sakau, pasidaro keista padėtis, kad Lietuvoj *lietuviai turi kaipo mažuma ieškoti teisės*, reikalauti pripažinti sau tautinį nusistatymą. Jeigu aš būčiau žydas ar lenkas ir norėčiau

kaipo tautinė mažuma demonstruoti, sakyčiau, kad mano teisės garantuotos net Tautų Sąjungos, ne tik Lietuvos konstitucijos. Bet jei aš kaipo lietuvis noriu pareikšti savo nusistatymą, tada pasako: ne, negalima. Tai du saiku, du mąstu. Gerbiamieji, darykit ką norit, vartykit paragrafus kaip norit, bet tais paragrafais gyvo gyvenimo neužtvenksit. Neužtvenksit nei tais baudžiamojo statuto paragrafais. Tie paragrafai nesutrukdė Lietuvos sudarymą, jie ir toliau Lietuvos valstybės gyvenimą nesutrukdys. Man begalo liūdna, kada tokiu svarbiu klausimu, kuris turėtų jungti visą Lietuvą krūvon, vyriausybė ateina su Nikalojaus II baudžiamuoju statutu, ir tai dar atmainytu ir sako: tu, lietuvi, negali pasisakyti, kad tas ir tas negerai pas mus daroma; žiūrėk, yra paragrafai parašyti, einant kuriais policija tave gali mušti. Ir mes, Lietuvos Seimas, turime išklausyti tokio aiškinimo, paremto paragrafais ir dar 129 str. Taigi tas pasielgimas prieš tuos, kurie sako, kad jie nori tik lietuviškos valstybės, lietuviškų gimnazijų, tas pasielgimas iš pusės vyriausybės yra nedovanotinas. Jeigu kas kitas būtų savo nuomonę pareiškęs, tai ir tuomet aš dar sakyčiau, kad leistina. Bet jei šiandien visas kraštas ateina ir tokią nuomonę reiškia ir jiems pasako, kad jiems paragrafai uždraudžia tą daryti, tai reiškia gyventi ne Lietuvoj, ne Lietuvos buvo valdžia, ne Lietuvos interesų, o kito krašto. Klausimas prieš mūsų akis atsistoja begalo svarbus. Aš, sakau, pripažįstu moralinės drąsos ponui Sleževičiui, kad jis drįsti pasiimti atsakomybę ant savęs ir ant savo Kabineto, ir aš už tai jį gerbiu. Bet tikiuos, kad iš to Seimo posėdžio Kabinetas nebegali išeiti kaipo Kabinetas. Jis turi būti nuverstas. To reikalauja Lietuvos garbė. (Dešinėje smarkus plojimas. Balsai iš dešinės: Šalin, šalin Kabinetą.) Jeigu laikyti valstybingumo ekzaminus, tai ką jūs aukščiau statot: krašto ar partijos reikalus . . . Aš, žinoma, ne konkurentas ponui Sleževičiui, jis gali sudaryti antrą Kabinettą, aš prieš jo asmenį nieko neturiu. Bet šitas Kabinetas, prie kurio tas įvyko, negali būti Seimo aprobuotas. Jeigu ne, tai jūs parodysite, kad Seimas gina ne lietuviškus interesus, ne Lietuvos, bet svetimus Lietuvai interesus. (Dešinėj smarkus plojimas.)

DĖL 1927 M. BIUDŽETO

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija, 61-sis posėdis, 1926 m. gruodžio 15 d.

Seimo pirmininkas dr. J. Staugaitis. Sekretoriauja II sekretorius B. Žygelis. Dalyvauja 75 Seimo atstovai; finansų ministeris A. Rimka.

Svarstomas dienotvarkės punktas: Lietuvos Respublikos 1927 m. biudžetas. II skaitymo tęsinys. M. Š.)

Voldemaras (taut). Finansų Ministeris paprastai dar ne taip matomas žmogus Kabinete ir šalyje, kada nėra gyvo reikalo susidomėti visais finansiniais klausimais, nors jo reikšmė yra pamatinė. Finansų Ministeris yra nervus rerum ir ypač visuose naujuose kraštuose ir po karo net senuose kraštuose. Ir todel galima pastebėti bendrą taisyklę, kad žymiausias žmogus Kabinete yra arba Finansų Ministeris arba Užsienio Reikalų Ministeris. Ten, kur sveiki finansai, žymiausias žmogus yra užsienio reikalų ministeris, o ten, kur finansai yra blogi, Finansų Ministeris yra pats žymiausias žmogus. Mums kaip tik Lietuvai nesusitvarkius, žinoma, finansų klausimas yra svarbiausias. Ir prie tokios žymios ministerijos, nors ir prie kiekvienos ministerijos galima daug kalbėti, bet prie jos reikia ilgai kalbėti, tuo labiau, kad viso krašto finansai yra sutraukti į Finansų Ministeriją. Čionai be šitų bendrų pastabų, kurios buvo pirmiau padarytos, kada aš kalbėjau bendrai del biudžeto, reikia jau specialius šituos klausimus iškelti: kokia Finansų Ministerio reikšmė Kabinete, paskui koksai finansinis aparatas yra valstybėje ir trečias klausimas, kokiais įstatymais ir kaip tas vykdoma. Del Finansų Ministerio reikšmės Kabinete ir visoje valdžioje reikia pasakyti, kad ji turėtų būti ne tokia, kokia yra. Iki šiam laikui Lietuvoje žiūrima į Finansų Ministerį kaipo to valstybinio maišo su pinigais

prižiūrėtoją, kuris iš savo malonės gali maišą atrišęs duoti pinigų ir gali neduoti. Ir čionai kiekviena partija, kuri ateina valdžion, rūpinasi, kad pirmiausia mano partijos žmogus būtų tokioj svarbioj vietoj, prie tokio maišo, ir partiniais motyvais nudažo tokį pamatinį dalyką. Ir pas mus Lietuvoje, ištikrųjų, juk kas tvarko finansus? Mes turime pažiūrėti, ar mes turime tiek ištekliaus, kad taip dabar gyventumėm, kaip gyvenome. Man rodos, kad Finansų Ministeris turėtų teisės pažiūrėti kiekvienoje ministerijoje, kas dedasi, turėtų teisės kištis į Vidaus Reikalų Ministeriją, į Žemės Ūkio Ministeriją, į Susisiekimo Ministeriją, ir išskyrus grynai techniškus dalykus, visur, kur yra valstybės pajamos, kur valstybės lėšos yra, ar jos tiksliai leidžiamos, ar negalima apsieiti be to, tas turi būti galima Finansų Ministeriui. O pas mus Finansų Ministeris tik sėdi kabinete, ir turi partijos centro komiteto norus vykinti. Už jį kiti galvoja, kaip jisai turi daryti. O jeigu viešai pastatyti tik tam, kad ministeris sėdėtų savo kabinete ir retkarčiais pasirodytų Seime, tai bus ne Finansų Ministeris, nes jisai į reikalų eigą jokios reikšmės negali turėti. Ir žinoma, tokiomis sąlygomis reikia tikro amatoriaus, kad eitų į Finansų Ministerius. Kituose kraštuose padėtis ir ne geresnė. Paimkime net tokį didelį kraštą ir seną kraštą, kaip Prancūziją. Tenai eilė kabinetų keičiasi ar stovi del finansų ministerio ir finansų ministerio ieško. Ir ką mes matome? Mes matome, kad rado didelį politiką, kaipo finansų ministerį, menkesnį žinovą kaip Caillaux, didelį politiką finansų sutvarkyti ir gydyti. Vadinasi, jeigu kituose kraštuose su finansų ministeriu taip yra, taip ir kituose kraštuose, nėra kalbos, tai yra centralinė figūra valdžioje, tai yra pamatas, atrama, ant kurios stovi valdžia. Jeigu nėra tokio finansų ministerio, tai valdžia netikra. O mes Lietuvoje ką turime? Šiandien tik ką išdalintas naujas įstatymo projektėlis, ant kurio pasirašęs Ministeris Pirmininkas M. Sleževičius. Ir aš pasakyčiau, stačiai skandališkas projektas, del kurio Finansų Ministeris turėtų plaukus rauti jį perskaitęs, o jis ramiai sėdi ir gal būt nežino, kad šitas įstatymo projektas yra įneštas. O įstatymo projektas yra Susisiekimo Ministerijos, kuriame sakoma, kad leidžiama Susisiekimo Ministerijai be varžytinių su Danų firma Hojgaard ir Schultz Slabados ir Aleksoto tiltams Kaune pastatyti. (Atst. Toliušis iš vietos: Komisija vienbalsiai atmetė). Jis yra šiandien išdalintas, oficialiai į dienotvarkę įneštas. Kaip Seimas pasielgs, nėra žinios, Seimas gali pasielgti kitaip. Bet man svarbu, kad valdžia savo vardu įnešė šitą įstatymo projektą. Tame projekte nurodoma, kad tiltams pastatyti sąlygas nustato sutartyje Ministerių Kabinetas. Tai Finansų Ministeris,

aš nežinau, aš manau, kad Kabinetas be jo tokius dalykus priėmė, turėjo plaukus sau rauti, kur matyti tokį įstatymą, kad nebūtų numatyta, kiek, kaip ir už ką, kad duokite mums pinigų, mes leisime. Mes tikimės, kad Lietuvoje labai gerai moka pinigus išleisti, bet su tokiais įstatymais, kur kitur valdžia Seiman nedrįstų eiti ir jeigu ji įeitų, tai tą pačią dieną negrįžtų iš Seimo, jinai būtų nuversta. Jeigu yra reikalas, tai reikalinga pristatyti konkretų projektą, kuris turėtų pereiti per Finansų Ministeriją, o čia net ne Finansų Ministeriui, bet Susisiekimo Ministeriui tos teisės duodamos ir tas eina Kabineto vardu ir Finansų Ministeris tyli. Aš paėmiau eilinį atsitikimą, kaip Finansų Ministeris pačiame Kabinete jokios reikšmės neturi. Aš netikiu, kad jisai galėtų tokius dalykus aprobuoti, nes tada Lietuva būtų statoma visų kraštų akivaizdoje kaipo begalinių finansinių eksperimentų kraštas, ar kitaip pasakyti, begalinių spekuliacijų, nes kitokio pavadinimo čia negalima duoti, kaip tik galima apibūdinti tokiais žodžiais. Jeigu taip yra, tai tik reikia pasakyti, kad mes Finansų Ministerio neturime. Ponas Rimka yra geras žmogus, aš tą jau sakiau, bet juo geresnis žmogus, juo blogesnis Finansų Ministeris. (Dešinėj juokas). Vadinasi, jis turėjo tokį skandalą sukelti, kad visas kraštas išgirstų. Bet jis to nepadarė.

Dabar antras dalykas — finansai. Kas yra finansai? Tai yra pasitikėjimo klausimas, pasitikėjimo viduj ir užsieny. Kiekviename vadovėlyje kalbama apie tai, kad prekyba verčiasi kreditu, o kreditui reikalingas pasitikėjimas.

Tas pasitikėjimas dalinai turi išeiti ir iš Finansų Ministerio asmens. Kitur taip ir darosi — iš asmens gimsta pasitikėjimas. Pavyzdžiui Prancūzijoj buvo Kaio ir Poincaré. Kaio buvo laikomas genialus finansistas — technikas, bet pasitikėjimo neturėjo ir jo projektas apie franko stabilizavimą nuėjo niekais. Atėjo Poincaré; jis finansų ministeris pripuolamas. Bet kodel dalykai kitaip virto? Todel, kad jo vardas turi pasitikėjimo ekonominėse sferose, pasitikėjimo labai didelio ir tas pasitikėjimas nulėmė franko likimą visai kiton pusėn. Kaip Poincaré išeis, bus gal vėl kitas vaizdas. Taigi pasitikėjimas reikalingas ir Kabinetui ir pačioje visuomenėje. Todel renkant Finansų Ministerį reikėjo žiūrėti, kad jis būtų ne tik geras žmogus, bet kad turėtų pasitikėjimo ir plačioj Lietuvos visuomenėj, kad jis turėtų to pasitikėjimo ir kitur.

Dabar toliau maža vieno finansų ministerio. Jis turi visą eilę bendradarbių — finansinį aparatą. Koks tas finansinis aparatas? Greituoju sudarytas, kasdien reformuojamas ir nieko tobulaus reikalauti

iš jo negalima, bet vis delto reikėtų, kad vis tobulintųsi. Tuo tarpu mes ten matom didžiausią stagnaciją. Susidarė jis pripuolamai: ėmėm tas nuotrupas, kurios liko nuo rusų, o kurių nebuvo kuo užkimšti, paliko spraga ir aparato kaipo tokio mes šiandien visai neturime.

Pirmų primiausia žinių rinkimo aparatas. Finansų Ministerijos pamatas — turėti tikslių žinių apie visą krašto ekonominę padėtį: apie derlių, apie pajamas ir išlaidas, apie prekybą, kreditą ir t.t. Tai yra pamatinis dalykas. Tam yra vartojama statistika ir pats ponas Finansų Ministeris yra statistikas. Reikėjo laukti, kad bent ši pusė Finansų Ministerijos aparato bus tiek patobulinta, kad galima bus žinoti, kokios vertės yra tos žinios, kurios čia tiekiamos. Statistikos aparatas yra keblus daiktas. Prieš karą išėjo prancūziškas vienas veikalėlis, kur cituojamas toks atsitikimas pasieny: Prancūzija pastebėjo, kad pasieny su Vokietija begalo pakitėjo prekyba. Pradėjo teirautis, kas čia per apsireiškimas, kad gaunama visai kitų ekonominių davinių. Ištyrus pasirodė, kad vienas valdininkas pakeistas kitu ir del to pasirodė visai kiti daviniai. Tas pavyzdys rodo, kaip reikia visuomet statistines žinias įvertinti. Mes turime statistikos biuletenį, jį skaitom. Bet ar mes galime toms žinioms tikėti ir kaip reikia jas įvertinti. Kad jos negali būti tikros, mes turime davinių iš šalies. Dar vakar mūsų kolega iš Klaipėdos krašto ponas Jakštaitis minėjo atsitikimą iš muitinės statistikos: vilnonis ne vilnonis — ginčijamasi, ir paskui jau įrašoma į statistiką kaipo vilnonis. Jeigu priminti Klaipėdos kraštą, tai yra ir daugiau pavyzdžių. Mes savo laiku gėrėjomės ne tik lietuvių spaudoj, bet ir užsienio spaudoj, kad Klaipėdos krašte importas ir eksportas ne tik pasiekęs prieškarinio stovio, bet jį dar pralenkęs. Pažiūrėjus į statistiką išeina labai gerai ir ramu. Ir kada į užsienio didžiąją spaudą patenka tokios žinios, dalykai atrodo begalo gerai. Bet pačiame Klaipėdos krašte sakoma šiandien tokių dalykų: kad tais visais statistiniais daviniais sudaroma visa mūsų ekonominė gerovė, kad tai esąs statistikos metodo rezultatas. Pavyzdį tokį duoda. Sakysim, mūsų improtas ir eksportas didėja. O kame dalykas? Ateina į Klaipėdos uostą laivas 4000 tonų; Klaipėdoj iškrauna 100 tonų, o kitas vežė kitur; pastovi laivas uoste pusę dienos ir tos dienos biuleteny užrašoma, kad — atvažiavo 4.000 tonų laivas, išvežta 3.900 tonų. Tai vadinasi importas-eksportas. Prie tokios statistikos mes galime sudaryti mūsų biudžetą didesnį už Jungtinių Amerikos valstybių, galime mūsų pajamas ir išlaidas iškelti į milijardus dolerių ir pasakyti, kad mes esam pati geriausioji pasauly ekonominė valstybė. O vis tai yra statistikos daviniai, ant kurių viskas remiama. Aš atsidėjęs skaičiau visus

tuos davinius ir statistiką, kurie paduoti biudžete, skaičiau biuletenio davinius. Bet aš negaliu pasakyti, kokia yra tų davinių realinė vertė ir kiek jie tikrai atvaizduoja krašto gyvybę. Pora tokių pavyzdžių priminsiu, kad jie neatvaizduoja. Tokių pavyzdžių galima dauginti begalo. Ypač iš kredito srities galima tokių pavyzdžių rasti. Žiūrint statistikos davinių, kreditas Lietuvoj gerai stovi, suvestiniai balansai duoda mums tiek ir tiek. Bet deja, mes žinom, kad realiai ten figuruoja visai supuvę skaitmens, neturį jokios realinės reikšmės, bet jie figuruoja kaip skaitmens turto, kapitalo, krašto gerovės. Kada turime tokius davinius ir tokių pavydžių yra visa eilė, mumyse kyla klausimas; gerai, o visos kitos žinios, kurios čia išdėstytos, kokia jų reikšmė. Ir reikia pasakyti, kad mes nežinom, ar tai yra tikrai reali krašto padėtis, ar tai yra kabinetinis dalykas. Pirmas dalykas gero šeimininko ir būtų — išaiškinti tuos dalykus, kad mes kiek galima tiksliau žinotume. Mes galime pageidauti, kad bent tie daviniai bendrumoj — Grosso modo — būtų patikimi. Bet ir to nėra.

Paimsim finansinį aparatą, jau vykdomąjį aparatą, kuris sustato visokias žinias, kiek reikalinga išlaidų, kokių galima laukti pajamų ir t.t. Kaip jis sutvarkytas? Ir to aparato žvilgsniu reikia pasakyti, kad yra didžiausias chaosas. Ir čia reikia pamatinės reformos, tinkamo to sutvarkymo, kad jis bent pakenčiamai veiktų. Sakysim, mokesčiai. Čia buvo kalbėta nemažai ir atstovo Robinzono apie teisėtumo tvarką, ir atstovo Mikšio ekonominiais atžvilgiais ir su daviniais rimtai buvo nušviesta toji padėtis. Bet tuo klausimu galima eiti toliau. Kaltė yra iš kur? Kaltė yra netinkami įstatymai, ir netinkamas aparatas. Kaip iki šiol galima apibūdinti veikimą viso valstybės finansinio aparato? O apibūdinti galima tiktai: kiekvieno yra pareiga mokėt ir juo daugiau užmokės, juo geriau bus valstybei, valstybė daugiau lėšų turės. Vadinasi, mokesčiai kuodidžiausi imami, iš ko galima ir kur tik galima. Ir jeigu kartais paima prieš įstatymus mokesnį, tai jau atgal jokiu būdu negauna. Ir prasideda, žinoma, kas? Kada nėra tinkamo aparato, kada nėra tinkamo įstatymo, prasideda vaikščiojimas, taip sakant, nuo Ainošiaus prie Kaipošiaus. Nusiskundžia mokesčių inspektoriui, kodel taip yra. Jis atsako: aš nežinau, čia ne mano dalykas, paklauskit mokesčių departamento. Mokesčių departamentas siunčias pas Finansų Ministerį. Finansų Ministeris sako, kad čia mokesčių inspektorius . . . Ir nuo Ainošiaus iki Kaipošiaus žmogus stumdomas, o mokestį vis delto sumokėti reikia, mokestis išieškomas. Ir žmogus galų gale nežino, ar yra Lietuvoj tokia įstaiga, kur galima skųsti, kuri jam išaiškintų, kaip

ištikrųjų yra. (Atst. Toliušis, iš viet.: Įstatymai viską numato.) — O, pone Toliuši, aš norėčiau, kad įstatymai būtų numatyta ir visų kraštų idealas tai yra ir mūsų idealas yra, bet mūsų įstatymai taip numato, kad gali elgtis kaip nori ir nebūsi prieš įstatymą. Aš jums tokį pavyzdį privesiu: vienas mano pažįstamas dabar gauna pakvietimą mokėti patentinį mokesnį už 1922, 23, 24 metus ir t.t. Reiškia, iki šiol veikė be patentinio mokesnio. Kaip tai galėjo atsitikti? (Atst. Toliušis, iš viet.: Buvo nepastebėta) Ne, visai ne, einant įstatymais jam visai nereikia mokėti patentinio mokesnio. Yra rusų įstatymas, kuris aiškiai sako, kad jis neprivalo mokėti. (Atst. Toliušis, iš viet.: Reikia išaiškinti). Visai aišku yra, o mokesnių inspektorius sako, turi mokėt ir tiek. (Atst. Toliušis, iš viet.: Niekas nenori mokesnius mokėt geruoju.) Taip, bet užtai reikia, kad mokesčių srity būtų vedama teisėtumo linija. O kad nebūtų tokia tvarka, kad mokėti turi tas, kas gali, kad turi mokėti, kad reikalinga pinigų, nes visi reikalauja pinigų iš Finansų Ministerio. Finansų Ministeris daromas savo rūšies agentu, kuris pinigų turi surasti. Visai panašiai, kaip viename rusų anekdote: aficierius duoda savo denščikui 5 kapeikas ir sako: — Jonai, nueik ir nupirk už rublį. — Tai čia su Finansų Ministeriu irgi tas pat daroma, o Finansų Ministeris su savo aparatu tą patį daro. Ir delto neatsižiūrima teisėtumo, bet sakoma: tu esi buržujus ir kaipo buržujus turi mokėti, o mes paskui jau pinigus suvartosim proletariatui. O tokių atsitikimų yra visa eilė. O kad nebūtų tokios padėties, tai reikia pirmon eilėn sutvarkyti finansinį aparatą ir, antrą, duoti tam aparatui tinkamus įstatymus. Kaip tiktai to nėra.

Aparatą, žinoma, labai sunku sustvarkyti. Ir aš nereikalauju stebūklų, kad atsistojęs ministerijos priešaky p. Rimka iškarto sutvarkytų tą aparatą, kad iškarto būtų tobulas. Bet viena ką aš reikalauju ir reikalausiu, kad iš metų į metus būtų tobulėjimo žymė, kad būtų vilties, kad mes žengsime pirmyn. Kad mes nepervėlai susitvarkytumėm. O vėlai bus tada, kada mūsų kaimynai mus pralenks. Taigi, tos vilties finansiniame aparate ir apskritai mūsų šalies finansų žvilgsniu mes nematom. Ponas, dabartinis Finansų Ministeris, perėmęs finansinį aparatą pašalino visą eilę žmonių, ir paskyrė jų vieton naujus. Aš kalbu apie ministerio artimesnius bendradarbius. Prašalinti: Dulskis, Norkaitis, Merkys. Visi artimesni ministerio bendradarbiai. Aš negalėčiau nieko tokio pasakyt prieš pašalinimą, nes kiekvieno viršininko yra teisė pasirinkti tokius bendradarbius, kurie galės tinkamai atlikti darbą, kurį turi atlikti. Bet ką mes matome? — Ponas Rimka, labai doras žmogus, tai rodo ir žemės reforma. Iš pradžios jis pats manė, kad

galima sumažinti žemės normą iki 80 ha, o paskui įsitikino ir pamatė, kad negerai ir padarė iš to atatinkamas išvadas, pasitraukė iš Steigiamojo Seimo. Tai tas jau rodo, kad jis yra didelio padorumo žmogus. Čia taip pat su valdininkais, mes matome, Norkaitis buvo paskirtas į kitą vietą ir net alga grąžinta, vadinas p. Ministeris įsitikino, kad tas asmuo nieko nėra padaręs, už ką jį būtų galima pašalinti. Ir jis turėjo moralinės drąsos jį atgal paimti. Tik viena, man rodos, kad Finansų Ministeris, pasirinkdamas naujus bendradarbius, buvo priverstas vadovautis ne finansiniais motyvais, bet partiniais motyvais. Turbūt gavo nurodymų iš partijos ir atatinkamai turėjo pasielgti. Tai rodo ir tos rezoliucijos, kurios buvo dedamos del paliuosuojamų valdininkų. Sakysim, buvo dedama atatinkama rezoliucija „už netinkamą pareigų ėjimą". Ir kam, net buvusiems ministeriams. Ponas Merkys buvo Krašto Apsaugos Ministeris sunkiais laikais 1919 metais ir uždėti buvusiam ministeriui rezoliuciją, kad netinkamai eina savo pareigas, tai jau ne labai suprantamas dalykas. (Iš kd.: Reikėjo savajam vietą paliuosuoti.) Aš nežinau, kam reikėjo vietą paliuosuoti, bet manau, kad čia iniciatyva išėjo ne iš paties p. Rimkos, kuris yra geros širdies žmogus, bet turbūt kita ranka, ar kitas asmuo jam yra tokią rezoliuciją padiktavęs.

Toliau, Ministeris pasirinkdamas artimesnius bendradarbius visuomet stengiasi vieton pašalintų pastatyti geresnius, o susipažinti su žmonėmis galima tiktai iš prityrimo. Bet čia mes matome, kad vieton paliuosuoto Merkio buvo paskirtas žmogus, kuris net teoretinių žinių, kurių reikalauja toji vieta, neturi. Juk toj vietoj turi būti žmogus žinovas ekonominių, finansinių, viešosios teisės, administratinės teisių dalykų. Ir dabar, toj vietoj pasodintas žmogus, kuris teoretinių žinių neturi ir net negalės išmokti. Tai kame čia dalykas? Manau, žmogus tasai pasodintas tik tam, kad duotų jam tam tikro pelno. Kitaip įsivaizduoti negalima. Taigi, reikia konstatuoti, kad reformos, kurios reikalingos, kurios turi būti daromos tame finansų aparate, jos neina tuo keliu, kuriuo turėtų eiti. Darant tas reformas, vadovaujamasi ne sutvarkymo motyvais, ne finansiniais motyvais, bet visai kitais pašaliniais motyvais, apie kuriuos kartais reikia klausinėtis partijos centre, ar kitur. Tai šituo žvilgsniu aparatas netobulėja nė kiek, o darosi tokia maišatis. Aparatas pavirsta tokia nepastovia įstaiga, kurioj šiandien yra vienas nusistatymas, rytoj pasikeis padėtis, bus kitoks nusistatymas. Tokia praktika, toks kelias nėra tikslūs. O man rodos, yra daug kelių, kuriais einant Finansų Ministeris galėtų daug ką padaryti. Pirmų pirmiausia jis turėtų pakartoti tą rolę, kurią iškarto jis buvo paėmęs Kabinete ir pasakyti: nesutiksiu su

jumis, jeigu jūs nedarysit, kaip aš noriu, kaip ištikrųjų reikalauja valstybės finansinė ir ekonominė padėtis. Antra vertus, apsipažinti tuoj su tuo aparatu, koks jis yra. Ne sėdėti kabinete, o apvažiuoti visus mokesnių inspektorius. Nesikviesti pas save. Pasikvietęs pas save ar suvažiavimą padaręs ne daug sužinosi. Bet reviziją padaryti jų archyvuose, jų raštinėse, kokių davinių pas mokesnių inspektorius susirinko jų raštinėse apie krašto ekonominę padėtį, kokiais motyvais vaduojantis dedami vieni ar kiti mokesniai. Vadinas, ne taip, kad savo kabinete su jais pasikalbėti bet nuvažiuoti vieton, pasirausti jų archyvuose, pasiklausinėti žmonių. Tada vaizdas būtų aiškesnis. Jeigu taip padarytų ponas ministeris, tai jis pastebėtų vieną priemonę, kuri plačiai vartojama Lietuvoje mokesnius dedant, kuri man teko kadaise matyti vienoje žydų metrikoje. Žydų metrikas, kaip žinoma, rašė miestų bendruomenės, ir aš vienoje grafoje mačiau parašyta: „Rodilsia po naružnomu vidu" (Salėj juokas). Tariant, pažiūrėjo į veidą ir pasakė, kad yra tiek ir tiek metų, kad reikia imti į kariuomenę, ir parašė: „po naružnomu vidu". Tai pas mus mokesnių sistema eina taip pat „po naružnomu vidu". Pažiūrės į veidą, kaip atrodo, ir sako: „po naružnomu vidu" — buržujus, gali pakelti. Vadinas, užrašykim tiek ir tiek. Gerai, užrašykim, uždėkim. Kitas, sakysim, iš išvaizdos pasirodys šiek tiek kitoks, bus jam daugiau gailesčio ar ką, tai jam „po naružnomu vidu" tiek mokesnių neuždės. Ir ta sistema plačiau taikoma negu atrodo. Vadinas, mes turime tokį finansinį aparatą, kuris savo nuožiūrą vieniems vienaip taiko, kitiems kitaip. Čia finansų ministeriui jau reikėjo ne savo partijos draugų rekomendacijomis vaduotis, bet vietose išaiškinti padėtį ir tada įvertinti tų finansų inspektorių darbą. Improvizuoti, žinoma, ir pats finansų ministeris negali, bet jis ar nesistengė, ar nenorėjo ir to nepadarė. Visas jo ministeriavimas eina Kabinete priimant interesantus. Tai visas darbas. Vadinas, kurybos darbo, kuris yra reikalingas, čia mes kaip tik neturime. O kiek jis toliau bus reikalingas, tai mes pamatysim kaip tik kitame klausime. Imsim tą finansinį aparatą muitinių klausimu. Kai del muitų šakos, tai ir čia yra pasakyta, kad tai stambi pajamų šaka, vadinas, į ją yra žiūrima kaipo į gerą melžiamą karvutę. O kaip yra sutvarkytos pačios muitinės? Dar prie senosios valdžios buvo išleistas muitinių įstatymas. Bet čia man nė tiek svarbus įstatymas, kiek tinkamas aparato sutvarkymas. Čia mes kaip tik turime tokią tvarką. Yra senas, labai geras, prityręs valdininkas, kuris žino. Bet yra kitas, kuris nesiorientuoja visai. Čia reikėtų reorganizuoti iš pamatų, bet nematyti, kad vyriausybė ką nors darytų.

Man teko su žinovais kalbėti, kurie jokioje politikoje nedalyvauja, o kaip tik yra verteivos. Jie sako, kad muitinėse yra netvarka, o kada paklausi, kaip reikėtų sutvarkyti, tai sako: ogi tegul valdžia atiduoda muitines nuomon; mes mokėsime padaryti taip, kad pelno bus mums ir valstybei bus daugiau. Sakau, kaip tas padaryti, tai sako, kad reikia reformuoti ekonominiais pamatais. Ir jie nurodo visą eilę techniškų ydų, kurios visai lengvai galima panaikinti. Sakysim, menkas dalykas yra. Yra numatyta 100.000 muitinių statybai. Regimai kalbama apie Kauno muitinę, del kurios visi Seimo nariai gavo po keletą raštų iš vienos ir kitos pusės. Tik man neteko girdėti pono finansų ministerio nuomonės, kaip jis šiuo atžvilgiu yra nusistatęs. Aš žinau eilę faktų, kaip Kauno muitinė gali veikti. Sakysim, eina vagonas iš Latvijos. Jis turi būti muitinamas Kaune, o paskui pasirodo, kad jis muitinėje pražuvo. Kas pasidarė? Aiškus dalykas, pakelėje jį nukabino. Nukabino jį, sakysim, Jonavoje, pastatė kitur, o paskui atvežė kitu traukiniu, pastatė kaipo paprastas prekes, iškrovė be muito ir nuvežė. Ir del tokių techniškų įrengimų važiuoti šalia muitinių kelias yra labai platus. Tų motyvų niekas neįvertina ir sako, kad kai kur reikėtų muitinės uždaryti ir kitur atidaryti. Kodel? Todel, kad kaip tik duoda progos kontroliuoti. Viskas čia turėtų būti išaiškinta, ištirta ir tik tada turėtų būti padarytos atatinkamos tų muitinių reformos: kur jos tinka, koki valdininkai reikalingi, ką jie turi žinoti. Čia, žinoma, pamatinis dalykas — tarifai. Čia pasakyta, kad tarifai reikia pakeisti, kad jie be jokios sistemos, padaryta pora eilučių kritikos, bet nematyti jokio plano, kad tie tarifai galima kitaip sutvarkyti. O jie reikia tvarkyti. Aš galėčiau čia privesti su manim pačiu atsitikimą. Menkas tai dalykas, bet charakteringas. Perku Eitkūnuose gėlių puodelį. Gėlėms muito nėra, bet už puodelį reikia mokėti. Ir už molinį puodelį moku 5 litus. Kodel? Ogi todel, kad svoris: molinis puodelis sveria, plius pora kilogramų vokiškos žemės, ir tas kaštuoja 5 litai. Lietuvoje mes žemę dykai dalinam, o už vokišką žemę jau reikia 5 litus mokėti. (Atstovas Toliušis, iš vietos: Reikėjo Lietuvoj puodelį nusipirkti, o gėlių atsinešti; — Tai kad, pone Toliuši, šaknys be žemės ir puodelio negali būti . . . Bet jei dedamas muitas už liuksusą, aš nieko prieš negaliu turėti. Aš tuo tik noriu iliustruoti esamą padėtį. Valdininkas ne blogas, o kaip tik matyti labai sąžiningas žmogus, žiūri savo tarifų ir atsiprašydamas sako: ką padaryti, toks yra tarifas ir tiek reikia iš tamstos paimti. Jeigu mes turime tokius tarifus, kad už juodžemio kilogramą reikia mokėti tokius muitus, tai suprantama, kokios rūšies tie tarifai. Ir todel čia neužtenka pasakyti porą žodžių, kad

tie tarifai netinkami, bet reikia kaip tik pastatyti jų pertvarkymo klausimą. Ir čionai su tuo buvo kalbėta, kaip kartais tarifo dydis gimdo kontrabandą, čia buvo daug kalbėta ir čia buvo valdžios tuo reikalu pažymėta, tiksliai kalbėjo p. Mikšys. Bet aš nurodysiu vieną dalyką, net kovai su kontrabanda įstatymuose yra tikras rezginys. Pavydžiui — menkas dalykas. Kiekvienas, kas pravažiuoja pro sieną, sakysime reikia iš Kybartų pereiti per sieną, tai reikia eiti per muitinę ir rodyti valizėlę, ar tenai ko nors nėra. Bet jeigu aš paimsiu vežėją ar automobilį ir važiuosiu Kaunan, tai nieko nežiūrima. Kodel? Tai čia rusų sistema, kurios pilnai negalima išlaikyti ir yra jos griuvėsiai. Vienus giurvėsius palikome, o susidariusios spragos neužkimštos. Rusų sistemoje sargybos buvo trys ruožai. Vienas ruožas pačiame pasienyje, antras miestelyje, sakysime, Virbalyje, keturi kilometrai nuo sienos, ir trečias ruožas Vilkaviškyje. Ir tame ruože buvo sargyba, kuri turėjo teisės sulaikyti, pasakyti: atsiprašau, čia yra kontrabanda, čia reikia sulaikyti, sustatyti protokolą. Praėjo pro Virbalį, ir Vilkaviškyje gali sulaikyti ir protokolą sustatyti. Aiškus dalykas, kad trijų juostų sargybos negalime išlaikyti. Ir kas pasidarė realiai? Pasidarė realiai, kad tenai, kur gelžkeliai eina, tai yra pirma juosta, bet greta eina plentai, prie plento jau sargyba perbrangi, nes kelių yra daug ir prie kiekvieno kelio išlaikyti sargybą sunku, sargybos nėra, ir kas gi pasidaro? Juk kontrabandistai nėra kvaili žmonės. Jie gavę iš Vokietijos kontrabandą, nesusidės į valizą ir neis pro muitinę. Bet jie pasiima automobilį ir drožia stačiai į Kauną. Vadinasi, vienur palikta iki jotai, o kitur nesutvarkyta ir negalima pritaikinti nei seno nei naujo įstatymo. Iš to susidaro, kad sugauna pripuolamai policistas ką nors vežantį kontrabandą, tai policijos viršininkas sako, kad protokolą atsiimk, bylą numarink ir įtikina. Įtikinimui yra gražus žodis „pinigai", papirkti ir tokių papirkimų mes rasime labai daug, jie labai plačiai vartojami. Dabar jeigu paimsime toliau, tas p. Toliušiui, kaipo juristui, civilistui yra geriau žinoma. Jeigu paimsime baudž. procesą, kur kontrabanda baudžiama, tai jūs pamatysite, kad rusų įstatymai, seni įstatymai, niekuo nepakeisti ir pasirodo, kad negalima pritaikinti senų įstatymų ir negalima pritaikinti naujų įstatymų, pasirodo košė. Susidaro tas, kad bendrai nežiūrima, kas darosi vietose, ministeris praleidžia laiką tam, kad apsidirbtų su partijos centru ir gautų savo politikai pritarimo, o krašto apačioje lieka taip, kaip buvo. Kol nebus iš apačios tinkamai pertvarkyta, tai jokiu būdu negalima laukti pagerėjimo. Pertvarkant reikia statyti tie visi ekonominiai klausimai, kuriuos kraštas turi išrišti. Iš tų davinių, prieisime prie kitų sričių, kada muitus

pertvarkysime, tai mūsų ekonominė politika su užsieniais, mūsų ekonominė vidaus politika ir mūsų visos prekybos politika, kiek ji pasireiškia sutartyse, ir prekybos sutartys tada išeis. Čia buvo plačiai ir tiksliai argumentuota p. Mikšio del įvairių svetimų rinkų. Bet tam visam reikalinga turėti be ko kito tinkamas prekybos sutartis. O to pas mus *biudžete kaip tik nieko nenumatyta.* Kaip galima padaryti tinkamą sutartį? Vilties, kad prie šito Seimo jos būtų padarytos, aš neturiu, eis taip, kaip ėjo, pirmyn nepasistūmės, todel, kad tas darbas neorganizuotas, nėra tinkamai sutvarkytas, tik balsavimo keliu sprendžiama, atsiklausiama vieno kito, bet be jokių priruošiamų studijų tas daroma. Tai yra paprastas balsavimas, o jokių studijų nėra, o be jokių studijų sutartis negalima sudaryti. Vadinasi, prekybos sutartys sudaromos užmerktomis akimis. Kas svetimas mums įkiša, o patys nežinome, ką ir kaip daryti. Svetimas rinkas užkariauti sunku, aš pilnai sutinku, reikalauti iš p. Finansų Ministerio stebuklų, kad jisai čia padarytų, negalima. Čionai buvo prikišta, kad yra lyg ir jo nusikaltimas, kad išvežimo premijos yra išbrauktos. Suma nedidelė ir gal nevertėtų apie ją kalbėti, bet čionai reikia kitas dalykas nurodyti. Vienomis premijomis čia neapsieisi, premijos, tai yra menkas dalykas, tokias premijas galima išbraukti ir neduoti. Bet kas svarbu? Svarbu, kad patys gaminiai galėtų konkuruoti, kad Lietuvos produkcijos vertė būtų kitokia. Delko mes negalime įeiti į svetimas rinkas? Delto, kad mūsų gaminiai yra brangūs ir kokybės atžvilgiu yra blogesni už kitų kraštų produktus. Ir kada yra tokia ekonominė padėtis, kad mūsų gaminiai yra brangesni, tai čionai mes nieko negalime padaryti, ir tol negalėsime padaryti, kol bus tokia padėtis. Reikia padaryti tą, ką kiti kraštai darė, sakysime, Vokietija, kuri padarė kainų nustūmimą, krašto produkcijos vertės sumažinimą.. Štai ką reikia padaryti, bet čia vienas Finansų Ministeris negali padaryti. Tai yra visos politikos dalykas. Čionai, jo vienas kolega, kuris greta sėdi, p. Žemės Ūkio Ministeris, su kuriuo jis labai surištas, iš kitos pusės stinga jam kolegos Susisiekimo Ministerio, kuris irgi žymiai surištas ekonominiais dalykais ir čionai jie ir trys nieko nepadarys. Tai ot kur yra šaltinis. Štai kur mūsų vertės šaktis. Kol nebus atstumta vertė, kol nebus sumažinta vertė, tol negalėsime išeiti su savo produktais į užsienio rinkas. Premijos tai yra papildomas dalykas, menkniekis, kuris nieko neatstos. Toliau, kita sąlyga, — reikia ir parodyti, reikia mokėti ir reklamą pastatyti. Čia kalbėjęs p. Mikšys tiksliai nurodė, kad produktai, pavadinti kitu vardu, turi kitą kainą. Tai čia yra reklamos dalykas. Tai čionai taip pat reikalinga ir reklamą daryti. Kol to nėra, jokios reklamos

ir premijos nieko nepadės. O to kito kaip tik nėra. Tuo žvilgsnius, sakau, čia mes prieisime prie mūsų muitų, prie tarifų: visi jie surišti su kitais dalykais, kurių neišsprendus mes negalime nieko daugiau gauti, nei daugiau reikalauti. Visas tas darbas reikia pradėti anksčiau, pradėti iš pat pamatų: visą tą finansinį aparatą taip pertvarkyti, kad jis veiktų įstatymo keliu. Dar ir to maža. Apie tą įstatymų pusę buvo gražiai kalbėta pono Robinzono. Aš tų minčių nekartosiu. Galima būtų vieną kitą dalyką pagilinti. Nurodysiu tik vieną dalyką. Ką čia kalbėjo ponas Robinzonas, tai buvo juristo mintis, kuris vis mėgsta kalbėti apie teisėtumą. Jis ir mirti norėtų teisėtai arba, jeigu jį prispirgintų, tai kad ir spirginimo įstatymas būtų išleistas: kiek anglių turi būti padėta ir t.t., kad galima būtų tam tikrai instancijai nusiskųsti, jeigu anglių bus padėta perdaug arba per ilgą laiką bus spirginamas ant vieno šono. Bet to dar maža. Žinoma, teisėtumas reikalingas. Teisėtumas rodo mums tai, kas yra leista daryti. Bet ar gerai daroma ar ne, į tą klausimą teisėtumas neatsakys, o mums tas kaip tik rūpi. Čia reikia imti kitą dalyką, kuris daugiausia veikia: ekonominis pagrindas, kad mes pradėtume gyventi ekonominėmis kategorijomis, o ne būtume taip įsipolitikavę, kaip buvom iki šiol tuo keliu beeiną. Tik tada tie įstatymai turės savo prasmės ir duos šiokios tokios vilties ekonomiškai susitvarkyti, o ekonominio susitvarkymo uždavinys yra begalo didelis. Aš bijau, kad gera pono Rimkos širdis ves prie to, kad juo toliau, juo sunkiau mes tvarkysimės . . . Kaip čia atsispirti vienam trečiam ir ketvirtam iš tų, kurie palaiko valdžią. Jau čia atstovo Mikšio buvo minėta dėl Klaipėdos, būtent: kuo pasiremiant atsirado tokia suma. Iš vietų atsako: derybų keliu ir kad taip gali dar daugiau gauti. Vienu žodžiu klausimas nušviestas taip, kad eina derybos kaž kur už Seimo ir tų derybų rezultate atsiranda viena kita suma. Aš klausimą dar praplėsčiau. Atstovas Mikšys konstatavo, kad stinga tam dalykui juridinio pamato. Ir tikrai stinga to pamato toms pozicijoms, kurios įrašytos Klaipėdai. Aš nekalbu apie moralinį pamatą, bet apie juridinį. Aš turiu pabrėžti, kad bevartant visokių pajamų skyrius pastebėjau ir ne aš vienas, kad jokio pagrindo nėra. Išlaidose kai kur nurodyti „Vyriausybės Žinių" numeriai, bet toli gražu ne visur, o paprastai tas pagrindas kaip tik visur kitur būna nurodytas. Taigi to pamato stinga ne tik Klaipėdos atžvilgiu, bet ir kiekvienam kitam dalykui. Kiekviena tokia pozicija išleista be juridinio pagrindo dar nėra pamatas, kad ji įrašyta į biudžetą. Aš girdėjau iš vietos Mikšiui statomą klausimą: o biudžetas, ar ne įstatymas? Taigi, kad biudžetas ne įstatymas. Tai yra sena žinoma tiesa. Finansų

įstatymas esti prie biudžeto, apie kurį kalbėjau savo laiku, finansinis įstatymas, o čia jo kaip tik nėra. Visam kam, kas čia įrašyta, nėra įstatymas; visas tas biudžetas yra tik priedas, administratyvinis aktas, o ne įstatymas, o finansinio įstatymo kaip tik nėra. Jeigu būtų pridėtas finansinis įstatymas ir jame mes rastume kokiame nors § parašyta, kad Klaipėdos kraštui einant konvencija skiriama tokia ir tokia suma, bet imant domėn tokį ir tokį susitarimą, tada ir tada įvykusį . . . aha, tuomet visai kas kita — tuomet galėtume tą susitarimą patikrinti ir pasakyti: taip, viskas padaryta kaip ir turi būti. Bet kaip čia padaryta? Čia nėra jokio juridinio pamato ir, tiesą pasakius, dabartinis biudžetas rodo labai blogą tendenciją, kurios neturėjo senieji biudžetai — vengti kiek galima juridinio pamato visokioms išlaidoms. Sakysim, buvo įnešta Kabinetui suma, 800.000. Mes džiaugiamės, ogi braukšt ir pridėta dar I milijonas, atsiprašau — dar pusantro milijono ir dar tokioj formoj, kur jokia kontrolė nebus galima. Tai yra broniruotas biudžetas, o tokių broniravimų visi kraštai vengia ir niekas tokių broniruotų pozicijų nerašo. Dar daugiau turiu pasakyti: jeigu pajamos eina mažyn, tai broniruotos išlaidos eina nuolat didyn, o čia tam teisėto pamato jokio nėra. Tai yra vėl grynai partiniai sumetimai. Todel kuomet girdime, kad toki dalykai yra įrašyti, kad Klaipėdai tiek ir tiek įrašyta, o dar aplinkiniais keliais įrašys kitokią sumą . . . Gal klysta, bet nėra pamato ir netikėti, nes aš nematau jokio teisėto pamato toms sumoms, kurios jau dabar įrašytos. Taigi mes darom begalo didelį žingsnį atgal. Finansų Ministerio padėtis šitokioj situacijoj būna irgi begalo kebli. Jeigu jis jaučia, kad biudžetas broniruojamas, finansinio įstatymo nėra, tai kas gi lieka? Visoki pakeitimai, visoki įsakymai, kurie amžindie negali būti išvesti kaipo įsakymai, bet turi būti visuomet įstatymai. Keblumų yra ir čia ir kartais gal reikia greitai Finansų Ministeriui išleisti įsakymą, o įstatymą taip greit nepravesti. Bet šitokiais atsitikimais kitų kraštų finansų ministeriai reikalauja iš parlamentų ypatingos teisės reguliuoti tokį ir tokį klausimą ne įstatymais, bet įsakymais. Pas mus darosi viskas atbulai: tokių įgaliavimų niekas neprašo, o darosi viskas fakto keliu. Gal prie mūsų dabartinės susitvarkymo stadijos, gal mes galutiną biudžetą negalime duoti, galime kas trys mėnesiai priiminėti biudžetą, ir būtų tiksliau, nes būtų priimtas įstatymas ir įstatymu būtų viskas tvarkoma, o ne įsakymais. Reikėtų tuo atžvilgiu mums padaryti dar didelį žingsnį pirmyn, kad mes eitume teisėtumo keliu ir kad nebūtų kaipo pasekmė tų begalinių įsakymų tokių dalykų, kuriuos čia kėlė Žemaitijos atstovas ponas Kuzminskas. Jis minėjo kaž kokias draugiš-

kas kalbas, kuriose galima sužinoti kainas, sužinoti Finansų Ministerijoj apie visokius uždraudimus. Pas mus visuomet tokių atsitikimų bus, kol mes viską tvarkysime įsakymais. Kas garantuoja, kad už stiklelį alaus geras Finansų Ministeris nepasakys geram savo draugui, kad tokį ir tokį įsakymą mano išleisti; tas geras draugas pasakys kitam geram draugui, tas dar kitiems geriems draugams, ir tie geri draugai pasinaudos ta žinia, kadangi viskas pareina nuo Finansų Ministerio įsakymų, o ne įstatymo keliu. Taigi visa to, ką mes galim reikalauti iš Finansų Ministerio, mes neturim. Mes turėjom teisės reikalauti kur kas daugiau ir progreso atžvilgiu tą žingsnį kur kas daugiau tolyn padaryti. To mes neturime ir užtat pasidaro dalykas begalo skaudus: pradėjom debatus ir vedam diskusijas apie biudžetą, bet tos diskusijos kur kas platesnės už Seimo sienų negu pačiame Seime. Jį diskutuoja begalo plačiai ir prekybininkai, ir pramonininkai, ir bankininkai ir t.t.

Pirmininkaujantis. Turiu priminti kalbėtojui, kad kalbėjimo laikas pasibaigė.

Voldemaras. Aš tuoj baigsiu. Ir kada taip diskutuojama, mes visų davinių negauname. Bet tas darbas turi išeiti iš Finansų Ministerio. Ir jeigu jis nepajėgia, ar del per geros širdies, ar del kitų priežasčių, tai tegul ateina ir pasisako; toksai dalykas yra, aš norėčiau viską sutvarkyti, bet del tam tikrų priežasčių negaliu. Bet kol nepasisako, tai visa moralinė atsakomybė ant jo krinta. Jo atsakomybė bus didesnė, kada pamatysim eilę kitų biudžetų, kuriuose irgi reikalinga jo įtaka ir kur jis taip pat gali pastatyti save vetos. Man rodos, galų gale reikia prieiti prie to, kad mes gyventume ne nuožiūromis, o gyventume įstatymais, kad būdų dedama tokia našta, kiek galimumas išneša. Tais klausimais teks dar susidurti ir ties Žemės Ūkio Ministerijos sąmata, teks susidurti ir prie kitų ministerijų. Ir todel aš, žinoma, visų tų dalykų šiandien smulkiau neliesiu. Bet tuomet Finansų Ministerijos vaizdas paaiškės, kada visi čia paliesti klausimai bus nupiešti, o šiandien man tiktai rūpėjo nurodyti Finansų Ministerijos netinkamą darbuotę kad ji nėra sutvarkiusi tinkamai savo finansinį aparatą, kaip valdininkų, taip ir finansų įstatymų srityje. Ten yra didžiausias chaosas. Ir laikas jau eiti tvarkyti, kad nebūtų pervėlu. Bet kol kas mes finansų sutvarkymo atžvilgiu nesame nuėję nė pusės žingsnio pirmyn.

UŽSIENIO POLITIKA. NUTEISIMAS 4 KOMUNISTŲ. UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS PERTVARKYMAS. VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJOS BIUDŽETO NUKĖLIMAS. PARTIJŲ NEPANAIKINS. RELIGINĖMS ĮSTAIGOMS PINIGAI. LIGONIŲ KASA.

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, III-ji sesija, 66-sis posėdis, 1926 m. gruodžio 30 d.

Seimo pirmininkas A. Stulginskis. Sekretoriauja Seimo I serketorius J. Masiliūnas.

Dalyvauja: 74 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas prof. A. Voldemaras, teisingumo ministeris St. Šilingas, vidaus reikalų ministeris Musteikis, žemės ūkio ministeris Aleksa, švietimo ministeris Bistras, krašto apsaugos ministeris Merkis.

Dienotvarkės 2 punktas: 1927 metams valstybės biudžetas, II skaitymo tęsinys.

Biudžetas buvo svarstomas papunkčiui. Buvo Seimo atstovų, kurie pasinaudoję proga, palietė dalykus visai nesurištus su biudžetu. M. Š.)

Ministeris Pirmininkas ir Užsienio Reikalų Ministeris prof. Voldemaras. Aš, gerbiamieji Seimo atstovai, kalbu šiandien iššauktas vardu. Man buvo primesta, kad aš buvęs iškalbus, o dabar nutilęs. Tiesa, aš be balso šiandien, visai be balso, ir balso savo nustojau gindamas laisvę ir gyvybę, žino Pajaujis — kieno. Ir jei pats Pajaujis šiandien čia sėdi, tai todel aš be balso. (Dešinėj balsai: Teisybė. Karštas plojimas). Jei aš anksčiau būčiau tylėjęs ir saugojęs savo balsą, tai kažin kas čia būtų šiandien buvę. Ir čia mesti tokius kaltinimus, kurių pagalvojus tokiu momentu joks lietuvis, tikrai suprantąs savo krašto reikalus, negalėtų

mesti, — mesti tokius kaltinimus galima tik kitam tikslui. Juo labiau aš nesuprantu, ko ponai liaudininkų atstovai nori? Užsienio Reikalų Ministerijos aparato biudžetas įneštas kaip tik dar senosios vyriausybės. Vienintelė atmaina tame biudžete padaryta, tai sutartims su užsieniais daryti specialūs kreditai truputį padidinti. Ir tik. Vyriausybė dar negalėjo išeiti su savo užsienio politikos deklaracija, o jau avansu imama čia Seime kritikuoti ta politika ir išeinama su pamokomis vyriausybei: susiderinkit, esą, savo tarpe, žinokit, kokia jūsų politika . . . O aš noriu paklausti, iš kur jie žino būsimąją užsienio politiką? (Atstovė Purėnienė, iš vietos: Tai kodel nepasakai?) — Bus laikas, bus pasakyta. Jūsų pačių atstovui mano paties pareikšta, kad ateis deklaracijai metas. Netrukus ateis tas metas ir bus duota progos išsitarti. Dabar nė pusės žodžio tuo reikalu nepasakyta, o jau einama ir imama išrodinėti, kad užsienio politikos kryptis esanti netikus. Aš nemačiau niekur taip darant. Kovoti su tuo, kas dar nėra pareikšta, dar nežinoma nė bendros linijos, o jau einama ir reiškiama kova. Tas rodo, kad siekimai kažin koki kiti statomi, bet visai ne Lietuvos politika norima nušviesti. Aš suprasčiau, jei ponas Pajaujis ar ponas Dailidė būtų gynę seną politiką, kurią jie vedė. Bet ir tai reikėtų daryti naująją politiką pareiškus, kad būtų skirtumas matyti. O čia yra jų pačių paruošta technikinė sąmata, kaip aparatas išlaikyti, ir del to noras įterpti čia kažin kokį politišką debatą, kuriam laikas bus savo metu, man visai nesuprantamas.

Bet kas neleistina ir kas mane privertė išeiti iš tos tribunos šiuo metu kalbėti, tai mestas vyriausybei be galo sunkus apkaltinimas, kuris be protesto iš vyriausybės pusės negali būti paliktas. Buvo kalbėta apie *nužudymą*. Aš nežinau, ar ponas Pajaujis, kuris tą žodį pavartojo, supranta, ką reiškia tas žodis. Nužudymas tai yra politinis užmušimas. Politinio užmušimo vyriausybė niekados nepripažino ir nepripažins. Buvo kas? Ne *nužudymas*, o buvo *teismas*. Teismas buvo. Teismas, numatytas Lietuvos įstatymais. Ne dabar sudarytais įstatymais, o teismas iš pat pradžios Lietuvos atsiradimo įvestais įstatymais su įvesta procedūra. Tas teismas pasakė, kad kalti 4 žmonės turi būt pasmerkti miriop, ir juos pasmerkė. Tai čia *nuteisimas*, o ne nužudymas. Nužudymas, sakau, tai politinis užmušimas. Jei teismas rado kaltais ir nuteisė, tai tas ir duoda progos, kad jūs čia galėtumėt laisviau pasisakyti. O jūs norėtumėt ko gi? Kirsti tą šaką, ant kurios stovit. Jūs norėtumėt, kad tie, kurie kasėsi po nepriklausomos Lietuvos pamatais, kurie ginkluotą sukilimą ruošė, kad jie atlyginimą kokį gautų, kad jie kokius ordenius gautų? To jūs norite? (Iš vl: Niekas to nesako). Man rodos, kad

tas nuteisimas, išklausius daugybę liudininkų, viską sužinojus ir paskui išnešus nutarimą, negali būti vadinamas taip, kaip jūs čia vadinate. Tai nėra nužudymas. Vyriausybė niekados neleis jokio nužudymo. Bet tai yra teismo aktas. Ir didelis prasižengimas ir didelis drąsumas tų, kurių pačių laisvė apsaugota, mesti tiems, kurie tą laisvę apsaugojo, žudytojų vardą. (Š dešinės: Teisybė. Ploja). Tokio kaltinimo vyriausybė negalėjo praeiti tylomis.

Visas kitas tiradas vyriausybė, žinoma, palieka autorių atsakomybei ir nesirūpina, kiek protestų Maskvoje del to yra, kokios demonstracijos bus padarytos. Tą susirūpinimą ji palieka autorių atsakomybei. Jai tas nė kiek nerūpi. Tik turiu pabrėžti, kad čia pono atstovo žinios imtos nežinia iš kur, bet neatatinka tikrenybę. Aš matau, kad tada, kada mes turime daug darbo, čia eina vėl senas kalbų įprotis, kažin kokių sąskaitų suvedinėjimo ar ką ir kaltinimų tų žmonių, kurie pasireiškė tik tuo, kad šiam sparnui daugybei žmonių laisvę grąžino ir ją apsaugojo. Jei taip eis, tai joks darbas nebus galimas, ir aš prašau tokių bergždžių diskusijų nedaryti, brangaus laiko negaišinti. Kadangi čia yra techniškas dalykas, tai galima kalbėti techniškai, o kada bus politinis klausimas pastatytas, galima bus kalbėti kaip del politinio klausimo. Bet tuo tarpu vyriausybė to klausimo nepastatė ir todel ji gali suprasti, kad kažin kam svarbu tęsti ir vilkinti, protestus daryti, kuriems Seime čia neturėtų būti vietos. (Dešinėj ploja).

Kairys (sd). Jau bendrose diskusijose del biudžeto man teko bent kiek pasisakyti del mūsų diplomatinio aparato užsieniuose. Mūsų frakcijos nusistatymu, mūsų diplomatinės atstovybės užsieniuose, savo didumu, nepateisina savo buvimo. Jos reikalauja iš valstybės iždo didelių aukų, bet savo veikimu negali pateisinti daromų aukų. Ir todel jau tuomet mūsų frakcijos vardu teko pažymėti, kad bent dalis mūsų diplomatinių atstovybių užsieniuose, turėtų būti ar pakeista konsulatais ar visai panaikinta. Tų atstovybų tarpe buvo savo laiku paminėta pirmon eilėn Amerikos atstovybė. Šiandien svarstant papunkčiui, mūsų frakcija siūlo Amerikos atstovybę pakeisti generaliniu konsulu, o atstovybes Čechoslovakijoje, Italijoje ir Šveicarijoje panaikinti. Tuo būdu ekonomija išlaidose susidarytų 350.000. Tos išlaidos yra neleistinos ypatingai šituo metu, kada krašte yra sunkus ekonominis krizis, kada tas krizis turės artimiausioje ateityje dar labiau pasigilinti, kada po kelių mėnesių turės jisai pasireikšti visu rimtumu. Mes siūlome, kad šitas pakeitimas būtų priimtas prie eil. 542 § 1, išbraukiant 350.136 litus, kuri suma atatiks minėtų atstovybių likvidavimui.

Pirmininkaujantis. Čia yra vyriausybės ir Finansų ir Biudžeto komisijos pasiūlymas sumažinti 119.196 litus.

Atst. Kairys siūlo sumažinti šitą §-ą 350.136 litais. Prie šito pasiūlymo gauna žodį p. Užsienio Reikalų Ministeris.

Ministeris Pirmininkas ir Užsienio Reikalų Ministeris Prof. Voldemaras. Aš noriu paaiškinimų duoti. Užsienio Reikalų Ministerijos aparatas bus, žinoma, žymiai pertvarkytas. Ir kaip jisai bus pertvarkytas, savo metu bus pasakyta. Todel asignavimas prašomų kreditų jokio pavojaus nesudaro, kad jie bus nereikalingai išleisti. Pirmomis savo veikimo dienomis vyriausybė jokiu būdu negalėjo jokių pertvarkymų padaryti ir paliko taip, kaip senoji vyriausybė pasiūlė. Žinoma, vyriausybė negalės tokios politikos laikyti. Ir taip manyti, kaip p. Kairys pasakė, tariant, kada Italija pasiuntė savo specialinę atstovybę, tuo laiku mūsų atstovybę Italijoje panaikinti — tai būtų politinis skandalas, ir atsakomingi žmonės už tokią politiką atsakomybės nesiims. Bet yra įvairių kitų būdų, ekonomiją padaryti su tais pačiais kreditais. Žodžiu, jeigu kreditai prašomi, tai dar nereiškia, kad jie bus taip ligi galo išnaudoti. Bus savo laiku pristatytas perorganizavimo planas ir todel gal patogiau būtų šito klausimo nejudinti. O kada perorganizavimo planas bus pateiktas, tai ir finansinis klausimas bus pastatytas ir kur bus galima, ekonomija bus padaryta, nes, įspėju, kad, vyriausybės nusimanymu, perorganizavimas eis plačiau, negu p. Kairys numato. Todel vyriausybė manytų, kad čia nėra prasmės tokius atskirus §-us statyti, o nelaukti, kada bus visas planas įneštas. Taupumo klausimas vyriausybei svarbus ir čionai jos pačios bus sutaupoma ir gal didesnės, negu nurodomos sumos.

Ministeris Pirmininkas Prof. Voldemaras. Aš norėčiau, gerbiamieji, vesti tokią kalbą, kuri būtų visiems suprantama. Aš norėčiau, kad diskusijos ir Seimo darbai eitų tuo keliu, kaip buvo mėginta padaryti. Ponia atst. Purėnienė visą eilę kaltinimų pareiškė naujai valdžiai, apsilenkdama su paprasčiausia taisykle ir teisybe; ji šiandien net pamiršo, kodel mes paskutinėje eilėje šiandien svarstome Vidaus Reikalų Ministeriją; ji pamiršo, kad svarstant visą biudžetą, kaip buvo prieita prie Vidaus Reikalų Ministerijos, tai buvo pasiūlyta, iš čia buvo pasiūlyta (rodo į kairę), kad šitą ministeriją iškeltų kitur. Kodel? O todel, kad jutosi, kad čia valdžia turės išgirsti eilę žodžių del konstitucijos laužymo, todel buvo pasiūlyta, kad parlamentarinė kombinacija nebuvo tokia tikra, gal būt nebūtų buvę pakankamo balsų

skaičiaus, ir todel buvo pasiūlyta iškelti tą ministeriją nepaprasta tvarka. Ir dabar už tą, kas padaryta, dabar norima plakti naujai atėjusi vyriausybė. Nauja vyriausybė už savo darbus pilną atsakomybę ima, ir todel duos progos laisvai pasisakyti. Bet šiandien, kadangi tas buvo padaryta senos vyriausybės, tai aš laukiau, kad ar nieko nepasakys apie tuos žmones, kurie tą padarė, nieko pikto nepasakys, bet neturės drąsos mesti apkaltinimus naujai atėjusiai vyriausybei. (Atst. Purėnienė iš vietos: Tai jūs dabar areštuojat). Ne mes, poniute, areštuojame. (Atst. Purėnienė iš vietos: O kas gi?) Kas? Gal jūs žinote, kad naujoji valdžia rado karo stovį. Jeigu eitume tuo keliu, tai galėtume atiduoti teisman visą buvusią vyriausybę su Prezidentu priešakyje. Jeigu karo stovis įvestas, juk negali būti kraštas neapsaugotas, ir be to naujoji vyriausybė jį perėmė. (Iš socialdemokratų: Tai priešinga konstitucijai). Tai kodel konstitucija neapgynė, kodel privedėt prie to, kas įvyko, kodel visa vyriausybė atsidūrė nelaisvėje, kodel kraštas liko be valdžios? Naujoji vyriausybė gražino laisvę Prezidentui, grąžino laisvę Ministerių Kabinetui, — štai koks jos pirmas žygis buvo. Ir naujoji vyriausybė kokioje padėtyje? Ji sunkią ir begalo nemalonią padėtį paveldėjo: čia pelenai, čia ugnis . . . Ir tą ugnį kapstyti ir pūsti; kad ir jautriausios širdies ji nejunta, kad kapsto ugnį ir pučia ir ilgina karo stovį. Tokiomis kalbomis jūs galite ilginti karo stovį, o ne likviduoti. Mes stebūklų negalime padaryti, mes esame žmonės, mes pasiėmėm sunkią atsakomybę legalizuoti visą padėtį, grąžinti rimtį, ramumą, užtikrinti, apsaugoti laisvę. Mes apsaugojom nuo plėšikų. Ir jeigu nebuvo nė vieno kriminalinio įvykio per šventes, tai irgi todel. Mes einame sparčiai, dieną ir naktį dirbdami, prie įvedimo pilnos tvarkos, įvedimo teisėtos tvarkos, kurios nebuvo prie senos valdžios. Kada šitai turime, kada prie valdžios vairo esame tik dar nepilnas dvi savaites, kada patys nukėlėte Vidaus Reikalų Ministerijos biudžetą, kadangi nenorėjote išgirsti apie viską ir patys gynėte policiją, kuri mušė studentus, kurie šaukė, kad gresia bolševikų pavojus, — jūs dabar išeinate kaltinti. Aš nenorėčiau partinės polemikos, kad smulkmenos būtų įneštos į šitą didelį įvykį, kur yra gal didelė lietuvių tautos tragedija. Ir aš nenoriu niekam kaltinimų mesti. Aš norėčiau, kad Lietuvoje būtų tas kuogreičiausiai užbaigta. Aš norėčiau, kad naujas gyvenimas įvyktų. Aš norėčiau, kad vienybė tarp lietuvių atsirastų. Bet aš matydamas, kad aiškiai neteisingai senos nuodėmės verčiamos ant tų žmonių, kurie tik ką atėjo, turėjau atsakyti, ir tas privertė mane keletą pastabų padaryti. Mes nesutvarkysime to, ko p. Purėnienė reikalauja, jeigu neproduktingai laiką gaišinsime. O kas

daroma? Ne del naujos valdžios, bet del senos neproduktingai laikas gaišinamas. Tokiu būdu mes statome visą valstybę į begalo pavojingą padėtį. Aš pakartoju, kad mes — visos Lietuvos vyriausybė — ir saugosim visų piliečių laisvę. Jeigu negalime padaryti stebūklų ir negalime likviduoti taip greitai visą padėtį, kurią ne mes sudarėm, tai negalima mūsų kaltinti, ir negalima reikalauti iš mūsų daugiau, negu galime; reikia mums padėti, bet ne trukdyti. Aš prašyčiau tokių kalbų nesakyti, nes tai bus kurstymas. Aš prašyčiau tokių kurstymų nedaryti, nes, sakau, po pelenais ugnis yra; nereikia žaisti su ugnimi, bet reikia eiti greičiausiai prie pozityvaus darbo, kurio begalo daug yra. Aš nenorėčiau, kad tokios kalbos ir tokios mintys būtų reiškiamos Seime ir kad partijų reikalai reikalėliai būtų pamiršti. Lietuva dar yra pavojuje, mes dar turime tiek daug reikalų, ir tokių didelių reikalų. Ir prie tokių didelių reikalų išeiti su tokiais mažmožiais . . . (Iš sd: Ar tai mažmožiai?) Taip, sulyginant su tuo kas buvo, tai yra mažmožiai, už kuriuos ne mes nešame atsakomybę. Ir jeigu norite kaltinti, tai kaltinkit tuos, kurie tą padarė. Reikia padėti dirbti, bet ne sunkinti padėtį. Prie to darbo aš visus kviečiu.

Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras. Pono atstovo Pajaujo kalba verčia mane padaryti keletą pastabų. Pirmų pirmiausia faktino pobūdžio. Jo buvo pareikšta, kad vyriausybė norinti pastatyti į nelegalinę padėtį ir liaudininkų partiją ir socialdemokratų partiją. Tas posakis yra visai pramanytas, aš nežinau iš kur paimtas. Juk kada partija statoma į nelegalinę padėtį, tai pirmiausia ji kaipo partija uždaroma. Partija yra įregistruota, turi savo statutą ir partijos uždarymas reiškia kaip tik įregistravimo panaikinimą, jos centro komiteto uždarymą ir jos viso turto, kurį ji turi, likvidavimą. Dabar nieko panašaus vyriausybė nepadarė ir nemanė daryti. Reiškia, kalbos apie tai, kad vyriausybė neva statanti į nelegalinę padėtį, yra mažiausiai, minkštai tas galima pasakyti, neatsargios kalbos, kurių gal apgalvojęs ir pats autorius labai pasigailės pasakęs. Nejaugi norima, kad į nelegalinę padėtį statytų? Kada vyriausybė nestato į nelegalinę padėtį, tai nepasitenkinimo reiškiama. Ką tas nepasitenkinimas reiškia? Vadinas, Jūs norėtute, kad į nelegalinę padėtį pastatytų. Bet kad ir kaip jūs norėtute, vyriausybės nusistatymas yra aiškus: jokios partijos į nelegalinę padėtį nestatyti. Juk jūsų partijoje yra daug juristų. Kalbėjo ir juristas, ir jis žino, kad ne partija už asmens veikimą atsako, o kiekvienas individualiai. Ir jeigu kas yra suimtas, tai klausimas trumpas: jeigu pasirodys nekaltas, tai, kaip paprastai, atsiprašius paliuosuos; jeigu

pasirodys, kad kaltas, tai keliama byla. Jei šitomis nepaprastomis sąlygomis įvyksta atskiri areštai, dažnai gal be vyriausybės noro, tokiu gaivaliniu keliu, tai už tai sakyti, kad vyriausybė norinti panaikinti partiją, sakau, mažiausiai yra neatsargu.

Kiti dalykai atstovo Pajaujo kalboje mane džiugina. Pasirodo, kad mintys, kurias aš senokai reiškiau ir kiti mano partijos draugai, jo pradėta jau išmokti ir gerokai išmokti. Aš turiu pasakyti, kad mano archyve yra blogesnių atsiminimų, negu dabar yra. Ir atsiminimų iš tų laikų, kada liaudininkai buvo valdžioje. Ligi šiol nebuvo tokių įvykių, kad už tai, ką karo cenzorius išbraukė, žmogus dar būtų patrauktas teisman. O mano archyve yra tokių atsiminimų, kad ir cenzorius išbraukė ir paskui dar į teismą. Mes to bent nedarome ir nedarysim, kad būtų dvilypė bausmė. Mano archyve yra net vienas dokumentas su vieno liaudininko parašu tokiu reikalu, būtent del vieno komendanto paskirtos bausmės. Pasakyta, kad teisėtai padarė, gerai padarė. O aiškiausiai — neteisėtai padaryta. Bet aš norėčiau tai užmiršti. Aš džiaugiuosi, kad ponas Pajaujis dabar išmoko, ką tada rašiau, tik noriu, kad jis apgailėtų ir savo praeitį. Juk visiems suprantama, kad per kelias dienas negali viskas taip puikiai susitvarkyti. Pasaulis dar neišrado, kaip legaliniu keliu revoliuciją padaryti ir kad ant rytojaus jau viskas ramu būtų. Bet kas su mumis buvo padaryta, tai buvo padaryta visiškai normaliniu laiku. Tai, sakau, jūs turėtute ir savo praeitį atgailėti; ir jeigu jūs pasakysit, kad — taip, mes klydom, tai tada pasakysiu, kad jūs didelį žingsnį pirmyn padarėt. Bet kada sakot, kad kada mes buvom valdžioje — tai viskas gerai buvo, ir ką ponas Požela darė, tai taip pat viskas gerai, o ką dabar daro, tai viskas blogai, tai, žinoma, tas nieko neįtikina. Man labai nesmagu buvo klausyti, kada čia pasityčiojant, su pamėgimu buvo pabrėžiama, kad, štai, koks tai ateitininkas ėmė ir išbraukė. Tai Krašto Apsaugos Ministerijos dalykas. Kodel karininkus kalbėtojas pavertė ateitininkais, aš nežinau. Bet aš žinau viena, kad ga' kuris karininkas ir nemoka tiksliai atskirti politikos klausimų, bet už tai tas žmogus moka mirti už Lietuvą. (Dešinėj smarkus plojimas.) Jeigu jūs iš to einant iš tribunos pasityčioti, tai aš manau, kad tuo keliu eidami ne rimtį norite įnešti, o ko kito siekiate. Aš labai prašyčiau tokių dalykų nenešti į Seimą, ir tokių kalbų iš šitos tribunos nesakyti, nes tokios kalbos tik sutrukdys normalizaciją, nepagreitins. Jeigu yra nuoširdus noras, ir aš žinau iš valstiečių liaudininkų didelius nuopelnus, ypač iš p. Toliušio didelius nuopelnus normalizacijai, bet sakyti tą, ką sakė p. Pajaujis, tai yra nesusipratimas, ir geriau pamiršti, nes tuo keliu

neprieisime prie normalizacijos. Ir prašyčiau be kalbų, kurios gali erzinti, greičiau eiti prire darbo ir greičiau baigti klausimą.

Paplauskas (sd). Naujos vyriausybės yra pasiūlyta prie eil. 30, § 9, Vidaus Reikalų Ministerijoje religijos įstaigoms išlaidas padidinti ar įrašyti naujai viso 1.575.182 litai. Socialdemokratų partijos manymu, šita suma yra įrašyta visai nereikalingai todel, kad kunigai paprastai yra išlaikomi parapijų ir jie gana gerai gyvena. Todel šita suma yra įrašyta nereikalingai, ir ją galima būtų sunaudoti kitiems tikslams. Yra žmonių, kurie užperka mišias, pakankamai prineša žąsų, kiaušinių ir kitų dalykų. Tie kunigai, kuriems yra įneštos šitos sumos, yra pakankamai nupenėti, ir jiems įnešta nereikalingai. Kuomet nereikalingai įnešama pusantro milijono, atsiminkime, kad krašte yra žmonių, kurie ne tik neturi žąsų, kiaušinių, sūrių, ne tik neturi centrukų ir palivarkų, bet neturi net duonos gabalo, nes jie neturi darbo. Atimama 1.600.000 iš bedarbių, o įrašoma visai nereikalingai kunigams algos. Socialdemokratų frakcijos supratimu, tas įrašymas yra nereikalingas ir mes balsuosime prieš tai.

Pirmininkas. Žodį gauna Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras.

Ministeris Pirmininkas Prof. Voldemaras. Aš galiu paaiškinti, kodel dabartinė vyriausybė įnešė. Dabartinė vyriausybė nieko nauja neįnešė, neįnešė to, ko nėra įstatyme. Toji pozicija, kuri yra įrašyta, jeigu pažiūrėsite į „Vyriausybės Žinių" atatinkamą numerį, yra paremta įstatymu, kurį ne dabartinis Kabinetas išleido, ir vyriausybei buvo begalo nuostabu, kad tie, kurie mėgino apie teisėtumą kalbėti, įstatymu einant, neįdėjo šitos pozicijos. (Iš sd: Jeigu biudžete išbraukiama, tai jau reiškia įstatymas). Įstatymas liekasi. Pirmiausia reikia pakeisti įstatymą, tada šnekėsime apie sumas. Buvusi vyriausybė turėjo įnešti atatinkamą įstatymo pakeitimą, o jeigu ji neįnešė, tai dabartinei vyriausybei nieko nepasilieka, kaip įrašyti šitą sumą. Čia nėra vyriausybės iniciatyva, o stačiai necesitas iššauktas įstatymu.

Bielinis (sd). Kada prie Vidaus Reikalų Ministerijos sąmatos buvo svarstoma algos dvasininkams, tai Ministeris Pirmininkas, kurio vardu toji pozicija įrašyta, pasakė, kad vyriausybė turėjusi įnešti tuos 1.500.000 litų todel, kad veikiąs įstatymas. Argumentuodamas tuo pačiu argumentu, norėčiau įtikinti p. profesorių Voldemarą, kad veikia ligonių kasų įstatymas, jis paskelbtas, jau sudaryta Vyriausioji Draudimo Valdyba ir todel nesuprantamas vyriausybės pasiūlymas išbraukti iš biudžeto projekto 900.000 litų. Reiškia, ten įstatymas veikia, ir čia įstatymas veikia. Tuo pačiu argumentu eidamas, aš manau, kad visi tie, kurie balsavo už algų poziciją dvasininkams, turėtų taip pat balsuoti už

šiuos 900.000 litų. Aš čia nekalbėsiu apie svarbą to dalyko, čia jau šimtą kartų buvo aiškinta, kad sveikatos reikalai mūsų krašte yra pastatyti kuoblogiausiai: pas mus nėra nei reikalingo ligoninių tinklo, nei daktarų, nei kokių kitų priemonių apsisaugoti nuo ligų. Ir mes esame tos nuomonės, kad reikia sudaryti ligonių kasų tinklą, kurios galėtų rūpintis sveikatos reikalais. Aš manau, kad galima būtų nuo daugelio dalykų atsisakyti, bet nuo šitų 900.000 nereiktų atsisakyti, ypač jeigu norima, kad kraštas būtų sveikas fiziškai, ir kad fiziškai nedegeneruotų, kad augtų taip, kaip pridera sveikai tautai. Taigi, mūsų frakcija šitą pasiūlymą labai skaudžiai atjaučia. Be to, mūsų įsitikinimu, pirmais metais, kad ligonių kasos galėtų pakankamai pareikšti savo veikimą, joms šitų 900.000 bus permaža ir reikėtų tą poziciją padidint bent dar 300.000 litų. Taigi, konkrečiai mes siūlome nebraukti 900.000 litų, bet pridėti dar 300.000 litų. Tai mes darome ne demagogijos tikslais, kaip čia ką tik pasiūlė atstovas Ambrozaitis 12.000.000 naujakurių reikalams. Mes siūlome be jokių užsiprašymų ir manome, kad mūsų pasiūlymas yra teisėtas ir pagrįstas.

Pirmininkas. Žodį gauna Ministeris Pirmininkas ponas Voldemaras.

Ministeris Pirmininkas Voldemaras. Jeigu taip klausimas tikrai stovėtų, kaip atstovas Bielinis sako, tai dviejų kalbų nebūtų, ir aš pilnai pasirašyčiau po jo motyvais. Bet dalykas štai koks: įstatymas Seimo priimtas, neperseniai priimtas, bet dar nė ant pusės plauko neįgyvendintas . . . (Atst. Purėnienė, iš viet.: Bravo, bravo.) Taip, neįgyvendintas, ir tuo atžvilgiu naujoji vyriausybė, apsvarsčiusi klausimą iš esmės, ar gali tokį įstatymą dabar įgyvendinti, ar reikia pakeitimų jam, nužiūrėjo štai ką. Ir naujoji vyriausybė turėjo du motyvu, kurie jos nusistatymą nulėmė, peržiūrėti patį įstatymą. Vienas motyvas, tai čia pergausūs siūlymai: siūloma tam dalykui, kitam dalykui, trečiam dalykui, o iš kur paimt, nenurodoma. (Iš sd: Mes ir siūlėm kunigų algas paimti.) Taip, bet reikėjo panaikinti įstatymą. To padaryta nebuvo. Įstatymas veikia, veikia visos įstaigos, daro savo darbą, etatai nepanaikinti, visi etatai užpildyti, reiškia, ten negalima atsisakyti duoti tam tikrą sumą. O čia kitas dalykas. Čia dar nė vienas etatas neužpildytas, įstatymas dar nepradėtas įgyvendinti, vadinas, galima suspenduoti jo įgyvendinimą metams ar kitiems, žinomą, tik tam tikru nauju įstatymu. Jeigu priimsim naują tam tikrą įstatymą, tai mes esamajam įstatymui neprasižengsim. Ir antras dalykas, kadangi pinigų klausimas yra toks, kad biudžetą reikia suvest taip, kad visur reikia mažinti, tai reikės taip pat tam tikrų atmainų įnešti ir į dabar paskelbtą įstatymą. Reikės daug kas peržiūrėti.

Ir tol, kol mes stovim prieš bado šmėklą, mes negalime rūpintis pirmon eilėn darbininkų sveikata. Mes manom, kad reikia pirma darbininką pavalgydinti, o paskui jau kalbėti apie jo gydymą. Štai kokia susidaro situacija: žmogus iš bado miršta, jį veža į ligoninę ir ten jam duoda ar fenicitiną, ar aspiriną, ar ką kitą. Tai mes laikome pasityčiojimu žmonėmis, nes žmogus miršta badu, neturi ko valgyti, o jūs siūlote gydyti. Tai tuo atžvilgiu ir naujos vyriausybės nusistatymas yra pirmių pirmiausia reikia aprūpinti darbu bedarbius, kad maistą turėtų. Ir po to, kai bus aprūpinti darbu ir maistu, tada, aiškus dalykas, reikės rūpintis ir jų sveikata. (Iš sd: O kodel nebalsavai už mūsų pasiūlymą padidinti poziciją kovai su nedarbu.) Kitaip klausimą vyriausybė statyt negalėjo ir čia iš vietos daroma pastaba, kodel neįnešta didesnė suma kovai su nedarbu, tai į tai turiu pasakyti, kad mes negalime eiti tuo keliu. Aš suprantu, jeigu būtų įneštas greta ir kitas pasiūlymas, kad Seimo nariams panaikintų atlyginimas ir tuos pinigus pavestų bedarbiams šelpti, tai tada aš suprasčiau: nurodomos išlaidos, bet nurodomas ir pajamų šaltinis, naujas pajamų šaltinis. O čia norima ant svetimo sprando išvažiuoti. Norima parodyti savo gera širdis, norima parodyti, kad rūpi svarbieji valstybės reikalai, kad rūpi bedarbiai ir t.t. Gerbiamieji, naujoji vyriausybė šiuo klausimu rezervuoja sau teisę įnešti atatinkamą įstatymą. Jeigu įstatymas bus priimtas, tai savaime šitas dalykas bus tvarkoje; jeigu įstatymas nepraeis Seime, tada aišku — liekasi įgyvendint esantis įstatymas ir reikės ieškoti tam tikrų kreditų tam įstatymui įgyvendinti. Taigi aš pabrėžiu, kad mes neiname prieš įstatymus, o tiktai sakau, kuriais keliais einame. Buvęs Finansų Ministeris prie savo deklaracijos yra pasakęs, kad reikia daryti žymių atmainų finansų srity, bet pusės metų laike jis tų atmainų padaryti nesugebėjo. Aišku, kad mes per keletą dienų negalėjome reikalingų atmainų padaryti. O ligonių kasų klausimas tikrai reikalauja pakeitimų. Jei peržiūrint ligonių kasų įstatymą pasirodys, kad tas įstatymas, kaip jis priimtas, galima vykdyti, aiškus dalykas, reikės atleisti ir tam tikri kreditai. Yra ir kitų pozicijų, kurios suponuoja tam tikrus įstatymus, kur bus įnešti greitu laiku. Tada Seimas galės susitarti, ir jo dauguma galės pasisakyti del įnešto įstatymo. Štai tie motyvai, dėliai kurių vyriausybė tą sumą nubraukė.

APIE ATSARGOS FONDĄ

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, III-ji sesija, 67-sis posėdis, 1926 m. gruodžio 31 d.

Seimo pirmininkas A. Stulginskis. Sekretoriauja I sekretorius J. Masiliūnas. Dalyvauja 76 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas prof. A. Voldemaras, finansų ministeris dr. Karvelis.

Svarstomas dienotvarkės punktas: Lietuvos respublikos 1927 m. biudžetas, III skaitymas. M. Š.)

Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras. Mane šiek tiek, gerbiamieji, atstovai, stebina toji argumentacija klausimo, kuris surištas su valstybės kreditu. Kas kas, o valstybės kreditingumas lygiai visam Seimui, lygiai visai Lietuvai turi rūpėti ir tikrai rūpi. Valstybės kreditingumas reiškiasi tuo, kad valstybė niekada nenustoja mokėjusi savo pažadų, už kuriuos ji privalo mokėti. Todel kiekviena valstybė turi savo tam tikrą formą, kas daryti tada, jeigu pristinga valstybės ižde pinigų. Paprasčiausias dalykas, dažniausiai siūlomas tai forsuotas priverstinas kursas: valstybė tam tikru įstatymu liepia išleisti emisijos įstaigai jos sąksaiton tiek ir tiek nepadengtų ar banko statutui prieštaraujančių pinigų ir užtat valstybė įsako, kad visi priimtų juos nustatytu kursu. Vadinasi, viena iš priemonių suvesti galus su galais, tada, kada nėra pinigų, tai kaip tik priverstinas kursas — priemonė begalo bloga, nes visada rodo, kad valstybė neturi kuo užmokėti, einant skolon, ir dalinai apiplėšia visus tuos, kas tuo priverstinu kursu privalo tuos pinigus imti. Taigi priemonė bloga, bet dažnai būna vartojama. Kita priemonė gali būti diskontavimas kokių nors valstybės trumpalaikių bonų tam tikrose kredito įstaigose, daugiausia emisijos įstaigose.

Šita priemonė geresnė negu pirmoji, bet vis delto rodanti, kad čia dalykas ne visai sveikas, kad vis delto valstybė pinigų pristigo; ji skolina, bet čia tą skolą turi vilties sumokėti, nes čia yra kredito operacijos ir pasižadama išpirkti. Čia būdas lengvesnis, bet vis delto begalo sunkus. Pas mus Lietuvoje biudžeto vykdymo įstatymo sumanyme, aš jau savo laiku atkreipiau grebiamųjų Seimo narių dėmesį į tai, buvo įvestas į įstatymą principas jeigu ne bankroto, tai moratoriumo, jeigu faktinai pinigų ižde nėra, tai nemoka, kaip buvo pasakyta, pranešama suinteresuotiems žmonėms, kad mokėjimas sustabdomas. Tai yra, kaip tada sakiau, bankroto įstatymas. Bet prie II skaitymo buvo įdėta pataisa, kuri blogą įspūdį šiek tiek sumažino, bet vis tiek dabartinei vyriausybei tas yra griežtai nepriimtinas dalykas, vis tiek yra užmaskuotas valstybės pasižadėjimų išmokėjimo sulaikymas. Reiškia, į valstybinį, ekonominį ir finansinį gyvenimą įvedamas trukdymo, neišmokėjimo principas. Greta su šituo įstatymu mes turime dar vieną — atsargos fondą. Juk kas yra atsargos fondas? Atsargos fondas juk nėra tas, kas privatiniame banke yra nejudomas atsargos kapitalas, del kurio vartojimo akcininkai padaro nutarimą, nes čia kaip tik reikia, kad tas fondas amžinai negulėtų, o suktųsi, leisti atsitikus tokiai alternatyvai, — ar nemokėti ar infliacijos griebtis. Norint tokių kelių nesigriebti, kaip tik ir panaudojamas atsargos fondas. Finansinis atsargumas tada kaip tik ir liepia, kad tas fondas nebūtų vienu kartu išleistas, bet kad jisai grįžtų. Gal būt komerciniu atžvilgiu nesveika ideja, nesveika ne del to, kad negrįš, o del to, kad pinigai guli neproduktingai banke, nei valstybei nei kredito įstaigoms jokios naudos neneša ir tik apyskaitos pagražinimui guli. Neproduktingų pinigų gulėjimas kiekvienam finansistui visada yra šipulys akyje. Ir čia kas siūloma? Siūloma kaip tik nesigriebti infliacijos, nesigriebti diskontavimo kokių nors pažadų, kuriuos nežinia išpirks ar ne, o siūloma nesulaikyti mokėjimo, ir tam apmokėjimui panaudoti, jeigu įvyktų tokie dalykai, atsargos fondą. Įstatymas aiškiai pabrėžia, kad tas atsargos fondas automatiškai per dvyliką mėnesių pasipildo. (Iš vl: Iš ko pasipildys?) Iš pajamų. Aiškus dalykas, kad jeigu nebus pajamų, tai visai valstybei reikės likviduotis. Aš nesu toks pesimistas, kad manyčiau, jog Lietuvos likvidacijos diena atėjo, kad nebūtų iš ko savo apyvartą padaryti, kad nebūtų iš ko sumokėti. Man rodos, jeigu opozicija kyla, tai todel, kad techniškas klausimas neišaiškintas. Kaip tik techniškai, tai yra ne politikos atžvilgiu, valstybės iždo atžvilgiu, kada sąmata neina nei infliacijos nei diskontavimo, nei sustabdymo mokėjimo keliu, o eina komerciniu keliu, imama iš atsargos

fondo su sąlyga, kad per dvyliką mėnesių, gruodžio mėnesyje, grąžintų. Tai yra kaip tik tobulumo žingsnis pirmyn. Aš nepasakysiu, kad tai yra galutinis žingsnis. Aš savo laiku nurodžiau, kad mūsų iždas yra begalo nesutvarkytas, ir konvenciją su Lietuvos Banku reikia peržiūrėti, ir visas dalykas nėra užbaigtas. Bet palyginti su tuo, kas buvo, tai yra didelis žingsnis pirmyn, nors vyriausybė nelaiko to paskutiniu sutvarkymo žodžiu. Aš prašyčiau tai priimti, nes tas pakeltų kreditingumą ir normalizuotų gyvenimą. Aš gal būt nebūčiau daręs pastabų, nes p. Finansų Ministeris išdėstė, bet pasirodė, kad p. Finansų Ministerio pastabos iššaukė ne specialisto kalbą šiuo atžvilgiu, o kitais motyvais iššaukė pastebėjimus einant šalimai pastatytais klausimais, kur buvo reiškiama baimė. Vyriausybė yra tos nuomonės, kad tokios baimės neturėtų būti. Jeigu kalbėti apie garantijas, tai čia gali būti visokių spėliojimų: o kųr garantija, kad litas nepražus, kad Lietuvos Bankas nebus apiplėštas, kad ugnis nesudegins: kur garantija, kad žemė nepradės drebėti ir Lietuva neprasmegs. Tokių garantijų niekas negali duoti. Man rodos, ne apie tai reikia kalbėti, bet, kaip dalykas atrodo, įstatymu nurodytu keliu: ar turi valstybė pajamų, ar turi vyriausybė vilties biudžetą suvesti, ar turės galimybės padengti tai, kas bus paimta. Taip pastačius klausimą, rodos, lieka tik viena išvada: jei valstybė negalės galų su galais suvesti, jeigu priimto biudžeto negalės įvykinti, tai prie kokios išeities mes stovim? . . . Vadinasi, tegul guli sau atsargos fondas, bet valstybė nieko nemoka, valstybė savo pasižadėjimų nepildo. Kitos išeities nėra. Kadangi, kaip pasakyta paaiškinamajame rašte, nuo 1927 metų sausio mėnesio 1 dienos pakeičiama pinigų asignavimo tvarka, tai praktikoj gali taip ir atsitikti, kad valstybė neturės iš ko mokėti, laikinai neturės, nes vyriausybė nemano, kad Lietuvai būtų jau paskutinis galas atėjęs. Taigi vyriausybė ir nori tokiu atsitikimu, kada pajamos laikinai gali nesutapti su išlaidomis, kad gali pritrūkti laikinai apyvartai pinigų, — pasinaudoti iš atsargos fondo, kur guli 19 milijonų. Čia yra tik atsargos priemonė.

Psichologiškai gali būti toks klausimas: kodel dabar tas įstatymas įneštas. Į tą klausimą galima būtų atsakyti — valstybės kreditingumui palaikyti. Nematyt, kad kraštui gręstų toks pavojus ir gal būt kad vyriausybei ir neteks pasinaudoti šituo įstatymu, bet čia yra atsargos priemonė ir tokią atsargos priemonę geriau tada daryti, kada valstybės kreditas dar nestovi pavojuje. Ne laikas griebtis priemonių tada, kada gali būti tam reikalas. Juo geresnė namo konstrukcija, juo geresni visi įtaisymai, juo žmogus atsargesnis — tuo didesnės ir priešgaisrinės

priemonės. Niekas juk nesako, kad priešgaisrinės priemonės statant namą daromos del to, kad namas turės sudegti. Tokių išvadų niekas nedaro, bet gaisro pavojus negali būti pašalintas ir todel reikalingos yra ir tam tikros priešgaisrinės priemonės. Čia lygiai ta pati padėtis. Šis įstatymas bus vis delto didelis žingsnis pirmyn.

Čia buvo netiksliai nurodyta, kad neatsižiūrėta į taisykles, kad įrašoma viena kita pozicija, kuri reikalauja biudžeto didinimo. Ne visai taip yra, kaip p. Kvieska sakė, bet nežiūrint į tai, aš turiu pabrėžti, kad ta siūloma priemonė yra iždo pasveikimo priemonė, kad tai yra kredito sustiprinimo priemonė, o ne atbulai.

MINISTERIŲ KABINETO DEKLARACIJA

MINISTERIS PIRMININKAS VOLDEMARAS

(Deklaracija nurašyta iš Seimo stenogramų. Ji buvo pareikšta 3-jo Seimo 3-je sesijoje 69-to posėdžio metu, kuris įvyko 1927 m. vasario 25 d. Posėdyje dalyvavo 72 Seimo atstovai, ministerių kabinetas ir svetimų valstybių atstovai. M. Š.)

Gerbiamieji Seimo atstovai!

Užsienio politika. Dabartinės vyriausybės priešaky tenka atsistoti vėl tiems žmonėms, kuriems lemta buvo pirmose eilėse stovėti ruošiant, skelbiant ir įkuriant nepriklausomą Lietuvą. Jiems pasitraukus iš šių vietų, teko jas užimti visoms kitoms lietuvių partijoms bei srovėms. Visa tai užėmė apie dešimts metų. Per tą laiką buvo mėginama visaip nukreipti Lietuvos užsienio politiką. Nenusisekus vienam mėginimui, buvo laukta, kad ateis Lietuvoje nauji žmonės ir gal atneš naują krypti politikai. Dabar nebegali būti vietos viltims susilaukti ką norint dar nauja, neišmėginta Lietuvos užsienio politikoje. Dabar visi turi pripažinti, kad visos lietuviškos partijos, nuo pačios dešiniosios iki pačios kairiosios, vienaip supranta pamatinius užsienio politikos reikalavimus. Jų tėra du: *1. Lietuva turi būti nepriklausoma ir su sostine Vilnium, 2. Lietuva negali įeiti į jokius ypatingus artimesnius ryšius nė su viena kaimyne didele valstybe.* Už šią politinę programą stovės visi lietuviai be partijų skirtumo, kaip vienas žmogus.

Pirmoji šios programos pusė neberanda didelio pasipriešinimo dargi svetur: Lietuva galinti būti atskira valstybė, galinti turėti sau net sostinę

Vilnių, bet tokiu atveju ji privalanti prisišlieti prie kurio nors iš savo trijų didesnių kaimynų. Pasaulinio karo metu, kai visa Lietuva buvo vokiečių rankose, Vokietija reikalavo, kad Lietuva artimesniais ryšiais — politiniais bei ekonominiais — susirištų su ja. Vokietija sutikdavo tiek pripažinti savarankišką Lietuvą, kiek ši susirištų kalbamaisiais ryšiais. Bet dėl sostinės Vilniaus pradėjo kilti jau ginčų. Vokiečių 1916 pripažinti nepriklausomi Lenkai jau 1918 metais pradeda derėtis su jais, kad vokiečiai pripažintų Vilnių jiems. Jie reikalavo tik Vilniaus todėl, kad apie visos Lietuvos jiems atidavimą negalėjo būti nė kalbos. Gi po suirimo Vokietijos lenkai mėgino paimti visą Lietuvą ginklu 1918-1919 metais, o kai tas jiems nenusisekė, tad pasitenkino Vilniaus su Gardinu užėmimu. Iš kitos pusės, lenkai, išnaudodami vokiečių baubą, Europos vakaruose skelbė kad Lietuvoje valdžios nesą lietuviškos, ji esanti pastatyta vokiečių ir besilaikanti tik per vokiečius. Išėjus gi okupantams vokiečiams, ji subyrėsianti. Lenkų propaganda padarė be galo daug žalos lietuviams. Lenkai trukdė kiek galėdami pripažinimą Lietuvos de facto ir de jure. — Kitoniškiau susidėjo ir vystėsi santykiai su Rusais. Kai tenai 1917 metų rudeny valdžią paėmė komunistai, tai jie, kad ir pripažino teorijoje, jog kiekviena tauta gali išeiti iš Rusijos suverenumo, pasiskelbusi nepriklausoma, bet praktiškai pripažinę buvo naudotis šiąja teise vienam proletarui. Iš ten jų kova su kitomis, ypač mažomis tautomis, jeigu jos nesiskelbė sovietų respublikomis. Gavę paspirties iš Vakarų, šios naujos valstybės, ginklais apgynė savo nepriklausomą likimą. Taip liko nepriklausomos visos Pabaltijo valstybės — Suomija, Estija, Latvija ir Lietuva. Rusai, pasirašę liepos mėn. 1920 m. Maskvoje taikos sutartį su Lietuva, kai jiems pradėjo sektis mūšiuose su lenkais, besitraukiant pastariesiems iš Vilniaus, Gardino ir besiruošiant apleisti Varšuvą, leido paskelbti Lietuvos ir Gudijos raudonąją sovietų respubliką su žinomu Kapsuku-Angariečiu priešaky, visai nepaisydami Lietuvos valdžios protestų.

Vokiečiai, lenkai, rusai — tai juk senai mums žinomi Lietuvos istorijoje veiksniai, su kuriais mes turėjome daug susidūrimų, ar tai priešiškų ar tai draugiškų. Su visais jais susidūrė ir atgimstanti nepriklausomam gyvenimui naujoji Lietuva. Bet be jų šį kartą atsirado naujas didelis veiksnys — Europos vakarai, kurie rėmė bekovojančias už savo laisvę Pabaltijo tautas, iš pradžios silpnai tikėdami, kad jos liktų nepriklausomos, bet norėdami sunaudoti jas kovai su bolševizmu. Tikėtasi Vakaruose, kad bolševizmas būsiąs įveiktas, Rusijoje įsiviešpatausianti demokratinė tvarka ir tada pakraščių valstybės geruoju ar

bloguoju turėsiančios grįžti Rusijon atgal su platesne ar siauresne autonomija.

Tokiomis aplinkybėmis natūralu būtų buvę susijungti arčiau visoms Pabaltijo valstybėms. Bet čia nepašalinama kliūtis pasirodė lietuvių ginčas su lenkais, kuriuos lietuviai matė pavojingesnį savo nepriklausomybei priešą, negu iš bolševikų pusės. Gi latviai su estais tuomet tegalėjo matyti pamatinį sau priešą bolševikus ir be to vokiečius, prieš kuriuos natūralus sąjungininkas buvo lenkai. Tas trukdė ir iki šiai dienai trukdo Pabaltijo kraštams susigretinti.

Kita vertus, didžiosios valstybės irgi matė, jog dargi frontas prieš bolševikus nėra vieningas, esant mūsų su lenkais ginčui neišspręstam ir, kilstant net tikriems karo veiksmams 1919 ir 1920 metais. Be to, Vakaruos numatoma buvo kitoniškas ginčo sprendimas, kaip surišimas Lietuvos su Lenkija tam tikrais politiniais ryšiais. Rusų karas su Lenkija 1920 metais parodė, kad sunku lietuviams likti neutraliems, jeigu Vilnius ne jųjų rankose. Kai liepos mėn. 1920 m. lietuviai leidosi Vilniun, pasitraukus iš ten lenkams, jie ėjo ne bolševikams talkon, o tik vaduoti savo senos sostinės. Neilgai galėjo būti Vilniuje Lietuvos valdžia. Lapkričio mėn. 1920 metais Želigovskis, Pilsudskio įsakymu, „sukilo" prieš Lenkiją ir užėmė po nelauktų lietuviams mūšių (nes Suvalkų sutartimi demarkacijos linija tarp Lenkų ir Lietuvių ėjo į pietus nuo Vilniaus, palikdama jį lietuvių pusėje) mūsų sostinę.

Tautų Sąjunga, pačių lenkų skundu įtraukta lietuvių-lenkų ginčan, iš pražios nuoširdžiai mėgino stoti įžeistos teisės pusėn, bet greitai pastebėjo, kad jėga prieš lietuvius ir nusilenkė jėgai. Iš čia kilo Briuselio derybos 1921 metais su negerą Lietuvoje vardą įgijusiu Hymanso projektu, kuris Vilnių atidavinėjo Lietuvai, bet už tai visą Lietuvą Lenkijai. Visa Tautų Sąjunga pritarė pilnatyje šiam projektui, bet Lietuvos visuomenė, tiksliai nujausdama pavojų, griežtai jį pasmerkė ir atmetė. Tą patį padarė ir Seimas. Tuo būdu mėginimas pririšti Lietuvą prie Lenkijos pasirodė neįvykdomas.

Pastebėjus, kad artimesnių ryšių su Lenkija siūlymas tegali lietuvius tik erzinti, galvota buvo, kad lietuviai, nustoję vilties gauti Vilnių, apsipras su savo likimu ir užmegs santykius su Lenkija. Negalėjimas pakeisti faktiną padėtį, ir viltis priversti lietuvius užmegsti ryšius su Lenkais vedė prie Vilniaus pripažinimo Lenkijai. 1923 m. Klaipėdos pripažinimas Lietuvai specialinėmis sąlygomis rodėsi duosiąs gerą įnagį spirti lietuvius, prisimetus ekonominiais ar tranzito reikalais, ištiesti lenkams ranką. Tranzitas rodėsi galįs vilioti lietuvius tuo, kad duosiąs

pelno. Be to, palengvinti santykiams su Lenkais užmegsti galima tuo, kad Lietuviai galį reikšti iškilmingiausiu būdu, jog jie neišsižada savo teisių į Vilnių ir niekados neišsižadės. Pats tranzitas galįs reikštis sielių plukdymu Nemunu, o kad taip būtų galima daryti, reikią įleisti Lietuvon, be ko kito Lenkijos konsulą, ar bent konsularį agentą. Tai Kopenhagos ir Lugano derybų išvados. Lietuvos visuomenė, gyvybės instinkto vedina, pasmerkė šias visas derybas, nes čia ji matė, — ir ne be pamato — mėginimą pradėti spręsti jau ne Vilniaus, o visos nepriklausomos Lietuvos likimą aplinkiniu keliu.

Tuo pačuu metu, kai mėginta privesti Lietuvą prie užmezgimo santykių su Lenkija, vakarų ir vidaus Europoje, eita ir prieita prie susitarimo, kuriam duotas Locarno vardas. Daug nusidžiaugta visame pasauly dėl to susitarimo, kuris laisvu noru pasirašytas ten tarp didžiųjų ir kitų valstybių. Nespėliojant, kokis rytojus laukia Locarno sutartį, reikia pastebėti, kad Europos rytams ji atnešė nemaža nerimo. Atsisakymas Vokietijos nuo pat derybų pradžios pripažinti jos rytų sienas, taip, kaip ji pripažino savo dabartines vakaruose sienas, tegalėjo būti suprastas — ir tikrai buvo suprastas — kaip susitarimas vakarų valstybių su Vokietija peržiūrėti jos rytų sienas. Čia, žinoma, galėjo būti turėta galvoje Dancigas, lenkų koridorius ir Silezija, kurių tuo būdu grąžinimas ateity Vokietijai lyg numatomas.

Kada tai gali įvykti, niekas nežino, bet taip gali įvykti — visi tikį matą: lenkai, nustodami minėtųjų kraštų, turi gauti atlyginimą. Bet iš kur? Suprantamas daiktas, kad tokių kompensatų galima ieškoti Lietuvoje, Pabaltijyj (Liepojus) ir Sovietų Rusijoje (Gudija, Ukraina). Todėl laikraščiuose, ypač vokiškuose (kam gi iš vokiečių nerūpi greičiausiai atgauti Sileziją, ar koridorių su Dancigu) leidžiamos jau nuo vasaros žnios, apie pasiūlymus Lenkiją kompensuoti Lietuva. Apie Rusiją, žinoma, jie negali viešai kalbėti. Reikia pripažinti, kad Lenkija, kaip matyti iš jos spaudos, ir atsakomingų vyrų pareiškimų, atmetė kompensatų mintį, bent tiek, kiek siūloma viena tik Lietuva. Turime dar pastebėti, kad kompensatos ar Lietuvoje vienoje, ar su Pabaltiju, ar iš SSSR ploto be karo neįvykinamos. Nekalbant jau apie Lietuvą, kurios be sunkaus karo negalima būtų užimti, sunku būtų abejoti, kad Rusija leistų ramiai perkarpinėti politinį žemėlapį Europos rytuose, nes Lietuvos išnykimas skaudžiai užgautų jos interesus. Gi karas su Rusija galėtų greitai pavirsti visos Europos karu. To vengs visais būdais visi Europos atsakomingi politikai. Taigi, kada gaima bus įvykinti Locarne pripažintą Vokietijos rytų sienų reviziją, — šiandien dar niekas nežino.

Ši trumpa mūsų užsienio politikos apžvalga nuo pat nepriklausomos Lietuvos atsiradimo turi būt lyg ir perspektyva konkrečiai dabartinės valdžios programai. Kaip sakėme, mūsų užsienio politikos stambiausieji veiksniai artimi kaimynai: Rusai, Lenkai, Vokiečiai; paskum Vakarų Eruopa: Anglai, Prancūzai, Italai. Kuo iš jų daugiausia mes remsimės? Bus mūsų politika rusofiliška, germanofiliška, anglofiliška, ar kokia kita? Mes atsakome: „mes tegalime vesti tik lietuvišką politiką ir jokios kitoniškos". Gi lietuviška politika, kaip pradžioje pasakyta, reiškiasi reikalavimais: „nepriklausoma Lietuva su Vilniaus sostine ir jokių artimesnių politinių bei ekonominių ryšių su didesniaisiais kaimynais". Taigi iš svetimų valstybių tos bus draugingiausios Lietuvai, kurios pripažins, ir padės mums vykinti šią programą.

Ar yra koksai ramus būdas vykinti šiai programai? Aš pabrėžiu, kad mes ieškome taikaus būdo jai vykinti. Dabartinė vyriausybė nuo pirmos dienos, kai ji paėmė valdžią, pasistatė sau švenčiausia pareiga laikyti taiką ir nesukelti Europoje karo, už kurį atsakomybė tektų Lietuvai. Bevesdama ramią ir taikingą politiką, bet gi vyriausybė stropiai rūpinsis, kad visa mūsų tauta būtų apginkluota kiek galima geriau. Kai spaudoje ir ne oficialiuose pašnekesiuose prasitariama, jog vykinant Locarno sutarties rytų dėsnius Lietuva turėtų būti padalinta, tai pirmoji vyriausybės pareiga apsiginkluoti iki paskutiniosios, kad visiems būtų matyti, jog lietuviai greičiau mirs, bet nepasiduos vergijon, vis tiek iš kur ji eitų — iš rytų, iš vakarų, ar iš pietų.

Kas kalba apie taikų didelių klausimų, kaip kad yra Vilniaus, sprendimą, negali laukti, kad ūmai toks sprendimas įvyktų. Juk sprendžiant jį iš karto ramiu būdu reiktų sudaryti rytuose savo Locarno, kur dalyvautų visos interesuotos didelės ir mažos valstybės. Tokios derybos sunkesnės rytuose, negu vakaruose, nes pamatinis dalykas, kurio neišvengia nei vakarų Locarno, būtų pašalinti kompensato klausimą, kuris visada turi išeiti keno nors nenaudai ir kur visada kas nors turi būti auka. Aišku, kad to galima pasiekti tik nuodugniai peržiūrėjus visus Europos rytų valstybinius santykius. Bet į tokį darbą negalima šiandien įtraukti visų interesuotų didžiųjų valstybių.

Gi negalint iškart sudaryti naujos tvarkos, reikia tik turėti veikimo programą ir mėginti vykinti ją laipsniais. Kokia tada būtų Lietuvių Tautos politinė programa, priimtina kaimynėms valstybėms? Jeigu Lietuva nenori prisiglausti arčiau nė prie vienos iš didžiųjų valstybių, tada jai liekti vienas kelias būti geruoju su visais kaimynais, kitaip sakant, jai reikia būti neutraliai. Tas jos neutralumas tarptautiškai

turi būti pripažintas ir garantuotas. Taip suprato lietuviai savo politinę padėtį iš pat pradžios. Jau Maskvos sutartyje iš 1920 metų yra įrašyta, kad jeigu didžios valstybės pripažintų ir garantuotų Lietuvos neutralizavimą nuolatai, Rusija jį iš anksto pripažįsta ir prisižada dalyvauti jos garantavime (str. V). Priminimas naujoje nepuolimo sutarty, jog visa senoji sutartis beliekti veikti, rodo, kad ir 1926 m. lietuviai nekeičia savo nusistatymo šiuo reikalu.

Tiesa, nuolatinai *neutralizuotų valstybių idėja 1919 metais ir vėliau* neturėjo šalininkų. Bet juo laikas ėjo tolyn, juo daugiau darėsi aiškesnė ir artimesnė. Juk kas yra nepuolimo paktas, jei ne laikinas neutralizavimas, daromas dviejų ar daugiau valstybių su garantijomis, arba be garantijų. Dabar tokias be garantijų nepuolimo sutartis turi sudarę Rusai su Vokiečiais ir su Turkais, Rusai su Lietuviais, besidera dėl jų Rusai su Latviais, Estais ir Suomiais. Vakaruose gi toksai neutralumas Locarno sutartimi nustatytas neribotam laikui ir su garantijomis. Taigi ar ne geriau būtų tokias sutartis daryti neribotam laikui ir su garantijomis, taip pat ir Rytuose, vadinasi grįžti prie neutralizavimo idėjos? Gimusi pirma Lietuvoje nuolatinės neutralizacijos idėja dabar pradeda leisti šaknis ir Pabaltijo valstybėse. Ją įgyvendinant galima būtų pripažinti neutralizuotomis nuolat valstybėmis Suomiją, Estiją, Latviją ir Lietuvą ir suteikti šiam neutralumui tarptautinių garantijų.

Kaip rodytųsi šiuo atveju interesai Rusų ir Lenkų? Apie 1905 kilometrų frontas sumažėtų Rusijai nuo Pabaltijo valstybių. Nustačius tam tikrą tarptautinį režimą šiam frontui, karo pavojus iš čia būtų visiškai pašalintas. Lenkai turėtų grąžinti Lietuvai Vilnių ir Gardiną be jokių kompensatų. Bet iš to jie nieko nenustotų. Šiuodu miestu, sakoma, reikalingu lenkams pirmų pirmiausia kaip strategiški punktai, kurių neapgynus, kaip kad pasirodė 1920 metais, Varšuva liekti dideliame pavojuje. Gi esant jiems neutralizuotiems prie rimtų tarptautinių garantijų, šis pavojus pašalinamas, ar bent žymiai sumažinamas. Materialiai iš to lenkai tik laimėtų, nes galėtų žymiai sumažinti apsaugos išlaidas, kurios juos parbloškia. Kiti gi visi sumetimai verčia Vilnių su Gardinu pripažinti Lietuvai. Istoriškai — tai nuo amžių lietuviški kraštai. Tas pat reikia pasakyti ir apie jų tautiškumą. Ką lenkai besakytų, — šiuose kraštuose jie vis tik mažuma buvo ir bus. Mes pripažįstame, kad tenai lenkai turi be strateginių gana svarbių jiems dar tautinių interesų, nors ir mažiau, negu, sakysime, švedai Suomijoje, bet *šiuos interesus galima apsaugoti kitais įvairiais būdais*. Štai pamatiniai mūsų užsienio politikos bruožai. Jie išplaukia, iš vienos pusės, iš lietuvių

tautos noro, ir pasiryžimo gyventi vienoje nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, iš kitos — iš tų istoriškai politinių aplinkybių, kuriose mums tenka gyventi. Suprantamas daiktas, kad tokios didelės programos ūmai neįgyvendinti. Taigi didžiausia klaida būtų reikalauti iškart visa ir neimti nieko, jeigu negaunama visa. Nėjo šiuo keliu net didelės valstybės, kaip Italija, realizuodama savo tautinę vienybę. Jeigu jai šis darbas reikalavo kelių dešimčių metų, ir gali dar daug laiko paimti, kol tautinė vienybė bus atsiekta. Bet mes šventai tikime, kad okupuotosios Lietuvos dalys grįš nepriklausomon Lietuvon ir ateis laikas, kada senojoje Gedimino pily plevėsuos nepriklausomos Lietuvos vėliava. (Dešinėj plojimas). Ruošdami šią atpirkimo dieną, mes nevengsime nė vienos priemonės, kuri mus artins prie galutino tikslo. Taigi, jeigu būtų reikalo, mes nevengsime dargi derėtis su Lenkija, jeigu tik šios derybos eis tais klausimais, kurie prisidės prie mūsų programos realizavimo. Ar konkrečiai toks darbas galimas bus, pareis ne nuo mūsų, bet nuo Lenkų.

Iš pat pradžios mes žiūrėjome labai palankiai į Lenkų tautos atgijimą nepriklausomam gyvenimui. Mes džiaugėmės, kai matėme, jog ši tauta, su kuria mes turėjome praeity daug bendra ir su kuria net du kartu Lietuvos geresnieji sūnūs sukilo XIX amžiuje prieš Rusus politinei nepriklausomybei atgauti, tikrai susilaukia skaistesnės ateities po tiek persekiojimų ir kančių. Kai 1917 metais lenkais atėjo pasveikinti lietuvius Petrapilio Seime, mes su džiaugsmu jiems priminėme poeto žodžius: *fortunati quorum jam moenia surgunt*, — jog kyla jau nepriklausoma Lenkija. Ne kitaip mes jaučiame ir manome ir šaindien. Nepriklausomos ir stiprios Lenkijos buvimas mums reikalingas, nes tada ir nepriklausomos Lietuvos likimas būtų tikresnis. Jeigu gi taip, tai kodėl tada Lietuvoje įsiviešpatavo didžiausias pyktis prieš Lenkus? Gi todėl, kad Lenkų nepriklausomybės kūrėjai nesitenkino etnografiška Lenkija, kuri būtų moderniška kultūringa valstybe, bet panorėjo atgaivinti Lenkiją-Lietuvą iš 1772 m., kuri istorijos pasmerkta ir amžinai palaidota. Tokios valstybės be plėšraus imperializmo priemonių negalima atgaivinti. Iš čia gimė susipykimas Lenkų su visais kaimynais, ne vien su lietuviais. Bet teisingumas verčia pastebėti, kad politinė ideologija Lenkuose 1927 metais toli gražu ne toji pati, kuri buvo 1918 ir 1920 metais.

Iš viduramžio einanti riteriškai-feodališkoji Lenkų politinė ideologija išplaukianti iš jos politikos programa pridarė ne tik mums daug žalos, bet ir patiems Lenkams. Realizavimas didelės valstybės, kuriai stinga politinis išauklėjimas, ekonominiai ir finansiniai pagrindai, atnešė

nesveiką militarizmą, skolų naštą, ekonominę suirutę, įsipykimą su kaimynais ir pagaliau nuolatinį pavojų iš galingesnių kaimynų būti apkarpytiems. Lietuviams todėl pasirodė artimesni ir suprantamesni už Lenkus mūsų Pabaltijo kaimynai — Latviai ir Estai. Buvo jau minėta, kad tarptautinė šiems kraštams padėtis gali būti sudaryta toji pati. Buvo dėta pastangų visuose Pabaltijo kraštuose suartėjimui. Latviai su Estais suartėjimo keliu padarė jau didelį žingsnį pirmyn, pasirašydami muitų uniją. Ši jų sutartis nėra vien ekonominės reikšmės. Ji padeda pamatą ir politiniam susiartinimui, kuris galų gale gali privesti prie federacijos tarp šių dviejų valstybių. Lietuviai negalėjo prisidėti prie šio suartėjimo dėl savo ginčo su Lenkais ir negalės kalbėti su Latviais ir Estais dėl jokių muitų unijos, kol su Lenkais ginčas nėra baigtas. Juk iš tikro, įeidami su Latviais bei Estais muitų unijon, mes atsidurtum tokioje padėty, kad mūsų prekės be muito eitų Latvijon, o iš ten galėtų su muitu eiti į Lenkus, ir Lenkų prekės taip pat eitų Lietuvon. Vadinasi, faktiškai tada mes pradėtume prekybos santykius su lenkais, bet aplinkiniu keliu.

Vyriausybė išdėsto tik pačius stambiuosius užsienio politikos bruožus, todėl jai nėra reikalo minėti apie baigimą derybų dėl prekybos sutarties su Rusais, arba derybas su Vokiečiais dėl visos eilės klausimų. Šiuos visus reikalus, ir daugelį kitų, valdžia tikisi sėkmingai baigti, bet tai jai veik mūsų kasdieninio gyvenimo klausimai, dėl kurių tinkamiau kitur kalbėti.

Ekonominė bei finansinė politika. Dabar einame prie vyriausybės politikos ekonominiais bei finansiniais reikalais. Tai patys svarbiausieji ir patys sunkiausieji klausimai visais atžvilgiais. Nesusitvarkęs ekonomiškai nė vienas kraštas negali ilgainiui egzistuoti. Šiandien politinė valstybės reikšmė pareina daugiausia nuo jos ekonominės galybės. Tai gražiausiai parodė Vokietijos pokarinė padėtis. Okupuotosios Lietuvos simpatijos juo didesnės bus mūsų pusėn, juo geriau būsime susitvarkę ekonomiškai ir juo didesnis bus skirtumas tarp iš Lenkijos atneštojo Vilnijon skurdo ir gerovės nepriklausomoje Lietuvoje. Turime visi būti įsitikinę, kad be tinkamo ekonominio prisiruošimo mums neįmanoma atgauti Vilnius.

Taigi ruošdami laimingesnį Lietuvai rytojų, mes turime pirm visko išeiti iš šios dienos mūsų ekonominės padėties. Daug rašoma ir kalbama nuo senai apie sunkią Lietuvos ekonominę padėtį. Kokia gi ji yra iš tikrųjų? Negalima neigti, kad padėtis tikrai labai sunki. Didelių sunkumų yra mūsų žemės ūkio gamybos rinkų ir kredito srityse. Mūsų ūkio pasveikimo vyriausybė laukia pirmon galvon iš žemės ūkio

gamybos pakėlimo. Išskyrus keletą pramonės šakų, Lietuvos gamyba daugiausia surišta su žemės ūkiu. Ekonominiu atžvilgiu Lietuva tai žemės ūkio ir net ūkininkų ūkio kraštas. Tai pripažįsta visi ir lietuviai ir nelietuviai.

Kad išvestų šalies ūkį iš šios padėties, vyriausybė dės visų pastangų, kad kiek daugiausia parėmus mūsų žemės ūkio gamybos persitvarkymą, ypatingo dėmesio kreipiama į pieno, kiaulių ir paukščių ūkio pakilimą. Į žemės ūkio kultūros darbą vyriausybė lygiai kvies visas krašto kuriamąsias jėgas ir visas šioje srityje pasireiškusias mūsų žemės ūkio organizacijas, vertindama jas pagal jų atliekamą darbą. Šia proga vyriausybė turi pasisakyti, kad reikalinga yra dirbančių žemės ūkio srityje organizacijų persitvarkymas, ir tai pagrindinis, kurio siekia ir pačios organizacijos, numatydamos reikalo didesnio savo jėgų derinimo ir didesnės ūkininkų vienybės. Tinkamai padėti mūsų žemės ūkio organizacijų darbui vyriausybė skaito vienu svarbiausiuoju savo ekonominiu uždaviniu.

Nors jau kelinti metai, kaip eina žemės reforma, bet ji visai mažai yra palietusi kaimų skirstymą į vienkiemius. Jau dabar Žemės Ūkio Ministerijoj yra prisirinkę tiek prašymų, kad negalima jų patenkinti per tris artimuosius metus. Vienas šių prašymų skaičius rodo, kiek tai didelis ir gyvas reikalas skirstytis į vienkiemius, nežiūrint to, kad šia kryptimi niekas mūsų kaimiečių neagituoja. Tai reiškia, kad jau patys kaimiečiai gražiai nusimano, jog sena kaimais ūkininkavimo sistema tapo negalima ir kad gamybai reikia naujų sąlygų.

Daugelio buvo laukta, kad atsiradę iš dvarų padalinimo naujakuriai gautose žemėse sėkmingai kursis. Tačiau dauguma naujakurių dar neprigijo prie žemės ir negali prigyti, dėl to, kad ne visuomet moka arba įstengia prasikurti: pasistatyti trobesių, įsigyti reikalingo gyvo ir negyvo inventoriaus, rasti reikalingo apyvartai kredito. Kad visi mūsų naujakuriai galėtų greitu laiku įsikurti, čia būtų reikalingos stačiai milžiniškos lėšos. Dvarų parceliacijai einant lig šiol skubotu tempu Lietuvos valdžia negalėjo surasti tokių lėšų, nors jai norų nestigo. Tokių lėšų ir dabartinė vyriausybė neįstengs surasti. Dėl to, dvarų parceliacija bus suderinta su naujakurių pajėgumu įkurti ūkį gaunamojoj žemėj. Be to, norint paskatinti naujakurius energingiau gautose žemėse kurtis ir pakelti jų kreditingumą, reikalinga pripažinti gautoji naujakurių žemė jų pilna nuosavybe. Todėl bus dedamos pastangos, kad dar 1927 m. bėgy būtų išduoti nuosavybės dokumentai visiems naujakuriams, o jų pirmon eilėn savanoriams.

Žemės tvarkymo ir matavimo darbai bus tobulinami ir sumezgami su nusausinimų ir kitais žemės ūkio meloracijos darbais; be to, naujakuriams ir besiskirstantiems į vienkiemius ūkininkams bus pradėta teikti tam tikros technikos bei kredito paramos ir trobesių statybos srity.

Be šių trukdančių gamybai pakilti apystovų yra daug kitų. Gamybos susmukime arba lėtame besivystyme daug nulėmė ir kai kurie įstatymai, kurie laukų darbininkus statė privilegijuoton padėtin, užtikrindami jiems pastovų atlyginimą ir ypatingas darbo sąlygas. Bet gal daugiau už šiuos įstatymus į darbininkus neigiamai veikė tam tikra propaganda. Viso to pasekmė, kad darbo našumas smarkiai smuko žemyn. Ta pat kryptimi dažnai veikė ir streikai. Bedarbių skaičius todėl pradėjo augti, juo labiau, kad bedarbiai — kad ir ne visi, buvo šelpiami gana gausiai vėl iš tos pačios valstybės lėšų. Prasidėjusi daugiau metų atgal emigracija svetur, net į tolimą Braziliją, parodė, kad darbo užmušinėjimo sistema jau pati save užmuša. Šita emigracija yra labai rimtas mums pavojaus ženklas, kuris Lietuvai galėtų gręsti, jei savo ekonominio gyvenimo nesutvarkysime ir neišplėsime. *Juk Lietuvoje priskaitoma tik* 38 *gyventojai vienam* ketvirtainiui kilometrui, Vokietijoj gi netoli 130 ir net etnografinėje Lenkijoje apie 80. Vadinasi, yra didžiausio reikalo, kad gyventojų skaičius žymiai padidėtų, kad Lietuvos daug kur apytušti plotai nežadintų pas mūsų kaimynus norą mūsų kraštą kolonizuoti. Ir štai iš tiek netirštai apgyvento krašto, kaip Lietuva ir, be to, su pusėtinai derlinga žeme, plečiasi emigracija. Tai labai rimta ligos žymė.

Bedarbių skaičiaus didėjimas ir išeivystės intensingumas jau 1926 m. parodė, kad ekonominė krizė Lietuvoje labai paaštrėjo. Taigi, dabartinės vyriausybės vienas iš pirmųjų rūpesčių pakelti darbo našumą kaipo priemonę kovojant su krize. Lig šiol Lietuvoj darbas gyveno nenormalioje padėtyje. Didžiausia čia sunkenybė toji, kad darbo kainos per aukštos darbdaviams apsimokėjimo atžvilgiu, per mažos darbininkams pragyvenimo atžvilgiu: vyriausybei jau teko įsikišti į ginčus tarp darbdavių ir darbininkų, neprisileidžiant prie ūmaus uždarbio mažinimo, nors darbdavių mokamoji darbininkams alga kai kada dar nepakeliama. Vyriausybės nusimanymu, čia be galo svarbu, kad darbininkai patys įsitikintų, jog darbdaviai tikrai neišgali mokėti aukštų algų ir kad darbininkai turi rinktis tarp dviejų galimybių: likti prie gaunamos algos kuriam laikui, bet už tat likti paskui visai be nieko, kai darbdavys subankrutuos, arba turėti, kad ir mažesnį atlyginimą, bet nuolatinį, ir didinant darbo našumą, turėti viltį, kad ekonominei krizei praėjus, uždarbis vėl eis didyn.

Vienas didžiausių ir drauge neatidėtinų šios dienos darbų Lietuvoje, tai kelių klausimas. Gelžkelių palyginamoji reikšmė šiandien visur žymiai sumažėjusi, ypač nedideliems atstumams susisiekti. Todėl gelžkelių tęsimui skirt iš biudžeto didesnes sumas būtų neatsargu.

Visai kas kita vieškelio tvarkymo darbai. Be sutvarkytų vieškelių visai neįmanoma išplėsti ūkio gamyba, neįmanomas ūkininkų ūkio tarpimas, ypač pietų Lietuvoj. Vesti ir tvarkyti šitie keliai reikalinga ūkiškuoju būdu. Jeigu vietos savivaldybės ir ypatingai valsčiai bus verčiami kelius taisyti ir pravestuosius tinkamai palaikyti, tai sauskelių sutvarkymo darbas bus padarytas be ypatingai didelių piniginių išlaidų. Jau ir šiandien kai kurie valsčiai patys siūlosi vyriausybei prisidėti darbais ir medžiaga prie kelių pravedimo ir taisymo. Iš vyriausybės pusės reikalinga daugiaus tik tam tikra technikos pagalba. Tik toms Lietuvos apylinkėms, kur kelių taisymas surištas su ypatingais sunkumais, vyriausybei teiks prie šio darbo prisidėti ir piniginė pašalpa ir kitais būdais, sakysime, gelžkeliais žvyrių privežant. 1927 m. biudžete šiam reikalui tam tikra suma yra paskirta.

Greta su vieškeliais reikia statyti dėl jų didelės reikšmės nusausinimo darbus, kurie reikalingi ir patiems keliams ir, suprantama, pirmon eilėn žemės ir miško ūkiui. Šie darbai nuo šių metų žymiai išplečiami ir techniškai patobulinami. Žemės Ūkio Ministerijos sąmatoje atatinkamos išlaidos žymiai padidintos.

Sekančią stambią mūsų krašto ūkio žaizdą randame kredito srityje. Apyvartos kapitalo, kuris kelis kart infliacijos metais žuvo, nespėta dar reikiamai pagaminti ir jo stoka serga visos ūkio šakos. Vyriausybė tai suprasdama dės pastangų, kad esamieji šalies piniginiai resursai būtų kuo tiklsiausiai sunaudoti, pirmoj eilėj, kad jie neitų svetimų kraštų gaminių įvežimui finansuoti, o tektų mūsų krašto žemės ūkiui, pramonei ir išvežimui plėsti. Šiam reikalui vyriausybė mano suderinti su Lietuvos Banko politika ir privačių kredito įstaigų veiksnius. Sutartinu darbu su kredito įstaigomis vyriausybė tikisi sumažinti palūkanų aukštumą Lietuvoje. Didelės reikšmės kredito sąlygoms palengvinti galėtų turėti užsienio paskola, jeigu jos sąlygos būtų mūsų ūkiui įmanomos. Deja, visos ligi šiol siūlomos užsienio paskolos buvo labai sunkių sąlygų, kurių negali priimti valdžia, jeigu jai rūpi Lietuvos ateitis. Nauji kreditai tik tada būtų produktingi, jeigu jie pakeltų mūsų gamybą ir padidintų mūsų išvežimą užsieniuosna. Kadangi mūsų išvežimas daugiausia surištas su žemės ūkiu, tai ir užsienio kreditų ieškant pirmon eilėn tenka žiūrėti žemės ūkio reikalų. Bet žemės ūkin įdėtas kapitalas lėčiau verčiasi ir

todėl jo nuošimtis turi būti mažesnis. Taigi paskola, imant bet kuriomis sąlygomis, nepagerintų mūsų padėties, o ją dar pablogintų. Todėl ir vyriausybė artimiausiu laiku paskolos reikalu numato viena kryptimi eiti dėl paskolos pramonei ir prekybai, antra — dėl paskolos žemės ūkiui ir su juo besirišantiems verslams. Pirmu atveju vyriausybė rems privačią iniciatyvą, beieškant kredito užsieniuose, ir tikram reikalui esant galės prisidėti tik garantijomis per centralines kredito įstaigas, antruoju gi — išdirbs tikslų paskolos sunaudojimo planą ir, turėdama aiškią gamybos programą, ieškos tos paskolos iš pirmaeilių šaltinių, nerišant paskolos su monopoliu ir tolygių koncesijų atidavimu svetimiems.

Žemės ūkio kultūros srity darbas vyriausybei ir ūkininkų organizacijoms daug palengvės, kuomet tinkamai išsiplės Žemės Ūkio Rūmų darbuotė. Kadangi dabartinieji Žemės Ūkio Rūmai nepakankamai pilnai atstovauja Lietuvos ūkininkus, tai vyriausybė ruošia naują Žemės Ūkio Rūmų įstatymo sumanymą, pagal kurį šitie rūmai savo žymioje daugumoje turės susidėti iš ūkininkų renkamų atstovų ir mažumoje iš žemės ūkio organizacijų renkamų atstovų. Šitaip pertvarkytų Žemės Ūkio Rūmų žinion turės pereiti dauguma tų žemės ūkio švietimo ir žemės ūkio kultūrai kelti darbų, kurie šią dieną randasi Žemės Ūkio Departamento žinioje. Lygiai šių rūmų žinion turės pereiti ir bendras globojimas ūkininkų ekonominių organizacijų. Pagaliau šitie rūmai ir bendrai atstovaus bei globos, ne vien žemės ūkio, bet ir profesinius ūkininkų reikalus, kaip kad mes matom Vokietijoj ir daugelyje kitų Europos kraštų ir bus vyriausiuoju mūsų ūkininkų vienybės reiškėju.

Pagaliau, iš atžvilgio į bendrą dabartinę Lietuvos padėtį tenka dėti visų reikalingų pastangų, kad lig sekančio derliaus mums galėjus išsimaitinti iš savo gamybos ištekliaus. Tiesa, kai kurios Lietuvos apylinkės ir labiausiai apskritys jaučia šiemet rugių nepriteklių. Tačiau matyti, yra glimybės šitas rugių nepriteklius padengti, jei ne pilnumoj, tai veik pilnumoj, miežių, ankštinių javų, bulvių ir kitų gaminių derliaus perteklium. Norėdama palengvinti žemės ūkio gaminių atvežimą į nukentėjusias apylinkes iš Suvalkijos ir iš kitų Lietuvos sričių su geresniu derlium, vyriausybė laikinai sumažino kai kuriems žemės ūkio gaminiams atatinkamus geležinkelių tarifus.

Tvarkant kredito reikalus teks atkreipti ypatingos domės ir į kredito įstaigas, kaip kooperacinių taip ir komercinių padėties sutvirtinimą.

Mūsų komerciniai bankai visi verčiasi palyginamai per mažais kapitalais, dėlto kreditas pas juos perdaug brangus. Prie labai nepastovios ūkio konjunktūros gausingiems, bei smulkiems mūsų

bankams be galo sunku išlaikyti išsimokėjimo galią, ypač tiems, kurie arčiau mėgino prieiti prie gamybos organizavimo. Vieno, kito banko nepasisekimai yra dar padidinę kredito krizį, ir vyriausybei teks rimtai susirūpinti sukurti Lietuvoje vieną ir pajėgų komercinį kreditą, o gal ir susijungti skatinant mūsų bankus.

Kooperacijos kreditas yra pas mus irgi per brangus. Dėl to esamos smulkios kredito įstaigos nėra pilnai tinkamos tarpininkauti tarp centralinių kredito įstaigų (Žemės Bankas, Lietuvos Bankas ir Liaudies Bankas).

Taupumo didesnis išvystymas, organizacijos papiginimas yra šioje srityje neišvengiamas.

Pertvarkymo darbas negali aplenkti ir Lietuvos Banko bei Žemės Banko. Nors Lietuvos Bankas labai atsargiai vedamas ir užtat sugebėjo apsaugoti mūsų valiutos pastovumą, vis dėlto praktiškas patyrimas rodo, kad daug kas galima ir jame pagerinti, kaip ir kiekviena emisijos įstaiga. Lietuvos Bankas turi būti kreditų reguliatorius. Tačiau jau tas vienas dalykas, kad skirtumas tarp Lietuvos Banko imamų nuošimčių ir kitų bankų labai didelis, rodo, jog čia yra kažkas nesveika ir taisytina. Panašiai ir su Žemės Banku. Jo veikimas teks priartinti mūsų kaimui, mūsų ūkininkams.

Stingančių sumų mes galime susilaukti ir iš mūsų brolių Amerikoje, kurie gausiai prisidėjo bekuriant nepriklausomą Lietuvą, mėgindami eiti su savo kapitalais į mūsų ekonominį gyvenimą. Vėliau apsivylę jie grįžo atgal Amerikon. Po nemalonaus prityrimo dabar sunkiau juos interesuoti, bet vis dėlto galima. Jiems buvo sunkoka prisidėti mūsų ekonominiam gyvenimui kelti jau ir dėl to, kad tie jų, kurie tapo Amerikos piliečiais, nebegali įsigyti Lietuvoje nejudomojo turto. Lietuviai, kaip ūkininkų vaikai, nori daugiausia pirkti žemės, o negalėdami dėl įstatymo varžymo tai padaryti, dažnai nebegali savo kapitalų įdėti Lietuvon. Šioji kliūtis turės būti pašalinta tuo, kad Amerikos lietuviams įstatymu bus pravestas kelias įsigyti žemės Lietuvoje.

Kita kliūtis — amerikiečiai tegalėjo ką nors veikti Lietuvoje tik atvykdami patys čionai gyventi. Vadinasi tas, kas nenorėjo nustoti uždarbio Amerikoje, kitaip negalėjo nieku būdu prisidėti prie mūsų ekonominio gyvenimo, kaip kad siųsdamas savo giminėm pinigų. Jau tas faktas, kad tokių piniginių perlaidų turime apie 30 milijonų litų kasmet, rodo, kad, suinteresavus Amerikos lietuvius mūsų ekonominiais reikalais, mes galėtume laukti iš jų didesnių sumų. O kad galėtų

lietuviai, nepamesdami Amerikos, dalyvauti Lietuvos ekonominėje apyvartoje, reikia, kad visus dokumentus ir valstybinius aktus jie galėtų daryti Amerikoje mūsų konsulatuose. Taigi, pačių konsulatų skaičius reikės padauginti ir praplėsti konsulatų funkcijas. Gali būti, kad teks vienam iš didžiųjų Lietuvos bankų, kaip kad Lietuvos Bankas, pavyzdžiui, turėti savo agentūras Amerikoje. Juk įvairiuose Amerikos bankuose lietuviai turi sudėję nemaža pinigų, gi nuošimčiai už indėlius kur kas mažesni negu Lietuvoje. Taigi mokant didesnį negu Amerikoje nuošimtį už indėlius, bet mažesnį negu Lietuvoje, mes galime pritraukti ten gerokai indėlių, kurie bus indėliai pastovios valiutos ir palengvins žymiai mūsų piniginę rinką.

Šalia kredito sąlygų pagerinimo turi būti naujų rinkų mūsų gaminiams suradimas ir juose įsitvirtinimas. Mūsų artimiausias kaimynas su kuriuo daugiausia prekiaujama, vokiečiai, įsivedė jau 1925 metų gale pas save tokius muitus, ir sanitarinės priežiūros taisykles, kad tai mūsų eksportui sudaro nenugalimų kliūčių. Tuo tarpu kai mūsų muitų tarifas įvežamiems į Lietuvą svetimų kraštų gaminiams yra palyginamai labai žemas; mes neturime kuo sukelti intereso gretimuose kraštuose sudaryti su mumis prekybos sutartis, duodančias mums lengvatų kituose kraštuose. Pritaikinti mūsų muitų tarifui prekybos politikos reikalams, vyriausybė prašys Seimą taip pakeisti muitų tarifą, kad Ministerių Kabinetas turėtų galimumo kelti veikiantį tarifą atskiroms prekėms ligi 200%. Kartu vyriausybė eis ir prie maksimalio tarifo taikinimo tiems kraštams, kurie neturi prekybos sutarčių su mumis. Eidama šia kryptimi ir sudarydama visą eilę prekybos sutarčių abipusiškumo principais su kaimyninėmis valstybėmis, vyriausybė tikisi ir savo rinką sutvarkyti ir svetur savo interesus apsaugoti.

Greta rinkų suradimo vyriausybė dės pastangų sustiprinti ir patį mūsų eksportą. Taip, pavyzdžiui, žemės ūkio kooperacijos sluoksniuose reiškiama mintis apie priverstiną dalyvavimą pieninėse iš vyriausybės pusės ras pritarimo, jeigu tik bus pakankamai įsitikinimo, realioje naudoje kraštui. Sviesto ir kiaulienos didesnis išvežimas ir tai net vietinio vartojimo sąskaiton bus, tur būt, neišvengiamas dalykas.

Po kredito ir rinkų reikalų — finansai. Mūsų finansai toli gražu nesutvarkyti. Iš vienos pusės pati mokesčių sistema labai netobula, iš kitos — renkami jie netobulai. Apdėjimas ir išdėtymas mokesčių dažnai be reikalingo juridinio pamato ir be tikslesnio apskaičiavimo. Visi mūsų mokesčiai lig šiol buvo nudažyti dideliu fiskalizmu. Žinoma, besikuriančios valstybės reikalai visada turi būti didesni, negu nuo senai

įsikūrusios. Taigi ir mokesčiai savaime didesni turi būti, negu paprastai būna. be to, stoka statistinių žinių, nesutvarkytas finansiškai administratyvinis aparatas. Stoka finansinių įstatymų, pagaliau sunkumas apskaityti be ilgamečio prityrimo valstybės išlaidų didumą — visa tai daro finansię sistemą gana sunkią. Tik pakeisti jos be didelio prityrimo negalima, o prityrimas ateina iš observacijos, kaip ji taikoma gyveime. Visos, žinoma, sistemos negali padaryti tobula nė dabartinė vyriausybė, bet eilė pagerinimų visai galima. Kas mokėtojui buvo skaudu, tai mokesčių dėjimo organų nuožiūra, kuri turėjo atstoti įstatymą. Tegu bus kad ir sunkoka našta, bet visi mokėtojai lygiai ir teisingai apdėti, jie neš savo naštą be didesnių nusiskundimų. O daugiau teisingumo mokesčių išdėstyme galima pasiekti. Imkime, kad ir pelno mokestį, dėl kurio daug ir labai teisingai nusiskundžiama. Juk galima buvo jau senai jis sutvarkyti ir tinkamai. Kas pasakyta dėl šio mokesčio, galima pritaikinti ir prie daugelio kitų. Reikia dar pasakyti, kad dėl drausmės ir bausmės stokos nemaža pajamų eina šalip iždo. Besiimant gi griežtesnių priemonių kovoje su šmugeliu, atsipirkimais nuo mokesčių ir t.t., galima iždo pajamos žymiai padidinti. Šia kryptimi vyriausybė įeis su visa eile pagrindinių įstatymų. Monopolis gali duoti daugiau pajamų negu duoda. Gali didėti ir muitų pajamos, jeigu tinkamai sutvarkyti sienų apsaugojimą. Pajamų padidėjimo teko laukti ir iš valstybinių turtų.

Kur negalima didinti pajamų, reikia tvarkingiau sutvarkyti išlaidas. Yra nemaža išlaidų, be kurių galima apsieiti. Pirmon galvon turės būti peržiūrėtos išlaidos administracijai, ypač, turint galvoj, kad prie 230 milijonų valstybinių išlaidų prisideda apie 30 milijonų savivaldybinių. Mūsų finansų sustiprinimas be žymesnių sutaupymų administracijai išlaikyti yra neįnamonas. Šia kryptimi teks irgi visa eilė įstatymų išleisti.

Vidaus tvarka. Patyrimas parodė, kad silpniausia mūsų valstybės pusė — tai jos sutvarkymas, pradedant iš viršaus ir einant iki apačiai. Imsime viršūnę, kuri tvarkoma veikiančios institucijos dėsniais. Pamatinė mūsų konstitucijos yda, kad ji mažai pritaikinta prie mūsų gyvenimo. Konstitucija įveda amžiną Seimą, kaip krašto valdovą, nes nepasibaigus vienam Seimui turi būti jau išrinktas kitas. Visa valdžia, Prezidentas, Ministerių Kabinetas — išeina iš Seimo. Mūsų Seiman patenka tik partijų leisti žmonės, o partijų krašte per daug ir jos žemai politiškai išsilavinusios. Taigi, krašto valdovas Seimas turėdavo labai mažai tinkamų valstybei tvarkyti žmonių. Ir tie atstovai nedaug teturėdavo laiko apsipažinti su savo darbu, nes jau po dviejų metų

tekdavo jiems rūpintis naujais rinkimais. Partijų daugumas veda prie to, kad Seime reikia ieškoti įvairių koalicijų, kurios tesirūpina ne krašto reikalais, bet savo partijos. Be to, išeinant iš tokių koalicijų valdžia būna labai nepastovi, vadinasi, faktinai lieka valstybė be valdžios viršūnių.

Taigi, Lietuvai reikalinga valdžia pastovi, galinti dirbti, nesibijanti atsakomybės ir galinti ilgesnį laiką išbūti prie valstybės vairo. gi tokia valdžia tegali atsirasti tik tada, jeigu ji pareis ne tik nuo Seimo, kiek nuo Valstybės Prezidento. Tik tada pats Prezidentas turi turėti daugiau autoriteto ir būti nuo Seimo nepriklausomas, kas vėl tegali būti tik tada, jeigu jis bus renkamas ne Seimo, kaip dabar, bet visos Tautos. Einant Lietuvos gyvenimui labai iš lėto, reikia, kad Prezidentas būtų renkamas ilgesniam laikui, nemažiau kaip septyneriems metams, kaip kad tėra Prancūzijoje, Vokietijoje ir kitur. Bet maža ilginti jam laiką, reikia praplatinti ir pačios Prezidento teisės, kad jis nebūtų tik atstovavimo reikalams, kaip esamoj konstitucijoj numatyta, bet galėtų kraštą tikrai valdyti. Pailginti reikia ne vienam Prezidentui laiką, bet ir Seimui iki penkerių metų, kuo bus išvengti per dažnai rinkimai ir pakelta Seimo darbo našumas.

Toki stambieji reikalingi konstitucijos pakeitimai. Valdžios išmanymu, Lietuvai reikalinga valstybės tvarka tarp amerikoniškosios ir vokiškosios, bet artimesnė amerikoniškajai, nes kaip vokiečių keleto metų patyrimas parodė, jie negali sudaryti pastovios valdžios, nes perdaug linkę parlamentarizmo pusėn. Bet naujais dėsniais remta konstitucija neišsemia visų reikalingų viršūnėje atmainų. Jų dar teks daryti ir kitur, tariant, rinkimų įstatyme. Sakysime, Seimas per skaitlingas. Juk Amerika besilaikydama mūsų proporcijos turėtų turėti apie 5.000 atstovų kongrese. Reikalinga ir kitų Seimo rinkimų įstatyme atmainų.

Sunkiau, be abejo, eis valstybinio aparato sutvarkymas. Šis aparatas susideda iš dviejų dalių: valstybės aparato ir savivaldybių. Nei viena nei kita dalis iki šiai dienai nėra sutvarkyta. Kas valstybėje Seimas, savivaldybėse tas vadinas taryba valsčiaus, apskrities ir miesto. Iš jos išeina valdyba. Taryba ir beveik amžina ir praktiškai imasi valdymo darbo. Šioji valdžia tėra šalininkė decentralizacijos ir todėl ji mano praplėsti savivaldybių veikimo sritį, atiduodant joms kai kurias viešojo gyvenimo šakas, kurios dabar tėra valstybės žinioje. Bet ji darys tai tik tada, kai bus pertvarkytos pačios savivaldybės. Reformos kryptis ir čia bus toji pati: mažesnė taryba, rinkta ilgesniam laikui (iki 4 metų), posėdžiauja per metus dvejoms sesijoms, viso ne ilgiau, dviejų mėnesių.

Viršaitis arba burmistras renkamas valsčiaus arba miesto, bet tvirtinamas Vidaus Reikalų Ministerio. Prie jo renkami du asesoriai valsčiaus ar miesto tarybos. Apskričių tarybos visai išnyksta, bet užtai duodama valsčiaus teisė daryti sąjungas. Savivaldybės biudžetas tvirtinamas atatinkamų valdžios organų ir skelbiamas viešai: jo vykinimas kontroliuojamas irgi tų pačių organų.

Valstybinis gi aparatas turi būti daugiau suderintas ir prie vietos reikalų priderintas. Dabar esamasis aparatas per plačiai užbrėžtas. Pirmų pirmiausia ministerijų skaičius turės būti sumažintas ir ministerijose valdininkų skaičius irgi turės sumažėti. Apskričių skaičius irgi turės sumažėti, pavertus kai kurias esamųjų apskričių mažesniais vietos centrais su redukuotu apskrities aparatu. Apskrityse atskiros esamos žinybos turės būti surištos tarp savęs ir tam tikros teisės į kai kurių žinybų priežiūrą ir vedimą turės būti suteiktos viršininkams, kurie turės būti ten šeimininkai atsakomingi už visą apskrities padėtį. Derinant atskirų šakų veikimą, teks išleisti kiekvienai žinybai jos veikimo įstatymas. Betvarkant centralius ir vietos organus, teks išleisti valstybinis tarnybos ir disciplinarinis statutai. Valdininkų paskyrimas, jo teisės ir prievolės, jo paliuosavimas turės būti numatytas įstatyme. Iki šiam laikui viešpatavo šiuo atžvilgiu tikra nuožiūra iš viršaus. Paskiriant nereikalaujama buvo iš aspiranto jokio pasiruošimo, jokių kvalifikacijų. Nereikalauta jokių objektyvių žymių, arba kandidatas tinka vietai, kuriai jis skiriamas, o besivaduota nuožiūra. Įvedant vieton nuožiūros įstatymą, turės būti nustatytos taisyklės apie kandidatų mokslo cenzą, pasiruošimą, tinkamą lietuvių kalbos mokėjimą, valstybei ištikimumą ir t.t.

Suteikiant valdininkams pastovumo vietoje, teks irgi atsižiūrėti į jų drausmę ir atsakomybę. Nusižengimai pareigoms: apsileidimas, valdžios savo naudai vartojimas, kyšių ėmimas, papirkimas, — visa tai turės būti smarkiai baudžiami, negu numatyta iki šiol įstatymuose. Taigi, tarnybinių nusikaltimų skyrius baudžiamajame statute turės būt iš naujo peržiūrėtas. Dažnai pasirodo, kad baudimas per teismą būna per lėtas ir lygus bausmės naikinimui. Taigi, reiks už mažesnius nusižengimus leisti bausti einant disciplinos statutu.

Šie dėsniai bendri valstybiniam aparatui, išskyrus kariuomenę ir teismą, kur yra ir turi būti savitumų. Niekas tiek neturi nuopelnų sudarant ir ginant nepriklausomą Lietuvą, kiek kariuomenė. Ji įsikūrė 1918 metais gale, kai svetimos bangos grėsė nuskandinti amžinai Lietuvą. Be ginklų, be drabužių, be maisto, mūsų kariuomenė, susidėjusi

tada išimtinai iš savanorių, jaunoji kariuomenė mylima visos tautos ir jos remiama padarė stebuklus: dabar esamoji nepriklausoma Lietuvos dalis buvo jos apginta, prasidėjusi kurtis mūsų kariuomenė apsupta buvo griaunančios bolševikų dvasios, kuri nepripažino jokios drausmės, jokių laipsnių tarp kariškių. Jautri jaunų mūsų kariškių siela pajuto, kad čia mirtinas yra pavojus ir kariuomenei ir visam kraštui. Taigi, drausmė pradėjo stipréti kariuomenėje ne įsakymais, kurių anais laikais niekas negalėjo priversti pildyti, bet vidujiniu pačių kariškių reikalavimu. Tokį drausmingumą įnešinėjo mūsų kariuomenė ir į kitas mūsų gyvenimo sritis. Visoje Lietuvoje buvo įvesti karo komendantai, per kuriuos apskrityse panaikinti plėšikai, grąžinta ir palaikyta rimtis, be kurios jokių kitų įstaigų veikimas nebūtų buvęs galimas.

Begindama Lietuvą iš oro ir prisidėdama prie jos tvarkymo iš vidaus, kariuomenė nesikišo vidaus politikon. Ji stovėjo visos nepriklausomos Lietuvos sargyboje, neieškodama jokių sau gėrybių. Kai ji tylėjo pati apie save, kai jos reikalais mažai tesirūpino. Sakysime, savanoriams kariams buvo žadėta duoti žemės, kurią jie gynė savo krauju nuo priešų, bet prižadas nebuvo laikomas. Toli gražu ne visi savanoriai, kurie prašė, gavo žemės. Buvo dar liūdnesnių dalykų: iš savanorių buvo kai kur žemė atimta ir atiduota kartais neturintiems teisės gauti žemės. Taigi valdžia stengsis pirmon vieton, kad duotieji savanoriams pažadai būtų išteséti.

Be to kariai išeidami atsargon, turėjo teisės būti aprūpinti atatinkamomis vietomis valstybės tarnyboje. Vengdami stojimo į politines partijas, kurių parėmimas nulemdavo vietos gavimą, jie negalėjo gauti jokios vietos. Dabartinė valdžia laikysis šiuo atžvilgiu priešingos politikos — pirmenybę kaip tik kariams. Tuo bus tik atlyginami nuopelnai prieš tėvynę, bet ir patraukiami gabesnieji jaunikaičiai stoti karo mokyklon.

Konkrečiai teks vyriausybei artimesniu laiku peržiūrėti karinės prievolės įstatymas. Esant daugiau negu reikia tinkamų kariuomenei vyrų dalis jų paliuosuojama nuo stojimo kariuomenėn, o kita imama. Teisingumas reikalauja, kad tiems, kas pasiliuosuoja nuo kareiviavimo, būtų uždėtos kitos prievolės. Toliau, rusų įstatymais, norint patraukti prie menkai apmokomos mokytojo vietos, visi jie buvo paliuosuoti nuo kariškos prievolės. Lietuvoje néra reikalo ką nors atleisti nuo šios prievolės.

Nedideliems kraštams, kurie negali turėti didesnės kariuomenės, labai svarbu turėti ją tinkamai apmokintą. Šiam reikalui Krašto Apsaugos Ministerija pašvęs ypatingo rūpesčio. Kaip tas apmokinimas

turi eiti pačioje kariuomenėje — tai technikos klausimas. Bet čia reikia pažymėti apmokymą prieš stosiant kariuomenėn ir iš jos išėjus. Tuo reikalu bus kreipta ypatingo dėmesio į karišką jaunimo auklėjimą mokykloje. Po truputį teks mokytojams rengti kursus, kad jie išeitų atsargos karininkais. Kariškas jaunimo paruošimas turės būti ne tik kariškas apmokymas, bet dar daugiau, kaip kariškos dvasios auklėjimas, tariant, būti pasišventusiems, pasiaukoti už kitus, pasiruošusiems ginti savo tėvynę, būti drausmingiems ir t.t. Jei bus toksai mokykloje auklėjimas paruošti būsimą tolimesnį apmokymą kariuomenėj, tai išėjus iš jos reikės rūpintis nenustoti nei tos dvasios nei įgytų žinių. Tai didelis, sunkus ir ilgas darbas, nes jis galų gale surištas su visos tautos auklėjimu, bet jis reikia pradėti. Šiame darbe garbingas vaidmuo tenka Lietuvos šauliams. (Dešinėj plojimas).

Kitoniška vėl padėtis valtybėje teisingumo. Lietuvos teisingumas tebėra dar vystymosi padėty. Visas jis turi būti sutvarkytas ir veikti įstatymais. Teismų sutvarkymo įstatymas mums netinka, kaip jis buvo Rusijoj, o naujo neišleista. Baudžiamasai statutas nesuderintas su baudžiamuoju procesu. Civilinių kodeksų turime net keturis. Jų suvienodinimo darbas nė nepradėtas; vienas Kaunas gyvena dviem civiliniais kodeksais. Civilinis procesas irgi nesuderintas su materialine teise. Visa tai senai žinoma, bet lig šiol mažai tesirūpinta ką nors daryti. Dar daugiau turime pasakyti: vienas tik baudžiamasai statutas lig šiol teišverstas lietuviškai. Iš kitų įstatymų tėra pluoštai versti. Be šie vertimai privatūs.

Dabartinė valdžia pradės šį darbą tvarkyti tuo būdu, kad pirma paruoš planą, kaip mūsų įstatymai turi būti suvienodinti, paskui šį darbą padalins tarp atskirų žmonių, pritraukdama jau universitetą, magistratūrą ir advokatūrą, paskirdama terminą, iki kuriam jis turės būti padarytas. Jeigu pasirodytų, kad savo jėgomis jis būtų neįmanomas, teks kviesti jam nuveikti svetimšalių profesorių.

Kita didelė teismų yda — tai bylų eigos lėtumas. Tai be galo kenkia ekonominei apyvartai, ypač prekybos srity. Pastarosioms spręsti visur būna komercijos teismai. Lietuva dar nepriaugo prie jų. Bet galima nė neįvedinėjant jų rasti kitą išeitį. Reikės nustatyti du dalyku: 1) komercinės bylos eina teismuose be eilės sulyginus su paprastomis bylomis; 2) jas spręsdamas teismas besivaduoja prekybos statuto materialiais dėsniais ir procesualiais. Kitų bylų užsigulėjimas irgi neigiamas dalykas. Jų pagreitinimas galimas mažinant jų skaičių, ko galima pasiekti keičiant teisingumo dėsnius, iš kitos — išmetant visokias

smulkmenas, kuriomis dažnai bylos prikimštos, ar tai vedant įžengiamąjį tardymą, ar tai jas nagrinėjant.

Buvo nemaža Lietuvoje šalininkų vadinamojo administratinio teismo. Ši vyriausybė nemano jo įvedinėti, nes jos išmanymu tai būtų nauja nereikalinga įstaiga, kuri tik didintų painiavą, o naudos neatneštų. Juk administratiniam teismui sėkmingai veikti reikia, kad kiekviena valdžios įstaiga, kiekvienas jos agentas turėtų aiškiai apibrėžtą savo veikimui sritį, gi to nesant šis teismas negalėtų išsitarti, ar byla, dėl kurios kyla ginčų, įeina to organo ar valdininko žinion, ar ne. Vadinasi, iš to painiava, susirašinėjimai, bylos tik didėtų. Vyriausybės išmanymu, administratinis teismas tėra valdžios aparato viršūnė, o ne pamatas. Juo reikia baigti suderintą valstybės aparato veikimą, o ne nuo jo pradėti.

Po visumos reikalų vidaus tvarkoje eina pavienių piliečių teisės. Teoretiškai jos pripažintos konstitucijoje, bet praktiškai įstatymais nesutvarkytos. Mes turime asmens laisvę, nuomonės laisvę, susirinkimų ir t.t. ir t.t. (Atst. Purėnienė iš vietos: Dabar turime? Atst. Toliušis iš vietos: Dabar turime tik teorijoj, bet ne praktikoj). Bet neribota ir neorganizuota laisvė virstų visur anarchija. O kadangi anarchija griauna valstybę ir apskritai visą socialinį gyvenimą, tai kiekvienas Kabinetas naudojasi tąja teise, kuri jam pripažinta konstitucijos ir sustabdydavo laisvių veikimą, tariant įvesdavo karo stovį. Šiai priemonei vartoti buvo dar kitas motyvas, tariant, didesnis galėjimas, o kartais ir vienintelis būdas rimčiai apsaugoti ir viešajai tvarkai palaikyti, nes esant karo stoviui įvesta didesnė bausmė už daugelį kriminalinių nusidėjimų, ir, kita vertus, lengviau nuo jų apsisaugoti. Žinoma, labai negerai, kad išimties priemonė virsta chroniška Lietuvos gyvenime. Dabartinė vyriausybė kietai pasiryžusi privesti kraštą šiuo atžvilgiu prie normalios padėties. Tam reikalui ji paruoš įstatymus, kurie turės apsaugoti asmens, spaudos ir susirinkimų laisvę. Peržiūrės įstatymus, kuriais įstatytos basmės dėl laisvės vartojimo piktam. Toksai laisvės piktam vartojimas reiškiasi propagandoje prieš valstybę, visuomenės tvarką bei vyriausybę. Iš kitos pusės, ji turės pataisyti tuos baudžiamuosius įstatymus, kurie materialinės ir procesualinės teisės atžvilgiu lengvina kovą su kriminaliniais nusižengimais, esant karo stoviui. Pagaliau, karo stovis padeda lengviau apsisaugoti nuo kriminalinių darbų padarymo. Todėl diskretinė atatinkamų organų valdžia kovoje su nusižengimais reiks padidint prieš panaikinant karo stovį.

Visa tai sutvarkius galima bus prie normalių valdymui krašto priemonių eiti. Kaip greitai galės tai įvykti, pareis daugiau nuo pačios

visuomenės, o ne nuo valdžios. Jeigu spauda, sakysime, pradės rodyti daugiau morališko aukštumo, neleis pramanytų žinių savo politiniams priešams diskredituoti, pradės gerbti daugiau žmogaus vertę ir jo įsitikinimus, tada cenzūra, ar bausmės priemonės, turės savaime išnykti. Kas pasakyta dėl spausdinto žodžio, lygiai pritinka ir gyvam žodžiui, tariamam viešuose susirinkimuose. Taigi pilietinių laisvių naudojimas ir apsaugojimas ne mažiau pareina nuo visuomenės, negu nuo valdžios.

Kultūros, kulto ir švietimo reikalai. Lietuva galės likti nepriklausoma ir atvaduoti savo užimtuosius kraštus, tik jei pataps kultūringa valstybė ne vien pasisavindama svetimą kultūrą, bet sudarydama ir savo tautiškąją. Taigi, vyriausybė kreips ypatingai dėmesio tam, kad augtų ir tarptų lietuviška kultūra. Prisirišimas prie savosios kultūros ne tik nevers paneigti svetimąją, bet priešingai leis ją geriau suprasti ir įvertinti. Kultūros pirmoje vietoje stovi kulto, tariant, tikybos reikalai. Nevaržydama tikybų ir nesikišdama jų vidaus reikaluosna, valdžia rūpinsis pirmon galvon sutvarkyti katalikų bažnyčios santykį su valstybe, sudarydama konkordatą su Apaštališkuoju Sostu. Kilusius evangelikų bažnyčioje ginčus vyriausybė palieka patiems tos tikybos išpažintojams spręsti, besikišdama tik tuomet į šiuos ginčus, jeigu jais laužomi valstybės įstatymai ar drumsčiama viešoji tvarka ar rimtis.

Matydama didelę valstybei reikšmę doros ir tautinio auklėjimo mokykloje, vyriausybė dės mokyklos pagrindan tikybą ir tautybę, ir reikalaus tikybos dėstymo bei tautinio įsąmoninimo darbo mokyklose. Bendrai vyriausybė žiūri palankiai į konfesines mokykas.

Švietimo reikaluose stambiausią vietą užima mokyklų sutvarkymas. Čia yra dar daug darbo nuveikti, ligi šis pamatinis valstybei reikalas bus galutinai sutvarkytas. Turim palyginti daug bendro lavinimo vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų, bet labai mažai lavinimui reikalingų knygų. Tinkamai literatūrai gaminti vyriausybė stengsis teikti daugiau lėšų, nes vienos mokyklos be knygų skaitymui nepasiekia joms skirto tikslo. Bet vienų lietuviškų knygų bendrajam lavinimui ir profesinėms žinioms įgyti neužtenka, kadangi mūsų literatūra dar jauna ir neturtinga, todėl vyriausybė dės ypatingų pastangų, kad mūsų jaunimas mokytųsi tinkamai svetimų kalbų, kurios turi pasaulinės reikšmės žmonijos kultūrai. Vidurines mokyklas vyriausybė mano reformuoti, pritaikant jas mūsų žemės ūkio ir smulkios pramonės krašto reikalams. Amatų ir šiaip specialių mokyklų kūrimas bus vienas svarbiausių mokyklos uždavinys.

Remdama privačią iniciatyvą mokyklų kūrimo darbe, vyriausybė mano šelpti privačias mokyklas vyriausybės laikomųjų mokyklų normomis, jei tos mokyklos patenkins įstatymų numatytus reikalavimus. Privatinėms mokykloms remti skirtos lėšos bus dalinamos proporcionalumo principu konstitucijos 74 paragrafu nustatytu. (Dešinėj ploja).

Ypatingai svarbūs yra universiteto reikalai. Visas universitetas reikalingas didelės reformos. Jis tiek plačiai užbrėžtas, kad kartais pralenkia net didžiausius Europos universitetus. Reformuojant jį reikės kai kurie fakultetai sujungti, pačiuose fakultetuose sumažinti skyrių ir katedrų skaičius, susikoncentruojant ant pačių pamatinių dalykų.

Ypatingo dėmesio reiks kreipti profesorių pasiruošimui ir kvietimui. Statant daugiau ir didesnių negu buvo lig šiol reikalavimų profesūrai, teks rimtai susirūpinti ir jos medžiaginiu aprūpinimu, nes gaunamas dabar atlyginimas labai žemas, neleidžia profesoriui atsiduoti vien savo darbui ir įgyti jam reikalingų priemonių. Pats universiteto statutas reiks iš naujo prižiūrėti ir sutvarkyti taip, kad universitetas taptų tautiškos mūsų kultūros židinys.

Vyriausybė išdėstė plačią veikimo programą. Ji gerai žino, kad jai nebus galima įvykinti jos visos. Tai milžiniškas darbas, kuriam ji bus laiminga padėti pamatą ir parodyti kryptį. Vėliau kiti ateis mūsų vieton ir toliau varys mūsų darbą. Vyriausybė gerai supranta, kad ji šiuos dąrbus gali sėkmingai pradėti, jeigu jai pasiseks suburti krūvon visas mūsų tautos gyvąsias jėgas. Ji eis lietuvių vienybės keliu, kuriuo ji kviečia ir Seimą ir plačią visuomenę. (Dešinėje ploja).

DISKUSIJOS DĖL MINISTERIŲ KABINETO DEKLARACIJOS

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, III-ji sesija, 70-sis posėdis, 1927 m. kovo 3 d.

Seimo pirmininkas A. Stulginskis. Sekretoriauja J. Masiliūnas.

Dalyvauja 75 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas prof. Voldemaras, teisingumo ministeris Šilingas, krašto apsaugos ministeris Merkys, vidaus reikalų ministeris Musteikis.

Dienotvarkėje svarstomas punktas: diskusijos dėl ministerių kabineto deklaracijos.

Šiame posėdyje kalbėjo šie Seimo atstovai: Toliušis — valstiečių liaudininkų, Kairys — socialdemokratų, Mikšys — ūkininkų sąjungos, Purėnienė — socialdemokratų.

Kai kurie atstovai vietoje kalbėti apie deklaraciją, kalbėjo apie gruodžio 17 d. perversmą, konstitucijos pakeitimą, karo stovį, cenzūrą. Purėnienė nė žodžio nepasakė apie deklaraciją.

Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, III-ji sesija, 71-sis posėdis, 1927 m. kovo 8 d.

Seimo pirmininkas A. Stulginskis. Sekretoriauja Seimo I sekretorius J. Masiliūnas.

Dalyvauja 77 Seimo atstovai; ministerių kabinetas in corpore.

Dienotvarkėje svarstomas punktas: diskusijos dėl ministerių kabineto deklaracijos — tęsinys.

Šiame posėdyje kalbėjo šie Seimo atstovai: Bielinis — socialdemokratų, Šmulkštys — krikščionių demokratų, Skipitis — ūkininkų partijos. M. Š.)

Pirmininkas. Skelbiu pusvalandžiui pertrauką.
(11 val. 47 min.).

(Po pertraukos posėdis prasidėjo 12 val. 35 min.).

Pirmininkas. Seimo posėdis tęsiamas. Žodį gauna atstovas Kinderis.

Kinderis (kl. ir v.). Aš esu įgaliotas lenkų, žydų, klaipėdiečių ir vokiečių frakcijų vardu pareikšti štai ką. Susidėjusi dabartinė Lietuvos politinė padėtis neduoda galimumo sudaryti normalinių parlamentarinių santykių, ir todel balsuojant Ministerių Kabineto pasitikėjimo klausimą minėtos frakcijos balsavime nedalyvaus.

Pirmininkas. Žodį gauna Ministeris Pirmininkas.

Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras. Jeigu gerbiamieji atstovai laukė iš šios tribūnos valdžios žodžių, tai galima sakyti, ne su menkesniu susidomėjimu laukta buvo ir įvairių Seimo grupių žodžių. Lietuva nuo gruodžio 17 dienos atsistojo į naują kelią; ir kiekvienas turėjo pasisakyti, kaip jis tą būsimąjį Lietuvos kūrybos darbą įvertins. Todel ir vyriausybė klausėsi labai atsidėjusi tų visų kalbų, kurios čia buvo pasakytos. Kritika, kaip kritika, ją ypač įdomavo, kas jos teikiamoj programoj yra iš įvairių Seimo grupių sveikinama, kas iššaukė abejojimų, kas nepriimtina. Ir čia teks trumpai sureziumuoti visas pastabas ir įvertinti tą dvasią, kurioje pastabos iš šios tribūnos įvairių Seimo grupių buvo padarytos.

Kalbos ėjo, tiesą pasakius, trimis pamatiniais klausimais: užsienio politika, vidaus tvarka ir ekonominiais klausimais. Šiais trimis klausimais, kiek buvo pastabų padaryta, jos buvo reiškiamos. Todel ir pastabos iš vyriausybės pusės irgi pirmų pirmiausia tomis trimis grupėmis turės eiti.

Kai del užsienio politikos, tai buvo pastebėta vienas gana geras apsireiškimas, kad skirtumų del pamatinio tikslo nebuvo. Pamatinis tikslas, kaip yra vyriausybės suformuluotas — nepriklausoma Lietuva su sostine Vilnium, rado pritarimo visų grupių. Tai yra džiuginantis reiškinys. Bet toliau jau pripažinę tą dėsnį, pasirodo, grupės parodė įvairias kryptis. Viena grupė rodė palankumo, šiek tiek abejojimo, susirūpinimo, kita grupė parodė kryptį griežto nepalankumo, ieškodama ar negalima ką nors partijos atžvilgiu pasakyti ir kaip nors krašte vyriausybės autoritetą pažeminti. Ir kai kas net stačiai užsienio politika vengia pasisakyti. Sakysim, buvo p. Kairio pasakyta, kad jam, po p. Toliušio kalbos, netenka kalbėti.

Ir apie užsienio politiką jis tikrai nė nekalbėjo. Ar tai reikia suprasti, kad socialdemokratų lyderis prisideda prie to, ką pasakė liaudininkų lyderis? Iš to trumpo posakio lieka išvesti, kad jis prisideda, bet tada dar didesnis neaiškumas išeina, nes kaip tik tą, ką rudenį iš šios tribūnos sakė ponas Kairys apie santykius su Lenkija, griežtai neigia tas, ką čia vakar kalbėjo ponas Toliušis. Vadinas, jeigu ponas Kairys lieka prie savo senosios nuomonės, tai jis jokiu būdu negali prisidėti prie to, ką sakė ponas Toliušis. Jeigu jis pakeičia savo nuomonę, tai jis ir turėtų pasakyti, kad socialdemokratai dabar šiuo klausimu yra kitokios nuomonės negu jie pirmiau buvo pareiškę. Aš, sakau, iš to retorinio posakio del prisidėjimo išvadų nedarau nei vienon nei kiton pusėn, tik pastebiu, kad čia kažkodel vengta aiškiai pasisakyti, vengta aiškiai pareikšti savo nusistatymas, o prisidėta prie priešingos nuomonės tokia formula, kuri leidžia ir taip interpretuoti ir kitaip interpretuoti. Tai vienas pastebėjimas.

Toliau, jau daugiau palankios grupės susirūpino del ypatingų santykių su kitomis valstybėmis kalbant apie Lietuvos neutralumą. Tos kalbos man rodo, kad čia ne visai tiksliai klausimas buvo suprastas, kaip jis buvo statomas. Del ypatingų santykių su kitomis valstybėmis kalbama tik ryšyje su neutralumu. Jei taip, tai klausimas stovi grynai jurudiškai, kokie gali būti juridiniai santykiai tarp valstybių ir tos valstybės, kuri sako, kad aš noriu turėti nuolatinį neutralumą. Tokia valstybė negali jokių ypatingų juridinių santykių užmezginėti su kitomis valstybėmis, nes ir ypatingi santykiai čia būtų ypatingo artimumo santykiai, t.y., ar unija — dinastinė ar parlamentarinė — ar konfedc aci-ja, ar federacija politikos srityje, ekonominėje srityje — muitų unija, kuri irgi būtų nesuderinama su neutralumu. Vadinas, kai pasakyta „ypatingi santykiai", tai aiškus dalykas, kad čia turėta omenyje tik tie prie neutralumo santykiai, kurie neleistų Lietuvai prisiglausti prie kurios vienos valstybės, nes toks prisiglaudimas iš Lietuvos padarytų didesnės valstybės vasalą, priedą ir vestų, fatališkai vestų prie to, kad Lietuva būtų galų gale praryta savo didesnio kaimyno. Juk jums, gerbiamieji, žinoma, kad tokiu kaimynu su ypatingomis prie Lietuvos pretenzijomis yra daugiausia Lenkija. Ir tas pabrėžimas, kad Lietuva nori būti neutrali, kad ji todel negali turėti jokių ypatingų santykių, reiškia, kad nei su Lenkija, nei su Rusija, nei su Vokietija, nei su kuo kitu mes jokiu būdu negalime turėti kitų santykių, kaip tik gero kaimyniškumo santykių, kaip, sakysim, yra santykiai tarp Vakarų valstybių: tarp

Anglijos ir Prancūzijos, tarp Prancūzijos ir Italijos, Ispanijos ir t.t. ir t.t. Tokia sąvoka yra pilnos nepriklausomybės sąvoka. Lietuva turi būti pilnai nepriklausoma. Tas yra pamatinis dėsnis. Ir, sakau, šiai nepriklausomybei apginti, politiškai jai sustiprinti geriausia tarptautiška politinė situacija yra nuolatinis neutralumas. Čia turiu pasakyti, kad dabar jau reiškiama, kad ir kitos Pabaltijo valstybės Lietuvos pavyzdžiu paseks, ir ten tas klausimas bus keliamas ir faktinai jau pradėtas kelti. Vadinas, ši idėja, kuri pirmą kartą Lietuvos buvo iškelta 1917 metų Seime, paskui įkūnyta Maskvos sutartyje, randa sau šalininkų. Čia ponas Skipitis reiškė abejonių, primindamas Belgijos pavyzdį. Girdi, o kas gi atsitiko su Belgija? Buvo neutrali, o paskui karo metu tapo okupuota ir net pirmos karo operacijos prasidėjo Belgijoje. Argumentas ne naujas; aš jį ir prieš šešerius metus girdėjau ir į jį visada buvo pasakomas vienas dalykas. Ko gi mes ieškom politikoje? Amžinų dalykų? Ne, amžinos tvarkos, kuri, kaip lietuvių pasakoje, baigtųsi tuo, kad „alų midų gėriau ir viskas po to gerai buvo", tokios tvarkos, po kurios jokių darbų nebūtų reikalinga, surasti negalima. Reikia kiekvieną dieną kovoti už savo teises, todel apie amžiną tvarką, kuri 200, 300 ar 1000 metų garantuotų pastovią padėtį, netenka kalbėti. Jei čia primintas Belgijos pavyzdys, tai ką gi neutralumas Belgijai davė? Tiesa, 1914 metais Belgijos toji priemonė nepagynė, bet toji priemonė davė Belgijai 80 metų tokio tarptautinio gyvenimo, kur ji galėjo išsiplėsti ekonomiškai taip, kaip ir didelės valstybės ne visada sugeba išsiplėsti. Šitas Belgijos neutralumo nuopelnas, be abejo, daug kalba už tą neutralumą. Ir, jei Lietuvai, sakysim, 80 metų užtikrintų rimto nepriklausomo gyvenimo, argi nebūtų gera tokia priemonė vartoti? Tegul bent 40 metų užtikrintų, tai ir tai būtų visais būdais sveikintina priemonė ir visais būdais reikėtų mėginti ją įvesti. Vadinas, argumentas del Belgijos neutraliteto kalba kaip tik prieš tuos, kurie kalba prieš neutralumo idėją. Jei nenorime būti neutralūs, tai tuo atžvilgiu, kaip maža valstybė, turime rinktis prie ko prisišlieti. Ir čia liaudininkai aiškiai sako, kad mes prisišliesim prie vokiečių-rusų. Toks pasakymas nieko nereiškia, nes prisišlieti prie vokiečių-rusų jokiu būdu negalima. Sakyti taip — vis tiek, ką sakyti: aš valgysiu karštai — šaltą valgį. Interesai vokiečių ir rusų toli gražu nėra tie patys, ir rusai niekuomet neleis prisišlieti prie vokiečių, o vokiečiai — prie rusų. Dargi, jei vertinti rusus ir vokiečius kaip faktorius, tai mes tarp tų dviejų faktorių negalėtum būti kitoki kaip tik neutralūs. Kas kitaip kalba, tas nežino nei Rusijos nei Vokietijos, o sako tokį sakinį, kuris apskaitytas tolimesnei politikai agituojant krašte, kur toks

išvedžiojimas gali būti suprastas kaip labai graži ir tiksli politinė orientacija.

O prisišlieję, kaip sakiau, mes labai greitu būdu nustotume savo nepriklausomybės. Tada, jeigu taip, tai tegul nurodo kokius kitus kelius, kaip tą nepriklausomybės likimą apginti, jeigu siūlo vieną orientaciją. O jeigu nieko nepasako, nieko nenurodo, tai ir vyriausybė liekti prie tos senos nuomonės, kad vienintelis būdas tai yra tik būti neutraliems.

Toliau, ar galima remtis vienu neutralumu? Čia kaip tik atstovas Ambrozaitis minėjo toje plotmėje tą neutralumą. Neutralumas negali apginti, ir reikia naudotis kitokiomis priemonėmis. Bet jeigu paimsime visą juridinę tarptautinę literatūrą apie neutralumą, tai niekur nepasakyta, kad neutralus kraštas negali turėti kariuomenės, kad neutralus kraštas negali turėti tvirtovių, neutralus kraštas negali visomis kitomis techniškomis priemonėmis gintis; tai to nėra. Ir praktikoje tie neutralūs kraštai, kaip gerai žinoma iš Belgijos pavyzdžio, turėjo ir tvirtoves, kurios technikos atžvilgiu buvo pastatytos aukštai, turėjo kariuomenę ir turėjo krašto apsaugos didelį biudžetą, nors buvo pripažinta neutralia valstybe. Ir todel pasakymas, kad juridiškai bus sudaryta tarptautinė neutralumo sutartis, kad ji viena apgintų, tas netiesa, mes nenustojame nė kiek savo teisių del to apsigynimo, koksai pas mus yra. Ir todel deklaracijoje yra pasakyta, kad mūsų pareiga yra ginkluotis tiek, kiek mes galime. Vadinasi, neutralumas nenuima nuo mūsų rūpesčio gintis savo visomis pajėgomis, kokios mūsų dispozicijoje yra. Jis ką duoda? Duoda tą, kad jeigu kas neutralią Lietuvą užpultų, tai uždeda pareigą ginti Lietuvą kitoms valstybėms. Ne tik patys lietuviai gintųsi, bet turėtų ginti ir kitos valstybės, kaip kad Anglija gynė Belgiją 1914 metais. Vadinasi, prie mūsų pajėgų prisidėtų dar kitos svetimos pajėgos, kad mūsų neutrali nepriklausoma valstybė išliktų. Todel čia vienas kito nepakeičia, o papildo, yra viena iš priemonių sustiprinti saugumą, o ne pavaduoti vieną saugumo formą kita saugumo forma. Buvo išreikšta abejonių: o kaip su Tautų Sąjunga? Juk Lietuva Tautų Sąjungos narys, girdi, neutralumo pareiga lyg nesuderinama su Tautų Sąjungos nario pareigomis. Čia vėl nesusipratimas, ne daugiau. Kodel? O todel: kur sėdi pati Tautų Sąjunga? Šveicarijoj. O kas yra Šveicarija? Šveicarija kaip tik neutrali valstybė, neutrali tarptautinė valstybė. Ir man rodos, kad kas iš lietuvių buvo Šveicarijoje, kas apsipažino su jos tvarka, niekas nepasakys, kad Šveicarijos tvarka mums būtų nepriimtina, kad Šveicarijos tarptautinė situacija mums nepriimtina del vienų ar kitų

motyvų. Aš manau, kad mes visi be sskirtumo apsidžiaugtume, jeigu mes turėtume tvarką tokią, kokią turi Šveicarija. Taigi tos padarytos pastabos eina šalimais. Daugumoje jos išeina iš tikro susirūpinimo krašto likimu — toje plotmėje vyriausybė jas įvertina. Kitas dalykas, kaip kad buvo kritikuota iš liaudininkų pusės; girdi: taip, tai taip, bendras principas, bet mums toliau neaišku. Bet ką gi padarysi, jeigu atsiranda žmonių, kurie ir skaisčiausiai saulei šviečiant nemato, kuriems visada neaišku. Čia tada būtų laisvas nematymas, laisvu noru apjakimas: mums neaišku, parodykit ką nors aiškesnio. Ką aš toliau parodysiu aiškesnio? Kaip konkrečiai toji politika gali būti įvykinta, tai pareina nuo daugelio faktorių. Nė viena valsybė, neišskyrus nė Sovietų Rusijos, kuri protestavo prieš slaptą politiką, neveda derybų gatvėje, neatsisėda ant bačkos ir nesako, kad derėsimės dabar su lenkais, paskui su vokiečiais ir sakysime miniai, kaip mūsų derybos eina. Nė vienos tokios valstybės nėra, kuri tokius politikos vedimo metodus pripažintų. Kas čionai yra pamatinis dalykas? Pamatinis dalykas yra pasitikėjimas, pasitikėjimas tais žmonėmis, kurie stovi, ar tie žmonės apsaugos ar ne. Jeigu mes tikime, kad tie žmonės, kurie veda tą politiką, kurios bendrus konturus nurodo, kad jie tikrai ves tą politiką, o ne kitą, tai kitos kalbos nėra. Jeigu šitais žmonėmis nepasitikime, tai kitas dalykas. Ir čia pasakysiu, kad dabartinė vyriausybė susideda iš žmonių, kurie burnoje turi vieną liežuvį, ir sako tą patį visur ir visada, dvejopos politikos čia neturi. Ir kaip tik buvusioji vyriausybė čia daugiau turėjo dvi kalbi, negu kas kitas. Kaip dabar liaudininkai sako, gali būti iš Lenkijos pusės, iš derybų su Lenkija pavojus. Aš iš oficialinių šaltinių žinau, kad tos pačios Lugano derybos buvo pasiūlytos Sleževičiaus kabinetui ir Sleževičius rado jas labai atatinkamomis. (Kairėje juokas). Žinoma, galima viešai iš tribūnos muštis į krūtinę, kad niekada nepadarysime, o slaptai galima buvo siųsti į Varšuvą emisarus ir skaityti tas sąlygas ir sakyti, kad jos geros, tik gaila, kad mes nematome, kaip jas krašte įvesti, nes mano kabinetas yra per silpnas tam įvykinti, bet aš randu tas sąlygas geromis. Dabartinė vyriausybė dviejų mąstų savo viešiems pareiškimams ir neviešiems neturi. Ji, ar gera ar bloga, bet eina aiškiai užbrėžta linija. Ir dabartinė vyriausybė turi praeitį, tą praeitį, kuri vieniems kitiems gali būti įtartina, bet lietuvių tarpe negali būti įtartina, ji iš pat pradžios stovėjo už nepriklausomą Lietuvą ir stovės iki pat paskutiniųjų už nepriklausomą Lietuvą su sostine Vilnium, jokių derybų einant šitais pasiūlymais nepriims, tegul iš kur nori ateis didžiausieji pasaulio galiūnai, niekam nenusilenksime ir niekada nepriklausomos Lietuvos

neparduosime. Psichologiškai aš galiu suprasti liaudininkus, kurie kaip tik čia didžiausią evoliuciją padarė.

Socialdemokratai, nors čia Bielinis tvirtino, kad visumet stovėjo už nepriklausomą Lietuvą, bet čia yra Petrapilio Seimo dalyvių, kurie labai gerai atsimena. (Iš sd.: o Šilingas?). Kitas dalykas. Atsimena, kad socialdemokratai užėmė pirmą vietą, kurie sakė, kad čia yra peilis demokratijai, peilis rusų revoliucijai į nugarą. Tai socialdemokratų žodžiai. Aš nesakau, Bielinio nebuvo, ne visi iš socialdemokratų partijos taip kalbėjo. Gal, jei Bielinis būtų ten buvęs, gal daug kas jų partijoj būtų buvę kitaip. Aš žinau, kad jų tarpe yra labai daug pasišventusių veikėjų, bet jų partijos archyvuose šiuo atžvilgiu yra ir liūdnų atsiminimų.

Liaudininkų partijos istorija turi irgi gana liūdnų šiuo atžvilgiu atsiminimų. Tur būt niekas tiek kartų neskilo, kaip liaudininkai Lietuvos nepriklausomybės klausimu. Petrapilio Seime pas juos buvo du sparnu. Ir po to kairysis sparnas paėmė viršų, atsirado Lietuvos socialistų liaudininkų partija, ir teň kaip tik buvo girdėti toki šauksmai, kaip kad: „tegyvuoja tarybų valdžia Lietuvoj" (Iš dešinės: Bravo, bravo. Dešinėj: juokas) „Tegyvuoja tarybų valdžia Lietuvoj"... Ir vėl sakau, kad toli gražu ne visi iš liaudininkų partijos tuo atžvilgiu tos linijos laikėsi. Jeigu daugelis iš dabartinių valstiečių liaudininkų žmonių būtų ten buvę, esu tikras, kad to nebūtų buvę. Bet aš konstatuoju faktą, kiek vingiavimų buvo pas visas mūsų kairiąsias partijas tuo klausimu, kiek nevienodumo ir kiek skilimų išėjo. Tų skilimų daugiausia buvo pas liaudininikus. Ir aš sveikinu tą apsireiškimą, kad nepriklausomybės obalsis instinktyviai juos verčia skilti nuo tų, kurie to obalsio išsižada. Bet dalykas tas, kad savo archyvuose jie ras didžiausios medžiagos ir negalės pasakyti, kad jie visumet kaip partija stovėjo už nepriklausomą Lietuvą.

Mūsų linija šiuo klausimu buvo nuo pat pradžių visuomet viena, kaip lygiai pamatinė linija ir šiame Seime ėjo ir eina per vidų: Lietuvos nepriklausomybės klausimu šis sparnas nekumet nesvyravo. O čia buvo daug labai įvairių svyravimų. Psichologiškai aš tuos svyravimus suprantu. Žmonės, jeigu iš savo prityrimo negali sau pasitikėti, tai kaip galima norėti, kad jie pasitikėtų ne savo partijos žmonėmis. Jie žino, kad buvo kadaise laikai, kada jie nebuvo už nepriklausomą Lietuvą. Tai kaip sakyt ir kaip pasitikėt, kad kitų partijų žmonės tą praves. Tas pat ir čia. Aš tik konstatuoju psichologinį faktą, kad tai yra savotiška baimė, ar, girdi, neįvyks to, ką minėjo visos liaudininkų partijos vardu atstovas

Toliušis. Tai yra psichologiškai visai suprantama baimė, paremta jų partijos patyrimu, bet nepamatuota, neparemta istoriškais faktais. Ir kol ši vyriausybė stovės Lietuvos reikalų priešaky, aš galiu užtikrinti, kad jokio pavojaus Lietuvos nepriklausomybės interesams negali būti. Ir tol, kol mes laikysim tą vairą, mes greičiau žūsim savo vietoje, bet nepriklausomos Lietuvos interesų mes niekam neparduosim: nei Maskvai, nei Berlynui, nei Varšuvai. Šiuo atžvilgiu galima statyti klausimas, jeigu kalbama apie aiškumą; ar pasitikima, ar nepasitikima tais žmonėmis. Nurodyti kokį tikrą kelią — to nė vienas nors ir genialiausis pasaulio politikas nepajėgs padaryti, negalės nurodyti. Jeigu kam nors yra neaišku, tai tą galima suprasti: „pastatykit mūsų žmones, kurie vestų dvilypę politiką, tuomet mums bus aišku; bet kuomet jūs kalbat viena ir darote tą patį, tai mums neaišku". (Dešinėj: juokas.). Ką darysi, jei mūsų toks jau įprotis — kalbėti ir skelbti viena ir todel mes ne visiems mokame patikti. Turėtumėt, sako, *kaip mūšiškiai skelbti viešai* viena, o slaptai daryti visai ką kitą. O dadangi, sako, jūs to nedarot, tai mes jumis ir nepasitikim. Prieš tą psichologinę ligą vaistų, deja, nėra. Tikėkit netikėkit, bet vyriausybė neturi kitokios užsienio politikos, be tos, kuri pareikšta jos deklaracijoj.

Dabar eina vidaus tvarka. Čia reikia konstatuoti, kad kritika, kuri buvo reiškiama, rodo kartu ir kai kurių mūsų politinių grupių psichologiją, tariant: rodo psichologiją tų žmonių, ir kaip jie žiūri į pačią mūsų valstybę.

Apie pačią deklaraciją kalbos nebuvo arba buvo labai mažai. Turiu omeny kairiąją pusę; o buvo kalbama daugiausia apie praeitį. (Iš kairės: Buvo kalbama apie vyriausybės darbus.). Bet deklaracijoj kalbama apie būsimus darbus. Paprastai praeities darbai ne deklaracijoj įvertinami. Tam yra kitas kelias: Seimas turėjo teisės paduoti paklausimą, galėjo įnešti interpeliaciją. (Kairėj juokas.). Toks yra nustatytas kelias sužinoti apie praeities darbus, o deklaracija žiūri ne į praeitį, bet į ateitį, deklaracija ieško ateities kelių.

Besiklausant visų kalbų del deklaracijos iš dešinės ir kairės, man prieš akis atsistojo du momentu: vieni sako: „žiūrėkim į ateitį iš dabarties", o kiti — „ne, žiūrėkim ne į ateitį, bet į praeitį". Man rodos, kad psichologija iš kairės pusės yra pasenusios grožės, kuri nežiūri ir nenori žiūrėti į ateitį, nes ateity jai nieko daugiau nėra, o praeitis . . . o ta praeitis! Kaip aš jauna buvau, sako, tai viskas buvo kitaip, ir kaip man dar galima būtų grąžinti jaunystės dienas! Gal ir gera toji psichologija — tik žiūrėkit į praeitį: jei tas vaizdas netinka, galima

pasirinkti kitą. Tai yra ne kas kita, kaip ano duobkasio psichologija: knisasi, kasinėja visą amžių duobėj, kažko ieško, bet tas svarbiausia — ateities nemato, nemato ateities šviesos, neturi vadovaujamos žvaigždės. Ir čia toji psichologija visas diskusijas perskiria lygiai į dvi puses. Vieni — dauguma ir vyriausybė — pati žiūri į praeitį ir sako, kad ateity tokių ir tokių darbų reikės atlikti, tas ir tas padaryti; kiti apie ateitį — nė žodžio, o tik svajoja apie praeitį . . . Nejau jie visai jau nustojo vilties del ateities? Argi tikrai jau jiems atrodo, kad Lietuva likviduojasi, kad Lietuva eina į archyvą ir del to jie kaip geri archyvarai moka tik knisinėtis praeity ir ieško to, kas kada buvo?

Bet dar viena iš tos praeities. Aš suprantu, galima sakyti: kada mes buvom valdžioj, kaip buvo gera! (Iš kairės: Niekas apie tai nekalbėjo.). Buvo kalbama, ir būtent tada, kada ėjo kalba apie karo stovį. Buvo sakoma, kad valdžia užmiršusi, kad buvęs vienas kabinetas, kuris visą laiką gyvenęs be karo stovio. Ir buvo tai su pasigėrėjimu pasakyta. (Purėnienė iš v: Taip, buvo.). Tai irgi knisinėjimasis praeity: kaip gera buvo tada, kada buvo kitokia — mūsų vyriausybė! (Purėnienė iš v: Ir jūs sveikinot karo stovio nuėjimą). Aš daugelį dalykų sveikinau ir ateity dar daugelį dalykų sveikinsiu, bet sakau, kad tokios psichologijos, tokio įsižiūrėjimo, įsimylėjimo į praeitį aš negaliu pripažinti. O kas gi kitokio buvo, kaip ne įsimylėjimas į praeitį, kaip kad atstovo Kairio kalba, kuris siūlo atstatyti legalinę padėtį, vadinasi, imti ir grąžinti buvusią valdžią — „užleiskit tas vietas" . . . (Kairys iš v: Tamsta nesupratai). Jei vienas kito nesupranta, tai ne visumet kaltas tas, kas tos kalbos klausosi.

Gal taip buvo ir pasakyta, kad negalima būtų suprasti. Nors kiek aš esu turėjęs reikalo su kitų kalbomis, rodos, esu pratęs suprasti . . . (Kairys iš v: Pasiskaityk tekstą). Kartais stenogramos parodo visai kitą kalbą, ne tą, kuri buvo pasakyta. Tą mes visi labai gerai žinome.

Kalbant toliau del pareikštų kalbų, reikia pastebėti dar ir tas, kad ir ateities arba būsimus darbus kritikuojant buvo daugiausia nusiskundimais kalbama. Jei mes paimsime tuos visus nusiskundimus iš kairės ir iš dešinės, tai vėl prieisime prie tos psichologijos, būtent — kaip žiūrima į pačią valstybę. Iš visų tų nusiskundimų galima vėl padaryti išvadą, kad valstybė yra, nelyginant, toji višta, kuri apglaudžia savo sparnais visus savo viščiukus.

Kairysis sparnas kairiuosius apglaudžia, o dešinysis — dešiniuosius. Ir tada šaukia kiekvienas: kairysis sparnas: — žiūrėkite, mane vanagas lekina, priglausk mane po savo sparnu; kitas šaukia: — žiūrėk, man tiek ir tiek valandų laisvės atėmė, aš tik norėjau vieną kitą grūdelį sulesti,

norėjau pasikapstyti, o man neduoda, skrajoja vanagas ir t.t. (Atst. Purėnienė iš viet.: Poezija.). Poezija buvo ir tuose visuose nusiskundimuose, kur teko moteriai, nežinau jos vardo, bet jos korespondencija neišleistame „Socialdemokrato" numeryje buvo čia pacituota, moteriai, kuriai per kiek laiko neteko matytis su savo vaiku, nes nebuvo prileista. Bet nei prokuratūroj nei Vidaus Reikalų Ministerijoj jokių žinių apie tai nėra gauta. (Atst. Purėnienė, iš viet.: Kodel išbraukėt straipsnį?). Čia buvo tiktai cituota iš neišėjusio „Socialdemokrato" straipsnio ir buvo minimi neva faktai. Aš, kaip jau sakiau, patikrinau, ir prokuratūrai toki faktai nėra žinomi. Ir ponia Purėnienė, kuri čia ašaras liejo, žinodama faktus, ir kaip moteris, nes jai kaip moteriai toki reikalai turi pirmon eilėn rūpėti, daugiau rūpėti negu vyrams, ji turėjo apie tai pranešti prokuratūrai ar Vidaus Reikalų Ministerijai, kurie tą faktą turėjo ištirti. Bet nei prokuratūrai, nei ministerijai nebuvo pranešta. (Atst. Bielinis, iš viet.: Buvo.) Nežinoma. Jeigu būtų pranešę, kiekvienas faktas būtų buvęs ištirtas ir visi kaltininkai būtų nubausti. Bet jeigu vieton to čia ateina, atsineša visą eilę tokių neleistinų „Socialdemokrato" korespondencijų, tai čia atrodo ne Lietuvos reikalai yra daromi, o partijos reikalai. Norima partijos reikalai truputį pataisyti, pataisyti propagandos būdu. (Purėnienė iš viet.: Ne gėda?). (Pirmininkas kviečia atst. Purėnienę prie tvarkos.). Bet sakau, kad ir kiek faktų būtų, visi jie bus mažmožis palyginti su visos Lietuvos reikalais. Mes žiūrime, kaip vyriausybė, į ateitį ir siūlome ateičiai programą, kaip laisvės klausimas turėtų būti ateity sutvarkytas. Mes konkrečiai sakome . . . Čia buvo cituota net ir mano straipsniai. Aš labai džiaugiuos, kada pradeda mokytis iš mano straipsnių. (Salėj juokas.) Tiktai labai apgailestauju, kad skaito tuos straipsnius penketa metų vėliau, negu jie išeina, ir išmoksta, kas pasakyta jau tada, kada gyvenimas penkiais metais yra nuėjęs pirmyn. Jeigu taip, ir ypač imant domėn dabartinį gyvenimo tempą, mes vienas kito negalėsime suprasti.

Dabar kokia gi yra vidaus tvarka. Skundžiamasi: tas negerai, tas negerai. O ar mes sakome, kad viskas gerai? (Salėj juokas.). Mes to nesakome. Bet kas kaltas, kas privedė? Jūs mums sakote — nevartokite tokių priemonių. Jūs sakote, buvo vienintelis kabinetas, kuris nevartojo tokių priemonių, kuris nepasinaudojo karo stoviu. Ir jūs ir mums patariate sekti jo pavyzdį. Jeigu mes jo pavyzdį sektume, tai ir vienodų konsekvencijų pasiektume; mes irgi atsisėstume ten, kur atsisėdo buvęs kabinetas. Aš labai gerai suprantu, kad jūs mums tokių patarimų duodate, ir labai gerai suprantu, kad jūs be galo norėtumet, kad mes

atsidurtumėm ten, kur atsidūrė buvusis kabinetas. Bet to malonumo mes jums nesuteiksime, nors ir labai gaila, kad negalime patenkinti jūsų noro. (Atst. Purėnienė iš viet.: Ne ilgai sėdėsit). Tamstos leidimo mums nereikia, ne iš tamstos leidimą esame gavę. Ir jei norite kaltinti, tai imkite perspektyvas. (Atst. Purėnienė iš viet.: O įstatymai ką sako?) Čia man metamas žodis „įstatymai". Aš žinau, kas yra įstatymas, ir įstatymus vertinu kaip gyvą dalyką, o ne kaip raidę, prieš kurią visi turi klauptis. Įstatymas yra gyvas dalykas; ir tas įstatymas veikia, už kurį yra pasišventę aukoti gyvybę. Ir tas įstatymas, gruodžio 17 d., kaip tiktai buvo panašus įstatymas, gelbėjantis Lietuvą. O čia tai visa užmirštama. Šiandien atst. Purėnienė skundžiasi ir prašo, kad valstybė apglaustų savo sparnu, kad valstybės motina globotų ir apsaugotų nuo vieno, nuo kito dalyko. Ji taip pat nusiskundžia karo stoviu ir kt. Ponai, jeigu kalbėti apie karo stovį ir jeigu kaltinti ką nors del karo stovio įvedimo, tai turiu pasakyti, kad ne dabartinė vyriausybė įvedė tą karo stovį, tai yra palikimas p. Sleževičiaus vyriausybės; kaip tiktai jo vyriausybė privedė prie to, kad Lietuvoj atsirado karo stovis. Tai štai nuo ko reikia pradėti. Jeigu kaltinti del karo stovio įvedimo, tai reikia traukti atsakomybėn p. Sleževičiaus vyriausybę . . . (Atst. Purėnienė iš viet.: Jei Sleževičiaus vyriausybė įvedė, tai kodel jūs nenuimat? Kodel palaikot tą karo stovį?). Kada bus galima, nuimsim. O kol kas negalime nuimti. Tuo tarpu nėra aiškaus įstatymo, kuris sureguliuotų žmogaus laisvę. Ir ne mano kaltė, kad nėra tokio įstatymo. Bet toks įstatymas bus. Deklaracijoj jau pasakyta, kad toks įstatymas bus išleistas, dalykas bus aptartas ir sutvarkytas. Tol, kol iš čia varoma agitacija, agitacija tokia, apie kurią p. Kairys labai aiškiai iš čia pasisakė, kad, girdi, jūs dabar valdžioj sėdit, bet neužmirškit, kad jūs galit būti nuversti. Ačiū už įspėjimą, bet mes tuo įspėjimu pasinaudojom kur kas anksčiau. Mes žinome, kad varoma agitacija. Vakar skaitėme p. Plečkaičio laišką iš Rygos apie proklamacijų platinimą Lietuvoj. Ir kol Seimo nariai platins proklamacijas apie nuvertimą dabartinės vyriausybės, tol nelaukite, kad mes tų proklamacijų platintojus globotume ir leistume jiems naudotis visomis laisvėmis, kaip jie nori. Netolimoj ateity bus byla. Gamtos tyrimo stotyje jūsų žmogus mėtė savo proklamacijas, manė: čia mokslo įstaiga, niekas nežinos, viską organizuos ir varys savo darbą. Ir paskui ponia Purėnienė dar klausia, kuo remiantis galėjo būti suimtas tas žmogus. Nebijok, ponia Purėniene, yra medžiagos ir bus byla ir bus teismas. Dargi mes turime davinių ir turim įrodymų, kad socialdemokratai ir kai kurie valstiečiai liaudininkai platina proklamacijas tikslu versti

dabartinę valdžią. Yra ir iš Seimo narių. Ir nemanykit, kad Lietuvoje turime Seimą tam, kad prieš valstybę proklamacijas platintų, ir neliečiamybės tam, kad griautų valstybę, niekam negali būti. (Dešinėj ploja.). Jokiu būdu nebus prileista, kad Seimo narys, prisidengęs Seimo nario vardu, galėtų varyti prieš valstybę griaunamą agitaciją. Ir sakau, kol toji agitacija eina, kol nėra sutvarkyti valstybės apsaugos įstatymai, kol mes matysime, kad iš tam tikros pusės yra noro nuginkluoti tą sargybinį, vis tiek ar jis blogu ar geru ginklu apginkluotas, bet kuris stovi valstybės sargyboje, stovi svarbioj pozicijoj, kad Lietuvos nepražudytų, tol mes karo stovio nenuimsim. (Dešinėj ploja.).

Jau pačioj deklaracijoj mes pabrėžėm, kad laisvė geras daiktas, bet kad ta laisvė nebūtų naudojama piktam. O mes labai daug turime davinių, kad laisvė naudojama piktam. Ir tos laisvės naudojimo piktam mes neprileisim. Sutvarkysime ramų gyvenimą; ir kai tas bus sutvarkyta, tada karo stovis išnyks. Mes labai tiksliai suprantame padėtį, ir mes ją imame kaip tokią. Pagaliau, negalima daryti stebuklų; jūs tikėjotės stebuklų iš savęs ir jų nepadarėt. Mes to nesitikime; mes žinome, kad tai ne vienos dienos ir ne vienos savaitės darbas. Mes einam prie krašto sutvarkymo teisėtu keliu, bet tas darbas reikalauja laiko ir daug pareina nuo pačios visuomenės. Kol tas darbas dirbamas ir kol jis nėra baigtas, tol mes negalime leisti jokio griovimo darbo. Tam reikia užkirsti kelias. Mes privesim prie normalių sąlygų Lietuvą, bet mes nesakom, kad tai mes padarysim šiandien, kad tai padarysim ryt. Ir juo ilgiau sunkinsit mums darbą, juo ilgiau ta nenormalinė padėtis tęsis. Juo labiau platinsit proklamacijas, kaip socialdemokratų frakcijos, kuri visos frakcijos vardu pasirašyta. (Iš sd.: Seime paskelbta) . . . Ji skelbiama ir platinama ir už jos platinimą kai kas jau bylą turi, ir ne vienas atsisės. (Atstovė Purėnienė. iš vietos: Ačiū jums.). — Mūsų pareiga, nes jeigu jūs pripažįstat įstatymus, tai nepripažinkit tik vienos jų pusės: pripažinkit ne tik tuos įstatymus, kurie jums kaip partijai naudingi, bet pripažinkit visus įstatymus. Ir toji proklamacija, kuri pasirašyta socialdemokratų frakcijos vardu, kaip tik nori nuversti Lietuvoje esančią legalinę valdžią. (Iš sd.: Nieko panašaus.). — Teismas išsitars.

Dabar, buvo labai daug nusiskųsta, kad spauda suvaržyta. Niekas spaudos varžymo tiek neatjaučia, kiek mes atjaučiame. Bet reikia vėl turėti omenyje vienas dalykas. Tariant, spaudos žodis tai yra ginklas, kuris gali būti geram pavartotas ir blogam. Ir mes kovojame ne su spauda, kaip spauda, bet su pikta spaudos tendencija. O tos piktos tendencijos labai ir labai daug opozicijos spaudoje. Tokios spaudos aš

niekur nemačiau. Man teko su viso pasaulio spauda susidurti. Aš mačiau karo metu vokiečių spaudą, kuri be cenzūros karo metu gyveno, bet visada tos spaudos atsakingi žmonės ateidavo pas vyriausybę ir pasiklausdavo, kas ir kaip rašyti. (Sd. garsus juokas). Taip, neišskyrus nė socialdemokratų spaudos. Jums juokas, nes jums rodosi, jei opozicija, tai jau galima rašyti prieš valstybę ir su vyriausybe jokio kontakto neturėti. Išauklėta spauda kaip tik gyvena be jokių spaudos įstatymų ir jokių konfliktų nėra. O pas mus kam spauda vartojama? Aš paimsiu konkretų pavyzdį. Čia buvo pasisielota — žiūrėkit, „Lietuvos Žinios" įdėjo, o kai „Socialdemokratas" persispausdino, tai cenzūra išbraukė. Atrodo, lyg du mastu būtų. Ne, ne du mastu. Sakysim, žinutė „Kas sveikino Prezidentą". Vienas iš socialdemokratų taip pat pripažino, kad negerai buvo „Socialdemokrate" taip kalbėti. Kodel? O todel, kad parašyta žinutė ir pirmoje vietoje pasakyta: sveikino Prezidentą Lietuvos rusų sąjunga. Vadinas, norima pasakyti, kad dabartinę vyriausybę sveikina tik rusai, niekas kitas nesveikina. Taigi čia daroma tas piktam, propagandos tikslams. Arba vėl kitas pavyzdys. Vos stojus mums į vyriausybę, pasirodė trumpa žinutė: Ministeris Pirmininkas išvažiavo Klaipėdon su mažumomis derėtis. (Iš vl.: Tai kas čia bloga?). — Kas čia bloga? Ogi bloga tas, kad norima pasakyti — žiūrėkit, Lietuvą pardavinėja, mažumoms pardavinėja; ministeris pirmininkas, tik valdžią paėmęs, parduoda Lietuvą. Redakcija labai gerai žinojo, kad ne su mažumomis derėtis važiuota, nes jų žmogus buvo gubernatorius, su juo buvo susitarta, tai kam tas skleidžiama? Kaip tik tam, kad sudarytų opiniją, kad štai dabartinė vyriausybė Lietuvos reikalus parduoda. Iš tribūnos taip pat pasakyta: žiūrėkit, lenkiškos mokyklos prie dabartinės vyriausybės dar daugiau išsiplėtė negu prie anksčiau buvusios. Matau, ponas Budzinskis atsidėjęs klauso šių žodžių; jūs jį paklauskit, kiek skundų prirašyta ant dabartinės vyriausybės, kad lenkiškos mokyklos griaunamos, o jūs randat, kad jos platinasi (Atstovas Robinzonas, iš vietos: Tuo nereikia girtis, ponas Ministeri Pirmininke). — Aš nesigiriu, aš tik konstatuoju faktą, kad patys suinteresuoti sako, kad mums be galo bloga gyventi, o kiti sako — ne, jums labai gerai, dabartinė vyriausybė platina lenkiškas mokyklas. Kas gi tai yra? Tai yra laisvės žodžio naudojimas piktam. Nekritiškas žmogus neįvertins, kam tas pasakyta, ir tas ims skleistis po Lietuvą. Tokios žemos moralės spaudos niekur nėra, kaip tik Lietuvoje. O jei bent kiek aukštesnės moralės nėra, tai reikia imtis kitų priemonių. Bet ir tuo atžvilgiu mes bent nevartojam tokių priemonių, kaip jūs pirmiau

vartojot; kada valstiečiai liaudininkai buvo valdžioje, tai ir cenzūra išbraukdavo ir dar pabaudą uždėdavo. Mes dabar tik vieną priemonę vartojame, ir kas cenzūros praleista, už tai nebaudžiama. Tokios spaudos, kuri rodo aiškios tendencijos skleisti nepasitikėjimą vyriausybe, skleisti nepasitikėjimą Lietuva, išskyrus liaudininkus, kurie nori pasirodyti geriausi esą, žinoma, tokios spaudos laisvės mes nepripažinom ir nepripažinsime.

Kol mes neturime geresnių priemonių, tol mes naudosimės cenzūra, ir, gali būti, kad mes cenzūrą greit panaikinsime, bet bausmė bus uždėta už kiekvieną tokį piktam laisvės žodžio panaudojimą. Ir tada, žinoma, negalėsit skųstis, kad cenzūra išbraukė, o vyriausybė galėtų kur kas tiksliau kovoti su spausdinto žodžio laisvės piktam naudojimu. Tai daugiau ėjo nusiskundimų del šitų dalykų, del artimos praeities, kurių jokia pasaulyje valdžia negali išvengti; ir visai nebuvo kalbama ar be galo maža kalbama del ateities. Apie ateitį kalbėti, tai pirmoje vietoje del konstitucijos pakeitimo. Ir čia buvo sakyta, kad aš specialiai žinau, kad liaudininkai bus prieš, kad socialdemokratai bus prieš. Man tokio žinojimo iš anksto, kas dedasi svetimoje sieloje, neduota. Kada bus įneštas šitas klausimas aptarti, tada pasakysit. Mane stebina vienas pamatinis dėsnis, kad „jokio pakeitimo mes nepripažįstame". Išeina, kad konstitucija svarbesnė negu Lietuva, kad Lietuva yra konstitucijai. O mes sakome, Lietuvai — konstitucija. Jeigu esamoje konstitucijoje reikalinga pataisymų, tai mūsų pareiga tą pataisyti, tą padaryti, visų, viso krašto pareiga, ir mes sakome, kaip mes numatome tuos pataisymus. Čia turiu pastebėti, kad kur kas daugiau palankumo mes radome kitur, negu kad mūsų opozicijoje. Jau čia buvo pirmiau kalbėjusių nurodoma, kad nereikalingai opozicija drapuojasi į tokią konstitucijos gynėjų togą. Jie nebuvo konstitucijos gynėjai, ir duok Dieve, kad nepasikartotų ateityje. Pas mane yra labai ilgas raštas apie konstitucijos pakeitimo reikalingumą, to žmogaus išmanymu. Ir žinote, iš kur tas raštas atėjo? Iš Jeruzalės, iš to žmogaus, kuris prisidėjo prie Lietuvos kūrybinio darbo, kuriam ne visada Lietuva buvo už tai dėkinga, kuris nuvažiavo į Palestiną, savo tėvų šventą žemę, mirti, ir vis delto neužmiršta kitos tėvynės, ir siunčia ilgame rašte pastabas, kurios spaudoje bus sunaudotos, kaip konstituciją pakeisti. (Iš vl.: Įrašyti Minską į konstituciją). Jeigu tamsta mokinaisi valstybinės teisės, tai ten apie geografiją nekalbama. Apie Minsko įtraukimą į konstituciją, apie vietą, negalima pasakyti. Ir todel sakau, jeigu pripažįsta mūsų artimi, nors ir nebendrataučiai, bet kartu ilgus metus su mumis gyvenę, ir sako,

kad reikalinga tas pataisyti, tai man visai nesuprantami pareiškimai tų žmonių, kurie sako, kad mes jokių atmainų nepripažįstame. Bet kokios gi atmainos siūlomos? Visai nekaltos. (Kairėj juokas). (Iš sd.: *p. Smetonai garantuoti amžiną prezidentavimą*). Gal ir p. Kairiui. (Atst. Toliušis iš vietos: Ne apie tą, bet kokiu būdu norima pravesti?). Ar pasakyta, kad neleistinu keliu bus pravesta? Pasakyta apie tą, kas reikia pakeisti, ir laukta, kad išsitartų ir Seimas bus priverstas išsitarti tada, kada bus įnešta. Bet nežinant paties projekto, kam ta kritika ir kam tos kalbos? (Iš dešinės: Respublikų taryba.). Kas norės, tas ir respublikų tarybą galės įvesti tada, kada bus įneštas projektas. Bet iš anksto, aš kitaip, kaip nenorėjimo partijos, kito nematau. Tam tikros partijos atžvilgiu tas gali būti suprantama. Opozicijai, žinoma, reikalinga tokia konstitucija, kuri būtų jai tinkama. Ar tinka ji Lietuvai, ar ne, tai kitas dalykas. (Iš vl.: Kasmet bus keičiama). Ne kasmet. Aš daugiau gerbiu ir vertinu tuos žmones, kurie sako: mes daugiausia tą konstituciją padarėm, o jeigu pastebim, kad yra trūkumų, tai mes pasiryžę ją taisyti. Aš suprantu, kad čia yra Lietuvai konstitucija, o ne Lietuva *konstitucijai. Tuo keliu vyriausybė ir mano eiti.* Ir kas sako, kad pataisos paneigia demokratizmą, tai aš nežinau — kaip suprasti demokratizmą. Bet aš žinau, kad tokiomis pataisomis gyvena daug kraštų, kurie laikomi labai demokratingais. Kokis specialus demokratizmas norima įvesti Lietuvoje, aš nežinau. Sako: gerbkime tautos valią, tautos valia tai pamatinis dalykas.

Bet kada toji tautos valia išsireiškia per mūsų frakciją? (Iš vl.: Visai ne.). Jeigu išsireiškia per referendumą, tai sako, kad toksai kelias konstitucijai pakeisti yra priešingas tautos valiai. Kada tautos valia išsireiškia mūsų lūpomis, per mus, rinktuosius, tai mes ją gerbiame. Tai tokio tautos valios gerbimo aš nesuprantu. Jeigu kalbama apie demokratiją, tai kalbėkite taip, kaip ją supranta kitur, bet neįsileiskit į tokius rezervus, kad tą demokratybę galima suprasti kaip mūsų partijos interesus. Tokiu partijos keliu pakeitimo klausimas neis. Vyriausybė nenori primesti kraštui tokios konstitucijos, kurios jisai nenorėtų. Ji savo pareiga laiko duoti kraštui tik tokią konstituciją, kurios kraštas nori, už kurią jisai yra pasiryžęs dėti savo galvą, jeigu reikia, nes tik toksai konstitucijos pakeitimas bus įgyvendintas. Jeigu bus kas primesta, tai primesta tų, kurie sako, kad negalima keisti ir patį pakeitimo klausimą kvestionuoja, kaip *neleistiną žingsnį, ir smerktiną ir* baustiną. Tai sakau, pats nusistatymas konstitucijos pakeitimo atžvilgiu jums paaiškės. Iš vienos pusės buvo radikalingesnių pasiūlymų — ūkininkų

sąjunga net siūlo įvesti dvejus rūmus, o tai yra sudarymas naujo organo, kurio konstitucijoje nėra, o vyriausybės deklaracijoje nėra paminėtas nė vienas organas, kuris nebūtų konstitucijoje pažymėtas. Vadinasi, kur kas mažiau pakeitimų, negu kad ūkininkų sąjunga siūlo. Aš sakau, vienaip ar kitaip, kada klausimas ateis, kiekvienas galės pasakyti, kaip mano. Bet yra pripažintas noras, kad ji yra taisytina, o ne taip, kad užsidrapuoti į konstitucijos gynėjus ir sakyti, kad konstitucija gera tokia, kokia yra.

Dabar pereisim prie vyriausybės aparato, kuris yra numatytas visame valstybiniame darbe. Del šito nieko specialiai nebuvo pasakyta, buvo daugiau kalbėta apie administratyvį teismą, buvo kalbėta apie savivaldybes, bet šiuo atžvilgiu naujo kas pasakyta? Iš tos kritikos, kuri buvo reikšta, daugiausia teko administraciniam teismui, ir iš tų samprotavimų, kurie buvo reikšti, dar kartą paaiškėjo, kaip jisai būtų kenksmingas šiuo metu Lietuvai.

Taip suprastas administracinis teismas padarytų tai, kad joks valstybinis aparatas nebūtų galimas. Kiekvienas valdininkas, kuris duotų kokį *nors įsakymą, turėtų atsižiūrėti į tai, kad ateis administracinis* teismas ir pakeis tą jo įsakymą. Koks gi psichologiškai gali būti valdymas, kaip valdininkas gali duoti kokį nors įsakymą, jei jis žino, kad del kiekvieno įsakymo galima eiti į teismą, galima bylinėtis. (Robinzonas iš v: Ir labai gerai — bus atsargesni). Taip, bet reikia neužmiršti, kad atsargumas pas mus reiškia — nieko negalima. Valdininkas bus priverstas žiūrėti tik į savo vietą ir nieko nedarys, nes jei ką padarys, jis nėra tikras, kad jį netrauks į teismą. Tamstos žinot, kad nėra galima visiems įtikti. Padarys, kaip vienam patinka, nepatiks kitam, ir tada vienintelis būdas tokiam valdininkui išeiti iš tos padėties: bijodamas patekti į teismą del tokio ar kitokio įsakymo, jis geriausiai nieko nedarys, nes tik tokiu būdu gali apsisaugoti nuo teismo ir užsilikti savo vietoj. Bet kas tada bus? Kas pagaliau būtų ir tas teismas? Būtų tai lyginimas su nesamais įstatymais, ar įsakymas teisėtas ar ne, ar valdininkas galėjo tokį įsakymą duoti ar ne ir t.t. Pirma tas turi būti padaryta įstatymais, aiškiai turi būti nustatyta, o tokių įstatymų pas mus kol kas nėra. (Iš kairės: Tai išeina, kad dabar viskas galima) . . . Tuo tarpu tik pasišventimas Lietuvai reguliuoja, kas galima ir kas negalima. Jei tamstos neišleidot įstatymų, tai dabar nesiskųskit del to. Čia galima privesti tokią analogiją: paskirti teisėjus civilinėms ir kriminalinėms byloms, neduoti jokios materialinės teisės ir pasakyti: teiskite sau kaip norite. Tas pat pasidarys ir kalbamuoju klausimu, ir faktinai galutiniu

valdančiu aparatu pasidarys toki administraciniai teismai. Mes neneigiam jų principo, bet sakom, kad ne iš to galo reikia pradėti. Mes sakom, kad reikia suderinti įvairių aparatų veikimą, kad kiekvienas iš jų sutartingai ir suderintai veiktų su kitais; mes sakom, kad reikia pirma *užbrėžti vienam ar kitam teisėtas ribas. Ir tik tada, kada tas bus* padaryta, kaip kontrolę to aparato veikimo pastatyti administracinį teismą. O dabar to nėra, jokio suderinimo, jokių užbrėžtų ribų mes neturim. Reikia pasakyti, kad iki šiol, kas buvo, buvo tikra anarchija. Viena ranka darė tą, o kita ranka — priešingai, ir todel mes sakom, kad tai anarchijai turi būti padaryta galas. Tai tiek del to klausimo.

Daugiau tenka kalbėti apie mūsų savivaldybes. Mes ir deklaracijoj pasakėm: nesame savivaldybių priešai ir net kai kada stovėjome už decentralizaciją, duoti savivaldybėms daugiau teisių, bet mes esam šalininkai ir pačių savivaldybių sutvarkymo. O kaip dabar savivaldybės sutvarkytos, kaip jos dabar veikia? Pavyzdžių mes turime nemaža. Pavyzdžiui, reikia priminti ir šitokį reiškinį, kad užtenka būti geram žmogui ir jau gali tapti ir apskrities savivaldybės nariu ir visai nereikia būti nei tos apskrities piliečiu nei ten gyventi. Sakykime, galima būti kartu ir Mažeikių apskrities savivaldybės nariu ir Kauno miesto tarybos nariu ir Seimo nariu. Galima būti ir Vilkaviškio apskrities savivaldybės nariu ir Kybartų ir būti Seimo nariu. Ar toks dalykas yra pasauly *matytas? (Iš kairės: visur taip yra). Blogos žinios, jeigu visur.* Rodos, kad ir Sovietų Rusijoj kol kas to nėra, kad būtų savivaldybės pastatytos į tokią padėtį, kad žmogus, kuris ten negyvena ir jokių ten interesų neturi, kad tas žmogus spręstų tos savivaldybės interesus. Žinoma, toks dalykas yra nepakenčiamas. Jei taip yra, tai šitokio reiškinio priežasties reikia ieškoti tame, kad mūsų savivaldybės savo pamatinį darbą mato ne tiek vietos reikalų rūpinime, kiek politikoj. Visas rūpestis yra — apskrities taryboj tai ar kitai partijai turėti savo šalininkų daugumą, tą daugumą surinkti ir tokiu būdu kreipti gyvenimo vagą ton ar kiton pusėn. Šiuo tik rūpinamasi, o visai nesvarbu, ar tas žmogus ką nors išmano, ar jam savivaldybių reikalai tikrai rūpi — ne tame svarba, bet politiniai klausimai. Čia yra pas mane byla — savivaldybių biudžetai. Tai yra kartu ir kaltinamasis aktas visai tai tvarkai ir rodo, kad mūsų savivaldybėse šeimininkaujama labai ir labai netinkamai, šeimininkaujama partyviškai, o ne valstybiškai. Ir todel savivaldybių įsiskolinimas yra be galo didelis ir niekuo nepamatuotas. Kiekvienas, kurs išstudijuos tą visą medžiagą, turės pasakyti, kad čia yra didelis ir taisytinas dalykas, kad čią yra partyviškumas, o tikrai sakant — partijai čia negali ir

neprivalo būti vietos. Čia turi būti grynai savivaldybių darbas, darbas, kaip jis jau senai buvo suprastas Europos valstybėse ir iš dalies net Rusijos zemstvų, nors ten ir buvo kiek kitokia situacija. Šitas susipažinimas su mūsų savivaldybių biudžetais vaizdžiai rodo, kad pamatinė yda visų mūsų savivaldybių yra ta, jog mūsų savivaldybės politika daugiau užsiima negu gyvais krašto ir tos vietos reikalais ir kad jos nariai gali gyventi visai kur kitur, kad jos nariais gali būti toki asmenys, kurie neturi jokių reikalų su tuo kraštu, kurie nedalyvauja tos savivaldybės posėdžiuose, bet kurie vis tiek sprendė ir lėmė to krašto ar tos vietos ekonominius reikalus. Tas netvarkingas dalykas turės būti baigtas. Jeigu kalbama apie savivaldybių reformos reikalą, tai, manau, niekam abejojimo negali kilti, nes tai yra pamatinis darbas. Kai del diskusijų tuo atžvilgiu, tai visos kalbos, kurios tą klausimą liečia, gali būti tik tada naudingos, kada bus įneštas pats projektas. O dabar gali būti tik klausimas: ar gerai, kas dabar yra, ar reikia taisyti. Mes toli gražu neneigiam savivaldybių nuveikto darbo, bet sakom, kad daug kas reikia taisyti, ir sakom, kad turi būti visi tie nenormalūs apsireškimai pašalinti. Štai kokia yra situacija, o ne tai, kad užsidrapiruoti ir pasakyti, kad savivaldybės tvarkoj, kad savivaldybės idealiai veikia ir kad čia nieko negalima liesti. Tai tiek del tos tvarkos.

Gale visos tos kalbos reikia dar porą žodžių pasakyti del švietimo ir kulto reikalų. Stebina mane ir šiek tiek liūsti verčia, kad tikybos reikalai buvo čia liesti kai kurių grupių lyg kažkokia tai slapta neapykanta. Sakysim, kad ir del santykių užmezgimo su Apaštališkuoju Sostu — konkordato klausimas. Mane stebina, kad kai kurie į tikybos dalykus žiūri neigiamai, kurie laiko tikybą kažkokiu pažeminančiu dalyku, kurie ypač kratosi būti katalikų tikybos nariai, bet patys nežiūrint visa to vis delto randa galima eiti į svetimą bažnyčią. Jeigu tie žmonės randa galima eiti kad ir į svetimą bažnyčią, jeigu jie pripažįsta teisės kitoms religijoms, kitoms bažnyčioms, tai nesuprantama, kuo remiantis Lietuvos katalikų bažnyčią jie nori pastatyti į išimtiną padėtį. Čia yra ne kas kita, kaip tas pats senas nesveikas rusų liberalizmo atsirūgimas. Mes žinome, kad visumet buvo laikoma atsilikimo žyme, jei žmogus tiki; ir juo labiau išauklėtas žmogus, tai jis galėjo nors į velnią tikėti, tai buvo mažesnė gėda, tik netikėti į Dievą. Tai tas buvo griežčiausiai uždrausta. Tokia buvo to rusų liberalizmo dvasia. Šitą obalsį Lietuvos vyriausybė gali tik apgailestauti. Ir tuo atveju vyriausybė eina visai kitu keliu, ir eina valstybės su bažnyčia santykių sutvarkyti taip, kaip kad yra nurodyta.

Tačiau, kalbant del švietimo, reikia pripažinti, kad ir švietimo reikaluose labai daug ir gal dar daugiau dalykų negu kur kitur yra taisytinų. Čia kaip tik tie faktai, kurie buvo minėti, rodo, kad daug kas reikės pataisyti, tariant: buvo čia operuojama vadinamu profesorių memorandumu. Jis, tiesą pasakius, kodel pavadintas profesorių memorandumu, aš iki šiol negaliu suprasti.

Jis atsirado pas mane vieną rytą ant stalo kartu su originaliais parašais. Teko susipažinti su turiniu ir su tais žmonėmis, kurie ten pasirašė. Taigi dabar: pirmoj vietoj stovi parašas — „Dr. J. Šliupas". Kodel jis profesorius, aš negaliu žinoti. Kiek man yra žinoma, tai jis gal daugiausia būdavo suinteresuotas, taip sakant klebonų ir davatkų klausimu. (Dešinėj: juokas. Kairėj triukšmas. Balsai iš kairės: Gėda, gėda, ir dar profesroius. Skabutis tvarkon). Jei kas pasako — gėda, tas turi žinoti ir pasekmes . . . Ir sakau, kad aš stebėjaus, kodel ta pavardė pateko profesorių tarpan. Pradėjau prisiminti ir skaitliuoti visas universiteto katedras, bet tokios ·katedros . . . nesuradau ir iki šiol nežinau, kokiu būdu Jonas Šliupas laikomas universiteto profesorium. Ten yra ir Rokas Šliupas. Ne mano, žinoma, dalykas, bet kokį ryšį jis turi su universitetu — nieko nežinau. Taigi raštas, o buvo vadinamas profesorių memorandumu, nors pačiame rašte niekur nepasakyta, kad tai profesorių memorandumas, o pasakyta stačiai — „memorandumas".

Kai del kitų pasirašiusių, tai jau dabar kai kurie ateina ir pareiškia, kad pasirašę per apsirikimą, kad visai nieko nemanė, kad čia toks dalykas galėjęs būti ir jau šiandien apgailestauja. O apgailestauti yra ko. Galima kištis į tokius klausimus, kaip, sakysim, ekonomiškus klausimus, bet visas dalykas tame, kad perversmas esą sudaręs tokią ir tokią padėtį, kad toli gražu prieštarauja visiems esamiems faktams; ir nė vienas, kuris save gerbia, nepasirašys po jokiais raštais, kol pirma nepatikrins. Na, o tie faktai buvo ir spaudoj paskelbti — viešai. Žinoma, gali ekonomistas tuos faktus kritikuoti, kad spaudoj netiesa pasakyta, bet tikrinti, kad tokia ir tokia susidarė pražūtinga del perversmo padėtis, — tai nė vienas tiesos mylėtojas, kuris gerbia bent savo vardą, o ypač profesorius, savo parašo po tuo nepadės. Aiškus daiktas, kad tokios beribės laisvės galimos buvo tik Lietuvoj. Ir reikia prisipažinti, kad viena diena jų sutvarkyti mes negalėsim. Bet sutvarkyti tas laisves reikės.

Lieka dar vienas didelis klausimas, klausimas kaip tik ekonominis, nes ekonominis pamatas yra tas pagrindas, ant kurio tik ir gali stovėti nepriklausoma Lietuva.

Ir čia buvo irgi atsidėjus klausyta, kas bus pasakyta tais klausimais, ir ypač iš tų, kurie, taip sakant, turi savo padėtimi kritikuoti, iš opozicijos. Aš klausiaus, ką šiuo klausimu pasakys atstovas Bielinis. Jam tie klausimai rūpi, ir maniau, kad jis pasakys kiek ilgiau ir daugiau už kitus.

Bet ką gi jis pasakė? Deklaracijoj, sako, yra prieštaravimų. Be abejo, aš nesileisiu į kritiką šitokio įvertinimo, tų prieštaravimų aš nematau. Greičiau aš matau tų prieštaravimų atstovo Bielinio marksizme. Reikia pripažinti, kad ponas Bielinis tikrai ypatingu marksizmo žinojimu nepasižymi. Atstovas Bielinis tvirtina, kad Lietuvoj yra darbininkai, kad darbininkai yra išnaudojami ir kad jau apie 30% darbininkų uždarbio eina . . . Kam? (Bielinis iš v.: Žinoma kam — darbdaviams). Aiškus dalykas — darbas yra kapitalas, kas turi kapitalą, tas yra kapitalistas. Bet Bielinis sako kitaip, kad mes neturim kapitalistų, bet kad tas atimtas iš darbininkų uždarbis eina ne kapitalistams, bet driskiams. Vadinasi, prieina išvadą, kad Lietuvoj kapitalistų nėra, kad yra vieni tik proletarai. Kai del tų lumpen kapitalistų, nors to nepasakė, bet iš jo kalbos taip išeina, tai aš turiu pripažinti kad aš apie lumpen kapitalistus iki šiol nieko nesu girdėjęs. Aš girdėjau, kad yra lumpen proletariatų — tą ir visi žino, bet kad būtų driskių kapitalistų — to dar niekas nežino. Jeigu yra driskis, na tai driskis. Vadinasi, jis nieko neturi, o jei taip, tai yra gryniausias proletaras. Ir kodel tada ponas Bielinis neima tų driskių savo globon kartu su visais kitais proletarais.

Ir čia p. Bielinis ką pasakė? — Kad tas blogumas prasidėjo labai senai, kad dabar padėtis daugiau negu katastrofinga. Daugiau. Ką tai reiškia? Jei katastrofinga, tai jau nėra išeities, o jeigu daugiau negu katastrofinga — tai jau žlugo, jau jokios Lietuvos nebėr. Ir tada kas belieka daryti? Lieka laukti pasaulio galo. O ar bus kuomet pasaulio galas . . . (Iš sd: Kol Voldemaras bus, pasaulio galo nebus.). Bet Lietuvos gali nebūti, jeigu jos nepriklausomybės pamatus pakasinės kai kurios rankos. Čia aš laukiau, kad bus pasakyta del būsimųjų darbų, bet čia buvo duota pilna absoliucija dabartinei vyriausybei, nes sakė, kad anksčiau visa ta padėtis prasidėjo. O del konkrečiai numatomų priemonių nieko ypatinga nebuvo pasakyta. Pakartotinai buvo pasakyta, kad, girdi, visa nelaimė Lietuvoje pareina iš to, kad susidarė įvairių spekuliantų grupė, kuri veda kraštą prie pražūties. Jis vadino tuos spekuliantus X ir Y, žinoma, galima pradėt iš galo ir atbulai. Bet tas padėties nekeičia, visas dalykas yra tas, kad spekuliantų grupė yra visos Lietuvos ekonominės padėties nelaimė. Spekuliantų yra visuose

kraštuose, ir jie įvairiais vardais vadinasi. Naujai praturtėję žmonės yra dažnai iš spekuliantų. Bet pasirodė, kad tokių spekuliantų neturime. Mūsų spekuliantai spekuliavo mišku, ir galų gale pasirodo, kad jie paliko driskiais, nieko neišlošė. Reiškia, tie spekuliantai, kurie tą dalyką darė, jie patys nudegė, kad dabar driskiais liko. (Atst. Bielinis iš viet.: Bet valstybę nualino.) Tai, jeigu žmogus užsiima tokiu verslu ir pats nudega, tai čia už tokią spekuliaciją niekur ir niekas nebaudžia. Ir aš turiu įrodymų, kad vienas iš jų prakišo 600.000 dolerių be vilties kada nors juos atgauti. Ir baudž. statute nėra jokio straipsnio, kuris baustų spekuliantą arba uždraustų jam prikišti 600.000 dolerių ant Lietuvos miškų. Tai man buvo neaišku, apie ką čia iš tikrųjų kalbėjo p. Bielinis. Apie kokios rūšies spekuliantus? Bet gi pats p. Bielinis pripažįsta, kad jie nepralobo ir galų gale pripažįsta, kad jie paliko driskiais. (Atst. Bielinis iš viet.: Bet jie nualino valstybės turtą.). Gal būt nemokėjo, bet čia negalima sakyti, kad žmonės turėjo tikslo tą padaryti kaip spekuliantai gyvendami. Čia kaip tik nulemia ne pats faktas, o tikslas, kuris pasiektas ar nepasiektas. Jeigu tikslas nepasiektas, jeigu nepralobo, tai man ir sunku būtų pavadinti spekuliantais.

Dar buvo paminėtas vienas toksai faktas, tiesa miglotai paminėtas, iš kurio nieko negalėjau nieko konkrečiai suprasti. Bet aš užtikrinu, kad tol, kol stovėsiu vyriausybės priešaky, visi piliečiai bus lygūs ir nebus tokios aukštos vietos ir žemos vietos; kur ekonominiu atžvilgiu vieniems ar kitiems būtų teikiama privilegija. Ir sakau, kiekvienas faktas, kuris bus konkrečiai nurodytas, jis bus ištirtas ir bus priimtas domėn. Taigi, čia buvo miglotai nurodyta, kad vienos įstaigos pelnas ar kapitalas eina padengimui kitos akcinės bendrovės deficito ar balanso išlyginimui ar tam, kad nuo bankruto išgelbėtų. Aš žinau, ką atstovas turi omeny, aš sau tą faktą užregistravau, ir jeigu pasirodytų, kad tikrai taip yra, tai aiškus dalykas, kad artimiausiu laiku bus sudaryta atatinkama byla. Bet turiu prisipažinti, kad jau kartą pirštus nudegiau. Man jau teko susidurti su viena byla, kurią aš grąžinau prokuratūrai, kur vienas buvęs ministeris atiduotas teismui už didelį dalyką, labai didelį dalyką. Aš žiūrėjau tą bylą, o byla tokia: tas ministeris tokią ir tokią dieną gavo avanso, iš jo prisiuntė apyskaitą tada ir tada, jo žinioje buvo tiek ir tiek laiko, imant tiek ir tiek nuošimčių susidaro tokia ir tokia suma, grąžinto valstybei tada ir išvada daroma, kad nuostolių padaryta tokiai ir tokiai sumai, ir sudaroma kriminalinė byla. Pasirodo, kad specialiai buvo valdininkas pasamdytas, nežinau kiek kaštavo jo išlaikymas, bet jis rausėsi visoj medžiagoj ir ieškojo. Ir ką gi? Kiekvienas juristas, net ir iš

kairės, pasakys, kad čia jokios bylos nėra, jokio nusikaltimo nėra. Reikia įrodyti, kad turėjo blogo noro. Jokių įrodymų nėra, o yra tiktai parašas — kada gavo, ir yra Kontrolės raštas, kuris reikalauja atlyginimo tų nuostolių. Juk reikia žinoti, kad jeigu valstybės pinigai guli valstybės ižde, tai jokių nuošimčių už tai negaunama, vadinas, pati valstybė jokių nuostolių negalėjo turėt. O čia norima buvo eiti į Seimą su tokia byla ir, žinoma, būtų išėjęs skandalas, didžiausias skandalas.

Paskui vėl kitas pavyzdys. Valdininkas padarė valstybei nuostolių. Skiriama komisija, kuri kaštuoja valstybei 9.000 litų, kad ištirtų tuos nuostolius. Dabar tos komisijos narių klausia, ar yra vilties, kad tie pinigai bus grąžinti iš jo. Atsako, iš jo nieko negaus, nes nieko neturi. Reiškia, be to, kas valdininko yra padaryta nuostolių, daroma dar kiti dideli nuostoliai. (Atst. Toliušis iš viet.: Teisingumas irgi yra.). Čia kitas dalykas, reikia iškelti kriminalnnę bylą, galima reikalauti civilinį ieškinį, bet čia jau teismo dalykas. Bet yra nusižengimas mesti valstybės pinigus tam, kad tiktai per komisiją išaiškintų nuostolius, tuo tarpu, kai komisija jokios reikšmės neturi, o valstybei daug kaštuoja. Juk komisija bylą niekumet neprives ligi galo. Ir tokiam dalykui mesti pinigus yra nusižengimas Lietuvos finansams. Čia yra teismo dalykas, teismas turi ištirti, teismas turi nubausti, jeigu yra kaltė. Bet kad samdyti ekstra valdininką ir mokėti jam specialiai atlyginimą ir tuo būdu nuostolius dar labiau didinti, tai yra didžiausias nusidėjimas prieš Lietuvos finansus. Užtat man ir kyla abejojimų del kitų čia keliamų faktų, nes ir del šitos bylos buvo sakoma, kad tiek ir tiek nuostolių buvę padaryta. Toliau buvo sakoma, kad mūsų pramonininkai turėjo tiek ir tiek pelno, o galų gale pasirodo, kad driskiais pasiliko. Tai tokia kritika nėra kritika.

Čia vyriausybė pasisakė, kaip ji supranta savo uždavinius, bet negirdėjo, ar šitie uždaviniai randa pritarimo, ar ne. Iš pozicijos pusės mes girdėjom vienodą įvertinimą, rimtai buvo įvertinta ekonominė padėtis, buvo duodama nurodymų, bet iš opozicijos pusės buvo kritikuojama ir daugiausia kritikuojama praeities istorijos dalykai. Apie tai, kad buvo koki spekuliantai, kurie galų gale virto driskiais, tai yra istorijos dalykas. O mums turi dabar rūpėt ateities reikalai ir kad galėtume eiti aiškiu ekonominiu keliu.

Kur kur, bet ekonomikoje, tai jeigu kas apsipažino su tikrais gyvenimo faktais, tai čia prisipažins, kad labai daug atsimainė ir kad ekonominė padėtis sustiprėjo. Sustiprėjo reliatyviai. Bet palyginti su tuo, kas buvo, labai žymiai sustiprėjo. Aš nepasakysiu, kad ji būtų išvesta į

aišktę, iš kur jau būtų matyti aiškus kelias. Sunkenybių yra daug, bet pačios pirmosios sunkenybės jau yra įveiktos. Tai rodo tas, kad mes turime draug kredito pasiūlymų ir gana geromis sąlygomis. (Atstovas Bielinis iš vietos: Visumet jų buvo) — Taip, buvo, bet tai buvo visokios „žulikeišen" kompani (dešinėj juokas), kurios siūlė. O mes kaip tik turime rimtų pasiūlymų. Bet mes sakome, kad pirmoji paskola, kurią imsime, bus mastas Lietuvos kreditingumui įvertinti ir nulems, kaip toliau tas eis. Todel ne taip lengvai norime imti paskolą ir, tiesą pasakius, ne taip jau būtino reikalo yra tam. Mes tikimės išeiti su savo jėgomis. Nors daug sunkenybių, bet tos sunkenybės dalinai nuveiktos; ir esamoji situacija rodo, kad dar ir toliau taip galima dirbti. Čia, sakau, pamatinis klausimas ir visos ateities klausimas. Čia yra visi lygiai suinteresuoti. Net ir tie, kurie nepripažintų Lietuvos, nes jei būtų ekonominė suirutė, tai ir jiems per kišenių muštų. Todel reikia rimtai ieškoti išeities iš tokios padėties. Tai yra kiekvieno mūsų pareiga. Ir mes aiškiai pasakėm tą kelią, kuriuo mes šiuo atžvilgiu eisim. Mes aiškiai matom, kad tam keliui išvesti reikalinga daug sanacijos darbo. Klausimas čia svarbus. Bet kokią mes čia girdėjom kritiką? Be kelių pono Bielinio pastabų, buvo politinės pastabos pono Toliušio jo frakcijos vardu apie žemės reformą. Girdi, žemės reforma dabar pražuvus. Kodel? Ogi todel, kad vyriausybė sako, kad ji neduos žemės tam, kas negali įsigyti trobesių vienu ar kitu būdu.

Žodžiu, kad vyriausybė neduos plikam žmogui žemės ir pliko žmogaus nedarys naujakuriu tol, kol šis naujakuris neapsirūpins tiek, kad sugebėtų gautoje žemėje įsikurti. Juk ponas Toliušis, kaip juristas, žino, kad jeigu kas šoktų į Nemuno vandenį, o jis stovėtų Nemuno pakrantėje ir žiūrėtų sudėjęs rankas, tai jis būtų baustinas už negelbėjimą pavojuje. O čia mes dar didesnį pavojų matome. Ponas Toliušis sako, kodel nestumiat daugiau žmonių, kodel jūs pirmuoju tempu nevedat žemės reformos, nors esamomis oficialiniėmis žiniomis žymi naujakurių dalis dar neįsikūrė. Iš tokios kalbos darosi įspūdis, kad čia kalba gryna politika ir tai partijos politika, o ne Lietuvos politika; čia, matyti, rūpi skelbti, kad, štai, vyriausybė numarins žemės reformą, ir tuo norima sukelti prieš vyriausybę. Žodžiu, tuo atžvilgiu, be politinių pastabų, jokių kitų pastabų nebuvo padaryta. Čia kas tiksliau numato pavojų, tai tie, kurie kalbėjo apie pavojų iš emigracijos. Emigracija, tikrai, didelis ir stambus pavojus, nes jis stato mus į kokią padėtį? 39 gyventojai ketvirtainiam kilometrui Lietuvoje ir 132 gyventojai gretimoje Vokietijoje ketvirtainiam kilometrui. Vadinas, vienas kraštas keturius

kartus tirščiau apgyventas, negu greta esantis kitas kraštas. Tokiose sąlygose paprastai menkiau apgyventas kraštas tampa kolonizacijos objektu. Ir mes čia matom labai didelį pavojų visai mūsų ateičiai. Bet tokių dalykų deklaracijos frazėmis nepatenkinsi, todel čia mes, neturėdami tuo tarpu konkrečių priemonių, nieko nepasakėm. Lygiai mes nieko nesakom, be bendro posakio, ir del socialinio klausimo, nes mes turime tuo tarpu svarbesnius krašto reikalus aprūpinti; ne tokia dabar padėtis, kad mes galėtume, svarbesnius dalykus pamiršę, imtis kitų reikalų. Todel, visai neneigdami socialinio klausimo svarbos, mes nieko čia apie tai nekalbame. Bet mes pasistengsime darbais, konkrečiais sumanymais, parodyti, kaip mes tą dalyką išmanom ir kuriuo keliu mes ketiname eiti.

Tai tokios trumpos pastabos del deklaracijos. Kada ponas Kairys pradėjo kalbėti del tos deklaracijos, tai jis eilę kartų interpeliavo mane ir sakė, reiškė vilties ir pageidavimo, kad aš statyčiau pasitikėjimo klausimą. Aš, žinoma, visada savo veikime pamatiniu reikalu skaitau pasitikėjimą. Aš visada tą klausimą statau. Bet kur tą pasitikėjimą statau ir kam? Jeigu toji vyriausybė, kurią rėmė ponas Kairys, privedė Lietuvą prie bedugnės krašto ir jeigu toji vyriausybė išnyko, tai aš manau, jeigu ponas Kairys man reikštų pasitikėjimą, tai tuo pačiu jis didžiausią propagandą varytų krašte, kad manimi nepasitikėtų. (Dešinėj ploja). Čionai, todel, pasitikėjimo klausimas ne taip stovi. Jis stovi visai kitaip. Ne pono Kairio ir jo draugų pasitikėjimas mums reikalingas, bet pasitikėjimas plačiosios krašto visuomenės. Mes pasitikėjimą suprantame visada dvipusiškai: kraštas turi pasitikėti mumis ir mes kraštu. (Iš sd.: O ar senai sakei, kad kraštas pasitiki socialdemokratams ir jums). — Socialdemokratams kaip tokiems kraštas niekumet nereiškė pasitikėjimo; yra grupės, kurios jums pasitikėjimą reiškė seniau ir dabar reiškia, bet tai ne kraštas. (Iš vl.: O kokį nuošimtį gavo?). — Nuošimčiai istorijos nedaro ir kaip tik aš dar rudenį rašiau, kad klaidingai mano liaudininkai, kad jie, būdami 22, o mes — 3, tai kad jau jie 7 kartus daugiau reiškia Lietuvoje negu mes. Tą pat ir dabar sakau. Ne nuošimčiai lemia, bet pasišventimas ir pasiaukavimas. Tas kraštą nuves, kas daugiausia bus pasiryžęs su juo gyventi, sirgti jo reikalais, sielotis, rūpintis, pamiršęs savo asmeniškus reikalus. Tas bus krašto paminėtas. Todel mums pasitikėjimo iš pono Kairio ir jo draugų visai nereikia. Priešingai, mes pareiškiam, kad mes labai skeptiškai turime žiūrėti, kiek mes galime pasitikėti jo draugais. (Dešinėj ploja. Iš sd.: Kas tai „mes"?). — Mes — vyriausybė.

Ir todel sakau: tie tarpfrakcinio apskaičiavimo metodai gruodžio 17 d. palaidoti amžinai. Gruodžio 17 d. įvykiai parodė, kad statistiniai skaitmens, kuriais buvo operuota, reikia šiandien pamiršti. Jeigu nė vienos rankos nepasikėlė apginti p. Kairį, ir jeigu p. Kairys gavo laisvę iš tų, kuriuos jisai kritikuoja ir tik dėka jų intercesijai, tai koks pasitikėjimas gali būti? (*Iš sd.: Ačiū tamstai už laisvę*). (*Iš vietos: Ar čia* Ministeris Pirmininkas kalba?). Aš kalbu apie pasitikėjimą, del kurio p. Kairys prašė, kad aš prašyčiau. (Iš sd.: Tamsta kalbi Seimui). Aš kalbu ne visam Seimui, bet socialdemokratų frakcijai. Ir čionai, sakau, vyriausybė betgi krašto reikalais besirūpindama duos Seimui progos parodyti, ar jisai moka dirbti, ar nemoka. (Iš kairės: Kas matuos tą mokėjimą?). Mes spręsime. (Kairėj juokas). Tam vyriausybė yra. Ir jeigu pastebėsime, kad noro nėra, kad vietoj pozityvaus krašto darbo bus varoma propaganda, nelegalinės proklamacijos skleidžiamos ar Seimo atstovų, ar kieno kito, tai tas parodys, kad čia rūpi ne krašto reikalai, o kas kita. Jeigu visas Seimas ar jo dalis parodys, kad jis krašto reikalų nemoka apsaugoti, tai tokį Seimą reikia tuoj paleisti. Čionai bus duota proga parodyti ne tuščiomis kalbomis, o darbu; kiekvienas darbas kalbės už save. (*Iš kairės: Ar leidžiat dirbti?*). Bus leidžiama dirbti, bet nebus leidžiama griauti. Griovimo darbas bus neleistas. Jeigu bus daromas griovimo darbas, jeigu manot, kad Seimo atstovai yra tam, kad gaudami iš iždo atlyginimą, turėdami nemokamą susisiekimą, gali važinėti ir vežioti proklamacijas prieš vyriausybę, prieš Lietuvą, tai klystat. Tas darbas nebus leidžiamas, jisai stabdomas ir jisai bus visai sustabdytas. Bet tikras darbas — įstatymų leidimas bus duotas. Kraštas tada spręs, kas tarp mūsų tikrai mato, ir kas netikrai mato. Bet taip, kaip buvo, po gruodžio 17 d. nebebus. (*Iš kairės: Tautininkai nėra* Lietuva). Čionai mes esame aiškų kelių pasiėmę, ir todel nebus tokių parlamentarinių balsų apskaičiavimų, kad mes turime tiek ir tiek balsų. (Iš kairės: Kraštas skaitys ir užsienis skaitys). Kraštas paskaitys, užsienis senai neskaito. Pas mane beveik vienos dienos užsienio spaudos apžvalga. Ką *užsienis sako apie* deklaraciją? Tenai daug rimčiau pasakyta, negu jūs sakote. Nebijokit, ką pasakys užsienis, kaip mes nebijome. Mes, kaip vyriausybė, aiškiai sakome, kokiu keliu mes einame, ko norime ir ką manome. Mes nemanome prileisti minties, kad Lietuvoje būtų Lietuvai opozicija. Gali būti Lietuvoje opozicija, bet ne Lietuvai opozicija. (Iš kairės: Ar jūs — Lietuva?) Tas, kas nusidės Lietuvos nepriklausomybei, tas, kas nusidės Lietuvos tautiškiems įsitikinimams, jos tikybai, kas nusidės Lietuvos tautiškumui, tas bus

Lietuvai opozicija, o kiekviena Lietuvai opozicija bus be jokio pasigailėjimo išrauta. (Dešinėje plojimas). Čia nebus jokio svyravimo. Mes suprantame, kaip vyriausybė, kad yra daug darbo Lietuvoje nuveikti; ir mes sakome, kad Lietuva nesusiorganizavusi, darbo kiekvienam geros valios darbininkui yra pakankamai ir mes kviečiame visas gyvąsias krašto jėgas tan darban stoti. (Iš kairės: Tai pasityčiojimas). Kai kam rodos pasityčiojimas. (Iš kairės: Kviesti važiuoti į Varnius). Jeigu jam gargingas darbas siūlomas, bet ne ministerio vieta, tai sako, kad pasityčiojimas. Lygiai kaip vienas iš to plauko žmonių, kuris sako: man siūlo universiteto lektoriaus vietą, tai pasityčiojimas. Kodel ne profesoriaus? O profesoriaus vietai jisai netinka. Kiekvienam kultūrinio, socialinio, visuomeninio darbo yra labai daug, įstatymų leidimo srityje darbo labai daug. Bet nemanykit, kad galima būtų derėtis apie kiekvieną portfelį. Mes kviečiame, mes suprantame reikalą sujungti viso krašto jėgas, bet ne politikavimui, o tikram pozityviam darbui. Mes juntame, kad mes ne savo partijos reikalus ginam . . . (Iš kairės: Savo partijos reikalus, savo dvasios reikalus). Ne mūsų partija čia mus pastatė. Mes juntame visą Lietuvos praeitį ir juntame Lietuvos ateitį. Jums gal svetimas Vytautas, bet mums Vytautas yra ne tuščias vardas, bet gyva istorijos jėga. Ir mes juntame, kad Vytauto nebaigti darbai laukia, kad ateitų nauji pasišventusieji Lietuvos žmonės ir kad toliau vestų tą darbą, o ne partijos koki nors žmonės. Ir tuos žmones, — jų yra krašte daugiau, negu rodosi, — ir tuos žmones mes laikome gyvomis jėgomis. Ir mes tikime, kad su jų pagalba mums pasiseks užtikrinti nepriklausomos Lietuvos likimą. Tiek bendrų pastabų, kurias aš norėjau padaryti del reiškiamos kritikos.

Jeigu pasakiau, kad mūsų vyriausybės programoje yra darbas, darbas ir darbas, tai tas pradėta vykinti. Jums rodosi, jeigu ne visi jūsų propagandistai išgaudyti, tai yra vietoje tūpčiojimas. Gal būt yra daugiau jūsų žmonių, kurių sąžinė nerami, kurie dar neišgaudyti. Bet nemanykit, kas nenusidės nepriklausomai Lietuvai, kas nenusidės išdėstytai programai, kiekvienas, kuris dirbs nepriklausomai Lietuvai, kad ir kurių pažiūrų jis bus, jisai kviečiamas į darbą (Iš kairės: Kokia programa?). Voldemaro programai pritarė, kada jis suredagavo nepriklausomos Lietuvos rezoliuciją. O kada socialdemokratai su vėliavomis išėjo dainuodami internacionalą, tai Lietuva visą tą programą atmetė. (Iš vietos: Kokią programą?). Apie programą spręs kraštas. Bet jūs jokiais balsų apskaičiavimais negalėsit mūsų nuo tos linijos nukreipti. Tuo tik gali būti užtikrintas nepriklausomos Lietuvos

likimas, o tas yra mūsų vienintelis tikslas ir vienintelis pašaukimas. (Dešinėj plojimas).

Pirmininkaujantis. Žodį gauna atstovas Kvieska.

Kvieska (vl.). Ponas Ministeris Pirmininkas yra tos nuomonės apie save ir savo vyriausybę, kad ji esanti verta pilniausio pasitikėjimo, ne kaip asmenys, bet kaip tam tikros srovės žmonės, kurie savo darbais užsitarnaują dideliausio pasitikėjimo.

Ponas Ministeris Pirmininkas, kalbėdamas apie užsienio politiką, stebėjosi, kodel juo nepasitikima, kodel nepasitikima ponu Voldemaru . . . Jam rodos, kad praeitis tos partijos, kuriai jis priklauso, yra didžiausia garantija. Reikia pasigailėti, kad vis delto universiteto profesorius išeina kalbėt ir stengiasi nušviesti dalykus ne taip, kaip jie yra; ir net iš tų·kelių žodžių aiškiai matyti, kad net Lietuvos istorijos vystymosi per paskutinius kelius dešimtmečius jis visai nežino. Vieno faktelio ištraukimas tai dar nedidelis dalykas. Todel galima padaryti visai kita išvada: kad užsienio reikalais ta srove, kuri dabar vadovauja, kaip tik pasitikėti negalima.

Juk jei ponas Ministeris Pirmininkas kalbėjo apie Petrapilio Seimą ir valstiečius liaudininkus, tai ir turėjo nurodyti, kaip tikrai buvo. Jei kalbėti apie istoriją, tai irgi reikia žinoti, kad liaudininkai dar 1902 metais iškėlė Lietuvos nepriklausomybės obalsį ir kad 1903 metais tas obalsis taip pat buvo keliamas. Tuo tarpu ta pati srovė atsirado savistoviai tik nuo 1907 metų. Tą viską ponas Voldemaras užmiršta. Jis taip pat pamiršta, kad jo sėbrai — krikščionys demokratai — 1907 metais viešai išsižadėjo Lietuvos nepriklausomybės. (Balsai iš kd.: Netiesa, kas tą sakė?).

Jei mes prieisim prie Petrapilio Seimo, nereikia pamiršti, kad 1916 metais, kada padėtis vokiečių buvo blogesnė, kaip tuomet vokiečiai pradėjo meilintis prie lietuvių ir kaip čia tarpininkavo Gabrys ir kiti ir kaip ruošiamasi buvo prie konferencijos. Dar yra gyva dauguma tų žmonių, kurie Vilniaus konferencijoj 1917 metais dalyvavo. Mes labai gerai žinom, kokiomis sąlygomis konferencija buvo leista, būtent: kad nebus išnešta vokiečiams nepalanki rezoliucija. Tokiomis sąlygomis ir buvo konferencija sušaukta. 1916 metais iš Petrapilio tas pats Yčas važinėjo į Europą, jis tą labai gerai žinojo, ir su tomis mintimis dalyvavo Petrapilio Seime. Buvo aišku, kad okupuotoj Lietuvoj vokiečių politika veda prie to, kad reikia gauti tinkamas del Vokietijos apsisprendimas,

kad jie galėtų didesne moraline pajėga prijungti Lietuvą prie Vokietijos. Petrapilio Seime klausimas buvo statytas taip, kad pirmiausia svarbu duoti patį faktą, sudaryti pirma sąlygas, kad galėtų susirinkti Steigiamasis Seimas ir jau ten galutinai būtų pasakyta. Taip statė klausimą valstiečiai liaudininkai, būdami iš pačių pagrindų už Lietuvos nepriklausomybę. (Iš dešinės: Pasiklausk Sleževičiaus).

Ar atmenate, kurie dalyvavo Valstybės Taryboje 1917 metais, juk Vokiečių užsienio reikalų ministerijos atstovas atsinešė formulą, kuri tarybos buvo paskelbta. Vokiečių užsienio reikalų ministerija parašė formulą, ir iš tikrųjų šita formula buvo priimta. Ir kam buvo reikalinga toji formula? Už tai, kad prasidėjo derybos su bolševikais, ir vokiečių atstovai Lietuvos Brastos derybose norėjo rusams pasakyti: „štai, žiūrėkite, Lietuva jau apsisprendė, jau prisidėjo prie Vokietijos". O ką gi toji formula numatė? Numatė visą eilę konvencijų: pinigų, geležinkelių, karo ir t.t. Tai yra pardavimas, daugiau nieko. Ir aš stebiuos, kaip mūsų universiteto profesroius nežino Lietuvos istorijos, ir dar vadinasi Lietuvos istorijos profesorius ar istorijos profesorius. (Dešinėj kyla triukšmas. Pirmininkas kviečia tvarkon). Aš manau, visa Lietuva, visi intelingentai turėtų protestuoti prieš tokį profeso-riaus išsireiškimą.

Toliau ponas Voldemaras irgi statosi kaip didžiausio valstybingumo žmogus, kad jis ir jo partija yra viskas. Gerbiamieji, jūs galite manyti, kaip norite, bet jūs atsiminkite Lietuvos istoriją, mūsų kovas už Lietuvos nepriklausomybę, už visą Lietuvą. Ir kokią rolę tose kovose jūs vaidinote. Atsiminkite, gerbiamieji, kada jūs atsiradote. (Iš kd.: O kokią jūs rolę vaidinot?). Taigi visa šitai jums reikėtų žinoti. Jeigu jūs norite eiti tautiniais keliais, tai manau, pirmiausia turėtumėt pažinti mūsų tautinę kultūrą ir pažiūrėti, kokiais keliais mūsų tautinė kultūra eina: Paimkite mūsų rašytojus. Paimkite Poškaus, bajorų kilmės, raštus, paimkite tokio jums artimo žmogaus Maironio raštus ir pamatysite, kad jų raštai perdėm yra persisunkę demokratizmo, pasiaukojimo liaudžiai. Jūs tai užmirštate, jūs nenorite liaudies pasitikėjimo, o p. profesorius dabar atsistojęs Lietuvos priešakyje randa galima spiauti į visas Lietuvos kultūros tradicijas, neigti tautinę kultūrą . . . (Skambutis).

Pirmininkas. Prašau tokių išsireiškimų, kaip „spiaudyti" nevartoti.

Kvieska. Čia sakau, ponas Voldemaras yra tokių minčių atsinešęs iš kažin kur visai priešingų Lietuvos tradicijoms.

Profesorius Voldemaras savo deklaracijoj pasakė kad Lietuvoje yra sunki padėtis, kad yra sunki padėtis santykiuose su užsieniais, kad reikalinga Vilnių atgaut ir t.t. ir t.t. Bet prof. Voldemaras turėtų žinot,

kad lietuviai visumet iš sunkios padėties mokėjo išeiti. Pažvelkim į mūsų praeitį. Prisiminkim mūsų politinį gyvenimą 1905 m., kada Vilniaus Seime visi bendrai posėdžiavo, visos partijos padarė bendrą nutarimą. Dabartinis prezidentas Smetona juk mūsų valstiečių liaudininkų vardu ten sėdėjo, ir kiti krikščionys ten sėdėjo tuo laiku. Paimkim dar toliau tokį svarbų įvykį 1918 m. vasario 16 d., kada visos partijos be skirtumo susikalbėjo ir vienu *žodžiu priėmė tam tikrą formą ir paskelbė Lietuvos* nepriklausomybę, nes jautė, kad yra sunki padėtis. Bet vis delto išeitis iš tos padėties buvo rasta. Paimkim toliau 1918 metų pabaigą, kada p. Voldemaras, kaip čia pranešė savo deklaracijoj, buvo pirmas Ministeris Pirmininkas. (Iš sd.: Popierinis). Bet ką gi p. Voldemaras tada galėjo padaryti, kokių galimybių jis tada turėjo? Apie tautininkų rolę jau p. Ambrozaičio ir kiti įžeidžiami raštai yra pakankamai pasisakę. Bet vis delto faktas pasilieka faktu; kad sunkiausioj Lietuvos padėty buvo randama išeitis, tiktai sudarant koalicinę vyriausybę, kaip atsitiko ir 1918 m., kada priešaky tokios koalicijos stovėjo p. Sleževičius. Ir aš manau, kad ir dabartiniu momentu turėtų būt vienintelė išeitis, mes turėtum eiti kaip mūsų istorija mums rodo. Ponai, jūs negalit pasakyt, kad valstiečiai liaudininkai nieko nereiškia. Ne, pone Voldemarai, nereikia manyti, kad valstiečiai liaudiniinkai yra 22 žmonės, tai yra 225.000 rinkikų. Tai yra didelė masė. Paimkit socialdemokratus, paimkit mažumas, ar tai nėra Lietuvos piliečiai? Ir bendrai imant tai susidarys didžiausia Lietuvos dalis. Ir jeigu jūs sakote, kad jūs vieni ponai, tai tas aiškiai rodo, kad jūs vadovaujatės ne valstybingumu, o aiškiai esat partyviškai nusistatę. Jūs norite paneigti Lietuvos tradicijas. Bet sakau, jūs iš tikrųjų atsistojot ant tokio slidaus kelio, ir aišku, kad tie žmonės, kurie stovi prie dabartinės vyriausybės, irgi iš susidariusios padėties išvesti negalės.

Aš nebuvau pasiryžęs kalbėt šituo klausimu, bet po p. Ministerio Pirmininko kalbos, po tokios vienšališkos kalbos, aš nesusilaikiau ir turėjau pasisakyti prieš. Aš manau, daug geriau būtų, jeigu daugiau dėmesio kreiptų į mūsų tautos kultūrą, o ne žaistų žodžiais (vl. ploja).

Pirmininkas. Diskusijos del Ministerių Kabineto deklaracijos yra baigtos. Yra gautos dvi pereinamosios formulos.

Pirmoji formula socialdemokratų frakcijos vardu patiekta atstovo Bielinio:

Seimas, apsvartęs Ministerio Pirmininko deklaraciją, reiškia Ministerių Kabinetui nepasitikėjimą ir eina sekamų dienotvarkės punktų svarstyti.

Antroji formula Seimo atstovo Toliušio pasirašyta:

Seimas, apsvarstęs vyriausybės deklaraciją ir konstatuodamas, kad Ministerių Kabineto užsibrėžtoji darbų programa neatatinka krašto gyviausius reikalus, šiai vyriausybei nepritaria ir eina sekamų darbų tvarkos punktų svarstyti.

Duodama balsuoti socialdemokratų pereinamoji formula . . . (iš vl. ir sd.: Prašomas žodis del balsavimo motyvų.).

Del balsavimo motyvų niekas žodžio neprašė. (Iš vl.: Paduota korčiukė.).

Paduota korčiukė atstovo Pajaujo, bet kuriuo tikslu — nepažymėta. (Atst. Pajaujis iš viet.: Aš prašau žodžio del balsavimo motyvų.).

Ligi šiol buvo tvarka tokia, kad Seimo atstovas, prašantis žodžio asmens klausimu ar del balsavimo motyvų, visumet korčiukėje apie tai pažymėdavo. Atstovas Pajaujis šiuo atveju to nėra padaręs. Kadangi atstovas Pajaujis dabar žodžiu prašo žodžio del balsavimo motyvų, tai aš jam žodį duodu.

Žodį gauna atstovas Pajaujis.

Pajaujis (vl.). Valstiečių liaudininkų frakcijos vardu turiu pareikšti štai ką.

Motyvuodama savo balsavimą, valstiečių liaudininkų frakcija konstatuoja:

1) kad patiektoji vyriausybės deklaracija užsienio politikoje užsibrėžia tokią kryptį, kuri gali privesti prie visiško Vilniaus praradimo ir stato pavojun pačią mūsų respublikos nepriklausomybę,

2) kad sumanyti konstitucijos keitimai, turintieji tikslo atiduoti žmonių rinktųjų atstovų teises vykdomajai valdžiai, o tą valdžią pavesti vienam asmeniui, yra antidemokratiški ir žalingi mūsų valstybei,

3) kad vyriausybės užsimojimai tvarkyti krašto ekonominį gyvenimą policinėmis priemonėmis ir eiti karingo protekcionizmo keliu gresia visiškai suardyti krašto ūkį,

4) kad žemės reformos vykdymas, paremtas ligi šiol dėsniu: žemė tiems, kurie ją apdirba, dabar manoma pagrįsti priešingu socialiniam teisingumui ir gyviems politiniams mūsų valstybės interesams dėsniu: žemė tiems, kurie turi pinigų — ir tuo būdu visai žemės reformą palaidoti,

5) kad suprojektuota savivaldybių reforma, siekiant visiškai panaikinti savivaldybių savarankumą ir atiduoti jas apskričių viršininkų

ir bendrai centro valdžios organų globon, griauja pačius principus, kuriais savivaldybių institutas remiasi ir del to yra žalinga valstybinio liaudies sąmoninimo ir mūsų valstybės atsparumo atžvilgiu,

6) kad viešpataujanti krašte tamsa ir kultūrinis Lietuvos nuo Europos valstybių atsilikimas negali būti pašalinti tų mokyklų klerikalinimu, kurį vyriausybė yra užsibrėžusi savo deklaracijoje, ir

7) kad valstybės viduje, kaip parodė dviejų su viršum mėnesių praktika, vyriausybė įvedė režimą, prilygstantį vokiečių okupacijos laikams. (Iš dešinės: Oho! Kitas balsas: Nejaugi?).

Kadangi valstiečių liaudininkų frakcijos giliausiu įsitikinimu Lietuvą *gali išvesti iš sunkios padėties tik tokia vyriausybė, kuri remsis žmonių* rinktųjų atstovų daugumos pasitikėjimu, nesikėsins ardyti pagrindinio valstybės sutvarkymo siaurai partinių ambicijų patenkinimui, o tikrai sugebės sujungti į kuriamąjį darbą visas gyvąsias lietuvių visuomenės pajėgas. (Iš df: O prie Sleževičiaus vyriausybės kaip buvo?) . . . ir kadangi p. Voldemaro vyriausybė eina pavojingų eksperimentų, valstybės pagrindų ardymo ir lietuvių visuomenės pajėgų skaldymo keliu, todel valstiečių liaudininkų frakcija balsuos prieš pasitikėjimą p. Voldemaro vyriausybei. (Sd. ir vl: Ploja).

Pirmininkas. Duodama balsuot socialdemokratų patiektoji nepasitikėjimo formula. Kas už ją? — Už nepasitikėjimą balsavo 36 atstovai. Nepasitikėjimui Seimo statute numatyto atstovų balsų skaičiaus nesurinkta, — tokiu būdu socialdemokratų nepasitikėjimo formula yra atmesta.

Duodama balsuoti atstovo Toliušio patiektoji nepasitikėjimo formula. Kas už tą formulą? — Prašau pakelti rankas. Už nepasitikėjimo formulą, atst. Toliušio patiektą, balsavo 36 atstovai. Tokiu būdu ir atst. Toliušio patiektoji nepasitikėjimo formula nesurinko statute numatytos atstovų balsų daugumos.

Tai abi patiektosios nepasitikėjimo formulos yra atmestos. Daugiau formulų patiekta nėra. Atmetus visas formulas, klausimą laikau baigtu.

Žodį gauna atstovas Šmulkštys.

Šmulkštys (kd). Atstovas Jonuškis, man bekalbant yra man primetęs, kad aš esąs šnipas ir donosčikas. Aš tokiu niekad nebuvau ir juo nesu, ir delto su ponu Jonuškiu, jei jis to neatsiims, teks pasimatyti teisme. Taip pat turiu pareikšti, kad p. Kvieska, kalbėdamas del krikščionių demokratų partijos, pasakė netiesą, kad krikščionių demokratų partija 1907 metais buvusi išsižadėjusi nepriklausomybės.

Pirmininkas. Asmens klausimu žodį gauna atstovas Jonuškis.

Jonuškis (sd). Ponas Šmulkštys savo kalboje pasakė: „Jeigu ponas Kairys turi davinių, jis, matyt, turi jų iš kur kitur, tik ne iš balsavimo komitetų. Jeigu jis tokių davinių turi ir tie daviniai yra realūs, tai vyriausybė turėtų gerai sau tą klausimą pasižymėti". Tuo jis davė suprasti, kad mes turime kažin kokių kitų šaltinių; kitaip tariant, ponas Šmulkštys nurodė vyriausybei, kad mes darome kažkokius nelegalius žygius. Mes tokį pono Šmulkščio įtarimą galime tik pavadinti žemu donosu. (Skambutis.).

Pirmininkas. Prašau įžeidžiamų žodžių nevartoti. Tamstai žodis atimtas. (Sd. triukšmas. Skambutis) — Atstovus prašau tvarkon.

Prezidiumas, susipažinęs su pereito posėdžio stenogramomis, rado vietą, kur tarp ko kita atstovas Toliušis yra pavartojęs posakį, kuriuo įsižeidė ponas Vidaus Reikalų Ministeris. Del to man, kaip pirmininkavusiam tame posėdyje, tenka tai giliai apgailestauti.

Asmens klausimu gauna žodį atstovas Toliušis. (Iš dešinės: Jis bijo dvikovos.).

Toliušis (vl.). Gerbiamieji ponai! Del pono Seimo Pirmininko padaryto pastebėjimo turiu pareikšti, kad mano kritika Seimo posėdyje kovo 3 dieną vidaus politikos ir tie žodžiai, kuriais yra įsižeidęs Vidaus Reikalų Ministeris ponas Musteikis, buvo taikomi ne ponui Musteikiui asmeniškai, kurio jokio noro įžeisti neturėjau, o buvo pasakyti kaip esamos vidaus tvarkos ir dabartinio režimo įvertinimas. (Iš dešinės: Reiškia, tas pats pasilieka.).

Pirmininkas. Šio posėdžio dienotvarkė išsemta. Sekamam posedžiui Prezidiumas neturi jokios komisijų patiektos medžiagos. Todel siūlo padaryti posėdį ateinantį antradienį, būtent, kovo 15 dieną. Dienotvarkė bus paskelbta.

Posėdį skelbiu pasibaigus.

MINISTERIŲ KABINETO ATSAKYMAI Į PAKLAUSIMUS

Atsako min. pirm. A. Voldemaras

(Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, III-ji sesija, 78-sis posėdis, 1927 m. balandžio 12 d.

Posėdžio pradžia 9 val. 35 min. Pirmininkauja Seimo pirmininkas p. A. Stulginskis.

Sekretoriauja Seimo I sekretorius p. J. Masiliūnas.

Dalyvauja 74 Seimo atstovai; ministeris pirmininkas prof. A. Voldemaras, krašto apsaugos ministeris p. Merkys, vidaus reikalų ministeris p. Musteikis, susisiekimo ministeris p. Jankevičius.

Svarstomieji dienotvarkės punktai:

1. Ministerių kabineto atsakymai į paklausimus.
2. Ministerių kabineto atsakymas į valstiečių liaudininkų frakcijos interpeliaciją dėl atstovo Pajaujo suėmimo.
3. Karininkų kėlimosi pašalpų įstatymas. (I ir II skaitymas).

Kadangi posėdžio pabaigoje Seimas buvo paleistas, tai šis posėdis čia yra be sutrumpinimų. Tenka pastebėti, kad balsuojant nepasitikėjimą ir taip pat kito balsavimo metu buvo 75 balsuotojai, o tuo tarpu posėdžio pradžioje nurodyta, kad dalyvauja 74 Seimo atstovai. M. Š.)

Pirmininkas. III-jo Seimo III-jos sesijos 78 posėdį skelbiu esant atidarytą. Darbų tvarka papildoma šiais punktais: 3 punktu — algų nustatymo kariams įstatymo pakeitimas, 4 punktu — karininkų kėlimosi ir pašalpų įstatymas.

Sekretorius paskelbs gautuosius raštus.

Sekretorius. Iš ūkininkų sąjungos frakcijos yra gautas konstitucijos pakeitimo projektas. Siūloma perduoti Teisių ir Redakcijos komisijai.

Pirmininkas. Prieštaraujančių pasiūlymui nėra, — priimta. Seka pirmasis punktas — Ministerių Kabineto atsakymai į paklausimus. Sekretorius paskaitys paklausimą.

MINISTERIŲ KABINETO ATSAKYMAI Į PAKLAUSIMUS.

Sekretorius. Ponui Ministeriui Pirmininkui paklausimas:

„Nuo p. m. gruodžio 17 d. Klaipėdos krašte paskelbtas karo stovis, nepaisant to, kad ten niekumet nebuvo pavojingų valstybei neramumų. Ligi šiol nebuvo parodyta noro panaikinti karo stovį; ir spauda, dešimtmečiais leidžiamieji laikraščiai, kaip „Memeler Dampfboot", „Memellandische Rundschau", „Lietuviška Zeitunga" ir socialdemokratų savaitraštis „Volkszeitung", nuolat varžoma. Tuo tarpu kai šiems laikraščiams daromos didžiausios kliūtys ir kiekviena proga skiriama didelės pabaudos, kitiems laikraščiams, kaip „Morgenstimme", „Keleivis" ir tokiam nešvariam „Klogschieter'ui" leidžiama rašyti, ką jie tik nori, ir kiršinti vieną gyventojų dalį prieš kitą.

Atsižvelgiant į šią padėtį, klausiame p. Ministerį Pirmininką, ar žinoma jam apie viršuj pasakyta ir ar mano:

1) panaikinti Klaipėdos krašte karo stovį ir kada?

2) duoti karo valdžios organams parėdymą, kad cenzūra Klaipėdos krašte ligi karo stovio panaikinimo būtų ne tik žymiai apribota, bet visų pirma lygiai taikoma visiems Klaipėdos krašto spaudos organams?

(pas.) Jagštaidt,
Seimo atstovas".

Pirmininkas. Žodį gauna Ministeris Pirmininkas.

Ministeris Pirmininkas A. Voldemaras. Gerbiamieji Seimo atstovai! Klaipėdos vokiečių frakcijos atstovo pono Jakštaičio pasirašytas paklausimas liečia karo stovio ir cenzūros Klaipėdos krašte veikimą.

Del cenzūros veikimo jis nusiskundžia, kad nesą lygybės, kad nešvarūs laikraščiai tikrai negražiu vardu leidžiami, galį rašyti ką kita. Išeina, lyg ponas Jakštaitis pats prašytų sustabdyti tuos laikraščius ir lyg gal tų laikraščių buvimu jis pats pripažįsta cenzūrą.

Kiek Klaipėdos krašte yra reikalingas karo stovis ar nereikalinga cenzūra, tai aš šiek tiek turiu medžiagos ir iš paties pono Jakštaičio veikimo.

Aš turiu čia rankose oficialų raportą, kuriame aprašytas Jakštaičio išėjimas viename susirinkime, rinkimuose į Seimelį. Tame rašte užprotokoluota toki dalykai: „Mes klaipėdiečiai atstovai, nors ir įėjom į poziciją, bet nieko aktingai nedirbom, mes norėjom pirmiau pažinti savo priešus" . . . (Balsai iš dešinės: Oho . . .)

Vadinasi klaipėdiečiai ateina į Lietuvos Seimą ne bendro darbo dirbti, bet studijuoti, kaip jis pats sako, savo priešų.

Toliau ponas Jakštaitis yra kalbėjęs taip: „Pozicija, kuri pareina tik nuo mažumų, yra davusi galybę pažadų, bet kada teko tie pažadai pildyti, tai negalėjo, nes bijojosi visuomenės... Tokiu būdu mus jie apgavo. Taip padarė ministeriai, taip yra viskas Lietuvoj"...

Išeina, kad viskas ir visi Lietuvoj yra tik apgavikai ir melagiai...

„Seime mes nedaug kalbėjom, tik observavom tos azijatiškos kultūros žmones"... (Balsai iš dešinės: gėda, gėda... Šalin į Berlyną... Berlyno agentas).

„Vieną kartą, kada darbo federacijos atstovas ponas Radzevičius užsipuolė ant klaipėdiečių, aš išėjau į tribūną ir rėžiau prakalbą, kuri buvo smūgis į veidą visiems grosslitaueriams. Paskui jie, tariant grosslitaueriai, buvo atsargesni ir pradėjo mus gerbti... Jie mušančius juos myli, už nagaikos mušimus bučiuoja į rankas"...

Toliau eina posakiai — išsireiškimai apie kariuomenę, kuriuos aš negaliu skaityti ir kurie veda prie susirinkimo uždarymo.

Toliau vėl ponas Jakštaitis kalba taip:

„Man kalbėti apie Didžiąją Lietuvą komendantas draudžia, nežiūrint į tai, kad Ministeris Pirmininkas Voldemaras prižadėjo leisti visiškai laisvų rinkimų kovą, bet pasirodė esąs sumelavęs"... nes susirinkimą esą kliudo cenzūros cenzorius, esą cenzūruojami laikraščiai.

Čia kalbėtojas mini vieno laikraščio vardą, kaip iliustraciją, jo žodžiais tariant, — lietuviškos tvarkos. Toliau spaudoj yra aprašyta cenzūros veikimas ir citatos, ne žodis žodin, kaip čia, bet visa eiga yra aiškiai neigianti Lietuvą ir cenzūra tokių vietų nepraleido. Taigi visi toki išbraukimai cenzūros ir toki perlai, kaip kad Jakštaitis vartojo, aiškus daiktas, kad visiškai pateisina cenzūros veikimą. (Dešinėj plojimas). Mes nenorim persekioti Klaipėdos kraštą, mes ieškom su jais lygybės, tiesiame jiems brolišką ranką ir visai nenorim užslopinti Klaipėdos krašte vokiškąją kultūrą, bet nors mus Jakštaitis ir vadina azijatiškos kultūros žmonėmis, bet vis delto mes negalim pasakyti, kad tie jo perlai, kuriuos aš tik ką perskaičiau, ir kad tie žmonės, kurie tokius išsireiškimus vartoja būtų vokiškos kultūros žmonės. Reikia tikėtis, kad vokiečiai su panieka atsigręš nuo tokių savo kultūros platintojų ir neis jų pasiūlytais keliais. Be abejo, tai yra nenormalumas, kada respublikos Seimo atstovas, juk Seimelio rinkimai nieko bendra neturi su Seimu, kalba panašiu būdu apie karo stovį Klaipėdos krašte, savo kalba kursto visą kraštą prieš grosslitauerius, kuriems esą reikia duoti į veidą, kur visi pradedant ministeriais esą melagiai ir t.t. Reikia pasakyti, kad Lietuvos susirinkimuose, mūsų krašte, tokių dalykų nėra. Ir jeigu žmonės patys

nesusipranta ką darą, kad toki dalykai yra neleistini, tai nieko kito nepasilieka, kaip tik kitais būdais juos suvaldyti.

Tokiu būdu tas karo stovio ir cenzūros veikimas iš esamos faktinos medžiagos davinių išeinant yra visai pateisinamas.

Toliau tame pačiame laikrašty buvo rašyta taip, kad net nepripažįstama valdžios oficialinio atstovo — kariško cenzoriaus, kuriam yra duota teisė susirinkimą uždaryti, net šitą oficialinį atstovą nenori pripažinti ir del to nevadina jį tikruoju vardu, bet, lyg būtų jis iš publikos, vadina jį: „ein Militär"... Aiškus dalykas, kad kol eis tokia propaganda prieš Lietuvos interesus, tol negalima į normalias vagas įvesti viso gyvenimo. Aš tikiuos, kad Klaipėdos krašto atstovai savo daugumoj kaip ir visas Klaipėdos kraštas nusikreips nuo tokių metodų ir pasakys, kad toki pono Jakštaičio lūpose išsireiškimai yra tikrai azijatiškos kultūros išsireiškimai, o ne vokiškos kultūros. (Dešinėj plojimas).

Pirmininkas. Del papildomų žinių žodį gauna atstovas Jakštaitis.

Pirmininkas. Žodį gauna atst. Jakštaitis.

Jakštaitis (klv.) Ponas Ministeris Pirmininkas privedė čia mano kalbas. Turiu sakyti, kad vertimas ne visai tikras yra. (Dešinėj: Oho, oho). Ką aš kalbėjau, aš viską žinau, ir aš kitaip mislijau, kaip čia rašyta. Kalbėdamas apie azijatišką kultūrą, buvau manęs rusų būdą ir viską, kas iš rusų papročių yra paimta mūsų valstybėje. Kadangi viskas taip yra daroma, kaip buvo daroma rusų laikais, kur žmonės buvo labai spaudžiami. Del cenzūros p. Ministeris Pirmininkas buvo man žadėjęs, kad ji bus sušvelninta. Buvo pažadėta, kad karo stovis bus nuimtas ir bus viskas kitaip. Bet iš visų pažadų nė vienas žodis neištesėtas. Mums žadama šis tas, bet nėra pildoma. Paklausime apie mano kalbą nieko nėra kalbama. Aš prašiau paaiškinti del cenzūros ir del karo stovio, apie karo cenzūrą beveik nieko neatsiliepta. Ponas Ministeris Pirmininkas tiktai kalbėjo apie mano kalbą. Ponas Ministeris Pirmininkas nepasakė, ar „Klogschieter'ui" yra taikoma tokia pat cenzūra, kaip „Memeler Dampfbootui". Iš mūsų negalima reikalaut, kad jeigu mus spaudžia, jeigu mus stumia į kampą, kad už tai mes turime ačiū pasakyti. Ne tiktai žmogus, bet kiekvienas gyvulėlis, jeigu yra prispaudžiamas, pasipriešina, atsispiria. Mes nenorime duot savęs prispausti, mes norime tikrais piliečiais būti, kaip ir visi kiti. Mes norime būt valdomi kaip ir visi kiti. Mes negalime sutikti, kad būtų vienpusiškas prispaudimas. Mums sakoma, mes esame vokiečių kultūros. Aš sakau, Klaipėdos krašte dabar

įvesta tokių dalykų, kurie kadaise veikė Rusijoj; pašalinkite tuos visus dalykus iš Klaipėdos krašto ir pamatysite, kad viskas bus visai kitaip. Kodel negalima rinkimų daryt? Viskas yra draudžiama, viskas yra vienpusiškai varoma. Jeigu ir toliau taip eitų, aš nežinau, kur nueitų mūsų kraštas. Mes nežinome, kaip toliau būsime valdomi. Taigi, aš prašau p. Ministerį Pirmininką dar kartą atsiliepti apie cenzūrą, nes apie tai buvo klausiama.

Pirmininkas. Seka antras darbų tvarkos punktas — atsakymas į valstiečių liaudininkų frakcijos interpeliaciją ir atst. Pajaujo suėmimo klausimas.

Žodį gauna komisijos referentas.

ATSAKYMAS Į VALSTIEČIŲ LIAUDININKŲ FRAKCIJOS INTERPELIACIJĄ DEL ATSTOVO PAJAUJO SUĖMIMO

Referentas Toliušis (vl.). Š. m. balandžio 4 dieną buvo suimtas Seimo atstovas dr. Juozas Pajaujis. Tai yra pirmas atsitikimas mūsų parlamentariniame gyvenime, kad buvo paliesta atstovo neliečiamybė, atstovo imunitetas. Be to, tai yra pirmas atsitikimas mūsų valstybiniame gyvenime, kad Seimo atstovas būtų kaltinamas tokiu sunkiu nusikaltimu, šituo formalaus momento konstatavimu. Komisija įsigilino ir į pačią esmę inkriminuojamo Pajaujui nusikaltimo ir priėjo taip pat išvadą, kad ir iš esmės nėra pakankamo pagrindo laikyti atst. Pajaujį po sargyba. Žinoma, ponai atstovai, aš turiu pasakyti, kad čia komisija toli gražu nebuvo tos nuomonės, kad grąžinimas laisvės atstovui Pajaujui, tai reiškia, kaip kai kurie spaudos organai buvo paskelbę, paliuosavimas jo nuo atsakomybės už savo darbus prieš teismą. Jis nuo atsakomybės už savo darbus nėra liuosuojamas ir teismui paliekama pilna laisvė ir galimybė išsitarti šiuo klausimu vėliau. Bet sakau, komisija iš patiektos medžiagos nerado pakankamai davinių tam, kad galima būtų pateisinti jo tolimesnį laikymą po sargyba.

Užbaigdamas šį savo pranešimą, aš turiu pasakyti, kad komisija balsų dauguma priėmė atatinkamą rezoliuciją, kurią čia ir paskelbsiu, būtent:

„Specialinė Seimo Komisija, išrinktoji Seimo posėdyje 1927 m. balandžio mėn. 8 d. atstovo J. Pajaujo suėmimo klausimui ištirti, imdama domėn, kad atst. Pajaujis buvo suimtas be Seimo sutikimo, kad atst. Pajaujis, suimant jį, nebuvo užtiktas nusikaltimo vietoje, kad tuo būdu suimant atstovą Pajaujį

nebuvo prisilaikyta Konstitucijos 31 § I dalies nuostatų, ir rasdama, kad laikyti atst. Pajaujį po sargyba nėra pakankamo pagrindo, nutarė: pasiūlyti Seimui nutarti einant Konstitucijos 38 § II dalimi grąžinti atstovui Pajaujui laisvę".

Šią rezoliuciją aš ir siūlau Seimui priimti.

Pirmininkas. Žodį gauna atst. Karoblis.

Karoblis (ūs). Atstovas Toliušis pranešė čia Seimui nusistatymą komisijos daugumos. Aš noriu paliesti nusistatymą tų komisijos narių, kurie sudarė mažumą. Ponas Toliušis išvedžiojo, kokia tvarka buvo Rusų dūmoj, kaip Prancūzijoj aiškinama šitas klausimas. Teoretiškai gal ir tiesa. Bet mes turim atsižiūrėti į savo įstatymus ir į Lietuvos valstybės konstituciją. Pirmas užmetimas buvo, kad byloj atstovo Pajaujo nėra teismo organų akto. Labai suprantama, kodel nėra. Kvotė ne teismo organai, bet policija, ir policija elgėsi taip, kokia tvarka del policijos yra nustatyta. Sakoma, kad nebuvo suformuluotas pats apkaltinimas. Apkaltinimas labai aiškiai suformuluotas. Rašte minimi straipsniai ir įstatymai, ko visai nėra reikalinga, bent kvotoj. Tai yra teismo dalykas. Jau iš tų aktų, iš davinių kvalifikuot ir atrast kaltinimą ir koki straipsniai yra taikomi. Ir čia nėra taikomi tie straipsniai, kurie yra privalomi teismo organams. Tai ne nurodymas, kuriais § baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo klaitinamas yra p. Pajaujis, manau, kad neturi jokios reikšmės. Svarbiausia, mano nuomone, tai yra mūsų konstitucijos 32 § antroji dalis. Svarbu, ar buvo suimtas nusikalstamąjį darbą bedarant vietoje, ar ne. Aš manau, mums tai dabar neturi jokios reikšmės. Svarbiausias klausimas yra tas, ar Seimas randa pamato grąžinti atst. Pajaujui laisvę, ar ne. Tas klausimas, ar nusikalto vietoje, ar jis buvo in flagranti suimtas, tai yra ginčijamas klausimas, visai ne taip, kaip p. Toliušis išdėstė. Mūsų įstatymai, kaip atskirą nusikaltimo rūšį, nenumato. Nusikaltimas vietoje vienų gali būt aiškinamas vienaip, kitų gali būti suprastas kitaip. Bet sakau, svarbiausia, kad Seimas turėtų atkreipti į tai, ar galima dabar atst. Pajaujui laisvę grąžinti, ar negalima.

Iš tų davinių, kurie buvo patiekti Seimo komisijai, man rodos, negali būti jokio abejojimo, kad jam laisvės grąžint negalima. Čia p. Toliušio buvo minimos ištraukos iš protokolo, parodymų keturių liudininkų. Tie nurodymai aiškiai kalba apie p. Pajaujo nusikaltimą. Bet jeigu ir tų parodymų nebūtų, tai pilnai pakaktų vienų parodymų paties p. Pajaujo. Jo parodymai aiškiai rodo, kad jis ruošėsi prie sukilimo, kad ruošė

sukilimą kariuomenėje. Žinoma, jis nurodė vieną tikslą, ginti dabartinę vyriausybę nuo pasikėsinimo fašistų. Bet aiškiai matyti iš davinių, kad buvo kitas tikslas. Aš tų davinių čia neliesiu, kadangi taip pat neturiu smulkiai pažymėta, kuo jis yra kaltinamas. Bet sakau, iš to, kas byvo pranešta, aiškiai matyti, kad nusikaltimas yra labai svarbus ir jokiu būdu, mažumos komisijos nuomone, atstovui Pajaujui laisvė negali būti grąžinta.

Pirmininkas. Kadangi Seimas, matyti, neužtenkamai nusistatė svarstomu klausimu, tai siūlyčiau padaryti nors penkioms minutėms pertrauką. Yra įnešta komisijos rezoliucija, kuri po to teks duoti balsuoti. Dar žodžio prašo p. Ministeris Pirmininkas, tokiu būdu pertrauką, nukelsim po Ministerio Pirmininko kalbos.

Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras. Gerbiamieji atstovai! Atst. Pajaujo suėmimo klausimas rišasi kartu ir su interpeliacija, kuri buvo įnešta valstiečių liaudininkų, kuri buvo priimta ir kuriai ir vyriausybė neprieštaravo, o net ir palaikė. Kadangi šiuodu klausimau surišti vienas su kitu, tai ir man teks vienas ir kitas drauge liesti.

Čia jums buvo išdėstyta komisijos tam reikalui išaiškinti nuomonė. Bet pasirodo, kad nėra vienos nuomonės. Komisijoje vienos nuomonės nėra: yra daugumos nuomonė ir mažumos nuomonė. Dauguma, trijų dauguma, sako, kad viskas, kas padaryta atst. Pajaujo byloje, negerai padaryta, jam turi būti grąžinta laisvė. Mažuma stato klausimą kitaip. Tariant, sako, ar gerai padaryta ar negerai pirmutiniame, momente, tas dabar aktualios reikšmės jau neturi, nes kaltinamoji medžiaga yra tokia, kad suimtam atstovui grąžinti laisvės negalima. Štai tezės, kurios buvo pareikštos vienos ir kitos komisijos pusės. Komisijos referento čia buvo eita tokiu keliu. Pirma buvo faktina medžiaga nušviesta, paskui ėjo Lietuvoje veikiančių įstatymų analizas ir sulyginus faktiną medžiagą su veikiančiais įstatymais, norėta pasakyti, kad viskas padaryta netiksliai ir kad atst. Pajaujui laisvė turi būti grąžinta. Man teks eiti atbulu keliu. Tariant, pirma pradėti nuo veikiančių įstatymų analizo ir paskui eiti prie esminės dalies, kuri žinoma, yra kur kas rimtesnė. Čia turiu pastebėti, kad pirmutinėje, taip sakant, formalinėje dalyje klausimas apie atstovo neliečiamybę susideda iš eilės kitų klausimų, kurie reikia pirma išaiškinti, kad neliečiamybės klausimas būtų visai aiškus. Pirmiausia čia tenka išaiškinti sąvoka in flagranti.

Ponas Toliušis priminė čia net lotynų kalbą, kad girdi, in flagranti tai kilęs nuo degimo ir kad negalima tokio dalyko, kuris nedega, čia

ištęsti. Tuo norima ir pati juridinė sąvoka siaurinti. Tiesa, degimo momentas čia irgi yra; sąmokslininkų tarpe net buvo sutarta, kad uždegs rakietą ir tada, kada ji užsidegs, reikia veikti. Bet p. Toliušis sako, kad rakieta dega dvi minutes ar ką, o paskui jau ugnies nėra, tai jau, vadinas, ir in flagranti nėra. Taip jo aiškinamas in flagranti. Žinoma, taip galima viskas suvesti prie nieko. Ir kad iš tikrųjų čia p. Toliušis pasijuto trumpai su argumentais, tai matyti iš tų jo specifiškų argumentų, kurių žmonės dažniausiai imasi tada, kada juridinių ir faktiškų argumentų jau nepritenka, tariant, absurdų ir nelogingumų. Sako, kad tai logika ir sveiki dėsniai. Jeigu mes į logiką apeliuojam, į sveikus dėsnius, tai tada mes subjektyvizmui pilną lauką atidarom, kaip jis ilgas ir platus. Ponas Toliušis gal žino tik vieną logiką, būtent, aristotelinę, bet yra dar efektyvinė logika, kurią kiekvienas Seimo atstovas gali kitaip suprasti. Aš sąmonių ir nesąmonių argumentų, sveikų ir nesveikų dėsnių argumentų neliesiu. Čia man daugiau patinka komisijos mažumos nuomonė, kurią reiškė atst. Karoblis, kuris kvietė laikytis tik Lietuvos įstatymų. Aš ir laikysiuos to metodo, tai yra kaip mūsų veikiamojoje teisėje tas dalykas atsispindi.

Ponas Toliušis norėjo įrodyti, kad mūsų veikiamojoje teisėje ir yra ir nėra in flagranti. Jis net ir Foinickio autoritetą panaudojo įrodyti, kad mūsų veikiamoji teisė nežino in flagranti sąvokos. Bet, sako, mūsų konstitucijoje in flagranti sąvoka yra. Vadinas, išeina, kad mūsų veikiamojoje teisėje ir yra ta sąvoka ir nėra. Jei taip, tai tas rodo, kad atstovo argumentai iš tikrųjų yra specifiški. P. Toliušis čia nori aiškinti taip, kad tai suprantama nusikaltimo vieta, kurioje nusikalstamas darbas padarytas. Bet čia vėl, ką reiškia „nusikaltimo vieta". Sakysim, viename iš frakcijų kambarių kalbama, o gal net ir dinamito atsinešama, kad reikia ginkluotai nuversti vyriausybę. Tai kur toji vieta? Ar tik toje kertėje, kur dinamitas guli, ar ligi Seimo koridoriaus, ar visuose Seimo rūmuose, ar Kauno mieste, ar visoje Lietuvoje? (Atst. Toliušis iš vietos: Ar visame pasaulyje) — Atsiprašau, baudžiamas statutas kaip tik kalba apie nusikaltimo vietos platumą. Tai čia, kada sakoma „nusikaltimo vietoje", tai p. atst. Toliušis norėtų tik vienaip suprasti, tariant, kad Seimo narys gali daryti tik tokį nusikaltimą, kurio vieta neplati. Sakysim, eina Seimo narys, išsitraukia revolverį ar peilį, nušauna ar papiauja žmogų. Tai čia vieta neplati, aprėžta, čia jau galima flagro apibūdinti ir t.t. Vadinas, tada jau galima suimti. Bet ir toks aiškinimas eina logikos dėsniais, o ne veikiamųjų įstatymų dėsniais. Mūsų įstatymai in flagranti žino, tikrai žino. Juk ką reiškia in flagranti esmėje. Esmėje in

flagranti reikšmė yra ta, kad neleisti nusikaltėliui pabėgti. Ir pas mus veikiančiuose įstatymuose kaip tik yra pasakyta, kad galima žmogui laisvę atimti, ir rusų įstatymais taip pat buvo pasakyta, kad žmogui — ir tai kiekvienam žmogui, ne tik Seimo atstovui — laisvė galima atimti tik tam tikrais nurodytais atsitikimais. Ir ten teisė laisvei atimti duota pirmiausia, žinoma, teismo organams, tariant, tardymo organams.

Ir dabar ar teismo organai tą laisvę kiekvienu metu gali atimti normaliais laikais? Ir ką mes matome? Matome, kad teismo organams yra padėtos ribos, pasakyta, kad tu negali pradėti tardymo be tam tikro rimto pamato. Ir kas yra rimtas pamatas, tai nurodoma tiksliau pačiuose įstatymuose. Jeigu tardytojas pradės be jokio pamato tardymą, tai toks jo veikimas gali būti apskųstas ir einant kai kuriais atsitikimais galima prie disciplinarinės bausmės prieiti. Tai, vadinasi, kas tai yra? Tai yra laisvės apsaugojimas. Policija niekada negali tos teismo organų funkcijos imtis normaliose sąlygose. O kada policijai duota teisė, tai policijai duota pasisavinti teismo organų funkcijos 257 str., kur pasakyta, kad neatvykus teismo tardytojui, policija gali griebtis priemonių neleisti nuo teismo pasišalinti nusikaltėliui arba, kad pats nusikaltimo darbas būtų pašalintas. Čia labai atsargiai p. atst. Toliušis minėjo kai kuriuos punktus. Girdi, kaip toksai valkata, ar tai bus in flagranti. Jeigu nėra gyvenamos vietos, tai galima jį suimti. Turiu pasakyti, kad čia in flagranti, nes tuo atžvilgiu toliau yra pasakyta, kad jis yra nuolat in flagranti, nes įstatymais tas yra uždrausta, nes kiekvienu metu, kol tas tęsiasi, tai yra in flagranti. Bet ne tik yra in flagranti tas, kada prasideda nusikalstamasis darbas ir pasibaigia, nes 257 str. duoda ir toliau eiti kada pasibaigia in flagranti, sakysime, pabėgimo klausimas. Kaip pastatytas pabėgimo klausimas, tai jau čia yra in flagranti, jeigu nusikalstamąjį darbą padaręs jisai nori pabėgti. Ir policijai duota teisė praplėsti in flagranti ir suimti, o kitais atvejais policijai tas negali būti duota. Tai čia dviejų nuomonių negali būti, kad 257 str. tai yra in flagranti, nes kitaip išeitų, kad apskritai būtų neaiškiai nustatyta, kas tai yra in flagranti. O in flagranti reiškia besidarąs nusikalstamas darbas nuo pradžios ligi galo. Chronologiškas sutapimas ir ne tik sutapimas, tai reiškia, kad mūsų įstatymai dar net praplečia šiek tiek tą teisę.

Kitas dalykas — tęsiamas nusikalstamasis darbas. Čia apie tą kaip tik bijota šiek tiek tiksliau pažiūrėti į įstatymus konkrečiai,·gal būt todel, kad kaip tik precedentas yra aiškus, ir senato kasacijos praktikos aiškinime yra labai gražiai pabrėžta, kad nusikalstamas darbas gali tęstis eilę metų. Ir ponas referentas Toliušis ir kiekvienas juristas labai gražiai

žino, kad įstatymus reikia išaiškinti ne tik expresus verbi, kas įstatyme pasakyta, bet ir iš tų motyvų, iš kurių iškilo, kokia mintimi priimtas vienas kitas įstatymas, kokia mintis įdėta pamatan, kurio norėjo pasiekti pats įstatymas. Ir todel čia jursitų praktikoje pirmoje vietoje atsirado klausimas, kuo vaduojantis atsirado baudžiamojo statuto 64 str., kur kalbama apie tokius dalykus, kurie atsakomybę padidina. Jeigu tas pats nusikaltėlis padarė keletą analogingų darbų, ar kad ir kitą nusikaltimo darbą padarė, jeigu tas pats nusikaltėlis keletą tokių nusikaltimo darbų padarė, tai jam bausmė turi būti padidinta. Ir dabar klausimas praktiškai atstoja. Kokius skaityti naujais nusikalstamus darbus ir kokius skaityti kaip tik momentais vieno ir to paties nusikalstamo darbo. Ir prie ko gi prieita? Prieita prie išvadų šiuo atžvilgiu labai aiškių, kur negali būti jokios abejonės, jokio svyravimo del to, kaip aiškinti tą tęsiamąjį nusikaltimą. Pasakyta, kad kas parodė ar vieną ar daugelį nusikalstamų darbų, ar keletą nusikalstamų darbų, tai intencija, tikslas. Štai ką parodo ir labai aiškiai motyvuojama, pabrėžiama.

Vienkartinis nusikalstamas darbas sudėtas iš eilės veiksmų, kurie todel, aiškus dalykas, negali būti per trumpą laiką atlikti. Todel motyvuose kas sakoma? Sakoma, kad toks įstatymams nusižengimas į tokią beveik kriminalinę žmogaus būklę, ir todel tas žmogus skaitosi darant tą darbą tol, kol jis ar savo paties valios nustos jį daryti, ar įvyks koki nors dalykai, kurie nuo jo valios nepareina.

Duoti konkretiški pavyzdžiai. Sakysime, kas nors neturintis teisės į titulą, pasisavintų titulą, ir tol, kol jisai nešioja tą titulą, jisai visą laiką daro nusikalstamąjį darbą tol, kol jisai pats nuo to titulo atsisakys, ar nuo jo atims teismas, jį nubausdamas, neduos jam galimybės toliau vartoti. Ir čia yra išrašyta senato kasacijos praktikoj eilė motyvų, kurie labai aiškiai pabrėžia, kad nusikalstamas darbas, bus ne keletas, ne atskiri žygiai, o nusikalstamas darbas vienas ir todel bausmės jam padidinti nereikia, nors jisai susideda iš įvairių atskirų momentų, kurie kartais gali būti ilgą laiką protarpiais atskirti. Vadinasi, tenai yra, kur pakartojama sąvoka baudžiamojo statuto 64 str., ir kas bausmę didina, tenai labai aiškiai pasakyta.

Reikia skirti nusikalstamą darbą pakartotą nuo nusikalstamo darbo, kuris gali tęstis, gali tęstis kartais eilę metų. Praktikoj juk yra nusikaltimų, nužiūrėtų įstatymais, kurie kaip tik pačioj esmėj bus nusikalstamais darbais. Iš esmės baudžiamasis statutas žino dvi rūšis *politinių nusikaltimų: socialinė revoliucija* ir *politinė revoliucija*. Kas sudaro sąmokslą ir ruošiasi padaryti socialinę revoliuciją ar politinę

revoliuciją, kiekvienu metu, kad jis priklauso prie tos organizacijos, jis daro nusikalstamą tą patį darbą, o ne kokį kitą nusikalstamą darbą. Vadinasi, negali būti nė mažiausio abejojimo, kad yra nusikalstamų darbų, kurie tęsiasi nuo pat pradžios jo atsiradimo ligi to momento, kada jis bus kokiu nors būdu, gera valia ar kitu būdu panaikintas. Per visą tą laiką eina vienas ir tas pat nusikalstamasis darbas, už kurį teismas teisia kaip už vieną, o ne už keletą nusikalstamų darbų. 126 str. kalba apie socialinę revoliuciją; mums tenka vadovautis 102 str., kuris pakeistas mūsų redakcijoj kitais įstatymais, bet atatinka iš esmės — numato politinę revoliuciją, kur irgi pats priklausymo faktas yra kartu ir nusikalstamas darbas. Jeigu ta organizacija veiks 10 metų ir nebus per tą laiką atidengta, tai per 10 metų eina vienas ir tas pat nusikalstamas darbas. Teritorijos atžvilgiu aiškiai pasakyta, kad šios rūšies nusikalstamas darbas teritorijos atžvilgiu aprėžiamas ne tik Lietuvos plotu, Lietuvos teritorija, bet tas darbas siekia ir užsienio. Paprastai baudžiamasis statutas liečia tik darbus padarytus valstybės sienose, bet del šios rūšies nusikalstamų darbų yra pasakyta aiškiai — kad tas nusikalstamas darbas, padarytas dargi ne Rusijos sienose, irgi turi būti baudžiamas, jeigu tik nusikaltęs pateks Rusijon. Šiuo atveju mes abejojimo negalime turėti. Iš viso to išeina, kad Pajaujo darbas yra besitęsias darbas ir tada kiekvienu metu jis bus pagautas bedarant nusikalstamą darbą ir teisiamas ne už eilę nusikalstamų darbų, bet bus teisiamas už vieną ir tą patį nusikalstamą darbą. Nebus kaltinamas, kad nuėjo į vieną konspiratyvį butą — tai vienas nusikalstamas darbas; nuėjo į kitą butą — antras nusikalstamas darbas; pasimatė su vienu emisaru — trečias nusikalstamas darbas; kitoj kariuomenės daly turi vėl atskirą savo emisarą — kitas nusikalstamas darbas ir t.t. Pajaujis kaltinamas ne tuo, kad darė eilę tų pačių ar naujų darbų, bet kad padarė vieną nusikalstamą darbą, kuris pavadintas sąmokslu ginkluotai sukilti. Juridiškai absoliučiai jokios abejonės negali būti, kad čia buvo besitęsias nusikalstamas darbas ir, kaip aš minėjau, tas darbas lieka nusikalstamuoju darbu, net jeigu jis užsieny būtų padarytas ar daromas, ir tokiu būdu vis tiek bus atstovas pagautas bedarant in flagranti, o ne kitaip. Ta pusė mūsų veikiančių įstatų visiškai aiški ir jokių abejojimų nesukelia.

Imuniteto klausimas, del kurio buvo minėta daug svetimų pavyzdžių ir mažai žiūrėta mūsų veikiančių įstatymų. Teoretiškai imuniteto klausimas negalima išspręsti. Galimi yra kraštutinumai, bet teoretiškai imant imuniteto klausimo nėra. Imunitetas teikiamas ne tik parlamento atstovams, bet ir eilei kitų asmenų — pirmoj eilėj jis teikia valstybės

galvoms, ir čia tas imunitetas nėra lygiai konstruojamas, atsižiūrint į tai, kaip kokiame krašte susidėjo sąlygos ir kaip jis suprantamas. Pavyzdžiui, Anglijoj jis yra išreiškiamas posakiu, kad karalius negali nusidėti.

Jeigu žmogų nušautų, jis negali būti teisiamas, nes jis negali padaryti nusikalstamo darbo. Taip teoretiškai prieita prie kraštutinumo. Čia yra pavyzdys pilniausio imuniteto. Jeigu imsime imuniteto pavyzdžius, kaip Lietuvoj sakoma — neliečiamybės klausimą, tai turime du pavyzdžiu. Vieną aš minėjau, o antru pavyzdžiu gali būti kad ir toks konkretus atsitikimas, kaip kad buvo Ispanijoj. Ten prie karaliaus prisiliesti negalima. Yra žinomas atsitikimas, kaip karalaitis lopšy patapo karalium: mažas kūdikis — karalaitis turi užlipti troną ir štai iškrenta iš lopšio ir ką gi? Jo liesti negalima — vadinasi, jo išgelbėti irgi negalima nuo susimušimo ar net nuo užsimušimo. Auklė užmiršusi apie jo neliečiamybę, nedavė jam užsimušti, ir ką gi daro? — Ją teisia už majestoto įžeidimą, kad karališka neliečiamybė yra paliesta. Vadinasi, teisiama už tai, kad išgelbėjo kūdikį bent nuo susimušimo ir tik paskui dovanojo bausmę. Taigi ir čia turint pavyzdį, kada teoretiškai imuniteto klausimas buvo privestas taip pat prie kraštutinumo, kad karalių negalima paliesti net etimologiškai imant, kadangi jis yra karalius ir be jo įsakymo niekas to neturi teisės padaryti. O mažas vaikas negi gali duoti įsakymą? Žinoma, prieita prie kito teoretinio kraštutinumo ne tik vienon, bet ir kiton pusėn. Tokių kraštutinumų gali būti ir daugiau. Ir pagaliau galima visą imunitetą suvesti į tokius ar panašius menkniekius. Iš to aiškėja, kad istorinių įrodymų, dogmatiškų įrodymų, kad neliečiamybė turi taip ar kitaip reikštis, tokių įrodymų nei istoriškų nei dogmatiškų negali būti. Mes turime žiūrėti, kaip mūsų jurisprudencijoj tas dalykas stovi. Bet taip pastačius klausimą mes atsidursime labai liūdnoj padėty. Pirmas klausimas yra toks, kokią reikšmę turi § 28 konstitucijoj. Kiekviena konstitucija turi §§ dispozityvių ir deklaratyvių, tariant, arba tik yra nurodyta, kad tas ir tas bus padaryta ateity, arba nurodyta, kad už tą ir tą nepadarymą gali būti tokių ir tokių bausmių. Mūsų teismų praktikoj tas klausimas buvo statomas — kokia reikšmė vieno ar kito konstitucijos dėsnio, ar tai yra norma veikiančios teisės, ar tai tik deklaracija, kurią reiks įvykinti tam tikru atskiru įstatymu. Pasakyta konstitucijoj, kad teismas patikrina teisėtumą administracijos veikimo ir kiek tuo atveju bylų buvo ir susidurta su klausimu, ar čia deklaratyvės teisės norma ar čia yra dispozicija, kuri privalo būti taikoma. Tas klausimas kiekvienoj konstitucijoj stovi ir del to geriausi

teisės žinovai aiškiai skiria konstitucijos deklaratyvinę normą nuo dispozityvinės normos.

Ir rasime kiekvienoj konstitucijoj dėsnių, kurie niekad nebuvo įvykdyti, pamatinių dėsnių, kurie niekumet nebuvo įvykdyti. Tai čia ir mūsų literatūroj buvo, „Teisėj" straipsniai rašyti net apie kai kuriuos mūsų konstitucijos dėsnius, kaip žiūrėti į juos ir kaip į vyriausybės deklaraciją, kad bus išleisti atatinkami įstatymai, ar žiūrėti, kaip į veikiančią, kaip privalomą teismui normą. Ir čia mes toj pačioj padėty esam su tuo klausimu, kaip tik del atstovų neliečiamybės. Jeigu mes norime pasakyti, kad mes neliečiamybę, imunitetą imame kaip ispanai etimologiškai: jeigu atstovas pirmas nepaduoda ranką, tai jam negali paduoti ranką, nes tuo jį paliesti ir už tai atsakomybę neši. Tai jeigu mes nenorim etimologiškai, kaip ispanai, aiškinti atstovo imunitetą, tai turime sakyti, turime tiksliai pasakyti: kuomet veikia ir kokiomis normomis veikia mūsų atstovų neliečiamybė ir kokiomis normomis ji yra garantuota. Ir tada tik galėsim pasakyti, ar tai yra deklaratyvinė norma, ar tai yra veikiančioji norma, už kurios nepildymą gali būti tam tikra bausmė. Ir čia pirmų pirmiausia yra vienas dalykas. Pažiūrėkime į interpretaciją to, kaip statomas klausimas apskritai tų baudžiamųjų teisės normų. Jeigu, sakysim, viena neliečiamybė prieina prie to, kad Anglų karalius nieko pikto negali padaryti, ir kad ir ką padarytų, vis delto teismo negali būti traukiamas atsakomybėn, tai iš kitos pusės yra eilė dispozicijų, kurios ir priešingai pusei bausmės nepadėtų. Tada mes turime pažiūrėti, jei išvystyti dėsnį neliečiamybės, kokios yra garantijos, kokia bausmė yra dedama už tos neliešiamybės įžeidimą. Ar yra kas mūsų veikiančioj teisėj, kaip garantija, kad tos normos bys vykinta ar ne. Ir dabar pažiūrėkime baudžiamojo statuto 1 straipsnį. 1 str. pasakyta, kad nusikalstamu darbu laikoma tik tas, už kurio padarymą numatyta bausmė, tad kada jis daromas. Jeigu pažiūrėsime paskui vėl į motyvus prie 1 str., tai mes rasime tuose motyvuose pabrėžta, kad gali būti net tokių draudimų, už kuriuos bausmės nepadėta. Ir vadinas, tie draudimai, ar tai įstatymai ar įsakymai, už jų nepildymą jokios bausmės nebus. Ir sakau, motyvuose nurodyta eilė davinių iš senato praktikos, kur konstatuojama apsilenkimai su įstatymų draudimais, bet bausmės teismo nebuvo dėta ir visumet tie žmonės buvo išteisinami, nes tai nėra baudžiamojo statuto akyse nusikalstamasai darbas. Jeigu nėra jokios bausmės baudžiamajame statute numatyta, tai ir nėra nusikalstamojo darbo. Aš čia necituosiu visos eilės literatūros, nes kiekvienam juristui, praktikui ir teoretikui turi būti žinoma, jeigu nepilnas baudž. stat.

motyvų rinkinys, tai bent Tagancevas. Jeigu paimsim Tagancevą, tai ten 3 puslapy rasime prie 1 str. komentarus ir toji mintis ten labai aiškiai pabrėžiama. Ir toji mintis ne rusų įstatymų, tai yra dar Gajaus institucijos. Ten rasite, kaip mokslo vadovėlį, išdėstytą romėnų juristams. Ten jau rasime, kokios yra lex, ten jau rasim, kad yra draudžiama, bet už nusižengimus nebaudžiama. Tokiam lex imperfecta sankcijų nėra. Vadinas, nors civiliniai gali būti sudaromas ieškinys, bet baudž. stat. akyse tai nėra nusikalstamasai darbas. Ir jeigu norime pasakyti, ar yra nusikalstamasai darbas ar nėra, tai reikia pažiūrėti, ar tam darbui yra nustatyta bausmė, ar nėra. Ir iš šitos pusės mes turime prieiti prie atstovo neliečiamybės. Sakysim, jeigu vyriausybė tyčia, iš piktos valios, suims 10 Seimo atstovų ir jei bus labai aišku, kad čia yra vyriausybės pikta valia, kad čia vyriausybė norės sudaryti sau palankią daugumą, tai kokią atsakomybę neša už tai vyriausybė. Kokia tada bus atsakomybė vyriausybės baudž. stat. atžvilgiu? Visuose kraštuose už imuniteto įžeidimą baudžiamajame statute aiškiai yra nustatyta bausmė. Tai rasime ir Prancūzijoj ir Vokietijoj, ir net Rusijoj buvo. Ir jeigu mes paimsim Rusų baudž. stat., kuris mums geriausiai yra žinomas, tai pamatysim štai ką. Pamatysim, kad Rusų statutas, kuris pas mus veikia, išleistas prie tokios autokratiškos valdžios, kada jau vien sąvoka tautos atstovybės buvo nusikaltimas. Tautos atstovybė, kaip p. Toliušis teisingai pavadino — reiškėjas suvereninės tautos valios. Taigi, ten Rusijoj buvo vienas žmogus, kuris tik galėjo reikšti tą suvereninę valdžią. Ir tas vienas žmogus buvo pastatytas įstatymų atžvilgiu į labai ir labai išimtiną padėtį. Juk visas III skyrius baudž. stat., pradedant nuo 99 str., pašvęstas tam suvereninės valdžios nešiotojui, apie kurį buvo pasakyta, kad reikia klausyti ne del baimės, o del sąžinės, ir kur žodis prieš jo veikimą jau buvo politinis nusikaltimas. Ar tai gerai, ar blogai, tai jau kitas dalykas, istorijos dalykas, bet konstatuoju faktą, kad maiestas, reiškėjas tos suverenės valstybės valdžios, buvo gerai apstatytas ir nusikaltimas prieš tą asmenį buvo politinis nusikaltimas ir už tuos nusikaltimus baudž. stat. aiškiai nustatytos sankcijos. Toliau, po 1905 m. revoliucijos atsirado krašto atstovybė, kuriai jau atiteko dalis suvereniteto vieno žmogaus, kiek tai lietė įstatymų leidimą. Ir ką gi mes matom? Mes matom, kad Rusų baudž. stat. pasidarė spraga. Ir Tagancevo motyvuose prie baudž. stat. 375 pusl. išvesta jo paties nuomonė apie pasikeitusią valstybinę tvarką Rusijoje. Jis išvedžioja, kadangi nuo vieno asmens suverenitetas perėjo į valstybės tarybą, tai ir už pasikėsinimą prieš dūmą turėtų būt sudaryta atskira dalis baudž.

statute, kad reikia esą padaryt. Tariant rusiškai, jo nuomone, reikėtų įvesti į baudžiamąjį statutą skyrių, kuris kalba apie „Posiagatelstvo na zakonodatelnuju palatu".

Ten ir rinkimų laisvė ir visas kitas įstatymų leidžiamojo organo veikimas buvo garantuotas tam tikromis sankcijomis, kurios suglaustos 3281 str. ir ligi 3289 str. Vadinas, yra 9 straipsniai, kurie kaip tik ir valstybės tarybos ir dūmos atstovų imunitetą garantavo ir už to imuniteto įžeidimą dėdavo gana žymią bausmę. Sakysim, galėjo net į „ispravitelnoje arestantskoje otdelenie" siųsti. Vadinas, buvo žiūrima į tai, kaip į sunkų nusikalstamąjį darbą. Taigi Rusijoje, sakau, buvo tam tikri įstatymai, kurie tai numatė. Buvo bendras baudžiamojo statuto dėsnis, kuris buvo baudžiamais įstatymais išvystytas. O Lietuvoje kas atsitiko? Lietuvoje šiuo atžvilgiu atsitiko be galo savotiškas dalykas. Kada buvo įvestas baudžiamasis statutas, tai pasakyta, kad įvedamas baudžiamasis statutas, kuris buvo vokiečių okupacijos metu.

Ir visas trečias skyrius, kuris kalba apie valstybės galvos imunitetą, buvo išmestas. Vadinas, tas skyrius, kuris saugo suverenumo reiškėją, buvo išleistas. Tas suverenumo reiškėjas galėjo būti ar vienas žmogus, ar kolektyvas. Bet čia nebuvo pakeista nauja redakcija, bet palikta tuščia vieta. Vadinas, atsitiko keistas dalykas. Besikurianti Lietuvos valstybė nerado reikalo bausti jos suverenumo reiškėjo ne tik įžeidimo, bet ir pašalinimo; jis galima nuversti ir už tai nieko . . . (*Atstovas Toliušis, iš vietos:* Tuo jūs ir pasinaudojot). Pasinaudojimas yra tik pasekmė, o organizavo tie, kurie rankose galią turėjo . . .

Tai atsitiko toks dalykas, kad tas skyrius, kuris atatinkamai naujoms sąlygoms turėjo būti perredaguotas, buvo visai apleistas. (Iš sd.: Čia jau užsiraportavimas) — Mane stebina, kad tokį dalyką, kuris liečia tautos suverenumo apsaugą, iš kairės vadina užsiraportavimu. Tie žmonės, kurie tautos suverenumo gynimą vadina užsiraportavimu, negali tautai atstovauti.

Maiestas populi klausimas yra ne tik tautos garbės, bet ir tautos likimo klausimas, todel tas turi būti apsaugota. Ir paskui tas pradėti saugoti atskirais įstatymais. Išleista ypatingi krašto apsaugos įstatai, kurių 14 § apima 99, 100, 101, 102 §§ senoje redakcijoje. Paskui išleistas „Vyriausybės Žinių" 20 nr. įstatymas, kuris eilę tų spragų šiek tiek užkimšo. Bet čia buvo tik valstybės saugumo spragos užkimštos, bet nebuvo apsaugotas imunitetas kaip maiestas. Apie tautos atstovybę nekalbama, nes jos tada ir nebuvo. Tautos atstovybė atsirado tada, kai atėjo Steigiamasis Seimas.

Steigiamasis Seimas išleido konstituciją, kurios 38 §, tiesa, nurodo, kad atstovo asmuo neliečiamas, kad atstovas galima suimti tik Seimui sutikus ir kad suimtąjį atstovą gali paleisti Seimas, bet jokių sankcijų už to dėsnio nepildymą nenustatyta. Ir, pasirodo, neaiški sąvoka, kaip šis dėsnis reikia konkrečiai vykdyti. Žinoma, kas man naudos iš to deklaratyvinio įstatymo, už kurio peržengimą nėra jokių sankcijų. Net nėra pasakyta, kaip tas Seimo atsiklausimas ir paliuosavimas per Seimą turėtų įvykti. Ką reiškia tas atsiklausimas? Čia galima visaip suprasti. Sakysim, koks nors policininkas nori suimti kokį Seimo atstovą. Jis eina pas Seimo pirmininką ir klausia: „Ar galima šiandieniniame posėdyje areštuoti ar ne"? Čia irgi bus atsiklausimas. Paimsim kitą kraštutinumą; sakysim, Teisingumo Ministeris, dar gal visam Kabinetui pritarus ir Valstybės Prezidentui, įeina su tam tikru pareiškimu, išdėsto visą bylą, kuo kaltinamas, ir klausia, ar galima suimti. Vadinas, gamma nuo vieno kraštutinumo iki kito yra labai didelė. O kas įstatymuose šiuo atžvilgiu yra? Tuštuma, nieko nepasakyta. Lygiai nieko nepasakyta, kaip Seimas gali paleisti, kokiu būdu. Tas irgi svarbu. Komisijos draugumos išmanymu, kurį reiškė atstovas Toliušis, Seimas turi tai daryti rezoliucijomis. O kur įstatymuose pasakyta, kad tokį dalyką Seimas galėtų rezoliucijomis daryti? Iš konstitucijos mes matom, kad Seimo veikimas aprėžtas ne rezoliucijomis; jis aprėžtas įstatymais. Be to, mes turime ir tos rūšies precedentų bylų marinime. Buvo bylų marinimai, bet jie ėjo amnestijos įstatymo keliu. Vadinas, Seimas bylas marino ne rezoliucijomis, bet įstatymais. Tai kodel dabar komisijos dauguma mano, kad šiuo atveju nereikia įstatymo, o pakanka rezoliucijos? Aš nepasisakau nei už vieną, nei už kitą būdą, bet konstatuoju, kad toki dalykai visumet buvo tvarkomi įstatymais ir kad vyriausybei privalomi tiktai įstatymai. Vadinas, Seimas gali nutarti ir šimtą rezoliucijų, jei jam tas patinka, bet nė viena rezoliucija vyriausybei neprivaloma, čia bus tik tuščias balsavimas. Tai pasirodo, kad toki svarbūs mūsų valstybės gyvenimo klausimai nėra sutvarkyti įstatymo keliu. Jei šiuos argumentus suimsime į vieną, tai ką mes pastebėsim?

Mes pastebėsime, kad imuniteto klausimas konstitucijoje greičiau priskaitomas prie teorijos, jisai praktiškai konstitucijoje neišspręstas ligi šios dienos, tai yra teoretinis, deklaratyvinis straipsnis parašytas, kad apskritai imunitetas reikalingas, o praktiškai tas principas į juridinę formą neapvilktas. Aš tos konstitucijos nerašiau, dabartinė vyriausybė tą konstitucijs neišdirbo, ir todel negaliu tikrai pasakyti, kokiais motyvais tas buvo parašyta, aš tikrai negaliu tikrinti, aš tik konstatuoju faktą, kad

ligi šio laiko, jeigu, geriausiu atveju, pastatysime klausimą, kaip stovi klausimas del imuniteto, tai bus pasakyta, kad neaišku, o dalis juristų pasakys, kad tai yra deklaratyvinis straipsnis, kuris didesnės reikšmės neturi. Ar yra išelsti įstatymai, ar yra numatyta bausmė už imuniteto suėmimą, ir kaip suėmimas turi eiti, kaip laisvės grąžinimas turi eiti, visa tai reikia sutvarkyti, tai aš žinosiu, kad tas, jeigu išeina iš įstatymo, jeigu įstatymo nepaklausysiu, tai žinau, kokia bausmė bus uždėta. Jeigu siūlomos rezoliucijos, kurios jokiai vyriausybei neprivalomos, jeigu siūloma rezoliucijos keliu išspręsti tą klausimą, kiekvieną klausimą, tai juk *Ministerių Kabinetas negali nešti atsakomybės už rezoliucijų* nepildymą, tai yra politinis pageidavimas, o ne koks kriminalinės bylos sprendimas. Konstitucija yra pagrindinis įstatymas ir už jos nevykdymą turi būti uždėtos tam tikros bausmės. Kas nepildo konstitucijos, tas turi atsakyti prieš įstatymus. To visai nepadaryta. Ir todel neliečiamybė šituo atžvilgiu pas mus yra privesta prie minimumo. Jeigu imsime, kaip konstitucija sau vaizduoja neliečiamybę, kaip principą, tegul net deklaratyvinį, tiek plačiai norėjo pravesti, tai ir čia mes pastebėsime, kad konstitucija labai atsargiai šitą neliečiamybės klausimą stato, tautos atstovybės imunitetą ji stato labai atsargiai. Jeigu imsime atstovo teises jo atsakomybės atžvilgiu, tai ką pamatysime. Atstovas del savo kalbų, pasakytų pareigas einant, negali būti teismo baudžiamas. O del savo kalbų, kaip p. Jakštaitis Pagėgiuose kalbėjo apie grosslitauerius, kur kalbėjo atstovo pareigas neidamas, ar čia teismas gali bausti, ar negali? Aiškus dalykas, kad gali. Pasakyta, kad pareigas einant nebaudžiamas. Vadinasi, susiaurintas imunitetas štai kokiu dalyku. Tai gali būti iš vienos pusės kalbos, už kurias atsakomybės neneša, ir kitos kalbos, už kurias gali atsakyti. Už visas kitas kalbas atsakomybę neša. Ir dargi pareigas einant už kalbą kartais gali nešti atsakomybę, už garbės įžeidimą gali būti traukiamas atsakomybėn ir atsako, ir praktikoje mūsų jurisprudencija rodo, kad Seimo atstovai gali būti ir buvo teisiami pas taikos teisėjus ir nuteisti atstovai kaip redaktoriai, kaip socialdemokratų lyderis p. Kairys, irgi buvo kaip „Socialdemokrato" redaktorius nuteistas. (Iš vl.: Ir atst. Voldemaras buvo nuteistas). Aš nebuvau Seimo atstovas, tai kitas dalykas. Ir tokia jurisprudencijos praktika rodo, kad nuteisia, *ir čia nereikia ir Seimo sutikimo*. Nepasakyta, kad Seimas turi duoti savo sutikimą. Čia jurisprudencija, kuri ne mūsų dabartinės vyriausybės sudaryta, ji neliečiamybę suveda į minimumą. Prancūzų, vokiečių, nekalbant apie anglus, kur kitaip stovi neliečiamybės klausimas, atstovai už savo kalbas, pasakytas iš tribūnos, prieš taikos

teisėją nestoja. Sakysime, už pasakytas iš tribūnos kalbas jie jokios atsakomybės neneša. Ir tenai žinau, kokiais įstatymais nustatytas imuniteto klausimas. O pas mus nieko. Vadinasi, pas mus imunitetas pastatytas minimalis, ar daugiau, kaip pageidavimas. Mes gerai atsimenam, kaip praėjusioje sesijoje, pareigas einant, kalbėdamas iš tribūnos atst. Trimakas pavartojo vieną išsireiškimą, kuriame tada pirmininkavusio išmanymu buvo nusikalstamojo darbo žymės ir tada Seimo pirmininkas sakė: siųsime prokuratūrai tą stenogramą, tegul traukia atsakomybėn. Mes tuomet užprotestavome, kad jisai kalbėjo, eidamas pareigas, iš šitos tribūnos. Ir p. Toliušis tuomet buvo kitos nuomonės. (Atst. Toliušis iš vietos: Tuomet ir atst. Voldemaras buvo kitos nuomonės). Mes ir dabar sakom, kad reikia sutvarkyti. Bet jeigu jurisprudencijoje praktikoje atsiranda taip, kad iš šitos vietos gali ne tik prokurorui siųsti, bet prokuroras gali gauti pranešimą, kad žmogus pasirodo šitoje vietoje ir traukiamas atsakomybėn, tai praktiškoji jurisprudencija kokiu keliu eina. Aš nepavadinsiu normaliu keliu, bet aš konstatuoju, kad įstatymų akyse imuniteto klausimas, kiek jisai liečia nusikalstamą darbą, suėmimą, nėra sureguliuotas. Todel vienintelis būdas yra pirmiau sureguliuoti klausimą, o paskui kalbėti apie įstatymų įžeidimą ar neįžeidimą ir tada tik toliau eiti. Dabar, kodel konstitucijos autoriai taip siaurai norėjo imti imunitetą, aš motyvų nežinau, bet aš juos galiu spėti. Nepamirškime, kokiose sąlygose kūrėsi mūsų valstybė, nepamirškime, kad buvo eilė, ypač iš kairės, nepriklausomos Lietuvos atsiradimo priešininkų, kurie sako, kad geriausia yra autonomija Lietuvai prie Rusijos, negu nepriklausoma Lietuva, kuri gali būti žaislu kitų rankose, kurie matė, kad Rusijos demokratinei revoliucijai nepriklausoma Lietuva yra peilis į nugarą. Faktai gyvi atmintyje ir mes žinome kad pačioje Lietuvoje dalis lietuvių buvo Lietuvos kariuomenėje, o dalis buvo bolševikų komisarais. (Iš sd.: Bermontininkais). Buvo ir bermontininkai. Tokiose sąlygose pasakyti, kada neišmėginta pati atstovybė, kada nenusistovėjo tautos atstovybė ir pati nepriklausomybė nėra užtikrinta, negali. Ar galima pasakyti tokiose sąlygose, kad Seimo atstovas, ką jis tik darys, nors ir valstybės išdavimo darbą darys, vis tiek jisai yra neliečiamas. Ir man rodos, kad tie motyvai buvo lemiamieji, todel nieko tiksliau apie tautos atstovų imunitetą nepasakyta ir klausimas paliktas atviru. Ir jeigu klausimas paliktas atviru, tai ne mūsų kaltė, bet tų, kurie ligi mūsų buvo. Prieš mus buvo demokratinė valdžia, kurią charakterizavo ats. Jakštaitis; mes radom įstatymus tokius, koki jie yra. Mes negalime juos pakeisti ir turime taikinti tokius, koki yra.

Imuniteto klausimas ten nustatytas labai neaiškiai. Ir galima ginčytis, ar tai yra dalykas deklaratyvės normos ar dispozityvės. Mūsų rankose yra instrumentas, už kurį mes neatsakom, bet turime praktiškai veikti. Mes atsakom už valstybės ateitį ir todel mes moraliai nešam didelę atsakomybę prieš Lietuvos ne tik dabartinę visuomenę, bet ir prieš visą Lietuvos praeitį ir mes turime saugoti valstybę tais įstatymais, koki mums duoti, pagaminti kitų, o mes tuo tarpu kitokių įstatymų pagaminti nesuskubom. Todel su šiuo klausimu mes turime irgi taip elgtis, kaip valstybės reikalai reikalauja. Jeigu Seimas išleistų naują įstatymą, kuris pakeistų, tada mes naujus nuostatus taikinsim. Bet kol jų neišleista, kol jų nėra, mes neturim rankų jokiu būdu suvaržytų. Ir čia mes prieinam prie nusikalstamo darbo esmės.

Komisijos daugumos referentas ponas Toliušis kalbėjo ir pabrėžė du momentu, iš kurių galima, sakytum, lyg padaryti išvadą: pereat mundus, fiat iustitia, o jei ne mundus, tai pereat Lietuva — fiat iustitia. Suimtas Pajaujis, neišlaikyta formalumai, vadinasi — reikia jį paleisti, o jei nuo to Lietuva sugrius — tai antraeilis dalykas, bet pirmiau reikia paleisti. Tuo klausimu išėjęs kalbėti atstovas Karoblis aiškiai pabrėžė, kad dabar po tos medžiagos, kuri yra, mes negalime statyti taip klausimą, kad dabar yra klausimas ne istorinės reikšmės, ar tiksliai ar netiksliai padaryta, bet klausimas tos kaltinamosios medžiagos, kuri kvalifikuojama mūsų veikiančiųjų įstatų papildymu kaipo sąmokslas padaryti ginkluotą sukilimą. Jeigu taip, tai tada šios medžiagos akivaizdoj klausimas atsistoja visai kiton plotmėn. Čia pirmiausia reikia pažiūrėti, kaip stovi dalykai su pačia medžiaga, ar nėra kokios provokacijos. Gal būt viskas suklastota ir nekaltai žmogus suimtas, kad galima būtų sudaryti politinę bylą kokiais nors kitais daviniais. Daugumos referentas kaip tik mėgino įtarinėti pačią medžiagą. Bet pirmiau turime pasisakyti, kokia mūsų rolė, kaip Seimo, medžiagos įvertinimo atžvilgiu: ar Seimas stato save į teisėjo padėtį, ar tik į tardytojo padėtį, kuris turi suformuluoti kaltinamąjį aktą, pasiremdamas tam tikrais daviniais ir ne daugiau.

Visas klausimas toks. Jeigu Seimas stato save teisėju, tai tada komisija turi viską ištirti, arba visas Seimas turi tyrinėti, turi iššaukti visus liudininkus, kurių yra nemaža ir gal būt tam reikalui paskirti visą sesiją posėdžių ir galų gale pasakyti, ar Pajaujis tikrai kaltas ar ne. Jeigu Seimui rūpi tik pastatyti klausimas, ar bylos iškėlimui yra pakankamai medžiagos ar ne, tai aš turiu užtikrinti Seimą, kad tos medžiagos daugiau negu pakanka.

Sako, kad Seimo atstovas Pajaujis neprisipažino. Pareina nuo to, ką vadinti prisipažinimu. Aš iš turimų davinių galiu griežtai tikinti, kad Seimo narys Pajaujis prisipažino. Tas Pajaujo parodymas buvo skaitytas originale in ekstenso. Kaip jis pradeda savo parodymus? Pradeda, kad to nebuvo, to nežinau, nežinau. Vadinasi, visa eilė išskaitytų jam faktų jam yra nežinoma ir po to mes prieinam prie vienos vietos. Čia jis sako, kad, girdi, ligi šiol aš atsakinėjau neigiamai į daugelį klausimų, nes nežinojau, ar pasakęs teisybę apie kai kuriuos, kad ir smulkius faktus, nesudarysiu nepamatuotą kaltinimą kitiems asmenims.

Ir tiktai, kada jam pastatyta visa eilė faktų, tai atstovas Pajaujis mato, kad politinė policija viską labai gerai žino ir jis neranda reikalo toliau tų faktų neigti. Ar tai ne prisipažinimas. (Iš vietos: kokių faktų?) Kitas dalykas. Bet svarbu tai, kad jis pradeda neigiamais — aš nebuvau, nieko nepadariau, nieko nežinau, o toliau sako: aš ligi šiol neigiamai sakiau, nes nežinau, ar jūs žinot ar ne, o kadangi dabar paaiškėjo, kad jūs ir patys viską gerai žinot, tai štai jums ir pasakau. Atstovas Pajaujis norėjo paslėpti tokius faktus, kurie gali būti kaltinimu kitiems asmenims. Aiškus daiktas, kad tie pasikalbėjimai su ponu Pajauju nėjo apie orą ar apie tai, kokia bus opera, nes čia nusikalstamo darbo negalima sudaryti; ir jeigu jis neigė, tai neigė sąmoningai. Žinoma, kaip doras žmogus, jis nenorėjo kitų išduoti ir, jo nuomone, nepamatuotų bylų iškelti. Jis pripažįsta tačiau, kad tie faktai buvo ir toki faktai, del kurių galima daugeliui iškelti kaltinimų. Tai vadinasi juridinis prisipažinimas: neigia ir paskui pripažįsta faktus. Kokius faktus? Jų čia yra visa eilė. Pirmiausia eilė konspiratyvių butų. Kam tie konspiratyviai butai? Kam slapti pasimatymai gatvėj? Kas nežino, kad čia gatve Toliušis eina, kiekvienam toks pasimatymas bus slaptas pasimatymas. Kam susirinkimai? Tik ne preferansui lošti ir ne šachmatams, kaip vienas liudininkas atėjęs įrodinėjo, kad jis su ponia Pajaujiene lošęs šachmatais, kol pareis Pajaujis. Buvo konstatuota eilė pasimatymų, konstatuota eilė konspiratyvių butų. Dar kas svarbu, apie ką pats Pajaujis sako. Jis sako: „aš kalbėjau apie sudarymą slaptos kariškos organizacijos". Taip, kalbėjau, bet aš taip myliu Voldemaro vyriausybę, kad aš jį noriu ginti nuo Krupavičiaus . . . (Atst. Toliušis iš viet.: Čia ne jo žodžiai, bet jau intencija.) Čia yra faktas. Yra faktas, kad jis prisipažino, kad norėjo sudaryti kažkokią karišką organizaciją, kuri turėjo ką daryti . . . ginti konstituciją, ir legalinę valdžią. „Jeigu kas pasikėsins, tai aš tuojau išeisiu" . . . Ir jau prispažinimo faktas, kad organizavo ir vedė kariškąją organizaciją, jau viską sako. Žinoma, toliau

priveda, kad nori ginti Voldemarą nuo Krupavičiaus, kad Krupavičius yra fašistų vadas ir ruošiasi nuversti šitą vyriausybę, ir tada jis su savo veteranais ateisiąs ją ginti. Čia iš vietos buvo mestas žodis „intencija", tai, gerbiamieji, kuriuo tikslu toji organizacija buvo sudaryta. Tegul nepyksta nei p. Pajaujis, nei jo frakcija, nei jo vienminčiai, kad aš tai intencijai netikiu. Man rodos, kad žmogus, kuris savo partijos valdžią nemokėjo apginti, žmogus, kuris savo susirinkimuose ir kitur sako, kad Voldemaro Kabinetas esąs biauresnis, negu kuris nors iš krikščionių demokratų kabinetas, žmogus, kuris taip kvalifikuoja dabartinę vyriaussybę, netvers slaptą organizaciją, kad gintų tą valdžią . . . (Iš sd.: Ne valdžią, bet konstituciją.) Tada išeina, kad sudaroma organizacija, kontrolės organizacija p. Pajaujo. Ji ginkluota ir ji seks, ar vyriausybė vykdo konstituciją ar ne. Ir jis pats vienas interpretuos ir bus pats vienas teisėju ir neapeliaciškai spręs, ar Kabinetas ir Prezidentas tą konstituciją vykdo ar ne. Ir kada savo konspiratyviniuose butuose prieis išvadą, kad konstitucija nevykdoma, tai „dabar kilkim, ginkim konstituciją". Vadinas, ginkluotas sukilimas. Čia net pati p. Purėnienė pripažino. Ir tai yra ne kas kita, kaip nuvertimas ginklu legalinės valdžios.

Tai yra nelegalinė organizacija. O kiekviena organizacija, kuri eina prieš įstatymus, ar šiaip ar kitaip ji vadinsis, yra neleistina, yra uždrausta mūsų įstatymais. Toji organizacija, kaip prisipažino, jos vadovas turi tikslo ginti konstituciją. Nuvertimas esamos valdžios kaip tik yra numatytas baudž. st. papildyme 3 §, ir čia abejojimų jokių nėra ir negali būti, kad tie „nekalti žingsniai" labai pavojingi. Turėjo parodyti rakietą, kada turi išeiti, kada pradėt veikti. Ir kas daryti toliau. Būtų varę ir toliau, jeigu vyriausybė nebūtų buvusi priversta tiems žingsniams padaryti galą, atėmus iš Pajaujo laisvę. Jeigu, nebūtų tas žingsnis padaryta, gal būt ir pačių Seimo narių tarpe yra kai kurie, kurie daugiau žino už mane ir todel gina ne tiek Pajaujį, kiek patys save gina. (Atst. Toliušis, iš viet.: Imkit ir kitus). Statyti klausimą apie tai, kad buvo norima ginkluotai ginti konstituciją, negalima, nes tokia organizacija, einant mūsų įstatymais, yra nelegalinė ir be to yra išrodyta, kad buvo norima nuversti esamą legalinę valdžią. Ir todel, iš kur toki mėginimai tik eitų, jie valdžios negali būti toleruojami. Ir atst. Pajaujis pripažino tą faktą, bet tik intenciją duoda kitą: sako, kad mes tada eisim ginti konstituciją, kada Krupavičius nuvers esamą valdžią, reiškia, kada jau Krupavičius bus. Nesako, kada veiks, bet sako, kad ateis toks momentas ir prie to reikia ruoštis. Ir kadangi jis prisipažino, tai del paties fakto jokio abejojimo negali būti. Ir tuo atžvilgiu Pajaujo aiškinimas labai,

labai ryškus. Aš vėl ištrauką paskaitysiu, kuri bus labai įdomi. Jis tarp ko kita sako: „Mano ryšiai ir pasimatymai su tokiu tai prasidėjo antroj sausio mėnesio pusėj". Apie tai yra ir kitų įrodymų. Toliau sako: „Tęsėsi, kiek atsimenu, iki vasario mėn. antros pusės. Pradėjus sklysti gandams apie ruošimą kažkokio sukilimo iš kairės pusės" . . . ar tai iš Krupavičiaus? „Man pradėjo eiti į galvą mintis . . ."

Čia turime du momentu; turime patį faktą ir jo nušvietimą. Atst. Pajaujis, kaip juristas padėdamas parašą, sako, kad aš tą darbą dariau, ar tokiais ar kitokiais tikslais, čia kitas dalykas, bet jis tą darbą darė. Bet, matyt, paskui gavo žinių, kad kažkas yra ruošiama iš kairės ir prisipažįsta, kad norėjo trauktis atgal. Taigi, svarbiausia yra, kad pripažįsta patį faktą, o intenciją gali duoti kitą. Juk ir inkvizitoriai ne bloga intencija degino žmones, o darė tai norėdami nuvaryti žmogų į dangų. Noriu tikėti, kad ir atst. Pajaujis vadovavosi ne bloga intencija — žinoma, jis Lietuvai „gero norėjo". Bet čia ne intencijoj dalykas' o fakto klausimas. O faktas jo paties pripažintas. Todel apie jo pripažinimą abejojimo negali būti.

Medžiaga pas mus susidarė iš eilės žmonių parodymų. Bet tai ne visa medžiaga. Medžiaga yra labai plati ir, žinoma, šiandien iš šios tribūnos mes negalime visos medžiagos nušviesti, nes visos medžiagos nušvietimas būtų pasakymas kai kam, kad jis aiškus, jau iššifruotas visai ir kad dar apie vieną kitą yra žinoma. Čia teismo paslaptis, ir valstybės saugumo motyvai to padaryti neleidžia. Mes kalbėkime apie Pajaujį. O čia mes matom, kad jis pats prisipažino, jis pats konstatavo faktą, kad buvo rengiamas ginkluotas sukilimas. Vadinas, pats faktas pripažintas, o toliau eina to fakto aiškinimas. Ir kada žmogus tokį faktą pripažįsta, tai kokių abejojimų čia gali būti? Mes turime ir visą eilę kitų davinių. Jeigu mes pažiūrėsim, kokių instrukcijų duodavo tas pats ponas Pajaujis, tai mes dar piktesnį vaizdą gausim. Sakysim, vienas iš suimtųjų karininkų nurodė tokį pono Pajaujo pasakymą: „Jei tu išduosi, tai žinai, kaip bus elgiamasi su išdavikais? Į kaktą. Mūsų yra daug, mes sekam ir nuo mūsų teisingumo jokiu būdu negalėsi išsisukti". Vadinas, tuo atžvilgiu net grasinimais palaikoma disciplina. Ir kada apie tai buvo paklaustas pats Pajaujis, tai jis pats pasakė, kad jis negalįs atsiminti pačių tų žodžių, bet iš esmės jis galėjęs tokį dalyką jam pasakyti. Vadinas, „nekalta" organizacija, „nekaltas" veikimas, o grasina: jei tu kam pasakysi, tai už tai būsi nušautas. Argi sporto organizacijose tokia disciplina įvedama, kad už pasakymą, jog bus toks ir toks sporto matčas ar ką, būsi nušautas? (Dešinėj juokas). Kas taip sako, tai reiškia, kad jis labai giliai

ir gražiai išmano, kokios rūšies organizaciją įstatymų atžvilgiu jis kūrė. Bet čia, sakau, ne visa byla.

Ateis laikas, kada byla bus plačiau nušviesta.

Bet komisija jau ir iš tų pavardžių galėjo įsitikinti, kad sąmokslas pilna žodžio prasme buvo. (Atstovas Toliušis iš vietos: Neįsitikino) — Jei neįsitikino, tai čia, žinoma, galės teisme įsitikinti, kur dokumentai bus. Bet vyriausybė gali daryti ir kitą išvadą, būtent, kad tas neįsitikinimas eina iš nenoro įsitikinti, eina iš noro palengvinti situaciją. Ir kada tokioje plotmėje klausimas atsistoja, tai vyriausybė būtinai reikalaus iš Seimo, kad Seimas pasmerktų patį sąmokslą ir atiduotų bylą teismui. Nepaisant jokių rezoliucijų, po tos medžiagos, kuri yra, negali būti jokios kalbos apie tai, kad vyriausybė galėtų paliuosuoti suimtąjį atstovą. Kas suimtas prie tiek medžiagos, kur visos aplinkybės patikrintos, kokia gali būti kalba apie paliuosavimą del kažin kokio aiškinimo, ar tai in flagranti, ar kažin kokios procesualinės procedūros? Jei, taip sakant, tokios „šikanos", kaip prancūzai sako, keliamos del formos, tai, žinoma, mums tas dalykas neleistinas. Vyriausybė pirmiausia pripažįsta klausimo esmę. Esmei mes turime daugiau įrodymų, kaip reikia, todel apie atstovo Pajaujo paleidimą negali būti nė kalbos. Bet kadangi tokios kalbos gali būti padrąsinimu, kad, štai, yra užtarėjų ir gali paraginti kitus drąsiau elgtis, tai vyriausybei maža yra leidimo teisti Pajaujį, bet jai reikalinga, kad Seimas pasmerktų patį sąmokslą.

Ir čia vyriausybė stato ne pasitikėjimo klausimą, bet stato krašto atstovybei tam tikrą reikalavimą, kurio neišpildymas nulems ir pačios atstovybės likimą, nes tokia atstovybė, kuri gali kalbėti, kad rengimasis ginklu nuversti vyriausybę yra „nekaltas žaislas", išeina iš savo tiesioginio darbo funkcijos: valstybės saugumo, rimties kėlimo ir sėja ne tik nerimo, bet ir propagandos sėklą. Tam vyriausybė pasiryžusi griežtai padaryti galą. (Dešinėj ploja).

Pirmininkaujantis Ambrozaitis. Skelbiama pusei valandos pertrauka.

(12 val. 9 min.)

(Po pertraukos posėdis prasidėjo 13 val.).

Pirmininkas. Seimo posėdis tęsiamas. Žodį gauna atst. Dailidė.

Dailidė (vl.). Gerbiamieji Seimo atstovai! Atst. dr. Juozo Pajaujo suėmimas yra pirmas mūsų parlamentarinėje praktikoje Seimo atstovo imuniteto laužymas. Patiekta Seimui byla todel yra ne tik asmeninio, bet

ir principinio pobūdžio ir mums tenka visu rimtumu šitą bylą išnagrinėti ir padaryti tokį Seimo nutarimą, kuris, kaip precedentas, ateityje teigiamai atsilieptų į mūsų politines tradicijas.

Mes esam šiandien išklausę išsemiamą išrinktos Seimo tam reikalui komisijos pranešimą, padarytą Seimo atst. Toliušio, ir iš kitos pusės, paaiškinimą, kurį davė kaip atsakymą į interpeliaciją Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras. Mūsų pareiga iš patiektos mums medžiagos padaryti išvadas ir nusistatyti teisingai. To iš mūsų reikalauja mūsų sąžinė ir kaip Seimo atstovų, ir kaip piliečių ir, bendrai, kaip žmonių.

Pažiūrėkime dabar, kokia yra mums patiekta šitoje byloje medžiaga. Jeigu įsigilinsim į pranešimą komisijos referento, kuris šituo atveju atstovauja Seimui, kaip rinktos komisijos atstovas, tai mes pamatysime, kad dviem pagrindiniais klausimais, būtent, Seimo atstovo imuniteto klausimu ir kitu grynai juridinio pobūdžio klausimu, būtent, sąvokos in flagranti aiškinimo klausimu, atst. Toliušis patiekė čia visiškai aiškių įrodymų, būtent, kad pirmiausia, Seimo atstovo asmuo yra neliečiamas, vadinasi, kad jisai turi imunitetą ir toliau jisai įrodė, kad dr. Juozo Pajaujo atsitikime in flagranti nebuvo, reiškia, kad dr. Juozas Pajaujis yra suimtas nebevarydamas nusikalstamąjį darbą.

Iš kitos pusės, mes išklausėm taip pat lygiai išsemiamą pranešimą Ministerio Pirmininko prof. Voldemaro ir išklausę galėjome gauti įspūdį, kad pirmiausia Seimo atstovai imuniteto neturi, kad jeigu kai kurie formalumai ir liko suimant dr. Juozą Pajaujį neišpildyti, tai tie formalumai nėra esminės reikšmės, ir gelbėjant valstybę, valstybės reikalus, į tuos formalumus, į raides, nėra ko žiūrėti. Iš kitos pusės, p. Min. Pirmininkas patiekė labai plačius išvedžiojimus, paremtus citatomis ir įvairių įstatymų straipsniais del sąvokos in flagranti. Iš tų išvedžiojimų mes galėjom padaryti išvadą, kad, bendrai visą laiką, kai kuriais atsitikimais turime padėtį in flagranti ir kad tą visą laiką Seimo atstovas gali būti suimtas, pav. ir tais atvejais, kada jis turi „slaptą pasimatymą gatvėje". Čia jau jokio imuniteto, kaip matote, nėra.

Tokiu būdu šitoje svarbioje ir principinėje mums byloje mes išgirdome čia dvi priešingas nuomones. Norėdami išnešti teisingą sprendimą, mes turime ieškoti, kur yra tikra tiesa. Tai yra nelengvas uždavinys, kadangi komisijos atstovas mums pareiškė, kad visa medžiaga nebuvo komisijai duota, kad buvo duotos tiktai kai kurios ištraukos, liečiančios dr. Juozą Pajaujį ir kad komisija negalėjo tinkamai su visa byla susipažinti. Gal būt, kad šiuo tarpu turimos medžiagos ir

nebegalima viešumon kelti, bet aš manau, kad šis motyvas čia vargiai gali būti taikomas Seimo komisijai. Del to motyvo aš išsitarsiu dar toliau. Faktas lieka tas, kad Seimas visos medžiagos neturi ir ta medžiaga nėra patiekta. Todel mums ir kyla sunkumų esant reikalui aiškiai nusistatyti. Bet nežiūrint į visus tuos sunkumus, mes vis tik galime prieiti prie tam tikros ir aiškios išvados.

Kada man asmeniškai kyla klausimas, kaip čia surasti tiesą, aš pirmiausia statausi tokį klausimą: kieno pusėje gali būti labiau objektinga tiesa. Nes, ieškodami tiesos, mes turime kalbėti apie objektingą tiesą. Objektinga tiesa, mano supratimu, yra tokia, kuri visur ir visomis aplinkybėmis yra tiesa. Imdami vertinti komisijos pranešimą ir p. Ministerio Pirmininko duotus Seimui paaiškinimus, einant šituo kritierijumu, mes turėsim pasakyti, kad čia mūsų pasirinkimas greičiau turės linkti į komisijos pusę, negu į Ministerio Pirmininko pusę. Del ko? O štai del ko. Ministeris Pirmininkas labai plačiai ir, reikia pasakyti, vaizdžiai, išanalizavo paliestas byloje juridines sąvokas. Bet mes tomis sąvokomis negalime sulig jo pranešimu operuoti, kadangi ne visada prof. Voldemaras tuo reikalu vienaip kalbėjo. Čia, deja, šiandien mes išgirdome jį kalbant tiktai kaip Ministerį Pirmininką. Bet aš manau, Seimo atstovai labai gražiai atsimena tuos dar nesenus laikus, kada iš šitos pačios tribūnos kalbėjo prof. Voldemaras, del atstovų neliečiamybės, kaip Seimo atstovas. Aš turiu priminti prof. Voldemaro, kaip Seimo atstovo, kalbą, pasakytą 47 Seimo posėdyje, kuomet jisai pasiėmė žodį del apsilenkimo su statutu ir kalbėjo del Prezidiumo pareiškimo, kad atst. Trimako kalbos stenograma būsianti pasiųsta valstybės gynėjui. Tuomet prof. Voldemaras stojo ginti atstovų imunitetą. Jis savo kalboje tarp kitko šitaip pasakė: „Būna atsitikimų, kada atstovo neliečiamybė gali būti suvaržyta, gali būti reikalas atstovą išduoti prokuratūrai, bet tai daroma tik pačiai prokuratūrai to reikalaujant ir tai su Seimo pritarimu. Seimas tą klausimą svarsto, prokuratūra nereikalauja ir nutaria ar patenkinti reikalavimą ar ne." Čia, rodos, labai aiškiai pasakyta. Čia nurodyti du svarbiausiu dėsniu, kurie ir svarstomoje byloje negali būti aplenkti. Pirmas dėsnis yra tas, kad Seimo atstovas gali būti išduotas tik prokuratūrai reikalaujant. Šitą labai aiškia pareiškė 47 Seimo posėdy savo kalboje prof. Voldemaras. Antras dėsnis — tai Seimo pritarimo reikalingumas. Del antro dėsnio p. Ministeris Pirmininkas ir šiandien nesiginčija. Apie atstovo Pajaujo suėmimą buvo Seimui pranešta, šiandien mes tą klausimą svarstom. Bet kai del pirmo dėsnio, tai jis šiandien yra visiškai pamirštas. Iš komisijos

atstovo padaryto iš šitos tribūnos pranešimo mes žinome, kad atstovo Pajaujo byloje teismo nutarimo nebuvo, jokie teismo organai iškeliant šitą bylą nėra dalyvavę, byla yra iškelta vien tik politinės policijos daviniais.

Esant gi tokiai padėčiai, kuomet pats prof. Voldemaras, kaip Seimo atstovas, dar nesenai iš tos tribūnos visai kitaip buvo nusistatęs Seimo atstovų neliečiamybės klausimu, negu šiandien išdėstė, kaip Ministeris Pirmininkas, — mums, Seimo atstovams, tenka dėti daugiau svarbos komisijos referento pranešimui, negu pasiaiškinimui pono Ministerio Pirmininko.

Yra ir kitų motyvų, del kurių mes turime labiau pasitikėti komisijos pranešimu, negu vyriausybės pasiaiškinimu. Komisija, kaip visiems yra gerai žinoma, buvo sudaryta iš didžiausių frakcijų atstovų ir visos jos parinko juristus. Aišku, kad tokioj byloj, kur eina aiškinimas juridinių sąvokų, tik juristų nuomonė gali būti kompetentinga. Kada komisija išnešė sprendimą, kad suimant atstovą Pajaujį buvo apsilenkta su konstitucijos 38 §, tai man nejuristui tas komisijos sprendimas yra irgi kompetentingas. Tuo aš nė kiek neginčiju ponui Voldemarui teisės aiškinti įstatymus, nors jis nėra juristas profesionalas.

Einant toliau, tenka pasakyti, kad mums, kaip Seimo atstovams, šiandien tenka linkti prie komisijos išvadų dar ir kitais motyvais. Formaliai, profesorius Voldemaras sudarė vyriausybę ir atsistojo prie valdžios vairo, kaip yra žinoma, po gruodžio 17 dienos. Vyriausybė, kuri stojo prie valdžios vairo po perversmo ir kurią palaikančios partijos savo spaudoj tą perversmą yra pateisinusios, negali būti kompetentinga kelti bylų už perversmų rengimą savo priešininkams. Tai yra svarbus motyvas, nors mes galime į jį pažiūrėti vieni vienaip, kiti kitaip. Čia reikėjo ne.dviem priešingoms pusėms susitikti, bet bešališkam teismui tarti savo žodį. Tuomet mums būtų buvę lengviau tuo svarbiu klausimu pasisakyti. Bet vyriausybė ėmėsi atsakomybės pati, nežiūrint nurodytos aplinkybės, iškelti bylą, ir net nepranešdama teismo organams, ryžosi Seimo atstovą suimti. Tokiomis apystovomis mums gali atrodyti, kad čia iš tikrųjų eina koks tai puolimas iš vyriausybės pusės prieš Seimą ir kad atstovo Pajaujo byla taip pat yra iškilusi prie nenormalių sąlygų. Ir tikrai, visi, kurie seka spaudą po gruodžio 17 dienos, galėjo pastebėti, kad santykiai tarp Seimo ir vyriausybės visą laiką buvo įtempti ir pastaruoju laiku tas įtempimas didėja.

Kuo ta kova reiškiasi ir kokios jos priežastys? Trumpai sakant, priežastys yra tos, kad vyriausybė yra sudaryta ne iš Seimo daugumos

atstovų. Seimo dauguma yra kita ir todel aišku, kad susidarė nenormalios parlamentarinės sąlygos ir ta aplinkybė iššaukė neigiamą vyriausybės nusistatymą del Seimo, nors Seimas ir darė pastangų su vyriausybe susitaikinti ir nėjo skersai kelio vyriausybei, kuomet ši kreipėsi į Seimą su naudingais kraštui įstatymų projektais. Tokiu būdu puolančioji pusė visą laiką buvo valdančiosios partijos ir jų sudaryta vyriausybė.

Tas puolimas ėjo trimis kryptimis. Buvo įrodinėjama, kad vyriausybė nuo Seimo visai nepriklausanti, kad vyriausybė esanti priėmusi savo įgaliavimus ne iš Seimo, bet iš kariuomenės, kuri gelbėjusi Lietuvą nuo komunistų pavojaus. Todel, nebūdama priklausoma nuo Seimo, vyriausybė galinti su Seimu nesiskaityti. Tokių išvedžiojimų buvo randama labai dažnai valdančių partijų spaudoj, tiek „Ryte", tiek „Lietuvy", tiek „Tautos Valioj", tiek kitose pozicijos spaudos organuose, kuriuos kiekvienas Seimo atstovas yra matęs ir skaitęs. Šie laikraščiai dažnai skatino nesiskaityti su Seimu, neigti jo autoritetą, ir tuo, žinoma, kėlė krašte nerimą. Buvo kalbama visą laiką, kad Seimas bus ryt paleistas, poryt paleistas ir t.t. Kada Seimas vis delto pasiliko, tai tas visuomenėje buvo aiškinama tuo, kad Seimo dauguma daro nusileidimų, kad slaptai dauguma palaiko vyriausybę. Žinoma, tokiomis sąlygomis ir rimto kontakto tarp vyriausybės ir Seimo, kaip visuomenės ir tautos atstovybės, būti negalėjo.

Kita kryptis, kuria ėjo ir tebeeina kova su Seimu, — tai Seimo autoriteto niekinimas. Tas buvo daroma taip atvirai, kad reikėjo tik stebėtis, kaip gali vyriausybė sau lygiagrečio valdžios organo autoriteto žeminimą užmerktomis akimis toleruoti. Mums visai yra aišku, kad jei yra žeminamas vyriausybės autoritetas, tai tas ir Seimui nėra pakeliui, taip pat turėtų būti visiems aišku, kad jei žeminamas Seimo autoritetas, tai tas žeminimas kenkia ir vyriausybės prestižui. Šiandien gali būti viena politinių jėgų kombinacija, ryt — kita, bet padaryta visuomenės opinijoje spraga pasilieka; nupuolus valdžios autoritetui, ta spraga labai sunkiai duodasi užtaisoma ir gali labai neigiamai atsiliepti į visą mūsų tolimesnį politinį gyvenimą. Todel aišku, kad niekinti ar griauti Seimo autoritetą gali tik mūsų valstybės priešai, kuriems rūpi jų pačių rytojus, bet ne valstybės rytojus. Valstybė yra ne vienai dienai, bet ilgiems amžiams, ir kam rūpi valstybės reikalai, tam lygiai turi rūpėti ir Seimo, kaip valdžios organo, autoritetas. Juk valdžia, kaip visur, taip ir pas mus, susideda iš Seimo, vyriausybės ir teismo. Visi šitie trys aukščiausieji valdžios organai lygiai privalo turėti pagarbos ir nei vienas iš jų

neprivalo ieškoti sau pirmenybės, niekindamas kitus. Čia iš pusės vyriausybės mes pastebime jau per daug didelės tolerancijos visame, kas liečia Seimo niekinimą. Kiekvienas mūsų yra matęs ir skaitęs „Tautos Valią", kuri išeina karo cenzoriaus priežiūroj. Ar daug šiame laikrašty pagarbos Seimui? Bet tas pats yra ir „Lietuvyje" ir pagaliau paskutinių dienų „Ryte". Visokiais būdais dešinioji spauda siekia pažeminti Seimo autoritetą. Aš necituosiu begalinės eilės tos rūšies straipsnių, tik paminėsiu, kaip pavyzdį, kaip, sakysime, „Rytas" mėgina išaiškinti III-jo Seimo netinkamumą.

80 „Ryto" numery straipsny: „Kas daryti" randame išvedžiojimų, kuriais mėginama išrodyti, kad dabartinis Seimas nereiškiąs tautos valios del to, kad, girdi, esąs išrinktas mėginimo tikslu. Tauta norėjusi sužinoti, ką darys kairieji, kada gaus daugumą ir valdys kraštą. Dabar tauta, girdi, pamačiusi, kad blogai daro, ir dabar tauta jau nepasitikinti tokiu Seimu, reiškia, tokį Seimą reikia paleist. Išvedžiojimas, iš viršaus žiūrint, gal ir logingas. Kodel ne? Jeigu iš tikrųjų tauta rinko trečiąjį Seimą tik mėginimo tikslais, tai kodel dabar kada jis jau išmėgintas, taip sakant, kodel dabar tokį Seimą nepaleisti. Ir tikrai, kada Seimo autoritetas neapginamas, verčiau Seimą paleisti. Prieš tai nieko nebūtų galima pasakyti. Bet, ponai, negalima užmiršti kitos medalio pusės. Jei dabar įrodinėsime, kad Seimas yra išrinktas mėginimo tikslu ir jeigu su tuo sutiksime, tai kas garantuoja, kad jeigu bus išrinktas naujas Seimas ir jeigu, sakysim, daugumą jame turės krikščionys demokratai, kas garantuoja, kad ir tada neatsiras norinčių įrodyti, kad ir tas naujas Seimas yra išrinktas mėginimo tikslu. Aiškus dalykas, kad čia ne valstybiškas galvojimas. Čia yra nusižengimas prieš valstybės reikalus, čia yra žeminamas aukščiausios valstybės įstaigos autoritetas. Šitas žeminimas eina raudonu siūlu per visą valdančiųjų partijų spaudą.

Pagaliau ir pati vyriausybė šiuo klausimu jau aiškiai pasisakė. Ponas Ministeris Pirmininkas savo kalboj, pasakytoj iš šios tribūnos kovo 8 d., aiškiai pareiškė, kalbėdamas į socialdemokratus, kad jeigu p. Kairio grupė pareikštų jam pasitikėjimą, tai būtų tiktai didžiausia krašte propaganda. Ir aš manau, visi Seimo atstovai iš tų žodžių suprato, kad pareiškimą pasitikėjimo iš kairiojo Seimo sparno dabartinė vyriausybė laikytų neigiamu reiškiniu. Kitaip tariant, tai buvo lyg ir paniekos pareiškimas visai Seimo grupei. Aš manau, kad kiekviena Seimo grupė, ar ji yra dešinėje, ar kairėje, lygiai yra verta pagarbos, kol eina savo pareigas šitoj aukštoj įstaigoj. (Ats. Toliušis iš viet.: Visai teisingai.). Todel niekinti nei socialistų nei dešiniųjų grupių, manau, nereikėtų.

Ypač nereikėtų tai daryti viešai iš Seimo tribūnos. (Iš sd: Ypač nereikėtų Miniseriui Pirmininkui.). Bet kada šitas pareiškimas buvo padarytas, tai buvo padaryta tam tikru tikslu. Buvo pasakyta, kad Seimas, jo kairysis sparnas, ypač socialdemokratai, dirbą priešvalstybinį darbą. Ir buvo paaiškinta, kad kas būsiąs opozicijoj vyriausybės programai, tas būsiąs opozicijoj Lietuvai. Kadangi valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai aiškiai buvo opozicijoj žymiai vyriausybės programos daliai, tai iš to beliko daryti išvada, kad kairysis Seimo sparnas esąs opozicijoj Lietuvai, o su opozicija Lietuvai galima ir reikia kovoti. Ir šios išvados kaip tik buvo taikomos kairiajam Seimo sparnui. Ponas Ministeris Pirmininkas kovo 8 d. aiškiai pasisakė, kad vyriausybė kovos su Seimu, tegul ne su visu Seimu, o tik su jo kairiuoju sparnu. Bet kadangi kiekviena Seimo frakcija yra Seimo dalis, tai negaliu sau įsivaizduoti, kad bent kuri Seimo grupė del Seimo autoriteto žeminimo, ypač iš šitos tribūnos, neužsigautų ir prieš tą žeminimą neprotestuotų. Čia nesvarbu, į kokią Seimo grupę žeminimas yra nukreiptas. Jeigu šiandien matyčiau, kad panieka yra atkreipta prieš kokią nors dešinę grupę, net ir pačią dešiniausią, tai aš prieš tai lygiai protestuočiau. (Atst. Ambrozaitis iš viet.: Pats netiki tam, ką sakai). Todel aš manau, kad šitas kairiojo sparno neigimas ar paniekinimas, kuris buvo pareikštas kovo 8 d. iš Seimo tribūnos, buvo nę kas kita, kaip apsireiškimas kovos, kuri visą laiką po gruodžio 17 d. perversmo eina tarp vyriausybės ir Seimo. Aš nesigilinsiu toliau į tos kovos priežastis, nenagrinėsiu, kokios gali būti tos kovos pasėkos, bet turiu pabrėžti, kad šita kova yra mūsų valstybei didžiai žalinga. Šita kova neleidžia kraštui konsoliduotis viduje, o turint galvoje Lietuvos tarptautinę padėtį, tokia kova mums gali būti visa pražūtinga. (Skambutis).

Pirmininkas. Prašau kalbėti arčiau klausimo.

Dailidė. Šita kova privedė jau prie atviro grasinimo iš vyriausybės pusės opozicijos atstovams iš Seimo tribūnos ir pagaliau šitas grasinimas balandžio 4 d. yra įvykintas. Aš nežinau, ar yra ryšys, tiesioginis ryšys, tarp p. Ministerio Pirmininko grasinimo kovo 8 d. ir dr. Juozo Pajaujo suėmimo balandžio 4 d. Bet esant tokioms apystovoms, pasireiškus tokiai vyriausybės tendencijai, apie dr. Pajaujo bylą susidaro ypatinga atmosfera ir mes negalime užmiršti vyriausybės anksčiau padarytų pareiškimų, kada šiandien mes balsuojame ar prieš dr. Juozo Pajaujo paliuosavimą. Visi šitie motyvai turi būti mūsų priimti domėn, kada mes tariam savo žodį, tuo labiau, kad vyriausybė šiandien mums yra aiškiai

pasakiusi iš šitos tribūnos, kad ji Seimo atstovą Pajaujį nepaliuosuos, jeigu bus Seimo priimtas nutarimas paleisti d-rą Juozą Pajaujį, kaip neteisėtai suimtą, suprantu — neteisėtai — kaip neišpildžius tam tikrų reikalavimų, aiškiai konstitucijos numatytų, — tai tada būsiąs išspręstas tautos atstovybės likimas. Iš to pasakymo man visai yra aišku, kad Seimas bus paleistas. Jeigu vyriausybė tokius pareiškimus daro iš Seimo tribūnos, reikia manyti, kad ji juos ir įvykdys. Aš pilnai pritariu p. Ministerio Pirmininko nusistatymui, kad jeigu Seimas, kaip toks, negali atlikti tinkamai savo pareigų, ar susidaro negalimos jo darbui sąlygos, ar del to, kad vyriausybė Seimu nepasitiki, net ant tiek, kad, sakysime, negali Seimui, Seimo išrinktai komisijai įduoti tų dokumentų, kurie liečia Seimo atstovo suėmimo klausimą, tai aiškus dalykas, kad tokiais atsitikimais Seimas turi būti paleistas, jeigu tik vyriausybė yra tikra, kad Seimas neatvaizduoja tiksliai krašto valios.

Krašto vidaus padėties konsolidacija reikalauja, kad šiais atsitikimais Seimas būtų paleistas, ir aš manau, kad vyriausybė, kuri šiuo Seimu nepasitiki, tai padarys. Norėdamas, kad šits žygis būtų įvykdytas, aš ir pareiškiu, kad tiek aš, tiek mano draugai iš valstiečių liaudininkų frakcijos, prieiname išvados, jog mes tomis aplinkybėmis, kokiomis yra šiandien sprendžiamas klausimas del atstovo Pajaujo išdavimo, turėsime balsuoti už Seimo išrinktosios komisijos rezoliuciją. Greta šito, mes, valstiečių liaudininkų frakcija, žinodami, kad vyriausybė mums, kaip tam tikrai Seimo grupei, yra pareiškusi nepasitikėjimą ir kad tuo pačiu yra pareikštas nepasitikėjimas ir visam Seimui, nes valstiečiai liaudininkai su socialdemokratais ir mažumomis vis delto sudaro šiame Seime daugumą, taigi ir mes, gerbdami Seimo autoritetą, negalime atsilyginti kuo kitu, kaip tik tuo, kad ir iš savo pusės turėsime pareikšti vyriausybei nepasitikėjimą. (Kairėj triukšmingas plojimas.).

Pirmininkas. Daugiau užsirašiusių tuo klausimu kalbėti nėra. Diskusijos yra baigtos. Žodį gauna referentas.

Referentas Toliušis (vl.). Gerbiameiji Seimo atstovai! Aš nevarginsiu gerbiamąjį Seimą ilgais išvadžiojimais ir samprotavimais, bet esu priverstas atsiliepti į diskusijose iškeltas mintis. Teisybė, diskusijose dalyvavo nedaug atstovų, bet vis delto nemaža minčių čia buvo pareikšta, ir mano, kaip referento, pareiga yra bent prie svarbesnių minčių apsistoti.

Pirmiausia, liečiant atstovo Pajaujo išdavimo klausimą, tenka apsistoti prie vieno pagrindinio dalyko. Ir atstovas Karoblis ir p.

Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras, kalbėjo čia del vieno dalyko, būtent, kas svarbiau Pajaujo klausime: ar forma ar esmė; ar galima formą visiškai paneigti ir kalbėti tik del esmės, ar forma irgi turi tam tikros reikšmės. Šiuo atžvilgiu ir p. Karoblis ir Ministeris Pirmininkas, nors ir pripažino šiokios tokios reikšmės formai, bet galutinoje išvadoje priėjo prie to, kad formaliniai motyvai šioje byloje nieko nereiškia. Aš visai nesuprantu p. Ministerio Pirmininko logikos. Jis kalbėjo labai ilgai del formalinių motyvų tik tam, kad galų gale galėtų pasakyti, jog tie formaliniai motyvai neturi jokios reikšmės. Tai kam kalbėti ir gaišinti laiką, jei galų gale pasakoma, kad formaliniai motyvai neturi vertės ir kad klausimą turi nulemti kas kitas? Atstovas Karoblis nebuvo tiek griežtas del formalinių motyvų, nes jis su tam tikra rezerva pareiškė, kad klausimai del in flagranti ir kiti yra ginčytini. Taigi, jis taip aiškiai klausimo nestatė, bet vis del to pasakė, kad formaliniai klausimai dabar neturi aktualios reikšmės.

Aš turiu pasakyti, kad nesutinku nei su atstovo Karoblio išvadžiojimais, nei su tvirtinimais p. Ministerio Pirmininko, kuris visai paneigė formalinius motyvus. Visiems juristams, tur būt žinoma, kokios reikšmės teisme ir kitur turi forma. Juk yra žinoma, kad teisme netinkamai iškelta byla yra marinama aukščiausioje instancijoje — Vyriausiame Tribunole — tik del to, kad ji netinkamai iškelta. Man rodos, kiekvienas juristas tai turi žinoti. Be to, ar kiekviena medžiaga galima teisme operuoti? Policijos kvotos net skaityti teisme neleidžiama, ne tik jąja operuoti. Esant tokioms aplinkybėms, ar galima sakyti, kad forma neturi jokios reikšmės? Taip sakyti, man rodos, yra neigti viską, nes galų gale ir visi įstatymai yra ne kas kita, kaip forma, kurią gyvenimas paskui užpildo turiniu.

Tuo būdu, čia yra pagrindinis skirtumas komisijos ir vyriausybės pažiūrose į šitą klausimą. Komisija pripažįsta, kad atst. Pajaujo suėmimas pirmiausia yra formalinis klausimas. Mes nežinome dar ir negalime net žinoti, ką teismas pasakys šioje byloje. Sakysime, kad teismas d-rą Pajaujį visai išteisins; juk toks atsitikimas yra visai galimas. Tai ar galima šiandien vien esminę pusę imti? Ar mes išnagrinėjome bešališkai visą bylą, ar turėjome visą medžiagą savo rankose? Ar mes esam teisėjai ir ar p. Ministeris Pirmininkas yra teisėjas? Ne, nei mes nei jis nesame teisėjai. (Kairėj ploja). Ir man rodos, kad komisija visai teisingai pasielgė, jeigu ji išstudijavo tiktai tą medžiagą, kuri jai buvo patiekta; ji negalėjo į smulkmenas įsigilinti, nes byla jai ne buvo patiekta, bet komisija žiūrėjo daugiau į formalinį klausimą.

Todel visus išvedžiojimus apie tai, kad Seimo nutarimu norima pridengti nusikalstamas darbas, kad čia norima palengvinti kaltinamųjų situaciją, aš turiu griežtai atmesti. Siūlomoji komisijos rezoliucija nieko bendra neturi su tuo, nes dar nėra konstatuotas nusikalstamojo darbo faktas, dar nėra teismo sprendimo.

Gi jei žiūrėsim į klausimą vien iš formalinės pusės, tai rasime visą eilę argumentų, kurie remia komisijos nusistatymą. Juk jeigu atsiversime net pirmąjį baudžiamojo proceso straipsnį, tai jau ten rasime, kad niekas negali būti persekiojamas ir baudžiamas už nusikaltimą ar nusižengimą, nepatraukus to asmens atsakomybėn to statuto nustatyta tvarka. Vadinas, jei asmuo netinkamai patrauktas atsakomybėn, tai ir teismo negali būti. Man rodos, nuo to straipsnio reikėtų pradėti kalbėti.

Toliau man teks atremti ir kai kuriuos kitus dalykus. Čia buvo iškilęs ginčas ir p. prof. Voldemaras plačiai įrodinėjo, kad ats. Pajaujis yra suimtas in flagranti. Jis nurodė, kad mano kalba esanti visai nelogingа, nes aš randąs, kad pas mus ir yra in flagranti ir nėra. Taip, baudžiamasis procesas nežino specifinės juridiniu atžvilgiu in flagranti sąvokos, o konstitucija žino. Vadinas, mes galime operuoti tik tuo, kas konstitucijoje yra nustatyta. Konstitucijoje šita sąvoka yra siaurai apibūdinta, nes nustatytas tik vienas lokalinis momentas, būtent, užtikimas nusikaltusiojo nusikaltimo vietoje. Mes apie tai ir kalbame. Kai del 257 str., kad ten kalbama apie in flagranti, tai, man rodos, juristų tarpe sunku būtų tai tvirtinti. Jei žmogus mėgina pabėgti, nežiūrint to, kokį nusikalstamą darbą ir kada jis yra padaręs, tai skaityti tokį atsitikimą in flagranti jokiu būdu negalima.

Toliau, Ministeris Pirmininkas ilgą laiką pašventė tam, kad galėtų įrodyti, jog čia yra tęsiamas nusikalstamas darbas. Jei čia yra tęsiamas nusikalstamas darbas, tai kiekvienas momentas yra in flagranti. Aš jau ir pirmoj savo kalboj pabrėžiau ir dar kartą turiu pažymėti, kad 102 b. st. str. visai nėra inkriminuojamas atstovui Pajaujui; jam inkriminuojami tiktai 49, 50 ir 126 str. str., tai yra pasikėsinimas ir ruošimasis prie nusikalstamo darbo. Vadinas, tik su tuo mes ir turime formaliai skaitytis. O jeigu taip yra, tai čia nėra tęsiamojo nusikalstamojo darbo. Tęsiamąjį darbą galima tik tuomet pripažinti, jei yra nors vienas pirmykštis tvirtas nusikalstamas faktas. Pavyzdžiui, bigamija yra tęsiamas nusikalstamas darbas, nes ten žmogus vieną kartą vedęs ir teisėtai nepersiskyręs veda antrą kartą ir tuo būdu papildęs nusikaltimą, pasilieka tęsiamoj nusikaltimo padėty.

Čia yra vienas aiškus neabejotinas nusikaltimas — būtent antros vedybos ir paskui pasilikimas toj padėty. Arba žmogus suklastavo dokumentus, su jais gyvena ir tuo būdu padaręs nusikaltimą, tą nusikaltimą tęsia. Kareivis pabėgo iš kariuomenės; vienas nusikaltimo faktas jau įvyko ir toliau tęsiasi.

Bet ar čia Pajaujo byloje yra tas neabejojamas pirmykštis faktas pradžia, iš kur galima pradėti nusikalstamojo darbo tęsimą. Kaip tik to nėra, ir komisija šituo reikalu nebuvo įsitikinusi. Jeigu kalbėti apie 102 b. st. str., kuriuo net nėra kaltinamas atst. Pajaujis, tai aš sau leisiu pacituoti iš senato praktikos, iš to pat Tagancevo, štai kuriuos Senato paaiškinimus:

1) „Dlia primečanija st. 102 neobchodimo ustanovit po obstojatelstvam dela s soveršennoju nesomnennostju, čto soobščestvo postavilo svojeju celju nasilstvennoje izmenenie ustanovlennago osnovnym zakonam obraza pravlenija ili ottorženija časti territorii" (908/6 o. c.).

2) „Soobščestvo predpolagajet edinenie uže sostojavšejesia. Odno tolko rasprostranenie idej v predpoloženij o neobchodimosti obrazovat soobščestvo, obmen myslej, obsuždenie planov ustrojstva takovogo, možet razsmatrivatsia tolko kak popytka obrazovat soobščestvo, daže sobranie v kakom libo meste izvestnago čisla lic s celju podobnago predvaritelnago obsuždenija ne sostavliaet ešče prestupnago soobščestva" (kas dep. 905/4 po d. Lobkovskago)

Kaip matome, rusų senatas žiūrėjo į klausimą daug liberališkiau negu mūsų dabartinė vyriausybė.

Iš tos medžiagos, kuri komisijai buvo pristatyta, komisija negalėjo prieiti išvadą, kad tikrai buvo sudaryta organizacija, kuri pastatė sau tikslą nuversti esamąją dabar tvarką. Todel ir išvados del tęsiamo nusikaltimo darbo turėjo atpulti.

Toliau kalbama buvo p. Ministerio Pirmininko del mūsų konstitucijos nustatyto atstovų imuniteto. Ir čia buvo prieita ligi to, kad buvo įrodinėjama, jog imuniteto pas mus visai nėra; nors konstitucijoje straipsnis ir yra įrašytas, bet tas jokios reikšmės neturi, tai yra lex imperfecta — įstatymas be sankcijos arba, kitaip sakant, bebausmės; *todel kiekvienas policininkas gali paimti* Seimo atstovą už pakarpos ir viskas bus tvarkoj. Einant ta logika, policininkas gali ir Ministerį Pirmininką paimti už pakarpos ir bus tvarkoje. (Vl. ploja). Jeigu p. Ministeris Pirmininkas čionai tvirtina, kad tai yra lex imperfecta ir kad nėra sankcijų, tai jis klysta. Sankcija yra 498 b. st. str., kur kalbama apie neteisėtą laisvės atėmimą. Jeigu konstitucijoje pasakyta, kad atstovas

gali būti suimtas tik Seimui sutikus, arba užtikus jį in flagranti ir jei yra įvykis, kur tų nuostatų nebuvo prisilaikyta, tai tam kaip tik ir yra numatyta sankcija 498 b. st. str. Jeigu valdininkas tai padarė, tai atsako einant 636 str., todel, kad jisai pasisavino tą, ką įstatymas neleidžia, už tai jis ir atsako.

Čionai p. Ministeris Pirmininkas nurodo: pažiūrėkim į Rusijos dūmą, tenai buvo iš vienos pusės učreždenije gosudarstvennoj dumy nuostatai apie atstovų neliečiamybę, iš antros pusės buvo nustatytos tam tikros bausmės už neliečiamybės laužymą baudžiamajame kodekse. Aš turiu pasakyti, kad tai yra galimas daiktas, bet kodekse buvo nustatyta padidinta sankcija. Tenai už žmogui laisvės atėmimą buvo nustatyta nedidelė sankcija, del dūmos narių norėjo sunkiąją bausmę padidinti ir todel įvedė specialius straipsnius į baudžiamąjį kodeksą. Tokios reikšmės turi 328 str. uloženija o nakazanijach.

Toliau sakoma, kad straipsniai konstitucijoje del imuniteto yra deklaratyvinio pobūdžio ir kadangi jokio įstatymo išvystyti tą deklaraciją neišleista tai ir imuniteto jokio nėra. Ta pačia analogija eidamas aš turiu paklausti p. Ministerio Pirmininko, kuriuo įstatymu veikia Ministerių Kabinetas? Einant p. Ministerio Pirmininko logika, galima prieiti prie išvados, kad Ministerių Kabinetas yra nelegalinė organizacija. Einant šita logika, mes galime prieiti prie Gerkuleso stulpų, mes galime prieiti prie super kriticizmo ir galime abejoti, ar yra pasaulis, ar yra žmogus. Einant sofistiniais išvedžiojimais, galima prieiti išvados, kad abelnai nieko nėra. Bet mes taip toli neiname. Mes turime aiškų įstatymo dėsnį ir tuo dėsniu mes galime operuoti.

Toliau, sakoma, kad, girdi, siūloma Seimui priimti rezoliucija del Pajaujo paliuosavimo vyriausybei neprivaloma. Ar gali Seimas priimti rezoliuciją? Čia, — sakoma, — klausimas yra neaiškus, gal būti tam reikalingas įstatymas. Aš turiu pasakyti, kad pirmiausia mes turime vaduotis Seimo statutu, kuris yra įstatymu ir, antra, turime iš savo praeities papročių ir tradicijų. Ir vienas ir antras būdas duoda pakankamai medžiagos šitam klausimui išspręsti. Seimo statuto 88 §-as sako: „pasiūlymai, kurie neturi įstatymo sumanymo reikšmės, reikalingi tik vieno svarstymo ir balsavimo". Jeigu jau kyla toksai klausimas, kad reikia rezoliuciją apie Pajaujo paliuosavimą pravesti įstatymo keliu, taip p. Ministeris Pirmininkas galėtų pasakyti, kad ir nepasitikėjimą pareikšti reikalinga įstatymo keliu, reikia trimis skaitymais balsuoti ir Valstybės Prezidentui pasiųsti. Bet man rodos, kad ligi tokių išvedžiojimų mes dar nesame priėję. Toliau turiu pasakyti, kad klausimas del išdavimo nėra

naujas, jau Seime buvo kartą tas svarstoma, ir kada buvo pareikalauta išduoti, Seimas savo nutarimu, bet ne įstatymu, nutarė neišduoti. Tokiu būdu mes galime vaduotis tradicijomis ir papročiais, kurie nusistovėjo ir nėra ko mums čionai tokį klausimą kelti, ar pakanka rezoliucijos ir ar nebereikia įstatymo. Aišku, Seimo priimtoji rezoliucija vyriausybei bus privaloma. Jeigu vyriausybė to nutarimo nepildo, tai reikia prieiti prie išvados del galimybės tai vyriausybei pasilikti prie valdžios.

Toliau del ginčo tarp Ministerio Pirmininko ir manęs, ar atst. Pajaujis prisipažino, ar ne. Prisipažinimas yra subjektyvus dalykas. Kiekvienas, kuris buvo teisme, žino, kad tardytojas ir vėliau teismas stato kaltinamajam klausimą: ar tamsta prisipažįsti tuo, kad tada ir tada, tenai ir tenai esi padaręs tą ir tą, ir čia kaltinimas tiksliai formuluojamas. Ir kaltinamasis atsako, ar jis prisipažįsta, ar neprisipažįsta. Tokio klausimo atst. Pajaujui visiškai nebuvo pastatyta ir todel kalbėti apie tą, kad jisai prisipažino, negalima. Bet reikia daryti išvadas iš to, ką jisai yra pasakęs. Jisai sako, kad turėjęs tikslo ginti konstituciją. Tai nėra bloga intencija, įstatymų kol kas neuždrausta. Jeigu buvo norėta pasakyti, kad jisai tuo pripažino savo kaltę tais straipsniais, kurie jam inkriminuojami, tai kaip tik tos kaltės jisai neprisipažino.

Ką dar reikia pridėti? Gal pridėti tą, kokie esminiai daviniai prieš Pajaujį čia paaiškėjo. Man rodos, kad čionai buvo pasakyta viskas, kas yra baisiausio ir biauriausio prieš atstovą Pajaujį, čionai buvo visi įrodymai prieš išdėstyti. Ir ką iš to visko galima matyti? Kaip didžiausia kaltė paskaitoma slaptas pasimatymas gatvėje. Antra, kad jisai turėjo konspiratyvius butus ir organizavo organizaciją su tikslu ginti konstituciją. P. Ministeris Pirmininkas sako: aš tai intencijai netikiu. Galima tikėti, galima ir netikėti — teismas nustatys, kaip buvo. Bet iš anksto negalima pasakyti, kad buvo kitaip, jeigu žmogus taip sako. Be to, aš turiu pasakyti, kad visi tie parodymai prieš ats. Pajaujį yra parodymai tų pačių kaltinamųjų toje pačioje byloje. Gerbiamieji, mes visi žinome, kokios reikšmės turi apkalbėjimai, kaip rusai sako „ogovor". Tai nėra liudininkų parodymai, bet tai yra kaltinamųjų parodymai, kurie visokius psichologinius motyvus gali turėti, kurie gal savo kailį gelbėdami, arba norėdami prisigerinti, gali tą ar kitą pasakyti; ir todel teismas į tokius parodymus žiūri labai atsargiai. Tik tų trijų asmenų ir tų pačių kaltinamųjų yra šitoje byloje parodymai, jokių liudininkų parodymų nėra.

Ponas Ministeris Pirmininkas pareiškė, kad Seimas ne tik negali pareikalauti paleisti Pajaujį, bet turi jį savo nutarimu pasmerkti. Aš

turiu pasakyti, kad Seimas niekada nepagyrė ir nepagirs jokių sąmokslų ir perversmo rengėjų. Čia negali būti jokios abejonės. Bet Ministeris Pirmininkas pasivėlino laiku. Jis turėjo ateiti su paprasto bešališko teismo sprendimu ir tada pastatyti tą klausimą. Kol tokio sprendimo nėra, mes padarytume didelį nusikaltimą, nes darytume spaudimą į teismą ir galėtume jį išvesti iš lygsvaros. Kol teismas neišsprendė bylos, kaip galima užbėgti jam už akių, todel mes negalim dabar, kol nėra teismo sprendimo, tą žmogų pasmerkti ir atidėsime tą pasmerkimą vėlesniam laikui.

Gerbiamieji, mes gyvenam istorinį momentą. Čia pastatytas klausimas taip, kad iš mūsų nutarimo turės būti padarytos didelės reikšmės išvados. Bet mes negalime pasiduoti bauginimams. Mes galime atsistoti tik ant formalaus pagrindo ir galime pasakyti, kad suimant ats. Pajaujį nebuvo prisilaikyta įstatymų. Kadangi čia eina klausimas ne vieno atskiro žmogaus, ne kurios nors frakcijos klausimas, bet yra pastatytas Seimo autoriteto ir garbės klausimas, tai šiuo klausimu jokio kompromiso būti negali. (Kairėj ploja).

Pirmininkas. Žodį gauna Ministeris Pirmininkas.

Ministeris Pirmininkas A. Voldemaras. Kalbėjusieji statė du klausimu. Vienas kalbėjo valstiečių liaudininkų frakcijos vardu, kitas — neva komisijos vardu, bet faktinai ponas Toliušis gynė ne komisijos, kaip tokios, bet komisijos daugumos nuomonę, nes komisijoj šiuo klausimu kaip tik buvo dvi nuomonės.

Pono Dailidės kalba buvo lyg ta gulbės daina ar sąžinės egzaminas. Kada reikalinga išeiti iš Seimo, laukiama, kad Seimas būtų paleistas ir tas momentas jam pridavė daugiau dvasios pakilimo ir daugiau objektingumo, negu Toliušiui, kuris norėjo komisijos vardu kalbėti.

Nenorėdamas gilintis į tuos momentus, aš noriu tik viena pabrėžti. Ypač jeigu yra nepaprastos reikšmės momentas, tai yra senai žinomas dėsnis, — kad niekumet negalima iškraipyti priešo nuomonės. Čia man kaip tik buvo prikišta tokių dalykų, apie kuriuos aš nė nesapnavau, ir prikišta man tokių argumentų, kurių aš nevartojau. Todel turiu pabrėžti, kad tuo atveju reikėtų klausimą imti rimčiau ir giliau.

Ponas Toliušis, kad pradėtų vėl iš formalios pusės, primeta man, kad esu sakęs, kad nereikalinga formalumai; iš kitos pusės, kad aš daug laiko žaidžiąs. Aš nesakiau, kad nereikalingi formalumai, tik pabrėžiau atstovo Karoblio mintį, kad formalumų klausimas jau yra istoriškas,

kad stadija, kurioj formalumai turėjo būti statyti, jau yra praeity ir negalima grįžti atgal ir pradėti statyti formalumų iš naujo. O tai visai kas kita, negu pasakyti, kad formalumai yra nesvarbūs. Bet ir antraip pastačius klausimą, aš vis delto pabrėžiu, kad ir istoriškai imant vyriausybės pasielgimas buvo teisėtas įstatymo atžvilgiu ir jai nieko prikišti negalima. Aš įrodinėjau, kad Pajaujo nusikaltimas yra tęsiamas nusikalstamas darbas ir tuo klausimu aš tik galėčiau pakartoti tuos argumentus, kuriuos aš jau esu minėjęs ir gal būt juos dar išvystyti. Taip *buvo tęsiamas nusikalstamas darbas, kuris prasidėjo, jo paties* pareiškimu, dar sausio mėnesy, nepasibaigė ir negalėjo pasibaigti jo suėmimo dienoj. Nes gi tiktai tada, kada Krupavičius nuvers esamą kabinetą, tada tik jis su savo visa organizacija išeis į gatvę. Vadinasi, jo organizacijos tikslas buvo nustatytas — kada bus visai kita valdžia. Reiškia, ne kovo 14 ir ne 15 dieną, tuo terminu ar vėliau tas darbas nepasibaigė, nes turėjo prasidėti tik tada, kada išeis Krupavičiaus organizacija. Vadinasi, tai buvo nusikalstamas darbas tęsiamas ir todel atstovas Pajaujis suimtas in flagranti. Aš pilnai palaikau tą, ką esu jau pasakęs.

Dailidė pripažįsta, kad galima ir negalima išvystyti visų argumentų. Aš jų todel ir nevysčiau. Aš nekalbėjau apie naujo kabineto vardus, naujo prezidento, kuris irgi buvo numatytas. Kadangi ten yra kai kurie vardai, prieš kuriuos mes neturime dar įrodomos medžiagos, kad jie patys darė, tai vyriausybė moraliai negali paskelbti tų vardų, kaip buvo nutarta padaryti, nes, kaip sakiau, del jų nėra įtariamos medžiagos. Tačiau turiu pabrėžti, kad ir kabinetas ir vardai buvo nužiūrėti ir eilė kitų *pakeitimų — viskas buvo nužiūrėta.* Todel čia apie tą planą sukilimui padaryti ginkluotai valdžią nuversti netenka abejoti.

Tie visi daviniai yra, bet iš tribūnos atvirame Seimo posėdy jų skelbti, kad paskui būtų išnešti į gatvę, *negalima.*

Komisija žiūri labai formalumų ir todel ji turėjo ir pati sau tą formalumą pastatyti. Komisija buvo išrinkta ne kokiu nors teismo organu, ne teisti gyvus ir mirusius, bet komisija konkrečiai — Pajaujo klausimu. Ir koks jos uždavinys yra? Kiek aš supratau iš atstovo žodžių — kad komisija nemačiusi visos bylos. Bet tada ji ir negalėtų tvirtinti ir pagaliau komisijai niekas ir nedavė bylą tvirtinti. Visos bylos niekas nedavė ir Seimui spręsti kaip teismui, bet davė tik įsitikinti, ar yra pamatuotai suimtas, ar yra suimtas in flagranti, ir kaip pagaliau Seimas įsivaizduoja jo paleidimo klausimą: ar atskiru įstatymu, ar nuversdamas valdžią ir pastatydamas kitą — tą jis gali padaryti parlamentariniu

būdu. Komisija pati turėjo nusibrėžti sau ribas, bet ji panorėjo daug plačiau eiti. Dar kas ne geriau — pasirodė, kad komisijos dauguma priėjo prie klausimo su savotišku maštabu: Toliušis išreiškė pageidavimą, kad byla būtų teisiama apygardos teisme ir citavo pirmuosius baudžiamojo proceso straipsnius. Pirmas straipsnis kalba apie normalius taikos teismus ir apygardos teismus. Apie kitokį teismą baudžiamojo proceso pirmas straipsnis nekalba. Jis čia norėjo įrodyti, kad yra apsilenkiant su baudžiamuoju procesu iškeliama byla ir kad nesanti kvalifikuota tuo ar kitu straipsniu. Bet Toliušis negalėjo užmiršti kito dalyko, kad pas mus Lietuvoj yra mūsų išleistais įstatymais numatyta ir eilė kitų teismų. Gerai ar blogai, tai kitas dalykas.

Jeigu paimsim „Vyriausybės Žinias" nuo pat pradžios, rasime pulko teismo įstatus, kariuomenės teismo įstatus ir karo lauko teismo įstatus ir ypatingus įstatus valstybės apsaugai, kur nurodoma ir procesas ir ypatinga tvarka. (Atst. Purėnienė iš viet.: Kokia, būtent?) Prašau pasakyti, tamsta esi juristas, kuriam p. Dailidė išdavė atestatą, tai tamstai toji tvarka turi būti žinoma. Ir bylų ir tos srities visą eilę turėjome ir toms byloms tvarka nustatyta yra. Ir todel aš supratau tą norą ir tą citavimą I baudž. proc. straipsnio, kaip norą, kad ta byla būtų atiduota apygardos teismui. Tai sakau, ne tokiais laikais mes gyvename. Žinoma, didelė nelaimė, kad taip yra, bet veikia kiti teismai, kurie turi savo procesą, savo procedūrą. Be to, reikia žinoti, kad esant karo stoviui, visos konstitucinės garantijos nustoja veikusios ir asmens laisvės garantijos sustabdomos. Tai tuo atžvilgiu, jeigu gyvename išimtina padėtimi, išimtinais įstatymais, tai kaip galima argumentuoti iš baudž. st. ir proc., kurie yra taikomi tiktai normaliais laikais. Vadinas, šitie visi argumentai, arba eina pro šalį, arba turi noro privesti prie to, kad klausimas, kad šita byla būtų atiduota apygardos teismui. Dabar pereisiu prie komisijos. Komisija žiūrėjo į klausimą iš formalinės pusės, įkibo, kad kaltinimas nėra suformuluotas, nėra pagrįstas vienu kitu straipsniu. Ne taip reikėjo žiūrėti, o taip kaip išimtinomis teisėmis bylos eina, ar kariuomenės teisme, ar karo lauko teisme ir kas nukreipia ir kokia tvarka nukreipia tos bylos eigą, prisilaikant mūsų įstatymais, mūsų čia Lietuvoj išleistais įstatymais. Ir apie tą pusę komisija nenorėjo nė pusės žodžio pasakyti. Ir todel visi tie argumentai eina visai pro šalį.

Dar buvo norėta man primesti prieštaravimų, kad atsitikime su Trimaku kalbėjau viena, o čia kalbu kita. Nei tada nei dabar priešingumų nesakiau, aš irgi pripažįstu principą, kad tautos atstovybė

gali būti tiksli, jeigu ji bus stipri tautos atstovybė, o tai galės būi tik tada, kada ji bus į aiškiai juridines formas įstatyta. Bet pripažinimas to principo, tai nereiškia, kad jau visi formalumai tuo atžvilgiu yra aiškūs. Ir tenai klausimas buvo toks, ar Seimo Pirmininkas privalo pranešti prokuratūrai, neatsiklausęs Seimo apie išdavimą. Aš tuomet protestavau, kad Seimo Pirmininkas negali, neprivalo tai daryti, nes tai neatatinka Seimo garbei. O jeigu iš tikrųjų nusižengė, tai prokuratūra gali kelti bylą. Bet tada buvo visai kitas laikas, tada neveikė išimtini įstatymai, išimtini teismai. Dabar visai kas kita, dabar mes gyvename visai kitokiomis aplinkybėmis. Taigi, principas lieka tas pat. Aš ir šiandien pakartoju, jeigu norima tikrą atstovybę kraštui, tai reikia pastatyti į aiškias vėžes. Ir jau šiandien sakiau, kad juridiškai man kyla klausimas, ar tam tikri konstitucijos dėsniai yra deklaratyvinės ar dispozityvinės reikšmės. Todel sakau, ne dabartinės vyriausybės kaltė yra, kad šitie dėsniai aiškiai nenustatyti, kad nėra aiškių normų ir todel negalima apie tai kalbėt.

Dar p. referentas atstovas Toliušis nurodė į eilę nusikaltimų iš vyriausybės pusės, kuriuos įrodinėjo ir 636 ir kitais paragrafais, kad per didelę valdžią pasisavino, ir įrodinėjo, kad sankcijų esama. Bet kaip tik jo argumentai du dalyku supainiojo, kuriuos negalima supainioti. Jis pasakė, kad atimti laisvę eiliniam piliečiui yra draudžiama baudžiamuoju statutu ir užtai yra nustatyta bausmė. Jeigu tai, kas yra taikoma eiliniam piliečiui, taikyti ir Seimo atstovui, tai imuniteto nėra, tuo pačiu atstovas statomas eilinio piliečio padėtin. O aš kaip tiktai pabrėžiau, kad reikalinga, kad būtų sankcijos, sankcijos ne už atėmimą laisvės iš eilinio piliečio, bet sankcijos už atėmimą Seimo atstovui laisvės. Vadinas, imuniteto sankcija, ne kita. Aš labai gerai žinau, kad eiliniam piliečiui irgi apsaugota įstatymais laisvė; ir jeigu laisvė suvaržoma, tai ne per 24 valandas, kaip čia atstovas Toliušis paminėjo, bet per 48 valandas, kaip mūsų įstatymai reikalauja, turi būti patiektas kaltinimas. Mes čia Seime besvarstant interpeliacijas p. Sleževičiui, girdėjom, kad ir pora savaičių nebuvo pranešamas kaltinimas, nepranešama, nesant karo stoviui. Vadinas, tas konstitucijos dėsnis niekad nebuvo įvykintas, bet šiuo atveju yra įvykintas, todel, kad karo stoviui esant tos laisvės yra sustabdomos, jų vykdymas yra sustabdomas. Ir tada tardymo klausimas, suėmimo klausimas yra visai svarstytinas. Todel ir sakau, aš pripažįstu principą, kaip pirma sakiau, dabar sakau ir visada sakysiu, kad tautos atstovybė, kaip nešiotoja viso majestoto visos tautos suvereniteto reiškėjas, ji turi būti įstatymais aiškiai nustatyta, jai turi būti aiškiai

nustatytos normos, turi būti nustatyta, ką gali ir ko negali. Bet kaip jau sakiau, įstatymai tuo atžvilgiu jokių dispozicinių normų nededa.

Dabar del rezoliucijos. Ar rezoliucija verčia vyriausybę prie ko nors, ar ne? Ne. Rezoliucija vyriausybės neverčia. Einant konstitucija, vyriausybė privalo vykint tik įsttatymus. Rezoliucija vyriausybei turi tiktai moralinės reikšmės, turi politinės reikšmės. Jeigu vyriausybė turi daugumą Seime, tai dauguma gali pareikšti vyriausybei per rezoliucijas savo pasitikėjimą ar nepasitikėjimą, bet jokios juridinės atsakomybės vyriausybė prieš rezoliuciją neneša, jokių jurdinių pareigų vyriausybei rezoliucija neuždeda. (Iš sd.: O kas Seimo statute yra pasakyta?). Pasakyta, kad Seimas gali priimti rezoliucijas, bet niekur nei statute nei konstitucijoj, kad tokios rezoliucijos kam nors privalomos juridiškai, nepasakyta. Politinė išvada — kitas dalykas.

Ir čia mes prieiname prie to pamatinio klausimo, ar Seimas nori su vyriausybe dirbti, ar ne. Ir šitą pamatinį klausimą kaip tiktai pastatė ponas Dailidė.

Pradžioje jis norėjo duoti apžvalgą santykių tarp Seimo ir dabartinės vyriausybės, ir nurodė, kad vyriausybė lyg ir paneigusi vieną ar kitą grupę. Tai yra griežtai netiesa. Mes turime politinių priešų, turime idėjinių priešų — taip, mes su jais galime kovoti ir kovosime, bet asmens kaip tokio paneigimo nebuvo, nėra ir nebus. Del politinio darbo vyriausybė turėjo išaiškinti, ar bendradarbiavimas galimas ar ne. Tam buvo eilė klausimų, kurie buvo iškelti deklaracijoje. Ten buvo nurodyta, kaip vyriausybė supranta bendradarbiavimą su Seimu. Ji iškėlė eilę ten klausimų, apie kuriuos pasakė įeisianti su tam tikru įstatymo projektu į Seimą. Bet Seimas pasakė, kad tokia programa Seimui iš esmės nepriimtina. Vadinasi, Seimas jau tada, kada buvo skaityta deklaracija, pasakė, kad to kelio, kuriuo vyriausybė norėjo eiti ir kurį nurodė savo deklaracijoje, jis nepripažįsta, kad tų įstatymų, tų priemonių, kurios, vyriausybės išmanymu, reikalingos Lietuvos gerovei, Seimas, ar vienas Seimo sparnas, nepripažįsta. Tada buvo statomas klausimas taip: jūs būkite Lietuvos opozicija, bet ne Lietuvai opozicija, nes buvo ir yra pamato manyti, kad tai yra Lietuvai opozicija, o ne Lietuvos opozicija. Toks kelias, mes sakom, yra pavojingas. Ką atstovas Dailidė kalbėjo apie reikalingumą vienybės Lietuvoje, apie reikalingumą vidujinės rimties, tai tas vyriausybės iš pat pradžios buvo skelbiama. Bet tas turi reikštis darbais. „Iš jų darbų pažinsite juos". Tai yra Evangelijos dėsnis, kuris tinka ir kiekvienam socialiniam apsireiškimui. Jei Seimas nenorėjo rimtai tais pamatiniais klausimais dirbti, tai aiškus dalykas, kad jis

nenorėjo ir negalėjo bendradarbiauti su vyriausybe. Žinoma, momentas buvo sunkus. Vyriausybė tai matė ir todel norėjo palengvinti, psichologiškai palengvinti. Pasikeitė politinė situacija, pasikeitė vyriausybė. Tai buvo didelis šuolis, per kurį ne kiekvienam moraliniai galima pereiti, todel pradžioje vyriausybė ir nestatė to pamatinio klausimo, kad galima būtų sueiti ir bendradarbiauti. Bet vėliau Seimo darbas pasireiškė kuo? Pasireiškė tuo, kad tas darbas ėjo kitur, šalia Seimo. Seimas buvo lyg ir priedanga tam darbui. Ir šai dabar mes turime vieną Seimo narių vardą, būtent Pajaujo vardą, su kuriuo rišasi rengimas ginkluoto sukilimo vyriausybei nuversti. Jis pats tą faktą pripažino. Žinoma, jeigu Seimas to nepasmerkia, tai vyriausybė, aiškus dalykas, turi daryti iš to išvadas. Ji negali toliau dirbti su tokiu Seimu, kuris net del tokio asmens, kuris pats prisipažįsta kaltas, sako, kad čia dar esą neaišku, kad čia dar galima esą ginčytis del įvairių formalumų. Jūs, sako, pirma paleiskit jį, o paskui pas mus ateikit; tada mes apsvarstysim ir gal ir išduosim. Jeigu mes taip būtume darę, tai tikriausiai jokio Pajaujo prisipažinimo nebūtum turėję. Jeigu Pajaujis būtų čia sėdėjęs ir girdėjęs kalbas apie jo išvadavimą, tai būtų pamatęs, kad geriausiai yra visai tylėti ir neduoti kaltinamosios medžiagos prieš save. Šita medžiaga nėra vienintelė. Yra ir liudininkų parodymų. Bet jeigu pats kaltinamasis prisipažįsta, tai to formaliniam procedūros klausimui nuspręsti pilnai pakanka. Jeigu čia norima procedūros klausimas kitaip pastatyti, tai čia vyriausybė gali padaryti tik vieną išvadą, būtent, kad tam tikros Seimo frakcijos nori nekaltumo forma pridengti didelį nusikalstamą darbą, nori didelį nusikalstamą darbą ištraukti iš teisingumo rankų. Kada tokioje plotmėje klausimas statomas, kada imamasi už formalumų slapstytis, tai vyriausybei, žinoma, aišku yra, kuriuo keliu ji turi eiti. Tas, sakau, labai aišku, ir kraštas turi žinoti, kad jeigu Seimas bus paleistas, tai tik už tai, kad jis nenorėjo pasmerkti ginkluoto sąmokslo. Vyriausybė savo laiku ir anksčiau buvo davusi progos padaryti tą pasmerkimą. Kaip tik kritingiausiu momentu buvo atatinkamų frakcijų vadai informuoti gana tiksliai, bet ar jie tą pasmerkimą padarė? (Atstovas Toliušis iš vietos: O karo cenzūra ką išbraukė?). — Ką cenzūra išbraukė, tai kitas dalykas. Čia kalba yra skyrium. Tas, ką išbraukė, nebuvo tas pasmerkimas, kuris buvo siūlomas. Vyriausybė nereikaluja girti ją, jūs galite viešai pasakyti, kad jūs esate vyriausybei opozicija, bet ne Lietuvai opozicija. Bet jūs ir tada, kada jums sakoma, kad toks ir toks jūsų atstovas renka ginkluotas jėgas ir nori padaryti suirutę Lietuvoje, nerandat reikalo protestuoti. Ar jūs ir dabar nerandat

reikalo atsirubežiuoti nuo tų dalykų? Po informavimo darbas vis delto ėjo toliau, ir šiandien mes turime to pasekmes. Kraštas, žinoma, turi aiškiai žinoti, kad jokia vyriausybė negali turėti tokio įstatymų leidžiamojo organo, kuris, prisidengęs atstovų neliečiamybe, varytų tokį darbą, kaip rengimas ginkluoto sąmokslo vyriausybę nuversti. Jei Seimas tokio darbo nepasmerkia, tai tada jis jam pritaria. Dar daugiau. Seimas nori apginti, nori apsaugoti nuo atsakomybės to nusikalstamojo darbo dalyvius. Todel kraštas turi žinoti, kad toks Seimas, kuris tokių darbų nenori pasmerkti, nėra ir negali būti Lietuvos Seimas. (Dešinėj pritarimas).

Pirmininkas. Daugiau norinčių kalbėti nėra. Diskusijos yra baigtos. Šiuo klausimu yra įneštos trys pereinamosios formulos. Aš jas perskaitysiu. Pirma:

„Seimas, išklausęs pono Ministerio Pirmininko atsakymą į valstiečių liaudininkų interpeliaciją, reiškia Ministerių Kabinetui nepasitikėjimą ir eina kitų dienotvarkės punktų svarstyti".

Toliau:

„Specialinė Seimo komisija, išrinktoji Seimo posėdyje 1927 m. balandžio mėn. 8 d. atstovo J. Pajaujo suėmimo klausimui ištirti, imdama domėn, kad atst. Pajaujis buvo suimtas be Seimo sutikimo, kad atst. Pajaujis suimant jį nebuvo užtiktas nusikaltimo vietoje, kad tuo būdu suimant ats. Pajaujį nebuvo prisilaikyta konstitucijos 38 §-o I dalies nuostatų ir rasdama, kad laikyti atst. Pajaujį po sargyba nėra pakankamo pagrindo, nutarė: pasiūlyti Seimui nutarti einant konstitucijos 38 §-o II dalimi grąžinti atstovui Pajaujui laisvę".

Tai komisijos vardu.

Trečia pereinamoji formula:

„Seimas, išklausęs Ministerių Kabineto aiškinimų del valstiečių liaudininkų frakcijos interpeliacijos apie Seimo nario Juozo Pajaujo suėmimą ir pranešimo išrinktos jo suėmimui išaiškinti komisijos, o lygiai ir debatų, buvusių po šių pranešimų, ir imdamas galvon, kad Lietuvai reikalinga vidujinė taika bei ramybė jos kūrimo darbui varyti, kad politinė ar socialinė suirutė didžiausią gali daryti pavojų valstybės nepriklausomam likimui, kad kurstymo, nerimo bei nesantaikos kėlimo darbas varomas Lietuvoj jos priešų,

1) griežtai smerkia surastąjį sąmokslą tikslu ginkluotai nuversti teisėtą vyriausybę,

2) ragina valdžią bausti visu įstatymų griežtumu sąmokslo dalyvius,

3) siūlymą paleisti atstovą Pajaujį prie tiek esamos nusikaltimą įrodančios medžiagos supranta, kaip skatinimą ir toliau daryti panašius darbus,

4) ats. Pajaujo bylą, kaltinamo organizavime sąmokslo, reikalauja perduoti teismui ir eina prie dienos sekamų darbų". Tautininkų frakcijos vardu inž. K. Šakenis.

Patiektosios pereinamosios formulos bus duodamos balsuoti tąja tvarka, kokioje jos buvo perskaitytos.

Del balsavimo tvarkos žodį gauna atst. Toliušis.

Toliušis (vl.). Aš norėčiau pasiūlyti balsuoti du klausimu taip, kaip čia buvo svarstoma; vienas buvo komisijos pranešimas, o antras klausimas yra interpeliacija. Del patogumo ir techniškų dalykų mes sujungėm svarstymą drauge, bet išvados del vieno dalyko yra viena, o del kito kita. Buvo padarytas komisijos pranešimas ir komisija patiekė tam tikrą rezoliuciją, ji turi būti pastatyta pirmiau balsuoti, o paskui reikia balsuoti pasitikėjimo, ar nepasitikėjimo klausimas. Atst. Pajaujo paliuosavimo klausimas turi būti pastatytas pirmoje eilėje todel, kad nuo to priklauso nepasitikėjimo klausimas. Todel siūlau statyti balsuoti komisijos rezoliuciją, o paskui statyti atskirai nepasitikėjimo ar pasitikėjimo formulą, kaip išvadą del atsakymo į interpeliaciją.

Pirmininkas. Kadangi pirmuoju klausimu buvo dienotvarkėje interpeliacija, o ne suėmimo klausimas, todel tenka balsuoti pirmiau pereinamoji formula del interpeliacijos, nors klausimas buvo svarstomas kartu. (Atst. Toliušis iš vietos: O paskui ar bus pastatyta balsuoti komisijos rezoliucija?) — Bus pastatyta. Del patiektų formulų gauna žodį Ministeris Pirmininkas.

Ministeris Pirmininkas prof. Voldemaras. Bendra parlamentarine tvarka vyriausybė pasirenka tą formulą, su kuria ji riša savo likimą. Mūsų statutas pasitikėjimo klausimo neleidžia statyti, leidžia nepasitikėjimą statyti, bet moraliai svarbiausiu momentu esmės dalykas turi nusverti ir vyriausybė turi pareikšti, kad vyriausybė savo likimą ir Seimo likimą riša su ta formula, kaip buvo anksčiau pareikšta, kad būtų pasmerkimas. Kadangi iš visų pareinamųjų formulų sąmokslo pasmerkimas yra įteiktoje tautininkų frakcijos vardu atst. Šakenio pereinamoje formuloje, tai vyriausybė tik šitą formulą priėmus skaitys jai išreikštą

pasitikėjimą. Kitas formulas priėmus ji skaitys nepasitikėjimą ir aišku atsisakymą smerkti tą įvykį, kurį vyriausybė prašo pasmerkti.

Pirmininkas. Del balsavimo motyvių žodį gauna atst. Gižinskis.

Gižinskis (l.). Gerbiamieji atstovai! Klaipėdiečių, vokiečių, žydų ir lenkų frakcijos, griežtai laikydamosi konstitucijos pagrindų, smerkdamos visus nekonstitucinius kovos metodus, bet kokios pusės jie būtų vartojami, einamuoju klausimu būtų nusistačiusi padaryti įstatymo ribose atatinkamas išvadas. O kai del pasitikėjimo vyriausybei, tai imant domėn jos pareikštą nenorą skaitytis su konstitucija ir Seimo nutarimu, balsuos už nepasitikėjimą.

Pirmininkas. Del balsavimo motyvų žodį gauna ats. Skipitis.

Skipitis. (ūp.). Gerbiamieji Seimo atstovai! Lietuvos ūkininkų partija nuo pat dabartinės vyriausybės susidarymo pradžios dėjo pastangų vyriausybei sustiprinti ir sudaryti tvirtą ūkiškąją daugumą. Ji nuolat tarpininkavo tarp valdančios tautininkų grupės ir dar neįėjusių valdžion ūkininkams atstovaujančių Seimo atstovų. Tačiau Lietuvos ūkininkų partija su pasigailėjimu turi konstatuoti, kad dabartinė vyriausybė, nežiūrint į labai palankias aplinkybes, nepanorėjo pasiremti sveikais pamatais sudaryta ūkiškąja dauguma, o finansų ir ekonominėje politikoje pradėjo aiškiai krypti į krikščionių demokratų išvestas vėžes. Įstatymo projektas apie suteikimą Ministerių Kabinetui nekontroliuojamos teisės kelti ir mažinti muitus, savo nuožiūra, galėjo būti sunaudotas tik spekuliatyviškiems atskirų asmenų reikalams, o palaikymas partiniams tikslams sudarytų kooperatyvų, dirbtinas skaldymas ūkiškų organizacijų į dvi dalis ne mažesniu ryškumu parodo, kad vyriausybei rūpi ūkininkų reikalai ne daugiau, kaip jie rūpėjo buvusiai prieš gruodžio 17 d. kairiojo sparno vyriausybei. Skirtumas tik toks, kad p. Sleževičiaus vyriausybė, pasidavusi socialdemokratų įtakai, pastatė pirmoje eilėje miesto darbininkų ir kumečių reikalus, o dabartinė vyriausybė pati sau nedrįsdama apie tai prisipažinti, vykdo krikščionių demokratų ir jų užpakalyje stovinčių biznierių politiką.

Tik tuo galime išaiškinti, kodel dabartinė vyriausybė, kaip tokia, ligi šiol nesudarė tikros ūkiškos daugumos, kuriai galėtų rūpėti tik ūkininkų reikalai, o ne koki nors pašaliniai tikslai. Mes nesakome, kad tautininkų grupė, kaip tokia, nenorėjo sudaryti ūkiškos valdžios, bet mes sakome, kad kai kuriems tos grupės sąjungininkams daugumos sudarymas negalėjo patikti, nes būtų sumažinęs jų įtaką vyriausybėje ir būtų

sutrukdęs kaip tik tą darbą, kurį jie norėtų atlikti tautininkų rankomis. Dabartinis Ministerio Pirmininko politikos rezultatas yra tai kad vyriausybė kasdien įgyja daugiau priešininkų. Iš pradžių reikėjo kovoti tik su komunistais, kuriuos mes visi laikome Lietuvos valstybės priešininkais. Paskui atėjo eilė socialdemokratams. Vyriausybei pasirodė, kad ir legalinės partijos be areštų ir karo teismų ji jau suvaldyti nebegali. Po socialdemokratų eina liaudininkai, bet tur būt čia eilė nesibaigia. Tuo negali džiaugtis nė vienas Lietuvos patriotas. (Kairėj smarkus plojimas). Kuo daugiau tautininkai įgyja nesutaikomų priešininkų, tuo daugiau jie įkliūva į savo sąjungininkų rankas. Matydama iš vyriausybės žygių finansinėje ir ekonominėje politikoje, kad vyriausybė negali atstovauti ūkininkų interesams, kad ji nesugeba sudaryti nei Seime nei krašte reikalingos vyriausybei palaikyti daugumos, kad ji negali palaikyti krašte tvarkos teisėtomis priemonėmis, balsuosime už nepasitikėjimo formulą. (Kairėj smarkus plojimas).

Pirmininkas. Del balsavimo motyvų žodį gauna atstovas Dailidė.

Dailidė (vl.). Valstiečių liaudininkų frakcija jokiu būdu neriša balsavimą byloje del atstovo dr. Juozo Pajaujo suėmimo su savo bendru nusistatymu del sukilimų ir perversmų. Valstiečių liaudininkų frakcija visumet buvo to nusistatymo, kad iš dabartinės sunkios padėties Lietuvą gali išvesti tik konsolidacijos kelias ir todel ji smerkė, smerkia ir ateity smerks visus metodus, kurie, kaip perversmai, veda ne prie konsolidacijos, bet prie tautos jėgų skaldymo. Dabartinė vyriausybė to nenorėjo suprasti. Ji nėjo konsolidacijos keliu ir šiandien nerodo noro juo eiti. Todel valstiečių liaudininkų frakcija, nematydama kitokio išėjimo iš sisidariusios padėties, balsuos už nepasitikėjimą.

Pirmininkas. Bus duodama balsuoti ši pereinamoji formula:

„Seimas, išklausęs p. Ministerio Pirmininko atsakymą į valstiečių liaudininkų frakcijos interpeliaciją, reiškia Ministerių Kabinetui nepasitikėjimą ir eina kitų darbų tvarkos punktų svarstyti".

Pasirašė valstiečių liaudininkų frakcijos vardu atstovai: Kvieska, Lapinskas ir Toliušis.

Kas už tą pereinamąją formulą, prašau pakelti rankas (Sd., vl., visos mažumos ir atstovas Skipitis) Kas prieš? Už — 45, prieš — 30, — pasiūlymas priimtas. (Kairėj plojimas).

Toliau eina komisijos rezoliucija:

„Specialinė Seimo komisija, išrinktoji Seimo posėdyje 1927 m. balandžio mėn. 8 d. atstovo J. Pajaujo suėmimo klausimui ištirti, imdama domėn, kad atstovas Pajaujis, suimant jį, nebuvo užtiktas nusikaltimo vietoj, kad tuo būdu suimant atstovą Pajaujį nebuvo prisilaikyta konstitucijos 38 §-o pirmos dalies nuostatų, ir rasdama, kad laikyti atstovą Pajaujį po sargyba nėra pakankamo pagrindo, nutarė: pasiūlyti Seimui nutarti einant konstitucijos 38 §-o antra dalim grąžinti atstovui Pajaujui laisvę".

Kas už tą rezoliuciją, prašau pakelti rankas (tie patys). Kas prieš? Už — 45, prieš — 30, — pasiūlymas priimtas.

Seka tautininkų frakcijos pereinamoji formula, bet ji dabar atpuola . . .

Pasitaręs su Prezidiumu, siūlau tautininkų frakcijos pereinamąją formulą balsuoti:

„Seimas, išklausęs Ministerių Kabineto aiškinimų del valstiečių liaudininkų frakcijos interpeliacijos apie Seimo nario Juozo Pajaujo suėmimą ir pranešimo išrinktos jo suėmimui išaiškinti komisijos, o lygiai ir debatų, buvusių po šių pranešimų, ir imdamas galvon, kad Lietuvai reikalinga vidujinė tvarka bei ramybė jos kūrimo darbui varyti, kad politinė ar socialinė suirutė gali daryti didžiausią pavojų valstybės nepriklausomam likimui, kad kurstymo, nerimo bei nesantaikos kėlimo darbas varomas Lietuvoj jos priešų,

1) griežtai smerkia surastąjį sąmokslą tikslu ginkluotai nuversti teisėtą vyriausybę,

2) ragina valdžią bausti visu įstatymų griežtumu sąmokslo dalyvius,

3) siūlymą paleisti atstovą Pajaujį prie tiek esamos nusikaltimą įrodančios medžiagos supranta, kaip skatinimą ir toliau daryti panašius darbus,

4) atstovo Pajaujo bylą, kaltinamo organizavime sąmokslo, reikalauja perduoti teismui ir eina prie dienos sekamų darbų".

Pasirašė tautininkų frakcijos vardu inžinierius Šakenis.

(Balsai iš kairės: Šita rezoliucija dabar atpuola. Ją negalima balsuoti.)

Čia yra vienas punktas, kuris prieštarauja jau priimtai formulai.

(Toliušis iš vietos: Prašau žodžio del apsilenkimo su statutu.)

Tamsta gali kalbėti tik del paskirstymo . . . Daroma pertrauka 5 minutėms.

14 val. 40 min.).

(Po pertraukos posėdis prasidėjo 14 val. 45 min.).

Pirmininkas. Seimo posėdis tęsiamas. Paaiškėjo, kad įteiktosios formulos įnešimai nesutinka duoti balsuoti dalimis, kadangi viena formulos dalis prieštarauja, jau anksčiau priimtajai pereinamajai formulai, tai šita formula visai netenka duoti balsavimui.

Eina tretysis darbų tvarkos punktas — algų nustatymo kariams įstatymo pakeitimas. Šis įstatymas buvo Prezidiumo patiektas dviem komisijoms: Krašto Apsaugos ir Finansų ir Biudžeto. Seimas tam pasiūlymui pritarė, bet Prezidiumas, panagrinėjęs šitą įstatymo sumanymą, konstatuoja, kad jis yra labai aiškus, kad naujų kreditų nereikės duoti, kreditai jau yra įnešti ir priimti tokiu būdu, kad Finansų ir Biudžeto komisijai nėra reikalo to įstatymo svarstyt, todel Prezidiumas siūlo padaryti Seimui nutarimą, kad šitą įstatymo sumanymą galima svarstyt neapsvarsčius Finansų ir Biudžeto komisijoj.

Kas prieš tai, kad dabar reikia svarstyti šį įstatymo sumanymą? Kas už tai? — Pasiūlymas atpuola.

Eina 4 darbų tvarkos — karininkų kėlimosi pašalpų įstatymas. Prašau referentą.

KARININKŲ KĖLIMOSI PAŠALPŲ ĮSTATYMAS

(I ir II skatymas).

Referentas Krupavičius (kd.). Veikia įstatymas, kuriuo einant civilinių įstaigų tarnautojai gauna kėlimosi pašalpą. Naujai yra priimtas puskarininkių kėlimosi pašalpų įstatymas. Karininkai kėlimosi pašalpos gauti negali, nes nėra atatinkamo įstatymo, tad vyriausybei tenka pašalinti šitą neteisėtumą, kad užkimštų šitą spragą, ir paruošė atatinkamą įstatymo sumanymą — karininkų kėlimosi pašalpų įstatymas. Šitas įstatymas niekuo nesiskiria nuo tų normų, kurios yra pritaikintos civilinių įstaigų tarnautojams. Del to šitą įstatymo sumanymą komisija pripažino svarstytinu ir prašo Seimą priimti.

Pirmininkas. Atidaromos bendros diskusijos. Norinčių dalyvauti bendrose diskusijose nėra. Duodama balsuot, ar šis įstatymo projektas svarstytinas, ar ne. Kas už įstatymo svarstytinumą? — Kas prieš? — Prieštaraujančių nėra, — įstatymas pripažintas svarstytinu.

Žodį gauna referentas.

Referentas. Komisijos vardu prašyčiau šiandien svarstyt ir antruoju skaitymu.

Pirmininkas. Yra pasiūlymas įstatymo sumanymą šiandien svarstyt ir antruoju skaitymu. Kas prieš pasiūlymą? — Prieštaraujančių nėra, — priimta.

Prašau skaityti punktais.

Referentas.

KARININKŲ KĖLIMOSI PAŠALPŲ ĮSTATYMAS.

Pirmininkas. Prieštaraujančių nėra, — priimta.

Referentas.

§ 1.

Keliant karininką iš dalies į dalį arba iš įstaigos į įstaigą, duodama jam kėlimosi pašalpa šiomis normomis — kiekvienam keliamam karininkui — jo pagrindinė, mėnesinė alga, keliamojo karininko žmonai — 50%, o kiekvienam jo vaikui — 25% pagrindinės mėnesinės karininko algos.

Pašalpos didumas apskaičiuojamas iš tos algos, kurią karininkas gavo senoje tarnybos vietoje.

Pirmininkas. Prieštaraujančių nėra, — priimta.

Referentas.

§ 2.

Kėlimosi pašalpų neduodama tiems karininkams, kurie keliami į kitą tarnybos vietą jiems patiems prašant, o taip pat tiems karininkams, kurie keliami į kitą vietą už pabaudą.

Pirmininkas. Prieštaraujančių nėra, — priimta.

Referentas.

§ 3.

Šis įstatymas taikomas taip pat karo gydytojams, karo valdininkams ir karo kapelionams.

Pirmininkas. Prieštaraujančių nėra, — priimta.

Referentas.

§ 4.

Šis įstatymas veikia nuo 1927 metų sausio mėn. 1 dienos.

Pirmininkas. Prieštaraujančių nėra? Priimta.

Referentas. Prašau svarstyt šiandien ir trečiuoju skaitymu.

Pirmininkas. Yra pasiūlymas šiandien svarstyt įstatymą ir trečiuoju skaitymu. Kas už pasiūlymą? — Kas prieš? — Balsavimas neaiškus. Už balsavo 35, prieš — 37. Bus dar kartą balsuojama.

Kas už pasiūlymą? — Kas prieš pasiūlymą? — Pasiūlymas atpuola.

Turiu garbės pranešti Seimo nariams, kad yra gautas p. Respublikos Prezidento Seimo paleidimo aktas:

„Pasiremdamas Lietuvos Valstybės Konstitucija (§ 52) šiuo paleidžiu esamąjį Seimą.

Naujo Seimo rinkimai bus paskelbti atskiru aktu. Kaunas, 1927 m. balandžio mėn. 12 d.

(Pasirašė) A. Smetona, Respublikos Prezidentas, prof. A. Voldemaras, Ministeris Pirmininkas".

Skelbiu posėdį pasibaigus.

(14 val. 53 min.).

PRIEDAS

PIRMEIVIŲ IŠPAŽINTIS

Prieš Naujus Metus laikraščiai pasisako aiškiau savo skaitytojams, kas jiems rūpi. Padarė tokią išpažintį ir „pirmeiviai", „Lietuvos Žiniose" (No. 58) išdėstė pirmeivių vadai, į ką jie tiki ir ko nori.

Labai gražų straipsnį randame šių metų „Vilties" pirmame numeryje. Nepaprastai gabus Peterburgo universiteto studentas p. Voldemaras, jau nekartą rimtai prakalbėjęs laikraščiuose, perkratinėja „pirmeivių" tikėjimo išpažinimą. Parodo jisai, kad mūsų „pirmeiviai" gilesnių pamatų neturi. Tikimės, jog svarbu bus skaitytojams žinoti, ką mano tikrai išsilavinęs pasaulinis inteligentas apie „pirmeivius". „Pirmeiviai" mėgsta šaukti, kad tiktai vieni kunigai eina priešais juos. Ištikrųjų gi eina priešais „pirmeivius" visi giliau žiūrį ir rimčiau viską apsvarstą žmonės.

P. Voldemaras rašė savo straipsnį žmonėms ėjusiems mokslus. Ištisai jo paduoti negalime, nes ne viskas būtų suprantama. Pasirūpįsime svarbesnius dalykus išdėstyti.

Į ką gi „pirmeiviai" tiki? Į Dieną' Ne. Katalikų Dievą, dangaus ir žemės Sutvėrėją, „pirmeiviai" jau senai atmetė. Katalikų tikėjimas, anot jų, tai prietarai. Bet nei „pirmeiviai" negali negarbinę bent kokio dievo, arba geriau sakant, negarbinę dievaičio apsieiti. Jų dievas tai „Mokslas", tai „Mokslo sekamoji Teisybė". Prastas tasai „pirmeivių" dievas. Žinome visi, kaip mokslas mainosi. Ką vakar visi pripažino teisingu, šiandien jau atmeta, nes taip-pat mokslas parodė, kad ana „teisybė" buvo melas. Teisingai sako p. Voldemaras: „Kas žino mokslų istoriją, tam aišku, kad kartais svarbiausios pamatinės tiesos, amžius viešpatavusios, buvo paskui atmestos, nes pasirodė netikusios, o kas seka dabarties mokslus, lygiai žino, kaip įvairuoja (kaip nevienodos yra) garsiausių mokslininkų pažiūros pamatiniuose klausimuose". Taip, mokslas mainosi, o drauge su juo mainosi ir „pirmeivių" dievaitis. Ne visi mokslo vyrai vienaip apie tą patį daiktą mokina, iš to išeina, kad „pirmeivių" dievas ne vienas yra. Kiek galvų, tiek ir dievų. Žodžiu sakant, kiekvienas „pirmeivis" patsai sau pasidaro tikėjimą, patsai sau „dievą" sutveria.

Kokis „pirmeivių dievas" toki jo ir prisakymai. Katalikas turi sutaikyti savo pasielgimus su Dievo ir šv. Bažnyčios prisakymais. „Pirmeivis" gi taiko savo pasielgimus prie to, ką mokslas rodo. Bet jau matėme, kaip mokslas nėra vienodas, užtatai ir „pirmeivių" prisakymai yra ištižę. Laisvės metu pirmeiviai priveisė Lietuvoje žmogžudžių,

plėšikų. Sulig jų mokslo, gerai darė ir buvo verti pagyrimo apkvaišinti jaunikaičiai ėjusieji su brauningais rankose plėšti pinigų revoliucijos reikalams, žudantieji žmones, ne taip šokančius, kaip jie groja. „Pirmeivių dievas" ir jo prisakymai visa tai leido daryti. Būkime atviri. Neturi pirmeiviai tikrojo, gyvojo Dievo, neturi ir negali turėti stiprių prisakymų, galinčių paliepti žmogui gera daryti, o vengti viso, kas yra pikta.

Neturėdami Dievo, „pirmeiviai" skelbia visame kuodidžiausią liuosybę. „Laisva mintis" jo kasdieninis šauksmas. Skaityk, ką nori, mintyk ką nori, kalbėk ir mokyk, ką nori. Paklausykime, ką sako apie laisvą „pirmeivių" mintį p. Voldemaras: „Laisva mintimi vadinama tokia, kuri nuo nieko neprigulinti, visai nesuvaržyta. Bet tokios minties nėra ir negali būti . . . Ne toj mintis yra laisva, kuri nežino jokių ribų, o toj kuri žino tikras ribas . . . Jei mūsų „pirmeiviai" būtų supratę tikrą laisvąją mintį, nebūtų juokęsi iš maldos, kaipo įrankio nuo nelaimių apsisaugoti, kaipo daro „Laisvos minties" ir „Mokslo Teisybės" garbintojas. Jie būtų supratę, kad laukų nuo ledų, trobos nuo ugnies apdraudimas tam tikrose draugijose — labai girtinas ir būtinai reikalingas daiktas — nei kiek neprieštarauja maldai, o papildo ją". („Pirmeiviai" niekino maldą ir šv. Mišių užpirkimą, kaipo daiktus, negalinčius nieko žmogui duoti.)

Pabaigęs savo išvadžiojimus apie pirmeivių tikėjimą ir parodęs, kad neturi jie stipraus pamato po kojomis, kad daugelyje dalykų klysta, p. Voldemaras užklausia, iškur visi šie „pirmeivių" suklydimai atsiranda. Atsako trumpai — pirmeiviams apšvietimo stoka. „Jie gali būti geri specijalistai inžinieriai, kimikai (chemikai M. Š.), gydytojai ir t.t., bet to, kas žmogų daro apšviestum, jiems trūksta". Vadinasi, būti geru daktaru dar nereiškia visokį mokslą turėti. Apie tikėjimą, apie Dievą dažniausiai toki žmonės iškraipytą ir klaidingą supratimą turi, nesistengia nuodugniau tų dalykų pažinti.

Pirmeiviams mokslo trūksta. Nesinorėtų intikėti. Juk kas labiau garbina mokslą, kaip „pirmeiviai". Mokslas jų dievas. Tiesa, kad „pirmeiviai" garbina mokslą, o ypač pirmeivišką mokslą, kaip kokį dievaitį, bet delko? Štai ką sako p. Voldemaras. „Jo (mokslo) trūkumą „pirmeiviai" nori pridengti įvairiais skambančiais vardais. Jiems rodosi, kad kas valandą minėdami, puldami prieš jį ant kelių, jie turės išvaizdą mokyčiausių žmonių, kurie nei duonos kąsnelio negali suvalgyti „nemoksliškai". Bet jeigu valandukei užmiršę savo mokslingumą, pagalvotų apie pasekmes, kurias Lietuvai atneša šie moksliški prietarai, gal neišdrįstų sakyti „kitaip negalime ir nesigręžtų nuo pratiestosios jiems rankos".

Matome dabar, ko vertas yra „pirmeivių" tikėjimas, ko verta jų taip garbinamoji šviesa. Skelbia jie save apsišvietusiais, vadindami katalikus atžagareiviais, tamsuoliais. Tuo tarpu patįs vargšai su savo mokslu ir šviesa apgraibomis turi klaidžioti abejonių tamsybėse. Riksmas ir pasigyrimai „pirmeiviams" maža tegali padėti.

J. V.

(„Šaltinis", 1910 m. nr. 3, psl. 36, 37. Kalba netaisyta. „Šaltinis", iliustruotas savaitraštis skiriamas Lietuvos visuomenei, pradėjo eiti Seinuose 1906 m. kovo 31 d. Leido: Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir B-vė. Nuo 1907 m. nr. 1 iliustruotas krikščionių demokratų savaitraštis. 1907 m. nr. 23 — 1910 m. nr. 37 redagavo kun. J. Vailokaitis. Greičiausia, kad čia Voldemaro straipsnį aprašo „Šaltinio" redaktorius pasirašęs „J. V.". M. Š.)

Mielas pone Pasiuntiny!

Norėjau pats atvykti Berlynan, bet tuo tarpu negalėsiu, Ryt važiuoja su savo štabu Zimmerle ir Augštelaitis. Iš Aukš. sužinosi plačiau apie šių dienų paskutinius atsitikimus. Reikia pačiam situaciją nusistačius energingesnę vesti akciją prieš čionykštę valdžią ir jos politiką. Jie tarsis iš dalies su valdžia, iš dalies su Soldatenrat dėl tolimesnio mūsų krašto likimo. Prieš Soldatenratą reikia pabrėžti, kad čionykštė vokiečių valdžia susideda iš reakcionierių. Nei vienas iš senųjų valdininkų nėr dar prašalintas. Pačiam išvažiuojant žinomi Alytaus atsitikimai — jų darbas. Mišrioji komisija, kurioj buvo iš mūsų pusės pats Leonas, parodė senosios (Fritsen) administracijos žiaurumą ir nekaltų žmonių nužudymą.

2. Tie valdininkai veda senąją tautų sukiršinimo politiką. Nori mus užleisti, kaip jie vadina — tvirtina lietuviškoj daly, o lenkiškoj — lenkus. Jie labai gerai žino, kad visoj Lietuvoj — Nord und Sud — viso labo lenkų tėr vos 11.8% pagal specialę statistiką (Das Land Oberost Berlin 1917). Besakydami kad lenkai prieš mus, jie tik nori rasti preteksto mums kliudyti.

3. Verwaltung lenkų vadu vadina „Komitet Wilenski", susidedantį iš agrarijų ir didžponių, kurie yra reakcionieriai ir priešingi žmonių laisvei. Todėl mūsų valdžia pasisakė, kad nemato galima lenkų „Komitet Wilenskio" ir „Dziennik Wilenskio" įsileisti nei Tarybon, nei valdžion. Jei šiuos lenkus beįsileistum, tai kitos demokratiškosios grupės išstotų.

4. Balgtudžiai Tarybon įstoja. Jie atsiuntė iš viso šešis delegatus. Valdžioj gauna vieną ministerį be portfelio, kurs teužsiims vien jų reikalais. Iš Gardino gub. buvo specijali delegacija, kuri atstovauja

pravoslavus (Gardino gub., kaip žinai 75% jų nuošimtis) šindei vėl. Jie eina pilnai kartu su mumis ir įteikė eilią prašymų.

5. Žydai tuoj žada prisidėti. Dabar pas juos kaip tik suvažiavimas. Reikia bandyti Soldatenrate išaiškinti reikalingumą varyti pačius įžymiuosius senosios politikos šalininkus lauk.

Kaip stovi dalykai su važiavimu Šveicarijon? Gal lengviau būtų Kopenhagon? Šiomis dienomis išsiųsiu kurjerį su platesnėmis instrukcijomis ir eilę notų, kurios reiks įteikti. Su juo išsiųsiu ir reikalaujamąją medžiagą. Gal būt, neužilgo nuvažiuosiu Berlynan, kad ir ar Kopengagon, ar nereikėtų išvažiuoti.

Už visą atsiųstą ačių.

Tam kartui
Tamstos A. Voldemaras

28/XI 1918.

P.S.: Del Litauische Nachrichten plačiaus neužilgo. Labų dienų d-rui Purickiui ir kitiems.

Išdėstyti reikia Berlyne, kad ligšiol mūsų valdžios įstaigoms neduoda tyčia būtų. Gatvėj gi mes negalim dirbti ir tas labai trukdo organizaciją.

Net man privačiai ligšiol dar neparūpino buto, kas taip pat begalo trukdo darbą.

Laiškas rašytas dr. J. Šauliui, kuris tuo metu buvo Lietuvos atstovas Vokietijai.

Lietuvos Piliečiai!

Didysis karas, kurs per ketverius metus žudė Lietuvą, baigiasi. Jam baigianties turi nukristi pančiai, metų metus varžę Lietuvos kraštą. Kovai dar ne galas, bet jau teka mums laisvės saulė.

Iki paskutinės valandos nebuvo leidžiama Lietuvos Valstybės Tarybai su savo krašto žmonėmis susisiekti ir šalį tvarkyti. Kiekvienas jos žingsnis buvo trukdomas. Ištisi metai Valstybės Tarybai nevalia buvo pasakyti liuoso žodžio savo žmonėms.

Dabar tos kliūtys pradeda nykti. Senosios vokiečių vyresnybės nebėra ir tiktai šiandien galima imtis statyti laisvos Lietuvos gyvenimą. Jau atėjo darbo valanda ir Valstybės Taryba tikisi, kad jūs visi — Lietuvos vyrai ir moters — mokate ne tik dėl laisvės kovoti, bet ir iškovotąją laisvę stipriai laikyti.

Nuo šios dienos mes patys imsime Lietuvą valdyti. Valstybės Taryba rūpinsis lygiai visais Lietuvos piliečiais, neskirdama nei kalbos, nei tikybos, nei lyties. Dabar ji jau kuria savąją valdžią, kuri sudarys valstybės įstaigas ir sutvarkys krašto savivaldybę. Darbo tik pradžia; dar veik visa valdžia vokiečių rankose; daug dar laukia mus rūpesnių.

Imdamies darbo pasisakome, kokie yra mūsų pirmieji rūpesniai:

1. Per ketverius metus spaudė mus didžiausi karo vargai. Netekdavom pieno savo kūdikiams. Stikdavome duonos, svetimus bešerdami. Lietuvos Vyriausybė rūpinsis, kad nei vienas grūdas, nei vienas kiaušinis be jos žinios nebūtų imamas iš krašto.

2. Ketverių metų karas suardė mūsų ūkius. Mūšiai, ėję Lietuvos žemėje, pelenais pavertė mūsų trobesius. Karo nuostoliai turės būti Lietuvai atlyginti. Vyriausybė tuojau imsis daryti visų tų nuostolių sąrašus.

3. Lietuvos Vyriausybė rūpinsis, kad tuoj būtų paleisti ir galėtų grįžti visi karo belaisviai ir visi iš Lietuvos ištremtieji dėl politikos nusidėjimų karo metu.

4. Lietuvos Valstybės Taryba ir josios sudarytoji Lietuvos Vyriausybė imasi kraštą valdyti tik laikinai. Ji nori tik apsaugoti Lietuvą nuo suiručių ir privesti šalį ligi visų žmonių renkamo Steigiamojo Lietuvos Seimo. *Valdžios tikslas greičiausiai sušaukti Steigiamąjį Seimą visuotiniu*, lygiu, slaptu ir tiesiu balsavimu. Jisai galutinai nutars, kaip turi mūsų kraštas valdytis. Jisai nustatys santykius Lietuvos su kaimynais. Jisai įstatys ir nuolatinę Lietuvos Valdžią.

5. Žemės valdyme ikišiol buvo Lietuvoje daug neteisybės. Greta didžiausių žemės plotų savininkų skurdo šimtai bežemių ir mažažemių, norinčių ir sugebančių savą, ne svetimą žemę dirbti. Laisvoj Lietuvoje taip būti neprivalo. Mūsų Steigiamasai Seimas turės pasirūpinti, kad Lietuvoj žemdirbiai, kurie nori ir sugeba žemę dirbti, gautų jos pakankamai. Jo bus darbas, kad nebereikėtų Lietuvos žmonėms iš savo krašto gabentis ir ieškoti duonos svetur. Lietuvos Vyriausybė paruoš visa, kas bus reikalinga Steigiamąjam Seimui žemės reformai padaryti.

6. Lietuvos Vyriausybė rūpinsis, kad miesto ir sodžiaus darbininkai turėtų darbo ir uždarbio ir kad jie būtų saugojami nuo išnaudojimo.

Einant į darbą daug mums reikia patvaros ir stiprybės, nes turime daugelį priešų, ir mums tenka gintis vieniems, nelaukiant iš niekur talkininkų. Yra žmonių, tykojančių *užgrobti Lietuvos žemę, išplėšti* Lietuvai jos širdį — Vilnių. Jie ginklu ruošiasi mus užpulti.

Yra žmonių, kurie dangstydamies gražiais demokratizmo vardais ir žodžiais, nori suardyti mūsų pačių tarpe vienybę.

Norėdama atsiremti prieš visus mūsų priešus, Valstybės Taryba drauge su josios paskirtaisiais ministeriais praneša jums, kas reikia tuojau daryti.

Negaišdami nei dienos, kiekvienoje parapijoje susirinkite visi vyresnieji, be kalbos ir tikybos skirtumo, ir išrinkite Parapijos Komitetą iš penkių arba septynių žmonių. Išrinktasai Komitetas turi tuojau paimti

į savo rankas tvarkyti apylinkės gyvenimą. Tasai Komitetas tuojau turi pasikviesti stiprius ištikimus vyrus ir sudaryti iš jų miliciją. Milicijos darbas yra saugoti ramius žmones nuo visokių grobikų ir užpuolikų ir palaikyti viešąją tvarką.

Komitetai tegu susižino su kaimyninių parapijų komitetais ir bendrai teįsteigia Apskričių (Kreizų) Komitetus. Šitieji teužmezga nuolatinius ryšius su Lietuvos Vyriausybe.

Valstybės Taryba drauge su savo ministeriais rūpinsis, kad niekas nekliudytų jūsų išrinktiesiems Parapijų ir Apskričių Komitetams darbo dirbti. Jinai rūpinsis, taip pat, kad jūsų sudarytajai milicijai būtų pristatyta ginklų.

Rinkdami Komitetus ir steigdami miliciją, klausykitės, kai bus reikalo, ir tarkitės su vienintele visos Lietuvos atstovybe — Valstybės Taryba ir padėtąja josios Vyriausybe. Jie siuntinės savo įgaliotinius, kurie aiškins ir patars, kaip ką geriau padaryti.

Vyriausias dabar darbas, didžiausioji Lietuvos piliečių pareiga — palaikyti krašte vienybę, ramybę ir tvarką. Tegu eina Lietuvos jaunimas, kurio krūtinėje plaka narsi lietuvio širdis, į milicijos eiles, tesimoko ginklą vartoti, bet tevartoja jį tik šventu reikalu mūsų tėvynei ginti.

Žinokite visi Lietuvos piliečiai, kad Valstybės Taryba remsis jūsų išrinktaisiais Parapijų ir Apskričių Komitetais ir drauge su jumis ves Lietuvą į laisvę, laimę ir gerovę.

Netrukus, dar šiais metais, tam tikru įstatymu Valstybės Taryba pasikvies jūsų išrinktuosius atstovus į Vilnių bendrąjai su Valstybės Taryba Konferencijai. Šitoji Konferencija turės papildyti Valstybės Tarybos sudėtį.

Būkite pasirengę, Valstybės Tarybai pašaukus, eiti ten, kur reikės, mūsų brangios tėvų žemės — Lietuvos gintų!

Valstybės Tarybos Prezidentas A. Smetona
Valstybės Tarybos Vice-prezidentai: Dr. J. Šaulys, Kun. J. Staugaitis
Ministerių Tarybos Pirmininkas ir Užsienių reikalų ministeris prof. A. Valdemaras
Finansų, prekybos ir pramonės ministeris M. Yčas
Vidaus reikalų ministeris V. Stašinskis
Teisingumo ministeris P. Leonas
Žemės ūkio ir valstybės turtų ministeris J. Tubelis
Švietimo ministerijos Valdytojas J. Yčas

Vilnius, 1918 m. lapkričio 11 d. („L. A.")

(Draugas, 1919 m. sausio mėn. 9 d., Nr. 7.)

TURINYS

II Dalis
Kalbos III Seime

Priedas

PROF. A. VOLDEMARO RAŠTŲ:

Leidėjai:
Lietuvos Atgimimo Sąjūdžio Seniūnų Taryba
LAS *Seniūnų Tarybos Prezidiumas*
LAS Vyriausioji Valdyba
Skyriai: Chicagos, Clevelando, Miami, New Yorko, Hot Springs (USA);
Delhi, Toronto, Montrealio (Canada); Adelaidės (Australija).

Garbės rėmėjai:
Jonas Balčiūnas
Jurgis Juodis
Bruno Macianskis
Kazys Oželis
Vladas Petkūnas
Gabrielius Rudavičius
Vaclovas Skrebutėnas
Valerijonas Šimkus
Morkus Šimkus
Leonas Virbickas
Jurgis Voldemaras

Rėmėjai:
Antanas Bertulis
Petras Gabrys
Stepas Jakūbickas
Antanas Juozaitis
Mykolas Karaitis
Gediminas Rugienis
Liūdas Tamošaitis
Juozas Lekas
Jonas Vinciūnas

Garbės prenumeratoriai:
Marius Blynas
Gediminas Balanda
Jonas Skavičius
Eugenijus Smilgys
Jonas Šiaučiūnas
Andrius Usvaltas
Juozas Vitas